

کیمیای سعادت

İMAM GAZÂLÎ

Muhtuluk ve Saâdet Hazinesi

KİMYÂ-YI SAÂDET

ERSİKSİZ TÜRKÇE TERCÜMESİ

DİKKAT

Bu kitap MERVE YAYINEVİ'nin izni ile internet ortamına aktarılmıştır.

Şu anda bu e-kitap ilk denemesidir. Merve yayınevinin yoğunluğu nedeniyle, kendilerinden direk kitap siparişi mümkün olmamaktadır. Çeşitli kitapçılara yönlendirme yapılacaktır. Yurtiçinde bulunan vatandaşlarımız bu kitabı bir çok kitapçıdan sipariş edebilirler. Örnekteki bir ay içinde yurtiçi ve yurtdışı siparişler için gerekli olan bilgileri kitabın yeni versiyonunda bulundurmaya çalışacağız. Bu yeniliklerinizi sitemiz www.guzelislam.com adresinden takip etmeye çalışınız.

Ayrıca şu anda İhya "ulumi'd-din" kitabının iki çevirisi www.ihya.org tarafından hazırlanmaktadır (Merve yayınevi "Ali Arslan" ve Bedir Yayınevi "Ahmet Sevdaroğlu"). Hazırlanan kitapları sitemiz www.guzelislam.com yada www.ihya.org adresinden indirebileceksiniz. Lütfen gelişmeleri takip ediniz.

04.09.2004

<http://www.guzelislam.com>

HÜCCETÜ'L - İSLAM. ZEYNU'D - DİN

İMAM GAZÂLİ

KİMYA-YI SAÂDET

NOKSANSIZ TERCÜMESİ

Tercüme eden
ALİ ARSLAN
Tekirdağ Eski Mektebi

MERVE BASIM YAYIN LTD. ŞTİ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Gazâlî Kimdir?

Khabır değerli yazarı Gazâlî hazretleri hakkında bilâm âleminin büyük yazarlarından Hindistanlı Ebul-Hâsân En-Nedvî'nin kalemin-den çıkma şu kısa bülgiyi arz edelim:

Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Ettâkidir. Ebu-Hâmid El-Gazâlî hazretleri. Tûs [Meşhed] şehrinin Taberan Köyü'nde Hicrî (450) de doğmuştur. Fâdî Salîh ve fakîr bir kimse idi. El emeğinden yerdî. Âlimlerin meclisine gider; Onlarla oturur, sohbetlerini dinler, hizmetlerinde bulunurdu. Kazancından onlara irâkân nâsetinde harcar; âkâlerini dinlediğinde hüngür hüngür ağlardı. Cenâbu Hak'tan kendisine fâkih bir evlâd ihsân etmesini dilerdi. Vâz meclislerine gittiğinde orada da ağlar; Allah'dan, vâz olacak bir evlâd kendisine ihsân etmesini dilerdi. Her iki dileğini de kabul buyuran Cenâb-ı Hak Muhammed El-Gazâlî gibi bir fâkih ve Ahmed El-Gazâlî gibi bir vâz ona ihsân etti.

Baba vefat edeceği zaman küçük Muhammed ile Ahmed'i okutmak üzere Salîh bir dostuna teslim etti. Tavâziyeleri hakkıyla yerine getirdi. Fakat Mirasları bittiğinde bir medreseye devam etmelerini söyledi. Böylece Gazâlîler ilmi bir yolculuğa başladılar. Muhammed Gazâlî sırasıyla şu hocalardan ders aldı:

1 — Ahmet b. Muhammed Er-Râzkânî.

2 — İmam Ebu-Nâz el-İsmâîlî.

3 — Ayrıca Nisabur'da İmamul-Haremeyn'in yanında Meşep, Hilafiyat, Cedel ve Usul okudu ve en yüksek ilmi payeye erişti.

Dörtüzdü talebe arasında Üstadın birinci asistanı olan Gazâlî aynı zamanda onun vekili idi. Hicrî (478) de İmamul-Haremeyn vefat edince Gazâlî (28) yaşında idi. Vezir Nizamul-Mülk ile görüşmek üzere bezurlarına çıktı. O zaman âlimleri ilim konularında toplantı yeri olan vezirin meclisinde genç Gazâlî büyük âlimlerle mücadeleyle tutuştu, hasamlarını mağlup edip üstünlüğünü isbat etti. Âlimler onun üstünlüğünü kabul ettiler. Bu durum vezirin hoşuna gitti ve Onun Bağdad'daki, «Nizamiye» medresesinin baş müderrisliğine (rektörlüğüne) tayinine sebep oldu. (34) yaşındaki Gazâlî (484) de Bağdad'a gidip vazifeye başladı. Böyle bir vazife, bu yaşıta Gazâlî'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır.

Muhammâ Abdül-Câfir el-Fârisî der ki:

«Bağdad'da Gazâlî öyle bir raddeye geldi ki şöhreti, büyüklerin, emîrlerin, ve hilafet dairresinin şöhretini aştu. Derelerinde (400) kişi hazır bulunuyordu.»

Abbâsî halifesi «El-Müstâzhar» Gazâlîyi son derece takdir ederci. Onun isteği üzerine Gazâlî Batınlıleri reddeden Kitâbını yazıp ona atfen «El-Müstâzhar» adını verdi.

Onu Gazâlî bir âlimin varabileceği bütün mertebe ve makamlara ulaştığı bir devrede, yapılması güç bir iş yaptı. Baş müderrisiği, şöhreti, mertebeyi, malı, mülkü ve âile fertlerini bırakarak biricik söz sahibi olduğu ilim devletinden elini -etegini çekerek fakirlerin ve gariplerin hayatını yaşamak için saharalara daldı. Böylece ilim ve akide tarihinde emsaline ender rasâlanan bir şahsiyet teşekkül etti.

Bağdad'dan saâdet ve yakını bulmak için çıktı. Hedefine ulaşıp tekrar saâdetli bir mü'min olarak evine döndü.

Bu hareketini Gazâlî şöyle özetliyor:

«Bu manevi seyahat on sene sürdü. Bu yalnızlıklar âleminde sayılamayacak kadar çok keşiflere mazhar oldum. Hatırında kalan ve fazileti olanı şudur: Hakiki soğuk Allah yolunda giden bericik insanlardır.

Ondarın sıyret-i (hal ve gidişu) en güzel sıyrettir. Yolları Kur'an ve sünnet olduğu için en doğru yoldur. Ahlakları Muhammedî olduğu için en temiz ahlakıdır. Eğer âkilâların bütün aklı, hakimlerin bütün hükmeti bir araya gelse ve şeriatın esrarına vakıf olan zatların da ilimleri buna eklense, onların ahlakından zerreyi değiştirip daha güzeline getiremezler!.. Buna imkân bulamazlar. Zira onların sâhir, batın (ve bütün) hareketleri Nübüvvet penceresinden alınmıştır. Çünkü yeryüzünde ıfık veren tek kaynak, Nübüvvet penceresidir.

GAZÂLÎ İÇTİMAÎ BİR İSLAHATÇI (MÜCEDDİD) DİR

Gazâlî hareketleri iki yönden teacide girişmiştir:

- a) Felsefeyi tenkid etmek,
- b) Kelâm ilmini yeni bir tarafa arz etmek.

Hazretin ikinci cebbhesini «İHYA» adlı eseri temsîl etmektedir. Zira «İHYA» Kitâbı müslümanların hayatında derin bir tesir tara eden İslâmî kaynakların cümlesindendir. Bu kitab uzun zaman Müslümanların âkil ve nefislerini bâkmi altında tutmuştur.

Hâlen de benzeri kitâbların hiç birisine nasîp olmayan bir tarafa dîni çevrelerde tesir etmektedir. Âlimler ve tedkikçiler onu öğüp durmaktadırlar. Meslek; hadis hafız İmam «Zeyneddîn» Ebül-Fazl el-İrakî (806 Miladî) «İHYA» hakkında şunları söyler:

«O İslâmî kitâbların büyüklerindendir.»

Gazâlî'nin muasırı ve İmam haremeynin talebesi Şeyh Abdülğâfir El-Fârisî:

«İHYA, Gazâlî'nin eşsiz eserlerindendir.» der.

Şeyh Ebu Muhammed el-Kâserîni:

«Eğer bütün ilimler yok olursa, hepsi «İHYA» dan çıkabilir!»

İmam-ı Nevevî hazretleri «İHYA» yı çok beğenir ve onu son derece takdir ederdi:

Farsedelim ki, bu sözler ve benzerleri mubalağadan halli olmasa bile (!) Yine de en azından halkın bu Kitabın tesirinde kaldığına delalet eder. Âlimlerin onu mutalaa ettiğinin delilidir.

İbn-i Cevâlî [597 H.] «Tethîsü İhlâs» adlı eserinin bir çok yerinde Gazâlî'yi tenkid edip Muhaiddü (hadis âlim) lerin yoluna göre sabit ve sahih olmayan hadislerle «İHYA» sıranı dolu olduğunu iddia edip ileri sürdüğü halde, Kitabın tesirinde kalarak «Minhacül-Hasidîn» adıyla «İHYA» yı kısaltmış bulunuyor.

Gazâlî, Bağdad'dan çıkıp mürâşede, ibadet, ve hâikten uzak olma zahmetlerine katlandıktan, korku, ümit, zâhd, mârifet ve yakın devrelerini geçirdikten ve bütün bunların tadını tadıktan sonra «İHYA» yı yazdı. Böylece «İHYA» onun nefsinin bir sureti, düğünceçerinin aynasıdır. Bu sırra biniken okuyucuların nefsinde çok tesir eder; ve bu sırra binikendir ki, ondan hayat fışkırır.

Cendâb-ı Hak, ruhlî saadet ve hakîkî mârifet ile Gazâlî'ye ikram ettikten sonra onda ilme değer verme, hâikân içinde bulundukları lezzetlere dalma, dünya yaşamına sımsıkı sarılma gibi halleri araştırma hissi belirdi. Âlimlerle ehli diyanetin, hükümdar ve siyaset erbabının yanında bir mevki kapmaya nâzil can atıklarına, bunun için de mâ-nâzır cedel ve hararetli münakaşaları nasıl takip ettiklerini ve nefsin temizlenmesinden vâsıgeçip, ahiret ilmini bir tarafa atarak âhikâman terfî meselelerini öğrenmek ile nasıl iktifa ettiklerini müşahade etti.

Söde halkın talâhuna çalışanların, gürûnârde süslü seçtiklerini, aşenkîl ve düzgün sözlerinin hakikatına, halkın gâflâetini, âlimlerin susmasını, nıyarcının yokluğunu da müşahade etti. Bütün bunlar, üm-metin her taçakasının vehâmlerini belirten, derman getiren ve derile-rin teşhisini yapan «İHYA» kitabının telifine sebeb oldu. Gazâlî'yi eyaa» diye tahrik etti. Gazâlî'nin bu yaptığı açıkca «İhlâme hamr el-ahirete azık peyda et, dînün hakikatına ve âlâline yapış, üstün ahlâklar-la süslen» demektir.

Gazâlî hazretleri bîzât bu durumu «İHYA» sıranı bağında dile getirerek der ki:

«Yolun rehberleri, Peygamberlerin vârisi bulunan âlimlerdir. Oysa zaman onlardan boşalmıştır. Ancak sarıçerler kalmıştır. Onların da çoğuna şeytan gâlebe çalmıştır. Dünya herse onları sepiştirmiştir. Her biri dünyasıyla meftundur. Mârûfî münker, münkeri mârûf görecek raddeye gelmişler. Hattâ dîn ilmi yok olmuştur. Yeryüzünden hidayet alametleri silinmiştir!»

Hakimlerin ve kadıların, hasunlar arasında hüküm verdikleri fet-valar hâik içün ilim olmuştur. Veya bâbürlenmeyi istiyenin elde etme-

ye cân atış: Cedel ilim yerine geçmiştir. Yahut halk tabakasının kalbini çelmeye elverişli olduğundan vazirin istediği süsle konuşmadır, hayalini verdiler. Çünkü bu üçün haricinde haram yenmeye elverişli bir tuzak göremedikler. Ahiret yolunun ilmi, Kur'anda Allahın Teâlâ'nın FIKIH, HIKMET, İLİZ ZİYA, NUR HİDAYET ve RÜŞD diye adlandırdığı selefın yoluna gelince, bu halkın arasından kalkmış ve unutulmuştur. Bu durum dinde korkunç bir yıkım ve tehlikeli bir hastalık olduğundan, dinî ilimleri ilhya etmek için bu Kitabı hazırlamayı mühim bir iş, geçmiş imamların yollarını keşfedici ve Selef-i salihin ile Peygamberlerin nezdinde menfaat verici ilimlerin yönlerini islah edici bir vazife telakki ettim.»

Görüşüğü gibi Gazâlî, bu kapsayıcı fesadan en büyük mesuliyetini ilimlerde ve din ehlinde görüyor. Bu durumların bozulmasında ilk sebeb onlardır diyor ve şöyle devam ediyor: «Çünkü Şammetin tuzu onlardır. Tuz bozulursa onu ne islah edebilir!»

Âlimlere hitaben yazılan bir şiir'i mısrala getiriyor:

«Ey okuyucu kitlesi, ey memleketin tuzu! (Söyler mısraları), Tuz bozulduğunda onu ne islah eder?»

Kalblerin nasıl hastalandığını, ahiretten nasıl gâfil bulanulduğuna açıklıyor, sebeblerini belirtiyor. O sebeblerin cümlesinden olarak âlimlerin hastalığını gösteriyor. Oysa onlar, kalblerin doktorlarıdır. Acaba doktor hasta ise, hastaların hali ne olur? Hasta doktorun ilacına, başka hastalar ilüfat eder mi?

Böylece halkın bozulmasını idarecilerin bozukluğuna, idarecilerin bozukluğunu da âlimlerin fesadına bağlar.

Gazâlî hazretleri, Melik Şah'ın oğlu Sancar'ın, Nizamul-Mülk'ün oğlu Fahrul-Mülk'ün vezirlikleri zamanında «Nizamîye» nin baş müderrisliğini yaptı. (500) tarihinde Fahrul-Mülk öldürölünce, Gazâlî müderrisliği bırakıp memleketi Tus'a çekildi. Evinin yanında bir zaviye ile bir medrese yaptırdı. Orada ilim ve terbiyeye devam etti. Melikşah'ın oğlu Sultan Muhammed (509) da Ahmed bin Nizamul-Mülk'ü vezir tayin ettiği zaman, Vezir Gazâlî'den yeniden Bağdad'a dönmekten istedi. Onun oradaki yerini dolduran kimse olmadığının beyan etti. Çünkü Nizamîye hilafetin medarı iftiharı idi. Hilâfet makamı bunu istiyordu. Erdeni devletin imzalarını kapsayan, davetname Nizamül - Mülk'ün oğlu Ahmet Kiyamüddin'den geldiğinde, Gazâlî câir beyan ederek Tus'da kalmaya devam etti. Geri kalan hayatını din ve ilimde meşgul olmakla geçirdi. İlim ruhu hâlâ Gazâlî'de eskiden olduğu gibi taptaze idi. 504 de «El-Müstasfa» adlı kitabını telif etti. Bir sene sonra da Allahın «Ey imminana kavuşan nefis! Rabbine, razı olduğun ve razı bulunduğun halde döneliş yap.» emrine uyarak (Hicri 505) de Cemazü-Ülâ ayında ve Pazartesi günü şafak zamanında vefat etti.

Allah bizi feyzinden müstefiz eylesin; Amin!

Giriş

Gökteki yıldızların, sahralardaki kumların, hava zerrecelerinin, yağmur ve deniz damlacıklarının, ağaç yapraklarının sayısınca, sayı ve rakamla ifade edilemeyen hamdlerle senâlar; vahdet divanının sahibî ve azamet sarayının süleyhî olan Allah'a mahzûstur. Onun bîrlîğinin delîlleri güneş kadar parlaktır. Sıfatlarının azameti koxin delîllerle malûmdur. Onun yüce şanının kemâlini ancak yine kendisi bilir, onun esvî âkının hakikatine öncesiz bilgisinden başka giden yol yoktur. O her türlü eksiklikten mânezestir. Âlem onun hakikatini anlamamamızın aczî ve şaşkınlığı içersindedir. Akıl yoluyla onun kemâline ulaşılmaz. Akıl yıldızları, «Allah nârdur» mertebelerininin bağlangıcında batar. Hüner sahibleri, «Ben size can damarımızdan daha yakınam» merhalesinde Herlemekten yorgun ve bittin düşmüşür. Zâtîni hakkiyle tanıyamamak, aczini ve kusurunu göstermek, velîlik mertebelerinin sonudur. Hamd ve senâsundan takiratını itiraf etmek, peygamberlerin ona yaklaşmalarının sonudur. Fakat ona tanımaktan tamamiyle umud kesmek de uzak bir sapıklıktır. Onu hakkiyle tanımak için benzetme yapmak ve müâli getirmek de faydasızdır. Zira kulluk makamında ve hizmet dairesinde gerekli olan «ben ancak insanları ve cinleri bana ibâdet etsinler diye yarattım» ilâhî düstürün mânâsına uyup gereğini yapmak ve hakiki mâbudan, kayıtsız ve şartsız yaratıcının açılacak içlerini ve azîmetli sıfatlarını düşünmekten bir an geri ve habersiz kalmamaktır. Böylece bütün âlemdaki nûrun onun nûrunun parıltısı olduğu, onun kudret denizinden seçilip yaratıldığı anlaşıp «esvîk Allah'ındur» köprüsünden «Allah'tan başka birşey yoktur» manzarasına geçilir.

Milyonlarca salât ve selâm; insanların efendisi, peygamberlerin sonuncusu, seçkinlerin önderi, ilâhî sırların emini ve ilâhî huzurun perdesini açan Muhammed Müstafa'nın pâk ve nûrî türbesine ve ilâkî milletinin divanına kuran, şeriat kanunlarını beyan eden ashâbına, ehli-beytine ve bîhikâsâ yüce kadîr sahibleri Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye olsun.

Bundan sonra bil ki, bu dünya ticarethanesinde dolayan insanoglu boş yere yaratılmamıştır. Hatta gökteki ve yerdeki bütün zerreceler insan-ı hâliyle: «Ben boşuna yaratılmadım» der. Madde ve rûh tılsımı;

değişik işlerin, zât şekillerin bulunduğu bir hikmet gemisi ve ibret aynasıdır. İnsanın dünyadaki varlığının bir başlangıcı var ise de, âhiretteki varlığı devamlı ve sonsuzdur. Maddî yapısı süflî ise de, mânevî ruhu ulvîdir. Yaratılışın başlangıcında tıynetine, kötû ve hayvanî vasıflar karışıp eşubhesiz nefis kötülüğü emredere tuzakına düşmüş ise de, kötülükle mücadele gömleğinde ve iyiliği arama potasında bulanık, çirkin ve çeytani sıfatlardan arınıp pâk olur. Ve «Ey mutmain nefis, Rabbinle döne nidaıyla esfel-i saflından (en aşağı dereceden) kurtulup a'la-yı ılliyyine (en yüksek dereceye) uçup ulûhiyet kapısında ve Rabbinin sarayının yakınında yuva yapar.

Bilki, esfel-i saflın, nefsanî bir hâl olup şehvet ve kırgınlığa esir olmaktır. A'la-yı ılliyyin ise, rûhani bir derece olup onun vasıtasıyla akıl, kışkınlık ve şehvete hâkim olup «İyâdî (iyi) kullarının arasına gir. Cennetine gir» hitabına mazhar olan kulların zümresine girer. İnsan, meleklerle mahsus bu sıfatla Allahu Teâlâ'nın cemâline o derece ünsiyet payda eder ki, ondan bir an ayrıldığı takdirde, her türlü nimet ve rahatlığa sahip olan sekiz cennette teselli bulmaz. Demek ki, noksan ve aşağı yaratılan kötü nefisler, ancak mücadele ve garpeği arama ilbâsıyla arınabilirler.

Bakır ve pirinci kırmızı altın yapan maddî kimya zor ele geçtiği gibi, insanlık cevherlerini hayvanî bulanıklardan arıtarak melekler safiyetine erdiren, onu altın gibi paslanmaz ve devamlı yapan mücadele kimyası da zor elde edilir. Bu kitabın maksat, hakikat ilâcının ecza ve bileşimini okuyucularına kolaylıkla açıklanaktır. Bu sebeple bu kitaba «KİMYA-YI SAÂDET» adını verdik. Başuylayan Allah'tan niyaz ederim ki, onun adına uygun ve kimya gibi hizmete layık eyesin. Bîhakkın bu kimya diğer kimyalardan üstündür. Hattâ kimya adı buna hakikat, diğerlerine mecazdır. Çünkü diğer kimyaların değer ve itibarı, bakır ve pirinci paslanmaktan koruyup onlara geçici hayatta bir miktar safiyet vermektir. Bu kimya ise, bizzat büyük nimetlerin ve ebedî hayatın sebebîdir. Zira hayvanî sıfatları insani sıfatlara, nefsanî halâret rûhanîliğe tebdil eden bu kimyadır ve yine ebedî mutluluğun rabıtası, sonsuz saadetin vasıtası bu kimyadır.

B Ö L Ü M

Kitabın Muhtevası

Âlâdetî kimya, hiçbir kocakarının ve kullhanbeyin hazinesinde bulunmayıp ancak padişahların hazinesinde bulunduğu gibi, ebedî san'etî kimyası da ancak Allahü Teâlâ'nın hazinesinde ve onun perdesinin altında bulunur. O hazineler, gökte manen Allah'a yakın meleklerin cevheri ile yerde peygamberlerin kalbinden ibarettir. O halde hakikat kimyasına peygamberlerin dışında istayerin akıbeti dââlettir ve onun sıfatı kalpazanlıktır. Sonucu kuruntu ve hayaldir. Kıyamet gününde kalpazanlık ve kuruntusu açığa çıkar ve mâflıs olur. Kötülüğü yüzüne vurulur ve rezil rûsvey olur. O halde peygamberlerin gönderilmesi büyük bir maslahat ve hâkmete mebnâdır. Belki maksat, hakikat kimyasının ilminin insanlara öğretmektir. Böylece insanlar mücahede potasında kalb cevherini arıtma yolunu, kalbin bulanıklığına sebep olan çirkîn ahlâkın iyi ahlâka döndürülmesini öğrenirler. Bu sebebledir ki, Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de önce kudret ve kemâliyle; celâl ve azametiyle övünür. Sonra da kullarına peygamberlerini gönderip doğru yolu göstermekle minnet buyurur. Bununla da en büyük nimet olan hakikat kimyasının ancak peygamberler tarafından öğretilebileceğini gösteriyor.

«Gökte ve yerde bulunan canlı ve cansız bütün varlıklar, Allah'ı tesbih ederler; o öyle bir hükümdardır ki, Kuddüsdür, kütûn noksanlıklardan münezzehtir. Asâdır. Herşeye güç yetendir. Hâkimdir. Her içinde hikmet sahibidir (çoğu yazma bilmeyen) Araplar içinde, peygamber gönderen O'dur. (Bu peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) onların üzerlerine (Allah'ın) âyetlerini okuyor, onları (çirk pasından) arındırıyor, kendilerine Kur'an ve şeriat kanunlarına (dini hükümleri) öğretiyor. Oysa onlar, bundan önce (peygamber gelmeden önce) açık bir sapıklık içindeydiler.» (Cuma sûresi, âyet: 1-2)

Büyük âlimler der ki: Onları arındırıyor sözünden maksat, onların hayvanî sıfatlardan, kötü ahlâktan temizler demektir. Onlara kitap ve hikmet öğretir söz ise, onları temizledikten sonra marifet elbisesiyle süsser; meleklerin ahlâkına onlara örtü yapar, demektir. Kimyadan maksat, nefis sarayına dünya bağlarından kurtarıp yâsûnî dünyadan gevrip Allah'a dönmek ve Allah'tan başka kalpte hiçbir

şeye yer vermemektir. «Herşeyden ayrılmış yalnız ona (Allah'a) yöneltmek» (Müzemmilâ sûresi, Âyet: 8) Âyet-i kerimesi bu gerçeği ifade buyurur. Tebliğ, insanlardan kurtulmek, uzak kalmak ve tamamıyla Hak'a yönelmektir.

Bu kitap dört ünvân ve dört rûkûn üzere düzenlenmiştir. Bunlar marifet ünvânları ve muamele rûkûnleridir. Birinci ünvân, insanın kendi hakikatini bilmesi hakkındadır. İkinci ünvân, Allahü Teâlâ'yı tanımak hakkındadır. Üçüncü ünvân, dünyanın hakikatini bilmek hakkındadır. Dördüncü ünvân, âhiretin hakikatini bilmek hakkındadır. İslâm'ın hakiketi, bu dört marifettir.

Dört rûkûn ise, İslâm'ın muamelesi hakkındadır. İkinci zahîrî haller, ikinci de batınî haller hakkındadır. Zahîrî hallerin biri, Allah'ın emrine uymaktır. Buna ibadet denir. Diğeri de, geçim ile ilgili hallerde edebe riayet etmektir.

Batınî olan hallerin biri, kalbî, beğenilmeyen ahlaktan arındırmaktır. Bunlar kırgınlık, hased, kübir ve gururdur. Bunlara geçitler ve tehlikeli sıfatlar denir. Diğeri, kalbî iyi sıfatlarla süslemektir. Bunlar da sebat, şûkr, muhabbet, umut ve tevekküldür. Bunlara da kurtarıcı sıfatlar denir.

İbadetü biddiren birinci rûkûn on asıl üzere düzenlenmiştir. Birinci asıl, Ehl-i Sünnetin itikadı hakkındadır. İkinci asıl, ilim öğrenmek hakkındadır. Üçüncü asıl, temizlik hakkındadır. Dördüncü asıl, namaz hakkındadır. Beşinci asıl, zekât hakkındadır. Altıncı asıl, oruç hakkındadır. Yedinci asıl, hac hakkındadır. Sekizinci asıl, Kur'an hakkındadır. Dokuzuncu asıl, zikir hakkındadır. Onuncu asıl evrad (her gün okunan Kur'an ve dualar) hakkındadır.

Muameletü edeblerini biddiren ikinci rûkûn da on asıl üzere düzenlenmiştir. Birinci asıl, yemek edebleri hakkındadır. İkinci asıl, evlenmenin edebleri hakkındadır. Üçüncü asıl, çalışma ve ticaret edebleri hakkındadır. Dördüncü asıl, helâl kazanmak hakkındadır. Beşinci asıl, sohbetin edebleri hakkındadır. Altıncı asıl, insanlardan uzak kalmamanın (uzletin) edebleri hakkındadır. Yedinci asıl, yolculuğun edebleri hakkındadır. Sekizinci asıl, dinlenmenin edebleri hakkındadır. Dokuzuncu asıl, iyiliği emretmenin ve kötülüğü nehyetmenin edebleri hakkındadır. Onuncu asıl, hükümdarların, insanları gözetmeleri ve devlet idaresi hakkındadır.

Üçüncü rûkûn, dindeki dar geçitleri aşmak hakkındadır. Bu da on asıl üzere düzenlenmiştir. Birinci asıl, nefsin riyaleti hakkındadır. İkinci asıl, mide ve feris şehvetleri hakkındadır. Üçüncü asıl, çirkin sözler ve dil âfetlerinin ilacı hakkındadır. Dördüncü asıl, kırgınlık, kin, hased hastalıklarının ilacı hakkındadır. Beşinci asıl, dünya sevgisinin, cimrilik ve ağgözlük hastalıklarının ilacı hakkındadır. Altıncı asıl, dünya hırsları ve mal toplamanın ilacı hakkındadır. Yedinci asıl, mevki, makam hırslarının ilacı hakkındadır. Sekizinci asıl, ibadetteki münâfiklik ve riyanın ilacı hakkındadır. Dokuzuncu asıl, kübir ve gu-

rumun ilâcı hakkındadır. Onuncu asıl, dalgalık ve gafletin ilâcı hakkındadır.

Kurtarıcı sıfatları bildiren dördüncü rûkû da, on asıl üzerine düzenlenmiştir. Birinci asıl, tevbe etmek ve zulümleri bırakmak hakkındadır. İkinci asıl, şükür ve sabır hakkındadır. Üçüncü asıl, korku ve ümid hakkındadır. Dördüncü asıl, dünyadan yüz çevirmek ve fakirlik hakkındadır. Beşinci asıl, doğruluk ve ihlâs hakkındadır. Altıncı asıl, kendini hesaba çekmek ve murakabe etmek hakkındadır. Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır. Sekizinci asıl, tevhid ve tevekkül hakkındadır. Dokuzuncu asıl Allah'ın Teâlâ'sının şevk ve muhabbeti hakkındadır. Onuncu asıl, ölüm ve kıyâmetin halleri hakkındadır.

Bil ki, insanın ruhu dört unsura muhtaç olduğu gibi, İslâm'ın hakikati de dört şeye muhtaçtır: Kendini tanımak, Allah'ın Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak ve âhireti tanımak. Buna binaen Müslümanlığın kitabı bu dört ünvân üzere düzenlenmiştir.

Birinci Unvan

Kendi Hakikatini Bilmek

Bil ki, Allahü Teâlâ'yı tanımanın anahtarı, insanın kendi kendini tanımasıdır. Bunun hakikat olduğuna «Kendini tanıyan, Rabbini tanıma hadisi ile «Gerçeği anlayıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussilet sûresi, âyet: 58) âyet-i kerimesi kuvvetli ve doğru delildir.

İnsana, kendi nefisinden daha yakın birşey yoktur. Kendini bilmeyen, Allah'ı nasıl bilir? Eğer kendimi tanımıyorum diye iddia ediyorsan, deliliz iddia mahkul değildir. Eğer delilin, zahir âzalarından yürüdü, başına; bütün ahvalından ise, sektiğini, susadığını bilmek ve kurgunluk zamanlarında bir kimseden intikâm almak, şehvetin galebe çaldığı zaman evlenmek ise, bu türlü tasarruf bütün hayvanlarda da vardır. O halde bu çeşit kendini bilmek, Allahü Teâlâ'yı tanımaya anahtar olamaz. Öyle ise, önce kendi hakikatına, dünya yolculuğuna nereden gelip nereye gideceğini bilip ondan sonra niçin yaratıldığını, dünyaya ne yapmak için geldiğini, saadet ve bedbahtlığın hangi işlerde olduğunu düşüneceksin.

Ve yine bileceksin ki; senin batinında dört sıfat vardır: Hayvanlar sıfata, yitucular sıfata, şeytanlar sıfata ve melekler sıfata. Senin hakikatın hangisidir, sende bunların hangisi asıl ve hangisi emanettir. Sen bütün bunları bilmedikçe, kendi saadetini bilmeye muktedir olamazsın. Çünkü her birinin ayrı gıdası ve ayrı saadeti vardır.

Mesele: Hayvanların gıdası ve saadeti, yem yemek, uyumak ve çiftleşmektir. Yitucular için saadet, öldürmek, hıdet ve intikâmdır. Şeytanların gıda ve saadeti, hile, aldatmak ve bedbahtlıktır. Meleklerin saadeti ve gıdası, Allahü Teâlâ'nın cemâlini müşahade etmektir. Meleklerde hiçbir surette hayvanların, yitucuların sıfatları mevcut değildir.

O halde, eğer sen melekler sıfatında insan isen, uğraş, çalış. Tâ ki senden Allahü Teâlâ'yı bilmeğe yol gitsin ve o yolla Allah'ın cemâlini görmeye vâsil olasın. İfkârnet gözüyle, ıhret nazarıyla bak. Sendeki bu sıfatlar, sana hâkim olup seni kendilerine esir yaparak kendi hizmetinde çalıştırmak için mi yaratılmıştır? Yoksa vâki olan yolcu-

luğunda, sana angarya olmak, sana binek hayvanı ve silâh olmak için mi yaratılmıştır? Bu dünya konağında birkaç gün ihtiyacına tedarik edip bunlarla geçici saâdetini temin et. Ancak asıl saâdetin hâsıl olduğunda, onları bırakıp asıl vatanına yüz çevir. O vatan, havas (seçilmiş kullar) için Allah'ın cemâli, avam için cennettir.

O halde bu mânakların hepsini bilmen lâzımdır. Böylece kendini biras bilmiş olursun. Bunları bilmeyen dinin hakikatini bilmekten mahrumdur.

BİRİNCİ BÖLÜM İNSANIN YARATILIŞI

Ey aurların kimyasını öğrenip iyilerin yolunda gitmek isteyen! Eğer kendi nefsinden haberdar olmak istersen, bil ki, seni yaratan Allah Teâlâ sende iki şey yaratmıştır: Biri zahiri, diğeri batini. Zahiri olan gös ile görülebilen beden kalıbedir: El, ayak gibi. Batini olan da basan nefs, basan ruh ve basan da kalb derler. Senin hakikatın batını yönündür. Bedendeki zahir âzalar, batının askeri ve hizmetçisidir. Bır buna kalb (gönül) ismini vereceğiz. Kalb dediğimiz zaman, biliniz ki, insanın hakikati demek istiyoruz. Kalb demekle, göğsün sol tarafına yerleştirilmiş ve yürek dediğimiz uzan yuvarlak olan et parçasını kast etmiyoruz. Çünkü basiret ehli yanında onun kıymeti yoktur. O, hayvanlarda hattâ ösülerde de vardır ve sâhir göslenüzle de görülebilir. Gözle görülen herşey bu şehadât âlemindeydir. Bizim gönül dediğimiz ise, bu âleme geçici olarak gelmiş garip bir varlıktır. O belâli uzuv ise, onun eti ve âletidir. Bedenin bütün uzuvları onun askeri ve ordusudur. Hakkın cemâlini görmek, onun sıfatıdır. Bütün tekûf, hıtap, kınama ve ceza onadır. Saâdet ve şekavet onun içindir. Bu hususları tahsil ederken, bütün âza ve beden ona uyar ve emrine hazırır. Onun hakikatini bilmek, tanımak, Allah Teâlâ'yı tanımamanın anahtarıdır.

O halde onu bilmeye uğraş. Zira o çok yüksek bir cevher olan meleklerin cevherindendir. Onun asıl maddenî, Allah Teâlâ'dır. «Ben Allah'ın nurundanam; mü'menler de bendeme hadis-i şerifi de bu mânâya karettir.

Bil ki, gönül gayb âleminde gelmiş ve tekrar oraya dönecektir. Bu harap dünyaya ticaret ve ziraat için gelmiştir. Ticaret ve ziraatın ne olduğu —Allah'ın izniyle— ileride açıklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM KALBIN VARLIĞI

Akıllı ve basiretli insanlar bilin ki, bir şeyin hakikatini bilmek, ancak onun varlığını anlaşıpmanından sonra mümkün olur. O halde önce kalbin varlığını, sonra hakikatini, ondan sonra da ordu ve

âşiretini, daha sonra da sıfatını bilmek lâzımdır, sıfatı bilinince, bunun Allah Teâlâ'yı tanımaya nasıl vesile olduğu; saâdet ve şevkete ne şekilde sarmaya olduğu anlaşılır. Bunlar, —Allah'ın teniyle— tafakküyle anlatılacaktır.

Bil ki, kalbin varlığı iki delil ile sabottir: Delillerden biri şudur: İnsanın kendi varlığında şüphesi yoktur. İnsan varlığının fizikî yapıyla olmaması da bir gerçektir. Çünkü dillerin de bir fiziki yapısı vardır. Ancak dillerde kalb yoktur. Kalpten maksat ruhur.

Diğer bir delil de şudur: Bir kimse gövdesi yumuşup kendi bedeninden, yerden, gökten ve bütün duyulardan duyularını alıkoyduğu anda bile kendi varlığına kesinlikle bilir. Bu itibarla anlaşıyor ki, kalb (ruh) bedensiz de mevcuttur. Bu açıklamadan, kıyâmet gününün hak olduğu anlaşılır. Çünkü bundan anlaşıyor ki, vücut örtüsünün kalkmasıyla insanın hakikati yok olmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUH VE MAHİYETİ

Eğer ruhun hakikatının ne olduğu, ona mahsus sıfatların neler olduğu sorulursa, bilinki, peşiat kıldı bu hususun ruhsat kapısını bağlamıştır. Nâkım, Hâzret-i Peygamber'e hitaben buyrulur ki:

«Ey Muhammed! Sana ruh'un ne olduğunu soruyorlar, de ki: "Ruh, Rabbinin emrinden ibarettir."» (İsra sûresi, âyet: 85) Bu daireseden çıkmaya düstür verilmemiştir. Ancak kendisine, ruhun Allah Teâlâ'nın emrinden, yani emir âleminde bir emir olduğu şeklinde cevap vermeye izin verilmıştır.

Bu mânâya, «Bilin ki, yaratma da, emir de onun hakkıdır» (A'raf sûresi, âyet: 54) âyeti ile de işaret buyurulmuştur. Yaratma (halk) âlemi başkadır, emir âlemi başkadır. Yaratma (halk) âlemi, keyfiyet ve miktarı olan âlemdir.

Zaten halk kelimesi de, lûgat anlamında takdir ve ölçmektir. Halbuki insan ruhunun miktar ve keyfiyeti yoktur. Ruh, bölünmeyi kabul etmeyen bir cetherdirdir. Eğer bölünetölbeydi, birşeyin bir parçasını bilmek, diğer bir parçasını da bilmemek caiz olurdu. Böylece bir şeyin, bir anda hem bilinmesi, hem de bilinmemesi olurdu ki bu caiz değildir. Ruh, her ne kadar bölünmeyi kabul etmiyorsa ve kemiyet yeri değil ise de, mahlûktur (yaratıktır). Çünkü halk, iki mânâya gelir: Biri yaratmak, diğeri takdir etmek (ölçmek). Ruh takdir mânâsında mahlûk değil ise de, —Çünkü miktarı yoktur— yaratılmak mânâsında mahlûktur.

Bundan anlaşıyor ki, ruh hakkında ihtilâfa düşen bütün grupların sözleri yanlışdır. Meselâ: Bazısı ruh kadîndir demiştir. Bazısı ruh, arazdır demiştir.

Araz, kendi kendine var olmayıp, başka bir cisim ile varlığını gösteren safattır; renk gibi. Bazen de ruh cisimdir demişler. Ruh kadimdir diyenler yanılıyor. Çünkü ruh mahlûktur ve hiçbir mahlûk kadim değildir. Ruh arazdır, diyenler de yanılıyor. Zira ruh, bedensiz bulunur. Araz ise cisimsiz bulunması imkânsızdır. Ruh cisimdir diyenler de yanılıyor. Çünkü ruh bölünmeyi kabul etmez. Halbuki her cisim bölünebilir. Bölünebilen ruh (can) ise, insanların değil, belki hayvanların ruhudur. Kalb diye ta'bir ettikleri ruh ise, Allahu Teâlâ'yı tanımak yeridir ve hayvanlara verilmemiştir. O, ne cisim, ne arazdır. Belki melekler cevherinden bir cevherdir. Onun hakikatini bilmek, gayet zordur. Şeriat ehil, onu uzun boylu açıklamaya cevap vermemişler. Nitekim daha önce de buna işaret edildi. Şeriat ehlinin, ruhun hakikatini bilmeye işaretleri olmadığı için, din yolunun başlangıcında yine bu işe başlayanlar için onu bilmeye lüzum yoktur. O safhada ilzâm olan mücahededir. Bir kimse, şartlarına uyarak, rûkûnlerini yerine getirerek mücahede yaparsa, şüphesiz hiç kimseden iktiden onun kalbi ruh marifetine şâhîp olur.

Zira ruh marifeti, mücahedenin sonra hâsıl olan Allahu Teâlâ hıdayetlerindedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Ama bizâm uğrunda cihad edenleri cihette yollarımıza erdirtirceğiz.» (Ankebût sûresi: 89) âyetiyle işaret buyurulmuştur. Din yolunda mücahedesini henüz tamamlamayanlara ruhun hakikatini açıklamak caiz değildir. Nitekim bu hususa bu âyet-i kerime ile işaret buyurulmuştur. Ancak mücahedenin başlangıcında ruhun ordusunu bilmek ilzâmdır. Zira ordusundan habersiz olan kumandanın harbe gitmesi büyük bir hatadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEDEN VE DUYULAR

Bil ki, beden âlkesinin sultanı insan ruhudur. Onun, sayısız asker ve ordusu vardır. Âyet-i kerime'de «İlahînin ordularını kendisinden başkası bilmez.» (Müddessir sûresi: 31). O sultan âhiret yolculuğu için yaratılmıştır. Onun hazinesi, Allahu Teâlâ'ya tanınmak, bilmektir. Bu hazine ise, ancak Allahu Teâlâ'nın yarattıklarını, İlahî gözüyle seyre-dip her birinden bir mâ'nâ çıkarmakla temin edilebilir. Âlemlerdeki acayip işleri bilmek, duyular yoluyla mümkün olur. Duyuların varlığı da beden ilâhidir. O halde, Allahu Teâlâ'yı bilmek, kalbin avıdır. Duyular, o avın bağ ve tuzaktır. Beden, onun binak hayvanıdır. Onun için kalbin bedene ihtiyacı vardır. Beden de eczasına muhtaçtır. Onun eczası, birbirine zıt olan anaksır (unsurlar) (su, toprak, hava, ateş) dir.

Bu yüzden beden yapısı zayıf ve helâk olması yakındır. Helâk sebebi İki kısımdır. Biri dışarda, diğeri içeridedir. İçeride olan açlık ve

susuzluk; dışardakiler ise, ateş, su ve diğer düşmanlardır. İçeridekilerden korunması için yemeye, içmeye ihtiyacı var. Bu sebepten de iki sınıf askere ihtiyaç vardır: Biri zâhirdir. El, ayak, ağız, dış ve müde gibi. Dışardaki düşmanlardan korunması için de iki sınıf askere ihtiyacı vardır. Biri zâhirdedir. El, ayak, ok, yay ve diğer silah ve âza gibi. Diğerî batındadır. Ofke ve kırgınlık gibi. Bu zikir olunan asker ve âlet, göze görülen düşman ve zâhirden müşahede edilen gıda içindir. Zâhiri olmayan ve göze görülmeyen düşmandan korunmak ve gıdayı temin etmek için, duyulara ihtiyaç vardır. Onlar da beş zâhiri ve beş bâtını olmak üzere ondur. Zâhiri olanlar, beş duyuramaz olan içtirmek, görmek, koklamak, tatmak ve dokunmaktır. Bâtında olanların yeri düşüştür: Hayâl kuvveti, düşünme kuvveti, esberleme kuvveti, hatırlama kuvveti ve vehm kuvveti (zan) dır. Bunların herbirinin belli özellikleri ve hususî halleri vardır ki, birisi aksarsa, dünde de, dünyada da hususiyeti bozulur.

Bu dıştaki ve içteki askerler, kalbin emrine amâdedirler. Kalb ne emir ederse hüküm yerine gelir. Meselâ: Dile emir verince, hemen konur. El ve ayağa emir verince, harekete geçerler. Göze emir edince, bakar eder. Düşünme kuvvetine emir ederse düşünür. Kulâsa, beş askerin hepsi padişahın emrine râmdır. Böylece bedeni muhafaza ederler. Bu padişah asgını alıncaya kadar, avını tutuncaya kadar, âhîret ticaretini bitirinceye kadar ve kendi saâdet tohumunu ekinceye kadar devam eder. Bu mecburî âmaat melekler arzında da câridir. Zira melekler zümresi, Allah Teâlâ'ya muhalefet etmek kudretine sahip değildir. Onlara verilen bütün ihsanlara —insan âzası gibi— gayri ihtiyarî âmaat ederler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KALBİN ASKERLERİ

Kalb askerlerinin haddi, hesabı yoktur ve düşmanları da sayızsındır. Bix maksadı bir misâl ile anlatmakla yetilinceğiz: İnsanoğlunun bedeni muazzam bir şehre benzer. Onun âzaları, parmakları, o şehrin sanat erbabıdır. Şehvet, maliye müdürü, gazab subaşı (emniyet müdürü) dir. Şehrin padişahı kalb, veziri akıldır. Memleketin temir ve muhafazası için padişahın nezayata ihtiyacı olduğu gibi, gövüli padişahın da bunlara ihtiyacı vardır. Ancak bunlarla beden memleketi mamur ve ordusu muzaiffer olur.

Fakat şehvet, haraç düşkünü, fitneci, yalancı ve kötü mizacıdır. Vezir ne emir verirse, onun aksini yapar. Dalma haraç bahanesiyle memlekette olan bütün malları alıp öfkeyi vuran ve boş bırakmak ister. Gazab olan subaşı, haddetir, azgın ve edepsizdir. Dalma asmak, baymak, yıkmak, yakmak ister. Padişah dalma vezir ile müzavere edip tehditleri onunla görüştürse, yalancı ve tama'kâr maliye müdürünün, vezire muhalefet etmemesi için ona kıymet vermezse, onu köstahlık-

tan mem'etmek için nazarı onun peşine takarsa, ve nazırın da —had-dine tecavüz etmemesi için— daima onun kalbini kırıp onu harpolar-aa, memleketin nizama yerinde yürür. Bu metotla ülkesini idare eden padişahın memleketi mamur olur. Reaya (vatandaşlar) memnun olur ve böylece Allah'a giden asâdet yolu kapanmaz. Eğer bunum tersi olursa, yâni akıl ve ruh mağlûp olur; şehvet ve gazab galip olursa, memleket harap olur; şehir virân olur, reaya (vatandaş) ağılar ve pa-dişah da bedbaht ve perişan olur.

ALTINCI BÖLÜM

ORGAN VE DUYULARI HAK ÜZERE KULLANMAK

Bundan önceki kîmal, tafsil, teşbîh ve temsîlden anlaşıldı ki, ye-mek isteği, gazab, istikam, insan vücudunu beslemek düzenlemek ve korunmak içindir. Bunlar, gece-gündüz bedene hizmetçidir. Yemek ve içmek, bedenin yemâdır, gıdasıdır. Beden duyuların hammasıdır. De-mek ki, beden hislere (duyulara) hizmet ediyor. Duyular ise, aklın ca-sası ve tuzâğıdır. Onların vasıtasıyla acayıp işleri araştırıp müşafa-za eder. Demek ki, duyular aklın hizmetçisidir. Akıl ise, kalbin ışık ve ziyasıdır. Bu nûr ile Cenâb-ı Hak'ı görür ki, kalbin cenneti budur. Demek ki akıl da kalbin hizmetçisi olur. Kalb ise, Allah Teâlâ'nın ce-mâlini görmek içindir. O bunlarla meşgul olunca, Cenâb-ı Hak'ın kulu ve hizmetçisi olur. Allahü Teâlâ'nın: «Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışumdur» (Zariyât sûresi: 56) kâlmı-nın anlamı da budur.

Allahu Teâlâ kalbi yarattı ve bu memleket ve askeri onun emri-ne verdi ve asfel-i âkâfından (dünya âlemi) a'lâ-yı üliyyine (mânâ âle-mi) yolculuk yapması için de, beden merkezini emrine verdi. Eğer bu nimetin hakkını ödemek ve kulluk şartlarını yerine getirmek isterse, padişah gibi memleketin ortasında oturur ve Allahü Teâlâ'yı kible; âhireti vatan; bedeni tînek hayvanı; dünyayı konak yeri yapar ve el, ayak ve diğer âzaları hizmetçi; aklı vezir; şehveti maliye müdürü ya-par ve herbirini bir sipariş elemans görevinde çalıştırır.

Onlar, o şehrin haberlerini toplar. Beynin ön tarafında bulunan hayâl kuvvetini, istihbarat şefi yapar. Casuslar, bütün haberleri onun yanına getirir. Beynin arka kısmında bulunan ezberleme kuvvetini sekreter yapar. O haberler defterini (istihbarat vesikaları) istihbarat şefinin elinden alır, saklar ve zamanında vezir aklı arzeder. Vezir de memlekettten gelen haberlere göre, memleketin tedbîrini alır ve padişahın sefer hazırlığını görür. Şehvet, gazab ve başkaları padişaha hi-yanet edip itaatten dışarı çıkarak, asilîğe ve düşmanlığa yüz tuttuk-ları ve padişahın yolunu kesmek istedikleri zaman, bunun tedbîrini alır. Onları —seferde padişahın yolunu kesmemeleri ve ona dost ol-maları için— itaata zorlar. Vezir, memleketi bu mânevî üzere idare ederse, mutlu olur, nimetin hakkını vermiş olur ve bu vazifesinin mü-

kâfâatın zamanında bulur. Eğer bunun aksini yaparsa, kendisi yol keşki olup o düşmanlar gibi kaybolmuş, bağıkalmış ve dost nimetine nankörlük etmiş olur. Bunun cezasını hem dünyada, hem de âhirette görür.

YEDİNCİ BÖLÜM

İYİ VE KÖTÜ HUYLAR

İnsan kalbinin, kendisine hâmetli durumunda olan bu iki askerle ilgili ve ilişkili vardır. Bunların her birinden kalbe bir ahlâk hâsıl olur. Bu ahlâkların bazıı kötü ahlâktır; onu helâk eder. Bazı iyi ahlâktır; oca saadete eriştirir. O ahlâkın tamamı çok ise de, hepisi dört çeşitte toplanır: Hayvanlar ahlâkı, yırtıcılar ahlâkı, şeytanlar ahlâkı ve melekler ahlâkı. İnsanın durumu, kendisine verilen şehvet yönünden, hayvanların durumuna benzer. Meselâ: Yemek ve cimaya (cins münasebeti) çok istekli olması gibi. Kendisine verilen hayır sebebiyle hareketi; köpek, kurt ve aslanın hareketine benzer: İnsanları yaramak, öldürmek, onlara eziyet etmek gibi. Kendisine yerleştirilen şeytanların ahlâkı sebebiyle işi hile, aldatma, yalan ve fitne olur. Kendisine verilen akıl nûru ve kâhri cevheri sebebi ile meleklerin işini yapar: İlim, salâh (iyilik) ve perhîz gibi. Yararlı işler yapmakla halk içinde şereflî ve azîz olur; kötü ahlâk ve çirkin hareketlerden temizlenir; uzaklaşır; marifet ve kemâliyle şâd olur; coşâlet ve akılsızlıktan ar etmeye, ıtarımaya başlar.

Hakkıkatta insanın içinde dört haslet vardır: Köpeklik hasleti, domuzluk hasleti, şeytanlık hasleti ve meleklik hasleti. Köpeğin sevinçsiz ve çirkin olup; şekli el ve ayak yönüyle değildir. Belki, kendisinde bulunan çirkin sıfatlar sebebiyledir ki, insanlara eziyet etmesidir.

Domuzun kötü ve çirkin oluşu da; şekli ve âzân cihetinden değildir. Belki, hırs, tama ve kötü geylere meyil ve râğbet gösterdiği içindir. Köpeklik ve domuzluğun gerçek mânâsı budur. İnsanda da yerilen bunlardır. Şeytanlık ve meleklik hakikati de sözü geçen iyi mânâlardır. İnsana, meleklerin nûrlarına eserlerinden olan akıl cevheri ile şeytanın aldatmasına ve zulmetmesini anlaması emredildi. Böylece hile ve aldatma sebebi olan şeytanlık sıfatının çirkin yönü meydana çıkar, resil, rûsvey olur ve bir daha fitne yoluna imkân ve ictâdar (göç) bulamaz. Peygamber Etendimiz (S.A.V.) buyurmuştur ki "insanoğlundan her fert için bir şeytan vardır. Hastâ benim dâhil vardır. Ancak Allahu Teâlâ beni ona muzafer, onu da bana meşgûl eyledi. Öyle ki, bende hiçbir surette kötülük yaptırma imkânı bulamaz ve yine insana, hırs ve şehvet hırsını ve gazab köpeğini terbiye edip hısnî olarak akıl altına alması emredildi. Böylece hükim akıl, ıgarati ve fermânı olmayınca kötülük isteyen nefis kalkıp oturamaz. Eğer böyle olursa, ona arılan güzel ahlâktan bazı halter hâsıl olur. Bu onun saadet tohumudur.

Eğer anlatılanın hilâfını yapıp nefis-i emmareye kulbak kemeriyle sarınkı bağlanır, ona hizmet mevkiinde olursa, cedit kötü ahlâk meydana gelir ki, bu onun isyankârlık tohumu olur.

Eğer böyle bir kimsenin perişan hâli, uyku âleminde yahut uyanıkken kendisine gösterilsaydı, kendini bir hınzırın yahut köpeğin önünde alpençe divan hizmetçi olarak durduğunu görürdü. Bir Müslümanı bir kâfirin eline esir barakanın hali nice olursa, bîr meâli, bir hınzırın veya köpeğin eline esir barakanın hâli ondan daha kötüdür.

İnsanların çoğu inşaf nazarıyla bakıp kendi nefislerini muhasebe ve murakabe etmezler, gece gündüz nefsin arzu ve isteklerine bağlı hizmetçi küle gibi olduklarını görürler.

Görünüşte insana benzeseler de, hakikatte onların hâli köpeğin ve hınzırın hâlinde pek farklı değildir. Onların yarın mahşer gününde kalblerinde gizli olan mânâlar açıkâr olup sâbir sûretleri de, bâtinlerindeki mânânın renk ve şeklini alacaktır. Böylece şehveti galip olan kimse, hınzır şeklinde görülecektir.

Bunun içindir ki, rüya âleminde kurt, zâlim insan, domuz da, pis insan demektir. Çünkü uyku ölümün nuzûnesidir. Bu kadarıyla ki, uyku sebebiyle bu âlemden uzaklaşır. Suret, mânâyâ tâbî olur. Böylece herkesi batın sureti üzere görür. Bunun sırrı, çok büyüktür. Bu kitap bunu kaldırmaz.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MÜKELLERİN KENDİSİNİ KONTROL ETMESİ

Bâtınında (içinde) dört büyük kahraman bulunduğunu öğrenmiş bulanıyorsun. O halde hareket ve duruşlarını murakabe et. Ancak, böylelikle bunların hangisinin emrine uyulduğu anlaşılar. Hakikatte bilmelisin ki, her ne işlersen, ondan emin kalbinde bir sıfat hâsıl olur. O sıfat bâkidir. Öbür dünyaya seninle beraber gider ve ebedî arkadaşın olur. Bu sıfata ahlâk derler. Bütün ahlâk bu dört kahramandan hâsıl olur.

Eğer şehvet hınzırına itaat edersen, sende çırkınlık, hayâsızlık, hırsızlık, borçluk, haset, gam, keder ve bunlar gibi nice türlü kötü sıfatlar hâsıl olur. Eğer onu yenip terbiye edersen, sende nazâfet, kanaat, terbiye, haya, züht (dünyaya düşkün olmamak) zârefet, tamedâh, kısa emelli olma sıfatları hâsıl olur.

Eğer kavgınlık köpeğine itaat edersen; sende, şehvet, pislik, gevezelik, hınzırlık, kibir, zorbalık, başkalarına küçük ve hor görmek; onlara eziyet ve işkence yapmak gibi sıfatlar hâsıl olur. Eğer sikri geçen gazap köpeğini korkutup terbiye edersen, sende, sabır, tahammül, bağışlama, sebat, cesaret, sessizlik, ıylık yapma ve cömertlik sıfatları meydana gelir.

Bu köpek ve hançarı yerinden harekete geçirip onlara cesaret verip pervasız duruma getiren, onları aldatma, hile, iftne ve fesada teşvik eden şeytani sifata itaat edersen, sende çirkinlik, hıyanet, boğunculuk, yalan, aldatmak, karıştırmak ve iftira sıfatları hâsıl olur. Eğer ona galebe çalıp kahredersen ve onun karıştırmak ve yalanlarına aldanmayıp akıl askerinden yardım alırsan, sende anlayış, kavrama, marifet, ilim, hükmet, yapıcı olmak, büyüklük ve reislik sıfatları hâsıl olur. Seninle baki kalan bu güzel ahlâk, «Salih sıvveler hâkidir» cümlesinden olup senin için saadet tohumu olur.

İşlenmesinden çirkin ahlâk hâsıl olan fiillere günâh denir. İşlenmesinden güzel ahlâk meydana gelen fiillere ise, itaat denir. İnsanoğlunun bütün bütün hareket ve durumları bu iki hâlden biridir.

İnsanın kalbi, parlak bir ayna gibidir. Kötü ahlâk ise, duman (be) ve zulmet (karanlık) gibidir. O aynayı karartıp Allahu Teâlâ'yı görmekten alıkoyar, arada perde olur. Güzel ahlâk ise, kalbe erişip o aynayı günâh zulmetinden temizleyen bir nûrdur, ışıktır. Bunun içindir ki Resûlullah: «Her günâhtan sonra, bir sevab ile ki, onu yok et-sin.» buyurmuştur. Kıyâmet gününde Hak'tın huzuruna gelen kalbe ya parlaktır, yahut karardır. Ayette: «Allah'a temiz bir kalbe gelen-den gayri kurtulamaz.» (Şûrâ sûresi: 88-89) buyurulmuştur.

İnsanın kalbi, yaratılışın başlangıcında, ayna yapılan madene benzer. Eğer gereği gibi onu muhafaza edip itina gösterirse, bütün âlemi görecektir bir ayna haline gelebilir. Eğer gereği gibi korunmazsa, pas tutar, harap olur ve ayna yapılabilecek yeteneği kalmaz. Bunun için Allahu Teâlâ buyurur ki: «İyaya, hayır; onların kazandıkları kalbelerini paslandırıp kirlenmiştir.» (Muttaffifin sûresi: 14)

DOKUZUNCU BÖLÜM

İNSANIN ASLI

«İnsanda hayvan, canavar, şeytan ve melek sıfatları mevcut olu-
ca, melek cehetinin asıl, başkasının yabancısı olduğuna ne ile biliriz?
Ve yine insanın melekler ahlâkını elde etmek için yaratıldığını, diğer
sıfatlar için yaratılmadığını nereden biliriz?» diye sorulursa, cevabın-
da deriz ki:

Bu, şununla anlaşılır: İnsanın hayvan ve canavarlardan daha ge-
reklî ve kâmil olduğu aşkırdır. Çünkü diğer hayvanlarda mevcut olan
haller, insanda da mevcuttur. Fakat, insandaki kemâl ve olgunluk
hayvanlarda yoktur. Herşey yükselmenin sonunda kendisine verilecek
kemâl için yaratılmıştır. Bu onun son derecesidir. Buna bir misâl ile
apıldıkahm: At, eşekten üstündür. Çünkü eşek yük çekmek için yara-
tılmıştır. At ise herpe cihâdda ona binip her tarafa koşup dolanmak
için yaratılmıştır. Bununla beraber ona da eşek gibi yük taşımaya gücü
verilmiştir. Östelik ona sür'atlı yürümeye ve koşmaya da verilmiştir ki, bu
eşeye verilmemiştir. Eğer at kendi kemâlinde âciz olursa, onun sür'i-

na palan vururlar ve eşek seviyesine indirirler. Bu onun için noksanlık ve perişanlık olur.

Bunun gibi kimi insanlar, insanın; yemek, uyumak ve cinsel münasebette bulunmak için yaratıldığını sanırlar ve bunun için de bütün ömürlerini bu işlerle geçirirler. Bazıları da, insanın, galebe, istila, kahr için yaratıldığını zannetmişler. Arap, Kürd ve Türkler gibi. Her iki grubun düşüncesi de apaçık yanlışır. Zira yemek, çiftleşmek, şehvetin arzusudur. Bu ise hayvanlara da verilmiştir. Öküzün yemesi, serçenin çiftleşmesi, insanlarınkinden daha fazladır. O hâlde insan onlardan nasıl daha üstün olabilir? Galebe ve istilâ etmek gazab ile olur. Bu ise, yurtcu canavarlara da verilmiştir.

O halde hayvanlara ve yurtçılara her ne verilmiş ise, insana da verilmiştir. İnsanlara fazla olarak bir de kemâl verilmiştir ki, o, akıldır. Allahü Teâlâ'yı onuma tanır, bütün acayip işlerini onuma anlar, onuma kendini gazab ve şehvetin elinden kurtarır. Bu ise, meleklerin sıfatıdır. Bu sıfat ile yurtcu hayvan ve diğer hayvanlara üstün gelip, galip olur. Alın sebebi ile, yeryüzünde mevcut olan, herşey, onun emrine girer. Bunun için Allahü Teâlâ buyurur ki, «O, göklerde ve yerde olanların hepsini sizin emrinize vermiştir.» (Casiye sûresi, âyet: 13)

O halde insanın hakikati skiddir. Zira insanın kemâl ve şerefi skiladirdir. Diğer sıfatları ve başka halleri yabancı ve emarettir. Hepsi hizmetçi olarak gönderilmiştir. Bu sebeptendir ki, öldüğü zaman ne gazab kalır, ne de şehvet.. Belki ancak insanın kendisi kalır. O da ya Allah'ın mârifetiyle süslenmiş nûru bir ceshdirdir. Melekler şeklinde olup mele-i âlada (Ruhlar âleminde) meleklerin arkadaşları olur, daima Allahü Teâlâ'nın huzurunda olup «Güçlü hükümdarın katında yüksek bir derecede cennetlerde nâr içindedir.» (Kamer sûresi, âyet: 55) âyetin şamûlüne girenlerin derecesine erişir, yahut karanlıklarda kalarak baş aşağı düşer. Karanlık ve zulmetli olursa günâhlar ile paslandığı içindir. Başaşağı oluşu dünya ile ünsiyet peyda edip rahatlık yolunu tutmasındandır. Bu dünyada şehvet, gazab ve nefis lezzetlerini tatılmayıp dünyaya sarımasıdır. Böyle olan kimse de ruh âleminde başaşağı olur. «Saçlıları Rablerinin huzurunda, başları öne eğilmiş olarak; Rabbimiz, gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri gönder de iyi işler işleyelim; doğrusu kesin olarak inandık derlerken bir görse!» (Secde sûresi, âyet: 12) âyet-i kerimesinin mânâsı, zikir olunan haldir. Bu hâl üzere olanlar, siccin defterinde (şeytanların, kâfirlerin ve günâhkarların adlarının yazılı olduğu defterdedir) şeytanlarla beraber olur. Siccin ne demek olduğunu herkes bilmez. Bu sebeple «Siccin ne olduğunu sen mereden bilirsin.» buyurulmuştur.

ONUNCU BÖLÜM

KALBİN ACAPİB HALLERİ

Özellik âleminin acayip hallerine nihayet yoktur. Kalbin şeref ve üstünlüğü de, herşeyden daha fazla acayip halleri olmasındadır. İn-

sarların çoğu kalbîn ahvalinden gafildir. Kalbîn üstünlüğü, iki yöndendir. Birincisi ilim yönünden, ikincisi kudret yönünden. İlim yönünden olan üstünlüğü de iki tabakadır: Birini herkes bilir. Diğerisi ise, kapalıdır, herkes tarafından bilinmez. Bu bütün ilimlerden üstündür. Zahirî olan ilim; bilmek, öğrenmek kuvvet ve kabiliyetidir. Bütün fen ve sanat onunla tahsil edilir. Kitaplardaki ilimler, onunla bilinir. Geometri, hesap (aritmetik) tıp, astronomi ve şeriat ilimleri gibi. Bununla beraber akıl cevheri, yazınası ve ifadesi kabûl olmayan bir nesnedir ve bütün bu nihayetsiz ilimleri kapsamaktadır. Belki bütün âlemin ondaki yeri, büyük sahradaki bir kum tanesinin yeri kadardır. Bir anda, fikir hareketiyle, yerden göklere çıkar, doğudan batıya gider, yer âlemine bağli iken; bütün gökleri ölçer, her yıldızın miktarını, mesafesini beyan eder: Herbiri, kaç arşındır, aralarının uzaklığı ne kadardır? Karnazlıkla balığı denizin dibinden çıkarır, kuşları havada avlar, deve, at, fil gibi kuvvetli hayvanları emrine alır. Dünya yüzünde ne gibi acayip ilimler varsa, hepsi onun eseridir. Diğer bir garip hâli de şudur: Bütün ilimler, ona, beş duyu organı yolundan hâsıl olur. Ondan daha geçilecek bir hâli de şudur: Kalbîn içinden melekût ve gök âlemine bir pencere açıldığı gibi, duyularımız ile bilinen âleme de beş pencere açılmıştır. Buna cismanî âlem denir. İnsanların çoğu, ancak cisim ve madde âlemini bilir. Bu, haddi sîtında basit, neticesiz ve önemsizdir. Zira hepsi duyular yoluyla bilinir. Duyular yoluyla bilinen ilimler de basittir.

Gönlüden melekût âlemine açık pencere olmasının delili ikidir: Biri uyku âlemidir. Uyku âleminde duyular yolu kapanmış iken, kalbîn içinden bir pencere açık olup melekût âlemini ve Levh-i Mahfuzı seyr eder. Hattâ gelecek zamanda olacak işleri öğrenir, nasıl olacağına vâkıf olur. Ya gayet açık yoldan görür, yani gördüğü gibi çıkar, yahut temsil ve hayâl yolu ile görür ki tabire ihtiyac olur.

Zahir ilim, duyu organlarımızda hâsıl olan ilim (bilgi) dir. Bunun için insanların çoğu zannederler ki, uyuklayan kimsenin marifeti daha üstün, daha kuvvetlidir. Halbuki, uyanıklık hâlinde gaybı görmek mümkün olmaz, ancak uyku âleminde duyuların tavassut ve müdahalesi olmaksızın olur.

Kâ'ya âleminin hakikatini bu kitapta anlatmak mümkün değildir. Ancak burada şu kadarını bilmek lazımdır. Kalb ve Levh-i Mahfuz birer ayna gibidirler. Bunlarda bütün eşyanın görüntüsü meydana gelir. Nasıl ki ayna karşı karışa konulduğu zaman, birindeki görüntüler, diğerine aksediyorsa, kalb ve Levh-i Mahfuz da birbirine mukabil tutulduğu zaman, Levh-i Mahfuzdaki sûretler kalbe akseder. Ancak böyle olması için, kalbîn dünya bağlarından kurtularak saf olması, hissedilenlerden boşalması ve böylece Levh-i Mahfuz ile muvabece kurması gerekir. Mahâlüsat (duyular) ile meşgûl ve onlara bağli olduğu müddetçe ve melekût âleminde hissedilen varlıkların ilişkilerinden kurtulunca, zâtının cevherinde gizli olan melekût mülahazası boşa çıkar. Bu bağların kalkmasıyla uyku hâsiliyle sükûn bu-

kur. Ancak bu halde hayâl kurmayıp fikri hareketi devam eder. Bu sebepten uyku âleminde olan kimse, her ne görürse, hayalî temsiller şeklinde görür. Sarıh ve açık görmez. Gördükleri kapalılık perdesinden kurtulmaz. Ölüncü hayâl de, hisler de kalmaz. O zaman gördüğü işler örtülsüz ve perdesizdir.

O zaman ona derler ki: «Şiite senden gaflet perdesini kaldırdık, bugün artık gördüğün keshkidir.» (Kâf sûresi, âyet: 32) Onlar da, cevap verip derler ki: «Rabbimiz! Gördük, düşündük, artık bizi dünyaya gönder de iyi işler kılıyelim.» (Secde sûresi, âyet: 12).

Delillerden ikinci de şudur: Kalbine ilham yolu ile doğru anlayışlar ve düşünceler doğmayan hiç kimse yoktur. O duyular yolu ile hâsî olmasın, belki doğrudan doğruya kalbine doğmuştur ve nereden geldiğini de bilmez.

Bu kadar açıklamalardan anlaşıldı ki, bütün ümmîler duyular yolundan gelmez ve yine anlaşıldı ki, gönül bu âlemde değildir. Belki melekût âleminde dir. Bu âlem için yaratılan hisler melekût âlemini öğrenmeye engel olur. O halde gönül duyular bağından kurtulmadıkça, o âleme yol bulmaz.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KALP FERDESİNİN AÇILIŞI

Gönül penceresinin, uyumadan ve ölmeden melekût âlemine açılmayacağı kanedilmemelidir. İçin hakikati bu değildir; belki, uyanıklık halinde bile bir kimse, nefsinî riyazete (az yemek, içmek) alıştırmaz; kalbini gazab, şehvet ve kötü buyulardan temizler; ıssız bir yerde oturur; gözlerini yumar, duyularını çalıştırmaz; kalbiyle melekût âlemi arasında münasebet kurar; daima Allah'ın amip dil çalkantısı ile değil, kalbin içinden Allah, Allah der ve bu hâl, Allah'tan başka herşeyden ve hattâ kendinden bile habersiz olacak mertebeye varınca, gönül penceresi açılır ve başkalarının uyku halinde gördüklerini o, uyanıklık halinde görür. Melekelerin ruhları güzel süretilerde, lâtif cemâllerde ona görünmeye başlar. Peygamberlerin ruhlarını da görüp onlardan istifade eder yardım görür. Yerdeki ve gökteki melekût ona açılmaya başlar.

Kendisine bu yol açılan kimse, her türlü tarîf ve hadere sığmayan büyük haller görür.

Resûlullah sallallahû aleyhi ve sellem'in buyurduğu: «Yeryüzü benim için toparlandı, doğusuna batısına gürdüm.» Hadis-3 gerili, Allahû Teâlâ'nın buyurduğu: «Yakinen bilensilerden olmasın için İbrahim'e güklerin ve yerin hükümdarlığına şöyle gösteriyordun.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyet-4 kerâmeti bu hâli beyân ediyor. Belki bütün peygamberlerin ilmi, duyular ve öğretimi yoluyla değil, bu yol ile idi. Hepsinin başlangıcı mûcâhededir. Bunun için Allahû Teâlâ buyurur: «Rabbim adını an; herşeyi bırakıp yalnız O'na yönel!» (Mûzzem-

mil sûresi, âyet: 8) yâni, bütün dünya meşakkatini bırak, her yönden kendini Allah'a havale et, dünya ile uğraşma. Allah, işine kâfidir ve yine Allahû Teâlâ buyurur: «O, doğuman ve batanın Rabbidir; O'ndan başka ilâh yoktur.» (Müzzemmil sûresi, âyet: 9) yâni, O'nu vekil et, kaibini dünyadan temizele, insanlara karışma ve onlara gönül bağlama. «Putperestlerin söylediklerine sabret, yanlarındaki güzellikle ayrıl» (Müzzemmil sûresi, âyet: 10) âyet-i kerimenin anlamı da budur.

Bunlar tamamen mücâhede yoluna ve riyâzet tarzına öğretmektedir. Böylelikle kalb, insanların düşmanlığından, duygusal varlıklarla uğraşmaktan insanı temizler. Tasavvufçuların yolu budur ve peygamberliğin başlangıcı da budur. Öğretim yolu ile ilim öğrenmek ise, ilimlerin yoludur. Bu da büyük bir yol ise de, peygamberlik yoluna nisbeten basittir. Peygamberlerin ve velilerin ilmine nazaran az bürgeydir. Zira peygamberlerin ve velilerin ilmi, insanların öğretmesi vasıtasıyla değildir. Belki, Hazret-i Hak ve Peygamber-i mutlak tarafından onların kalbine taşar. Bu yolun doğruluğu bütün insanlara tecrübe ile mâlûm ve akıl deliller ile sabit olmuştur. Eğer sen bu mertebeye erişmişsen, bari bu yolun gerçekliğine inanıp bu üç derecenin birinden mahrum kalmamaya gayret et ki, bunun hakikatini inkâr edenlerden olmayasın. Zikr edilen ilim, kalbin garib hallerindendir; ve ancak bu mertebe ile insanın istünûfûğu anlaşıpır.

ONİKİNCİ BÖLÜM

İNSANIN DOĞUŞUNDAKİ KABİLİYET

Bu anlatılan hallerin peygamberlere mahsus olduğu sanılmasın. Çünkü bütün insanların cevheri, fıtratan aslında bu mertebeye layıktır. O cevherden âlemin görüntülerini gösterecek bir ayra yapılabilir. Meğer ki, o kimsenin cevherine pas işlemiş olsun ve onu tamamiyle mayı etsin. Bunun gibi, dünya hırsı, şehvet ve günahlar kalbe galib gelir, yerleşirse, bu kabiliyet ve liyakat tamamiyle bocalur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur: «Her çocuk, İslâm fıtratı üzere doğar, sonra babaları ve anneleri onları yahûdî hristiyan ve putperest yaparlar.»

Bu liyakat ve kabiliyetin umûmî olduğundan Allahû Teâlâ haber vermiş ve buyurmuş ki: «Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Otlar da: "Evet şahidiz" demişlerdir.» (Âraf sûresi, âyet: 172) Mısral: Hangi akıllıya: «İki sayıya birden fazla değil mi?» deseler, «Evet fazladır» der. Her ne kadar bu söz hiçbir akıllı onun yanında dile getirip söylememiş olsa da ve asla kimseden duymamış olsa da, onun kalbi bu sözün tasdikî ile doludur. Bu söz doğrulanmak, insanların fıtratı (yaratılışı) isbatı olduğu gibi, Allaha tammak, bilmek de insanların fıtratı kadirdir.

Allahû Teâlâ buyurur: «And olsun ki, onlara (Müçriklere) "gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, "Allah'tır" derler.» (Lokman sûresi, âyet: 23) Diğer bir âyet-i kerimede: «Ey Muhammed Hakka

yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılışta verdiği dine ver.» (Rûm sûresi, Âyet: 30) buyurur. Akil deliller ile ve doğru tecrübe ile bilinmektedir ki, Allah'ı bilmek mertebesi, Peygamberlere mahsus değildir. Çünkü peygamberler de insandır. Âyet-i kerîmede: «De ki ben de ancak sizin gibi bir insanım.» (Fussilet sûresi, Âyet: 6) buyurur.

Ancak kendisine keşif yolu açılan kimse, insanları hayra, iyiliğe irtâat edip hidayet yoluna davet ederse, bu davet ve irtâda şeriat, davet eden müridde de peygamber denir. Ondan sadır olan acayip haller ve garip işlere de mübâre denir. İnsanları davet etmekle uğraşmaz ise, ona velî denir ve ondan sadır olan halleri kerâmet denir. Kendisinde bu haller zahir olan herkesin insanların daveti ile meşgul olması gerekmez. Belki, onu insanların daveti ile meşgul etmemek de, Allah'ın kudretinde caîddir. Bu da mevcut şeriatın henüz taze olması ve ikinci bir davete ihtiyâc duyulmaması veya davetin şartlarından bazılarının vâkide bulunmaması sebebiyledir.

Bu halde, velîlerin celâhiyetine ve kerametine, doğru ve samimi olarak inanmak gerekir. Mükâşefenin (mana perdesinin açılması) başlangıcı mücahededir. İradenin bunda rolü vardır.

Ancak şu da bir gerçektir ki: Her eken biçmez, her biçen toplamaz ve her ot arayan bulmaz. Çünkü üstün faydaların şartları da çoktur, ona ulaşanlar az olur. Mükâşefe mertebesi, insanların en üstün ve en yüksek derecesidir. Bu itibarla, çabııp çabalamadan pîşirici hizmetlerde bulunmadan ve bir yol göstericiye gitmeden bu iş başarılmaz. Bu şart yerine gelse bile, ilâhî tevfîk uygun olmaz ve ezeller eslinde onun saadetine hüküm olunmadık ise, o kimsa, muradına ermez. Nitekim zahîrî ilimlerde bile imamlık (başkanlık) derecesine ulaşmak da böyledir ve iradeye bağlı bütün işlerde de, hal bu şekildedir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALBİN TASARRUFU

İnsanların, ruh denilen cevherinin marifet yolundaki üstünlüğünü öğrendik. Kudret cihetinden de onun üstünlüğünün geniş izahı vardır. Bu yöndeki üstünlüğü de meleklerin hususiyetlerindendir. Diğer hayvanlara nasib olmamıştır. Onun izahı da şöyledir: Madde âlemi, meleklerin emrine verilmiştir. Yaratıkların ihtiyacı için gerektiği cihette, Allahü Teâlâ'nın izni ile bahar mevsiminde yağmur yağdırır, canlıları ana rahmine, bütâkileri toprağa sevkederler. Her biri yerinde şekil bağlayıp kemal-i zîynetle zahûr eder. Bu kabil işlerin her bir çeşidi için bir kısım melekler görevlendirilir.

İnsan kalbi de meleklerin cevherinin cinsindendir. Onun da kendisine verilmiş bir nevi kudret vardır. Madde âleminde bazı şeyler, onun emrindedir. Herkesin özel âlemi, kendi bedendir. Beden ise, kalbin (ruhun) emrindedir. Kalbin (ruhun) parmaklarda olmadığı bilinene, bir basustur. Bilgi ve istek de onlarda değildir. Fakat kalb emre-

dince, parmak harekete geçer. Kalpte kırgınlık halı belirince, bedende de terleme olur.

Bu da meleklerin tasarrufu ile yağmurun yağmasına benzer. Kalpte şehvet belirince, bir yel hamı olup şehvet aletine yönelir ve ona kuvvet verir. Yemek yeme düşüncesi meydana gelince, dilin altındaki, kuvvet hizmet için ayağa kalkar ve tükürük çıkarmaya başlar. yemeğin boğazdan kolay geçmesi için ısıtar. Çünkü kuru yemeğin boğazdan geçmesi zor olur.

Kalbın tasarrufunun bedende câri olduğu ve bedenin, kalbin emrinde olduğu gıllı değildir. Ancak bazı insanların kalbinin çok üstün, kuvvetli ve meleklerin çevresine daha yakın olması sebebi ile, bedenini dışındaki bazı maddeleri, te'sir ve tasarrufu altına alıp onları kendine itaatil yapması da câizdir. Şöyleki: Heybetli bir arslan üzerine düşerse, arslan ona itaat eder; boynu eğri bir hastaya hâmmet ederse, bir anda şifa bulur; bir sağlam kimseye kızarsa, o hasta olur; bir kimse'nin ona yakın olmasını dilerse, onun kalbinde bir hareket meydana gelir ve onun tarafına yönelir; yağmur yağdırmayı dilerse, hemen yağmağa başlar. Bütün bu anlatılanların mümkün olduğu, akli deliller ile bilinmektedir ve tecrübe ile sabittir.

Nazar (göz değmesi) ve büyü dedikleri şeyler de bu kısımdandır. Bu da insan nefsinin diğer cisimlere tesir etmesinden meydana gelir. Meselâ: Hakkı bir nefis, güzel bir hayvana haset nazarı ile bakar da onun helâk olmasını düşündürse, aynı anda o hayvan helâk olur. Nitekim hadis-i şerifte: «Yavuz nazar, insanı mezara, deveyi tencereye ko-yar» buyurulmaktadır.

Bu haller, kalbın gıyılacak kudretlerindendir. Bu husûsiyet, kendisinde bulunan kimse, eğer insanları hakka davet ederse, hallerine mücbze denir. Davet etmek ise, kerâmet denir. Elinden bu harika işler gelen kimse, hayırlı ve doğru yol üzere ise, ona velî yahut peygamber denir. Kötülük ve fesat (bosgunculuk) üzere ise, ona büyüci denir. Büyü, kerâmet ve mücbze insan kalbinin kudretine aid özelliklerdir. Bunlar arasında büyük farklar vardır. Ancak bu kitap izahına kalkmaz.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PEYGAMBERLİK VE VELİLİK

Buraya kadar anlatılan hallerden haberdar olmayan kimse, peygamberliğin hakikatini bilmez. O, ancak ıhtirak ve taklitle peygamberlik ve veliliğin kalbin yüksek derecelerinden biri olduğunu anlar. Bu haller üç hususta özelleşebilir: Birincisi, insanların rüya âleminde gördüklerini peygamberler uyarak ilân görürler. İkinci insanl-rın nefsi kendi bedenleri dışındaki varlıklara te'sir etmez. Onların nefsi ise te'sir eder. Ancak yapılan işte insanların hayrı bulunacak, yahut fesadı gerektiren bir husus bulunmayacak. Üçüncüsü, insanla-

rın çalışma ve öğrenme ile elde ettikleri bilgileri, onlar çalışmaksızın ve hiç kimseden öğrenmeksizin elde ederler. Zira, bazı insanların üstün anlayış, çabuk kavrama ve kalb temizliği, vasıtasıyla bazı ilimleri hiç kimseden öğrenmeden bilmeleri cahtır. Daha temiz ve kuvvetli kalbî olan kimsenin, bütün veya ekseri ilimleri bilmesi veya evvelkinden daha ziyade ilim ve bilgi sahibi olması mümkündür.

Buna ilim-i ladunî denir. Nitekim Allahü Teâlâ buyurur: «Kendisine ilim öğrettik.» (Kahf sûresi, âyet: 65).

Bu üç husûsiyet bir kimsede toplanırsa, büyük peygamberlerden yahut üstün velilerden olur. Eğer bu üç husûsiyetten biri bulunursa, bu yolda bir derece hasıl olur. Bu husûsiyetlerin her birinde de farklı dereceler vardır. Çünkü bazı kimseler, bu husûsiyetlerden az bir şey almıştır. Bazıları ise, daha çok alır. Bizim peygamberimizin üstünüğü, bu üç husûsiyetin bütün kemaliyle kendisinde bulunması iledir.

Allahü Teâlâ, insanların peygamberlere uyup onlardan takdet yolunu öğrenmeleri için dilediği kimselere peygamberlik yoluna bilmeleri için basiret vermiştir.

Bunun için, insanlarda bu üç husûsiyetten birer örnek yaratmıştır. Bu örneklerden biri rû'ya âlemi, biri irâdet, biri de ilim öğrenme-de doğru anlayıştır. (Sağ dayudur).

İnsanın, kendinde benzeri olmayan bir şeye inanması mümkün değildir. Çünkü bir kimsede bir şeyin nümûnesi olmasa, onun şekil ve sûreti hafızasında bulunmaz. Bu sebeptendir ki, Allahü Teâlâ'nın hakikatini kendisinden başka hiç kimse, tam kemaliyle bilemez.

Bunu açıklamak uzun sürer. Meânî-i Esmkullah (Allahın isimlerinin mânâları) adlı kitabımızda bu konu açık ve kesin deliller ile anlatılmıştır. İsteyen ona müracaat etsin.

Şunu da bilelim ki peygamberlerin ve velilerin bu anlatılan üç husûsiyetlerinden başka, daha bazı husûsiyetleri olabilir. Ancak bizde onları nümûnesi olmadığı için, biz onları anlayamayız. Bu itibar ile Allah Teâlâ'yı kendisinden başka hiç kimse hakıyla bilemediği gibi, Allah'ın Resûlünü de hakla ile ancak Resûl veya onun fevkinde olan bilir. Şu halde peygamberin kadrini yine peygamber bilir.

Şurası da açık bir gerçektir ki, eğer hiç kimseye uykuya varmak mümkün olmasa ve bir kimse uykı halini anlatıp: «Bir kimse, ansızın düşün kendinden geçer; hareket etmez, görmez, işitmez ve konuşmaz iken gaybe vakıf olup yarın ne olacağını bilir. Görüp işittiği zaman bunu bilmez» dese, hiç birimiz ona inanmazdık. Çünkü insan görmediğine inanmamayı iftihar edinmiştir. Bu hükme binaen Allah Teâlâ buyurur ki: «Onder, bilgileriyle kavrayamadıkları ve bendiz yorumunda kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalandıdılar.» (Yûnus sûresi, âyet: 35) ve yine buyurur ki: «Oysa, bunlarla bile doğru yola giremezler de, "Bu, eski bir uydurmadır" derler.» (Ahkâf sûresi, âyet: 11).

Peygamberler ve velilerin, diğer insanların habersiz olduğu bir takım sıfatlara sahip olmasa, o sıfatlardan büyük zevkler yüce haller

görmeleri yapılacak şey değildir. Şu da bir gerçektir ki, şîr zevki olmayan kimse, şîr vezninden zevk duymaz. Bir kimse ona şîr veznini, manasını öğretmek istese, yapamayacaktır. Çünkü onun bu cins hallerden haberi yoktur. Danun gibi şekilleri, renkleri ve güzellik lezzetini anlamaya daygusa olmayan kimse, bunları (dille) söyleyip anlatmak ile anlayamaz. Bu itibar ile, peygamberlik hakikatinin anlaşılmasına için, Allahü Teâlâ'nın, bazı duyguları, bu dereceden aşağı olan kimselere vermemesi, kudretinden uzak değildir.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

İLMİN MARİFETE PERDE OLUŞU

Buraya kadar yazdıklarımızdan insan cevherinin üstünlüğünün ne olduğunu ve tasavvufun: «İlim, marifet yekâne engeldir» sözünün inkâr edilemeyecek bir gerçek olduğu anlaşıktı.

Çünkü gerçek şudur ki, dış âlem ile ve bu yoldan elde edilen ilimler ile uğraşıp onlara tamamen ile dalmak, marifet yolundan geri kalmayı gerektirir. Çünkü kalb, bir havuza benzer. Beş duyu da o havuza akan beş ırmak gibidir. Eğer havuzun içinde duru, berrak bir su meydana getirmek istersen, havuzdaki bütün suyu boşaltıp suların getirdiklerinden dibinde meydana gelen siyah çamuru tamamiyle aktarmak gerekir.

Bunu yapabilmek için de önce ırmakların yoluna set çekip suyun havuza akmasına önlemek, ondan sonra havuza sızmasını önlemek, ondan sonra da dibini kazmak lâzımdır. Böylece havuzdan, çıkacak suyun da duru olmasını sağlamış oluruz. Irmaklar eski hali ile havuzun aktığı ve havuz siyah çamur ile dolu olduğu müddetçe, içinden duru su çıkması imkânsızdır. Bunun gibi, kalbin içinden berrak olan ilim, ancak kalbin dışardan gelen şeylerden kurtulması ile kazanılır.

Ancak içini, öğrendiği ilimden boşaltan; kalbini onun ile meşgul etmeyen bir alimin, daha önce öğrendiği ilmi ona engel olmayıp kendisine marifet yolunun açılmasına müvakkın olur.

Nitekim hayal ve dış çevreden temizlenen bir insanın eski hayalleri kendisine engel olmaz.

İlimin engel olmasının sebebi şudur ki, bir kimse ehî-i sünnet ve cemaat'ın itikadını öğrenip cedel ve müzâzara ilimlerinin kurallarına göre kendini tamamiyle bu kabîl ilme verse ve ondan başka ilim olmadığına inansa, Ehî-i sünnet itikadına muhalif olan bir şey anlatıldığında «Bu onların itikadına aykırıdır» ve onların ilim ve itikadına aykırı olan da batıldır» derse, o kimsenin hallerin hakikatini anlaması mümkün değildir. Çünkü avama (umuma) öğretilen şey hakikatle aykırı olmayıp belki kalıbedir. Tam marifet ise, ancak kalıbtan öze geçmekle ve hakikatın açılmasıyla mümkündür. Tıpkı badem kabuğunun açılıp içinin ortaya çıkması gibi.

Bilki, bir kimse cedel (münazara) ilmini hasranı sürdürmekte kullanmak için öğrenirse, ona hakikat açılmaz. Eğer zahiri ilmiyen başka ilim yoktur diye inanırsa, bu yolsuzca inancı kendisine perde olur. Bu kabil inanç eksikleriyle bulunduğu için zahiri ilimlerin alımı gerçek marifet derecesinden geri kalır. İki halde bir kimse bu katlı inançtan sıyrılırsa, zahiri ilimler ona engel teşkil etmez. Bu kapı ona açıldığı zaman derecesi gayet mükemmel, yolu gayet sağlam ve inancı düstür olur. Köklü bir ilme sahip olmayan kimse uzun zaman batıl hayallere bağlı kalır ve az bir şüphesi ona perde olur. Büyük alimlerde ise bu gibi şeyler bulunmaz. O halde makalede derecesine ulaşmış bir kimseden ilmin engel olduğunu duyarsan bunun zahiri ilim olduğuna inanıp bu gerçeği inkâr etmeyeceksin.

Zamanımızda tasavvuf adı altında bir takım nasıbsız kimseler türemiş. Bunlar herşeyi mabeh görüyor, kendilerinde bu kabil hallerden bir şey yok iken, scillerden bir avuç ibare ve istihali öğrenip kendilerini bunlardan sayıyorlar. İşleri, daima yıkanıp temizlenmek, süslü renkli edibe ve seccadelerle kendilerine özel bir şekil vermek ve daima ilmi ve alimleri körülenektir. Bunların katli vacibtir. Bunlar insanların şeytanı, Allah ve Resûlünden düşmanlardır. Çünkü Allah Teâlâ ve Resûlü ilmi ve alimleri övmüşler, insanları ilim öğrenmeye davet etmişler. Hal sahibi olmayan ve ilim de öğrenmeyen bu bedbahtların bu çeşit sözleri nasıl doğru olur? Bunlar şu kimseye benzer ki, kimyadan altından iyi öğheğini, kimyadan sayısız altın elde edilebileceğini iddiyor. Altın hazinelerini önüne getirirler, onlara eli uzanmaz ve: «Altın ne işe yarar, onun ne kıymeti ve itibarı vardır; kimya ilmidir ve asıl odura deyip altını almaz ve kimyayı da bulamaz. Böylece müflis ve muhtaç kalır. Ben derim ki: «Kimya altından daha hayirlidir» şeklinde söylediği söz ile sevinip lâf atar.

Demek ki peygamberlerin ve velilerin keşfi kimyaya benzer. Alimlerin ilmi de altına benzer. Genellikle kimya sahibleri altın sahiblerinden daha faziletli oldukları bir gerçektir.

Fakat bu makamda bir ince husus vardır: Eğer bir kimsede bulunan kimya yüz altından fazla yapmazsa, bu kimse, bin altına sahip kimseden faziletli olamaz. Kimyanın hikâyesi uzun ve onu arayanlar da pek çoktur. Onun hakikati uzun zamanda bile herkese mümkün olmaz. Onu bulmak için çabalarının çoğu sahte para elde eder. Tasavvufçuların halî de böyledir. Onların gayeye ulaşması hayli zordur. Gayesine tamamı ile ulaşanlar pek azdır.

O halde, bilinmelidir ki, tasavvufçuların halinden kendisine birşey zahir olan herkes alimlerden faziletli değildir. Çünkü tasavvufçuların çoğu bu hal üzeredir. İlim bağlamında onlara birşey zahir olur. Onan sonra az zaman içinde düğerler, yolu tamamılayamazlar. Bazı kimseleri de bir takım hal ve hayaller tutar. Fakat o hakikat olmaz; onlar, hakiki bir hal üzere olduklarını düşünürler, halbuki öyle değildir. Nitekim râyılarda da hakikat olduğu gibi, manazır ve karışık olanları da vardır.

Âlimlerden üstünlüğü kabul edilen kimseler, şunlardır ki, umumî insanların ancak bir öğrenim görmek suretiyle elde ettikleri hakîkî bilgiler, o hiç öğrenim görmeyen elde eder. Bu mertaba de çok nadirdir.

O halde, tazavvuf ehlinin yoluna ve onların faziletine inanmak gerektir. Zamanın dinsizlerinin sözüyle onlar hakkındaki itikadını bormamalıyız. Onlardan ilme ve âlimlere ta'în edenlerin nasılsız olduklarının kabul etmeliyiz.

ONALTINCI BÖLÜM

İNSANIN SAÂDETİ ALLAH'I BİLMERTİR

İnsan saadetinin Allah Teâlâ'yı bilmeğe bağlı olduğu ne ile bilinir? diye sorulursa, cevabında deriz ki, bu şöyle bilinir: Herşeyin saadeti, onun lezzet ve rahatındadır. Herşeyin lezzeti ise, onun tabiatının gereğidir. Herşeyin tabiatının muktazası da onun için yarattığı şeylerdedir. Şehvetin lezzeti, arzusuna kavuşmak, gazabın lezzeti, düşmanından intikam almak; güdün lezzeti, güzel şeraitler görmek; kulağın lezzeti, güzel sesler ve yumuşak nağmeler dinlemektir.

Bunun gibi kalbin lezzeti de, kendisi için yarattığı şeyi temin etmektedir. Bu da işlerin hakikatini kavramaktır. Bu yalnız kalbe mahsustur. Şehvet, gazab ve beğ duyu organı ile bilgi edinmek ise hayvanlarda da mevcuttur. Bu sebeptendir ki insan, yarattığı lezzet bilmediği şeyi öğrenmek ister ve bildiği şeyler ile de sevinip övünür. Bu, adı işlerde de böyledir. Meselâ satranç oyunu bilen kimseye, oynama karışma diye ihtar etseler de buna sabretmesi zor olur. Ve tarafların bilmediği bir inceliği buldu mu sevinir ve üstünlüğünü göstermek için ister istemez ona haber verir.

Kalb lezzetinin, işlerin hakikatini bilmekte olduğunu anladıktan sonra şunu da bilmek gerekir ki, bilgi ne kadar çok ve önemli şeyler olursa, lezzeti de o kadar fazla olur. Meselâ, vadrin sırlarını bilen çok sevinir. Padşahın sırlarını bilen, onun memleket idaresindeki inceliklerini öğrenenden daha çok sevinir ve yine geometri ilmi ile astronomî ilimlerini bilen kimse, satranç bilenden daha çok sevinir.

Satranç az çok bilen bir kimse, ancak satranç taşlarını yerli yerinde kaymasını bilen kimseден daha çok sevinir.

Bu minval üzere bilgi ve bilginin ilgili olduğu ilim, ne kadar önemli olursa, onun lezzeti de o nisbette fazla olur. Hiç bir varlık, herşeyin şeref ve kıymet kaynağı olan, bütün âlemin hükümdarı olan; dünyanın acayip işleri onun emri olan yaratıcı Allah Teâlâ'dan daha büyük ve daha şerefli olamaz. Bu itibarla Allah Teâlâ'yı bilmekten daha üstün ve daha zevkli bir marifet olamaz. Allah Teâlâ'dan daha hiç bir nazargâh (bakılan) olamaz. Kalbin tabiatının muktazası gereği budur. Çünkü herşeyin tabiatının muktazası, o şeyin kendisi için ya-

rahatsızlığı hususiyettir. Marifet arzusu olmayan bir kalb ise, gıdalarından iştahı kesilmiş bir hasta gibidir: Hasta bazen toprak yemeği, ekmek yemeye tercih eder. O hasta eğer tedavi görmez, bu bozuk arzusu gitmez ve tahli arzusu yerine gelmezse, bu dünyada bedbaht ve helâk olur.

Bir kimse'nin kalbinde, başka şeylerin arzusu, Allahu Teâlâ marifetinin arzusundan üstün gelirse, o kimse hastadır; tedavi görmezse öbür dünyada bedbaht ve helâk olur.

İnsanın bedenine bağlı olan bütün arzu ve lezzetler, şüphesiz ölümlü son bulur. Marifetin kendisi ise, yerinde baki kalır; belki daha da açılır. Bu konunun tam izahı kitabın sonunda muhâbbet bahsinde gelecektir.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

İNSAN VUCUDUNDA OLAN İLÂHÎ HİKMETLER

Böyle bir kitapta, insanın kalbinin cevherinden bu kadar bahsetmek kifayyet eder. Acâibü'l-Kalb adlı kitabımızda bu kona daha etraflı anlatılmıştır. Fazla bilgi edinmek isteyenler, kitaba müracaat etsinler. Ancak her iki kitapta da insanın kalbi, sıfatlarının bazılarıdır; hepsi değildir. Kalb halleri, insanın bir rûkûdûr. Diğer bir rûkûn de beden halleridir. Bedenin yaratılışında da bir çok acayip haller vardır. Dıştaki ve içteki her bir organda acayip manalar ve garip hükmetler vardır.

İnsanın bedeninde çok sayıda damarlar, sinirler ve kemikler vardır. Herbirinin sıfatı ve şekli ayrıdır. Her birinin görev ve gayesi başkadır. Oysa sen bunların hepsinden habersizsin. Sen ancak elin tutmak için, ayağın yürümek için, gözün görmek için ve dilin konuşmak için olduğunu anlarım. Fakat gözün on tabakadan oluştuğunu ve her tabakanın eksik olmasıyla görmenin kusurlu olacağını, bilmeyisin, yine her tabakanın niçin yaratıldığını, görmek için ona niçin gerek duyulduğunu anlamıyorsun. Gözün büyüklüğü ne kadar olduğu herkesce bilinmektedir. Onunla ilgili bilgiler ise, ancak ciltlerce kitaplarda anlatılabilir. Göz hallerini bilmeyisin, insanın içindeki ciğer, dalağ, öd kesesi ve böbrek gibi şeyleri bilmemeye şaşmamak gerekir. Ciğerin vazifesi, mideye gelen çeşitli yemekleri, kana çevirip yedi uzva gıda olarak sunmaktır. Ciğerde oluşan kandan bir tortu meydana gelir; buna sevda (lenf) denir. Dalağın vazifesi, o lenfi mideden çekip atmaktır. Kanın üzerinde bir köpür meydana gelir. Bu, safra olur. Öd kesesinin vazifesi o safrayı toplamaktır. Kan ciğerden çıktığında, ince ve kıvamaşdır. Böbreğin vazifesi, kanın suyunu almaktır. Böylece kan, safraz ve sevdans olarak damarlara akar.

Öd kesesinde bir arıza olup kanda safra kalırsa, candan bir kan hastalığı meydana gelir ve diğer safra ve sevdası (lenf) hastalık yapar.

Dalağa bir arıza peyda olup kanda sevdâ (lenf) kalırsa, sevdâlı hastalıklar meydana gelir. Böbreğe bir arıza olup kandan içinde su kalırsa, istikrar hastalığı (derinin altında su toplanması) meydana gelir.

Bu üslûp üzere insanın dışındaki ve içindeki parçalarının herbiri bir iş için yaratılmıştır. Bunlaras beden kusuru olur.

Bu anlatılanlardan başka, insana «âlemin küçük bir örneği» demek doğru olur. Çünkü âlemde yaratılan herşeyin, bir nümûnesi insanda vardır. Kemikler dağlar gibi, ter yağmur gibi, kollar ağaçlar gibi, beyin gök gibi, diğer organları gökteki yıldızlar gibidir. Bu hüsn-ı izahı uzundur.

Bu anlatılanlardan başka, her cins hayvanın insan bedeninde bir örneği vardır. Domuz, köpek, kurt, davar, cin, melek gibi. Nitekim daha önce anlatıldı. Her sanat ehlinin de insan bedeninde bir nümûnesi vardır. Meselâ; midedeki kuvvet ağı gibidir; yemeği pişirir, hazm eder, saf gıdayı ciğere ve tortusunu barsaklara gönderen kuvvet, sıracı gibidir. Yani, yemeği süken kimse gibidir. Yemeği ciğerde kan rengine süken kuvvet, boyacı gibidir. Kanı göğüsle beyaz süt yapan ve nutfe (meri) yi de beyaz yapan kuvvet, çamaşırı gibidir.

Ciğerden gıdayı bedenın her parçasına çeken kuvvet, töccar gibidir. Ciğerde olan suyu çekip mesaneyeye döken böbreklerdeki kuvvet, zaka gibidir. Büyük abdesti dışarı atan kuvvet, çöpeği gibidir. İçerde safrayı ve sevdâyı (lenf) artırıp bedeni bozan kuvvet, bozuk ayarıcı gibidir. Safrayı ve diğer hastalıkları gideren kuvvet, adil bir başkanı gibidir. Bu anlatılanlara da izahı uzun sürer.

Bu anlatılanlardan maksat şunu bilmendir. Senin içinde çok değişik etkenler vardır. Hepsi senin hizmetine meğuldur. Sen uyku halinde, kendi âleminde sen, onlar senin hizmetinden hiç rahatsız olmuyorlar. Sen ne onları biliyor, ne de bunları senin hizmetine veren Allah Teâlâ'ya şükrediyorsun.

Bir kimse hizmetçisini sana hizmet için gönderirse hayatın boyunca ona teşekkür edip medh ü senası ile meğul olursun, ama bu kadar sanatkarları senin içinde, sana hizmet için tayin ve tahsis eden, bütün hayatın boyunca bir an bile onları hizmetinden geri almayan Allah Teâlâ'yı anıyorsun.

Bedenin yapısını, azaların (organ) fayda ve vazifesini anlatmak teşrih (anatomi) ilminin işidir. Bu yüksek bir ilmdir. İnsanların çoğu candan habersizdir onu öğrenme yoluna koyulmazlar.

Tıp ilminin öğrenimini yapanlar, bu sahada detat (otorite sahibi) olmak için yaparlar. Tıp ilmi kendisi de basit bir ilmdir. Bu ilim din yolunda lüzumlu değil ise de, insanlık hayatında lüzumludur. Ancak teşrih (anatomi) ilmini, Allahü Teâlâ'nın hayret verici işlerini öğren-

mek için okuyanlar mutlaka ilâhî sıfatlardan üç sıfat kazanmış olurlar.

Birincisi, öğrenir ki, bu beden kalıbına yaratan, bu garib insana vücuda getiren Allah Teâlâ'nın kudreti tamdır; acizlik ve noksanlık onun kudretine ilâmez; neye iradesi ilâhî ise onu yaratmaya kadirdir. Çünkü dünyada, bir damla sudan böyle güzel bir şekil meydana getirmek kadar şaşılacak bir şey yoktur. Buna kadir olan bir kuvvet, ölümden sonra diriltmeyi daha kolay yapar.

İkincisi, Allah Teâlâ'nın ilim olduğunu, O'nun ilminin bütün şeyleri ve bütün işleri kuşatmış öğrenir. Çünkü böyle garib hikmetlere mabni böyle acayib işler, ancak tam bir ilim ile mümkün olur.

Üçüncüsü, Allah Teâlâ'nın, kullarına olan lütuf ve rahmetini, O'nun yardım ve inayetinin sonsuzluğunu öğrenir.

Çünkü Allah Teâlâ, mahlûkatının hiç birinden gerekli hiç bir şeyi esirgememiştir. Belki lüzumu zorunlu olan kalb, el, ayak, beyin ve hayat unsurları olan diğer organları insana vermiştir. İnsan hayatı için lüzumun olup da fakat zorunlu olmayan el, ayak, göz ve kulak gibi organlar da vermiştir. İnsan hayatı için ne lüzumlu, ne de zorunlu olan belki süs ve güzellik unsuru olan saçın sıyahlığı, dudakların kırmızılığı, kaşın kavıdılığı ve bunlardan başka ne var ise insana vermiştir.

Allah Teâlâ bu lütuf ve inşaanı yalnız insanoğluna tahsis etmemiştir. Belki bütün mahlûkata vermiştir. Meselâ sinek, sürisinek, arı gibi, bunların her birinin dış kısmını türlü nakışlar ve çeşitli süsler ile süslemiştir.

Bu itibarla insanoğlunun bedeninin yaratılışına dikkat etmek, ilâhî sıfatların marifetinin anahtarıdır. Bundan dolayı anatomi ilmi, yüksek ve kıymetli bir ilimdir. Ancak onun kıymeti tabiblerin ona muhtaç olduğu ciheti ile değil, belki anlattığımız yöndedir.

Ne kadar şîr sanatına, yani inceliklerine ve ebedî sanatları fazla bilen, şairin, yazarın ve sanatkâran değeri kalbinde o kadar artar.

Allah Teâlâ'nın garib işleri de, onun azamet ve celâlini bilmenin anahtarıdır.

Bu da nefis marifetinin (kendini tanımanın) bir kısmıdır. Ancak kalb ilmine göre basittir. Çünkü beden ilmidir. Beden ise bînek gibidir. Kalb, bînek hayvanı üstündeki bînci gibidir. Yaratılıştaki maksad bîncidir, bînek değildir. Çünkü bînek bînci kındır. Bînci bînek için değildir. Bu kadarını açıklamak ile, insanın kabaylıkla ve muhtasar bilgilerle kendini tamamıyla tanıyamayacağını belirtmiş olduk. Bununla beraber sana senden daha yakın bir şey de yoktur. Kendini bilmeyip başkasını bildiğini iddia eden, kendi yiyecek bulamadığı halde, bütün şehir fakirlerine yemek yedireceğini iddia eden bir müflis gibidir. Bu iddia ise, haddizatında hem çirkin, hem de imkânsızdır.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

İNSANIN ACIZİYETİ

Buraya kadar anlattıklarımızdan, kalb cevherinin üstünlüğünü, kıymetini anladın. Bu cevherin sana verildiği, sende gizli ve örtülü olduğunu bildin. Onu arayıp ele geçirmek için çaba harcamaz, onu zayi eder ve ondan gafil kalırsan büyük bir aldanış ve ziyan içinde olursun. O halde onu bulmak için, çaba harcamak, onu dünya meğalelerinden temizleyip uzaklaştırmak ve kendi şerefine ulaştırmak gerekir. Onun şeref ve kıymeti, öbür cihanda, tasavvuf ne'şesi, fenasız bekkâ, acısız kudret, şüphesiz bağışlama (mağfiret) ve Allah Teâlâ'nın cemalini açık olarak görme ile anlaşılacaktır.

Bu dünyada insanın şerefi, hakiki kıymet ve şerefe erişmek için gerekli istidat ve kabiliyete sahip olmasıdır. Yoksa, ondan daha kusurlu, biçare ne varki, bugün açlık, susuzluk, sıcaklık, soğukluk, çeşitli hastalıklar, kaygı, tasa, ediyet öfke ve hırs ile mübtelâdır. Rahatsızlığın ve lezzetinin bulunduğu şeyler ona zarar getirir. Ona menfaat ve kâr getiren şeyleri de sıkıntı, tasa, ediyet ve acı görür.

Şerefli ve itibarlı olan kimse, ya ilmi ile, ya güç ve kuvvetli, ya azim ve iradesel, yahut da yüzünün güzelliği ve fiziki yapısının düzgünlüğü ile bu mevkiyi elde etmiştir. Şeref ve itibar vesilesi bu anlatılanlardır.

İnsanın ilmine bakarsan, ondan daha canlı kim var ki, onun dışından bir damar yerinden ayrılıp yok olsa, delilik tahlikasına veya helâk olmak uğurumuna düşer. Bu belanın kendisine nereden geldiğini, ilacının ne olduğunu bilmez. Bazen onun ilacı göğsünde olduğu halde onu görmez.

Güç ve kuvvetine bakarsan, ondan daha aciz kim var ki, bir sınak ile dahi başa çıkamaz. Bir sıvrisinek ona musallat olsa, onun elinde helâk olur. Bir art onu soksa, uykusuz ve kararsız kalır.

Himmetine, azmine bakarsan, ona bir dânik (10 arpa ağırlığı) şeyde zarar etirse, hali değişir. Açlık zamanında bir lokma için hayret ve dehşete düşer. O halde ondan daha neşâğı ne olur?

Yüzünün ve şeklinin güzelliğine bakarsan, hakikatta o çöplük derisine çekilmiş bir deri gübördür. İki gün kendini yıkayıp temizlemese, ondan öyle pislik ve rezillikler meydana gelir ki, kendi kendinden tiksindir, bizzat olur.

Defma hamalığını yaptığı günde birkaç defa yıkayıp temizlediği karnındaki pislikten daha kötü ve pis kokulu bir şey var mı?

Birgün Şeyh Ebdü Said müridleriyle beraber gidiyordu. Yolda bir bela kuyusunu temizleyenlerin yanından geçerken, bütün müridler burunlarını tutup kaçtılar. Hazret-i Şeyh biraz durduktan sonra dedi ki: «Biliyor musunuz, bu pislikler İhsan-ı Haflıye bana ne diyor?.. De-

yorlar ki, dün pazarda idik. İnsanlar bizim için beselerimizi bozalıp bizi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu kadar hüsnü ve kadiri ileken, yalnız bir gece sızınla kaldık. Bu kadar zaman içinde bu halde düşünüp bu çirkinliğe düştük.

Şu durumda bizim mi sızden, yoksa sızın mı bizden kaçmanız gerekir?

Gerçek şudur ki, insan tüm bir acı ve noksanlık içindedir. Onun pazarı yarın (gelecekte) olacaktır. Eğer kimya-yı saadet, bu kalb cevheri üzerine tina edilirse, hayvanlar derecesinden kurtulup melekler derecesine erişir. Eğer dünyaya yönelip onun arzularına tabi olursa yarın kırılmette köpek ve domuz ondan üstün olur. Çünkü onlar hepisi toprak olup azab ve cezadan kurtulacaklar. Fakat o kimse elem ve ıstı azabla kalacak. Bu itibarla insan kendi görevini idrak ettiği gibi, noksanlığı, çaresizliği de idrak etmelidir. İnsanın kendini bu şekilde tanıması da Allah Teâlâ'nın marifet kapısının anahtarlarından biridir.

Bil ki, kişinin kendi nefsini bilmesi hususunda böyle bir kitap bu kadarla kifayet eder. Bundan fazlasını bu kitap kaldırmaz.

İkinci Ünvan

Allah Teâlâ'yı Tanımak

(Bu Ünvan'da On Bölüm Vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

KENDİNİ BİLMEK, ALLAH'I BİLMEYE YOLDUR

Bil ki, geçmiş peygamberlerin kitâblarında meşhur bir söz vardır: «Kendini bil ki, Rabbini bil» Hâbîrlerde ve esâirlerde de: «Kendini bilen, Rabbini bilir» denilmektedir. Şu halde bu güzel kelimeler, şuna delalet eder: «İnsanın kendisi öyle bir aymadır ki, ona bakan, onu düşünen hakk'ı görür, hakk'ı bulur. Halbuki insanların çoğu kendilerine hakıp düşünmek ile hakk'ı görmezler, hakk'ı bulmazlar. O halde insanın, Allah Teâlâ'nın marifetine nasıl ayas olabileceğini bilmemek ilâmidir. Bu da iki yoldan anlatılabilir: Birtel gayet zordur. Avanın çoğu anlayıp kavrayamaz.»

Bir şeyi halkın anlamadığı biçimde anlatmak doğru olmaz. Herkesin anlayabildiği şekilde ise, şöyledir: İnsanoğlu, kendi zatının varlığından Allah Teâlâ'nın zatının varlığına; kendi sıfatlarının varlığından Allah Teâlâ'nın sıfatlarının varlığına, kendi ülkesi olan bedeni ve avarlarındaki tasarrufatından Allah Teâlâ'nın bütün âlemdaki tasarrufatına delil getirir. Bunun izahı şudur: İnsan, kendini mevcut (var) bilince anlar ki, bundan önce nice yıllar geçmişler ki, kendisi yoktu; namı şuna bilinmezdi. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Gerçekten insan, varedilip bahse değer bir şey olana kadar uzun bir zaman geçmiştir. Gerçekten biz insanı (erkek ve dişi sularından) Karı-şak bir nutfeden (meniden) yaratmışızdır. Biz onu deneyeceğiz. Bu yüzden de onun ıslanmasını ve görünmesini sağladık.» (Dehr sûresi, âyet: 1-2).

İnsanın fıtratının (yaratılışının) aslında vukubulan olay şudur: İnsan, yaratılmazdan önce bir nutfedir; yani, kötü kokulu bir damla su idi. Onda akıl, kulak, göz, bağız el-ayak, dil, damar, sinir, kemik, et ve deri yok idi. Belki belli bir sıfatı olan bir parça beyaz su idi. Bu

halinden sonra birçok garib sahnalardan geçmiştir. Acaba bu halier kendiliğinden mi oldu yoksa bir kuvvet mi onu meydana getirdi?..

İnsanın mükemmel hali üzere iken, bir kul bile yaratmaktan aciz olduğu bilinen bir gerçektir. İnsan bir damla su iken, daha aciz ve noksan olduğunda şüphe yoktur. Netice itibariyle insan, kendi varlığında, Allah Teâlâ'nın varlığını anlar.

İnsan şimdiki kadar bir kısmını andattığımız bedenindeki zahir (dış) ve batın (iç) yönündeki acalıb hallere bakıp düşündünce, kendini yaratan Allah Teâlâ'nın kudretinin tam olduğuna, dilediğini vücuda getirmeye kadir olduğuna kesinlik ile inanır. Bundan daha üstün hangi kudret olur ki, böyle hakir ve önemsiz bir damla sudan, insan gibi mükemmel harika güzellikte ve binca garib hasletleri bulunan bir yaratık vücuda getirmiştir?

İnsanın, azalarının faydalarına ibret nazarıyla bakıp her azanın ne hikmet ve güçer ile yaratıldığını anlayınca, meselâ, dış azalardan el, göz, dil, kulağ, dış; iç azalardan ciğer, dalak ve bunlara benzer ne var ise, bütün bunları düşündüğü zaman, Allah Teâlâ ilminin sonsuz olup herşeyi kuşattığını ve böyle geniş bir ilminden hiçbir şeyin galib olamayacağına anlar.

İnsanın azaları öyle yerli yerince konulmuştur ki, bütün akıllılar bir araya gelse ve onlara uzun ömür verilse ve ömürleri boyunca, yaratıklardan birinin bir azasını mevcut şeklinden daha güzel ve faydalı bir şekle sokmak için düşünseler, daha güzelini bulamazlar. Meselâ; ön dişler, yemekleri kesmek için keskin, diğer diğer ise, değirmen gibi yemeği öğütme için yassı yapılmıştır. Dil bunlar arasında bir değirmen teknesi vazifesini görüp yemeği öğütme vazifesini gören diğerlere döker. Dilin altına yerleştirilen salgı yapan kuvvet ise, bir hamurcu görevini görmektedir. Yemeğin yumuşayıp boğazdan geçmesi için lüzumu kadar yemeğe su döker. Bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip bunlara yeni ve daha güzel bir şekil vermeye çalışsalar, bundan daha güzel ve mükemmel bir şekil bulup yapamazlar. Baş parmak üzere yaratılan el de böyledir. Dört parmak bir amfian ve aynı hizadaır. Baş parmak ise, bunlardan uzak, yüksek ve hepsinden kuadır, her biriyle bir iş için birleşir, her birine yardım eder.

O parmakların her birinde üç boğum, baş parmakta ise iki boğum vardır. Onlar öyle yapılmıştır ki, dilerse onlar ile bir şeyi tutar; dilerse, onlardan kürk yapar; dilerse, toplayıp yumruk yapıp silâh olarak kullanır; dilerse, acıp tabak yapar. Onları daha nice türlü işlerde kullanır. Eğer bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip parmaklara daha güzel ve daha faydalı bir şekil vermeye çalışsalar, meselâ: Hepsinin bir çeşit olmasını; yahut üçü bir tarafta ikisi bir tarafta olmasını, yahut sayılarının altı dört olmasını; yahut üç boğumlu olanların iki, yahut dört boğumlu olmasını ve iki boğumlu olanın da üç boğumlu olmasını veya bunlardan başka bir şekli düşünseler, hepsinin düşündüğü noksan olur. En mükemmel yine Allahü Teâlâ'nın

yaratmış gibidir. Bununla anlaşıyor ki, yaratmanın ilmi, bu çehre kuşatmıştır; ve her şeye ağınadır.

İnsanın hiçbir parçası yoktur ki, onda böyle hikmetler bulunmasın. Bu hikmetleri ne kadar fazla bilesek, Allah Teâlâ'nın ilminden azmetine olan hayranlığımız o derece artar.

İnsan kendi ihtiyaçlarına baktığı zaman, meselâ: Önce açasına, sonra yemeğine, giyimine, meskenine, yemeğinin ihtiyacı olan yağ, tuz, bulut, soğuk, ısı gibi nesnelere bakınca, yemeği ıslah eden sanatlara, o sanatların muhtaç olduğu demir, bakır ve pirinç maddesinden yapılan aletlere, aletlerin çalışmasına ve yemeği ıslah edilip gıda durumuna getirme şekline dikkat edilince, bütün yaratıklarını en güzel şekilde yarattığını, her birinden sayısız çeşitler meydana geldiğini, Allah Teâlâ onları yaratmasaydı, hiç kimsenin hatırlarına gelmeyeceğini, hiç kimse onu düşünüp istemeyeceğini, bütün bunların bililmeyen ve istemeyen Allah Teâlâ'nın geniş lûtfu ve büyük rahmetinin eseri olduğunu anlar.

Bu makamdaki Allah Teâlâ'nın bir sıfatı daha mâlûm oldu ki, o da şudur: Bütün vâciblerin ve peygamberlerin hayatı Allah Teâlâ ile-
dir ve onların hayatı Allah Teâlâ'nın mahlûkata Nûfa, rahmeti ve
inayettir.

Nâzîkîm Allâh Teâlâ buyurur: «Rahmetim gazabımı geçmiştir». Peygamberimin de buyurur ki: Allâh Teâlâ'nın kullarına şefaatî, an-nenin, sâit emen çocuğuna olan şefaatinden daha fazladır.

O halde insan, kendi sıtının vücudı gelmesinden, Allah Teâlâ'nın ezeli varlığını anlar. Kendi atalarının ve çevresinin geniş teferuatından da Allah Teâlâ'nın kudretinin mükemmel olduğunu anlar. Azalarından ve çevresinin yapılacak hallerinden ve faydalarının çokluğundan, Allah Teâlâ'nın ilminin mükemmel olduğuna kesinlikle bilgi edinir. Kendi nefsinde toplanan zaruri şeylerden veya süs ve güzellik için olan şeylerden Allah Teâlâ'nın lütûf ve rahmetine vakıf olur. Bu sebepler ile kendini tanımayan, Allahı tanımayan ahlakı ve aynası olduğu bilinmez olur.

TRINITY HOLDING

ALLAN TUNZIN EDNER

Bu ki, insan kendi sıfatlarından Allah Teâlâ'nın sıfatlarını öğrendiği gibi, kendi tenzih ve takdisinden de Allah Teâlâ'nın tenzih ve takdisini anar. Allah Teâlâ hakkında anlamı şudur: Allah Teâlâ'ya vehme ve hayâle geçen her türlü şekil ve biçimden münezze ve uzak bilmektir; hiç bir yer onun tasarrufu dışında olmadığı halde ona bir mâkul ilâfe etmemekte. İnsan, bunun bir nümûnesini kendi zâtında müşâhede eder. Onun kalb ve gönlü dediğimiz ruhanen hakikati, vehme ve hayâle geçen her türlü şekil ve biçimden münezze ve uzaktır. Zira onun miktarı ve kısımlı (sayısı) olmadığını, bölünme kabul

etmediğini söylemiştik. Miktarı olmayan bir şey, hiçbir hâl ve haykile gelmez. Zira gözün kendisini veya cinsini gördüğü şeyler haykile gelebilir. Göz ve haykile renkler ve şekillerden başka birşey yoktur. Birşeyi bilmek kasdı ile «nasıldır» diye sormanın anlamı, «ne şekli üzeredir, büyük müdür, küçük müdür» demektir. Bu itibar ile bu sıfatlarla ilgili olmayan birşey hakkında böyle bir soru irad etmek, bätül olur. Keyfiyeti olmayan birşeyi bilmek istersen, kendi hakikatine bak. Söz konusu hakikat bölünmeyi kabul etmek. Kemiyet(sayı) ve keyfiyet (nitelik) ile alakası yoktur.

Bir kimse: «Ruh nasıldır?» diye sorarsa, cevabı, «Keyfiyetin onunla alakası yoktur» şeklinde olur.

İnsanın kendi hâli böyle olunca, Allah Teâlâ bu şekilde tenzih ve takdis edilmeye daha layıktır. İnsanların bir kısmı buna şağır ve der ki: «Nasıl ve niçin sorularına cevap olmayan bir şey nasıl mümkün olur». Halbuki kendileri de nasıllık ve niçinlîkten beri ve uzak oldukları halde, kendi kendilerinden gafildirler ve kendilerini olduğu gibi bilmezler. Belki insan istese, kendi zâtında «nasıl ve niçin» olmayan binlerce hâlleri bulur. Zira kendi zâtında öfke, aşk, lezzet gibi hususları gördüğü halde, bunların keyfiyetini anlamaya kalkışsa, götü yetmiyecektir. Çünkü bu zikir olunan şeylerin rengi, şekli yoktur. Bu sebepten de «bunların keyfiyeti nedir» diye sorulmaz. Bir kimse sevin, vefatın hakikatini öğrenmek istese, bunların hâl ve keyfiyetinin nasıl olduğunu bilmekten aciz kalır. Bunun sebebi de şudur: Nasıl ve niçinlik, cismin özelliğinden olan hayâlî lekilerdir. Haykile de ancak göz ile görülebilen şeylerde payı vardır. Renk, şekil gibi göz ile ilgili şeylerde kulağın payı olmadığı gibi, ses gibi, kulağ ile ilgili şeylerde de gözün payı yoktur. Böylece kalb ve akıl duyguları ile ilgili hususlarda da, diğer duyarların payı yoktur. Çünkü nasıllık ve keyfiyet ancak duyu organları ile his edilen şeyler için söz konusu olur. Bu zikir edilen hususların tahkik ve incelenmesi çok derindir. Tafsîlâtı ma'kûlât kitaplarında (akıl ilimlerden bahseden kitaplarda) geçmektedir. Bu kitapta bu kadar kifâyet eder. Bundan maksat; insanın kendi keyfiyetini bilmeyişini, Allah Teâlâ'nın keyfiyetini bilmeyeceğine delil yapmaktır. Şunu da bilelim ki, ruh vardır; beden ülkesinin padişahıdır, bedende bulunan her şey onun ülkesidir. Bununla beraber mahiyetli keyfiyetlidir. Bunun gibi, bütün âlemin padişaha, bütün kâinat ülkesinin sahibinin nasılığı ve keyfiyeti bilinmemektedir. Nasılığı, keyfiyeti olan herşey onun memleketidir (mülküdür).

Bil ki, Allah Teâlâ'yı tenzih etmenin diğer bir kısmı da, ona hiç bir mekân izafe etmemektir. Nitekim ruhu da herhangi bir uza izafe etmek doğru olmaz. Meselâ, ruh, eldedir, ayakta, başta, yahut bedenin başka bir yerindedir demek doğru olmaz. Belki bedenin bütün organları bölünestir; fakat ruh bölünemez. Bölünmeyen bir şeyin bölünestilene girmesi mümkün değildir. Çünkü o takdirde onun da bölünestilmesi lâzım gelir. Ruh hiç bir organa izafe etmek mümkün değil iken, hiç bir uzuv (organ) onun tasarrufunun dışında değildir.

Belki bütün organlar onun tasarrufunda, emrindedir. O bu maddenin padişahıdır. Nitekim bütün âlem Allah Teâlâ'nın tasarrufundadır, o ise, muayyen bir mekâna iktisade edilmekten münezzehtir. Bu mevi takdis, temzih; ancak ruhu sarıf ve açık anlamakla, tamamiyle anlaşılabilir. Bu hususta ruhun sırrını ihtar etmek için hiç kimseye izin verilmemiştir. Belki «Allah Teâlâ Âdemî kendi şüretinde yaratmış» hadîsinin mânâsı, ancak ruhun sırrını keşfetmek ile tamamiyle anlaşılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALLAH'IN HAKİMİYETİ

Allah Teâlâ'nın sâta bilindi; nasil, niçinlik ve keyfiyetten münezzehtir, uzak olduğu anlaşıldı ve hepsinin anahtarının, insanın kendi nefsinin idrâk etmesi olduğu açıklandı. Ancak bütün bunlardan başka Allah Teâlâ marifetinin (onu bilmenin) bir bölümü kaldı. O da, Allah Teâlâ'nın âlem-i mülkünde nasıl padişahlık yaptığı, hangi yoldan idare ettiği, meleklerle ne şekilde ferman buyurduğu, meleklerin fermanlarına nasıl uyduğu; melekler eliyle işleri nasıl bitirdiği; göklerden yere emir göndermesi; yıldızları, gökleri harekete geçirmesi; yerdekilerin işlerini göklere havale etmesi; risâkât anahtarını göklere teslim etmesidir.

Bundak, hangi yoldan, ne şekilde oluyor?

Bu, Allah Teâlâ'nın marifetinin (onu tanımanın) büyük bir bölümünü teşkil eder. Buna «marifet-i c'ale» yani, fiilleri bilmek demir. Nitekim bundan öncekilere «marifet-i sâta ve marifet-i sâfate» denilirdi. Bunun da anahtarı kendini bilmektir. Sen kendi ölkende padişahlığına nasıl yürüttüğünü bilmezsen, âlemin padişahının padişahlığını nasıl yürüttüğünü nasıl anlayabilirsin.

Önce kendi işlerinin nasıl meydana geldiğini düşün. Meselâ; yaz. Bir kâğıt üzerine «Bismillâhu» yazmak istediğin zaman, önce senden yazmak isteği meydana gelir. Önden sonra kalbünde bir hareket, bir kıpırdanma hâsıl olur. O kalb senin sol tarafında kuzulak şeklindeki et perçemi olan zâhir kalıbtır. Zâhir kalıbtan kâif bir cisim (göze görülmeyen) hareket edip dimağa yükselir. Bu kâif cisim tabiihler «ruhe» diyorlar. Hıs ve hareket hamak budur. Bu ruh hayvanlarda bulunan ruhtan farklıdır. Hayvanlardaki ruh ölüdür. Bu ruh ise, asla ölmez. Allah Teâlâ'yı bilme mahallî olan budur. Bu ruh dimağa (beyin) ulaştınca, «Bismillâhu»nun sûreti, hâyal kuvvetinin yeri olan dimağın birinci odasında meydana gelmeğe başlar. Daha sonra bu hâl dimağdan bedenin her tarafına dağılır; hattâ parmakların uçlarında ipik gibi bağlarını sinirler vasıtası ile, bütün organlara iletilir. Bu anlatılan sinirleri, gayet zayıf olan kimselerin kolunda görmek mümkündür. Sinirler hareket edince, parmakların uçları harekete geçer. Parmak uçları da kalemı oynatır. Kalem de mürekkebi hareket ettirir. Böyle-

ce besmele sûretî haykî merkezinde (odasında) olduğu gibi, kâğıt üzerinde meydana gelir. Duyular yardımı ile meydana gelen yazı içinde en çok göze ihtiyâç duyuluyor.

«Yazının başlangıcında bir istek, bir arzu meydana gelir» demek ten maksadımız, bunun gibi her işin başlangıcında, mutlaka Allah Teâlâ'nın bir sıfatı olduğunu bildirmektir; O sıfat «irade» diye tâbir edilir.

Bahai geçen irâdenin eseri, başlangıçta kalbe meydana gelip daha sonra kalb vasıtası ile diğer âzâlara sırayet ettiği gibi, Allah Teâlâ'nın iradesi de başka Arş'a meydana gelir. Oradan bütün kâinata dağılır ve en son yerlere de ulaşır. Lâzîf cisim dediğimiz o nesne, buhar gibi olup bahai geçen eseri, bütün kalb damarları yoluyla dînağa gönderir. Bu lâzîf (elle tutulmaz, göz ile görülmaz) cisme «nuhe» denir. Tıpkı bunun gibi, Allah Teâlâ'nın da lâzîf bir cevheri vardır ki, o ince cevher Hakk'ın irâdesiyle varlıkların eserini Arş'tan Kürsîye ulaştırır. Bu tek cevhere «melek, ruh-ul Kudüs» denir. Vuku bulacak şeyin, kalpten dînağa ulaşması, dînağın da kalbin hakimiyyet ve tasarrufu altında bulunması gibi, Allah Teâlâ'nın eseri de Arş'dan Kürsî'ye ulaşır. Kürsî Arş'ın altındadır. Senin için olan «Bismillâhe»nin sûretî vücûda gelme istendiğinde, önce onun sûretî dînağın merkezinde meydana gelip sonra da iş, o sûrete uygun bir şekilde meydana geldiği gibi, âlemdeki varlıkların sûretî de, önce Levh-i Mahtûf'da nakşedilir. Dînağında olan lâzîf kuvvet, azayı (sinirler eli ve parmakları; parmaklar kalemî hareket ettirdiği gibi, melek denilen lâzîf cevherler de, yıldızlar ve şukları vasıtası ile, aşağı âlemde (dünya) olan ana unsurları hareket ettirir. O ana unsurlara «dört taht» denir. O dört şey, menlik, soğukluk, nemlilik ve kurulukdur. Kalem, mürekkebi dağıtır «Bismillâhe»nin şeklini meydana getirdiği gibi, sıcaklık, soğukluk da suyu, toprağı ve diğer ana bileşikleri hareket ettirir. Kâğıt mürekkebin nakşına kabul edip dağılan mürekkebi toplu tuttuğu gibi, bileşik şeylerde ancak nemlilikle şekillenir ve bu şekil de ancak kendini kurulukla koruyup devam ettirebilir. Nemlilik olmasa, cisim şekil kabul etmez. Kuruluk olmasa, o şekil, devamla olmaz.

Kalem işini bitirip hareketini sonuna ulaştırınca, haykî merkezinde mevcut olan şekle uygun «Bismillâhe» sûretî ortaya çıkar. Bunun gibi, ana bileşikler, tabiatın hareket ettirip meleklerin yardımıyla hayvan, bitki ve diğer varlıkların sûretî «Levh-i Mahtûf»da olduğu gibi ortaya çıkar. İşlerin eseri, bütün bedenden önce kalbe meydana gelip oradan sonra bütün âzâlara dağıldığı gibi, madde âleminde de bütün olaylar, önce Arş'ta meydana gelir. Bu hususiyeti sebebiyle kalb başlangıç olarak kabul edilerek bütün âzâların eseri ona imze edilip senin zâtın kalbin içinde sakın olduğu düşünülmesi gibi, bütün âleme yapılan te'sir ve tesise, «Arş» vasıtasıyla olduğu için, halk Allah Teâlâ'nın Arş'ta sakın olduğunu sanır. Kalbe hâkim olup kalbin durumu (nâvâli) düzenli olmakla, beden ülkesinin tedbiri kolay ve düzenli olduğu gibi, Allah Teâlâ, Arş'ı yaratarak ona gâlib ve hâkim ol-

makla, madde âlemi memleketinin tedbiri kolay ve düzensiz olur. Bu sebeptendir ki, Kur'an'ın nazmı bu tarafa gelmiştir: «Aşy üzerinde hükümler anı. İş yerli yerinde düzensizler.» (En'am sûresi, âyet: 79).

Bil ki, bu söylediklerimiz ancak üstün basiret sahiplerine bildirilmiş bir hakikattir.

«Allah Teâlâ Adem'i kendi sûretinde yarattı» hadisinin hakikati de, ancak bununla açıklanır.

Şu da bir gerçektir ki, padişahlığı padişahlardan mada başka kimse bilmez. Kendi memleketin üzerinde padişahlık verilmesi ve Allah Teâlâ'nın bütün âleme olan padişahlığı örneğinden sana bir muhtasar örnek verilmeseydi, Allah Teâlâ'nın âlem memleketine olan padişahlığını asla anlamaya kadir olamazdın.

O halde seni yaratan Allah'a şükür et ki, sana kendi memleketine küçük bir örnek bir memleket verdi; bu memlekette padişahlık verdi, kalbini «Arş»; menba'ı kalb olan hayvani ruhunu «şeraffile»; di-mağnu kurel; bayâller merkezini, Levh-i mahfûz; göz, kulak ve diğer duyu organlarını melekler yaptı. Azaların menba'ı ve merkezi olan di-mağnu kubbesini (beyinciği) gün ve yıldızlar yaptı. Parmakları, kalemi, mülkrekkebî «amarine uyan tabiatları» yaptı. Seni misâlsiz, keyfiyet-siz yarattı ve bunların hepsine padişah yaptı, sonra da sana: «Şâkin! Kendinden ve padişahlığından gâfil olma ki, seni yaratan Allah'tan da gâfil olmayasın.» buyurdu. Çünkü «Allah Teâlâ Adem'i (insanı) kendi sûretinde yarattı.» O halde kendini bil ki, Rabbeni bilisin.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZALARIN BİRBİRLERİYLE BAĞLANTISI

İnsanın kendi şahsına, varlığının mülküne padişah olması ile bütün mülklerin sahibi ve padişaha olan Allah Teâlâ'nın padişahlığı arasında yaptığımız kıyaslamalı açıklamalardan iki büyük ilme işaret edildi: Biri, insanın kendini bilmesi; azalarının değişik kuvvetler ve çeşitli sıfatlar ile bağlantısı; kuvvetler ve sıfatların kalb ile bağlantısının ilmidir. Bu ilim, bunun gibi kitaplarda incelenebilecek kadar uzundur. Diğer, âlemin padişahına ait memleketerin, melekler ile irtibatının tâkîlî; meleklerin birbirleri ile irtibatının, göklerin, Arş'ın, Kürsî'nin, onlar ile irtibatının tâkîlînin ilmidir. Bu da uzun bir ilimdir. Bunlardan maksat, bu ilimlere bir nevi işaretettir. Tâ ki, akıldi ve zekî olanlar, bunları hükmet edip Allah Teâlâ'nın âzamet ve celâlini kırkâk eylesin. Akılsız ve câhîl olanlar ise, bunca cemâl ve kemâl ile süslenmiş padişahu düşünmekten mahrum olmakla, ne derece gâfil, ne kadar bedbaht ve aldanmış oldukunu anlasın. Hazret-i Allah'ın cemâlinin haberdar olmak nerde kaldı ki, bu kadar anlattıklarımız, yalnız insanların kendi kendilerine bakıp nasıl bir şey olduklarını idrâk etmeleri içindir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TABİATÇILARIN DURUMU

Kâinatta meydana gelen olayları, tabiata ve yıldızlara bağlayan zavallı ve mahrum tabiatçı ile müneccim'in durumu bir karıncaya benzer ki, kâğıt üzerinde yürürken, kâğıdın ayağıyla nakışlandığını görünce, düşünmeye başlıyor ve kalemin ucunu görünce, sevinip diyor ki: «Bu işin hakikatini anladım. Bu nakışları kalem yapıyor» olayların safhalarını bilmeyip ancak son şekliyi gören tabiatçıların durumu böyledir. Daha sonra gelen ikinci karıncanın, görüşü daha kuvvetli, görüş mesafesi daha fazladır. İlk karıncaya der ki: «Sen yanıldın. Ben bu kalemi müstaklî görmüyorum. Bu nakış yapıyor» ve bu derece bilgisine sevinip der ki: «Gerçek budur ki, bu şekilleri yapan kalem değil, kalemi tutan parmaklardır. Kalem, parmakların emridedir.» Bu da müneccim'in durumudur ki, biraz daha uzağı görüp tabiatın, yıldızların emrinde olduğunu, yıldızların da meleklerin emrinde olduğunu sanıyor ve bundan sonraki mertebeleri bilmiyor.

Madde âleminde, müneccim ile tabiatçı arasında böyle görüş ayrılığı olduğu gibi, ruhlar âleminde terâkki eden kimseler arasında da bu görüş ayrılığı olur.

Zira birçok insahtar, madde âleminde yükselip maddenin dışında bazı şeylere erişip muayyen bir dereceye kavuşurlar. Ancak daha sonra yükselme yolları kapanır. Nûrlar âlemi olan ruhlar âleminde bunun gibi sayısız geçitler vardır. Ruhlar âleminde yürütenlerin dereceleri değişiktir. Bazen yıldız, bazen ay ve bazen de güneş gibidir. Bu terâkki ve değişik mertebeleri, kendilerine göklerin melekutü (âlemi) gösterilen kimseler içindir. Allah Teâlâ, İbrahim Halîl (a.s.) hakkında buyurduğu, «Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin hükümlerini gösterdik.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyetinden, İbrahim âley-hisselâm'dan hikâye ederek «Şühhestâ yüzümüş gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevledim.» (En'âm sûresi, âyet: 79) buyurduğu yere kadar olan âyetler, gerçeği ifade eder.

Bu sebeble Resûlullah (s.a.v.) buyurur: «Şühhestâ Allah Teâlâ'nın yetmiş nâr ve zulmet perdesi vardır. Eğer onları açarsa, gücüllüğü bütün bakanları yakar.» Bu hâdisin diğer tafsiliâtı «Mîşkâtü'l-Envar ve Mîsâli'ü'l-İrşâd» kitâblarımızda geçmektedir. Arzu edenler oraya baksın.

Bundan maksudumuz şudur: Tabiatçıların, maddeyi, ucaklık ve seçukluğa havale etmeleri tamamen yanlış değildir. Zira eğer hararet ve hürûdet ilâhî sebebler arasında olmasaydı, tıp ilmi bâtil olurdu. Ancak tabiatçılar şu yönden yanılmışlardır: Kua görüşüde olmaları sebebiyle, eşyanın ahvâlinden haberdar olmayıp birinci merhalede kaldıklarından, hararet ve hürûdeti bîrer müstaklî asal sayıp başka kuvvetin emrinde olduklarını anlayamamışlar; onları, itibar sahîbî sanıp

hizmetçi olduklarını bilmemişlerdir. Halbuki onlar, ayakta kalmanın sı-
razı yanında bekleyen en aşağı hizmetçilerdendir.

Yıldızları, ilâhî sebebler arasında müessir sayan müneccimler de
bir dereceye kadar doğru söylüyorlar. Çünkü böyle olmasaydı, gece
gündüz aynı olurdu. Çünkü güneş dünyaya ısı ve ışık saçan bir yul-
duzdur. Kış ve yaz aynı olurdu. Yaman sıcak olmaz, güneşin dünyaya
yakın olmasındandır. Kışın soğuk olmaz da güneşin uzak olmasındandır.
Bir kimse, «Güneşi sıcak ve parlak yaratan Allah Teâlâ, Zühre
yıldızını soğuk ve kuru; Zühre yıldızını sıcak ve nemli yarattı» derse,
dinine bozukluk girmes.

Müneccimin yaradığı nokta, yıldızları asal ve merci olarak kabul
edip başka kuvvetin emrinde olduklarını bilmemek ve «Güneş, ay ve
yıldızlar onun emrinde musahharıdır.» (A'râf sûresi, âyet: 54) âyetin-
nin ifade ettiği gerçeği görmemektir. Müsebbih, bir işte kullandığı şe-
ye denir. O halde yıldızlar, işçi değildir. Belki işçiler meleklerdir. Yul-
duzlar ise, meleklerin emrindedir. Nitekim, bedeni oynatmak hususunda
sinirler, dimağdaki kuvvetin emrinde çalışırlar. Böylece yıldızlar,
aşağı hizmetçilerdendir. Ancak bunların mevkii, dört tabiat gibi ayak-
ta kalma yeri değildir. Belki bunlar kapıcıdır. Dört tabiat ise, en aşağı hiz-
metçilerdendir. Yani içinde kalem en aşağı hizmetçi olduğu gibi.

ALTINCI BÖLÜM

EŞYAYI TANIMAK

Elî ki, insanlar arasında meydana gelen görüş ayrılıklarının her-
biri, bir yönden doğrudur. Çünkü varlıkları bir yönü ile tanıyan, hü-
tüm yönleriyle tanıdığını sanar. Değişik görüş sahipleri; şahırlarına fil-
lin geldiğini duyup onun ne olduğunu öğrenmeye koan kürler gibidir.
Bunlar ille elleriyle dokunurken, birinin eli, onun omuzuna; diğerinki
kulakına; bir başkasının ayağına; ötekinin dizine rast gelir. Bunlar,
kendileri göt a'malarında buluşup bunlardan filin şekli sorulduğunda,
elini filin omuzuna koyan dedi ki, «fil çok yülsek, gayet çok etli ve
kocaman bir hayvandır.» Elî filin ayağına gelen dedi ki: «Fil sütüm
gibidir.» Elî dizine gelen dedi ki: «Fil direk gibidir.» Elî kulakına ge-
len, «Fil bir kâhim gibidir.» dedi. Hepsinin sözü, bir yönden doğru, bir
yönden yanlıştır. Çünkü bunlar, filin bir kısmını tanımakla, tamamını
tanıdıklarını sandılar. Müneccim ve tabib de böyledir. Herbirinin gö-
rü, Allah Teâlâ'nın hizmetinde çalışan hizmetçilerden birine takılı,
onun saltanat ve hâkimiyetinden şaşırıp şadîlah varsa budur; be-
nim rahhim budur dedi. Hidayet yolunda ilerleyenler, anlatılanların
noksanını görüp her neye baksalar, onun ötesinde daha üstün bir şe-
yi görmekle aşağıdakinin ilâh olamayacağını kırak ederek eben tutup
sözenleri sevmeme denmiştir.

YEDİNCİ BÖLÜM

GÖKLER ALEMİ

Yıldızların, tabiatların, on iki burcun ve hepsinden yüksek olan Arş'ın hâli, bir yâden bir padişahın durumuna benzer ki, onun özel bir odası vardır. Veziri o odada oturur. Odanın etrafını on iki pencere-si hülûsan bir sofa çevirir. O pencerelerin herbirinde vezirin bir vekili vardır. Yedi tane silâri, vezirden vekillere gelen emirleri dinlemek üzere, pencerelerin etrafını dönerler. Dört piyade, bu yedi silâriden uzak bir yerde göklerini yedi silâriye dikmiş, padişahın kapısından ne ferman gelecek diye bekliyorlar. Bu dört piyadenin elinde dört kement bulunur. Bu kementleri atarak, ferman mucibince, bir gurubu huzura çekerler; bir gurubu huzurdan uzaklaştırırlar; diğer bir gurubu da azablandırırlar meselâ: Arş, memleket vezirinin karargâhı olan hususi bir odadır. O vezir Allah Teâlâ'ya en yakın melektir. Yıldızların semâsı, odayı çeviren sofa gibidir. Oniki burc, oniki penceredir. Vezirin vekilleri, diğer meleklerdir. Bunların derecesi, en yakın melekğin derecesinden aşağıdır. Bu meleklerin herbirine ayrı ayrı vazifeler verilmiştir. Yedi gezegen yedi silâriye benzer ki, bekçiler gibi durmadan bu pencerelerin etrafını dolanırlar. Onlara her pencereden başka bir ferman ulaşır. Dört unsur dedikleri ateş, su, hava ve toprak; dört piyade gibidir ki, bunlar vatanlarından ayrılmazlar. Dört tabiat dedikleri, sıcaklık, soğukluk, yağlık ve kuruluk; dört piyadenin elinde bulunan dört kement gibidir. Meselâ, bir kimsenin durumu bozuktur; dünyadan yüz çevirir; gam, keder onu kaplar; dünya nimetlerini sevmes ve ikibetinden endişe ederse, hekim, buna «hastadır; hayal kurma hastalığına yakalanmıştır. İlâci kaynatılmış kilyondur» der. Tabiatçı: «Bu hastalığın aslı, dünya hâkim olmuş kuruluştur. Bu kuruluk kış havasından ileri gelir. Bahar gelip rutubet, havaya galib olmasın o kimsa iyileşmeye doğru gitmez» der. Münecim de der ki: Bu emâ Utarid yıldızından gelen bir sevdadır. Sevda, Utarid ile Merih arasında bir sürtüşme olduğu zaman, hâsıl olur. Utarid, iki ağır ve yavaş (Zühre, Mükşeri) yanına gelmeden, yahut aralarında geçişme olmadan bu hasta iyileşmeye yüz tutmaz.» Hepsini doğru söylüyorlar. Ancak şu onların ilminde erdillikleridir.» (Necm sûresi, âyet: 20-31)

Allah Teâlâ tarafından sadetine hüküm edilen kimsa içli, iki legü-zâr nakib (çavuş) olan Utarid ve Merih'e ferman verilir ki, sür'atle kapı piyadelerinden olan havayı göndererek kuruluk kendini atıp beyninin ortasına indirsin; dünya lezzetlerinden yüzünü çevirsin. Tâki, korku ve keder kampını, irâde ve istek dâimleriyle onu Allah'ın huzuruna dâvet etsinler. Bz anlatılan, ne Tıp ilminde, ne Tabiat ilminde, ne de Astronomi ilminde vardır. Bu ilim, memleketin her tarafına kuşatan, Hazret-i Allah'ın bütün içli, çavuşu, hizmetçilerinin durumu ona gizli ve örtülü olmayan, herbirinin ne tarafa ne ferman-

la gittiğini, insanları hangi tarafa çağırdığını, hangi taraftan menettiğini bilen Peygamberlere mahsus ilim deryasından çıkmaktadır.

O halde, herbiri ne konuşsa ise ve ne söylesi ise hepsi doğru ve vakiya uygundur. Ancak bunlar memleketin padişahının ve kumandanının sırrından haberdar olmamışlardır. Allah Teâlâ, bu yol ile (yani, hastalık, sevdâ, mihnet, belâ ile) insanları kendi humuruna çağırır ve kudsi hadiste buyurur ki: «Kullarıma verdiğim hastalık değildir, o lutûf kemendikdir; dostlarını emulla humuruma davet ederim.» «Belâ önce peygamberler, sonra velîler ve sonra da herkesin fazîletine göredir» onlara hakaret gözüyle bakmayın; çünkü: «Hasta oldum, hastamı sormadın» kudsi hâdis onların hakkında gelmiştir: «Evliyanın hastasını sormak benim hatasını sormak gibidir.»

O halde bundan önceki misalle, insanın kendi bedenindeki padişahlığı, bu misalle de bedeni dışındaki memleketinin durumu anlatılmaktadır. Bu da bilgide insanın kendini bilmemesinden îleri gelir. Bu sebeble kendini bilmek, diğerlerin ânıvânı oldu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DÖRT SÖZÜN MANASI

Şimdi şu dört sözün mânâsını öğrenmek sırası geldi: «Sûbhanellâh, ve'l-hamdülillâh ve lîlâke lîlâllâhü vallâhü ekber.»

Allah Teâlâ'nın padişahlığının, senin padişahlığından üstün olduğuna, kalem kâatibin elinde olduğu gibi, kâinatın bütün sebep ve vasıtalarının, Allah Teâlâ'nın kudretinin elinde olduğunu bilince, «Sûbhanellâh»ın mânâsını anlamış olursun. Allah Teâlâ'dan başka hamdül senkya ilâyk ve mîstahak olmadığı bilince, «El-hamdü lîlâllâh»ın mânâsını anlamış oldun, yaratıklardan hiçbir ferdin ihtiyar dîğini elinde olmadığı anlaşıncı, «Lâ ilâhe illâllâh»ın mânâsını bilmiş olursun.

Şimdi «Allahü Ekber»in mânâsını anlamana sıra geldi. Bil ki, bütün bu bildiklerin, Allah Teâlâ'nın âzamet deryasından bir damla bile değildir. Çünkü Allah Teâlâ, kendi nefine kıyaslamak suretiyle bildiğin herşeyden büyüktür. «Allahü Ekber»in mânâsı, Allah Teâlâ, kendisinden başka herşeyden büyüktür, demek değildir. Çünkü Allah Teâlâ'dan başka hiç bir ferdin varlığı yoktur ki, Allah Teâlâ, ona nisbetle daha büyüktür, denilebilsin.

Çünkü, bütün varıklar, onu nûrundan bir parçadır. Meselâ, güneşin nûru, güneşten ayrı bir şey değildir ki, güneş nûrundan daha büyüktür denilebilsin. Belki «Allahü Ekber»in mânâsı, akıl ölçüsü ile bilenenlerden büyüktür demektir. Allah Teâlâ'nın takdis ve tenzihinin insanlarınkı gibi olduğunu söylemekten Allah'a uğunuruz. Allah Teâlâ, insana varıncaya kadar bütün yaratıklara benzemekten uzaktır ve yine Allah Teâlâ'nın padişahlığının, insanın kendi bedenindeki padişahlığı gibi, yahut Allah'ın ilim, kudret sıfatlarının, insan sıfat-

ları gibi olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Çünkü bütün bunlar, —insanın, beşeriyet acılığı gereği— Allah Teâlâ'dan bir şeyi anlamak için bîrer numunedir. Bu yana benzer: Eğer bir çocuk bize «Saltanat ve mülkîyet hükümdarlığının zevki nasıldır?» diye sorsa, ona deriz ki: «Top ve cirit oynamak zevki gibidir.» Çünkü çocuk, top ve cirit zevkinden başka bir şeyi bilmiyor. Çünkü insan kendisinde bulunanlara kıyaslanarak bilgi edinir. Saltanat zevkinin, top ve cirit zevki ile alakası olmadığı herkeşe bilinir. Ancak hepsine zevk ve sevinç adı verilir. Bu yüzden ilimde beraberlik vardır. Bu sebeble çocuklara göre, saltanat zevkini bilmek için, top ve cirit zevki bir numune olur. Bu misâillerin hepsini bu fîsâb üzere anlayıp kavradıktan sonra bil ki, Allah Teâlâ'yı hakkıyla ondan başkası bilmez.

DOKUZUNCU BÖLÜM

DİNE UYMANIN ZARURETİ

Bu ki, Allah Teâlâ'yı tanımanın tafsilâtı uzundur. Bu gibi kitaplara sığmaz; insanları —misafir İken— Allah Teâlâ'yı tanımaya teşvik yolumdan, bu anlatılan miktar kıfâyet eder. Kadrini anlatmak yeter. Saadetin tamamı, Allah Teâlâ'yı bîlip kulluk hakkına edâ etmekle olur. Allah Teâlâ'yı bilmenin, insanların mutluluk kaynağı olduğunu daha önce açıklamışık, Allah'a kulluk etmenin, saadet sebebi olması da şöyledir: İnsan hayatının ölümlle sonuçlanacağı mukadderdir. İnsan ölüncä, Allah Teâlâ ile beraber olacaktır. (Dönüş varış vardır). Bir kimse, bir kimse ile devamlı kalırsa, onun saadeti, o kimseyi çok sevmesindedir.

Sevgisi arttığı nisbette, saadeti de artar. Çünkü, sevgi arttıkça, sevgiliyi görmenin zevki de artar.

Allah Teâlâ'nın dostluğuna, ancak onu tanıyıp çok aşınakla kalbe hâkim olur. Çünkü herkes gönül bağlayıp sevdiğini çok anar, çok söyler. Onu ne kadar çok anarsa, o kadar sevgisi artar. Zikir kalbe, ancak ihâdete devam etmekle hâkim olur. Kendini ihâdete vermesi de ancak şehvet bağlarının kalbinden kopmasıyla olur. Şehvet bağlarının kalbinden kopması da, ancak gûnâhtan el çekmekle olur. Gûnâhlardan el çekmek de, kalbin boşalmasına, dikkatli toplu bulunmasına sebep olur. Kulhak ve ihâdet etmek ile de, zikir (Allah'a anma) çok olur. Bunların ikisi de muhabbet sebebidir. Muhabbet de, saadet tohumudur. Allah Teâlâ, bu mânâyı şöyle ifade buyurur: «Şüphesiz temizlenen, Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtulmuş olacaktır.» (A'lâ sûresi, âyet: 14-15).

Bütün işlere ihâdet demek, doğru değildir. Belki ancak bazısına ihâdet demek doğru olur. Bütün arzu ve isteklerden el çekmek elâz değildir. Belki mümkün de değildir. Çünkü insan yemek yemeye,

Nür. Çiftleşmezse, nesli kesilir. O halde bazı arzulardan el çekmek doğru olur, bazısından el çekmek doğru olmaz. O halde câiz olanı, olmayandan ayırmak için, belli bir sınır lâzımdır. Bunun da izhâkı şudur: İnsan şu iki haiden ayrılmaz: Ya kendi aklı, arzu ve iktihadına uyarak bir şeyi kendi fikriyle seçer, yahut başka yolla seçer. Kendi fikir ve iktihadıyla tercih yapmasının doğru olması mümkündür. Çünkü, arzu ve isteği ona hâkim olunca, hak ona gülenmiş olur; arzusu-na uygun olan her şey, ona doğru sûretinde görünür. Şu halde, tercih dışını onun elinde olmayıp başkasının elinde olması gerekir. Herkes, tercih dışından mahrum olmaz. Belki bu iş ancak çok bâsiretli insanlar yapar. Bunlar da Peygamberlerdir.

O halde, Şer-i Şerife uymak, dinin hükümlerine bağlı kalmak saadet yolunun kaçınılmaz vazifesindendir. Kulluk anlama budur. Kendi tasarrufu ile geriat sınırını aşan kimse, gûbhesiz belâk uğurumuna yuvarlanır. Bunun için Allah Teâlâ buyurdu ki: «KİM Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırı aşarsa, kendine zulmetmiş olur.» (Talak sûresi, âyet: 1)

ONUNCU BÖLÜM

HER ŞEYİ MUBAH GÖRENLER

Bil ki, herşeyi mubah gören İbahiyeçiler, Allah Teâlâ'nın hodu-dundan yüz çevirip başka yöne yönelmişlerdir. Onların yanlışları ve cehaletleri yedi şeyden ileri gelir.

Birincisi: Bunlardan bir grubun Allah'a imanı yoktur. Onlar Allah'ı tahmin ve hayâli yönünden bulmaya çalıştılar. Nasıl ve nerede olduğunu düşündüler. Bu yoldaki düşüncelerinden bir netice alamayınca da, Allah'ı inkâr edip kâinataki işleri ve olayları, tabiata ve yulduzlara isnat etmişlerdir: İnsanların, hayvanların ve bu kadar değişik hükmetler, çeşitli, düzenler ile kurulu bu acâib âlemin kendiliğinden meydana geldiğini, yahut bir tabiat kuvvetinde eseri olduğunu düşündüler. Halbuki tabiat, başka şeylerde tasarruf etmek, bir yana, kendinden bile habersizdir. Onlar, gördükleri güzel bir yazının, ilim, kudret ve irâde sahibi olan bir kâtib olmasının kendiliğinden meydana geldiğini veya başlangıcı olmayan bir zamandan beri böyle olduğunu düşünen kimseler gibidir. Kötüğü bu derece olan bir kimse, cehaletten geri dönmaz. Bundan önce tabiatçıların ve müneccimlerin yanlışlıkları hususları da açıklamıştık.

İkinci husus: Ahirete imanı olmayan grubun cehâliyiğidir. Bunlar, insanın, bitki ve hayvanlar gibi, ölüncə, tamamıyla yok olacağını ona müahaza, esma ve mekâfât verilmeyeceğini düşündüler. Bu düşünce cehâletten ileri gelir. Bunlar kendi nefislerinden, ancak eşek ve öküzün, otan anladığı kadar anlarlar. Onlar, insan hakikati olan ruhun hiç bir zaman yok olmayacağını, ölümlə ancak elbise mahiyetini-

de olan bedenini geri alınacağını bilmezler. Bu konunun esası, kitabın dördüncü bölümünde gelecektir.

Üçüncü husus: Allah'a ve âhiret gününe saygı bir imkân olan, ancak şeriatın mânâsını anlamayan bir grubun câhiliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ'nın bizim ibâdetimize ne ihtiyacı vardır, günâhımızdan ne endişesi olur? O ibâdetimize ihtiyacı olmayan bir padişahdır. Onun yanında ibâdet ve günâhın ikisi de birdir.» derler. Bu câhilliler, Kur'an-ı Azim'de buyrululan: «Temizlenen kendisi için temizlenir,» (Fâtır sûresi, âyet: 13). «Mücadele eden kendisi için mücadele eder,» (Ankebût sûresi, âyet: 6). «İyilik yapan kendisi için yarar.» (Fussilet sûresi, âyet: 40) mealindeki âyetleri de bilirler.

Gerçeklere yüz çevirmiş bu bedbahtlar, şeriatı bilmediklerinden sanırlar ki, insan iyi işleri kendisi için değil, Allah için yaptığına düşüncesi lâzımdır. Bu şuna benzer ki, hasta olan kimse, perhîz yapmaz ve der ki: «Benim perhîz yapıp yapmamamdan tabîbe ne fayda ve zarar var?» Bu söz haddizatında doğrudur. Ancak, perhîz yapmaz, kendisinin helâk olmasını içindir. Tabibin buna ihtiyacı olduğu için değildir. Perhîz yapmak onun kurtuluş yolu olduğu için Tabîb ona o yolu göstermiştir. O halde hastanın ölmesinden, ona kurtuluş yolu gösterene ne zarar vardır? Bu dünyada, hastalık, bedeninin helâk olmasının sebebi; perhîz ve ilâç da bedeninin selâmetinin sebebi olduğu gibi, emirlere bağlı kalmak ve günâhlardan sakınmak da kalbin selâmetinin sebebidir. «O gün mal ve evlâtların bir fayda sağlamayacağı, ancak Allah'ın hazretene sağlama bir kalbe gelenlerin kurtulacağı gündür.» (Şuarâ sûresi, âyet: 88-89).

Dördüncü husus: Şeriatı başka bir yönden anlamayanların câhiliğidir. Bunlar, «Şeriat, insan kalbini şehvetten, öfkeden ve kırgınlıktan temiz tutmayı emreder.» Oysa, buna imkân yoktur. Çünkü, insan bunlardan yaratılmıştır. Bu, «Sıyah bir kılımlı beyaz yapmako» içinden farknedir. Bunu yapmak da imkânsızdır, derler. Bu ahmaklar, şeriatın, şehvet, kırgınlık ve öfkeden tamamıyla uzak kalmayı emrettiğini bilmezler. Şeriatın emrettiği, kırgınlık, öfke ve şehvetlerin; şeriata, akla galib gelmemesi için sâlih ve terbiyestir ve sarkeşlik edip şeriatın sınırları aşmamaları içindir. Ve küçük günâhların bağışlanabilmesi için büyük günâhlardan sakınmaktır. Bu ise, mümkündür. Çok kimseler bu mertebeye ulaşmışlardır. Resûlullah, «İnsanlara kırgınlık ve şehvet lâzım değildir» buyurmada ve kendilerinin dokuz hanımı vardı ve buyurmıştır ki: «İnsanlar gibi ben de kızarım.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «Öfkesini yemeler ve insanları affedender.» (Al-İmrân sûresi, âyet: 134).

Beşinci husus: Allah Teâlâ'nın sıfatlarını idrâk etmeyen grubun câhiliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ Kerim ve Rahimdir. Biz nasıl olabak olalım, bize merhamet eder.» derler. Bilmezler ki, kerim olduğu gibi azîm de şiddetlidir. Kerim ve Rahim olduğu halde, bu dünyada çok kimseleri aç ve susuz bıraktığını görmezler mi? Ziraat ve ticaret yapmadıkça, mal kazanmadıklarına, çalıp uğraşmadıkça, bim ve irtfân

öğrenemediklerine bakmıyorlar mı? Dünyevi çalışmalarında ihlâkî ve kusur etmiyor. O zaman da Allah, «Kerim ve Rahimdir» demiyorlar. Halbuki, bunun için de Allah Kerim ve Rahimdir; bütün yaratıkların rızkını vermeyi tekeffül edip «Allah, yeryüzündeki bütün canlıların rızkını verir.» (Hûd sûresi, âyet: 6) buyurmuştur. Ahiret işlerini de iyi amellere bağlayıp, «İnsan için çalışıp kazandığından başka bir şey yoktur.» (Necm sûresi, âyet: 39) buyurur. Allah Teâlâ'nın kerem ve lûtfuna imân edip rızık aramaktan el çekmezler. Ahiretle ilgili işler için ise, Allah Teâlâ «kerimdir» derler. Bunun tamama, asılsız dil laklakası ve şeytan telkinleridir.

Ahîret husus: Mağrurların câhiliğidir. Onlar der ki: «Biz öyle bir dereceye ulaştık ki, bundan sonra gümüş bize yarar vermez. Bizim dinimiz büyük havuz gibi olmuştur, ona necaset tesir etmez.» Halbuki, bu ahmakların çoğunun kaibî dardır. Bir kimse onların haşmetine noksanlık getirir, gösterir ve bunlarına kıracak bir söz sarf etse, ömürleri boyunca onun düşmanlığıyla uğraşırlar. Göz diktikleri lokma ellerinden kaçsa, gülerine dünya dar olur. Bu akılsızlar, bu gibi insanlıklarda henüz büyük havuz olmamışken, böyle şeylere tahammül edemeyen, bu iddiaları nasıl kabul edilebilir. Bir kimse, «düşmanlık, riyâ ve şehvet benim senetime uğramaz, ben onlardan temizim, uzağıma dese, bu iddia ile mağrurlar zümresinden olur. Çünkü onun derecesi, peygamberler derecesinden yüksek olamaz. Peygamberler bile hatâ ve kusur işlemek korkusuyla feryât ve figânla ağlayıp öür ve niykâla meğul olurlardı. Sahabelerin İleri gelenleri bile küçük günahlardan sakınırlardı. Belki şüpheden ötürü hani helâllere bile yanaşmazlardı. O hâlde, bu ahmaklar, şeytanın hilelerine kapılmadıklarına göre, bu halleriyle derecelerinin peygamber ve addıklar derecesini geçtiğini iddia etmedikleri için ne delil İleri sürerler? «Eğer peygamberlerin hali de böyledir. Onlar da büyük havuz mertebesine ulaşmışlar; ancak yaptıkları perhîz, insanlara yol göstermek içindir.» derlerse, deriz ki: «Siz niye peygamberler ve veliler gibi insanlara örnek olmak için ihâdet etmiyorsunuz? İnsanlar sizin ihâdetinizle irşat olur. Zira, bu durumunuzu görüp taklit edenler ise dalâlete düşer, helâk olur.»

Eğer «İnsanların helâk olmasından bana zarar yoktur» derse, deriz ki: «Eski peygamberlere niçin zarar olsun?» Eğer zararı olmasaydı, niçin mübârek sâium takvâ ediyetine mübâleâ ederdi. Sadaka mahından bir hurmayı, niçin mübârek ağzından çıkarırdı. Eğer onu ye-seydi, ondan insanlara ne zarar gelirdi. Belki herkese yemek mübâh olurdu. Eğer gerçekte zararı var ise, şarap kadehlerinin bu ahmağa niçin zararı olmasın. Son olarak şunu diyelim: Onların derecesiyle peygamberlerin derecesi arasındaki fark, yûs kadeh şarap ile bir hurma arasındaki farktan fazla değildir. Demek ki, bunlar, kendini bir derya yerine koyarlar ki, o deryayı yûs kûp şarap bozamaz. Peygamberleri de bir bardak su yerine korlar ki, bir hurma onu bozar. Demek ki şeytan onun saç ve sakalıyla oynuyor. Dünyanın akılsızları onunla

alay ediyor. Akıllı insanların bu gibilerin sözünü edip gülmesi bile yâ-
nik olur.

Kazıl insanlar, ehve ve isteklerini kendine esir yapmayan, in-
san sınıfından değil, belki hayvanlardan sayılır diyenlerdir. Âyet-i
Kerîme de şöyle buyrulur: «Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir.
Belki daha da aşağıdır» o halde, insan nefsinin hüceci ve aldatıcı ol-
duğunu bilmek lazımdır.

Nefis daima yalan iddialarda bulunup boş lâf ve lâkardı eder. Dâ-
şinceinin, üstün zekâ ve büyük akıldan doğduğunu söyler. Nefis bu
iddiada bulununca, ondan iddiasını doğrulayan delil istemek gerekir.
Onun doğruluğunu isbat eden delil, ancak onun kendi hükümüne de-
ğil, şeriatin hükmüne bağlı kalmadır. Eğer istiyerek şeriat hükmü-
ne uyarırsa, sözünde doğrudur. Eğer şeriat ahkâmından ayrılmak için,
ruhsat arayıp hile ve aldatma yönüne saparsa, vâlik iddiasında bu-
lunan şeytanın külelerinden olur. Bu delil, son nefese kadar ondan
istemek lâzımdır. Yoksa, mağrur ve aldatmış olup helâk olur ve helâk
olduğundan da habersiz kalır. Nefis, şeriatin emirlerine uymasa, İ-
lâh'ın ilk derecesidir.

Yedinci husus: Cehâletten değil, belki gaflet ve şehvetten öleri
gelir. Bu öyle bir grubun itâhâti (her şeyi mübâh görmesi) dir ki, bun-
dan önce anlatılan şüphelerden bir şeyi dinlemiş değillerdir. Onlar;
İbâhat yolunda, fasâhik ve bozgunculuk çırtında yürüyenerin yal-
dız ve boş lâflar söyleyip tasavvuf iddiasında bulunduklarına, vâli-
lik sözünü edip rıyâsât ehlinin kisvelerini giydiklerini görünce, bu kö-
tâ durum ve çirkin şekil onların tabiatına hoş gelmiştir. Çünkü onla-
rın tabiatına şehvet ve tembellik galib olduğu için, tabiatları, bir kö-
tâlık içlediklerinde «bunun mutlaka etması vardırı» deyip o içi, âzer-
lerine aç vesilesi yapmaya râzı olmazlar.

Hâdis ile belirtilmiş bir kötülük için «bu kötü değildir. Değil olan
hâdisle töhmet vardırı» derler. Halbuki ne hâdisi, ne de töhmeti bilir-
ler. Bu çeşit kimseler, içleri nefis şehvetleriyle dolmuş, şeytanlara
mağlûb olmuş gâfil insanlardır. Onlar söz ve nasihatla ulâh olmazlar.
Çünkü şüpheleri söz kısmında değildir.

Bu grubun çoğu, Allâh Teâlâ'nın haklarında «İls onlarım, Kur-
an-ı anlamaları için kalblerine perdeler gerdik ve kulaklarını sağır-
laştırdık. Sen onları doğru yola çağırırsan da asla doğru yola gelmez-
ler.» (Kâhf sûresi, âyet: 57) buyurduğu topluluktandır. Bu itibarla,
onlarla hüccet ve delil ile muamele etmek yerine, keskin kılıkla mu-
amele etmek daha evlâdır. İbâhat ehlinin ayıp, kötâlık ve yanlışları
hakkında bu anlattıklarımız yeter. Bu ünvânda, onların ahvâlini an-
latmamızın sebebi, bütün bunlar, cehâlet olduğu içindir. Bu da ken-
dilerini bilmemektir. Tabiata uygun olan cehâletin giderilmesi güç-
tür. Bu sebebledir ki, bir grubun şüphesi yok iken, İbâhat yoluna gi-
derler ve «biz bu hususta şâşkın ve kararız kaldık» derler. Eğer on-
lara «ne yönden kararsızsanız?» diye sorulsa, cevap vermezler. Çünkü
ne şüpheleri var, ne de şübheye çare arıyorlar.

Bunların hali Tabibin huzuruna gelip hasta olduğunu söyleyen, fakat hastalığının ne olduğunu anlatmayan kimse'nin haline benzer. Bu gibi hastalar, hastalıklarına söylemedikçe tedavileri mümkün olmaz. Bu kimse'nin cevabı, «Ne hususta mütehayyir olursan ol, seni yaratan Âlim, kadîr ve her dilediğini yapan Rabbine şükür et.» deyip bu gerçeği, anlatmadığımız gibi delil yoluyla onlara açıklamaktır.

Üçüncü Ünvan

Dünyayı Tanımak

(Bu Ünvanda Beş Bölüm Vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA VE AHİRET

Bil ki, dünya dîn yolunun konaklarından bir konak, Allah'a git-
den yolda bir uğrak ve yolcuların ayaklarına almaları için götün bağ-
langıcında kurulmuş bir pazardır.

Dünya ve ahiret iki halden ibarettir: Ölümden önce olana, sana
yakın olduğu için DÜNYA denir. Ölümden sonra olana da AHİRET
denir. Dünyaya gelmekten maksat ahirete ahlak hazırlamaktır. Çünkü
insan başta basit ve noksan yaratılmıştır. Ancak maddesindeki kabili-
yet ile kemal kazanıp meleklik sıretini kalbinde nakşetmeye muk-
tedir olur. Böylece Allah Teâlâ'nın huzuruna layık olur. Bu da onun
Allah'ın cemalini görüp cennet-i alaya ve en son saadete kavuşması
demektir.

O (insan) bunun için yaratılmıştır. Ancak basiret gözü açıp Al-
lah Teâlâ'nın cemalini idrak etmeye liyakat ve kabiliyet hâzıl olma-
dıça onun cemalini görmek mümkün değildir. Bu derece de, ancak
«marifet» ile elde edilebilir. Bu sebepten insan, su ve toprak âlemine
gönderildi ve Allah Teâlâ'nın acalı işlerini bilmek için, Allah Teâlâ'yı
bilmenin anahtarı yapıldı. İnsanın duyguları da, Allah Teâlâ'nın
işlerini bilmenin anahtarı yapıldı. Duygularda ancak su ve toprak âle-
mine gönderildi ki, yolculuk aşkı tamamlasın; kendini ve kainatı
bilmekle Allah Teâlâ'yı tasavvur; kainatı insan duygularıyla anlasın,
duyular daima casusluk görevini yapsın. Bu durum, bu şekilde devam
ettiği müddetçe, insana «dünyadadır» derler. Demek ki, insan duy-
ulara veda edip yalnız kendî zatı ve zatının sıfatları kâhnesi, «Ahirete
intikal etti» derler. Demek ki, insanın dünyadan çıkmasının sebebi bu
anlattıklarımızdır.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSANIN DÜNYADAKİ İHTİYAÇLARI

Bil ki, insanın iki şeye ihtiyacı vardır. Biri, kalbini helak olma sebeplerinden koruyup gıdasını temin etmek, diğeri de, bedenini helâk edici sebeplerden koruyup gıdasını temin etmektir.

Kalbın gıdası: Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisidir. Çünkü her şeyin gıdası, tabiatının arzualdığı şeydir. Bu onun özelliğidir. Bundan önce, Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisinin, insanın özelliği olduğu ve kalbin helâk olma da, Allah Teâlâ'dan gayrisinin sevgisine dalmakta olduğu anlatılmıştı. Beden bağı burundugu kalbin arzularına hâsretmek içindir. Çünkü beden fanî, kalb ise, bâkidir. Beden ile kalb arasında ilişki, deve ile hacı arasındaki ilişki gibidir. Hac yolunda deve Hacı içindir. Hacı deve için değildir. Ancak Hacı ahireti için Kâbe'ye (Allah şerefini artırsın) varıncaya kadar, devenin yemini ve diğer ihtiyacını temin edip deve ile ilgilenmek zorundadır. Kâbeye varınca, onun sıkıntısından kurtulur. Ancak hacının yolda devenin ihtiyacı ile ilgilenmesi lüzumu kadar olmalıdır. Çünkü bütün vaktini, onun yem ve diğer ihtiyacının tedârîki için harcarsa, kafiliden geri kalıp helâk olur. Bunun gibi eğer insan bütün ömrünü bedeninin kuvvetlenmesi ve helâk olma sebeplerinden uzaklaştırmak için sarfederse, kendi saadetinden mahrum olur.

İNSANIN İHTİYAÇLARI

Dünyada insanın yalnız üç şeye ihtiyacı vardır. Biri yemek, biri elbise ve biri de meskenler; yemek gıda için, elbise giymek için, mesken ise sıcaklık, soğukluk ve diğer helâk olma sebeplerinden korunmak içindir. Demek ki, insan bedeninin dünyadaki zaruri ihtiyacı bu üç şeye munhasırdır, bunlardan fazla yoktur. Belki, dünyanın asılları da bunlardır. Fakat kalbin gıdası olan Allahın marifeti ne kadar artarsa daha iyi olur. Bedenin gıdası olan yemek ise, haddinden fazla alınmazsa, helâk sebebi olur. Ama bu kadar var ki, Allah Teâlâ, insanın emrine şehvet vermiştir. İnsana binak hayvanı durumunda olan bedeninin helâk olmasın için, yemek-içmek, elbise ve mesken ister. Şehvet yaratılıp lezzet haddinde rahat durmayıp daima faaliyet ister. Akıl cesheri, şehveti haddi üzerinde istikrarla tutmak için yaratılmıştır. Şehvetin hududunu belirlemek için, peygamberler ilahıyla şeriat gönderilmiştir. Bu şehvet insana, yaratılışının başlangıcında musallat edilmiştir. Çünkü çocukluk çağında buna ihtiyaç vardır. Akıl ise, oradan sonra gönderilmiştir. Bu itibarla şehvet bedende akıldan önce yer tutmuştur. Onun için akla ve şeriata musallat ve hakim duruma geçmiş, serkeşlik yapıyor; insanı, tamamıyla gıda, mesken ve elbise arama işiyle meşgul ediyor. Bu sebeble insan, kendini unutup gıda, el-

bişe ve mesken için hayatın gerekli olduğunu ve kendisi bu dünyaya nâcin geldiğini idrâk etmez olup âhiret aşığı olan kalb gödesini unuttur. Buraya kadar anlatıklarımızdan, dünyanın hakikatini, âfetlerini, dünyaya gelmekten gaye ne olduğunu öğrendin. Şimdi sıra dünyanın dallarını iş ve engellerini öğrenmeye geldi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA VARLIKLARI

Bil ki, görüldüğe dünyanın telerruân üç şeyden ibarettir: Bitkiler, madenler ve hayvanlar. Yeryüzü aslında mesken ve ziraat faydası için yaratılmıştır. Bakır demir ve pirinç gibi madenler aletler yapmak içindir. Hayvanlar binmek ve etlerini yemek içindir. İnsanlar, bu anlatıklarımızla kalben ve bedenlen faydalanurlar, hem de onu ıslah etmek, ondan sanat yapmaktaki meşgul olurlar. Kalben onu sevmesinden meydana gelen kötü sıfatlar, tamamıyla helâk olma sebepleridir. O sıfatlar, hars hased, tahâllik ve düşmanlık gibi sıfatlardır. Bir de kalb bununla uğraşmaktan boş zaman bulamayıp kendini unutturuyor ve böylece kendini tamamiyle dünya işlerine vermiş oluyor. Dünyanın gayesi yemek, eûde ve mesken olmak üzere üç şeyden ibaret olduğu gibi, insanların da zarûri iş ve sanatları üçtür. Ziraat, dokumacılık ve yapıcılık. Diğerleri, bu üç sanatın dallarıdır. Bazıları bu ana sanatları hazırlıyor. Bazıları da o sanatları tamamlar. Meselâ: İplikçilik, dokumacılık işine bir hazırlık olduğu gibi, terziilik de bu işin tamamlayıcısıdır. Her sanatın kâtilere ihtiyacı vardır. Aletler de ağaç, demir ve deriden yapılır.

Böylece demirci, kayımcı ve saraf meydana geldi. Bunlar meydana gelince de birbirlerinin yardımına muhtaç oldular. Çünkü bunların her biri kendi ihtiyaçlarını tamamiyle görmekten acizdir. Bunun için bunlar bir yere toplandı. Terzi, dokumacı ve demircinin ihtiyacını tedarik etti. Demirci de ikisinin aletlerini tedarik etti. Bu metotla birbirlerinin işiyle meşgul olmakla aralarında muamele meydana geldi. Bu muamelelerden çok anlaşmazlıklar doğdu. Her biri kendi hakkına razı olmayıp birbirlerinin aleyhinde hareket ettiler. Bu sebeble üç çeşit sanata daha ihtiyaç hasıl oldu. Biri hükümdarlık sanatı, biri kadılık ve hükümet sanatı, biri de din konularını ve hükümdarlık icatlarına tayin eden fakih ilmi sanatıdır.

Her ne kadar bu işlerin çoğu el ile yapılmıyorsa da, bunlar da hiçbir müstakill sanatlar. Daha sonra bu işlerle uğraşanların sayısı çoğaldı ve şirakiler meydana geldi. Bütün bunlar arasında insanlar kör ve sağır oldu. Bilmediler ki, bütün bunların ilk aslı üç şeydir, fazla değildir. Yemek, eûde ve mesken. Demek ki, bütün bu anlatılanlar bu üç şey içindir. Bu üç şey de, beden içindir. Beden de kalb içindir. Kalb Allah Teâlâ içindir. O hâle, kendisi ve Allah Teâlâ'yı unutan

insanlar, kendini ve Kâibeyi (Allah şerefini artıran) unutup bîsûn zamanın devanın umarına sarfeden hacı gibidir.

Demek ki, dünya ve dünyanın hakikati bu anlattıklarımızdır. Her kim ki, dünyayı bu şekilde görüp ahireti gözetmezse dünya mağalesini lüzumundan fazla tutarsa, dünyayı gereği ilare tanımamış olur. Bu câhiliğin sebebini Resûlullah şöyle buyurur: «Dünyanın sihri Harat, Marat sîhrinden daha fazladır; ondan sakınm.» Dünyanın sihri bu derece olunca, onun aklatma ve hilesinin bilmek, insanların dünyevi hallerini misâle açıklamak farz olur. Bunun için şimdi dünya sihriinin misallerini tafsîlâtıyla dinlemek arzadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYANIN BÜYÜCÜLÜĞÜ

Bil ki, dünyanın bir sihri şudur ki, kendini sana öyle bir şekilde arz eder; sen onun hareketsiz olduğuna ve devamlı kendine beraber bulunduğunu sanıyorsun. Halbuki o, daima senden kaçmaktadır. Ancak bu ış peyder pey olduğu için zerre kadar hareket ettiği bilinmez. O gölgeye benzer ki, baktığın zaman hareketsiz sanırsın. Halbuki o, daima gitmektedir. Bu da malumdur ki, senin ömrün daima peyder pey geçmektedir, her an eksilmektedir. Demek ki, dünya öyle bir dünyadır ki, daima sana veda etmek üzeredir, oysa sen bundan habersizsin.

Başka misal: Onun bir sihri de şudur ki, seni kendine açık yapmak için, kendini, senden başkasına meyli olmayan vefakâr bir dost şeklinde arz eder. Fakat bir gün aniden senden kaçıp dışmanlarıyla dost olur. O öyle bir fahişe kadına benzer ki, hile ve aldatmacı hareketlerle erkekleri baştan çıkarıp kendine açık yapar. Ondan sonra haseneseine davet edip öldürür.

Hz. İsa (s.a.) mukafefe halinde dünyayı bir kadın şeklinde görüp «kaç kocam vardır?» diye sordu. Dünya cevap verip kocalarım sayıyordur, dedi. İsa «onlarmı hepisi seni boşadılar mı yoksa öldüler mi?» dedi. Dünya: «Ne boşadılar, ne de öldüler.» Hepsi beni öldürdüğü? dedi. İsa «Eğer ahmaklara hak, hayret ki, senin başkalarına ne yaptığını gördükleri halde, sana rağbet edip senden ibret almazlar.»

Başka misal: Dünyanın bir sihri de budur ki, zahirini süsleyip bîfâ ve mihnet olan şeyleri gizleyip örter. Ta ki, cahil olurlar onun dışına bakıp aldansınlar. O, şekli kötü, sureti çirkin bir kadına benzer ki, yüzüne perde örtüp güzel elbiseLER giyer. Altın ve çeyiz mücevherat taker. Ümaktan bakınlar, ona esir olur. Yüzünden örtüyü kaldırıp resillik ve çirkinliğini görünce de pişman olur.

Hadîste gelmiştir ki: «Kıyamet gününde dünyayı; gökleri yeşil, denleri ağundan dışarı çıkmış çirkin suretli bir kocakarı şeklinde ge-

tirirler; insanlar onu o hal üzere görünce, «Allah korusun! Bu kimdir? Bu kadar çirkinle derler. Onlara denir ki, bu o dünyadır ki, onun için kuskanklık, düşmanlık yapardınız. Birbirinizin kanını döküp yakularınızdan sıla-ı rahmi keserdiniz. Ona aldandınız ondan sonra onu ateşe atardınız. O anda dünya da feryat edip der ki: «Yarabbi nerde bana gönül bağlayıp sevgi besleyen dostlarım?» ondan sonra: «Onları da cennetleme atınız diye ferman edilir.»

Başka bir misal: Dünyaya gelmediği zamanları ve daha sonra dünyadan ayrılıp gideceği zamanları düşünüp EZEL ile EBED arasından bilir ki, dünya, erveli beşik, sonu mezar olan bîr yolculuk yoludur. Bu iki makam arasında belli ve sayılı bir çok konaklar kat edilir. Her yıl bir konak, her ay bir fersah (sekiz kilometre), hergün bir mil, her nefes bir adım yerindedir. Kendisi, durmadan yer değiştirmekte ve göçmektedir. Bazılarının bu yoldan bîr fersah kalmıştır. Bazılarının daha az, bazılarının da daha çok kalmıştır. Ama kendisi, dünyada devamlı ve istikrarlı kalacağını gibi oturur. On yıla kadar bile muhtaç olmayacak işlerin pâniyyiyle uğraşır. Halbuki, kendisi ongün sağ kalmayıp kara toprağa girecektir.

Başka misal: Bil ki, dünya ehlinin (dünyayı sevenler) ahiret hususunda halâli o kimsenin haline benzer ki, lezzetli, nefis ve tatlı yemekleri bol bol yiyip midesini bozar; midesi yorulmadan ve kaza-ı hacet (ahdest bozma) hususundan hesapsız rezillikler ve çirkinlikler görür. Yediği yemek lezzetli olduğu ölçüde, eseri de o kadar çirkin, kokusu kötü olur. Dünyanın da lezzeti ne kadar fazla olsa, akibetinde rezilliği o kadar fazla olur. Bu anlattıklarımızın can verirken belli olur. Nimsel fazla olan; bağı bahçesi, cariyesi ve köleleri, altın ve gümüş fazla olanın can verirken sırsı ve azabı, malı ve ziyneti az olanlarınkinden daha fazla olur. Bu azap ve esiyet onun illanî ile de gitmez, belki artar. Çünkü dünyanın sevgisi, kalbin sıfatıdır. Kalb de yerinde hâkidir ölmek.

Başka misal: Bil ki, dünya işi, başlangıçta kısa görünür. İnsanlar zanneder ki, bu dünya işleri artık çoğalmaz. Fakat bazen olur ki, dünyanın bir işinden yüz türlü iş ortaya çıkar ve onun ömrü tamamıyla o işlerde son bulur. İsa (a.s.) buyurmuştur ki:

«Dünya istiklâlî, deniz suyundan içene benzer. Ne kadar içerse, o kadar susar. Sonunda ölü de susuzluğu gitmez.»

Resûlullah (s.a.s.) buyurmuştur ki: «Suya giren kimsenin solumaması mümkün olmadığı gibi, dünyaya gelip de dünya zevklerine bulanmamak da mümkün değildir.»

Başka misal: Yokluktan dünyaya gelen kimse bir misafirperverin katında misafir olan kimseye benzer. Misafirperverin adeti, daima sarayı misafirler için hazır bulundurup misafirleri bîlâk bîlâk davet etmektedir. Misafirin öndere bir altın tabak ile buhur ağacı ve gümüş mangal konur. Misafirperverin âdetini bilen akıllı insan buhur ağacı-

nı mangala salıp dimağına güzel kokular çeker. O tabak ve mangalı hüsnü rızasıyla buralıp şükür ve minnetle yoluna devam eder. Ahnak ve cahil olan da, önüne konan tabak ve mangalın mülkiyetini de kendisine verdiklerini zannedip alıp götürmesini düşünür. Gödeceği zaman onları kendinden aldıklarına üzülüp feryat etmeye başlar. İşte, dünya da yolcuların sağ salım yollarına devam edebilmeleri için erzaklarını alacakları, fakat alet ve sebeplerine tama' kılmıyacakları yol üzerinde kurulmuş bir misafirhanedir.

Başka misal: Dünya ehlinin, dünya ile uğraşıp ahiret tarafına unutulmaları, bir geminin yolcularının durumuna benzer ki, gemi bir adaya ulaşınca, içindeki yolcular ihtiyaçlarını gidermek için dışarıya çıkarlar.

Kaptan feryat edip der ki, hiç kimsenin vaktini boşa geçirmesin, tuvaletinden başka şeylerle uğraşmasın. Çünkü gemi acele hareket edecektir. Sonra kafilce adaya dağılır. Akıllı olanlar, çabucak tuvaletini yapıp gemiye geri dönerler, kaygısız olarak gemiyi tenha bulup geminin güzel ve müsait bir yerine yerleşirler. Diğer bir grup, adanın acayip haline bakmakla meşgul olurlar. Oadaki güzel çiçekler, güzel sesli kuşlar, renkli ve nakışlı taşlara bakakalırlar. Gemiye döndüklerinde, geniş, buzurlu ve müsait bir yer bulamayıp dar ve karanlık bir yere yerleşirler; bunun üzüntü ve sıkıntısını çekerler. Diğer bir grup güzel ve renkli çakılları toplayıp gemiye götürürler, gemide duracak müsait yer bulamayıp gayet dar bir yerde otururlar. Çakılları koyacak yer de bulamayınca boyunlarına asarlar. Aradan bir iki gün geçince, o çakılların rengi bozulup kararır. Onlardan kötü kokular gelmeye başlar. Onları atacak yer de bulamayınca aldıklarına pişman olup onların gam yükünü boyunlarında taşırlar. Bir başka grup da, o adanın acayip güzelliğinden hayrette kalarak gezinip seyrederken, gemiden uzak düşmekle gemicinin sesini işitmeyip adada kalırlar. Bazısı açlık ve susuzluktan ötür, bazısına da yurtcu hayvanlar öldürür.

Birinci grup müttaki ve pehizli mü'minlere benzer. En sonda anlatılan grup da, o kâfirlerin hâlidir ki, Allah Teâlâ'yı ve ahiret âlemi-ni unutup kendilerini tamamiyle dünyaya vermişlerdir. «Dünya hayatını ahiretten daha çok sevdiler.» (Nahl sûresi, âyet: 107) âyeti onların hakkındadır. Aralarında zikredilen ikinci grup da, asiler gâhidir; imanlarını korumuşlar; fakat dünyadan da el çekmemişlerdir. Bir grup fakirlikleri sebebiyle dünyadan faydalanır. Diğer grup da dünyalık kazanmak için hesapsız nimetler toplayıp ağır yükler yüklenirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜNYADAKİ İYİ VE KÖTÜ ŞEYLER

Dünya hakkında anlatılan kötülüklerden sakınmasın ki, dünyada olan her şey köstür. Çünkü dünyada bazı şeyler vardır ki, dünya-

dan değildir. Meselâ, ilim ve amel, dünyada kazanılır; fakat dünyadan değişir. Onlar insana arkadaş olup ahirete bile giderler. İlim, insanla aynen kalır.

Amel, her ne kadar aynen kalmıyorsa da, eseri baki kalır. Onun eseri iki kısımdır: Biri, kâfî cevherinin, günahların pasından temiz ve parlak kalmasıdır. Biri de, Allah Teâlâ'nın zikriyle ünsiyet payda etmesidir ki, ibadete devamlı olmaktan kazanılır. O halde hep-si, devamlı iyi işlerdendir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Devamlı kalan iyi işler, Rabbinin yanında daha hayırlıdır» (Kahf sûresi, âyet: 46)

İmin, meınarcının ve Allah Teâlâ'yı şîkrin zevki, bütün zevklerden üstündür. Belki kötü olan, geçici ve baki olmayan zevklere. Geçici olan zevk makbul değildir. Geçici zevklerin dahi tamamı kötü değildir. Çünkü bunlar iki kısımdır: Bir kısmı, her ne kadar dünyadan olup ölümden sonra baki kalmıyorsa da, ahiret işlerine, ilme, amele ve mü'minlerin çoğalmasına yardımcı olur. İhtiyaç miktarından fazla olmayacak evlenme, yemek, affise ve mesken gibi. Bunlar ahiret yolunun şartıdır. Her kim ki, dünyadan bu kadarıyla kanaat eder ve bunlardan maksadı din yolunda feragat üzere olmaksa, o dünya ehlinde olmaz. Demek ki, kötü olan dünya gayet din işleri olmayıp gaflet ve azgınlık sebebi olan dünyadır. Dünyaya meyilep muhabbet bağlamaya sebep olan şey, ahiretten nefret etmeyi amaç edinmektir. Bu nedenle Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Dünya ve içindekiler, lânetlenmiştir. Ancak Allah Teâlâ'yı ananlar ve buna yardımcı olanlar lânetlenmemiştir.»

Dünya ve dünyadan maksad ne olduğunu açıklamak hususunda bu kadarıyla yetinelim. Gerisini, «Din yolunun akabeleri (engelleri)» denilen mustahakkın üçüncü kısmında anlatacağız.

Dördüncü Ünvan

Ahireti Tanımak

(Bunda Onbeş Bölüm vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM

RUHİ CENNET VE RUHİ CEHENNEM

Bu ki, hiç kimse ölümün hakikatini bilmeden, ahiretin hakikatini bilemez ve onun aslını bilmeden, hayatın hakikatini bilemez ve insan kendi nefsinin bilmeden de ruhun hakikatini bilemez. İnsanın, kendi nefsinin bilmesi daha önce anlatıldı.

Bu ki, bundan önce anlatıldığı gibi, insan iki asıldan meydana gelir: Birisi ruh, diğeri de bedendir. Ruh birici gibidir. Beden de onun bineği durumundadır. Ruhun, beden vasıtasıyla bir hâl vardır ki, ahirette cennet ve cehennem ehli olmaktadır; bir de kendine mahsus bedenin cıvıltığı ve müdahalesi olmayan bir hâli vardır ki, o da ruhun cennet ehli ve cehennem ehli olman; saâdet ve şokavet bulmasıdır. Biz ruhun, beden vasıtasıyla olmayan zevk ve saâdetine «Ruhânî cennet» diye ad verelim. Yine beden vasıtasıyla olmayan sakıntı ve şokavetine de «ruhânî cehennem» adını verelim.

Beden vasıtasıyla olan Cennet ve Cehennem açık ve bellidir. Nihayet cennette nehrler, ağaçlar, hüriler, köşkler, yiyecekler, içecekler ve bunlardan başka zevk ve nimet sebeblerinden ne var ise, hepsi mevcuttur. Cehennemde de ateş, yılan, akrebi, zakkum bitkisi ve buna benzer azab sebepleri vardır. Her ikisinin de vasıfları ve hâlleri Kur'ân-ı Azim ile Hadis-i Şerif ve sahabelerin sözleriyle bildirilmiştir. İnsanların aklı ve idrâkı bunları anlamaktan âciz değildir. Bunun içindir, «İhya-u Ulumi'd-Din» kitabımızın «ölümü hatırlamak» bahsinde bildirilmiştir. Biz bu makamda ölümün hakikatini anlatmakla yetilip ruhânî cennet ve cehenneme işaret edelim. Çünkü bunları herkes bilir.

İki kullar için, gözleri görmediği, kulakların duymadığı ve hiç kimse ile kalbinden geçmeyen nimetler hazırladığı kudsî hadisi, ruhânî cennet hakkında gelmiştir.

Kalbın içinden melekût âlemine açılan pencereden, bu hadis-i şerifte anlatılan şeyler aşikâr olarak görünüp hâsıl olmalarında kuşku ve şüphe kalmaz. Bu hâlin yolu kendilerine açılan kimselere, âhiretin saâdet ve şekaveti yakinen malûm olur. Taklît ve iltizâm yolundan değil, belki basiret ve müşahade yelından. Nitekim tabîb olan kimse bilir ki, bedenin bu dünyada saâdet ve şekaveti vardır. Bunlara sağ-lık ve hastalık derler. Bunların sebepleri de vardır: ilâç kullanmak; perhîz tutmak ve çok yemek yeyip perhîz tutmamak gibi. Bunun gibi bahsi geçen müşahade ile malûm olur ki, kalbin, yani insan ruhunun saâdet ve şekaveti vardır; itâdet ve marifet o saâdetin ilacı, cehâlet ve günah onun şâddürücü zehiridir. Bu ilim gayet nadir ve kıymetlidir. Halkın ulama dedikleri kimselerin çoğu, bu ilimden gâfildir. Belki ce-ler bu ilmi inkâr ediyorlar. Âhireti bilme hususunda iltizâm ve taklit-ten başka yol görmemişlerdir. Bu sırrın izâhı ve tahkiki için, arapça olarak yaptığımız teliflere bakılsın. Bu kitapta ancak bu kadar an-latıldı. Çünkü içi tasavvub bulagından ve taklît şafvesinden temiz olan kimseler, ruhânî âleme yol bulup âhiretle ilgili şeyler kalblerin-de zabî ve muhkem olur. Çünkü birçok kimselerin, âhiretin ahvâli hakkında imânı sayıf ve sallantıdadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM VE HAKİKATI

Eğer ölümün hakikatini biraz anlamak istersen, şöyle bil ki, in-sanın iki ruhu vardır: Biri hayvanların ruhunu cisindendir ki, biz ona, «hayvani ruhu» deriz. Biri de melekûtların ruhunun cisindendir ki, biz ona «insani ruhu» deriz ve şöyle malûm olsun ki, hayvani ru-hun menbası kalbidir. Kalb dediğimiz, sol tarafa konulmuş, kuzalak be-çimindeki et parçasıdır ki, yürek diye ta'bîr edilir.

Ruh-u hayvani iç salgılardan (kan, belgam, sevdâ, safrâ) doğup mutedil bir mizâc bulmuş lâtîf bir buhardır. O hayvani ruh, hareketli damarlar (atar damar) vasıtasıyla bütün âzaya ulaşır. O damarlar-ın nahız ve hareketiyle ruh dimağa ve bütün âzaya ulaşır. Bu hayva-nî ruh insan bedeninde olan his ve hareketin hamâhdır. Lâtîf buhar olan hayvani ruh dimağa erişince, harareti azalır ve mutedil olur. Bu sebeble göz, ondan görme kuvveti, kulak, iltizâm kuvveti kazanır. Diğer duyuları da bu metod üzere düşün. Hayvani ruh bir kandile benzeyen. Bir yerde duran kandilin ışığı hangi tarafa vurursa, o tarafın duvarlarını aydınlatır. O halde kandilin ışığı Allah'ın kudretiyle du-varda meydana geldiği gibi, görme kuvveti, iltizâm kuvveti ve bütün duyuların kuvveti hayvani olan bu ruhtan dış organlarda meydana gelir. Eğer bazı damarlarda tıkanıklık veya dâğılma meydana gelirse, o damardan gelişiyle yetişen âza durup felç olur ve onda asla his, kuv-vet ve hareket olmaz. Tabîbiler o tıkanıklığı gidermeye çalışırlar.

Hayvani ruh kandilin ateşi gibi; kılıb, fitil gibi; gıda, yağ gibidir. Kandilden yağ kesildiğinde sândığı gibi, bedenden de gıda kesilirse,

hayvanî ruhun mizacı (tabiatı) bozulup o ruh ile hayat bulan hayvan helâk olur. Kandilin yağı fazla olduğu zaman, fitil kararından fazla yağ emip bir daha yağ kabul etmez duruma geçerek kandil tozlaşacağı gibi, kalb de ömürden uzun bir zaman geçmekle gıda kabul etmez duruma gelir. Kandilin yağı ve fitil yerli yerinde olma hâle, bir şeyin ona çıkmasıyla sönüğü gibi, hayvana da büyük bir sıkıntı ve zorluk gelince helâk olur.

Bu hayvanî ruh, itidâl şartları üzere olmakla mizacı (tabiatı) mütedil olduğu müddetçe his ve hareket kuvveti gibi lâtif mânâları kabul eder. Allah Teâlâ'nın izn ve irâdesiyle gökteki meleklerin nûrundan ona feyiz olur. Hayvanî ruhun mizacı hararet (sıcak), burudat (soğuk) illeti yahut başka bir sebeble bozulursa, o lâtif mânâları, kabul etmeye lâyk olmaz. Tıpkı ayna gibi. Ayna pastan temiz olursa, karşısındaki şekilleri görmeye mûmkün olur. Ama ayna pas sebebiyle bozulduğu zaman, o şekilleri kabul etmez olur. O şekiller yok olduğu veya kayıp olduğu için değil, belki onları kabul etmeye lîyaketi bozulduğu içindir. Bunun gibi, hayvanî ruh dediğimiz bu lâtif buhar, mütedil bir mizac üzere kurulmuştur. O mütedil mizac bozulunca, his ve hareket kuvveti kabul etmez. Kabul etmeyince de, insan bedeninin kemikleri onun nûrunu kabul etmekten mahrum kalıp hissiz ve hareket-siz olduğu zaman ona ölü derler.

Hayvanın ölmesinin mânâsı budur. Bu helâk sebeplerini toplayıp bir araya getiren, ve mizacı itidalden çıkaran Allah Teâlâ'nın yaratıklarından bir yaratıktır. Ona «Melekû'l-Mevt» derler. İnsanlar her ne kadar bunun adını biliyorlarsa da hakikatini bilmezler. Onun hakikatini bilmek müşküldür, uzun aşkınlamalara ve çok tafsillâta muhtaçtır.

Hayvanların ölümünün mânâsı budur. İnsanın ölmü ise, başka yöndendir. Çünkü insanda, hayvanların ruhu bulunduğu gibi, geçmiş fasılların bazısında insan ruhu veya kalb diye ad verdiğimiz başka bir ruhu daha vardır. O insanî ruh, hayvanî ruh cinsinden değildir. Çünkü hayvanî ruh elzim kabilinden olup lâtif hava ve inbiklenmiş buhar gibi sadedir. İnsanî ruh ise, elzim değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın marifetinin yeri olduğu için bölünme kabul etmez. Çünkü Allah Teâlâ bîdîr, bölünme kabul etmez. Birin marifeti de, bölünme kabul etmezdir. Bölünme kabul eden olma girmez. Belki bölünme kabul etmeyen gaye girer.

Kandilin fitilini, ateşini ve ırgını düğün; her birine hak! Fitil insanın bedeni gibi, kandilin ateşi hayvanî ruh gibi, kandilin ırgı insanî ruh gibidir. Kandilin ırgı, kandilden lâtif olduğu ve ona işaret etmek mûmkün olmadığı gibi, insanî ruh da, hayvanî ruha nisbette lâtifdir ve ona da işaret etmek mûmkün değildir. Bu benzetme, ruha ve kandilin ırgına leiafet yönünden bakılırsa, doğrudur. Fakat bir başka yönden doğru değildir. Çünkü kandilin ırgı, kandile bağlıdır. Kandil bozulursa, o da bozulur. Fakat insanî ruh hayvanî ruha tâbî değildir. Belki onun aslıdır ve onun bozulmasıyla bozulmaz. Eğer in-

sanî ruhu tam misâl olarak getirmek istersen, kandilden daha lâzîf, ve onun kandile değil, belki, kandilin ona bağlı olduğu bir ışık farz et. O takdirde insanî ruh ile hayvanî ruh arasındaki benzetme doğru olur.

O halde, hayvanî ruh, insanî ruha, bir bakıma binek ve bir bakıma da âlet durumundadır. Hayvanî ruhun mîkacı (tabiatı) borulur-sa, kalb (beden) hâlık olur. İnsanı ruh bâkî kalır. Fakat bineksiz ve âletsiz bâkî kalır. Binek ve âletin kendileri zâyî olması, süvariylî yok etmez. Fakat âletsiz bırakır.

İnsana verilen bu âlet, Allah Teâlâ'nın marifet ve sevgisini elde etmek içindir. Eğer bunu elde etmiş ise, âletin yok olması, onun hakkında hayırlı olur. Çünkü onu taşımaktan kurtulur. Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifte:

«Ölüm, mü'minin armağanı ve hediyeşidir» buyurması, bu mânâ içindir. Çünkü tuzak av için muhafaza edilir, meşakkat yüküne katlanır. Av ele geçtikten sonra tuzakın yok olması ganimet olur. Fakat —Allah korusun— eğer av ele geçmeden önce tuzak yok olursa, onun haşret ve musibetine nihayet olmaz ve bu haşret ve musibetin başlangıcı kâbir azabdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜMÜN MÂNASI

Bu ki, bir kimsenin eli ve ayağı felç olursa, ruhu yerinde kalır. Çünkü ruh, el ve ayak değildir. El ve ayak ruhun âletidir. Ruh o âleti kullanarak çalıştırır. Senin varlığının hakikatî el ve ayak olmadığı gibi, airt, karın ve baş da değildir ve bütün bunları içine alan kalb de değildir. Bütün âzalar felç olsa bile, bedenî yerinde durması mümkündür. Ölümün mânâsı, bütün bedenî felç olmasıdır. Elî felç olmasının mânâsı, sana itaat etmemesidir. Çünkü elin vakti olan itaatî kudret denilen bir sıfatın vasıtasıyadır. Bu sıfat ona hayvanî ruhtan ulaşan kandilin işgidir. Ruhun yolları olan damarlarda bir tıkanıklık meydana geldiği zaman, bundan geçen kudret yok olup itaat imkânı olur. Bu usul üzere sana itaat eden bütün beden, o hayvanî ruh vasıtasıyla iş yapar. Bu itibarla, bütün bedenden mizac (tabiat) zâyî olursa, itaat kalkar. Buna ölüm derler. Ölüm, vakti olduğu zaman da, her ne kadar itaat gücün yok ise de, sen yerindesin. O halde bedenî kalbî, nasıl senin varlığının hakikatî olur? Eğer dikkat edip düşünürsen, bilirsin ki, beden kalibinin parçaları (hücreleri) çocukluk çağındaki parçalar değildir. Çocukluk çağındaki parçalar dağıtış, onun yerine alınan gıdalardan teşekkül etmiştir. O halde beden kalbî, hep aynı değil. Demek ki, senin varlığın bu beden kalbî ile değildir. Beden kalbî zâyî olamazsa, bırak, olsun. Sen kendî zatınla yerinde kalırsın.

Sendeki vasıflar iki kısımdır: Bir kısım, beden kalıbının ıstırakıy-
le olur: Açlık, susuzluk ve uyku gibi. Bunlar mideste ve görsüz olmaz.
Bu anlatılan sıfatlar, ölümlü ortadan kalkar. Diğer kısımda beden ka-
lıbının ıstırakı yoktur: Allah Teâlâ'nın marifeti, saltanatının cemâli
ve o marifet ile meydana gelen sevinç ve neşe gibi. Bunlar zât sıfat-
larıdır. Seninle baki kalır. «Baki kalan iyiliklere» (El-Kahf sûresi, âyet:
45) âyet-i kerimesinin mânâsı budur. Eğer bunların yerine Allah Te-
âlâ'yı bilmemek sıfatı vâkı olursa, o da senin zâtının sıfatı olur. Bu
görmemezlik sıfatı ruhanı olur. Şakıllığın tohumu olur. Âyet-i kerî-
me: «Bu dünyada kör olan, öbür dünyada da ködür. Belki âhiret-
te daha da şaşkındır.» (El-İsra sûresi, âyet: 72) buyrulur.

Bu itibarla —ne surette olursa olsun— sen insani ve hayvanî ru-
hun hakikatini idrâk etmezsen ve bunların birbirleri ile olan ilişkile-
rini düşünmezsen, ölümlü hakikatini idrâk etmeye gücün yetmez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUHLARIN AYRILIĞI

Bundan sonra bilmiş olunuz ki, hayvanî ruh süflî âlemde olup
değişik salgıların (kan, balgam, sudra, safra) mâlûl buharından mürek-
keptir. Salgı dörttür: Kan, balgam, safra ve lenftir. Bu dört salgının
aşkı da su, ateş, toprak ve havadır. Hayvanî ruhun değişken veya mü-
tedil olmasındaki değişiklik; sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluğun
değişik olmasıyladır. Bu sebeble Tıp ilminden gaye dört tabiatın itti-
dallı hayvanî ruhta muhafaza etmektir. Tâ ki bu hayvanî ruha, bu
ittidalla insani ruha binet ve âlet olmaya layık olsun. İnsani ruh bu
âlemde değildir. Belki, ulvî âlemde ve melekler çevresindedir.
Onun bu âleme lamesi, tabiatına göre gurbettir. Ancak bu gurbete
gönderilmesi, bu âlemde çalıp ticaret yapmak ve kendi zâtına hidâ-
yet tahsil etmek içindir. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur ki: «He-
pimiz ondan aşağı imin dedik. Siz hidâyete ulaşınca, gösterdiğimiz yol-
da gidenlere korku ve üzüntü yoktur.» (El-Bakara sûresi, âyet: 38)

Allah Teâlâ'nın âyet-i kerime: «Ben çamurdan bir insan yara-
tacağım. Onu tamamladığıma ve kendi ruhumdan üflediğim zaman
derhal sedeye kapam.» (Sad sûresi, âyet: 71-72) buyurması, bu iki
ruhan ayrılığına iharettir. «Çünkü birini, çamura misbet edip onun
mizacının itidallına tesviye ettim.» buyurur. Tesviye, bir şeyi doğru, ha-
zır ve mütedil yapmaktır. Öbür ruh için «kendi ruhumdan üfledime»
buyurup kendine hâfe ediyor. Bu, ya işe benzer. Bir kimse bir bez
parçasını kolay tutuşması için önce lime lime yapıp yakar. Daha son-
ra çabuk yanması ve içine tesir etmesi için yanan beze üfler.

Süflî olan hayvanî ruhun bir ahengi olduğu güdü ve Tıp ilmi de
onu her çeşit hastalıktan koruyup belâk olmaktan muhafaza etmek
için, ittîdal sebeplerini bildirdiği gibi, kalbin hakikatinden doğan ve
ulvî olan insani ruhun da ittîdallı (aheng) vardır. Ahlâk ve riyazet il-

mî onun itidalini bildirir. Bu şekildaki itidali, onun sıhhatının sebebidir; İslâm'ın şartları hakkında anlatacağız.

Demek anlayıyor ki, insan ruhunun hakikatini bilmeyen kimse-nin, âhiretin ahvâlini basiret üzere bilmesi mümkün değildir. Nite-kim insan kendi nefisini bilmeden Allah Teâlâ'yı bilmesi mümkün de-ğildir. O halde nefis marifeti, Allah Teâlâ'yı ve âhireti bilmenin anahtarıdır. Dinin aslı da, «Allah Teâlâ'ya, peygamberlerine ve âhiret gö-nüne inanmaktır.» Bu sebeble nefis marifetini öne aldık.

Bununla beraber izin olmadığı için nefsin sırrı olan hallerini, va-sıflarını ve ahlâkı anlatmadık. Çünkü halkın anlayışı buna kâdıra-maz. Allah Teâlâ'yı ve âhireti tamamıyla bilmek de buna bağlıdır. O halde çalım, onu talep ve mücadele ile bilmeye azmet. Çünkü onu bir kimseden dinlemeye kalkarsan, dinlemeye takat getiremezsin. Çün-kü insanların çoğu, o sıfatları Allah Teâlâ hakkında dinlediler ve inanmadılar ve buna takat getiremeyip, «bu mümkün bir şey de-ğil-dir.» diye inkâr ettiler. Bu Allah Teâlâ'yı tenzih değil, ta'zîl (inkâr) olur. O halde sen Allah Teâlâ hakkında inanmadığın bir sıfata, insan-lar hakkında nasıl inanırsın. Çünkü Allah'ın o sıfatı hakkında ne Kur'an'da, ne de hadiste açıklık vardır. Bu sebepten insanlar duyar-sa, inkâr ederler. Peygamberlere: «İnsanlara akıllarının alacağı şekil-de söyleyin.» buyurulmuştur. Peygamberin bazısına şöyle vahy nazil olmuştur: «Sizim sıfatlarımdan insanların anlayamayacakları şeyi söyleme. Çünkü onu anlamaya takat getiremezler. Bu defa inkâr edip helâk olurlar.»

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖLÜMÜN ÖTESİ

Bütün bunlardan anlaşıldı ki, insanî ruh; cisimsiz ve kalıbsız, kendi zâtıyla kâimdir ve kendi zâtının kıyamında ve özel sıfatlarının varlığında beden kalıbına ihtiyacı yoktur. Ölümlü mânâsı da, ruhun hakikatinin yok olması değildir. Belki onun beden âlemindeki tasarrufunun kesilmesidir. Haşrin, neşrin ve ledenin mânâsı; ruhu yok et-tikten sonra vücûda getirmek değildir. Belki onun mânâsı ayrılan ruhu geri bedene çevirmektir. Yani, ervel olduğu gibi, bedeni ikinci defa ruhun tasarrufu için hazırlamaktır. Bu defa, birinci defadan da-ha kolaydır. Çünkü birinci defa hem beden kalıbını, hem de ruhu ya-ratmak lâzım iken, bu defa yalnız beden kalıbına yaratmak lâzımdır. Zira ruh olduğu gibi mevcuttur. Hattâ beden kalıbının çizileceği de her nekadar dağılmışlar ise de, yine mevcuttur. Bir şeyin dağıntık parçalarını toplamak, onu peniden meydana getirmekten daha kolaydır. Bu ancak bizim tasarrufumuzla gücedir. Yoksa hakikatte kolaylığın ilâhî ile mânasıyeti yoktur. Zira zorluk düşünlülme-yen yerde kolaylık şart de-ğildir. Zira beden kalıbı bîhîsen âta benzer. At ne kadar değişse de, at-

İki aynı kalır, değişmez. Çocukluk çağından şimdiye kadar beden parçaları (hücre) gıdalarla durmadan değişmektedir. Yok edilen birşeyin iadesinde, aynıını iade etmek şartına koşanlar, çok zor sorularla karşılaşmışlar ve bu sorular için zayıf ve lüzumsuz cevaplara müracaat etmek zorunda kaldılar.

Mesele, onlara dediler ki: Bir adam bir adama yiyor. Onun parçaları, bunın parçaları oluyor; o adam bunların hangisine nisbet edilir? Ve yine bir adamdaki bir kaa kesildikten sonra, taat «tee, mükâfata verilirken nasıl verilir? Eğer mükâfat verilirken o kesik kaa onunla olmazsa, cennette eleiz, gözsün ve ayaksız olmak nice düşündür. Eğer o kaa cesula olursa, anlatılan taata iştirâkı olmadığına göre, mükâfata da iştirak etmemesi gerekir. Bu kabil malayani sözler çıkıp cevaplarında da çeşitli külfetler çekerler. Aslında bunların hiç birine ihtiyaç yoktur. Çünkü bunlar, senin varlığının hakikatının beden kalıtından çıktığını, onun aynıını iade etmek mümkün olmadığına göre, iade edilenden sen olmamak hükmü bulunduğunu düşündüklerinden, bunun gibi müşküllarla karşılaşmışlar. O halde bu sözlerin aklı caası yoktur.

ALTINCI BÖLÜM

RUHUN BEKASI

Eğer «Fâkâh âlimleriyle salih (iyi) lerin meşhur mezheplerine göre insan ruhu ölümlü yok olur; Ondan sonra vücuda gelir. Bu anlatılanlar ise bu mezhebe aykırıdır.» diye sorulursa, deriz ki: Şunu bil ki, başkalarının sözlerini dinleyip o sözleri uyan kimse, muhakkak gerçeği görmeyen körtenden olur.

«Ruh yok olur», gibi sözleri söyleyen kimse ise, ne basiret ehli, ne de taklit ehlidir. Zira basiret ehli olsaydı, ölümün, insan hakikatını yok etmediğini bilirdi. Taklit ehli olsaydı, Kur'an-ı Azim'de, hadis ve eserlerden insan ruhunun ölümden sonra hakı kaldığını anlardı. Zira ölümden sonra ruhlar İki kısma ayrılır: Bir kısmı şâkilerin (kötülerin) ruhudur; diğer kısmı da salihlerin (iyilerin) ruhudur. Salihlerin (iyilerin) ruhları hakkında Kur'an-ı Kerim'de: «Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın. Belki onlar diridirler, Rablarının yanında ruhlarını alır ve Allah'ın onlara verdiği nimetlere sevinirler.» (Al-İmran sûresi, âyet: 169) buyrulur ve yine Peygamberimizin Bedir savaşında şâki kâfirleri toplayanmış durumda görünce, onlara teker teker seslenip dedi ki: «Ey İbân, ey İbân! Allah Teâlâ'nın, dostlarına yardımını hakkında buyurduğu vâitleri biz gerçek bulduk. Siz de düşmanlarımızın azabı hakkında buyurduğu vâitleri gerçek buldunuz mu?» Sahabeler dediler ki: «Ey Allah'ın Peygamberi, o cansız leşlere niçin hitap edersin? Onların senin hitabından ne haberi vardır?» Peygamber: «Muhammed'in canı kudret elinde olan Allah hakkı için, onlar

bu sözleri sizden daha çok işitirler. Ancak cevap vermeden geçirdiler.» buyurdu.

Eğer ölümler hakkında varıl olan kelimeler ve hadisler araştırılacak ve onların hakkında söylenen nallardan haberdar olunsaydı, gerilatta, rahaların yok olmadığı, belki ölümler ancak sıfatların bocalup konanın değıştiğı ve kişinin mezarının ya cehennem mağaralarından bir mağara yahut cennet bahçelerinden bir bahçe olduğu gübhesiz biliniirdi:

O halde şöyle bil ki, ölümler asinin irâdenden ve zâtının hususî sıfatlarından bir şey bocalmaz. Belki hususî bereketler ve dimağ ve ânıların vasıtasıyla çalınan his ve hayâllerin tamamı bocalur. Sen tek ve müccerret kalırsın. Dünyadan ne sıfat üzere gitti sen, onunla kalırsın. Zira bu mâlumdur ki, at asla binici olmaz, dokumacı asla fakih (fakih alimi) olmaz; ânâ ise görmez; görüyor ise ânâ olmaz. Belki bu sövâri iken pıyâde olur. Bu itibarla beden at durumunda sen de binici durumundasın. Bu sebeptendir ki, kendi zâtlarından ve diğer duyulanlardan (mahsusat) habersiz kalan kimse, kendi bati ile meşğûl olup Allah Teâlâ'nın zikrine dalar. Nitekim tasavvuf yolunun başlangıcı budur. Ahiret halleri onlara mûlahade ile mâlûm olur. Her ne kadar onların hayvânî ruhları mızacı itidâlırından çıkmaz ise, fakat anlamaz olmuş gibi, kendilerinden geçip zâtının hakikati kendi österlerinden başka şeylerle meşğûl olmakla onların hâli ölümler halinde yakın olup, başkalarına ölümler halinde görünen nesneler, onlara hayatta iken görürdür. Kendine gelip mahsusat (duyulanlar) âlemine dönlünce çoğunlukla onların hafızında o hâletten bir şey kalmaz. Belki eğer onlara cennetin hakikatını arz etmişler ise, cennetin safası, rahata, sevinç bulur. Eğer cehennemi arz etmişler ise, cehennemin derdi, tasası, sıkıntı ve acısı kalıp kendisi tasah ve üğün olur. Eğer o hâletlerden hatırlarında bir şey kalmış ise, onu haber verir. Eğer hayâlî hâzinesi onu temâlli olarak almış ise, hikâyeye etmek misâli yoluyla olur ki, hayâlî hâzinesi misâli fazla kararsızlaşmış mûlahade ettiğı nesneden misâli yoluyla haber verir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) namaz kılarken mübarek elini kaldırdı ve: «İlâhı cennet meyvalarından bir salkım ölümler arz ettiler. Onu bu dünyaya getirmek isterdim. Fakat ruhsat verilmedi.» buyurdu. Zira cennetten bir salkım ölümler bu dünyaya getirilebileceğı sanılmıyır. Bu imkânsızdır. Eğer mâmkûn olsaydı Peygamberimiz (s.a.v.) getirirdi. Onun için imkânsız olduğunu bilmek için çok mukaddimelere ihtiyâç vardır. Öğrenmek istemenin ilâhına da yoktur.

Bu konuda âlimlerin görüşleri değışiktir. Bazı âlimler, «Ölümler salkımının nasıl olduğunu peygamberden başka kimse bilmez ve ondan başka kimse görmedi.» derler. Bazı âlimler de: «Peygamberimiz namaz içinde «İlâhı oynatmış görmek kimseye nasıl olmadı.» demek ki «az hareket namazı bozmuyors» deyip bu meselelerin tafelâtında geniş bahisler açıp şöyle değıştirdiler ki: Evvelkilerin ve sonrakilerin bütün ilmi budur. Bunu bilmeyip başka ilimle uğraşan kimse işsiz olup gerilattan yüz çevirmiş olur. Maksat budur ki, Peygamberimiz (s.a.v.)

taklî ile yahut Cetrâîl'i dinlemekle cennetten haber verdiğini sanmanın.

Cetrâîl'den dinlemenin mânâsı; bildiğin gibi, sana başka nesneler gibi malûm olur. Fakat hakikati üzere malûm olmamıştır. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) cenneti gözüyle müşahade etmiştir. Ancak onu bu dünyada görmek mümkün olmamakla istîsrak halinde bu âlemden kayıp olup o âlemde baki olmakla müşahade etmiştir. Bu da peygamberin mürâcından bir çeşit mirâctır. Ancak kayıp olmak iki kısımdır. Biri hayvani ruhun belâk olmasıyledir. Bu âlemde cenneti görmek mümkün değildir. Yedi kat gök ve yedi kat yer, bir badem kabuğuna sığmadığı gibi, cennetin bir zerresi de bu cihâna sığmaz. İşitme duyusu göğün ve yerin suretini görmekten mahrum olduğu gibi, bu dünya gözü de cennetin bütün lezzetlerinden mahrumdur. Zira o dünyanın dayuları başkadır. Bu dünya dayuları onda işlemez.

YEDİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABI

Şimdi kabir azabını öğrenmeğe sıra geldi. Kabir azabı iki kısımdır. Biri ruhani ve biri de cismanidir. Cismanî olan kabir azabı, herkesçe bilinmektedir, ondan haberdar olmayan kimse yoktur. Ruhani olan kabir azabına ise, kendi dâimî idrâk edip ruhun hakikatini anılamaz kimseler bilir. Onlar ruhun zâtıyla kaim olduğunu, kıyamında beden yapısına muhtaç olmadığına, ölümden sonra da baki olduğunu bilirler. Ölüm onu yok etmez. Belki ölüm ile ondan yok olan eli, ayağı, göğsü, kulağı ve diğer hislerdir. Bu hisler ondan alınmış, evlâd, müdrik, sarayı, hizmetçisi, atı, ehlisi, belki gökte ve yerde bu dayuların anlaşılması mümkün olan her şey ondan alınır. Zira bu anlatılanlar onun sevgilisi ve dostudur. Ölümü tamamıyla onlara vermiştir. Onlardan ayrılmakla, ayrılık azabına yakalanmış olur. Eğer onların hepsinden elini çekip dünyada onları sevgili edinmezse, belki arzusu ölüm olsaydı, ölüm halinde rahat ve refaha kavuşur, acı çekmezdi ve eğer Allah Teâlâ'nın şevk ve muhabbetini kazanıp onun zikrini, fikrini elde edip bütün varlığını bu şevk ve muhabbete vermiş olsaydı, dünya işleri ona sevimli olup değerli görünürdü. Ölüm anında sevgilisine kavuşup sıkıntı ve rahatsızlıktan kurtulup saadete kavuşurdu.

Şimdi düşün ki, kendini bilmeyen, örünün sürekli kalacağına inanmayan ve bütün arzularını ve sevdiklerini dünyada arayan bir kimse, dünyadan ayrılıp sevgilisinin ayrılık acısına ve azabına yakalandığına memnun olur mu?

Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «Sevdiğini istediğin kadar sev, şübheden ondan ayrılacaksın.» Fakat mahabbu ve matlûbu Allah Teâlâ olan, dünya ve dünyadakiler zıddı ve düşmanı olan; dün-

yadın ancak yeteri kadar azığına alan kimse, dünyadan geç ettiğinde, dert, belâ, acı ve azabtan kurtulduğuna şüphe eder mi? Bu dereceyi idrâk eden kimse, kabir azabının dünya ehline mahakkak olup takvâ ehline olmamasında serre kadar şüphesi kalmaz. Bu anlatıklarımızdan bu hadîsin mânâsı anlaşılır. «Dünya, mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir».

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABININ SEBEBİ

Kabir azabının gerçek sebebi, dünya sevgisi olduğu bilindiği gibi, bu azabın dereceleri de değişik olduğu bilinsin: Kabir azabı bazı kimselere daha fazla, bazısına da az olur. Dünyaya olan sevgisinin derecesine göre... Bu itibarla bütün dünyada bağışlıp yalnız bir şeye olan bir kimsenin azaba, azamet, mevki ve makam sahibi olup dünyanın bütün imkânlarına sahip olmakla kalbi bir çok şeylere bağlı olan kimsenin azabı gibi değildir. Belki bu dünyada bir kimseye, bir atının zayı olduğunu haber verseler, onun elem ve kederi, on atının zayı olduğunu haber verdikleri kimseninkinden az olur. Eğer bütün mal ve servetinin yağma edildiğini haber verseler, elem ve kederi, malının yarısının yağma edildiğini haber verdikleri kimseninkinden fazla olur. Bununki de, bütün malı, ehli, evladı yağma edilip mevki ve makamından alınıp hükümdarlığından ihrâc edildiğini haber verdikleri kimseninkinden az olur. Ölüm; mal, servet, çocuk çocuk ve dünya malı olan herşeyi yağma edip insanı yalnız ve kimsesiz burakır. İşte ölümlün mânâsı budur.

O halde, herkesin azab ve rahatı; dünyadan uzak kalmasının ve ona bağlı olmasının miktarına göredir. Dünyada geniş imkânlara sahip olan ve kendini tamamiyle dünyaya vermiş olan kimsenin azabı gayet ağır olur. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Bu (azab) dünya hayatını âhiret hayatına tercih ettikleri içindir.» (Nahl sûresi, âyet: 107). Haberde gelmiştir ki: Resûlullah (s.a.v.) sahabelere; «Şüphesiz onun için dar bir yaşam vardır» (Tuhâ sûresi, âyet: 124) âyetinde ne ile ilgili olduğunu bilir misiniz?» buyurdu. Sahabeler: «Allah ve Resûl daha iyi bilir» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Kâfirlerin kabir azabıyla ilgilidir. Onların üzerine dokuz dokuz ejderha musallat edilir.» ve devam ederek: «O ejderhaları bilir misiniz? Onlar büyük ve kocaman yılanlardır. Her birinin dokuz başı vardır. Kayımete kadar kabirde kâfiri karpı sekertir.»

Baskiretil kimseler, bu ejderhaları baskiret gözüyle görürler. Baskiretsiz ahmaklar ise, derler ki, biz o kimselerin mezarına bakıyoruz, bu anılardan hiç bir şey göremiyoruz. Onların mezarında azab ile ilgili bir şey olsaydı, bizim götümler gördü ve böylece onların haline vâkıf olarduk.

Bu ahmaklar bilmeyizlerki, anlaşılan ejderhalar, onun ölmüş ru-
hundur. Dışarda değildir ki, başkasının onu görmesi mümkün olsun.
Belki bu ejderhalar, ölümünden önce ruhu içerisinde meydana gel-
miştir. Fakat kendisi ondan habersizdir. O halde, göyle bilinsin ki, bu
ejderhalar, nefsi-i emmarenin sıfatlarından meydana gelmiştir. Baş-
larının sayıca kötü ahlakların dallarının sayısındadır. Bu ejderhala-
rın maddelerinin aşı, dünyadan olur. Sonra başları dünya sevgisinden
doğan kötü ahlaklar sayısınca olur. O kötü ahlaklar; kin, çekememez-
lik, kibir, gösteriş, hırs, hile, aldatma, düşmanlık, mevki, makam sev-
gisi ve şan, şöret hayranlığı ve bunlardan başka da, ne miktar kötü
ahlak varsa onların miktarınca olur. Onların miktarı ancak peygam-
berlik nuru ile bilinir. Bize bu kötü ahlakların sayısı malûm değildir.

Demek ki, bu ejderhalar, kâfirlerin ruhu içerisinde yerleşip yer
olunmuştur. Bu da, Allah Teâlâ ve Resûlünü bilmedikleri için değil, bel-
ki kendilerini tamâniyle dünyaya vermeleri sebebiyledir. Nitekim Al-
lah Teâlâ buyurmuştur ki: «Bu (azab), dünya hayatına, âhiret üzeri-
ne tercih ettikleri içindir.» (Nahl sûresi, âyet: 207) ve Kur'an-ı Ke-
rim'de başka bir yerde buyurmuştur ki:

«Siz âhiret iyiliklerini dünya iyiliklerine değiştiniz ve yalnız dün-
ya nimetlerinden faydalandınız.» (Ahkâf sûresi, âyet: 20) Eğer bu ej-
derhalar, ruhlarının dışında olsaydı, insanların düşündüğü gibi kolay
olurdu. Çünkü o ejderhaların bir saat onlardan el çekmeleri ihtimall
olurdu. Fakat onların ruhları içerisinde yerleşip karar kıldığı için ay-
rılmaz sıfat olmuştur. Böylece onlardan kurtulmak nasıl mümkün
olur?

Nitekim bir kimse bir cariye satar ve aniden bu cariyeye âşk ol-
duğunun farkına varır. Onun canı içerisinde bulunan ejderler, âşk ve
sevgidir. Bunlar gıllı olmakla onlardan habersiz idi. Bunlar sokmaya
başlayınca ortaya çıktılar ve sahipleri de o zaman neye uğradığını bili-
di. Bunun gibi bu dokuz dokuz ejderha, ölmüşden önce dâliket ehli-
nin ruhları içerisinde gıllı idi. Sokmaları ve yaraları meydana çıkın-
ca, o zaman neye uğradıklarını bilirler. Âşk, sevgili ile beraber ve bir
arada olduğu zaman rahatsız kendisi olduğu gibi, ayrılık zamanında
da âzab ve sıkıntı sebebi olur. Çünkü âşk olmasaydı, ayrılık âzaba ve
acılarına düşmezdi. Dünyanın mevki ve makam sevgisi rahatlık sebebi
olduğu gibi, edîyet ve âzab sebebidir de. Şimdi mevki sevgisi onun ru-
huna ejderha gibi neşter vurur. Mal, saray ve ehlîse sevgisi yılanlar ve
akrepler gibi sokup yaralar. Diğer kötü sıfatlar ve çirkin ahlakların
hâlini de bu mânevî üzere kıyasla.

Cariye aşkına mübtelâ olan kimsenin ayrılık zamanında, ayrılı-
ğın acı ve kederinden kurtulmak için, kendini suya, ateşe atmak is-
tediği, yahut yılan ve akreplerin sehirlemesiyle ölmek istediği gibi, dâ-
liket ehli olanlar da, kâbir âzaba yerine, akreb ve yılanların sokması-
na maruz kalmayı arzu ederler. Zira akreb ve yılanların yarasa be-
dende olur. O âzabın yarasa ise, ruhla olur. Fakat zâhir göz onu gör-
mez.

O halde, gerçek budur ki, herkes kendi azabını bu dünyadan kendisi götürür ve bu azab onların ruhları içerisinde müessir olur. Bu sebepten Peygamber (a.s.v.) buyurur ki: «İlla cema, yaptıklarınızın size ladesinden başka bir şey değildir.» yine bu sebepten Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer size İnn-ı yakın olsaydı, elbette cehennemi görürdünüz.» (Tekvîn sûresi, âyet: 4-5) ve yine aynı sebeple, Allah Teâlâ «Cehennem ateşi kâfirleri kuşatıncıdır.» (Ankebût sûresi, âyet: 54) âyet-i kerîmesinde, «Cehennem onları kuşatıcı ve onlarla beraberdir.» buyurur. «Onları kuşatacak ve onlarla beraber olacak.» buyurmuyor.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ÖLÜM AZABININ HİS EDİLiŞİ

Eğer sorulursa: «Şeriatın zahîrinden anlaşılan, o ejderhalar ve akrepler zahîr göle görülebilir. Halbuki ruhun içerisinde olan ejderhalar zahîr göle görünmesi mümkün değildir.» Buna cevap şudur:

Bu anlatılan ejderhaları ölümler götür. Fakat bu âlemde insanlar onları görmeğe kadir değillerdir. Zira o dünyaya alt olan şeyleri zahîr göle görmek mümkün değildir. Anlatılan ejderhalar ölümlere hayat ve temsili yoldan görünmez. Belki onları bu dünyada gördükleri gibi görürler. Fakat başkası onı görmez. Nitekim uykuya varan kimselere göre mevcuttur ve onun eziyet ve azabı vardır. Fakat uykuda olmayan kimselere göre yoktur. Uykuda olmayanlara göre bu yılanlar mevcut olmamakla, onun derdi, tasası, azab ve acısı eksik olmaz. Rüyada yılan bir kimseyi sokarsa, o, bir düşmanın açacağı yaraya işaret olur ki, düşmanı ona safer bulacaktır. Demek ki, o ruhi bir eziyettir, onun kalbine sâhir olur. Fakat bu dünyada benzeri gösterilmek istense, o yılan ile temsili edilir. Düşman ona galib geldiği zaman «Ben bu halde rüyamı görmüştüm. Ne olaydı beni bir yılan sokaydı da, düşmanın bu halini görmüseydim» der. Zira kalbteki bu azabın eziyet ve zahmeti bedene olan azabtan daha ağırdır. Eğer, «bu yılan haddi zâtında yoktur. Onun yararı ve eziyeti de hayaldir.» diye sual edilse, bu büyük bir hatâdır. Bîlâkis o yılan gerçekte mevcuttur. «Mevcuduna mânâsı bulunmuş, Ma'dumun mânâsı da bulunmamış demektir. Çünkü rûya âleminde gördüğün herşey senin için mevcuttur. Fakat başka insanlar onu görüp bilmezler. Senin görmediğin herşeyi de bütün insanlar görse onlar senice mevcut değildir. Azap ve azabın sebebi ölüme ve rûya âlemindeki ölüme göre mevcut oluncu, başkaları onu bilmemekten ona ne noksanlık gelir. Ama şu kadar var ki, rûyada olan kimse, kaçak uyanıp ondan kurtaldığı için ona hayâl derler. Fakat ölü o âzabta devamlı olarak kalır. Çünkü ölümlün sonu yoktur. Ölümlün azabı bu âlemde his edilip görülen azab gibidir. Şeriatla anlatılan yılan, akrep ve ejderhalar kâbirdir yoktur ki, zahîr göle herkes tarafından görüncüp şehadet âleminde olsun. Ama şahadet âleminde olan kimse, uy-

kuya varmakla, ölümlü ahvâli ona görünüp yılan ve akrepler arşında onu azab içinde görür.

Ancak veillîler ve peygamberler bu hâlî uyanık iken de görürler. Çünkü bağkalarına ru'ya âleminde vâkı olan hâller, onlara uyanık iken vâkı olar. Çünkü mahsusat âlemi onları âlem-i gaybte bir nesne görmekten alıkoymaz.

Bu kadar uzun açıklama, bir grup ahvâdın zâhîr gösleleriyle kâbîr âzabını görmedikleri için inkâr etmeleri sebebiyle yapıldı. Onların inkâr etmelerinin sebebi de, o dünya ile ilişkileri olmadığından ötürüdür.

ONUNCU BÖLÜM

KÂBİR AZABI KİMLER İÇİNDİR?

Eğer, «kâbir âzabı, kalbîn bu dünyaya bağlanmasından ileri gelyorsa, hiç kimse ondan kurtulamaz. Çünkü, çoluk çocuğu, malı ve mevkîi olupta bunlara meyîl ve sevgi bağlanmayana yoktur. O halde kâbir âzabı herkese olmasın ve hiçbir ferdin bundan kurtulmaması gerekire diye sorulursa, cevabında deriz ki: Durum anlatıldığı gibi değildir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, dünyadan geçmiş, dünyada lezzet alacakları ve rahat edecekleri bir yer kalmamış. Daima ölümlü arzu ediyorlar. Fakir müslümanların çoğu böyledir. Zenginler ise, iki kıamdar: Bir kısmı anılatıldığı gibi, her ne kadar evlât, mal, mülke sevgileri var ise de, Allah Teâlâ'ya da sevgileri vardır. Bu durumda bu kâbîl kimseler, eğer Allah Teâlâ'ya olan sevgileri fazla ise, onlar için de kâbir âzabı olmaz. Onların hâlî şu adamın hâline benzer ki, sevdiği bir şehir vardır. Ve o şehirde de sevdiği bir sarayı vardır.

Ancak reislik, saltanat, köşk ve bahçeyi bunlardan da fazla seviyor. Padışahtan emir gelip bir şehrin reisliği ona verilince, o kimse vatanından ayrı düşmekle asla gâm çekmez. Çünkü reislik sevgisi, daha ağır hâsınca şehrinin ve sarayının sevgisi sâlinir, adı ve lîl kalmaz. Demek ki, peygamberler, veillîler ve bâlâm ehil olan diğer kimselerin kalbî, kaduna, evlâda, şehir ve vatana iltifat etse de Allah Teâlâ'nın sevgisi zuhur edip oradaki lezzet ile cinâyet peyda olunca, onların hepîl sâlinir. Bu lezzet ölümlü ile hâsîl olur. O halde, bu kâbîl kimseler kâbîr âzabından emin olurlar. Ama, dünya arzularına sevgi bağlayıp dünyaya tamamıyla bağlanan zenginler bu âzabtan kurtulmazlar. İnsanların çoğu bu sınıftandır. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Sizden cehennemde uğramayacak insan katıyyen yoktur. Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra bir Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtaracağız, zalimleri de toptan cehennemde bırakacağız» (Meryem sûresi, Âyet: 71 - 72). Bu kimseler, bir müddet âzab çekerler. Fakat dünyadan ayrılmakla, dünya lezzetini unutup kalbünde olan Allah sevgisi yavaş yavaş zuhur etmeye başlar. O, bir

sevayı diğerinden, yahut bir şehri diğer bir şehirden veya bir kadını diğer bir kadından fazla sevip ancak öbürüne de sevgisi olan kimseye benzem. Onu çok sevdiğinden uzaklaştırmak öbürüne tahsis ederse, bir müddet ondan ayrılığına üzülür. Sonra onu unutup bunun sevgisine alışıp kalbinde olan sevgi zamanla zühur etmeye başlar. Ama Allah Teâlâ'ya hiç sevgi beslememiş olan zenginler, o azaba mütevellâ olup ebedî kalırlar. Çünkü onların bütün sevgisi, ayrıldıkları ile nesneyedir. O halde onlar, ne zaman teselli bulup kurtulurlar. Kâfirlerin azabının ebedî olmasının bir sebebi de budur, demişler.

Bil ki, insanlardan bazı kimseler, sadece diliyle abiz yalnız Allah'ı severiz, yahut Allah Teâlâ'yı dünyadan daha çok severiz diye iddia ediyorlar. Belki dünyadaki bütün insanların görüşü de budur. Ancak bunun bir ölçüsü ve değerlendirilişi vardır ki, durum onlarla anlaşılır. O ölçü de budur: Bir kimseye nefsanî arzusu bir şey emretse ve Allah'ın emri de onun aksini emretse, eğer onun kalbi Allah Teâlâ'nın fermanına daha çok meylederse, o kimsenin Allah'ı daha çok sevdiği anlaşılır. Nitekim bir kimse, iki kimseyi seviyor, ancak birini daha fazla seviyorsa, ikisinin arasında bir ihtilaf çıktığı zaman, kendini daha çok sevdiği kimsenin tarafında görür ve böylece ona sevgisinin daha çok olduğunu anlar. Durum böyle olmayınca, yalnız dilile: «ben Allah'ı severim» diye lâf etmek faydasızdır. Çünkü o düpedüz yalan olur. Bu sebepten peygamber efendimiz (a.s.v.) buyururur ki: «Lâ ilâhe illallah» kelimesini tekrarlayan kimse bunun sayesinde Allah'tan azabından korunmuş olur. Bu, dünyayı din üzerine tercih edene kadar devam eder. Dünyayı din üzerine tercih ettiği zaman «Lâ ilâhe illallah» demek düpedüz yalan olur, der.

Bu açıklama ile, basiret ehlinin batını müşahade ile kimlerin kâbir azabından kurtulacağını bilecekleri anlaşılır ve yine insanların çoğunun o azaptan kurtulacakları anlaşılır. Ancak kurtuluşun müddeti ile azabın şiddeti çok değişiktir. Çünkü dünyaya bağlılık ve sevgi dereceleri çok değişiktir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

KABİR AZABINDAN EMİN OLMAMAK

Bazı ahmak ve mağrur kimseler der ki: «Eğer kâbir azabı bu ise, biz ondan eminiz. Çünkü bizim dünya ile asla alakamız yoktur. Bizim yanımda dünyanın varlığı ve yokluğu biridir.» Bu, boş bir hayâl ve gerçek dışı bir iddiadır. Zira bu husus denenmeden bilinmez. Eğer, hırsızlar bütün malları çalıp da nüfuz ve itibarı arkadaşlarına intikâli etse ve kendine mahsus mürit ve sevenleri kendinden yüz çevirip onu kötülemeye başlamış olsalar; eğer bu haller asla kalbine tesir etmeyecek başkasının malı çalınsa ve başkasının nüfuz ve itibarı kaybolmuş gibi olursa, bu iddiası doğrudur. Malları çalınsa dostları kendisinden yüz çevirmeyince, işin hakikati ne olduğuna bilinmez. O halde

önce mal ve servetini kendinden ayırıp halkın iltifatından kaçmakla kendini deneyip ondan sonra kendine güvenmesi gerekir. Çok kimseler var ki, karısına veya cariyesine bağlılığı olmadığını sanır. Fakat karısını boğayınca, veya cariyesini satınca, kalbinde gizli olan aşk, açığa çıkar ve deli divaneye döner.

O halde, kâbir azabından kurtulmak isteyen, dünyadan hiç bir şey ile zarûret mükhtarından fazla ilgilenmemeli ve dünyalığı helâ gibi kabul etmelidir. Helâyâ ihtiyacı olan kimse, ihtiyacı kadar ona arzu olursa olur, fazla olmasın. Mideye yemek doldurmak, onu boşaltmak gibi olmamalıdır ve ikisi de zarûret miktarı olmalıdır. Diğer hususlar da bu münvâki üzere olup zarûret miktarını aşmamalıdır. Eğer kalbi dünya alâkasından kurtarmaya imkân olmazsa, ihâdete devam etmelidir. Allah'ın zikir ve fikrine ünsiyet peyda edip zikir alışkanlığını kalbine hakim etmelidir. Zikir sevgisi dünya sevgisini bastırmalıdır. Şariata uymak ve Hakk'ın fermanını nefis havası üzerine takdim etmekle, bu mânânın hâsıl olmasına kendinden hüccet ve delil istemelidir. Eğer bu konuda nefsi kendine mutî olursa, kâbir azabından kurtulduğuna güvenebilir. Eğer hâl, anlatıldığı gibi olmazsa, kâbir azabı kendi bedene muhakkak değer. Meğer ki, Allah'ın imayeti erişip azabdan af etsin.

ONİKİNCİ BÖLÜM

RUH CEHENNEMİNDEKİ AZAPLAR

Şehidî ruhani cehennemî anlatmak sırasıdır. Ruhani cehennemden maksad, azabın yalnız ruha mahsus olup bedenle ilgili olmamasıdır. «O, Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki, kalbi iltisâ edersin (Hümeze sûresi, âyet: 7-8) meâlindeki âyet-i kerimenin mânâsı, ateşin kalbi iltisâ etmesidir. Bedene dokunan ateşe ise, «cismanî» derler, «ruhanî» demezler.

Bundan sonra bîl ki, ruhani cehennemde üç çeşit ateş vardır: Birisi dünyanın arzularından ayrılma ateşidir. İkincisi; pâmanlık, mah-cûbiyet ve redli olma ateşidir. Üçüncüsü; Allah'ın cennetini görmekten mahrum ve ümitsiz olmak ateşidir. Bu anlatılan üç çeşit ateş, ruha ve gönüle tesir eder, bedene tesir etmez. Bu itibarla, bu üç çeşit ateş ve bunları beraber götürmenin sebeplerini bu dünyadan bazı misâller getirmekle açıklamak gerekir.

Birinci sınıf: Dünya ve dünyanın arzu ve isteklerinden ayrılık ateşidir. Bu çeşit kâbir azabının sebebi, daha önce açıklandığı gibi, aşk ve sevgidir. Çünkü bunlar, sevgi ile beraber olduğu müddetçe kalbin cenneti olduğu gibi, sevgiliden ayrı olduğu müddetçe de kalbin cehennemidir. Bu sebeble dünyaya aşık olan kimseler, dünyada olduğu müddetçe «Cennetî Ma'vada»dır. Nitekim «Dünya mîl'mînâ zîndan, kâfirin cennetidir.» buyurulmuştur. Ahirette ise, sevgiliden

uzak ve ayrı düşmekle azabın çeşitleriyle mazzahtır. Demek ki bir şey, iki hale göre hem azab sebebi, hem de zevk sebebi olur.

Bu ateşin dünyada benzeri şudur ki, bir padişah olsa ve bütün yeryüzü onun emir ve termarında olsa, daha güzel cariyeler ile emsalsiz hizmetçiler ile güzel ahenkli bahçelerde ve konforlu köşklerde yaşıyorken, aniden onun düşmanlarından biri ona galib gelip onu tutup esir etse ve kendi memleketinin adamları huzurunda ona köpek bakıcılığını emir buyursa, onun kadın ve cariyelerini bürer işte kullansa, hazineesinde olan kıymetli ve üstün şeyleri düşmanlarına verse, dikkat edip bakın, o kimse'nin bedeni ile ilgili azab var mıdır? Halbuki hükümdarlıktan ayrılmanın ateşi; kadın, çocuk, cariyeler, hizmetçiler ve ağır nimetlerin hazinesinin ayrılık ateşi, onun ruhu içinde öyle tesir eder ki, o kimse öne söyler kendini aniden öldürselerdi veya bedeni ne büyük bir belâ musallat ederse. Tâ ki bu azaptan kurtulaydı diye temenni eder.

Bu anlatılan bir ateşin örneğidir. Nimetler ne kadar çok olursa, hükümdarlık geniş ve güçlü olursa, bu ateşin tesiri de o kadar çok olur.

Şu hâlde, dünyadan faydalanması, dünyevi imkânları fazla olan kimse'nin, aklı da çetin ve rahundaki ayrılık ateşi de daha yakıcı olur. O ateşin bir benzerinin bu dünyada bulunması düşünülemez.

Zira dünyadaki eniyet ve azab, ruha ve göndâs fazla yerleşmez. Zira dünyanın duyguları ve işleri kalbi meşgul eder ve o meşgulliyetten kalbe bir nevi perde hâsî olup azab tam mânâsıyla etki yapmaz. Bu sebeptendir ki, bir kimse gövdesi ve kulağını bir şeyle meşgul etse, o azabın sırası az olur. Bu meşgulliyetten boşalırsa, acı fazla olur. Bu sebeptendir ki, dert sahibi olan kimse, uykudan uyanınca, kalbindeki musibet yarasını fazla bulur. Zira uyku halinde kalb mahsusatın dönmeyen daha safi olmakla azabın eseri fazla olur. Şöyle ki, insan uykudan uyanırken güzel bir ses işitse, kalbinde fazla tesir bırakır. Bunun sebebi de kalbin mahsusatın safi olmasıdır. Bu dünyada tamamiyle hislerden kurtulmak ise asla mümkün değildir. Ölüp hislerden bağından kurtulduğu zaman, azab veya rahatı fazla olur. O ateşin bu dünya ateşi gibi olduğunu sanma. Belki dünya ateşini yetmiş su ile yıkadıktan sonra dünyaya göndermişlerdir.

İkinci emir: Utanma ve mahcûbiyet ateşidir. Onun örneği şudur. ki, bir padişah, aşağı ve hasas bir kimseyi seçip memlekete valî tayin eder; ve onun kendi haremine serbest girip çıkmasına izin verir, bütün hazinelerini ona teslim eder, bütün hususlarda ona güvenir; sonra o kimse bu kadar kudret ve ruhsat bulunca azar, kıyn eder ve padişahın hazinesine hiyanet edip gereksiz tasarruflar yapar.

Padişahın karısıyla, kızlarıyla ve cariyeleriyle kötülük yapar. Gözründe ise, padişaha emînlik ve doğruluk taslamaktan geri kalmaz. Fakat bir gün padişahın haremîyle kötülük yapacak üzere iken, padişahın bir pencereden kendilerine baktığını görür ve padişahın hergün kendi durumlarını blediğini, ancak kendisine büyük cezalar verip çe-

şifâli içkenecilerle öldürmek gayesiyle bu işi gerçekleştirdiğini anlırsa, şimdi bu durumda, düşün ki, onun ruhuna nice mahcûbiyet ateşleri düşüp pısmarlıklar çeker. Her ne kadar bedeni sağlamsa ise de, o durumda mahcûbiyet ve rezillik ateşlerinden kurtulmak için, yerin dibine girmeyi arzu eder.

Sen de, husun gibi bu âlemde nice işler işlemişsin ki, onların şahidi her ne kadar güzel görünüyor ise de, içyüzü kötü ve çirkindir. Kıyâmet gününde kötü ilâhların ruhu ve hakikati gösterilince, rezillüğün açığa çıkar. Mahcûbiyet ateşinde çeşitli azablarla azablandırılacaksın. Mesele: Bugün bir kimsenin giybetini etiysem, yarın kıyâmet gününde, kendini; bir yemeği, kıvartılmış kuz eti olduğunu sanarak yiyen, sonra yediğinin ölmüş kardeşinin eti olduğu meydana çıkan kimse gibi görürsün. Dikkat et ki, o anda nasıl rezil olur, kalbi, ne kadar nedamet ateşiyle yanar. Giybetin ruhu ve hakikati budur. Fakat bugün gizlidir. Yarın açığa çıkacaktır. Bunun için bir kimse rû'ya ölmüş adamın etini yediğini görürse tâbiri, giybet etmek olur.

Sen, bu dünyada bir kimsenin davranışına taş atsan da, sana; bu taşın duvardan senin evine geçip çocuğunun gösünü çıkardığını görse, o anda içine ne kadar ateş düşer ve ne kadar özülsün. Bir kimse bu dünyada bir müslûmana haset etse, kıyâmet gününde kendini bu âdet üzere görür. Hasedin ruhu, hakikati budur. Zira sen hasetle düşmanına kastediyorsun; fakat, haberin yoktur ki, onun zararı senin neisine racidir, senin dinini yok eden âhirette gös nûrun olan tanelerini amel defterinden alıp onun defterine geçirir ve tansız ve ibadet-siz kalırsın. Bülhasse yarın kıyâmet gününde senin amelin, bu dünyadaki evlâdının gözünden daha mühimdir. Zira senin saadetinin vesilesi, evlâd değil âmelidir. Yarın kıyâmet gününde şekiller, ruh ve hakikatlara tâbi olur. Her neye bakılsa, hayk olduğu şekil ve muttasıl olduğu ahlak üzere görüldüğü ayıptır ve pısmarlıklar ortaya çıkacaktır.

Uyku âlemi, haşr âlemine yakın olduğu için, rû'ya âlemindeki işler, mâkâyâ uygun olan sûret üzere olur. Nitekim bir adam İbnî Sîrîn'in yanına gelip dedi ki: «Rû'ya gördüm ki, elimde bir yüzük vardı. Onunla kadınların ferderlerini ve erkeklerin ağzlarına mübâreddim.» İbnî Sîrîn: «Sen müezzin misin?» dedi. O da: «Evet» dedi. İbnî Sîrîn: «Sen Ramazan ayında şafak vakitinden evvel ezan okuyorsun.» O adam: «Doğrudur» dedi. Düşüncün ki rû'ya âleminde ona ruh muamelesini ne şekilde arzetti. Ezan çekilen bir sestir. Ancak Ramazan ayında onun ruhu ve hakikati, insanları yemekten, içmekten alıkoymaktır. Ne kadar gariptir ki, rû'ya âleminde âhiret ahvâlinde sana bu kadar örnek beyân ettikleri halde senin hiç ondan haberin yoktur.

Bu mânâda bâdîste gelmiştir ki: «Kıyâmet gününde dünyayı bir çirkim kocaakam sûretinde getirirler. Ona bakan herkes: "Senden Allah'a sığınırım" der. Melekler onlara: "Bu ağrıya birleşimizi öldürdünüzüz dünyadır" diyecekler. Mahşer ehli bu sözü duyunca, o kadar

maheûb olup pîşmanlık çekerler ki, bu hâlden kurtulmak için ateşe düşmeyi tercih ederler.»

Bu rezâlet şuna benzer: Rivâyet ederler ki, padişahlardan biri oğlunu evlendirdi, oğlunu gececi oğlan, haddinden fazla şarap içip şarhoş ve anılamaz olup sırf için dıvarıya çıktı. Oardık odasına giden yolu şarap saraydan dışarı çıkıp bir miktar gittikten sonra içinde mum yanan bir ev görüp, gelin odasına bulduğunu sanarak aniden kapıdan içeri girince, bir topluluk insanın orada yatıp uykuya daldıklarını görür. Ne kadar bağırıp çağırır ise de, ses vermezler. Uykuya daldıklarını sanır. O topluluk içinde yeni bir örtüde olan birini görür ve, «İşte gelin budur» der. Bunun üzerine yanına yatıp üstündeki örtüyü kaldırınca, burununa güzel bir koku gelir ve «muhabbakk gelin budur, güzel kokular sürdümüşdür.» Sabaha kadar onunla oynuyor, dilini ağzına alıyor. Onun dilinden ağzına yağlık gelince, gelinin ona yakınlık gösterip ölüme gılsaya saçtığını sanır. Sabah olup aklı başına geldiği zaman bakar ki, burası kâfirlerin mezarlığı imiş ve uyuyanlar ölmüşlermiş. O yeni örtü örtünüp gelin sanılan, o günlerde ölmüş çirkin yüzlü bir kocakarıymış. O güzel koku, ölümlük kefenine sürdükleri koku imiş. Ondan gelen yağlık öleden çıkan pisliktirmiş. Kendine bakınca, bütün vücudunun pislikler içinde kaldığını görür. Damağında onun kötü yağlılığından pis bir tat dörüyor. Bu rezâleti görünce, pederi ve askeri, onun bu halini bilmesinler diye kendini öldürmek ister. Bu endişede iken, padişah bütün askeriyle birlikte onu aramaya çıkarlar ve onu bu hâlde ve rezâlette görünce, bu rezillikten kurtulmak için yerin dibine geçmek ister.

Demek ki, yarın mahşer gününde dünya ehli, dünyanın zevk ve şehvetlerinin bu sıfat üzere görecekler. Şehvetlerin ilgisinden kalbinde kalan eser ve iz, o kimsenin azanında ve damağında olan pislik ve acılık gibi görür. Hartâ ondan da kötü ve ağırdır. Çünkü öbür dünyadaki zahmet ve zorluğu tamamsı bu dünyadaki örneklerle anlatılmaz. Buraya kadar anlatmışımız, ruha ve gövde düşüp de bedenini habersiz olduğu utanma ve rezil rüyaylık ateşinin izahıdır.

Üçüncü sıvı: Allah Teâlâ'nın cemâlini görmekten mahrum kalmak ve bu azâdetten ümitsiz olmak ateşidir. Onun sebebi, bu dünyadan öbür dünyaya götürdüğü câhîllik ve körîktür. Zira Allah'ın marifetini tahsil etmedi ve kalbini bilgi edinmek ve mücadele ile temizlemedi ki, ölümden sonra Allah Teâlâ'nın cemâli, eyya aynada göründüğü gibi, oada görünsün. Belki, günahların ve dünya şehvetlerinin pisı, onların kalbini bir şey göstermiyecek şekilde karartmıştır.

Bu ateşin bir mikâli şudur: Bir grup insanla, çakıl taşlarının çok bulunduğu bir yere vardın. Vakit gece olduğu için, o taşların rengini ve şeklini görmek mümkün olmuyor. Yıldızların sana diyor ki: «Bu taşlardan ne kadar götürerbilersen götür. Zira bunlarda çok faydalar vardır.» Onların her birisi gücü yettiği kadar o taşlardan aldı. Sen de, evanın bunların faydası olup olmadığını bilmediğin halde, muhtemel bir fayda için bu kadar eziyet çekmece ne kadar alımlıklık olur...» de-

cin. Sonra yuldaşların o yerdən bel bel taş aldılar. Sen de oradan elin boş ayrıldın. Yolda onları alaya alıp diyorsun ki: «Kâşinin böyle imkânı şeylere tanıma' edip çek gibi yük çekmesi, ne aptaldıkları.» Dünya ağarınca, bakıp görürsün ki, o getirdikleri taşların her biri yüzbin altın değerinde inciler (cevher) yakutlar imiş. Bu durumda bu insanlar, daha fazla almadıklarına yamarken, sen kendin ise, bu aldandış ve hüsrândan ölmek derecesine gelirsin. Zira buna hayıflanmanın ateşi ruhuna işlemiştir. Sonra onlar, o cevherleri satıp yeryüzüne sahip olurlar, arzu ettikleri nimetleri yiyorlar ve gönüllerinin istediği yerlerde bulunuyorlar. Ve seni aç ve çıplak hizmetlerinde kullanarak zor işlerde çalıştırıyorlar. Onlara: «Bu nimetten bana da pay verine deyip yalvardıkça, şu âyetteki cevabı verirler: «İkiz biraz su veya Allah'ın size verdiği rızkıtan gönderin.» diye bağırırlar. Onlar da: «Doğrusu Allah, bunları kâfirlere haram etti.» (A'râf sûresi, âyet: 50) derler ve hem de derler ki: «Madem ki, sen bizimle alay edip gülersin. Biz de bugün sana güleriz.»

Âyet-i kerimede: «Eğer bizimle alay ediyorsanız, muhakkak biz de siz alay ettiğiniz gibi, sizinle (kıyamette) alay edeceğiz.» (Müd sûresi, âyet: 38) buyrulur. Bu anlattıklarımız, cennet nimetlerini kaçıranın ve Allah'ın cemâlini görmekten nasibsiz kalmaya hayıflanmanın misâlidir. Bu cevherler, dünyada yapılan iyi amellerin misâlidir. O karanlık, dünyanın misâlidir. Ahiret ticareti için iyi ameller götürmeyen kimseler, «gelecekteki şüpheli nimetler için, bu dünyada neşin esiyet çekmeye» diyenlerdir. Şu âyet onların hakkında gelmiştir: «İkiz biraz su veya Allah'ın size verdiği rızkıtan gönderin.» diye bağırırlar. Onlar da, «Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram etti.» derler. Onlar, marifet ve taat ehli olan cennet ehlinin bu hâlini görünce, nasiî hasret ve nedamet çekmezler. Onların üzerine o kadar nimetler akar ki, dünyanın bütün nimetleri onların bir esatine karşılık gelmez. Belki en son cehennemden çıkana bile verdikleri nimet, on dünya nimeti kadardır. Bu aradaki fark, mesafe ve miktar ile değil, belki, nimetin ruhunda ve aslında olur ki, nimetin ruhu, zevk ve neş'edir. Nitekim «bir cevher yüz altın miktarında» denildiği zaman, gaye, değer de yüz altın gibidir demektir, ağırlık ve büyüklükte demek değildir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUHÂNİ ATEŞİN ŞİDDETİ

Bil ki, bu üç türlü ruhani ateşin tesiri bedene tesir eden ateşten daha şiddetlidir. Zira ateş, cana ulaşmadan, bedenin ateşin tesirinden haberi olmaz. O halde ruhun içinden hâsıl olan ateşin tesiri daha büyük olur. Bu anlatılan ateşler bizzat ruhun içinden hâsıl olur. Bütün dert ve acıların sebebi, yaratılış icbâi olan bir nesnenin maddanın meydana gelmesidir. Bedenin yaratılış icbâi, terkib ve yapısının olduğu gibi durması ve vücud parçalarının toplu ve bir arada kalmasıdır. Ya-

ra ve ceruhatle, yapının parçaları birbirinden ayrılınca ve böylece, terkip tabiatının zıddı meydana geldiği için acı duyar. Beden yarısı bir yerin bir yerden ayrılmasıyla meydana gelir. Kalb yarısı ise, bütün vücut parçalarının birbirinden ayrılmasıyla meydana gelir. Bu itibarla her parçadan bir çeşit acı hâsıl olduğu için, ateşi ve acısı daha çetin olur. Demek ki kalbin tabiatına uymayan bir şeyin ona yerleşmesiyle vücutta daha büyük acı ve acılar meydana gelir.

Kalbin yaratılışının lebbi, Allah Teâlâ'yı bilmek ve onun cemâlini görmektir. Onda bunun zıddı olan görmemeslik yerleşince sonsuz acılar meydana gelir. Eğer insan kalbi, günah illetiyle hasta olmasaydı, ölümden önce de bu görmemesliğin acısını çekerdii. Nitekim uyumuş el ve ayak ateğin acısından haberdar olmas. Uyusukluk zıddı olduğu zaman kendini ateğin içinde bulur ve bu sebeble büyük azaba düşer. Bunun gibi, insanıoğlu dünyada uyusmuş durumdadır. Bu uyusukluğa ancak ölümle kalkar. Ve bu sebeble bu hasret ve pişmanlık başka yerden değil, onun ruhumun içinden hâsıl olur. İnsan o ateşi ruhunda bu dünyadan götürmüştür. Ancak hakikat-ı bâli, dünyada ilm-i yakını ile bilmediği için, o ateş açığa çıkmazdı. «Aynec'-yakine» derecesi hâsıl olunca, gerçeği öğrendi. «Böyle değildir! Eğer ilmiyle bilseydiniz, muhakkak cehennemi görürdünüz» (Tekvîr sûresi, âyet: 3-6) âyet-i kerîmesinin mânâsı budur.

Şeriatın cismanî cennet ve cehennemi sırasıyla anlatması, bütün insanların onları anlamakta güçlük çekmedikleri içindir. Fakat ruhanî azâbe insanlardan kime anlatsan onu basit sanar; zorluk ve ağırlığını kavrayamaz. Nitekim bir çocuğa, «Oku, tahsil yap! Yoksa, babanın hükümdarlığı ve padişahlığı sana kalmaz. Hükümdarlık ve padişahlık saadetinden uzak kahrına» dersin, bu dereceyi anlayamaz. Bu sözler, onun kalbini etkilemez. Ama ona, «okuyup öğrenmezsen, senin hocan kulağını çeker, seni döver.» dersin, bu mânâyı anlar. Hocanın çocuğun kulağını çekmesi doğru olduğu gibi, babasının başkanlığından mahrum kalmama da doğrudur. Bunun gibi, cismanî azâb da doğrudur ve Allah'ın cemâlini görmekten mahrum kalmak da doğrudur. Ancak cismanî azâben, mahrumluk azâbına nisbetti, hocanın çocuğun kulağını çekmesinin, babasının başkanlığından mahrum kalmasına nisbetti gibidir.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUHANİ VE CİSMANİ HALLER

Eğer ezikler anlatılanların hepsi, bütün âlimlerin mutabek kitaplarından anlatıldıklarına muhaliftir, Zira âlimler buyurmuşlar ki: «Azabın hâlleri, taklîd ve iltimâsten başka şekilde, anlamak imkânı yoktur. Zira kırık ve basiretle ona ulaşan yol yoktur» demişler.» diye sordursan, cevaben deriz ki; bu hususta masarefeleri daha önce açıkladık

ki «insanlarla, akıllarının alışıldığı biçimde konuşun!» Âlimlerin kitaplarında zikir edilen de bizim zikir ettiğimizde muhalif değildir. Zîrâ âlimler ve âhiretle ilgili ruhani olan hususları bilmemişler, ya da bilmemişler; fakat insanların çoğu anlayamadığı için açıklayamamışlardır.

Cismanî olan haller tizzat perîlatın sahibinden taklit ve izitmekten başka yolla bilinmez. Ama ruhanî olan kâim, ruhun hakikatini bilmeye bağlıdır. Ruhun hakikatini anlamak da tizzat basiret yolu ve bârûn görmektir. Buna da ancak, asil vatanından ve doğum yeri olan yerden ayrılıp din yolunun yolculuğunu seçen kimseler ulaşabilir. Zikir edilen vatandan maksat şehir ve hane değildir. Zîrâ şehir ve hane beden kalıbının vatanıdır. Beden kalıbının yolculuğunun akıllı insanlarda önemi yoktur. Belki, insanın hakikati olan ruhanî bir karargâha ve konağı vardır. O, oradan sefer etmiştir. Ye onun o seferde, her biri bir başka âlem olan konakları vardır. Onun ilk karargâhı mahşerattır. Sonra hayaller sonra mevhumat ve sonra da makûlâtır.

Makûlât, onun dördüncü konağıdır. İnsan kendi hakikatından dördüncü konakta haberdar olur. Ancak insanların çoğu bu konaktan haberdar olmaz.

O halde zikir edilen âlemlerin misâlini getirmekle anlaşılmasını kolaylaştırılır. Misâl şudur: İnsan mahşerat âleminde bulunduğu müddetçe, fikir akıl, etmeden kendini muma vurup helâk eden pervaneye benzer. Zîrâ pervanenin sahip olduğu yalnız görmek yeteneğidir. Onda hayâl ve hafıza yoktur. Zîrâ o karanlıktan kaçıyor ve çıkmak için bir pencere arıyor. Mumun ışığına görünce, onu pencere sanıp kendini ona vurur. Ateşin acısına bir defa tadınca, ona hafızasında kalmadığı için, zâret hayâlinde devamı kalmaz. Hayâl ve hafıza olmadığı için de, ondan sakınmak yeteneğine sahip olmuyor. Bu nedenle ölüncüye kadar kendini tekrar tekrar muma vurur. Eğer onda hayâl kuvveti ve hayâlleri koruyan hafıza olsaydı, o bir defa ateşin acısını tattıktan sonra bir daha mumun semtine uğramazdı. Zîrâ diğer hayvanları bir kerre dövsele, bir daha soğayı görünce, kaçır. Zira onun hayâlî, ibtidai derecede onun hafızasında kalmış olur.

Demek ki bu anlatıklarımızdan emahsusatına birinci konak olduğu anlaşılır.

İkinci konak mahayyetâttır. İnsan bu derecede olduğu müddetçe, diğer hayvanlarla aynı seviyede olur. Şöyle ki, bir şeyden canı yanmayınca, ondan gerektiğini anlamaz. Ancak bir defa acısını görse, bir daha sakınıp kaçmaya başlar.

Üçüncü konak, mevhumattır. İnsan bu dereceye erişince, hayvanlardan koyun ve at gibi olur. Zîrâ koyunun, bir şeyden, canı yanmadan önce korkması bilinen bir gerçektir. Misâlî koyun kurdu hiç görmemiş olsa ve at da arslana hiç rastlamamış olsa bile, bunları ilk gördüklerinde, onlardan sakınıp kaçarlar ve düşman olduklarına bilirler. Halbuki öküz ve deve cisim bakımından daha büyük şekil bakımından daha garib oldukları halde onlardan korkmazlar. Zîrâ

onların içinde yaratılan bir idrâk vasıtasıyla kurdu gördüğü zaman onun döşemen olduğunu ruhen anlarlar; fakat bununla yarın olacak şeylerden sakınmaz. Çünkü yarın olacak şeylerden sakınmak imkânsızdır.

Dördüncü konak maktûlât konağıdır. İnsan bu dereceye erişince, diğer hayvanların derecesinden kurtulur. Bu dereceye gelinceye kadar bütün hayvanlar âleminin ilk hakikatlerini görmeye başlar ve hissin, tahayyülün ve vehmin ulaşamadığı şeyleri görmeye başlar. Gelecekte olacak şeylerden sakınmaya başlar ve varlıkların şekillerinden hakikatlerine geçmeye başlar. Her şeyin değişik şekilleri altında gizli bulunan hakikatleri anlamaya başlar. Şuna da bül ki, bu âlemde görülebilen herşey sonsuz değildir. Zîrâ hissedilen herşey maddeden başka bir şey değildir. Maddeler de sınırlıdır.

İnsanoğlunun maksûdât âleminde olan fikir ve hareketi, yeryüzünde yürümek gibidir. Herkes buna kâdirdir. Ama dördüncü âlemde olan seyr ve hareketi sadece ruhlar ve hakikatlerde olmasıyla su üzerinde yürümek gibidir. Mevhûmatta hareketi, su ile toprak arasında gemi içinde yürütmesi gibidir. Maktûlât âleminde bir makam daha vardır ki, o peygamberlerin ve tasarruf ehli olan vallilerin makamıdır. Bunun hâli de hava üzerinde yürümek gibidir. Bunun için peygamber efendimiz demişler ki: «İsa (a.s.) su üzerinde yürürdü» peygamber efendimiz: «Doğru söylediniz. Eğer yakın derecesi, daha fazla olsaydı, havada yürürdü.» Bu söze peygamber efendimiz, Mîrac gecesinde vâkı olan kendi derecesinden haber verdi.

Demek ki insan yolculuğunun konakları idrâk âleminde olur. Son konağı melekler derecesine ulaşır. O halde insan hayvanların en aşağı derecesinden meleklerin en yüksek derecesine yükseltilir. Alınmak ve yükselmek insanın hâlidir. İnsan, esfel-i safillere mi düşecek, yoksa «İlay-ı İliyye mi çıkacak» korkusu içerisinde.

Bu endişe ve korku için Allâh Teâlâ buyurur ki: «Biz emâneti, göklerle, yere ve dağlara teklîf ettik te onlar bunu yüklemekten çekindiler, ondan korktular da onu insan yüklendi. Çünkü o, çok zülûmkârdır, çok cûhıldır.» (Ahzâb sûresi, âyet: 72)

Sonra canavarlardan her ne var ise derecesi değişmez. Zira onlar habersiz ve korkusuzdur. Melekler ise İliyyindedir; onların da derecesi inmez. Zira onların herbirinin derecesi sabît ve muayyendir. Nitekim âyet-i kerîmede: «(Melekler derler ki:) Bizim herbirimizin bir insan bir makamı vardır.» (Saffât sûresi, âyet: 164) buyrulur. Hayvanlar ise, esfel-i safillindedir. Onların yükselmeye liyakat ve kabûliyeti yoktur. İnsan bunların arasında olmakla korkulu ve tehlikeli yerdedir. Zira terakkî edip meleklerin derecesini bulması mümkün olduğu gibi, alçalış hayvanların derecesine inmesi de mümkündür. Emâneti yüklenmenin mânâsı, emânet uhdesini hüsrâ kabûl ile kabûl etmektir. Bu da insanlardan başkasına mümkün değildir. Zira insanlardan başka kimse emânet yükünü taşıyamaz âyık değildir.

Bu sözlerden maksadımız şudur: Daha önce «bu gibi sözleri yâni ruhanî azab ve ruhanî cennetî birşeyleri anlayamaz» demiştik. Şimdi bu anlattıklarımızdan anlaşılır ki, misâfirlerin daima mukimlere muhalif olması, şüphesiz bir şey değildir. İnsanların çoğu mukimdir. İçlerinde misâfir olanlar, gayet nadir ve azdır. Birinci konak olan mahşeret ve muhayyalât vatanında yerleşen kimselere, hâllerin ve sırların hakikati ve ruhu gösterilmedi.

O kimsa için ruhanîyet tahsil etmek mümkün olmadı. Ruhani olan hususların adâb ve erkânına anlamaya ruhsat bulmadı. Bunun için bu bahsin gerisi diğer kitaplarda aşırdır. Bu itibarla âhiretî bilenenin gerisi ve beyânında bu kadarla iktifâ edelim. Çünkü avamın aklı bundan fazlasını anlamaz. Hattâ birçok âkıl bu dâhi alamaz.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

AHİRETİN İNKÂR EDİLEMEYİŞİ

Bir grup ahmak ve beyinsiz insanlar, işlerin hakikatini ne basiretleriyle anlayabilirler, ne de şeriatin bildirdiğini kabul ederler. Âhiret işlerinde şaşır kalırlar. Şüphe onlara gâlib olmuştur. Bazan şehvetlerin havası onlara galebe çalmasıyla âhiretî inkâr etmek tabiatlarına uygun gelir.

Şeytan devamlı iğva vermekle kalblerinde bulunan inkâr kuvvetini artırır. İnkârları o dereceye varır ki, cennet hakkında anlatılanları, insanları, yalnız korkutmak için, cennet hakkında söylenenleri ise, aslına tevfiğler sanarak arzu ve şehvetlerine uyarlar. Şeriate uyanlara ahmak ve hâkir gözüyle bakarlar ve bunlara aldatılmışlar, tuzakna düşmüş derler. O halde böyle ahmakların, bu gibi sırları ve gizlilikleri detaylarıyla anlamaları mümkün müdür?

O halde onları doğru yola dâvet etmek gerekir. Şu açık sözle onlara hitâp edip demek gerekir: Eğer sizin zann-ı galibiniz bu yüzyılda dört bin peygamberin ve bütün hekimlerin, bu kadar âlimlerin ve bütün velîlerin, yâni dıkları ve aldandıkları şekilde ise, ve siz bu kadar ahmaklığınızla hakikat-i hâli anlamıyorsanız, acaba inancınıza mahşeret âleminde ruhlar âleminin misâfilini idrâk etmemekle aldandığınız mümkün değil midir? Eğer kendi yamalmalarını câz görmeyip derlerse ki, iki sayısının bir sayısından fazla olduğunu bildiğimiz gibi, bilirsiniz ki, ruhun asıl hakikati ve onun bâki kalması yoktur. Ölümden sonra ne ruhanî, ne de cismani rahat ve acı yoktur. Eğer bunu diyorlarsa, onların misâli bozulmuştur. Onlardan ümit kesmek gerek. Zira o grup hakkında Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer sen onları hâdiyete dâvet edersen, asla onların hâdiyet bulur hâli yoktur.» (Kehf sûresi, âyet: 57).

Eğer sevin imkânsız olması, bizzat zarurî değildir. Belki haddi-sımda mümkündür. Fakat uzaktır. İşin gerçeği, yakîn yahut zann-ı gâlib ile bilmeyince, yalnız zavaf bir zann ile niçin kendi nefsinin

Zühde takvâ ile men edip dünya lezzetlerinden mahrum edeyişe dersler ise, cevâbında dersiz ki, şeriat yolunu tutup istikâmeti ebeden bırakmamak aklın size lâzım oldu.

Zîrâ akıllılar, tehlike büyük olunca, zân zayıf da olsa, ondan kaçınırlar. Meselâ sen bir yemeği yemeğe başlarken, birisi sana: «Bu yemeğe yılan dokunmuştur.» derse, şüphesiz ondan el çekip bırakırsın. Her ne kadar kendisi bu yemeği yemek için bu yalanı uydurmuş ihtimalki var ise de, fakat doğru olması da muhtemel olduğu için kendi nefesine hitâp edip dersin ki, bu yemeği yemesem, açlık acısını çekmek kolaydır, fakat yersem belki doğru söylemiştir. O zaman ölürüm. Bunun gibi, hasta olup ölmek korkusunda olan, bir remilci sana «Hana bir akçe ver, sana bazı tılsım ve iğaretiler yazarım, sıhhat bulursuna» derse, her ne kadar onun yapacağı iğaretiler ile senin sıhhatin arasında bir ilişki olmasaydı kuvvetli zanaatla biliyorsan da, «doğru olabilir, sıhhat ihtimali için bir akçe elden çıkarmak kolaydır» dersin ve eğer bir müneccim sana: «Fâllan yıldız, fâllan yere gelinece, fâllan ilâcı kullan, bu sıkıntıyı atlatacım» derse, «olur ki, doğru söylüyor, iyileşirim. Eğer yalan söylüyorsa, bu ilâcı kullanmak zahmetine katlanmak kolaydır» dersin.

O halde, akıllı kimseler yanında, yüzyılda dört bin peygamberin sözü, hekim, âlim ve velilerden bu kadar uyarının istifakı; bir müneccimin, bir remilcinin ve kâfir ve bir tabibin sözünden daha aşağı değildir. Şu halde, büyük bir belâdan kurtulmak için önemsiz bir zahmeti seçmen kabetsizlik değildir.

Az olan ediyet ve zahmete katlanmak nisbeten kolay olur. Dünya ömrünün ne kadar olduğunu bilen ve sonsuz ebede nisbette dünyanın ne kadar kısa olduğunu düşünen bir kimsa, dünyadan bu kadar zahmeti çekmek, bu gibi büyük tehlikelere maruz kalmaktan daha kolay olduğunu anlar. Bunu düşünen akıllı, şüphesiz şunu der: «Peygamberler ve veliler müjresi, sözlerinde doğru oldukları takdirde, ben böyle ebedi azapta kalırsam, ne yaparım? Ve bu geçmiş birkaç günlük dünya rahatı bana ne kazandırır? Halbuki, onların sözlerinin doğru olması, haddi zâtında mümkündür.»

Ebedin mânâsı şudur ki, eğer bütün dünya darı ile dolu olsa, ve bir kuşa «Bın yolda bir tanesini yiyeceğine diye emir verilse, o darı biter, fakat ebedden bir şey noksan olmaz. O halde, bu kadar uzun bir zamanda azab, gerek rûhani, gerek cismanî, gerek hayalî olsun, katlanması nasıl kabül olur?. Dünya tasasının böyle azab yanında ne önemli ve ilhamî olur?. Bu hasusu tam manasıyla düşünen hiçbir akıllı yoktur ki, bunun gibi büyük tehlikeden sakınmakta, her ne kadar zahmetli de olsa ve bu tehlike şüpheli de olsa, ihtiyatlı davranmak lüzumunu bilmeyen olmasın. Zîrâ çok insanlar denizlerde uzak sefere çıkarlar ve sonsuz zahmetler çekerler. Hepsinin bu sıkıntılara katlanması, zannî faydalar içindir. Eğer âhirete hazırlanan kimse de yakın yoksas, en azından zayıf zân vardır. Kendine acıyor ise, zayıf ihtimali gözetip ihtiyarı elden bırakmaz.

Bunun içindir ki, Hz. Ali (r.a.) bin dînsizle mücazara ederken, buyurdu ki: «Eğer için gerçeği benim dediğim gibi olursa, hem sen kurtulursun, hem de biz kurtuluruz. Fakat benim dediğim gibi olursa, biz kurtuluruz; ve sen de ebedî azabla kalırsan.»

Hız. Ali (r.a.) nın bu sözâ söylemesi, o dînsizle ilikadanın sayıl olduğu içindir. Yoksa bu hususta kendisinin şübhesi olduğu için değildi. Zira feraset ve kıyaslele, o dînsizin gerçeği anlayamayacağını anlamıştı.

O halde, bu açıklamalardan şöyle anlamak gerekir: Dûnyada ahiret asgundan başka şeylerle uğraşanlar, gayet ahmaktır. Bunun da sebebi, gaflet ve dalâlet olup için akîbetini düşünmemektir. Zira dünyaya arzuları ve nefsi hususlar, onları düşünmeye engel olmuştur. Yoksa gerçeği yakinen, yahut sarın-ı galibie bilenler, âkılet, bu büyük tehlikeden sakınıp selâmet yolunu seçmeleri vâcibdir.

Müslümanlık ünvanıyla ilgili olan kendi nefisini tanımak, Allah Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak, ahireti tanımak bahisleri Allah'ın inayetiyle tamam oldu.

Bundan sonra müslümanlığın muamele rükünlerine başlayacağız. İnşallah'ü-Teâlâ...

Müslümanlığın Şartları

Müslümanlık ünvanının marifetini, kendi nefsimizi Allah Teâlâ'yı, dünya ve âhireti tanımak ile bildik. Bundan sonra müslümanlık muamelesinin rükünleriyle meşgul olmak gerekir. Zira insanın sadıqlığı, Allah Teâlâ'yı tanıyıp ona kulluk etmekle mümkün olur. Marifetin esli, zikir edilen dört marifet ünvanıyla hasıl oldu. Kulluk yolu da bundan sonra zikir edilecek dört rükün ile hasıl olur.

Birincisi; Zâhîrî İbadet ile şâlenmektir. Bu ibadet rükünüdür.

İkincisi; Maîşet yolundan, hareket ve sekenatına hüsnü edeb ile yapmaktır. Bu muamele rükünüdür.

Üçüncüsü; Kalbîni yaraşmaz ahlâktan temizlemektir. Bu da kalbi pak ve temiz yapmaktır rükünüdür.

Dördüncüsü; Kalbîni, yaraşır sıfatlar ile süslemektir. Bu da kalbi tamir ve teryin etmek rükünüdür.

İbadet beyanında olan birinci rükün, on asıl üzere tertip edilmiştir.

Birinci asıl, ehli-sünnetin İtikadını doğru öğrenmek hakkındadır.

İkinci asıl, ilmi aramadan fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Üçüncü asıl, temizlik ve şartları hakkındadır.

Dördüncü asıl, namaz kılmanın âdabı hakkındadır.

Beşinci asıl, zekâtın ve zekâtın kimse vacib olması ve kimse verilmesi hakkındadır.

Altıncı asıl, orucun fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Yedinci asıl, hac etmek ve esbab-ı hacı tertip edip yol anımsı hatırlamak hakkındadır.

Sekizinci asıl, Kur'an okumak hakkındadır.

Dokuzuncu asıl, zikirlerin ve duaların fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Onuncu asıl, virdlere ve ibadetlere riayet etmek hakkındadır.

Birinci Rükûn

İbâdetler

BİRİNCİ ASIL

EHL-İ SÜNNET İTİKADINI DOĞRU ÖĞRENMEK

Bu ki, İslâm dairesine ayak basan kimsenin zimmetine ilk vacib olan «LÂİLÂHE İLLALLAH MUHAMMEDÜN RESÛLÜLLÂHE» kelimesini diliyle söylemek ve kalbiyle mânasına, sırre kadar şüpheye yol kalmayacak biçimde inanmış olmaktır. İslâmın, aşî için, bu şekilde itikat edip bu itikadında ısrarıyla gelmiyecek şekilde kararlı olmak kâfidir. İslâm hakikatını delil ve hüccet ile isbat etmek, her müslümâna farz-ı ayın değildir. Zîrâ Peygamber efendimiz (s.a.s.) Arap halkına delil öğrenmeyi, kelâm ilmini okumayı ve sualler araştırıp delillerini bulmayı emir etmemiştir.

Belki yalnız tasdik ve itikat ile iktifa buyurmıştır. Avamın dercesini bundan fazla olamaz.

Fakat bir kimse şüpheli sözler söyleyip cahilleri o şüpheli sözlerle itikadından caydırmak istediği zaman, onun şüphesini gidercek kelâm ilmini bilen ve delil getirebilen bazı kimselerin bulunması lâzımdır. Bu ilme «Kelâm» denir. Bu itibarla kelâm ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Her vilâyette bir iki kimsenin kelâm ilmiyle meşgul olması kifâyet eder. Cahil itikat sahibi olup kelâm ilminin âlimleri de onun itikadının muhafızı olur. İlmün bu anlatılan iki makamdan başka, ayrı bir yolu vardır. Onun başlangıcı rüyâzet ve mücahadedir. Mücahade yolunda yürüyüp sonuna varmayan kimse, hakikat ilminin dercesine erişemez. Onu hakikat ilmine davet etmek de ziyankârlık olur. Bu, perhiz etmeden önce ilâç kullanan kimseye benzer ki, o kimse ölebilir. Zîra o ilâç mâdenin karpımına (ahîlâtına) döndürür o kadar şifa hasıl olmaz. Belki hastanın hastalığını daha da artırır.

Müslümanlık ünvanında anlatılan marifet hakikatinden bir ne münâdır. Müslümanlık ünvanında ehil olan, marifetin hakikatini ancak, kalbini haktan başka şeylerle meşgul etmeyen ve bütün ömründe hakîrî (Allah'ı) aramaktan başka şeyle meşgul etmeyen kimseler arı-

yahilir. Bunun için hakk'ı aramak, gayet zor ve çok çetin bir iştir. O halde, herkesin gücü olan nesneye işaret edelim. Bu da ehli sünnet itikadidir. Bu itikad kimin kalbine yerleşirse, onun saâdetinin tohumu olur.

İ T İ K A T

Bil ki, sen yaratıkısın. Elbette seni bir yaratan vardır. O bütün mânatın yaratıcısıdır. O, birdir. Ortağı ve benzeri yoktur. Daima vardır. Varlığının başlangıcı yoktur; ve daima var olacaktır. Onun varlığının sonu yoktur. Onun varlığı ezelden ve ebedide vacibtir. Zira yokluğun ona ihtiyacı yoktur. Varlığı kendi zatındandır, azla sebep ihtiyacı yoktur. Bütün âlem ona muhtaçtır. Onun zatının kıyama kendi zatıdır. Diğer varlıkların kıyama onun ilodir.

T E N Z İ H

Allah Teâlâ, haddi zatında, cevher değildir. Araz değildir. Onun hiçbir cisme hulûl etmesi düşünülemez. Hiçbir nesneye benzemez. Ve hiçbir nesne ona benzemez. Şekli, keyfiyet ve kemiyeti yoktur. Allah Teâlâ, akla ve hayale gelen her türlü keyfiyet ve kemiyetten pâk ve münezzehtir. Zira bütün bunlar yaratıkların sıfatlarıdır. Allah Teâlâ ise yaratıkların vasfını taşımaz. Belki akla ve hayale gelen herşey onun yaratığıdır, küçüklük ve büyüklük ölçüleri onun için yoktur. Zira küçük de, büyük de âlemdaki cisimlerin sıfatıdır. O ise, cisim değildir, ve hiçbir cisimle alakası yoktur. Bir mekân üzerinde değildir. Ve bir mekâna hulûl etmemiştir. Belki asla o, yer edinmiş ve yer kabûl etmiş değildir. Âlemden olan herşey arşın altındadır. Arş ise, onun kudretinin altındadır. O da arşın üstündedir. Fakat bu, bir cismin başka bir cisim üzerinde olduğu gibi değildir. Zira Allah Teâlâ cisim değildir. Arş, ona taşıyor demek değildir.

Belki, arş ve arşı taşıyan melek ki, onlara arşın taşıyıcıları derir. Nepsî onun lûtfu ve kudretıyla duruyorlar. Bugün üzerinde bulunduğu sıfat ezelden üzerinde bulunduğu sıfatın aynıdır. Büyük arş yaratmadan önce hangi sıfat üzere ise, ebedî olarak o sıfat üzere kalacaktır. Zira zâtı ve sıfatları için bocalma ve değişme yoktur. Zira bocalma ve değişme olsa ya noksan sıfatla olur, halbuki Allah Teâlâ kusur ve noksandan münezzehtir; ya da kemâl sıfatla değişir. Bu da daha önceki sıfatın noksan olup kemâl sıfatına muhtaç olduğunu itica eder. Halbuki ihtiyac, yaratıcıya değil, yaratığa âyaktır. Bütün yaratıkların sıfatlarından Vacib Teâlâ münezzehtir olmakla bu dünyada bilinen ve öbür dünyada görünmelidir. Bu dünyada nasıl ve ne gibi olduğu anlaşılmadan bilindiği gibi, öbür dünyada da ne gibi ve nasıl olduğu anlaşılmadan görünecektir.

K U D R E T

Allah Teâlâ hiç bir varlığa benzemez. Her şeye kadirdir. Kudreti tamdır. Zira âcizlik ve noksanlık ona yaraşmaz. Her ne dilemiş ise olmuş ve her ne dilerse olur; yedi kat gök ve yedi kat yer, arz, küre ve bütün varlık ve kâinat onun yedi-i kudretinde zail ve O'nun emrine bağlıdır. Ondan başka kimsenin elinde hiçbir şey yoktur. Onun yaratıkları, yaratmakta yardımcısı yoktur.

İ L İ M

Allah Teâlâ bilinebilen her şeyi bilicidir. Onun bilgisi herşeyi kuşatmıştır. Yerden arşa varıncaya kadar hiçbir zerre onun bilgisi ve haberi olmadan meydana gelmez. Zira bütün varlıklar ve mukadderat ondan meydana geliyor. Yedi kat gök, onun bilgisine dahil olduğu gibi sahralardaki kemalar, ağaçlardaki yapraklar, dünya insanlarını kalbindeki düşünceler, yerdeki ve gökteki serreler de onun bilgisine dahildir.

İ R A D E

Dünyadaki bütün varlıklar, hepsi Allah Teâlâ'nın istek ve iradeyle olur. Az olsun çok olsun, küçük olsun büyük olsun, hayır olsun şer olsun, sevap - günah, küfür - iman, kâr - zarar, çok - az, zahmet - rahat, hastalık - şifâat, her ne var ise, hepsi, Allah Teâlâ'nın takdir ve dilemesiyle, ve hükmü ile meydana gelir. Bütün insanlar, cinler, şeytanlar, melekler bir araya gelip âlemdaki bir serreyi kumildatmak veya yerinden kaldırmak isteseler, hepsi aciz olup hiçbir suretle Allah'ın iradesi olmadan bunu yapamazlar.

Zira Allah'ın iradesi ve dileği olmadan hiçbir şey var olmaz. Allah'ın dilediği herşey de mutlaka olur. Kimse ona mani ve engel olmaz. Var olmuş ve olacak her şey onun tedbir ve takdiriyledir.

S E M İ V E B A S A R (İşitmek ve Görmek)

Allah bütün bilinenleri bildiği gibi, bütün görülenleri ve işitilenleri de görür ve işitir. Onun görmesi ve işitmesi için uzak - yakın, karanlık ve aydınlık bîrdir. Karanlık gecede yürüyen karıncanın ayaklarının sesini bile işitir. Toprağın altında bulunan böceğin hali bile onun görmesinden gizli değildir. Onun görmesi göze, işitmesi kulağa değildir. Nitekim ilmi, tedbiri, icad ve yaratması da sebep ve âlet ile değildir.

K E L Â M (Söylemek)

Allah'ın fermacı, bütün insanlara vacibtir. Her neden haber ver-diye, doğrudur. Vadi ve vadi (tehdidi) hakur. Ferman, va'd, vadi (tehdit) hepsi onun sözüdür. O, dirî, alim, kadir, görücü ve igitici ol-duğu gibi; söyleyicidir de. Mûsa (a.s.) ile vassasız konuşmuştur. Fa-ket konuşması, dudak, dil, diş ve ağız ile değildir. İnsanların kalbinde-ki konuşması harf ve ses olmadığı gibi, yani belli sesler ve harfler ol-madığı gibi Allah'ın sözü de bu sfattan pâk ve münemzehtir. Kur'an, Tevrat, İncil, Zebur ve bütün peygamberlerin kitapları, Allah'ın kelâ-madır ve onun kelâm sıfatlarındandır. Allah'ın bütün sıfatları kadim, ezeli, hâki ve ebedidir.

Nitekim Allah'ın zâtı kalbimizde bilinir ve dilimizde zikir edilir. Bâğımız mahluk, bilinen ise, kadimdir. Zikrimiz mahluk, zikredilen ise, kadimdir. Bunun gibi Allah'ın kelâmı, kalbimizde hıfzedilir. Dili-mizde okunur. Kitaplarda yazılır. Ancak hıfzedilen mahluk değil, hıfzetmek mahluktur. Okunan mahluk değil, okumak mahluktur, ya-zılı olan mahluk değil, yazı mahluktur.

E F ' Â L (Allah Teâlâ'nın Fikri)

Bütün dünyayı ve içindekileri Allah yaratmıştır. Her ne yaratmış ise öyle bir biçimde yaratmıştır ki, ondan daha güzel ve iyisi müm-kün değildir. Eğer bütün akıllıların aklı bir araya gelse ve bütün kainata, yarattığı şekilden daha güzel bir şekil düşünseler; veya mevcut tedbirden daha iyisini düşünseler; veya bir şeyi çoğaltmak isteseler, yapamazlar. Bu hususlarda yaratılandan daha iyi ve güzel şekil dü-şünseler, hata ederler ve onun sırrından, hikmetinden ve gerçek fay-dasından gaflet etmiş olurlar. Onlar şu kör kimseye benzer ki, bir saraya girer. O sarayda her şey yerli yerince olur. Kendisi o sarayın yolundan çıkıp başka yöne yöneline, bir şeye çarpar ve bunun ni-çin üstüne kaymışlara der.

Halbuki kendisi yoldan çıktığı için, ona yol üstüne koyduklarına sarur.

Yarattığı herşeyi tam ve mükemmel yaratmıştır. Eğer bundan daha mükemmel bir şekil mümkün olsaydı ve o şekilde yaratmasay-da, ona acizlik, noksanlık veya cahillik ve tutkunluk raci olurdu. Bunların ikisi de nişbet edilmez. O halde sıkıntı, hastalık, sağlık, se-lâmet, acizlik ve cahillik gibi, ne yaratmış ise, hiçbirisi zülüm değil-dir. Belki adalettir. Zira zülüm Allah hakkında mümkün değildir. Zira zülüm, başkasının mülküne müdahale ve tasarruf etmektir. Al-lah başkasının mülküne tasarruf etmez. Zira var edilen ve var edilmesi mümkün olan her şey onun mülküdür. Mülk sahibi odur. Ortığı ve benzeri yoktur.

ÂHİRET

Allah yarattığı âlemi iki cinsten yarattı: Biri, cisimler âlemi ve biri de ruhlar âlemidir.

Cisimler âlemini ruhlar âlemine konak yaptı. Ta ki bu âlemleri anıklarını alsınlar. Herkese bu âlemde bir müddet takdir etti, Ahiret, o müddetin bitimi ve sonu ile başlar. Zira onun artma ve eksilme imkânı yoktur. Eski erişip vâde son bulunca, ruhu bedenden uzaklaşır. Hesap ve mükâfat günü olan kıyamet gününde ruhu geri bedene gönderip bütün insanları diriltir ve herkese amelini okıran-ı katibine meleklerinin yazdığı kitapta gösterir. Dünyada yaptığı bütün işleri ona hatırlatır. Sevapları ve günahları ne kadar olduğunu, bunları tartmaya mahsus teraziyile bildirir. Bu terazi, dünyaya terazileri göldir.

SİRAT

Sonra hepeline Sırat'la geçmesini emir buyurur. Sırat dediğimiz, kıldan ince kilahtan kalın bir köprüdür. Bu dünyada sırat-ı müstakim üzere olanlar, sırat (doğru yol) dan kolaylıkla geçerler. Sırat-ı müstakim üzere olmayanlar, Sırat üzerinde yol bulamayıp cehennem vadisine düşerler. Böylece bütün insanları Sırat'a sevk eder. Hepsienden dünyada işledikleri amelileri sorular. Allah, sadıklardan doğruluğun hakikatini ister. Münafık ve mürafleri ise rezil, rüsvay eder. Bir grubu da hesapsız ve azaksız cennete gönderir. Bir grubun hesabında kolaylık gösterir ve bir grubun hesabında ise zorluk gösterir. Sonunda bütün kâfleri cehenneme atar. Orada ebedi ve devamlı kalırlar asla kurtulamazlar. İtaatli müslümanları cennete gönderir. Asilerini cehenneme atar. Peygamberlerin ve velilerin şefaât ettiğini af eder. Şefaât edilmeyenleri cehenneme atar, ona günahı kadar âzab eder. Sonunda cennete gönderir.

PEYGAMBERLER

Allah Teâlâ bu anlattıklarımızı takdir etti, insanın bazı hallerini ve âmellerini saadet sebebi, bazılarını da şekavet sebebi eyledi. İnsan, saadet sebebi olan âmelleri şekavetli mucib olandan temyiz edemez.

Bu sebeble Allah Teâlâ, kendi fazlından ve rahmetinden melekler yarattı. Meleklerle, evinde saadetlerine büküm verilen kimselere, İhlâi sarra aşına olmaları için vahiy ve haber getirmelerini emir buyurdu.

İnsanlara saadet ve şekavet yollarını göstermek için onları davete memur etti. Böylece Allah'ın huzurunda hiç kimsenin delili ve bahanesi kalmaz. Böylece bütün peygamberlerin sonunda insanlara, peygamberlerin efendisi, nebilerin sonuncusu Muhammed Mustafayı

gösterdi: Ona, peygamberlik ve nehlîğin en mükemmel ve en üstün derecesini verdi.

Bu sebeple ona «Peygamberlerin sonuncusu» denir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bütün mahlûkâtına (insanlara ve cinlere,) ona itaat etmelerini ona uymalarını emir buyurdu. Onu peygamberlerin dost ve eshabından hayırlı eyledi.

İKİNCİ ASIL

İLİM ÖĞRENMEK

Bil ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenmek her müslümana farzdır» (*) Âlimler farz olan ilimlerin hangisi olduğunu hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Kelâmîler: Farz olan kelâm ilmidir. Zira Allah'ı tanımak bununla mümkün olur, diyorlar.

Hadîşîler: Farz olan hadîs ilmidir. Zira şeriat ilminin kaynağı peygamberin hadîsleridir, diyorlar.

Fıkıhîler: Bu fıkıh ilmidir. Zira helâl ve haram bununla bilinir, diyorlar.

Tasavvufîler: Farz olan ilim, kalb hallerinin ilmidir. Zira Allah'a giden yol, kalbe bilinir, diyorlar.

Demek ki her grup kendi ilmini yüceltmıştır. Bize göre tercih edilen şudur ki, farz olan yalnız bir ilim değildir. Bu ilimlerin her meselsini öğrenmek de farz değildir. Bu konuda şüpheleri giderecek bir izah gerek vardır, şöyle ki: Bir kimse sabah vaktinde müslüman olursa, yahut bütûna ererse, bütün bu ilimler ona farz olmaz. O anda farz olan, «Evlâhâ Evlâh Muhammedün Resûlullah» kelimesinin mânâsına, bilmek ve daha önce anlattığı gibi onun mânâsına inanmaktır. Bunun delil ve hüccetle istatını bilmek lâzım değildir. Belki lâzım olan onun mânâsını doğrulayıp ona inanmaktır.

Allah'ın sıfatlarına dahi; daha önce anlatılan ayrıntılarıyla inanmak farz değildir belki, farz olan; Allahın bütün sıfatlarına, peygamber efendimizin bütün sıfatlarına, ahirete, cennete, cehenneme, hâşre ve nepe ve kemal sıfatları ile sıfatlanan bir Rabbi olduğuna doğru bir itikat ile inanmaktır. Ve yine Allah tarafından peygamberlerin ilesanıyla muhatap tutulduğuna ve bu çağrıya itaat ederse, ölümden sonra saadete kavuşacağına, günah işlerse, şakavete ereceğine inanması farzdır.

Bu derece bilgisi ve inancı olduktan sonra, ona iki çeşit ilim daha farz olur. Biri kalbe ilgili, diğeri de vücut azalarıyla ilgili. Vücut azalarıyla ilgili olan da iki kısımdır. Biri yapılacak emirler, diğeri yapılmayacak yasaklardır. Yapılacak olanların ilmi, meselâ:

(*) İhya-i ulûmü'd-dîn cilt 1, sahife 2, Cennariye - Mısır.

Bir kimse şabâhleyin muhluman olursa, ona farz olan öğle namaz vakti gelince, tahareti bilmesi, öğle namazının farzını bilmesidir. Zira sünnet olan nesnelerin bilinmesi de sünnettir. Akşam namazı vakti, erişince akşam namazının farzını bilmesi farz olur. Akşam namazı üç rekâttir. Bu üç rekâtın farz olmasına bilmek akşam namazı vakti girmeden önce farz değildir. Ramazan ayı gelince, ramazan orucunun farz olduğunu, bilmesi farzdır.

Ve yine oruca niyet farz olduğuna, niyet vaktinin şafii ise, gece olduğunu, hanefi ise kabakuşuk vaktine kadar olduğunu bilmesi, sabah vaktinden akşam vaktine kadar, yemek içmek ve cinsel münasebetin bulunmamanın haram olduğuna bilmesi, farzdır. Eğer yirmi mîskal altına var ise, aynı anda zekâtı bilmesi farz değildir. Belki sene sonunda bunu bilmesi ve ne kadar verileceğini, kimse verileceğini, verilmenin şartlarını bilmesi farzdır. Hacc mevsimî gelmeden haccı bilmek farz değildir. Haccın vakti ise bütün ömürdür. Bu şekilde, her amelin bilgisi, ancak o amelin işlenmesi farz olduğu zaman farz olur. Meselâ: nikâh akdi yaparken, nikâhı bilmek farz olur. Şöyle ki: Kadının kocası üzerindeki hakları neler olduğunu, hayız halinde cinsel münasebetin haram olduğunu hayızdan sonra gusûl edinceye kadar, ya da gusûl zamanı gelinceye kadar, cinsel münasebetin haram olduğunu bilmesi farzdır. Böylece bununda ilgili her şeyi bilmesi farzdır. Ve eğer bir sanat sahîhi ise, o sanatı bilmesi farz olur. Eğer tüccar ise, falz bilmesi farz olur. Hatta batıl alış-verişten kaçınabilmek için, alış-verişin bütün şartlarını bilmesi farz olur. Bunun için Hz. Ömer pazarcıları kamçılayıp ilim öğrenmeye gönderirdi ve derdi ki: Alış-veriş ilmini bilmeyenin, pazarda olması doğru değildir. Zira bilmeden harama ve faise düşer. Böylece her sanatın bir ilmi vardır. Şöyle ki: Eğer hacamatçı ise, kan almak için hangi azaı kesmek gerektiğini, hangi dişi sökmek gerektiğini ve cerrahi ilaçlara başvurmak için tehlikenin ne derece olmasa gerektiğini bilmesi farzdır. Böylece bu gibi ilimler herkesin durumuna göre değişir. Manfaturacının hacamat bilgisini öğrenmesi farz değildir. Hacamatçı olan kimsenin de, manfaturacılığı bilmesi farz değildir. Farz olan işlerin halinin tafsilâtı budur.

Terkedilmesi farz olan işleri bilmek de farzdır. Ancak herkesin durumuna göre değişir. Eğer bir erkek ipk elbise giyerse yahut içki içilen yerde yahut domuz eti yenen yerde, yahut gusûl ile alınmış yerde olursa, yahut haram mal toplamış oturlarsa bunlarla ilgili bilgileri öğrenmek ve haramdan kaçınabilmek için, haram olan şeyleri öğretmek âlimlere farz olur. Eğer erkek ve kadınların karışık bir arada oldukları bir yerde olursa mahrem ve namahremın kimler olduğunu, kimse bakmak caiz olduğunu, kimse bakmak caiz olmadığını ayrıntılı olarak bilmek farzdır.

Baskalarının işlerini bilmek farz değildir. Meselâ, kadınlara, hayız halinde boğanmanın doğru olmadığını bilmek farz değildir; fakat boğamak hallerini bilmek, boğamak isteyen erkeğe farzdır.

Kalb ile ilgili ilim de İki kısımdır. Bir kısma kalb halleriyle ilgilidir. Bunların haram olduğunu bilmek herkese farz-ı ayındır. Hiç kimse bu gibi vasıflardan uzak değildir. O halde bunları ve hal çarelerini bilmek farzıdır. Zira bunlar umumî hastalıklardır. Diğer kısım ise, inançla ilgilidir. Kalb halleriyle ilgili olanların örnekleri şunlardır. Kıbir, çekememezlik, gösteriş, bencillik ve benzeri şeyler. Bunların hal çaresi ilimsiz mümkün değildir. Ancak alış-veriş, selem satışı, içare, rehân ve benzerleri muameleleri bilmek farz-ı kifayedir. Fakat bu gibi muameleleri bilfiil yapanlara, farz-ı ayındır. Fakat anlaşılan kimse çekememezlik, bencillik ve gösteriş gibi hallerden insan kalbi ayrı olmaz. Buna binaen bunlara «farz-ı ayne» denildi. İnanç ile ilgili ilim ise, bir kimsenin inancında şüphe meydana geldiği zaman, onu gidermek için, o ilmi öğrenmesi farz olur. Ancak bu şüphenin, kendi mezhebi üzere şüphe calz olmayan itikatta olması gerekir.

O halde, bütün bunlardan anlaşıldı ki, ilim bütün müslümanlara farzıdır. Zira hiçbir müslüman yoktur ki, bilgi cinsine muhtağ olmasın.

Ancak kendisine ihtiyac duyulan ilim bir çeşit değildir. Herkese göre aynı değildir. Belki haller ve zamanlar itibarıyla değişir. Fakat hiçbir kimsenin ilminden ihtiyacı kesilmez. Demek ki, bunun için peygamber efendimiz buyurdu ki: «Hiçbir müslüman yoktur ki, ilim öğrenmek ana farz olmasın.» (*) yani muhtağ olduğu ilim farzıdır.

CEHALETİN TEHLİKESİ

Herkese, kendi işleri için gerekli olan bilgileri öğrenmesinin farz olduğu anlaşıldı, demek ki, cahil karıştığı işlerde, geriatın hükmünü bilmediği için tehlikeydedir. Bu hususta, o ilme ihtiyacı nadir olmayan kimseler mahrûr da sayılmaz. Meselâ, bir kimse, hayız halinde belkiliyle temasta bulursa yahut kadın hayızdan gusûl etmeden önce cinsî temasta bulursa ve «bu için hata olduğunu bilmiyordum» dese, mahrûr sayılmaz. Ve eğer bir hanım sabah ezanından önce temizlense, ve yatacı namazını kaza etmese, ve «ben bu meseleden haberdar değildim» dese, yahut bir erkek hayız halinde olan karısını bozarsa, bunlar hatasını bilmese de mahrûr sayılmaz, mahşer günü «ilim öğrenmek, farz idi, niçin farzı terk ettin de, bu günaha düştün» diye muahaza edilir!..

Meğer ki: vuku bulan hâdise, nadir olup vuku bulması beklenmiyorsa, o takdirde mahrûr sayılmaması umulur.

İLİM ÖĞRENMEDE GAYELER

Yapılan açıklamalardan, cahilin, hiçbir zaman tehlikeyden uzak olmadığı anlaşıldı. Şu halde, ilim öğrenmek, insanlığın yapacağı en iyi iştir. İnsanın meşgul olduğu bütün sanatlar, dünyada bile di-

(*) Bunu ilim bilmeye bak.

şer sanatlardan hayırlıdır. Zira ilim öğrenen şu dört halin dışında değildir:

Ya miras veya başka yoldan kendisine yetecek kadar dünyalığa sahip olur. İlim, onun malını korur. Hem dünyada, hem de ahirette ise, aziz ve mes'ût olur.

Yahut dünyada kendisine yetecek kadar malı olmaz, fakat kanaatkâr olduğu için kanaat eder. Müslümanlıkta fakirliğin kadir, ve faziletini bilir. Fakirlerin, zenginlerden böğrüz yıl önce cennete gireceklerini yakinen bilir.

Bunun gibi kimseler için, ilim, dünyada asayiş ve huzur sebebi, ahirette ise, saadet vesilesi olur.

Yahut şöyle bir kimsedir ki, ilim tahsil yapınca, harama tevessül etmezsiniz ve zalim bir padişaha müreccat etmezsiniz ve muhtaç olmaksızın, beytülmalın ona belâli bir görev verilir veya müslümanlardan ona bir şey tayin edilir. Bu üç sınıf için ilim öğrenmek, diğer sanatlardan daha hayırlı olduğunda şüphesiz yoktur.

Dördüncü sınıf şudur ki, kifayyet miktarı ile kanaat etmez. İlim öğrenmekten maksadı dünyalıktır.

Geçimini padişahın zulmü istibdadıyla tahsil edilen haraçtan aldığı maaşla, yahut insanlardan binlerce rıya ve mezâillet ile aldığı mallardan sağıyor. Bu kimselerin ilim öğrenmekten maksadı mal, mevki olan kimselerin, farz ayın olan ilim tahsilinden sonra okumayı bırakıp ticaret ve sanatta uğraşmaları daha iyi olur. Bunlar, insan şeytanlarından büyük şeytanlardır. Birçok insanlar onların yüzünden heder olur. Bunların harama tevessül ettiklerini, çeşitli hallerle dünyalık peşinde koştuklarını gören her cahil onlara uyar. Birçok insanlara zararları, faydasından çok olur. Bu itibarla bu alimler ne kadar az olur, o kadar iyidir. O halde en iyisi ve doğrusu, dünyayı, dünya işleriyle kazandırmak, dini dünyaya alet etmemektir. Eğer bir kimse «mecnun hakikatini köprüsüdü» sözü geçince, ilim kendisi dünyalık peşine düşmeye mani olur. O halde hangi yoldan olursa olsun, ilim öğrenmek daha güzeldir, derse, nitelikim bazı kimseler:» Biz İlahi Allah için tahsil etmedik; fakat ilim, biz e yola sevk etti de miyledir. Bunun cevabında deriz ki:

Onları Allah yoluna sevk eden ilim, tahsil ettikleri Kur'an, hadis, âhiret yolunun sırları ve şeriatin hakikatleri idi. Bundan başka onların kalbi Cenâb-ı Hak'a yönelik olduğu için, dünya hırsını ve düşkünlüğünü kötü görürlerdi. O zamandaki din uhularının, dünyadan uzak durduklarını gördükçe onlara uymak istiyorlardı. Onların öğrendiği ilim hakikat ve şeriat ilmi olur da, halleri ve zamanları anlatıldığı gibi müsait olurca, umulur ki, zamanın din uhularına uyarlar, ilim mealeği üzere olurlar, ilim onlara değil, onlar ilme uyarlar.

Ama bu zamanda tahsil ettikleri usulhalar, mezheplerin ihtilâfı, kelâm ilmi, kıyas ilmi ve seâdîlerin usulhaları gibi; ve imâni tuzak ve menfaat aleti yapan muallimlerin içine karışıp onlardan ilim öğrenmek, insanı dünyadan alıkoymaz. «Duyamak, görmek gibi değildir» denişler. Gel gör ki, bu insanların vaziyeti, dünya alimlerinin vaziyeti

yâ mi, yoksa ahiret âlimlerinin vasiyeti mi? İnsanların bunları görmesinde fayda mı vardır, yoksa ziyan mı vardır?

Pakat takvâ libasıyla (ahlâkla) süslenmiş, geçmiş âlimlerin yolunu tutmuş, insanları korkutan, uyaran ilimlerle uğraşan kimse, ondan değil ilim öğrenmek, onu görmek, sohbetinde bulunmak bile her-kese fayda verir.

O halde, faydalı ilimle uğraşmak, bütün kârlardan daha iyidir. Faydalı ilim; dünyanın kötülüğünü, ahiret hallerinin tehlike ve korkunçluğunu anlatan ilimdir.

Dünyaya yönelmiş, ahiretten yüz çevirmiş kimselerin cahillik ve ahmaklığına, onlardaki kibir, hased ve riya kendini beğenmenin, hürsan, dünya sevgisinin ilâcını bildiren o faydalı ilimdir. Dünya ihtilâşlarının bu ilme ihtiyacı, susuzun duru suya, hastanın şifa verici ilâca ihtiyacı gibidir. Bu kimselerin kelâm ilmi ile, mezheplerin ihtilâfı ilmi ve ilâçların ilmi ile uğraşmaları, hastanın hastalığını artıran ilâçları kullanmasına benzer. Zira bu ilimler, çoğunlukla kalbe hased, riya, övünme, düşmanlık, kibir, gurur ve mevki hürsanı atar. Bunun ne kadar tahsili yapılsa, bu kötü sıfatlar o kadar çok kalbe yerleşir. Eğer müttelik gruplar ile arkadaşlık etse, bu sıfatlar cerun kalbinde o kadar kuvvet bulur ki, tevbe etmek istediği zaman, tevbe ona zor gelir ve edemez.

ÜÇÜNCÜ ASIL

TAHARET

Allah Teklî buyurur ki: «Şüphesiz Allah, çok tevbe edenleri ve temiz olmaları sever.» (Bakara sûresi, âyet: 222) peygamber efendimiz de buyurur ki: «Temizlik imanın bir parçasıdır.» (Tirmizî) ve yine buyurur ki: «Müslümanlık temizlik üzerine kurulmuştur» o halde, bu kadar fazilet ve kemalin bedeni ve cismanî yıkamaktan ibaret olan temizlik olduğunu sanma. Belki temizlik dört derecedir.

Birinci derece, kalbin Allah'tan başka her şeyden temiz olmasıdır. Nitekim Allah buyurur ki: «Allah, de; ve onları bırak.» (El-Enam sûresi, âyet: 91) Bu âyet-i kerîme'den maksat, kalb Allah'ın gayrisinden boşalırsa, Allah ile meşgul olur, ona dalar «Lâ ilâhe illallah» kelimesinin hakikatı da budur. Bu sadıkların iman derecesidir. O halde, kalbin Allah'ın gayrisinden temizlenmesi imanın bir parçası, imanın yararı olmasının manası, kalb Allah'ın gayrisinden temiz ve boş olmadıkça, Allah'ın zikrıyla süslenemez.

İkinci derece; kalbin zahîrî hased, riya, kibir, hürs, düşmanlık kendini beğenmek ve buna benzer kötü sıfatlardan arındırmasıdır. Ancak bundan sonra tevazu, kanaat, tevbe, sabır, korku ve ümid gibi, güzel sıfatlarla süslenebilir.

Bu müttakilerin iman derecesidir. Bu itibarla kalbi kötü ahlak-
tan temizlemek de imanun bir parçasıdır.

Üçüncü derece, beden azalarının; gıybet, yalan, haram yemek,
hiyanet, namahreme bakmak ve bunun gibi günahlardan temizlen-
mesidir. Böylece, azalar bunlardan temiz olmak ile edeb ve feramun
kabul ile süslenmiş olur. Bu abedlerin iman derecesidir. Bu itibarla
azaları haramdan temiz tutmak da, imanun bir parçasıdır.

Dördüncü derece, beden ve elbisenin her çeşit necasetten temiz
olmasıdır.

Ancak böylece rükû, secde, ve diğer namazın rükunleriyle zıynet-
lenir. Bu da bütün müslümanların iman derecesidir.

Zira müslümanlar ile kâfirler arasında fark namazıdadır. Bu te-
mizlikte imanun bir parçasıdır.

O halde, buradan her derecedeki temizliğin imanun bir parçası ol-
duğu anlaşıldı. Temizlik imanun ilk parçası ve temeli olduğu için
müslümanlık temâlik üzerine kurulmuştur. buyurukdu.

Herkesin yöneldiği, çaba harcadığı beden ve elbise temizliği, te-
mizlik derecelerinin en aşağısıdır.

Ancak beden ve elbise temizliği, nefes rahatlık verdiği ve herke-
sin görebildiği, salihlik ve salihlik işaretleri olarak telakkî edildiği için
insanlardan fazla rağbet görmüştür.

Fakat kalbi, riya, kendini beğenme, dünya sevgisinden temizlen-
me ve bedeni günahlardan arınmada nefsin payı olmadığı ve insanlar
bunu görmediği için, herkes buna rağbet etmez.

İHTİYATA RIYET ŞARTLARI

Bu ki, dış temizlik her ne kadar temizlik derecelerinin en aşağı-
sı ise de, onun da fazilet ve şerefi büyüktür. Fakat adabına riayet
etmek, vevase etmemek ve israf yapmamak şartıyla. Zira vevase ve
israf haddine ulaşırsa, mekruh olur, makbul olmaz ve hatta bunu ya-
pan günahkâr olur.

Tasavvuf ehlinin; çorap giymek, başına örtü almak, temiz kimse
elini batırmamın diye, ibrîği iyi saklamak gibi ihtiyatları her ne kadar
pek makbul işler değil ise de, fıkah alimlerinin bu hususta onlara itir-
az etmeleri doğru değildir. Zira ihtiyat lâzımdır, fakat altı şartla:

Birinci şart: Din yolunda ilerlemesine sebep olan bir ilim öğre-
niyorsa, yahut insanlardan dîlenmek ve sual etmemek için kendisine
veya çoluk çocuğuna yeterli bir rızık temini peşinde koşuyorsa, ve
eğer bu ihtiyatlar onun zamanını zayi edip bunun gibi işlerden onu
alıkoysorsa bu gibi kimseler için, bu ihtiyatlarla meşgul olmak enâz
değildir. Zira bunlar temizlik ihtiyatından daha mühimdir. Bu sebeb-
tendir ki, Ashab-ı Kırâm (r.a.), böyle ihtiyatlarla uğraşmazdı. Zira
onlar kâfirlerle savaşmakla, helâli kazançla, ilim öğrenmekle ve diğer
mühim işlerle uğraşırlardı. Onun için yalnızca yürütlerdi. Toprak

üzerinde namaz kılarılardı, yere oturlarlardı. Yemek yeyince, ellerini ayaklarıyla silerlerdi. Hayvanların terinden sakınmazlardı. Onlar, ekseriya kalbi temizlemeye çalışırlardı. Bedenin temizliğine önem vermezlerdi, buna çalışmazlardı.

O halde, tasavvuf ehlinin bu sıfat üzere olanlara itiraz etmek enis değildir. Gevşeklik ve tembellik yüzünden bunun gibi ihtiyatları bırakanların ihtiyat sahâplerine müdabele ve itirazda bulunmaları enis değildir. Zira ihtiyat, ihtiyatsızlıktan daha iyidir.

İkinci şart: Kendini beğenmekten ve gösterişten kurtulmalıdır. Zira bunun gibi ihtiyatları yapan herkes, baştan ayağa kadar isan-ı haliyle: «Ben şahid ve müsteki olduğum için, kendimi böyle temiz tutuyorum» diye çağırıyor. Bu durumda ona ister istemes bir nevi kibir hasıl olur ve eğer yalınayak yere basarsam, veya bir kimsenin ibrîğinden abdest alırsam insanların gözünden düşerim diye çekinir. O halde bu durumda kendini denemesi gerekir. Şöyle ki: İnsanlar arasında yalınayak yürüdüğü ve ruhsat yolunu tutup ihtiyattan el çektiği takdirde, nefsinin biraz olsun mahalefet ve kıraz görürse, rıya afetinin kendisine galebe çaldığına bilsin. Nefsini bu durumda görünce, bunun ihtiyattan el çekip bir zaman yalınayak yürümesi ve toprak üzerinde namaz kılması lâzımdır. Zira rıya haram, ihtiyat ise, sünnettir. Haramdan sakınamayınca, bunun gibi ihtiyatları bırakması farzdır.

Üçüncü şart: Arasına rahatsızları da yapmak, ihtiyatları kendisine farz olarak bilmemelidir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.s.) bir mührîkin ibrîğinden abdest almıştır. Hz. Ömer (r.a.) de bir haristiyân kadının tozlarından abdest almıştır. Ve onlar ekseriya toprak üzerinde namaz kılarılardı. Uyarık kendisiyle toprak arasında örtü koymayan kimseleri iyilerden sayarlardı. O halde onların hareketlerini bırakıp onlara uymaya nefsi müsaade etmezse, bu ihtiyatlarda nefsi-ne kibir ve kendini beğenme hasıl olmuş demektir. Şu halde bu ihtiyattan feragat etmesi gereklidir.

Dördüncü şart: Müslümanların nefsini rencide eden her türlü ihtiyatları uzak durması gerekir. Zira hatır kırmak haramdır. İhtiyat bırakmak haram değildir.

Meselâ bir kimse selâm verince, musafaha için eline sarılmak istese, yahut kolunu boynuna atıp kucaklamak istese, o kimsenin eli yüzü terli olduğu için ondan yüz çevirmek haramdır. Belki o anda o müslümana yakınlık gösterip güzel davranmak, binlerce ihtiyattan mübarek ve fazîletlidir.

Bir kimse onun namazına bastığı zaman, ibrîğinden abdest aldığı zaman veya hardağından su içtiği zaman, onu menedip tiksinti belirtmesi de öyledir. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) herkesin alıp içtiği kapdan Zeynepi suyunu istedi. Hz. Abbas (r.a.) aya Resûlullah, ona çok kimse el vurup karıştırmışlar. Bir kova getirip taze su çekilince deyince, Resûlullah buyurdu ki: «Lâzım değil, banna müslümanların ellerinin hareketi ondan sevgilidir.»

Câhiller, bu inisiği anlamazlar. Kendilerini, elbiselerini korumak için, ihtiyat yapmayan kimselerin hatırına rencide ederler. Bazan annelerinin, babalarının, kardeşlerinin ve yoldaşlarının libiklerine veya elbiselerine dokundukları için hatırına rencide ederler. Bunların hepsi haramdır. Bu itibarla râcip veya farz olmayan ihtiyattan ötürü müslümanların hatırını kırmak nasıl câiz olur? Ekseriya bunun gibi ihtiyatları yapan kimselerin kafasında kibirlik meydana gelir ve «Bize böyle ihtiyat yaparız» diye insanlara minnet ederler. Bir müslümanın hatırına kırmayı ganîmet bilirler. Kendileri temizlik yapmakla, iftihar ederler. Başkalarına da aşağılık gözüyle bakarlar. Sahabe-i kirâmın bile yaptıkları şeyleri mühim işlerin en mühiminden sayarlar. Bir kimsenin istinada taşı, yetimnesini büyük günahlardan sayarlar. Bütün bunlar çirkin ahîkattan ileri gelip işlerinin pisliğine defailet eden şeylerdir. Habis ve kötü haylar, helâk sebebi olduğu için, kalbe onlardan temizlemek faradır. Fakat ihtiyatı bırakmak ne faradır, ne de helâk sebebidir.

Beşinci şart: Bu ihtiyatları, yemekte, giymekte ve söylemekte de yapmalıdır. Çünkü bunlarda ihtiyat yapmak daha mühimdir. Bir kimse, daha mühim olana ilgi göstermeyip mühim olmayan yapıyorsa, o ihtiyatı ya gurur için ve yahut âdet edindiği için yapıyor demektir. Nitekim bir kimse, açlıktan çaresiz kalmadan başkasının yemeğini yiyor. Elini, ağzını yıkamadan da namaza durmuyor. Eğer onun yediği pis ise, zaruretlessi açlıktan çaresiz kalmadan niçin necis yiyor? Eğer yediği temiz ise niçin elini ağzını yıkıyor? Câhiller elbiselerini giyip namaz kılmayı câiz görmesken, niçin onların evinde pişirilen yemeği yiyor? Halbuki, lokmanın temizliğinde ihtiyatlı hareket etmek daha mühimdir. Bu grup çoğunlukla esnafın evinde pişirilen yemeği yerler. Fakat örtülerinde de namaz kılmazlar. Bu onların ihtiyatlarında samimi olmadıklarına işarettir.

Altıncı şart: Bu ihtiyatı kötü ve yasak ile yapmamalıdır. Abdestte (Aşaları) dört defa yıkamak gibi. Zira dördüncüsü yasaktır. Yahut yavaş yavaş abdest alıp namazını zâyi etmemelidir. Bir müslümana da bekletmemelidir. Zira bunlar câiz değildir ve yahut sayı kırsamdan fazla dokunmemelidir. Yahut namazı Şafi'ye göre vaktin evvelinden tehir etmemelidir. Hanefilere göre kerahet vaktine bırakmamalıdır. İmam ise cemaati bekletmemelidir. Kendinin, çocuklarının geçimini kazanma zamanını boşa geçirmemelidir. Zira bütün bunlar farz olmayan bu ihtiyat için mübah değildir. Veyahut meccidlerde ma'bedlerde kimse elbiselerine dokunmasın diye namazlığını geniş yapmamalıdır. Zira bunda üç çeşit kötülük ve günah vardır: Bir, meccid bir kimsenin müslümanlardan gasbetmiş olur. Halbuki onun hakkı seade yerinden fazla değildir. İkinci cemaatin saffını bozmuş olur. Zira sâmet olan omuz omuza olmaktır. Üçüncüsü, pis köpekten sakındığı gibi, bir müslümandan sakınmış olur. Bu da câiz değildir. Bunun gibi günahlar, câhil âbidlerden çok vâki olur. İhtiyat yapmakla hayır yaptıklarını sanırlar. Halbuki, yaptıkları, işledikleri hayır değildir.

BATINI VE ZAHIRI TAHARET

Zâhiri taharetin batını taharettten ayrı olduğunu ve batını taharetin üç kısım olup biri beden âzalarını günahlardan temizlemek; İkinci, kalbi kötü ahlâktan temizlemek; Üçüncüsü, kalbi Allah Teâlâ'dan başka herşeyden temizlemek olduğunu öğrendükten sonra, bil ki, zâhiri taharet de üç kısımdır:

- 1 — Necasetten taharet,
- 2 — Abdüstüzlükten ve cenâbetlikten taharet,
- 3 — Kıl, tırnak, kir ve benzerileri gibi bedendeki fazlalıkları temizlemektir.

BİRİNCİ KISIM

NECASETTEKİ TAHARET

Bilmiş ol ki, Allah Teâlâ'nın cemadattan (cansız, gelişmez) yarattığı her şey temizdir. Ancak sarhoşluk veren şaraben an da, çoğu da pisdir. Hayvanlardan yaratılan herşey temizdir. Yalnız köpek ve domuz pisdir. Boğazlanmadan ölen her hayvan pisdir. Yalnız insan, balık, çekirge ve vücutlarında kan dolanmayan hayvanlar: sinek, arı ve yemeğe düşen diğer böcekler gibi. Hayvanların içinde değişikliğe uğrayan herşey pis ve murdardır.

Ancak hayvanın aklı olan şey pis değildir: Meni gibi (Meni insan-ı Şafi'ye göre temizdir. İmam-ı Hanefi'ye göre pisdir) kuz yumurtan ve ipek böceği gibi. Ter ve gözyaş gibi beşulmeyen, değişmeyen herşey temizdir. Pis (necis) olan bir şeyle namaz kılmak câiz değildir. Ancak beş şeyi affetmiştir:

1 — Üç bağtan sonra kalan necasetin eseri. Bu da, necasetin, küçük yerinden etrafa dağılması şartıyedir.

2 — Ana yollardaki necis çamur içinde, necaset görünse dahi, necasetin az miktarı affedilmiştir. Ancak necasetin içine düşerse, veya bir hayvan elbiselerine pislerse; bu nadir bir şey olduğu için affedilmemiştir.

3 — Çizmenin üzerinde, sakınlamayacak kadar az necasettir. Namaz kılarken, önce çizmeyi yere sürer, sonra namaza durur.

4 — Pire kanıdır. Bu da az olsun, çok olsun, kendi elbiselerinde olsun, başkasını elbiselerinde olsun ve terlemiş olsa bile affedilmiştir.

5 — Derideki sivilelerden çıkan necaset affedilmiştir. Zira insanın vücudu bundan boş kalmaz. Ancak yaşlı fazla olan akar haldeki sivileler bundan müstesnadır. Bunlar çiban hükmünde olup nadir olduğu için, temizlenmesi faradır. Temizlendikten sonra birşey kalırsa, affolunması umulur. Bir kimsenin bir yeri kanaza, veya yarasından cerrahat aksa, onu yıkamak gereklidir. Eğer yıkamakla bir zarar ihtimal olursa ve bu yara da yıkanması farz olan yerde ise, nâdir bir câiz olduğu için (Şafi'ye göre) teyemmüm ile namazını kılar ve câiz

hare kâma eder. (Hanefîlere göre yaranın üzerine meshedip namazını kılar ve bilâhare kaza da etmez).

TEMİZ OLAN VE TEMİZ OLMAYAN SULAR

Sıvı necasetin buluştuğu yer üç defa yıkanmakla temiz olur. Katı necasetlerin buluştuğu yeri, necaset giderilinceye kadar yıkamak lâzımdır. Eğer yıkadıktan ve oğup tırnağıyla da gidermeye çalıştıktan sonra da necasetin rengi veya kokusu kalırsa, o, temiz olmuştur.

Allah Teâlâ'nın yarattığı her su temizleyicidir. Ancak dört su bundan müstesnadır:

1 — Bir defa abdest için kullanılan su, temizdir; fakat temizleyici değildir.

2 — Necaseti temizlemekte kullanılan su; eğer necaset sebebiyle kokusa, rengi ve tadı değişmemişse, temizdir. (Bu Şafii'ye göredir. Hanefî imamlarına göre; az olan su, necasetin değişmesiyle necis olur. İster suyun vasıfları bozulmuş, ister bozulmasın).

3 — İki yüz elli menden (batman) az olan su, içine necaset düşmesiyle necis olur. İki yüz elli menden fazla olan su; içine necaset düşse de, vasıfları bozulmadıkça necis olmaz. (Bu Şafii'ye göredir. Hanefî imamlarına göre; içine pislik giden su; eni boyu on arşundan az ise, bozulmasa da pis olur. Eni boyu on arşın; ve su avuçlandığında dibini görünmüyerek derinlikte ise, suyun vasıfları bozulmadıkça necis olmaz).

4 — Suyun rengi, kokusu ve tadı; bir şeyle —sabun, sedir ağacının kabuğu, zâferan ve bunlar gibi şeylerle— bozulsa ve akıcılığını kaybetmese bu su; temizdir.

İKİNCİ KISIM

HADİSTEN TAHARET

Bundan beş şey bilmek lâzımdır:

- 1 — Helkya girmenin adabı,
- 2 — İstinca (temizlenmek),
- 3 — Abdest,
- 4 — Gusül,
- 5 — Teyemmüm.

HELAYA GİRMENİN ADABI

Abdest bozmak isteyen kimse, açık arazide ise, insanların göcünden uzaklaşmak lâzımdır. Mümkün ise, bir duvarın arkasına geçmelidir. Oturmaktan avret yerini açmamalıdır. Yüzünü aya ve güneşe karşı dönmemelidir. Yüzünü ve arkasını Kible tarafına çevirmemelidir. Bir bina içinde ise câizdir. (Hanefî imamlarına göre bina içinde

yüzünü ve arkasını Kible tarafına çevirmek mekruhtır). Fakat en iyisi Kibleyi sağına veya soluna almaktır.

İnsanların toplandıkları yerde abdest bozmamalıdır. Durgun suya, meyve ağacının altına ve yerde barınan hayvanatın deliklerinde abdest bozmamalıdır. Sert yere ve rüzgâra karp içmemelidir. Zira istina sızar. Ayakta ödemiz olarak içmemelidir. Ousdi yaptığı ve abdest aldığı yere içmemelidir. Abdest bozmaya oturunca sol ayağına dayanmalıdır. Helâyâ girerken sol ayakla, çıkarken de sağ ayakla başlamalıdır. Allah'ın ismi yazılı olan bir şeyi, o anda üzerinde bulunduramamalıdır. Başı açık helâyâ girmemelidir. Helâyâ girerken şu duayı okumalıdır:

«Pis, necis, habîs ve kavulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım» çıkarken de:

«Bana celiyet vereni kaldırın, fayda vereni geri bırakan Allah'a hamd olsun.»

İSTİNCA

Sahrada istinca ederken büyük abdestten önce üç taş veya üç karp parçası hazırlar. Kazayı hacet bitince, sol eliyle taşı alıp pislik bulaşmayan yere koyup çöker, sonra pislik bulunan yerde o taşı döndürür. Pisliği etrafa bulaştırmadan kaldırır. Böylece üç taş kullanır. Eğer temizlenmezse, iki taş daha kullanır. Taşların tek olmasına dikkat eder. Sonra sağ eliyle büyük bir taş tutar. Sol eliyle ön tarafına o taşı üç defa sürer. Sol elini oynatıp sağ elini oynatmayacak. Eğer bununla kanant hâsıl olursa yetiştir. Fakat en iyisi bu istinacadan sonra su ile yıkamaktır. Suyla kullanmak isterse, üzerine pis su sıçramasın diye o yerden kalkıp başka bir yere gitmelidir. Sağ eliyle su döküp sol eliyle yıkar. Pislik kalmadığına anlayıncaya kadar devam eder. Temizlendiğini anlayınca suyu taraf edip çok dökmemeli ve su içe ulaşan diye kendini zorlamamalı. Fakat istinca ederken kendini salıverip kendini sıkımayacak. Bu şekilde su ulaşmayan yer içten sayılır ve necaset hükümüne girmez. Vesveseye meydan vermeyecek. Bu şekilde istibrada da ön tarafını eliyle sıkar, üç adım hareket eder ve üç defa döktürür. Bundan fazla kendine zahmet vermez. Çünkü yaparsa vesveseye düşer. Eğer böyle yaptıktan sonra her zaman üzerinde yaşık olduğunu sanıyorsa, donursa su serpsin ve vesveseye düşünce yaşık olduğunu sudan dursun desin. Peygamber Efendimiz, vesveseyi kaldırmak için böyle emretmiştir. İstincayı bitirince, elini taşı yahut yere sürer, sonra yıkar ki, koku kalmasın. İstinca zamanında:

«Allahım, kalbimi nifaktan, ferahî fûhaştan koru.» der.

ABDEST ALMANIN EDEBLERİ

İstinca bitince, misvak kullanmaya başlar: Ağzının sağ tarafından başlayarak önce üst, sonra alt kısmını misvaklar. Sonra sol tarafı

da bu sıra ile yapar. Daha sonra dışlarının iç kısmını da aynı şekilde misvaklar ve oradan sonra da misvak ile dilini ve damağını misvaklar. Misvağı önemli işlerden bilecek. Zîrâ hadîste: «Misvakla kâinan bir rekât namaz, misvaksız kâinan yetmiş namaz gibidir» buyurulmuştur. Misvak kullanırken; Allah Teâlâ'nın âlcilerinin yoluna temislemeye, diye niyet etmelidir. Abdesti bozulunca, abdest almayı ihmal etmemelidir. Abdest almadığı zamanlarda da uyumakla, yahut sükkût kalmakla veyahut kokulu yemek yemekle ağusunun tadının bozulduğunu anılarsa, misvak kullanmak şâimettir. Misvaklamayı bitirince, yüzcek bir yerde Kibleye karşı oturur ve der ki:

«Allahum, şeytanın vesvesesinden ve onların hazır olmasından sana sığınırım.» Elini üç defa yıkayıp:

«Allahum, senden uğur, bereket taleb ederim ve uğursuzluk ve helâkattan sana sığınırım.» der, sonra namaz kılâbilmek için abdest almaya yahut abdestsizliği gidermeye niyet eder. Yüzünü yıkayınca kadar bu niyeti muhafaza etmelidir. (Hanefî imamlarına göre niyet şart değildir.) Sonra üç defa ağzına su alıp damağına ulaştırır. Oruçta ise, bunu yapmaz ve bu duayı okur:

«Allahum, seni anmak için ve kitabını tâlîvet etmek için bana yardım et.» Sonra burnuna üç defa su verir ve suyu dışarı verdikten sonra üç defa yüzünü yıkayıp bu duayı okur:

«Ey Allahum, dostlarının yüzü ak olduğu günde yüzümü ak et. O ve düşmanlarının yüzü kara olduğu günde benim yüzümü kara etme.» Yüzünde olan kolların dâhine su ulaştırmalıdır. Ancak sakal kolları tek ve çok olduğu zaman, üzerinden su akıtıp parmaklarını kolların arasına sokup hilâllamalıdır. Çene altından alın kollarına kadar ve iki kulak arasında kalan her yer yüz sınırına dahildir. Parmakına göz kenarına götürüp ordaki çapak, sürme ve başka ne varsa gidermelidir. Sonra sağ kolunu dirsekleriyle birlikte üç defa yıkar ve bu duayı okur:

«Ey Allahum, amel defterimi sağından ver ve hesabımı kolaylaştır.» Sonra bunun gibi sol koluna da yıkar ve altına su girmesi için yüzüğüne oynatır. Sol kolunu yıkarken bu duayı okur:

«Allahum, amel defterimin sol tarafından ve arkamdan verilmesinden sana sığınırım.» Sonra başını mesheder ve bu duayı okur:

«Ey Allahum, rahmet ve mağfiretinle beni ört ve üzerine bereketini indir ve senin bîttumun sayesinde başka gölge olmayan günde beni arşın gölgesinde gölgelendir.» Sonra her iki kulağını üçer defa mesheder. (Ebu Hanîfe'ye göre bir defa mesheder). Şehadet parmağını kulak deliği üzerine koyar, baş parmağıyla kulağının arkasını meshedip bu duayı okur:

«Ey Allahum, beni, sözün iyisini dinleyip ona uyanlardan eyle.» Sonra boynunu meshedip bu duayı okur:

«Ey Allahum, boynumu alet zincirlerinden ve bağlarından kurtar.» Sonra sağ ayağını, üç defa topuklarıyla birlikte yıkar. Ayak parmaklarını hilâller. Hilâllama (parmak aralarını yıkama) işine sol elinin ser-

çe parmağıyla sağ ayağının küçük parmağının altından başlar; sol ayağının küçük parmağıyla bitirir ve bu duayı okur:

«Ey Allahım, kâfirlerin ve münâfıkların ayaklarının kaydığı gün, Sırat üzerinde benim ayağımı sabit eyle.» Sol ayağını yıkarken bu duayı okur:

«Ey Allahım, kâfirlerin, münâfıkların ayaklarının cehennem ateşine kaydığı günde, benim ayağımı kaydırma.»

Abdesti bitirince bu duayı okur:

«Allah Teâlâ'dan başka ilâh olmadığına; Hz. Muhammed'in onun kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik yaparım. Allahım, beni tevbe edicilerden, temiz ve salihlerden eyle.»

Arapça bilmeyenler, bu duaların mânâsını öğrenmelidir. Tâ ki ne dediğini anlasın. Hâdîste gelmiştir ki: «Bir kimse, abdest alırken Allah Teâlâ'yı ansa, onun bütün kızalarının içlediği günahlardan temizlenmiş olur. Eğer Allah Teâlâ'yı anmazsa, su değen yerlerden başkası temizlenmez.» Abdesti mükemmel duruyor ise, her namaz için yeni abdest alınmalıdır. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Abdestini tazeleyen Allah Teâlâ'ya imanını tazeler.» Abdesti bitirince, temizlediği yerlerin insanların nazargâhı olduğunu, Hakk'ın nazargâhı olan kalbi temizlemenin gerekli olduğunu bilmelidir. Abdest alıp da kalbini kötü ahlaklardan temizlemeyen kimse, padişah ziyafete davet edip sarayın dışarısını temizleyen fakat padişahın oturacağı yeri kirli bırakmış kimseye benzer. Bunun gibi kimseler elbette cezaya lâyık olur.

ARDESTİN MEKRUHLARI

Bilmek ol ki, abdestte altı şey mekruhtur: Abdest alırken konuşmak, suyu yüz çarpmak, suyu israf etmek, abdest kollarını üç defadan fazla yıkamak, yüzü toz konmadan diye silinmezler ve ibâdetin eseri çabuk gitmesin diye de silinmeyebilir. Her iki şekil de rivâyet edilmiştir için, ikisine de ruhsat vardır. Hangisini niyet ederse fâilîti vardır. Toprak ibrikten abdest almak, bakır ibrikten abdest almaktan tevaruya daha yakındır.

GUSÛL ABDESTİ

Cimâk olan, yahut gerek uykuda, gerekse uyanıkken kendisinden menî gelen kimse üzerine boy abdesti farz olur. Gusûlun farzı; bütün bedenini yıkamak, suyu vücudtaki kılınların dibine de ulaştırmak, cenâbetlikten temizlenmeye niyet etmektir. (Ebû Hanîfe'ye göre niyet farz değildir.) Gusûlun sûnetleri; önce besmele okumak, ellerini üç defa yıkamak, bedeninden pis olan yerleri yıkamak, anlatıldığı şekilde abdest almak, ayak yıkamayı gusûlün sonuna bırakmak, suyu israf etmemek, önce başına sonra sağ tarafına ve oradan sonra da sol tarafına üç defaşu dökmek; eli yetişen yerleri oğmak, suyu, toplanıp barınan yerlere ulaştırmaya çalışmak, zîrâ bu yerlere su ulaştırmak

şarîttir. Elini kaba avret yerlerine değdirmemektir. (Hanefî İmamları-na göre kaba avret yerine el vurmak abdesti bozmaz).

TEYEMMÜM

Bir kimse abdest olmak için veya gusûl yapmak için su bulamazsa, yahut bulduğu su kendisinin ve arkadaşının içmek ihtiyacından artmazsa, yahut su almaya, yirtici hayvan veya düşman korkusundan gidemiyorsa, yahut su başkasının mülkiyetinde değer fiyatından fazla satılıyorsa, yahut bir yara sebebiyle su kullandığı takdirde helâk olmaktan veya hastalığı uzamaktan korkuyorsa, namaz vakti gelince vaktin sonuna bekler ve bir miktar temiz toprak bulur, iki elini o toprak üzerine toz kalkacak şekilde vurur ve parmaklarını o tozla bürleştirir, tozla yüzünü iki eliyle mesheder. Tozu, yüzündeki kılların arasına ulaştırmaya uğraşmaz. Sonra parmağında yüslük varsa çıkarır ve bir defa daha parmaklarını açıp o toprak üzerine vurur, sağ elinin parmaklarının arkasına sol elin parmaklarının içine koyar, sol elinin parmaklarını sağ kolunun arkasına dirseğe kadar götürür, sonra sol elinin ayasını sağ kolunun içinden yürüterek sonuna kadar getirir, sonra sol baş parmağının içini sağ baş parmağının arkasına yürütür. Sonra da eli sol el üzerine koyup bu şekilde yürütür. Sonra el ayalarını birbirine sürer. Sonra sağ baş parmağı sol baş parmağa sürer. Sonra parmaklarını birbirinin arasına geçirip ovar. Bu şekilde yaparsa, iki kol için bir defa, yere vurmak yeter. Eğer böyle yapmazsa, toz anlaşılan âzaların her tarafına ulaşıncaya kadar defalarca vurmak câizdir. Bu teyemmümle bir farz ve istediği kadar sünnet kılabilir. Fakat başka bir farz için ikinci bir teyemmüm gereklidir.

(Bu anlattıklarımız Şafî'ye göre'dir. Hanefî İmamlarına göre ise, bir teyemmümle istediği kadar farz ve sünnet kılabilir.)

ÜÇÜNCÜ KISIM

BEDENİ FAZLAHLIKLARDAN TEMİZLEMEK

Bu da iki kısımdır:

Birinci Kısım: Bedenden olmayan fazlahları temizlemektir: Saçları ve sakalları arasındaki kirleri temizlemek gibi. Bu temizlik tarak ile, kıl ile ve hamam yapmakla yapılır. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz seferde ve hasarda yanından tarak eksik etmezdi. O halde, insanın kendini temiz tutması sünnettir. Biri de, göğüsünde köşesinde toplananları parmağıyla kaldırmaktır. Biri de kulakta toplananları hamamdan çıkınca temizlemektir. Biri de burnundaki pislikleri su çekmek ve sümkürmek ile, dışlarındaki kirleri de misvaklamakla temizlemektir. Biri de parmakların dibinde, ayakların arkasında ve öksesinde, tırnakların dibinde olan kirleri temizlemektir. Hulâsa, bütün âzalar-⁴ olan kirleri temizlemek sünnettir.

Bir yerde toplanan klr, abdestin sıhhatına engel teşkil etmez, abdest suyunun bedene ulaşmasına mâni olmaz. Ancak klr tırnaklar altında normalinden fazla toplanırsa, mâni olur. O halde bunun gibi kirleri hamamda sıcak su ile gidermek sünnettir.

HAMAMA AİT HUKÜMLER

Hamama giden kimseye dört şey farz ve on şey de sünnet olur. Farz olanların ikisi kendi avret yeriyile ilgilidir: Göbeğinden dizine kadar olan yerleri, başkalarının görmesinden saklamalıdır ve tellâken elinden de sakınmak gerek. Öğmek bakmaktan daha fazla günahtır. İkisi de başkalarının avret yeriyile ilgilidir. Gözünü başkalarının avret yerine bakmaktan korumalıdır. Bir kimse avret yerini açarsa, onu nehiy etmelidir. Zîrâ bundan korkmayıp onu nehiy etmezse, günahkâr olur. Bunları gözetmeyen hamamdan günahkâr olarak çıkar. İbni Ömer (r.a.) hamama girdiği zaman yüzünü duvara döner ve gözüne de bir şey bağlardı. Bunlar kaşınılara da farzdır. Bilhassa onları kuvvetli övürleri olmadan hamama bırakmak yasaklanmıştır.

Sünnetleri: Önce temizlik sünnetini gözetmeye niyet etmelidir. Meselâ, namaz vaktinde temiz bulunmak için niyet etmelidir. Başkaları kendisini temiz görsünler diye değil, Hamamcının ücretini peşin vermeli. Böylece hem hatırı hoş olur, hem de ona ne vereceğini bilir. İçeri girerken önce sol ayağını atmali ve bu duayı okumalıdır:

«Fis, necis, habis ve keruhun şeytanın mekrinden Allah'a sığınırım.» Zîrâ hamam şeytanların yeridir, o halde hamam tenha olduğu veya kalabalık olmadığı zamanlarda hamama girmeğe çalışmalıdır. Terlemeden sıcak odaya geçmemelidir. Hamama girer girmez kol-tuğlarını yıkamalıdır. Suyu israf etmemelidir. Suyu, hamamcı gördüğü takdirde darılmayacak kadar kullanmalıdır. İçeri girince hamamdaakilere selâm vermemelidir. Fakat tokalaşmak câizdir. Selâm veren kimseye: «Allah seni başışlasın.» diye cevap vermelidir. Hamamda çok konuşmamalıdır. Eğer Kur'an okuyorsa, yükses sesle okumamalıdır. Fakat yükses sesle şeytandan koruma (Allah'a sığınma) câizdir. Güneş batarken ve yatsı namazıyla akşam namazı arasında hamama girmemelidir. Zîrâ bu vakit şeytanların dağılma zamanıdır. Sıcak odaya girdiği zaman, cehennemcin soğuklu hatırlamalıdır. Bir saatten fazla durmamalıdır. Cehennem ateşinin nasıl olacağını düşünmelidir. Belki akıllı olan, her neye baksa âhiretli hatırlar: Bir karanlık görünce, kâbir karanlığını, bir yılan görürse, cehennem yılanlarına, çirkin bir surat görürse, Münker ve Nekir'i hatırlar ve yine korkunç bir ses duyunca, (İsrâfilin) söru çalmasını hatırlar. Bir red veya kabul görürse, âhiretin red ve kabulünü hatırlar. Şer'i sünnetler bunlardır.

Tibben ayda bir defa zırmak (kükürt - kalsiyum) kullanmak çok yararlı olur. Değeri çıkınca, ayağına soğuk su dökersen, nikris hastalığına yakalanmaz ve başı da ağrımaz. Başa soğuk su dökmekten sa-

kıymalıdır. Ve yine doktorlarca, yazın hamamdan çıkınca biraz uyumak şifâh şerbet kadar faydalıdır.

VÜCUTTA GELİŞEN FAZLAHLIKLARI TEMİZLEMEK

İkinci Kısım: Temizliğin bir kısmı da bedenden olan fazlalıkları temizlemektir. Bu yedi kısımdır:

1 — Eşraf olmayanlar için saç tıraş etmek, uzatmaktan daha iyidir ve temizliği de daha uygundur. Fakat bir miktarın tıraş edip yer yer kâbül bırakmak mekrûhtur; hakkında nehiy gelmiştir.

2 — Bıyığı dudakla beraber kesmek sünnettir. Uzatmak yasaklanmıştır.

3 — Koltuk altındaki kılları temizlemektir. Eğer başlangıçtan beri yılmayı âdet edinmiş ise, yılmak kolay olur. Yoksa kendini incitmek için tıraş etmek daha iyidir.

4 — Kaba avret yerinde biten kılları temizlemektir. Onu zınnâla yahut tıraşla temizlemek sünnettir. Bu temizliği kırk günden geciktirmek lâzımdır.

5 — Tırnakları kesmek sünnettir. Böylece tırnakların altında kir toplanması önlenmiş olur. Eğer kir biriktirse abdeste mani olmaz. Zîrâ Resûlullah bazı insanların tırnaklarının uzadığını görünce, tırnakları kesin diye buyurdu. Namazınızı da iade edip buyurmadı. Hadîste: «Uzun tırnaklar şeytanın karargâhıdır» buyrulur. Tırnak kesmede, en faziletli parmaktan başlamak gereklidir. El ayakta, sağ soldan üstündür. Şehadet parmağı da bütün parmaklardan üstündür. O halde oradan başlamak gerekir. Sonra sağ tarafından gidilir, geri şehadet parmağına gelinceye kadar. Hukûsa, iki elin parmaklarını bir halka gibi düşüncere sağ elinden şehadet parmağından başlar, serçe parmağına gelinceye kadar. Sonra sol elin serçe parmağından başlar, sol elin baş parmağına gelinceye kadar. Sonra da sağ elin baş parmağıyla bitirir.

6 — Göbek kesmek sünnettir, bu da doğum zamanında olur.

7 — Erkek ve kadın için sünet olmak sünnettir.

Uzun sakalının bir tutamını bırakıp gerisini kesmek lâzımdır. Böyle ihlâl sınırının haricine çıkmaması sağlanmış olur. İbnî Ömer ve Tablînden bir grup böyle yaparlardı.

Sakalda on şey mekrûhtur:

1 — Siyaha boyamak. Zîrâ hadîs-i şerifte: «Sakal siyaha boyamak echennemîliklerin işidir. Bunu en önce yapan Firavun idi.»

İbnî Abbas rivâyet eder ki:

Feyyâzâb Efendimiz buyurdu ki: «Âhır zamanda kıllarını siyaha boyayacak bazı insanlar täreyyecekler. Bilin ki, onlar cennet hakkından mahrumdur.» Ve yine hadîste gelmiştir: «İhtiyarların en kötüsü de kendini gençlere, gençlerin en kötüsü (hürmet görsün diye) kendini ihtiyarlara benzetendir.»

Bu, kötü niyetle yapılan benzetmektir.

2 — Kırmızı ve sarıya boyanaktır. Buna muharipler, düşmanın yılması için genç, yiğit görünmek, düşman Müslümanları ihtiyar ve güçsüz anlayıp hücumu cesaret etmesin diye yaptırıldı. Bazı âlimler, bu maksatla siyaha boyamaya da ruhsat vermişler. Gaye bu olmazsa, sadece karışma, benzeme olur, işlenmesi câiz değildir.

3 — İnsanların kendisini ihtiyar sarıp fazla hürmet etmeleri için sakalını kükürtle beyaza boyanaktır. Bu da ahamakiyettir. Zira hürmet ilme ve aklı yapar. İhtiyarlık ve gençliğe değil. Enes buyurur ki: «Resûlullah vefat ettiği zaman mübarek sakalında yirmi tane beyaz kıl yok idi.»

4 — İhtiyarlıktan utanarak sakalındaki beyaz kılıkları çekmektir. Bu Allahü Teâlâ'nın nûrundan utanmak anlamına geldiği için büyük bir cehâlettir.

5 — Nefsin arzu ve isteğine uyarak, veya henüz sakalı bitmemiş gençlere benzemek için sakalını kazımaktır. Bu da büyük bir cehâlettir. Zira Allah Teâlâ'nın şöyle tesbîh eden melekleri vardır: «Erkek-lere sakal, kadınlara saç bahış eden Allah Teâlâ ertaktan münezzehtir.»

6 — Kadınlara güzel görünüp beğenilmesi için sakalına maksada gövercin kuyruğu gibi bığın vermektir.

7 — Sağını sakalına karıştırıp kulakların üstünden zülfiler uzatmaktır. Bu salihlerin şeklinden fazla bir geydir.

8 — Sakalının çok siyah veya çok beyaz olduğuna gururlanmaktır.

9 — Şöhret olduğu için değil de insanlar görsün diye sakalını taramaktır.

10 — İnsanlara şahid ve mütteki görünmek için, görenler taat ve ihâdetten sakalını taramaya bile fırsat bulamıyorsa desinler diye sakalına taramamaktır.

DÖRDÜNCÜ ASIL

N A M A Z

Namaz dinin direği ve İslâm'ın temelidir. Bütün ibâdetlerin efendisi ve rehberidir. Allah Teâlâ'nın beş vakit namazını kılan kimseyi merhametiyle koruyacağına ahdi vardır. Büyük günahlardan kaçındıktan sonra, beş vakit namaz küçük günahlarına keffâret olur.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «Beş vakit namaz, bir kimsenin sarayının önünden geçen bir akar suya benzer. O kimsenin temizlenmemesi mümkün mü?» Ve devam ederek buyurdu ki: «Bu kırti temizlediği gibi, beş vakit namaz da günahları temizler.» Ve yine buyurdu ki: «Namaz, dinin direğidir. Onu bırakan dinini harap etmiş olur.» Peygamberimiz, (s.a.v.) kendilerine: «Dinin en faziletli ameli

hangisidir,» diye sorduklarında, cevabında: «Vaktinde kılan namazdır,» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Cennetin anahtarı namazdır.» Ve yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, kullarına gâhâdet kelimesinden sonra namazdan daha sevgili bir ihâdet farz etmemiştir. Eğer namazdan daha sevgili bir ihâdet olsaydı, onu mefeklere yaparardı. Halbuki onlar daima namazdadır. Bir kısmı rûkû'da, bir kısma secde, bir kısmı ayakta ve bir kısmı da oturmaktadır.» Ve yine buyurdu: «Bir kimse bile bile bir vakit namazı terk ederse, kâfir olur.» Yani İmanın asılını hâlel getirmesi yaklaşmış olur. Nitekim çöde suyunu kaybeden kimseye sülüm derler. Yani ölümü yaklaşmış olur.

Yine Peygamberimiz buyurdu ki: «Kıyâmet gününde, ilk önce namaza baktarlar. Eğer şartları, rûkûnleri tamam ise, kabul ederler. Eğer noksan ise, diğer amelleriyle birlikte sahibinin yüzüne çarparlar.» (*)

Yine buyurdu ki: «Temizliğini güzel yapıp namazı vaktinde kılan, rûkû ve secdeyi hakkıyla yerine getiren, kalbî, huşû ve hudd içrisinde bulunan kimse'nin namazı, beyaz ve parlak olarak arşa çıkıp der ki: «Sen beni koruduğun gibi, Allah da seni korusun.» Namazı vaktinde kılmayan, temizliğe tam riâyet etmese rûkû, secde ve huşûu yerine getirmezse, bu şekilde olan namaz siyah ve karanlık olarak göğe çıkar ve der ki: «Sen beni zâyi ettiğin gibi, Allah Teâlâ da seni zâyi eylesin.» Sonra Allah'ın dilediği zamana kadar orada durur. Sonra edki kaftan gibi dörüp yüzüne çarparlar.» Yine Peygamber Efendimiz buyurdu: «Hırsızların en kötüsü, namazından çalışandır.» (Kutûl - Kulûb).

NAMAZIN ZAHİR KEYFİYETİ

Namazın zâhir fiilleri, beden'in dış yapısı mahiyetindedir. Onun bir de sırtı ve hakikati vardır ki, namazın ruhu mesabesindedir. Bize ilk önce namazın zâhirini beyan edeceğiz. O da şöyledir: Namaza azmeden kimse, beden ve elbisesinin temizliğini bitirip avret yerini örttükten sonra, temiz bir yerde Kibleye karşı durur. İki ayağı arasında dört parmak açıkık bırakır. Sırtını dik tutar, başını önüne eğip gösündü secde yerinden ayırmaz. Bu şekilde doğru durduktan sonra şeytan kendinden uzaklaştırmak niyetiyle «Nâse» şâresini okur. Eğer kendisine bir kimse'nin iltikâ etmek ihtimali var ise, sesli ezan okur, yoksa kamet getirmekle yetinir. Niyeti kalbinde hamırlar ve kalben meselâ, «İğle namazımı farzını kılmağa bağhyerime» der. Bu kelimelerin mânâsı, kalbe hazır olunca, ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırır. Şöyle ki, parmaklarının ucu kulaklarının hizasına gelecek ve baş parmağı kulakların yumuşağına değecek, elin arkası omuzları hizasına gelecek şekilde getirir. Böyle durduktan sonra «Allahü Ekber» deyip iki elini göğsünün üstünde bağlar. (Hanefî imamlarına

(*) Teyyârât zâif bir sened ile.

göze ellerini göbeğinin altında bağlar.) Sağ elini sol elinin üzerine koyup şehadet parmağıyla orta parmağını sol bileğinin üzerine koyar ve diğerlerini hâlâ yapar. Elini aşağıya saldıktan sonra değil, belki tek bir aldığı gibi doğru göğsüne götürür. Ellerini bağlarken silkemez, ileri utalmaz ve iki yanından dışarı çıkarmaz. Belki kendine çekerek bağlar.

Tekbir kelimesini mubalâğa ile söylemeyecek; şöyle ki, Allah kelimesinden sonra bir «vâv», Ekber «be»-cinden sonra bir «elif» çıkmayacak yani Ekber demeyecek. Bu, vecvesell ve câhil olanların işidir. Belki namazın dışında külfetsiz bu kelimeyi nasıl söylüyorsa namazda da öylece söylüyerek ellerini birbirinin üzerine koyunca «Allahü ekber» diyecek.

Bundan sonra «Sühbâneke» duasını okumaktır. Ondan sonra «Bâzî billâhî minessıyranırracim, Rısmillâhırrahmanırrahim» ile Fatihayı okumağa başlar. «Dâde» ile «elânin çıkışını birbirinden ayırır. Eğer yapamazsa, mümkün olan mertebe calz olur. Fatihayı bitirince «amîne» der. Bunu süreden ayrı söyler; süreye bitişlik olarak okumaz. Ondan sonra başka bir süre yahut Kur'ân-ı Kerimden dilediği âyetlerden okur. İmama uymaz ise, sabah namazının iki rekat farzıyla akşam ve yatsı namazlarının üç üç rekatında seali okur.

R Ü K Ü

Sonra rükû için tekbir alır. Tekbirini sürenin sonuyla birleştirmez. İki elinin ayasını dizlerine koyar. Parmaklarını kübeye yönlendir ve birbirinden ayırır. Dizlerini birbiriyle birleştirmes. Belki doğru tutar. Başını da doğru tutar. Tahta gibi düz ve hâk şeklinde olur. İki kolunu yanlarından uzak tutar. Kadınlar uzak tutmaz. Bu şekli almıca, üç kere «Sühbâne rabbiylel azîme» der; yani o azamet sahibi olan Allah'ı tenzih eder ve ona hamd ederim. İmam değil ise, beş, yedi kere derse daha iyi olur. Sonra rükûdan kalkıp doğrulur ve «esmiellahü lîmen haasidehe» der. Yani Allah Teâlâ hamd eden kullarına duyar. Bir miktar ayak üzerinde durduktan sonra «Rabbena lekel hamde» der. Yani Allah Teâlâ'ya hamdû sana olsun.

S E C D E L E R

Sonra tekbir alıp secdeye varır. Önce yere yakın dizleri yere koyar: Önce dizlerini, sonra ellerini ve oradan sonra da alınını ve burnunu yere koyar. Kollarıyla yanlarının arasına, karnıyla uyluklarının arasına açık tutar. Kadınlar, dizlerini ayrı tutmayıp birbiriyle bitişirir. Sonra üç kere «Sühbâne rabbiylel azîme» der. İmam değil ise, daha fazla söylemek daha iyidir. Sonra başını secdeden kaldırır ve sol ayağı üzerine oturur. İki elini uylukları üzerine koyar.

Sonra tekrar bir defa daha secdeye varır. Secdeden sonra tekbir

alıp ayağa kalkar. Bir rek'at daha bu şekilde kılar. Fatihadan önce yalnız besmele çeker.

TEŞEHHÜD (Tehiyyat)

İki rek'at bittince, teşehhüde oturur. İki secde arasında oturduğu gibi, sol ayağı üzerine oturur. Ellerini dizleri üzerine koyup parmaklarını tabii şekilde aralar. İkinci teşehhüdde de böyle yapar. Ancak, kadınlar, iki ayağını oturağı altından sağ tarafa uzatır ve sol oturağına yere koyar. Birinci teşehhüdde «Allahümme salli alâ Muhammedine» duasına okumadan ayağa kalkar.

İkinci teşehhüdde bu duayı sonuna kadar okur. Sonra selâm verir. Selâm «Esselâmu aleyküm ve rahmetullah» deyip yüzünü sağ tarafa dönderir. Şöyle ki arkasında olan kimse yüzünün yarısını görebilsin. Sonra öbür tarafa selâm verir. Bu selâmlar ile namazdan çıktığını niyet eder. Bu selâm ile haşır cemaat, meleklerle selâma da naili eder.

NAMAZIN MEKRUHLARI

Namaza aç ve susuz, öfkeli, büyük ve küçük abdesti sıkışık iken durmak, kalbi huşûdan meneden işlerle meşgul olmak, ayaklarını birbirleştirmek, bir ayağını yerdan kaldırmak, secdede şikestî üzerine oturmak, dizlerini göğsüne çekmek yani kalçaları üstünde oturmak, ellerini kaftan içinde tutmak; secde ederken eblâsesini önünden ve arkasından toplamak, kaftanının üzerinden kuşak kuşanmak, kaba etlerinin üzerine oturmak, ellerini salıvermek, her tarafa bakmak, parmağını çitlatmak, vücudunu kasmak, esnemek, sakalının kılıfıyla oynamak, secde etmek için ufak taşları secde yerinden atmak, parmaklarını birbirine geçirip, arkasına bir yere dayamak, bütün bunlar mekrûhtur, yasaklanmıştır.

Halkın göz, el, ayak ve bütün âzaları edeb üzere olup namazın sıfatına uygun olmalıdır.

Ancak böylece namaz kabûle lâyık olur ve âhirette kurtuluş vesilesi olur.

Namazın farzları bu anlattıklarımızın içinde yalnız oniki tanedir: Niyet, birinci tekbir, kıyam (ayağa durmak), Fatiha okumak, rûkû, rûkûda istikrar bulmak, rûkûdan doğrulup istikrar bulmak, secde, secdede istikrar bulmak, secdeeler arasında oturup istikrar bulmak, son oturuşta Peygamber Efendimiz salât getirmek, tehiyyat okuyacak kadar oturmak ve selâm vermektir. Bu kadarı yapılırsa, namaz tamam olur. Fakat bu namazın kabul olmama korkusu da vardır. Bu, bir kimse'nin padişahın huzarına elsiz, ayaksız, burunsuz ve kulaksız bir köle getirmeye benzet. Elbette bu kimse kabul olmama korkusundadır.

NAMAZ NASIL EDÂ EDİLİR?

Bilmek ol ki, bu anlattıklarımız namazın kalıba ve sûretidir. Bu sûretin bir hakikati vardır ki, o da onun rûhudur. Namazın her hareketinin ve zikirinin bir rûhu vardır. Asıl rûh olmadıkça, namaz cüssa cüssa benzer. Namazın aslı olur da adaba ve hareketleri tamam olmazsa, namaz, gözü çıkmaz, burnu ve kulağı kesilmiş adama döner. Eğer namazın hareketleri yerine getirilir de rûhu ve hakikati olmazsa gözü yerinde olup da görmeyen, kulağı yerinde olup da işitmeyen adam gibidir.

Namazın aslı, huşû, haddü ve namazın bütün hareketlerinde kalbin hazır olmasıdır. Zira namazdan maksad, kalbi Allah Teâlâ'ya yöneltmek, tasam ve haybatle zikrini tasalemmektir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Beni hatırlamak için namaz kıl» peygamberimiz (s.a.s.) de buyurur ki: «Nice insanlar vardır ki, namazdan nasibleri yorgunluk ve sıkıntıdan başka bir şey değildir.» Bu, namazı beden kalıbyla edâ edip de kalbi gafil olan kimseler hakkındadır. Ve yine peygamberimiz buyurdu ki: «Çok namaz kâlanlar vardır ki, onlara namazdan hissesi, yarısı, yahut onda biri yamılır.» yine peygamberimizin buyurdu ki: «Namaz bir kimseye vedâ eder gibi kıl» yani namazla kendî nefsinî, isteklerini vedâ et. Belki Allah Teâlâ'dan başka ne var ise hepsine vedâ et, kendini tamamıyla, namaza ver. Bu sebeptendir ki Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: «Resûlullah biziyle konuşurdu, Biz de onunla konuşurduk. Namaz vakti gelince, bizi hiç görmemiş ve tanımayan gibi olurdu. Bu, Allah Teâlâ'nın azametıyla gayet fazla meşgul olmasından ileri gelirdi ve yine peygamber efendimiz buyurur ki: «Kalbin hazır olmadığı namaza Allah Teâlâ bakmaz.» İbrahim (a.s.) namaz kılarken kalbinin hoşurtısı iki mil uzaktan duyulurdu. Hz. Ali (r.a.) namaza kalktığı zaman, azalarını bir tütere ağırdı. Benzi değişirdi. Ver: «Yedi kat göklere ve yere arz ettiklerinde taşıyamadıkları azametli edâ etmek zamanı gelirdi» derdi.

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Namazı huşû ile kılmayansa namazı doğru olmaz» Hasan-ı Basrî (r.a.) der ki: «Namazı huşû içinde kılmayan, namazda kalbi hazır olmayan hakkında namazın ceza sebebi olmaz daha yakındır.» Münaz (r.a.) der ki: «Namazda kasden sağında, solunda kimler var diye bakanın namazı olmaz.» Her ne kadar Şâfiî, Ebû Hanîfe ve âlimlerin çoğu: «Yalnız ilk tekbiri ahrken kalb hazır olursa, namaz doğrudur» demişlerse de, bu fetvayı zaruret sebebiyle buyurmuşlardır. Zira insanlarda gâflık gâlib olduğu için bütün namazda kalbin hazır bulunması nadir olur. «Namaz doğru olur» demelerinin manası: Kılıçtan kurtulur demektir. Fakat ahirete azık almaya layık olan, yalnız ilk tekbörde kalbi hazır olan kimsenin hali, hiç namaz kılmayan kimsenin halinden daha iyidir. Ancağ daha kötü ol-

masından da korkulur. Zira hizmetle gerçeklik ve tembellik gösteren kimse, bazen hiç hizmete gelmeyenden daha fazla muahaza ve ezza-ya maruz kalır. Bu sebepten Hasan-ı Na'ri:

«Bu namaz ezza'ya daha yakındır» diyor. Belki hadiste gelmiştir ki: «Sahibini kötülükten ve günahıtan korumayan namaz Allah'tan uzaklaşmaktan başka faydası olmaz» o halde, bu anlatıtlıklarımızdan anlaşıldı ki, rûhu ismam olan namaz, kalbin hazır olduğu namazdır; yalnız ilk tevhîde kalbin hazır olduğu namazda ruhtan yalnız bir eser kalmıştır. O hayattan bir nefeslik esed gibidir.

Bilmiş ol ki, namazla ilgili ilk şey esandır. O halde ezanı duyunca, sana ilham olan şudur: Kalbini namaza bağlamak, her ne işte bulursan, ondan el çekip namazın hazırlığına girişmektir. Selef (geçmiş büyükler) böyle yapardı. Demirci ezanı duyunca, çekiçi havaya kaldırırsa vurmazdı. Ayakkabıcı iğneyi sokmuş ise çıkarmazdı. Bunlar hemen yerinden fırlayıp namazın hazırlığına başlardı. Zira ezan sesinden kıyamet gününün çağrısını hatırlarlardı. Ve şunu biliyorlardı ki, bu çağrının fermanına itaat için acele eden, kıyamet günündeki çağrıya ona ancak müjde olacaktır. Eğer bu çağrının sesinden kalbinde neşe ve sevinç hasıl olmazsa, kıyamet günündeki mîdadan da müjde ve sevinç bulamayacaktır.

TAHARETİN SIRRI

Beden ve elbisenin temizliği, sûreten ve şeklen temizlenmek içindir. Kalben temizlenmek ise, tevbe pişmanlık ve kötü huylardan uzaklaşmakla olur. Zira Allah Tâlâ'nın nazargâhu kalptir ve namazın hakikatının yeri kalptir. Namazın sûretinin yeri ise beden kalbedir.

AVRET YERİNİ ÖRTMEK

Avret yerini örtmek, zahir bedeninden çırkın olan şeyleri insan-ların gözünden örtmektir. Bunun bir de rûhu ve sarı vardır ki, içindeki çırkınlıkları Allah Teâlâ'nın nazarından örtmektir. Hiçbir şeyin Allah'a gizli olmadığı aşktır. O halde, kalbi çırkın vasıflardan temizlemek gerekir. Kalbin bunlardan temizlenmesi de tevbe edip yaptıklarına pişman olmak ve bir daha pişmanlık doğuran işleri işlememeğe azm ve kasd etmek ile olur. Hadiste: «Günahıtan tevbe eden, günah işlemeyen gibidir» buyrulur. Eğer tevbe edemessen, bari utanma, korku ve hayadan bir perde yap onanla kendini ört; kalbi kırık, boynu bükük ve utançlı olarak Allah Teâlâ'nın huzuruna dur. Tıpkı efendısından kaçmış suçlu bir köle gibi ki, kalbi redametle dolu, bindlerce korku ve mahcupiyetle efendisinin huzuruna gelir. Gayet fazla utandığından başını yukarıya kaldıramıyor.

KIBLEYE DÖNMEK

Kibleye dönmekle zahir manası, yüzünü bütün yönlerden döndürüp tek yöne dönmektir. Hakikati ve ruhu ise, Eki âlemde olan şeylerden yüz çevirip Allah Teâlâ'ya yönelmektir. Böylece sende tek cihetlilik manası bulunur. Zahir kible bir olduğu gibi, batın ve hakiki kible de birdir. O da Allah Teâlâ'dır.

Düşünce vadiğinde bağıboğ dolayan kalb, yüzünü çeşitli yönere döndüren kimse gibidir. Bu sebeptendir ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur: Namaza durup o anda arzusu, kalbi ve yüzü Allah Teâlâ tarafında olan kimse, namazdan çıkmaz, anadan doğmuş gibi temizlenmiş döner; namazı şekten kılıp kalb yüzü Allah Teâlâ'dan döner, yani çeşitli düşüncelere yönelince, namazın hakikati batıl olur. Namazın ruhunun batıl olmasının ziyarı fazla olur. Zira zahir, batı-
nan kılıfı ve postadur. Mühim olan kılıf değil, kılıfın içinde bulunan-
dır. Zira kılıfın kıymeti ve kıymeti yoktur.

KIYAMIN SIRRİ

Kıyamın açık manası, bir şahsın, Allah Teâlâ'nın huzurunda ayak üzere durup köle gibi başına öndüce eğmektir. Onun sırrı ve gerçeği ise, kalbin bütün hareketlerden kesilip taslim ve inkışar (kuruluş) yoluyla hizmete bağlı kalmasıdır. O halde, bu durumda şöyle olması gerekir: Mahşer günü Allah Teâlâ'nın huzurunda durmasını hatırlamalıdır. O gün bütün sırrı açığa vurulacak ve kendisine arz edilecektir. Açık olduğu malumdur. Kalbinde olan ve olacak bütün işleri Allah Teâlâ görür ve bilir, ve onun zaharını da, batını da bilmektedir.

Fakat ne acayiptir ki, bir kimse namaz kılarken ona bir selâh baksa, onun bütün ahlakı edep üzere olup hiçbir tarafa bakmaz. «Namazda aklı ediyor veya sağa sola bakıyor» derler, diye. Halbuki Allah Teâlâ'nın gizlileri bildiğini ve o anda ona baktığını da bildiği halde, ondan utanmaz, haya etmez.

Elinden asla hiçbir şey gelmeyen savallı bir koldan utanır, ve haya eder ve ona baktığı için güzel edep üzere olur da padişahların padişahı olan Allah Teâlâ'nın bakmasına aldırmıyor ve daha aşağı görüyor. Bundan daha büyük cahillik olur mu?

Bunun için Ebû Hüreyre (r.a.) peygamber efendimize: «Ya Resûlallah, "Allah'tan nasıl utanmak gerekir"» diye sorunca, Peygamber Efendimiz: «Kendi aile efradının işinden utanmış gibi Allah'tan da öylece utan» diye cevap verdi. Bu taslim ve haya sebebiyle sahabe-lerden bazıları, namazda o kadar sakin olurdu ki, kuşlar bile onları cancaz zannedip onlardan kaçmazlardı. Allah Teâlâ'nın azmetti kimin kalbine yerleşirse ve onu hazır ve nazır bilirse, her tarafı bütün âzaları namaz içinde ona huşî ve hudû döyer.

Rasûlullah, s.a.s.) namazın içinde elini sakalına götürün bir kimseyi gördünce: «Kalbinde hadû ve huşû olsaydı, eli edep üzere olur, âzâsı da kalbi gibi olurdus» buyurdu.

RÜKÛ VE SECDEDİN SİRRİ:

Rükû ve secdenin zahirinden maksad, beden ile tevazûdur. Bâtinından maksad ise Kalb ile tevazûdur. Zira azaların en şerefli olan yüzü eyyanın en aşağısı olan toprağa koymakla salâmın toprak olduğunu ve yine ona dönerceğini hatırlar; gururu kırılır; âcılığı ve zavallılığını anlar.

Böylece her işte bir sır-ı hakikat vardır ki, ondan gâfil olan kimsenin yaptığı ibadetten nasibi, sûret ve şeklin kendisi olur, başka bir şey olamaz.

KURAAT VE RUKÛNLERİN HAKİKATİ

Mâlûm olsun ki, namazda okunan her kelimenin bilinmesi gerekli olan bir sıfatı vardır; o kelimeyi okuyan kimsenin o hakikatî bilmesi çok önemlidir. Ancak böylece sözünde doğru olur.

Mecrâ: «Allahü Ekber»: «Allah Teâlâ herşeyden büyüktür», demektir. Eğer bu kelimeden bu mânâyı anlamazsa, câhil olur. Bilir de fakat yanında Allah'tan daha büyük birşey var ise, o kimse sözünde sadık olmadığı için ona: «Sözün doğrudur, fakat sen yalancısın.» derler. Zira bir şeye, Allah'a olan itaatinden fazla itaat ederse, o, onun yanında Allah'tan büyük olur. O şeye daha fazla itaat etmiş demek olur. Nitekim Allah buyurur ki: «Kendi arzularını İlah edînce kimseyi gördün mü?» (Câsiye sûresi, âyet: 23) «vecehâtü vecihâye» demenin mânâsı, kalbin yüzünü bütün dünyadan çevirdim ve Allah'a döndüm, demektir. Eğer bu zamanda kalbi başka şeye yönelik ise, bu söz yalan olur. Allah Teâlâ ile yaptığı bu konuşma yalan olunca, tehlikesi ne derece olduğu anlaşılar. «Hanîfen müslîman» deyince müslîmanlığı iddia etmiş olur. Peygamber efendimiz buyurur ki: «Müslîman; müslîmanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir.» O halde, bu sözü söyleyen kimse, ya bilfiil bu sıfat üzere olmalıdır, yahut böyle olmaya azmetmelidir.

«Elhamdülillahî Rabbilâlemin» dediği zaman; Allah'ın nâmetlerini kalben hatırlayıp tazelemeli, şükür sıfatı üzere olmalıdır. Zira «Elhamdülillah» şükür kelimesidir. Şükür de kalbe olur. «İyyake na'bûdü» deyince, ihlâs hakikatini kalbinde yenilemelidir ve ihlâs sıfatı üzere olmalıdır. «İhdi nasratal müstakîme» dediği zaman; tazarrü ve niyazı kalbinde tazeleyip kalbi bu sıfat üzere olmalıdır. Tâstîh ve tehlîlden okunan her kelimenin mânâsını bîlip o sıfatı kalben yaşaması gerekir. Bunun açıklaması uzundur. Hülâsa, eğer namazdan ve

namazın hakikatinden pay almak istiyorsan, anlattığımız gibi olmalısın. Yoksa mânâsız sûrete kanaat etmiş olursun.

KALBİ HAZİR BULUNDURMANIN ÇARESİ

Bilmiş ol ki, namazda kalbin gafleti iki sebepten ileri gelir: Biri zâhîr ile, biri de bâtın ile ilgilidir. Zâhîr ile ilgili olan gaflet, şöyle olur: Namaz öyle yerlerde kılars ki, orada gördüğü veya işittiği şeyler onun kalbini meşgul eder. Zira kalb, göze ve kulağa tabîdir. Bunun çaresi namaz asla ses işitmiyecek yerde kılmaktır. Loş bir yerde ibadet etmesi yahut ibadet ederken gözlerini hareketsiz tutması daha iyi olur. Ahidlerin çağrı loş ve daracık yerde ibadet ederlerdi. Zira geniş yerde kalb dağınık olur. İbnü Ömer (r.a.) namaz kılacağı zaman gözü takılıp meşgul olmaması için, kitabı, kılıcı ve yanında olan örtüleri övünden kaldırırdı.

İkinci gaflet bâtında niâkalıdır. Bu da, onun hatırına gelen düşüncelerdir. Bunları izâle etmek zordur. Bu da İki kısımdır:

– Biri, bir iş yapmamaktan doğan meşgulliyettir. Bunun tedbiri, o iş bitirip ondan sonra namaz kılmaktır. Bunun için peygamber efendimiz buyurur ki: «Namaz ile yemek hazırlanmış, önce yemeği yeyiniz» (Buhârî - Müslim.) Ve eğer bir kimse ile konuşmak istiyorsan onu söyleyip kalbini ondan boşaltacağım.

Diğer kısım; bir anda bitmeyen işlerin endişesi, yahut kalbi istikâ etmiş dağınık endişelerdir. Bundan kurtulmak zordur. Bunun ilâm, kalbî zikir, Kur'an okumak ve bunların mânâsını tefekkür etmek gibi başka şeylerle meşgul etmektir. Bunlar, o endişeleri, tam hakim olmaları ile giderir. Eğer o için arzusu kuvvetli olur da endişesi bu anlatılmakla giderilmezse, onun çaresi, müşkil (ilâm) içmaktır. Ancak bu şekilde maddesi içerden sökülüp atılır. O müşkil (ilâm), bu endişeye sebep olan şeyi terk etmektir. Eğer terk edemezse, o endişeden asla kurtulamaz ve onun namazı kalbini konuşmalarıyla karışık olmamak mümkün değildir. O, şu kimse gibidir ki, bir ağacın altında oturur, serçeler uçar. Fakat hemen sonra yine gelirler. Bu durumda o kimse, onlardan tamamiyle kurtulmak istiyorsa, çaresi o ağacın altından başını bir yere taşımaktır. Zira o ağacın altında kaldıkça onların gürültüsünden kurtulmak imkân yoktur. Bunun gibi bir şeyin kuvvetli arzusu kalbe hakim olursa, ister istemez endişe ondan ayrılmaz. Bu sebeptendir ki, Resûlullah'a güzel bir elbise getirdiler. Onun güzel bir kemeri ve yıldız vardı. Namaz içinde gözleri ona takıldı. Hemen namazdan çıkıp o elbiseyi sahibine verdi ve eski elbisesini giydi. Bir defa da peygamberin nalinerine yeni kayış bağlamışlardı. Namaz içinde gözü ona takıldı ve heşuna gitti. Bunun için onu çıkartıp eskisini takmalarına emretti.

Hâ Tâhî (r.a.) hermalığında namaza duruyor. Birden, hep burmalık içinde uçup hiç dışarı çıkmayan bir kuş gördü. Kalbi onunla meşgul olup kaç rek'at kaldığını hatırlıyamadı. Sonra Peygamber efen-

dünyâın huzuruna geldi; kalbinden şikâyet etti. Ve bunun keffareti olarak hırmalıyı fakirlere sadaka verdi. Selef (geçmiş büyükleri) bunun gibi şeyleri çok yaparlardı ve kalbın ilâkı bu olduğuna anlaşılmıştı.

Hüllaâ, namazdan önce Allah'ın zikri hakim olmazsa, namazın içinde de huzur olmaz. Kalb, namaz içinde, kendisine galib gelen düşünceden kurtulamaz. Namaz huzur-u kalb ile kalmak istiyorsa, namaza başlamadan önce kalbine ilâç yapıp onu boşaltması gerekir. Bu da dünya meşguliyetlerini üzerinden tamamiyle atıp dünyadan ihtiyaç kadariyle kanaat etmek ile olur. İhtiyaç miktarından maksadı da, ibadet yapma mekânına sağlamak olmalıdır. Hâî böyle olamayınca, kalb hazır olmaz. Ancak namazın bir kısmında hazır olur. O zaman nafîle ekleyip kalbî hazır bulundurmamak gerekir. Böylece, farzların noksanını tamamlamakla dört rek'at miktarında kalb huzuru sağlanmış olur.

CEMAATIN FAZİLETİ

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cemaatla kılınan bir rek'at namaz, yalnız başına kılınan yirmi yedi rek'at namaz gibidir.» (Sahih-heyv) yine buyurur ki: «Yatsı namazını cemaatle kılan, gecenin yarısına ihya etmiş gibi olur.» (Tirmizî) yine buyurur ki: «Kırk gün arkaya birinci tekbiri kaçırmadan cemaatla namaz kılan, iki herket yazsınlar: Biri mîlâktan kurtulduğuna dair, diğeri de cehennemden kurtulduğuna dairdir.» (El-Beyhaki).

Bu sebebdir ki, Seleften biri birinci tekbire yetişmeseydi, üç gün kendisine taziye ederlerdi. Eğer cemaati kaçırmış olsa, yedi gün taziye ederlerdi. Said Bin Müseyyeb diyor ki: «Ehî Yûdûr ki, ezanın sesini işitmeden önce camiye geliyorum.» Birçok âlimler diyor ki: Bir kimsenin ömrü olmadan yalnız başına namaz kılması doğru değildir. O halde, cemaati muhafaza etmek gerekir.

İMLİK VE İKTİDA ADABINI GÖZETMEK FAZİDİR

Ervelâ cemaatin rızası olmadan imamlık yapmamalıdır. Cemaat, onu sevmiyorlarsa, istemiyorlarsa, imamlıktan sakınmalıdır.

İmamlık yapmasını istiyorlarsa, ömrü beyan edip reddetmemelidir. Zîrâ imamlığın fazileti fazladır.

İmamlık yapan, beden ve ebbâc temizliğinde ihtiyath olmalıdır. Vaktin evvelinde namaz kılmalıdır. Cemaatin çoğalmasın için namazı geciktirmemelidir. Zîrâ vaktin evvelinin fazileti, cemaatin çok olmasının faziletinden ziyadedir. Sahabe-i Kirâından hicri hamr oluncu, üçüncüyü beklemeserdî. Bir gün Resûlullah cemaate geç kaldılar. Sahabe onu beklemeyip Abdurrahman bin Avî öne geçip namaz kaldırdı. Resûlullah yetiştiği zaman bir rek'at kılmuşlardı. Namaz bittince, Ashab-ı Kirâm Peygamberin hatırasına bir şey gelir diye korktular. Re-

şühûdullah onları teselli etti: «Güzel yaptınız, her zaman böyle yapınız buyurdu.

İmamlığa ihlasla yapılmalıdır. Yani Allah rızası için yapılmalıdır, ücret almamalıdır. Zira imamlık için ücret almak haramdır. (Bu hususta imamlar arasında ihtilâf vardır.) Saflar düzelmeyen tektir almamalıdır. Tekbillerde sesini yükseltmemelidir. İmamlığın sevabını almak için imamağa niyet etmelidir. Fakat imamağa niyet etmezse, cemaatin namazı doğru olur. Fakat kendisi imamlık sevabını almaz.

Sesli okunan namazlarda, sesli okunmalıdır. Rükû ve secdeyi hafif yapmalı, tesbîhleri imam üç defadan fazla okumamalıdır.

Enes diyor ki:

«Hik kimsenin namazı peygamber efendimizinki kadar kısa ve mukemmel olmazdı.» Namazı çabuk kılmaktaki gaye cemaattaki za'ıf ve mühim işi olanları himaye içindir. Cemaat, imamın hareketini imandan sonra yapılmalıdır, beraber yapamazmalıdır. Meselâ imamın alını yere erişmeden cemaat secdeye varmamalıdır. İmam rükû vaziyetine varmadan cemaat rükû'a eğilmemelidir. İmama uymak böyle olur. Eğer bile bile imandan önce rükû veya secde yaparsa mekrûh olur.

Selâm verince, «Allahümme entes -Selâm ve Minkes - Selâm, Tebarekte ya Zülcelâl-i vel-İkram.»

Manası: Ya Rab! Selâm sensin. Selâm sendendir. Ey Celâl ve İkram sahibi sen oraktan uzakısın; diyecek miktardan fazla oturmamalıdır. Sonra kalkıp yürünü cemaat tarafına çevirir ve dua eder. İmam dua etmeden cemaatin gitmesi mekrûhtur.

CUMA NAMAZININ FAZİLETİ

Cuma günü büyük bir gündür ve bütün imam ehlinin bayramıdır. Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: «Ömrünüz olarak üç cuma namazını terkeden kimse, İslâm'ı terkemiştir ve kalbi günah pasıyla kararmıştır.» (Ahmed bîn Hanbel ve sünen sahipleri) ve yine hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ her cuma günü altmış bin kulunu cehennem ateşinden azad eder» ve yine peygamberimiz buyurur ki: «Her gün zaval vaktinde cehennemi kızdırırlar. Zevâl vaktinde namaz kılmayın. Yalnız cuma gününde namaz kılın ki, o gün cehennemi kızdırmazlar.» (Ebu Davud) ve yine buyurur ki: «Cuma gününde âhirete geçen kimseleri şehidler derecesine yazarlardı, kâbir âzabından muhafaza ederler.»

CUMANIN ŞARTLARI

Diğer namazlarda şart olanlar, cuma namazında da şarttır. Bunlardan başka cuma namazına mahsus altı şart daha vardır:

Birinci şart: Vaktır. Cuma namazının selâmı, ikinci namazın vakti girdikten sonra verilirse, cuma namazı geçmiş olur. Onun

üzerine öğle namazını tamamlaın. (Hanefîlerce vakit çıktıktan sonra öğle namazını, cuma namazına bina etmek câiz değildir. Ona müteakik kaza kılmak gerekir.)

İkinci şart: Mekândır. Zîrâ cuma namazını sahrada ve çadırlarda kılmak câiz değildir. Şehirde, yahut kırk âkil, bâlîğ ve müslüman bulunan bir köyde kılınması gerekir. Eğer, camide toplanmasalar bile câizdir. Yani cumanın şartı mevcuttur. (Bu Şafilere göredir.)

Dördüncü şart: Cemaattir. Zîrâ zikir okunan kimseler her biri ayrı ayrı kılarsa olmaz. Fakat cuma namazının son rek'atına yetişirse cuma namazı tamam olur. Eğer son rek'ata yetişip cuma namazına iktida etmezse, öğle namazına niyet etsin.

Beşinci şart: Bir şehirde ondan başka cuma namazı kılınmamalıdır. Zîrâ bir şehirde bir cuma namazı kılmak gerekir, birden fazla câiz değildir. Ancak bir camiye sığmıyorlarsa, yanısıra sığınmaları zor ise kılınabilir. Eğer bir yere sığınmaları mümkün olduğu halde iki yerde kılarsa, hangisi iftihar tekbirini önce getirirse onların cuması sahih olur, diğeri sahih değildir. (Hanefîlerce iki yerde kılmak câizdir. Bu da İmam Muhammed'e göredir.)

Altıncı şart: Şafilere göre namazdan önce iki hutbe okunur. Her iki hutbe de faradır. İki hutbe arasında oturmak da faradır. Hutbede ayakta durmak faradır. Birinci hutbede dört farz vardır: Birinci, hamd'dür. «Elhamdülillâh» demek kâfidir. İkincisi, peygamber efendimize salâtü selâm getirmektir. «Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Âli Muhammedin» (Ya Rab! Muhammedin ve Âlinin üzerine rahmet et.) demek kâfidir. Üçüncüsü, takva ile vasiyet etmektir. «Usûkûm bîtek vallâh» demek yetiştir. Dördüncüsü, Kur'an-ı Azîm'den bir âyet okumaktır. İkinci hutbede de bunlar faradır. Ancak Kur'an okumak yerine dua edilmesi gerekir. (Hanefîye göre farz olan yalnız Allah Teâlâ'yı zikir etmektir).

Bundan sonra bî ki, cuma namazı, kadınlara, kölelere, çocuklara ve müsafirlere farz değildir. Fazla çamur, yahut haddinden fazla yağmur olursa veyahuk mükellef hasta olursa, yahut ağır bir hastayı beklese ve ondan başka bekliyecek kimse olmazsa, cuma namazını terk etmek câizdir. Ancak öğle namazını, cuma namazından çıkıldıktan sonra kılmak gerekir.

CUMANIN EDEBLERİ

On şey vardır ki, onlar edeb ve sünnettir. Onlara riayet etmek gerekir.

Birinci edeb: Perşembe günden cuma namazına hazırlık yapıp ona hâsin olan işleri tedarrük etmektir. Elbisesini temizlemek, ve ercesi gün zamanında namaza girebilmek için işlerini bitirmek gibi. Perşembe günü ikinci namazından sonra boş oturup tesbîh ve istiğfar ile meşgul olmak gibi. Zîrâ bu zamanın fazileti büyüktür ve cuma gö-

nâmün aziz (kıymetli) saatine muadilidir. Cum'a gecesi hanamıyla sohbet etmek sâmet olduğu rivâyet edilmiştir. Tâ ki, cuma günü gusûl abdesti almaları lâzım etsin.

İkinci edeb: Eğer camiye erken gidersek sabah vaktinde erkek gusûla meşgul olmalıdır. Eğer erken gitmiyetseniz geciktirmek daha evlâdır. Peygamber efendimiz cuma günü gusûl etmeyi defalarca emretmişler. Hatta bazı âlimler cuma günü gusûl etmeyi farz saymışlardır. Medine-i münevvere halkı bir kimseye ağır konuşmak istediği zaman, «Cuma günü gusûl yapmayandan beterdire derlerdi. Cuma günü cünüb bulunan kimse cünüblük için gusûl ettikten sonra cum'a gusûl niyetiyle bir miktar üzerine su dökmek daha iyi olur. Ancak bir gusûlde ikisini de niyet etse, kıfâyet eder ve cuma gusûl de hâsıl olur.

Üçüncü edeb: Süslü temiz ve güzel kıyafetle camiye gelmektir. Temizlik; uzamış saçların, kollarına traş etmek, tırnağını kesmek ve bayağını almakla olur. Eğer daha önce hamama gitmiş, bunları yapmış ise, yetiştir. Süslenmek; beyaz elbise giymek; akrâ Allah Teâlâ elbiseleri içinde beyaz daha fazla sever. Güzel kokular sürünmekle olur. Bunu camiye ve namaza hürmet için; yahut kötü koku nedeni ile kimseye ediyet vermiyeyim diye, ya da gıybet konusu olmasın diye yapmalıdır.

Dördüncü edeb: Camiye erken gitmektir. Zira camiye erken gitmenin fazileti büyüktür. Eskiiden cuma namazına sabahleyin münâla giderlerdi. Yollarda insan kalabalığından meydana gelen tedhihamdan camiye gitmek zor olardı. Bir defa İbnü Mes'ûd camiye vardığında üç kişinin kendisinden önce geldiğini görünce, kendi nefsini kınadı ve: «Şen dördüncü derecede olursan, halim nice olarsın dedi. Rivâyet ederler ki, kâhân'da meydana gelen ilk bî'fat bu sünnetin kalkmasıdır. Hristiyanlar ve yahûdiler, cumartesi ve pazar günleri zamanında kılıcay ve havraya giderlerken, müsülmanlar, kendi günleri olan cuma gününde kusur ederlerse, halleri ne olacaktır?

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cuma günü ilk saatte camiye gelen bir deve kurban etmiş gibi olur. İkinci saatte gelen, bir ağır kurban etmiş olur. Üçüncü saatte gelen bir koyun kurban etmiş gibi olur. Dördüncü saatte gelen bir tavuk kesip sadaka vermiş gibi olur. Beşinci saatte gelen bir yumurta sadaka vermiş gibi olur. Hatip minbere çıkınca, melekler bu faziletin sevabını yazdıkları sahifeleri kapatıp hadise dinlemeye koyulurlar. Bundan sonra gelen, namazın faziletinden başka bir şey bulamaz.»

Beşinci edeb: Geç geldiği takdirde cemaatin omuzları üstünden atlayıp öeri geçmemelidir. Zira hâdisete gelmiştir ki: «Böyle yapan kimseyi, kıyamet gününde köprü yaparlar. İnsanlar onun üzerine basarak geçerler.» Peygamber efendimiz cemaatin üzerinden atlayan birini gördü. Namazdan çıktıktan sonra ona: «Şen niçin cuma namazına kılmadın?» dedi. O kimse: «Ya Resûlullah sâkinle beraber idim.» dedi. Peygamber efendimiz: «Cemaatin üstünden atladığını gördüm.» buyurdu. Yani böyle yapan kimseye asla sevap hâsıl olmaz, namaz

kılmaması gibi olur. Ancak birinci safta boşluk var ise, geçebilir. Çünkü safta boş yer bırakmakla cedar hatâ yapmışlardır.

Altıncı edeb: Namaz kılan kimsenin önünden geçmemektir. Oturduğu zaman bir duvara yahut sütuna yakın oturmalıdır. Tâ ki bir kimse, önünden geçmeye imkân bulmasın. Zîrâ namaz kılanın önünden geçmek yasaklanmıştır. Hadîste gelmiştir ki: «Namaz kılmakta olanın önünden geçmektenense, insanın toz - kül olup ona rüsgârlarını savurması kendisi için daha hayırlıdır.»

Yedinci edeb: Birinci safta yer almaya çalışmalıdır. Birinci safta yer olmazsa, ne kadar ona yakın olursa o kadar iyidir. Zîrâ onun fâzileti büyüktür. Ancak birinci safta, ipek elbise giyen askerler olursa, yahut hatibin siyah elbisesi ipekten olursa, yahut kâhri altınla olursa ya da başka bir günah bulursak, o zaman ne kadar uzak olursa o kadar iyidir. Zîrâ günah bulunan yerde oturmak câiz değildir.

Sekizinci edeb: Hatîp minbere çıkınca, konuşmamalıdır. Müezzîn okuduğu ezanı tekrar etmekle meşgûl olmalıdır. Müezzîn ezanı bitirdikten sonra da hutbeyi dinlemekle meşgûl olmalıdır. Bir kimseye bir söz söylemek isterse, işaret etmelidir, «ses» dememelidir. Zîrâ Peygamber efendimiz buyurur ki:

«Hatbe okunurken, bir kimse, bir kimseye «ses», yahut «düle!» demesi yakışıksızdır ve cuması, cuma olmaz.»

Hatipten uzak olup hutbeyi duymasa bile yine susması gerekir. Konuşulan yerde oturmamalıdır. Hatib hutbede iken tahiyyet-i mesdîd hariç hiçbir namaz kılmamalıdır. (Hanefîlerce ona bile kalmamalıdır.)

Dokuzuncu edeb: Namaz bitirdikten sonra yedi kerre Fatiha, yedi İhlâs ve yedi kerre «Eûzülerle» okunmalıdır. Zîrâ hâdis gelmiştir ki: Bunları okuyan gelecek cumaya kadar şeytanın şerrinden korunmuş olur. Sonra bu duayı okunmalıdır. «Allahümme ya Ganiyyü, ya Hâmidü; Ya Müddin, ya Müddü, Ya Rahîmü, Ya Vedûdu ignini bi helâlike an haramike!» Bu duayı okuyan ummadığı yerden rızık bulur. İnsanlara muhtaç olmaz. (Bu duanın mânâsı şudur: Ey dünyada ve âhîrette yaratıcı, merhametli, sevgili ve garî Allahım, helâkînden bize rızık ihsan eyle, harama muhtaç eyleme, fâşlarla bizi senden gayriye muhtaç eyleme) sonra altı rek'at namaz kılmalıdır. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.) ten böyle rivâyet olunmuştur.

Onuncu edeb: İkinci namazına kadar camide durmaktır. Akşam namazına kadar durmаса daha faziletlidir. Rivâyet etmişler ki, cuma günü camide bu kadar durmanın sevabı, hac ve umre sevabı kadar olur. Eğer camide bekliyenemeyip evine giderse, bari Allah Teâlâ'nın âkrinden gâfil kalmasın ki, cuma günündeki «şeref saati» gâfille geçip onun faziletinden mahrum kalmasın.

CUMA GÜNÜNÜN FAZİLETLERİ

Cuma gününde yedi fazilet aranmalıdır:

1 — Sabahleyin ilim meclisinde bulunmalıdır. Hikâye anlatanların meclisinden uzak olmalıdır. Sözcüleri, dünyaya meyli ve rağbeti azaltıp âhirete çağırانların meclisinde bulunmalıdır. Böyle ilim meclisinde bulunmak, bin rek'at namazdan daha faziletli olduğu rivâyet edilmiştir.

2 — Cuma gününde bir eşref saat vardır ki, «O saatte kim ne isterse verilir» (Tirmizî, Namaz bahai hadis numarası 490) diye hükme vardır. O saatin, güneş doğarken mi, zaval vakti mi, güneş batarken mi, hatib minberde iken mi, ezan vakti mi, namaza dururken mi, ikindi vakti mi, diye ihtilâf etmişler. Doğrusu budur ki: O vakit belli değildir, mübhemdir, Kâdir gecesı gibi. O halde, cuma günü sabahın akşamı kadar bu saati beklemek ve hiçbir vakti zikirsiz ibâdetle geçirmemelidir.

3 — Cuma gününde Peygamber efendimize çok salavat getirmelidir. Zira Peygamberimiz buyurur ki: «Cuma günü bana seksen kerre salıvat getiren kimsenin, seksen yıllık günaha affedilir. «Ya Resûlullah, sana nasıl salavat getirelim» dediler. Şöyle deyin buyurdu:

«Allahümme salli alâ Muhammedin ve âli âli Muhammedin Salâtın tekûnu leke rıdâen ve lî hakikî edâen va'tihîl - Vesîle Vel - Makamel - Mahsud ef'âz va'detihîl ve es'âbî anna mâ hüve eh'leşu vezihîl ef'âlel Mâ Cezayre mebiyyen ân ümmetihî ve Salî alâ Cemîl ihvanihî Minennabiyyine ves - Salâhin, Yâ Erhamer - Rahimîn!» (Mâ-nâ; Allahım, rızan üzere ve Resûlün hakkını edâ üzere ona ve âline salatu selâm ver. Ona cennet-i A'îde vadettiğin makam-ı mahmud'u ver. Bütün Resûle layık olduğu bedelleri ver. Diğer peygamberlere, ümmetinden verilen bedellerden daha üstün bir bedel ver. Peygamber ve salihlerden olan arkadaşlarına salat et. Ey rahmet edenlerin rahmet edicisi!). Rivâyet edilir ki, yedi cuma bu duayı yedi defa okuyan kimse, mutlaka peygamberin şefaatına nâil olacak. Eğer yalnız «Allahümme salli alâ Muhammedin ve âli âli Muhammedine derce, yine yetiştir.

4 — Bugün çok Kur'an okunmalıdır. Özellikle, «Kehf» sûresini okunmalıdır. Zira onun fazileti hakkında çok hadisler ve ahbar gelmiştir. Eski âbidler, cuma günü bin ihlâs okumak, bin Salâvat getirmek ve bin kerre de; «Sâbhanellâhî vel-Hamdulillâhî ve Bîsmâhe'llellâh vel-hâm ekter.» demeyi âdet edinmişlerdi.

5 — Bugün çok namaz kılınmalıdır. Hâdiste gelmiştir ki, kim cuma günü camiye gidip ve hemen dört rek'at namaz kılar, her rek'atte eli ihlâs okursa, cennette yerini görmeden dünyadan ayrılmayacaktır.

Cuma günü dört rek'at namaz kılıp her rek'atında şu dört sûreden birini okumak sünnettir: Kehf sûresi, Taha sûresi, Mâlik sûresi,

Yâsin sûresidir. Bunları okuyamazsa, Secde sûresini, Lokman sûresini, Dâhan sûresini okumalıdır.

İbni Abbâs (r.a.) her cum'a günü Tesbîh namazı kılardı. Tesbîh namazı, bilinen bir namazdır.

Dileyenler için cuma günü zevâî vaktine kadar nâfile namazlarla meğûl olmak ve cuma namazından sonra ikinci namazına kadar ilâm meclisinde hazır bulunmak, sonra da akşamı kadar istiğâr ve tesbîhle meğûl olmak daha evlâdır.

6 — Cuma günü sadakası geçirmemelidir. İsterse bir ekmek parçası olsun. Zira cuma günü verilen sadakanın sevabı fazladır. Hutbe zamanında bir şeyi istiyeni menetmek lâzımdır. Ona o anda bir şey vermek mekrûhtur.

7 — Haftada bir günü, yani cuma gününü kâhirete tahsis etmelidir. Bugünün tamamında hayır işlerle meğûl olmak, dünya işlerini bir tarafa atmalıdır. Enes (r.a.) diyor ki: «Namaz kılınca, yeryüzüne değdiniz ve Allah'ın sadfını arayınız.» (Cuma sûresi, âyet: 10) Âyeti kerîmesinin mânâsı, dünyevî kazanç değildir. Belki ilim öğrenmek, kardeşleri ziyaret etmek, hastaların hâlini sormak, cenazeyi uğurlamak ve bunun gibi şeyler demektir.

MES'ELE

Namaz için gerekli önemli şeyler anlatıldı. Diğer hususlar ihtiyâç duyulunca, ehîlinden sormak gerekir. Zîrâ bu kitap bâtûn teferruâtı anılatmaya müsâit değildir. Ancak namaz niyetinde vâki olan vesvese çok kerre vâki olduğundan ona biraz işaret edelim.

Bil ki, vesvese, aklında bir nevî noksanlık olan yahut sevda (kerv) hastalığı olan veyahut gerilati bilmeyip niyetin mânâsını bilmeyen kimselerde olur. Niyet, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmek için seni Kibleye yûnaltıp ayak üzerinde tutan bir ârîdudur. Sana, «Fîlân âlim geliyor, ona hürmeten ayağa kalk.» deseler, sen, «Niyet ettiğin fîlân âlimin ilminden ötürü ve fîlân kimsenin emrinden ötürü ayağa kalkmaya.» demezsin. Belki hemen ayağa kalkıp ona saygı gösterirsin. O halde niyet, kalb dilîyle yahut sâhîr dille söylemeklekin kalbine doğan istektir. Kalb lisânı ile olan söylemeye «nefs sâde» denir, niyet denmez. Niyet ayakta durmama sebep olan istektir. Ancak şu var ki, emir neye olmuştur? Onu bilmek lâzımdır. Öğle namazına mı, yahut ikinci namazına mı? Kalb, bu dereceden çıkmadan «Allâhü Ekber» demek niyete yetişir. Şöyle ki, secde mânâsı, farz mânâsı ve öğle namazı mânâsı def'aten kalbine gelir.

Belki zikir okunan mânâlar birbirini ardına akla geir. Fakat birbirlerine yakın olmakla hepî biriden akla gelir gibi göründüğü. Bu kadar da kâfidir. Zîrâ bir kimse sana: «Öğle namazının farzını kıldın mı?» derse, cevâbe diye cevap verirsin. «Cevâbe dediğin anda bu mânâlar hepî senin kalbinden hâsıl olur. Nihayet ayrı ayrı olmaz. O hal-

de senin kendi nefsinde olan hatırlaman, o kimsenin sözü mesabesinde olur. «Allahü Ekber» kelimesi de «evete» demek mesabesinde olur.

Bu anlattıklarımızdan fazla dikkat ve kendini zorlama, namaz kalan kalbini dağıtır ve namazı karıştırır. O halde, uygun olan ilekle yapmak, sert dikkat göstermemektir. Bu derece niyet sağlandıktan sonra ne şekilde olursa olsun, namaz doğru olur. Zira namaz da diğer işler gibidir. Bunun için Peygamber efendimiz ve Sahabe-i Kiram zamanında hiç kimseye niyet vesvesesi olmazdı. Zira onlar niyet ışının kolay olduğunu anlaşırlardı. Bunu bu şekilde bilmemek koyu bir cehillikten ileri gelir.

BEŞİNCİ ASIL

Z E K Â T

Bu ki, zekât İslâm'ın şartlarından biridir. Peygamber efendimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İslâm beş esas üzerine binâ edilmiştir: "Lâ ilâhe illallah" kelimesi, namaz, zekât, Ramazan orucu, hacc (Buhârî - Müslim, İbnî Ömerden.) Hadiste gelmiştir ki: «Bir kimsenin altın ve gümüşü olup onlara zekâtını vermezse; kıyamet gününde bunlar birer kavgın şış olup göğsünden çıkacak. Dört ayaklı hayvanlara mâlik olup zekâtını vermezse, kıyamet günü onları ona musallat ederler. Kimi hayvanı ile vuracak, kimi ayaklarıyla çiğneyecek. Hepsini çiğneyip geçtikten sonra, ilk geçen geri dönecek ve tekrar çiğneyecekler. Bu iş hal-kin hesabı bitinceye kadar devam edecek.» Bu hâdis sahihtir. Sahîh-i Buhârî'de zikir edilir. O halde mal sahibi olanların zekâtı bilmeleri lâzımdır.

ZEKÂTIN ÇEŞİTLERİ VE ŞARTLARI

Akı çeşit şeyde zekât farzdır.

1 — Dört ayaklı hayvanların zekâtı

Bunlar da deve, sığır ve koyundur. At, eşek ve diğer hayvanlarda zekât yoktur. (Hanefilerce atın, bazı şartlarla zekâtı vardır). Bu zekât dört şartla farz olur:

Birinci şart: Masrafı çok olmamalı, otlağta otlamalıdır. Eğer yılı nekersiyetinde yem verip masraf sayılacak durum olursa, zekâtı kalkar.

İkinci şart: Bir yıl boyunca mâlikînin mâlikiyetinde kalmalıdır. Eğer sene içinde mâlikiyetinden çıkarsa, zekât kalkar. Fakat malını nesli ve yavrusu sene sonunda meydana gelirse, ashına bağış olarak zekâtı dahil olur.

Üçüncü şart: Mal sahibi o mal ile zengin sayılmalı ve mal onun tasarrufunda olmalıdır. Eğer malı kaybederse, yahut bir sâlim alın-

den gâsp yoluyla almış olsa, onun üzerine zekât farz olmaz. Ancak bütün hâsıl olan faydasıyla tasarrufuna döerse, o zaman geçmiş zamanın zekâtı farz olur. Eğer bir kimsenin mevcut malı, borcu kadar dahi olsa, sahih olan ona zekât farz olmaz. Zira hakikatta zengin değil, fakirdir.

Dördüncü şart: Malı rûsba erişip onunla zengin sayılmalıdır. Zira az malla zenginlik hâsıl olmaz.

Deve beş âdet olmayınca onda zekât farz olmaz. Beş devede bir koyun farz olur. On devede iki koyun, onbeş devede üç koyun, yirmi devede dört koyun farz olur. Koyun bir yağından aşağı olmamalıdır. Yirmi beş devede bir yağında bir dişi deve vermek farz olur. Dişi yok ise, iki yağındaki erkek onun yerini tutar. Sonra otuz altıya varıncaya kadar bir şey vermez. Otuz altı da iki yağında bir dişi deve farz olur. Kırk altıda üç yağında bir dişi deve farz olur. Yetmiş altı devede iki yağında iki dişi deve farz olur. Doksan birde dört yağında iki dişi deve farz olur. Yüzyirmi bîrde iki yağında üç dişi deve farz olur. Bu hesaptan sonra bir karar tutar, her elli devede üç yağında bir dişi deve, kırk devede iki yağında bir dişi deve farz olur. (Hanefîlerce yüzyirmi deveden sonra yenilenir: Her beş devede bir koyun farz olur. Yüz-kırk beşe varıncaya kadar. Yüskırk beşte iki yağına girmiş bir dişi deve ile dört yağına girmiş iki dişi deve farz olur. Ondan sonra yenilenir: Her beş devede bir koyun farz olur. Yirmi beşte iki yağına girmiş bir dişi deve farz olur. Bu şekilde gider).

Sığırda zekâtın tafsilâtı şöyledir: Otuz varıncaya kadar, zekât farz olmaz. Otuz ulaşıncaya, bir yağında bir dana farz olur. Kırk sığırda iki yağında bir dana ve her otuzda, bir yağında bir dana farz olur.

Koyunun zekâtı ise şöyledir: Kırk koyunda bir koyun, yüzyirmi birde iki koyun; iki yüz bir koyunda üç koyun; dört yüz koyunda dört koyun verilir. Bu şekilde karar tutar: Her yüz koyunda bir koyun farz olur. Koyun verilir ise bir yağından eksik olmamalıdır. Keçi veriliyor ise, iki yağından eksik olmamalıdır. Daha önce de geçtiği gibi, iki kimsenin koyunları karışık olsa ve herbiri zekât ehli olsa, yarı biri kâfir veya hut mûkateb (efendisine bir nakhtar para vermek şartıyla âzad edilecek köle) olmasa, eğer ikisinin kırk koyunu varsa, herbirine yarım koyun zekât farz olur. Eğer ikisinin yüz yirmi koyunu olsa, yine bir koyun yetiştir. Yüzyirmi bir olmadıkça. (Hanefîlerce karışık olan olmayınca beraberdür. Hatta iki kimsenin kırk koyunu olsa, hiç birine zekât farz olmaz.)

2 — Üçer zekâtı

Sekizyüz merra (*) buğdayı, yahut arpası, yahut hurması, yahut üzümü veya bunlardan başka bir insan topluluğuna sâhire ve gıda olabilecek maddelerden meselâ: Nohut, püring, bakla ve benzerleri

(*) Merra bir aşaklık üçtebirdir ve yaklaşık olarak 2 kg. dir.

gibi bu miktara sahib olan kimseye *üzür* farzedir. *Zähire* olarak kullanılmayan ceviz, pamuk, keten ve diğer meyvalar gibi maddelerde *üzür* farz değildir. (Hanefilere göre odundan, otluktan ve kamuştan başka, yerden çıkan her şeyde *üzür* farzedir ve azı çoğu birdir). Bir kimse'nin dörtyüz mena buğdayı ve dörtiyüz mena arpa'sı olsa, *üzür* farz olmaz. Zira her cins nisaba erişmemiştir. Zira nisab bir cinsten olmahdır. Eğer akar su ile suvarılmayıp çekilen su ile suvardırsa yirmide bir farz olur. Fakirlere, taze üzüm ve taze hurma zekâten taze üzüm ve taze hurmadan değil belki kuru üzüm ve kuru hurmadan vermeli. Ancak kurutulamayan üzüm ve hurmadan taze olarak verilebilir. Üzüm ve hurma sulanınca; buğday ve arpa taneleri sertleşince, tasarruf etmemelidir. Belki başta, ondan fakirlerin hissesi ne kadar olduğunu bilmek gerekir. Miktarı bilindikten sonra hepsinde tasarruf etmek ekiz olur.

3 — Altın ve gümüş zekâtı

İkiyüz dirhem gümüşte yıl sonunda beş dirhem gümüş farz olur. Yirmi miskal altında yarım miskal altın farz olur. Halka herbirinde kırkta bir farz olur. Ne kadar artarsa, bu hesaba göre olur. Düküm ve kütçe altın ve gümüşünde; kılıç ve düvite olan altın ve gümüşte; ve halka kullanılması haram olan her türlü altın ve gümüşte zekât farz olur. Erkek ve kadınlara kullanılması ekiz olan ziynetlerde zekât farz değildir. (Hanefide farzedir). Başkasının zimmetinde olan, fakat istendiği zaman tahsil edilebilen altın ve gümüşte zekât farzedir. (Hanefiye göre istendiği zaman tahsil mümkün olsun, olmasın zekât farzedir.)

4 — Ticaret malının zekâtı

Yirmi miskal altınlık bir eşyayı ticaret niyetiyle satın alan bir tacir, ilavinden yıl geçtikten sonra nakit zekâtı gibi zekât farz olur, sene içerisinde kazandıkları sene sonunda hesaba katar. Sene sonunda malının kıymetini bilmelidir. Eğer sermaye altın yahut gümüş ise, zekâtı da ondan vermeli. Eğer bir metân ile ticaret niyetiyle bir şey satın almak istese, onu satın almadıkça senenin başlangıcı başlamaz.

5 — Fıtre zekâtı

Ramazan Bayramı gecesini, bayram günü kendisinin ve aile efradının yiyeceğinden; ev, ebiye ve diğer zaruri ihtiyaçlardan başka bir şeye malik olan her müslümâna yediği şeyin cinsinden fakirlere bir sa' vermek farz olur. (Hanefiye göre, zekât nisabına malik olmadıkça Fıtr sadakası vacib olmaz). Kendisi arpa ekmeği yiyorsa, buğday vermek caizdir. Hangi cinsten yiyorsa, o cinsin iyisinden vermektir. (Hanefiye göre, buğday ve üzümden yarım sa'; arpa ve hurmadan bir sa' vermek vacibdir. Vacib olan yediği şeyin orta kalitesini vermektir.)

Buğday bedel arpa vermek câiz değildir. Nafakası kendisine farz olan kimsenin fitresini de vermek farardır. Karısı, çocukları, babası, annesi, kölesi gibi. İki kimsenin ortak olduğu kölenin zekâtı, her iki ortağa farardır. Kâfir kölenin fitresi farz değildir. (Hanefîlerce kâfir kölenin bile fitresi vacibtir. Nitekim kendi karısının fitresi farz değildir). Karısı kendi fitresini verirse câiz olur. Kocası ondan izin almaksızın fitresini verirse yine câizdir.

Zekâtın hükümlerini bu kadar bilmek gereklidir. Bunun dışında bir mesele vâki olursa, âlimlerden sormak lâzımdır.

ZEKÂT NASIL VERİLİR?

Zekât vermekte beş edebî gözetmek lâzımdır:

1 — Farz olan zekâtı edaya niyet etmektir. Eğer bürini vekil yaparsa, vekâletini verirken niyet etmelidir, yahut vekiline, niyet etmesini söylemelidir. Çocuğun velisi de, malının zekâtını verirken niyet etmelidir. (Hanefîye göre çocuk üzerine zekât farz değildir.)

2 — Yıl tamam olunca, acele etmelidir. Özürlü tehir etmek câiz değildir. Fitre zekâtına hayramandan sonraya bırakmak câiz değildir. (Sonraya kahırsa yine vermek gerekir.) Fakat acele edip Ramazan ayında vermek câizdir. Malın zekâtını da yıl tamam olmadan acele edip vermek câizdir. Ancak (zekât) alan kimse yıl sonuna kadar fakir kalması şartıyla. Hattâ yıl tamam olmadan ölürse, yahud zengin olursa, yahud da mürted olursa, zekâtı tekrar vermek farz olur.

3 — Her cinsin zekâtını, o cinsten vermelidir. Eğer akçe yerine altın, arpa yerine buğday, yahud başka bir mal yerine kıymetini verirse, câiz olmaz. (Hanefîye göre câizdir.)

4 — Zekâtı, malının bulunduğu şehirde vermelidir. Zîrâ fakirler onu bekliyor. Eğer başka şehire götürüp orada verirse, sahib olan zekât boynundan zekât olmuş olur.

5 — Zekât miktarını sekiz sınıf kimseye taksim etmelidir. Her sınıftan asgari üç kişi olmalıdır, ondan eksik olmamalıdır. Tamamı yirmi dört yapar. Eğer zekâtı bir dirhem bile olsa, bu yirmi dört kimseye vermelidir. O halde, önce zekâtı sekiz kısma ayırmak lâzım, sonra her kısıma üç veya daha fazla kimseye taksim etmelidir. Bu taksim eşit olmasa da olur. Bu zamanda üç sınıf eksik bulunur: Gazi, müellefe ve zekât toplayıcılar. Fakir, miskin, mükâteb, ihnâ sebîl (yolcu) ve medyun (borçlu) bulunur. O halde (Şafîye göre) zekâtı onbeş kişiden az kimşelere taksim etmek câiz değildir. Fakat bu iki meselede Şafî mezhebi, gayet zor olduğu için, Şafîlerin çoğu Hanefî mezhebiyle amel eder. Unutur ki, zarûret için bu hususta muahaza olmayalar.

ZEKÂTA MÜSTAHAK SEKİZ SINIF

1 — Fakir olanlardır. Fakir hiçbir şeyi yapamayan, hiçbir kazanca sahip olmayan kimşedir. Eğer bir günlük yiyeceği ve giyeceği

varsa, daha fazla yoksa, veya gömleği var, tülbendi yoksa; yahud tülbendi var, gömleği yoksa, yahud âlet ile kazanç sağlayabilir; fakat âlet yoksa, yahud ilim talebesi olup çalıştığı takdirde okumaktan geri kalmayacaksa, fakir sayılır. Böyle fakir az bulunur. Ancak böyle çocuklar vardır. O halde çare, çoluk çocuk sahibi bir fakir bulunup fakirler için tayin ettiği hisseyi ona teslim etmektir.

2 — Miskin olanlardır. Miskin; masrafta, gelirinden fazla olan kimsedir. Bir kimsenin evi, elbisesi de olsa, fakat kazancı bir yıllık ihtiyacını karşılamıyorsa, ona bir yıllık ihtiyacını vermek câizdir. Ev ayağına sahip ise de nafakaya muhtaç olan kimsce müstendir. Ama ihtiyacından fazla ayağına sahip ise miskin sayılmaz.

3 — Zekâtı toplayıp fakirlere dağıtan kimselerdir. Bunlara «aşir» denir.

4 — Müellefe olanlardır. Bunlar, imana geçen fakat henüz iman kalblerinde kararlaşmayanlardır. Bunlara mal vermekle başkaları da İslâm'a râğbet eder.

5 — Mükâtebdir. Mükâteb; bir veya iki taksitte efendisine kıymetini vermek şartıyla nefsini satın almış kimselerdir.

6 — Borçlu fakirlerdir. Ancak bir günah sebebiyle borçlanmış olmayacak, yahud zengindir, fakat bir fitneyi önleyen bir iş için borçlanmış olacak.

7 — Dîvanda ülfed olmayan gâvilerdir. Bunlar zengin bile olsa, yol masrafları görmek için, onlara zekât verilir.

8 — Yol azağı olmayan yolculardır. Yahud kendi şehriden bir yere gitmek için yolculuk malzemelerine sahip olmayan kimselerdir. Bunlara, yol azağı, ve kiralarına yetecek kadar (zekât) verilir. Ben fakirim yahud miskinim diyen kimsce, yalan söylediği bilinmedikçe, sözine itibar etmek câizdir. Ancak yolcu ve gazi sefere ve gıraya (harbe) gitmeselerse, onlara verilen zekât geri alınmalıdır. Diğer sınıfları, güverdir kimselere sorup öğrenmek lâzımdır. (Hanefiye göre bunlardan hangisine zekât verilirse, verilen miktar onu zengin yapmadıkça, câizdir.)

ZEKÂT VERMENİN SIRLARI

Malûm olsun ki, nasıl ki, namazın sûreti ve hakikati vardır. Zekâtın da öylece sûreti ve hakikati vardır. Zekâtın sır ve hakikatini bilmeyen kimsenin zekâtı ruhsuz bir sûret gibidir. Zekâtın sırrı üç şeydir:

Birinci sır: İnsanlar, Allah'tı sevmekle memurdurlar. Allah'tı sevdiğini iddia etmeyen hiçbir mü'min yoktur. Hatta insanlar, Allah'tan başka hiçbir şeyi sevmemekle de memurdur. Nitekim âyetle buyrulur ki: «De ki, eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, karılarınız, ak-
rabalarınız, uğruna kavgaya ettiğiniz mefilleriniz, kazançlı olmamanız-
dan korktuğunuz ticaretleriniz, beğendiğiniz ve rahat oturduğunuz

evlerini; Allah'tan, Resûlünden ve onun yolunda cihâd etmekten, sizin için daha kıymetli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, haddi aşmaları hîdâyete kavuşturmasın» (Ez- Tevbe sûresi, âyet: 24) Allah'ı herşeyden daha çok sevdiğini iddia etmeyen ve gerçekte de böyle olduğuna inanmayan kimse yoktur. O halde, insanın sevdiği şeylerden biri de malıdır. Bunun için o, malını vermesiyle denetleniyor ve ona deniyor ki: Eğer iddiaında doğru isen, Allah'ın sevgisinde derestemi anlamam için sevgilimi (malımı) fedâ et. Bu sırrı bôlenler üç tabakadır:

1 — Sâdikler tabakasıdır: Onlar, bütün mallarını fedâ ettiler ve «ikiyüz dirhemden beş dirhem vermek bahâllerinin içidir. Bize vâcib olan Allah'ın yoluna tamamasını fedâ etmektir.» deyip bütün mallarını fedâ ettiler. Nitekim Hz. Ebubekir-Es-Sâdik (r.a.) bütün malını sadaka olarak dağıtmak üzere peygambere getirdi. Peygamber efendimiz: «Evdakilere ne baraktın?» diye sorunca «Allah ve Resûlümü baraktım.» diye cevap verdi.

Hz. Ömer ise, malının yarısını getirdi. «Evdakilere ne baraktın?» deyince, Hz. Ömer, «Hîr bu kadar alı koydum.» diye cevap verdi. Peygamber buyurdu ki: «Arasındaki fark, sözlertiniz arasındaki fark gibidir.»

2 — Salihler ve dindarlar tabakasıdır: Bunlar mallarının tamamını harcamadılar ve buna cesaret edemediler. Belki mallarını saklayıp fakirlerin ihtiyacı zamanını ve hayırlı işleri beklediler. Kendilerini fakirlerle bir tuttular. Yalnız zekât miktarıyla yetinemediler. Kendilerine müracaat eden fakirleri, alle efrâdıyla bir tuttular.

3 — İyi insanlar tabakasıdır: Bunday, İkiyüz dirhemde beş dirhem verirler, daha fazlasını yapamazlar, yalnız farzla iktisâ ederler. Fakat Allah'ın emrini vaktinde ve severek yerine getirirler. Zekâta vermekte fakirlere minnet etmezler. Bu zikir edilen derecelerin en aşağısıdır. Zîrâ Allah'ın İkiyüz dirhem verdiği kimse, onun emriyle beş dirhem sadaka vermekte gevşeklik yaparsa, o kimsenin Allah'ın dostluğundan asla payı yoktur. Eğer farz olandan fazla vermezse, dostluğu gayet sayıf olur. Allah'ın bahil dostlarından olur.

İkinci sır: Kalb, kendisi için pislik gibi olan bahillik ve cimrillikten temizlenmektir. Zîrâ ahîri necaset, Hakk'ın huzuruna varmağa engel olduğu gibi, bahillik de Allah'ın huzuruna yaklaşmağa liyakat kazanmağa mânidir. Kalb, bahillik necasetinden ancak mal harcamakla temizlenir. Bu itibarla zekât; içerisinde pislik yûkânen bir su gibidir. Bunun için, peygamber ve ehli-beytinin mevki ve makamlarının insanların mallarının kirinden korumak için, onlara zekât vermek câiz değildir.

Üçüncü sır: Nîmeti şükür etmektir. Zîrâ mal, mülk için hem dünya hem de âhîret rahatsızca sebep olan bir nîmettir. Nâmağ, ocağ ve hac; beden nimetlerinin şükür olduğu gibi, zekât da, mal nimetinin şükürüdür. O halde, bu nîmetle kendini zengin ve kimseye muhtaç olmadığını görünce, fakir ve muhtaç bir mûslûmanı gördüğü zaman,

«Bu da benim gibi Allah'ın kuluudur. Beni ona değil, onu bana muhtaç eden Allah'a şükârlar olsun. Madem ki, maksad beni denemektir, ona şefkât ve merhamet etmeliyim. Bu hususta kusûr yaparsam, Allah beni onun gibi, onu da benim gibi yapar.» demek suretiyle nefesine nasîhat etmelidir.

O halde, herkes zekâtın bu sırlarını bilmelidir. Böylece insanın İbâdeti; mânâsız şekil ve hakikatızsûret olmaktan kurtulur.

ZEKÂT VERMENİN EDEBLERİ

İbâdetin zinde olmasına, ruhsuz ve mânâsız olmamasına ve sevabının fazla olmasına arzu eden kimse, şu yedi hususa dikkat etmelidir:

Birinci husus: Zekât vermekte acele edip farz olmadan evvel ne içerisinde vermektir. Bunun üç faydası vardır:

1 — İbâdette râğbet eseri zâhir olur. Zîrâ farz olduktan sonra vermek zarûridir. Zira vermezse, cezalanır. O halde, o şekilde verilen zekât korkudan olur, sevgiden olmaz. Yaptığı iş sevgi ve şefkât için değil korkudan yapan kullar bedbaht kullardır.

2 — Zekât vermekte acele etmekle fakirlerin kalbine sevinç ve neşe attığı için bunların samimi dualarına mazhar olur. Zîrâ beklenmedik yerden servince kavuşurlar. Fakirlerin bu hayırlı duası ona bütün âfetlerden hisar olur.

3 — Zamanın engellerinden emin olur. Zîrâ geciktirmede çok âfetler vardır. Bazen bir engel çıkıp bunun gibi hayırlı işlerden men eder. Kalbe bir hayır işlemek arzusu doğunca onu gâdimet bilmek gerekir. Zîrâ Allah'ın rahmet nazarıdır. Şeytan ona meydan vermemek için onu menetmeye çalışır. Hâdîste: «Şühbe'siz mü'minin kalbi Rahmanın kudret elinin iki parmağı arasındadır.» (*) buyrulur.

Büyüklerden biri belâda iken kabine gömleğini bir fakire vermek geldi. Mürttlerinden birini çağırda, gömleğini çıkarıp ona verdi. Mürid dedi ki: «Ey şeyhine, niçin dışarı çıkıncaya kadar sabretmedine» Şeyh: «Korktum ki, dışarı çıkıncaya kadar, bir şey aklıma gelir, beni bu işten alıkoyar.» dedi.

İkinci husus: Eğer zekâtı defaten vermek dilerse, muharrem ayında vermelidir. Zîrâ muharrem ayı senobâşdır ve hüsnellî bir aydır. Yahud da Ramazan ayında vermelidir. Zîrâ vakit ne kadar eşref olursa sevabı da o derece fazla olur. Peygamber insanların en cömertli idi. Elise ne geçerse, ihlas eder verirdi. Ramazan ayında ise, hiçbir şey saklamayıp hepsini verirdi.

Üçüncü husus: Riyâdan uzak ve ihkâsa yakın olması için zekâtı gizli vermek, sıpkâre vermemektir. Hâdîste gelmiştir ki: Gizli sadaka Allah'ın gözabarı durdurur.» Ve yine hâdîste gelmiştir ki: «Yedi

(*) İyâz-ı Ukurâda, Zekât babı.

kimse Allah'ın arşının güğesinde dururlar: Biri, âdâletli padişahır. Biri de sağ elinin verdiği sadakamın sol elinin haberi olmayan kimse-dir.» (Buhari - Müslim, Ebu - Hüreyreden). Dikkat et ki, gizli sadaka veren kimse, adaletli padişah ile aynı derecededir. Hâdisse gelmiştir ki: «Gizli sadaka verene gizli sevaplar, ameller yazılır; aşkâre verene, gizli ve aşkâre sevaplar defterinden silinir, rıya yazılır.» Bu sebeptendir ki, geçmiş büyükler, gizli sadaka vermekte o kadar titizlik gösteriyorlardı ki, kimisi âma fakirleri arayıp onların eline verirdi ve bir şey konuşmazlardı; tâ ki, sadaka veren kimseyi tanımanın. Kimisi, uykuya dalmış bir fakir arayıp harkasının bir yerine bağlardı. Kimisi fakire ulaştırmak üzere bir vekil tutardı. Bütün bunlar fakirin, kimin verdiğini bilmesin diye yapıldı. Fakat başkasından gizlemeyi daha önemli tutarlardı. Çünkü halk içinde sadaka vermek bahillik sıfatını kırıyorsa da, bâtında (kalbinde) rıya meydana getirir. Bu sıfatlar hepsi, helâk edicidir. Fakat bahillik akrep gibi, rıya da yılan gibidir. Akrebî, yılan vasıtasıyla defetmek, yılanın kuvvetini artırır. Bir tehlikeden kurtulur, fakat daha şiddetlisine düşer. Bu helâk edici sıfatların yararı, onun kalbinde kâbre verdiği zaman yılan ve akrep yararı gibi tesir edecektir. Nitekim kıtâben başında müslümanlık ünvânı beyânında zikr edildi. O halde kalabalıkta sadaka vermenin zararı faydasından çoktur.

Dördüncü husus: Rıyadan arınmaktır. Kalbini ondan temizlemektir. Kalabalık içinde vermesi sadaka verme râğbetini artıracığına, tevhîk olacağını biliyor ise, böyle olanlara insanlar arasında vermek daha hayırlıdır. Ancak bu da, insanların kendisini medhetmeleyle kötülüklerini bir tutan, Allah'ın bilmesini yeterli sayan kimseler için geçerlidir.

Beşinci husus: Verdiği sadakaya, fakirlere minnet ve zıynet etmekle boşa götürmemelidir. Allah buyurur ki: «Sadakalarınızı, minnet ve zıynetle boşa götürmeyin.» (Bakara sûresi, âyet: 264). Zıynetin mânâsı, fakirin kalbini rencide etmektir. Meselâ, ekşi yüz göstermek, sert ve fakir olduğu için ona hor bakmakla kınamak gibi. Bu kabîli zıynet, iki çeşit ahmaklıktan ileri gelir: Birincisi, malının elinden çıkması, çok zor olduğu için kalbi daralır da fakirlere dokunaklı sözler sarfeder. Bir akçe ile bin akçe ele geçirmek kendisine zor gelmesi, câhiliğinden ve ahmaklığından ileri gelir. Zekât ile Allah'tan Firdevs-i A'lâ-yı kazanacak ve cehennem âzabından kurtulacak. O halde, âhirete imanı varsa, zekât vermek ona neçin zor gelir. İkinci ahmaklık, kendi zenginliği ile fakirler üzerine büyüklük ve üstünlük taslamasıdır. Kendisinden beyrûz sen önce cennete giden kimsenin, kendisinden beyrûz derece üstün ve büyük olduğunu bilmiyor.

Allah'ın nezdinde fazilet ve üstünlük zenginlikte değil, belki fakirliktedir. Fakirliğin bu dünya şerefının âlâmeti budur ki, zenginler, dünya acıları, büyük meşguliyetler çeşitli bağlar ve yükler altında yaşamaktadır. Bununla beraber dünyadan payları ihtiyaçları kadardır. Fazla değildir. Halbuki Allah fakirlere ihtiyaçları kadar vermeyi işe-

rine farz kılmaştır. O halde, hakikatte zenginleri, bu dünyada da beşyüz sene önce cennete girmeyi yine fakirlere tahsis etmiştir.

Altıncı husus: Fakirlere zekât vermekle minnet etmemelidir. Minnetin aslı cehâlet ve ahmaklığın en kötüsüdür. Minnet kalbün afaftıdır ve şâyedir: Zekât verem kimsa, fakirleri eli altında düşündürmesidir. Bunun da işareti, fakirlerin kendine hizmet etmesini, her zaman işine koymalarını beklemektir. İşlerinde bir kusur ederlerse, zekât vermediği zamandan daha çok tahafına gider. Bazen de: «Ben ona bu kadar iyilikler ettim, o da bana şöyle yaptı.» der. Bunların hepâl cehâletten ve ahmaklıktan ileri gelir. Hakikatte fakir sadakasını kabul etmekle ilk iyiliği o yapmıştır. Zîrâ onu cehennem ateşinden kurtarmıştır, kalbini bahillik pisliğinden temizlemiştir. Eğer hacamatçı be-dava ondan kan alsa, helâkine sebep olan kan aldığı için ona minnettar kalır. Bahillik onun içinde, zekât malı da elinde necasettir, helâk sebebidir.

Fakirler vasıtasıyla sorumluluktan kurtalup temizlendiği için onlara minnettar olmasa gerekir.

Diğeri de şudur: Peygamber buyurur ki: «Sadaka önce Allah'ın lütâf eline, ondan sonra fakirin eline düşer.» Mademki sadaka önce Allah'a verilir, fakir onu Allah tarafından vekil olarak alır. Kendisi fakirlere minnettar olması gerekir. Fakirlere minnet etmesi nerde kaldı. Zekâtın bu üç sıvayı mülhaza edince, fakirlere minnet etmenin, cehâletin tâ kendisi olduğunu anlar. Geçmiş büyükler, fakirlere zekât verirken çok mâbalağa yaparlardı, tevazu ve niyaz ile karşılarında ayakta dururlar, sadaka ve zekâtı nazarlarına takdim edip «bunu biaden kabul edine» diye yalvarırlardı. Bazıları zekât verirken ellerini ağrıdan uzatıp sadakayı onlara arzederlerdi; tâ ki fakirin eli yukarıda, zengininki aşağıda kalsın. Zîrâ âet el alttaki edden hayırlı olduğuna göre, minnet etmeye lâyık olan el, üstte gelmelidir.

Hz. Aîşe ile Ümmü Selame (r.a.) bir fakire bîr şey göndereseler, gönderdikleri kimseye enasıl dua ettiğini hatırlada tutu derlerdi; tâ ki her duasına karşılık bir dua edip sadaka sevabı kendilerine sağlam ve bedelsiz kalsın. Fakirlere zekât verdiklerinde dua beklemezlerdi. Zîrâ dua beklemek sendi iyilik yaptığını düşünmeden ileri gelir. Hakikatte bu borcu zümmetinden kaldırmakla fakirler sana iyilik yapmış oluyor.

Yedinci husus: Mâlinın güzelini, iyisini ve helâlini vermelidir. Zîrâ şübheî mal ibâdet ve sadakaya lâyık değildir. Çünkü Allah temizdir, temiz olmayan şeyi kabul etmez. Allah buyurur ki: «Kendüsünün aldanarak alabilereğinin hayağı şeyleri sadaka olarak vermeyin.» (İn-kara sûresi, âyet: 207) Bir kimse, evindeki şeylerin kötüsünü misafir önüne koyarsa, misafiri hafife almış olur. Kötüsünü vermek, isteksiz olduğuna delildir. Hüsnü rızasıyla değil de isteksiz olarak verilen sadaka kabul olmaz. Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: «Bazen bîr dirhem sadaka vermek, bin dirhem sadaka vermeyi geçer. Bu da seve seve verilen güzel sadakadır.»

ZEKÂT VERMEK İÇİN FAKİR ARA

Bil ki, hangi müslüman fakire zekât verirse, farz yerini bulmuş oluyorsa da, Âhiret ticaretinin yönüne gidenlerin çok kazanç ve büyük faydalar sağlanacak yoldan ayrılmaları doğru değildir. Yerini bulan sadakının sevabe kat kat olur. Bu itibarla beş sıfatla birini aramalıdır:

Birinci sıfat: Zekât alan zâhid ve müttaki olmalıdır. Resûlullah buyurur ki: «Zâhidlere yemek veriniz.» Bunun sebebi şudur: Zâhidler aldıkları sadakayı Allah'ın ibâdetinde yardımcı olacak hususlarda harcarlar. Bu itibarla sadaka veren kimse o ibâdetin sevabında ona ortak olur. Büyüklenden biri zengin idi, sadakasını Süflerden başka kimseye vermezdi ve hikmetini açıklayıp derdi ki: «Bunların Allah'tan başka hiçbir şeye sevgileri yoktur. Eğer bunların bir şeye ihtiyaçları olursa, fakirleri dağıtır, Allah'a yönelmezler. Ben bir kalbi Allah'a iletmeyi, dünyaya bağı yıla kalbi sevdalirmekten daha çok severim.» Bu sözleri Cüneyd'e (Bağdadi) anlattılar. Cüneyd: «Bu sözler bir velinin sözüdür.» dedi. O adam bakkal idi. İflas etti. Zîrâ fakirlere sattığı şeyin kıymetini almazdı. Cüneyd, onun iflâs haberini alınca, ona bir miktar mal gönderdi ve «bununla ticaret yapın. Zîrâ onun gibi bir kimseye ticaret zarar vermez.» dedi.

İkinci sıfat: Zekât alan kimse, fakihlerden olmalıdır. Zîrâ zekât almakta zihni toplu durur. O kimse de ilim tahsili sevabına ortak olur.

Üçüncü sıfat: Fakir oldukları halde muhtaç olduklarını gizleyip onu kimseye bildirmeyen kimseyi aramalıdır. Zîrâ âyetle: «Hallerini bilmeyen, iflet ve istighnâlarından dolayı onları zengin kimseler sanır.» (Bakara sûresi, âyet: 273) buyurmuştur.

Zekâtı bu kabili insanlara vermenin sevabe, pervasızca dilencilik yapan kimselere vermek gibi değildir.

Dördüncü sıfat: Çocukları olmalı veya hasta olmalıdır. Zîrâ sıkıntı ve ihtiyaç ne kadar çok olursa, ona rahata kavuşturmanın sevabı da o kadar çok olur.

Beşinci sıfat: Akrabadan olmalıdır. Zîrâ akrabaya iyilik etmek hem silâ-ı rahm olur, hem de sadaka olur. Yahud kendisiyle Allah için dostluk kurup Âhiret biraderliği verdiği kimse olmalıdır. Bu da akrabalar gibidir. Eğer bu zikir edilen sıfatların hepisi veya ekserisi bulunan bir kimse varsa, onu seçmek, gayet iyi olur. Zîrâ zekât veren kimse bunları bulursa, himmet ve hayırlı dualar ona (mubâkem) bir kale olur. Demek ki, bu fayda ona, bahillik sıfatını bırakıp nimetin şükronu edâ ettiği için hâsıl olur. Zekâtı seyyidlere ve kâfirlere vermemelidir, Zîrâ zekât, müslümanların mallarının kirdir. Yâni atılan çöpleridir. Kır olduğu için seyyidlere yakışmaz. Müslümanların mal olduğu için de kâfirlere âyık değildir.

ZEKÂT VE SADAKA ALMANIN EDEBLERİ

Zekât ve sadaka alınırken beş türlü vazifeye riayet edilir:

Birinci vazife: Şöyle bilinmelidir ki, Allah Teâlâ, kullarını mala muhtaç olarak yarattı. Bunun için onların eline çok mal verdi. Onlar arasından bir kısmına inayitle nazar eyleyip onları dünyanın meşgale ve yükünden kurtardı, çalışma eziyetini, dünyalıkları toplayıp korumaya yükünü zenginlere yükledi. Onlara, en aziz ve kayımsız kulları olan fakirlerin ihtiyaçlarını tedarik etmelerini emretti. Bunu, o aziz kulların, Allah'ın taat ve ibâdetinde tek yünü ve tek himmetli olmalarını sağlamak için yaptı. Her ihtiyaçları sebebiyle fikirleri dağıldığında, zenginlerin elinden onlara ihtiyaçları kadar nafaka ulaşır. Bu vesile ile yapacakları hayırlı dualar, güzel himmet ve bereketleri, zenginlerin günahına keffâret olur. Şu halde, fakir sadaka alırken, rahat bir kalbe taat ve ibâdet yapmak için zarfî şeylere harcamak niyetiyle almamalıdır. Ve bu nimetin kadrini bilmelidir. Zîrâ Allah rahat kalbe taat ve ibâdet yapması için zenginleri onun emrine vermiştir. Bu şuna benzer ki, dünya padişahları, kendi özel hizmetçilerini, dünya işleri ve geçim sebebiyle huzurundan kayı olmamaları için, köylülerden, tüccarlardan ve hizmetine lâzık olmayan herkesten haraç ve vergi alıp özel kölelerinin ihtiyacına sarf eder.

Bütün resyeden (vatandaş) haraç ve vergi almaktan maksad, padişahın özel hizmetçilerini çalıştırmak olduğu gibi, Allah, bütün mahlûkatı yaratmaktan isteği, kendisine ibâdet etmeleridir. Bunun için Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları, yalnız bana ibâdet etsinler diye yarattım.» (Es-Zariyat sûresi, âyet: 36). O halde, fakirlere yaraşan şudur: Ne alırlarsa, ibâdete gönül rahathğı bulmak niyetiyle almamalıdır. Bunun için Peygamber efendimiz buyurur ki: «Sadaka alan ihtiyacından şübhü alıyor ise, sadaka verenin sevabı almanın sevabından fazla değildir.» Ancak bu din (ibâdet) rahatlığı için alan kimse hakkındadır:

İkinci vazife: Sadaka (zekât) alan kimseye, sadakayı Allah'tan almamalıdır. Yani aldığı şey Allah'tan bilmez, zenginleri Allah tarafından yalnız memur ve tabî olarak kabul etmelidir. Zîrâ zengindere, ihtiyaç zamanında fakirlere sadaka dağıtmak için Allah tarafından bir müvekkel muassilat kılınmıştır. Onlara müvekkel kılınan şey, sadaka vermenin, kurtuluş ve saadet vesilesi olduğuna iman getirmeleridir. Zîrâ eğer bu müvekkel onlara verilmemiş olsa, onlar bir kimseye bir dane bile vermeslerdi. O halde minnet, zenginlerin elini fakirlere müşahhar (âmade) ve vasıta yapan Allah'adır. Zenginlerin eli vasıta oluncu, onlara da şükür etmesi gerekir. Zîrâ hadiste: «İnsanlara şükür etmeyen Allah'a da şükür etmez.» (Tirmizi Hasan olarak rivayet etti) buyurulmuştur. Kulların âmelelerini yaratan Allah bile kullarını ödüyor. Nitekim Allah buyurur ki: «Ne güzel kul idî. Gerçekten o, rücu edici oldu.» (Sad sûresi, âyet: 44). Başka bir yerde de: «Şükresiz o,

doğru söyleyen bir peygamber idi.» (Meryem sûresi, âyet: 41). Bunun benzerleri Kur'an'ın birçok yerinde buyurulmaktadır. Bunun için zenginlere de şükür etmek lâzımdır. Zira kâmi hayra vassıla yapmışsa, ona aziz ve kıymetli yapmıştır. Nitekim buyurur ki: «İyilik için yarattığınız ve hayra elleriyle yaptırdığınız kimseye müjdeleyi olsun.» O halde, Allah'ın aziz ve kıymetli kıldığı kullarının da kadrini bilmek lâzımdır. Şükürün mânâsı, onlar için bu duaya okumaktır:

«Allah Teâlâ, kalbini iyilerin kalpleri gibi tenâiz eylesin, âmelini salih ve iyi kimselerin âmeliyle yazsın ve ruhuna şehâdet ruhuyla sevvah versin.» Hâdisle gelmiştir ki: «Siz iyilik yapana, siz de iyilik yapın. Eğer yapamıyorsanız, o kadar dua edin ki tam bir mükâfat olsun (tam karşılığı olsun). Tam bir şükür, sadakanın aynısını üretmek, azını, az ve her bilmemekle olur. Nasıl ki sadaka veren kimsenin de, çok da verse, ona az ve aşağı bilmesi şarttır.»

Üçüncü vazife: Helâlden olmayan sadakayı almamalı, zâlimlerin (ihtiyat olarak) sadakasını asla almamalıdır. Malum faize veren, ihtiyatla davranmayan kimsenin de sadakasını almamalıdır.

Dördüncü vazife: İhtiyacından fazla almamalıdır. Meselâ ihtiyacı yolculuk için ise, yiyecek ve kiradan fazla birşey almamalıdır. Borç için ise, borcundan fazla almamalıdır. Yalık geçimi için on akçe yetiyorken, onbir akçe alırsa, bir akçesi haram olur. Evinde ev mülkemesinden, örtü ve elbiselerden fazla nisab miktarı birşey var ise, ona zekât vermek câiz değildir.

Beşinci vazife: Zekât veren, zekât alıcısının miskin veya borçlu haline göre zekâtını vermeli. Alıcı da, zekâda bir hissesinden fazla verirse, almamalıdır. Zira Şafii mezhebinde zekâda birden çok bir şahsa vermek câiz olmaz. (Hanefîde zengin edecek miktardan aşağı vermek câizdir.) Nitekim daha önce geçti.

SADAKA VERMENİN FAZİLETİ

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Bir hurma da olsa, sadaka vermekten geri kalmayan, Zira sadaka fakiri ihyâ eder ve su ateşî yok ettiğî gibi, sadaka da günahı yok eder.» (İbnu-Mubarek, Zuhd'da.) ve yine buyurdu ki: «Yarım hurma ile de olsa, cehennem ateşinden sakınırsınız. Eğer sadaka veremezseniz, hari tatih ve güzel sözler söyleyin.» (Buhari-Müslim, Adıyden.) ve yine buyurur: «Helâl maldan sadaka veren bir kimse yoktur ki, siz hayvanlarınız beslediğiniz gibi, Allah Teâlâ da onun sadakasını, birkaç uhud dağı kadar olumuna kadar beslemesin.» ve yine buyurur: «Kıyâmet gününde sora-cevap bîl bilmeye kadar herkes kendi sadakasının gölgesinde olacak.» ve yine buyurdu ki: «Güzel bir sadaka vermek ile her kapılarından yetmiş kapı kapanır.»

Peygamber efendimiz: «Sadakanın hangisi efzaldır» diye sordular. Buyurdu ki: «Sadakanın efzalı, sıhhat yerinde iken, hayattan

umadılı iken ve fakirlik korkusu var iken verilen sadakadır.» Ama bunun aksine, can boğaza gelinceye kadar sabredip ondan sonra: «Fulan şeyi fihân adama verim» diye vasiyet etmeleridir ki, zaten o anda mal, başkaların malı olacaktır. Vasiyet yapıp yapmaması bîrdir.

İsa (a.s.) buyurdu ki: «Bir dilenciyi kapısından ümitsizle göndereceğin evine yetmiş gün melek girmez.» Peygamberimiz iki şeyi kimseye bırakmaz, kendi eliyle yapardı: Birincisi, sadakayı kendi eliyle verirdi. İkincisi, abdest ibrâğını akşamdan kendi hazırlardı ve ağzını örtardı ve buyurdu ki: «Bir fakire bir günlek giydiren, o günleğin parçası fakirin sırtında kaldığı müddetçe, Allah'ın himayesinde olur.» Hz. Âişe (r.a.) elli bin akçe sadaka verdi. Halbuki sırtında bir yamalı günlek vardı, kendisine bir günlek almadı. İbrâ Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse yetmiş yıl ihâdet etti. Birden ondan bir günah sadır oldu ki, onun âmelini sayı etti. Sonra bir fakirin yanından geçip ona bir ekmeğe sadaka verdi. Allah o sadakanın hürmetine ona imayetle nazar eyledi, bütün günahlarını affetti ve o yetmiş yıllık ihâdetini geri verdi.» Lokman Hakim, oğluna: «İler ne zaman senden bir günah sadır olursa, bir sadaka ver.»

Abdullah bin Ömer (r.a.) fakirlere ekseriya şeker verirdi ve dardi: «Allah buyurur ki: "Sevdiğinden sadaka vermedikçe iyiliğe kavuşamazsınız."» (Al-İ Imran sûresi, âyet: 92). Allah Teâlâ benim şekeri çok sevdiğini biliyor. Onun için ona sadaka veriyordum.» dardi. Şa'bi (r.a.) diyor ki: «Kendisini, verdiği sadakaya, fakirden daha muhtaç bilmeyen kimsenin sadakası kabul olmaz.» Hasan-ı Basri bir tellâl elinde bir cariyeye gürdü. «Bu cariyeyi iki dirheme vermez misin.» dedi. Tellâl, «Vermem.» dedi. Hasan-ı Basri «Allah iki dirheme bundan çok güzel olan hürleri verir.» dedi. Bununla fakire sadaka vermek hususuna işaret etti.

ALTINCI ASIL

ORUÇ

Bü ki, Oruç İslâm'ın şartlarından biridir. Peygamber efendimiz buyurmuştur: «Allah buyurur ki, her iyiliğe on mîsilden yediye kadar mübâline kadar mükâfat verilir. Fakat oruç bana mahsustur, onun mükâfatını ben veremeyim.» Allah buyurur: «Kendi arzularına sâbedenlerini mükâfatı hesapsız verilir.» (Za-Zümer sûresi, âyet: 10). Peygamber buyurdu ki: «Sabır imanın yarısıdır. Oruç da sabrın yarısıdır.» yine buyurdu ki: «Oruçluların ağızlarının kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Allah onların hakkında der ki: "kulun yemesini içmesini, şehvetini benim için bırak. Onun mükâfatını da ancak ben veririm."» (Buhari, Kitab 30. bab. 3).

Peygamberimiz buyurdu ki: «Oruçlunun uykusu ihâdettilir.» ve buyurdu ki: «Ramazan ayı gelince, cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, şeytanlar zincirlere vurulur ve bir münâdî der ki:

«Ey hayır yapmak isteyen, heri gel ki, hayırlarına zammandır. Ey kötülük yapmak isteyen, yârü gât ki, senin zammın değildir.» (Tirmizî Garîp olarak rivayet etti.) Orucun faziletine delil olarak şu yerler: Allah, bu ibâdeti kendi zatına nisbet edip: «Oruç bana mahsustur. Onun mükâfatına ben veririm.» (Buhari, kitap 30, bab, 2) buyurur. Her ne kadar bütün ibâdetler Allah'a mahsus ise de, orucun üstün fazileti için onun mükâfatının kendi zatına mahsus olduğunu tasrih buyurmuştur. Nitekim bütün âlem onun mülkü olduğu halde Kabe-i muazzamayı kendi zatına nisbet etmiştir.

Orucun iki hususiyeti vardır. Onlar sebebiyle Allah'a nisbet edilmeye hak kazanmıştır: Biri, orucun hakikati; diğeri, orucun farzıdır. Bu ikisini bir iç olduğu için insanların nazarından gizlidir, ona ri-yâ karşımaz. Diğeri, Allah'ın düşman şeytandır, onun ordusu isteklerdir. Oruç, onun ordusuna kırar. Zira orucun hakikati arzuları terkettir. Bunun için peygamber buyurdu ki: «Kâinâtta de-ğıştiği gibi, şeytan da insanın içinde dolupur. Onun yolunu ancak oruçla daraltırsanız.» (Buhari-Müslim ittifakla.) ve yine buyurur ki: «Oruç (sâğıt) kâinân (sâğıt) dır.» (Buhari-Müslim ittifakla) ve Hz. Aliye buyurdu ki: «Ey Ali, cennet kapısına kalkmaktan geri durma.» «Ne Ne?» diye sordu. Peygamber: «Acmakla.» buyurdu.

Peygamber buyurdu ki: «İbâdetlerin kapısı oruçtur.» Bunu onun için söylemiştir: Bütün ibâdetlerden alıkoyan arzu, isteklerdir. Açlık ise, bunları kırar.

ORUCUN FARZLARI

Bilmiş ol ki, orucun farzları altıdır:

1 — Ramazan ayının başını araştırıp yirmi dokuz su, yahut otuz mu çektiğini anlamaktır. Oruç hakkında güvenilir bir şahıs sö-
rüyü âmel edilebilir. Fakat bayram hususunda haberet ikiden az olar-
sa (söhyâyle âmel etmek) câiz değildir.

Güvenilir bir kimseden Ramazanın başının haberini duyan kim-
se, hisâli gördüğünü iddia eden kimse onun nazarında doğru sözlü ise,
onun üzerine oruç farz olur. Kadi, onun sözüyle orucun (o gün) farz-
yetine bütünü etmese de onaltı fersahlık (yaklaşık olarak 100 km.) me-
safedeki bir şehirde ay görülmüşse, bu şehir halkına oruç farz olmaz.
Eğer onaltı fersahdan az olursa, farz olur. (Hanefilerce, rivâyetin ah-
irine göre metali'nin değişikliğine istisna edilmez).

2 — Niyettir. Her gece, tuttuğu orucun Ramazan orucu olduğu-
na, farz olduğunu ve bu farzı edâ ettiğini niyet etmesidir. Bu mânâ-
ları hâtime getiren, her müslüman diliyle söylemese de kalbi niyet-
ten boş değildir. (Hanefiye göre gecenin niyet farz değildir. Gündüz
zeval vaktine kadar da niyet sahîhtir). Şüpheli gün (Şaban ayının
otuzuncu günü, yahut ramazanın birinci günü gecesinde) «Niyet et-
tilen yarın oruç tutmaya, eğer Ramazan ayında ise.» diye niyet et-

mek câiz olmaz. Bu gâibhe güvenilir bir kimsenin sözüyle giderilinceye kadar devam eder. (*)

Bir kimseyi bir kayıda (veya karanlık bir yerde) hapla etmiş olsalar, fikri ve araştırmasıyla vakti bulup ona itimat ederse, sahih olur. Eğer yarın bir şey yemeye niyet ederse, ve oradan sonra oruca niyet ederse, orucu hâtlı olmaz. Hatta hayvanın kesileceğini bilen kadın, oruca niyet ettikten sonra hayvan kesilirse sahih olur.

3 — Bile bile vücud içine hiçbir şey sokmamaktır. Ama kan aldır-mak, sürme kullanmak, kulağına mil sokmak ve zeketine pamuk koy-manın oruca zararı yoktur. Zira hâtlı, bir şeyin yerleştiği yerdir. Di-mağ, karın, mide ve mesane gibi. Unutarak bir şey yese, zarar etmez. Fakat insâktan sonra ve akşamdan önce dediği anlaşılırsa, orucunu kaza eder.

4 — Ehlîyle cima etmemektir. Eğer hanımıyla gusûl lebb ettire-cek kadar muamele ederse, orucu bozular. Oruçlu olduğunu unutarak yaparsa, bozulmaz. Gece hanımıyla cima edip gündüz yıkanması câ-izdir.

5 — Hiçbir şekilde kendisinden meni gelmesini istemeyecek. Eğer hanımıyla cima'dan başka bir yolla, mukarret ile (coynaşmak suretiyle) meni gelirse, orucu bozulur.

6 — Kasden kusmamaktır. Eğer istemeyerek kusarsa, orucu bozulmaz. Nefle veya başka bir sebeble boğandaki balgamı dışarı çı-kararsa, orucu bozulmaz. Zira bunun gibi şeylerden sakınmak güç olur. Ancak ağıza geldikten sonra kasden geri yutarsa, o zaman bozu-lur.

ORUCUN SÜNNETİ ALTIDIR

Sahuru geciktirmek, iftarı acele etmek ve su ile yahut hurma ile iftar açmak, öğleden sonra misvak kullanmamak, (Hanefîye göre öğ-löden sonra misvak kullanmak mekrûh değildir). Fakirlere sadaka vermek, yemek yedirmek ve Kur'an okumak, bilhassa kâdir gecesinin bulunduğu son on günde itikâfa girmektir.

Peygamber efendimiz, Ramazanın son on günü gelince, geceleri yatağı düzlerdi, bir ihtar bağlayıp ibâdetle meşgul olurdu. Kendi sâ-i şerifi ve Ehl-i beyti ibâdetten asla bir an istirahat etmezlerdi.

Kâdir gecesini Ramazanın yirmi birinci, yahut yirmi beşinci veya yirmi yedinci gecesidir. **YİRMİ YEDİNCİ** gecesini ihtimallî da-ha kuvvetlidir. En iyisi bu son on günde devamî itikâfa bulunmaktır. Eğer devamî itikâf etmeyi adarsa, devamî itikâfta bulunması vacib olur. İtikâftaki şahıs, kaza-ı hacetten başka bir sebeble dışarı çıkamaz ve abdest alacak kadardan çok evinde eğlenemez. Eğer cenaze nama-zında bulunmak, yahut hastanın halini sormak veya şahidlik etmek, ya da abdestini tazelemek için dışarı çıkarsa, bu vacib itikâfı bozular.

(*) Bu kaza Fâkih kitaplarının Oruç baharında geçer.

Mescidde el yıkanmak, yemek yemek ve uyumak İtikâf zarar vermez. Kaza-ı hacet için dışarı çıkınca, İtikâf niyetini yenilemelidir.

ORUCUN HAKİKATİ VE SÜRRI

Mâiden olsun ki, oruç üç derecedir: Biri avamın orucudur. Biri havassın orucudur ve biri de havasların havassının orucudur. Avamın orucu, anlattığımız oruçtur ki, mideyi ve şehvet yerlerini korumaktır. Bu orucun en aşağı derecesidir. Havasların havassının orucu, oruç derecelerinin en yükseğidir. Bu oruç, kalbî, Allah'tan başka herşeyin düşüncesinden temizlemek, kendini tamamıyla Allah'a teslim ve havale etmek ve zâhırde ve bâtında Allah'tan başka herşeyden oruçlu olmaktır. Şöyle ki, Allah ve onunla ilgili şeylerden başka birşeyi düşündürse, bu oruç bozulur. Dünya için mâkâh bir şeyi dahi düşündürse yine orucu bozulur. Ancak dine layık ve yardımı olan dünyevi bir göye bundan sayılmaz. Rivâyet olunmuştur ki, bu dereceden oruçlu kimse, yarın orucunu ne ile iftar edeceğini düşündürse, ona bir hatâ yamır. Zîrâ bu, onun Allah'ın vadettiği rızka kavuşacağına güvenip inanmadığına delildir. Bu derece peygamberlerin ve velilerin derecesidir. Herkes buna erişemez. Havassın orucu, bâdın cevaryl ve âzâmı yakışsız işlerden koruyup, orucu yalnız karım ve ferce tahsis etmektir. Bu orucun tamamı altı şeyle olur:

1 — Gözü, Allah'ı unutturan şeylerden korumalıdır. Buhassa şehveti tahrik eden şeylerden. Zîrâ peygamber buyurur ki: «Şehvetî bakış, zehirle su verilmiş şeytanın oklarından bir oktur. Allah korkusundan dolayı şehvetten sakınan, kalbinde iman lezzetini bulur.» Eneas (bîn Malik) rivâyet ediyor: Peygamber buyurur ki: «Beş şey orucu bozar; (orucun faziletini giderir): yalan, gıybet, söz güdürmek, yalan yere yemin etmek ve şehvette bakmak.»

2 — Beyhude konuşmaktan ve malayani sözler etmekten dilini korumalıdır. Ya susmalıdır, ya da zikir etmek ve Kur'an okumakla meşgul olmalıdır. Mübahase ve münazara edip muğalata ve inat etmek, beyhude sözlerden olup adı geçen oruca zarar veren şeylerdendir. Gıybet ve yalan söylemek, bazı âlemlere göre avamın orucunu bile bozar. Hâdiste gelmiştir ki, iki oruçlu kadın susuştuktan ölmek derecesine gelmişler peygamber efendimizden oruçlarını bozmak için izin istemişler. Peygamber onlara bir bardak gönderdi ve «buna kusunlar» dedi. Bunlar kusunca, herbirinin ağzından bir parça uyuşmuş kan düştü. Halk bunu görünce, hayret ettiler. Peygamber buyurdu ki, bu iki kimse Allah'ın helâk ettiği şeylerden oruç tuttular. Hıram ettiği şeylerle oruçlarına bozdular. Yani gıybetle meşgul oldular. Onların ağzından düşen şey, yedikleri insan etleridir.

3 — Kulağını korumalıdır. Zîrâ söylenmesi yakışmayan şeyi dinlemek yakışmaz. Dinleyen; yalan, gıybet ve benzeri günahlarda söyleyene ortaktır.

4 — Elini, ayağını ve bütün azasını yakmaz ve yaraşmaz şeylerden korumalıdır. Oruçlu olup da bunun gibi fililleri yapan; meyvalardan perhiz tutup şehir yiyen hastaya benzer. Zira günah zehârdır. Yemek ise gıdadır. Gıdayı lüzumundan çok yemek zarar verir. Lüzumundan çok olmazsa, zarar vermez. Bunun için Peygamberimiz, buyurur ki: «Çok oruçlu vardır ki, onun oruçtan, açlık ve susuzluktan başka nasibi yoktur.»

5 — İftar zamanında haram ve şüpheli şeyleri yememelidir. Hâlsiz halden bile az yemelidir. Zira gündüz kapıldığı şeyi gece tedarik ettikten sonra göye nasıl hâli olur? Zira oruçtan göye bütün şehvetleri zayıflatmaktadır. İki öğünü yemek bir defada yemek şehvetleri artırır. Bilhassa çeşit çeşit yemek toplayıp yemek.. Mide boğ olmazsa, kalb safiyet kazanmaz. Hattâ oruçtan hâli olan takatsizliği hissetmek için gündüzleri çok uyumamak ve uykuya mağlûb olmayıp gece namazını kılabilmek için az yemek sünnettir. Bunun için peygamberimiz buyurur ki:

«Dolu kaplardan dolu mide gibi, Allah'ın em sevmeyişi bir şey yoktur.»

6 — İftarda oruçlunun kalbi korku (havf) ve ümidî (reca) arasında aslı olmalıdır. Orucunu kabul mu ettiler, yoksa red mi ettiler, diye.. Hasan-ı Basri (r.a.) bayram günü bir grup insanın yanlarından geçerken neş'e ve sevinç içinde oynayıp eğlendiklerini gördü. Buyurdu ki: «Allah oruçtan (manevî) bir meydan yaptı ve kullarına, bu meydana yarışmak için emir buyurdu. Bir kısım da geride kaldı ve makbul olmayanlardan oldu. Hâllerinin hakikatini bilmedikleri hâlde sevinçlenire gaptır. Allah'a yemin ederim ki, eğer aradaki perde kalkıp bütün hakikati açığa çıkarsaydı, makbul olanlar sevinçle meşgûl olurdu, red edilenler de keder ve üzüntü içerisinde olurlardı ve hiç kimse oyun ve eğlence ile meşgûl olmazdı.»

O halde bu anlatışlarımızdan anlaşıldı ki, Oruçunda yalnız yemeği bırakmakla yetinen kimse'nin orucu ruhsuz bir sıvret olur. Zira orucun hakikati ve ruhu, kendini meleklere benzetmektir. Zira meleklerde asla şehvetlerin eseri yoktur. Hayvanlarda şehvet galib olduğu için meleklerden uzak olmuşlar. Bunun için şehveti galib olan insanlar hayvanlar derecesine inmiş olur. Şehvetleri mağlûb olan insanlar ise, melekler zümresine benzemekle onlara yakın olur. Meleklerle yakınlık sıfatı cihetindedir, mekân cihetinden değildir. Melekler de Allah'a yakındır. O halde insanların da meleklerle yakın olam Allah'a yakın olur. Hâli böyle olunca, akşam namazını edâ ettikten sonra, nefesine, arzu ve isteklerini tamamayla verirse, şehvetleri zayıf olmaz, tam kuvveti üzerinde olduğu için, orucu ruhsuz bir kalb mesabesinde olur.

Ramazan ayında orucunu bozanlara lâzım olan şeyler:

Ramazan ayında gündüzün vâki olan iftar için kaza, kefare't, fidye ve insâk lâzımdır.

Kaza, cadsüz olarak veya hayız, yulculuk, hastalık ve gebelik gibi bir sebeble orucunu bozanlara farz olur. Mürtede de farzdır. Delil ve çözüğe farz değildir.

Keffâret, cim'a etmekten başka şeyle farz olmaz. Nitekim menî le-temeyerek gebe keffâret farz olmaz. (Hanefide keffâret, cim'a de lâ-zım geldiği gibi, kasden yemek, içmekle de lâzım gelir.) keffâret; bir köle âzad etmekle olur. Köle âzad edemiyorsa, iki ay arka arkaya oruç tutmakla olur. Hasta olmak veya sayıllık sebebiyle oruç tutamıyorsa, altmış fakire altmış fitre miktarı buğday verir.

Günün geri kalanında imsâk etmek (kendini tutmak) câizdir orucunu bozanlara farz olur. Hayız olan kadın günün ortasında te-mâkenirse, misâfir mukim olursa, hasta sâhhat bulursa, bunlara im-sâk farz olmaz. (Hanefiye göre farzdır.) Şûbheî günde bir kâime Ra-mazan hâllâhîni gördüğüne şahidlik yaparsa, yemek yiyenler günün bakiyesini oruçla olanlar gibi imsâk «meleleri farz olur. Günüñ ihdâ-sını (ilk saatlerini) oruçla geçirdikten sonra sefere çıkanın orucunu bozması câiz değildir. Oruçsuz misâfir mukim olursa, kalan zamanı imsâk etmek lâzımdır. Misâfir oruç tutabilirse tutması daha evlâdır.

Hamile yahut emzikli kadınlara, çocuklarına bir şey olur endi-şesiyle oruç tutmadılarsa, kaza lâzımdır. Hasta kendi nefsinin kor-kusundan oruç tutmaz; iyileşince tutamadığı günleri kaza eder. Onun için ona fidiye farz olmaz. Fidiye, gün için miskine bir fitre ver-mektir. Çok sayıf olduğu için oruç tutamayan ihlîyara da kazaya be-del fidiye farz olur. Ramazan kamsun İkinci Ramazana kadar geçir-tirene gün başında bir fitre miktarı fidiye vermek lâzım olur. (Hanefi-ye göre lâzım değildir).

ORUÇ TUTMAK İÇİN SEÇİLMİŞ KIYMETLİ GÜNLER:

Arefe günü, Aşure günü, Zilhıccenin ilk dokuz günü, Muharre-min ilk on günleri, Receb, Şaban ayları oruç tutmak sünnettir. Hâ-diste gelmiştir ki, Ramazandan sonra cıdal olan oruç, Muharrem oru-cudur. Muharrem ayının tamamını oruç tutmak sünnettir. Fakat ilk on günü tutmak müekkeddir. Hâdiste gelmiştir ki, «Haram aylardan bir gün oruç tutmak diğer aylarda otuz gün oruç tutmaktan hayırlı-dır. Ramazan ayından bir gün oruçla olmak, haram aylarında otuz gün oruçla olmaktan hayırlıdır.» Peygamberimiz buyurur ki: «Haram aylarında perşembe, cuma ve cumartesi günlerinde otuç tutana yedi-yüz yıllık ihâdet sevabı yazılır.» Haram ayları dörttür: Zilkade, Zilhıcc-e, Muharrem ve Receb'tir. Hepsinin efdâl hac mevsimi olan Zilhıcc-edir.

Hâdiste gelmiştir ki: «Zilhıccenin ilk on günü en faziletli günler-dir ve Allah'a onlardan daha yakın bir zaman yoktur. Onlarda bir gün oruç tutmak bir yıl oruçlu olmak gibidir. Bir gecesini ihâdetle ge-çirmek kadar gecesini ihâdetle geçirmek gibidir.» Dediler ki: «Ya Re-sûlullah! Bu (haram aylarda) Cihâd etmek de öyle midir?» Peyga-mberimiz: «Hayır cihâd etmek öyle değildir. Bu ayda cihâd edenin ge-leceği mahv olur ve kaza beder olur.» Bazı ashâb, Receb ayını tama-mıyla oruç tutmayı Ramazana benzetmesin diye, iyi bilmiyorlardı.

Bunun için Receb ayının ya bir, ya da iki gününü iftar etmeyi daha iyi görürlerdi. Hâdiste gelmiştir ki: «Şaban ayının yarısından sonra Ramazan orucundan başka oruç yoktur.» (Dört sünen sahibi Ebu Hüreyreden). Her bakımdan Şabanın sonunda oruç tutmamak daha evlâdır; Ramazan ayı ondan ayrılmış diye. O halde, Şabanın sonunu oruç tutarak Ramazanı karşılamakta kerahet vardır. Ancak karşılamaktan başka sebeble olursa, mekrûh değildir.

AY İÇİNDEKİ KIYMETLİ GÜNLER:

Ayın kıymetli günleri, Eyyam-ı hayd, yani arabi ayların onüçüncü, on dördüncü ve onbeşinci günleridir. Hafta içindeki kıymetli günler ise, pazartesi, Perşembe ve Cuma günleridir. Ama bütün yıl oruç tutarsa, bu kıymetli günleri içersine alır. Fakat beş gün oruç tutmaması gerektir: İki bayram günleri ve üç teşrik günleri. Teşrik günleri Kurban bayramından sonra gelen üç gündür. Oruç tutan iftar kapısını kapamaması (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmaması) gerekir ki, bu mekrûhtur. Bütün sene oruç tutulmaz; bir gün tutup bir gün tutulmaz. Buna, Davud (a.s.) âdeti cöşâğı için Davud orucu denir. Bunun fazileti büyüktür.

Abdullah bin Amr bin As, peygamberimize: «Oruçta efdal olan yol nedir?» diye sordu. Peygamberimiz Davud orucunu işaret etti. Abdullah: «Ya Resûlullah bundan faziletli yol nedir?» Peygamberimiz: «Bundan faziletlisi yoktur. Bundan aşağı da pazartesi, perşembe ve cuma günleri oruç tutmaktır. Bunlara Ramazan ayı da eklenirse, senenin üçte birine yakın olur.» buyurdu.

Oruçun hakikatinden maksad şehvetleri kırmak ve kalbî temizlemek olduğınu bilen kimse, kalbinin hâllerini kontrol etmesi gerekir. Orucun hakikatinde kalb güzetildiğine göre, bazen oruç tutmak ve bazen tutmamak şehvetleri kırmak için daha uygundur. Bunun içindir ki, peygamberimiz, bazen o kadar oruç tutardı ki, artık bir daha oruçsuz kalmayacağı sandırdı ve bazen de o kadar oruca ara verirdi ki bir daha oruç tutmayacağı sandırdı. Böylece kararlaştırılmış bir tertibi yoktu. Eski âlimler, dört gün arka arkaya oruçsuz geçirmeyi sevmeslerdi. Bunu da bayram ve teşrik günlerinden çıkarıyorlardı. Zira bayram günü ile teşrik günleri dört gün eder. Bunun için devamla oruçsuz kalmak kalbe gaflet getirir, uyanıklığı saydırır.

YEDİNCİ ASIL

H A C

Bil ki, hac, İslâm'ın şartlarından biridir ve hayatta bir defa farzdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Hac (kendisine farz olduğı halde) yapmadan ölene deyin ki: "İster yahudî ol, ister hristiyan"» ve yine

buyurdu ki: «Günah işlemeyen ve dilini yakışmaz sözlerle bulamadan hac yapan kimsenin anadan doğmuş gibi bütün günahlarından temizlendi.» (Müslim - Buhari). Ve yine buyurdu ki: «Çok günah vardır ki, ona Aradafta Vakfeye durmaktan başka hiçbir şey keffaret olmaz.» Ve yine «İki kimse şeytani Arefe günündeki kadar, hor, hakir ve yüzlü selgün görünse, çünkü o gün Allah'ın rahmeti insanlara nazil olur ve çok kabir (büyük) günahları affeder.» Ve yine buyurdu ki: «Hac niyetiyle evinden çıkıp da yolda ölene, kıyamete kadar her yıl hac sevâbı yazılır. Mekke veya Medine'de ölene kıyamet günü ne sual var, ne hesaba. Ve yine buyurdu ki: «Bir makbul hac, dünya ve dünyadaki her şeyden hayırlıdır ve cennetten başka karşılığı yoktur.» Ve yine buyurdu ki: «Aradafta vakfeye durup da kendisini affedilmediği düşünmek kadar büyük günah yoktur.»

Büyük şeyhlerden Ali bin El-Muvaffak diyor ki: «Bir yıl hac yaparken Arefe gecesı rü'yanında gökten yeşil elbiseli iki meleğin indiğini gördüm. Biri diğetine dedi ki: "Bu yıl hacılar ne kadar olduğuna biliyor musun?" Öbürü: "Bilmem" dedi. "Altıyüzbin kişi" dedi. Sonra: "Kaç kişinin hacı kabul olduğuna da biliyor musun?" "Bilmem" dedi. Soran: "Altı kişinin hacı kabul oldu" dedi. Ali bin El-Muvaffak diyor ki: uykudan uyanınca, bu rü'yanın korkusundan çok üzüldüm ve kendime: «Muhakkak ben bu altı kişiden biri değilim.» dedim. Ve bu düşünce ve üzüntü ile meş'ar-ul-Harama geldim ve orada uykuya daldım. Tekrar o iki meleği gördüm ki, aynı sözleri konuşuyorlar. Birden biri diğetine dedi ki: «Allah bu gece ne hüküm ettiğini biliyor musun?» Öbürü: «Bilmem» dedi. Sonra dedi ki: «O altı kişinin her birinin hürmetine yüzbin kişi bağışladı ve onların işini onlara havale etti. Uykudan uyanınca, sevindim, neşelendim ve Allah'a şükür ettim.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah vadedmiyor ki, her yıl altıyüz bin kul Beytullahı ziyaret edecektir. Eğer bundan az olursa, bu sayıyı tamamlayacak kadar melek göndercektir. Kıyamet gününde Kâbe yerinden yerdesine yapışacak. Kâbe cennete gidince onu tavaf edenler de beraber cennete girecektir.»

HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

Vaktinde hac yapan bir müslümanın hacı doğrudur. Haccın vakit, Şevval, Zilka'de aylarının Zilhice ayının ilk dokuz günüdür. Bayram gününün sabaha güneş doğuncaya kadar devam eder. Bu vakitler içerisinde İhram giymek sahîhtir. Bundan önce ihram bağlarsa, hac olmaz, umre olur. İhram bu vakitlerden önce bağlamak mekrâh olur. Akıl çıcağan hacı doğrudur. Süt emen çocuğu velisi onun yerine İhrama bağlar, onu Aradafta götürüp sa'y ve tavaf ettirirse, sahâh olur. (Bu hükümler Hanefîlere göre değildir.)

Nafle haccın sahbatunun şartı, yalnız İslâm ve vaktır. Fart olan hacı edâ etmenin şartları —bir farzı edâ etmek hesabıyla— beştir.

Müslüman olmak, hür olmak, balığ olmak, akıllı olmak ve ihramı zamanında bağlamak. İhram bağlayan çocuk Arafatta vakfeye durmadan önce cümlü bölüğe ererse, yahut köle Arafatta vakfeye durmadan önce azad edilirse, İslâm hacca (farz hac) sâkit olması için kifâyet eder. Umrede de anlaşılan şartlar müteberdir. Ancak vakit yoktur, Ramazan her vakit umreye vakit olabilir.

Başkasının yerine vekil olarak hac yapmanın şartı, önce kendi yerine farz olan hacca edâ etmiş olması gerekir. (Hanefîye göre farzı edâ etmesi, cevaz şartı değil; fasâdet şartıdır). Kendi farz hacına yapmadan başkası yerine hac yapmaya niyet ederse, edâ ettiği hac, niyet ettiği kimse yerine değil, kendi yerine olur.

Niyetli ne olursa olsun, yaptığı hac önce İslâm hacca (ilk farz hac) yerine, sonra şeretine kazası lâzım olan hac yerine, ondan sonra adak hac yerine daha sonra da vekillik yoluyla olan hac yerine geçer. (Zâhir budur ki bu dahi şâfiî kavlîdir.)

HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI:

Müslüman olmak, balığ olmak, akıllı olmak, hür olmak ve güç yetmektir. Güç yetmek de iki kısımdır: Birinci kısım kendisi bizzat hac yapmağa güçü yetmektir. Bu da üç şeyle olur: Birincisi, vücudunun sâhatli olması, ikincisi yolun emniyetli olması, malına, canına dümandan zarar gelmemesi, deniz yoluyla gidecek olursa, deniz tehlikesinden emin olması, ikincisi, borcunu ödedikten sonra kendisine ve ailesine yetecek nafakaya sahip bulunması ve yayan yürümek zorunda kalmaması için vasata şeretine de sahip olmasıdır. Güç yetmenin ikinci kısmı, kendisi felç veya benzeri bir hastalığı olup da bundan kurtulma ümidi çok az olan kimse için bizzat gidemeyip yerine göndereceği vekilin nafakasına ve şeretini verebilmesidir.

Eğer oğlu kendiliğinden babasının yerine hacca gitmeyi dilerse, babası izin vermelidir. Zîrâ babaya hizmet etmek şereftir. Eğer oğlu kendisine «para vereyim, yerine vekil tut» derse, nâmeti kabul etmek zorunda değildir.

Hacca gitmeye güçü yetince acele etmelidir. Ancak gelecek yıl daha uygun olacağını tahmin ederse, göçkttirebilir. Fakat göçkttirip de hac yapmadan ölürse, azı olur. Vasiyet etmese bile mirasından yerine vekil göndermek farz olur. (Hanefîye göre vasiyet ederse, farz olur. Etmese, olmaz). Zîrâ hac onun zimmetine borç olur. O halde, diğer borçlar gibi edânı gerekir. Diğer bir deil de Hz. Ömer buyurdu ki: «Güçü yetip de hacca gitmeyenden hakkında vâkıyetlere, bir yazı yazıp onlardan haraç almak istirdim.»

HACCIN RÜKUNLARI

Haccın bazı rükunları vardır ki, yerine getirilmeden hac olmaz. Bunlar beştir: İhrâm, tavaf, tavaftan sonra sa'y, Arafatta vakfiye durmak ve bir kavle göre saçları tıraş etmek. (Hanefiye göre haccın rükunı ikidir: Arafatta vakfiye durmak ve ziyaret tavaflı yapmaktır. İhrâm giymek, sa'y etmek ve tıraş olmak farz değildir, vacibdir).

Haccın vacibleri —ki onları terk etmekte hac bâtil olmaz; fakat bir koyun kurban etmek lâzım gelir— altıdır: 1 — Mikatta İhrâm giymek, eğer mikat yerini geçerse, bir koyun kurban etmek lâzımdır. 2 — Cenreye taş atmak (şeytanı taşlamak) 3 — Güneş batıncaya kadar Arafatta beklemek, 4 — Gece müdelifede ikame etmek, 5 — Tecrik geceleri Minada ikamet etmek, 6 — Vedâ tavaflı yapmak. İkinci bir kavle göre vedâ tavaflı yapmazsa, kurban lâzım gelmez. Fakat edâ etmesi sunnettir.

Haccı edâ etmenin çeşitleri üçtür: İfrâd, kıran ve temettüdur. İfrâd hepsinden faziletlidir. (Hanefiye göre Kıran temettüden ve temettü de İfrâddan şakiletlidir.) İfrâd hac şöyledir: Önce yalnız haccı edâ edip onu bitirdikten sonra Umre için İhrâm giyip umreyi edâ etmektedir. Umrenin İhrâmına c'irane'de giymek, Temâm'de giymekten ve Temâm'de giymek, Hudebiye'de giymekten faziletlidir. Bu üç yerin birinde Umre için İhrâm giymek sünnettir.

Kıran haccı elâbbeyke bâhaccetin ve Umretine deyip hac ve Umre için bir defada İhrâm bağlanır. Sonra hac amelleri yerine getirilir. Zira Umre Amelleri hac Amelleri içindedir. Abdest, gusûl içinde ifa edildiği gibi ifa edilir. Kıran haccı yapanlara bir kurban vacib olur. Aneak Mekke'den için be kurban vacib olmaz. Zira onun mikatı Mekke'dir. Kıran haccı yapanlar, Arafatta vakfiye durmadan önce tavaf ve sa'y ederse, sa'y hem farz hac, hem Umre sa'yı yerine geçer. Fakat Arafatta vakfeden sonra daha önce yaptığı tavaflı işi etmesi gerekir. Zira rükun olan tavaflı şartı vakfeden sonra olmasıdır.

Temettü haccında mikata geldiği zaman, Umre için İhrâm giyip Mekke'de umre tavafını yaptıktan sonra, İhrâm icaplarıyla bağlı kalmamak için İhrâmını çıkarır. Sonra hac vaktinde Mekke'de hac için İhrâm giyer. Temettü haccı yapana bir kurban vacib olur. Kurbanı gücü yetmezse, ayrı ayrı günlerde veya peşpeşe Kurban bayramından önce üç gün, memleketine döndükten sonra yedi gün aruç tutar. Kıran haccında da kurbanı gücü yetmezse, be şekilde on gün aruç tutar. Temettü kurbanı; Umrenin İhrâmını, Şevvalde, yahut Zilka'dede veya Zilhaccenin ilk on gününde giymiş olup hac ve İhrâmı bir araya getirmiş ve be yünden mikattan geri kalmış kışaklara vacib olur. O halde temettü eden kimse, Mekke'de olursa, yahut yabancı olup Mekke'de sakin olmuş olursa ve hac vaktinde mikatına veya mikatı kadar mesafeye gelirse, ona kurbanı lâzım olmaz.

HACCIN YASAKLARI ALTIDIR:

1 — İhrâmî olana elbise giymek haramdır. Gerek gömlek, gerek don, gerek çamaş ve gerekse tülbenî olsun. Bunların birisi câiz değildir. Belki izar, (İhrâmın alt kısmı) rida (üst kısmı) ve nallâ giymelidir. Eğer nallâ bulunmazsa, açık ayakkabı da câizdir. Ve eğer izar bulunmazsa, don giymelidir. Bütün âzalarını izar ile örtmesi câizdir. Ancak başına örtmeel câiz değildir. Kadınların âdet üzere kaftan giymeleri câizdir. Ancak yüzlerini örtmeleri câiz değildir. Mahaml içinde ve dar yerlerde olursa câizdir.

2 — Güzel kokular kullanmamalıdır. Zîrâ eğer güzel kokular sürerse, veya elbise giyerse, bir kurban lâzım gelir.

3 — Kollarını tıraş etmemelidir ve turnaklarına kesmemelidir. Zîrâ bunlardan birini yaparsa, bir kurban lâzım gelir. Hamama girmek kın açmak, hacumat yapmak ve saçını çökmek dahi câiz değildir.

4 — Cima etmemelidir. Cima yaparsa, ya bir deve, yahut bir at-ğır veya yedi koyun kurban etmek vâcib olduğundan artık haccı fâsit olur, kazası lâzım olur.

5 — Cimadan önceki hâllerdir. Meselâ kadınları çımadıkları ve öpmek câiz değildir. Kadına dokunma ile abdesti bozan şeyler için bir kurban vâcib olur. Kadınlar ile istimna etmek için de bir kurban lâzım olur. İhrâmî kimse için nikâh câiz olmaz. (Hanefîye göre câizdir). Nikâh ettiği takdirde kurban veya sadaka lâzım gelmez.

6 — İhrâmî için dendi hayvanları harîç bir şey avlamak câiz değildir. Avladığı takdirde deve, at, sığırdan ve koyundan ona benzerini sadaka vermek vâcib olur.

HAC NASIL YAPILIR?

Mâilüm olsun ki, haccı yapılacak işleri evvelinden sonuna kadar, farzları, sünnetleri ve edebleri birlikte göstermekle tertip üzere bilmek gerekir. Zîrâ ihâdeti, âdet olduğu için değil de, ihâdet olduğu için yapanlar yanında farz, sünnet ve edebler bir olur.

Zîrâ muhabbet makamına ulaşmak, ancak nafîle ve sünnetler ile mümkün olur. Nitekim peygamberimiz buyurur ki: «İler ne kadar kullarım en çok farz edîsıyla bana yaklaşıyorlarsa da, nafîle ve sünnet ile yaklaşmaktan geri kalmayan, kullarım da, şöyle bir mertebeye erişirler ki, ben onların kulağı, gözü, eli ve dili olurum.» (Kudsi hadîs). Şöyle ki, benimle iştir, benimle görür, benimle söyler ve benimle tutar. O halde, ihâdetin edeblerini ve sünnetlerini edâ etmek mühtemeldir. Edeblerin de derecelerini göstermek lâzımdır. Önce hac yolunun edeblerine riayet etmek gerekir.

Önce hacca azmetişeli, halis bir niyetle niyet etmelidir. Sonra tevbe etmelidir. Zimmetinde bulunan kul haklarını, borçlarını ödeme-

lıdır. Hanımın, çocuklarının ve kendisine nafakası lâzım olan kimselerin nafakalarını vermelidir. Vasiyetnamesini yazmalıdır. Yol harcı için helkîlinden hazırlamalı, şüpheli olan maldan kaçınmalıdır. Zira şüpheli malı hac yapanın kabul olmama tehlikesi olur. Yol hazırlığına, yolda fakirlere yardım edebilecek şekilde yapılmalıdır. Yola çıkmadan önce bir miktar sadaka vermelidir. Kuvvetli bir hayvan kiralamak, hayvan sahibinin isteksiz götürmemesi için, daha önce tapınacak eşyaların hepsini ona göstermelidir. Din yolunda ve yol işlerinde kendisine haldaş olacak bir salih yoldaş edinmelidir. Destlarına vedâ edip onlardan hayırlı dualar talep etmelidir. Her birine: «Dinâi, emanetini ve akibetini Allah'a emanlıyorum.» demelidir. Onlar da: «Allah seni korusun, sana takvayı zâd edileyip seni yaramaz işlerden korusun, günahların affetsin. Uğurum hayırlı olsun.» demelidirler.

Hacca azmeden kimse, evinden çıkacağı zaman iki rek'at namaz kılmalıdır. Birinci rek'atta «Kul ya ayyühe Kafirun» süresini, ikinci rek'atta «Kul hüvellahu hüde» süresini okumalıdır. Namazdan çıkınca, namazdan sonra okunan dualardan sonra bu duayı okumalıdır: «Allahum, sen seferimin sahibisin, aile, evladım ve mallarımın koruyucususun. Beni ve onları bütün affetme kuru. Allahum, bu seferimde senden hayır, takva, beğenilen âmetler dilerim.» Evinin kapısına gelince şu duayı okumalıdır: «Allahum, sana tevekkül edip sefer ettim. Nereye gidersen, uğnağım sensin. Allahum, beni takva ile rınklandır. Nereye dönersen uğurumu hayır eyle.» Hayvana binince, şu duayı okumalıdır: «Bu hayvanı bize bağış kılın Allah'a hamdül senâlar olsun. Eğer Allah'ın imayeti olmasaydı, biz onu müsahtar edemerdik. Biz Allah'a şükrüceğiz.» Hayvan yürümeye başlayınca, bu âyet-i kerîmeyi okumalıdır: «Hareket ve sükûn Allah'ın isimyledir. Allah bağışlayıcı ve merhametlidir.» Bütün hac yolu boyunca zikir ve Kur'an'dan boş kalmamalıdır. Yüksekliklere çıkarken: «Senin şerefün bütün şereflerden üstündür. Her halde hamd-ü senâ sana mahsustur.» Bir korku hâli olunca «Âyet-i Kürsî ve «Şehidellahu» âyetini ve «Kul hüvellahu hüde» ve iki muavvезyi okumalıdır.

İHRAMIN EDEBLERİ VE MEKKE'YE GİRİŞ

Haccı, mîkat yerine gelince, gusül etmeli, kollarına ve turnaklarına Cuma bahainde geçtiği gibi kasmeli, dikili albiseleri çıkarıp izar ve rida ile örtünmek suretiyle ihram bağlamalıdır. Örtündüğü ihramın her iki parçası da beyaz olmalıdır. İhramdan önce güzel kokular sürünmelidir. O mekândan gitmeğe azmedince, deveyi kaldırıp yola yönelerek hacca niyet etmeli, kalbi ve diliyle bu duayı okumalıdır: «Allahum, ben hizmetindeyim, ferasetime uydum, divanına geldim. Senin âdâletin devamlıdır. Mülk sana mahsustur. Ortağın yoktur.» Yüksek bir yere çıkarken, yukarıdan aşağıya inerken, korkulu bir yere inerken ve kâfile birbirine karışıp tedihâm olunca, yüksek sesle bu duayı tekrar etmelidir. Mekke'ye ulaşınca gusül etmelidir.

Hacca dokuz yerde gusûl yapmak sünnettir: İhrâm için, Mekke'ye girmek için, ziyaret tavafı için, Arafât'ta durmak için, Müdâilife'de ikamet için, üç gusûl da üç cemre (şeytan taşlama) için ve vedâ tavafı için. Akabe cemresinde gusûl yoktur. Gusûl edip Mekke'ye girince güzel «Beytullah» ilgince, benüz şehir içinde ilerlerken bu duayı okumalıdır: «Allahum, senden gayri mabud yoktur. Adan selâmdır, selâmet sendendir, yurdun selâmeti yurdu"dur. Ey celâl ve kerem sahibi! Allahum, şereflendirdiğin ve kıymetlendirdiğin "Beytin" budur. Allahum, Beytinin kıymet ve âzametini ve hac yapmanın sevap ve şerefini artır. Allahum, bize rahmet kapılarını aç, ve bizi kavuluş şeytandan sakla.» Sonra "Bism Şeybe" kapısından mescebe girip «Hacer-i Evedine» yönelmeli ve onu izet ve ikrâm ile öpmelidir. Eğer öpemezse, ona el uzatıp ziyarete kıyaset etmelidir ve bu duayı okumalıdır: «Allahum, bu emameti edâ ettim ve ahde vefâ ettim. Sen benim vefâ ettiğime şahid ol.»

TAVAFIN EDESLERİ:

Tavaf namaz gibidir. Yani, onda da beden temiziği, «İbâse» temiziği ve avret yerlerini örtmek şarttır. Fakat tavafta konuşmak câizdir. Önce «İdribas» sünnetini yerine getirmelidir. «İdribas», azarın ortasına sağ kolunu alına alıp iki ucunu sol omuzuna atmaktır. Sonra «Beyt-i Şerife» sol tarafına alıp başta «Hacer-i Evedine» hizasından tavafa bağlanmalıdır. «Beyt-i Şerife» ile arasındaki mesafî üç adımdan eksik olmamalıdır. Tâ ki, şadırvan üzerine basmak zorunda kalmasın. Şadırvan; «Beyt-i Şerife» hududuna dahil olan bir mekândır. Tavafa bağlayınca, bu duayı okumalıdır: «Allahum sana iman getirdim. Kitabını tasdik ettim. Resûlün Muhammed Mustafa sünnetine tabi oldum.» Beyt-i Şerifin kapısının hizasına gelince «Allahum, bu Beyt senin beytindir ve haram, haramındır ve bu makam cehennem ateşinden sağmanların makamıdır.» demelidir.

«Rûkn-i İsmiye» ulaşıncâ, bu duayı okumalıdır: «Allahum, küfür, nifak, kötü ahlâk, kötü aile, kötü evlat, kötü mal ve kötü bakımdan sana sığınırım.» Altın çık alına gelince: «Allahum, Arşından «Hicresinde» gölgelendir ve bana Muhammed Mustafa'nın şerbetinden içir ki, ondan sonra ebedî olarak saadetsizlik yoktur.» demelidir. «Rûkn-i Şamiye» gelince: «Allahum, hacımı makbul, sa'yımı meşkûr, günahımı mağfûr eyle, Ticaretimi zararlı eyleme. Ey Azîz, ey Gâfûr, benim bütün günahlarım sana gizli değildir. Sen bana mağfûret eyle.» diyecektir. «Rûkn-i Yemaniye» ulaşıncâ şunu okumalıdır: «Allahum, beni küfür, nifak, fakirlik acısı, kabir azâbı, hayat, meumai fitnelerinden, dünya ve âhiret belâlarından sakla.»

Bu rûkn ile «Hacer-i Evede» arasında şu duayı okumalıdır: «Allahum, bana dünya ve âhirette iyilik ver, beni kabir azabından ve ateş azabından sakla.» Yedi defa bu şekilde dönmeli ve her defasında da bu duaları okumalıdır. Bir defa dönmeye bir «şavte» denir. Üç evvelki

şavtlarda acele ve koşarcasına dönmelidir. Eğer «Beyt-i şerif»le yakınında tedhiham var ise, acele yürüyebilmek için, bir miktar uzaktan dönmelidir. Son dört şavtlarda ise, yavaş yavaş yürümelidir. Her defasında mümkün ise Hacer-i Esved'i öpmeli ve Rûk'n-ı Yemaniye elini uzatmalıdır. Eğer tedhihamdan yapamazsa, eliyle işaret etmelidir. Bu mînval üzere yedi şavtı tamamlayınca, Mekke-i Müşerrefenin kapısı ile Hacer-i Esved arasında durup karnına, göğsünü, yüzünün sağ tarafına ve iki elini dirseklerine varıncaya kadar «Beyt-i şerif»le duvarına yapıştırmalıdır ve elini «Beyt-i şerif»le örtüşüne dokundurmalıdır. Bu makama «Mâleziye» denir. Duaların kabul olacağı makandır. O halde bu duayı okumalıdır: «Ey ebedî Beytin sahibi, beni cennet-nem ateşinden kurt. Bütün kötü şeylerden menahafaza et. Bana masib ettiğin rizıklarla kâinat ver, İhsan ettiğin nimetle hareket ver.» Sonra Peygamberimizin pâk ruhuna sâlâvat getirip tevbe ve istiğfar etmeli ve ne ihtiyacı var ise dilemelidir. Sonra makamın arkasında durup iki rek'at namaz kılmalıdır ki, bu namaza «Tavafta iki rek'at» denir. Tavaf, bu iki rek'at namazla tamamlanır. Birinci rek'atta Fatıha ile Kulüvcellahü sûrelerini okumalıdır. Namazdan sonra dua etmelidir. Bu yedi şavtı dönmekten bir tavaf tamam olmaz. Her yedi defa döndükten sonra iki rek'at namaz kılmalıdır. Sonra Hacer-i Esvedin yanına gidip öpüp tavafta onunda bitirmelidir. Sonra da sa'y ile meşgûl olmalıdır.

SA'YİN ADABI

Tavaftan sonra Safa kapısından dışarı çıkıp yürüyerek Ka'be görüncüye kadar Safa'da yukarıya doğru çıkmalıdır. Yüzü Ka'be tarafına çevirip «Allah'tan başka mâbud yoktur. Mülk ona mahsustur. Ortağı yoktur. Diriltir, öldüren odur. Hayır ve İhsan onun elindedir. Herşey kadirdir. Yaadinde sâlık olup kuluna yardım eden, askerine yardım ve zafer İhsan eden; hütân düşmanlarını hizmete uğratan odur. Kâfirler husuna gitmese de biz İslâm İhlâshıya» duasını okumalıdır. Sonra aşağı inip sa'ye başlamalıdır. Yavaş yavaş Merve tarafına yürüyüp «Rab'ı şâhî verhem ve tecavuz amma...» duasını okumalıdır. Sonra yavaşça hareket eder, mescidin köşesindeki «Mülk Al-dara - (Yeşil işaret)» gelinceye kadar. Kendisiyle işaret arasında aldığı arzun mesafe kaldığı yerden hâzla yürümeye başlar; ikinci işarete gelinceye kadar... Sonra Merveye gelinceye kadar yavaşça yürür. Merveye çıkınca Safaya döner ve anlatılan duayı okur. Bu anlatığımıza bir sa'y denir. Safaya döndüce iki defa olur. Yedi defa bu şekilde sa'y eder. Sa'y bitince, Kudum tavafiyle sa'y edâ etmiş olur. Bu tavaf sünnettir. Rûk'n olan tavaf, vukuftan (Arafatta durmak) sonra olur. Sa'yda taharet üzere olmak sünnettir. Tavafta taharet vacibdir. Sa'yda kudum tavafta kâfiyet eder. Zîrâ sa'yın vukuftan sonra olması şart değildir. Fakat tavaftan sonra olması şarttır. Bu tavaf ister sünnet tavaf olsun...

ARAFATTA VAKFENİN ADABI

Eğer kafile Arefe günü Arafata ulaşırsa tavaf ile meşgul olmamalıdır. Eğer Arefe gününden önce varırsa, Kudam tavafını edâ ederler. Sonra Terâvî (Zilhicce'nin 8'i) günü Mekke'den çıkıp o gece Mina'da kalırlar. Ertesi gün Arafata giderler. Arafatta durmanın vakti, Arefe günü zevaiden sonra bayramın sabahına kadardır. Bayram sabahından sonra ulaşan kimse, hacı kaçırılmış olur. Arefe günü gusûl edip ikindî namazını öğle namazıyla beraber kılmalıdır. Tâ ki devamî dua ile meşgûl olsun. O gün, çok dua edebilmek için oruç tutmamalıdır. Zira hacın binası, kâbilere cemiyeti ve azizlerin himmetidir. Bu şerefli vakitte zikirlerin en faziletlisi «ââ Allâhu Akbar». Hâlık zeval vakitinden akşama kadar yalvarıp, ağlayıp, azlamalıdır. Terâbe edip geçmiş takvâteneden tesir dîlemelidir. Bu şerefli vakitîn istiğfar duaları çoktur. Bu kitapta zikir etmek zordur. Taifidâti «İhyâ»da geçmiştir. Arzu eden ona müracaat etsin. Belledîği duaları okusun. Zira bu vakitte büyüklerden nakledilen duaları okumak güzeldir. Eğer ezber okuyamıyorsa, kâğıda yazıp okumalıdır. Yahut birisi okusun, o da «âmin» desin. Güneş batmadan Arafat hudûdundan çıkarsın.

HACCIN DİĞER İBADETLERİ

Arafattan sonra Müzdelifeye gider. Orda gusûl eder. Zira Müzdelife haremîdendir. Akşam namazına geçiktirip yatıp namazıyla beraber bir ezan iki kâmetle kılmalıdır. Yagabilirse o gece Müzdelife'de kalmalıdır. Zira çok şerefli ve azîz bir gecedir. Gece Müzdelife'de bulunmak ibâdetlerin cümlesindendir. Bir kimse gece Müzdelife'de bulunmazsa, bir kurban kesmesi gerekir. Müzdelife'den yemînî taş götürüp Mina'da Cemrelere atmalıdır. Zira Müzdelife Mina'ya nisbetle tahtıktır, orda kolaylıkla taş bulunur. Gece yarısına yakın Mina'ya hareket edip sabah namazına karânlıkta kılmalıdır. «Meş'arû'l-Haram» denilen Müzdelife'nin hudûduna gelince tayyerî ağarcıya kadar, orda durup dua etmelidir. Sonra oradan «Muhassir Vadisi» denilen yere gelmelidir. Bu vadiye gelince, hayvanı huzû sürmeli ve eğer püyade ke süratle vadiyi karşadan karşıya geçmelidir. Zira sünnet böyledir. Sonra bayram günü sabahleyin bazen tekbir bazen telbiye («Lebbeyke...» söylemeli ve «Cemre» denilen üç yüksek yere gelinceye kadar buna devam etmelidir. Onları geçip yolun sağ tarafında «Cemeretü'l-Akabe» denilen yüksek yere gelmelidir. Burada yüzünü kibleye dönmelidir. Güneş bir mızrak boyu yükselince bu cemreye yedi taş atmalıdır. Kibleye karşı durup atmak daha hayırlıdır.

Burada tekbir yerine telbiye getirmelidir. Bu cemrede her bir taş atıldığında, «Allahümme! Tasdikem bîkitâbîke ve ittibacemü sünneti me-beyyike» demelidir. Cemre işi bitince telbiye ve tekbire son verir. Ancak farz namazlardan sonra bayram günü öğleden son teşrik günü-

nün sabahına kadar —ki bayramın dördüncü günü oluyor— İbra-nmazlardan sonra tekbîr getirir. Sonra kemağına varır, dua ile meğûl olur. Kurban kesmek dilerse kurban keser. Kurbanın çarptlarını gözetir. Sonra saçını traş eder. Bugünde taşlama ve traşı edâ etti ki, İbrahimden bir çözüme hâsıl olur, ihramın bütün mahazatları helâl olur. Ancak kadına dokunmak ve avlanmak helâl olmaz. Sonra Mekke'ye gelir, rûkûn olan tavafı edâ eder. Bayram gecesinin yarısı geçtikten sonra rûkûn tavafinın vakitî girmiş olur. Fakat bayram günü yapmak daha iyidir. Gerçi son vakitî yoktur. Zîrâ ne kadar geçiktirirse, vakitî geçmez. Ancak edâ edilmeden son çözüme hâsıl olmaz ve mübaheret olduğu gibi haram kalır. Bu tavaf, kudam tavafinda anlattığımız gibi edâ ederse, hac tamam olur, mübaheret ve avlanma da helâl olur. Daha önce sa'y yaptıysa, sa'yı yapmamalıdır. Zîrâ bu tavaftan önce sa'y yapmak câiz olur. Taşlamayı, traşı ve tavafı yapınca hac tamam olur, durakması çıkar. Teşrik günlerindeki taşlama ve Mina'da geclemek ihram kalktıktan sonra yapılır. Tavaf ve sa'y'dan boşalıncâ, bayram günü Mina'ya gelip o gece orda durmalıdır. Zîrâ bu kadarı râ-câdır. Ertesi gün zevâlden sonra taşlama için gusûl etmelidir ve Arafat tarafından olan birinci cemreye yedi taş atmalıdır. Sonra yüzünü kibleye dönüp «Bakara» sûresi kadar dua etmelidir. Sonra ikinci cemrede de yedi taş atıp yine dua etmelidir. Ondan sonra yedi taş da Akabe cemresinde atmalıdır ve o gece Mina'da kalmalıdır. Sonra bayramın üçüncü günü de bu şekilde bu üç cemrede yirmibir taş atmalıdır. Eğer bu kadarıyla yetinip Mekke'ye gidersa kifâyet eder. Eğer güneş batıncaya kadar orada kalırsa, o geceyi de orda geçirip ertesi gün yine yirmibir taş atmak lâzım olur. Haccın tamamı bu anlattığımızdır.

UMRE NASIL YAPILIR?

Umre yapmak isteyen kimse, gusûl edip hacı olduğu gibi ihram ve elbisesini (kadan için) giymelidir. Sonra Mekke'den çıkıp Umre mikatına gelmelidir. Mikat, C'irane, Ten'im ve Hudeybeye'dir. Umreye niyet edip «Lebheyke bi umretina» demelidir. Mescid-i Akse'ye gidip orda iki rek'at namaz kılmalıdır. Geri Mekke'ye yönelerek yolda «Lebheyke» demelidir. Mescid kapısına gelince, tebbiyye kesip hacı olduğu gibi tavaf ve sa'y yapmalıdır. Sonra saçına traş edip Umreyi tamamla tırmelidir.

Umre, yılın her vaktinde yapılabilir. Mekke'de oturan kimse mümkûn olduğu kadar Umre yapmalıdır. Umre etmese, tavaf etmelidir. Bunu da yapamazsa, Ka'be'ye bakmalıdır. Ka'be'nin içine girince iki direk arasında namaz kılmalıdır. Ka'be'ye yalın ayak ve tasim ve hürmetle girmelidir. İçebildiği kadar Zemzem suyundan içmelidir, midesi doluncaya kadar. Zîrâ ne niyetle içerse şifa bulur. Zemzem suyundan içerken şu duayı okunmalıdır: «Allaham! Bana bana her betâdan şifâ kılup bana ihlas, yakın, dünya ve âhirette âfiyet ünsan eyle.»

VEDA TAVAFI

Memleketine dönmeğe azmedince, yüzünü ve ayağını bağlayıp bütün işlerinin sonunda Ka'be'ye vedâ etmelidir. Vedâ, yedi defa tavaf edip iki rek'at namaz kılmakla olur. Tavaflar pekli daha önce anlatıldığı gibidir. Ancak bunda «sedib» ve hızlı yürümek yoktur. Sonra: «Mütezame» tarafına gidip dua eder, geri döner ve meccitten çıkınca ya kadar Ka'be'ye bakar.

MEDİNE ZİYARETİ

Sonra Medine'ye hareket etmelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Ölümünden sonra beni ziyaret eden, beni hayatında ziyaret etmiş gibi olur.» Ve yine buyurur ki: «Beni ziyaret etmekten başka niyet taşmadan Medine'ye gelen kimseye cennat cennem için, Allah üzerinde hakkı sabit olur.» Medine'ye girince sâkavat getirir. Gözü Medine'nin duvarlarına düşince, şu duayı okur: «Allahum! Bu Peygamber harimini, bana cehennem ateşinden ve acıklı ızdıptan sıkmak eyle.» Önce gusül edip ondan sonra Medine'ye girmelidir. Güzel kokular sürüp beyaz elbise giymelidir. Tevazu ve vekarla şu duayı okumalıdır: «Allahum, beni doğru mekâma vâsıl eyle, kendi tarafından hidâyet nâsib eyle.» Sonra meccide girip minberin altında sağ direk omuzu ile beraber olacak şekilde iki rek'at namaz kılmalıdır. Zira Peygamberin makamı bu idi.

Sonra ziyarete azzatmeli, yüzünü «Ravza-i şerife» duvarına ve arkasına da kible tarafına çevirmeli. Elini duvara sürmek ve duvarı öpmek sünnet değildir. Belki biraz uzak durmak hürmete daha yakın ve uygundur. Sonra şu duayı okur: «Ey Allahın Resûlü, Allahın Nebisi, Habibi, Safiyyi, ey Adem evlâdının en şereflisi, Peygamberlerin efendisi, sonuncusu, Rahbül Âlemin'in Resûlü Ekremi! Allah'ın Salât ve Selâmı sana, âline, sahâbına ve ehli beytine olsun. Allah, diğer Peygamberlerin ümmetinden onlara verdiği karışıklardan fazla benden sana karşılık versin. Allah senin kâdrini ve şerefini, zikriler seni zikir ettiği ve gâfiller gaflet ettiği müddetçe artırsın.» Eğer Peygamberin ravzasına selâm vasiyeti yapan var ise, «İdadından sana selâmı demelidir. Sonra bir iki ayak geri çekilip Ebubekir ve Ömer hazretlerine (r.a.) selâm verip şöyle demelidir: «Allah'ın selâmı sizin üzerine olsun, ey Allah'ın Resûlü'nün vezirleri ve hayatta kaldıkça dîni İslâm için yardımcıları! Onun yoluna tabi olup sünneti ihyâ edenler sizsiniz. O halde Allah size, diğer peygamberlerin vezirlerine verdiği karışıklardan (mükâfat) daha fazla karışıklar versin.» Sonra o makamda durabildiği kadar durup dua etmelidir. Sonra dışarı çıkıp Bakî mezarlarındaki Sahabe-i Kirâmın mezarlarını ziyaret etmelidir. Dönmek istediği zaman bir defa daha Peygamberimizin Ravza-i Mutahheresini ziyaret edip vedâ etmelidir.

HACCIN İNCELİKLERİNİN SİRLERİ

Bu anlatılan hac âselerinin şekli idi. Bu âselerin her birinde bir maksad, bir ibret ve âbiret işlerinde bir işi hatırlatmak ve bir uyarıma vardır. Onun da aslı ve hakikati şudur: İnsan kemal-ı saadete erişmek için yaratılmıştır. İnsan, müslümanlık ünvanında anılatıldığı gibi kendi ihtiyarını bırakmadıkça tam bir saadete erişemez. Arzu ve isteklere uymak insanın helâk sebebidir. İnsanın şariat ile niye değil de kendi ihtiyarıyla yaptığı herşey, arzularına uymak olur, kul muamelesi olmaz. Halbuki onun saadeti kulluktur. Bunun içindir ki, «-ki emellerde rûhbanîyet ve seyahatla emir olunmuştu. Hattâ her ümmetin âbâdleri insanlar arasından çekilip üsteli seçmişlerdir. Dağların tepesinde meskenler edinip ömürleri boyunca rızâet ve mücahede etmişlerdir. Bunun için Peygamber efendimize: «Dinde seyahat ve rûhbanîyet yok mudur?» diye sorulunca, buyurdu ki: «Üstde cihad ve hac onun yerine buyurulmuştur.» Demek ki, Allâh Muhammed ümmetine rûhbanîyete bedel hac yapmayı ferman etmiştir. Zira hac yolda hem mücahede gayesi hâsıl olur, hem de başka ibretler de zâhir olur. Zira Allâh, Mekke'yi şerefendirip kendi sâina, izafe etti ve onu padişahların huzuruna benzetip her tarafına harım yaptı. Onun âşâklarını tanzim edip kışlâmesini haram eyledi. Arafata padişahan harımı ölümlü meydan masabesinde yaptı. Böylece her taraftan Ka'be'ye kasdedip tevbe ederler. Gerçi Allâh'ın mekândan münezzehe olduğunu bilirler. Fakat Cenâb-ı Hak'ka büyük arzu ve teveccüh olduğu için, ona nisbet edilen herşey sevilir, istenir.

İşte müslümanlar bu çevik ile çoluk çocuğunu, malını ve vatanını bırakıp bütün tehlikesine katlanırlar ve kula yaraşır şekilde Allâh'ın huzuruna varırlar. Bu hac ibâdetinde aklın anlayamayacağı bazı şeyler de emredilmiştir. Cemelere taş atmak, safa ile merve arasında sa'y etmek gibi. Zira akla uygun olan herşey, nefsin onunda ünsiyeti vardır, ne ettiğini, niçin ettiğini bilir. Meselâ zekâtta, fakirlere merhamet, namâzda Allâh'a karşı tevazu ve oruçta da şeytanın askerini kırmak olduğuna bilir. Bu durumda tabiatının, aklına uygun hareket etmesi ihtimali vardır. Halbuki tam bir kulluk yalnız Allâh'ın emriyle hareket edip kendî içinden aslâ bir hüküm koymamaktır. Taşlama ve sa'y bundandır. Zira bunlar yalnız kulluktan başka bir şeyle olmaz. Bunun için Peygamberimiz hususen hac duasında: «Lebbeyke bâhaccetin bâkken lââhuden ve bâkkan» dirdi. [Hacca kulluk ve kölelik] diye ad vermişti. O hâlde, hac işlerinden taaccüb ederek «bundan maksat nedir?» deyip tuhafına gitmesinin sebebi; bu işlerden gaye, gayesizlik ve maksatsızlık olduğunu bilmemeleridir. Bu sebebsizlikten gaye de kul, kulluğunda gayesi olup yalnız Allâh'ın fermanına bakmalıdır. Aklın bütün gayeleri bertaraf etmekten başka nasibi yoktur. Zira onun saadeti fânî, yok olup nasibetsi olmaktır. Öyle ki, onda Allâh'tan başka ve onun emrinden başka bir şey kalmamıştır.

HACCIN İBRETLERİ

Hac yolculuğu âhiret yolculuğuna benzer. Zira hac yolculuğundan maksat hanedir, (Kâ'be'dir). Âhiret yolculuğundan maksat ise, hane sahibidir; (Allah). O halde, bu yolculuğun hazırlık ve hallerinden öbür yolculuğun hallerini hatırlamalıdır. Hac yolculuğunda çocuklarına ve bütün dostlarına vedâ etmem; düm sekaratında olacak vedâyı benzer.

Bu yolculukta önce kalbî bütün bağlardan kurtardıktan sonra yola gitmek gerektiği gibi, âhiret yolculuğunda da ömrün sonunda dünyevî bağlardan kurtulmak gerekir. Aksi takdirde yolculuk ona acı geleceği muhtemeldir. Hac yolculuğunda çölde susuz, levsiz kalmamak için çeşitli yolculuk levasımını hazırlayıp her türlü ihtiyacı göstermek gerektiği gibi, kıyâmet çölünde de her türlü hazırlık gereklidir. Zira kıyâmet çölü ondan daha uzak, daha korkunç ve amğa daha muhtaçtır. Devamlı kalmayıp bozulan herşey, çöl yolculuğuna azık olmaya yaraşmadığı gibi, riya ve kusur ile karışık olan ibâdet de âhiret yolculuğuna azık olmaya lâyık değildir. Devanın sarısına oturmak tabuta hatırlatmalıdır. Zira âhiret yolculuğunda bînağı tabut olacaktır. Belki de deveден inmeden tabuta binme vakti erişecektir.

O halde, onun bu yolculuğu âhirete azık olmağa lâyık olmalıdır. Mâlad elbisesini çıkartıp ihram giydiği zaman âhiret kefenini hatırlamalıdır. Zira ihram da, kefen gibi, iki beyaz gömlek olup öbür dünyanın yolculuk elbisesi gibi bu dünyanın elbiselerine uymamaktadır. Yolculuğun zorluk ve tehlikelerini görünce, münker ve nekirî ve akrep ve yılanları hatırlamalıdır.

Zira kâbirden mahşer gününe varıncaya kadar olan çöl, büyük ve zorlukları sonsuzdur. Yanında uygun arkadaş olmadan çöl âfetine salâmet bulamadığı gibi, salih âmeller olmadan da kâbir azabından emin olamaz. Bu yolculukta eşinden, evlâdından, arkadaş ve dostlarından ayrılıp yalnız kaldığı gibi, kâbirde de onlardan ayrılıp yalnız kalacağını hatırlamalıdır. «Lebbeyke» demeğe başlayınca, kıyâmet günü Allahın çağırısına cevap verirken o zamanki korku ve hali hatırlayıp o âleme dalmalıdır.

Ali bin Büseyin bin Ali (r.a.) ihram giyince, rengi bozuldu, vücuduna iltirâm düştü ve «Lebbeyke» diye çağırmadı. Ona: «Niçin Lebbeyke demiyorsun?» diye sordular. Dedi ki: «Lebbeyke ve sa'deyke'nin cevabını almaktan korkarım» ve deveден düşüp bayıldı. Ahmet bin Ebi-El-Cavari Ebi Süleyman-ı Daran'ın müridlerinden idi. Şöyle hikâye eder: Ebu Süleyman bir defa Lebbeyke dedi ve kendinden geçip bayıldı ve bir mil yol alıncaya kadar böyle baygın kaldı. Ayılınca sordular. Dedi ki: «Allah Mâsa'ya (s.a.v.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ümmetimin zâlimlerine tenbih et ki, beni anmasınlar. Zira benî anmaz, ben de anarım. Beni anan zâlim ise, ben de onu lânetle anarım»».

Yine Ebu Süleyman dedi ki: «Düydüm ki, hac nafakasını şühret-i gaylerden hazırlayan kimse, "Lebbeyke" deyince, ona: "Elledeki mah iade etmeden Lebbeyk'in ve sa'deyk'in kabul olmaz" diye cevap verilir.»

Tavafta: Biçarelerin padişaha dergâhına geldiklerinde, padişahan sarayı etrafında dönmeleri ve padişaha ihtiyaçları arz etmek için fırsat kollamaları ve kendilerine şefaat edecek bir kimse aramak için, yahut padişaha, görünmek ümidıyla gidip gelmelerine benzer. Safa ile Merve arasında bu şekilde gidip gelmek de buna benzer.

Arafatta durmak, dünyanın her tarafından çeşitli insanların orun toplanması ve değişik dillerle dua etmeleri, kıyamet arsesine benzer. Orda bütün insanlar toplanır, herkes kendi haliyle meşgul olup red ve kabul arasında tereddüt eder.

Cemrelere taş atmak, yalnız kulluk yoluyla kulluğu istihâr etmek ve bundan başka da Hazret-i İbrahim'e benzemek vardır. Zira taş atılan yerler, şeytanın Hazret-i Halîl'e gelip ona bazı vesveseler vermek isteyince, onu taşıdığı yerlerdir. Eğer aklına: «Şeytan İbrahim'e görünmüştü. Onun için ona taş atıldı. Bu zamanda ise, görünmez. O halde niye taş atalım» dersen, bunun şeytan vesvesesinden Hâri geldiğini bil. O halde taş atıp onun gözünü kör etmeğisin. Zira sen emirleri yerine getirmekle, sana her ne buyrulursa öyle yapmakla, kendi tasarruf ve tedbirini bırakmakla onun gözü kör olur. Bîhâssa Hazret-i İbrahim'i taklit etmekle, ona uymakla sevab hâsıl olur. Şeytanın görünmemesinin zararı olmaz. O halde hacıların taş atmasıyla şeytanın muhakkak kör olduğunu bil.

Apek anlayışlı, sağlam tabiatlı, kuvvetli bir çerk ve tam bir cidiyete sahip olan kimseler için, hacın ibretlerine bu kadar işaret etmek yeterlidir. Böylelerin hareketlerinde, anlatılan mânâların, ince-lik ve temsilleri zâhir olur. Her birinden bir pay almaya başlar. Zira ibâdetin hayatı bunun gibi mânâları mülâhaza etmekle olur. Bu mülâhaza ile ibâdet, suretten çıkıp ruh ve hakikât makamına ulaşır.

SEKİZİNCİ ASIL

KUR'AN-I KERİM OKUMAK

Bil ki, Kur'an-ı Kerim okumak, ibadetlerin en faziletlisidir. Bîhâssa namazda ayakta okunan... Peygamberimiz buyurur ki: «Ümmetimin en faziletli ibâdeti, Kur'an okumaktır.» (Ebu Na'im). Ve yine buyurdu ki: «Kendisine Kur'an okumak nimeti verilen kimse, dünyada bundan daha üstün bir nimet olduğunu tasavvur etmezse, Allah'ın büyük gördüğü şeyi aşağı görmüş olur.» (Taharani). Yine buyuruldu ki: «Kıyamet günü Allah'ın katında gerek peygamberlerden, gerek meleklerden ve gerekse bunlardan başka Kur'an kadar şefaatli kabul

edilen hiçbir şey yoktur.» (Tabarânî). Ve yine buyurdu ki: «Kur'an okumak bir kimseyi duadan alıkoyarsa, Allah Teâlâ ona şükredenlere verdiği sevabın daha üstününü verir.» (Abdül-Melîk). Ve yine buyurdu ki: «Kalbler demir pası tutar.» Sahabe-i Kirâm buyurdular ki: «Ya Resûlullah! Pası ne ile silinir?»

Peygamber buyurdu ki: «Kur'an okumak ve ölümlü hatırlamakla silinir.» (Tirmizî). Ve yine buyurdu ki: «Den dünyadan geçersen. Fakat size daima vâz ve nasihat edecek iki vâiz bulaklıyorum: O vâizlerden biri konuşan, biri de susandır. Konuşan vâiz Kur'an, susan vâiz de ölümdür.» (Beyhakî).

İbnî Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: «Kur'an okumayı ihmal etmeyin ki, her harfine bir sevab vardır. "Elif lam nûn" bir harftir demiyorsun. Belki elif bir harf, lam bir harf ve nûn bir harftir.»

Ahmed bîn Hanbel buyurur ki: «Allah'ı rüyamda gördüm ve: "Allah'ım! Sana ne ile yaklaşmak daha faziletlidir" sordum. Cenâb-ı Allah'tan cevap geldi ve buyuruldu ki: "Kur'an okumakla." Dedim ki: "Mânasını anlayarak mı, anlamayarak mı?" Cevabında buyuruldu ki: "İster anlayarak, ister anlamayarak."»

GÂFİLLERİN KUR'AN OKUMASI

Kur'an-ı Kerim'i öğrenenin derecesi büyüktür. O halde Kur'an-ı Kerim'in hürmetini gözetmelidir, kendisini yakışsız durumlardan koruyup her halinde edebli olmalıdır. Yoksa Kur'an'ın ona düşman olma ihtimali vardır. Peygamber buyurur ki: «Ümmetimin minâkâflarının çoğu, Kur'an okumakla meşgul olurlar.» Ebu Süleyman-ı Dâranî buyurur ki: «Zebanîler, Kur'an okuyup da bencüculük yapana-rı postperestlerden önce cezalandırırlar.» Allah Tera't'ta buyurur ki: «Kuhun! Şundan haya edip utanmaz mısın ki, çöğür yürürken bir kardeşinden mektup gelirse, durur, yahut oturursun, onu harf harf okuyup düşünürsün ve tereddülsüz kâblarını yaparsın. İşte gönderdiğim kitap, düşünüp onunla amel etmen için, sana yadığım mektuptur. Halbuki sen ondan yüz çevirip onunla amel etmemektesin. Okusan da mânâsını düşünmüyorsun.»

Hasan-ı Basrî buyurur ki: «Biden üçekfler, Kur'an-ı Allah'tan gelmiş mektup olarak bilirlerdi. Gece düşündü, gündüz onunla amel ederlerdi. Siz ise, Onun 'rah ve harflerini tashih etmekle uğraşıyorsunuz, emirleriyle amel etmeyi kasıt buluyorsunuz.»

Nihayet Kur'an'dan maksad mücerred okumak değildir. Belki onunla amel etmektir. Zira onu okumak hatırdaki tutup ezberlemek içindir. Ezberlemek de mucibıyla amel etmek içindir. Kur'an-ı okuyup onunla amel etmeyen kimse, atından içinde birçok emirler buyurulan bir mektup alıp, emirleriyle ilgilenmeyip mektubu güzel sesle okuyup harflerin mahrecini gözetir kimse gibidir. Bu kimseler, şühhasız âzaba müstahak olurlar.

KUR'AN OKUMANIN EDEBLERİ

Kur'an okuyan kimse zâhırde altı şeye riayet etmelidir:

Birinci edeb: Hürmetle okumalıdır. Önce abdest almalı, tevazu ve huşu ile kibleye karşı oturmalıdır. Tibbi namazda olan kimserin tevazu ve huşu'u gibi. Hz. Ali (kerremâ...) buyurur ki: «Namaz içinde ayakta Kur'an okuyana her hadise karşılık yüz sevab, oturarak okuyana «ili sevab, namazın dışında abdestli olarak okursa, yirmibeş sevab, abdestsiz olarak ezbere okursa, on sevab yazılır, fazla yazılmaz.» Gecleyin bilhassa namaz içinde okuması daha ziyade fâziletli olur. Zîrâ gecleyin kalb boş olup daha etkilidir.

İkinci edeb: Kur'an-ı yavaş okumalı, mânâsını düşünmeli ve çabuk hatim etmeye çalışmamalıdır. Bana hafızlar her gün bir hatim okuyorlar. Fakat Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an-ı üç günden az hatim eden, Kur'an'ın fâziletine erişemez.» İbn-i Abbas (r.a.) buyurur ki: «İza sâzilete ile «El Karim» sûrelerini yavaş ve tefekkürle okumak, «Bakara» ile «Ali İmran» sûrelerini acele okumaktan daha makbûldür. Hz. Aişe acele Kur'an okuyan birini görünce, «Bu kimse ne susuyor, ne de Kur'an okuyor.» dedi. Acemi olur ve Kur'an'ın mânâsını bilmiyorsa da yine Kur'an'a hürmetli göstermek için yavaş okumaya daha fâziletlidir.

Üçüncü edeb: Kur'an okurken ağlamaktır. Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an'ı okurken ağlayınız. Eğer ağlamıyorsanız, kendinizi ağlar gibi olmaya zorlayınız.» (İbn-i Mâce) İbn-i Abbas, «Secde âyetini okuyunca secdeye gitmeye acele ediniz ki, ağlayasınız. Gözleriniz ağlamıyorsa, hari kaftınız ağlasın.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Kur'an-ı Kerim hâzım için nazil olmuştur. Kur'an okurken her defasında mahzûm olun.» (Ebu Yâsâ). Kur'an'daki vâd (müjde) ve vâid (tehdit) âyetlerini okuyup da onlardaki emirleri tefekkür eden ve kendi acıdığını düşünen kimse, eğer ona gaflet galib olmamış ise, muhakkak kederlenir.

Dördüncü edeb: Her âyetin hakkını göstermelidir. Peygamberimiz azab âyetine gelince istiaze ederdi. (Allah'a sığınır!) rahmet âyetine gelince rahmet dilerdi. Tesbih âyetinde tenzih ederdi. Başlarken «En-zü bîllâh» derdi. Kur'an okumaktan boşalınca, şu duayı okurdu: «Allahum, Kur'an-ı bana imâm, hidâyetçi eyle, unuttuğum şeyleri onanla hatırlama getir, onun tilâvetini gece gündüz bana nasîb eyle, ona bana hâcet ve delîl eyle.» Tilâvet sırasında secde âyetine gelince, evvelâ tekbir alıp oradan sonra secde etmelidir. Secde, namazın ayrılan— abdest, avret yerini örtmek gibi— göstermelidir. Secde tekbiri kâfidir, Tehiyyat ve selâm lâzım değildir.

Beşinci edeb: Eğer riya olmak ihtimali olursa, Kur'an-ı Kerim'i gizli okumalıdır. Zîrâ hâdisete gelmiştir ki: «Gizli Kur'an okumanın

sesli okumaya fazileti, gizli sadakanın açık sadakaya olan fazileti gibidir.» (Ebu Davud, Nesai ve Tirmizi). Eğer bu anlatılan mahzurdan emin olursa, yüksek sesle okumak evlâdır. Zira başkaları da dinleyip sevap bulurlar. Kendisi de daha çok uyanık kalır, uyku galebesi var ise, dağılır ve uyuklayanları da uyandırır. Eğer bâtûn bu niyetler bir araya gelirse, herbiri için bir sevap bulur. Mushaf-ı Şerifin yüzünden okunması daha faziletli olur. Zira gözü de itâdet etmiş olur ve denilmiştir ki, Mushaf-ı Şeriften bir defa hatim etmek, yedi hatim mesabesindedir. Rivâyet edilir ki, Musr fakihlerinden biri seher vaktinde unanı Şaîfî'nin yanına gelince, yanında Mushafı gördü. Bunun üzerine, Hz. Şaîfî dedi ki, fakih sıdı Kur'an tilâvetinden alıkoy-muştur. Ben yatsı namazına kıldktan sonra Mushaf-ı açıp elde tutarım ve sabaha kadar onu kapamam. Bir defa Peygamberimiz, Ebube-kir'in yanından geçti. Namaz kılıyordu ve Kur'an'ı hafif sesle oku-yordu. Peygamberimiz: «Ey Ebûbekir niçin yavaş okuyorsun?» Ebu-bekir: «Öyle bir zât için okuyorum ki, ne kadar hafif okusam, o du-yar. Sesli okumağa ihtiyac yoktur.» buyurdu. Ve Peygamberimiz bir defa da Hz. Ömer'i sesli Kur'an okurken görünce, «Ey Ömer! Niçin sesli Kur'an okursun?» buyurdu. Hz. Ömer: «Uyanıklar vardır, onla-rı uyandırmak için ve şeytanı uzaklaştırmak için sesli okuyorum.» dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki, «İkimiz de güzel ya-pıyoruz.» O halde bu âmeliler niyete bağlıdır. Bisinin de niyeti ha-yır olursa, ikisine de sevâb hâsıl olur.

Altıncı edeb: Güzel sesle okumağa çalışmalıdır. Zira Peygambe-rimiz Ebû Huzeife'nin kölesini, güzel sesle Kur'an okurken görünce buyurdu ki: «Benim âmmeimden böyle güzel sesli yaratan Allah'a hamd olsun.» Bu sebeble Kur'an'ı güzel sesle okumalıdır. Zira ses ne kadar güzel olursa, Kur'an-ı Kerim'in tesiri de o kadar fazla olur. Sünnet olan mibrabiye'yi (tecvidle) okumaktır. Nağmelerin hali olan kelime ve harfler arasında ölçüsüz «lahne» (teğarnî) yapmak mekruhtur.

BÂTİNİ EDEBLER

Kur'an okurken bâtinî edebler de âttır:

Birinci edeb: Okuduğu kelimayı kâzemetini düşünmesi, Allah'ın kelîmı olduğunu, ezeli olduğunu, Allah'ın sıfatı olduğunu ve zât-ı şerîfiyle kâim olduğunu hatırlamalıdır; dilimizle söylediklerimiz sözlerin harfler olduğunu bilmelidir.

Bu, şuna, benzer: Ateş kelimesini dile getirmek kolaydır, herkes yapabilir. Ama hiç kimse ateşin kendisini dile dokunduramaz. Bunun gibi bu harflerin mânâsı, açığa çıkarsa, yedi kat gök ve yer onun te-cellisine gış getiremez. Bunun için Allah buyurur ki: «Eğer bu Kur'an-ı dağlar üzerine indirseydik dağlar huda ve huş'dundan parelenir-di.» (Hâşr sûresi: âyet: 21) Fakat Kur'an, kalb lisaniyle söylenebilmesi

İçin harf kisvesiyle örtülmüştür. Harf kisvesinden başka bir şeyle onu insanlara ulaştırmak mümkün olmazdı. Ancak bu, harflerin arkasından büyük bir hakikat olmadığuna delillet etmez. Nitekim hayvanları sürüp geliştirmek insanların sözleriyle mümkün olmayınca— zira hayvanlar insanların sözlerini anlayamaz— çaresiz hayvanların sesine yakın bazı sesler buldular ve bu sesleri işitip hizmet etmeleri için bu seslerle onlara seslendiler. Çeşitli hayvanlar bu hizmetlerin hikmetinin ne olduğunu bilmezler. Meselâ öküz, ona mahsus sesle çağırılıp yeri sürerler. Ama öküz o yeri sürmenin hikmetini bilmez; yeri sürmekten maksat, havanın toprağa geçmesi ve suyun da birleşmesi ve öçünün bir araya gelmesiyle tohumu gıda olup onu yetiştirmeye yararlı bir hale gelmesi olduğunu bilmez.

Birçok insanların da Kur'an'dan masbûi, yalnız harf veya harflerle girilen mânâdır, fazla değildir. Hattâ bazıları, Kur'an'ın yalnız harfler ve seslerden ibaret olduğunu sandılar. Bu ise, gayet ahmaklıktan ve kalb zayıflığından ileri gelir. Ve bir kimsenin, ateğin hakikatının elif, ta, şin olduğuna inanmasına benzer. Şunu bilmez ki, ateş harfleri kâğıt üzerinde oldukları halde ona ateş tesir etmiyor. Her kalben (beden) bir ruha ve o kalben o ruh ile ayakta olmasın gibi. Bu harflerin de mânâsı, ruhlarıdır, harf kalıbı mesabesindedir. Kalben değerli ruh ile olduğu gibi, bu harflerin de değerli mânâları vardır. Bu hususun tamamen incelenmesi bu kısa kitapta mümkün değildir.

İkinci edeb: Kur'an okumadan önce kalbinde bu kelâmın sahibi olan Allah'ın azametini hatırlamaktır. Okuduğu kelâmın kimin kelâmı olduğuna, kendisi ne tehlikeli bir mahalde olduğunu tasavvur etmelidir. Allah buyurur ki: «Abdestlilerden başka kimse ona dokunamaz.» (Vakia sûresi: âyet 79). Temiz olmayan eller, Mushaf'ın zâhîrini tutmaya yakışmadığı gibi, kötü ahkâkın plâğından temiz olup tazim ve saygıyla süslü olmayan kalb de, Allah'ın kelâmının hakikatini tasavvur etmeye lîyk değildir. Bu sebebledir ki, Derime, ne zaman Mushaf-ı Şerifi açsa, bayılır, kendinden geçirdi ve: «Bu Rabbimin sözüdür. Bu Rabbimin sözüdür,» derdi.

Bir kimse Allah'ın azametini bilmeden Kur'an'ın azametini idrâk edemez. Allah'ın sıfat ve hallerini anmadıkça da, onun azameti kalbe hâsır olmaz. Arş, Kürsî, yedi kat gök ve yedi kat yer ve bunların arasında olan eşyayı— melek, cin, insan, hâşerâ, emedat, nebat, hayvanlar ve yaratıkların bütün sınıflarından ne varsa hepsini— kalbinde hazır bulundurup, Kur'an'ın bütün bunları kudret kabzasında bulunduran Allah'ın kelâmı olduğuna, cümlesinin yok olmasını dilerse, kuşkusuz olacağına, bundan onun kemâline serre kudar noksanlık gelmeyeceğini ve hepsinin yarattıca ve rızık verici o (Allah) olduğuna tasavvur etmelidir. Böylece onun azametinden bir kıvılcım hazır olur. Üçüncü edeb: Okurken kalbini hazır bulundurmaktır, gâflikle olmamaktır. Gâflikle okuduklarını okunmuşu olarak kabul edip tekrar etmelidir. Bu, bir kimsenin seyr etmek için bahçeye girip onun anlık ve garib hallerinden gâflî bulunarak faydasız dışarı çıkmasına ben-

ser. O halde, mü'minin temâşâğına olan Kur'an'daki acâib hâkimetleri düşünmeli, başka şeylerle aklı ilgilanmemelidir. Şu halde Kur'an'ın mânasını bilmeyenin nasibi az olur. Fakat o da, kalbi dağılmaması için, Kur'an'ın azametini hazır bulundurmabılır.

Dördüncü edeb: Kur'an'ın her kelimesinin mânasını tefekkür etmelidir. Şöyle ki, anlayınca kadar tekrar etmelidir. Zîrâ bu çok okumaktan faziletlidir. Ha. Ali buyurur ki: «Peygamberimiz bir gece sa-baha kadar bu âyet-i kerimeyi tekrar etti: «Eğer onlara âzab edersen, onlar senin kullarıdır; eğer onları affedersen, sen aziz ve hakim-sin.» (İbrâ-i Mâce) ve Besmeleyi yirmi defa tekrar etti. Said bin Cebir bir gece hep bu âyet-i kerimeyi tekrar etti: «Ey kâfirler, bugün ayrıl-maz.» (Yâsin sûresi, âyet: 59) Eğer bir âyet okurken başkasına düşü-nürse, bu âyetin hakkını edâ etmemiş olur.

Amir bin Abdallah bin Kays vesveseden şüâyet ederdi. Ona de-diler ki: «Vesvese, dünya fikri cihetinden müddir?» Dedi ki: «Benim sö-neme yalan heşek koymaları, bana namazın içerisinde dünya işlerini düşünmekten iyidir. Belki kalbimdaki vesvese kıyamet gününde nasıl Allah'ın huzuruna duracağım ve ne hâl ile geri dönmeyeceğim hususun-dadır.» Bu derceyi bile vesveseden sayardı. Zîrâ namaz içinde okudu-ğu kelimelerin mânasından başka şeyleri düşünmeyi vesvese sayardı ve bu hususta din işlerinden bile olsa, vâki oları, vesvese olmasına hö-küm ederdi. O halde her bir âyetin mânasından başka bir şeyi düşün-memelidir.

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili âyetleri okuyunca, sıfatların sıralarını dü-şünmeli, Kudûs, Aziz, Cebbâr, Hakim ve buna benzer sıfatların mâ-nasını tefekkür etmelidir. Allah'ın fiilleriyle ilgili âyetleri okuyunca, «Gökleri ve yeri yarattı,» gibi, yaratıkların acâipliklerini ve yaratıcı-rın azametini düşünmeli, onun ilim ve kudretinin kemâllini anlamalıdır. Şöyle ki, her neye bakarsa, Allah'a mahsus olduğunu, ondan var olduğunu ve Allah sebebiyle olduğunu görmelidir. Şu âyet-i kerimeyi okuyunca: «Şüphesiz biz insanı bir nefleden yarattık.» (El-İnsan sû-resi, âyet: 3) mutfenin acâib hallerini düşünmeli, bir renk ve safatta olan bir damla sudan böyle değişik parçaların nasıl meydana geldiğini düşünmeli, sonra deri, damar ve kemikini nasıl yaratıldığını; sonra baş, el, dil, göz ve bunlardan başka ne var ise, hepsini hatırlamalı; daha sonra da iltmek, görmek, hayât ve benzeri acâib hallerini nasıl meydana geldiğini düşünmelidir. Kur'an'ın bütün mânalarını açkla-mak zordur. Bundan maksat, Kur'an'ın mânası nasıl tefekkür edilir ona temâken işaret etmektir.

Üç kimsa Kur'an'ın mânalarını anlamaz:

Birincisi; zâhiri tefsirleri tahsil etmeyip arâbi ilimler öğrenme-miş olan kimsa. İkincisi; kendi günahında ısrar edip kalbi, bir bed'ata ihtik etmeden zulmetiyle kararış olan kimsedir. Üçüncüsü; nikâat ilminden bir şey okuyup onun zâhîrinde karar kılmuş kimsedir. Şöyle

ki, onun ilâkât ettiğinin hükmüne kalbine ne gelirse, ondan nefret eder. Bu kimseler için böyle sâhîrî ilâkattan ayrılmak mümkün olmaz.

Beşinci edeb: Kur'an okuyan kimsenin kalbi, âyetlerin mânâlarına göre değişmelidir:

Korku âyetlerine gelince, kalbi tamamen korku dolmalı; ağlar, inler gibi olmalıdır. Rahmet âyetine gelince, hatırı hoş olmalı ve sevinmelidir. Allah'ın sıfatlarına duyunca, tevazu ve eziklik göstermelidir. Kâfir Allah hakkında söyledikleri muhal şeyleri duyunca, —meselâ Allah'a çocuk ve ortak isnat ettikleri gibi— sesini yumuşatıp utanç ve mahcubiyetle okunmalıdır. Bu şekilde her âyetin bir mânâna vardır ve o mânânın gerektirdiği bir sıfat vardır. Okuyan kimsenin kalbi o sıfat üzere olmalıdır. Ancak böylece âyetin hakkına vermiş olur.

Altıncı edeb: Kur'an okurken bizzat Allah'tan diliyorum gibi okunmalıdır. Büyük şâhırlardan biri diyor ki: «Ben Kur'an okurken zevk almazdım. Nihayet Kur'an'ı Peygamberimizden dinlediğimi düşünerek okuyunca, hâlâvetini (zevkini) buldum. Cebrâîlden dinlediğimi farzederek okuyunca bu zevk daha da arttı. Bundan da daha yüksek bir dereceye terakki ederek şimdi vasıtasız olarak Allah'tan diliyorum gibi okuyorum ve şimdiki kadar bulmadığım bir zevk buluyorum.»

DOKUZUNCU ASIL

ALLAH TEÂLÂ'YI ZİKİR

(Allah'ı Anmak, Hatırlamak)

Malûm olum ki, bütün ibâdetlerin çekirdağı ve maksadı Allah'ın zikridir (onu anmaktır). Nitekim Allah buyurur ki: «Şühâdâ namaz, çirkîn ve kötü şeylerden ahkır ve muhakkak Allah'ın zikri çok büyük-tür.» (Ankebût sûresi, âyet: 45) Kur'an okumak, Allah'ın kelâmı olma-sı hasebiyle Allah'ı hatırlattığı için ibâdetlerin en faziletlisidir. Kur'an içerisindekilerin hepsi, Allah'ın zikrini tazeler. Oraftan da maksat, şehvetleri kırıp ondan kurtulmak ve böylece Allah'ın zikrine yer olmağa meyyak olmaktır. Zira kalb nefsî arzular ve şehvetlerle dolu oldukça Allah'ın zikri ona yerleşemez, tesir edemez. Hastan maksat, Allah'ın evi-ni ziyaret edip hane sahîbini hatırlayıp ona kavuşmayı şevk ve heyecanla istemektir.

Demek ki, bütün ibâdetlerin sırrı ve hikmeti Allah'ı anmak, hatırlamaktır. Hatıâ müslümanlığın aslı olan «Lâ ilâhe illallah» kelimesi de zikrin ta kendisidir ve diğer ibâdetler bu zikrin takviyecisidir. Allah'ı anmanın semeresi, onun seni anmasıdır. Allah'ın seni anmasından faziletli ve yüksek derece yoktur. Bunun için Allah buyurur ki: «Beni anan ki, ben de seni anayım.» (Bakara sûresi, âyet: 152). O halde Allah'ı devamlı anmak lâzımdır. Devamlı anmak mümkün olmazsa, ekserî hallerde anmalıdır. Zira kurtuluş ona bağlıdır. Bunun içindir ki, Allah buyurur: «Felâh bulmak istiyorsanız, (ekserî hallerde) Allah'ı

anınız.» (Enfâl sûresi, âyet: 43) Ve yine bunun içindir ki, Allah buyurur: «Ayakta iken, otururken ve yatakları üzerinde yatarken Allah'ı anınız.» (Âl-i İmran sûresi, âyet: 191). Bu âyet-i kerime, dururken, otururken, yatarken ve hiç bir halde Allah'ın zikrinden gert kalmayan kimseleri övmektedir. Yine buyurur ki: «Rabbini ihzarru ve korku ile gizli ve aşıkâr, sabah ve akşam zikir et (an), hiç bir zaman ondan gâfil kalma.» (A'raf sûresi, âyet: 205).

Peygamber Efendimize «İşlerin kolaylaştırıcısı hangisidir?» diye sordular. Buyurdu ki, «İşlerin kolaylaştırıcısı, öldüğün zaman dilimin Allah'ın zikriyle yaş olmasıdır. (İbn-i Hıbban ve Taberi). Ve yine buyurdu ki: «Siz en kolaylaştırıcı Allah katında en çok mahbûl olan; en çok derecenizi yükselten; gündüz ve altın sadaka vermekten daha faziletli olan; kâfirlerle cihâd edip «sizin bayramınızı, siz onların bayramına vermekten daha faziletli olan, âmeleden haber vereyim mi?» Onlar: «Yâ Resûlallah! O amel nedir?» Peygamber: «Allah'ın zikridir.» (Tirmizî) buyurdu. Yâni Allah'ı anmaktır. Ve yine buyurdu ki: «Allah buyurur: Her kim ki, benimsen zikrini onu duadan alıkoysarsa, ona vereceğim, dua edenlere (isteyenlere) verdiğinden daha üstündür.» (Buhari tarihinde) ve yine buyurdu: «Gâfiller arasında Allah'ı zikir eden kimse, şâkir arasında diri, kuru ağaçlar arasında yeşil ağaç, düşmenden korkup kaçanlar arasında gâzi gâhibdir.» Muvâ h. Cebel buyurur ki: «Cennet ehli, dünyada Allah'ı zikir etmeden geçirdikleri zamandan başka hiçbir şeye hayıflanmazlar.»

ZİKİRİN HAKİKATI

Zikir dört derecedir:

1 — Zikrin yalnız dilde olup kalbin ondan gâfil kalmasıdır. Bu zikrin tesiri zayıf olur. Fakat tamamen tesirsiz de değildir. Zira hizmetle meşgûl olan dil, beyhûde şeylerle meşgûl olan, yalnut boş duran dil üzerine üstünlüğü vardır.

2 — Kalbe olan fakat sabit ve istikrarlı olmayıp kalbi zorlamak ta olan zikirdir. Şöyle ki, eğer uğraşmak ve zorlamak olmazsa, kalb kendi tabiatı üzere olur, gâflîet ve kalb konuşmalarından kurtulmaz.

3 — Zikrin kalbe yerleşmesi ve ona kaplamasıdır. Kalb ancak uğraşmak ve zorlamakla başka şeyle meşgûl olabilir.

4 — Kalbi, kaplayan zikir değil, zikir edilen varlık, yani Allah olmasıdır. Zira zikir edileni seven ile zikri seven arasında büyük fark vardır. Belki kemâl (üstünlük) zikirden haberdar olmanın kalpten alınması ve kalbe yalnız zikir edilenin kalmasıdır. Zira zikir gerek Arapça olsun, gerekse Farsça olsun neis konuşmasından ayrı değildir. Belki kalb konuşmasından ta kendisidir. Asıl olan kalb, konuşmasından kurtulmadır. Kalb konuşması gerek Farsça olsun, gerek Arapça olsun ve gerek başka olsun kalb hepsinden kurtulup tamamen zikir edilenle dolmak ve onda başka şeye yer kalmamalıdır ki, bu hâl aşırı bir sevginin

neticesidir ki, ona aşk denir. Gerçek aşk kendini aşk sûretinden kurtarıp sevgiliye öyle verir ki, bazen olur ki mağkûnun dahi adını unuttur, bîmes olur.

Allah'ı zikir eden kimse, bu hâle gârk olup Allah'tan başka her ne var ise, unuttuğu, tasavvufun başlangıcına ayak basmış olur ki, Tasavvuf ehli bu hâle fenâ (yokluk) derler. Zîrâ mânen Allah'ın zikri yok olmuştur. Hattâ kendi nefsini unuttuğu için kendisi de yok olmuştur. Nitekim Allah'ın nice âlemleri vardır ki biz onlardan haberdar olmadığımız için o âlemler bizim için yok sayılır. Bizim için yok olmayan haberdar olduğumuz varlıklardır. Bu var olan yaratık âlemleri unutan kimse için bunlar yok olur. Hattâ bir kimse kendi varlığına unutsa, o kimse kendi nazarında yok olur. O halde fena ehli için, Allah'tan başka hiçbir şey kalmaz, yalnız Allah var olur.

Nitekim göklere ve yere bakıp onlardan başka bir şeyi görmeyen, âlemler yâsız esadır, bundan başka yoktur.» dersin. Fena ehli olanlar da Allah'tan başka bir şeyi görmediği için, «bütün varlık odur, ondan başka birşey yoktur.» der. Bu makamda kendisiyle Allah arasındaki ayrılık tamamen kalkar, tam bir birlik hâsıl olur ki, bu tevhit âlemlerin başlangıcıdır. Yani Allah'tan başka kalbinde hiçbir şey kalmaz. Böylece ayrılıktan ve uzaktan haberdar olmaz. Zîrâ ayrılığı ancak iki şeyi düşünebilen kimse idrâk eder. O iki şeyden biri kendisi, biri de Allah'tır. Halbuki o bu hâle kendi nefsinden habersizdir, birliği idrâk edemez, ayrılığı idrâk etmek nerde kaldı. Talebe (talib) bu dereceye ulaşınca, Melekût sûreti ona gösterilmeye başlar. Meleklerin ve Peygamberlerin ruhları ona güzel şekillerde görünmeye başlar. Allah'ın dilediği herşey görülmeye başlar ve öyle haller zahur etmeye başlar ki, onları anlatmak mümkün değildir. Ayıldığı zaman kendinde vâkı olan işlerden haberdar olup onlardan bazı eserler kalır. O halin aşkı onu kaplar, Dünya ve içindekiler ve insanların meşgul olduğu işler ona çirkin görünür. Bedeniyte halk arasında hazır, kalbiyle gâlib olur. İnsanların dünya işleriyle meşgul ve ona bağlı olduklarına şaşır, onlara rahmet (acımak) nazarıyla bakar. Zîrâ ne büyük saadetten mahrum kaldıklarını bilir. İnsanlar da ona, nâşin dünya işleriyle uğraşmadığına hayret ederler ve delillik veya sevdalığa yakalandığını söylerler.

Bir kimse fena derecesine ve yokluk âlemline ulaşmazsa ve kaşif halleri ona sâhir olmazsa ve yalnız onu zikir keptirsa, bu da kimya-i saadet olur. Zîrâ zikir gâlib olunca, muhabbet onu kaplar ve öyle bir dereceye gelir ki, Allah'ı dünyadan ve dünyadaki herşeyden fazla sever. Saadetin aslı da budur. Çünkü ölümlü Allah'a dönmektir, ona varacaktır. Allah'ı müşahade etmek zevki, muhabbeti ölçüsünde olur. Sevgili dünya olan, dünyadan ayrılığında, onun acısı ve ızabe, dünyaya muhabbeti ölçüsünde olur. Nitekim müslümanlık devrında anlatıldı.

O halde, bir kimse devamlı zikir ettiği halde saf kırmalara hâsıl olan haller ona hâsıl olmazsa, onun kalbinde fûtur (gerçeklik) hâsıl olmazsa. Zîrâ saadet yalnız mûkâşşefe bağlı değildir. Çünkü zikir mâ-

ruyla süslü olan kâfî, kemâl-i saadet istidadı bulmaq olur. O halde, bu dünyada ona görüneneyen ölümden sonra mahakkak görünecektir. Şu halde devamlı zikre bağli kalıp sâlik gâfil kalmamalı ve kalb gücüyle Allah'ı gözetip onu beklemelidir. Zikr zikir devamlı Melekût âleminin azalî hallerinin ve ilâhî sırların kilitidir. Peygamberimiz «Cennet bahçesini seyr etmek isteyen, devamlı zikir eylesin.» (İbnü Ebî Şeybe) hâdisi bu anlatılan dereceye işaretler.

Bu anlatılan tafsilâttan anlaşıldı ki, bütün ibâdetin aslı ve özü zikirdir. Zikrin hakikati, bir emir ve yasakla karışık olduğu zaman Allah'ı hatırlamak, günah vaktinde günahıtan uzaklaşmak, ibâdet vaktinde emir ne ise yapmaktır. Eğer zikir onu bu hususlara sevk etmezse, onun zikrinin hakiki zikir olmamasına, sadece nefis konuşması olduğuna işaretler.

TEHLİL, TAHMİD, SÂLÂVAT VE İSTİĞFARIN FAZİLETİ

Peygamberimiz buyurur ki: «Kulan işlediği her iyiliği kıyamet günü teraziye koyarlar. Ancak "Lâilâhe ilâllâh" kelimesini koymazlar. Zikr onu teraziye koyarlar, yedi kat gök, yer ve onunla mevcut olanlardan ağır gelir.»

(Mustağferi, dualarda) yine buyurdu: «Bu kelimeyi (lâilâhe ilâllâh) söyleyen, ölümlüde samîni ise, yeryüzünde toprak sayıncı da günahı var ise, affedilir.» (Tirmidî).

Ve yine buyurdu: «İhr kimse, namazdan sonra otuz üç defa Sübhane'llah, otuz üç defa Elhamdülillâh, otuz üç defa Allah-u Ekber derse ve yüz sayıncı lâilâhe ilâllâh vahdehu lâzerike leh lehül-Mülk ve lehül-Hamdü ve huve allü Külli şeyin Kadir, kelimesiyle tamamlarsa, sahalardaki kumlar kadar da günah olsa, yine affedilir ve her kim ki, günde yüz defa «lâilâhe ilâllâhu vahdehu lâzerike leh lehül-Mülk ve lehül-Hamdü vehuve allü Külli şeyin Kadire derse, on kâfe âzâd etmiş gibi olur, âmel defterine yüz sevab yazılır, yüz günahı silinir ve bu güzel kelime onu akşama kadar şeytandan korur.» (Müslim - Buhari).

Ve yine buyurur ki: «İkâs ile lâilâhe ilâllâh, diyen kimse cennete girer.» (Taberanî). Sahih hâdise gelmiştir ki: «Kim bu güzel kelime ile zikir ederse, İsmâil Peygamber evlâdından dört kâfe âzâd etmiş gibi olur.» (Müslim - Buhari).

TESBİH VE TAHMİDİN FAZİLETİ

Peygamberimiz buyurur ki: «Günde yüz defa "Sübhane'llah ve bi-hamdih, Sübhane'llahü - azim ve bi-hamdihü. Estâğfirullah ve Etübu Beyh." diyenin bütün günahları afv olunur, isterse deniz köpüğü kadar çok olsun.» (Müslim). Duanın mânâsı: Allahı tenzih ve tahmid eder; ondan mağfiret talep ederim ve ona rücu ederim.

Rivâyet edilir ki, bir kimsa, Peygamberin huzuruna geldi ve: «Ya Resûlullah Dünya benden yüz çevirdi. Elin çok daraldı, fakir ve muhtaç duruma düştüm. Bana ne tedbir buyurursun?» dedi. Peygamberimiz buyurdu ki: «Meleklerin salâvatından ve insanların tesbihlerinden gâfil olma ki, dünya rızık cezası elde edilir.» «O nedir ya Resûlullah?» dedi. Peygamber: «Sübhane'llahu ve bihamdihî, sübhane'llahu azim ve bihamdihî. Estâğfirullahu ve etaba âleyh.» kelimeleridir. Buna sabah namazından evvel ve sabah namazından sonra yüz defa âyle, dünya istesen de istemesen de yüzünü sana döner ve Allah bu kelimelerin her birinden bir melek yaratır, kıyamete kadar tesbih eder ve sevabını sana bağışlar.»

(Müstâğferî, dualarda.) ve yine buyurdu: «Ben bu kelimeleri söylemeleri söylemeyi güneşin doğuşu ve batışı arasında kalan her şeyden daha çok severim.» Ve yine buyurdu: «Allah'ın katında bütün kelimelerin en değerlisi bu dört kelimedir.» Ve yine buyurdu: «İki kelime vardır ki, dilde hafif, terzide ağırdır ve Allah'ın katında makbûl ve sevgilidir: "Sübhane'llahu ve bihamdihî. Sübhane'llahu azim ve bihamdihî" kelimeleridir.» (Müslim - Buharî).

Bir gün fakirler toplanıp Peygambere dediler ki: «Zenginler bütün âhiret sevabını aldılar. Bizim yaptığımız her ibâdeti onlar da yapıyor ve onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz.» Peygamber buyurdu ki: «Şöün fakir halinde her tehlîl ve tesbihiniz sadakadır. Yaptığınız her emr-i ma'ruf ve nehy-i münker de sadakadır. Şöden birisi âilesine ve çocuklarına bir lokma sunarsa, sadakadır.» (İbn-i Mace). Fakirlerin tesbih ve tehlîlinin faziletinin çok olmasının sebebi şudur: Onların kalbi dünya zulmetiyle kararmamıştır, parlaktır. Fakirin söylediği kelime, temiz ve iyi yere atılan tohum gibi büyük eserler, bereketli ürünler getirir. Dünya arzularıyla dolu olan kalbe yapılan zikir ise, çorak toprağa atılmış tohum gibi. Ürünü az olur.

SALÂVATIN FAZİLETİ

Bir gün Peygamberimiz dışarı çıktı, mübarek yüzünde sevinç eseri parlıyordu. Sebabini sordular. Buyurdu ki: «Cebrâîl Allah'tan vahy getirip dedi ki: Allah buyurdu: Resûlüm! Ümmetinden sana bir defa Salât getirene ben on defa Salât getireceğime razı değil misin?» Yine buyurdu ki: «Bana bir defa salâvat getirene, bütün melekler salâvat getirirler. O halde ister çok salâvat getirsin, ister az getirsin.» (İbn-i Mace).

Ve yine buyurdu ki: «Bana en çok yakın olan, bana daha çok salâvat okuyan kimselerdir.»

İSTİĞFARIN FAZİLETİ

İbn-i Mes'ûd buyurdu ki: «Kur'an'da iki âyet vardır, hiç kimse yoktur ki, bu âyetleri okusun ve istiğfar etsin de günahı alınsın.»

Onlar: «Çirkindlik işleyip nefisine zulmedenler, Allah'ı hatırlar da tevbe ederlerse günahları afvedilir. Allah'tan başka afveden kimdir?» diğerti de: «Kötü Âmeller işleyip nefislerine zulüm edenler tevbe ederlerse, Allah'ı afvedici bağışlayıcı, Gâfur ve Rahîm bulurlar.» âyet-i kerîmeleridir. Allah Peygamberine: «Rabbîni tesbîh ve senâ eyle ve mağfîret iste.» Buyurur. Bunun için Peygamberimiz çok istiğfar edip: «Sübhaneke Allahümme ve bihamedik. Allahummağfirli inneke entet-Tevvâb-ur-Rahîm» duasını çok okurdu.

Peygamberimiz buyurur ki: «Çok istiğfar eden, hangi derde mübtel âise kurtulur ve ummadığı yerden ona rızık gelir.» (Ebu Davud - Nesai). Ve yine buyurur: «Ben hergün yetmiş defa istiğfar edip tevbe ediyorum.» Peygamber bir günde bu kadar istiğfar ederse, başkalarının hiçbir vakit istiğfarsız kalmaması gerekliliği anlaşılr. Peygamber buyurdu: «Estafîrullahellâzi lâ ilâhe illâhuvel-Hayyul-Kayyumu.» diyenin bütün günahları afvedilir. Ve yine buyurur: «Hiçbir kul yoktur ki, bir günah işleyince, güzel âdest alıp iki rek'at namaz kâib istiğfar etsin de onun günaha af olmasın.» (Sünen Sahîbleri.)

DUANIN EDEBLERİ

Yalvararak ve azılayarak dua etmek ibâdetlerin cümlesindedir. Peygamberimiz buyurur ki: «Dua, ibâdetin âsâdır.» Buna şunun için buyurmuştur: İbâdetten maksat kulluktur. Kulluk da, kulun kendi acizlik ve zayıflığına, Allah'ın âzametini düşünmekle olur. Duada bunların ikisi de vardır. Dua ne kadar tezarruya yakın ise o kadar evlâ olur. Öyle ise duada sekiz edebe riâyet edilmelidir:

1 — Kıymetli vakitlerde dua etmeye çalışmalıdır. Arefe günü, Ramazan ayı, cuma günü, seher vakti ve gece yarısı gibi.

2 — Kıymetli halleri gözetmelidir. Muharripler saf bağlayıp sa-vaştıkları, yağmur yağdığı, farz namazların kılınacağı haller gibi. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Bu hallerde rahmet kapıları açık olur.» Ve yine ezan ve kamet arasında; oruçta olup iftar açarken; ve kâibinde incelik hissettiği hallerde. Zîrâ kâibte hissedilen incelik, rahmet kapısının açık olduğuna delildir.

3 — Dua ederken eli elini açmalı ve dua sonunda yüzüne sürmelidir. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Allah, kâidardan eli boş çevirmekten kerîmdir (yani boş çevirmez)». (Ebu Davud - Nesai) Peygamberimiz buyurur ki: «Dua eden üç şeyden boş kalmaz; ya günahı afvedilir, ya o anda ona bir şey (hayır) verilir, ya da gelecekte ona bir şey verilir.»

4 — Duada tereddüt etmemelidir. Belki yapılan duanın muhakkak kabul olacağı kanaatinde olmalıdır. Zîrâ Peygamberimiz buyurur ki: «Yaptığınız duanın mutlaka kabul olacağına inanın.» (Müslim - Buhari).

5 — Duayı ushıyarak tazarru ve kâib huzura ile yapmalıdır. Zîrâ hâdîste gelmiştir ki: «Gâfil kalbin duası asla dinlenmez.»

6 — Duada ısrar edip tekrar tekrar etmelidir, devam etmek, terk etmemeli ve «ne kadar dua ettim, kabul olmadı» dememelidir. Zîrâ duanın kabul zamanını ve hayrîsını Allah bilir. Duası kabul olunca, bu duayı okunmalıdır: «İyi nimetlerini tamamlayan Allah'a hamd olsun.» kabul geç olmazsa, «Her hal-â kârda Allah'a hamd olsun.» demelidir.

7 — Önce tesbîh edip ve sonra da salâvât getirmelidir. Peygamber efendimiz duadan önce bu duayı okurdu: «Sübhaner-Rabbiyel Aleylâ ilâ-vehabale» (Ahmed, Hâkim). Peygamberimiz buyurur ki: «Dua etmek isteyen, önce bana salâvât götürsün. Zîrâ bu takdirde, salâvât sayesinde duası muhakkak kabul olur. Allah duanın bir miktarını kabul edip diğerini reddetmekten keremlidir.» (Hâkim).

8 — Tevbe edip her türlü zulmden ziynetini kurtarmalıdır ve kalbini tamamen Allah'a bağlamalıdır. Zîrâ redolunan duaların çoğu kalblerin gâffetinden ve günahların zulmetindendir.

Ka'bû'l-Ahbar diyor ki: Beni İsrâil zamanında çetin bir kıtlık oldu. Mûsa Ummetiyle üç defa yağmur duasına çıktı. Kabul edilemedi. Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Ey Mûsa sizin içinde bir kağucu (söz taşıyan) vardır. O, sizin aranızda olduğu müddetçe duanız kabul olmaz.» Mûsa: «Allahım! O söz taşıyan kimdir? Onu aramızdan çıkaralım.» Allah buyurdu ki: «Ben kağuculuğu yasakladığım halde kendim masîl yapıyorum.» Bunun üzerine Mûsa o cemâata, «Hepiniz kağuculuktan tevbe edin.» dedi. Hepsi tevbe edince, Allah'ın emriyle yağmur yağmaya başladı.

Malik bin Dinar diyor ki: Beni İsrâil'de bir yıl şiddetli kıtlık oldu. Çok defa yağmur duasına çıkıp hacet diletiler. Kabul olmadı. Sonra o zamanın peygamberine vahiy geldi ki, onlara bildirildi: «Ella pis bedensizlik, haramdân delmuş kuruma, hakara kârlara buluşmuş ellerle dışarı çıkma. Böyle dışarı çıkmakla size gırahım arttı, benden uzaklaştınız, duanın kabul olması nerde kaldı?..»

ÇEŞİTLİ DUALAR

Peygamberimizin, sabah, akşam okunmasını emir buyardığı çok me'sur (sakiden beri okunan) dualar vardır ve yine her namaz arkasında çeşitli vakitlerde okunması sünnet olan dualar vardır. Onların çoğunu «İhyau ulumiddin» adlı kitabımızda yazdık. Bazı güzel duaları Bîdayetü'l-Hidâye adlı kitabımızda yazdık. Arzu eden oradan arasın. Zîrâ onları bu kitapta yazmak uzun sürecektir. O duaların çoğu bilinen dualar olduğu için herkesin hatrında onların bir kısmı vardır. Ama biz burada ise, vâkı hâdiseler arasında okunması sünnet olan duaları, herkes okuyup ezberlesin, mânâsını öğrensin ve vakitinde okusun diye yazacağız. Zîrâ bu duaları ezber bilenler asdır; ve kulum, hiçbir zaman Allah'tan gâfil olması, dua ve tazarrudan boş kalması câiz değildir.

Eyden dışarı çıkınca, bu dünyı okumalıdır: «Rahman ve Rahimin adıyla. Allahım, şeytan vesvesesinden, yoldan çıkmaktan, ve başkalarını yoldan çıkarmaktan; zulüm etmekten, zulme uğramaktan; câhillerlik yapmaktan ve bana karşı câhillerlik yapılmaktan sana sığınırım. Kuvvet ve kudret senindir, sana dayandım.» Camiye girmek isteyince, bu dünyı okumalıdır: «Allahım, sâlih ve selâm Resûlün Muhammed'in üzerine olsun. Allahım, günahlarımı affeyle, bana rahmet kapılarını aç.» Sonra sağ ayağını ileri atar.

Boş ve mâleyani sözler konuşulan bir mecliste bulunursa, onun kâffâretü bu dünyı okumaktır: «Allahım, tenzih, takdîs hamd ve senâ sana mahsustur. Ben şehadet ederim ki, senden başka, hakiki mâbud yoktur. Affolmamı isterim. Tesbe ederim. Kötü şeyler yapmam. Kendime zûlüm ettim. Günahlarımı affet. Senden başka affedici yoktur.»

Çarşıya, pazara çıktığı zaman bu dünyı okumalıdır: «Senden başka ilâh yoktur. Biriciksın, Allah'ın ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd onun. Diriltir, öldürür. Diridir, ölmez. Hayır onun elindedir. O herşeye kadirdir.»

Yeni elbise giydiği zaman bu dünyı okumalıdır: «Allahım bu libas bana giydiren senin lütfundur. Onun için sana hamdederim. Senden bu elbisenin ve bu elbise için yaratılan şeylerin hayırısını istiyorum. Ve bu elbisenin ve bu elbise için olan şeylerin şerrinden sana sığınırım.»

Ay başında hilkî görünce bu dünyı okumalıdır: «Allahım, bu hilkî bize mubârek eyle, bu aynı emniyet, iman selâmet ve ilâhî ile geçmeyi bize ihsan eyle. Ey hilkî, mabudumuz, kendisinden başka hakiki mâbud olmayan Allah'tır.»

Rüzgâr estiği zaman bu dünyı okumalıdır: «Allahım, bu rüzgârın hayırısına ve bu rüzgârda olan şeylerin ve bu rüzgârla gönderilen şeylerin hayırısını istiyorum, şerrinden sana sığınıyorum.»

Bir kimsenin ölüm haberini alınca bu dünyı okumalıdır: «Allah Teâlâ münezzehtir, dâima diridir, ona ölüm yoktur ve biz ona döneriz.»

Sadaka verdiği zaman bu dünyı okumalıdır: «Allahım, sen bu sadakamı kabul eyle, sen iğiten ve bilensin.»

Bir zarar uğrayınca bu dünyı okumalıdır: «Belki de Allah hayırımı verecek. Biz Rabbimizle râğbet edenlerdeniz.»

Bir işe başlayınca, bu dünyı okumalıdır: «Allahım, bize rahmet nazarıyla nazar eyle, bize rûst ve hidâyet nâsib eyle.»

Gök yâsine baktığı zaman bu dünyı okumalıdır: «Allahım, sen kâinatı boş yere yaratmadın. O halde Ahiret hesabı haktır, bizi kıyâmet gününde ateş azabından sakla.»

Gök gürültüsü duyunca bu dünyı okumalıdır: «Gök gürültüsünün ve ondan korkan meleklerin kendisine hamdettiği Allah Teâlâ herşeyden münezzehtir.»

Yıldırım sesini duyurca şu duayı okunmalıdır: «Allahım bizi gâzâhında üldürme ve azabında helâk etme; bundan önce bize affıyet ver.»

Yağmur yağdığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım, onu bol, doyurucu ve bereket indirici, onu rahmete vesile et, azab sebebi etme.»

Kızdığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Allahım, günahımı affıyle, kalbimin gâzâhını defıyle, beni kovulmuş şeytandan sakla.»

Korkulu bir yere gelince bu duayı okunmalıdır: «Allahım, senin yardımında onları göğsümden defeder şerlerinden sana sığınırım.»

Kaderli ve üzgün zamanlarında bu duayı okunmalıdır: «Allah Teâlâ'dan başka hakiki mahud yoktur. Yüce arşın, göğün ve yerin sahibi odur.»

Bir işte ıslâz kalınca şunu okunmalıdır: «Allahım, ben senin kulu-
sun. Benim iradem senin elindedir. Bende hükümün eridir. Kazan nâ-
fuzudur. Kur'an'ı, kalbimin baharı, göğsümün nâru, kaderimin cilâsı,
huzumum giderici et. O ismin hakkı için ki, onu kendine tahsis
ettin, yahut kitabında inzıl ettin, yahut mahlûkâtından birinin kalbi-
ne onu ilham ettin, ya da gayb ilminde onu iltiyar ettin.»

Aynaya bakıldığı zaman bu duayı okunmalıdır: «Allah Teâlâ'ya
hamdolsun ki, beni güzel yarattı ve bana güzel şekil verdi.»

Köle satın aldığı zaman alının saçını tutup bu duayı okunah-
dır: «Allahım, bu kölenin hayırlı olmasını ve ahlâkının hayırlı olma-
sını dilerim. Şerrinden sana sığınırım.»

Yatarken bu duayı okunmalıdır: «Allahım, ism-i şerifile yapıp
ism-i şerifinle kalkarım. Allahım, nehsin yedi kudretindedir. Onu alan
sensin. Hayatım ve ölümlüm senindir. Eğer nehsini alırsan onu bağış-
la, eğer almazsan, salih kullarını muhafaza ettiğin gibi onu muha-
faza et.»

Uykudan uyanınca bu duayı okunmalıdır: «Öldükten sonra bize
tekrar hayat veren ve döndürmüşüz ona olacak olan Allah'a hamd ol-
sun. Mâlik, Azamet, saltanatı güç ve kuvvet Allah'ın olduğu halde sa-
bahladık. İslâm ümrâsı, ihlâs kellesi, Peygamberimiz Muhammed
Mustafa'nın yüce dini, İbrahim peygamberin milleti üzere şirkten pak
olduğumuz halde sabaha kavuştu.»

ONUNCU ASIL

VİRDLERİN SIRASI

Mââm olsun ki, müslümanlık ümrânında, anlatıldığı gibi iman,
su ve topraktan meydana gelip bu gurbet âlemine ticaret için gönde-
rilmiştir. Zîrâ onun ruhanen hakikati ulvî'dir, yüce (Allah) tarafın-
dan gelmiştir ve yine yüce (Allah'a) gidecektir. Bu ticarete onun ser-
mayesi ömürdür. Bu sermaye devamlı eksilmektedir. Faydasız bir ne-

İnsan zıyı olursa, sermayeden zarar etmiş olur. Bunun için Allah buyurur ki: «Asar hakkı için, insan daima hüsrân ve ziyândadır. Ancak vakitlerind zıyı etmeyip yararlı işler yapanlar müstesnadır.» (Asar sûresi, âyet: 1-3).

Bu hususta insan yarın giddetli acığında kar ve buz satıp «Eş müstümanlar sermayesi eriyip yok olma acısına» diye uğıran kimselere benzer. Bu şekilde ömür de daima erimektedir. Zîrâ bütün nefesler Allah'ın ilminde sayılır. Bunun için bazı kimseler, bu hususun ehemmiyetini düşünüp kendi nefeslerini muhataza ve murakabe ettiler. Zîrâ her nefes, kıymetli bir cevherdir. Onunla ebedî saadeti temin etmesini bildiler. Bunun için bunlar, bu sermayeye sermayesi aittin ve gündüz kimseden daha fazla acıdılar. Sermayeye acımak, gece ve gündüz vakitlerini bayırlara taksim etmekle olur. Onun için erkâi büyüklük her bayra bir vakit tâyin ettiler. Ve birçok virdler koydular. Zaten ki virüs esas sebebi vakitleri beyhude geçirmemektir. Zîrâ onlar, ebedî saadete ancak bu dünyadan Allah'ın üniyet ve sevgisi gâlib olduğu hâlde ayrılan kimselerin kavuşabileceğini bildiler. Üniyet ise ancak devamlı zikre hâsıl olur. Sevgi de, ancak marifete hâsıl olur.

O hâlde zikre ve fikre devam etmek saadetin tohumudur. Dünya arzularının ve günahların bırakmak, zikre ve fikre imkân bulmak içindir. Zikre devam etmek için iki yol vardır: Biri, daima dil ile değil kalb ile «Allah, Allâhu» demek. Hattâ kalb ile de söylememelidir. Zîrâ kalb sözlü de nefis konuşmazdır. Belki daima gâfil olmayacak şekilde muvabece ve tefekkürde olmalıdır. Fakat bu derece çok güç ve zordur, herkes buna güç getiremez. Zîrâ kalb daima tek sıfat ve tek bir hâl üzere olmalıdır. Bu da birçok insanlara usanç verir. O hâlde bunun için değişik virdler konulmuştur. O virdlerin bir kısmı bedenle yapılır, meselâ namaz gibi. Bazıları dil ile yapılır, meselâ Kur'an okumak ve tesbîh gibi. Bazısı kalb ile yapılır, meselâ tefekkür gibi. Böylece usanç hâsıl olmaz. Zîrâ her vakitte bir iş yapmak ve bir halden diğerine geçmek, kalbe teselli verir.

Diğer bir yol da, dünya ihtiyaçları için sarfedilecek vakitleri âhirete sarfedilenden ayırmaktır. Bundan esas maksat, bütün vakitlerini âhiret işlerine sarfedemiyorsa, hiç olmasa hari vakitlerinin ehemmiyetini bunun için sarfetmelidir ki, iyilikler kefedî ağır basın. Eğer vakitlerinin yarısını dünya ihtiyaçlarına ve mübahlardan faydalanmaya, yarısını da din işlerine sarfederse, (terazinin) dünya kefesinin ağır geleceğinden korkular, Zîrâ tabiat (insan huyu) dünya kefesinin şeyler de yardımcı olur. Âhirete alt işler ise, tabiate muhalif olduğu için bunlarda ihlâs sağlamak zordur. İhlâsuz olan şeyde de fayda olmaz. Oyleyse, âhiret işleri çok olmalıdır ki, hiç olmasa başında ihlâs bulunsun. O hâlde, vakitlerin çoğu din işlerine sarfedilmeli, dünya işleri ona tabi olmalıdır.

Bu sebeble Allah buyurur ki: «Gece'nin bir kısmını nefle kalmakla geçir.» Ve yine buyurur ki: «Gece vaktinde ve günün iki tarafında

(sabah, akşam) tesbîhle meğgûl ol ki, rıza bulasın.» Yine buyuruyor ki: «Sabah akşam Rabbinin ismini zikret. Gecenin vakitini ona serde etyle. Uzun gecelerde tesbîh etyle.» (El-İnsan sûresi, Âyet: 26). Ve yine buyurur ki: «Gecenin az bir kısmı uyulardır.» (Zariyat sûresi, Âyet: 17). Hüküm bu âyetlerin hepsinde, vakitlerin çoğunda Allah'ın şükriyle meğgûl olmanın hükmüne işaret vardır. Bu şekilde meğgûl olmak, gece ve gündüzün vakitlerini taksim etmekten başka doğru bir yol yoktur. Bu sebepten virdlerin nasıl yapıldığını açıklamak hükmüne hâsıl oldu.

GÜNDÜZ YAPILAN VİRDLER (TESBİH VE DUALAR)

Malûm olsun ki, gündüz için beş vird vardır:

Birinci vird: Şafak vakitinden güneş doğuncaya kadardır. Bu vakit çok kıymetlidir. Zira Allah buna yemin edip buyurur ki: «Ağam sabaha yemin ederim.» (Tekvir sûresi, Âyet: 18). Ve yine buyurur ki: «De ki, sabaha aşan Rabbinne sığınırım.» (Felağ sûresi, Âyet: 1). Ve yine buyurur ki: «Gecenin karandığında sabahları yarıp açandır.» (En'am sûresi, Âyet: 96). Bütün bu âyetlerde sabah hakkıyla yemin edilmiştir. O halde Hak yolun yolcuları, bu vakitki bütün nefeslerini göstermelidirler. Şöyle ki, uykudan uyanınca: «Bizi öldürdükten sonra diriltien Allaha hamd olsun. Sen toplamaş anın huzurumdur.» duasını okumalıdır. Elbisesini giyip vird ve zikirle meğgûl olmalıdır. Elbise giyerken avret yerlerini örtmekle emrine uymayı niyet etmelidir. Rıyâ ve bağışlanmekten kaçınmalıdır. Sonra helâyâ gidip önce sel ayağına helâyâ etmelidir. Akdest ve misvak (işni) taharet bahsinde anlatıldığı gibi dualarıyla yerine getirmelidir. Sonra önce sabah namazının sünnetini evde kılıp ondan sonra camiye gitmelidir. Peygamberinle böyle yapardı.

İkinci Abas'ın ricâyet ettiği duaya, sünnetten sonra okunmalıdır. Biz o duayı Hicriyât-ı Hakkîye adlı kitabımızda yazdık. Sonra ağır ağır camiye yürünmeli, camiye girerken sağ ayağına almak ve camiye girme duasını okunmalıdır. Camide birinci safta yer bulmaya çalışmalıdır. Sabah namazı sünnetini kılmadıysa, kılmalı, tesbîh ve istîşfar ederek oruçlu beklemelidir. Farz edâ edince, güneş doğuncaya kadar namâz beklemelidir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar camide beklemek dört küle ârâd etmekten daha sevindir.» (Ebu Davud). Güneş doğuncaya kadar dört şeyle meğgûl olmalıdır: Dun, tesbîh, Kur'an okumak ve tefekkürdür. Sabah namazının selâmını verince duaya başlayıp şu duayı okunmalıdır: «Allahum, Muhammed ve Âline ahlâk ve selâm olsun eyle. Selâm sendendir ve samadır. Bize ebedî hayat nâsîh eyle, selâmet yurduna dahil eyle.» Sonra bu vakitte büyüklerden nakledilen duaları okumakla meğgûl olmalıdır. O dualar, dua kitaplarında bildirilmiştir.

Duayı bitirince, şu on tesbîh ve tehlîl ile meşgûl olmalıdır. Onların her birini yüz defa, veya yetmiş defa, veya on defa okunmalıdır. Zikir enasasında her birini on defa okusan, tamamen yüz olur. Bundan daha az da yapılmamalıdır. Bu on zikir hakkında çok hâdiseler vardır. O hâdiseleri yazmak uzun şîrler diye nakil etmedik.

BİRİNCİSİ: Allah'dan başka mâbud yok. Birteliktir, ortağı yok. Mâlik O'nundur. Hamd O'nundur. O herşeye kâdirdir.»

İKİNCİSİ: «Allah'dan başka mâbud yok. O padişahlığı apaçık ve hak bir padişahdır.»

ÜÇÜNCÜSÜ: «Allah ortalıktan münezzehtir, Hamd O'na mahsustur. O'ndan başka mâbud yok. Allah herşeyden yücedir. Gânahtan dönüş ve ihâdete yöneliş ancak yüce ve büyük Allah'ın kuvvetiyledir.»

DÖRDÜNCÜSÜ: «Allah ortalıktan münezzehtir. O'nun hamdiyle bu ıkrarda bulunuyorum. Yüce Allah ortalıktan münezzehtir. Bunu O'nun hamdiyle söyleriz.»

BEŞİNCİSİ: «Çok tesbîhi edîlen, çokça tasdik edikendir Allah... Meleklerin ve ruhların Rabbidir, Allah...»

ALTİNCİSİ: «Diri ve her şeyi idare eden ve kendisinden başka mâbud bulunmayan Allah'dan af ister, ondan tesbehi dilerim.»

YEDİNCİSİ: «Ey diri ve herşeyi tedbir ve tedvir eden Allah! Senin rahmetinle senden yardım isterim; beni nefsimle bir göz karpması kadar havale etme. Bütün durumumu bema islah etle.»

SEKİZİNCİSİ: «Ey Allahım! Verdiğini kimse menedemez. Men ettiğini kimse veremez. Senin katında zenginlik sahibine faide veremez.»

DOKUZUNCUSU: «Allahım! Muhammedin ve O'nun âlinin üzerine rahmetini dök. O'ları emîn kıl.»

ONUNCUSU: «O Allah'ın ismiyle dilerim ki, onun ismiyle beraber yerde ve gökte bir şey zarar vermez, O işiten ve bilendir.»

Bu on keilmenin her birini on defa veya okuyubildiği kadar okunmalıdır. Zîrâ her birinin büyük sevabı vardır ve her birinin ayrı bir lezzeti ve ünsiyeti vardır. Sonra Kur'an'ı okumağa başlar. Kur'an'ı ezber biliyorsa, bilinen âyetleri okunmalıdır. Âyet-i kürsî, Amenterre-edü, Şehidellahu, Kelillakümme Mailekümülki, Hadid sûresinin baş tarafı ve Haşr sûresinin son kısmı gibi. Eğer hem Kur'an'ı, hem zikri ve hem duayı içine alan bir vird okumak istiyorsa, Hızır (a.s.)'ın İbrahim-i Teymiye, Mukâşşefe halinde öğrettiği virdi okunmalıdır. Zîrâ onda çok faziletler vardır. Bu on parçadır. Her biri yedi defa okunur. Bunların altısı Kur'an'dandır: Fatiha, Kuleksûler, İhlâs, Kulyaazyû-haKâfirîn sûreleriyle Âyet-i Kürsî'dir.

Diğer dördü de şâkindir:

Biri de: «Allah ortalıktan münezzehtir. Hamd ona mahsustur. Allah'dan başka mâbud yoktur. Allah her şeyden daha yücedir.»

Biri de: «Ya Rabbî Muhammedin ve Âlinin üzerine rahmetini dök. Ey Allahım! Mü'min erkeklerle mü'min kadınları affet...»

Biri de: «Allahım, beni, amamı, babamı affet. Bana ve onlara, sana o büyük olanı yap; bizi büyük olanı yapmasın» Bu viridın faziletıyla ilgili uzun hikâyeler vardır, İhya kitabında yazdık. Bu anlatılanları bitirince, tefekküre daimalıdır. Tefekkürün sıhhası seviz ve imkânları sayısızdır; kitabın sonunda anlatılacaktır. Ama en mühim tefekkür, dünya halini, ecelin yakınlığını düşünmek; kendi kendine hitap ederek: «Defki ömrümden yalnız bir gün kalmıştır, fazla kalmamıştır, O hâlde niçin uzun emeller peşine düşüyorsun?» demektir. Bu tefekkürün faydası çok büyüktür.

Zirâ insanların birçoğu uzun emellere kapılmak yüzünden dünyaya bağanmışlar. Eğer yakinen ömürlerinin bir ay veya bir yıl kadığına bilselerdi, meğûl oldukları her türlü dünya işinden uzaklaşırlardı. Bazen ömürlerinden bir gün kaldığı halde, onlar on yılda bitmeyecek kazanç, ticaret veya başka bir dünya işine bakarlar. Bunun için Allah buyurur ki: «Onlar göklerin ve yerin melekûtuna; Allah'ın eyyadını yarattıklarına bakıp ecellerinin belli olduğuna düşünmezler mi?» (Rum sûresi, âyet: 8).

Kalbi temizleyip bu tefekkürü İhyıkıyla yaparsa, kalbinde âhiret angını hazırlamak bereketi başlar. O hâlde bu tefekkürden gâfil kalmamalıdır. Tâ ki, birkaç gün içinde günah batağından kaçınmak mümkün olsun. Zirâ âhiret angını hazırlamak, günah batağından temizlenmek, arınmak için tefekküre ihtiyac vardır. O halde, bir kimseye meşkâbede yol açılma, göklerdeki ve yerdeki Melekûta bakma, onlarda olan acâib işleri görmek mümkün olur. Hattâ Allah'ın Cemâl ve Celâline bakmak bile mümkün olur. Bu tefekkür bütün mâlîk ibâdetlerden müstefîlidir. Zirâ Allah'ı yüceltmek ancak bununla kalbe gâlib olur.

Kalbe tasim gâlib olmadan muhabbet gâlib olmaz. Saadetin kemâl de muhabbetin kemâliyle olur. Fakat böyle tefekkür ve bu şekilde muhabbet herkese nasip olmaz. O halde bunun yerine Allah'ın kendisine verdiği nimetlere bakıp fakirlik, felâket, deri, üzüntü, hastanın çeşitleri ve işkence gibi dünyadaki belâları ve bu belâlardan nasiî kurtulduğunu düşünüp kendisine şükür etmek vacib olduğuna bilmelidir. Şükür, emirleri yerine getirip günahlardan uzak kalmakla olur. Hattâ bir saat zarfında bu anlatılanları tefekkür etmelidir. Zira sabah okuduktan sonra farz ve sünnetten başka namaz yoktur. O halde namaz yerine bu zikir ve fîrî yapılmalıdır.

İkinci virid: Güneş doğduktan sonra kuşluk vaktine kadardır. O hâlde yapabilirse, camide bekleyip güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar tesbîhle meğûl olmalıdır. Böylece kerahet vakti geçmiş olur. Sonra iki rek'at namaz kalıp büyük kuşluk (kaba kuşuk) vaktine kadar beklemelidir. Böylece gündün dörtte biri geçmiş olur. Bu vakti küçük kuşluk vaktinden daha faziletli olduğuna göre bu vaktte dört, altı veya sekiz rek'at namaz kılmalıdır. Güneş yükselince iki rek'at namaz kalıp insanlarla fîrîl hayrî işlerle uğraşır. Hastaları ziyaret etmek, cenaze uğurlamak ve müslümanların ihtiyacına görmek veya ilim meclisinde hazır bulunmak gibi...

Üçüncü vird: Kuvvet vaktinden öğlene kadardır. Bu vird, insanların meşgûliyetleri hesabıyla çeşit çeşittir. Zira insanlar dört halde boğ olmas:

Birinci hal: İlim öğrenmeğe kudreti olmasındır ki, bundan ikâlet-til bir şey yoktur. Hatta ilim tahsiline güç yeten sabah namazında çıktığı gibi, ilim öğrenmekle meşgûl olmasa evlâdır. Eğer o ilim tahsili âhirete faydası varsa o ilim, dünya râğbetini zayıflatan, âhiret sevgisini artıran, âmetlerin kusurlarını ve âfetlerini gösterip ihlâsa çağıran ilimlerdir. Ama mücadele, ihtikâf, kassa (hükûye), soct (veznâ) ve güzel inşâ ilimleriyle karışık olan bütün ilimler dünya hırslarını artırıp kalbe hâsed ve üzüme tohumunu meydana getirir. Faydalı ilimlerin bir kısmı, İhya ve Cevahirü'l-Kur'an kitabımızda toplanmıştır.

Bunlar diğer ilimlerden önce tahsil edilmelidir.

İkinci hal: İlim tahsiline güç yetemediği için zikir ve tesbîhle meşgûl olmasındır. Bu çok ibâdetle meşgûl olanların işidir. Yüksek bir derecedir. Özellikle bunların kalbe gâlib gelmesi, kalbe yerleşmesi çok önemlidir.

Üçüncü hal: İnsanların rahatını temin eden bir işle meşgûl olmasındır. Tasavvuf ehline, fıkıh âlimlerine ve fakirlere hizmet etmek gibi. Bu nâfile ibâdetten daha evlâdır. Zira bu hem ibâdettir, hem müslümanın rahatını temin eder ve hem de içinde yardım etmek de vardır ki, duaları bereketiyle büyük eserler hâsıl olur.

Dördüncü hal: Bu anlattıklarımızın yapamıyorsa, hiç olmazsa, kendisinin ve aile efradının nafakasını ziyadeleştirmek için çalışmakla meşgûl olmalıdır. Emânet ve diyyânetini muhafaza edip onun elinden ve dilinden müslümanlara zarar gelmese, dünya hırsı fazla olmayıp kıfâyet kadariyle kanaat ederse, âtâdiler zümresinden sayılır ve «Ashâb-ı Yemîn» derecesinde olur. Gerçi «Salekîlar» mukarrebler derecesinde olmaz. O hâle «elâmet» derecesinde olmak dereceletin en aşağısıdır. Ama zamanını bu anlattığımız dört şeyin hiçbirisiyle geçirmeyen kimse belâk olanlardan ve şeytanın bağlarından olur.

Dördüncü vird: Öğleden ikinci vaktine kadardır. Bunun yola da göyledir. Öğleden önce Kaylûle yapar (*). Zira sahur oruçluya yardımcı olduğu gibi, Kaylûle de teheccüd namazını kâmilâya yardımcı eder. Eğer teheccüd namazını kılmazsa, Kaylûle mekrûh olur. Zira çok uyumak mekrûhtur. Kaylûleden uyanınca, vakit girmeden abdest alıp ezan camide dinlemeye çalışmalıdır. Tehayyüt-i mescidî de kılıp ezan okunurken mücâzibe cevap vermemelidir (okuduklarına tekrar etmelidir). Faradan önce dört rek'at sünnet namaz kılınır. Çünkü Hz. Peygamber dört rek'at namaz kılardı ve: «Bu vakitte şâhîrîn kâmilâ açılır» dedi. Bâzîde gelmiştir ki: «Bu dört rek'at namazı bütün kâmilâ se işim, yirmi bin melek onunla beraber namaz kılıp okuma kadar

(*) Kaylûle Öğleden önce yapılan ayta virdidir.

onun için mağfiret diler.» Sonra İmam ile öğle namazının farzını ve iki rek'at sünneti kıldıktan sonra ikinci namazına kadar ilim öğrenmekten veya zikirden ve Kur'an okumaktan veyahut da ihtiyacı kadar helâl kazançtan başka şeyle meşgul olmamalıdır.

Beşinci vird: İkinci namazından sonra güneş batıncaya kadardır. İkinci namazından önce camiye gidip dört rek'at sünnet kılmalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «İkinci namazından önce dört rek'at namaz kılana Allah merhamet eder.» Namaz bitince daha önce anlattıklarımızdan başka şeyle meşgul olmamalıdır. Sonra akşam namazından önce camiye gelip tesbîh ve istiğfar ile meşgul olmalıdır. Bu vakitün fazileti, sabah vaktinin fazileti gibidir. Nitekim âyet-i kerimede: «Güneş doğmadan ve batmadan önce Rabbini tesbîh eyle ve aza hamd eyle.» (Taha sûresi, âyet: 130). Sonra en uygunu olan bu vakitte avşemâ ve duhahâs ve avşileyhî lûh yağhas ve «Kul ezâzilleris okumak ve güneş batıncaya kadar istiğfar etmelidir. Mâlikî Hâk yolcularının vakitleri taksimî, programlı olmalıdır ve her vakitte bir özel ibâdeti olmalıdır. Böylece vakit o ibadete tahsis eder. Ömrü bereket bulur. Vakitleri muayyen olmayıp gelişigüzel olan kimsecein ömrü birçok vakitlerde zâyî olur.

GECE VİRDLERİ ÜÇ SINIFTIR:

Birinci vird: Akşam namazından yatsı namazına kadardır. Bu iki namaz arasını ihyâ etmenin fazileti büyüktür. Hâdisât gelmişler ki: «Vücutları yataklarından ayrıp...» âyeti bu virdin hakkındadır. Sonra akşam namazını kıldıktan sonra yatsı namazının farzına kalkıncaya kadar nâfilelerle meşgul olmalıdır. Büyüklük, böyle ibâdet etmeyi, gündüz eruç tutup bu kıymetli vakitte yemek yemekle meşgul olmaktan daha faziletlî görmüşlerdir. Vitr namazından çıkınca, hoş konuşmaları meşgul olmamalıdır. Zîrâ son işleri bu olacaktır. İşlerin sonu hayırlı olmalıdır, başka şey olmamalıdır.

İkinci vird: Uykudur. Her ne kadar uyku ibâdetten değil ise de, edeb ve sünnet ile şakılenecek uyku da ibâdetten sayılır. Uykuda sünnet şudur: Yüzünü kibleye çevirmeli ve sağ yarı üzerinde mezardeki ölü gibi yatmalıdır. Uyku öcümün kardeşidir. Uykudan uyanmak da haşre benzer. Uyku halinde alınan ruhun geri verilmesine ihtimal de vardır. O hâlde, âhirete yüneferak taharet ve tevbe üzere ve bir daha günah işlemek niyetiyle yatmalıdır. Vasiyetnamesini yapıp yazığının altına koymalıdır. Kendini uyumaya zorlamamalıdır. Fazla uyumamak için yumuşak örtüler sermemelidir. Zîrâ uyku ömrü boşa geçirmek ve vakitleri zâyî etmektir. Bir gece ve gündüzde seks saatten fazla uyumamalıdır ki, seks saat, yirmidört saatin üçte biridir. Altmış yıl yaşarsa yirmi yıl uykuda geçmiş olur. O hâlde bundan daha fazla ömrün zâyî olması doğru değildir. Yataırken, teheccüd (gece namazı) namazına kalkmak için, abdest ibrigini ve misvakını kendi eliyle hamılamalıdır. Böyle niyet ederse, uykusu gâlib olup kalkamazsa bile sevab

kazanır. Yanına yere koyunca, bu duayı okumalıdır: «Allahım, senin imânile yanına yere koydum ve senin imânile kaldırdım.» Sonra Aye-t-i Kürsî, Amennarresülû, Ehlî'lar ve Tebareke sûrelerini okumalıdır. Böyle Kur'an tilâvetleriyle ve abdestli olarak uykuya dalınca, onun ruhunu Arşa götürürler ve uyanıncaya kadar namaz kılanlar zümresinden sayarlar.

Üçüncü vird Teheccüddür, (gece namazıdır): Teheccüd; uyuduktan, ve gece yarısı geçtikten sonra kılınan İki rek'at namazdır. Bu namaz diğer râfilâ namazlardan fâziletlidir. Zîrâ bu vakitte kalb Safî olup dünya meğâlesinden uzaktır. Cöâlerde rahmet kapısı açıktır. Teheccüd namaz hakkında çok hadisler gelmiştir. «İHYÂ» kitabında şikrettik, arzu eden ona müracaat etsin, Hûlââ gece ve gündüz her bir vakit bir muayyen İbâdetle tayin edilmeli, hiçbir vakit boşa geçirmemelidir. Bir gün bir gece böyle yapınca, ömründen sonuna kadar bunda sebat etmelidir. Eğer bu husus kendisine ağır gelirse, uzun emelleri kalbinden atıp kendine «bu gece belki ölüme» deyip gündüzün böyle İbâdet etmeli ve gece de «belki yarın ölüme» deyip o şekilde İbâdet etmelidir. Her gün bu şekilde kendisine tecelli vermelidir. Eğer bu şekilde İbâdetle devam etmek ona zor gelirse, bir yolculukta olduğunu ve vatanı âhiret olduğunu düşünmelidir. Gerçi âetlerde gurbet acısı çekilir. Ama yolcular vatanına tes kavuşup rahat etmek umuduy-la teselli olurlar.

Ömrün, âhiretteki ebedî ömre nisbette ne kadar olduğu meydandadır. Bir kimsenin on yıl rahat etmesi için bir yıl zahmet çekmesine şaşılmaz. O halde bir kimsenin bin yıl (hattâ sonsuz) rahat etmek için yüz yıl zahmet çekmesine niçin şaşılın.

Kınya-ı Saadetin birinci rûknü tamam oldu bundan sonra muamele-iâla ilgilî olan ikinci rûknü gelecektir.

İkinci Rûkûn

Muamelât

Bu rûkûn, muamelâtın edebîleri hakkındadır. Bu da, birinci rûkûn gibi, on asıdan ibârettir: Birinci asıl, yemek yemenin edebîleri hakkındadır. İkinci asıl, nâkîh ve nâkîhün edebîleri hakkındadır. Üçüncü asıl, kazanç ve ticaretin edebîleri hakkındadır. Dördüncü asıl, helâl kazanç hakkındadır. Beşinci asıl, insanlarla sohbet etmenin edebîleri hakkındadır. Altıncı asıl, uzletin (insiva) edebîleri hakkındadır. Yedinci asıl, yolculuk edebîleri hakkındadır. Sekizinci asıl, dinlemek edebîleri hakkındadır. Dokuzuncu asıl, emr-i marufun (iyiliği emretmek) edebîleri hakkındadır. Onuncu asıl, hükümdarlığı korumanın edebîleri hakkındadır.

BİRİNCİ ASIL

YEMEK YEMENİN EDEBİLERİ

Bil ki, ibâdetle vasîle olan şeyler de ibâdet sayılır. İbâdetlerin yemek yardımıyla yapıldığına şüphe yoktur. Zira din yolunda gidenlerin gayesi, Allah'ı bulmaktır. Bu da ilim ve amelîsiz olmaz. Bedenin sıhhat ve selâmeti de yeme ve içme olmadan sağlanamaz. O hâlde yemek din yolunda lâzımlı şeylerden olduğu için din yolundan (ibâdet) sayılır. Bunun için Allah buyurur: «İffetîl yitîniz ve salîh âmel işleyiniz. Şühhesiz Allah halinizle bilmektedir.» (Mû'minin sûresi, âyet: 51). Bu âyetle yemek yemek ve salîh âmel işlemek bir arada zikredilmiştir. Demek ki, âhiret için yemek yiyen, yani ilim tahsiline ve salîh âmele vasîle olup, âhiret için yemek yiyen, yani ilim tahsiline ve salîh âmele vasîle olup, âhiret yolunda ilerlemek için, kuvvet ve kudret sağlamak için yemek yiyenin, yemek yemesi ibâdet olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Mû'minin her işi için sevab vardır. Hattâ kendi ağzına ve aile efrâdının ağzına koyduğu lokma için bile.» (Buhârî). Böyle buyurmasının sebebi, mû'minin yemek yemesinden ve bütün işlerinden dolayı âhiret yolunda ilerlemek olduğu içindir. O hâlde her işinde sevab vardır.

Yemek yemenin din yolundan sayılmasının âikmeti, ihtirasla ve oburca yemek; helâlden yemek; ihtiyâç miktarından fazla yemek ve edelle yemekdir.

YEMEK YEMENİN EDEBİLERİ

Bil ki, yemekte birçok sünnetler vardır. Bazısı yemekten önce, bazı yemekten sonra bazı da yemek arasındadır.

YEMEKTE ÖNCEKİ EDEBİLER

1 — Elini ve ağzını yıkamaktır. Zira ahiret anığı olan ibadet için yemek yemekten önce el ve ağzını yıkamak; ibadetten önce abdest almak gibi olur. Aynı zamanda elin ve ağız temizliğine sebep olur. İbâdette gelmiştir ki, yemekten önce elini ve ağzını yıkayan kimse fakirlikten emniyet olur.»

2 — Yemeği sofraya (yemek örtüsü) üzerine koymak, masa ve yemek tahtası üzerine koymamalıdır. Zira Peygamberimiz böyle yapmıştır. Çünkü sofraya seferi hatırlanır. Sefer de ahireti hatırlatır. Bir de sofraya, masa ve tahta sofradan daha tevazuya uygun (yakın) dur. Yemeği tahta sofraya (veya masaya) koymak caizdir. Zira böyle yemek yemek hakkında nehiy yoktur. Fakat geçmiş büyükler, Peygamberimiz sofrasında yemek yediği için, bunu âdet edinmişlerdir.

3 — Güzel oturmaktır, sağ dizini kaldırıp sol ayağı üzerine oturarak yemek yemeli, yere dayanarak yememelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Ben bir şeye dayanarak yemek yemem, Zira ben kaduna, yemeği diğer kullar gibi yerim.» (Buhari, Ebû Câfer'den).

4 — Yemeği ibadete kuvvet bulmak niyetiyle yemeli, şehvetler için yememelidir. İbrahim bin Şeytan (r.a.) buyurur ki: «Şeksen yıldır şehvet için bir şey yemiş değilim.» Bu niyetin doğru olmasının alameti az yemek, çok yememektir. Zira çok yemek insanı ibadetten alıko. Peygamberimiz buyurur ki: «İnsana helini doğrultacak birkaç lokma yeter.» (Tirmizi). Bu kadarıyla kanaat etmezse, müdâilinin üçte birini yemeğe, üçte birini suya ve üçte birini de nefese ayırmalıdır.

5 — Fazla acıkmadan yememelidir. yemekten önceki en güzel sünnet acıkmadıkça yememektir. Zira acıkmadan yemek memnûm ve mekrûhtur. Yemeğe aç oturan ve henüz doymadan yemekten el çeken kimse doktora muhtaç olmaz.

6 — Hazır olan yemekle kanaat edip nefis yemekler için zahmet çekmemelidir. Zira mü'minin gayesi ibadete kuvvet bulmaktır. lezzet değildir. Yemeğe kıymet vermek, hürmet göstermek sünnettir. Zira insanı ayakta durduran odur. Yemeğe hürmet etmek demek, yemek için beklememek demektir. Hattâ namaz vaktinde bile yemek hazır ise, önce yemek yemeli, ondan sonra namaz kılmalıdır.

7 — Kendisiyle beraber yiyecek bir kimse olmadan yememelidir. Zira yalnız yemek iyi değildir. Yemeğe ne kadar çok el uzanırsa o kadar bereketli olur. Enes (bin Malik) buyurur ki: «Peygamberimiz hiç bir zaman yalnız yemek yememiştir.»

YEMEK ESNASINDA OLAN EDEBLER

Başta «Bismillâh», sonunda «Elhamdülîlâh» demelidir. En güzel birinci lokmada «Bismillâh», ikinci lokmada «Bismillâhırrahme-nirrahime». Başkasına hatırlatmak için Besmele'yi yüksek sesle okunmalıdır. Yemeğe tuzla başlayıp tuzla son vermelidir. Hadiste gelmiştir. Zîrâ böyle yapmakla başlangıçta yemek huramı dededip arzusuna aykırı bir lokma almış olur. Yemek yerken lokmayı iyi çiğnemeiden yutmamalıdır. Bir lokmayı yutmadan diğerini almamalıdır. Hiçbir yemeğe kusur balmamalıdır. Zîrâ Peygamberimiz iyi olsun, olmasın hiçbir yemeği beğenmemeslik etmezdi. Hoşuna giderse yer, gitmese bırakırdı. Yemeği öndünden yemelidir. Ancak meyva olunca tabağın her tarafından yemek câizdir. Zîrâ meyva değişik olur.

Çorba kasesinin ortasından değil, kenarından başlayıp ortaya doğru gitmelidir. Ekmeği ve eti bıçakla kesmemelidir. Tabak ve diğer yemeyen şeyleri ekmek üzerine koymamalıdır. Elini ekmele alıp temizlememelidir. Elinden yere bir lokma düşünce yerden alıp temizlemeli ve yemelidir. Zîrâ hadiste gelmiştir ki, onu hâline bırakırsa, şeytana bırakmış olur. Önce elini yalayıp ondan sonra silmelidir. Böylece yemeğin kahrısını da yemiş olur. Zîrâ bereket o kalandadır.

Soğuk yemeğe üflememeli, balki soğuyuncaya kadar beklemelidir. Hurma, zerdali gibi sayılabilen şeyleri tek tek yemeli, çift yememelidir. Meselâ ya yedi, ya onbir, ya da yirmibir tane yemelidir. Tâ ki bütün işleri Allah içine uygun olsun. Zîrâ Allah tektir, çift yoktur. Bir işte hiçbir bakımdan Allah'ın zîri olmama, o boş ve faydasız olur. O hâlede tek Allah ile niâkasa olduğu için daha iyidir. Hurmayı çekirdeğiyle bir tabakta toplamalıdır. Hurma çekirdeğini elinde tutmamalıdır. Meyvanın çöp, sap, kabuk gibi yemeyen kısımları atılmalıdır. Yemek arasında çok soğuk su içmemelidir.

SU İÇMENİN EDEBLERİ

Su kabına sağ eliyle tutup «Bismillâh» deyip bir defada çekmelidir. Ayakta su içmemelidir. Su kabında çöp, toz ve küçük hayvanlardan bir şey olmaması için önce bakmalıdır. Geçirmek kasbederse ağzını kaptan uzaklaştırmalıdır. Eğer birden fazla çekecekse, üç defa çekmelidir ve her defasında «Bismillâh» demeli, sonunda da «Elhamdülîlâh» demelidir. Su damlamaması için su kabının dibini göstermelidir. Bittirince bu duayı okumalıdır: «Bize suyun tatlısını nâsib eden, acımsı vermeyen Allah'a hamd olsun.»

YEMekten SONRAKİ EDEBLER

Doymadan yemeği bırakmalıdır. Önce parmaklarını ağzıyla temizleyip ondan sonra peçetayla silmelidir. Ekmeğin altına toplama-

lıdır. Zira hadiste gelmiştir ki: «Böyle yapmanın geçimi geniş olur, çocukları sağ salım ve kusursuz, topladığı ökmeğe kuruntıları Cennette Huruf-İn'ın meşhûri olur.» (Ebu Şeyh, Kitâb'd'a-Sevâb'da). Sonra dişlerini kurdanla temizler; kurdanla çıkanları yutmayıp dışarı atmalıdır. Tabâğı yıkayıp onunla sa içen kimse, bir küle âzad etmiş gibi olur.

Yemekten sonra: «Elâzı yediren içiren, doyuran, kandıran Allah'a hamd olsun. O, Efendimizdir, Mevlâımızdır.» duasıyla «Kulhüvâllahu ve «Lâ ilâhâ illâ Allah» sûrelerini okunmalıdır.

Helâl yemek bulunca şükür etmeli, şüpheli yemek için ağlayıp üzülmemelidir. Onu gâfiletle iyiyip sevinmeler gibi olmamalıdır. Elini yıkarken sedîri (sabun) sol eline alıp sağ elinin üç parmağını önce sedir (sabun) söz yıkamalı, sonra yıkadığı parmakları sedire (sabun) vurup dişlerine, dudaklarına ve damağına sürüp iyice oğmalıdır. Sonra önce parmaklarını, sonra ağzını yıkayıp sabununu gidermelidir.

BAŞKALARIYLA YEMEK YEMENİN EDEBİLERİ

Buraya kadar yazdıklarımız yalnız başına veya aile etrafıyla yemek yemenin edebileridir. Eğer başkalarıyla yerse banlarla birlikte altı edebi daha gözetmelidir:

1 — Kendisinden yaşıta, ilimde veya takvada (zühtta) ileri olanlardan önce yemeğe başlamamalıdır. Eğer kendisi ileri ise, başkalarını bekletmemelidir.

2 — Susunmamalıdır. Zira bu acemilerin âdetidir. Ancak boş ve lüzumsuz konuşmayıp vâllerin halinden söz etmemelidir.

3 — Aynı sofrada yemek yediği kimse'nin önüne dikkat etmeli, onun önündeki lokmaları alıp yememelidir. Zira eğer yemek ortak ise bu harumdur. Hatta ona kendine tercih edip kendi önündeki iyi lokmayı onun önüne koymalıdır. Arkadaşı yavaş yiyorsa, çekinmeden ve neşeli yemesini teklif etmelidir. Teklif üç defadan fazla yapmamalıdır. Zira üçten fazla ısrar olur. And vermemelidir. Zira yemek, and vermeye lâhık değildir.

4 — Arkadaşını, kendisi için teklifte bulunmağa muhtaç etmemeli, onun teklifine meydan vermiyecek şekilde yemelidir. Eski âdetinden az yememelidir. Zira bu riya olur. Yalnız başına yemek yerken de, halk içinde yediği gibi edebî yemelidir. Ama arkadaşın kayınarak az yemesi güzel birşeydir. Fakat arkadaşına iştah vermek için çok yemesi de câizdir. İbnî Mübârek hurma ziyafeti verir ve: «Kim fazla yerse, o fazlalık kadar ona dirhem veririm» derdi. Sonra yenen hurmaların çekirdeklerini sayardı ve ne kadar fazla çıkarsa her tanesice bir dirhem verirdi.

5 — Kendi önüne bakmalı, başkalarının lokmasına dikkat etmemelidir. Başkalarının da ona bakarak yemekten çekinmemeleri için önce yemekten el çekmemeli, eğer âdeti az yemekse, önce yavaş yiyip

sonunda ıstahla yemeli, böyle yapamayınca, yarındakilerin mahcup olmalarını için ürünü açıklamalıdır.

6 — İnsanların tabiatları ıcabe sevmedikleri ve nefret ettikleri işleri yapmamalıdır. Meselâ elini tabak tarafına salıkmameli, ağzından düşen şey tabağa düşecek kadar üstüne eğilmemelidir. Ağzından bir şeyi çıkaracak olursa, yüzünü başka tarafa çevirmelidir. Yağlı lokmaya sirkeye batırmamalıdır. Dişyle kestiği lokmayı tabak içine koymamalıdır. Zîrâ (insan) tabiat bunlardan nefret eder. Pis şeylerle ilgili sözler konuşmamalıdır.

7 — Elini leğende yıkarken ağzındaki suyu insanlara karşı leğenin içine dökmemelidir. Muhterem kimselere buyur edip sıra vermemelidir. Kendisine önce yıkaması için hükmât gösterilirse kabul etmelidir. Her birinin sayına ayrı ayrı dökmemelidir ki bu acemilerin âdetidir. Hepinin aynı leğende el yıkamaları tavaza daha yakındır. Ağzını yıkarken, başkasına ve yaygıya uçramaması için ağızının suyunu yavaş dökmelidir.

El yıkarken su döken kimsenin ayakta durması, oturmasından iyidir.

Bütün bu anlatılan edebler hâdislerde ve eserlerde bildirilmeyştir. İnsanlar ile hayvanlar arasındaki fark, bu edeblere riayet etmek ile-
dir. Zîrâ hayvanlar tabiatlarının ıktiza ettiği şekilde yerler, onlara akıl ve ayırım yeteneği verilmediği için, güzel ile çirkini birbirinden ayıramazlar. İnsanlar akıl ve temyiz (ayırım) nimetini yerinde kullanmazlarsa, akıl ve seçim nimetlerinin hakkını vermemiş ve nimetli inkâr etmiş olurlar.

DOST VE AHİRET KARDEŞLERİYLE YEMEK YEMENİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Bil ki, ahîret dostlarına ziyâfet çekmek birçok sadakadan daha fazîletlidir. Zîrâ hâdisle: «Kıyamet günü üç şeyden hesab yoktur: Biri, saburda yenen yemekten İkinci! İftarda yenen yemekten, üçüncüsü dostlarla yenen yemekten.» (El-Ezdi, Züta'nda) buyurulmaktadır. Cafer bin Muhammed Sâdık der ki: «Ahîret kardeşleriyle yemek sofrasına oturunca, acle etme, saatlerce geciktir. Çünkü orda geçen zaman ömürden sayılmaz.» Hasan-ı Basri der ki: «Kıyamet günü ana-ya babaya verilen şeylerin hesabı vardır, ama ahîret dostlarına verilen yemeğin hesabı yoktur.» Bazı Tanrı dostlarının âdeti şöyle idi: Ahîret kardeşlerine ziyâfet çekerken sofraya fazla yemek çektilerdi ve dedilerdi ki: «Hâdisle: "Kıyamet günü fakirlerin artığından hesab yoktur" denilmektedir. Onun için fakirlerin artığını yemek isterim.»

Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: Ahîret (din) kardeşlerimin önüne bir «a» (fitre miktarı) yemek koymayı, bir köle âzad etmekten çok se-
verim.» Hâdisle gelmiştir: «Allah kıyamet gününde buyurur ki: «Ey insanlar! Ben yemeğe muhtaç oldum, bana niçin yemek vermediniz?» Bu söz duyanlar derler ki: «Allahımız, sen bütün âlemin mâbudu-

sun, nasıl muhtaç olursun.» Allah buyurur ki: «Senin fakar kardeşin yemeğe muhtaç idi, sen yemek verseydin, bana vermiş gibi olurdun.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Müslüman kardeşine yediren, kıran kimseyi, Allah, yedi hendek boyu cehennemden uzaklaştıracaktır. Her hendegin genişliği beyüz yülük mesafedir.» Ve yine buyurur ki: «İslam en hayırlarının yemek yedirenlerindir.»

BİRBİRİNİ ZİYARET EDEN DOSTLARIN YEMEK YEMELERİNİN EDEBİLERİ

Bu hususta dört edebi göstermelidir:

Birinci edeb: Yemeğe çağırılmadan gitmemelidir. Zira Peygamberimiz buyurur ki: «Yemeğe çağırılmadan giden kimse, kendisi günah işlemiş olur, yediği de haramdır.» Ama tesadüfen ve ikisiz bir ziyafete rast gelirse, teklifsiz yememelidir. Yapılan teklifin kıtan olmadığı bilirse yine yememelidir. Belki bir sebep ileri sürerek güzellekle el çekmelidir. Ama güvendiği bir dostunun evinde (ziyafete) rast gelirse, ve kalbinin incinmeyeceğini bilirse, teklifsiz de yemesi ehildir. Hatta dostlar arasında sünnet olan da budur. Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir ve Ömer sevakatları zaman Ebû Eyyûb-i Ensari ve Ebû'l-Şiyem'in evine gidip yemek istemişlerdir. Ziyafet veren kimse'nin böyle istekli olduğunu bilirse, bu şekilde davranmak, aynı zamanda onu hayra sevkedip sevab işlemesine yardım etmek olur.

Bazı büyükler, üçyüz altmış dost edinmişlerdi. Senenin her bir gecesinde birinin evinde kalırlardı. Bazılarından yedi dostu vardı, haftanın her gecesini birinin evinde geçirirlerdi. O dostları banların duası sebebiyle kazançlarında, ticaretle ve sıraatta bereket bulurlardı. Bunlar da onların sayesinde taat ve ibâdette geniş zaman bulurlardı. Hatta aralarında din kardeşliği alâkası ve âhret sevgisinin bağları tecessüs eden kimseler, hane sahibi evde olmaza bile onun yemeğini yemeleri câiz olur. Peygamberimiz, Berrâ'nın evine gider, o evde olmaza bile yemeğinden yerd. Zira bu durumdan haberi olursa sevineceğini bilirdi. Takva ehlinin büyüklerinden olan Muhammed bin Vasil (r.a.) arkadaşlarıyla birlikte Hasan-ı Basrî'nin (r.a.) evine gidip ne bulurlarsa, yerlerdi. Süfyan-ı Sevri gelip onları bu halde görünce: «Geçmiş büyüklerin (selef) âdetini bana hatırlattınız.» derdi.

İkinci edeb: Dostlarından biri kendini ziyarete gelinece, hazır nece varsa ödüne koyup fazla bir şeye zahmet etmemelidir. (Bırşeye) gücü yetmese, borç etmemelidir. Aile cfrâdına yetecek miktardan fazla yok ise, onlara bırakmalıdır. Birisi Hz. Ali'yi ziyaret etmek isteyince, buyurdu ki: «Davetini üç şartla kabul ederim: Pazardan hiçbir şeyi satın almayacağım, evinde olan şeyi de istemeyeceksin, bütün çuluk çoğunun mafakasını bırakıp sarfetmeyeceksin.» Fudayl bin Iyad der ki: «İnsanlar zahmetlik sebebiyle birbirinden uzaklaşırlar. Aralarındaki tekkilîf (zahmetlik) kalkmış olsa, çekilmeden birbirlerini ziyaret ederlerdi.»

Büyük vedilerden birine, bir dostu ziyafet verip tam kâlfetler çıktı. Veli dedi ki: «Sen yalnız olsan bu zahmeti çekmezdin, ben de yalnız olsam bu zahmeti çekmezdim. Öyle ise ikâimî bir araya gelmekle bu zahmeti çekmek neden ileri geldi. Ya zahmeti bırak, ya da bir daha yanına gelmeği bırakırım.» Selman-ı Farisi buyurur ki: «Peygamberimiz, zahmet etmememi ve hazır olana da esirgemememizi buyurdu.»

Ashab-ı kirâm birbirlerinin önüne bir yemek parçasıyla bir pençe hurma koyup: «Hazar bulunana aşağı görüp getirmeyen mi, yoksa önüne gelen yemeği boğenmiyen mi suçludur? Bilmiyoruz?» derlerdi. Yûnus (a.s.) dostlarının önüne yemek kırantılarıyla kendi ettiği tere otunu getirir ve: «Allah, (yemek) için zahmet çekene lanet etmemiş olsaydı, ben de zahmet çekerdim.» derdi. Bir gurup insan birbirleriyle ihtilâfa düştüler ve aralarına bulmak için Zekerîyya (a.s.) peygamberi aradılar, evine gittiler, balamadılar. Evde çok güzel bir kadın gördüler. Hayret ettiler ve: «Peygamber olsun da böyle güzel kadınla yaşıyor. Bu neden ileri gelir?» dediler. Nerde olduğunu sordular. Hanımı ücretle bir yere çalışmaya gittiğini söyledi. O yere gittiler, orada yemek yerken buldular. Onlar konuşular, Zekerîyya yemek yemekle meşgul oldu ve hiç «buyurun, yemek yiyin de demedi.» Yemeğini yiyince ayağa kalktı ve oradan yalnız ayak dışarı çıktı. Onlar bu halinden hayret ettiler ve hikmetini sordular. Buyurdu ki: «O gördüğünüz güzel kadın görümlü ve kalbini haramdun korumak için saklarım. Sizi yemeğe çağırmadım, zîrâ «yemek, bu iş yapmak karşılığında bana verilen ücrettimdi. Daha az yesem, onların işinde kusur etmiş olurum. Oysa «iş lîyakıyla yapmak bana farz olmuştur. Yalnız ayak yürümemin sebebi de şudur: Bu yerin sahibi iki şahıs arasında düşmanlık vardır. Bu yerin toprağından ayakkaşına girer de onu başka yere götürmüş olurum, diye korktum.» Bundan anlaşıldı ki, bütün işlerde doğruluk göstermek hayırlıdır.

Üçüncü edeb: Ziyafet sahibinden, temini zor olmasınan ihtimali olan bir şeyi istememelidir. Ziyafet sahibi onu iki şey arasında muhayyer bırakırsa, kolayını seçmelidir. Zîrâ Peygamberimiz bütün işlerde böyle yapmıştır. Bir şahıs Selman-ı Fârisî'nin yanına geldi, Selman önüne yemek ile hırıs tuz getirdi. O adam: «Kekik otu olsaydı, bu tuzla iyi giderdi.» dedi. Selman başka bir şeye sahib değildi. Abdest kabını rehin koyup kekik aldı. Yemekten sonra: «Hâle verdiği rızık, bizi kanaat edenlerden ayıyan Allah'a hamd olsun.» dedi. Selman: «Sen kanaat etseydin benim abdest kabını rehin almazdın.» dedi. Ama zevinceklerini bildiği yerde istemek câizdir.

İmam-ı Şâfiî (r.a.) Bağdat'ta Za'ferânî'nin evinde misafir idi. Her gün Za'ferânî bir yemek listesi yapar, ağıya verirdi. Yemekler bu listeye göre çıkardı. Birgün İmam-ı Şâfiî kendi yazısıyla bir çeşit yemek listesi etti. Za'ferânî o yazıyı cariyesinin elinde görünce, sevindi ve buna şükür olarak cariyeyi âzad etti.

Dâdünedü edeb: Hane salıfı, misafirlerin istedikleri yemekleri söylemelerine razı ise, onlara: «Ne buyursunuz, gülsünüz ne istiyor?» diye danışmalıdır. Zira arzu ettiklerini hazırlamak daha çok sevaptır. Peygamberimiz buyurur ki: «Bir müstümanın arzusunu yerine getirenin amel defterine, milyonlarca sevap yazılır, milyonlarca günahlar silinir, milyonlarca derece alır ve üç cennetten pay alır. Onlar Cenneti Ada, Cenneti Firdavs ve Huld Cennetidir.» Ama bir şeyi istiyor musunuz, getireyim mi? diye sormak mecrum ve mekrûhtur. Belki burada ne varsa önelerine getirmelidir. Yemeklerse geri götürülür.

ZİYAFETİN FAZİLETİ

Bil ki, buraya kadar anlattığımız davetsiz ziyarete girmekle لازم gelen ziyafetin edebleridir. Ama ziyafete çağırmanın başka hükümlü ve başka edebleri vardır. Misafir kendi gelirse, hiç zahmet çekmeyin, hazırda ki ile ağırlayın. Sen onu çağırırsan, bir şeyi esirgeme, gücün yettiğini sarfet. Ziyafetin fazîleti hakkında gayet çok hadîsler ve eserler vardır.

Arablarca ziyafet gayet önemli bir âdettir. Zira seferlerde birbirlerinin evine konmaları çok vukû bulur. Bu sebebde onlar arasında, misafir haklarına dikkat etmek en mühim işlerdendir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Mısaafirperver olmayanda hayır yoktur.» (Ahmet, Akebe b. Amirden). Ve yine buyurur ki: «Misafir için zihmet etmeyiniz. Zira yaparsanız, ona düşman olursunuz. Misafire düşman olan Allah'a düşman olur.» (Ebu Bekr b. Lâî, Mekârimü Ahlâkıta). Garib bir misafir gelirse, onun için zahmet çekmek ve borç bile etmek câiz olur. Ama birbirini ziyarete gelen dostlar için tekelîf (zahmet) cidden câiz değildir. Zira bu ayrılmalarına sebep olur. (Peygamberimizin kölesi) Ebdü Râfi diyor ki: Peygamberimiz bana buyurdu ki: «Falan yahûdiden Hecce ayına kadar var'de ile benim için un iste, bazı misafirlerden gelmiş.» Yahûdî'den isteyince vermedî, rehin istedi. Haberi Peygamberimize anlatınca, buyurdu ki: «Beni gökte ve yerde cinin kalan Allah'a yemin ederim ki, eğer vârsaydı, geri öderdim.» Sonra, «Zihmî götür, ona rehin ver.» (İshak İbnî Rahve'iy'e'den) dedi. Ben de, o ırta götürüp o yahûdî'nin yanında rehin koydum ve bir müktar un aldım.

İbrahim (a.s.) Edî mîl ver gidip misafir aradı ve misafir bulmadan yemek yemezdi. Ocen bu husustaki sadakatından dolayı günümüzce kadar meşhedinde (mesarının olduğu yer) ziyafet vermek, âdet olarak kalmıştır. Bu zamana kadar hiçbir gece misafirsiz kalmamıştır. Bazen yüz ikiyüz misafir olur. Bunun için ona nice köyler vakfedilmişdir.

DAVETİN EDEBLERİ VE İCABETİN SÜNNET OLUŞU

Davet eden kimsenin salih (iyi) insanları çağırması sünnettir. Zira bir kimseye yemek vermek, ona kuvvet vermek ve yardım etmek-

tir. O halde Fakıa kuvvet vermek Fakıa (günaha) yardım etmek olur. Yemeğe zenginleri değil, fakirleri çağırmalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Ziyafetlerin en fennası, zenginlerin çağırıldığı, fakirlerin mahrum bırakıldığı ziyafettir.» Yani düşün yemeğidir. Ziyafette, dost ve akrabaların unutmamalıdır ki, aralarına soğukluk girmesin. Daveti, övünme ve adının söylenmesi, niyetiyle yapmamalı, belki yalnız Peygamberin sünnetini edâ edip fakirleri rahat ettirmek amacıyla yapılmalıdır.

Gelmesi zor olan kimsayı davet etmemelidir. Zîrâ zahmet çekmesine sebep olur. Davetine isteklî olarak icabet etmeyecek kimseleri de çağırmamalıdır. Zîrâ icabet etse bile onun yemeğini isteksiz yiyeceği için bir nevi vebale sebep olur.

DAVETE GİTMENİN EDEBLERİ

Bunda beş edeb vardır:

Birinci edeb: Zenginlerle fakirler arasında ayırım yapmamalı, fakirlerin davetine tenecrül etmemeslik yapmamalıdır. Zîrâ Peygamberimiz fakirlerin davetine giderdi. Hasan bin Ali (r.a.) bir grup fakirin yanından geçerken, ortaya bir parça ekmek koyup onu yemekle meşgûl olduklarını gördü ona: «Ey Allah'ın Resûl'ünün eğlu! Buyurun sohbetimize! şerefleendirin.» dediler. Hasan hemen atından inip onlara muvafakat gösterdi ve: «Allah kâbirîleri sever.» dedi ve onlarla o ekmeğe parçasından bile yedi ve, ayarın sıkı de bana muvafakat edip davetine gelin.» dedi. Ertesi gün nefis yemekler hazırladı ve onları çağırdı ve onlarla beraber oturup yemek yedi.

İkinci edeb: Ziyafet sahibinin başına kakma ihtimali varsa, veya ziyafeti âdet için yapıyorsa, bir sebep beyan edip gitmemelidir. Hatta ziyafet sahibi icabeti bir iyilik ve mînnet olarak bilmelidir. Yine eğer birinin mahrum haram olma ihtimali varsa, ya da o mecliste bir günah bulunuyorsa, ipek yaygı, gülmüş buhurdan, duvarında veya tavanından hayvanların resmi var ise, veya saz çalınıyorsa, yahut da birisiyle alay ediliyorsa, veya kötü sözler söyleniyorsa, ya da kadınların erkeklere bakmak için araya gelme ihtimali var ise, bütün bunlar mezmumdur ve bu yerde hazır bulunmak câiz değildir ve yine eğer ziyafet sahibi fusk âhlîm, hâdatçı ise, veya maksadı övünüp, kibirlenmek ise davetine gitmemelidir. Eğer davete gider de bu anlatılan gûnahlardan bazısına görüp de menetmezse, orada durmamalıdır.

Üçüncü edeb: Ziyafet yeri uzak olduğu için gitmemeslik etmemelidir, katlanılacak derecede ise katlanmalıdır. Teyratî: «Bir mîl uzakta ki hastayı ziyaret et, iki mîl uzağa kadar cenazeyi teşvi et, üç mîl uzaklığa kadar davete git ve dört mîl uzaklığa kadar da dîn kardeşlerini ziyaret et.» denilmektedir.

Dördüncü edeb: Oruçlu olduğu için gitmemeslik yapmamalıdır. Belki ziyafet yerine gidip ziyafet sahibinin hatırı kalmazsa, güzel kokular, tatlı sohbetle kanaat etmelidir. Zîrâ oruçluların ziyafeti böyle-

dir. Eğer ziyafet sahibinin hatırı kalma ihtimali var ise, nafîle orucunu bozmalıdır. Zîrâ bir müslûmanın hatırını boş etmenin fasideti nafîle orucun fâsiletinden daha çoktur. Peygamberimiz böyle yerde oruçlu kalmayı buna tercih eden kimseyi red ederek (inkâr): «Senin kardeşin senin için zahmet çekip ziyafet verince, sen niçin oruçluyum diye ihtar ediyorsun?» buyurdular.

Beşinci edeb: Davete karnını doyumak niyetiyle gitmemeli. Zîrâ bu hayvanların içidir. Belki Peygamberin sünnetine uymak niyetiyle gitmeli. Peygamberimizin: «Davete ikâbet etmeyen Allah'a ve Resûlüne asi olmuş olur.» buyurduğu kimselerden olmamak niyetiyle gitmelidir. Bunun için bazı âlimler: «Davete ikâbet vacibtir.» demiştir. Ve yine bir müslûman kardeşinin davetine ikâbet etmeği niyet etmelidir. Zîrâ hadîste: «Bir mü'mini sevindiren Allah'tı sevindirmiş olur.» denilmektedir. Ve yine ziyafet sahibi olan kimseyi ziyarete niyet etmelidir. Zîrâ dîn kardeşlerini ziyaret etmek büyük bir ihâdettir ve kendisini, «kibîrî ve kötü huylu olduğu için gelmede» deyip gıybet etmelerinden korumak niyeti ile ikâbet etmelidir.

Bu altı niyetin her birinin bir sevabı vardır. Bu niyetleri taşımak ihâdetlerin cümlesindendir. Dîn büyükleri, kıymetli nefeslerinden bir dakika bile zayi olmaması için bütün hareket ve duruşlarında dîne münâsib bir niyet taşımışlardır.

DAVETTE HAZIR BULUNMANIN EDEBLERİ

Ziyafet sahibini bekletmemeli, acele de etmemelidir. Ziyafet meclisinde iyi yerlere oturmamalı, ziyafet sahibinin gösterdiği yere oturmalıdır. Mîsafirler baş tarafı ona verirlere, tevazu göstermelidir. Kadınların bulunduğu oda karşısında oturmamalıdır. Yemek gelecek tarafa çok bakmamalıdır. Ziyafet meclisinde kime yakın oturursa, ona selâm verip hatırını sozmalıdır. Bir günah zuhûr ederse, onu menetmeli, menedememe, dışarı çıkmalıdır. Ahmed bîn Hanbel buyurur ki: «Bir mecliste mîsafir gümüş bir sûmeden daha görürse, orda durma n câiz değildir.» mîsafir o gece orda yatacaksa, ziyafet sahibi mîsafire kibleyi ve bekleyi göstermelidir.

YEMEK KOYMANIN EDEBLERİ

1 — Yemeği acele getirmelidir. Zîrâ mîsafirlerin beklemede kalmamaları için acele etmek onlara ikram olur. Ziyafetliler hepî gelmiş, yalnız birki gelmediyse, hazır olanların hakkını göstermek daha evlâ olur. Ancak gelmeyen gayet fakir koltu karık biri ise, bu niyetle geciktirmek evlâ olur. İsmâîl bîn Esem der ki: «Acetecilik şeytandandır. Yalnız baş yerde değil; Mîsafir yemeğinde, illâ tevhîşinde (kaldırmak içinde), kızların nikâhında, borçları ödemekte ve günâhlardan tevbe etmede. Bunlarda acele etmek sünnettir.»

2 — Önce meyvaları getirip sofrayı yeşillikle bırakmamalıdır. Zîrâ yeşillik bulunan sofrada melekler de hazır bulunur. En nefis yemekleri önce getirmelidir ki, onlarla doyup ağır yemekleri alsınlar. Fazla yemek yemek için önce ağırlarını koymak oburların âdetidir ve mekrûhtur. Bazı kimselerin âdeti de bütün yemekleri birden sofraya getirmektir. Bunu, herkes istediğinden yemin diye yapıyorlarsa, çabuk kaldırmamalıdır. Zîrâ bazılarından daha iyice yememiş olabirirler.

3 — Yemeği az koymamalıdır. Zîrâ bu müsrüvetsizlik olur. Haddinden fazla da koymamalıdır. Zîrâ bu da kibirlik olur. Ancak «Kıyâmet günü ziyafet yemeğinin fazlasından hesap olmaz» niyetiyle fazla koyabilir.

İbrahim Edhem (r.a.) bir defa sofraya fazla yemek koydu. Sofrayı: «İsraftan kaçınıyor musun?» dedi. İbrahim Edhem buyurdu ki: «Bu yemekte israf olmaz.» Başta alle fertlerinin gölgesi içinde kalmaması için paylarını ayırmalıdır. Zîrâ onlara bir şey kalmassa, misafirlere dil uzatır, kötü söylerler. Bu da misafir hakkında hıyanet olur. Bazı Sofhilerin âdeti olduğu gibi, artan yemekleri alıp götürmek câiz değildir. Ancak ziyafet sahibinin utancından değil de açık ve samimi izin alıyorsa, yahut hatırı hoş olacağı bilirse, götürmek câizdir. Ancak aynı kaba yemek yediği kimseye hakuslık yapmamak şartıyla câizdir. Zîrâ kendi hakkından çok götürürse haram olur. Ziyafet sahibi hoşnut olmadığı zaman yine haram olur, harsızlıktan farkı olmaz. Aynı tabakta yemek yediği kimseye, yemek götürmesine utancından razı olursa yine haramdır.

ZİYAFETTEN DÖNMENİN EDEBLERİ

İzin alıp öyle çıkıp gitmelidir. Ziyafet sahibi de kapıya kadar onu uğurlamalıdır. Zîrâ Peygamberimiz böyle buyurmuştur. Ziyafet sahibi tatlı sözlü, güler yüzlü olmalıdır. Misafir, ziyafet sahibinin bazı kusurlarını görürse, güzel ahlak ile örtmelidir ki, böyle ahlak birçok ibâdetlerden fazîletlidir. Anlatırlar ki, Cüneyd-i Bağdadî'yi bir çocuk babasının emriyle davet etti. Azis misafircihanenin kapısına gelince çocuğun babası ona içeri girmeye izin vermedi, o da geri döndü. Çocuk tekrar davet etti. Cüneyd icabet etti. Babası yine izin vermedi. Bu şekilde ziyafet evinin kapısına dört defa gelip geri döndü. Maksadı çocuğu karmamak ve babasının hatırı hoş olsun diye içeri girmemektir. Kendisi red ve kabulde bir şüret görürdü. Bu red ve kabulü başka yünden değerlendirdi.

İKİNCİ ASIL

EYLENMENİN EDEBLERİ

Yemek yemek, din yolundan sayıldığı gibi, evlenmek de din yolundan sayılır. Zîrâ din yolunun insanın hayatına, bekâsına muhtaç

olduğu ve hayat ve hayatın devamı da yemeksiz, içmeksiz mümkün olmadığı gibi, dinin bekâ ve devamı da insan cinsine muhtağdır. İnsanların bekâsı da evlenmek ve cinsî mülaazemet olmaksızın mümkün olmaz. O halde evlenme, var olmanın aslına sebebi; yemek içme, devamının sebebidir. Evlenmenin mübâh olmasının sebebi budur, yalnız zevet için değildir. Hatta şehvetin yaratılmasının sebebi de, onu ıktiza etmesi, insanları evlenmeye sevk etmesi ve böylece din yolcularının vücuda gelmesi içindir. Zîrâ insanlar, din yolunda yürümek için yaratılmıştır. Bu sebeple Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.» (Ez-Zariyat sûresi, Ayet: 56). İnsanlar çoğaldıkça, Allah'ın kullarının ve Peygamberimizin ümmetinin sayısı da artmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evleniniz, çoğalınız. Kıyamet gününde ben sizin çokluğunuzla diğer Peygamberlerin ümmetlerine karşı övünürüm. Hatta ana karımdan düşen (düşük) çocukla bile övünürüm.» (Beytülâ). O halde, kulluk yapmaları niyetiyle kulların sayısını çoğaltmaya çalışan sevaba büyük olur. Bunun için baba ve hoca hakları büyüktür. Zîrâ baba vücud sebebi, hoca da din yolunu bilmesinin sebebidir. Bunun için «evlenmek, birçok nâfileden daha âsilettir.» demişler.

Evlenmek din yolunun cümlesinden olduğu anlaşıldıca, onun edebîleri bildirmek de dîni bir görev olur. Bu da ilgili üç kısım, ta'âllâtıyla öğrenmekle olur:

Birinci kısım, nikâhın fayda ve âfetlerini bildirir. İkinci kısım, nikâh âkâdının âfetlerini bildirir. Üçüncü kısım, nikâhtan sonra geçim yolunu ve hayatın en güzel şeklini bildirir.

BİRİNCİ KISIM

EVLENMENİN FAYDALARI VE ÂFETLERİ

Nikâhın (Evlenmenin) faydaları beştir:

Birinci fayda çocuk yetiştirmektir. Çocuğun dört çeşit sevabı vardır:

Birinci sevab: Allah'ın sevdiği bir şeye çalışmış olur. Yaratıcısının hikmetinden haberdar olan kimse, Allah'ın, insanların yaratılmasının sevdiğini şübhehis biliz.

Meselâ arazisinde ziraat yapmak isteyen bir arazi sahibî, o araziyi bir kölesine verir ve bu iş için tohum, bir çift öküz, ziraat âletleri ve vasıtaları da temin edip bütün ziraat malzemelerini ona teslim eder ve bir haberci gönderip ona ziraata sevkeder. Kölede akıl ve idrâk olursa, efendisi ona ağızdan bir haber göndermese bile, bu kadar hazırlıktan maksad ne olduğuna biliz. O halde kadınlarda rahmî ve cinsî âletini yarayıp çocuk tohumunu erkeklerin sırtına, kadınların da göğsüne koyan erkek ve kadına şehvet vereri Allah'ın, bundan maksad ne olduğu, hiç bir akılla gizli olmaz. Tohumu hileli bir

vesile ile zâyi edip defeden kimse şübhesiz yaratılış yolundan sapmış olur. Bunun için sahabe ve eski büyükler bekâr olarak ölmeyi sevmemişlerdi. Müaz'ın iki karın taun hastalığından öldü, Kendisi de taundu idi. Buyurdu ki: «Ben bekâr olarak ölmek istemiyorum. Bana bir kadından bulup evlendirin.»

İkinci sevab: Peygamberimizin emrine uyup ümmetini çoğaltmış olur ki, Peygamberimiz ümmetinin çokluğuyla övülmüştür, iftihar etmiştir. Bunun için çocuğu olmayan kadını nikâh etmeyi nehiy etmiştir ve buyurmuştur ki: «Çocuk doğuran çirkin bir kadın, çocuk doğurmayan güzel kadından iyidir.» (İbni Hibban). Bundan nikâhan şehvet için olmağa anlaşılır. Zîrâ şehvet için güzel kadın çirkin kadından daha uygun olduğu açıktır.

Üçüncü sevab: Yetiştirdiği çocuk kendisine dua eder. Hâdise: «Kestilmeyen sevaplardan biri de salih çocuğun hayırlı duasıdır. Ana babanın ölümlerinden sonra da bu dua onların ruhuna ulaşır.» (Müslim) denilmektedir. Ve yine hâdise: «Salih dualar, nûrdan tabakalar üzerinde ölümlere arz edilir ve e dua ile ruhlara rahatlık hâsıl olur.» (İraki. Ebu Hâfiseden) buyurulmaktadır.

Dördüncü sevab: Bazı çocuklar anasından babasından önce ölür: Ana-baba onun acısını çekerek, çocuk da kıyamette onlara şefaatçi olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet günü çocuğa "cennete gir" diye emredilir. Çocuk bunu duyunca, keder ve üzüntüye düşüp "Anasız, babasız kat'iyen cennete girmem" der.» (İbni Hibban). Peygamberimiz bunu temell etmek için bîrisinin efîasesine yapıp çekti ve: «Ben seni nasıl çekersen, çocuk da ana ve babasına cennete böyle çekersin» buyurdu. Hâdise: «Çocuklar cennet kapısında toplanırlar, hepî birden feryad ve şîgan ederler, ana ve babalarını isterler. Ana ve babalarına izin verilip onlar da cennet kapısında toplanıncaya kadar devam eder. Her birisi kendi ana ve babasının eline yapıp cennete girer.» (*) buyurulmaktadır.

Büyük zâtlardan biri, evlenmekten kaçınırdı. Bir gece rû'yanında gördü ki, kıyamet kopmuş, bütün insanlar susamış, bir grup çocuklar altın ve gümüş bardaklarla bazı insanlara su veriyorlar. O da onlardan su istedi, ona o sudan vermediler, senin aramanda çocuğun yoktur, dediler. Sonra bu zât uykudan uyanınca, hemen evlenmeye teşebbüs etti ve bir kadını evlendi.

İkinci fayda: Evlenmekle kendini korumuş olur, şeytanın âleti olan şehveti kendinden uzaklaştırmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evlenen dinin yarısını korumuş olur.» Evlenmeyen fârcını korusa bile ekseriya gösünü haram nazardan, kalbini vesveseden koruyamaz. Şehvetin tatmini için değil, çocuk yetiştirmek için evlenmelidir. Zîrâ Allah'ın sevdiği, kulu emrine uymasındır, buna vesile olana (şehveti) defetmek değildir. Çünkü şehvet zâhırda bunu (süre uymayı) iktiza için yaratılmıştır.

(*) İraki, şeyrâzî ile mütâ bir asıra rastlaşmadığını kayd ediyor.

Gerçi başka hikmeti de vardır, O da şudur: Şehvet lezzeti, âhiret lezzetinin bir örneğidir. Tıpkı dünya ateşinin acısı, âhiret ateşinin acısının örneği olduğu gibi. Her ne kadar muhâşeret (dokunma) lezzeti ile ateş acısı kısa ise de aralarında bir benzerlik vardır. Allah'ın yarattığı her şeyin hikmeti vardır. Hattâ bir şeyin çok çeşitli hikmetleri vardır. Fakat büyük âlimlerden başka kimse o hikmetleri bilmez. Peygamberimiz buyurur ki: «Gesen her kadınıla beraber bir şeytan vardır. Güzel güzel bir kadına ilişkin bir kimsse, hemen gidip helâli ile münasebetle bulunsun. Zîrâ cinsî münasebet hususunda kadınlar birbirinden farklı değildir.»

Üçüncü fayda: Kadınlarla sohbet etmesiyle kalb rahatlar. Onlarla oturup lâtifeler yapmak, ibâdet zevkinin temellenmesine vesile olur. Zîrâ devamlı ibâdet kalbe ağırlık getirir, kalbi zayıf ve perçan eder. Kadınlarla sohbet ve lâtifeler yapmak kalbi kuvvetlendirir. Hz. Ali buyurur ki: «Kalbin rahat ve huzuruna tasammiyle kaçırmayınız ki, huzursuz kalb görmez olur.»

Peygamberimiz mükaşşefe zamanında bazen çok büyük şeyler görürdü ve buna dayanamayıp Hz. Aişe'ye yapıp: «Ey Aişe, benimle konuş» derdi. Bunu açılan diye yapardı. Hz. Aişe'nin sözleriyle kalbi kuvvet bulurdu, ona ferahlık getirirdi. Tam kuvvet hâsıl olup o için arzusunda zusuyma, Hz. Bîlâle seslenir ve: «Bizi ferahlandır ya Bîlâle» derdi. Yani ezan oku. Ve namaza giderdi. Bazen güzel kokularla dînağını (beynini) dinlendirirdi (kuvvetlendirirdi). Bunun için (Peygamberimiz) buyurur ki: «Bu dünyada bana üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadınlar ve namaz. (Namaz) gözümün nûrudur.» (Nesai, Hâkim). Demek ki, kadınları da namaz için zikretmeye tahsis etti. Zîrâ asıl maksad namazdır. Bunun için namaz gözümün nûrudur buyurdu. Dînağa (beyin) güçlendirmek için olan güzel kokudan da esas maksad gözün nûra olan namaza güç kazanmaktır. Bunun için Peygamberimiz, ashabını servet biriktirmekten ve dünyalık aramaktan menedince, Hz. Ömer buyurdu ki: «Ya Resûlallah dünyadan ne alalım?» Peygamberimiz: «Zikir eden dil, şükür eden kalb ve salih kadın.» buyurdu. Salih kadın, zikir ve şükre vesile olduğu için onlarla bir arada anıldı.

Dördüncü fayda: Kadınlar gerekli ev hizmetini yapar: Yemek pişirir; evi siler, süpürür, çamaşır yıkar, temizler. Erkekler bunlarla uğraşırsa, ilim ve âmeiden ve diğer ibâdetten mahrum kalır. Bunun için, «kadın dîn yolunda yardımcıdır» demişler. Ebû Selman-ı Dâreânî: «Güzel kadın dünyadan değil, âhirettendir» demesinin sebebi budur. Zîrâ güzel kadın kalbindeki sıkıntıları dağıtır, yalnız âhiret işlerine bakmanı sağlar. Hz. Ömer buyurur ki: «İmandan sonra uygun bir kadından daha büyük nimet yoktur.»

Beşinci fayda: Kadınların ahlâkına caher etmek, ihtiyaçlarını karışlamak ve onları şeriata uygun muhafaza etmek ancak tam bir mücadele ile mümkün olur. Bu mücadele de en faziletli ibâdetlerden dir.

Hadiste: «Çoluk çocuğun nafakasını vermek sadaka vermekten daha faziletlidir.» (Taberani) buyurulmaktadır. Din büyükleri şöyle buyurmuşlar: «Helâl kazanıp çocuklarına ve aile fertlerine harcamak velilerin işidir.» İbni Mübârek bazı büyük zâtlarla harpte idi. İçlerinden biri: «Bizim meşgûl olduğumuz bu işten efelâl bir iş var mıdır?» dedi. İbni Mübârek buyurdu ki: «Ben bazı kimseleri bilirim ki, çoluk çocuğunu doğru yolda muhafaza edip gece uyanınca küçük çocuklarının üstünün açıldığını görünce üstlerini örter. Onların bu işi, bu cihaddan üstündür.» Bâri Hafî buyurdu ki: «Ahmed bin Hanbelin üç fazileti vardır ki, onlar bende yoktur: Biri, o hem kendi için, hem de çoluk çocuğu için helâl taleb ederdi, ben ise yalnız kendim için taleb ederim.» Hadiste de: «Günahlardan bazı günahlar var ki, çoluk çocukların sakıntısını çekmekten başka onun kâffâretü yoktur.»

Büyük velilerden birinin helâlî Ahirete intikâli etti. Ona ne kadar mükâh teklif ettilerse, kabul etmedi ve: «Yalnızlıkta daha çok kalb huzuruna ve ilâk rahatlığına huzurum.» dedi. Bir gece rüyasında gördü ki, gök kapıları açılmış, bir grup insan birbirleri ardınca inip havada yürüyorlar. Onun yanına ulaşıncı, ilk ulaşan: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. İkincisi «evet» dedi. Üçüncüsü: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. Dördüncüsü «evet» dedi.

Bu adam diyor ki: «Onlardan kalbine gayet korku düştü. En son gelen bir çocuktu. Ona sordum: Bu adamlar kime uğursuz diyorlar. Çocuk: «Sana diyorlar. Zira bundan önce senin âmelelerin gökte mücahidlerin âmelelerinin zümresiyle çıkardı. Bir hafta oldu, mücahidlerin âmelelerinin içinden çıkarmışlar. Bilmem, sendem ne iş vardır oldu.» dedi. O zât uykudan uyanınca derhal evlendi ve böylece mücahidler zümresine girmiş oldu. Evlenmenin faydaları bunlardır. Bu faydalar için evlenmeye râğbet etmek câizdir.

EVLENMENİN ZARARLARI

Evlenmenin zararları üçtür:

Birtmci zarar: Helikiden kazanmaktan âciz olabilir, bilhassa bu zamanda ve bu sebeble çoluk çocuğu yüzünden harama ve şühell şeylere düşebilir. Bu ise, kendisinin ve onların din yönünden helâkine sebep olur ve hiçbir fazilet bu noksanlığı karşılayamaz. Hadiste: «Kulu teraziye getirdiklerinde, her biri dağlar büyüklüğünde âmeleleri olur. Sonra çoluk çocuğunun nafakasına merden kazandı?» diye sorulur. Bu hususta o kimse hesaba çekilince bütün iyi işleri yok olur. Münâdiler çağırıp derler ki: «Bu öyle bir kimsedir ki, çoluk çocuğu, bütün iyiliklerini yediler, kendisi böylece bu yüzden muhaze edildi.» (Firdavî).

Eserde: «Kıyamet gününde kişiye ilk önce çoluk çocukları dâvâcı olacaklardır. Bunlar Allah'ın huzurunda dâvâ edip derler ki: «Ya Rabbi, bizim hakkımız ondan al. Bize haram yedirdi. Oysa biz haram olduğunu bilmiyorduk. Bize öğretilmesi lazım olan şeyleri öğretmedi.

Öven için biz böyle cihili kaldık.» O halde mirâstan helâl bir serveti olmayan, yahut helâl kazancı olmayan kimsenin evlenmesi câiz olmaz. Ancak zina yapması ihtimali olursa evlenebilir.

İkinci zarar: Çoluk çocuğun hakkını ödemek, ancak güzel ahlakla, onların cefâ ve sıkıntılarına dayanmakla ve geçinlerini sağlamakla mümkündür. Buna da herkes dayanamaz. O halde, onları incitip hürteram kırabilir ve bu yüzden günaha girebilir; yahut onları nafakesiz bırakıp zâyi edebilir. Hâdisle: «Çoluk çocuğundan kaçıp kaybolan kimse, efendisinden kaçan köle gibidir. Onların yanına döndüncüye kadar oruç namaz ve orucu aslâ kabul olmaz.» (*) Hülâsa herkesin bir nefesi vardır. Kendi nefesinin uhdesinden gelemeyen, en iyisi bir başkasına uhdesine almamalıdır. Bîr-i Hafî'ye: «Niçin evlenmiyorsun» diye sordular. Bîr-i Hafî'ye: «Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.» (Bakara sûresi, âyet: 228) âyetinden korkuyorum, dedi. İbrahim Edhem: «Ben niçin evleneyim?... Benim kadına ihtiyacım yoktur, o halde kadını kendim ilemeden rahatsız edeyim.» derdi.

Üçüncü zarar: Kalb çoluk çocuğun nafaka işiyle meşgûl olur, kendini buna verir ve Allah'ın zikrinden, âhireti hatırlamaktan ve âhiret azığına hazırlanmaktan mahrum kalır. Seni Allah'ın zikir ve fikrinden alıkoyan herşey, senin belâkine sebep olur. Bu sebepten Allah buyurur ki: «Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın.» (Munafikun sûresi, âyet: 9).

O halde, Peygamberimiz gibi çoluk - çocuk meşgalesi kendisini Allah'ın zikrinden alıkoymayacak kadar güçlü, kuvvetli olan kimselere evlenme zarar etmez. Evlendiği takdirde zikir ve fikir üzere olamayacağına bilen kimse için evlenmemesi daha iyidir. Demek ki, zinâdan korkan kimsenin evlenmesi, korkmayan kimsenin de evlenmemesi evlâdır. Ancak helâl kazanabilen, insanlara acıyıp merhamet etmek konusunda nefisinden emin olan ve evlenmek, kendisini Allah'ın zikrinden ve fikrinden alıkoymayacağını, yahut evlenmediği takdirde de devamla Allah'ın zikri ile meşgûl olmayacağını bilen kimsenin evlenmesi daha iyi olur.

İKİNCİ KISIM

NİKÂH AKDİ, EDEBİLERİ, ŞARTLARI VE EVLENEBİLECEK KIZLAR VE KADINLAR

Evlenme şartları beştir:

1 — Vellîdir. Vellîsiz nikâh sahih olmaz. Vellî olmayanın vellîsi Sultanıdır. (Hanefî'ye göre akil ve bulûğa ermiş her batının vellîsi

(*) Bîr-i Hafî 2. cihde 31. Maar - Osmanîye.

nikâhı sahihtir. Fakat dengine giremediği takdirde velisi nikâh akdini bastırabilir).

2 — Nikâh edilecek kadının rızasıdır. Bekâr kızları, babaları ve dedeleri iznatsız da verilebilirler. Ancak onların muvafakatını almak daha iyidir. İzin isterken susmaları bile kâfidir. (Hanefî'ye göre balığa kudan velisinin izin alması lâzımdır. Ancak kızlarda izin, dul gibi değildir; kızların susması bile izin sayılır, kâfidir).

3 — İki âdil şahidin hazır bulunmasıdır. Fakat en iyisi iki kişi değil, bir grup salih insanların bulunmasıdır. Durumları bilinmeyen, yani evlenen zevce ve zevce, onların fiikını bilmezse, nikâh sahih olur. (Hanefîlerce şahidler ister âdil olsun, ister olmasın nikâh sahih olur.)

4 — Her iki taraftan icap (teklif) ve kabûl olmalıdır. Ya veli ile koca, yahut onların vekilleri tarafından söylenmelidir. Akidde Nikâh, veya tevcih lâfızları açıkça söylenmeli, yahut başka dilde bunları ifade eden kelimeler söylenmelidir.

Sânnet olan nikâh hutbesi okunduktan sonra (kadın) vekilinin kocaya: «Bismillah velhamdû lillâhi, ilâhî, ilâhî, şu miktar mehirle, nikâhla sana verdim.» demeli. Koca da: «Bismillah velhamdû lillâhi ilâhî bu miktar mehirle nikâh ile kabûl ettim.» demelidir.

Evlenmek kimsenin nikâhtan önce alacağı kadını görüp beğendikten sonra nikâh akdini yapması, güzel geçinme umidini artıracak için daha iyidir. Nikâhtan maksad çocuk yetiştirmek; gövünü ve kulbani yakışmayan şeylerden korumak olmalı, şehvetini tatmın ve cinsî istekine uymak olmamalıdır.

5 — Kadın evlenilmesi haram olan bir sıfatı olmamalıdır.

Bağcasının nikâhında veya iddetinde olan; mürted, putperest, yahut zındık olup kıyamete Allah'a ve Peygamberlerine inanmayan, İbâhiyeci (her şeyi mübah gören), müsülmanların cemiyetinde hazır olup namaz kılmayan ve: «Bizim namazımız bağışlanmıştır. Namaz kılmadığımız için bize azab olmaz» diyen; yahut Peygamberimizin teğrifinden sonra yahûdî ve hristiyan olan kimseler nikâh edilemez. (Hanefî'ye göre bütün kitab ehli nikâh edilir). Hür kadın alabilmek için cariye nikâhlamak (Hanefî'ye göre: Hür kadınla evlenebilsin evlenmesin cariye ile evlenebilir) yahut musahere (evlenmek akrabalığı) yoluyla haram olanı nikâhlamak; caiz değil. Meselâ: Daha önce çocuklarıyla yahut torunlarıyla evlenmiş iken, banların annelerini almak, yahut anneleri ile evli iken, sonra başka kocadan olma çocuklarını nikâhlamak gibi... Yahut alacağı kadın babasının veya gelinun nikâhında olmamak veya evlenmek isteyen kimsenin dört hanımı olup alacağı beşinci olmamak veya alacağı kadın zevcesinin kız kardeşi, yahut teyzesi, veya halası olmamak, banlardan ikisinin bir adamın nikâhı altında toplanmaları caiz değildir. Hâlık aralarındaki akrabalık, biri erkek, birisi de kadın olarak düşünülüyô takdirde, birbirlerine nikâhı düşmeyen iki kadını bir adamın nikâhı altında toplamak caiz değildir. Yahut daha önce nikâhlısı olup üç talakla boğa-

diği, yahut hul yağlamış (yani kadını boşamak için bir şeyin verilmesini şart koşmuş) ve üç defa hul tekrarlannmış olan ki bunları başka bir kocan alıp onlarla cima etmedikçe eski kocasına helâl olmaz, yahut aralarında lânetleme (ilan) vâki olan; kimselerin nikâhı bâtıldır.

KADINLARDA KORUNMASI GEREKLİ SIFATLAR

Kadınlar için gerekli sıfatlar şekildedir:

Birinci sıfat: Kadın salih olmalıdır. Bütün sıfatların aşk da budur. Zîrâ salih olmayan kadının malına hiyanet etmeyeceğinden insanın kalbi emin olmaz. Namusunda hiyanet yapar da kocası da susarsa, dinine noksanlık gelir, insanlar içinde rezil rûsvay olur. Susmazsa, hayatları devamlı kederli olur. Boşarsa, kalben ona bağlanmış olabilir. Birisi Peygamberimize karısının salih olmadığını şikâyet etti. Peygamberimiz ona: «Boşas dedi. O kimsa: «Kalbimle ona bağlıyım, onu seviyorum.» dedi. Peygamberimiz: «Öyleyse yanında tut. Zîrâ boşarsan, ondan ayrıldıktan sonra sana bir zarar gelebilir.» (Ebu Davud, Nesâî). Hâdisât: «Bir kadın güzelliği için, yahut serveti için alırsa, Risâlden de mahrum kalır. Dînlül korumak için alırsa, güzellik ve servet maksadı da hâsıl olur.» (Müslim - Buhârî).

İkinci sıfat: Güzel ahlâktır. Zîrâ kötü huylu kadın, nâzî, dili uzun olduğu için ve ağır tekliflerde bulunduğuna için onunla yaşamaya üzüntülü olur ve dinini fesadına sebep olur.

Üçüncü sıfat: Güzelliktir. Zîrâ güzellik üflet sebebidir. Bunun için kadına nikâhtan önce görmek sünnettir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Enas (Medinelî) kadınlarının gözlerinde öyle bir hâl var ki, kalb ondan nefret eder. Onları nikâh etmek isteyen önce görsün, ondan sonra nikâh etsin.» Ve yine buyurur ki: Görmeyen yapılan nikâhın sonu üzüntü ve pişmanlıktır.» Peygamberimizin: «Kadın dindarlığı için alınmalı, güzelliği için değil.» buyurduğu hâdisin mânâsı, kadın dindar olmazsa yalnız güzelliği için istememelidir. Yoksa güzelliğin hiç tesiri yoktur demek değildir. Ama bir kimsenin evlenmekten maksadı yalnız çocuk yetiştirmek olur, güzellik olmazsa, onun bu hâlî bir zühâ meselesi olur. Ahmed bin Hanbel tek gördü bir kadına, daha akıllı olduğunu söyledikleri için güzel kız kardeşine tercih etmiştir.

Dördüncü sıfat: Mehri az olmalıdır. Zîrâ Peygamberimiz kendi çocuklarının (kızlarının) mehrini dört yüz dirhemden çok yapmamıştır.

Beşinci sıfat: Kısır olmamalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Evin bir köşesinde duran eski bir hasır, çocuk doğarmayan kadından hayırlıdır.»

Ahmedî sıfat: Bâkire olmalıdır. Zîrâ bâkire daha çok sevilir. Hz. Cabir (r.a.) dul bir kadın istedi. Peygamberimiz ona buyurdu ki: «Niçin bâkire istemiyorsan ki, birbârinizle ayrıyasınız.»

Yedinci sıfat: Soyğu bir aileden olup Nesebi temiz olmalıdır. Nesebtan maksad dîn ve salihliktir. Zîrâ akıllı olan edebâz olur, kötü huyları olur. Bazen o kötü sıfatlar çocuklarına da geçer.

Sekizinci sıfat: Yakın akrabalarından olmamalıdır. Hâdise: «Yakın akrabalarla yapılan evlenmeden doğan çocuk zayıf olur.» Bunun sebebi, akrabalar için şehvet zayıf olur, onun için çocuk da zayıf olur demişler. Kadınların sıfatları bu anlattıklarımızdır. Veliler çocuklarını evlendirirken, çocuğunun menfaatini seçmelidir, ona çirkin, kötü ahlâkî, nafakasını temin etmekten âciz olan bir kocaya vermemelidir. Verdiği erkek dengi olmazsa, nikâh câiz olmaz; fâska vermek câiz olmadığı gibi...

Peygamberimiz buyurur ki: «Evlâdını fâska vermek, kendi eliyle salâ-ı rahmî kesmektir.» Ve buyurur ki: «Nikâh köslüktür. O halde evlâdını kime köle verdiğinizi düşünün.»

ÜÇÜNCÜ KISIM

NIKÂHIN BAŞINDAN SONUNA KADAR KADINLARLA YAŞAMANIN EDEBİLERİ

Bî ki, nikâh dîn esastarın biri olunca, onda da dînî edebilerini göstermelidir. Yoksa insanların evlenmesiyle hayvanların çiftleşmesi arasındaki fark kalmaz. Bu sebeble evlenen kimse oniki şeyde edebe riâyet etmelidir.

Birinci edeb: Velîmedir; yani düğün ziyafetidir ki, sünnet-i müekkededir. Peygamberimiz Abdurrahman bin Avf evlendiği zaman: «Bir koyuna bile ola düğün için ziyafet ver.» buyurmuştur. Koyuna gücü yetmese, dostlar önüne gelecek miktar ziyafet yapsın. Peygamberimiz Hz. Sadıkeyi (Hanikeyi) nikâh ettiği zaman arpa ekmeğiyle hurmadan düğün ziyafeti verdi. O halde nikâhın şerefi için elinden geleni göstermelidir.

Bu iş ik üç gün içinde yapılmalıdır. Gecikme olursa, bî hatadan fazla geciktirilmemelidir.

Düğünde tef çalıp şenlik ve sevinçle nikâhı duyurmak sünnettir. Zîrâ peryûsünde yaratıkların en kıymetli ve şerefli insanlardır. Onların da yaratılmalarının açılış kapısı nikâhtır. O halde nikâh zamanında şenlik ve sevinç gıyâet yerinde olur ve bu yerde semâ ve tef çalmak sünnettir.

Rabîa Binti Muavved bin Cafer'den rivâyet edilir. Diyor ki: «Düğünümde yapıldığı gibi, Peygamberimiz gelip cariyelerin tef çalıp şarkı söylediklerini gördü. Cariyeler Peygamberimizi görünce, şarkı söylemeyi bıraktılar, Peygamberimizi Medih için şîr okumağa başladılar, Peygamberimiz: «İk işinize devam ediniz» (Buhari) buyurdu.

Yani tef çalıp kendini övmelerine razı olmadı. Zîrâ oyun ve eğlence ile ibâdetin bir araya gelmesini güzel görmedi. Çünkü Peygamberi medh etmek ibâdetin tâ kendisidir.

İkinci edeb: Kadınlara karşı güzel ahlaklı olmaktır. Güzel ahlak kadınları incitmemek demek değildir. Belki güzel ahlak, onların sıkıntı ve ağır tekliflerine katlanmaktır. Hâdisî: «Kadınlar rayef ve baştan ayağa kadar avret yaratılmışlardır. Zayıflıklarının ilinci sımasıdır. Avretliklerinde ilinci onları koruyup oturdıkları evi üzerlerine zindan etmemektir.» Zîrâ Peygamberimiz buyurur ki: «Hanımınan fena huylarına sabredene, Eyyûp (a.s.) (belâlara sabr etme) sevabı verilir. Kocasının kötü huylarına sabreden kadına Fir'avun'un karısı olan Asîye'nin sevabı verilir.» Peygamberimiz vefat ederlerken kendisinden iştirilen son söz, sözde olarak söylediği şu sözlerdir; «Namaz kılın, kütelerinize iyi muamele ediniz ve sizin elinizde esir (gibi) bulunan kadınlarınız için, siz Allah'a emanet ediyorsunuz. Onlarla güzel geçiniz.»

Peygamberimiz kendi hanımlarının kısmatına katlanırdı. Bir gün Hz. Ömer'in hanımı kuzgunluk halinde kendisine karışıklık verdi. Hz. Ömer: «Akılsız, karışık mı veriyorsun?» dedi. O da: «Peygamber senden üstündür. Onun hanımları bile ona karışık veriyorlar.» dedi. Ömer: «Eğer öyle ise, vay Hafsa'nın haline.» buyurdu. Hafsa Ömer'in Peygamber ile evlendirdiği kızıydı. Sonra Hafsa'yı görünce, ona sıkı sıkı tenbîh edip buyurdu ki: «Şâkin Peygambere karışık vermeye-sin, Hz. Ebû Bekir'in kızı Aîşe ile aldımın. Zîrâ Peygamberimiz ona fazla sever, her türlü cefasına katlanırsın.» Bir gün Peygamberimizin hanımlarından biri ölke ile elini Peygamberin göğsüne vurdu. O hanımın annesi kızına kızarak: «Niçin böyle ettin?» dedi. Peygamberimiz: «İlerak, onlar bundan önce de kaç defa böyle yaptılar. Ben on-ların bu haline sabrede geldim.» buyurdu. Peygamberimiz buyurdu: «Sizin en hayırlınız, hanımlar için hayırlı olanlarıdır. Ben kendi ha-nımlarımla için hepizden hayırlıyım.»

Üçüncü edeb: Hanımlarla oynayıp şakalaşmalı, asık suratlı ol-mamalıdır ve akallarına göre lâtifeler yapmalıdır. Zîrâ hiçbir kimsa Peygamberimiz kadar hanımlarıyla lâtifeler yapmamıştır. Hattâ Hz. Aîşe ile birticilerini geçmek için koşu yapılarıdır. Bir defa Hz. Aîşe ile koşuda yarışırken, Peygamberimiz Hz. Aîşe'yi geçti ve bir defa da Aî-şe Peygamberimizi geçti. Peygamberimiz: «Beraber kaldık, böyle kal-sın» buyurdu. Bir defa da Aîşe ile, zencilerin ayaklarını yere vurup oynarken seslerini duydular. Peygamberimiz: «Ey Aîşe, bunları sey-retmek ister misin?» buyurdu. Aîşe sevet isterim» buyurdu. Peygam-berimiz onu alıp onlara yakın bir yere geldiler. Mübarek elini Aîşe'nin önüne tuttu. Aîşe genelini Peygamberin koluna koyup onları hayli seyretti. Peygamberimiz: «Ey Aîşe! Yetmez mi?» buyurduka, «Ya Resûlallah, biraz daha bakayım.» dedi. Üç defa söyledikten sonra, yeter deyip seyretmekten vazgeçti. Hz. Ömer bütün işlerde bu kadar hiddetli ve sert olduğu halde: «Kişi kendi hanımıyla çocuk gibi olma-lı, sertlik gerektiği zamanda erkekçe hareket etmelidir.» derdi. De-mişler ki: «Erkek içeri girerken gülme, dışarı çıkarken susmalı, bulduğunu yemeli, bulmadığını sormamalıdır.»

Dördüncü edeb: Şaka ve lâfife haddinden fazla yapıp erkeklik heybetini tamamıyla kaldırarak dereceye getirmemelidir ve onların kötü etkilerinde yorulmaz olmalıdır. Hatta şeriate aykırı bir hâl görürse, düzeltmelidir. Zira sesarsa, onlara mağlûp olur ve emirlerine girmiş olur. Halbuki: «Erkekler kadınlara hakimdirler.» buyurulmuştur. Peygamberimiz: «Hanımın kölesi mahv oldu.» buyurdu. Yani karısına tamamıyla uyan kimse helâk oldu. Zira kadın kocasının mutlak tabii olmalıdır. Demişler ki: «Kadınlara danışma, fakat aksini yapma.» Hakikatte kadınlar senin nefsin gibidir. Eğer biraz müsamaha gösterip kendi hallerine bırakırsan, haddinden tecavüz eder. Onları yola getirmek zor olur. Hülâsa kadınlar zayıf olduğu için bazen nasahatına katlanmakla tedavi edilirler. Bazen de, fazla aşırılıkları, onları doğrultmakla tedavi edilir.

O halde erkekler üstad bir tabib gibi, vaktinde tedavi etmesini bilmelidirler. Ancak sabır ve katlanma tarafı daha galib olmalıdır. Zira hâdisle: «Kadın kaburga kemliği gibidir. Doğrultmak istersen kırılır.»

Beşinci edeb: Gayret (kısakançlık) hususunda ictelâ haddini korumalıdır. Kadına bir fitne hâsıl olabilen her şeyden korunmalıdır. Mümkün olduğu kadar kadınların dışarıya çıkmalarına izin vermemelidir. Na mahremlerin kendisini görmeleri ve kendisinin de onları görmemesi için dama çıkmasına izin vermemelidir. Kapıda ve pencerede durmasına da mani olmalıdır. Bu hususları basit görmemeli ve sebetsiz yere su-i zan edip zarara girmemeli, haddinden fazla gayret ve hamiyet (kısakançlık) yapmamalıdır. İçişlerinde fazla kusur aramamalıdır.

Bir defa Peygamberimiz gece seferden geldi ve ashabına: «Bu gece hiç kimse evime gitmesin, sabaha kadar (orada) sabır ediniz.» buyurdu. İki kişi dinlemediler, evlerine gittiler, ikisi de çirkın şeyler gördüler. Hz. Ali buyurur ki: «Kadınların kısıkanmaları hususunda haddi aşmayı ki, insanlar bu kadar üstüne düşmüşlerdir bilip onlara dil uzatmasınlar.» Bu gayretin ölçüsü de kadınların gösünü na-mahremden korumalıdır.

Peygamberimiz Hz. Fatma'ye (r.a.) «Kadınlar için hayırlı olan nedir?» buyurdu. Fatma: «Hayırlı olan, kadınların erkekleri, erkeklerle de kadınları görmemesidir.» buyurdu.

Fatma'nın bu sözü Peygamberimizin gayet hoşuna gitti. Onu kucaklayıp başına bastı ve: «Bazılarının sürriyeti bazılarındandır.» buyurdu. Yani sürriyet aslına tabiidir; sen de babana çektin. Muaz hanımın pencereden baktığı için dövdü ve yine, bir elmanın bir miktarını yiyip bir miktarını da hizmetçi köleye verdiğini görünce dövdü. Hz. Ömer buyurdu ki: «Kadınlara güzel elbiseler giydirmeyin. Zira güzel elbise giyince dışarı çıkmak isterler.» Peygamberimiz devrinde, kadınların üzerlerini zarf ile örterek cemaste hazır olup arın safta namaz kılmaları âdeti vardı. Sahabe devrinde yasaktı. Hz. Ali: «Peygamber (s.a.v.) bu zamanda kadınların hallerini görseydi, cami-

ye gelmelerini yasaklardı.» buyurdu. Bu zamanda da onları menetmek farzdır. Ancak ihtiyar kadınlar eski elbiseler giyerek dışarı çıkıp cemana gelmelerinde mahzûr yoktur.

Kadınlar için kararların çoğu, medriselerde bulunmak ve bakmaktan doğar. Fitne ihtimali korkusu olan her yerde kadınların göllerini korumaları lâzımdır. Bir gün Peygamberin huzuruna bir a'ma geldi. Hz. Aişe ile diğer bir hanımı yanında oturuyorlardı ve a'madır diye aldırış etmediler. Peygamberimiz: «O a'ma ise, siz a'ma değilsiniz» buyurdu.

Altıncı edep: Çoluk çocuğunun nafakasını kısmamalı ve ısraf da etmemelidir. Çoluk çocuğuna verdiği nafaka sevâbının sadaka zevâbından üstün olduğuna bilmelidir. Zîrâ Peygamber buyurur ki: «Çi-hâd için, çoluk çocuk için, küle âzad etmek için, fakire sadaka vermek için harcanan altınların en kıymetlisi, (en faziletlisi) çoluk çocuğa harcanan altındır.»

Nefis yemekleri yalnız yememeli, yemek isterse, güzel yemelidir. Çoluk çocuğuna getirmeyeceği yemeklerden onlara bahsetmemelidir. İbn Sirin der ki: «Kişi haftada bir defa çoluk çocuğuna helva yahut başka bir tatlı yedirmelidir. Zîrâ tatlıdan tamamıyla el çekmek müsrüvet değildir.» Misafiri yoksa çoluk çocuğuyla toplanıp beraber yemek yemelidir. Zîrâ eserde: «Kendi ev halkıyla toplanıp beraber yemek yemeklere melekler salât getirir. Yani Allah'tan mağfaret isterler.» denilmektedir. Akl mühîm olan ise çoluk çocuğunun nafakasını helâiden kazandırmaktır. Zîrâ onları haram ile beslemek kadar büyük hıyanet ve kötülük yoktur.

Yedinci edep: Hanımlara gerekli dini bilgileri öğretmelidir: Namaz, taharet, hayız ve benzerleri gibi. Eğer öğretmezse, dışarı çıkıp başkasından öğrenmesi gerekir. Koca, karısına bunları öğretirse, kadın öğrenmek için dışarı çıkmamalıdır. Koca bu hususta kasırlı davranırsa akl olur. Allah buyurur ki: «Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, cehennem ateşinden koruyunuz.» En azından şu kadarını bilmelidir ki, güneş batmadan önce hayız kesilirse, ikinci namazını, sabah olmadan önce kesilirse, yatış namazını kaza etmelidir. Kadınların birçoğu bu meseleden habersizdir.

Sekizinci edep: İki hanım varsa, ikisine de eşit muamele yapılmalıdır. Hâdise: «İki hanım olup da birine daha çok meyleden, kıyâmete bir tarafı eğri olarak gelir.» buyurulmaktadır. Eşitlik onlara verilen şeylerde ve gece yatlarında kalmakta gereklidir. Sevgi ve münasebetle bulunmak buna dahil değildir. Zîrâ bunlar eiden gelen şeyler değildir.

Peygamberimiz her gece bir hanımın yanında kalırdı. Ama Aişe'yi hepsinden çok severdi ve derdi ki: «Ya Rabbi, elimde olana yapmağa çalışıyorum, kalbimde olana beni mes'ul etme, o benim elimde değildir.»

Bir kimse hanımlarının birinden döyüp yanına girmek istemese cına boğamalı, nâkâhunda tutmamalıdır. Peygamberimiz Sevdâ'ya ihtiyar olduğu için boğamak isteyince, Sevdâ: «Ya Resûlallah, ben nevâbetimi Aişe'ye veriyorum, kıyamette senin hanımların arasında olmam için beni boğama» dedi. Bunun üzerine Peygamber Aişe'nin yanında iki gece, diğer hanımları yanında da birer gece kaldı.

Dokuzuncu edeb: Kadın baysusluk edip kocasının itaatından dışarı çıkarsa, yumuşaklık ve güzellikle itaata çağırmalıdır. Yine itaat etmese, yatagında ona arkasına dönmelidir. Yine itaat etmese, üç gece ondan ayrı yatsmalıdır. Bununla da itaat etmese, dönmelidir. Fakat yüzüne vurmamalı ve bir yerini kıracak kadar kuvvetli vurmamalıdır. Namazda gevşeklik yaparsa veya din işlerinden birinde ihmâlik yaparsa, ona bir ay kadar darılıp konuşmamalıdır. Hatâ ihmâliğini bırakmadıkça, onunla dargın durmalıdır. Peygamber bir ay kadar bütün hanımlarıyla dargın durmuştur.

Onuncu edeb: Cına ederken yüzü kibleye yönelik olmamalıdır. Önce kâşşup cınaşmalı, öpmeli, kucaklamalı, gönlünü hoş etmelidir.

Peygamberimiz buyurur ki: «Erkek hayvan gibi aniden kadının üzerine atılmamalı, önce oynayıp öpüşmeli.» Başlayacağı zaman: «Bismillâhü'l-Alîyyü'l-Azîm. Allâhü Ekber, Allâhü Ekber.» (Yâce Allah'ın ismiyle başlarız. Allah her şeyden yücedir.) «Kul hüvellâhâ» süresini okursa, daha iyi olur ve yine: «Ya Rabbi, bizi şeytandan uzak et ve şeytânı rızâımızdan uzak et.» duasına okunmalıdır. Hâdisle: «Bu duayı okuyandan önce çocuk şeytanın şerrinden emin olur.» İnzâk vakitinde bu duayı düşünmelidir: «Seden insan yaratan, onları birbirine hasm ve akraba yapan Allah'a hamd olsun.» İnzâk ettikten sonra kadından da inzâkını beklemelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Üç şey, kâhının aptallığından, ve zayıflığından ileri gelir: Birincisi; bir kimse ile dost arkadaş olup adını sormamak; ikincisi, bir müslüman kardeşinin ikramına ve iyiliğine reddetmek; üçüncüsü öpüşüp kucaklanmadan cına edip işi bittikten sonra helâlinin de işinin bitmesini beklemektir.»

Hâ. Ali, Muaviye ve Ebû Hüreyre bildiriyorlar: «Ayın ilk gecesi, son gecesi ve onbeşinci gecesinde hanımıyla cına etmemelidir. Bu gecelerde cına zamana şeytan hazır olur.» Hayız zamanlarında kendini korumalıdır. Hayızdan yıkanmadan cına etmek câiz değildir. Bir defa cına ederse, aletini yıkamadan bir daha etmemelidir. Cünüb İken yemek yemek isterse, önce abdest alıp ondan sonra yemelidir. Yıkanmadan ervel tırnağını ve saçına kesmemelidir ki, cünüb olarak ayrılmış olmasınlar. Evli olan menâsini kadının rahmine ulaştırmaktır. Dışarı akıtırsa da sahîh kavle göre haram değildir. Zîrâ birisi Peygambere: «Benim bir cariye var, hizmetinden geri kahr diye hamile kalmasını istemiyorum» dedi. Peygamber: «Dışarı akıt; ama, Allah çocuk olmasın takdir etilirse, olur.» buyurdu. Sonra o cariye den bir çocuk oldu. Hâ. Câbir (r.a.) diyor ki: «Biz azı ederdik. Halbuki

nasıl olan Kur'an bizi bundan menetmezdi.» (Hanefiye göre kadın hür ise, onun izni olmadan akl çıkı değildir.)

Üçüncü edeb: Çocuğun dünyaya gelmesiyle ilgili edebleridir. Çocuk doğduğu zaman sağ kulağına ezan, sol kulağına ikamet okunmalıdır. Hâdiste: «Böyle yapılan çocuğu, çocuk hastalıklarından emin olur.» buyrulmaktadır. Çocuğa güzel isim koymalıdır. Hâdiste: «İsmlerin en makbûlü Abdullâh'tır; sonra Abdurrahman, Abdurrahim ve benzerileridir.» buyruldu. Çocuk düşük de olsa kemini koymak sünnettir. Akika kurbanı ise, müekkese sünnettir. Oğlan için iki koyun, kız için bir koyun ile akika yapılır. Oğlan çocuğuna da yalnız bir koyun yapmaya da ruhsat verilmiştir. Hz. Âişa buyurdu: «Akika koyunun kemiklerini karmamalıdır.» Çocuk dünyaya gelince, sünnet olan bir miktar şerbet tatırmak, yedinci günü traş edip saçını ağırtaşı kadar altın veya gümüş sadaka vermektir. Çocuk kız oldu diye üzülmeme, oğlan oldu diye de çok sevinmemelidir. Zîrâ hangisi hayırlı olduğunu kimse bilmez. Kız daha bereketli ve sevaba daha çoktur. Peygamberimiz buyurdu ki: «Üç kim, yahut kızkardeşi olup onların zahmetini ve masraflarını çekip ihtiyaçlarını karşılayan kimseye, Allah çektiği zahmet karşılığında rahmet eder.» Birisi: «Ya Resûlullah! İki kız olursa, nasıldır?» dedi. Peygamber: «İki de olursa, böyledir» buyurdu. Diğer birisi: «Bir olursa nasıl olur?» dedi. Peygamber: «Bir kız olanın kalbi hastadır. İki kız olanın yükü ağırdır. Üç kız olursa, ey müslümanlar! Ona yardımcı olunuz. Çünkü o benimle cennette bu iki parmak gibidir.» Yani bana çok yakın olur demeye iğare etti. Ve yine buyurdu ki: «Bir kimse'nin çocuklarına pazardan turfanda meyva getirmesi sadaka vermek yerine geçer. Fakat önce kızı, sonra oğlana vermektir. Zîrâ kızları sevindiren, Allah korkusundan ağlayan gibidir. Allah korkusundan ağlayanın vücudu cehennem ateşinde harar olur.»

Onikinci edeb: Münkün olduğu kadar boşamamaya gayret etmelidir. Zîrâ Allah bütün mübah işlerden en fazla boşamayı sever. Umumiyetle zarûret olmadıkça hiç kimse'nin hatırını karmamalıdır. Zarûret hâsıl olup boşamaya ihtiyâc duyulduğu zaman bir talâkından fazlasıyla boşamamalıdır. Zîrâ bir defada üç talâkla boşamak mekruhtur. Hayır halinde ve temizlik halinde eline yaptıktan sonra da boşamak mekruhtur. Boşarken nezaket gösterip özür dilemeli, hakaret ve küfürsözme nazariyle boşamamalıdır. Boşarken baki hediyeler verip gönlünü hoş etmelidir. Karısının sırrını ifşa etmemeli, niçin boşadığını açıklamamalıdır. Büyük aâllardan birine: «Nigin hanımını boşamak istiyorsun» dediler. «Eki hanımının sırrını açıklamaz» dedi. Boşayınca, «Nigin boşadın.» dediler. «Benim üşiğim olmayan kadına ne işim var ki, ondan bahsedeyim.» dedi.

KOCANIN KARISI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Buraya kadar anlatılanlar, karının kocası üzerindeki hakları mı. Ama kocanın karı üzerindeki hakkı gayet büyüktür. Zîrâ karı, haki-

katta kocasının cariyesidir. Hâdîte: «Eğer Allah'tan başkasına secede etmek cürh olsaydı, kadımlar kocalarına secede etmek ile emredilirdi.» buyrulmaktadır.

Kocanın karı üzerindeki hakları şunlardır:

«Evinde oturup izinsiz dışarı çıkmamalı, kapı ve pencerede oturmamalı; komşularla toplanıp haber ve dedikodulara karışmamalı; zaruretsiz komşulara gitmemeli; kendi kocasına hayırla anıp hakkında iyilikten başka bir şey konuşmamalıdır. Aralarındaki sohbet ve cinsel münasebetteki mahrem işleri anlatmamalı; kocasının halini bütün tanıdıklarından saklamalı; kocasının haline kanaat edip fazla bir şey istememeli; kocasının hakkını akrabalarından önce tutmalıdır. Ellenden gelen hizmetli hizmet yapmalı, kocasına kendi gücüllüğüyle övülüp üstünlük taslamamalıdır. Kocasından gördüğü iyiliklere nankür-lük etmemeli, ben senin ne iyiliğini gördüm dememelidir. Sebepsiz hoşlanmayı ve hul, (bir şey vermek karşılığında hoşlanmak) istemesemelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Cehenneme baktım, içindekilerin çoğunun kadın olduğunu gördüm.» «Niçin böyledir» diye sorulunca, «Kadınlar çok lânet ederler, kocalarına nankür olurlar» diye cevap verdiler.»

ÜÇÜNCÜ ASIL

KAZANÇ VE TİCARETİN EDEBİLERİ

Dünya, âhiret konağının yolu mesabesinde-dir. İnsanın bu yolda azığı ve geçime ihtiyacı vardır. Azık ve geçim ise, çalışmasız ve ticaretsiz mümkün olmaz. O halde, çalışma ve ticaret edebilerini öğrenip tatbik etmek insanlara gereklidir. Ama ilim ve amel ile ilgilenmeyi-p kendini tanımasıyla dünya işine veren kimse, bedbaht olur. O halde, mutlu ve talihli olan, hem geçim işleriyle, hem de âhiret işleriyle uğ-rasan ve esas maksadı âhiret olup geçim işlerini, kalb huzuru ile âhi-ret sebeplerini kazanmak için yapan kimsedir.

Bu itibarla biz burada çalışma ve ticaretin edebilerini ve hüküm-lerini beş kısımda anlatacağız. Birinci kısım, çalışmanın fâzileti ve se-vabı hakkındadır. İkinci kısım, muamelelerin (alış-verişin) doğru ol-masının şartları hakkındadır. Üçüncü kısım, insanın ötesinde olan lütüf ve kerem hakkındadır. Dördüncü kısım, dünya muamelesinde din ehline şefkât ve merhamet etmek beyanındadır.

1 — ÇALIŞMAK - TİCARETİN FAZİLETİ VE SEVABİ

Bil ki, kişi kendini ve çoluk çocuğunu kimseye muhtaç etme-mek için kifâyet miktarı helâl mal kazanmak, din yolunda yapılan ci-lâdan sayılır ve Hâdîtlerin çoğundan fazîletlidir. Bir gün Peygam-berimiz Ashab ile oturuyorlardı. Pazar ehlinin (esnafın) bir baba-

yigirt sabah erkenden Peygamberin yanından geçerek dükkânına gitti. Ashab: «Yazık, bu genç keşke böyle sabahleyim Allah yoluna gitsaydı» deyince, Peygamber: «Böyle demeyiz. Eğer kendisi, anasını, babasını ve çocuk çocuğunu kimseye muhtaç etmemek için gidiyorsa, Allah yolundadır. Eğer zenginlik kazanmak, şan şöhrete kavuşmak için gidiyorsa, şeytan yolundadır.» Ve yine buyurdu: «İnsanlara muhtaç olmamak için, yahud komşularına ve akrabalarına iyilik etmek için dünyada helâlden kazanmaya çalışan, kıymet günü yüzü ayn ondürdü gibi parlar.» Ve yine Peygamberimiz buyurur ki: «Aşk ve rişinde doğru konuşan tüccarlar sadıklar ve şehidler ile beraber hays olur.» Ve yine buyurur ki: «Allah çalışan mü'mini sever.» Ve yine buyurdu ki: «Şeriat nasihatlerini yerine getirirlerse, şartları ve hükümleri gözetirlerse helâl olan şeylerin en faziletlisi meslek sahâbilerinin kazancıdır.» Ve yine buyurur ki: «Ticaret yapan, Zîrâ insanların rızkının onda dokuzu ticarettedir.» Ve yine buyurdu: «Dükkânı kapısın kendine açma, Allah yetmiş ibtiyâc kapısına açar.»

Hı. İsa (a.s.), bir kimseyi ihâdet ederken gördü. «Yemek ve ihtiyacıların nereden gelir?» dedi. O kimse: «Benim bir kardeşim var, yemeğini o verir» dedi. İsa: «Öyleyse, kardeşim senden daha çok ihâdet ediyorsa» buyurdu. Hı. Ömer: «Hıçbiriniz, çalışmaya bırakıp "Allahım rızkımı ver"» demesin. Zîrâ bilirsiniz ki, Allah gükten altın ve gümüş indirmez.

Lokman-ı Hakîm oğluna vasiyet edip buyurdu ki: «Oğlum! İşten, çalışmaktan el çekme! Zîrâ insanlara muhtaç olmanın kalbi dar olur, akıl zayıf olur ve mürlüvetsiz olur. İnsanlar, ona hakaret gözü ile bakar.» Büyük mütlardan birine sordular: «İhâdet eden mi, yoksa doğru tüccar mı daha iyidir?» «Doğrusu tüccar daha iyidir. Zîra o her zaman ihâddadır. Çünkü şeytan üçüde tartıda ve alış-verişte daima ona kast etmektedir, o ise, şeytana muhalefet etmektedir.»

Hı. Ömer: «Pazarda çocuk çocuğumun nafakası için helâl kazanmak isterken, bana şümûmün gelmesini istediğim kadar başka bir zaman yoktur.» derdi.

Ahmed bin Hanbale: «İlâscidin bir köşesinde durup ihâdet eden ve "Allahım! Bana rızkımı ulaştır" diyen kimse hakkında ne dersin?» dediler. Buyurdu ki: «O kimse herhalde cehill olup Allah'ın şeriatini bilmiyor.» Zîrâ Peygamber buyurur ki: «Allah benim rızkımı ilâhemman göğresine vermiştir.» Yani, harbetmeğe bağlamıştır.

Evsal, İbrahim-i Edhemî, bir bağ odununu bir ipe alıp gittiğini gördüce, «Ya İbrahim! Senin bu çalışman ne zamana kadar devam edecek? Senin arkadaşlarını geçimini sağlamak zahmetine katlanırlar.» dedi. İbrahim buyurdu ki: «Sual Hadiste: Helâl kazanmak için aşağı işlere tenazzül eden kimseye cennet vacib olur.» buyurulmuştur.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki: «Peygamber: Allah bana mal biriktirip tüccarlarдан al diye vahy etmedi. Belki, tesbîh et ve secde edenlerden al ve şmrümün sonuna kadar Allah'a ihâdet eyle diye vahyedildi.» buyurdu. O halde bu ihâdetin çalışmaktan üstün olduğuna delildir.

Cevabında dedi ki: Çoluk çocuğuna kıfâyet eden miktar mah olan kimse hakkında ihtilâsız ibâdet daha fazîletlidir. Zîrâ ihtiyağtan fazla olan çalışmakta failet yoktur. Hattâ noksanlık bile getirir. Mah olmayıp ve erkandan veya başka belâli bir yerden meşş alan kimse- nin de çalışmaması daha iyidir. Bu da dört kimse için câiz olur: Biri, insanların diren faydalandığı ilimlerle meşşul olan kimsedir: Şeriat ilmini öğretici gibi. İkinci, dünyevî menfaatleri olan ilimlerle uğra- şan kimsedir. Tıp ilmini öğrenen veya öğreten gibi. Üçüncüsü, kadılık, şehâretin idare ve ekaat işleriyle meşşul olanlar gibi. Dördüncüsü, bâtinî işlerle uğraşandır. Sofilerin mükaşşefe, virdler, zikirler ve zahiri ibâdetlerle meşşul olmaları gibi.

Bunlar bir evde otururlar ve o ev de belîrlî bir ev olursa, onlar hakkında çalışmamak daha iyidir. Eğer bu kimselerin ihtiyağları hal- kın elinden hâsil olursa ve halk da hayır işlemeğe istekli ve râğbetli olursa, fakirler de istemeden verilerse, yardımlarını kabul ettikleri için, minnettar kalıp kabul edenlere minnet nazarıyla bakmasalarca bu kimseler için de çalışmamak daha iyidir. Zîrâ büyük şeyhlerden bazılarının üç yüz altmış dostu var idi, daima ibâdetle meşşul olup her gece birinin misafiri olurdu. Dostlarının ibâdeti de, onun kalbini rahat ve hoş bırakmaları idi. Bu da o insanlara hayır kapılarının açıl- manna sebeb olurdu. Bazı kimselerin de otuz ahbabı var idi. Böylece ayda her gece birinin evine misafir olurdu. Ama bu zamanda buna yâgamak için dîlencilik, aşâğılık ve rezillîğe katlanmak lâzım gelir. Çünkü kimse'nin sadaka vermeğe râğbeti kalmamıştır. Böyle bir za- manda çalışmak daha iyidir. Zîrâ dîlencek ayıp işlerdendir, zaruret olmasın belâli olmaz. Ancak derecesi yüksek olup meşşul olduğu ilimde çok faydalar bulunan ve ihtiyağları için çektiği cefalet, sağla- dığı menfaata nisbeten az olan kimseler için çalışmamak daha iyidir. Ama zâhir ibâdetten başka bir şeyle uğraşmayan kimse'nin çalışması daha iyidir. Zîrâ bütün ibâdetlerin başı Allah'ın zikridir ve çalışırken de kalbî Allah ile meşşul etmek mümkündür.

2 — KESBİN ŞER'Î YOLLARI

Bil ki, bu bahsîn tafsilâtı uzundur. Bununla ilgili meseleler fıkıh kitaplarında belirtilmiştir. Biz bu kitapta çok ihtiyâç duyulan husus- ları anlatmışız. Bunları bilen bir kimse, bir mümkülât olunca ehlin- den sorabilir. Ama bunları bilmeyen kimse vâkı olan meseleleri sorma- sının vâcib olduğunu bilmediği için haram ve ribaya düşer.

Kesb umumiyetle altı muameleden ayrı olamaz, onlar: Bey', ribe, zeleme, icar, mudarebe ve şirkettir. O halde bu âkidelerin şartları bel- tilmelidir.

Birinci Akid — Bey, (Alış-veriş)

Alış-veriş bilgilerini öğrenmek farıdır. Hiç kimse bundan müstağni değildir. Hz. Ömer, her defa pazara (çarşıya) çıktığında halkı kavgalar ve: «Pikhamuz bilmeyen bizim pazarlarda alış - veriş yapmasın. Zira farkında olmadan harama ve ribaya (falce) düşer.» derdi. Bey'in üç rûknü vardır. Birincisi, satıcı ve alıcıdır. Bunlara akid edici denir. İkincisi, maldir. Buna da üzerindeki akid yapılan eyya anlamına «ma'küden aleyhe» denir. Üçüncüsü, bey' sözüdür (verdim, aldım sözleri).

Birinci Rûkn — Akidler (Satıcı - Alıcı)

Çarşı ve pazar ehli, çocuklarla, delillerle, küle ve a'ma olanlarla, haram yiyen kimselerle alış-veriş yapmamalıdır. Çocuğun alış veriş, velisinin izniyle de olsa bätıldır. Delinin de alış-veriş bätıldır. (Hanefilerce bunların bey'i sahıhtir. Hakiki bir akid yapılacaksa, velileri izin vermelidir.) O halde, bunlardan, alan kimse, aldığı şeyi helâk olursa, öder. Onlara verilen şey borç olmak. Zira ona veren kimse malı ediyi etmiş oluyor. Kölenin alış-veriş efendisinin izni olmadan bätıldır. O halde, kasab, fırıncı, bakkal ve benzeri satıcılar, küle ile alış-veriş yapmamalıdır. Ancak efendisinin kendisine izin verdiğini bizzat duyarsa veya güvenilir bir kimse onun efendisinden izni olduğunu haber verirse, veya şehirde izni olduğu bilinirse, câizdir. O halde, böyle alış-verişe izin verilmemiş bir köleden mal alırlarsa, kıymetini ödemek gerekir. Ona bir şey verirlerse, bir şeyi iddia edemezler; küle azad edilinceye kadar...

A'ma'nın muamelesi de bätıldır. Ancak birini vekil tayin ederse, câizdir. Fakat satan aldığı bir şey zimmetine geçer. Zira her ne kadar a'ma ise de mükelleftir, hârdür. Haram yiyen kimseler, yağmacılar, zâlimler, hırsızlar, faiz yiyenler, içki satanlar, haram çalgı çalanlar, çarkı ve Türkü edilyenler, yalancı şahıtlık yapanlar, rüşvet alanlar gibi. Bunların hepıyla muamele yapmak câiz değildir. Eğer alış-veriş ederse ve aldığı şeyin de mal olmadığını bilirse, yaptığı muamele bätıl olur. Şüpheli ise, dikkat eder. Eğer malın çoğu helâl, azı haram ise, muamele yapılır, ancak şüpheli olur. Ama çoğu haram, azı helâl ise, o muameleyi bätıl saymayız. Fakat harama yakın olur ve tehlikesi büyüktür.

Tahüdi ve hristiyanlarla muamele yapmak sahıhtir. Fakat onlara Mustafâ Şerifi (Kur'an) ve müslüman köleleri satmamalı, ehl-i harb iseler, allâh da satmamalıdır. Bu muameleler mezhebin zâhırine göre bätıldır, bunları yapanlar da asi olur. İbahiyece (her şeyi mübah gören) olan mezheplerle de yapılan muamele bätıl, muamele yapan da asi olur. Zira onlar mürted hükümlüdedirler.

Kitâben bağında müslümanlık devârında geçen yedi gûbbeden biriyle, içki içip kadımlarla sohbet etmeği câiz görenler, zındık olurlar, onlarla alış - veriş yapmak, evlenmek câiz değildir.

İkinci Rûkûn — Satılan - Alınan Mal

Alış - veriş yapılan maldaki alış şartı göstermelidir:

Birinci şart: Alış - veriş yapılan mal necis, murdar olmamalıdır. Köpeğin, domuzun, tazeğin, fili kemiklerinin, şarabın, murdar hayvan etinin ve yağının alış - veriş bâtıldır. (Hanefî'ye göre, faydalansın berzeyin alış - veriş sahihtir. O halde anlaşılanlardan içki ve domuzdan başka bepsinin alış - veriş sahihtir). İçine necaset düşen yağın (temizletildikten) alış - veriş haram değildir. Pis elbise de böyledir. Misk ve ipek böceğinin de bey'i sahihtir. Zîrâ bunlar pis değildir.

İkinci şart: Satılan malın faydası olmalıdır. O halde, farenin, yılanın akrebin ve diğer yer haşarının satışı bâtıldır. Yılanıya hâşıl olan yılanın faydasının aslı yoktur. Bir tane buğday veya bir fayda temin etmeyecek bir şeyin satışı bâtıldır. Ama bal arısının, kedinin, paron, arslanın, kurdun ve kendisinden veya derisinden faydalansın her hayvanın satışı câizdir. Papağanın, tavusun ve seyredilmelerinde terahhük bulunan diğer kuşların satışı sahihtir. Ud, kemenge ve sazın satışı hâşıl, parası haramdır, onları kırmak vâcibtir. Ağaçların, bitkilerin resmini ve üzerinde resim bulunan tabak ve elbiseleri satmak câizdir. Bu elbiseleri yere yaymak, yastak yapmak câizdir, giymek câiz değildir.

Üçüncü şart: Satılan mal, satıcının mülkü olmalıdır. Zîrâ başkasının malına satmak bâtıldır. Kocasının, babasının, oğlanın malı da bu olsa böyledir. Satıldıktan sonra izin verse de, yine sahih olmaz. Satıştan önce izin gereklidir. (Hanefî'ye göre, satış bekletilir. Mal sahâbi izin verirse, sahih olur.)

Dördüncü şart: Satılan şeyin teslim edilmesi mümkün olmalıdır. Kaçmış külenin, havadaki balığın, havadaki kuşun, karnedaki yavrusunun, aygırın sırtındaki tohumun satışı bâtıldır. Zîrâ bunların teslimi satış anında satıcının elinde değildir. Hayvanın sırtındaki yünün, memesindeki sütün satışı da bâtıldır. Zîrâ teslim edinceye kadar yeni olacak süt ve yün önceden satılanlara karışmış olacak. Rehin bırakılan eşyayı, izinsiz satmak bâtıldır. Efendisinden çocuğu olmuş cariyeyi satmak da sahih değildir. Zîrâ onu teslim etmek câiz değildir. Küçük çocuğu olan cariyeyle yalnız satmak veya yalnız çocuğunu satmak da câiz değildir. Zîrâ onları birbirlerinden ayırmak haramdır.

Beşinci şart: Satılan malın aynı, miktarı ve vasfı bilinmelidir. Aynanın bilinmesinin misâli şöyledir: Bir sürü koyundan belirsiz bir koyuna, yahut bir büyük kumaştan bir kumaşı veya bunlardan istediğini sana sattım derse, bu satış bâtıldır. Belki iharef edip birini ta-

yaı ettikten sonra satmalıdır. Eğer bu araziden on aıra' yer sana sattım, hangi tarafından istersen al derse, satış bätül olur.

Miktarın bilinmesi ise görmekle olmalıdır. Bu cibseyi sana, falan kimsenin cibsesini sattığı fiyata sattım; yahut falan şey ağırlığı kadar altın veya gümüş ile sattım, derse ve o şeyin miktarı belli değilse, bätül olur. Eğer bu buğdayı sana bu avacumakı altın yahut gümüşle sattım derse ve elindeki altın ve gümüş ne kadar olduğu biliniyorsa câiz olur.

Satılanın sıfatını bilmek gözönünde olmayan şeyi görmekle olur. Yahut daha önce görmesiyle olur. Ancak gördüğü zamandan o ana kadar bozulabilen bir şey olmamalıdır. Eğer tozursa satış bätül olur. O halde bir şeyin içine sarılmış bezle top halindeki kumaşı ve başaktaki buğdayı satmak câiz olmaz. Cäriye satın almak istersen, seşunu, elin, ayağını ve görülmesi âdet olan âzasına görmelidir. Eğer basilerini görmeden alırsa, satış bätül olur. (Hanefilerce görülmeyen şeyin satış sahîh olur, nihayet görünceye kadar muhâyyerordır).

Arma cevizi, bademi, taze baklayı, narı ve yumurtayı satmak sahîh olur. Zira bunlar kabağayla satılır. Ev satın alırsa ve o evden bir oda görmemiş olsa satış bätül olur. Köpekli meşrubat satmak bätüldür. Zira durumunu bilmemektedir. Ancak sahîbinin izniyle içmek câizdir.

Altıncı şart: Satın aldığı mal teslim almadan satması sahîh olmaz. O halde önce kabzedip ondan sonra satmalıdır. (Hanefî'ye göre arazileri kab zettikten önce de satmak sahîhtir).

Üçüncü Rükün — Akid

Satış akdinde, satış ifade eden sözlere ve tabirleri kullanmalıdır. O halde, satıcı bu malı sana sattım, demeli, müşteri de satın aldım; demelidir; yahut «bu malı sana verdim,» demeli, o da «aldım» demelidir; yahut her ne kadar serahatle söylemeseler de satmak ve almak anlamlarını ifade eden sözlere söylenmelidir. Ama satış sırasında konuşma ve ifade olmazsa, sadece almak ve vermek içinden başka bir şey olmazsa, önemsiz mallarda buna satış diye fetva vermek daha iyidir. Zira insanlar arasında bir şeyi söylemeklekin satış yapmak şekli çoktur. Bu İmam-ı Hanîfe'nin mezhebî, ve Şafii mezhebînden de bir gurebanı kavlîdir. Şafii mezhebînde de üç sebepten dolayı bununla fetva vermek isabetten uzak olmaz. Birincisi, bu şekildeki satış hâllâ içinde yaygındır. İkinci, sahabeler devrinde de bu satışın âdet olduğu sanılmaktadır. Yoksa bu satışın hükmünü belirtirlerdi, böyle kapalı kalmazdı. Üçüncüsü, fillî, söz yerinde kabul etmek imkânı değilidir. Nitekim hediyeelerde böyle olduğu bilinmektedir. Peygamberimizin huzuruna hediyeler sunulurda, ehle etîm ve hîbeyi kabûl ettirme şeklinde söz söylenmezdi.

Karşılıksız mülkiyet hâsıl olduktan sonra, karşılığı olunca mülkiyetin hâsıl olması daha yerindedir. Ancak hediye âdet olarak az ile çok arasında fark yoktur. Ama kıymetli mallarda sözle satış yapılmamıştır. Mescââ saray, arazi, hayvan, köle, kıymetli eşyalar gibi. Bu mallarda sözle satış yapılmazsa, eskilerin âdetinden çıkılmış olur, mülkiyet hâsıl olmaz. Ama ekmek, et, meyva ve perakende alınan diğer değeri az şeylerde telâffuzsuz satış yapmağa; âdet hükümünde olduğu için ve buna şiddetle ihtiyaç duyulduğu için ruhsat vermek izahettir. Değeri az ve çok mallar arasında dereceler vardır. Bunun ehli yanında hangisinin değeri az, hangisinin çok olduğu bilinmektedir. Bu hususta tayin ve tahdire ihtiyaç yoktur. Bir zorluk çıktığı takdirde ihtiyat tarafını tutup telâffuzla yapılabilir. Mescââ birisi bir yük buğday satın alıp değersiz mallardan sayılır kanaatiyle telâffuzla yapmazsa, satış sahîh olmaz, fakat o buğdayı yemek, sarfetmek câiz olur. Zîrâ mülkiyet hâsıl olmasa da, sahîbünün teslim etmesiyle mübahlik hâsıl olur.

Eğer bir kimseye ziyafet verip o yemekten misafire yedirirse, yane helâldir. Zîrâ mal sahibinin malı teslim etmesi, onu helâk etmesine delâldir. Fakat «benim buğdayımı misafire yedir, bana kıymetini öde.» derse câiz olur. Buna bir fülle de ifade etse, aynı hüküm hâsıl olur. Demek ki sahîh satıştan farkı, mülkiyetin hâsıl olmamandır. Öyle ki birine satmak isterse, satmasın. Yenmeden önce sahîbi isterse alır. Ziyafet halinde sofraya konan yemek gibi.

Bil ki, bey'in (satışın) sahîh olabilmesi için başka bir şarta bağlanmaması gerekir. Mescââ bu odunu, evime götürmem şartıyla satın aldım, dese, yahut bu buğdayı um yapmam şartıyla aldım dese, yahut bana borç vermem şartıyla dese, ya da buna benzer bir şart koşa câiz olmaz. Ancak altı şart olabilir: Ö şartlar şunlardır: Palan şeyi rehin bırakmak şartıyla, yahut şahit tutmak şartıyla, yahut fîlânı kefil vermek şartıyla, yahut varesiye olup vakit geldiğinde verilmek şartıyla, yahut iki maldan birini seçmek şartıyla, yahut üç gün veya daha az bir vakte kadar muhayyer olmak şartıyla.

Üç günden fazla şart koymak câiz olmaz. Yahut satılan kölehin okur yazar, yahut başka bir sanat bilmesi şartıyla. Bu şartlarla bey bâtil olmaz.

İkinci Akid — Riba (Faiz)

Riba (faiz) iki şekilde olur: Altın ile gümüş ve yemeklerde. Altın ve gümüş bey'inde iki şey haramdır. Birincisi, altını altına, gümüşü gümüşe satarken, o mediate alınan ve satılan hazır olmasa ve ayrılmasından önce mal kabze-i yapılmazsa haram olur. O mediate kabze-i mal yapılmazsa satış da bâtidir. İkincisi, altın ve gümüşü kendi cinsiyiyle satarken, fazlalık haram olur. Mescââ, bir iyi altın, iyi bir altın ile ona ilâveten düşük bir altına satarsa haram olur. İyi bir altına, kötü bir altın ile biras fazlaya satarsa satış bâtil olur. Zîrâ altın ve gümüş

müşüm (para) iyisi kötüsü, kırığı ve sağlaması satıpta bôddir. O hâlde eğer bir sağlam altına bir elbise satın alırsa ve o elbiseyi de bir altın ve bir karışık altına satarsa sahîh olur, maksadı da hâsıl olur. Gümüş ile karışık olan altına, hâlis altına yahut sade gümüşe satmak câiz değildir. Belki elbise gibi bir şey arada vasıta yapmak gerekir. Altına hâlis olmayan altın aynalı elbiselerin durumu da böyledir. İçinde altın bulunan inci dizisini, altına satmak câiz değildir. Altın aynalı elbiseyi, altına satmak câiz değildir. Ancak elbisedeki altın ateşle yakılınca bir fayda temin edemeyecek kadar az ise, o takdirde câiz olur.

Yiyecek maddelerde riba: Yenecek maddeyi veresiye olarak cinsî ile satmak câiz değildir. İki ayrı cinsten olsa yine böyledir. Belki yemek satığında aynı mecliste hem mal hem de fiyat kabız gereklidir. Eğer ikisi bir cinsten olursa, meselâ buğdayı buğdaya satmak gibi. Hem veresiye câiz değildir, hem de fazlûh. Belki eşit olmalıdır. Eğer tartıyla eşit olursa, yine olmaz. Zira her şeyde eşitlik müttad olan şekilde gösterilmelidir. O hâlde koyuna kasaba verip karşılığında et almak ve buğdayı ekmekeciye verip ekmeke ve susam ve cevizi yağ çıkaranı verip yağ almak bunların hepeli câiz değildir. 'bey' yerini bulmaz. Eğer satın yemek almak istese o, yemeği harcayabilir, fakat satış sahîh olmaz. Müşterinin buğdayı, ekmekeci zimmetine, ekmekecinin ekmeği de müşteri zimmetine geçmiş olur. İstedikleri zaman birbirlerinden isteyebilirler. Eğer birbirlerine helâl etmek isteseler ve birisi 'bey'in sahhatinde ben sana helâl ettim, sen de yemeği bana helâl etmek şartıyla dese, bu riba bâtil olur. Eğer şart koymadan helâl etse, fakat karşı taraf böyle düşündüğünü bilse bu şekilde de onunla Allah arasında helâlik olmaz. Zira bu kalbiyle değil, dilyle yapılan bir rûk olur. Kalb ile olmayan rûk da Şûâr dünyada bir şeye yaramaz. Eğer şu yemeği sana helâl ettim. İster sen de helâl et, ister etmesen dersin ve kalbinde de bu şekilde helâl etse hüküm sahîh olur. Eğer birbirlerine helâl eteseler ve her ikisinin de mallarının miktarı eşit olsa, bu dünyada husumet, o dünyada da kıyas bertaraf olur. Ama eğer fark var ise bu dünyada husumet ve o dünyada da zulüm olmak korkusu vardır.

Bir yemekten yapılan bir şeyi, o cins yemeğe satmak eşit olsa- lar câiz değildir. O hâlde buğdaydan yapılan her şey, un, ekmeke, hamur gibi. Onu buğdaya satmak câiz değildir. Yağ üzümü, sirkeye ve pekmeze satmak câiz değildir. Sütü peynire, yağa satmak câiz değildir. Hatta yağ üzümü yağ üzümüne, yağ hurmayı yağ hurmaya satmak da câiz değildir.

Bu hususun geniş tafsilât vardır. Fakat bu anlattıklarımız, bilinmesi gerekli ve kaçınılmazdır. Böylece bu hususta bilmedikleriyle karşılaşarlarsa, bunu sorup öğrenmesi gerekli olduğunu ve ondan kaçınması gerektiğini kırak eder. Yoksa harama döner, ömrü de kabûl olmaz. Çünkü ilimle amel etmek gübâ, ilim öğrenmek de farz-ı ayndır.

Üçüncü Akid — Selem Satışı

Selem satışında on şart gösterilmelidir:

Birinci şart: Akid anında «bu altın, yahut elbiseyi, yahut bu mal, şu evsafdaki bir yük buğday karşılığında, selem olarak sana verdim» demelidir. Buğdayın evsafını belirtirken, bütün önemli sıfatlarına belirtmeli ve âdet olarak müsamaha edilmeden bütün özelliklerini hiçbir ısmale yer kalmayacak şekilde belirtmelidir. Öbürü de «kabul etti» demelidir. Eğer selem sözü yerine «bu evsafdaki buğdayı senden satın aldım» derse, çiz olur.

İkinci şart: Verdiği şeyi ölçerüz tartarız vermemeli, aşırılık ve miktarın bilinmelidir ki, verdiğini geri almak hükmü hâsi olursa, alacağın bilsin.

Üçüncü şart: Akid meclisinde fiyatı tesbit etmelidir.

Dördüncü şart: Evsafını belirtmekle durumu anlaşılan şeyleri selem yapmalıdır. Hububat, pamuk, yün, ipek, süt, et ve hayvanlar gibi. Ama miktarı belli olmayan şeylerden yapılan macun veya çeşitli maddelerden mürekkep olanlar, meselâ: Türk sürmesi gibi. Yahut ayakkaba, çizme, nalın ve el ile yapılan ok gibi. Bunlarda selem bätildir. Zira bunların belli bir sıfatı yoktur. Ekmek, tuz ve su ile yapıyorsa da sahih olan onda selem çıkardır. Zira bunlar ölçünülmiyör, ve belirsizliği müclâ değildir.

Beşinci şart: Mal, amradan müştariye teslim edilmek üzere olmak ve teslim zamanını belirtmelidir. «Mahsûl meydana gelince» dememelidir. Zira mahsûlün meydana gelmesi farklı olur. Eğer Nevruz kadar derse ve Nevruz biliniyorsa, yahut Cemâzûlâ'ya kadar derse sahih olur ve ayın başı kabûl edilir.

Altıncı şart: Selem yaptığı mal, tayin ettikleri zamanda bulunmalıdır. Meselâ eğer meyva üzerinde, yetişmediği bir zamanda selem yaparsa, bätil olur. Eğer o vakitte ekseriyetle yetiliyorsa sahih olur. Sonra eğer o süreden bir hafta gecikirse, isterse mühllet verir, isterse akid bozar, malına geri alır.

Yedinci şart: Teslim edeceği yeri belirtmelidir. Şehirde mi, teslim edilecek, köyde mi teslim edilecek? Hülâsa ihtilaf mevzu olabilecek yerleri belirtmelidir.

Sekizinci şart: Hiçbir muayyene işaret etmemelidir. Meselâ bu bahçenin gülmeli ve bu tarlanın buğdayı dememelidir. Zira böyle akid bätil olur.

Dokuzuncu şart: Kıymetli ve nâdir olan şeye selem yapmamalıdır. Meselâ gayet büyük bir inci tanesi, yahut yanında çocuğu da bulunan güzel bir cariye gibi ve bunlara benzer ne var ise.

Onuncu şart: Buğday ve Arpa gibi ribevî olan maddeleri yine ayrı cinsten buğday ve Arpa karşılığı olarak selem, veresiye sureti ile satmak olmaz.

İkinci ARA — İcra

İcra'nın iki rüknu vardır: Ücret ve menfaat. ARA şartları ve aRA, bey bahsinde anlatıldığı gibidir.

Ücret: Eğer evi tamir etmek üzere verilecek, icra bAtil olur. Zira tamir meçhûldür. Eğer evi on akçe ile tamir et dese, yine bAtil olur. Zira yapılacak tamirat işi meçhûldür. Kasabı, koyun derisi ile kiralamak, değirmenciye meydana gelecek kepek ile, yahut bir miktar un ile kiralamak bAtildir. Hülâsa kiralanana kimse'nin çalışmasıyla meydana gelen bir şeyin ona ücret olması câiz değildir. Eğer «Bu dükkân sana ayda bir altınla icra verdim» derse, bAtil olur. Zira icra süresi belli olmalıdır. O halde bütün sürenin bilinmesi için bir veya iki yıl demelidir.

Menfaat: Menfaat mübah bir şey olmalı, belli olmalı ve biraz emek ve zahmetli olmalıdır ve icra'nın sahib olabildiği için vekâlet câri olabilecek şey olmalıdır.

Menfaatla beş şart göstermelidir:

Birinci şart: İşin biraz değer ve kıymeti olmalıdır ve onda biraz zahmet ve meşakkât bulunmalıdır.

Eğer dükkânı bezemek için vitrine koymak üzere yiyecek maddesi kiralamak yahut elbise kurutmak için ağaç kiralamak yahut koklamak için elma ağacı kiralamak bAtil olur. Zira bu anlatılanların değer ve kıymeti yoktur. Bir buğday tarasının değeri olmadığı gibi. Eğer bir elma ile satış yapılabilmek şerefli ve hasretli bir aracı olursa, ona, satış sırasında bir söz söylemesi için bir miktar ücret şart koşarsa icra bAtil ve ücret de haram olur. Zira bu hususta hiç zahmet yoktur. Delâlele de konuşmak ve bağırmasında bir nevi zahmet olursa ücret helâl olur. Bu dereceden sonra yine benzeri ücretlerden (ceri misilden) fazla bir şey vâcib olmaz. Ama, meselâ on akçede yarım akçe almak âdet şeylerde, yani ücreti zahmete göre değil de, mala göre tayin etmek haramdır. O halde bu yolla kazanılan delâle ve aranın mali haramdır. Delâle bu sulûsden iki yolla kurtulur: Birincisi, emek ve zahmet miktarına göre ücret istemeli, satışı malın değerine göre ücret almamalıdır. İkinci, «bu mal satarsam bu kadar ücret alırsam» deyip satıcı da rıza göstermemelidir. Zira bu meçhûldür, kıymet ne kadar olacağı belli değildir.

Eğer böyle derse, icra bAtil olur, ceri misilden fazla bir şey lazım gelmez.

İkinci şart: İcra muayyen bir menfaatin sağlanması için olmalıdır. Meselâ eğer meyve ve sebze'nin almak için hostarı veya bağı kiralanırsa, yahut sütünü sağlamak için, yahut masrafını taahhüt etmek üzere ineği yarıya verirse bunların hepsi bAtildir. Eğer ineğin yemini karışlamak üzere sütünü yarıya verse yine bAtildir. Zira hem yem hem de sütünü ikisi de meçhûldür. Ama çocuğuna dadılık yapmak için

bir kadın kiralansa, sahihtir. Zira esas maksad çocuğu korumaktır, süt ona tabi olur, câiz olur.

Üçüncü şart: Teslimi mülmûkûn ve haddi sâtında mübah olan bir iş için kiralama yapılmalıdır. Zayıf bir kimseyi yapamayacağı, bîr iş için kiralamak bâtıldır. Hayızlı bir kadını camiyi süpürmek için kiralamak da bâtıldır. Sağlam dişleri sökmek, el kasmak, oğlunun kulağını (balıka için) delmek için cerrah kiralamak bâtıldır. Zira bunların hepsi haramdır. Bunun gibi zevk ehlinin el (ve benzeri) üzerinde iğre ile yapılan dövme ve takkacilerin erkekler için ipekten takke dikme işlerini de kiralama bâtıldır, ücreti de haramdır. Hakkabazlık öğretmek için yapılan kiralama bâtıldır. Hakkabaza bakmak da haramdır. Zira canbazlık ve hakkabazlık yapanlar hayatını tehlikeye atmış olur. Ona bakanlar da bu cinayete ortak olurlar. Zira insanlar onu seyretme, o bu bataklığa giremezdi.

Hakkabaza, canbaza ve faydaza ve tehlikeli işler yapanlara bîr şey veren akl olur ve yine maskaralıklar yapıp gökdürenlere, çalgıcılara, şarkıcılara ve şîr okuyarak hıfz yapanlara bîr şey vermek haramdır. Kadının hüküm vermek için, şahidin şahitlik yapmak için ücret almaları haramdır. Ama kadının sicil yazması için ücret almaz câizdir. Zira sicil yazmak kadiya farz değildir. Ama başkasını sicil yazmaktan menetmemek şartıyla. Eğer başkalarına meneder ve kendisi bizzat yazmayı lüzumlu görürse ve bîr saatte yazılan sicil için on altın veya on akçe alırsa, haram olur. Ama başkasını menetmeyip ekendi elimle yazacağım sicil, on altından aşağı yazmamı derse, câiz olur. Ama sicil başkası yazsa da, kendisi imzalıyor ve imza etmek farz değildir, deyip imza karşılığına bîr şey talebederse, haram olur. Zira sahil olan hakuku te'yid eden herşey ona farzdır. Farz olmadığına düşündürsek, kıymeti olmayan bîr buğday parçası gibi olur. Kıymeti, hâkimin yazısı olması sebebiyledir. Hükûmle ilgili olan bir iş için ücret almak câiz olmaz.

Kadı vekillerinin ücreti helâldir. Ancak şu şartla ki, bâtıl ile değil hak ile hüküm verecek; o halde kadı vekilinin hakla mı, bâtıl ile mi iş gördüğünü bilmek gerekir ve yine yalan ve hile ile hakkı örtbas etmeye taraftar olmamak, belki hak anlaşıldığı zaman bâtıl defetmeye çalışmak şartıyla. Ama, bîr şeyi ıkrar etmek ile bîr hak bâtıl olacaksa, onu inkâr etmek câizdir. Ama aracılık yapan kimse için her iki taraftan da ücret alması câiz değildir. Zira bîr dâvada kimse için yararın görmek mümkün değildir. Ama bîr taraf için çalışıp çalışmayıp bîr kıymet teklif edecek miktarda zahmet çekerse, ücreti helâl olur. Ama şu şartla ki, yalan söylemeyecek. Zira yalan söylerse, ücret haram olur. Hakkı örtbas etmeyecek, her iki tarafın da hakkını gizlemeyecek ve herbirine gizliden korku verip sulha zorlamayacak. Öyle ki, bunlar için hakikatını bilseler sulha razı olmayacaklar. Bu kabul aracılığıla ekseriyetle sulh hâsıl olmaz.

Araçların çoğunun işi tarafgirlik, zulüm yalan ve gerçekleri örtmektir. Bu işlerle alınan ücret de haram olur. Aracı hakkın hangi tarafta olduğunu bilirse, hak sahibini, hakkından taviz vererek sulha çekmesi câiz olmaz. Ama eğer bir hile ile zulüm etmek isteyene, zulmünden vazgeçirtmek için korku verirse câizdir, bu hususta ruhsat vardır. Her dille gelen kelimelerin niçin ve neden ötürü söylenebileceğini düşünen, doğru söyleyen, hakka taraftar olan, bâtila taraftarlık ettiği takdirde muabeze edileceğini, hesabı çekileceğini bilen kimselerin aracılık yapmaları mümkün değildir. Büyüklük nezdinde şefaat edip birinin işini ilerleten şefaatçılarının ücreti helâldir. Ancak şefaatinde zahmet çekmesi, şeref ve itibarı için karşılık almaması ve mübah olan işler için şefaat yapması şarttır. Eğer bir zâlime yardım etmek hususunda şefaat ederse, yahut bir müstümâna esiyet etmek yönünde şefaat ederse, yahut hak bîr şahıslığı gizlemek hususunda şefaat ederse, veyahut haram olan bir şey için şefaat ederse, asî olur, akli-ğâ ücret haram olur.

Bu anlatılanlar, icare bahsinde bilinmesi lâzım olan şeylerdir. Zîrâ bunun gibi yerlerde ücreti veren de, alan da asî olur. Bu konuda uzun bâhırlar vardır. Ancak bu kadarla yetinildi ki, baki mâşkılleri anlayıp sorulacak yerleri bilsinler.

Dördüncü şart: Kiralaması yapılan iş, işveren üzerine farz olmamalı ve hem de vekâleten yapılabilen işler olmalıdır. Meselâ bir muharribi, harbe gitmek için ücret karşılığı tutsalar, birini oruç tutmak ve namaz kılmak için ücretle tutsalar câiz olmaz. Zîrâ bunlarda vekâlet olmaz. Ama hac için, eğer ücret veren kimse sakat olup iyileşme ihtimali yok ise, ücret ile vekil tutması câizdir. Kur'an ve muayyen ilimleri öğretmek için icar câizdir. Mezar kazıp cenaze yıkamak ve cenazeyi mezarlığa götürmek her ne kadar farz-ı kifâye iseler de, ücretle adam tutmak câiz olur. Teravih namazının imamlık ve müezziniği için icarlama yapmak ihtilâfî olmakla beraber en sahih kavle göre haram değildir. Zîrâ verilen ücret namaz ve oruç karşılığında değil, belki vakit geçetip camiye devamlı olmak zahmeti karşılığındadır. Bununla beraber kerahet ve şüpheden uzak değildir.

Beşinci şart: İcar işi bilinmelidir. Meselâ bir hayvanı kiralayacaksa, hayvanı görmelidir. Sahibi de nasıl bir yük vurulacağına, kimin bineceğine bilmelidir. Günde ne kadar yol gideceği de bilinmelidir. Ancak o memlekette bilinen bir âdet varsa kifâyet eder. Bir araziyi kiralarlarsa, ne ekileceğini konuşmak lâzımdır. Zîrâ darı ekmenin zararı, buğday ekmekten fazladır. Ancak âdet olarak ekilecek şey biliniyorsa, kifâyet eder. Bu şekilde bütün icarlama işlerinin bilinmesi gerekir. Böylece orada meydana gelmesi muhtemel ihtilâflar giderilmiş olur. Zîrâ bilinmeyen ve ihtilâfa meydan veren bir akid bâtıldır.

Beyinci Akid — Mudarebe (*)

Mudarebenin üç rûkûd vardır:

Birinci rûkûd: Sermayedir. Sermaye altın veya gümüş olmalıdır. Madeni paralar ve ebiise gibi şeylerde mudarebe sahîh olmaz. Ağırığı da bilinmeli ve işiye teslim edilmelidir. Eğer mal sahîbi cinde kalmazını şart koşarsa, mudarebe sahîh olmaz.

İkinci rûkûd: Mal sahîbi işiye hisse tayin etmelidir. Meselâ kârın yaresi, veya üçte biri gibi. Eğer on dirhemi bana, yahut sana mahsus olduktan sonra kalanı aramızda bölüşelim diye şart koşarsa, bätül olur.

Üçüncü rûkûd: İştir. İşin ticaretle alakalı olması, alış-veriş kısmından olması ve sanat ve meslek kısmından olmaması şarttır. Meselâ, buğdayı fırınağa yâni yarıya pişirmek için vermesi bätildir. Keten tohumunu bu şekilde tohumcuğa vermesi de bätildir. Eğer ticarette falan kimseden başka kimseye satmamak veya falan kimseden başka kimseden alınmak şartıyla diye şart koşarsa bätül olur. Hülâsa muamele imkânlarını kısıtlayan her şey böyledir.

Akid şöyle yapılır: Mal sahîbi: «Kârı aramızda yarı yarıya olmak şartıyla bu mal ticaret yapmak üzere sana verdime der, işçi de: «Kabûl ettiime der. Akid bu şekilde yapılmıca, işçi, alış-verişte mal sahîbinin vekili olur. Mal sahîbi istediğinde bu akid bombılır. Mal sahîbi mudarebeyi bozarsa, eğer mal hepisi para ise ve kâr var ise bölüşürler. Eğer mal emtia olup kâr ihtimali yok ise, hepsi mal sahîbine teslim edilir. İşçi onu satıp paraya çevirmek zorunda değildir. Eğer «İşçi satmaya dersen, mal sahîbi mani olabilir. Ancak kârı satmak için müsteri bulursa, mal sahîbi mani olamaz. Mal emtia olup da kâr ihtimali var ise, işçi onu sermaye cinsinden olan paraya satmak zorundadır. Başka paraya satmak câiz değildir. Sermaye miktarı para olursa, kalanı bölüşürler. İşçi bunu da satmak zorunda değildir. Bir yıl geçince, mal sahîbi malın zakâtını kendisi çıkarır. İşçi, mal sahîbinin izni olmadan sefere çıkmaz. Çıktığı takdirde malın mes'ûlûd kendisi olur. İzni ile sefere çıkarsa, yolculuk masrafı mudarebe malından çıkarılır ve yine diğenisin, tartarın hammahın ücretiyle dükkânın kirası da mudarebe malından çıkarılır. Seferden dönmünce, sofrâ, İbrik ve bütün yolculuk aynasını satıp tekrar mudarebe malına eklemelidir.

Altıncı Akid — Şirket Akdi

Şirket akidinde iki kimses bir malda ortak olup birbirlerine tasarruf izni verirler. Hisseleri eşit ise, kâr, aralarında yarı yarıya olur.

(*) Mudarebe: Bir insanı başkasına para verip kârın bir nisbetti ile paylaşmasıdır.

Hisseler farklı ise, kâr da ona göre olur. Eğer kârını şartla farklı yaparlarsa, câiz olmaz. Ancak birinin emeği fazla olmakla kârda da hissesinin fazla olmasının şartı konulmamıştır. Bu nevî şirket mudarebe mahindeki ortaklık gibi olur. Ama üç nevî şirket daha vardır ki, bâtil oldukları halde halk içinde âdet olmuşlardır.

Biri, iş ortaklığıdır. Bunda her birinin kazancı kendisinin malı olmayıp aralarında müsterekler. Bu bâtidir.

Biri de, müdafese ortaklığıdır. Bunda mallar ayrı olur. Bütün tasarruflarda ortak olurlar ve hem kâr, hem de zarar müsterek olur. Bu da bâtidir.

Birisi de, mal birinin olur. Diğerinin de mevki ve şerefi olur. Mal sahibi, iktisadî ortağının sürüyle malını satar. Kârı aralarında müsterek olur. Bu da bâtidir. (Bu anlatılanlar İmam-ı Şâfiî kervîdir. Ama İmam-ı Ebu Hanîfe katında bu şirketler câizdir, bâtil değildir).

Muameleler âmininden bu miktar anlatıldı. Bunların bilinmesi çok gereklidir. Zîrâ umumiyetle her çıkan bunlara muhtaçtır. Bu anlatılanların dışında olan meseleler az vaki olur, bunları bilenden bunu da çözünebilirler. Ama bunları bilmeyen farkında olmaksızın harama döşer ve bilmediği için mazur da sayılmaz.

3 — MUAMELEDE ADALETLİ VE İNSAPLI OLMAK

Bü ki, bu anlatılanlar, yapılan muamelelerin şeriatın zâhirine göre sıhhatli olmasının şartlarıdır. Fakat çok muameleler var ki, zâhire göre onun sıhhatine fetvâ verilir. Fakat onu yapan Allah'tan lânetinde olur. Onlar, müslümanlara zarar ve zahmet veren muamelelerdir. Bu da iki kısımdır: Biri umumî, diğeri de hususîdir. Müslümanlara zahmeti umumî olan şey de iki kısımdır:

Birincisi ihtikârdır: Şeriatta; «İhtikâr yapan müslümana denilmektedir. İhtikâr: yiyecek maddelerini biriktirip pahalılaştırma için saklayandır. Peygamberimiz buyurdu ki: «Yiyecek maddelerini, pahalılaştırma için kırk gün saklayan, hepsini sadaka verse, bunun günahından kurtulmaz.» Ve yine buyurur ki: «Allah, yiyecek maddelerini saklayandan beridir ve o da Allah'tan beridir.» Ve yine buyurur ki: «Yiyecek maddelerini satın alıp bir şehre götürüp günlük nâz ile satan kimse, onu sadaka vermiş gibi sevab bulur.» Bir rivâyette de: «Bir kûle âzâdetmiş olur.» Hz. Ali buyurur ki: «Yiyecek maddelerini kırk gün saklayan kalbi kararır.» Kendisine bir ihtikârcıdan biriktirdiği yiyecek maddelerinden haber verdiler: «O yiyecek maddelerini yâ-kın.» buyurdu.

Şeytan birisi, vekiline bir miktar yiyecek maddelerini verip Vâat şehrinde Basra'ya gönderdi. Vekili oraya vardığında piyasayı uygun bulmadı. Onun için biraz bekledi ve oradan sonra satdı. Daha sonra durumunu mal sahibine bildirdi. Mal sahibi gönderdiği cevapta: «Dinimizin selâmeti için az kârâ kanaat ederdik. Fazla kârâ karşılık dinimizi vermek yâkışmaz. Büyük bir bata işledin. Buna keffaret ola-

rak elindeki paranın tamamını sadaka ver. Bununla da bu hatanın cezasından kurtulamayacağız.» dedi.

İhtikârın haram olmasının hükmü, bunun insanların zararına olduğu içindir. Zîrâ insanların ayakta tutan yiyecek maddeleridir. Birine satar ve o da onu saklarsa, diğerleri alamazlar. Bu, suyu saklayıp insanlar susayınca yüceek fiyatla satmak gibidir. Yiyecek maddelerini bu niyetle satın alırsa büyük günah işlenmiş olur. Ama köylünün yanındaki yiyecek maddeleri kendisine aittir, istediği zaman satar, arzu satması lâzım değildir. Ancak geciktirmeden satması iyi olur. Eğer fiyat artacak diye düşünülürse, iyi değildir.

İhtikâr, ilâç ve yiyecek maddesi olmayan şeylerde ve herkeşe lâzım olmayan şeylerde haram değildir. Gıda maddelerinde ihtikâr haramdır. Et, yağ ve buna benzer şeylerde de haram değildir. Ancak mekrûhtur. Zîrâ bunlar yiyecek maddesi gibi değildir. Yiyecek maddelerinin saklanması haram olanın da ancak az olduğu ve sıkıntı çekildiği zamanlarda olur. Her zaman kolaylıkla bulunan maddeleri saklamak haram değildir. Çünkü zararı yoktur. Bazıları her zaman haramdır demişlerdir. Sahih olan mekrûh olmasıdır. Zîrâ bunda da insanları bekletmek vardır. İnsanların sıkıntısını beklemek çirkin ve mekrûhtur.

Selif (ezkiler) iki çeşit ticareti çirkin görmüşlerdir: Biri, yiyecek maddelerini satmak, diğeri de kefen satmaktır. Zîrâ bunlarda insanların sıkıntı çekmelerini ve ölmelerini beklemek vardır. Biri de kuyumculuk ve kasaplıktır. Zîrâ kuyumcu dünya süslerini işlemekte meşguldür. Kasaplıkta da kalb katılaştır.

İkinci çeşit: Alış-veriş alanında piyasaya sahte para sürmektir. Alan kimse sahte (kalp) olduğunu bilmezse, ona zulüm etmiş olur. Eğer bilirse, onun da başkasına verip ona zulüm etmesi muhtemeldir. Böylece nice zamanla eksen ele dolabilir ve onu ilk harcasının günahı artmış olur. Bunun içindir ki, büyüklerden biri buyurur ki: «Bir dirhem sahte akçe piyasaya sürmek, yüz dirhem harsızlık yapmaktan daha fenadur. Zîrâ harsızlığın günahı aynı anda nihayet bulur. Sahte paranın günahı ise öldükten sonra da devam eder ve bedbaht olur ki kendisi öldüğü hâlde günahı kesilmez ve kendisinden sonra nice yüz-yıllar devam eder ve kâhırda azabını çeker. Zîrâ ilkin onun elinden harcamıştır, o sebeb olmuştur.» O hâlde alım ve akçe ile ilgili hükümleri öğrenmek gerekir.

KALP PARADA BEŞ ŞEYİN BİLİNMESİ GEREKİR

1 — Eline geçen kalp parayı kuyuya atmalıdır. Birisine kalp olduğunu bildirip vermesi câiz değildir. Zîrâ onun da başkasının parasına karıştırması muhtemeldir.

2 — Paranın iyisini kötüsünden ayırd etmek için esnaf ve paracıların paranın hususiyetlerini bilmeleri gerekir. Bu, iyisini almaları için değil, yanlışlıkla kötüsünü vermemek içindir. Para huzu-

niyetlerini bilmezse, yanlışlıkla elinden kötü akçe çıkarsa asi olur. Zira herkes yaptığı işi bilmesi farıdır.

3 — Kalp parayı kabul ederse, Peygamberimizin şu hâdisi için kabul etmezdir. «Allah vermesi ve almaya kolay olana rahmet eylesin» (Buhari, Cabirden).

Fakat kuyuya atmak niyetiyle almalıdır. Eğer harcamak niyetiyle almışsa câiz olmaz. Kalp olduğunu bildirerek harcaması da böyledir.

4 — Kalp, içinde altın ve gümüş olmayan paraya denir. İçinde az miktarda altın ve gümüş bulunan parayı kuyuya atmak farz değildir. Belki harcadığı zaman iki şey yapmak mecburiyetindedir: Birincisi, neksan olduğunu bildirmeli, gizlenmemelidir. İkincisi, başkasına verirken irtihaz etmeyen güvenilir bir şahsa vermelidir. Eğer aybanı bildirmeden harcamayacak birine verirse, şarap yapana üşüm satmak ve yol kesiciye sikkâ satmak gibi olur. Ticaret hayatında emîn olmak gayet zor olduğu için selef buyurmuşlar ki: «Güvenilir tüccar ahiddem (devamlı ibâdetle meşgûl) daha üstündür.»

İkinci kısım: Muamele yapılan kimseye mahsus olan ve başkasına geçmeyen zulümdür. Zira bir zarar doğuran her türlü muamele zulümdür, haramdır. Hâlsâ kendi nefisine revâ görmediği bir şeyi, hiçbir müslümâna revâ görmemelidir.

Zira kendi nefisine revâ görmediğini bir müslümâna revâ gören imanı tam değildir. Bu özel zulüm de dört şeyle açıklanır:

Birinci vecibe: Mahnı olduğundan fazla övmemelidir. Zira böyle yapmak yalan, gerçeği gizlemek ve zulüm olur. Hattâ eğer alan kimse işin erbabı olup biliyorsa, olduğu kadar bile övmemelidir. Zira sözü beyhude ve faydasız kalır. «Her ne konuşursa, yanında Rakib ve Atid adlı melekler bulunur» ne konuşursa, ondan sorulacaktır. Boşuna yapılan konuşmalar için mazar sayılmayacaktır.

Yemin etmek ise, eğer yalan yere ediyorsa, büyük günahlardan birini işlemiş olur. Yerinde yemin ediyorsa, önemlis bir şey için Allah'ın ismini anmakla ona saygısızlık etmiş olur. Hâdisle: «Vallahi diye değildir ve vallahi böyledir, deyip yemin eden tüccarlara ve bugün git yarın gel deyip sözünde durmayan sanat sahiplerine yankılar olsun.» buyuruldu. Ve yine hâdisle: «Kendi malını yemine bağendiren kimseye, kıymet gününde Allah bakmayacaktır.» Yûnus bin Ubeyd'den anlatılır ki: «Keten satarda. Bir gün müşteriye keten vermek için sepeti açtı. Talebesi "Ya Rabbi bize cennet elbiselerini ihzan eyle" dedi. Yûnus bunu duyunca keteni satmaktan vaz geçti. "Niçin satmadım" diye sorulunca "taibem bu sözü male övmeye gelir. Onun için satmadım" dedi.»

İkinci vecibe: Satarken malın aybanı, kusurunu müşteriden gizlememel, ne ayıplar varsa açıklamalıdır. Eğer gizlerse, gerçeği gizlediği için, emri dinlemediği için sâlim ve asî olmuş olur. Malın iyi tarafına gösteren sâlim, asî ve gerçeği gizleyenlerden olur. Bir gün Peygamberimiz birini buğday satarken görüp mübarek elini buğdayın

içine soktu.. İçini ıslak buldu. «Bu nedir?» dedi. O kimse «Yağmur-dur» dedi. Peygamberimiz: «Niçin ıslanan kısmını üste koymadın? Bâ-i aıdatan bâiden değildir.» buyurdu. Bir gün bir adam öğüz güneş dirheme ayağında kusur bulunan bir deve satın aldı. Sahabeden Vasil'e bin Akse' o mecliste hazırda. Baktı ki, o adam aybını öğrenme-den alıp gidiyor. Ona aybını söyleyince, o adam esydi ve satıcıdan yüz dirhemini iadesini istedi. Satıcı: «Ey Vasil! Niçin satıcının beş-dün?» dedi. Vasil: Peygamberimizden duyduca: «Bir kimse ile malını satarken aybını gizlemesi helâl değildir. Ve yine orada bulunanların da aybı söylememeleri helâl değildir.» Vasil yine buyurdu ki: «Pey-gamberimiz, müslümanlara nasihat ve şefkât yapmaktan geri kalmamamızı buyurdu. Bu hususta aybı gizlemek iyilik olmazdı.»

BİL Kİ BÖYLE TİCARET YAPMAK GAYET ZORDUR ANCAK İKİ ŞEYLE KOLAY OLUR

BİR ŞUDUR: Kusurlu malı satın almamak, satın aldığı takdirde müşteriye söylemeyi niyet etmelidir. Eğer kendisinden gerçeği gizle-yip aldatmışlarsa, bunu kalbine atıp kendi düştüğü zarara başkası-na düşürmemelidir. Kendisi bu aldatana lânet edecek başkasının da kendisine lânet etmesini reva görmemelidir. Hükûka hile ve aldatma ile rızık artmaz. Hattâ malın bereketi kaçır, iş rast gelmez. Dolandırıcılık ve yankesicilikle azar azar biriktirilen mal, ananın gelen bir felâketle hepsi birden gider, geride zimmetindeki zulümden başka bir şey kalmaz. Ve şu kimseye döner ki, ineğin sütüne su katardı. Bir gün gelen bir sei hem ineği, hem de sahibini götürdü.

Peygamberimiz buyurur ki: «Ticarette hiyanet olursa, mutlaka bereket kalkar.» Bereketin mâden; bir kimse ile mal az iken rahat yapması, ondan çok kimselerin fayda ve rahatlık görmeleri ve çok hayır meydana gelmesidir. Bani kimseler var ki, çok servet sahibi iken o servet hem dünyada, hem de âhirette helâkine sebep olur, hiç on-dan fayda ve rahatlık bulmaz. O hâlde akıllı olan fazla mal değil, bereket ister. Bereket güven ve doğrulukla olur. Hattâ mal çokluğu da güvenle olur. Zîrâ hiyanet yapmakla bilinen kimseden herkes ka-çınmağa başlar.

Diğeri de şudur: Ömrünün yâr yıldan çok olmadığına bilen, âhi-retin de sonsuzluğuna inanan kimse, birkaç akçe fazlası için ve birkaç gündük ömür için ebedi hayatının ziyan olmasına nasıl revâ görür?.. O hâlde ticaret ehline hiyanet ve aldatmanın tatlı görünmemesi için kalblerinde bu gerçeği düşünmelidirler.

Peygamberimiz buyurur ki: «İnsanlar âhireti dünyadan üstün tuttukları müddetçe, Allah'ın gazabından "Lâ ilâhe illallah" kelimesi-nin himayesindeyler. Dünyayı âhiretten üstün tuttukları zaman, bu kelimeyi söylediklerinde Allah, onları reddedip "yalan söylüyorsunuz, sözünüzde sadık değilsiniz" der.» (Ebu Yala, Beyhaki, Şuâbda). Ve bil ki, alışverişte gerçeği gizlemek farz olduğu gibi, zararı ve meslek-

lerde de gerçeği gizlememek farıdır. Sahte ve aldatmaca işler haramdır. Ancak gizlemekten kaçılabilir. Ahmed bin Hanbel'e gitti yamadan yani görülmeyecek yamadan sordular. «Çiiz değildir, ancak satmak için değil de giymek için çııdır. Aldatmak için yamayan kimse asi olur, ücreti de haram olur.» buyurdu.

Üçüncü vacbe: Miktarıda ve tartıda asla hile yapmayıp doğru tartmalıdır. Allah buyurur ki: «Verirken az, alırken çok tartanların vay haline.» (Mutaffifin sûresi, âyet: 1-3). Seâdin âdeti şa idi: Bir şey alırken biraz eksik alırlardı ve bir şey verirken de biraz fazla verirdilerdi ki: «İta fazlalık bizimle cehennem arasında perdedir.» Yani muameleyi doğru yapmaktan korkuyorlardı ve: «Biraz fazlalık için tubayı, veyle yani cenneti, âzaba değışenler aptaıdır.» derlerdi.

Peygamberimiz, ne zaman bir şey satın alsa, satıcıya «şer tartı» derdi.

Fudeyle bin İyad, bir gün oğlunun, bérine altın vermek için tartarken altının nakışları arasında kalan kiri silmeye çalıştığını gördü. Oğluna: «Oğlum, bu yaptığın iş, bir hacıtan ve iki umreden üstündür» buyurdu.

Bakiler demişler ki: «İki terazî kullanma, biriyle verip diğeriyle almayı âdet edince bütün fasaklardan aşğıdır.» Kupaı alırken gevşek ölçen, satarken gere gere ölçen manifaturacı da buna dahildir. Eki kemikliyle satmak âdet değil iken, böyle yapan kasap da aynı hükme dahildir. Bunların hepsi haramdır. Belki bütün işlerde ınsaf olmak herkese farıdır. Söylediğı sözün mislini duymak istemeyen kimse vermek ile almak arasına ayırdeder. Bu işten, kendini hiçbir hususta müslüman kardeşlerinden iberi tutmamakla kurtuluş bulur. Bu da gayet zordur. Bunun için Allah buyurur ki: «Hepimizle yola ordan (cehennemden) geçer.» (Maryem sûresi, âyet: 71). Ancak takvâ yoluna yakın olanlar çabuk kurtulur.

Dördüncü vacbe: Malın satış fiyatında asla yalan ve hile yapıp gerçeği gizlememelidir. Peygamber Kervanı karşılayıp şehrin pıyasasına gizleyip ucuz fiyatla almayı yasaklamıştır. Böyle yapılırsa, mal sahibine satış bozması cıdır.

Ve yine Peygamberimiz, açık arttırmalarda, başkalarının doğru sanıp fazla fiyat ile almaları için, alıcı olmayanların fazla fiyatla alıcı görünmelerini yasaklamıştır. Böyle yapıp da malın gerçek fiyatını öğrenir ve aldatıldığını bilen kimse satış akdini feshedebilir. Zamanında bu âdettir. Pazarlarda açık arttırma ile mal satılınca alıcı olmayan kimseler arttırıyorlar. Bu arttırma haramdır. Ve yine malın fiyatını bilmeyen saf bir adama fazla fiyatla mal satmak, yahut ucuz fiyatla oradan mal almak çis değildir. Her ne kadar bu alış-verişin aıhatına fetvâ vacbe dâhil böyledir. Çünkü burada için hakikati gizlenmiştir. Bunu yapan da şüpheziz günahıdır olur.

Ticarlardan biri Basra'da idi. Orun hizmetçisi Sûs (Süster) şehrinde ona mektup gönderdi ki, bu yıl şekerde afet geldi, şeker katılığı

olma ihtimali vardır. Halk bunu öğrenmeden şeker al, stok yap. Bu nun üzerine o adam çok şeker aldı ve zamanında satıp otuz bin akçe kazandı. Sonra düdüdü ve kendi vicdanına müracaat ederek dedi ki, müslümanlara, şekerin durumunu gizlemekle nâcin gadr ettiniz. Bu müslümana yakışacak iş değildir. Sonra o otuz bin akçeyi alıp şeker aldığı kimsenin yanına vararak dedi ki: «Ey talan! Bu otuz bin akçe senin malındır, sana götürdim.», O kimse: «Niçin» dedi. O da olup bitenleri anlattı. O kimse: «Benim ise de, sana helâl ettim» dedi. Evine döndü. Gerece yatarken aklına şu geldi: «Belki o adam utanmıyınca helâl ettim dedi. Ve ona gadr etmiş oldum.» Ertesi gün seher vaktinde otuz bin akçe götürüp o adama: «Mutlaka kabûl edeceksin diye» ısrar etti. O da aldı, kabûl etti. Satıcı alıcıya malın durumunu oldağu gibi bildirmeli, hile ve beğendirmekten kaçınmalıdır.

Eğer malda bazı kusurlar meydana gelmişse, onları alıcıya bildirmelidir. Eğer satıcı dostu ve akrabası olduğu için ona hürmet ederek pahalı almış ise, onu alıcıya bildirmelidir. Eğer önce ucuz fiyatla alıp sonra fiyatı değişip fadalaşmışsa, alıcıya bildirmelidir. Bu konunun tafsîlâtı uzundur. Bu hususta pazarcılar ve esnafılar çok hiyanet yapılar ve farkında bile olmazlar. Başkasının kendisine yapmalarını hoş görmediği bir şeyt yapmamalıdır. O hâlde bunu kendine âiş etmemelidir. Zira alıcıların çoğu, satıcının sözüne kıymet ederler ve satıcının malı ucuz aldığını ve kendisi de alırken tam gayret gösterip değer fiyatıyla aldığını sanar. Bunun arkasında alıcının bilmediği ve bildiği takdirde almama ihtimali olan şeyler gadr ve hiyanet olur.

4 — İNSAF ÖTESİNDEKİ İHSAN VE İYİLİK

Bil ki, Allah İhsana emredip buyurur ki: «Şühbesiz Allah adalet ve İhsanı emrediyor.» (Nahl sûresi, âyet: 90). Bundan önceki kısım, adalet bahsî idi. Zulümden kaçınmak için adalet anlatıldı. Bu kısım İhsan bahsindedir. Allah buyurur: «Şühbesiz İhsan edenlere Allah'ın rahmeti yakındır.» (A'raf sûresi, âyet: 36). Yalnız adaletle yetinenciler, din yolunda ancak sermayelerini korumuş olurlar. Kâr ise İhsan'dadır. İhsancılar ahiret hayatının kârını hiçbir musamelede ihmal etmeyenlerdir. İhsan, iyilik yapmağa denir. Seninle muamele yapan birisinin, kendi üzerine farz olmadığı halde iyilik yapmasıdır. İhsan dereceleri altıdır.

1 — Ahşadan ihtiyaç olduğu için razı olsa bile, fazla kâr almamalıdır. Sarı Sekkât ticaret ederdi. On akçeden yarım akçeden fazla kâr almazdı. Bir defa altmış altınlık badem aldı. Badem kıymetlendince, fiyatı yükseldi. Bir delil bu bademi isteyince, altmış üç altına sat dedi. Delil: «Şimdi fiyat doksan altındır» dedi. Sarı: «Ben on paradan yarımından fazla kâr almamayı kabûlümde karar verdim, bu altını bozmayı câiz görmem.» dedi. Delil de: «Ben de senin malını noksan fiyatla satmayı câiz görmem.» dedi. Ne delil sattı, ne de Sarı fazlaya razı oldu.

Muhammed bin El-Münkedir büyük şeyhlerden idi ve dükkânı vardı; kaftan satardı. Bazısının fiyatı beş, bazısının fiyatı da on altındı. Onun bir çıracı vardı. Bir bedeviye on altına bir kaftan sattı. Muhammed bin El Münkedir, dükkânı dönüp köylünün bu fiyatla kaftan aldığını öğrenince bütün gün köylüyü aramakla meşgul oldu. Onu bulunca, «Ey köylü arab! Senin e aldığın kaftanın değeri beş altındır, fazla değildir. Beş altına geri al» dedi. Bedevi arab: «Ben razı oldum,» dedi. Muhammed: «Kendim için reva görmediğim bir şeyi, hiçbir müslümana reva görmem. Ya satış boz, ya da beş altına geri al, yahut da on altınla kaftanlardan birini al» dedi. Köylü arab beş altına geri aldı. O arada birisine sorup bu kimdir? dedi. Muhammed bin El-Münkedir'dir, dediler. Köylü: «Sübhaneilah! Bu öyle bir kimsedir ki, cilde yağmur yağmadığı zaman yağmur duasına çıktığımızda onun adını andığımız zaman Allah'ın izniyle yağmur yağar,» dedi. Selef (eski büyükler) az kâr ile çok sürüm yapmayı âdet edinmişlerdi.

Biz. Ali Kûfe çarşısında dolaşp dardi ki: «Ey müslümanlar! Az kârı reddetmeyin, çok kârdan mahrum olursunuz.» Abdurrahman bin Avfe, «O büyük servetimin sebebi nedir?» diye sordular. Buyurdu ki: «Az kârı reddetmedim. Benden birşey isteyen menetmedim, sermayeme sattım. Bir gün bin deve sattım. Düz bağlarından başka bir şey kazanmadım. Bu düz bağlarından her birinin değeri bir akçe idi. Her devenin bir günlük yemi olan birer akçe masrafından da kurtuldum. Böylece iki bin akçe kazandım.»

2 — Fakirlerin malını fazlaya alıp onların gönlünü şadetsmelidir. Meselâ ihtiyar kadınların içiğini, çocukların sattığı meyvaları, pazar yerine sonra gelen fakirlerin malını fazla fiyat ile almaktır. Çünkü bu müsamaha sadaka vermekten daha faziletlidir. Ticaretinde böyle yapan Peygamberin duasına mazhar olur. Çünkü Peygamber, «Alış-verişte kolaylık gösterenlere Allah merhametylesin» diye dua buyurmuştur.

Ama zenginlerden malı pahalı almak, ne sevap, ne de iyiliktir. Çünkü malı kıyl etmek olur. Zenginlerden pazarlık edip ucuz almak daha iyidir. Biz. Hasan ve Hüseyin ne alsalar pazarlık edip ucuz almaya uğraşırlardı. Birisi: «Günde binlerce dirhem sadaka verirsiniz. Bu kadar şey için, niçin uğraşıyorsunuz?» dedi. Dediler ki: «Verdiklerimizi Allah için veriyoruz. Allah için verilen ne kadar çok da olsa azdır. Ama alış-verişte aldanmayı kabul etmek akıl noksanlığı ve mal noksanlığıdır.»

3 — Müşteriye mühllet vermektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Alış-verişte kolaylık gösterenlere Allah merhametylesin.» Ve buyurdu: «Alış-verişte kolaylık gösterenlerin bütün işlerinde Allah kolaylık gösterir.» Fakirlere mühllet vermek kadar büyük iyilik olmaz. Fakir borcunu veremiyorsa, ona mühllet vermek farzdır; olur ki, bu hâlde mühllet vermek adalet olur. Eğer vermeye gücü yetiyorsa; fakat sermayeden bir şey zararına satmak isabediyorsa, yahut muhtaç ol-

madığı bir şeyi satmak icabediyorsa, bu takdirde mühlet vermek ih-san etmek olur, en büyük sadaka olur.

Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet gününde din hususunda kendine zulüm etmiş birini getirirler. Defterlerinde hiç iyilik bulunmaz. Ona "Haş hayır işlemedin mi?" diye soracaklar o da "Asla hayır işlemedim. Ancak kendi hizmetçime tenbîh ederdim ki, bana borcu olup da fakir olanlara mühlet verin, mûsamaha yapın" Allah: "Bugün de sen fakir, muhtaç ve çaresizsin. Biz de sana mûsamaha edeceğiz" buyuracak ve o kimseye mağfîret edecektir.» (Müslim)

Hadîste: «Bir kimse ile bir kimse zimmetinde belli bir müddeti olan bir borcu olur da her gün ona mühlet verirse, o günde malın tamamını sadaka vermiş gibi sevab alır.» (İbn-i Mace). Seleften (eski büyüklerden) bazıları her gün sattıkları maldan sadaka vermek zava-berü olmak için, borçlarının ödenmesini arar etmezlerdi. Peygamberimiz buyurur ki: «Cennet kapısı üzerinde şunu yazılı gördüm: Sadaka ile her dîrhem i bir dîrhem, borcun her dîrhem i onsekiz dîrhem hesabedilir. Bunun sebebi, borç ancak ihtiyâç vaktinde alınır. Sadaka ise muhtaç olmayana da düşebilir.»

4 — Borcu ödemekte ihсан, istemeye ihtiyâç hissetmeden ödeme-de acele etmek ve paranın iyisiyle ödeyip kendi eliyle ödemek ve mal sahibinden kimse gelmeden evine göndermektir. Hadîste: «Bir kimse borç ettiği zaman, güzel bir şekilde ödemeyi niyet ederse Allah ona yardım için birçok melekleri görevlendirir. Onu belâdan korurlar ve borçtan kurtulması için dua ederler.» (Ahmed, Aliş'den). Ama ödeye-bildiği hâlde mal sahibinin izni olmadan bir saat geciktirirse asl ve zâlim olur.

Namaz kılarken de, oruç tutarken de, uyurken de yâni bütün hâllerde Allahın ikteti altında bulunur. Bu öyle bir günah olur ki, uyku ya daldığı zaman bile kendisinden ayrılmaz. Zenginliğin çarşı paraya sahip olmasıdır. Eğer birşey satabildiği hâlde satmazsa, yine asl olur. Eğer geçmesi akçe ile öderse, ya da mal sahibinin isteksiz olacağı şeylerle öderse asl olur ve mal sahibi razı oluncaya kadar onun günahından kurtulmaz. Bunları halk basit bilir, fakat haddi satında büyük günahlardır.

5 — Birisiyle alış-veriş ettikten sonra pişman olduğunu görürse, onunla ikale etmek, yâni satışı geri çevirmektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Yapılan satıştan pişmanlık duyduğunu anlayıp satış ikale edenin, günahlarını Allah imha eder.» İkale farz değil ise de çok sevaptır.

6 — Fakire az bir şey de olsa veresiye vermek ve verebilmeye kadar geciktirmek niyetiyle vermeli. Öürlerse, helâl etmelidir. Selefte (eski) bazı kimselerin iki defteri vardır. Birincisinde meçhul isimler yazıyordu ki, bunlar fakirlerin ismi idi. Bunu, öldüğü takdirde onlardan kimse miras istemesin diye gizli tutardı. Bu grubu havas-tan saymazlardı. Havaslar, fakirler için defter tutmazlardı. Verilerse ahırlardı. Getirmesze ümitlerini keserlerdi. Din ehlinin ticareti böyle

idi. Din ertabının derdleri dünyevi muamelelerinde belli olur. Diniyi koruyup bir dirhem için şübbeye adan atmayan kimse ehliullahıtan olur. Doğrusunu Allah bilir.

5 — DÜNYA MUAMELELERİNDE DİNİ KORUMAK

Bil ki, dünya ticaretinin ahiret ticaretinden alıkoymadığı kimse bedbahttır. Zira düşün, bir altın kaba, toprak kaba (çömleğe) değişimin durumu ne olur?.. Dünya toprak kaba gibidir, hem çirkin, hem de çabuk kırılır. Ahiret ise, altın kab gibidir. Hem güzel, hem de ebedi ve bakidir. Dünya ticareti, ahirete azık olamaz. Cehennemün çukurlarını fazla dolaşmamak için uğraşmalıdır. İnsanlara gerekli olan sermaye din ve ahirettir.

Öyle ise, kendine acımayıp ondan gafil kalmak ve kendini tasma- niyle ticaret ve ziraat işlerine vermek doğru değildir. Din hususunda kendine acınmak şu yedi ihtiyacı göstermekle olur.

Birinci İhtiyat: Her gün kalbinde iyi niyetleri ve hayırlı azimleri taşımamalıdır. İnsanlara muhtaç olmamak, onlardan umut edip bir şey beklememek için kendinin ve çocuk çocuğunun rızasına belkilden kasmamaya, ahiret yolunda çalışıp meşgul olmak insânın bulmak için ask ve boş zaman teminine niyet etmemelidir. Ve yine iydiği emredip kötülükten sakındırmaya; bir günah ile karşılaştığı takdirde rıza göstermeyip menetmeğe; o gün insanlardan çekat, nasihat ve güveni esirgememeye niyet etmelidir.

Bu anlatılanlar, ahiret amelîleridir, peşin kâr olur. Eğer bundan başka eline dünyevi bir şey girerse, o fazladan bir kâr olur.

İkinci İhtiyat: Bilmelidir ki, insanlardan en az bin kişi onun için çalışmadan, bir gün bile yaşayamaz. Meselâ fırıncı, çiftçi, kılımcı, demirci, dokumacı ve diğer sanat erbabe gibi. Bunların hepsi onun işiyle meşguldurlar. Zira bunların hepsine ihtiyacı vardır. Öyle ise, onlar onun işleriyle meşgulken, hiç kimse'nin kendisinden fayda görmemesi doğru olmaz. Dünya insanları hepî yolculuktadır; yolculara yaraşan birbirlerine arkadaş, yardımcı olmaları ve birbirlerine acımalarıdır. Öyle ise, kendisi de sabahleyin erken bir iş yolunda olmak, ve ben müslümanlardan fayda görüp onlardan razı olduğum gibi, onlar da benden fayda görsün benden razı olsunlar, diye niyetlenip bir işle meşgul olmalıdır. Çünkü bütün sanatlar farz-ı kifayedir, kendisi de bu farzlardan birini yapmağa niyetlenmelidir. Bu niyetin doğru olmasının alameti; insanların muhtaç olduğu ve yolculuğundan sıkıntı çektiği bir sanatta uğraşmasıdır. Meselâ: Kuyumculuk, nakışçılık ve kalaycılık gibi sanatlar, dünyanın süsüdür. Bunlar zaruri ihtiyac olmadığı için yapılmamaları daha iyidir. Gerçek bunlar mübahdır. Ama erkeklere için altın sarmak elbise dikmek, kullanacakları altın esya yapmak, haramdır. Selefin sevmediği meslekler, gıda maddeleri satmak, kefen satmak, kasap ve sarraf olmak —zira bunda (sarraflıkta) fazla ücretliklerinden korunmak hayli güçtür— ve kan almaktır. Zira

iyileşmek unesüdü ile çok kere başkasını yaralar, halbuki bazen faydası da olmaz ve temâlikîlik ve tabakasıktır (debağlıktır). Zira, bunlarda elbiseleri temiz tutmak zordur. Ayrıca bunlarda aşağılık ahlâkı vardır. Ve çötenlik ve delâlliktir. Zira delâllikte fazla konuşmaktan kaçınmak zordur.

Hadîste: «Ticaretin hayırlısı, manifaturacılık; sanatların hayırlısı da terziliktir,» (Firdavsî sahibî; Hz. Ali'den) buyurulmaktadır. Ve yine hadîste: «Eğer cennette ticaret olsaydı bezazlık olurdu ve eğer cehennemde de ticaret olsaydı sarraflık olurdu,» (Ebu Mansur Deylîmî) buyurulmaktadır. Dört mesleği de aşağı görmüşler: Kiliççilik, pıncakçılık, ipkîçilik ve muallimlik. Çünkü bu meslek sahiplerinin işi, kadın ve çocuklarıdır. Aklı az kimselerle uğraşmanın da akli az olur.

Üçüncü İhtiyat: Dünya pazarı onu ahiret pazarından alıkoymamalıdır. Ahiret pazarı camilerdir. Zira Allah buyurur ki: «Mallarınız ve çocuklarınız için Allah'ın zikrinden alıkoymasına, yoksa ziyân edersiniz.

Halife Hz. Ömer pazarda, çarşıda: «Ey tüccarlar! Günümdürün hakkını ahiret için geri kalana da dünya için harcamaya» derdi. Sâlef inâdeti, sabah ve akşam vakitlerinde ahiret için çalışmak idi. Ya camilerde zikir ve viridlerle meşgul olurlardı, ya da ilim meclisinde toplanarlardı. Sabah çorbası ve kelle yemeğini çocuklar ve zimmîler (bâlim uyrukla başka din mensupları) satarlardı. Çünkü o vakitte erkekler camilerde bulunuyorlardı. Hadîste: «Melekler kulan amel defterini göğe çıkardıkları zaman (bakarlar); günün başında ve sonunda hayır amel işlemiş ise, aralarındakini onun yüzüne yazmaya bağışlarlar,» buyurulmaktadır. Ve yine hadîste buyrulur ki: «Sabah ve akşam melekleri, sabah ve akşam bir araya gelirler, Allah onlara hitap ederek buyurur ki: "Ey meleklerim kullarımı ne halde bıraktınız" melekler der ki: "Namaz ile meşgul oldukları halde beraktık", Allah: "Siz şahid olan onları bağışladım"» buyurur. Sâlef günün ortasında ezan sesini duyunca hiç beklemeden hangi işte iseler, bırakıp camiye gelirlerdi. Allah'ın, «İhtîşir ticaret ve satış onları Allah'ın zikrinden alıkoymasın» kelâmının tefsirinde: «Yâni onlar öyle bir kavimdir ki, demirleri ezanı duyunca, kaldırdığı çekiçi örsে vurmada, terzileri soktuğu iğneyi geri çekmeden namaza giderler,» denilmektedir.

Dördüncü İhtiyat: Çarşıda, pazarda Allahın zikrinden gafil olmamalıdır. Mümkün oldukça kalbini ve dilini ondan uzak tutmamalıdır. Zira kalb ve dilin Allahın zikrinden uzak kalmayınca, bütün dünya ile karışılmayacak faydalar elden gider. Gafiller arasında yapılan zikrin sebebi daha fazladır. Peygamber buyurur: «Gafiller arasında Allah'ı zikreden kimse, kuru ağaçlar arasında canlı gibi ve namertler arasında balıktan kahraman gâviler gibidir.» Ve yine buyurur ki: «Çarşıya, pazara gelinece bu duayı okuyanın amel defterine Allah iki milyon sevab yazdırır: "Bir olan Allah'dan başka mâbud yoktur. Onun ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd veundur. Diriltilir,

oldurtür. Diridir, Glümsükdür. Hayır onun elindedir. O, her şeye kadirdir.” Cüneyd-i Bağdadi buyurur: «Pazara çok kimse vardır ki, soñler halkasında oturanlardan daha kıymetlidir. Ve bazı kimse bilir ki, günlük virdi üçyüz rek'at namaz ve altmış bin tesbihtir.» Derler ki, Cüneyd, bu kelimadan kendini kasdetmişti. Hülâsa pazara, kalb rahatsızlığıyla ibâdet yapmak için rızkını kazanmaya gidenler, Cüneyd-i Bağdadi'nin dediği gibi olur; esas gayeyi terketmiş olmas, Pazara gitmekten maksadı dünyalık kazanmak olan kimse bu servata nail olmaz. Haftâ dünyalık taleb eden kimse camiide namaz kılma da kalbi, fikri ve düñnesi dükkân hesabında olur.

Başvce İhtiyat: Pazara düşkün olmamalıdır. Şöyle ki, herkesten önce pazara gidip herkesten sonra dönmemelidir. Uzak seferlere, tehlikeli yollara ve deniz yolculuğuna gitmemelidir. Çünkü bunlar çok dünya ihtirasından ileri gelir.

Muaz bin Cebel diyor ki: «İbâsin Zelenbur adında bir eñla vardır. Pazarlarda İbâsin vekili olur. İbâs ona pazara gönderip ona "yürü, git pazarcılarını kalbine yalan, yemin, hile ve hiyanet at, herkesten önce pazara gidip ve herkesten sonra dönen kimseye yoldaş ol" der. Hadiste: «Dünyanın en kötü yerleri pazarlardır. Pazarcılar en kötüde de evvel gidip sonra dönenlerdir» o halde ilim meclisinden, sabah virdinden ve kuşluk namazından çıkılmadan pazara girmemelidir. O güne yetecek miktar kazanınca da dönüp camiye gitmeli ve ahiret hayatına gerekli olanları kazanmalıdır. Çünkü ahiret hayatı çok uzundur, ona ihtiyâç fazladır ve onun azığından insanlar çok yoksundur.

Ehû Hanifenin hocası olan Hammad bin Seleme baş örtüsü atarda. İki habbe kazınan sepeti bağlayıp ibadete dönerdi.

İbrahim-i Havas (r.a.) diyor ki: «Bir gün İbrahim Edhem bana rastgeldi; nereye gidiyorsun, dedi. «Kil halıçı yapmağa gidiyorum», dedim. Bana: «Ey İsaanoğlu! Sen arıyorsun ve arıyorsun. Senin nasibin olan şey, mutlaka seni bulacaktır. O halde sende ayrılmayan şeyi niçin arıyorsun? Hiç, mahrum kalan haris ve rızıklanan ihtiyarları görmedin mi?» dedi. Dedim ki: «Ey İbrahim Edhem! Benim mülikyetimde bir hakkım zımmetinde bulunan bir damakından (bir ölçü) başka hiçbir şey yoktu.» Dedi ki: «Senin müslümanlığına yazık ki, bir damka sahip olduğun halde, yine dünya işine gidiyorsun.»

Seleften bir grup vardı ki, haftada iki günden fazla pazara gitmezdi. Diğer bir grup da her gün gider ve öğle namaz vaktinde dönerdi. Diğer bir grup da ikindi namaz vaktinde dönerdi. Hülâsa günlük nafakasını kazanan camiye giderdi.

Altıncı İhtiyat: Şüphelilerden kaçınmalıdır. Ama insan kaçınmaz da haramın etrafında dolayınca fasık ve asi olur. Şüphelendiği her-

şeyden Müstâfiden değil, kalbinden fetvâ alınmalıdır. Eğer bunun ehli ise... Gerçi kalb ehli olmak gayet nadirdir.

Demek ki, kendi kalbinde bir şeyde kötülük görürse, onu almalıdır. Zalimler ve onlara alakadar olan kimselerle ticaret yapmamalı, hiçbir zalime veresiye satış yapmamalıdır, ki zalimin ölümüne üzülmesin. Zenginleşince, buna sevinmemelidir. Zalimlere sattığı şeyden yardım görürlerse, onların zulmüne ortak olur. Meselâ İslâm düşmanlarına kâğıt satarsa, kıyamet gününde onlarla muahaze edilecektir.

Velhasıl herkesle muamele etmemeli, belki muamele yapmaya yarar kimseler aramalıdır. Şöyle rivayet edilir ki, bir zamanlar pazara gidenler: «Kiminle muamele yapalım?» diye sorunca, «kiminle arzu edersen onunla yap; çünkü bütün pazarcular ihtiyat ehlidir», derlerdi. Sonra bir zaman geldi. «Bütün pazar ehliyle yapın, yalnız İslâm, İslâm haricî derlerdi.

Ondan sonra da bir zaman gelecek ki, «hiç kimse ile muamele yapmayın» denilecektir. Bu söz bizim zamanımızdan evvel söylenmiştir. Bizim zamanımızda böyle olduğundan korkular. Çünkü muamelelerde belâli haram arasında ayırım yapılmamakta, halk haramlara dalmaktadır. Bunun sebebi, akılları ve dinleri noksan olan danışmanlarının verdiği fetvalardır. Onlar: «Dünyanın her tarafı bir olmuştur, yani hepsi haramdır» diyorlar. Bu söz, hadîsâtında büyük bir hatadır. İslâm gerçeği bunun ötesindedir. Bunun izahı bundan sonra «ehli ve haram» kitabında gelecektir, İnşallah.

Yedinci İhtiyat: Muamele yaptığın kimse ile hesabına doğru yapmalısın. Gerek konuşmada, gerek daymada; gerek vermede ve gerek almada olsun... Kıyamet gününde zalim ve mazlûmun yüzleştirileceklerini, mazlûmun, zalimden hakkını alacağını düşünmelidir. Büyükelenden biri rûyasında bir tüccar görüyor ve ona «Allah sana ne yaptı» diye soruyor. Tüccar diyor ki, «denime elibin sahife getirdiler.» ya Rabbi! Benler hepsi benim günahımın sahifeleri mi? dedim. Hitab geldi ki, sey İslâm! Elibin kimse ile alış-veriş yapmışsın. Herbiri onun sahifesidir.» Tüccar diyor ki: «Sahifelerde yapılan bütün muamelelerin başından sonuna kadar tafakkûr buldum.» Velhasıl eğer aldığı kimseden zimmetinde bir kuruş bile kalmış ise, mutlaka cekcektir ve o kuruşu ödeyip uhdesinden kurtuluncaya kadar hiçbir şeyin ona faydası olmayacaktır.

Muamelelerde salih selefin halleri ve şeriatın yolu bu anlattıklarımızdır. Bu zamanda bu sünnet kalkmıştır. Muamele ilmi unutulmuştur. Bu zamanda bir sünneti ihya eden büyük sevâblar kazanır. Peygamberimiz bir hadîste buyurur ki: «Bir zaman gelecek ki, bir kimse bu yaptığımız ihtiyatın onda birini yaparsa ona yeter.» Niçin ya Resûlallah dediler. «Çünkü siz inanamlar arasındasınız. Hayırlara inanıyorsunuz. Onun için ihtiyat yapmak size kolay gelir. Ama onlar hayırlara inanmayanlar arasındadır. Bu sebeble bu gibi ihtiyatları yapanlar gafiller arasında garîb kalır», buyurdu.

Bunu anlatmaktan maksat, «ne kadar ihtiyatlar masıl yapılsa» diyerek ümitsizliğe düşülmesin. Zira bu zamanda yapılan az riayet kifayet eder. Hatta ahiretin dünyadan hayırlı olduğuna inanarak, bu ihtiyatların hepsini yuhabılır. Çünkü bu ihtiyatlar fakirlik meydanı getirir. Bu fakirin ebedî padişah olacağına muhakkak gözle bakın şüphesiz bu zahmetle katlanır. Çünkü insanlar dünyada biraz servet kazanmak, ya da bir mevki elde etmek için mahrumiyetler içinde uzun yolculukların zahmetini çekmeğe mecburdurlar. Halbuki ölüm yetince ne mal ne de mevki kalır. Hepsini zayıf olur. Bu iş de boş geçer. Ahiret padişahlığı için çalışan, kendi nefisine reva görmediğini başkasına da reva görmemelidir.

DÖRDÜNCÜ ASIL

HELÂL, HARAM VE ŞÜBHELİ ŞEYLER

Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl aramak, her müslümana farzdır» (*) Helâlin ne olduğunu öğrenmeden onu kazanmak mümkün değildir. Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl de belli ve açıktır. Haram da belli ve açıktır. Bunların arasında ne olduğu bilinmeyen şüpheli şeyler vardır. Bunların etrafında dolaşmanın harama düşme ihtimali vardır.» Bu konudaki uzun lahızlara muhtaçtır. İhya kitabımızda, hiçbir kitapta olmayan bilgiler anlatıldı. Bu kitapta ise, avamın anlayabileceği kadar anlatılacaktır. Bu kaidelerin de dört bölümde anlatılalım. (İnşallah, Tebareke ve Teâlâ). Birinci bölüm, helâl kazanmanın sevap ve fazileti bahsindedir. İkinci bölüm, helâl ve haramdan takva ve vaka, dereceleri bahsindedir. Üçüncü bölüm, helâl ve haramı birbirinden ayırmanın bahsindedir. Dördüncü bölüm, Padişahların tayin ettiği vazife ve onlara muhalefet etmenin hükmü bahsindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HELÂLİN SEVAP VE FAZİLETİ; HARAMIN CEZASI

Bil ki, Allah buyurur: «Ey peygamberlerim! Helâl peynir ve laylekyle ibadetler yapınız.» (Mü'minün sûresi, âyet: 51). Ve bu sebepten peygamberimiz de buyurur ki: «Helâl aramak bütün müslümanlara farzdır» ve yine buyurur ki: «Bir kimse için haram karıştırmadan kırk gün aralıksız helâl yerse, Allah onun kalbine nur doldurur, kalbinden hikmet pınarlarını aktır.» Bir rivayette de: «Kalbinden dünya sevgisini keser.» (Ebu Naim, Hilyede) buyurur. Ashabın şuarından olan Sa'd bin Ebi Vakkas peygamberimize: «Ya Resûlellah! Dua buyursun ki, sizin duanız hareketiyle bizim de duamız reddolunmasın, kabul olsun» dedi. Peygamberimiz: «Ey Sa'd! Duanın kabul

(*) Zekât bahsinde geçti. Tebarekî de rivayet etti.

olması içta helâl yemektir.» (Taberani, Avsâid) buyurdu. Ve yine buyurur: «Çok kimseler vardır ki, yediği giydiği haramdır. Halbuki el kaldırıp dua ediyor. Böyle dua nasıl kabul olur? Allah senden ne fare, ne ne de sünnet kabul eder» ve yine: «Aldığı elbise parasının bir akçası haram olursa, o elbise üstünde kaldığı müddetçe namazın kabul olmaz» buyurur. Ve yine buyurdu ki: «Harâmetden meydana gelen ettin atış daha iyidir», yine buyurdu: «Allah nereden olursa pervasıza toplayana, Allah da nereden olursa pervasıza cehennemde atar; ve yine buyurdu: «Helâl kazanmak peşinde yorularak evine dönüp yatan, haşşolanmış olarak yatar. Ve Allahın hoşnutluğu ile sabahlar; yine buyurur: «Harâmetden kaçanlara hesab sormaya utanırım, ve yine buyurur ki: «Bir akça faiz almak, din nazarında otuz defa zinâ yapmaktan ağırdır» ve yine buyurur ki: «Harâmetden kazandığını sadaka verirse, kabul olmaz; saklarsa, cehennem yolunda ona azık olur.»

İbâ Bekir bir hizmetçinin elinden şerbet içti. Haram yoldan kazandığını anlayınca hemen parmağını boğazına götürdü ve istifa etti. O kadar zorlandı ki, döşüğünden korktular. Ve buyurdu ki: «Allahum! Bu şerbetten damarlarımda kalanımdan sana sığınırım.» Hz. Ömer de kendisine beytülmâl (hazine) devşerisinin sütlünden bir miktar verdikleri zaman böyle yapmıştı. Abdullah bin Ömer buyurur ki: «Kambur oluncaya kadar namaz kılın ve kul gıhi ihsâlineye kadar oruç tutsun, harâmetden sakınmadıkça faydası olmaz.»

Şâhyan-ı Sevri buyurur ki: «İlayr etmek kasdiyle haram maldan sadaka veren kimse, pis elbiseyi idrar ile yıkayan kimse gibidir ki, elbise daha çok pislenir». Yahya bin Muaz buyurdu ki: «İtaat Allah'ın hazinesidir. Onun anahtarını elindedir. O anahtarın dışları da helâl lokmadır, Şeh-i Tusteri buyurur: «Her kimse dört şey olmadan hakikate ulaşmaz: Birincisi, bütün farzları sünnetleriyle eda etmek, İkincisi, şüphelilerden de kaçınmak üçüncüsü, helâl yemek; dördüncüsü, içme ve dışta ne kadar yakışıklı sıfatlar varsa, hepsinden el çekmek; dördüncüsü, bunlara ölüncüye kadar sabretmek.»

Büyükler demişler ki: «Kırk gün şüpheli yemek yiyecek kalbi kararır, pastanır.» İbni Mübarek buyurur ki: «Bir şüpheli şeyi sahibine vermek, benim yanımda onbin akça sadaka vermekten hayırlıdır.» Şeh-i Tusteri buyurur ki: «Haram yiyecek ister istemez yedi anca günah işlemiş olur. Ve helâl yiyecek de yedi anca itaat etmiş olur ve devamla hayırlara muvaffak olur. Velhasıl bu konuda hadis ve eserler çoktur. Selefün takvâ sahipleri, tam ihtiyat üzere idler. Onlardan biri de Vühayb bin El Verd idi. Bunun hali şöyle idi: Nerden geldiğini bilmediği hiçbir şeyi yemedi.

Bir gün annesi ona bir bardak süt getirdi. Vallahine: «Bu süt nereden ve nasıl satın alınmıştır» diye sordu. Hepsini öğrendikten sonra: «Hayvan nerede otlatılmıştır, o yerde müslümanların hakkı var mıdır?» dedi. Annesi cevabı deyince, içmedi. Annesi: «Ey Vühayb! bu sütü iç! Allah sana merhamet eder» dedi. Vühayb: «Günah sebebiyle Allahın merhametine erişmek istemem» dedi. Bîr-i Halîye: «Ne

reden yiyorsan?» diye sordular. Çünkü Bısr'ın Musazzam ihtiyatı vardı. Dedi ki: «Başkalarının yediği yerden yerim. Fakat istemeden yiyip de ağlayanla, pervasına yiyip de gülen arasında fark vardır ve dedi ki: «Netice, el kısa, lokma küçük olmalıdır.»

İKİNCİ BÖLÜM

HELÂL VE HARAMIN DERECELERİ

Helâlin çeşitli dereceleri vardır, hepsi bir değildir. Çünkü bazıları, bazılarından daha temizdir. Bunun gibi haramlar da bazıları bazılarından daha ağır ve daha pisdir. Tıpkı bir hastaya hararetili şeyler zararlı olunca, harareti fazla olanın zararı fazla olur. Hararetin dereceleri çeşitlidir. Çünkü bal ile şekerin harareti bir değildir. Haram da böyledir. Müslümanların haram ve şüphelilerden kaçınmaları beş derecedir:

Birinci derece: Bütün müslümanların vera'dır. Şöyle ki, zahır fetvaya göre, haram olan şeylerden uzak durmalıdır. Bu vera'nın en aşağı derecesidir. Bu derecedeki vera'dan el çekenin (harama düşenin) adaleti hâttir. Ona fasak ve asi denir. Bu makamın da çeşitli dereceleri vardır. Çünkü bazı kimseler, bazı kimselerin malına fasak akid; fakat gönül nızasıyla alır. Gerçi bu haramdır. Fakat gasb ile alınan malın haramlığı bundan daha şiddetlidir. Ve eğer bir öküden veya bir fakirden gasbederse, haramlığı daha da şiddetli olur. Fasak akid de eğer riba sebebiyle olursa, riba sebebiyle olmayandan şiddetli olur. Gerçi her ikisine de haram denir. Haramlığı fazla olan akıbetinin tehlikesi de fazla olur, af ümidi daha az olur.

Nitekim şeker hastası bal yese, onun tehlikesi çoğalır. Kıvama gelmiş şekerden fazla yiyenin tehlikesi, az şekerli yiyenden daha çok olur. Velhasıl hangi şey helâl ve hangi şey haram olduğunu etraflı olarak ancak fıkıh ilmini kavrayan bilir. Herkese de fıkıh ilmini kavramak farz değildir. Çünkü geçimci, ganimet ve elyaz malından olmayan onların bahislerini okuması lâzım olmaz. Belki herkese muhtaç olduğu ilim lâzımdır. Meselâ eğer geçimci alış-verişten sağlanıyorsa, alış-veriş bilgilerini bilmesi farz olur. Eğer kiralama (icar) ile okursa icarlama ilmini bilmesi farz olur. Her mesleğin bir ilmi vardır. Geçimci hangisinden ise, onun ilmini bilmesi farz olur.

İkinci derece: İyâlerin vera'dır ki, onlara salih denir. Bunlar: Müstahsin «haram değildir, fakat şüphelidir» dediği şeylerden de sakınan kimselerdir. Şüphe de üç kısımdır: Bazısından kaçınmak farzır. Bazısından farz değil, müstahaptır. Kaçınması farz olan birinci derece, müstahap olan da ikinci derecedir. Üçüncüsünden kaçınmak da verve ve faydasızdır. Meselâ, av etni yerken belki başkasının mülküdür diye kaçınmak, veyahut arıye (ödünç) evinde otururken, belki sahibi öldü, varislerin eline geçti diye evden çıkmak.

Bunun gibi kaçınmalıdır, bir delil olmadıkça vevvesedir, amel etmeye yaramaz.

Üçüncü derece: Pehizlerin verna'dır ki, bunlara müttaki denir. Bunlar haram ve şüpheli olmayıp fakat onlara yol açabilen şeylerden sakınan kimselerdir.

Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Kul, tehlikeli şeylerden, tehlike olmak ihtimali ile sakınmadıkça müttakiler derecesine ulaşamaz. Hz. Ömer buyurdu ki: «Biz bir haram korkusundan dokuz helâlden kaçınırız. Bunun için bir kimsenin bir yük akça alacağı olursa, doksan dokuz akça alırdı. Tamam alırsa belki fazla almış olurum diye. Ali İbn Sâid buyurur ki: «Kira ile bir evde oturuyordum. Bir gün bir kâğıt yadım ve kâğıdın mürekkebinin duvarın toprağıyla kurutmak istedim. Kendi kendime dedim ki, duvar benim mülküm değildir, duvara el uzatmıyayım. Sonra dedim ki, bu kadar toprağın ne kıymeti olur. Ve sonra o topraktan yadığım kâğıdın üzerine saçtım. Rûyanda bir adam gördüm. Bana dedi ki, bazı kimseler duvar toprağının ne kıymeti vardır diyor. Yarın kıyamet gününde ne kıymeti olduğunu görecekler. Bu derecede olanlar ruhsatlı şeylerden kaçınmaktan da uzak kalmazlar. Çünkü ruhsat yolu tamamıyla açık tutulursa, fazlaya müncer olabilir, hem de âhirette takva ehlinin derecesinden düşebilirler, diye düşünüyorlar. Bu sebepten Hasan İbni Ali küçük İsen sadaka malından bir hurma ağzına alınca, Peygamberimiz «kırk, kırk» dedi, yanı: «Ey Hasan bırak yaramaz» buyurdu.

Halife Ömer bîn Abdülazîz'in öndine ganimet malından Misk getirdiler. Hemen burnuna tuttu ve: «Miskin faydası kokusudur» dedi. Bentler İslâmın nurundan Heri gelen şeylerdir. Büyük velîlerden biri, bir gece bir hastanaya bağında bekledi. Hasta ölünce, hemen kandili söndürdü. Ve: "Bu da varislerinin hakkı olan" dedi. Halife Ömer, müslümanların hanımlarına dağıtmak maksadıyla ganimet miskini evinde saklıyordu. Bir gün Hz. Ömer, hanımının baş örtüsünde Misk kokusu duydu ve bunu sordu. Hanımı, «Misk tartıştımsa, elimi başörtüme sildim» dedi. Ömer, hanımının bağundan örtüyü alıp koku eseri kalmayıncaya kadar onu su ve toprakla yıkadı ve oodan sonra hanıma verdi. Bu kadarına ruhsat vardı. Fakat Ömer başka bir şeye yol açmazın diye bu ruhsat kapısını bile kapadı. Velîkail takva seyahatını kazanmak için, haram korkusundan helâlden kaçındı.

İmam Ahmed bîn Hanbela sordular ki, Camide İken Sultanın malından buhar yakalar, ne yapmalıdır? Buyurdu ki, koku almamak için dışarı çıkmalıdır. Çünkü haram buharın kokusu, harama yakındır. Çünkü buhar kokusunun elbiseye sinmesi düşünülmüyor. Ruhsat yeri değildir. Ve yine Ahmed bîn Hanbela sordular ki, bir kimse bulduğu hâdis kâğıdının sahibinin izni almadan kopyasını alabilir mi? «evet olmaz» dedi.

Halife Ömer'in çok sevdiği bir hanımı vardı. Halife oluncu onu boğdu. Bir hususta vante olursa, mutlaka onu dinler diye böyle yaptı.

Bil ki, dünya zinetine ve süsüne raci olup onunla meşgul olmak, zararı başka şeylere yol açar. Hatta helâlden doya doya yiyenler bile takva derecesinden mahrum olur. Zira helâller zinciri şehveti tahrik edip kalbe boşuk fikirler verebilir. Dünya ahûlînin malına, bağına ve evlerine bakıp imrenmekte de, dünya hırsının harekete gelip dünya-lık toplama ve haramlara yol açmak korkusu olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur: «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır».

Bil ki, dünya malı mübahtır. Ona sergi bağlamak kalbi mağlub eder ve çok mal toplamaya sevkeder. Günah işmeden çok mal toplama da mümkün olmaz. Hatta kalbünde Allâhın zikri unutulur. Bütün felâketlerin başı da Allâh'ın zikrinden gâfil kalmaktır. Bunun için Süfyan-ı Sevrî dostların birisiyle beraber muhtaşem bir sâtin sarayının önünden geçerken yanındaki dostu saraya bakınca, Süfyan yasakladı ve: «Eğer bunun gibi şeylere bakarsanız; O âlet bu israfı girmesin. Bu Hîkârî siz bunun günahına ortak olarsunuz» dedi. Ahmed bin Hanbelî'e: «Camileri ve evleri kireç ile yapmak hususunu sordular. Buyurdu ki, toz toprak olmaması için camilerin ve evlerin zemini kireçle mâlîh etmek câizdir. Fakat ziynet kasdıyla duvarları kireçle yapmak câiz olmaz» Rivâyet edilir ki, selefîn büyüklüğü buyururlardı: «Elbisesi ince ve yufka olanın, dîni de ince ve yufka olur.» Velhâsıl bu babta anlatılmak istenen şudur; harama düşmek korkusu olursa, helâlden bile kaçınmak lâzımdır.

Dördüncü derece: Soddıkların vera'sıdır. Onlar, helâli olan şeylerden sadece harama mâncer olduğu için değil, belki onu meydana getiren sebeplerden birinin de içlendiği için saklanan kimselerdir. Meselâ: Hicr-i Hafi (r.a.a.) Sultanların yaptırdığı çeşmelerden su içmedi. Bazıları da, hac yolunda Sultanların yaptırdığı havuzlardan su içmeslerdi. Bazıları da, Sultanların açtığı kanallardan akanan bağların ürününi yemezlerdi Ahmed (r.a.) bin Hanbelî Camî yanında terâlik yapmayı çirkin gördü. O hâlde vera ehli yanında, camî etrafında yapılan terâlikle sağlanan kazanç çirkindir. Ona, mezarların kônbedhanesinde yapılan çıkıkkışkıktan sordular. «Kônbedhaneler ahiret için yapılmıştır. Onun için onların kazancı çirkindir.» Hizmetçilerden biri Sultan Sarayından gelen bir kandilli yakınca, kandili sahibi onu söndürdü. Büyüklenden birinin nahnının kaygı kırıldı. Padîşahın ıçkı geçiyordu. O ıçkıtan kaygıyı düzeltmekten sakındı.

Bir kadın ıplık eğirdi. Padîşahın ıçkı geçerken, o ıçkıta eğirmemek için geçmesini bekledi. Zinnûn-ı Mısrî'yi (r.a.) hapis etmişlerdi. Günlere aç kaldı. Müridlerinden bir kadın helâli ıplık ile yemek satın aldı ve ona gönderdi. O yemeği yemedi. Kadın ona gücenip dedi ki, gönderdiğim şey helâli idi ve bu kadar günden beri açım. Niçin yemedin? Zinnûn: «Bir zâlimin tabağında geldi. O da zindanının elâfı» dedi. Zinnûn bu ihtiyacı şunun için yaptı ki, ona yemeğin gelmesi bir zâlimin kuvveti ile idi. O kuvvet de haramdan hasıl olmuştu.

Bu anlatılan, vera'nun yüksek derecesidir. Bunun hakikatini bilmeyen vasıfıya düşüp hiçbir faukun elinden yemek yemez. Hakikat bu değildir. Çünkü bu, haram yemeği ihtiyad edinmiş, haramdan kuvvet alan kimseye mahsustur. Ama zinâcı olan kimsenin kuvveti zinâdan olmaz. Demek ki zinâcı elinden gelen yemek haram kuvveti vasıfıyla değildir.

Sırr-ı Sekati (r.a.) diyor ki, bir sahrada bir akar suya ve yeşillığe rastgeldim. Kendi kendime «bunlardan yiyeyim. Eğer hayatımdan beşerli yemiş olsam, bu olur» dedim. Gaybten bir ses geldi ki, seni buraya getiren kuvvet nerden geldi. Sırrı diyor ki, bunu duyunca, pişman oldum ve tevbe, istiğfar ettim.

Siddıkların derecesi bu anlatıldıklarıdır. Onların işi, bunun gibi ihtiyatlarda ince düşünmektir. Bu zamanda ise, eşiğe yıkarken temiz su bulmak için ihtiyat ederler. Siddıklar bunları basit şeyarlarda. Yahn ayak yürüyüp buldukları sadan taharet ederlerdi. Taharet bir nevi zahiri süsleyip, halkın nazarına hazırlamaktır. Bununla nefes büyük kabir hasıl olur. Ama nazargâh-ı Hak için olan temizlik gayet çetin ve zordur.

Beşinci derece: Mükarrefetler ve Muvahhidler vera'dır ki, onlar Allah için olmayan yemeği, içmeği, uykuya ve herşeyi kendilerine haram etmişlerdir. Bunlar, öyle insanlardır ki, niyetleri ve sıfatları bir olmuştur; muvahhidler, bu grubun kemale ermiş olanlarıdır.

Yahya bîn Muaz'dan anlatılır ki, o bir gün şerbet içmişti. Hanımı «Ev içinde biraz dolaş, şerbetin faydan görülsün.» dedi. Yahya: «Bu hareket ne sebepten dolayıdır. Sebetti açık değildir. Otuz yıldır ki, ben nefsimin muhasebesindeyim, onu din için olmayan hususlar için hareket etmekten koruyorum» dedi.

O halde bu insanların, din işlerinden başka bir şeye niyetleri, ve hareketleri olmaz. Şöyle ki, yemek yerken akıl ve hayatları yerinde duracak kadar, ibadet yapmak için kuvvet hasıl olacak kadar yerir. Konuşurken din için lüzum olan miktarı konuşurlar. Bu anlatılardan başka herşey kendi nefislerine haram bilirler.

Vera, dereceleri bu anlatılanlardır. O halde, bunları dinleyip kendi çalışmalarının azlığını ve zavallılığını bilmelisin. Eğer adaletli müslümanların vera'ı olan birinci dereceyi gözetmek istersen, kendinde, faukluk adını kaldırmak miktarında aciz ve çaresiz kalırsın, riayet edemeyişin. Ama söze gelince ağız açıp bütün melekottan dem vurursun. Şeriat ilmindeki zahiri meselelerden utanırsın. Fakat Sofilerin kullarını söyleyip yüksekte konuşmaya çalışırsın. Hadiste Peygamberimiz: «Ümmetin en kötüsü, nimetlere dahi çeşitli yemekler yiyen çeşitli eşişeler zıven ve söze gelince ağız acın çeşit çeşit konuşmalar yapanlardır.» Allah Teâlâ kullarını bunun gibi afetlerden saklasın.

Korunmak (umet) ve muvaffakiyet Allah'tandır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HELÂL VE HARAMI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Bil ki, bazı insanlar, dünya malının hepsini veyahüt çoğunu haram sanmışlar. Bu insanlar üç kısımdır: Bir kısmı ihtiyatta çok aşırı gitmişlerdir. Onlar, bitki, av hayvanları ve benzeri şeylerden başka hiçbir şeyi yemeye cevaz vermezler. Diğer kısım da, şehvet ve tembelliğe esir olmuşlar. Onlar da helâli ve haramı ayırmı yapmadan herşeyden yemeği caiz görmekteydiler. Üçüncü kısım ise, Hâdîl derecesine daha yakındır. Onların, herbirinden ancak lüzuma kadar yendir. Bu üç grubun görüşü de kesinlikle hatalıdır. Doğru olan şudur: Bütün helâller ve haramlar açık ve bellidir. Gerçi aralarında bazen benzerlik de olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Dünya malının çoğunu haram sananlar yanılmaktadırlar. Zira haramlar çok ise de, helâller onlardan daha çoktur.» O halde, dünya malının çoğunu haram itikat edenler, yanılmaktadırlar. Çünkü haram çok ise de, daha çok değildir. Çok ile daha çok arasında da fark vardır. Nitekim mesele hasta, mibafir, asker çoktur, daha çok değildir. Zallimler çoktur, ama mazlumlara onlardan daha çoktur. Bunun hatırlı olmasının sebebi «İhya» kitabında delilleriyle beyan ettik. Arzu eden orda bulsun.

Şunu bilmelidir ki, insanlara, Allahın helâl kıldığı şeyleri yemeleri emir olunmamıştır. Bunu kimse yapamaz. Belki insanların, kendilerinin helâli zannettikleri, haram olduğunu bilmedikleri şeyleri yemeleri emrolunmuştur. Bu da kolaylıkla yapılır. Bunun böyle olduğunu da delil şudur ki: Peygamberimiz, bir mikrikin ibriğinden abdest aldı. Halife Ömer de, bir kâfirin testisinden abdest almıştır. Sualdik-ları zaman bunların testisinden su içtirdi. Halbuki, aksariyetle bunların elleri pis olur. Çünkü şarap içerler, murdar yerler. Fakat pis olduğunu bilseyince, onu temiz sayarlardı. Sahabeler, hangi şehire varsalar, onun yemeğini yerlerdi, sakinleriyle muamele ederlerdi. Halbuki, onların mamasında da faiz (riba) yiyenler, içki satanlar ve içenler çoktu. Ve kendileri dünya malından tamamiyle el çekip zaruret miktarıyla kanaat etmişlerdi. O halde, senin bilgine göre insanların altı kısım olduğunu bilmelisin:

Birinci kısım: Ne iyiliğini, ne de kötülüğünü bilmediğin kimsedir. Mesele bir şehirde yabancı olan, herkesten yemek almak ve onlarla muamele yapmak caiz olur. Çünkü elinde bulunan herşey gübreniye olan mülküdür. Elindeki şeyin haram olduğunu bir delil bulunmadıkça bu kadar kifayet eder. Ama bu yerlerde bekleyip helâli ve haram olduğunu bilen birisini ele geçirmek vera' cümlesinden olur. Gerçi böyle birisini bulmak farz değildir.

İkinci kısım: Salih bildiğin kimsedir. Bunun malını yemek caizdir, yememek vera' olmaz. Belki vesvese olur. O kimse senin tared-

dütünden huzursuz olur, kalben incinirse günah olur. Çünkü salih bir kimseye su-î zanda bulunmak günahdır.

Üçüncü kısım: Zalim bildiğin kimselerdir. Padişahın yakınları ve devlet adamları gibi. Yoksa malının çoğunun haram olduğunu bildiğin kimsedir. Bunların malından kaçınmak farzdır. Ancak o malın helâl olduğunu delille bilirse caizdir. Çünkü helâl olduğuna delil bulunmadıkça onun eli gazib eli olarak kabul edilir.

Dördüncü kısım: Malının çoğunun helâl olup biraz da haram karıştığını bildiğin kimsedir.

Meselâ ziraatla uğraşp fakat elinde padişahın işi de bulunan kimseler. Ve töcear olup padişahın adamlarıyla muamele eden kimselerdir. Bunların malının temeli helâl olduğu takdirde, hepsini helâl kabul etmek caizdir. Ancak vera' ehli yanında sakınmak mühimdir.

Abdullah bin Mübarek'in vekili Basra'dan mektupla sordu ki, padişah adamlarıyla muamele edenlerle muamele etmek doğru olurmu? Abdullah yazdığı cevapta: «Padişah adamlarından başka kimse ile muamele etmeyenlere muamele etmeyin. Hem onlarla, hem de başkasıyla muamele edenlerle muamele edin» diye izin verdi.

Beşinci kısım: Zulmüne vakuf olmadığın, malının durumunu bilmediğin, fakat onda zulüm alâmeti gördüğün kimsedir. Kaba konuşmak, hava ehlinin kıyafetine bürünmek gibi şeyler bunun zâhîr alâmetleridir. Bu kimselerle sana vereceği malın belâbdan kazanıldığını bilmedikçe muamele etmekten kaçınmalıdır.

Altıncı kısım: Zulüm alâmetini görmediğin, fakat hâklığına delâlet eden işlerini gördüğün kimselerdir. İpek elbise giyenler, içki içenler ve namahrem kadınlara bakanlar gibi. Sahih olan şudur ki, bunların malından kaçınmak farz değildir. Çünkü bu hususlar malı haram yapmaz. Nihayet şu denilebilir ki, bu kadar harumlardan sakınmayan, haram maldan da sakınmaz. Bu derece ile de onun malının haramlığına hüküm olunmaz. Çünkü hiçbir kimse günahtan masum değildir. Çok kimseler vardır ki, gerçi günahtan kaçınmaz; fakat insanların hakkından kaçınırlar.

Bu anlatılan kurallar, helâl ve haramı birbirinden ayırmak için mütâaka gösterilmelidir. Çünkü bu kurallara riayet edildikten sonra bilmeyen bazı haramlar yenilse, onda hesap sorulmaz. Nasil ki necasetle namaz kılmak olıs değildir. Ama kendisinde necaset olduğu hâlde bilmezse, mes'ul olmaz. Hatta bir kavle göre sonra öğrense de namaz kaza etmek lâzım gelmez. Çünkü Peygamberimiz namaz içinde nalınlarını çıkardı ve namaza yeni baştan başlamadı; ve «Cebrekli nalınlerde necaset olduğuna haber verdi.» buyurdu.

Bil ki, malından kaçınmak farz değil de, mühimdir dediğiniz kimselere «bu malı nereden aldın?» diye sormak caizdir. Fakat gücenmeyeceğini bilmek şartıyla. Eğer güceneceğini bilirse, sormak haram olur. Çünkü vera', ihtiyattır. Kaldı kırmak ise haramdır. Belki güzelikle bir şeyi bahane ederek yememelidir. Eğer yemediği takdirde gü-

cemetceğini biliriz, yemelidir. Ve yine, eğer sorduğu takdirde duyup incineceği ihtimali varsa, yine böyledir. Çünkü böyle sual, tetessüs, gıybet ve su-i zandır ki, bunların hepsi haramdır. Sadece ihtiyat için mübah olmaz. Peygamberimiz ziyafetlerde bulunurdu ve sormazdı. Kendisine hediyeler getirirlerdi. Medine'ye ilk hicret ettiklerinde, kendilerine ne sunulursa, şüpheli olup da kimse sualden incinmiyeceği vakit «hediyedir, sadakanıdır?» diye sorardı.

Bir pazarda Padişahın malına zorla satacaklar, yahut yağma edilmiş koyunlar getirsekler, eğer o pazarda satılan malların çoğu haram ise, nerden geldiğini sormadan satın almamalıdır. Eğer çoğu haram değilse sormadan satın almak câiz olur. Fakat takvâ için sormak önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SULTANLARIN VERDİĞİ VAZİFE, ONLARA SELÂMA DURMAK, MALLARINDAN ALMAK

Bil ki, zamanın Sultanlarının elinde bulunan mal, Müslümanlardan ya rüvât, veya müsadere yoluyla alınmışsa, hepsi haramdır. Sultanların elinde bulunan mallardan üç kısmı helâldir:

- 1 — Kâfirlerden alınan ganimet malları,
- 2 — Şeriata uygun bir şekilde zimmlilerden toplanan cizye,
- 3 — Varist olmayan birisinin ölmesiyle intikâl eden varaset mallarıdır. Bu zamanda böyle helâl mal az olup da çoğu rüvât ve müsadere ile alınan mal olunca, ele geçecek şeyin ganimet, cizye yahut miras mal olduğunu bilmedikçe, padişahlar tarafından birşey almak câiz olmaz.

Sultan da bir araziyi ihya eder, çalıştırırca, mahsulü helâl olur. Fakat o mülkû ücret ile ihya eder de, işçilerin ücretini helâl maldan vermezse, şüpheli olur; gerçi haram olmaz. Padişah bir mülkû borca karpı satın alırsa, bu da padişahın mülkû olur. Ancak parasını haram maldan öderse, ona da şüphe karışır. Bu itibarla padişaktan maaş alan kimse, eğer öcal malından alıyorsa, ne kadar tayin edilmişse câizdir. Eğer miras ve devlet yararına ayrılmış maldan alırsa, helâl olmaz. Ancak Müslümanların yararına olan bir iş görürse, müftû, kadî, vakıf mütevellisi ve tabib gibi, helâl olur. Velhâsıl ammenin yararına olan bir işle uğraşan kimseye helâl olur. Şu hâlde talebenin ve fakirinin de bu maldan hakkı vardır.

Ancak alimlere ve diğerlerine bu mal şu şartla helâl olur; padişah ve devlet adamlarına yaşıllık yapıp haksız işlerde onlara muvafakat etmeyecekler. Onların huzuruna varmayacaklar. İşleri kabî varlıklarsa, şeriata uygun şekilde varacaklar. Bunun şartlarını inşaallah şimdi anlatacağız.

SULTAN VE DEVLET RİCALİ İLE GÖRÜŞMEK

Bil ki, alim olan ve olmayınların padişahların huzuruna varmalarının üç derecesi vardır:

1 -- Onlara hiç yaklaşılmamaktır ki, dinin selâmeti bundadır.

2 -- Padişahların yanına gidip selâma durmaktır. Bu derece, şeriatla kötüdür. Ancak zarûret olursa, caizdir. Çünkü Peygamberinâs zalim hükümdarları anlatırken buyurur ki: «Onlardan uzak olan kurtulur. Onlarla beraber dünyaya bağı olan da onlardandır.» Ve yine buyurdu ki: «Benden sonra zalim padişahlar gelecektir. Onların yan ve zalimâne karşı gerçek davranıp rızâ gösteren kimse hizada değildir. Kıyamet gününde onların, bizim (Kesser) havuzumuz tarafına yola geçmesi; ve yine buyurdu: «Allah katında en kötü ve çirkin alim, hükümdarların yanına gidenlerdir. Hükümdarların en iyisi, en güzel de, alimlerin yanına gidenlerdirlere (*). Yine buyurdu: «Âlimler hükümdarlarla oturup kalkmadıkça, peygamberlerin emânikler. Oturup kalktıkları zaman, emamete hiyyet etmiş olurlar. Onlardan uzak durun.»

Ebu Zeri Gıfari (R.A.) Seleme'ye buyurdu ki: «Padişahların kapısından uzak ol. Çünkü onların dünyasından sana bir fayda ulaşrsa, dininde ondan büyük noksanlık olur. Ve yine buyurdu ki: «Cehen-nemde bir vadi vardır ki, ona Sultanları ziyarete gelen alimlerden başkaca girmez.» Abbad bin Sabit (r.a.) dedi ki: «Âlimlerin ve sulâhlerin hükümdarları sevmeleri münafekklik delîlidir. Zengîleri sevmeleri ri-yâ delîlidir.» İbn Mes'ud (r.e.) dedi ki: «Bazı kimseler dini kümlî olarak hükümdarların yanına gider, dinsiz döner; ne sebepten? dediler. «Allahın kâdîğı bir şöyle onların rızasını ararlara cevabını verdi.

Fudeyl bin İyad diyor ki: «Allaha yemin ederim ki, alim, hükümdara yaklaştığı kadar, Allahtan uzaklaşır.» Vehab İbn Münebbîh diyor ki: «Hükümdarların hizmetine giren çok âlimler vardır ki, müslümanlara, kumarbazlardan daha fazla zarar dokunur». Muhammed bin Seleme diyor ki: «İnsanın pisliği üzerine toplanan sinekler, hükümdar kâpesında toplanan alimlerden hayırlıdır.»

HÜKÜMDARLARLA YAKIN OLMANIN MAHZURLARI

Bil ki, bu sıkı yasakların sebebi, şudur: Hükümdarların hizmetinde çalışan âlimler, ya sözleri sebebiyle, ya fiilleri sebebiyle, ya da sü-kûtları sebebiyle veya da ilhakları sebebiyle günaha düşerler.

(*) İbn hâlede geçti. İyeye bak.

Fil sebebiyle günah: Hükümdarların sarayları ekseriyetle gash mahal olur. Bunun için oraya gitmek câiz değildir. Eğer farz-ı muhal salurada, çöde olup çadırlarda sakin olsalar, onların çadırları, sergileri haramdır. Bunun için onlara yaklaşıp o sergilere ayak basmak câiz olmaz. Eğer helki bir yerde çadırsız ve yaysız olsalar, eğer yanlarına varan adam hizmet edip başına eğerse bir zalime tevazu etmiş olur. Bu da câiz değildir. Hadiste: «Zalim olmasa bile, bir zengine zenginliğinden dolayı tevâzâ edemin dininin bir kısmı gider.» O halde onlara selâm vermekten başka bir şey mübah değildir. Demek ki, el öpmek, baş eğmek câiz olmaz. Hükümdar âdil, yahut ilmiyle amil olan bir alim, yahut din cihetinden tevazuya layık bir kimse ise yapılabilir. Sebitten bazıları bu hususta çok aşırı gidip zalimlerin selâmına cevap da vermemişler. Böylece zalimleri sebebiyle onları hakır görmüşler.

Sözleri sebebiyle günah: Onlara dua edip: «Allah ömürler versin, görevin kutlu olsun» gibi dualarda bulunmak câiz değildir. Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Bir zalime, uzun ömürlü olması için dua etmek, devamlı günah işleyecek birinin dünyada kalmasını arzu etmek olur.» O halde bu gibilere dua etmek câiz değildir. Ancak: «Allah seni ılah etsin, yahut seni hayırlı işlere muvaffak eylesin, yahut Allah ömrünü itaatına uzatsın», denilebilir. Duayı bitirince, ekseriyetle onların yarurisi hizmetine taraftar olduğunu arzeder ve «gelmekten maksadımız hizmetinizdir» der.

Eğer gerçek kalbinde bu arzu yoksa, zarûretsiz yalancılık ve menafıklık etmiş olur. Eğer kalbinde var ise, zulmü görmek isteyen, İslâm nurundan uzaklaşmış olur, Hatta Allah'a muhalefet eden, kendine muhalefet eden kimse gibi görmek istemeli. Bunu da bitirince, onu övmeye başlar; onu adalet, ınsaf ve cömertlikle vasıflandırır. Bu da yalandan hali değildir. Bununla da en azından zalimi sevindirmiş olur. Bunu da bitirince, o zalim bir günah söyleyecek, o da kabul edip başını sallayarak doğrulaması gerekir. İşte bütün bunlar günah-ı tar.

Sükûtları sebebiyle günah: Sarayında ipek sergiler, duvarlarında resimler, sırtında ipek elbiseler, parmağında altın yüzükler ve yanında gümüş sürahiler gürecektir. Ve dilinden nice kötü ve yalan sözler duyması muhtemeldir ve bütün bunlardan nehyetmesi farz İken edemeyecektir. Eğer nehyetmekten korkarsa, mazur sayılır. Fakat günah işleyeceği ve bu günahın önlene geçemeyeceği bir yere zarûretsiz gitmek mazur sayılmaz.

Kalb ve fikret sebebiyle günah: Zalime meyledip onu sever, ona tevazu gösterip iyiliğin bekler ve kendisinde dünya sevgisi ve arzusu harekete geçer. Peygamber buyurur ki: «Ey hâret edenler! Allahın verdiği rızık için dünyayı sevenlerin yanına gitmeyin, sonra Allah size gazab edersin. İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünya ehlinin mahşere bakmayın. Çünkü onların dünyasının ziyetini, iman lezzetini kalbinizden siler.»

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, hiçbir zalimin huzuruna gitmeye ruhsat yoktur. Ancak iki sebeble gıdılebilir: Birisi, bir hükümdarı ziyaret etmesi emredilmişse ki, ziyaret etmediği takdirde, hâşmet, saltanat bozulur, rayaları söz dinlememeye alır; bu durumda onu incitme ihtimali olur. Diğeri de, kendisine yapılan zulmü açıklamak, yahut bir müstüman hakkı için gitmeğe ruhsat vardır. Ama yalan söylememek, medhi senâ etmemek ve şiddetli uyarımları esirgememek şartıyla.

Nasihati şiddetle yapmaktan korkuyorsa, güzellikle etmelidir esirgemesidir. Eğer nasihatın kabul olmayacağına biliyorsa, hiç olmazsa yalandan ve övmekten kaçınmalıdır. Bazıları kendine sıs vererek hükümdar huzuruna birinin hakkına yardım için giderim der. Ama o hususun başkasının yardımı ile yapıldığı, yahut başkasının daha nüfuzla olduğu anlaşılrsa, kalbi incinir. Bu da, zarfret karşısında gitmeğine, belki nam ve şöhret kalmak için gittiğine delildir.

3 — Sultanların yanına gitmemeli, belki sultanlar onun yanına gelmelidir. Bunun adabı da budur ki, selâm verirlerse, selâmlarını almalıdır. Onlara saygı gösterip ayağa kalkması caizdir. Çünkü onların gelmesi ilme hürmet içindir. Bu iyiliğe onlar da karşılık görmeye müstahak olurlar. Ama dünyevî mevkilerin önemsişliğini göstermek için ayağa kalkmamak daha iyidir. Ancak kendisini inciteceklerinden, veya Sultanın, halkı üzerindeki otoritesinin bozulacağından korkarsa kalkması daha iyi olur.

Sultan oturunca, ona üç çeşit nasihat yapması farzdır: Birincisi: Sultan bir şeyin haram olduğunu bilmiyorsa, ona anlatmalıdır. İkincisi, haram olduğunu bildiği halde yapıyorsa, onu azabla korkutmak ve «dünya lezzeti sebebiyle ahiret hayatına zarar ettirmeğe değmez», gibi sözlerle nasihat etmelidir. Üçüncüsü; Müslümanların yararına olan bazı şeyler olup Sultan onlardan habersiz ise ve bildirdiği takdirde kabul edeceğini umuyorsa uyarmalıdır.

Eğer kabul ümidi varsa, bu üç şey için sultanların yanına gitmek farzdır.

Eğer alim gibi, ilmin şartlarına riayet ediyor, ilme hürmeti varsa, alimin sözlerini kabul etmekten uzak olmaz. Ama eğer dünyaya düşkün olursa, susmak daha iyidir. Çünkü nasihat etmenin, kendisini iltihaz ve alay mevzuu yapmaktan başka faydan olmaz.

Mukatil bin Salih der ki: «Ebu Hanifemizin üstadı olan Hammad bin Selemanın yanına gittim, edasında bir Kur'an, bir hasır, bir post ve bir ibrikten başka bir şeyi görmedim.» O anda kaza çalıncı. Dediler, ki zamanın halifesi Muhammed bin Süleyman geldi. İçeri girip Hammadin huzurunda: «Ey Hammad! Her defa seni görünce kalbime korku doluyor. Bunun sebebi nedir?» dedi. Hammad dedi ki: Bunun sebebi şudur: Peygamberimle buyurur ki: «Bir alimin Rımdan maksadı Allah ise, herkes ondan korkar. Maksadı dünya olan alim ise, herkesten korkar.» Sonra halife önüne kırkbin akçe koydu ve ahir üç harena

dedi. Hammad: «Bunu al, sahiblerine ver» dedi. Halife yemin etti ki, bu mal veraset yoluyla bana kalmıştır, kimsenin hakkı yok içinde. Hammad: «Benim ihtiyacım yoktur, muhtaç olanlara ver» dedi. Halife: «Sen müstahaklarına taksim et» dedi. Hammad: «Belki hakkıyla taksim edemem. Bazı kimseler benim için, insafsızlık yaptı, derler.» Böyle olmasını da caiz görmem deyip o parayı kabul etmedi. Eski alimlerin eski Sultanlarla halleri böyle idi.

Alimler Sultanlarla karşılaştınca, Tavus'un Halife Hışam bin Abdülmelek ile karşılaştığı gibi, karşılaşılmıştır. Hışam halife idi. Medine'ye gelince, «Bana Peygamberimizin sahabelerinden birini getirin» dedi. «Sahabeden kimse kalmadı, hepsi ölü», dediler. Hışam: «Tabinden kimse varsa getirin» dedi. Tavus'u huzuruna getirdiler. Ayakındaki ayakkabısını çıkarıp «Kesilmiştü aleyke ya Hışam! Nasılsın ya Hışam!» dedi. Hışam, garaba gelip onu öldürmek istedi. Dediler ki:

«Ey Halife bu geldiğin yer Peygamberin haremidir. Bu adam da büyük alimlerden. Burada böyle iş (öldürmek) olmasa sonra Hışam dedi ki: «Ey Tavus! Bu yaptığın işe nasıl cesaret ettin?» Tavus: «Ben ne yaptım ki?» dedi. Hışam daha fazla kızarak «dört saygısızlık yaptın: Birisi, bizim serginin kenarında ayakkabını çıkardı». Halbuki, onların yanında bu saygısızlıktı. Çünkü onlara ya çizme, yahut ayakkabı ile oturuluydu. Nitekim zamanımızda da Halifelerin Sarayında adet böyledir. «İkinci, "Emirü'l-Mü'minin" demedin. Üçüncüsü, bana künyemle değil isimle çağırın.» Bu da Araplarca çirkin idi.

«Dördüncüsü, merasımsız geldin, huzuruma oturdun: Elimi öpmedin», dedi. Tavus dedi ki, ayakkabımı çıkarmak şundan: Günde beş defa Allahın huzurunda ayakkabımı çıkarırım, kızmıyor. Emirü'l-Mü'minin dememenin sebebi şudur ki, Müslümanlar toplumunun hepisi senin emirliğinden râa değildir. Öyle demiş olam, yalan söylemiş olurum. Künyemle değil de adıyla çağırmanın sebebi ise şudur ki, Allah kendi dostlarına, isimleriyle çağırır: «Ya Yahya, ya İsa» buyurur. Düşmanlarını da künyesiyle çağırır: «Tebbet, yeda Ebûlehebbas» buyurur. Elimi öpmemenin sebebi ise şudur: Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali'den duyduğum ki, cehennem ehlini görmek isteyen, kendisi oturup huzurunda birkaç kişi ayakta bekleyen kimseye bakın. Tavus'un bu sözleri Hışamın hoşuna gitti, ve: «Bana nasihat et» dedi. Tavus buyurdu ki: «Hz. Ali'den duyduğum, buyurdu ki: "Cehennemde dağlar büyüklüğünde ejderhalar ve devler büyüklüğünde akrepler vardır. Bunlar halkına adaletle iş görmeyen hükümdarları bekliyorlar."» Tavus bu sözleri söyledi ve kalkıp gitti.

Halife Süleyman bin Abdülmelek Medine'ye gelince, büyük alimlerden olan Ebû Hazım'ı çağırdı. Ona: «Ey Ebu Hazım! Ölümü sevmiyorum, sebebi nedir?» dedi. Ebu Hazım: «Dünya evini manevur ettin, ahiret evini de harab ettin. Manevur eden harab eve götürülen elbette üzülsün», dedi. Süleyman: «Bu şekilde olan insanlar hakkın huzuruna nasıl varacaklar?» diye sordu. Ebu Hazım: «İyi amel sahâbeleri, Şafardan dönüp sevgililerine kavuşan gibi; kötü amel sahâbeleri de, efen-

disinden kaçıp ve zorla efendisinin huzuruna getirilen köle gibi olacaktı», dedi. Süleyman: «Keşke ben o zaman halim nasıl olacağına bilseydim» dedi. Ebu Hazım: «Kendini Kur'an'a arz et halin ne olacağını bilersen gerekir. Kur'an'da: "İyi amel yapanlar Cennette, kötü amel yapanlar da cehennemdedir"» buyurulmaktadır. Ebu Hazım'a, «Allah'ın rahmeti nerededir?» diye sordu. Ebu Hazım: «Şüphesiz Allah'ın rahmeti, iyi amel yapanlara yakındır» âyeti kerîmesini okudu.

Din alimlerinin eski sultanlarla konuşmaları böyle idi. Dünya alimlerinin arkadaşlığı ise, şöyle idi: Onlara dua ederler, överler, hoşuna giden sözler söylerlerdi.

Bir kurnasılıkta fırsatını bulup arzularına almağa çalışarlardı. Nasihat yaptıkları zaman da, maksadları Hakkın rızası değil, halkın rızası olur. Bunun alameti şudur ki, başkası o nasihatı yapsa, kıskanırlar. Velhasıl sıfatları ne olursa olsun, salimleri görmemek ve onların huzuruna gitmemek daha iyidir. Eğer birisi bütün insanlardan ıhlâsını kesip zaviye hayatına çekilmeden, Sultanlardan ıhlâsını kesmiyorsa, herkesten ıhlâsını kesip zaviye hayatına seçmelidir. Çünkü Peygamber buyurur ki: «Ümmetin alimleri hükümdarlarına muvafakat etmedikçe, Ümmet, Allahın himayesinde değildir. Velhasıl hükümdar ve sultanların bozulmasıyla halk da bozulur, Hükümdar ve sultanlar da, alimlerin bozulmasıyla bozulur. Alimler, onları istah etmedikleri için, kötü Fılllarını, boğenilmeyen işlerini reddetmedikleri için kendileri de bozulur.

SULTANDAN MAL ALMANIN ŞARTLARI

Eğer Sultan bir alime, hayırlı işlere harcamak üzere bir miktar mal gönderir de o malın belli bir sahibi var ise, almak caiz değildir. Sahibi yoksa, bazı alimler o malı alıp harcamaya cevap vermemişler. Bence evlâ olan, o malı alıp hayırlı işlere harcamaktır. Çünkü böylece onların tasarrufundan çıkar, zulme âlet olmaz, ve fakirlerin rahatına da sebep olur. Demek ki bu mal fakirlere harcanır. Ancak üç şartla çıkartılmalıdır. Birinci şart: O mal Sultandan alınca, Sultan onun helâl olduğuna düşünülüp: «Eğer helâl olmasaydı, hayra harcamak için olmazdı» denmelidir. Çünkü bu takdirde, Sultan haram kazanca daha fazla cesaret eder ve böylece murar, hayırlara harcamasından bâsıl olan tyıldan fazla olur.

İkinci şart: Aldığı malı dağıtacağını başkası da bilmelidir. Ve o mal hayırlı işlere harcandığı da bilinmelidir. Nitekim bazıları İmam-ı Şâfi'nin, Halifelerden böyle mal aldığını delil olarak göstermektedirler. Halbuki onlar, imaman aldığı malı tamamıyla hayırlı işlere harcadığını bilmiyorlardı. Vehab bin Münabbih ve Tavus; Haccac'ın kardeşi Muhammed'e gittiler. Tavus ona nasihat etmeğe başladı. Sabah soğuğu vardı. Haccac emretti de onun sırtına bir hırka koydular, Ta-

vus konuşurken sırtını oynattı ve ehlisini sırtından döğürdü. Muhammed bunu görünce kızdı. Değeri çıkınca, Vehab Tavus'a: «O aklı-seyi alıp bir fakire verseydin onu böyle kırdırmasaydın daha iyi idi» dedi. Tavus: «Şundan emin olmadım: Birisi görür de fakire verdiği bilmez ve onların malını almayı mübah sanar» dedi.

Üçüncü Şart: Sana hayıra harcamak üzere gönderdiği maldan dolayı kalbinde onun sevgisi hasıl olmamalıdır. Çünkü zalimi sevmek pek günahlara yol açar. Çünkü yağcılık yapmasına sebep olur. Onun ölümlü ve azılla üzümlü, yetki ve derecesinin artmasıyla da sevinir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Ya Hakkî, hiçbir zalime bana iyilik ettirme ki, kalbim ona meyketmesine. Peygamberimizin böyle söylemesinin sebebi şudur: Kalb, zarûri olarak kendisine iyilik eden kimseye meyli eder. Halbuki Allah: «Zulüm edenlere meyketmeyiniz» buyurur. Halifelerden biri, Malik bin Dinar'a bin dirhem gönderdi. Malik onu hayırlı işlere dağıttı, bir dirhem bırakmadı. Muhammed bin Vasi: «Ey Malik! Doğru söyle, malın taksim işini sana bıraktığı için, kalbin o zalime meyketti mi?» dedi. Malik sevette dedi. Muhammed: «Benim korktuğum bu idi, nihayet mal sende kötülüğünü gösterdi», dedi.

Basra büyüklerinden biri, Sultanın malını alıp müstahaklara dağıttı. Ona: «Kalbimin, sana mal veren sultana meyketceğinden korkmuyor musun?» dediler. Dedi ki: «Eğer birisi elimi tutup beni cennete koyse ve dönüp günah işlese, mutlaka ona düşmanlık ederim. Ona, o Allah için düşmanlık ederim ki, beni cennete götürmesi için, onu (kalbini) bana müsaahhar etilsin» Bu derece kuvveti olan kimse, Hükümdarların malını alıp dağıtmasından korkusu olmaz. Muvafakiyet Allah'tandır.

BEŞİNCİ ASIL

DOSTLAR, TANIDUKLAR VE DİN KARDEŞLERİYLE YAPILAN ARKADAŞLIĞIN HAKLARINI GÖZETMEK

Bilki, dünya, Allah'a göden yolun bir konağıdır. Bütün insanlar bu konakta misafirdir. Maksudı bir olan bir yolcu kâfilisi, bir şahıs gibidir. Aralarında, sevgi, birlik ve yardımlaşma olmak, birbirlerinin haklarını gözetmelidirler. Biz insanlarla muşâveret etmenin haklarını üç bölümde anlatacağız.

Birinci bölüm, ahîret dostluğunun ve din kardeşliğinin faslîti ve şartları hakkındadır. İkinci bölüm, dostların birbirleri üzerindeki hakları hakkındadır. Üçüncü bölüm, Müslümanların birbirleri üzerindeki hakları; akrabaya (iyilik) ıslâ-ı rahîm, komşuya gıfâkât, hizmetçilere merhamet etmek hakkındadır.

BİRİNCİ BAK

ALLAH İÇİN OLAN DOSTLUK VE KARDEŞLİK

Bil ki, bir kimse ile Allah için dostluk ve kardeşlik yapmak din yolunda üstün ibadetlerden ve büyük işlerindendir. Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ bir kimseye hayır irade buyurursa, din yolunda ona hayırlı bir dost ihsan eder. Allah Teâlâ'yı unutursa, dostu, ona hatırlar, hatırlarsa, dostu ona yardım edere; ve yine buyurur ki: «İki mü'min bir araya gelirse, mutlaka birbirlerinden dini faydalar görürler», yine buyurdu ki: «Bir kimse bir kimseyi Allah yolunda kardeş edinirse, Cennette ona hiçbir amelle verilmeyecek yüksek bir derece verilsin. İdris-i Hilâli Muaz bin Cebel'e: «Ey Muaz! Ben seni Allah için severim.» dedi. Muaz: «Ey İdris! Sama müjdesi olsun. Çünkü Peygamberimizden duydum, buyurdu ki: "Kıyamet gününde Arşın etrafında kürsüler kurulur. Üzerlerinde bazı insanlar oturur ki, yüzleri ayın enderü gibi parlar. Bütün insanlar korku ve endişe içinde iken, onların ne korkusu, ne de endişesi yoktur." "Onlar kimlerdir, ya Resûlallah" dediler. "Allah için birbirlerini sevip dost edinenlerdir,"» buyurdu.

Yine buyurdu: «Allah için sevipenlerden hangisi diğerini çok severse, Allah da onu daha çok seversin. Allah Teâlâ buyurur ki: «Benim için birbirlerini ziyaret edenlere, benim için sevipenlere, benim için yardımlaşanlara sevgim vâcip olur.» «Allah Teâlâ kıyamet gününde buyurur ki: "Dünyada benim için sevipip dost olanlar nerededir? İnsanların sığınacağı hiçbir gölge olmayan bu günde, onları arşımın altında gölgelendirdim."» ve yine buyurdu ki: «Her kimse senin sığınacağı gölge bulamadığı kıyamet gününde, yedi kimse Arşın gölgesinde bulunacak:

- 1 — Adaklı devlet reisleri,
- 2 — İbadette gelişen gençler,
- 3 — Camiden çıkınca, tekrar camiye gelineye kadar, kalbi camiye bağlı olanlar,
- 4 — Allah için sevipenler, Allah için bir araya gelip ve yine Allah için ayrılanlar,
- 5 — Tenhada Allah'ı zikredip gölğünden yaş akanlar,
- 6 — Güzel bir kadın kendisini cimsa'a (cinsî münasebete) çağır-
dığı zaman; «Ben Allah'tan korkarım» diyenler.
- 7 — Sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyenler.»

Peygamberimiz yine buyurur ki: «Bir kimseyi Allah için ziyaret edenin arkasından bir melek: Allah'ın cenneti sana mübarek olsun der.» Yine buyurur ki: «Bir kimse bir dostuna ziyarete giderken, Allah Teâlâ onun yoluna bir melek gönderdi. Melek ona: Ey falan! Nereye gidersin?» dedi. O kimse: «Falan kardeşimi ziyarete giderim»,

dedi. Melek: «Ona bir ihtiyacın var mı» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O, sana bazı şeyler ihlas etmiş midir?» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O halde neye gidiyorsun?» dedi. «Allah için Seviyorum» dedi. Melek: «Sen onu Allah için sevdiğin için, Allah Teâlâ seni dostlarının zümresine ihlak ettiğini sana müjdellemek için beni gönderdi ve seni cennete koymayı kendine vâcip kıldı ve yine buyurdu: «İmandan sonra en büyük yardımı, Allah için sevmek, onun için düşmanlık yapmaktır.»

Allah Teâlâ Peygamberlerin başına vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey İlahî! Zahidlik ve yalvarış seçtin.» Bununla dünyalık kazanmak ve onun sıkıntısından uzak kalmakla rahatını mı düşündün, yoksa ibadetle meşgul olup bana izzet ve hürmet mi göstermek istiyorsun? Dostlarına dost, düşmanlarına düşman olan kimseleri görüyor musun?

İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, ey İsa! Eğer bütün yerküklerin ve göktekilerin ibadetini yapsan ve içinde benim için dostluk ve benim için düşmanlık olmasa, bütün bu ibadetlerin sana hiçbir faydası olmaz. İsa buyurdu ki: «Asilere düşmanlık yapmak suretiyle Allah'a dost olan, asilerden uzak olmakla Allah'a yakın olan ve onlara buğz bağlamakla Allah'ın rızasına alın.» Dediler ki: «Ya Resûlullah kimselerle oturup kalkalım?» Buyurdu ki: «Sorduğunuz zaman size Allah'ı hatırlatan, sözleri amelini artırarak işleri size ahirete teşvik eden kimselerle kalıp oturun.» Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) Vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey Davud! Niçin insanlardan ayrı durup yalnız oturuyorsun?» Davud: «Allahım, senin sevginin düşüncesi, insanları kalbimden aldı. Onun için bütün insanlardan nefret ettim.» buyurdu. Allah Teâlâ: «Ey Davud! Dikkat et, kendin için ahiret dostları edin. Din yolunda sana dost olmayaandan uzak dur. Çünkü onların kalbi karnışlar, seni benden uzaklaştırırlar.» buyurdu.

Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ'nın bir meleği vardır. Yarısı ateşten ve yarısı da kardanır. Daima şu tesbîhi yapar: Allah'ım, karda ateşi bir araya getirip aralarına iltifet verdiğin gibi, salih kullarının kalblerinin arasına da iltifet ver, yine buyurur ki: «Allah Teâlâ için sevişenlere cennette kırmızı yakuttan bir sütn dikilir. Onun başında yetmiş bin köşk bulunur. O köşklere denir ki, ay ve güneşin ışığı gibi cennet ehline parlarsaktır. Sonra cennet ehli birbirine: Gelin bunları seyredelim diyecekler. Oular bakınca, onları yeşil sünlüs elbiseler içinde ve ahşablarında "Allah için sevişenler" yazısına görecekler.»

İsmi Semmak (r.a.) Ölüm hâlinde dedi ki: «Allahım, sen bilirsin ki, günah işlediğim zaman da, senin itaatli kullarını sevdim. O halde bu sevgiyi o günaha keffaret eyles. Mücahid buyurur ki: «Allah'ın dostları birbirini görüp sevdikleri zaman, günahları ağaç yapıkları gibi dökelir.»

ALLAH TEÂLÂ İÇİN OLAN SEVGİNİN HAKİKATI NEDİR?

Bu ki, bir mektep veya mahallede olmakla yahut beraber yolculuk yapmakla meydana gelen sevgi ve âfak, bizim bahis konusu sevgiden değildir. Bir kimseyi, kendisine mal, mevki verdiği için veya başka türlü dünyevi bir gaye için sevmesi de, konumuz olan sevgiden olmaz. Bu sevgi iki derecedir:

Birinci derece: Bir kimseyi dini bir iş için sevmektir. Sana ilim öğreten âstadını sevdiğin yahut talebani, ilim öğrendiği için sevdiğin gibi... Bir kimseyi güzel yemek pazardığı için sevmek, buna girmez. Bir kimseyi, ibâdetle fazla zaman ayırabilmesi için kendisine yiyecek ve giyecek verdiği için sevmek, Allah için olan sevgiden olur. Hanımına, kendisini kötülükten koruduğu için, yahut çocuk yetiştirdiği için sevmek de bâhis konumuz sevgiden olur.

İkinci derece: Bir kimseyi ilim öğretmek, ilim öğrenmek, ibadet imkânına vermek gibi bir garez için değil, belki taatlı bir kul olduğu için sevmektir. Bir açık sevgilisinin köyünü, mahallesini ve hatta o mahallenin ilerini dahi sevdiği gibi Allah'ı seven de, onun yaratıklarını da sever. Çünkü vâcûda gelen herşey onun eserdir. Şüphesiz açık sevgilisinden başka onun eser ve sanatını da sever.

Peygamberimize bir turlanda meyva getirdikleri zaman onu sever, mübarek gözlerine sürer ve: «Bunun Allah'a kurbet-i ahdi vardır» buyururdu.

Allah sevgisi iki kısımdır: Birinci; onu, dünya ve ahiret nimetleri için sevmektir. İkinci; Allah Teâlâ'yı sadece kendi zatı için, hiçbir vasıta araya girmeksizin sevmektir ki, Kâmil muhabbet budur. Bunun izahı, bu kitabın dördüncü rûkûnünde muhabbet aşkı bahsinde gelecektir. İnşâallah Teâlâ. Velhasıl Allah'a olan sevginin kuvvet ve miktarı, imanın kuvvet ve miktarına göre, bir iman ne kadar kuvvetli olursa, Allah sevgisi de o kadar kuvvetli olur ve Allah'ın dost ve velilerine ısrâyet eder. Eğer Allah için olan sevgi bir fayda muahazasıyla olmaydı vefat eden Peygamberler, veliler ve âlimlerin sevilmesi imkânsız olurdu. Halbuki hepsinin sevgisi mü'minlerin kâlbünde mevcuttur. O halde âlimleri, seyyidleri, soâfleri, şahidleri ve onların hizmetçi ve dostlarını sevenlerin sevgisi, Allah içindir.

Sevginin miktarı da, mevki ve mal feda etmek derecesiyle anlaşılır. Bazı kimseler olur ki, bir defada bütün malını verebilecek kadar kuvvetli imanı vardır. Hz. Ebu Bekir Sâdık gibi. Bazı kimseler de az birşeyi sadaka verir, fazlasını veremez. Velhasıl hiçbir mü'minin kalbi Allah sevgisinden boş değildir. Gerçi o sevgi değişikdir. Bazılarında kuvvetli ve bazılarında zayıftır. Doğrusuna Allah bilir.

ALLAH İÇİN DÜŞMANLIK NASIL OLMALIDIR?

Bu ki, Allah'a itaat edenleri seven kimse, kâfilere de, zalimlere de buğuz taşlar, düşmanlık eder. Çünkü bir kimse bir kimseyi sever-

se elbette onun dostuna dost, düşmanına düşman olur. Allah Teâlâ kendisi de, salimlere ve kâfilere düşmandır. Eğer bir müslüman fakir olursa, müslümanlığı için sevilir, fakirliği için de ona düşmanlık yapılır. Böylece sevgi ve düşmanlığı bir yerde toplanmış olur.

Nitekim bir kimse bir oğluna hil'at (hediyecek elbise) giydirebilir ve diğer oğluna da sert söyleyip azarlırsa, onu bir yünden sever, bir yünden sevmeyebilir. Bu ise, imkânsız değildir. Ne cihetten imkânsız olur ki, bir kimsenin üç oğlu olsa, biri akıllı ve itaatli, biri aptal ve asi, biri de aptal fakat itaatli olsa, o kimse zeki ve itaatliyi sever. Aptal ve asiye sevmeyebilir. Aptal ve itaatli olan da bir yünden sever ve diğer bir yünden de sevmeyebilir. Bu hâller, onlara karşı olan muamelesinden belli olur. Çünkü birine iyilik eder. Velhâsıl günah işlemekle Allah Teâlâ'ya muhalefet eden kimseyi, kendi nefisine muhalefet etmiş gibi görüp ona muhalefeti nisbetinde düşmanlık etmeli, muvafakata nisbetinde de sevmelidir. Bunun eseri muamelede belli olur. Şöyle ki, asilere sert yüz göstermelidir. Eğer haddini aşarsa, sert konuşmalıdır. Fâsıklık eden kimseye de memnuniyetsizlik belirtmelidir. Eğer bu hususta haddini aşarsa, daha fazla memnuniyetsizlik belirtip ondan yüz çevirmelidir. Ama zulme karşı gösterilen tepki, fıska karşı gösterilen tepkiden de sert olmalıdır. Ancak bu zulmü kendi nefesine yapmış ise, af ve tahammül etmek daha iyidir.

Bu hususta eski büyüklerin davranışları değişik olmuştur. Bazıları dinî salâhette ve şariata bağlılıkta çok ısrar edip, mübalağa edip fazla huzursuzluk belirtmişlerdir. Ahmed bin Hanbel, Haris-i muhâsibî'ye, Kellâm ilminde yazdığı bir kitap için kızdı. Ona: «Sen müteâzilenin görüşlerini reddederken önce onların şüphelerini yazıyorsun, sonra cevap veriyorsun. Belki bazı kimseler onlara bütûl şüphelerini okurken kalbine yerleşire» dedi. Bir gün Yahya bin Muin dedi ki, ben kimseden sadaka almadım. Ama sultan verirse alırım. Ahmed bin Hanbel bunu duyunca kızdı. Yahya öbür dileddi, şaka ve latife yaptım deyince, Ahmed: «Yemek meselesi dinle ilgilidir. Dinde oynamak olmaz» dedi.

Bazıları da, bütün insanlara merhamet nazarıyla bakarlardı. Ve «bunlar niyet ve düşünceye raci olan şeylerdir» derlerdi.

Gerçi bu da yüksek bir mertebedir. Fakat ahmakların aldanabileceği bir noktadır. Çünkü bazı kimseler içindeki yağcılığı tevhit sanar. Tevhidin alâmeti şudur: Eğer kendisini dövseiler, mahmû alsalar, kendisiyle alay ve istihza edip dil uzatsalar, kızmaz, kendine bu cefaya yapılanlara şefkat nazarıyla bakar ve tevhid sebebiyle insanları mecbur ve ihtiyarız görür. Nitekim Peygamberimizin mübarek dişlerini kırıklarında: «Ya Habbâ! Kavgamı hıdayet etyle, onlar anımsayacaklar» buyurdu. Ama kendine raci olan haklara bakar da, Allah raci olan haklarda susarsa, yağcılık, münâfiklık ve ahmaklık olur, tevhid olmaz! O hâlde tevhid bu derece hâkim olmazsa ve fıskın fuskına kötiliye düşüp tepki göstermezse, bu onun insanın sayıfılığına alâmet olur.

Dostuna eziyet eden kimseye kızmazsan, bu, o dostluğunun asilsiz ve terefsiz olduğuna delil olur.

ALLAH'A MUHALEFET EDENLERE KIZMANIN DERECELERİ

Bü ki, Allah'a muhalefet edenlerin dereceleri çeşitlidir. Bu itibarla onlara kızmak, düşmanlık etmek de çeşitli olmalıdır.

Birinci derece kâfililerdir: Eğer bunlar harb ehil ise, onlara düşmanlık yapmak farz olur. Onlara yapılacak muamele öldürmek ve esir etmektir.

İkinci derece zimnilerdir: Bunlara da düşmanlık yapmak farzdır. Onlara karşı yapılacak muamelelerin yolu şudur: Onları aşığı görüp kıymet vermeme ve hürmet etmemelidir. Yolda onlara rastgelece yollarını daraltmalıdır. Saygı göstermemelidir. Onlarla dostluk kurmak çok çirkindir. Hatta haram devresine kadar gider. Çünkü Allah buyurur ki: «Allah'a ve ahiret gününe inanana Allah'a ve Resûlüne düşmanlık yapanlardan dost edinme». Ama onlara iltifat edip, onları amir yapıp Müslümanların başına musallat etmek, İslâm dinini hafife almak olur ki, bu büyük günahlardandır.

Üçüncü derece: İnsanları bid'at ve dalâlete çağıran bid'atçılardır. Onlara düşmanlık göstermek de mühim işlerdendir. Ta ki, insanlar onlardan nefret etsin. Evlâ olan onlara selâm vermemek, onlarla konuşmamak ve onların selâmını da almamaktır. Çünkü bu kimseler, insanlar dalâlete itmeleriyle şer ve fesad yaymış olurlar. Ama bid'at ehil avamdan olur da kimseyi davet etmezlerse, onların işi kolay olur.

Dördüncü derece: İnsanlara zulüm, düşmanlık yapmak; insanların hukukuna tecavüz etmek; yalancı şahitlik yapmak; hüküm verirken bir tarafı kayırmak; şirke hiciv yapmak; gıybet etmek; insanlar arasına fitne bürümek gibi günahları işleyenlerdir. Bu kimselere yâs vermeme, onlarla sert konuşmalıdır. Onlarla dostluk yapmak, zahiri fetvaya göre harama kadar gidebilen son derece mekruhtur. Çünkü bunlar teklif kurallarına uymayanlardır.

Beşinci derece: Şarap içen, günah işleyen fakat kimseye zararı dokunmayan kimselerdir. Bunların işi (nisbeten) kolaydır. Eğer kabul etmek umidi varsa, ona güzellikle nasihat etmek daha iyidir. Yoksa onunla ilgilenmemelidir. Ama selâmlarına cevap vermek câzidir. Çünkü peygamberimiz devrinde birisi beş defa şarap içmişti. Bunun için ona şarap içme cezası verilmişti. Ashabtan biri ona lanet etti ve «bu kötü işi bir daha nasıl eder?» dedi. Peygamberimiz onu yasakladı ve «sana, şeytanın düşmanlığı yeter, sen de şeytana yardımcı olma» buyurdu.

İKİNCİ BAB

SOHBET VE ARKADAŞLIK ŞARTLARI

Bil ki, herkesi dost edinmek câiz değildir. Çünkü üç huy bu-
nan kimseler sevilir ve onlarla arkadaşlık yapılır.

1 — Akıllı olmalıdır. Çünkü ahlak olan kimse ile arkadaşlık
yapmaktan asla fayda gelmez, nefret ve soğuklukla sonuçlanır. Çün-
kü sana iyilik yapmak isterken bazan böyle yapar ki, ondan sana bö-
yük zarar gelir. Oysa o zarardan habersizdir. Nitekim ahlaklıktan
uzak olmak ibadettir, ona bakmak da günahıdır demişler. Ahmak; iş-
lerin hakikatini bilmeyen, anlatılanı saman da anlamayan kimse-
dir.

2 — Güzel ahlaklı olmalıdır. Çünkü kötü ahlaklıktan selâmetle
kalmak mümkün olmaz. Onun buyu harekete geçince, aradaki hakla-
rı unuttur ve senin hatırlamaktan perva çekmez.

3 — Salih olmalıdır. Çünkü günahlarda ısrar eden Allah'tan kork-
maz. Allah'tan korkmayana güvenmek de câiz değildir. Allah buyur-
tur ki: «Kalbini, bizi anmaktan gafîl bırakırlarınca ve arzusuna
uyarlara itaat etme.» (Kahf sûresi, âyet: 28).

Eğer bid'atçı ise, ondan çok uzak olmalıdır. Çünkü onun bid'atı
arayet eder, kötülüğü kendini gösterir. Bu zamanda meydana gelen
bid'atten daha büyük bid'at olmaz; çünkü «niçin kimseyi İslâmlıktan
ve günahıtan menetmek câiz değil, düşmanlık yapmak bizim işimiz
değildir ve onlarda tasarruf etmeğe kudretimiz yoktur!» diyorlar. Bu
sözü'nün kaynağı günahları helâl görmek ilâhî ve başlıca zıddıktır.
O hâlde, böyle kimselerle görüşüp arkadaşlık etmemektir. Çünkü on-
ların bu sözleri nefis-i emmarenin tabiatına tamamen uygundur. Onun
için kinetli şeytan da ona yardım eder, onların sözlerini güzel ve ge-
çerli göstermeğe çalışır. Ve az zamanda (ibâhe) günahları helâl gör-
meğe sebep olur.

Cafer-i Sadık buyurur ki: «Beş kimsenin arkadaşlığından kaçın-
malıdır»:

1 — Yalancıdır ki, yalan söyler, seni aldatır.

2 — Ahmak olan kimsedir ki, sana iyilik etmek isterken bilme-
den kötülük eder.

3 — Bahil olan kimsedir ki, en mühim akide senden ayrılır.

4 — Korkaktır ki, ona ihtiyacın düştüğü zaman kaçar.

5 — Fâsik olan kimsedir ki, seni bir lokmaya, hatta bir lokma-
dan aşağı olan şeye de satar. «Bir lokmadan aşağı olan nedir?» dedi-
ler. «Ümm emek, hurs ve ham tamsâ'dır» dedi. Cüneyd-i Bağdadî dedi
ki, güzel huybu İslâkla arkadaşlık yapmayı, kötü huybu ile arkadaş-
lık yapmaktan çok severim.

Bil ki, bu anlatılan güzel huyların bir insanda toplanması nadir olur. Oyle ise arkadaşlıktan maksad ne ise, ona bakmalıdır. Eğer maksad din ise, güzel ahlâk aramalıdır. Eğer maksad dünya ise, cömertlik aramalıdır. Böylece her birinin bir şartı vardır.

Bil ki, insanlar üç kısımdır: Bir kısmı gıda gibidir ki, ona muhtaç olmamak mümkün değildir. Bir kısmı da ilaç gibidir ki, bazı hallerde ona ihtiyaç olur. Bir kısmı da hastalık gibidir ki, hiç ona ihtiyaç olmaz. Fakat insanlara böyle kimselere yakalanınca kurtarmak için müdahale etmelidir.

Velhasıl öyle insanlarla arkadaşlık yapmak ki, ya ondan zarar, yahut da senden ona dini faydalar dokunmalıdır. Müvaffakiyet Allah'tandır.

ÂHİRET DOSTLARININ ARKADAŞLIK HAKLARI

Bil ki, arkadaşlık ve kardeşlik akdi yapılmış nikâh akdi gibi ona bân haklar terettüp eder. Peygamberimiz buyurur ki: «İki kardeş birbirini yakıyan iki el gibidir.» Bu haklar sekiz çeşittir:

Birinci hak:

Malda olan haklı ki, en yüksek derecede, mal olduğta zaman arkadaşına kendisi üzerine takdim edip ona öncelik tanımaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde Ensar hakkında: «Kendileri muhtaç oldukları halde muharreden alınan ganimetler taksim edilirken mühacirlere kendilerinden daha fazla verilece» buyurulmaktadır. İkinci derece, onu kendisiyle bir tutup mal aralarında müşterek saymaktır. En aşağı derece ise, onu kendi hizmetçisi ve kölesi yerinde görüp kendi ihtiyacından artıyı kendisi istemekle ve kardeşinin ihtiyacını karşılamaktır.

Eğer taleb edip halini arz etmeğe ihtiyac gösterirse, dostluk ve sevgi dairesinden çıkmış olur. Çünkü onun derdine derman olmak akından çıkmış olur. Bu mertebeye olan sevgiye muhabbet adı derir. Bunun kıymeti ve itibarı olmaz.

Utbe Elgulam'ın (r.a.) bir dostu vardı. Ona ihtiyacını arz edip benim dertbin akçaya ihtiyacın oldu, dedi. Dostu: «Gel, kibin akça al, dedi. Utbe Elgulam, ondan vazgeçti ve: «Allah için dostluk ve sevgi iddiasında bulunup da dünyayı ihtiyar etmekten utanmıyor musun?» dedi.

Halifelerden birine bân sofiler getirdiler. Halife kız ve hepsinin boynunu vurmak için cellât getirtti. Ebû Hasan Nûri de onların arasında ki. Önce kendisini öldürmeleri için ileri atıldı. Halife: «Ey Eha Hasan! Niçin böyle ettin?» dedi. Ebu Hasan: «Onlar benim din kardeşlerimdir. Onların bir sandık hayatlarını kendi hayatım üzerine takdim etmek istedime, dedi. Halife: «Böyle olan bir topluluğu öldürmek caiz değildir» dedi. Sonra hepsini salıverdi.

Feth-i Müstâ, bir dostunun evine gitti. Dostunu evde bulamadı. Cariyesinden sandığını istedi ve dilediğini aldı. Dostu eve gelip bunu

duyunca, bu müjde ile cariyeyi azat etti. Büyük zatlardan biri, Ebû Hüreyre'ye: «Ey Ebû Hüreyre! Seninle kardeşlik akdi yapmak isterim» dedi. Ebû Hüreyre: «Önce kardeşlik hakkının ne demek olduğunu bilir misin? Kardeşlik hakkı şudur: Kendi altın ve gümüşünü benden çok sevmeyeceksin» dedi. O kimse: «Ben henüz bu dereceye ulaşmadım», dedi. Ebû Hüreyre: «Öyle ise yürü bu senin için değüldür», dedi.

İbnî Ömer buyurur: «Şahabeden birine bir kelle kebabe getirdiler. O da, falan kardeşim benden daha müstahaktır. Çünkü onun ihtiyacı daha çoktur, diyerek ona gönderdi. O da kardeşlerinden birine gönderdi. Bu şekilde o kelle kebabe birçok elden geçip yine ilk verilen kimseye geldi.»

Mesruk ile Hayvame arasında kardeşlik vardı. İkisinin de borcu vardı. Onun borcunu haberi yokken bu öder. Bunun borcunu da haberi yokken o öderdi.

Emiru'l-Mü'minin Ali buyurur ki: «Din kardeşlerin için yirmi akça vermeyi, fakirlere yüz akça vermekten çok severim». Peygamberimiz bir bağa gitti ve iki misvak kest. O misvakların biri eğri, diğeri doğru idi. Yanında şahabeden biri vardı. O doğru misvakı ona verdi, eğrisini kendine bıraktı. O şahabe: «Ya Resûlallah! Bu misvak güzeldir, size lüyaftır» dedi. Peygamber: «Eğer kimse bir kimse ile arkadaşlık yaparsa, mestake ona arkadaşlık hakkını gözetip gözetmediği sorulur. Bu mübarek sözleriyle arkadaşlık hakkına öncelik vermediği işaret buyurdu. Ve buyurdu ki: «Birbirleriyle arkadaşlık eden iki kimse-den, Allah'a en yakını, arkadaşına daha çok şefkat ve merhamet ederlerdir.»

İkinci hak:

Her ihtiyaç zamanında istemeden kardeşe yardım etmektir. Bütün işlerini kalben incinmeden yapmaktır. Geçmiş zatlara böyle yaparlardı. Her gün dostlarının kapısına gider, ev halkına ne halde olduklarına, ne yaptıklarına, edunları, unları olup olmadığını sorarlardı. Kardeşlerinin işini kendi işi gibi kabul ederlerdi ve bir iş gördükleri zaman da bunu kendilerine minnet bilirdi.

Hasan-ı Basri (r.h.a.) buyurur ki: «Bizim din kardeşlerimiz çocuk çocuklarımızdan daha kıymetlidir. Çünkü onlar dinimizi hatırlatırlar. Çocuk çocuğumuz ise, dünyaya hatırlatır.»

Ala buyurur ki: «Üç gün göremediğiniz din kardeşlerinizi diğer kardeşlerinizden sorun. Eğer hasta iseler ziyaret edin. Eğer bir işle meşgul iseler yardım edin. Eğer unutmışlarsa, hatırlatın.

Cafer-i Sadık (r.a.) buyurur ki: «Düşmanlarımızın bile bensiz işleri görülmesin diye, ihtiyaçlarını acile götürün. Dostlarınıza nasıl olmalıyım?» Bazı geçmiş zatlara var ki, din kardeşleri öldükten sonra otuz kırk yıl arkadaşlık hakkını unutmazlardı. Çocuk çocuklarına baharlardı.

Üçüncü hak:

Dil hakkıdır, yani din kardeşleri hakkında iyi söylemek, kusurlarını örtmektir. Bir kimse onları gıybet edip kötülüklerini söylerse, onlar duvarın arkasında bulunup dinliyoruz gibi cevap vermelidir. Kendisi gıybet edilirken nazil etiyorsa, o da öyle olmalıdır. Yağcılık yapmamalıdır. Ne söylerse, sözüne muhalefet edip münazara münakaşa yapmamalıdır. Aralarına seğirlik, netret girse bile sırrına ifşa etmemelidir. Çünkü bu kötü huydan ileri gelir. Onun çoluk çocuğundan, akrabasının gıybetini yapmamalıdır. Çünkü bu üzüntü verir. Onun hakkında iyilik söylerse ondan gizlememelidir. Çünkü bu hasetten ileri gelir. Kendisi hakkında bazı takdiri olmuştur ise, şikâyet etmeyip mazur görmelidir. Kendisinin Allah'ın hakkında yaptığı takdirin düşünüp kendisi hakkında yapılan takdirete şaşmamalıdır. Bilmelidir ki, eğer kusurunu ve aypaz bîrini arıyorsa, bu asla bulunmaz. O zaman insanlarla arkadaşlık yapmaktan mahrum olmak lazımdır.

Hadiste: «Mü'min mazeret kabul eder. Münafık da Kusur görür» buyurulmaktadır. Her iyiliğe karp on çeşit kusur örtmelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Kötülük gördüğün zaman ifşa eden, iyilik gördüğün zaman gizleyen kötü arkadaşın Allah'a sığınarım. Din kardeşlerini, mazeret götüren kusurlarında bağışlamak, iyiye yorumlayıp kötü zanda bulunmamalıdır. Çünkü kötü zan haramdır.

Peygamberimiz buyurur: «Allah mü'minlerin dört şeyini haram etmiştir: Mal, kan, ırz ve kötü zan.»

İsa (r.a.) buyurdu ki: «Kardeşi ayurken elbisesini alıp avret yerini açıkta bırakarak kimse hakkında ne dersiniz? Bunu kim revâ görür» dediler. İsa: «Siz bunu revâ görüyorsanız ki, din kardeşlerinizin aybuna görlüp de başkalarına açıyorlarsanız, buyurdu.

Baki zatlar demişlerdir ki, bir kimse ile dostluk ve ahbablık kurmak istiyorsan, önce onu kışdır, sonra ona gizliden birini gönder, seni ondan sorarsın. Bak, sırrını ifşa eder mi? Eğer ifşa ederse, bil ki, o dost edinmeye layık değildir. Dost olmaya yaramaz. Ve yine demişler ki, Allah Teâlâ gibi ayıplarını bilip de gizleyen birisiyle dost ol. Yine demişler ki, dört vakitte durumuna değiştiren kimse dost edinmeye layık değildir: Rıza vaktinde, kırgınlık vaktinde. Tama' ve istek vaktinde, şehvet vaktinde. Belki bu sebeplerle senin olan karteslik hakkını terketsin...

Ha, Abbas (r.a.) oğlu Abdullah'a dedi ki: «Halife Ömer seni kendine yakın ve kıymetli yaşlılardan ileri tutuyor. Sakın, beş şeyi bırakma, Asla onun sırrını ifşa etme, huzurunda kimseyi gıybet etme, ona asla yalan söyleme, ne buyurursa, muhalefet etme ve senden asla hiyanet görmezsin.»

Bil ki, hiçbir şey, dostluğu, konuşma sırasında münazara ve muhalefet yapmak kadar bozamaz. Çünkü münazara edip sözlerini red etmenin manası, onu ahmak ve cahil; kendini de akil ve faziletli saymaktır; ona karşı tekebbür edip hakaret gösyle bakmaktır. Bu da

dostluktan çok düşmanlığa daha yakındır. Peygamberimiz ümmetine hitaben buyurur ki: «Din kardeşlerinizin sözlerine itiraz etmeyin, onlarla alay etmeyin ve verdiğiniz sözde durun. Hakimler demişler ki, din kardeşine «Kalk, gidelim» dediğin zaman, «nereye gidelim?» derse, o dost edinmeye layık değildir. Belki, onu dinleyip hemen ayağa kalkmalı ve «nereye gidelim» diye sormamalıdır. Ebû Bâkîrman-ı Daranî (r.a.) diyor ki, bir dostum vardı, ne istersem, verirdi. Bir defa bir şeye ihtiyacım var, dedim. «Ne kadar lâzımdır», dedi. Bu söz kalbimden kardeşlik sevgisini kaldırdı. Şu halde bil ki, arkadaşlığın devamı, imkân dahilinde muvafakat göstermekle olur.

Dördüncü hak:

Diliyle şefkat ve sevgi izhar etmektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Biriniz din kardeşini sevince, ona sevdiğini bildirsin.» (Ebu Davud, Tirmizî). Bunun sebebi şudur ki, kendisini sevdiğini bildirse, o da sevecek ve böylece dostluk kuvvetlenecektir. Bu halde, bütün hallerinde onu sormalı, sevinç ve üzüntüsüne ortak olmalıdır. Onun sevinç ve üzüntüsünün kendi sevinç ve üzüntüsü gibi olduğunu bildirmelidir. Çağırdığı zaman güzel adıyla çağırmalıdır. Önce selâm vermek için çabuk davranmalıdır. Bir yere otururken ona yer vermelidir. Bundan başka kendisi olmadığı yerde onu övmeli, dayıdığı takdirde metanet olacak konuşmalar yapmalıdır. Bu şekilde çocuğunu, malını ve kendisiyle ilgili şeyleri övmelidir. Çünkü bunun sevgide büyük tesiri vardır. Her iyiliğe şükür etmelidir. Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali buyurdu: «Din kardeşine iyi niyetine şükür etmeyen, onun iyiliğine de şükür etmez.»

Çırtısında ona yardım edip kötülüklerin sözünü reddetmeli, onu kendi nefsi gibi bilmelidir. Bundan daha büyük kötülük olmaz ki, yanında dostu kötülüklerken kendisi sussun. Çünkü söz yarasına tesiri büyüktür. Büyük zatlardan biri diyor ki: «Hiç kimse benim dostum hakkında bir söz söylemiş değildir ki, ben dostumu hazır farzedip, vereceğim cevaba duyacağına düşünmüş olmasayım ve onun duyması halinde beğenecek konuşma yapmayayım.»

Ebû Derda bir yere bağlı iki öküz gördü. Biri ayağa kalkarsa öbürü de kalkardı. Bunu görünce ağladı ve dedi ki, Allah için olan dostların ve din kardeşlerinin hali de böyledir. Dururken, otururken, gelirken birbirlerine uyarlar.

Beşinci hak:

Muhtaç olduğu dini bilgileri öğretmektir. Çünkü din kardeşini cehennem ateşinden korumak, dünya sıkıntısından kurtarmaktan daha önemlidir. Öğrendikten sonra amel etmese, ona nasihat etmeli ve Allah Teâlâ'nın azabıyla korkutmalıdır. Fakat bu nasihati yalnız oldukları zaman yapmalıdır ki, azmak için olsun. Yoksa kalabalık içinde yapılan nasihat ağrıya gider. Ne nasihat edersen sert değil tatlılıkla söylemelisin.

Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Mü'min, mü'minin aynasıdır; yani, kendi ayıb ve noksanını ondan öğrenir. Din kardeşin sana söyleyecek kinse olmadığı yerde, sana ayıbını bildirince, ona minnettar olmalısın, kızmamalısın.

Çünkü bu, şuna benzer ki, birisi «elbisen içinde yılan yahut akrep vardır!», diye haber verse, bu sözüne kızmazsın; belki teşekkür edersin. İnsanlardaki kötü sıfatlar da yılan ve akrep gibidir. Hatta onların yararı mezarıdır. Acı ruha olduğu için, dünya yılanının ve akrebinin acısından daha çoktur. Çünkü bunların yararı ruha değil bedenedir. Hz. Ömer buyurur ki: «Allah'ın rahmeti, bana ayıbını hediye getiren kinseye olsun.» Selmanı Farisi Hz. Ömer'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Selman! Benim hakkında beğenmediğin ne duydun ve ne gördün?» dedi. Selman: «Ya Emire!-Mü'minin beni bu hususta affıyla», dedi. Ömer ısrar edip mutlaka söylemen gerekir deyince, Selman dedi ki: «Duydum ki, senin sofranda iki türlü yemek hazırlanmış ve iki de gönleğin varmış; birini gündüz, diğerini de gece giyermişsin.» Hz. Ömer de: «Bundan sonra bu ikisini de yapmayız, ya bunlardan başka bir kusurumu öğittin mi?» diye sordu. Selman, öğitmedim, diye cevap verdi.

Huysfe-i Maraşî, Yusuf bin Ebbâta bir mektup yazıp dedi:

«Duydum ki, dinini iki habbeye satmışsın. Pazarda bir şeye müpteri olmağın, Satıcı bir mangır fiyat biçince, sen şeye bir vermişsin. O kimse, senin kim olduğuna bilmiş ve zahırlığından dolayı sana hürmet ve müsamaha göstermiş. Sen dindarlığını âlet ederek dünya menfaati kazanıyorsun. Sen bunu yapmakla, Allah'ın âyetleriyle alay etmiş olduğuna emin değilsin.»

Demek ki, diyanet ve takvayı istemenin alâmeti, böyle şeylerde yapılan nasihat için minnettar olmaktır. Allah buyurur ki: «Fakat nasihat edenleri sevmemeliz.» (A'raf sûresi, âyet: 78). Şu yalancılar hakkındadır ki, kendilerine nasihat yapanları dost saymazlar. Onların da alâmeti şudur ki, kibir ve gururları, din ve akillarına hakim olduğu için yapılan nasihati iyiliğe yorumlamazlar.»

Bu anlatılanlar, kişi kendi aybını bilmediği zaman olur. Ayıb ve kusurlarını bilen birisine nasihat ederken, açık değil kapalı olarak nasihat yapılmalıdır. Eğer onun aybı, senin hakkında takdîr yapmak sebebiyle olursa, bilmemezlikten gelip onu örtmek daha iyidir. Kapalı bir şekilde nasihatla aralarındaki dostluk bozulmayacaksa, yapılı. Eğer bununla bozulacaksa, kinamamak ayrılmaktan daha iyidir. Ayrılmak da mücadele ve münazeleden daha iyidir. Bu din kardeşliği meydana getirmekten maksud, onlarla arkadaşlık yapmakla edipletlerine dayanmak ve bu şekilde abillikine dînâlettir. Yoksa onlardan iyilik ve insanlık beklememelidir. Ebû Bekr-i Kotkânî (r.a.) diyor ki: «Birisi benimle arkadaş oldu. Fakat arkadaşlığı kalbine çok ağır geldi. Sonra elinden tutup evimize götürdüm ve latûf etmeye yılmamca bas dedim. «Allah korusun bu ne âdâdır», dedi. «Mutlaka olacak» de-

dım, o da ayağına yüzümün üzerine basınca, o anda kalbimdeki ağırlık kalktı.

Ebû Ali Rûhî diyor ki: «Abdullah-ı Hâzî ile bir çölde yoldaş oldum. Bana: «Bu yolculukta ben mi reis olayım. Sen mi?» dedi. Ben de: Sen ol, dedim. Bana: «Ne yaparsam, bana itaat eder misin» dedi. Baş üstüne yaparım dedim. Bir torba getirdi. İkimizin de ebiye ve ayranı içine koydu ve omuzuna aldı, ve yürümeye başladı. «Sen yorulduğun. Bırak da ben taşıyayım» dediğiçe: «Bana sen reis ol, demedin mi? Emirimi dinle», dardı. Bir gece yağmur yağdı. İlanımaamın için sabaha kadar üstüne kilim tutup muhafaza yaptı. Bir şey söylemek istesem. «Reis benim, beni dinle» dardı. Artık öyle oldu ki, onu reis yaptığuma pişman oldum.

Akıması hak:

Din kardeşlerinin hatâ ve kusurlarını affetmektir. Büyük âhâk demişler ki: «Eğer senin hakkında takasrat yapıp ise, kendisine yetmiş çeşit mazaret bul. Eğer nefsin bu mazaretleri kabul etmese, nefsinde de ki» Eğer dünyada kötü huylu ve kötü niyetli varsa serain. Çünkü din kardeşin senden yetmiş türlü şerîr diyor sen kabul etmiyorsun. Eğer takasratı, bir günah işlemek ise o günahı bırakması için tatlılıkla nasihat et. Eğer vazgeçip ısrar etmiyorsa, bilmemeslikten gelmelidir. Eğer ıtırak ederse, nasihat etmelidir. Eğer nasihat fayda vermezse, ne yapılması gerektiği hususunda sahabeler ihtilâf etmişler. Ebû Zer-i Gıfari'ye göre ondan ayrılmalıdır. Çünkü madem onu Allah için dost edindin. Allah için de düşman edilmelidir. Ebû'd-Derde ve bazı sahabeler diyor ki: «Ondan ayrılmamalıdır. Çünkü o işten Allahı iltimadlı vardır. Başlangıçta böyle kimselerle dost olmamalıydı. Olunca da ayrılmamalıdır.» İbrahim-ı Nâhal diyor ki: «Din kardeşimi günah işlediği için terk etmemelidir. Çünkü bugün eder, yarın vazgeçer.» Hadiste: «Alimden, günah işlediği için kaçıp ayrılmayın. Çünkü o yakında o günahtan döner» buyrulmaktadır.

İKİ BÜYÜK ZAT BİREİRLERİNE DİN KARDEŞLİĞİ SÖZÜ VERMİŞLERDİ:

Birinin kalbi bir insanın aşkına yakalandı. Öbür kardeşine dedi ki, benim kalbim aşk hastası oldu. Kardeşliği bozarsan, boz; Öbürü Allah korusun ben bir günah için senden kardeşlik bağım kesmem, de-yip bundan sonra bu işten vazgeçinceye kadar, yememeye ve içmemeye azmetti. Bu şekilde kırk gün devam etti. Her zamanda o kardeşinin hâlini soruyor, evvelki hâlindeyim dardı. O da sabrederdi. Nihayet bir gün kardeş gelip «Allah beni o deritten kurtardı. Aşk ateşini kalbimden söndürdü» dedi. Böylece o da Allah'a hamd ve şükürler edip yemeğe ve içmeğe başladı.

Evlüyadan birine: «Senin din kardeşin din yolunda günaha girmişti. Niçin ondan ayrılmıyorsun?» dediler. Dedi ki: «O dâğılmıştıdır,

yardımcıya ve elinden tutacak birine ihtiyacı vardır. Ben ondan nasıl ayrılalım? Belki Mırmır olan tathlukla elinden tutup cennetini azebenden kurtarmaktır.»

Beni İsrail'de İki zahid vardı. Birbiriyle dost olmuş, bir dağda durup ibadet ederlerdi. Biri de bir şey almak için şehre geldi.

Aniden gözü bir fahişeye ilişti ve ona aşık oldu ve onunla kalıp oturdu. Aradan birkaç gün geçince öbürü onu aramaya çıktı. Durumunu öğrendi ve araştırıp onu bulunca, utansından: «Sen kimsin? Ben seni tanımıyorum» dedi. «Ey kardeşim! Utulma: Sana olan şefkat ve merhametim henüz gitmemiştir, eskisi gibi duruyorsun deyip boynuna sarıldı, ve birkaç yerinden öptü. Bunun bu şekilde kendisine acıdığına gören arkadaşı, henüz gözünden düşmediğini yakinen anladı. Kaıkı, tevbe istiğfar etti ve onunla beraber eski yerlerine gitti.

Geçti Ebû Zer-i Gıfari'nin yolu selâmete daha yakındır. Ama diğerlerinin yolu da lutf-i iyiliğe daha yakındır ve dini ölçüye de daha uygundur. Lutf-i yakın olması; çünkü bu şekilde onun tevbe ve istiğfar etmesine sebep olur. Halbuki, düşkünlük ve çaresizlik zamanlarında din ve âhiret kardeşlerine daha çok ihtiyaç vardır. O halde bunun gibi musibet zamanında terkedilmek nasıl câiz olur?. Dini ölçüye uygunluğu ise, çünkü kardeşlik akdi yapıldıca, sünnet akrabalığı teşekkül eder. Günah sebebiyle de sıla-ı rahmi kesmek câiz değildir. Bunun için Allah buyurur ki:

«Eğer akrabaların sana kıyan ederlerse, sizin yaptıklarınızdan ben uzayım, de.» (Şuara sûresi, âyet: 216).

Ebû'd-Derda (r.a.) ya dediler ki: «Din kardeşin günah işledi. Niçin ona düşmanlık etmiyorsun?» Dedi ki: «Onun işlediği günaha düşmanlık ederim. Fakat kendisi benim kardeşimdir.» Ama gerçekçi hareket başta bu kimselerle dostluk kurmamaktır. Çünkü dostluk kurmamak suç değildir. Fakat ilişki kesmek suçtur ve eski hakları zayıf etmektir. Ama kendi hakkında takasrat yapmaş ise mutlaka affetmek en iyisidir. Eğer bu takasrattan dolayı özür dilerse, her ne kadar yalan da söylesen, ömrünü kabul etmelidir. Peygamber buyurur ki: «Bir kimse den kardeşi özer diler de, onun ömrünü kabul etmezse, onun günaha, müslümanların gıda maddelerinde yaptıkları günah gibi olur.» Ve yine buyurur: «Mü'min çabuk kızar ve çabuk sakinleşir.»

Ebû Süleyman-ı Darani müridine dedi ki: «Dostundan ziyet görürsen, kinama. Çünkü kinarken, acısı daha büyük bir söz dıravabilirsin.» Mürid diyor ki: «Teorîde ettim, gerçek olduğuna gördüm.»

Yedinci hak:

Dostlarını ve din kardeşlerini gerek hayatlarında gerekse öldükten sonra hayırlı dualarla anmalıdır. Bunun gibi çoluk çocuğunu da hayırlı dualarla anmalıdır. Kendine nasıl hayırlı dua yapıyorsan, dostlarına da öylece yapmalısın ki, o dua hakikatte kendine dönsün. Çünkü Peygamberimiz buyurur: «Bir kimse kardeşinin gıyabında ona dua ederse, Allah'ın emriyle bir melek ona cevap verip "ben de onun

gibi ol' dars (Müslim). Bir rivayette de: «Allah yaptığın duayı sana azık yaparız», der. Peygamberimiz buyurur: «Dostların, birbirleri arasında yaptıkları dualar reddolunmaz.» (Dare Kutnî).

Ebû'd-Derda (r.a.) diyor ki: «Senede yetmiş iki dostuma hatırlar, her birine teker teker dua ederdim.» Demişlerdir ki: «Dostun o kimsedir ki, ölümden sonra varisler mirasla meşgul iken, o dua ile meşgul olup Allah seni ne yapacak diye dardını çekendir.» Peygamberimiz buyurur ki: «Suya boğulmak üzere olan kimse herşeye el uzatıp suyu çektiği gibi, ölü, tıpkı onun gibi cihlenden, evlâdından, dostlarından ve din kardeşlerinden dua bekler. Çünkü hayatta olanların duası ile ölülerin kabirinde nurdan dağlar meydana gelir.» (Deylemî). Rivayet edilir ki, bizim ölümler için olan dualarımız nurdan ta-baklar üzerinde onlara takdim edilir ve bu, «falanın hediyeşidir» denir. Onlar da, hayatta olanlar gibi, hediyelere sevinir.

Sekizinci Hak:

Dostlara ve din kardeşlerine vefak olmalıdır. Vefak olmanın mânası, ölümden sonra da onun ehlini, evlâdını ve dostlarını unutmamaktır. Bir ihtiyar kadın Peygamberimizin yanına geldi. Peygamberimiz ona hürmet gösterdi. Hazır bulunanlar hayret ettiler. Peygamberimiz buyurdu ki: «Bu kadın Hadice zamanında bize gelir giderdi. Ahde vefa imandandır.»

Diğer bir vefaklılık da, dostunun kardeşlerine, dostlarına, ehline, evlâdına, kölelerine hizmetçilerine ve ilişkisi bulunan herkese şefkat ve merhametli olmaktır. Çünkü yakınlarına iyi davranmanın tesiri, kendisine yapılandan daha büyüktür. Diğer bir kısım da, eğer mevki, rütbe valilik, emirlik elde etse, gene evvelki tevâzu değişmemeli, dosta karşı kibirlenip iftihar etmemelidir. Diğer biri de, devamlı sevgi ve kardeşlikte kararlı olmak, hiçbir sebeble ayırmamalıdır. Çünkü şeytan için iki dost arasına soğukluk ve nefret koymak kadar mühim bir şey yoktur. Nitekim, Allah buyuruyor: «Şüphesiz şeytan aralarına fesât sokar.»

Kur'an'da Yûsuf (a.s.): «Şeytan benimle kardeşlerim arasına fesat soktıktan sonra.» buyurur. Bir kısım da, kimsenin bozgunculuk ve aldatmasına kulak vermeyip kötü söz taşıyıcıları yalancı kabul etmektir. Bir kısım da, dostunun düşmanı ile dostluk kurmamaktır. Belki, onun düşmanını kendi düşmanı bilmelidir. Çünkü bir kimse, dostunun düşmanı ile de dost olursa, o dostluk zayıf olur.

Dokuzuncu hak:

Aradan tekellüfü (zahmeti) kaldırıp yalnız İken nasılsa, dostuyla arkadaşlık yaparken de öyle olmalıdır. Çünkü arkadaşlık halinde birbirlerinden utanırlarsa sevgi noksan olur. Hz. Ali buyurdu ki: «Dostların en kötüsü odur ki, seni tekellef ederler ve seni zûr dileme zorunda bırakır.»

Cüneyd-i Bağdadi (r.a.) diyor ki: «Çok kardeşler gördüm, aralarında teklif ve resmîyet görmedim. Resmîyet ve teklif oluncu, bu dostluğun zail olduğuna gördüm.» Büyük zatlar demişlerdir ki: «Dünya ehliyle edeb üzere, âhiret ehliyle ilim üzere, marifet ehliyle de dileğin gibi arkadaşlık etsen. Bazı tasavvuf ehli birbirleriyle şu şartta arkadaş olmuşlar: Eğer devamı olarak oruç tutsalar, yahut hiç tutmasalar, yahut bütün gece ibâdet etseler, birbirlerine niçin böyle yapıyorsun? demeyecekler. Velhasıl Allah için olan dostlukta birlik beraberlik vardır. Birlikte ise, teklif olmaz.

Onuncu hak:

Kendini bütün dostlarından aşağı bilmeli, onlardan bir şey beklememeli, bütün haklarını hakkıyla gözetmelidir. Cüneyd-i Bağdadi'nin buzuvarında bir şahıs: «Âhiret dosta çok az bulunur.» dedi. Cüneyd ona kulak vermedi. O şahıs bu sözü tekrar etti. Üçüncü defasında Cüneyd: «Eğer âhiret dostundan kasdım, senin celâma sabredip esiyetine dayanacağım kimse ise, o kimseler benim yanımda istediğin kadar çektir.» dedi.

Büyük zatlar buyurur ki: Kendini dostlarından üstün gören günahkâr olur. Onu öyle görenler de günahkâr olur. Kendini onlarda bir görürse, hem kendisi üzülür, hem de onlar üzülür. Ebû Muaviye-i Revâî diyor ki: «Benim dostlarım hepsi benden üstündür. Çünkü onların hepsi beni üstün bilirler.»

ÜÇÜNCÜ BAKI

BÜTÜN MÜSLÜMANLARIN, AKRABALARIN, HİZMETÇİLERİN VE KOMŞULARIN HAKLARI

Bil ki, herkesin hakkı yakınlık derecesine göre; yakınlığın da dereceleri vardır. Haklar o derecelere göre değişir. Bu kuvvetlisi Allah için olan kardeşliktir. Onun hakları anıtsızdır. Bu rabata olmayıp da yalnız lâzım yakınlığı bağı olursa, bunun da birçok hakları vardır:

Birinci hak: Kendine reva görmediği bir şeyi, hiçbir müslümana reva görmemelidir. Peygamberimiz buyurur: «Müslümanlar bir beden gibidir. Bir uzvu acırsa, bütün azalar buna dayar ve onlar da acır.» Ve yine buyurur ki: «Kellime-i şehadet üzere ölmek isteyen, kendine reva görmediğini hiç bir müslümana reva görmemelidir.» Mûsa (a.s.) münacatında: «Ya Rabbi! Kullarımdan hangisi âdildir?» diye sordu. Allah: «Kullarımdan en âdil, insaf ehlidir.» buyurdu.

İkinci hak: Hiçbir müslüman onu neîinden ve dilinden zarar görmeyecek. Peygamberimiz Ashaba: «Müslüman kimdir biliyor musunuz?» buyurdu. «Allah ve Resûlî daha iyi bilir.» dediler. «Müslümanların, dilinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.» buyurdu. «Faki mü'min kimdir?» dediler. «Müslümanlarım, beden ve mal yönünden kendisinden emîn oldukları kimsedir.» Sonra «Şühacî kimdir,

biliyor musunuz?" «Kötü işlerden kesilen kimsedir.» buyurdu. Ve yine buyurdu ki: «Bakışlarıyla bir müslümanı rencide etmek helâl değildir ve müslimanları korkutacak işler yapmak da helâl değildir.»

Mücahid (r.a.) diyor ki: «Allah cehennem ehline uyuz hastalığını verir ki, kaşınmadan kemikleri meydana çıkar.» Sonra bir münadi, «Ey cehennem ehli! Bu hastalığın acısı nasıldır?» der. Onlar da: «Gayet zor ve şiddetlidir.» derler. Bir nida gelir ki, bu dünyada müslümanlara yaptığınız eziyetin karşılığıdır. Peygamber buyurur ki: «Cennette istediği gibi dolaşan birini gördüm. Bu, müslimanlara eziyet vermesin diye, yollarındaki dal ve engelleri kesip kaldırmıştır.»

Üçüncü hak: Hiç kimseye kibirlenmemelidir. Çünkü Allah kibir-lileri sever.

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'tan bana vahiy geldi ki, "Ey Muhammed! Kimseye üstünlük taslamayın, kibirlenmeyin, tevazı gösterin."» Bunun içindir ki, Peygamberimiz İhtiyar kadınların, yoksulların yanına gider, hatırlarını sorar ve ihtiyaçlarını karşılar. Hiç kimseye hakaret (küçüklük) gösteyle bakmamalıdır. Çünkü o kimse, Allah'ın velisi olabilir ve adam bunu bilmez. Çünkü Allah veli kullarını insanlardan gizlemiştir.

Dördüncü hak: Koğucuların, fitnecilerin müslümanlar hakkında söylediklerini dinlememeli, adaletili, doğru insanların sözünü dinlemelidir. Fitneci şakıktır. Hadiste gelmiştir ki: «Hiçbir fitneci cennete girmez.» Bilmelidir ki, senin yanında başkasının üstünlüklerini anlatan, başkasının yanında da senin kötülüklerini anlatır. Bu sebeple bu kimselere güvenmemeli, onlardan uzak durmalıdır.

Beşinci hak: Hiçbir tanıdıktan üç günden fazla konuşmayı kesmemelidir. Peygamberimiz buyurdu: «Bir kimseyle üç günden fazla Müslüman kardeşinden konuşmasını kesmesi helâl değildir. Onların en hayırlısı da önce selâm verendir.»

Derime (r.a.) diyor ki: «Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'a: "Ey Yûsuf! Senin derreceni ve namazını, kardeşlerini affettiğim için yücelttim."» Hadiste: «Müslüman kardeşleri affetmek izzet ve şerefi artırmaktan başka bir şey getirmez.» buyuruldu.

Altıncı hak: İyi - kötü ayırımı yapmadan, kim olursa olsun, gördü yettiği kadar iyilik yapmalıdır. Hadiste: «İmandan sonra en güzel amel, ihâdet edenlere ve cinreyenlere şefkat etmek ve iyilik yapmaktır.» buyurulmaktadır ve yine hadiste: «Gördüm yettiği kadar, kim olursa olsun iyilik et. Eğer o iyiliğe layık değilse, sen layıksın.» Ebû Hüreyre diyor ki: «Peygamberimiz bir şey söylemek için elinden tutan kimse, elini çekmeden, Peygamberimiz elini çekmezdi. Kim cevabla konuşsa, sözünü bitirmeden ondan yürünü çevirmezdi.»

Yedinci hak: Yağlılara hürmet etmeli, küçüklerle merhamet etmelidir. Peygamber buyurur ki: «Yağlılara hürmet etmeyen, küçükle-

re şefkat ve merhamet göstermeyen biden değildir.» Yine buyurdu ki: «Ak sağ ve ak sakala hürmet etmek, Allah'a hürmet etmektir.» (Ebû Davud). Ve yine buyurdu ki: «Gençliğinde yaşlılara hürmet eden bir genç yoktur ki, Cenûb-ı Allah, İhtiyarlığında ona gençlere hürmet ettirmesin.» Peygamberin bu güzel sözü yaşlılara hürmet edenlerin uzun ömürlü olmalarına işaret eder. Çünkü zikri geçen mekâfata yaşlanmadan ulaşmak mümkün değildir. Peygamberimiz seferden dönerken çocuklar önüne çıkarlardı. Peygamberimiz bazısını önüne ve bazısını da arkasına alırdı. Önüne binen çocuklar, bizi öne bindirdi diye arkaya binenlere övünürlerdi. Adına koymak ve dua etmek için huzurlarına çocuk getirirlerdi. Çocukları kucasına alırdı. Bazen onun kucasına çışını yapardı. Bulunanlar birbirlerine sesleşip almak isterlerdi. «Bırakın, kalsın, işini kesmeyin.» buyururlardı. Çocuk sahlâi orada kalkıkça övülmesin diye beklerdi. Dıgarı çıktıktan sonra elbisesini yıkarı. Çocuk çok küçük olsa yıkamasa, üzerine su serperdi. (Bu Şafii kavidir. Hanefiye göre yıkanmalıdır).

Sekizinci hak: Müslümanlara güler yüzü ve tatlı sözü olmalı, onları öyle karşılamalıdır. Peygamberimiz buyurdular ki: «Allah güler yüzü ve güzel şhâklâ olmaları sever.» (Beyhaki). Yine buyurdular ki: «Günahların affına sebep olan güzel ahlâk gayet kolaydır: Güler yüz ve tatlı sözler.» Hz. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz geldikten, yaşlı bir kadın ona yetişt ve "Ya Resûlullah, sizde önemli bir isim vardır," dedi. Peygamberimiz: "İstedğim yerde otarım, işini dîmliyeyim" buyurdu. Kadın hemen oracıkta otardı. Peygamberimiz de, kadıncığıyla işini tamamiyle arzedeceye kadar bekledi.»

Dokuzuncu hak: Hiçbir müslümâna verdiği sözden caymamalıdır. Hadîste: «Üç şey vardır, onlar kâimde bulunursa, o müslûkfıtır: Yalan söylemek, sözlünde durmamak, emînete hiyanet etmek.» buyuruldu.

Onuncu hak: Herkese derecesine göre hürmet edilir. Aziz ve muhterem kimselere daha çok hürmet etmelidir. Elbisesi kıymetli, güzel, üstü baş temiz kimselerin halk içinde şerefli ve muhterem oldukları bilinir. Hz. Aîşe, bir seferde sofrâ ucı yemek yiyorken, bir fakir geçti. «Ona bir ekmek verin» dedi. Bir de aklı geçti. «Onu çağırın» dedi. Orda bulunanlar, «Ey Aîşe! Niçin fakiri çağırmadın, zenginî çağır-dın?» dediler. Dedi ki: «Allah herkese bir derece nasib etmiştir. Biz de o dereceleri gözetmeliyiz. Fakir bir ekmeğe kanaat eder, sevinir. Ama zengine bir ekmeğe vermek hakaret olur, çirkin olur. Onu da sevindirecek bir şekilde ajarmalıdır.»

Hadîste: «Bir kavmin azizi yanınıza gelirse, onu azis tutun.» buyurulmaktadır. Peygamberimiz, huzurlarına gelen bazı kimselere mübârek rıdâsına verip üzerine oturtmuştu. Bir gün huzuru şeriflerine kendisini emsiren bir kadın geldi. Ona rıdâsı üzerinde yer gösterip: «Ey şefkatli ana merhaha! İlacetini dîle vereyim.» buyurdu. Socra

günahmetten kendi hissesini ona bağışladı. O da onu Hz. Osman'a yâ-bîn akıpeye sattı.

Onbirinci hak: Birbirlerine dargın olan müslümanların arasını bulmağa çalışmalıdır. Peygamber: «Sise (nafile) marnax ve oruçtan daha ikizleli Riddetten haber vereyim mi?» buyurdu. «O nedir? Ya Resûlullah», dediler. «Müslümanların arasını bulmaktır.» buyurdu.

Ene (r.a.) rivâyet eder ki, bir gün Peygamberimiz tam ashabıyla otururken güldüler. Hz. Ömer (r.a.): «Ya Resûlullah! Anam, babama sana fedâ olsun, niçin güldünüz?» dedi. Peygamberimiz: «Vahiy nazil oldu ki, kıyamet gününde benim ümmetimsinden iki kimse Allah'ın huzurunda dış çıkıp biri diğeri için: "Allah'ım, bu bana rûdüm etti. Benim hakkımı bundan al" diyecektir. Allah da: "Hakkını ver" diye ferman edecektir. O kimse: "Allahım, benim bütün iyiliklerimi davarlar aldı, bir şeyim kalmadı", diyecektir. Allah Teâlâ mazluma: "Ne yapmalıdır? İyiliği kalmamıştır" diyecek. Mazlum: «Allahım, benim günahlarımı ona yükle», diyecek. Benim üzerime mazlumun günahları ona yüklenecek» buyurdu ve ağıladı. Sonra buyurdu ki: «Kıyamet günü o kadar dehşetli bir gündür ki, herkes kendi yüzünden âciz olur, başkasına yüklenmesini arzular. Sonra Allah mazluma: "Bak ne görürsün?" diyecek. Mazlum hâlenca, cevher ve incilerle süslenmiş olarak gündüştan yapılan şerhler, altından yapılan köşkler geçecek ve "Allahım, acaba bu hangi Peygamberin, yahut hangi siddîkım veya hangi şehidîmdir" diyecek. Allah: "Kim pahasını verirse onun olur" buyurdu. Mazlum: "Allahım, kim bunların pahasını ödeyebilir?", der. Allah: "Üzerine haklı bulunan din kardeşimi affedemler öder", der. O da: "Allahım, ne kadar hakkım varsa affettim" der. Sonra Allah: "Bakım, birbirinizin elini tutarak ikizle de cennete girin" buyurur. Sonra buyurdu ki: «Derum böyle olunca, Allah'tan korkun, insanların arasını bulun.»

Onikinci hak: Bütün müslümanların ayıplarını örtmelidir. Hadîs: «Bu dünyada müslümanların kusurlarına örtmelerin günahlarını yarım kıyamet gününde Allah öter.» Hz. Ebû Bekir (r.a.) buyurur: «Her kim hırızlık yaparken, içki içerken yakalarsam, Allah'tan o günahımı örtmesini dilerim.» Peygamber buyurdular: «Ey iman edip henüz kalbinde insan lezzetini tatmayanlar, insanları ayıplamaya, kusurlarını araştırıp açığa vurmaya. Her kim bir müslümanın ayıbını açığa vurursa, kendi evinde gilelenmiş de olsa, Allah onun ayıplarını meydana çıkarır, onu zehir rûsvey eder.»

İbnî Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «İlk önce hırızlık yaparken yakalanan kimse'nin elini kesmek için Peygamberin huzuruna getirdiler. Peygamberin rengi değişti. Ashab: "Ya Resûlullah. Bu iş boşuna gitmedi mi?" dediler. "Niçin gitmesin? Niçin kardeşime düşmanlık yapmak için şeytana tabi olayım? Eğer Allah'ın şâi affetmesini, günahlarını örtmesini dilersemiz, siz de insanların günahlarını örtünüz. Zîrâ Sultanların huzuruna geldikten sonra had cezası vermemek için çare yoktur"», buyurdu. Halîfe Ömer (r.a.) bir gece, gece bekçileri ile

şehri geçerken bir evden ses işitti. Hemen o evin damına çıkıp baktı. Bir adamla bir kadının içki meclisini kurup oturduklarını gördü. «Ey Allah'ım düşmanları! Bu günahı Allah'ın irticeğini asi sandınız.» dedi. O kimse: «Ey Halife! Acaba eime, Eğer ben bir günah işledimse, sen üç günah işledin: Birincisi Allah buyurur ki: "Aytbları araştırmayın" (*) Sen araştırdın. İkinci, "Evlere kapılarından girin" buyurur, Sen damadan geldin. Üçüncüsü, "Başkasının evine izin alıp, selâm vermeden girmeyin" buyurur. Sen ne izin aldın, ne de selâm verdin.» Ömer: «Eğer affedersem, tertbe eder misiniz?» dedi. «Evet, eğer affedersen, bir daha bu işi yapmayacağım.» dedi. Halife Ömer onu affetti. O da tertbe istişlar etti. Peygamber buyurdu: «İnsanlar istemediği halde sırtlarına kulak veren kimsenin kulağına kıyâmet gününde kurşun akmaktır.»

Onbeşinci hak: Müslümanların kalbini söli zandan, dilini de gıybetten korumak için töhmetli işlerden kaçınmalıdır. Çünkü bir kimsenin günah işlenmesine sebep olan kimse, o günahla ona ortak olur. Peygamber buyurdu: «Anasına-babasına sövenin hâli ne olur?» Ashab: «Bunu kim yapar? Ya Resûlallah!» dediler. Peygamber, «Başkasının anasına, babasına sövüp de onlar da onunkine söverlerse, şüh-hesir kendisi anasına babasına sövenüş olur.» buyurdu. Hz. Ömer (r. a.): «Töhmetsiz işte bulunan kimsenin, kendisi hakkında sö-i zamanda bulunana kanamamı ekiz değildir. Peygamber (s.a.s.) Ramazan ayında mesceûde itikaf halinde Hz. Safiye ile oturup konuşurken iki adam oradan geçti. Peygamber (s.a.s.) onları çağırdu ve: «Bu konuştuğum kadın benim hanımım Safiyedir.» buyurdu. Dediler ki: «Ya Resûlallah! İnsanlara sö-i zan (kötü zan) olur; fakat size olmaz.» Buyurdu ki: «Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolanmaktadır.» Hz. Ömer (r.a.) birisinin bir kadınıla konuştuğuna görünce, kameçi ile vurdu. «Ey Halife bu benim hestâlmidir.» dedi. Ömer: «Niçin kimse görmeyecek yerde konuşmuyorsun?» dedi.

Onbeşinci hak: Eğer bir mevki-makam sahibi ise, hiçbir müslümandan yardımını esirgememelidir. Peygamber (s.a.v.) ashabına buyurdu: «Ben şeyler olur ki, yemek isterim. Fakat şâiden birisinin zehat edip ona da zehat sevebi hâsıl olan diye geciktirim.» Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: «Dil sadakasından daha faziletli bir sadaka yoktur.» «Dil sadakası nedir? Ya Resûlallah» dediler. «Bir masumun kanamı kurtaran, birisine bir fayda sağlayan, yahut birinin skantısına gidenen zehattir.» buyurdu.

Onbeşinci hak: Bir müslümanın gıyabında nefisine veya malına kastettir veya dil uzattırca, onun yerine cevap vermeli, o zülime mâni olmalıdır. Peygamber (s.a.s.) buyurdu: «Müslümanların ayıtları sayılıp ırtları, zerefleri yıklan yerde onlara yardım eden kimseye, Allah Teâlâ da mutlaka çok muhtaç ve çaresiz olduğu yerde yardım eder. Müslümanlara yardım etmeyen, yahut onlara düşmanlık eden

(*) İnci-i Usmâkîde, cilt 3, sahife 117, Ömeriye - Mus.

kimseyi de, çok yardım ve desteğe ihtiyacı olduğu yerde Allah yardımına bakar.»

Onaltıncı hak: Kötü huylu bir insana arkadaş olmağa, kurtuluşuna kadar onunla idare etmeli, onunla ağır münakaşaya yapmamalıdır. İbnî Abbas (r.a.) «Kötülüğe iyilikle müdara ederler.» (Nur sûresi, âyet: 22) âyeti kerimesinin mânâsında: «Kötü sözlerle selâm ve müdara ile karışık verilmiz» diyor.

Hz. Aişe (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse Peygamber ile görüşmek için izin istedi. Peygamber: "Ona izin verin, o çok yaramaz bir kimse-dir" buyurdu. Peygamberin yanına gelince, ona o kadar hürmet ve insanlık gösterdi ki, onun Peygamberin yanında bir derecesi vardır sandım. Dışarı çıkınca, "Ya Resûlallah! Bunu yaramaz diyordum. Niçin bu kadar hürmet ve iyilik yaptın?" dedim. Buyurdu ki: "Allah katında insanların yaramazı, şerrinden korkulduğu için hürmet ve itina gören kimse-dir."» Hâdîsete «Kötü sözâlerin dilinden ırak, namusunu korumak için verdiği herşey sadaka yerine geçer.» Ebû'd-Derdâ dedi ki: «Çok kimse vardır ki, onun yüzüne güleriz, hafızki kalbimiz ona linet eder.»

Onyedinci hak: Fakirlerle oturup kalkmak, arkadaşlık etmeli, konuşmalı ve zenginlerin arkadaşlığından kaçınmalıdır. Peygamber (s.a.v.) «Sââlerle arkadaşlık etmeyin» buyurdu. Süleyman (a.s.s.) kendi ülkesinde nerede bir fakir ve miskin görsen onunla oturur ve «Miskin, miskinle oturursu derdi. İsa (a.s.r.) yalnız miskin sözû ile çağırılmak isterdi. Peygamber (s.a.s.) «Ya Rabbî, beni yaşatırsan, miskin olarak yaşat. Öddürürsen, miskin olarak öddür. Kıyamet gününde de miskinlerle haşşeyle.» buyurdu. Musa (a.s.v.) «Ya Rabbî! Seni merde arıyayım?» dedi. Allah: «Beni gündüleri kuruk olanların yanında ara.» buyurdu.

Onsekizinci hak: Bir müslümanın günlüğü sevindiriteye, ihtiyacına görmeğe çalışmalıdır. Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir müslümanın ihtiyacını gören bütün ömründe Allah'a hizmet etmiş gibi olur.» Yine buyurdu: «Gece veya gündüzün bir saatini bir müslümanın ihtiyacını görmek için geçiren kimse, o müslümanın içi görülsün veya görülsün. İki ay camide itikâf etmekten faziletlidir.» Yine buyurur: «Bir müslümanın görünüşü aydınlatan (sevindiren) im görünüşü de Allah kıyamet gününde aydınlatır.» Yine buyurur: «Bir üğrünü sevindiren, yahut bir mazluma kurtarına Allah yetmişşer mağfiret ve iyilik hışın eder.» Ve yine buyurur: «Gerek zâlim olsun, gerek mazlûm olsun, din kardeşinize yardım edin.» Ashab: «Zâlime nasıl yardım edilir ya Resûlallah?» dediler. Buyurdu ki: «Onu zâlimden alıkoymandır.» Yâni yardım etmek, onu zâlimden menetmekle olur. Yine buyurur: «Allah katında bir müslümanın kalbini sevindirmekte daha mahbûl taat olmaz.» Ve yine buyurur: «İki haslet vardır ki, onlara ötesinde daha hayırlı haslet yoktur. Biri insan, diğeri de insanların rahatını diler-mektir. İki haslet de vardır ki, onlardan kötü haslet yoktur: Biri Allah'a şerik koymak, diğeri insanları incitmektir.»

Fadeyl bin İyad'ı (r.h.a.) bir gün ağlarken gördüler ve: «Niçin ağlıyorsun?» dediler. Dedi ki: «Bana zulüm eden zavallı müslümanlar için ağlıyorum. Yarın kıyamet gününde onlara sorulunca, delil bulamayacaklar, rezil rüsvay olacaklar.» dedi. Ma'ruf-ı Kerhi dedi ki: «Günde üç kere Yarabbi! Ümmet-i Muhammed'i ıslah et. Yarabbi! Muhammed ümmetine rahmet et. Allahım! Muhammed ümmetine genişlik ver, ümmetüsünü gider, duasını okuyanın İbni vetiler defterine yazılır.»

Ondokuzuncu hak: Kime rastlarsa, önce selâm vermeli ve konuşmadan önce elini sıkmalıdır. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Selâmdan önce konuşmağa başlayana cevap vermeyin, önce selâm vermedir.» Peygamber huzuruna birisi geldi ve selâm vermedi. Peygamber: «Dışarı çık, selâmla gel.» buyurdu. Enes bin Malik (r.a.) buyurdu ki: «Peygamber'e sekiz yıl hizmet ettim. Bana buyurdu ki: "Ya Enes! Tahareti tam yap ki, senin uzun olsun. Kime rastlarsan, selâm ver ki, sevâblara çok olsun."» Biri Peygamberin huzuruna geldi ve: «Esselâmü aleyküm» dedi. Peygamberimiz: «Bana on sevâb yazıldı.» buyurdu. Bir başkası geldi ve: «Esselâmü aleyküm ve rahmetullah» dedi. Peygamberimiz: «Ümme yirmi sevâb yazıldı.» buyurdu. Bir başkası daha geldi ve: «Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtüh» dedi. Peygamberimiz: «Bana da otuz sevâb yazıldı.» buyurdu.

Peygamberimiz buyurdu: «Her evinize girdiğe selâm verin. Dışarı çıkıp geri gelerseniz, yine selâm verin. Çünkü ilk gelmeniz, son gelmenizden hayırlı değildir.» Ve yine buyurur: «Bir mü'min bir mü'minin elini sıkınca, aralarında yetmiş rahmet taksim edilir. Altmış dokuzu daha çok sevinç ve güler yüz gösterene verilir. İki müslüman kucaklaşıp birbirlerine selâm verince aralarında yüz rahmet taksim edilir. Doksan dokuzu önce selâm verene, biri de selâm alana verilir.»

Din büyüklerinin elini öpmek sünnettir. Ebû Ubeyde (r.a.) Hz. Ömer'in elini öpmüştür. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimize: "Karşılaştığımız zaman birbirimize eğilelim mi?" dedim.» «Hayır» dedi. «Öpüşelim mi?» dedim. «Hayır» dedi. «Birbirimizin elini sıkalım mı?» dedim. «Evet» dedi. (Tirmizi).

Ama sefere gidip gelirken öpmek, birbirlerinin boynuna sarılmak sünnettir. Fakat birisi geldiği zaman ayağa kalkmak iyi değildir.

Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimizden daha çok sevdiğimisi hiç kimse yoktu. Ona bile ayağa kalkmazdık. Çünkü bilirdik ki, ayağa kalkmayı sevmeydi.» Ama bir kimsenin hürmet için, ayağa kalkmak âdet olan bir yerde, ayağa kalkmamasının mırası yoktur. Fakat bir kimsenin önünde ayakta durmayı Peygamberimiz yasaklamıştır. Çünkü buyurur ki: «Her kim ki, kendisi oturup da başkalarının önünde ayakta durmasından zevk duyarsa, ona deyin, sehennende yerini hazır bilim.»

Yirminci hak: Akıttınca «Elhamdülillâh» demelidir. İbni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz akıttığında "Elhamdülillâh" dememizi öğretti.» Onu duyan da, «Yerhamûküllâh» demelidir. Duyan

öyle deyince, o da, «Yağdırullahı il ve lekûma» demelidir. Eğer bir kimse «Elhamdülillâhe» demezse, «Yerhamükellâhe» demeye layık olmas. Peygamberimiz akırması gelince sesini kısar, elini yüzüne tutardı. Bir kimse belâda iken akırırsa, kalbinden «Elhamdülillâhe» demelidir. İbrahim-i Nâhal diyor ki: «Mûsa (a.s.) münacaatında: "Allah'ım, yakın masam ki, gıaflı çağırırım. Yoksa uzak masam ki, sesli çağırırım." Allah: "Ey Mûsa! Ben, beni hatırlayanın yanında ve onunla beraberim." dedi. Mûsa: "Allahım, bilmem bazı hâllerimle vardır ki, o hâllerde seni hatırlamayı layık görmüyorum: Cûnûb hâli ve belâda bulunma hâli gibi," dedi. Allah: "Ey Mûsa, beni istediğin hâllerde hatırla, korkma."» buyurdu.

Yirmibirinci hak: Ahbâbkarından olmaya da tenâşüşi kimseinin hastalığını sormalıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir hastanın hatırını soran kendini cennette bilir. Hastanın hatırını sorup evine döndünce yetmişbin melek görevlendirilir, akşamı kadar affını talep ederler.» Sünnet şekli şöyledir. Hastanın elini elinin içine almaz, yahut elini alınma koymalı ve, «Nasıbsın?» diye hatırını sorup bu dünyayı okumalıdır: «Rahman ve Rahim olan Allah adıyla başlarına. Kendisine hiç bir şey denk olmayan, doğurmayan, doğmayan ve samed olan Allah'ın adıyla, tutulduğum yerim (hastalığım) yerinden senin kurtulmana dilerim.» Hz. Osman buyurur ki: «Ben hasta oldum. Peygamber hatırını sormaya gelince, bu dünyı birkaç kere okudum.» Hastanın da şu dünyı okuması sünnettir: «Allah'ım kâz ve kudretine, bulbâklarımın yerlerinden sığınırım.» Hastanın hatırını sorarken, hasta hastalığından şikâyet etmemelidir. Çünkü hadiste: «Kul hasta olduğu zaman, Allah iki melek gönderir, "Hastaya nezaret edin, ziyaretine gelenlere şükür mü eder, yoksa şikâyet mi eder?" der. Eğer kul şükür edip "Elhamdülillâh, bunda hayır vardır" derse, Allah: "Benim üzerime vâcib olsun ki, eğer onu âhirete gönderirsem, rahmetimi ona arkadaş yaparım. Eğer ona sahat ve âfiyet verirsem, bunu günahlarına keffiret yaparım, ona eskî etmeden ve kasından daha hayırlısına ihşân ederim" der.» buyuruldu.

Hz. Ali buyurur: «Yüreğinde rahatsızlığı olan kimse, hastasının mehir parasından biraz para alsın, onunla bal alıp yağmur suyu ile şerbet yapsın ve "Bismillâhi" ile içsin. Allah'ın izniyle şifâ bulur. Çünkü Allah yağmura bereket, bala şifâ ve mehir parasına âfiyet buyurmuştur. Bu itibarla bu üç mübarek şey bir araya gelince Allah'ın izniyle mühârek olur.»

Velhâsıl hasta ile ilgili edebler şunlardır: Hastalığından şikâyet etmemeli, feryad etmemeli, hastalığın günahlarına keffareti edacağı umudunu sağlam tutmalı, ilaç içince, ilâca değil, ilâkî yaratan Allah'a güvenmelidir. Hastayı ziyaret etmenin edebleri üç şunlardır: Hastayı ziyarete gelen çok oturmamalı, hatırını çok sormamalı, sahat ve âfiyeti için dua etmeli, hastalığından dolayı kendini üzgün göstermemelidir. Hastanın bulunduğu evin kapısına ve pencerelerine bakmamalı. İçeri girmek isteyince kapının karşısında durmayıp bir kenarda dur-

malı, kapıyı yavaş çalıp «İkametçisi!» diye seslenmeli, «kim o?» diye sorulunca, hemen demeli, belki bunun yerine «Sübbhanellah, velhamdülillâh» demelidir. Bir kimsenin kapısına gidip kapıyı çalmak tenb edince böyle yapılmalıdır.

Yirmikinci hak: Din kardeşlerinin cenazesinin ardından gitmelidir. Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Cenazenin ardından gidene bir kırat, defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevap yazılır ki, her kırat defnalarca Uhud dağından büyüktür.» Cenazeyi teğri elmenin edebleri şunlardır: Sızmalı, konuşmamalı, gülmemeli, tâziye vermeli ve kendi ölümünü düşünmelidir. A'meş (r.h.a.) diyor ki: Cenazenin ardından gittiğiniz zaman, öyle üzüldük ki, dışardan gelen kimse kime tâziye vereceğini bilmezdi. Çünkü hepimiz birbirimizden üzgündük. Bir defa bir topluluk bir dü için üzüldülerdi. Büyüklenden bir zat da orada hazırdı. Dedi ki, ey topluluk! Siz kendinize üzüldün. O üç tehlikeden de geçip kurtuldu: Cam abası meleğin korkunç süratini gördü, ölüm sesini taktı ve son nefes akıbetinin korkusundan kurtuldu. Peygamberimiz buyurdu ki: «Ölümün arkasından üç şey gider: Ehli, malı ve âmelleri. Ehli ve malı geri döner, âmelleri ise onunla beraber kalır.»

Sâiyân-ı Sevri (r.h.a.) diyor ki: «Kabirleri çok hatırlayan mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulacaktır. Kabirleri unutan da, onu cehennem çukurlarından bir çukur bulacaktır.» Rabi' bin Haysem (r.a.) ki, tabûnin büyüklerinden olup türbesi Tûs şehrindeydi. Evinde bir mezar kazmıştı. Kalbinde biraz gevşeklik hissettiği zaman, o mezara girip bir saat yatardı ve derdi ki: «Allahım, beni bu dünyaya bir defa daha gönder ki, yaptığımı taklîdî telkîi edeyim.» Sonra kalkar ve kendine: «Ey Rabi' İsmâi Haysem! İşte seni dünyaya gönderdiler. Bir daha gönderilmeyeceğin bir ölüm için hazırlan.» derdi.

Hz. Ömer (r.a.) buyurur ki: «Bir gün Peygamber mezarlık tarafına gitti ve bir mezarın başucunda oturup çok ağladı. Kendisine yaklaştım ve: "Niçin ağlıyorsun ya Resûlallah?" dedim. "Bu benim anamın mezarıdır. Allah'tan ziyaret etmek ve mağfiret dilemek için izin istedim. Ziyarete izin verdi, duaya izin vermedi. Bunun için evlâkîk hâsi galebe çaldı ve gayri ihtiyarî ağladım," buyurdu.»

Dikkat edilmedi vâcib olan müslümanlık hakları bu anlattıklarımızdır.

KOMŞU HAKLARI

Peygamber buyurur ki: «Kâfir olan komşunun bir hakkı, müslüman olan komşunun iki hakkı, müslüman ve akraba olan komşunun üç hakkı vardır.» Yine buyurdu ki: «Cebrail (a.s.) bana o kadar komşular hakkında vasiyet etti ki, e da diğer akrabalar gibi miras alacağım sandım.» Yine buyurur ki: «Allah'a ve âhiret gününe iman getiren komşusuna iyilik yapın.» Yine buyurdu: «Komşusu şerrinden emin olmayan kimse bedbahttır. Kıyâmet gününde ilk önce sorguya

çözülecek olanlar, birbirleriyle husumeti olan komşulardır.» Yine buyurdu: «Komşusunun köpeğine taş atan, komşuluk hakkına gözetmemiş olur.»

Peygamberimiz: «Filan kadın gündüzleri araç tutar, geceleri ibâdet eder, fakat komşuları ondan incirir.» Buyurdu ki: «Onun yeri cehennemdir.» Yine buyurdu ki: «Kırk eve kadar komşudur.» Züherî (r.a.) diyor ki: «Bu hâdisin mânâsı; Sağdan kırk ev, soldan kırk ev, önden kırk ev ve arkadan kırk ev demektir.»

Biliniz ki, komşu hakka, yalnız onu incitmemek değildir, belki ona iyilik de yapılmalıdır. Hâdisî: «Kıyamet gününde fakir olan komşu, zengin olan komşuya asılacaktır ve: "Ya Rabbi! Bu adama niçin evinden kapıma hana bağladığın sor." diyecektir.»

Büyük zatlardan biri fâcelerin çokluğundan usandı. Kendisine: «Niçin kedi beslemiyorsun ki, bunlar dağılıp casyeterlerinden kurtulasın.» denildi. Dedi ki: «Kedimin sesini duyup fâcelerin, komşuların evine kaçmalarından korkarım. O zaman kendime hoş görünmediğim bir şeyi komşulara hoş görmüş olurum.» Peygamberimiz buyurdu: «Komşu haklarını biliyor musunuz? Yardına isteyince, yardım edeceksin; borç isteyince vereceksin, fakir beler, ellerinden tutacaksın; hasta olunca ziyaret edeceksin, illürse, cenazesinin ardından gideceksin, sevimsiz, kuthyacaksın, üzülürse, taziye edeceksin. Komşunun rûzgârına mâni olmamak için, davarını yükseltmiyeceksin. Taze meyva alınca ona göndereceksin. Göndermezsen, gizleyip onlara göstermiyeceksin. Komşu çocuklarının görmemesi için, kendi çocuklarını meyva alıp dışarda yememelerini tenbih edeceksin. Mutfağının kokusuyla onları üzmiyeceksin. Ancak onlara bir miktar gönderirsen olur.» Yine buyurdu: «Komşuların hakkına bilir misin? Nefsâm yed-i kâfirinde olan Allah'a yemin ederim ki, komşu hakkına riayet eden kimseye mutlakâ Allah da merhamet eder.»

Biliniz ki şu hususlar da komşunun hakları arasındadır: Dam âzerinde onun evine bakmamalı, davarına direk koyarsa, mâni olmamalı, kendi tarafına oluğu varsa, oluğunu bağlamamalı, kapının önüne toprak dökerse, kavgâ etmemeli, bildiği kusurlarına örtmeli, ifşâ etmemelidir. Onun harımına, casyesine bakmamalıdır. Bu hususların bütün mâsûlîyetler riayet etmelidir.

Ebü Zor-î Gıfârî (r.a.) buyurur ki: «Bana dostum ve habîbim Muhammed Mustafa vasiyet etti ki, yemek pişirirken, suyunu bir miktar fazla koy, o yemekten komşularına da gönder.» Bir kimse, Abdullah İbnü Mübarek'e sordu: «Benim komşum hizmetçimden şikâyet ediyor. Hizmetçiyi döversen, belki iltira ediyor. O zaman günah işlemiş olurum. Dövmesem, komşunun hatırının kırılmasından korkarım.» Abdullah dedi ki: «Hizmetçin suç işlemeyi dâvâya müstâhak olmaz. Suç işleyince dövmek, hâkle: komşu şikâyet edinceye kadar. Şikâyet ettikten sonra döş ki, hepinizin hakkına riayet edilmiş olsun.»

AKRABA HAKLARI

Peygamber buyurdu: «Allah buyurur ki: Ben Rahmanın, Sâla-ı rahmân ismini kendi isminden çıkardım. Akrabalarıyla beraber olanlarla beraber olurum. Akrabalarından ilgisini kesenden ben de ilgi keserim.» Yine buyurdu: «Ömrünün uzun, rıskının geniş olmasını isteyen akrabasının gönlünü hoş tutsun.» Yine buyurdu: «Hiçbîr ibâdetin sevâbı, Sâla-ı rahmânın sevâbından fazla değildir. Hatta bazı ev ehli fesk ve fücûr ile meşgûl iken, Sâla-ı rahmân etmekle onların mah ve evlâhı artar.» Yine buyurdu: «Sana dârgın olan akrabana verdiğin sadaka gibi üslûl sadaka yoktur.»

Biliniz ki, Sâla-ı rahmân; onlar senden ilgilerini kesince, senin ilgi kurmandır. Peygamber buyurdu: «İbâdetlerin en faziletlisi, senden ilgi kesen kimse ile ilgi kurmak, seni mahrum eden kimseye vermek ve sana zâlım edenî affetmektir.»

ANA VE BABA HAKLARI

Biliniz ki, ana-baba hakkı çok büyüktür. Çünkü onların yakınlığı daha çoktur. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «Babası köle iken onu satın alıp âzâd eden kimseden başka, hiç kimse babasının hakkını ödeyemez.» Yine buyurdu: «Anaya - babaya iyilik yapmak; namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, hac ve umre yapmaktan ve gaza yapmaktan hayırlıdır.» Yine buyurdu: «Cennet kokusu beyyüz yıllık mesafeden duyulur. Anesk anaya babaya asî olan; âla-ı rahmânı kesen kimseler cennet kokusunu asla duymazlar.»

Allah Mûsa'ya vahiy gönderdi. Buyurdu ki: «Anasının babasının emrini tutanları, emir tutanların defterine yazacağız.» Peygamber buyurdu: «Anasının babasının ruha için sadaka veren ne zarar eder. Hem onlara sevâb hâsıl olur, hem de onun sevâbından bir şey eksik olmaz.» Bir adam Peygamberin huzuruna gelip sordu: «Ya Resûlallah! Anam ve babam öldü. Onların benim üzerimde ne hakkı kalmıştır; ona yapmak isterim.» Peygamber buyurdu: «Eda edilecek hakları sunlardır: Cenaze namazlarını kıl, onlara dua et, vasiyetlerini yerine getir ve dost ve akrabalarına iyilik et, gömüllerini hoş tut.» Yine buyurdu: «Ananın hakkı babanın hakkının iki katıdır.»

ÇOCUKLARIN HAKKI

Bir kimse Peygamberimize: «Ya Resûlallah! Kimse iyilik edeyim?» diye sordu. Peygamber «anama ve babama», buyurdular. O kimse: «Anam ve babam ölmüştür» dedi. Peygamber: «Çocuklarına iyilik et. Çünkü ana ve babanın hakkı öldüğü gibi, çocukların da hakkı vardır. Haklarından biri de sen kötü huyla yetiştirip isyana sevkettin!»

dir.» Yine buyurdu: «Çocuklarını kıyan ve mübâhalele zorlamayana Allah merhamet eylesin.» Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz buyurdu ki: Çocuk yedi günlük olunca, ona akika kurbanı kesiniz ve ağızı koyunuz. Alın yaşına gelince terbiye öğretiniz. Dokuz yaşına gelince yatağını ayırınız, on üç yaşında namaz kılmak için dövin, onaltı yaşında babası onu evlendirmeli ve ona: "Oğlum, sana edip öğrettim, seni evlendirdim. Bundan sonra dünyada semin olmandan, âhirette de âzâbından Allah'a sığınarım." demelidir.»

Çocukların haklarından biri de; bir şey vermekte, iyilik yapmakta, öpmekte, okumakta hepsini bir tutmalıdır. Küçük çocukları okşayıp öpmek sünnettir. Peygamber Hüseyin'i öpüp okarken, Akra' bin Habis ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah! Benim on öğtüm vardır, hiç birini öpmedim.» deyince, Peygamber buyurdu ki: «Merhamet etmeye merhamet olunmaz.» Peygamber minberde İken Hasan küçük-tü, mübârek yüzü üstüne düştü. Peygamber hemen minberden indi, çocuğu kaldırdı ve: «Şüphesiz mallarınız ve çocuklarınız sîmedir.» (Tebâkın sûresi, âyet: 15) âyetini okudu. Bir defa da Peygamber (s.a.v.) namaz kılariken secdeye vardı. Hüseyin (r.a.) boynuna bündi. Peygamber o kadar bekledi ki, Sahabeler (r.a.) secdeyi uzun yapacak için vahiy geldiğini sandılar. Selâm verince: «Ya Resûlallah! Yoksa secde hakkında vahiy mi geldi?» dediler. Peygamber: «Vahiy gelmedi, fakat Hüseyin beni kendine deve yaptı. Ben de düşürmüyeyim dedim.» buyurdu.

Velâhâki ana ve babanın hakkı, evlâd hakkından fazladır. Onlara saygı göstermek evlâd üzerinde vacibtir. Allah onlara tazim ve saygı göstermeyi, kendine ibâdet yapmak ile bir arada ikredip buyurur ki: «Allahın kendisinden başkasına tapmamanızı, amaya babaya iyilik yapmanızı vacib kıldı.» Ana - baba hakkı büyük olduğundan iki şey vacib oldu: Birincisi; ekseri âlimlerin görüşü şudur ki; kat'i harâm olmayan, şüpheli olan bir yemeği, ana baba çocuğuna «yes» diye emir verseler, yemelidir. Çünkü onların rızasını almak, şübheden kaçındıktan daha önemlidir. İkincisi; onların izni olmadan, hiçbir sefere çıkmaz. Ancak namaz ve oruca ait bilgileri bulunduğu yerde öğrenen olmazsa, bunları öğrenmek için olan seferler gibi farz olan seferlere çıkabilir. Sahih olan budur ki, onların izni olmadan farz olan haccı bile hemen gitmemelidir. Çünkü bu hac farz ise de, tehâri mübâhtır.

Bir kimse, gamıya girmek için Peygamberden izin istedi. Peygamber: «Anam ve babam var medîre buyurdu. «Vardır, ya Resûlallah!» dedi. Peygamber: «Onlardan izin iste. Eğer vermezlerse, emirlerini tut. Çünkü Allah'ı tevhitden sonra Allah katında ana babanın hakkı öce gelecek hak yoktur.» buyurdu. Hâdiste: «Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, babanın çocuğu üzerindeki hakka gibidir.» buyuruldu.

KÖLELERİN HAKKI

Peygamber buyurur ki: «Köleleriniz ve efendinin altında bulunamıyacakları hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara yediğinizden yemekten yediniz, giydiğinizden elbiseden giydiriniz. Yapamayacakları işleri tekliif etmeyiniz. Size yararsa, saklayınız; yaramazsa, satınız. Allah'ın mahlûklarına ediyet etmeyiniz. Çünkü Allah «suları dinlemin altına vermiştir. Eğer dileseydi, sizi onların eli altına verirdi.» Bir kimsa; «Ya Resûlallah! Kölelerin hatâlarını günde kaç defa affedelim.» dedi. Peygamber: «Yetmiş defa affedin.» buyurdu.

Ahnef bin Kays'a (r.h.a.) sordular ki, satır ve tahannüslü kimden öğrendin. «Kays bin Asım'dan; câriyesel, demir iş ile kızartılmış bir kazıyı götüürken birden şileki kızartma bir çocuk üzerine düştü. Çocuk öldü. Cariye korkusundan bayıldı. Kays: "Ey câriye! Korkma. Çünkü bu hususta senin günahın yoktur, Seni Allah rızası için âzad ettim" dedi.»

Avn bin Abdullah (r.a.) 'ın bir kölesi vardı. Serkeşlik yaptığı zaman, «Ne acib efendinin huyunu almışın. Efendim mevlâsına (Allah'a) âsi oluncu, sen de bana âsi oluyorsun.» derdi.

Ebû Mes'ûd-ı Ensari kölesini döverken bir ses duydu. Ey Eba Mes'ûd! Bu tarafa bak diyordu. Ebû Mes'ûd bakınca, Peygamber (s.a.v.) 'in olduğunu gördü. Buyurdu ki: «Ey Eba Mes'ûd! Bil ki, senin bundan kuvvetli olduğundan daha çok, Allah senden kuvvetlidir.»

O halde, köleleri yediği etmekten, yemekten mahrum etmemek onların haklarındandır. Ve yine onlara tekebbür nazarıyla bakmamalıdır. Onların da kendisi gibi insan olduklarını düşünmeli, bir halâ ıhtidâkleri zaman, kendisinin Allah'a karşı olan hatâlarını düşünmelidir. Kızdığı zaman, Allah'ın kudreti karşısında âcizliğini düşünmelidir. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «Bir kimsenin kölesi yemeği pğirip zahmetini ve dumanın acısını çekip âline koyunca, ona: "İleri gel, ye" diye tekliif etmelidir. Eğer gelmese, bir lokmasını yağa batırıp ağzına koymalı ve diliyle de, "bu lokmayı ye" demelidir.»

ALTINCI ASIL

BİR KÖŞEYE ÇEKİLİP İNSANLARDAN UZAKLAŞMANIN
İDEBİLERİ HAKKINDA

Bil ki, âlimler, zaviye ve uzlete çekilmek mî, yoksa insanlara karışmak mî daha fazîletlidir, diye ihtilâfa düşmüşlerdir. Süfyan-ı Sevrî, İbrahim-i Edhem, Davud-ı Tâi, Fudayl bin İyad, İbrahim-i Havaş, Yusuî b. Eshat, Huzeyfe-i Mer'asi, Bîs-i Hâfi ve daha birçok müttakilere göre uzlet edip zaviye ihtiyar etmek, insanlara karışmaktan fazîletlidir. Bazı büyüklerle zâhîr âlimlere göre de, insanlara karışmak daha fazîletlidir. Hz. Ömer diyor ki: «Uzletten nasîhatsiz kaçırma-

yın» İbni Sarin (r.a.) «Uzlet İbâdettir.» diyor. Bir kimse, Davud-ı Telî'ye «Bana nâsihat et» dedi. Dedi ki: «Ölümceye kadar oruç tut ve insanlardan, arslardan kaçır gibi kaç.» Hasan-ı Basri diyor ki: «Tevâzutta yamalıdır ki, kanat eden insanlar muhtaç olmasın. İnsanlardan uzlet eden selâmet bulur. Şehvetini mağlûp edip ayak altına alan âzad olur. Hüseyin'ten uzak olan mürlüvet kazanır. Birkaç gün sabreden ebedî saadet bulur.» Vehab bin Verd diyor ki: «Hikmet esdur. Dokuz suzmakta, onuncusu da uzlettedir.» Rabi bin Haysem ve İbrahim-i Nakai diyorlar ki: «İlim öğren ve insanlardan uzlet et.» Malik bin Enes (r.a.) din kardeşlerini ziyaret ederdi, hastaların hâlini sorardı ve cenazeleri tegyi ederdi. Sonra bunlardan teker teker el çekip zaviyeye çekildi. Fudayl b. İyad diyor ki: «Benimle karşılaştığı zaman selâm vermeyen, hasta olduğum zaman beni ziyarete gelmeyen kimseye çek misnet ederim.» Büyük sahabelerden olan Sa'd bin Ebî Vakkas ve Said bin Zeyd Medine-i mânevvereye yakın Akik denilen yerde otururlardı. Cumaya gelmezlerdi ve başka bir işle de zehre gelmezlerdi. Ölümceye kadar öyle kalırlar. Hükümdarlardan biri Hatem-i Asamî'ye dedi ki: «Hâşâ bendem isteğin var mı?» «vardır» dedi. Hükümdar «medir» dedi. «Ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. Birisi Sehl-i Tâsterî'ye «Senle arkadaş olmak isterim.» dedi. Sehl: «Birmiz ölmüce, öbürü kimle arkadaş olacak.» dedi. «Hak ile» dedi. Sehl: «Şimdi-den arkadaşımız Hak olsun.» dedi.

Bil ki, uzletin üstünlüğündeki ihlâf, evlenmekteki ihlâf gibidir ki, bazıları evlenmek ve bazıları da evlenmemek daha fâiletlidir. demişlerdir. Hakikat şudur ki, adama göre değişir. Bazılarına uzlet bazılarına da karışmak daha üstündür. Bu hususun hakikati, uzletin faydalarını açıklamadan anlaşılmaz.

UZLETİN FAYDALARI

BİL Kİ, UZLETTE ALTI FAYDA VARDIR:

Birinci fayda: Zâkir ve fikirdir ki, bütün ibâdetlerin en fâiletlisi, melekûtta, gökte ve yerdeki Allah'ın seyyip yaratıklarına tefekkür etmektir; dünya ve âhiretteki Hakk'ın ırlarını düşünmektir.

Belki hepsinden üstün olan kendini bütün varlığıyla Allah'ın zikrine verip Allah'tan başka herşeyden, hattâ kendinden bile habersiz olmaktır ve Allah'tan başka herşeyi bırakmaktır. Bu da yalnızlık ve uzletten başka bir şeyle mümkün olmaz. Çünkü Allah'tan gayri olan herşey Allah'ın fikrine manidir; yalnız Peygamberler gibi, insanlar arasında Hak ile olup insanları hiç yokmuş gibi düşünen kimseler bundan müstesnadır. Bunun içindir ki, Peygamberimiz (s.a.v.) önceleri yalnızlık ve uzleti severdi; Hira dağında yer edinip Nübüvvet nuru kuvvet bulup cismîyle halkla, kalbîyle Hakla olmaya kâdir oluncaya kadar insanlardan ayrı durdu. Eğer bir kimseyi dost edinseydi, Ebû Bekir'i (r.a.) dost edinirdi. Fakat Allah'ın dostluğu, başkasıyla dost olmağa yer bırakmamıştı. İnsanlar onun bazı kimselerle

dest olduğunu sanıyorlardı. Halbuki onun kimse ile dest olmağa yeri kalmamıştı. Evliyanın da bu dereceye kavuşmaları kaçınılmaz bir şey değildir. Sehi-i Tüsteri diyor ki: «Otuz yıldır ki, hem Allah ile konuşuyorum. İnsanlar kendileriyle konuştuğunu sanırlar.»

Bu mertebe imkânsız değildir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, yarıkların aklı onlara o kadar galebe eder ki, insanlar arasında oldukları halde kalpleri meğmû olduğu için kimsenin sözlerini duymıyorlar. Fakat herkes bu mertebeye ahdanmamalıdır. Çünkü umumiyetle insanlar arasında bulunmakta ıktır uyanıklığı olmaz. Bir kimse bir Rûhbana dedi ki: «Yalnızlığa nasıl sabrediyorsun?» Rûhbân dedi ki: «Ben yalnız değilim. Hakla beraberim. Onunla gırtl konuşmak istediğim zaman namaz kılırım; o bana sırrını açmak dîlese, onun kitabına okurum.» Bir kimseye dediler ki: «Bu grup yalnızlıkta ne fayda görürler?» «Onların faydası Allah ile ünsiyet peyda etmektir.» dedi.

Hasan-ı Basri'ye dediler ki: «Burada birisi vardır; dalına bir sü-tunun önünde yalnız oturuyor.» Hasan-ı Basri: «Geldiği zaman bana haber verin.» Haber verilince, Hasan onun yanına gidip dedi ki: «Ey şahıs! Niçin dalına yalnız oturuyorsun, insanlara karışmıyorsun?» O kimse: «Bana bir hâl olmuş, beni bütün insanlardan alıkoyuyor.» dedi. Hasan: «Niçin Hasan-ı Basri'nin meclisine gidip onun vaa ve nasihatını dinlemiyorsun?» dedi. «O hâl beni hem Hasan'dan hem başkasından alıkoymuştur.» dedi. Hasan: «O nasıl bir hâldir?» dedi. Dedi ki: «Hiçbir vakit geçmez ki, Allah'tan bana bir nimet gelmesin ve benden de bir günah sadır olmasın. O nimete şükür ve o günahıtan istiğ-far ederim. Ne Hasan'a giderim, ne de başkalarıyla ünsiyet ederim.» Hasan: «Sen burada bekle. Sen Hasan'dan daha akıllısın.» dedi.

Harâm İbn-i Hibban, Üveys El-Karani'nin huzuruna vardı, «Ey Üveys! Sana arkadaş olmak için yanına geldim.» dedi. Üveys: «Allah'tan tanıdıktan sonra başkasına arkadaş olma bilmiyorum.» dedi.

Fudayl bin İyad diyor ki: «Gece olunca, sabaha kadar Allah ile halvette oturum diye kalbim sevinir. Sabah olunca, insanlar bu halvete mâmi olur diye üzüliyorum.» Malik bin Dînar (r.h.a.) diyor ki: «Allah ile konuşmayı, insanlarla konuşmaktan daha çok sevdiğim ilmi az, kalbi hasta ve ömrü bedeldir.» Hükemâden biri diyor ki: «Bir kimseyi görüp onunla sohbet etmek isteyen kimse, kalbi arzu ettiği kimseden boştur, haricîten yardım talep ediyor.» Büyükler demiş ki: «İnsanlarla ünsiyet eden müflisler zümresindendir.»

O halde bundan anlaşıldı ki, Allah'ın zikriyle devamlı ünsiyet tutabilmek, devamlı tefekkür edebilen, cemîl ve cemâlini anlayabölenler kâmilîdir ki, bunlar insanların mükellef olduğu ibâdetlerin en üstünü, en yâcesidir. Çünkü bütün saâdetlerin temeli, insanın öbür dünyaya yönelmesi, Allah'ın ünsiyet ve sevgisinin ona hâkim olmasıdır. Ünsiyet, tüm zikirle olur. Muhabbet de marifetin semeresidir, marifet de İkrin semeresidir, ilkişsiz olmaz. Bunların hepsi talvetsiz ve uzletsiz olur.

Zira düşünüldüğünde görürsün ki, üç çeşit günah vardır. Bunlar,

insanlar arasında bulunmaktan peyda olur. İnsanlarla bulunduğu müddetçe onlardan kurtulmak mümkün olmaz.

Birinci günah: Gıybet etmek, yahut gıybet dinlemektir.

İkinci günah: Emri maruf ve nehy-i münkerin terkidir ki, eğer nıa gösterip emri maruf ve nehy-i münkerden susarsa, fıkâk ve asi olur. Eğer nıa göstermeyip reddederse husumet ve dargınlık olur.

Üçüncü günah: Riya ve nifaktır ki, bunlar da insanların arasında karışmakta olur. Çünkü eğer insanlarla mîare etmezse, ona eziyet ederler. Eğer müdara ederse, riya ve nifâka düşer. Çünkü müdara ile nifâk ve riya'yı birbirinden ayırmak hayli zordur. Eğer iki hâsımın arkadaşlık yaparsa, her ikisine de muvafakat ederse, ikilyüslüklük zararı hâsıl olur. Her ikisine muvafakat etmezse, onların düşmanlığından kurtulmaz. Bunun en aşağı derecesi şudur ki, kimi görürse seni dâdenim, demesidir. Oysa ki, bu çok defa yalan olur. Eğer bu sözleri söylemezse, araya soğukluk ve nefret girer. Eğer söylerse, nifâk ve ikilyüslüklük olur. Ve yine en aşağı mertebesi şudur ki, kime rastgebe, nasılsın, hal-karın ve akrabanın hâli nasıldır, demesidir. Oysa ki, içinde onların hâlini sormak düşüncesi yoktur. Şu hâlde bu apaçık ikilyüslüklük olur.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «Ben kimseyle vardır ki, bir iş için dışarı çıkar, ihtiyacı olan adama gider, o kadar övgüler yapar ki, nifâk ile dinini dünyaya satar ve işini görmüş. Fakat Allah'ı kudsîleşerek evine döner.» Sırr-ı Sekatî (r.h.a.) diyor ki: «Bir dîn kardeşim yanıma gelip elini öpmek isteyince, sakamı düzeltmek bahanesiyle elini sakamına götürürüm. İmamın münâfıklar defterine yazılmasından korkarım.»

Füdeyl yalnız başına bir köşede oturuyordu. Birisi ziyareti için yanıma geldi. Füdeyl: «Niçin geldin?» diye sordu: «Yüzümü görüp ferahlamak için geldim.» dedi. Füdeyl: «Allah hakkı için bu sözler nefrete daha yakındır. Benim yanıma ancak münâfıkça medhâ senâ yapmağa, seni beni yalan övmeye, ben seni yalandan övmeye, çöşit çöşit yalan yanlış söylemeye geldim. Ya sen buradan geri dön, ya ben giderim.» dedi. Bu gibi sözlerden sakınabilenler için insanlara arasına karışmasında zarar yoktur.

Eski büyükler birbirleriyle karışınca, dünyadan değil, dinden sorarlardı. Hatem-i Azem Hamîd-i Leifâ'î (r.h.a.): «Nasılın» dedi. Hamîd: «Elhamdülillah, selâmet ve âfiyetleyim» dedi. Hatem: «Selâmet, Sırat köprüsünden geçince olur. Affıyet de cennete girince olur.» dedi. İsa (a.s.) ya: «Nasılın?» diye sorduklarında: «Bana faydalı olun elimde değildir, zararlı olanı defetmeye gücüm yetmiyor. Ben kendi içimden mes'ûlüm, iş de elimde değil. Öyle ise benim daha fakir kimse yoktur.» derdi. Râbî bîn Heysem'e: «Nasılın?» dediklerinde: «Zayıf ve gınahkırım, rızıkım yitip acelim bekliyorum.» derdi. Ebû Derdâ'ya: «Nasılın» dedikleri zaman: «Eğer cehennemden emîn olursam, iyidir.» derdi. Üveys El Karesîye: «Nasılın?» dedikleri zaman: «Onma ömrü eksilip günahı çoğalan kimsenin hâli nasıl olur?» derdi. Biri

Hakim'e: «Nasıl?» dediler. «Allah'ın rızasına yerim düşmanı olan şeytana uyarım.» dedi. Muhammed bin Vasi'ye: «Nasıl?» diye sorduklarında: «Her gün bir konak daha yaklaştığını hâli nasıl olur?» dedi. Hamid-i Laffa'ya: «Nasıl?» diye sorduklarında: «Muhakkak ölecek ve dirilip hesaba çekilecek kimsenin hâli nasıl olur?» dedi. Birisi İbnî Sirin'e: «Nasıl?» dedi. «Bir gün âfiyette olmak istiyorsam» dedi. «Yoksa âfiyette değil misin?» dediler. «Günah işlemediğim gün âfiyette olurum.» dedi. Birisine öürken: «Nasıl?» dediler. «Ankara olarak uzun sefere giden, arkadaşları olarak kabre giren, delilsiz olarak da adaletli padişahın huzuruna varanın hâli nasıl olur?» dedi. İbnî Sirin, birine: «Nasıl?» dedi. «Beşyüz dirhem borcu olan, çocuk çocuk sahibi olup da fakir olan, bir hahbeye bile sahip olmayan kimsenin hâli nasıl olur?» dedi. İbnî Sirin evine gitti, bin dirhem getirdi: «Al, beşyüzünü borcuna ver, beşyüzünü de çocuk çocuğuna nafaka yap.» dedi. ve bundan sonra kimsenin hâlini sormamağa söz verdi. İbnî Sirin'in böyle söz vermesi, eğer hâlini sorup da derdine çare bulmazsa, münâfik olur korkusundandır.

Büyüklerden rivâyet edilir ki, eski zamanlarda bazı insanlar vardı, birbirlerine (hayatlarında) selâm bile vermemiş iken, birbirlerinden bir şey isterlerse, sahip oldukları hiçbir şeyt esirgemeselerdi. Bu zamanda olan insanlar ise, birbirlerine ağına olup karşılaştıkları zaman birbirlerinin ahvâlini, evlerindeki kuşlara varmaya kadar sorarlar. Ama birbirlerine bir dirhem muhtaç oldukları zaman esirgerler, vermezler. Bu da ikiyüzlülüğün ta kendisinden başka bir şey değildir. O hâlde böyle olan insanların arasına karışan kimse, mutlaka nifaka, yalana mübtela olur, onlara ortak olur. Eğer muhalefet ederse, onlarla düşmanlık yapması gerekir. Onu kendilerine bir ağırlık ve yük sayarlar, kusurlarına sayıp gıybetiyle meşgûl olurlar, onların dini ve imanı bir tarafa itilmiş olur.

Dördüncü günah: Kiminle oturup kalkarsan, onun sıfatı sana siriyet eder ve senin bundan asla haberin olmaz. Gâfil kimselerle oturup arkadaşlık eden kimselerin tabiatı, farkında olmadan onların tabiatından birçok günahların tohumunu alır. Dünyaya sevenleri ve onların dünyaya olan ihtiraklarını görenler, her ne kadar o ihtirak günah sayıp reddediyor ise de, çok gördüğü için ona bâsit görünmeğe başlar ve samimî kalbe köklü görünmez olur. Bunun için bir âlimin ipk elbise giydiğini görenler, kalbleriyle ona nefret edip bütün gün onun gıybetini yaparlar. Oysa ki, gıybet, ipk elbise giymekten daha kötüdür. Hattâ şunlardan da daha ağırdır. Fakat gıybet hâik arasında müted olduğu için bâsit görünür. Hattâ gıflet ehliyle değil oturup kalkmak, hâl ve hareketlerini dinlemek bile zarar getirir. Nitekim Sahabenin ve din büyüklerinin hâl ve hareketlerini dinlemek faydalı olur. Hâleri anıldığı zaman rahmet nazil olur. Hadîste: «Sâlihler anıldığı zaman rahmet iner.» buyurulmaktadır. Rahmetin sebebi, onların hâl ve hareketlerini dinlemekle iyilik arzusu hareketi geçmesi ve dünya arzusunun azalmasıdır. Bunun gibi gıflet ehli anıldığı za-

man lânet râsîl olur. Çünkü lânet sebebi, dünya arzusudur. Onları anlamak da dünya arzusuna harekete geçirir.

Demek ki, gâfilat ahlini görmek, onların hâl ve hareketlerini dinlemekten daha ağırdır. Bunun içindir ki, Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Kötü arkadaş demirci gibidir. Demircinin yanına gidersen, elbisen yanmasa da, dumanı sana gelir. İyi arkadaş ise, güzel kokular satan gibidir. Sana misk, amber vermesa da, onların kokusuna alırsın.» O halde, yalnız oturmak, kötü arkadaşla oturmaktan daha iyidir. İyi arkadaşla oturmak ise, yalnız oturmaktan hayırlıdır.

Nitekim hâdisiye: Beraber oturduğın kimse dünya arzusunun keşifmesine sebep olur ve seni Allah'a davet ediyorsa, onunla bulunmak büyük bir gânimettir. Onun sohbetine devam etmelidir. Bunun aksine olan kimseden de uzak ol. Bilhassa, dünyaya hâris olan, hareketleri sözlerine uymayan âlimin sohbeti, öldürücü zehirdir. İslâm'ın saygısına kalbinden alir. Çünkü onun gibi âlimlerle arkadaş olan kendi kendine hiltâp edip der ki: "Eğer İslâm'ın aslı olsaydı, bu kimse benden önce onun ahkâmını yerine getirirdi. Çünkü bir kimse bir tabak bademli helvayı önüne koyup hars ve içiş ile yese ve çağırıp: "Ey müslümanlar! Bu helvadan uzak olun. Bu tamamen öldürücü zehirdir" dese, kimse onun sözüne itibar etmesa, inanmasa, çünkü onun o helvayı yemeye cesaret etmesa, onda zehir olmadığına delildir. Çok kimseler vardır ki, haram yiyip günah işlemeğe cesaret edemezken, başkası onun yaptığını dinleyince, o fiili işlemeğe cesaret bulur. Bu sebeptendir ki, âlimlerin hatâlarını anlatmak iki sebepten dolayı haramdır.»: Biri, gıybet olur. Diğer insanlara, onlar gibi günah işlemeğe cesaret verir. Çünkü bu hususta âlimi örnek edinip ona uymağa başlar. Bir taraftan da şeytan da onların yardımına kalkar ve :«Siz, nihayet fîlan kimseden büyük ve talan kimseden müttaki değilsiniz demeye başlar. O halde câhiller, âlimlerin hatâlarını gördünce iki gay düşünmelidir: «Biri, âlim hatâ yaptı ise de, ilmi ona şefaatçi olabilir. Çünkü âlimin şefaatci büyüktür. İlmî olmayan câhil hatâ yaparsa, neye güvenir.» demelidir. Diğer, ilim bilmektir. Câhil insanların hepeli içki ve fîkzin haram olduğunu bilir. Bir günahkârın içki içmesi, başkasının bu günaha yapmasına delil olmayınca, âlimin haram yemesi, niçin cesaret verir? Umumiyetle harama cesaret edenler, isimleri âlim olup ilminden haberi olmayan, yahut haram yapmaları bazı mazeret ve tevillerle ki, câhiller onun hakikatini anlayamazlar. O halde, günah işleyen âlimlere böyle bakmalıdır ki, helâk olmasınlar. Kur'an'da geçen Mûsa ile Hızır'ın hikâyesi —ki, Hızır gemiyi delince Mûsa ona fîraz etti— bu hususların beyanı içindir. Bu makamda asıl maksad şudur: Zaman öyle bir hâle gelmiştir ki, insanların uslet ve yalnızlığı seçmeleri daha hayırlıdır.

Çünkü sayda: Allah'ın öilediği harîç, hiçbir şehir düşmanlık, fitne, inat ve hileden boş değildir. Yalnız yaşayan tehlikeden kurtulur.

Abdullah bin Amr bin As rivâyet ediyor ki, Peygamber buyurdu ki: «İnsanların birbirlerine girdiklerini gördüğünde zaman,» bunu söylerken mübârek parmaklarına birbirine geçirdi. «Yalnızlık köşesini bırakmayın; dilinizi koruyunuz; bildiklerinizi yapıp, bilmediklerinizi bırakın. Kendi hallerinizle meşgûl olun; ânuşe işlerinden elinizi çekiniz.» Abdullah bin Mes'ûd rivâyet ediyor ki, Peygamber buyurdu: «İnsanlar bir zaman gelecek ki, kişi dinini korumak için tâki gibi bir yerden bir yere, bir dağdan bir dağa ve bir mağaradan bir mağaraya kaçacaklar.» «Ya Resûlallah! Bu ne zaman olacaktır.» dediler. Buyurdu ki: «Maîyet, günah işlemeksizin kazanılmadığı zaman. O zaman bekâr kalmak helâldir.» «Ya Resûlallah! Bize evlenmeyi emrettiniz. Bu nasıl olur?» dediler. Buyurdu ki: «O zaman kişinin bekâki, ehli ve evlâdı elinde olacaktır. Ehli evlâdı olmazsa, akraba ve yakınları elinde olacaktır.» «Ne sebeble ya Resûlallah!» dediler. Buyurdu ki: «Onu eli dar ve fakir olduğu için kanyacaklar, takat getiremediği şeyleri teklif edecekler.» Gerçi bu hâdis-i şerif, bekârlık hakkında gelmiştir. Fakat bekârlık hâlinde yalnızlık da anlaşılır. Peygamberin buyurduğu zaman çoktan gelip geçmiştir.

Eski Şeyhlerden Süfyan-ı Sevrî kendi zamanında diyor ki: «Allah hakkı için bu zamanda bekârlık helâl olmuştur.»

Dördüncü fayda: İnsanların şerrinden kurtulur, rahat olur. Çünkü insanın arasında bulunduğu maddetçe gıybet sıkıntısından, su-i zandan uzak olamaz. Çünkü hakikatini bilmedikleri, akti ve idrâkıyla anlayamadıkları bir şeyini görseler, ona dil uzatırlar; ayıplarlar. Eğer tazyî, kutlama ve ziyâfet gibi hususlarda müstâmanların baklarını edâ etmeğe girişirse, bütün zamanını bu işlere harcamış olur. Bazılarını tahsis ederse, diğerleri dardır, onu üzerler bir köşede uzletle çekildiği zaman bu dağdağlardan tamamiyle kurtulur, hepâi ondan memnun ve mütepekkir olurlar. Büyüklere bîri, daima mezarlıkları doladır, kitap okur ve yalnız otururdu. Ona: «Niçin böyle yapıyorsun?» dediler. «İlâq yalnızlık gibi selâmetli yer, mezarlık gibi vâle ve kitap gibi arkadaş bulamıyorum.» dedi.

Evliya zümresinden olan Sabî-i Ensabî, Hasan-ı Basrî'ye bir mektup yazdı: «Bu sene Haceri gideceğini duydum. Hacer yolunda seninle arkadaş olmak isterim.» dedi. Hasan: «Allah'ın irtûsü altında bulunmamız bu fikrinizden hayırlıdır. Birbirimizden, aramıza dargınlığın, düşmanlığın girmesine sebep olacak şeyler görsebilirdik» dedi. O halde uzletin faydalarından biri de, burada mârûfvetini ve gizli şeylerini korumuş olur; iç sırları açığa çıkmaz.

Beşinci fayda: İnsanların ondan tamâî kesilir; onun insanlardan tamâî kesilir ki, bu iki tamadan çok köhürlük olur. Çünkü dünyayı sevenlere bakanlara hürs hâkim olur. Hürs tabiatında tamâ', tamâin tabiatında da açgözlük ve sefilik vardır. Bu sebeble Allah Teâlâ buyurur: «Onların bir sınıfına verdiğimiz dünyevi zinetlere bakma! Çünkü o zinet onlara fîne ve belâdîr.» (Hicr sûresi, âyet: 83) Peygamberimiz de buyurur: «Dünya bakamadan sîden yüksek olan, zü-

gündere bakmayınız; çünkü onlara bakmak, Allah'ın size nimet ettiği nimetleri küçük gösterir, nimete nankörlük etmenize sebep olur.» Zenginlerin nimetine bakan, onu elde etmeye kalkışınca, elde edemez; âhıretî ziyâna müncer olur, Elde etmeye kalkışmazsa, cihâd ve sabra katlanmak zorunda kalır. Bu da hayli zordur.

Altıncı fayda: Ahmak, kâil ve ağır canlı insanları görmekten kurtulur. A'meş'e: «Niçin göderin böyle sakat oldu?» diye sormuşlar. «Ağır canlı insanlara bakmaktan.» demiş. Calîl'e'a: «Vücudun sıtmassı olduğu gibi, ruhun da sıtmassı var mıdır?» diye sormuşlar. «Var-
dır, Ruhun sıtmassı ağır canlılara bakmaktır.» demiş. İmam-ı Şâfiî (r.a.) der ki, ağır canlıların yanında oturduğum zaman ona gelen tara-
fıma, öbür taraftan ağır bulurum. Gerçi bunlar dünyevî faydalardır, fakat dâile de âlîsî vardır; çünkü ağır canlı olanlar kalbe ağır gelir, onu dîliyle, yahut kalbiyle gıybet etmeye başlar.

UZLETİN ZARARLARI

Bil ki, bazı dinî ve dünyevî üstün maksatlar vardır ki, başkasıyla âmiyet ve arkadaşlık olmadan mümkün olmaz. Uzlette bunlar yok-
tur. Bunların olmaması uzletin zararlarındandır. Bu zararlar da aşı-
dır:

Birinci zarar: İlim öğrenmekten ve öğretmekten mahrum olmak-
tır. Bilmelidir ki, kendine farz olan ilimleri tahsil etmeyen kimseye uzlet haramdır. Eğer farz olan ilmi tahsil etmiş ve diğer ilimleri de tahsil etmeye veya anlamaya muktedir değilse, ibâdet için uzlete çe-
kilmesi câiz olur. Eğer dinî ilimleri ilimî etmeye muktedir iken uzle-
ti seçerse, uzlet ona büyük hüsrân olur. Çünkü ilim tahsilinden önce uzlet-i seçenin vakitlerinin çoğu gaflet uykusuyla, gevşeklikle ve boş
geçer. Eğer bütün gün ibâdet ile meşgûl de olursa, ilim ile yapılan ibâdet gibi sağlam olmaz; gurur ve dalâletten kurtulmaz. Gurur ve dalâletten kurtulsa da, ilikâdî konularda kalbî hââl düşüncelerden kurtulmaz ve Allah Teâlâ hakkında düşündükleri ya küfür veya bid-
at olur, oysa kendisi bunun farkında bile olmaz. Velhâsıl uzlet câhil-
lere değil âlimlere lâyuktur. Câhiller uzlette çabuk helâk olur. Doğru-
sunu Allah bilir.

İlim öğretme derecesi ise, çok yüksektir. İsa (a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenip onunla âmel eden ve başkalarına öğreten kimse, gökte melekler ona "büyük" adıyla anarlar.» İlim öğretmek de uzletle bağ-
daştırılmaz. O hâlde ilim öğretmek uzletten üstündür. Ancak ilim öğretmekten maksadı, Allah rızası olması, mal ve makam olmaması şarttır. Bir de öğretilen ilim dinde faydalı olmalıdır ve mühim olana önce öğretmelidir. Meselâ tahareti öğretmeye başlayınca, elbise ve be-
deni temizlemek bâsittir. Taharettten maksad başkadır. O da gözün, kulağın, dilin, elin ve diğer âzanın gırahlarından temizlenmesidir. Bu
gekilde olan tahareti etraflı anlatmalı ve onunla âmel etmesini tek-
lif etmelidir. Eğer o kimse bununla âmel etmeyip başka ilim isterse,

onun maksadı mevki ve makamdır, din için ilim tahsil değildir. Bu tahareti de bitirince, ona demektir ki, bu taharettten de maksad bunun ötesinde bir temizliktir ki o da kalbin, dünya sevgisinden ve Allah Teâlâ'dan başka herşeyden temizlenmesidir. «Lâillâhe illâllâhe» in hakikati de Allah'tan başka aslâ mâbud yoktur, demektir. Çünkü kendi nefsi arzularına uyan kimse, «Kendi arzusunu ilâh edinese» kimselerin rûmesinden olur. Yâni arzusunu mâbud edinen kimselerden olup «Lâillâhe illâllâhe» kelimesinin hizmetinden mahrum olur. Mülhikât ve müncliyat rûkûnünde anlatılanları öğrenmeden arzulardan kesi-lmenin şekli bilinmez. Taharet ilmini bu şekilde tahsil edip Allah Teâlâ'ya tes-hid etmek, bütün insanlara farz-ı ayndır. Eğer talebe anlatılan il-mi tahsil etmeden önce hayız, talak, haraç, husumetler ve fetva ilim-lerini öğrenmek isterse, yahut mezhepler arasındaki ittifâk ve ayrık-lıkları; yahut kelâm, cedel, münâzara ilimleriyle mü'tasile ve diğer mezheplerin görüşlerini öğrenmek isterse, onun göyesi din olmadı-ğın, rûtbe ve makam olduğunu bil. O halde bu gibi kimselerden uzak olmalıdır. Çünkü onun perri büyüktür. O kimse, daima kendisinin he-lâki için çalışan üç düşmanı şeytanla münâzara etmeyip İmam Ebû Hanîfe, İmam-ı Şâfiî ve mü'tasile cemaatıyla husûmet yapması, şey-tânın onu elinde oynattığına, onunla alay ettiğine delildir. Hased, ki-bir, riyyâ, kendini beğenme, dünya sevgisi, mevki ve mal hürs gibi ka-zandığı sıfatların hepsi, her biri helâk sebebi olan bâtını plâk ve ne-çkettir.

Talebe, kalbini bunlardan temizlemeden fetvâlarla ilgili nikâh, talak, selâm ve icâre meselelerinde, hangisinin sahîh olduğunu öğren-meye çalışması yanlış bir yoldur. Oysa bir kimse bunlarda hatâ da ederse bir sevâb alır. Peygamber buyurur: «İctihâdında zaâbet bulan iki sevâb, yandan bir sevâb alır.» O halde Ebû Hanîfe veya İmam-ı Şâfiî mezhebini bu şekilde tahsil edenin sevâbu bir veya ikiden fazla değildir. Ama nefisini bu sıfatlardan temizlemese dalâlet batağında dîni helâk olur, selâmet sahiline yel bulamaz.

Zaman öyle bir derocyeye geldi ki, büyük bir şehirde, eski metotla öğrenen yapan bir veya iki kişi bulunur, fazla bulunmaz. O halde mü-derris olanlara da üslûl daha iyidir. Çünkü ilmi dünyayı sevenlere öğ-reten kimse, bir gün tevbe edip gazaya gitmek ihtimaliyle yel kesici-ye kılıç satan gibidir. Eğer kılıç onu tevbeye çağırmasa, ama ilim onu tevbeye ve Cenâb-ı Hak'ka dâvet eder denirse, bu da yanlıştır. Çün-kü fetvâlar, husûmetler, muâmeleler, Kelâm, Nahiv ve Lügât ilimleri-nin hiçbirini insana Allah Teâlâ'ya dâvet etmez. Çünkü bunlarda kor-kutma vel evşık yoktur. Belki her biri hased, övünme, kibir ve taas-sup tohumlarını kalbe aşılar. Duymak, görmek gibi değildir. Dikkat edin! Böyle ilimlerle uğraşanlar nasıl yaşadılar ve nasıl öldüler.

İnsana dünyadan alıkoyup âhirete dâvet eden İlm, Hâdis ve Tec-sir ilimler! Se bu kitabın mülhikât ve müncliyat rûkûnünde anlatılan ilimlerdir. Bunlar katı kalbîl az kimseler hariç herkese tesir eder. Bu

anlattığımız şerhlerle İlim öğrenen kimsenin uzlete çekilmesi büyük günahlardan olur.

Eğer bir kimse bu söylediğimiz Hâdis, Tefsir ve diğer mühim olan ümmîleri okuyup büyük gayesi merki ve rütbe olursa, o kimsenin de öğretiminden kaçınmalıdır. Gerçi onun öğretmesinde başkalarına büyük faydalar hâsıl olur. Ve kendisi helâk olur, başkalarına tedâ olmuş olur. Peygamberin: «Allah Teâlâ İslâm dinine, İslâm'dan hiç nasib almayan kimselerle yardım eder.» buyurması da bunun ifâdesidir. O, sarayı aydınlatan, fakat kendisi daima yarıp eksilen mumu benzer. Bu sebeptendir ki, Bigr-i Hafî (r.h.a.) üstadından dinlediği yedi cilt hâdis kitabını toprağa gömüp kendisi hâdis rivâyet etmedi ve: «Kendimde bu hâdis-i şerifleri rivâyet etmek arzusu gördüğüm için etmedim. Eğer kendimde sükût arzusunu görsen rivâyet ederdim.» dedi.

Büyükler diyor ki: «Hâdâsesenâ (bize hâdis anlattı) diyen beni meclisin başına takdim edin demiş olur.»

Emirü'l-Mü'minin Ali (r.a.) bir kimsenin, etrafına insan toplayıp nâsihat yaptığını görünce: «Bu kimse beni tanıyın diyor.» dedi. Birisi sabah namazından sonra vaz yapmak için Hz. Ömer'den izin istedi. İzin vermedi. «Ey Emirü'l-Mü'minin insanlara vaz yapmayı yasaklar mısın?» dedi. «Evet, korkarım ki, çok garurlanır, tamamen berbat olur gidersin.» dedi. Rabia-i Adeviye, Süfyan-ı Şevri'ye: «Eğer dünyaya sevgin olmasaydı, yâni hâdis rivâyetini sevmeseydin, iyi insan idin.» dedi. Ebû Süleyman-ı Hattabi der ki: «Bu zamanda sizinle sohbet edip sizden İlim öğrenmek isteyen kimselerden kaçınmaz, uzak durunuz. Çünkü onların ne malı ne de cemâli vardır. Zâhırda senimle dost olup bâtında da düşman olurlar. Yürüne karşı seni meclhâ senâ ederler, arkandan seni kötülerler. Hepsinin işi gummazlık, (söz takımı) aldatma ve hiledir. Onların öğrenmek ve öğretmekten gayeleri senden bir merdiven edinip kendi bozuk emellerine ulaşmak ve seni kendi yüklerini taşımak için hamal yapıp arzularına tâbi olarak her gün bir diyarı gezmeaktır. Senin meclisine gelmeği sana mînânet bilirler. Mal ve mülkünden kendilerine bir karşılık vermeni ve bütün işlerinde ve akraba ve yakınlarına yardım etmeni; onların esiri olup düşmanlarıyla mücadele etmeni ve kötü olmanı isterler. Eğer bunların birinde onları mahalefet edersen; senin ve ilmin hakkında ne söylediklerini görürsün ve düşmanlıklarını nasıl açığa vuracaklarını anarsın.»

İçin gerçeği Süleyman'ın dediği gibidir. Çünkü bu zamanda hiç bir talebe, önce vazifesini tâyin etmeyen üstadı kabûl etmiyor. Fakir müderris ise arada bocalayıp duruyor. Ne talebeyi terkedebiliyor, halkın gölündeki ihtilâsınun gümresinden korkuyor; ne de vazifelerini yapmağa muktedir oluyor. Zâlimlerin huzuruna varıp onlara yağmâk ve müdâra ediyor. Bu şekilde onların hâkını için dinini yıkıyor ve onlardan zerre kadar fayda da bulmuyor. O hâlede bu anlatılan üslûp üzere öğretime muktedir olup bu âfetlerden emin olabillerler için İlim öğretmek uzletten iyidir.

Bundan başka cihâl olanlar için bir şart daha vardır; Bir âlimi ilim meclisinde gördükleri zaman ona sû-i zan edip bu toplantıya makam ve mal için yapayor dememeli, iyi zan besleyip ilim öğretmek onun üzerine farz olduğu için Allah Teâlâ'nın rızasını talep etmek için yapayor diye düşünmelidir. Ama bâtinî pis olanlarda, iyi zanna yer kalmaz. Çünkü herkesi kendinde olan sıfatta görür.

Bu sözleri söylememizin sebebi, âlimlerin hadîslerini aşınmaları, öğretme ve öğrenme şartlarına dikkat etmeleri ve cihâl olanların da alınaklığı ve bahaneyi bırakıp âlimlere hürmet etmekle kusur yapmamaları içindir. Çünkü kendileri de bu sû-i zan ile helâk olma başına düşerler.

İkinci zarar: Almak ve vermek faydasından mahrum olur. Almak fayda dediğimiz çalışmaktır ki, insanlara karışmadan mümkün olmaz. Çoluk - çocuğu olan kimsenin çalışmayıp uzlete çekilmesi günahıdır. Çünkü çoluk - çocuğu zâyi etmek büyük günahlardandır. Ama eğer kıfâyet miktarı mal olursa, veya çoluk çocuğu olmazsa, uzlet daha iyidir. Vermek fayda dediğimiz sadaka verip müslümanların haklarını gözetmektir. Eğer uzlette zâhîrî ihâdetlerden başka birşey yapamazsa, belkiden kazıp sadaka vermek onun için uzletten daha iyidir. Eğer onun kalbünde feyız yolu açık olup Allah'a marifetî hâsıl olmuş, müdâreciyle ünsiyet پیدا olmuş ise, bu bütün sadakalardan fazîletlidir. Çünkü bütün ihâdetlerden asıl maksad budur.

Üçüncü zarar: İnsanların kötü ahlâkına sabır ve tahammül ile yapılan mücadele ve riyazattan mahrum kalır. Bu mücadelede, sabır ve tahammül herhâl riyazatına tamamlanmayan olanlar için faydalıdır. Çünkü insanlara karışmakla güzel ahlâk hâsıl olur.

Güzel ahlâk bütün ihâdetlerin temelidir. O hâlde güzel ahlâk insanların eriyetine sabretmek ile olunca, insanlardan rızal uzak durulabilir. Tasavvuf ehli hâdimlerin (hizmetçilerinin) insanlara karışmalarının sebebi, cihâl insanlardan nafaka dilenmekle kibir ve gururların kınmak; tasavvuf ehlinin ihtiyacını gidermek; onların eriyetlerine katlanıp kötü huyları kendilerinden uzaklaştırmak ve onlara hizmet etmekle bereket ve hizmetlerini kazanmaktır. Eski zamanda hâl böyle idi. Ama bu zamanda bu niyet bomluşmuş, maksad makam ve mal olmuştur. O hâlde riyazatî tahallî olmuş kimse için uzlet daha fâzîletlidir. Çünkü riyazattan maksad eriyet ve acı çekmek değildir. Nitekim İbrahîm maksad acı tatmak değil, hastalık unsurunu gidermektir. Hastalık gidince, daima ilâcın acısını tatmak şart değildir. Belki riyazattan maksad Allah'ın zikri ve fikriyle ünsiyet tutunaktır. Riyazatla zikir ve fikre mâni olan herşey zâil olur.

Bil ki, başkalarına da riyazata sevk etmek dinin rükûnlerindenendir. Bu da uzletle mümkün olmaz. O hâlde şeyhlerin müridleriyle bulunmamaları mümkündür. Onlardan uzlet olmeleri şart değildir. Ancak âlimlerin riyâ âfetine, makam ve rütbe talep etmekten kaçınmaları lâzım olduğu gibi, şeyhlerin de bu gibi işlerden kaçınmaları lâzım-

dır. Onların müridleriyle çarılara uygun bir şekilde bulunmaları uzletten daha iyidir.

Dördüncü zarar: Bazı uzlette vesvese galebe çalar. Zikir ve fikirden nefret hâsıl olur. Fazla usanmak olur. İnsanlarla konuşup ünsiyet etmeden bu nefret zâil olmaz. İbnü Abbas (r.a.) diyor ki: «Eğer vesveseden çekilmeseydim, insanlarla arkadaş olmazdım.» Emirü'l-mü'minin Ali (r.a.) diyor ki: «Kalbîn rahatını kaçırmayınız. Çünkü birden zorlarsanız, kalb görünmez olur.» O hâlde her gün bir saat kadar bir kimse ile ünsiyet etmeli, onama dinî konuları ve dinî takrirâtın konuşmalı ve din işlerini nasıl yapılacağına onunda müşavere etmelidir. Ama gâfil insanlarla bir saat dâhil oturmak zararlı olur, bütün gün meydana gelen arılık ve duruluğu bulandırır. Peygamber buyurdu: «Herkes kendi arkadaşının sıfatında olur.» O hâlde kiminle arkadaşlık edeceğine dikkat etmelidir.

Beşinci zarar: Cenaze teşyî, dâvete kabûl, kutlama, taziye ve diğer hakları gözetmenin sevâbından mahrum olur. Ancak bu hususlarda da nice türü âfetler vardır. Çünkü umumîyetle nîfâk ve riyânın olması muhtemeldir. Bazı kimseler, kendini bu zararlardan koruyamaz, bu hakların şartlarına dikkat edemez. Bunun için bu kimselere uzlet daha iyidir.

Geçmiş büyüklerin birçoğu uzlet seçmişler, bu hakların hepsini gözetmekten vazgeçmişler. Çünkü umumîyetle dinin selâmetini uzlette görmüşler.

Altıncı zarar: İnsanlar arasına karışıp onların haklarına yerine getirmekte bir nevi tevâzû vardır. Uzlet ve insanlardan kesilmekte de bir nevi tekebbür vardır. Çünkü uzletin sebebi kendini mükemmel görme ve tekebbür olabılır. Çünkü insanların kendisini ziyaret etmelerini istemeyen kimseler zaviye seçerler. Benî İsrâîl zamanında çok büyük bir âlim varmış. Hikmetli ilimlerde üçyüz âlimin kitap yazmıştı. Allah'ın yanında bir makam olduğunu düşündürdü. O zamanın peygamberlerinden birine vahiy nâzil oldu ki: «Yeryüzündü nâm ve şöhretinde deâddurdun. Ben senin nâm ve şöhretine bakmam.» Bunun üzerine o kimse korktu. Tasnif ve te'liften vazgeçip tenha bir köşede oturup ibâdetle meşgûl oldu ve: «Acaba Allah Teâlâ benden râzı oldu mu?» dedi. Vahiy geldi ki: «Şimdi yine râzı değîlim. İnsanlar arasına karışmadan râzı olman. Sonra dışarı çıkıp çarılarda, pazarlarda insanlar arasına karıştı, câhillerle oturup kalktı, beraber yemek yedi ve pazarlarda kimseden kaçınmada. Bu defa: «Ey ilâhî! Şimdi senden râzı oldum.» diye vahiy nâzil oldu.

Bili ki, bâm insanlar, sadece tekebbür için uzlet eder; insanlar arasında bulunmaya bârmet görmeyeceğinden korkar yahut ilim ve âmeldeki kusurlarına insanlar vâkif olur diye, âkıyyeyi kusurlarını örtmek için perde yapar ve her zaman herkesin bereketlenmek için kendisini ziyarete gelip eîlîlî öpmelerini bekler. Bu gibi uzlet nîfâkın tâ kendisi olur.

Uzletin Allah için olmasının iki alâmeti vardır: Biri, zâviyede boş oturmayıp zikir ve fikirle, yahut ilim ve ibâdetle meşgul olmasıdır. Diğeri de; kendisinden dinî faydalar gördüğü kimseler hariç başkasının kendisini ziyaret etmelerini sevmemesidir. Ebû'l-Hasean Hatem Tûs şehrinin büyüklerindendi. Büyük evliyadan olan Ebû'l-Kasım Gurgân'ın yanına gitti ve ziyaretiine gelmediği için özer diledi. Ebû'l-Kasım «Ey Hase! Biraki! Başkası ziyaretten ne kadar minnettar oluyorsa, biz ziyareti bırakmaktan o kadar minnettarız. Biz o büyük zatla karşılaşmaktan başka bir şey düşünmüyoruz. Yâni Melekû'l-Mevt'in emdiyesi başka kimseye yer bırakmamıştır.» dedi.

Bir hükümdar Hatem-i Asarum'un yanına geldi ve: «Ey Hatem! Ne arzum varsa buyurun ki, vereyim.» dedi. Hatem: «Arzum budur ki, ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. İnsanlardan hizmet görmek için zâviye seçmek büyük bir cehdettir. Çünkü din yolunda ilk önce hiçbir hususun kendi elinde olmadığına bilmelidir. Eğer uzlet ve riyazet için kullar dağlara çekilseler, ayub olanlar gizlenmek için mevlâmet yolunu seçmiştir, derler. Velhâsıl her ne hususta olursa, insanlar iki kısım olur, bazıı özer, bazıı da kötüler. O hâlde sen doğrusu insan kendi dînini düşünmeli, insanların dedikodusuna kulak vermemelidir. Sehi-i Tüsteri müridlerinden birine bir iş buyurdu. Mûrid: «Ben onu yapamam, halkın dîlinden korkarım.» dedi. Sehi arkadaşlarına döndü ve dedi ki: «Bir kimse de iki sıfattan bir hâsıl olmadan o tasavvufun hakikatine ulaşamaz. O sıfatlardan biri halkı göründen atıp Hakk'tan başka bir şey görmemelidir. Diğeri de; kendi nefisini gözünden düşürmeli, insanlar ona ne sıfatta görürse korkunmadır.» Hasan-ı Basri'ye: «Bazı insanlar, senin mevlâkına bîza sözlerini ezbereyleyip onlarla sana kıraz etmek ve seni kötüler için getirler.» dediler. Hasan: «Ben nefsimin firdevs-i A'lâya ve Cenâb-ı Allah'ın mânevâcına tama ettiğini gördüm, insanların dîlinden selâmet kalmaya tama' ettiğini görmem; insanları yaratan Hakk bile onların dîlinden kurtulmamıştı. Ben nasıl kurtulacağım.» dedi.

Şu hâlde bu anlatılanlardan uzletin fayda ve zararları anlaşıldı. Herkes kendi muhasebesini yapmak, bu hususları nefesine arz etmekli ve kendi hakkında hangisi faydalı olduğunu bilmelidir.

UZLETİN EDEBLERİ

Bu ki, uzlet (yalnızlık) köşesini seçen kimse insanları kendi gerinden ve kendini de insanların gerinden korumaya; Allah Teklî'nin ibâdetine boş ve rahat bir kalb bulmaya niyet etmelidir. Hiç boş durmamalı, zikir, fikir, ilim ve amel ile meşgul olmalıdır. İnsanların görüşmesine izin vermeme, şehrin haber ve havadisini sormamalı, insanların ahvâlini soruşturmamalıdır. Çünkü onların haberini dinleyince, o haberler hâlvette onun kalbine buruk fikirlerin tohumunu eker ve daha sonra eseri meydana çıkmaya başlar. Oysa hâlvette çok mühim olan şey kalbî konuşmaları kesmektir.

Uzlet eden kimsa, en az yiyecek ve giyeceğe kanaat etmelidir. Yoksa insanlarla görüşmek zorunda kalır. Komşularının emiyetine tahammül etmeli, kendisi hakkında söyledikleri medhu senâlara kulak verip gönül bağlamamalıdır. Eğer uzlette ona münâfik, yahut ihlâsî yahut mütevâzî, yahut mütekebbir derlerse, kulak vermemelidir. Çünkü bunların hepsi zamânı sâyi eder. Uzletten maksad ise, dedikodudan uzak olup âhiret ahvâline dalmak ve sadece ona düşünmektir. Tevfik Allah'tandır.

YEDİNCİ ASIL

SEFERİN EDEBLERİ

Bü ki, sefer iki çeşittir: Biri bâtinî sefer, diğeri de zâhiri seferdir. Bâtinî sefer; yer ve gök âlemine, Allah'ın acayib sun'una ve takvâ kornaklarına sefer yapmaktır. Allah adamlarının seferi, budur. Bedenleriyle evlerinde oturlurlar ve yedi kat gök ve yedi kat yerden daha geniş olan cenneti doladırlar. Ariflerin âlemi, sınırı, sonu olmayan cennettir. Allah, insanları bu sefere dâvet eder. Bu hakikate şu âyeti kerime ile işaret buyurur: «Göklerin ve yerin mülküne ve Allah'ın yarattıklarına bakmıyorlar mı?»

Bu seferi yapamayanlar, Zâhiri sefere çıkmalı, bedenleriyle her yere intikâl etmelidir. Çünkü her gittiği yerden bir ihret alır, bir türlü fayda kazanır. Bu kendi ayağıyla yürüyerek kâ'benin zahirini tavalı edene benzer.

Diğeri ise, şu adama benzer ki, kendi yerinde dururken kâbe onun ayağına gelir, onun etrafında döner, onu siyaret eder ve bütün sırlarını ona açar. O halde bu iki kimsa arasında büyük farklar vardır. Bu sebepten Ebû Said-i (Ebû'l-Hayır) diyor ki, insanlar dünyayı gezmekten ayakları yara olur. Allah'ın adamları ise, fikir ve zikirle kalblerini yara yaparlar. Biz zâhiri seferin edeblerini iki babta zikredeceğiz. Bâtinî sefer ise çok incedir. Bu kitapta anlatılması mümkün değildir.

Birinci bölüm seferin çeşitleri ve edebleri hakkındadır. İkinci bölüm ise, seferdeki ruhsatlar hakkındadır:

BİRİNCİ BÖLÜM

SEFERİN ÇEŞİTLERİ VE EDEBLERİ

ZAHİRİ SEFER BEŞ KISIMDIR:

1 — İlim öğrenmek için yapılan seferdir. Öğrenilmesi farz olan ilim için sefere gitmek farz ve sünnet olan ilim için de sünnettir.

Hadîste: «İlim öğrenmek için evinden çıkan, geri evine döndüncə ye kadar Allah yolundadır» buyurulmaktadır. Ve yine hadîste: «Milekler, ilim öğrenmek için yürüyen talebelerin yollarına kânaatların

yayırlara. Seftten bazıları bir hadisi öğrenmek için uzak seferler yapmışlardır. Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) diyor ki, eğer bir kimse din yolunda az bir faydası olan bir kelimeyi öğrenmek için Şam'dan Yemen'e sefer etse, onun seferi boşuna olmaz. Fakat ahirete azık olan ilimler için sefere çıkmalıdır. İnsanı dünyadan ahirete, hurstan kanaata, ri-yadan ihlâsa ve insanların korkusundan Hakkın korkusuna davet etmeyen ilim, onun noksanlığına sebep olur.

2 — Kendi nefsinde bulunan kötü sıfatların tedavisiyle meşgul olmak için, nefsini ve ahlâkına bilmek gayesiyle sefere çıkmaktır. Bu da önemlidir. Çünkü kişi kendi hanesinde oturup işleri yolunda gittiği müddetçe, kendi hâkırında husn-ı zında olur, güzel ahlâka sahip olduğunu sanır. Sefer esnasında ise, gizli ahlâklarının perdesi açılır ve kötü sıfat ve ahlâkına ve acizliğini gösteren haller zahir olur. Bu hastalıkları anlayınca tedavisiyle meşgul olmalıdır. Bunun için sefer etmeyeen müradına ermez denilmiştir.

Büri Hafi (r.h.a.) der ki: «Ey zahitler! Sefere gidin ki, (günahlar-dan) temizlenesiniz. Bir yerde kalan su mutlaka kokar.»

3 — Karada, denizde Allah'ın acayip işlerini görmeli; dağda, bağ-larda ovalarda, çeşitli iklimlerde, dünyanın çeşitli yerlerinde değişik-hayvan, bitki ve değer yaratıkları görmeli, her birinin kendi yaratılma-sını tesbih, tenzih ettiğine ve san'ın birliğine delâlet ve şahitlik etti-ğine bakmalıdır. Böyle ihret nazarıyla bakan kimse, harfi ve sesli ol-mayan cansızların sözünü anlayabilir ve hartsız ve ruhsuz olarak bütün varlıkların çehresinde yazılan ilâhî yazıyı okuyabilir. Kâinatın bütün sırlarını ondan anlayabilir. Bâhusus gökler âleminde baktığı za-man, onlar ki, her gece ve gündüz, kendi etrafında dönen acayip sırlarına Lisan-ı hal ile açıklar ve bu âyet-i kerimenin mânasına tefahs eder: «Göklerde ve yerde nice âlâmetler vardır; üzerinden geçerler, fakat onları anlamazlar.» (Yusuf sûresi, âyet: 103). Bundan başka bir kimse kendi yaratılışına, azalarına ve sıfatlarına bakarsa, ömrü boyunca bu manzara kendisine yeter. Belki kendindeki yaşayacak hâlleri olduğu gibi görmek için zahiri gözüünü kapayıp batını gözüünü açmalı-dır.

Ulu zahitlerden biri diyor ki: «Başkaları, görünüş aç ki acayip iş-leri göresin, diyor. Ben ise görünüşü yuma ki, acayip işleri göresin, diyo-rum.» Bu sözlerin ikisi de doğrudur. Çünkü birinci konak zahiri gö-zünü açıp görülen âlemi görmektir. Sonra ikinci konak da batını gö-zünü açıp gayb âlemini görmektir. Zahiri acayipliklerin sonu var-dır. Çünkü o cisimlerle ilgilidir. Cisimler âleminin de sonu vardır. Ba-tını acayipliklerin ise sonu yoktur. Çünkü her şeyin ruhu ve hakikâ-ti vardır. Şekil zahiri görünüşü nasibi, hakikât da batını görünüşü nasibidir. Asıl hakikattir, Şekil ise basit bir şeydir. Bunun örneği şudur ki, bir kimse dili görese, onu bir et parçası sanır. Kalbi görese, bir parça uyut-muş sıyah kan sanır. O halde dikkat et ki, dilde ve kalpte zahiri gö-rünüşü ile batını görünüşü nasibi arasında ne kadar fark vardır .De-mek ki, bütün aza, ecza ve zerreye varuncaya kadar her şeyde durum

böyledir. Zâhiri göden başka nasibi alamayan kimselerin derecesi hayvanların derecesine yakındır. Ama bazı şeylerde zahiri göz batını göden anahtarlarıdır. Bu sebeptendir ki, yaratıkların acayibliklerini görmek için sefer faydadan uzak değildir.

İkinci sefer: İbadet için olan seferdir. Hacc'a gitmek, harbe gitmek, Peygamberlerin ve velilerin mezarlarına ziyaret etmek gibi. Hatâ âlimleri ziyaret etmek ve büyük mütefakkerin yanına gitmek gibi. Çünkü onların cemalini görmek ibadetin kendisidir. Dualarının bereketinin büyük faydası vardır. Onları ziyaret etmenin bereketlerinden biri, onları görüncə, onlara uymak arzusunu gösterir. O halde, onları görmek ibadetin aynası olduğuna için, başka türlü çok ibadetlere tohum ve mayı da olur. Onların üstün nefesleri ve güzel kelimeleri de eklenince, faydalar daha da artar. Onların mezarlarının ziyaretine gitmek de caizdir. Peygamberin: «Üç mesellden başkası için yük bağlanmaz. (Sefer'e çıkılmaz) Mekke mescidi, Medine mescidi ve Beytül-Mekaddes.» (*). Bu hadis, şuna işaret ediyor ki, bu üç yerden başka yerler ve camilerle teberrük etmeyin. Çünkü bütün yerler ve camiler kıymette birdir. Ancak bu üç yerin diğerleri üzerinde üstünlüğü asbittir. Din âlimlerini hayatlarında ziyaret etmek kızs olduğuna gibi, vefatlarından sonra da ziyaretleri caizdir. O halde peygamberlerin ve âlimlerin mezarlarına ziyaret etmek kâzıhye sefere çıkmak caizdir.

Üçüncü sefer: Dine zararı dokunan makama, mal, hüküm vermek, ve dünya malıyla uğraşmak gibi şeylerden kaçınmaktır. Bunlarla dine hizmet etmesi mümkün olmayan kimselerin bundan kaçınması farıdır. Çünkü dine hizmet etmek, kalbin rahat olmasıyla olur. Gerçi zaruri ihtiyaçlardan ayrı durmak mümkün olmasa da, fakat daha hafif yük alınabilir. Nitekim: «Yükü hafif tutanlar kurtalınmış hayırlıdır. Gerçi bunlar da ağırlıktan azade değildir. İnsanlar arasında tanınan, haşmetli bir makama olan ekseriya Allah'ın iğinden geri kalır. Süfyan-ı Sevrî der ki: «Bu zaman gayet kötü bir zamandır. Bu zamanda insivaya çekilenlerden bise korkular. Namıs şöhretli insanlar nerde kaldı! Bu zamanda seni bir yerde gördüler mi, hemen tanımayacak başka bir yere göçmelisin.» Süfyan-ı Sevrîyi, omuzuna bir torba almuş gittiğini gördüler. Nereye gidersin ey Süfyan? dediler. Filan köyde yiyecek daha nezmüş, oraya giderim, dedi. Bu söz söylemek sana yakışır mı? dediler. «Nerde geçim neiz ise oraya gidin. Çünkü dinin selâmetli ve kalbin rahathı için daha uygun olur. İbrahim-i Havâs, hiçbir şehirde kırk günden fazla oturmazdı.»

Dördüncü Sefer: Dünya malını kazanmak için olan ticaret yolculuğudur. Bu yolculuk mübahtır. Eğer kendini ve çocuklarını insanlara muhtaç etmemek niyetiyle olursa ibadet yolculuğu olur. Eğer dünya malını toplamak, malına, servetini artırmak ve öğrenip, şâhlanmak ghyesiyle olursa, şeytan yoluna gitmek olur ve bu yolculuk gühnah olur. Bu kimseler ekseriyetle ömürleri boyunca yolculuk sıkıntı-

(*) Hac bahsinde geçti.

undan kurtulmazlar. Çünkü kifayetten fazla olan dünyanın sonu yoktur. Bazen yol kesikiler, malını, servetini elinden alırlar. Gurbetle garib ve kimsesiz olarak ölür. Bazen da malını sultanlar gösterir. Kendisi de garib olarak ölür. En hafifi malını varlıkları alıp kendi arzu ve isteklerine harcarıp onu da asla anmamaları ve güçleri yettiği halde vasiyetlerini yerine getirmemeleri ve borcunu ödemeyip ahiret vebalini zimmetinde bırakmalarıdır. Hiç bundan daha büyük brüsrân olmaz ki, bir kimse bütün sıkıntı, dert ve belâ ve yorgunluğu çeksin de, rahat ve refahını da başkalarını görsün.

Beşinci Sefer: Seyretmek ve ferahlamak için olan seferdir. Bu da eğer az ve seyrek olursa, mübah bir seferdir. Ama şehirlere dolanmayı adet edinen ve şehirlere ve yabancı adamları görmekten başka doğru dürlük bir gayesi olmayan kimselerin seferi ise alimler arasında ihtilâf konusu olmuştur. Bazıları, bu seferde kişi kendi nefisini faydasız yere ıncıtmaktadır. Ve bu da caiz değildir, demişlerdir. Bize göre ise, en doğrusu bu seferin haram olmamasıdır. Çünkü seyretmek, önemli de olsa bir gayedir. Herkesin gayesi de kendine göredir. Bu gibi seferleri adet edinenler umumiyetle basit insanlardır. Ama hurka giyenlerden bazıları kıymetli bir zata bağlanıp hizmetlerine girmiyorlar. Hatta ibadete devam da edemiyorlar. Tasavvuf makamlarında batını yolları da açılmamış, gevşeklik ve tembellek sebebiyle bir pirin emri altında giremiyorlar. Ve içleri bir müspidin emrine uymaya da izin vermiyor. Bu kimseler, şehirlere doluplar. İyi sofrâ, rahat yer buldukları yerlerde fazla dururlar. Fakir sofrâ, az yemek buldukları zaman da hizmetçilere dil uzatıp kalbelerini kırarlar. Bir yerde memur sofrâ olduğunu duyunca, oraya giderler. Bazen kıymetli bir zatın mezarına bahane edip, maksadımız ziyarettir derler. Oysa maksadları ziyaret değil nimet celbetmektir.

Bu sefer, gerçi haram değil, ama mekruhtur. Bu adamlar, gerçi asil ve fasık değil ama mezmumdur. Ama eğer kendilerini tasavvuf ehlinin gösterip sofilerin nafakasından bir şey alırlarsa, kendileri fakir ve asil olur, aldıkları nafaka haram olur. Çünkü her hurka giyip beş vakit namaz kılan sofi olamaz. Sofi; bir matlubun talibi olup matlubuna kavuşmuş, yahut benîz taleb safhasında olup talebinde kusur etmeyen, veya onları doğrulayıp hizmetlerinde bulunan kimselerdir. Sofilerin nafakası bu üç kimseye helâl olur, başkalarına olmaz. Sofi olmayan kimse hurka giymekle sofi olmaz. Belki eğer soygunculara vakfedilen bir şey varsa, ona helâl olur. Çünkü kişinin tasavvuf ehli olmadığı halde, kendini sofi göstermesi sadece soygunculuk olur, başka türlü olmaz. Bu insanların en kötülere, tasavvuf ehlinin istihlâkından birkaç ibare ezberleyip onlar gibi konuşup ve bu konuşmalarıyle öncüklerin ve sonrakilerin ilmini yuttuğunu ve bu sayede bu kelimeleri kullanabildiğini düşündürenlerdir. Bazen o kelimelerin uğursuzluğu onları öyle dereceye getirir ki, âlimlerin ilmine hakaret görsün. Şer-i Şerife basit nazariye bakarlar ve Şeriat zayıflar içindir, din yolunda kuvvetli olanlara hiçbir şey zarar etmez. Çünkü onların di-

ni büyük havuz gibi ölmüş, asla necaset kabul etmez, demeye başlıyorlar.

O bedbahtların dalaleti bu dereceye ulaştı, onların birini öldürmek Rumda ve Hindde bin kadir öldürmekten daha faziletlidir. Çünkü Müslümanlar kendilerini kâfirlerden korurlar, ama bu melunlar İslâm dînine, İslâm adıyla yürüyor. Bu zamanda lânetli şeytanın bundar gibi bir tuzakı daha yoktur. Çok kimseler bu tuzakı düşüp belâk olmuşlardır.

ZAHİRİ SEFERİN EDEBLERİ

ZAHİRİ SEFERİN BAŞINDAN SONUNA KADAR SEKİZ EDEBİ YARDIR:

Birinci edeb: Başta zimmetinde olan kulların haklarını edâ etmeli, yanında bulunan emanetleri sahibine teslim etmeli, üzerinde nafakası lâzım olanların nafakasını vermeli, sefer anıyı bekâlden hazırlamak, anı, arkadaşlarına da yardım edebilecek şekilde bol yapmalıdır. Çünkü yemeği sadaka vermek, tatlı konuşmak, seferdeki kiracısına güzel davranmak seferin güzel ahlakları cümlesindendir.

İkinci edeb: Dindar ve zahit birisiyle arkadaş olmalıdır ki, din işlerinde kendisine yardımcı olsun. Peygamber (s.a.s.) yalnız yolculuk yapmayı yasaklamıştır ve: «Öç kişi bir cemaattir» buyurmuştur. O halde sefere çıkanlar, birini reis seçmelidirler. Çünkü seferde çok değişiklik götüşler olur. Bir işte bir görüşe uyulmazsa, o iş zayı olur, elden çıkar. Din işleri bir değil, iki kuvvetin elinde olsaydı hiçbir şey var olmaz; hepsi zayı olurdu. Fakat işlerinden güzel ahlak sahibini reis seçmelidirler.

Üçüncü edeb: Evinde kalan arkadaşlarına vedâ etmeli, herbirine Peygamberimizden nakledilen şu duayı okumalıdır: «Dükal, emanetini ve amelilerinin sonunu Allah'a ısmarlarım.» Bir kimse Peygamberimizin yanında yolculuğa çıkarken Peygamberimiz bu duayı okurdu:

«Allah sana takva nasîb eylesin, günahını affeylesin ve nereye yönelirsen hayırlar ihvan eylesin.» Sefere çıkarken vedalaşan mükimlerin bu duayı okuması sünnettir. Veda ederken bütün yakınlarını Allah'a ısmarlamalıdır. Bir gün Hz. Ömer ihanda bulunurken, yanında bir çocuk bulunan birisi geldi. Ömer: «Sübhanellah! Bu çocuğun sana benzediği kadar birbirlerine benatyenleri görmedim», dedi. Ded ki, ya Ömer! Ben bir yolculuğa çıkarken, bu çocuğun annesi hamile idi. Bana «Bu halde beni bırakıp gider misin?» dedi. «Karnındaki Allah'a ısmarladım», dedim. Seferden dönüşte annesinin öldüğünü gördüm. Bir gece bazı kimselerle konuşurken ızıkta bir ateş gördüm. «Bu ateş nedir?» dedim. «O ateşin yandığı yer senin hammanın mezarıdır. Her gece böyle yanar», dediler. O iyi amelde idi, namaz kılar, oruç tutardı. Bu neden oluyor dedim ve mezarın başına gittim, açtım. Baktım ki, içinde bir mum yanıyor ve bu çocuk o mezarın içinde oy-

nuyor. Birden gayibten bir ses geldi ki: «Ey falan! Bunu bize ısmarladın. Eğer annesini de ısmartısaydın ona da sağ bulurdum.»

Dördüncü edeb: İki namaz kılmaktır: Biri sefere azmetmeden öncedir ki, istihsare namazıdır. İstihsare namazı ve duası herkesçe bilinmektedir. Diğerini de, evlâden dışarı çıktığı zaman kılar. Enes (r.a.) diyor ki, birisi Peygamberin huzuruna geldi ve: «Ya Resûlallah! Sefere çıkmaya aam ettim. Vasiyetnamemi yazdım. Valideme mi, çocuğuma mı, yahut kardeşime mi teslim edeyim?» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Sefere gitmek üzere olan kimselerin geri bırakacağı on hayırlı şey, sefer için yükünü bağladığı zaman evinde kalacağı dört rekat namazdır. O namazda Fatıha ve İhtis sûreleri okunur. Sonra bu dua okunur:

Allahum! Bu namazla sana iltica ediyorum. Bunu ehline, malıma, hakmak için yerinde bıraktım.» O namaz onun ehline malına kendi yerinde bakar. Seferden dönmüseye kadar evinin etrafında muhafaza edici olur.

Beşinci edeb: Evrin kapısına çıkınca bu duayı okumalıdır:

«Allah'ın imâyet ve O'nun yardımıyla işe başladım. Ona tevekkül ettim. Kuvvet, kudret Allah'a mahsustur. Yoldan çıkarmaktan, çıkarılmaktan, zulüm etmekten, zulüm olunnmaktan, câhillik yapmaktan, bana karşı câhillik yapılmaktan sana sığınırım.» Hayvana binince, bu duayı okumalıdır:

«Bu hayvana (bineği) bize müzahhar eyleyen Allah münezzehtir. Eğer onun lûtfu olmasa biz bana güç getiremezdik.» Sefere perşembe günü sabahleyin erken çıkmaya çalışmalıdır. Çünkü Peygamberimiz sefere Perşembe günü başlardı. İbn-i Abbas (r.a.) der ki: Bir sefere gitmek isteyen, yahut birisinden bir ihtiyâc isteyen sabahleyin etmelidir. Çünkü Peygamberimiz buyurur ki: «Allahum! Perşembe ve Cumartesi sabahlarını ümmetimize bereketli eyle» (İbn-i Mâce) O halde Cumartesi sabahı da mübarektir.

Altıncı edeb: Hayvana hafif yük vurmali, hayvanın sırtına ağırlığı bırakıp oturmamalı, hayvan üzerinde uyumamalı, yüzüne vurmamalı, sabahleyin ve akşamleyin birer saat yaya yürümelidir. Böylece hem ayağı açılmış olur, hem de hayvanın yükü hafifler, sahibi de sevinmiş olur. Seleften bazıları, hiç inmemek şartıyla hayvan kiralarlardı ve kendi insanlıklarından hayvana sadaka olsun diye arasına inerlerdi. Hayvana sebebiyle yere dövlül ve gücünden fazla yük verulursa, kayımet gününde davacı olur. Ebu'd-Derda'nın bir devesi ölürdü, «akın, beni! Allah'a şikâyet etmeyesin. Sana gücünden fazla yük vermedim», dedi.

Hayvana ne yükletecekse, kiracıya göstermelidir ki, razısa olsun. Yük artırmamalıdır. Çünkü şart yapıldıktan sonra artırmak câiz değildir. Üstü Mübarek bir hayvana binmişti. Birisi ona bir mektup verdi. «İlan kimseye ver diye. İbn-i Mübarek, hayvan sahibi ile bu mektubu konuşmadık deyip mektuba almadı ve Fıkıh âlimlerinin «bu şey-

lerin ağır ve emektarı yoktur, Müsamaha câzîdîre, sözlerine ihtina etmedî ve çok verâ sahlî olduğu için bu kapıyı kapamak istedi.

Yedinci edeb: Hz. Aîşe (r.a.) diyor ki: «Peygamber ne zaman sefere azmetse, kendi eliyle tarak, ayna, misvak, sürmeden yanına alardı. Bir rivayette makas ve koku şişesini de alardı. Tasarruf ehli ip ve kervâyı da ilâve etmişler. Eski müslümanların bunları beraber götürmek adeti yoktu. Şu bulmadıkları zaman şu yerine teyemmüm ile yetinirdiler ve istincada taş ile temâkenlerdi. Kesân olarak necis olduğunu bilmedikleri sudan abdest alarlardı. Ama sefelin böyle adeti yok ise de, bu insanlar için evlâsı, bunları âdet edîlîp ihtiyatı eiden bırakmamaktır. Çünkü Selefin seferleri aksariya gaza, cihâd ve büyük işler içindi, böyle şeylerle ilgilenmezlerdi.»

Sekizinci edeb: Peygamber seferden gelirken, mübarek Medine-i Münevvere gürûkûnce: «Allah'ım, bize burada istikrar ve güzel rûk nâsib eyle» buyururdu. Şehre girerken önden birini gönderirdi. Seferden gelen kimseñin aniden evine girmesini yasaklamıştı. Önce camiye gidip iki rekât namaz kılardı. Evinin kapısına geldiği zaman şu duayı okurdu:

«Rabbime tevbe ediyorum, ona şükrediyorum. Bizde günah bırakmamasına niyaz ediyorum.» Çoluk çocuğuna bir şey hediye getirmek, sünneti müekkededir. Bir hediye getirmesene, haybesine birer taş bırakmalıdır. Bundan gaye bunun sünneti müekkede olduğunu bildirmektir.

Zahiri seferde zahîri edebler bu anlattıklarımızdır.

Seferde batîni edebler: Yapacağı seferde dinen terakki edeceğini zannetmedikçe, sefere çıkmamalıdır. Yolda dininde bir noksanlık hissederse, dönmelidir. Hangi şehre gidersa, büyük velilerin mezarını ziyaret etmeli, o şehirdaki şeyhleri ziyaret edip her birinden bir fayda almalıdır. Fakat niyeti sadece bu şeyhleri ziyaret ettim diye övünmek olmamalıdır. Belki, ziyareti, sohbetlerinin bereketinden istifade etmek niyetiyle olmalıdır. Hiçbir şehirde on günden çok durmamalıdır. Bir din kardeşinin ziyaretine gidersa, üç günden çok durmamalıdır.

Çünkü misafirliğin haddi bu kadardır. Ancak durmadığı takdirde üşölüp hastalanma ihtimali varsa, fazla durabilir. Bir gün ziyaretine gidersa bir günden çok durmamalıdır. Piriñ huzuruna varmak isteyince, kapıyı çalmamalıdır. Belki kendisinin dışarı çıkmasını beklemelidir. Onu ziyaret etmeden bir şey yapmaya başlamamalıdır. Oun huzurunda kendisi bir şey sormadan konuşmamalı, sorunca da kûrumu kadar konuşmalıdır. Fazla konuşmamalıdır. Kendisi bir şey sormak isterse önce izin istemelidir. O şehirde gece sohbetleriyle meşgul olmamalıdır. Çünkü ziyaretin ihlâsı gideer. Yolda mâr, tesbîh ve Kur'anın tilâvetiyle meşgul olmak, fakat bunları gizli yapıp kimseye iştirakmemelidir. Bir kimse kendisine bir şey derse, ona cevap vermayi tesbîhten önemli görmezdir. Eğer hazerde bazı salihlerin hikmetli-

le meşgul ise, mümkün mertebe onların şerefli hizmetlerinden ayrılmamalıdır. Çünkü onların hizmetini bırakıp sefere çıkmak sadece nimete nankörlük olur.

İKİNCİ BÖLÜM

MİSAFİR SEFERE ÇIKMADAN ÖNCE ÖĞRENMESİ VACİB OLAN BİLGİLER:

Misafir olan kimsenin ruhsatlardan faydalanmaya niyeti yok ise de, Sefer ruhsatlarına öğrenmesi vacibdir. Çünkü sarf-ı ruhsat icap ettirebilir. Taharette iki ruhsat vardır:

Mest üzerine mesbetmek ve teyemmüm etmektir. Farz namazlarda da iki ruhsat vardır: Biri dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılmak, diğeri de, öğle ile ikindi namazlarını; akşam ile yatın namazlarını birleştirilerek kılmaktır. (Hanefî imamlarına göre namazları birleştirmek caiz değildir. Ancak haccda iki yerde câizdir ve namazı kaır da ruhsat değil vacibdir). İki ruhsat da sünnet olan namazlardır. Biri, hayvanın yanında sünnet kılmak, diğeri de yürürken kılmaktır. Bir ruhsat da oruçtadır ki, oruç tutmamaktır. Bunların hepsi yedi ruhsat eder:

Birinci ruhsat: Mest üzerine mesbetmektir. Tam bir abdest üzerine giyilmiş olan mest abdest borulduktan üçgün üç gece geçinceye kadar üzerine mesbetmek câizdir. Eğer mukim (evinde) ise bir gün bir gece geçinceye kadardır. Ancak bu mesb beş şartla mümkün olur:

1 — Mesti, abdesti tamamıyla aldıktan sonra giymiş olmalıdır. Eğer bir ayağını yıkar da öbür ayağını yıkamadan mest giyerse, İmam-ı Şafilîye göre câiz değildir. Öbür ayağını da yıkayıp mest giyince diğer ayağınınakini de çıkarıp yeniden giymelidir. (Hanefî imamlarına göre, abdestli bulunmak kafidir).

2 — Mest, deri olmasa da üzerinde bir miktar yürünebilecek dayanıklı olmalıdır.

3 — Mest, topuğa kadar farz yerlerde asla delik olmamalıdır. İmam-ı Malik'e göre, vacib olan üzerinde yürünebildikten sonra parçalanmış da olsa olur. Bu Şafilî'nin ilk kavidir. Bize İmam-ı Mâlik'in kavli daha evlâdır. Çünkü mest yolculukta sağlam kalmaz. (Hanefî imamlarına göre, mest üç parmak kadar yırtılmadıkça üzerine mesb câizdir).

4 — Eğer mesbetmiş ise, mesti ayağından çıkarmamalıdır. Eğer çıkarmışsa, yeniden abdest alması daha iyidir. Yalnız ayağını yıkası da kifâyet eder.

5 — Baldırı üzerine mesbetmemeli, yalnız ayağı üzerine mesbetmelidir. Ayağının üstünü mesbetmek daha evlâdır. Bir parmağıyla da mesbetmek câizdir. Evlâ olan üç parmağıyla mesbetmektir. (Ha-

nefi imamlarına göre üç parmakla meshetmek vâcibtir). Ancak bir parmakla yaparken her defasında suyu yenilirse câizdir.

Bir defadan fazla meshetmemelidir. Seferde çıkmadan önce mesh ettiyse bir gün ve bir gece ile yetinmelidir. (Hanefî imamlarına göre, eğer bir gün bir gece geçmeden sefere çıktıysa, üç gün üç gece mesheder). Mast giymek isteyen kimse önce mastı başaşağı edip sâikmesi sünnettir. Bir gün peygamberimiz mastların bir tekini giydi. Diğerini karga alıp götürdü ve birden içinden bir yılan düştü. Bunun üzerine peygamber buyurdu: «Allah'a ve âhiret gününe inanana deyin ki, mastları başaşağı edip sâikmeden giymesin.» (Taberani).

İkinci ruhsat: Teyemmümdür. Taharet bahsinde etraflıca anıltıldığından söz uzatmamak için burada tekrarlanmayacaktır.

Üçüncü ruhsat: Dört rekatlı olan farzları iki rekatlı kalmaktır. Ancak burada Şaîfiye göre beş şart vardır:

1 — Vaktinde eda etmelidir. Seferde geçirdiği namazları kaza ederken tam kılması daha iyidir.

2 — Kaare (dört rekatlı farz namazları iki rekatlı kılmağa) niyet etmelidir. Eğer tam kılmağa niyet ederse, yahut tam kılmağa niyet edip etmediğine şüphelenirse tam kılması lâzımdır.

3 — Tam kılan bir imama uyarsa, kendisi de tam kılmalıdır. Hatta imamın mukim sanıp tam kılacağına ihtimal verirse kendisinin de tam kılması lâzım gelir. Çünkü misafiri mukimden ayırmak zordur.

Ama misafir olduğunu bilse, fakat kasredip etmeyeceğini bilmesee, imam kasretmese de kasretmesi câizdir. Çünkü niyet gizlidir, onu bilmek zordur ve bilmek de şart değildir.

4 — Sefer uzak ve mübah olmalıdır. Ama efendisinden kaçan kölenin, yol kesicinin, haram kazanma peşinde olanın, yahut annesinin, babasından izinsiz olanın, borcunu ödeyemediği halde borcundan kaçan seferleri mübah olmadığı için bunlar ruhsattan faydalanamaz. (Hanefî imamlarına göre her yolu için ruhsat vardır.) Velhasıl sefer gâyesiz olmaz. Eğer o gâye harama sebep oluyorsa o seferde ruhsat yoktur.

Uzak sefer olabilmek için oruçlu fersah (her fersah 6 km. kadardır) olmalıdır ki, her fersah onkibin adımdır. (Hanefîlere göre, deve yürüyüşü ile üç günlük olmalıdır.) Seferin başlangıcı, harabe ve bahçelerin bitiminden değil, şehir evlerinin bitiminden sayılır. Seferin sonu ise memleketindeki münâz yerlere dönmekle veya şehirde üçgün veya daha fazla kalmaya niyet etmekle gelir.

Şehre geldiği gün ile çıktığı gün hariştir. (Hanefî imamlarına göre onbeş gün durmaktadır). Ama (Şaîfiye göre) üçgün (Hanefîye göre onbeş gün) kalmaya niyet etmese, fakat işleriyle meşgul olarken o kadar zaman geçse, ve her gün çıkmak umidini taşıyorsa, kıyas budur ki, kasretmek câiz olur. Çünkü misafirlikten kurtulmamağ olur, kalmak için kalbi karar etmemiştir.

Dördüncü ruhsat: Namazları cem'dir ki, mübah olan uzun seferlerde öğle namazını tehir edip ikindi namazıyla beraber kılmak, yahut ikindi namazını önce alıp öğle namazıyla beraber kılmak, yahut akşam namazını öğle namazıyla beraber kılarken, önce öğle namazını, sonra ikindi namazını kılmaktır. Evlâ olan sünnetlerin faziletinden mahrum kalmamak için onları da kılmaktır. Çünkü seferin faydaları onların yerini tutamaz. Ama dilerse, sünnetleri hayvanın sırtında veya yürürken kılabilir. Eda etmek sırası şöyledir. Önce öğlen namazının dört rekât sünnetini, sonra ikindi namazının dört rekât sünnetini, kılmalıdır. Sonra ezan okuyup kâmet getirmeli ve öğle namazının farzını kılmalı, sonra kâmet getirip ikindi namazının farzını kılmalıdır.

Eğer teyemmüm ile kılıyorsa, teyemmümü iade etmeli, bu iki farz arasında teyemmüm ile kâmetten başka zaman geçirmemelidir. Ondan sonra öğle namazının son iki rekât sünnetini de bu ikindi namazının farzından sonra kılmalıdır. Öğle namazını tehir edip ikindi namazıyla beraber kılarken böyle kılmalıdır. Eğer ikindi kıldıktan sonra güneş batmadan memleketine ulaşarsa, ikindiyi iade edip tam olarak kılmalıdır. Akşam namazıyla yatsı namazının hükmü de böyledir. Bir rivayete göre, iki namaz cem' etmek uzak olmayan seferlerde de câizdir. (Hanefî imamlarına göre, seferde cem' etmeye ruhsat yoktur. Yalnız hacılar Arafatta ve Müdedlife'de yaparlar). Bir teyemmümla iki farz ve diğer sünnetleri de kılmak câizdir.

Beşinci ruhsat: Sünnetleri hayvanın sırtında kılabilir. Yüzünü kibleye çevirmek farz değildir. Yol istikâmeti kible yerine geçer. Fakat bile bile yolunu değiştirir ve kibleye dönmese namazı bozulur. Yanlışlıkla olursa yahut hayvanı sığın olursa, ziyân olmaz. Rükû ve secdeleri işaretlerle yapılmalıdır. Sırtını eğmemelidir. Secde için biraz daha eğilmelidir. Fakat tehlikeli olacak şekilde şart değildir. Taht-revanda ise, rükû ve secdeleri tam yapılmalıdır.

Altıncı ruhsat: Yaya yürürken sünnetleri kılmaktır. İlk tekberi alırken yüzünü kibleye dönmelidir. Çünkü burada kibleye dönmek kolaydır. Hayvan üzerinde olana zor olur. Onun için hayvan üzerinde olan için bu şart yoktur. Rükû ve secdeleri ath gibi işaretlerle yapılmalıdır. Teşehhüt vaktinde oturup tehiyyat okunmalıdır. Necasete basmamaya dikkat etmelidir. Yoldaki necasetlere basmamak korkusundan yoldan sapmaya farz değildir. (Bunlar Şafî mezhebine göredir.) Düşmandan kaçan, düşmanla döğüşen, yahut selden veya kurttan kaçana, farz hayvanın üzerinde kalmak câiz olur. Sünnet için anlatığımız şekildedir. Bu şekilde kılınan farz kaza etmek farz olmaz.

Yedinci ruhsat: Oruç tutmamaya niyet eden yolunun orucu açmasıdır. Eğer şehirden sabah vaktinden sonra çıkarsa, orucu açması câiz olmaz. Orucuna ağıttan sonra şehrine dönerse gündüzün yemek yemek câizdir. (Hanefî imamlarına göre günün kâbarını tutmak farzdır). Eğer orucu açmadan şehrine dönerse orucu açması câiz olmaz. Müsafir için namazı kasren kılması daha üstündür. Ancak böylece güphe ve ihlâktan kurtulur. Çünkü Ebdü Hanîfeye göre kasır etme-

den tam kılması câiz değildir. Ama oruç tutmak daha üstündür. Çünkü kaza tedlikesinden kurtulur. Ancak yolu kendisinden korkup oruca güç getirmeme ihtimali olursa, bu durumda oruç tutmamak daha iyi olur. Bu anlattığımız yedi rubsattan üçü uzak seferdedir ki, dört rekâtlı namazların kaatı, orucu açmak ve üç gün meshehtektir. Üçü de uzak olmayan seferlerdeki ki, hayvan üstünde ve yürürken sünnet kılmak cumayı kılmamak ve kaza etmeksizin teyemmümün etmektir. Ama iki namaz Cem' etmekte ise, ihtilâf vardır. Zâhir olan uzak olmayan seferde câiz olmamasıdır. Bu anlatılan bilgileri, eğer ihtiyacı zamanında soracak kimse yoksa, seferden önce öğrenmesi vâcip olur. Kibleyi bulma bilgisini, namaz vaktini bilme bilgisini bilmesi de lâzumdur. Eğer gittiği yolda köy ve şehirler yoksa, kible tarafı belli değilse, şu kadar bilmek lâzımdır ki, güneş öğle namaz vaktinde, kibleye karşı durursa nasıl olur? Güneş doğarken ve batarken nasıl olur? Kutup hangi tarafa düşer. Eğer yol üzerinde dağ var ise, kible sağa mı sola mı düşer. Bu kadarını bilmek gereklidir. Daha doğrusunu Allah bilir.

SEKİZİNCİ ASIL

VECD VE SEMA'IN EDEBLERİ VE HÜKMÜ SEMA'İ İKİ BARD A NLATACAĞIZ İNŞALLAH

BİRİNCİ BAB

SEMA'IN HELÂL VE HARAM KISIMLARI

Bil ki, ateş, taş ile demirde gizli olduğu gibi, insanlarda da gizli lâhî bir sır vardır. Taş ile demiri birbirine vurmaktan ateş peydâ olup zâhire düştüğü gibi, güzel ve abengli sesleri dinlemekte insanın kalbi harekete geçer ve elinde olmadan bir hal hasıl olur. Bunun sebebi, insanın yüce âlemle olan ilişkisidir. Bu âleme ruhlar âlemi demir. Yüce âlemin ash, cemâl ve güzelliğidir. Güzelliğin aklı da uygunluktur. Güzeli uygunluk bulunan her şey o âlemin bir numunesidir. Bu âlemde görülen her güzellik ve uygunluk tüm olarak o âlemdeki cemâlin zımmesidir ve ona racidir. Onun için vestinî ve abengli sesle o âlemin acayibliklerine benzemesiyle insanın kalbi ona karşı tıyanır ve elinde olmadan ona karşı bir şevk ve hareket hasıl olur. Oysa kendisi o şevkin nereden meydana geldiğini bilmez. Bu hal, saf olan ve aşkın bağlarından azade olan kalbe hasıl olur. Ama aşkız olmayıp benumla meşgul olan kalb, vestinî ve abengli sesleri dinlemesi ile körlüklenip alevlendirilen ateş gibi harekete geçer. Allah sevgisi kalbine hâkim olan kimsenin bunu dinlemesi önemlidir, ateşi alevlendir.

Aklız ve batıl aşkı olanlar hakkında ise, şiddetli zehir gibidir, haramdır. Din âlimleri, bunu dinlemenin helâl olup olmadığı hakkında gördük ayrılığına düşmüşlerdir. Dinlemek haramdır diyenler, zâhir

ehlidir. Allah sevgisinin hakikatının insanın kalbinde şekil yapması onların tabiatına uygun, görüşüne muvafık gelmemiştir. Onlara göre insan kendi cinsine meyî gösterir, sevgi bağlar. İnsan cinsinden olmayan, hatta hiçbir benzeri de olmayan bir şeyi sevmek nasıl düğündür. Şu hâlide, onlara göre, aşk yaratıklardan başka bir şeye karşı mümkün olmaz. Eğer yaratıcıya karşı aşk mümkün olursa, hayal ve benzetmeye binaen olur ki, bu da batıldır. Bunun için bu âlimler der ki, vevd ve sema', ya oyun ve eğlencedir, yahut da insanların aşkına racıdır. Bunların ikisi de çirkindir. Onlara «Hakika muhabbet mümkün olmadığına göre, Allah sevgisinin insanlar üzerinde farz olmasının manası nedir?» diye sorulunca, «Allah'ı sevmenin manası, emrine mütlî ve fermanına bağı kalmaktır», diye cevap verirler. Oysa içlerine dâğer bu söz büyük bir hatadır. Bu sebeble biz onların hatasını münciyat rûkûnünde olan muhabbet kısmında, muhabbetin hakikatini beyan etmekle anlatacağız. İsmailîh (İmam-ı Gazalî mezhebi şafil olduğu için böyle boyunmuşlar. Hak budur ki, Hanefî İmamları Allah'ın sevgisini inkâr etmiyorlar. Mutlak olarak saz haramdır, demeleri, fusk âletli olup arıyuyu tahrik ettiğine binaendir).

Ama burada bu kadarına açıklıyalım ki, sema'm hükmi kalbe müracaatla anlaşılır. Sema' kalbe olan bâlî tahrik eder. Kalbe olmayanı tahrik etmez. Kalbinde şer'an makbul ve sevgili şeyler bulunan kimse için sema, bunları tahrik edip artırmakla sebebi da artar. Kalbinde şer'an çirkin ve batıl birşey olan kimse, Sema, dinlemekle cezası artmış olur. Kalbinde her ikisi de bulunmayan, fakat Sema'ı oyun ve eğlence için dinlenmesi sayıp hilkaten ondan zevk alan kimseye de Sema', mubah olur. O hâlide Sema' üç kısımdır.

Birinci kısım: Gaflet, oyun ve eğlence için dinlemektir. Bu gaflet ehlinin işidir. Dünyanın kendisi de tamamen oyun ve eğlencedir. Bu da diğer oyun ve eğlenceler gibi olur. Dinlemesi hoş gittiği için haram olmaz. Çünkü hoş giden her şey haram değildir. Hoş giden şeyin haram olması hoş gittiği için değildir. Belki onun bir çeşit zarar ve fesada olduğu için haram olmuştur. Mesicâ, kuşların sesî hoş gider, oysa haram değildir. O hâlide kulak için güzel ses, göz için yeşillik ve akar su gibidir. Burun için güzel koku gibi, ağız için tatlı yemek gibi ve akıl için garib hükmetler gibidir. Bu duyuların her birinde bir çeşit lezzet vardır. O hâlide dinlemek hoş gittiği için niçin haram olsun. Dinlemekle zevklenmenin haram olmadığına delil şudur ki: Hz. Ali (r.a.) bildiriyor ki: «Bayram günâ zenciler mescidim kapısı önünde oynuyorlardı. Peygamberimiz (s.a.s.) "Ey Ali! Bunları seyretmek ister misin?" dedi. Evet, isterim, dedim. Peygamber kapının önüne durup kolunu önüne uzattı. Ben çenemî holunum üzerine koydum ve o kadar seyrettim ki, Peygamber "yetmez mi ey Ali?" dediğiçe biraz daha seyredeyim dedim.»

Bu bâdis sahihtir. Bundan beş çeşit ruhsat anlaşılır:

1 — Oyun ve eğlenceyi seyretmek, arsura olursa haram olmaz.

Çünkü seneler oynamakta, eğlenmekte ve şarkı söylemekte idiler.

2 — Onlar bunları mesesâd kapısında yapıyorlardı.

3 — Peygamberimiz Aişe'yi eve götürürken: «Ey Erfide Oğulları! Oynadığınıza bakın.» buyurdu. Erfide oğulları, oyunlarıyla meşhur bir Habeş kabilesidir. Bu sözü, onların oyununa izin vermektir. Haram birşey olsaydı, nasıl izin verirdi.

4 — Önce Peygamber «Seyretmek ister misin?» buyurdu. Bu Aişe'yi seyrederken görüp seslenmemesi gibi değildir. Çünkü hatırı kırılmasın diye seslenmemiş olabilir, denilebilir.

5 — Peygamberimiz kendisi de bir hayli zaman Aişe ile beraber durup baktı. Oysa oyun Peygambere yakışan bir iş değildir. Bundan anlaşıyor ki, kadın ve çocukların hatırı için böyle işlere girmek, güzel ahlaktır. Bu gibi işleri yapmak, âbid ve zâhid olup suratını asmaktan hayırlıdır.

Yine sahîh hâdisîte vardır, Hz. Aişe diyor ki: «Ben çocuk iken diğer kız çocukları gibi oynardım. Çok kızlar da yanıma gelip benimle oynarlardı. Peygamberi görüp kaçıkları zaman Peygamber onları tekerrar yanına çağırırdı. Bir gün Hz. Aişe'ye o oyuncakların içinden bir şey sorup "bu nedir?" dedi. Aişe; attır dedi. "Bu atın iki tarafındakiler nedir?" dedi. Aişe; "Atın kanatlarıdır" dedi. Peygamber; "Atın kanatları olur mu?" dedi. Aişe; "Süleyman Peygamberin atının kanatlı olduğunu bilmez misin?" dedi. Peygamber bütün dişleri görününceye kadar güldü.» Bu hâdisî şunun için anlattık ki, asak suratlı zâhidler, bu işlerden kaçınmayı din işlerinden saymamaları ve bîlhâssa çocuklardan ve o için ehli olup o işten uzak olmayan kimselerden kaçınmalarını içindir. Bu hâdisî-i şerif resmî yapmanın ekiz olduğu işaret etmez. Çünkü kız oyuncakları çar-çöpten olduğu için tam şekli andırıyordu. Hâdisîte atın kanadının bez parçası olduğu yazılıdır.

Yine Hz. Aişe rivâyet eder ki: «Bayram günü iki câriye benim yanımda tef çalıp oynarken Peygamber içeri girdi ve yüzünü başka tarafa çevirip yattı. Sonra Hz. Ebû Bekir içeri girdi. Onları o hâlde görünce, menettli "Peygamberin evinde şeytanın çalgısının ne işi var" dedi. Peygamberimiz: "Ey Ebû Bekir! Vazgeç onlardan, bugün bayramdır." buyurdu.» O hâlde bundan anlaşıyor ki, tef çalıp şarkı söylemek mübahdır. Şühhasî onların şarkı söylemesi Peygamberin kulağına giderdi. O hâlde onu dinlemesi ve Ebû Bekir'i nehiy etmesinden menetmesi, bunun mübah olduğuna delildir. (Bu husustaki Hanefî görüşüne daha önce işaret edildi).

İkinci kısım: Dinîyenin kalbinde kötü bir sıfat olursa, onunla ilgili güzel sesleri dinlemekle o sıfat artar. Meselâ bir kadını seviyorsan, yahut parlak bir yüze meftun isen, aşk lezzetinin artması için onların huzurunda dinlemesi, yahut onlara karşı olan şevk ve sevgilerinin artması için gıyablarında kavuşmak umuduyla dinlemesi, yahut zülfîet, benleri, güzelliği, cemâli anlatan beyit ve şîrîleri dinleyip sev-

gülsinin zülüflerini, benlerini, güzelliği ve cemâlini dinlemesi gibi, bütün bunları dinlemek haramdır. Gençlerin çoğunun dinlemesi bu kabûlündür ki, dinlemekle bâtil aşkın ateşini alevlendirir. O halde bu ateşi söndürmek gerekirken alevlendirmek nasıl câiz olur? Ama eğer bu aşk ve sevgi kendi helâli ve câriyesi ile ilgili olursa, dünya nimetlerinden olup mübâh olur. Bu da belâlıni boğayıp câriyesini de satın-caya kadardır. Boşadıktan ve sattıktan sonra bu da haram olur.

Çüncü kısım: Kalbinde güzel bir sıfat olur. Güzel sesleri dinlemek bu sıfatı kuvvetlendirir. Bu da dürt çeşittir:

1 — Hacıların Kâbe'yi medheden, hac yolunu anlatan şarkı, beyit ve şitirler okuması ve dinlemesidir. Bunlar, Allah'ın beytine olan şevk ve ateşini kudirdiği için mevrû şekilde hacca gidenlerin bunları dinlemesinden sevâb hâsıl olur. Ama ana ve babasından izinsiz hacca giden, yahut başka türlü mevrû olmayan şekilde hacca gidenlerin hac yolunda bunları dinleyip kalblerindeki hac aşkını kuvvetlendirmek câiz değildir. Ancak bunlardan hac aşkı artsa bile kendine hâkim olabilseler, dinleyebilir. Allah yolunda Allah'ın düşmanlarıyla çarpışıp ölmek için Gazilerin şarkı söyleyip insanları harbe dâvet etmeleri de sevâbtır. Bunun gibi kâfirlerle çarpışırken savaşırların cesaretini artırmak için kahramanlık türkülerini söylemek de sevâbtır. Ama savaş, ehli-i hakla yapıyorsa, bunun gibi şeyler haram olur.

2 — Üzen, kederlendiren, ağlatan ve inleten İlahî ve kâideleri dinlemektir. Eğer bu iş, din yolunda kendisinden vâkı olan takvât ve ondan çıkan hatâlar ve Allah rızasından kaçtığı dereceleri için yapıyorsa, sevâbtır. Dâvud (a.s.) yüksek sesle ağlar inlerdi. Onun sedâ ve ağlamasının tesirinden meclisinde çok kimseler ölürdü. Cenazelerini alıp götürürlerdi. Ama eğer güm ve üzüntü haram olan şeyler için olursa, dinlemek haram olur. Ölen kimse için ağlamak gibi. Nitekim Allah buyurur: «Elinden çıkana, üzülmesin ve aile verdiklerine sevinmesiniz.» Geçmiş şeylere güm yemek, Allah'ın kâza ve kaderini boğazlamak olur. Onun için ağlayıp feryad etmek haram olur. Bunun için saz çalıp ağıt yapanların aldığı ücret hatâm olur. Bunu yapan âel dinleyen de günâhkar olur.

3 — Kalbindeki zevinci artırmak gayesiyle güzel sesleri dinlemektir. Eğer o sevinç, hayrî işlerden doğuyorsa bu dinleyiş mübâhtır. Meselâ düğün, sünnet, doğum, ve yekûnları karşılamak için tertiplenen şenlikler gibi. Nitekim Peygamberimiz Medine-i Münereye geldiği zaman tez çalıp şenlikler yaptılar ve bu şiri okudular:

Çünkün ol mah seferden gelip oldu sad

Allah'a şükür dua ile ettâğe dal

Böyle bayram günlerinde de sevinip sema' etmek mübâh olduğu gibi, dostların bir yere toplanıp birbirlerine dyâdet çekerek birbirlerinin hâturum hoş etmek için sema' edip şenlik yapmak câiz olur.

4 — Kalbine Allah'ın sevgisi hâkim olup aşk mertebesine giden kimse için sema' çok önemlidir. Bazen onun tesiri İstâdet yoluyla ya-

pulan hayırlardan daha büyüktür. Çünkü Allah'ın sevgisini artıran herşeyin sevâbı da çok olur. Başlangıçta beyan edildiği gibi, tasavvuf ehlinin sema'ı bunun içindir. Gerçi bu zamanda görünüşte sofil olup da gerçekte tasavvuftan payı olmayanlar tarafından bunlar âdet ve usûl hâline getirildi. Sema'ın Allah'ın sevgisinin ateşini alevlendirmekte büyük tesiri vardır. Bâzı kimseler vardır ki, Sema sırasında ona sema' haricinde olmayan keşifler hâsıl olur. Sema' haricinde bu butûflara mazhar olmasa. Gayb âleminde, onlara, sema' sebebiyle devamla olarak feyiz halinde gelen ilâf hâllere vecd denir. Bâzen olur ki, onları kalbi sema'da bir safiyet kazanır ki, onunla pâk ve tertemiz olur. Ateşte kızdırılan altın ve gümüşün temizlenmesi gibi. Çünkü sema' sebebiyle kalbe ateş düşer ve bütün kirleri temizlenir. Bâzen sema' ile hâsıl olan hâl, uzun riyasetle hâsıl olmaz. Çünkü sema' insan ruhunun, ruhlar âlemi ile olan alâkasını harekete geçirir. Hattâ bâzen öyle olur ki, bu âlemde tamamıyla alınıp, her ne vâkı olursa haberi olmaz. Bâzen olur ki, onun âsaları kurvetten düşer, bayılır. Kendisinde bu hâller bulunup şeriat üzerinde bulunan kimsenin de-cası büyüktür. Bu vecde ve feyiz hâline inanıp sema' meclisinde bulunan kimseler, gûbhesiz onun bereketinden mahrum kalmaz. Ancak bu hususta çok yanlışlar olur, sayısız yalan iddia ve hatâlar vâkı olur. Bu hususta hak ile bâtılın alâmetini yalnız kırmil zâtlar ve bu yolu geçener bilir... Müridlere yalnız kendilerinde sema' isteği bulduklarında sema' yapmaları doğru değildir.

Ebu'l-Kasım Gürcani'nin müridlerinden Ali Hallaç Sema' için Şeyhinden izin istedi. Şeyh ona: «Üç gün bir şey yeme. Sema nefis bir yemek hazırla. Eğer kalbin sema'ı bu yemeğe tercih edip sema'ya meyil ediyorsa sema' arzusu hakktır, yapabilirsin.» dedi. Ama kendisi-ne hende kalb hâlleri açılmayan, şâhri muamelelerden başka bir şeyden haberi olmayan, yahut haberi olsa da benâs nefsi şehvetlerini kırmamaş olan kimseleri, müridlerin sema'dan menetmeleri farzdır. Çünkü onun zararı faydasından çok olur.

Bu ki, Sema'ı, vecdi ve tasavvufçuların hâllerini inkâr etmek, basitlikten ileri gelir. Ancak bu hususta onları masur görmek lâzımdır. Çünkü bir kimse-de bir şeyin eseri olmazsa ona inanan hayli güç olur. Bu, erkâkıldığı bulunmayan kimseye cinsi münasebet lezzetini anlatıp da inanamamasına benzer. Çünkü cinsel münasebetteki lezzet, şehvet kuvvediyte olur. Kendisinde şehvet yaratılmamış olan bunu nasıl kavrar. Yine güleri görmeyen kimselerin, yeşillik ve akar suya bakmanın lezzetini inkâr etmeleri saglıacak bir şey değildir. Çünkü onlara görme kabiliyeti verilmemiştir. O lezzet de görmekten başka bir şey olmaz. Yine eğer bir çocuk reislik, saltanat, hüküm ve hükümet ve memleket idare etmenin lezzetini inkâr ederse, buna da şaşmamak lâzım. Çünkü onun ancak oyun ve eğlence ile ilgili vardır, memleketlerin idaresinden haberi yoktur.

Tasavvufçuların hâllerini inkâr eden insanların sınıfları değişik-tir. Ancak bunu inkâr eden âlim de, câhil de çocuk durumundadır,

ulaşamadıkları bir mertebeyi inkâr ediyorlar. Bâzıların akıllı olan onların vecd ve hâllerine inanır ve: «Gerçi bilece bu vecd ve hâl yoktur ama, bu insanların vecd ve hâli gerçektir. Bâri bu hâllerine inanıp mümkün göredim.» derler. Ama böyle şeylerle ciddi ilgisi olmadığı için başkaları için de inkârını görenler çok alınmak ve aptaldır. Onlar Allah Teâlâ'nın haklarında: «Onunda (Kur'anla) hidâyet bulmayanlar bu eski bir yalandır, derler.» buyurduğu kimselerdir.

HARAM OLAN SEMA'

Bil ki, gerçi sema' mübâhtır, ama beş sebeble haram olur; onlardan kaçınmak gerektir:

Birinci sebep: Şehveti tahrik eden kadın, kız ve oğlandan sema' dinlemek haramdır. Nasıl haram olmaz ki, bir kimsenin kalbi ne kadar Allah'ın işlerine dalmış ise de, fıtratında şehvet yaratılmış olan ve gösünün önünde güzel sûret bulunan insanın tabiatında mevcud olan şehvete şeytan da yardımcıdır ve böylece sema' şehvet hükmüne tabi olur. Ama şehveti tahrik etmeyen çirkin olan oğlandan, sema' dinlemek mübâhtır. Fakat çirkin kadını görerek dinlemek mübâh olmaz. Çünkü bütün kadınlara bakmak haramdır. Ama perde arkasından sesini işitirse eğer fitne ihtimâli varsa haramdır. Yoksa helâldir. Delili şudur ki, İki câriye Hz. Âişe'nin evinde tegannî ederlerdi ve Peygamber onların sesini işitiyordu. O hâlde kadınların sesi, çocukların yüzü gibi avret değildir. Çocukların yüzüne şehvetle bakmak fitne ihtimâli olduğu için haram olduğu gibi, kadınların sesini dinlemekte de fitne ihtimâli olursa, haram olur. Bunun sabit bir hâlî yoktur. Bâzı kimseler kendi nefsinden emin olur. Bâzı kimseler de nefsinden korkar. Bu, Ramazan ayında nefsinden emin olanların hanunlarını öpmelerinin helâl olması, emin olmayanların da cıma veya inekle münceer olur diye haram olması halîne benzer.

İkinci sebep: Sema' ve tegannî ile saz, ud, keman ve nota ile çalınan diğer çalgılarla zurna çalmak yasaktır. Bunların haram olması, seslerinin ince olup fazla hoş gittiği için değildir. Çünkü bunlar, çalgı olmaları hasebiyle değil, belki, içkilere meyhaneciye mahsus olup dâima onların meclisinde çalınmaları âdet olduğu için içkiye bağli olarak ve onu hatırlatıp içki isteğini harekete geçirdiği için haram olmuşturlar. Ama tef, kaval ve dâvul haram değildir. Tefin pulları da olursa yine haram değildir. Bunların haram olması hakkında hâdisle birşey gelmemiştir. Bunlar nota ile çalınan çalgılar gibi değildir. Nota ile çalınan çalgılar içkililerin alâmetidir, Onun için bunlar onlara kıyaslanamaz. Hatta Peygamberin huzurunda tef çalınmıştır ve döğün cemiyetinde çalınır diye emir vermiştir. Tefe sadece pulları eklendiği için haram olmaz. Ama hacıların, mûcâhâdlerin dâvul çalmaları câizdir. Çingenelerin dâvula haramdır. Çünkü o onların âdetidir. Çingenelerin dâvula uzun, ortası ince, iki başı yassıdır. (Darbuka)

Ama kaval dedikleri düdüğü ne şekilde olursa olsun helâldir. Çünkü âdet olarak çobanlar onu çalıyorlardır. İmam-ı Şâfiî der ki: «Kavah helâl olduğuna delil şudur ki, Peygamber kavahın sesini işitiince parmağını kulağına tıkadı ve Hz. Ömer'e: "Bu kaval çalınan tarafa kulak ver. Bitince bana haber ver." buyurdu.» Şu hâlde Hz. Ömer'e «kulak ver» diye izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Ama kendisinin parmağını kulağına tıkamamasının sebebi şudur ki, kendisi yüce bir hâlde daimiştir. Onu dinlemek kendisini o hâlden alıkoymasığını bildirdi. Çünkü sema', Allah sevgisini harekete geçirip vecd hâline yaklaştırmakta çok tesiri vardır. Ama vecdin içinde bulunan kimse için mâni olur ve ona zararlı olur. Şu hâlde, dinlemekten kaçınması haram olduğuna delil olmaz. Çünkü çok helâl vardır ki, ondan sakınılır, kaçınılır. Ama Hz. Ömer'e izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Zira bu izin mübâhlığından başka hiçbir şeye delâlet etmez.

Üçüncü sebep: Bazen tegannî ile günah işlenir. Din ehli hakkında yapılan hiciv ve dîl unatma ve rafizilerin ashab hakkında söyledikleri kötü sözler gibi, yahud güzelliği ve cemâliyye tanınan bir kadının sıfatlarını anlatmak gibi. Çünkü kadınların sıfatlarını erkeklerin meclisinde anlatmak câiz değildir. Bu evsafı hâls olan şirleri okumak ve dinlemek de şirkindir. Ama içinde rûf, ben, güzelliği, ayrılık ve kavuşmak hususları ile aşkla ilgili hâlleri anlatan şirleri söylemek ve dinlemek haram değildir. Ancak sevdiği kadın ve oğlan düşüncesiyle söylerse, kesin olarak haram olur.

Ama tasavvuf ehli ve Allah Teâlâ'nın sevgisine daimî kimseler sema': Allah sevgisi mülahazasıyla yapmayı âdet edinmişler. Böyle beyitler ve şirler onlara zarar vermez. Çünkü onlar, o kelimelerin her birinden kendi hâllerine uygun bir mâna çıkarırlar. Bazen zülüften küfrün karanlığını, yâğden imân nurunu anırlar. Bazen de zülüften ilâhî müşküllerin sıksıcısını anırlar. Nitekim şair de şu şirinde buna işaret etmiştir:

Dedim zülüfün bir halkasına sayayım,
Tâ ki bağındaki bütün sağıları bileyim,

Misk gibi iki zülüfün bana gülmüce,
Halkalar birbirine girdi sayımı şaşkırdım.

Bu şirdeki zülüften kastı, ilâhî müşküllerin sıksıcısıdır. Çünkü bân kimseler âkil tasavvufu ile ilâhî sırlardan bân şeyler öğrenmek isteyince, önüne bir düğüm çıkar ki, âkil bütün hesabını onda geçirir, dehşet ve hayrete düşer. Şirde şarap ve sarhoşluk sözleri geçince, bunların gerçek mânâsı ve sarhoşluk hâlini anlamazlar. Nitekim bu şirde de o mânâya işaret edilmiştir:

İki batman şarap tartarsan,
Kendin içmeden sarhoş olmazsın.

Bundan şunu anlarlar ki, din hâllerini bizzât tatmadan öğrenmek, öğretmek ve incelemekle onları anlamak mümkün olmaz. Yani ne kadar aşk, muhabbet, zâhidlik, tevekkül ve diğer hususları beyan edersen, bu hususta kitaplar tasnif edip sayısız kâğıtlar kararsan, kendin bizzât o hâllerle mütâassif olmadan aslî fayda vermez. Meyhane anlatan şîrlerden de başka şey anlarlar. Nitekim bu şîrde geçer:

Meyhaneye girmeyen herkes dînsizdir.

Zîrâ ki meyhane usul-i dîndir.

Yâni mamur olan bu beşerî sıfatlar harab olmadan, insanın çevresinde gizli ve saklı olan şey zâhir olmaz, Bunları etrafı anlatmak uzun sürer. Herkesin mertebesine göre bir çeşit anlayış vardır. Bunu anlatmaktan maksad, hem ahmak ve bid'atçılar tasavvuf ehlini köttüleyip: «Bunlar şîr okuyup put, zülûf, ben ve meyhaneden bahsediyor ve dînerler. Bunların hepsi haramdır.» derler ve yaptıkları ta'n yerinde olduğunu, delillerinin dâvalarını kanıtladığını sanırlar. Oysa onlar, bunların durumundan habersizdir. Çünkü önce onlar şîrlerin mânasını değil, belki, yalnız sema' arasında meydana gelen teğannî ve sealeri dinliyorlar. Zîrâ bâzen neyin sesiyle sema' ederler, oysa onda sâa, kelime yoktur. Bâzen de arapça şîrler dinlerler ve arapça bilmedikleri hâlde vüde ve sema'a geçirir. Ahmaklar onları ta'n edip: «Bunlar arapça bile bilmezler, nasıl vüde geçirir.» derler.

Hâlbuki bu ahmaklar bilmez mi ki, bâzen deve bile arapça teğannîler dinleyip ağır yük altında çarka gelir ve koşar. Menziline ulaştınca da derhal dîşer, şîr. O hâlde o ahmakların deve ile münâkaşa ve münâkaza edip ona: «Sen arapça bilmiyorsun. Sana bu hâl merden gelir.» demeleri lâzım. Bâzen arapça şîrlerden de lâğât mânasıyla âğış olmayan bân geylet anlarlar. Belki, onlar bân yollarla, şîrin mânasından harîf hâller anlarlar. Biri: «Beş rüyamda hayalînden başkası zîyaret etmiyor.» dedi. Sofilerden birisi bunu işitip vüde geldi. Dediler ki: «Sen arapça bilmiyorsun. Bu vüdin sebebi nedir?» Niçin bilmiyoruz. Biz dinliyoruz. Değradur. Hepimiz dinliyoruz, tehlikedeyiz diyor.» dedi. Onların sema'a böyledir. Bir kimsenin kalbine bir şey hâkim olursa, ne işitirse onu işitir, ne görürse onu görür. Hakîki veya mevkîî aşk ateşine giriftar olmayan bu hâli anlamaz.

Dördüncü sebep: Dinleyen kimse, genç olursa, ekseriya zülûf, ben ve güzel yüz süslerini dinleyince, şeytan boynuna bîzer, şehvetini harekete geçirir ve güzellerin aşkını ona tatlı göstermeye başlar. Dinlediği aşk ehlinin hâl ve hareketlerini hoşuna gittiği için kendisi de kadın veya erkeğe aşk olmaya çalışır. Çok erkek ve kadınlık vardır ki, tasavvuf ehlinin efvâsını işitip böyle işlerle uğraşır ve Sofilerin istihlâllarıyla mazaret arayıp «İlân da aşk olmuştu, onun da yoluna çağlı dîken olmuştu» der. Bâzen de: «Aşk Allah'ın tuzâğıdır. Onu aşk yapmakla tuzâğa düşürmüştür» derler. Bâzen de: «Maşukla bekleyip onu görmeye çalışmak büyük sevâbüre» derler. Pâsik ve gönâhkâra, iyi huylu ve tabîat sahîbî; zinâ ve livataya da iyi hâl ve aşk adını ve-

rirler. Bâzen: «Fulan âstadın filân oğlana göndü döğmüşü. Bunun gibi hâller din büyüklerine çok vâki olur.» derler. Buna oğlancılık demezler de göndül okşamak derler.

Bunun gibi tarannâmîlerle ayıb ve kabahatlerini örtmeye çalışırlar. Bu fiillerin haram olduğuna işak ve günah olduğuna inanmayan kimse ilahî olup kana, knîli belkîdir. Üstadların oğlanlara meyledip aşklarına tutulmaları hususunda nakîl ettikleri haberler apaçık yalandır. Kendilerine mazaret bulmak için iftira ederler. Eğer olmuşsa da şehvet nazarıyla olmamıştır. Yeşillîğe, kırmızı güle ve diğer çiçeklere bakar gibi bakmışlardır. Onların da bu şekildeki bakmaları olur ve bâm üstadların da böyle hatâları işlemiş oldukları şüphesizdir. Çünkü üstadların hepsi günahlardan masum ve uzak değildir. Bir üstadın bânî hatâlar sadır olmakla, o günaha döğmeleriyle ne o hatâ sevab olur, ne de günah mübâh olur. Dâvûd (a.s.) hakkıyla şunun için anlatıldı ki, din büyüklerinden de olsa hiç kimsenin küçük günahlardan masum olduğuna, mekirden emîn olduğuna sanmuyasın.

Nakîl ve hikâye edilen feryat, figan tevbe ve istiğfar, onları hürret ediniş kendi nefsinin mazûr görmemesi içindir.

Bu anlatılardan başka çok nâdir bulunan bir sebep daha vardır ki, tasavvuf ehline bâm şeyler gösterir. Bâzen meleklerin cevheri, Peygamberlerin ruhları onlara güzel şekiller, bâlî suretlerde görünür. Bâzen de çok güzel insanlar şeklinde görünür. Çünkü hakiki mânaya misâl ikandır. O mâna ruhlar arasında çok güzel oluncu, onun misâlî de şekiller âleminde çok güzel olmalıdır. Araplar arasında Dîh-yetü'l-Kelbî kadar güzel yüzlü kimse yoktu. Peygamberimiz Cebrâîl onun şeklinde görürdü. Bâzen de o güzel manevânı güzel bir insan suretinde mülkâşefe olur. Ondan çok zevk alır. Mülkâşefe hâlinde dö-nüp o mâna kendisine gizlenince muhakkak âdet misâlîyle gösterilen mânanın peşine düşer, onu bulmaya çalışır. Bâzen o mânayı mülkâşefe de bir daha bulamaz, tâhirde o mânaya benzer bir güzel yüz görünür, o hâli tazelenir, kaybettiği mânayı yenide bulup vecd hâline gelir. Güzel yüz meyledip sevmesi, onu gördükçe o hâl tazelenir diye de olabilir. Bu mâmalardan habersiz olan kimse üstadın o güzelliği ve cemâle meylini görünce, onun da kendisi gibi şehvet nazarıyla baktığını sanır. Velhâsıl tasavvuf ehlinin işi büyük, hayî tahakkiki ve zâhid. Çünkü tasavvuf yolunda olduğu kadar hiçbir şeyde yamına olmaz. Bu kadarına iğaret etmekle yetindik ki, din büyüklerinin mazlûm oldukları, haklarında zannedilen şeylerden uzak oldukları anlaşılan. Ama hakikatte onlar hakkında böyle zanlarda bulunanlar kendi nefislerine zulmediyorlar. Çünkü onlar hakkında hakas davranıp hakalarına kıyaslıyorlar.

Beşinci sebep: Gerçi avam halâm keyfî, neş, oyun, eğlence şeklinde âdet edindikleri sema' mûbâhtır. Fakat onu devâmî yapmakla mûbâhtuk çerçevesinden çıkar. Bânî günahlar küçük İcen, âdet edinmekle büyük günah olur. Bânî şeyler de vardır ki, arasına ve az oluncu, mûbâhtır. Çok oluncu haram olur. Çünkü zevceler mescl-i şerifin

öfesinde oynayıp eğlenince Peygamber onları menetmedi. Eğer onu âdet ediniz o şerefli yeri oyun yeri yapsalardı, nehyederdi. O hâlide bir kimse onların beraber dolayıp oyun ve eğlenmelerini meslek edünse gûphesiz câiz olmaz.

Bir kimsenin arasına lâtife yapman da mübâhtır. Ama âdet edinmesi maskaralık olur ve haramdır.

İKİNCİ BAB

SEMA'IN TESİR VE EDEMLERİ

Bil ki, sema'da üç makam vardır: Birincisi anlamak, ikincisi vech, üçüncüsü de harekettir.

Birinci makam: Sema'ı gâflet ile yahut bir mahlûk düşüncesiyle yapmak aşâğılıktır. Sema' sırasında onun hayaliyle söylenen sözler arzusuna tahrik eder. Ama kendisine dâni düşüncce hâkim olan kimse için Allah sevgisine raci olur. Bu da iki derecedir:

Birinci derece: Müridlerin derecesidir. Müridlerde, taleb yolunda, sülûk cihetinde kâbus ve bast (ağırlık) yönünden; zorluk ve kolaylık bakımından; red ve kabûl hususunda değişik hâller olur. Bu hâllerden müridin kalbi ürütür, usanır. Kabul, red, ıstısrâ, göçmek, yakınlık, uzaklık, razı olmak, kızma, ümit, ümitsizlik ayrılık kavuşma, korku, emniyet, vefakârlık, esiyet, kavuşma sevinci ayrılık acısı ve bunlara benzer sözleri dinledikçe, içindeki muhabbet ateşi alevlenmeye başlar, ahvali değişir. Eğer onun ilim ve itikadından temelli sağlam değişse, Sema', sırasında onun kalbine bazı düşünceler gelir ki, onlar Allah Teâlâ hakkında imkânsız ve küfürdür. Nitekim bu beyti duyunca:

Meylederdin bana ünceleri gönüller dolusu;
Fakat bugün ümitsizlik vermen nedendir?

Onlar ki başlangıçta kendisine olan meyil sayılsamış ve Allah Teâlâ hakkında bir nevi değişmiştir. Bu durumları küfürdür. Belki göyle inanmalıdır: Allah Teâlâ hakkında asla değişme ve tebeddül yoktur. Bunlar yalnız zahir olan, sonra perde arkasına gizlenen kendi sıfatıdır. Çünkü Cenâb-ı Hakta asla usanmak ve gizlenmek olmaz. Çünkü ilâhî feyiz güneş ışığı gibi herkese açıktır. Ancak duvar arkasına gizlenenler bunu görmes ki, değişme güneşin ışığında değil kendilerindedir. Nitekim şair bu şîrinde buna işaret etmiştir:

Güneş yükseldi karanlık kalmadı,
Küne parlamazsa bahtı kara kaldı.

Yani güneş doğunca kula ışık sağlamazsa kalun talihsizliğindedir. Demek ki kul araya giren perdeyi kendi talihsizliğinden ve Allah yolunda yaptığı takallüfından hilmelidir. Bu miseden maksad şudur ki, noksan sıfatlardan kendisinde ne değişiklik görürse kendi nefisinden, ceiki ve cemal sıfatlarından da her ne görürse Allah'tan bilmelidir.

Çünkü ilim sermayesi olmayan kimse bu hususta fikrinde yanılır, az zaman içinde küfre düşer ve bundan haberi de olmaz. Bu sebeptendir ki, Allah'ın muhabbetiyle olan Sema'nın tehlikesi çok büyüktür.

İkinci derece: Müridlerin derecesini geçip tasavvuf yolundaki mebadil ve mükaddimeleri aşarak Tevhüd ve Vahdet derecesine ulaşmaktır. O halde Sema'ı anlamak yolunda olmayan kimseye, Sema' hali hasıl olunca, kalbinde fena ve vahdet hali tazelenir, tamamıyla kendini kaybeder, bu âlemden habersiz olur. Bazen olur ki, ateşe düşse haberi olmaz. Nitekim Şeyh Ebû'l-Hasan Nûri yeni kesilen bir kamışlıkta Sema' yaptı. Sema', halinde ayaklarının her tarafı yaralandı. Halbuki kendisi farkında bile olmadı. Bu mertebedeki Sema' tam sema'dır. Ama müridlerin Sema'ı beşerî sıfatlarla karışık, Bunda insan tamamıyla kendi varlığından alındığı zaman olur. Nitekim Hz. Yusuf'a bakarsa kâdılar kendilerini unutup ellerini kestiler. O halde, bu gerçeği inkâr etmemek lâzım. Çünkü hadisi zatında görülen o şahıs değildir. O ölmüş o şahıs mevcut olur. Halbuki, kendisi şahısta mevcut değildir. Belki onun hakikati marifet yeri olan iktilaf bir cevherdir. Diğer şeylerin marifeti ondan kaybolunca bütün eyya ondan kaybolur, Allah'ın zikrinde başka şey kalmamış olur, hepsi fena bulur, haki olan kahr. Vahdetin manası, eyyada Allah'tan başka bir şey görmeyip her nereye bakarsa hepsi odur, benim varlığım bile yoktur, ondan başka hiçbir şey yoktur demek, yahut ben de oyum demektir.

Bun kimseler, bu konuda yanılsınlar ve bana hulul (içine girme) demişlerdir. Bu şuna benzer ki, hiç ayna görmemiş bir kimse aynada kendini gördüğü zaman aynaya hulul ettiğini, girdiğini, yahut aynayı kendi süreti olduğunu sanır (!). Bu iki görüş de yanlıştır. Zira öyle sanılıyorsa da hiçbir zaman ayna süret olamaz. Vaki olan hallerin hakikatini anlamayanlar da böyledir. Bunun izahı bu kitapta zordur. Çünkü bu uzun bir ilimdir.

İkinci makam: Sema' eden kimse anlamaktan uzak olunca, ona vecd denilen bir hal peyda olur. Vecdin lugât anlamı bulmaktır. Yani daha önce kendisinde olmayan bir hal bulunmuş olur. Bu halin hakikatine ne olduğu hususunda çok sözler vardır. Doğrusu vecd bir çeşit olmayıp belki çok çeşitli olmalıdır. Fakat iki cinsten toplanır ki biri hal cinsinden, diğeri de mülkâşefe cinsindendir.

Haller cinsinden olan vecd: Bir sıfat ona galip olur, ona sarhoş gibi yapar. O sıfat, bazen şevk, bazen korku, bazen aşk ateşi, bazen tahk, bazen sabır olur. Bunun kısımları sonsuzdur. Ama kalbe galib olan ateş, görmes ve iltimes olur. Uykuya varmış kimse gibi olur. Yahut görür ve iltis. Fakat görüp iltis ettiği şeylerden gafil olur. Sarhoş kimseler gibi mülkâşefe cinsinden olan vecd:

Bu halde, tasavvuf ehline zahir olan şeyler ona zahir olur. Bun şeyler ona kisvet şeklinde, yani şekil ve sûret yoluyla zahir olur. Bazısı da apaktan zahir olur. Sema'nın tesiriyle kalb ayna gibi saf olup üzerinde bulunan pas ve tozdan temizlenir. Böylece onda suret görü-

dır. Bu manayı ibare yoluyla tahkik eden kimsenin ilimî kıyası ve misali olur. İlmî hakikatını yalnız bu mertebeye ulanan kimseler bilir. Herkes kendi ayağının yerini bilir. Başkasının ayağının yerini kendi ayağının yerine kıyaslayarak bilmek isteyen kimse, kendi ayağının yerini bilmiş olur. Ancak kıyasla bilinen şey ilim kâğıdından olur, zevk kağıdından olmaz. Fakat bu miktarı anlatmamızın sebebi, tasavvuf ehlinin vcd ve hallerini tatmayanlar, onun hakikatine inanmaları, inkâr etmemeleri içindir. Çünkü inkâr onlara küllî zarar getirir. Kendi sandığında olmayan bir şeyin padişahların hazinesinde de olmadığını sananlar çok aklaî kimselerdir. Bundan da daha aklaî şu kimsedir ki, aşağı haliyle kendini âlemin padişahı sanıyıp herşeyin elinde olduğunu, sahip bütün kâinatı tasarrufa altında bilen ve tasarrufu altında olmayı da aslında yok anlayan kimsedir. Vaki olan inkârlar hepî bu iki çeşit alımlıktan doğar. Şunu da bil ki, tekelîlüf (zorlama) ile olan vcd münafiklığın ta kendisidir. Ancak hakiki vcdin hâsî olması için vcdin sebeplerini toplamakta tekelîlüf çıkan bunun dışındadır. Hadis-i Şerifte: «Kur'an-ı Azim okunurken ağlayın. Ağlamazsanız, kendinizi buna serlemeye» buyurulmaktadır. Bunun manası tekelîlüle özüme sebeplerini toplayın. Çünkü tekelîlüle olan hâlin tesiri bîdyaktır, hakikate götürür.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki, mademki tasavvuf ehlinin Sema'ı haktır. Ve Hak içindir. Lâyük olan Kur'an okuyanların, zikir ehlinin ve dine davet edenlerin meclisine hazır olup onların davet ve zikirlerini dinleyip Sema' ve vcd'e girmeleri, ve çalgıcıların sesini tegannisini dinlememektir. Çünkü zikir ve Kur'an okumak haktır, onların Sema'ında fazilet muhakkaktır.

Cevab: Kur'anın âyetleriyle de Sema' çok olur. Çok kimseler, Kur'anın Sema'ında can vermiştir. Onların hikâyelerini anlatmak uzan sürer. Bazıları «Ehya» kitabında anlatılmıştır. Ama Kur'an okuyan yerine neyzenî, Kur'an yerine tegannî ve güzel sesi almalarının beş sebebi vardır:

Birinci sebep: Kur'an-ı Kerim baştan başa aşıklara uygun değildir. Çünkü Kur'anda kâfirlerin kıssası, dünya ehlinin musamelesi ve bunun benzeri şeyler de çok edilmektedir. Çünkü Kur'an bütün insanlara şifa ve her sınıfın ilacı olarak gönderilmiştir. Meselâ okuyucu miras âyetini okuyup «Anneye altıda bir, kız kardeşe ikide bir vardır, yahut iddet âyetini okuyup» kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür, veya bunun benzeri âyetler okursa, bunlar aşk ateşini artırır.

Ancak aşkların maksadından uzak bile olsa herşeyden Sema'a gelen hararetili kimselerin ateşini artırır. Böyle aşklar da azdır.

İkinci sebep: Kur'an-ı Kerim çok okunur, çok dinlenir. Çok dinlenen bir şeyin fazla tesiri olmaz. Meselâ bir kimse bir şîri üç dinlediğinde vaki olan vcd ve hal ikinci dinlemesinde olmaz. Diğer Sema'larda taze nağmeler, yeni tegannîler mümkündür olur. Ama yeni Kur'an okumak mümkün değildir. Peygamberimiz devrinde çöiden gelen

araplar Kur'an-ı Kerim'i dinledikleri zaman ağlar, sızılarlar ve büyük haller zahir olurdu. Ebû Bekir (r.a.) dedi ki: «İhs de sizin gibi idik, sonra kalbimiz katılaştı ve yarı Kur'an-ı Kerim'e alışık.

Bu itibarla yeni olan şeyin tesiri ziyade olur. Bu sebepten idi ki, Hz. Ömer hacıların memleketlerine gidecek dönmelerini emrederdi ve «korkarım ki, kalpleri Kâbe'ye alışır. Kâbe'ye karşı olan saygıları azalır» derdi.

Üçüncü sebep: Kalblerin çoğu, ancak vezinli şiirler, nağmeler ve elhan ile harekete geçer. Bunun içindir ki, mücerred konuşma ile Şema' az vaki olur, ekseriyetle güzel vezinde ve üstün elhan ile olur. Bundan Kur'anı ise elhan ile okumak, bestelere uydurmak ve arapça veya acemce değişiklikler yapmak caiz değildir. Kur'anda elhan olmayınca mücerred söz olur. Mücerred sözle de ancak çok hararetili kimselerin ateşi alevlenir.

Dördüncü sebep: Elhan güzel sesler çalığında söylemek daha tesirli olur. Kamaç, tef, davul, kaval ve benzeri şeyler gibi ki, bu ciddiyetsiz ve oyun ifade eder. Kur'an ise ciddidir, onu, oyun olan şeylerle anlamaktan korumak lâzımdır ki, cahiller nazarında o da oyun çekline girmesin. Nitekim Peygamber (s.a.s.) Râhi bin Muavves'in evine gittiğinde tef çalıp tegannî yapıyorlardı. Peygamberi görünce, onu şiirle medhmetmeye başladılar. Peygamber: «Beni medhmetmeyi bırakın. İlk işiniz bakma buyurdu. Çünkü Peygamberi övmek, ibadet ve ciddi bir iştir. Oyun şeklinde olan tefle bir araya getirmek caiz değildir.

Beşinci sebep: Herkesin bir hali vardır. Kendi haline uygun beyitleri dinlemeye düşkün olur. Okunan beyitler haline uygun değilse, beğenmez hoşuna gitmez. Bazen bu şeyitleri okuma başkasına ekser der. Kur'an-ı Azimî ise, beğenilmeyecek yerde okumak caiz olmaz. Kur'an-ı Kerimdeki kıyetin herkesin haline uygun, durumuna muvafık olmadığı açıktır. Hale uygun olmayan beyitleri başka şekillere sokarak uygun hale getirmek caizdir. Çünkü şiirde yalnız şairin kast ettiği anlamak lâzım değildir. Ama Kur'an-ı Azimîde fikri başka yöne çevirip Kur'anın manaşından başka bir şey almak caiz değildir.

Demek ki büyük zatların tegannîyi tercih etmeleri bu anlatışımız sebepler içindir. Bu sebepler hıllasası iki şekilde toplanır: Biri kullandıkları sıfatlarda halleri gözetmek, diğeri de Kur'anın hürmetini korumaktır.

Üçüncü maksad: Sema'da hareket edip raksa gelmek ve yurumaktır. Bu hususta gayri ihtiyari hareket edenler me'âl olmaz. Ama kendi isteğiyle hareket edip insanlara hal sahibi olduğunu göstermek maksadıyla yapmak haram ve nifakın ta kendisidir. Bu sebeptendir ki, Ebu'l-Kasım Nasr-ı Abadî (r.h.a.) der ki, «ben bu topluluk için gaybet etmek Sema' ile meşgul olmaktan hayırlıdır derim.» Ebû Ömer bin Ubeyd (r.h.a.) der ki: «Eğer bir kimsa otuz yıl gaybet etse, bir kere yalandan Sema' yaptıktan hayırlıdır.» Şunu da bilmelidir ki, tasavvuf yolunda en kâmil o kimsedir ki, Sema'da sakin, sükût olur,

zahîrde bir şey belirtmez. Ve kendini rûks ve hareketten koruyabilecek göçte olur. Çünkü bağırıp feryat etmek dinin zıyafatıdır. Böyle kuvvet az bulunur.

Hız Ebû Bekir'i Sâdîk'ın: «İlla de slâm gibi mâk. Sonra kalbimiz katılaştı» dediği sözün manası, Hak yolunda kuvvet ve kudretimiz o mertebeye geldi ki, bu üstün hallerde kendimizi tutabiliyoruz demektir. Kendini tutabilen, koruyabilen durumda olan kimse zaruret olmadıkça kendini tutması lâzımdır.

Bir genç Cüneyd-i Bağdadî'nin sohbetinde bulunurdu. Her Sema' olduğunda feryat edip bağırırdı. Şeyh tenbih edip dedi ki, eğer bir daha böyle yaparsan benim sohbetime gelme. Bundan sonra o genç çok gayret sarf edip kendini tutardı. Bir gün o kadar sabretti ki, sonunda üşreyip bir feryat etti ki, sinesi yarılıp canına hakka teslim etti. Ama bir kimse kendinden haller göstermek kast etmeksizin rûks etse, yahut kendini ağılamaya zorlasa, câzîdir. Rûks hadîfi zatında mübahuttur. Çünkü zenetler, Peygamberin camisi kapısı önünde rûks ettiler. Hız Ali'de onları seyretti. Peygamber Hız Ali'ye: «Ey Ali, sen bendesin, ben sendesime» buyurunca, Hız Ali sevincinden rûks etmişti. Zeyd bin Harîr'e: «Sen benim kardeşim ve kölesime» buyurunca Zeyd sevincinden rûks etti. Cafer'e: «Sen yaradılış ve ahlâk bakımından bana benzersine» buyurunca, Cafer rûks etmişti. O halde rûks haramdır diyen kimse yanılır. Nihayet oyundur. Oyun da haram değildir. (Bu anlatılanlar gerek Sema'nın, gerek rûksın ve gerekse oyunun helâl olması Şafii mezhebi üzeredir. Ebû Hanîfe katında bunların hepî yasaktır, haramdır) o halde kalbindaki hâl kuvvetlendirmek Sema', yapmak iyi bir harekettir. Ama hallere mağlûb olduğu zaman rûks ve hareket etmek câzîdir. Bu durumda bile bile eîbâsını yırtması da câzîdir. Fakat istekli harekete mazhar olmamalıdır. Şöyle ki, yapmamak istese de, yapamayacaktır. Çünkü insan, her kast ve irade ile olan işten vazgeçebilir demek değildir. Bu şekilde hallere mağlûb olunca ahîret gününde mes'ul olmaz. Ama iradeleriyle hareket edip eîbâselerini parçalayıp parçalarını fakirlere taksim eden tasavvuf ehli hakkında bazı kimseler itiraz edip bu durum oaks değildir denilmiştir. Fakat bu söz batıldır. Çünkü kumaşı da parçalayıp eîbâsı yaparlar. O halde eğer eîbâsıyı sayı tutmayıp bir maksad için parçalıyor ise mahzuru olmaz.

Eğer eîbâsının parçalarını her tarafa dağıtıp isteyen ihtiyacına kullansın derse yani isteyen seccadesini, isteyen harkasını yarsalasan, yahut bir top kumaşı yüz parça edip yüz fakire taksim etse, eğer her parçası bir şeye yarıyor ise mübahuttur.

SEMA'IN EDEMLERİ

Bü ki, Sema' halinde üç şeyi gözetmelidir: Zaman, mekân, ihvan.

Zamandan maksad: Kalb meğgul olduğu zaman, meselâ taharet zamana, yahut namaz zamana, yahut yemek zamanı, veya kalb dağılmış olduğu zaman Sema' faydasız olur.

Mekân ise, güzergâh olan yerde, hoş ve iyi olmayan yerde, karanlık yerde yahut bir zalimin evinde Sema' caiz değildir.

İhvandan maksad ise, Sema'da hazır bulunmaları, Sema' ehil olmamıştır. Dünya ehilinden bir mütekebbir, yahut zahidlerden bir mütekebbir, yahut tekelîf ile raks eden, yahut Sema'da hürmete riayet etmeyip etrafa bakan gaflet ehil, Sema'da bulunursa, veya baş kaçırları seyretmeye gidersen, yahut Sema' ehil arasında kendisine gaflet ve şehvet galib olan gençler bulunursa —ki bu takdirde Sema' haram olur—, Çünkü böyle olunca, Sema' her taraftan şehvet ateşini tahrik eder. Herkes şehvetle bir tarafa bakar. Böyle Sema' birçok fık ve fesada meyyl olduğu için haram olur, bütün bu haller de zarardan başka bir şey sağlamaz.

Şu halde, Sema' ehline Sema'a başlarken riayet edilecek şudur: Hepsini tağını önüne eğmeli, birbirlerine bakmamalı, herkes kendini tamamıyla Sema'a vermeli, aralarında konuşmamalı, su içmemeli, sağa sola bakmamalı, ellerini oynatmamalı, başlarını sallamamalı, tekelîf ile hareket etmemelidir. Belki namaz içinde teşehhüde oturur gibi edeble oturmalı, kalbini tamamıyla Allah'a bağlayıp istiyerek ayağa kalkıp hareket etmemeli, birbirinin galeyan ve şevki had safhaya varıp ayağa kalkınca onlar da ona uymalıdır. Tülbendi düşerse onlar da tülbendlerini çıkarmalıdır. Gerçi bunlar tamamen bid'attır. Fakat sahabe ve tabünden nakledilir ki, bidat olan şey onu yapmak caiz olmaz demek değildir. Çünkü çok bid'at vardır ki, bid'at-i hasenedir. Çünkü İmam-ı Şâfiî (r.a.) der ki: Teravih namazını cemaatle kılmak, Hz. Ömer'in koyduğu bir adettir. Bu ise bid'at-i hasenedir. Bid'at-i Seyyie, (Kötü bid'at) Peygamberin sünnetine muhalif olan şeydir.

Ama güzel ahlak ve insanların kalbini sevindirmek iyi bir şeydir ve bunda da her milletün bir âdeti vardır. O âdeti muhalefet etmek ahlikarlık olur. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Herkesle hayı ve âdetine göre geçiş mademki tasavvuf ehli Sema' ile seviniciler onları Sema'dan menetmekle de iştirâk eder. Onlara muvafakat etmek sünnettir. Sahabe, Peygamberimiz için ayağa kalkmazlardı. Çünkü Peygamber bunu sevmemi.

Ama tazim için ayağa kalkmamaya hoş görmeyip acayıp karşıla-dıkları bir memlekette olursa hatır için ayağa kalkmak daha iyidir. Çünkü Arapların âdeti başka, acemlerin âdeti başkadır. İsmet ve tervik Allah'tandır.

DOKUZUNCU ASIL

İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMAK

Bil ki, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama, dinin rükünlerinden bir rükündür. Bütün Peygamberler bu husus için gönderilmişlerdir. Bu görev insanlar arasından kalkar, bertaraf olursa şariatın bütün şairi borular. Biz bunu üç babta anlatacağız İnşallah.

Birinci bölüm iyiliği emretmekle kötülükten ahkoymanın farz olması hakkında; ikinci bölüm bunların şartları hakkında; üçüncü bölüm, adet olan münkerler hakkındadır.

BİRİNCİ BÂB

EMR-İ Bİ'L-MARUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKERİN FARZ OLMASI:

Bu ki, bunlar, Faradır. Cümrüsü onu bırakan asil olur. Allah Teâlâ buyurur:

«Sizden, insanları iyiliğe davet eden, kötülüklerden nehiyeden bir topluluk bulunsun.» Bu âyeti kerime, marufa emrin ve münkeri nehyin farz olduğuna delildir. Fakat farz-ı kifayettir. Bazı kimselerin yapması, kifayet eder. Eğer hiç kimse yapmazsa, hepisi günahkâr olur. Ve yine Allah Teâlâ buyurur ki: «Yurtlarından haksize yere çıkarılanlara his yeryüzünde yer verilmek, namaz kılınlar, zekat verilsin, iyiliği emir eder, kötülükten nehiy ederler.»

Allah Teâlâ marufa emretmeyi, namaz kalmayı ve zekat vermeyi bir araya getirip din ehlini bununla vasıflandırıyor. Peygamber (s. a.) buyurur: «İyiliği emredin; yoksa Allah Teâlâ sizden aşağı olan kavmi, insanları size musallat eder. O zaman sizin iyilerinizin duası da kabul olmaz.» Ebu Bekir'i's-Siddik (r. a.) rivayet eder ki: Peygamber (s. a. s. buyurur: «Aralarında günah işlediği halde menetmeyen insanlara, Allah Teâlâ en kısa zamanda, hepsini kapsayın bir azap gönderir ve yine buyurur: «Bütün iyi ameller Allah için harp etme yanında, denizde bir danda gibidir.» Ve yine buyurur: «İnsanların konuştuğu bütün sözler onun aleyhinedir. Ancak iyiliği emredip kötülükten ahkoyması ve Allah Teâlâ'yı zikretmesi müstesnadır.» Ve yine buyurur: «Allah Teâlâ avam sebebiyle günahsız olan havasa azab etmez. Ancak bir münker gördüklerinde menetmeye muktedir iken, menetmeyip sesarlarsa hepsine azab eder.» Yine buyurdu: «Haksize öldürme ve dövmeye olan yerde durmayın. Çünkü onu görüp de menetmeyene orada gükten kinet yağar» ve yine buyurur ki: «Şeriate uygun olmayan bir işin yapıldığı ve orada bulunamayan kimselerin onu menetmediği bir yerde bulunmak cais değildir. Çünkü nehiy etmek ne ömrü eksiltilir, ne de rızık azaltılır.»

Bu, zalim hükümdarların sarayına ve günah işlenen yerlere, zaruretolsa gitmenin cais olmadığına delildir. Bunun için selefin çoğu uzlet seçmişlerdir. Çünkü çarşaları, pazarları ve yolları günahlardan boş bulmamışlardır.

Peygamber (s. a. s.) buyurur ki: «Bir günah işlenirken hazır bulunup da, onu beğenmez ve menederse orada bulunmamış gibidir. Onunla bulunmadığı yerde bir günah işlenir de ona rıza gösterirse, orada bulunmuş gibidir ve yine buyurur ki: «Havariî olmayan hiçbir Peygamber gelmemiştir. —Yani, Peygamberden sonra Allah Teâlâ'nın kitabe ve Peygamberin sünnetiyle amel eden ashabe— Bu o zamana

kadar devam eder ki, onlardan sonra bir kavim çıkar ki, minbere çıkıp güzel sözler bildirirler ve kötü şeyler işlerler. Her mü'minin bunları eli ile yapamazsa, diliyle, onunla da yapamazsa, kalbiyle kaldırmak için cihad etmesi farzdır. Bunun üstünde müslümanlık yoktur yine buyurdu: «Allah Teâlâ bir meleğe vahiy gönderip ilân şehri aldı-
üst et dedi. Melek: Ya Rabbi! Aralarında bir gök kırpması miktarı günah işlemeyen kimse vardır. Onu ne yapayım deyince, Allah Teâlâ: «Öyledir, fakat başkalarının günah işlemelerinden bir an yüzünü çekilmedi» buyurdu».

Hz. Aliye (r.a.) rivayet eder ki, Peygamber buyurdu: «Allah Teâlâ, içinde amelleri Peygamberlerin amelleri gibi olan onsekiz bin kişinin de bulunduğu bir şehrin bütün insanlarına azab gönderdi» aya-
Resûlallah! Amelleri böyle olan bir şehrin insanlarına niçin azab gönderildi» dediler. Buyurdu ki: «Allah rızası için kimse kump kötülüğü nehiy etmediler» Ebu Ubeyde bin Cerrah (r.a.) diyor ki: «Peygambere şehidlerden daha üstün var mıdır? diye sordum. Buyurdu ki: «Zalim bir sultana emr-i maruf ve nehy-i münker ettiği için öldürülen kimse şehidlerden üstündür. Eğer öldürülmezse, ondan sonra ne kadar uzun yaşasa da onun defterine günah yazılmaz.» Hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ Yuşa' bin Nun'e vahiy gönderip senin kavaninden yüzbin kişi helâk edeceğim. Kork bini iyi amel sahiblerinden, alımsa bini de kötü amel sahiblerinden olacaktır buyurdu. Yuşa' dedi ki: «Allahım, iyi amel sahiblerini niçin helâk edersin?» Buyurdu ki: «Onları asillerle düşmanlık etmeyip onlarla oturup kalkmaktan ve hiç müna-sebet kurmadan kaçınmadıkları için helâk edersin» buyurdu».

İKİNCİ BAK

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMANIN ŞARTLARI

Bil ki, marufa sarf etmek münkerden alıkoymak, bütün müslümanlar üzerine farzdır. O halde nehiy ve reddetmenin yolunu ve şartlarını bilmek de farzdır. Zira şartları bilinmeyen farzı ada etmek mülmkün olmaz. Kötülüktен alıkoymanın dört rükûnü vardır: Neybeden kimse, nehiy edilen kimse, nehiy yapılan husus, nehiy yapmak keyfiyeti.

BİRİNCİ RÜKÜN

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYAN KİMİSE

Kötülüktен alıkoymanın müslüman ve mükellef (akıl-belliği) olmaktan başka şartı yoktur. Çünkü nehiy etmek ve reddetmek dinin hakkını gözetmektir. Din ehli olan herkes nehiy münkeri yapmakla yükümlüdür. Zahid, adil olması ve Saltanatın izni olması şart mıdır, yahut değil midir? diye ihtilaf vardır. Bize göre en doğrusu, bunlar şart değildir.

Zühd ve adalet nasıl şart olur ki, eğer nehy-i münkeri yapmak için adalet ve günahlardan masum olmak şart olursa, bunu yapacak kimse dünyada bulunmaz. Said bin Cebir (r.a.) der ki: «Eğer biz nehy-i münkeri günahlardan tenid olmak şartıyla yaparsak, bunu yapamaz bîç düşünelim.» Hasan-ı Basrî'ye: «Bir kimse nasihat edip der ki, senin kendinizi günahlardan tenidlemeden, insanları iyiliğe davet etmeyin diyorsunuz» dediler. Hasan-ı Basrî: «Lânetli Şeytan bu sözü arzular, nehy-i münkerin kapısını kapatmak için bunu kalbimize hoş ve güzel gösterir» dedi. Şu halde bu meselede ırsafî yol şudur: Nehy-i münker iki kısımdır:

Biri vaaz ve nasihat yoluyla yapılır: Bir kimse bir şeyi yaptığı halde insanlara yapmayın diye nehyedip öğüt ve nasihat verince, istihza ve alay etmekten başka faydası olmaz. Onunla alay edip vaazlarına dinlemedikleri zaman geriatın hürmetine noksanlık gelir. İnsanların nazarında başıbaşa düşer. Bunun içindir ki, fasıkla, kötülüğü aşkar olan alimlerin nasihatının insanlara büyük zararı vardır: Onlar böyle vaazlarla sevap kazanmazlar, bilâki günahkâr olurlar. Bu sebeble Peygamber (a.s.v.) buyurur ki: «Beni miraca götürdükleri gece, dudaklarımı ateşten makaslarla kestikleri bir topluluk gördüm. "Siz kimsiniz" diye sordum. "Biz o kimseleriz ki, insanlara hayırlı işleri emir ederdik ve kendimiz yapmazdık. Onları günah ve kötülükten nehy ederdik ve kendimiz ondan el çekmezdik" dediler.»

İsa (a.s.) ya Vahiy geldi ki: «Ey Meryem oğlu! Önce kendine nasihat eyle. Eğer nasihat kabul edersen, senden sonra başkasına nasihat eyle. Eğer nasihat kabul etmezsen, benden haya et, kimseye nasihat etmek cihetine gitme.»

Nehy-i münkerin diğer kısmı da, kuvvet ve zor eliyle olur. Şarap görünce dövmek, çalgı aleti görünce kırmak, kötülük yapmak işleyeni zorla menetmek gibi. Böyle nehy-i münkeri fasık olanların dahil yapması caizdir. Zira herkese iki şey farzdır: Biri, kendini haramlardan korumak, diğeri de başkalarını menetmek. Bu farzlardan birini yapmazsa, diğeri niçin bırıksın. Eğer bir kimse derse ki, birinin ipek elbise giyip başkalarını ipek giymekten menetmesi; kendisi şarap içip başkasını içmekten menetmesi çok çirkin bir şeydir. Cevabında deriz ki, çirkin ve batıl ayrı ayrı şeylerdir. Bunun çirkin olmasının sebebi, mühim olan şeyi bırakmasıdır. Haddi zatında caiz olmadığı için değildir. Meselâ bir kimse oruç tutsa ve namaz kılmasa, en mühim bırakıldığı için bunu çirkin sayarlar. Oruç tutmak, oruç tutturmakdan daha mühim olduğu gibi, yapmak da emir vermekten daha mühimdir. Gerçi ikisi de farzdır. Fakat biri diğerte şart değildir. Çünkü birinin diğerte şart olması, şu demek olur ki, içkiden menetmek ancak kendisi içmece farz olur. Eğer içmece, bu farz onun boynundan kalkar. Bu da imkânsızdır.

İkinci şart: Zalim Sultanların izin verip nehy-i münkeri yapmak için ferman yazmalarıdır. Bu da şart olacak bir şey değildir. Zira geç-

miş zatlar eski Sultanlara ve geçmiş Halifelere nehy-i mübker yapmışlardır. Onların hikâyeleri etrafı yazılrsa söz çok uzar. Bu meselelerin hakikati nehy-i mübkerin derecelerini etrafı öğrenmekle anlaşılır. Nehy-i mübkerin dört derecesi vardır:

Birinci derece: Vaaz ve nasihat verip Allah Teâlâ ile korkutmaktır. Bu bütün müslümanlara farzdır. Sultanın fermanına ne hacet vardır? Hatta ihadetlerin en üstünü Sultana da nasihat edip onu Allah Teâlâ ile korkutmaktır.

İkinci derece: Kaba sözlerle hışap etmektir. Meselâ fasık, zalim, alimlik, cahil; Allah'tan kork! Niçin böyle yapıyorsun? demek. Bunlar haddi zatında doğru sözlerdir. Asla Sultanın kendine lüzum yoktur.

Üçüncü derece: Zor kuvvetiyle menedip şaraba dökmek, sazi kırmak, ipek başlığı bağadan çıkarmak gibi. Bunların her biri farz ihadetler gibi farzdır. Birinci kabta anlatılanlar: Şeriatın, Sultan izni alınmaksızın her mü'mine bu saltanatı verdiğine delalet eder.

Dördüncü derece: Dövmek ve azarlamakla korkutmaktır. Bazen korkutulan gurup inad tarafını tutar ve bunları defetmek için bazı insanların yardım toplamasına lüzum hâsıl olur. Böyle davranış Sultanın izni olmazsa olur ki, fitneye sebep olabilir. Bu itibarla bu yoldan yapılan yasaklamaların izniz alınması daha iyidir.

Kötülükten alıkoyma derecelerinin değişik olması şaşılacak bir şey değildir. Çünkü evlad babasına bunu yaparsa, nasihat, iyilik ve şefkatten başta yolla yapması doğru olmaz. Hâzan-ı Basri (r.a.) der ki: «Eğer evlad babasına vaaz ve nasihat etmekten babasının kızamak ihtimali olursa susması gerekir. Ama babaya kaba sözlerle konuşup alıkmak, cahil gibi sözler söylemek hiç caiz değildir; onu dövmek merde kabil ki, baba kafir olsa, evladına onu öldürmek caiz değildir. Babaya had cezası uygulanırken evlad cellad dahi olsa ona had vurması caiz değildir. Şu halde iyiliği emredip kötülükten alıkoymak için ineltirmek daha iyidir. Ama babanın kişisi var ise, dökmek; ipek elbiselerini sökme; haramdan kazandığı malı sahibine vermek; gümüş ibriğini kırmak; duvarda yaptığı resimleri silmek ve bunların hemzelerinin yapmak her ne kadar babası bundan husursuz olup kaza bile zahır olan caiz olmasındır. Zira kendisinin fîlî hak, babasının karnesi de hakâdır.» Hem de bunlar dövmek ve dövmek gibi babanın şahsiyle ilgili şeyler değildir. Ama baba bu hususlarda üstülr, kırar. Bunları da yapmasınlar denilirse, bu da caizdir. Zira Hâzan-ı Basri: «Babanın karnesi ihtimali olursa, evlad susmak, vaaz ve nasihatten vazgeçmelidir» der.

Kölenin efendisine, kadının kocasına, reaynen sultana nehy-i mübker yapması da, evladın babaya nehy-i mübker yapması gibidir. Zira bunlar arasındaki haklar daha büyük ve kuvvetlidir. Ama talebenin üstadına hürmeti din içindir. O halde oradan öğrendiği ilimle amel yapması yapılacak bir şey olmaz. Belki ilim ilmiyle amel etmese hürmetini zayi etmiş olur.

İKİNCİ RUKÜN

YAPILMASI ENGELLENEN İŞLER

Bil ki, kötülükten alıkoynacak kimsenin tecessüsüz kötü olduğunu kesin olarak bildiği fena bir iş yasaklaması caizedir. Şu hake bu anlatılandan dört şart anlaşılır:

Birinci şart: Münker olan iş (çirkın iş) haram olmasa bile, yahut küçük günah bile olmasa, meselâ; bir delil veya çocuğun bir hayvan ile cıma yaptığını görürse onu men'etmelidir. Geryi buna günah denmez. Zira bunlar mükellef değildir. Fakat bu iş haddizatında münker (çirkın) dir, kötü işlerdendir. Bir delilin şarap içtiğini, yahut bir çocuğun bir kimsenin malına telef ettiğini görürse yine men etmelidir. Küçük günah olan şeyleri de menetmelidir. Hamamlarda avret yerini açmak, kadınların arkasından bakmak, onlarla, tenhada yalnız kalmak, altın yüzük takmak, ipek elbise giymek, gümüş libekten su içmek ve bunların benzeri küçük günahlarda nehy-i münker yapınak farzedir.

İkinci şart: Günah bülül mevcut olmalıdır. İkiyi berakan kimseyi, daha önce içtiği için ona nasihat etmekten başka bir şeyle incitmek caiz olmaz. Eğer daha önce içtiği için had cezası lâzım gelirse, had cezasını vermek Sultandan başkasına caiz değildir. Yine bu gece içki içmeye azmetmişsin diye incitmek caiz değildir. Zira belki içmez. Eğer açktan içki içtüm diyorsa, su-i zan etmek caiz değildir. Ama bir kimseyi bir namahremiyle bir yerde yalnız görürse zina etmeden önce de engellemek caizedir. Zira namahremle yalnız halvette kalmak da haramdır. Hatta çıkan kadınlara bakmak için bir hamamın önünde oturana da nehyetmek lâzımdır. Zira orada bu sebeble durmak da haramdır.

Üçüncü şart: Nehy-i münker yapana tecessüs etmeksizin haram açık olmalıdır. Evine girip kapısını kapatan kimsenin izni olmadan evine girip onun durumunu tecessüs etmek caiz değildir. Nehy yapmak için damdan veya kapatan kulak verip dinlemek de caiz olmaz. Allah'ın verdiği bir şeyi örtmektir.

Ancak çalgı ve sarhoş olanların sesi dışardan duyulursa, izinsiz içeri girip nehyi yapmak caizedir. Bir faah eteği altına aldığı bir şeyin içki olması ihtimali olsa bile, onu göster, bakalım demek caiz değildir. Zira bu tecessüs olur. Onun içki olmaması ihtimali olunca, görmemesi lâzımdır. Eğer içkinin kokusunu duyarsa onu dokup zayi etmek caizedir. Eğer ince elbise altında götürdüğü saun şekli belli oluyorsa, onu karması caiz olur. Eğer başka bir şey olma ihtimali de var ise, gözünü yumup bilmemesizlikten gelmelidir.

Hz. Ömer'in, damı çıkıp bir kimseyi bir kadında içki içerken görmesi hikâyesi, arkadaşlık hakları bölümünde anlatılmıştı. Hem mesâurdur ki, bir gün Hz. Ömer minberde; Halifenin bizzat bir münker şeyi görmesi halinde, had cezası vermek câiz olur mu, olmaz mı? me-

selestinî ashab ile müdâverâ etti. Bir kıymetli câiz olur dediler. Hz. Ali dedi ki: «Allah Teâlâ bir şeyde had varmadan farz olmasına iki adaletli şahidle haber vermesine bağlanmıştır. Bir şahsın bilmesi yetmez.» Hâfifin kendi bilgisiyle amel edip had varmasını câiz görmedi, had hususunda ısrâhas etmeyi farz gördü.

Dördüncü şart: Nehiy edilecek şeyin çirkin ve kötü olması, tahmîn ve ihtihad ile değil, kesin olarak bilâmulbidir. Şu halde, şâfillerin, hanefilere; velâiz nikâh ve komşuluk şuf'asını câiz gördükleri için Hıraz etmeleri câiz değildir. Ama velâiz nikâhı akdeden, veya hurma asırmak için bir şâfiye Hıraz etmek câiz olur. Zira bir kimsenin kendi mezhebine muhalefet etmesi hiç kimseye göre câiz olmaz.

Bazıları, nehy-i münkerin, ancak içki, fâiz gibi kesin ve ittifaqla haram olan şeylerde câiz görürler, ihtihadî olan şeylerde câiz görmezler. Bu söz doğru değildir. Zira kendi ihtihadına veya bağ bulduğu mezheb şahbînân ihtihadına aykırı amel eden âsî olur, yaptığı iş haram olur. Zira bir kimsenin ihtihad, kâiblenin bir tarafta olduğuna karar verdiği hâlde arkasını o tarafa çevirip namaz kılarsa, başkaları tabetü hareket ettiğine inansa bile âsî olur.

Hangi mezheple olursa amel etmek câizdir diyen kimselerin bu sözü beyhudedir, ona itimat etmek câiz değildir. Herkes kendi kuvvetli zannıyla amel etmekle mükelleftir. Eğer İmam-ı Şâfi'nin daha bilgili bir müteahhit olduğuna zannediyorsa, ona muhalefet etmekte şehvet ve arzularına uymaktan başka masrûetli olmaz.

Allah Teâlâ'ya cism, Kur'an'a mahlikk, Allah Teâlâ'yı dünya ve âhirette görmek mümkün değildir diyen ve benzeri batıl ilâkâtlarda bulunan bid'atçıları nehy etmek lâzımdır. Gerçi Şâfillerin, Hanefî ve Malîkîleri nehy etmeleri câiz değildir. Hanefî ve Malîkî mezheplerinde hatâ olduğu kesinlikle belli değildir. Fakat bid'atçıların hatâsı kesinlikle bellidir. Bir şehrin çoğu ehli-i sünnet ve cemaat olur da, bid'atçılar azınlıkta olursa onları nehyetmek gerekir. Ama şehrin sakinleri iki taraf olsalar, bid'atçıları nehyedince, onlara hak taraf nehyedip araya fitne fesad çıkma ihtimali olursa, Sultanın izni olmadan onun kuvvet ve yetkisiyle fitnedan emîn olmadan nehy-i münker yapmak câiz olmaz.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

KÖTÜLÜKTEN ALIKOYAN KİMSE

Kötülüktan alıkonan kimse mükellef olmaz, yaptığı iş günah olmalı, günahı işleyen kimsenin nehy-i münker yapmaya mâni hükmü olamazdır. Meselâ, baba gibi ki babaya hürmet, evlâdan eliyle veya diliyle nehy-i münker yapmaya mânidir. Fakat deli ve çocuklar mükellef olmasa bile onları kötü ve çirkin şeylerden menetmek gerektir.

Nitekim daha önce anlatıldı. Fakat bu köbül menetmeye nehy-i mülker denmez. Zira her hayvan bir müslümanın tarlasına girse müslümanın malını korumak için onu menetmek lâzım olur. Gerçi bu menetme farz bir iş değildir. Ancak meneden kimseye zarar gelmezse farz olur. Ama zarar gelmek ihtimali olursa, müslümanların hakkını korumak için kendisine zarar gelmeyecek kadar yapması faradır. Akıllı ve bîhüya ermiş bir kimsenin, birinin malına telef etmesi zulüm ve günah olur. Onun meninde emiyet ve zahmet olsa bile vazgeçmemek gerekir. Zaten günahları menetmek, emiyetle ve zahmetle olmaz. Ancak güç getiremeyecek bir zahmet olursa yapmayabilir. Zira nehy-i mülker yapmaktan maksad, islâm şiarını göstermektir. Onun için bunda emiyet ve belâyı tahammül etmek farz olur. Eğer her sürü koyun bir müslümanın tarlasına girip ziyân yapsalar, eğer caiları çıkarmak için yorulup zahmet çekmek zorunda kalacaksa, onları çıkarmak lâzım olmaz. Zira kendisinin hakkı da başkalarının hakkı gibidir ve zaman da kendi hakkıdır. Bu itibarla başkasının hakkını korumak için, kendi hakkını sıyı etmesi farz değildir. Ama din için kendi hakkından taviz vermesi, günahları menetmek için hakkını sıyı etmesinin yolu vardır.

Günahları menetmede de zahmete katlanmak mutlak olarak farz değildir. Belki bu hususta istah vardır.

1 — Eğer âciz olursa mutlak olarak mazar sayılır. Ona, kalben reddetmekten başka bir şey farz olmaz. Ama âciz değil, fakat kendisini döveceklerini tahmin ediyorsa ve gınahtan vazgeçmeyeceklerini de biliyorsa yine farz olmaz. Belki mübâh olur. Eğer eliyle veya diliyle nehyedip yaralara berelere tahammül ederek büyük sevâb alır. Zira hâdise: «Zâlim sultana em-i maruf ve nehy-i mülker yaptığın için öldürülen kimseden daha üstün bir şehid yoktur.» buyurulmaktadır.

2 — Gınahtan men'etmeye güçü yettiği ve kendisine zarar geleceğinden korkmadığı zaman mutlaka nehy-i mülker yapmalıdır, yapmazsa âsl olur.

3 — Gınahtan vazgeçmezler, fakat dövmesler de, bu durumda şeriatın tezini için dili ile nehy yapması faradır. Bu kimse kalbiyle reddetmekten âciz olmadığı gibi diliyle de yapmaktan âciz değildir.

4 — Gınahtan ortadan kaldırılabılır, fakat kendisini de dövmesler. Meselâ içki şerabını, veya çalgı âletini kırmak. Bunlarda da nehy yapmak farz olmaz. Ancak nehyedip emiyetlere katlanmak daha faziletli olur. Eğer: «Allah Teâlâ: "Kendi emlinde kendinizi tehlikeye atmıyın" buyurur. O hâlde zarar gelecek yerde nehy yapmak nasil daha faziletli olur?» diye sorulursa, cevabında deriz ki, İbnî Abbas (r.a.) der ki: «Bu âyetin kerîminin mânası, Hak yolunda malınızı infak ediniz ki, helâk olmayasınız.» Berra bin Azîb (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânası, günah işlerim. Sonra yapacağımı terhe kabul olur demektir.» Uyeyne (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânası, günah işliyorsanız ve ondan sonra hayır yapıyorsanız demektir.» Velhâzîl her müslümanın, düşman saflarına soldanp düşmese kadar savaşıması câizdir. Haddisâtın-

da bu kendini tehlikeye atmaktır. Fakat burada büyük cesaret göstermekle bütün müslümanlar böyle cesaretlidir diye kâfirlerin kalbine korku düşüreceği için bazı kâfirleri de öldürme faydası da bulunduğu için, bu husus ne kadar tehlikeli ise de, büyük sevabı vardır. Ama, arık ve aciz kimselerin düşman saflarına saldırması çâiz değildir. Zira bu, kişinin faydasız yere kendini helâk etmesi olur.

Bunun gibi, nehy-i münkeri yaptığı takdirde öldürüleceği yahut incitileceği bir yer olursa, halbuki ifskılar günahı bırakmayacaklar, kalbleri kırılmayacak, kalblerinde dine karşı katıuk meydana gelecek-se ve bakandların da hayırlı işlere arzuları artmayacaksa nehy-i münker yapmak çâiz olmaz. Zira faydasız olur.

Bu hususta iki çık vardır: Birisi, onun korkusu evhamdan ve kövâ düşünmesinden ileri gelir. Diğeri ise, kendisini döveceklerinden korkmuyor. Fakat malına, mevkiine ve akrabasına zarar gelmekten korkuyor. Birinci şıkta eğer kuvvetli zammı, dövmeyecekleri yünden-
de olup fakat dövmeleri de ihtimal dahilinde ise, masum sayılmaz. Zira bu uzak bir ihtimaldir. Eğer şüphe ediyor da, dövlüp dövmemeleri hususunda çit zamlara sahip ise, nehyi yapmanın vacib olması ihtimal dahilindedir. Zira yakın zan ile kâfımas ve farz olmaması ihtimali de vardır. Zira nehyi yapmanın farz olması selâmetin galib olduğu yerdedir.

Diğer kısmı, nehyi yapmakla mahna, yahut mevkiine yahut da akrabasına zarar gelir diye, yahut da kendine dil uzatacaklarından, yahut dini veya dünyevi faydalarına mânis olur diye korkmaktır. Bu anlatılan şekillerin her birinin bir hükmü vardır. Kendi hakkında olan korkması iki kısımdır:

Birinci kısım: Gelecek zamanda bir işinin olmayacağından korkar; meselâ Üstadına nehy-i münker yaparsa, ilerde öğretiminde kusurlu davranır, diye korkar, fakir patrona nehyi yaparsa maasını vermez diye, yahut bağına bir hâl gelirse kendisini koruması diye korkar. Bunların hepsi gelecek zamanda ilerlemesi mümkün olmaz diye endişe etmesinden ileri gelir şeylerdir, yahut muhtaç olduğu zaman korkar. Meselâ kendisi hasta olup tabibin elhasedi ifketten olursa, tabibi nehyi yaparsam yanına gelmez, diye korkar; yahut fakir ve aciz olur, geçiminde tevekkül olmaz ve nafakasını veren kimseye nehyi yaparsam nafakamı keser diye korkar; yahut bir gerrin elinde esir olup kendisini koruyan kimseye nehy-i münkeri yapması lâzım gelir. Bütün bunlar o anda tahakkuk eden ihtiyaçlardır. Eğer bu ihtiyaçlardan dolayı nehy-i münkeri bırakmaya izin verilirse hasbetten uzak olmaz. Zira bu zararlar o anda meydana gelir. Fakat bu zararların miktarı da, nehyi yapan kimsenin fikrine ve itihadına göre ahvalin değişmesiyle değişir. O halde, dini yöne bakıp ihtiyacı elden bırakmamalıdır ki, zaruretsiz üzerine farz olan nehy-i münkeri bırakmış olmasın.

İkinci kısım: Halihazır mevcut olan nimetle gılnesinden korkuyor. Meselâ malını alırlar diye, yahut evini yıkarlar diye, yahut dö-

verler, bedenini selâmetini kaybeder diye, yahut mevki ve kıymeti elinden gider diye korkarsa, yahut dövecüklerinden korkmuyor da, kendisini çıplak pazara çıkaracaklarından korkuyorsa, bütün bunlarda mazur sayılır. Ama eğer ırz ve mürlüvetine zarar verecek şeyden korkmuyorsa, fakat vekâr durumuna marur veren hususlardan korkuyorsa, meselâ kendisini yaya olarak cemiyet içine çarşı ve pazara sürüp hakaret ederler, veya güzel elbisesini giymeye mâni olurlar diye, yahut yüzüne karşı sert konuşurlar diye korkarsa, bunların hepâl kıymetini yitirmekten sebeblerdir. Bu sebebler için nehy-i münkeri bırakmaya mazur sayılmaz. Zîrâ böyle işlere devam etmek gerîatta makbûl değildir. Ama mürlüvât ve ırzını korumak şeriatla güzeldir. Ama gıybet ederler, yahut dil uzatırlar, yahut düşmanlık edip vâkı olacak işlerde kendisine uymazlar diye korkarsa, sâhîr olan gerçek şudur ki, bu anlatılan öfürler makbûl değildir. Zîrâ hiçbir nehy-i münker bu şeylerden uzak değildir. Ancak nehyi edeceği günah gıybet olursa ve nehyi yapmakla gıybetten vazgeçmeyip kendisinin de gıybet etmekle bu günahları daha da artar diye korkarsa, bu mazuretle nehyi bırakmak câiz olur.

Ama eğer husum, akraba ve yakınları için korkarsa, meselâ kendisini dövmeyeceklerini bilen ve alınacak malı da olmadığı için bundan da korkmayacak, fakat husum ve akrabalarına ineceklerinden korkarsa, nehy-i münker yapmak câiz olmaz. Çünkü kendi hakkında şahr etmesi câiz olur. Bağkalrı hakkında câiz olmaz. Hatta akraba ve yakınlarını koruması da dîni vecibedir ve mühîm işlendendir.

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN

NEHY-I MÜNKER NASIL YAPILIR?

Bil ki, nehy-i münker sâdsı derecedir: Birinci derece, hakikat-i hâli bilmek, ondan sonra nehy-i münker yapılacak kimseye o işi târif edip bildirmek, sonra iyilikle nâsihat etmek, sonra sert söz söylemek, sonra cüyle dürtmek, sonra döversim diye korkutmak, sonra dövmek, sonra silâh çekip yardımcı ve destek çağırıp bunları toglamaktır. Bu hususlarda sırayı göstermek farâdır.

Birinci derece, Hakikat-i hâli bilmek: Bil ki, nehyi yapılacak şeyin varlığı kesin olarak bilinmelidir. Kapı ve pencerelerden kulak verip dinlememeli, komşulardan sormamalı, eteği altında bir şey saklıyorsa açıp bu nedir dememelidir. Çalgı sesini tecrübesi yapmadan duyarsa içki kokusunu duyarsa, yahut içkiyi bizzat görür ise, nehyi yapmak lâzımdır. İki âdil şahâd haber verirse, kimsesiz evine girip nehyi yapmak câiz olur. Ama bir âdil haber verirse, en iyisi kulak sarmamaktır. Zîrâ evi onun mülküdür. Bir kimsenin sözleriyle mülk hakkı kalkmaz. Rivâyet ediliyor ki, Lokmana Hekimîn yûrûğünde şu yâzıb idi: «Güle güldüğünü gözlemek, zan ile resil etmekten iyidir.»

Bâncı derece: Tarif etmek, yâni kusurunu bildirmektir. Çünkü yaptığını câiz olmadığını bilimeyebilir. Camilerde namaz kılan köy-

İşler gibi. Bunlar rûkû ve secdeleri tam yapmazlar. Ayakkabılarında plastik bulundur ve bunların namaza mâni hâller olduğunu bilmiyorlar. Bilseler muhakkak bunlardan kaçınırlar. Bu hâlde, ona bu hususları öğretmek gerekir. Bu kimselere öğretirken de güzelliğe ve iyilikle söylemeli, kalbini kırmamalıdır. Çünkü zarûretsiz bir müslümanın kalbini rencide etmek çâsî olmaz. Bir kimseye birşey öğretirken, hakikatte ona cahâlet ve ahmaklık îsâd etmek ve aybını yüzüne vurmak olur. Bu yarıya mertemelsiz tahannüsl etmek hayli güçtür. Mârhûmî, nazâr olduğunu beyân edip: «Hîç kimse amasından âlim ve olgun olarak doğmaz. Belki bilgi öğrenmekle olur. Öğrenmeyenin kusuru amasında, babasında ve hocasındadır. Yoksa sizin aranızda bunun gibi işleri öğreten kimse yok mudur?» deyip bu tesellîlerle kalbini hoş etmelidir. Böyle tesellî etmeyip bir müslümanın kalbini rencide eden elbisedeki kanı sidiikle yıkayan kimseye benzer. Vâni hayır yapmak için şer işliyor.

Üçüncü derece: Münkerrî (çirkin) bulunan kimseye vâz ve nasîhattir. Yapılan işin haram olduğunu biliyor ve ona tarîf etmek ve öğretmekle bir fayda sağlanmazsa, onu (âyet ve hâdislerle) korkutup uyarmalı ve iyilikle nâsihat etmelidir. Meselâ bir kimsenin gıybet ettiğini görürse: «Sizim haşmınız kusursuzdur. Herkesin kendî ahvâliyle uğraşması daha iyidir.» demeli, yahut gıybet hakkında gelen korkutucu şeylerden bir şey okumalıdır. Fakat burada büyük bir âfet vardır ki, ancak Allah'ın muvaffak eylediği kimse ondan kurtulabilir. O âfet şudur: Nâsihat yapmakta nefse iki türlü üstünlük hâsî olur: Birincisi; nâsihat eden kimse kendî verâsinin (salâhlığı) üstünlüğünü göstermek. İkincisi; hükûmünün ve yüksekliğinin üstünlüğünü göstermek. Bunun ikisi de mevki ve kıymet sevgisinden ileri gelen şeylerdir ki, bunlar, insanların yaratılış içtîbâlarıdır. Ekseriya bu kimseler yanlış şeriate mutlî olduklarını zannederler. Halbuki bunlar Kadr-u kıymet arzusuyla îkân ederler, şeriate îkân değildir.

Belki kendisinden meydana gelen günah, nâsihat ettiği kimsenin günahından beter olur. O halde, kendî nefesine müraaaat etmelidir. Eğer o kimsenin nâsihatı tevbe etmezse, yahut başkasının nâsihatıyla olmasın, kendî nâsihatiyle olmasından daha çok iltiyorsa, o kimsenin nâsihatinde kararlı olduğu anlaşıyor ve nâsihat yapması doğrudur. Eğer kendî nâsihatinden başka bir şeyle yola gelmesini sevmese, Allah'tan korksun. Çünkü bu nâsihatle kendine çağırma yapıyor, Allah'a çağırma yapmaz.

Dâvîd-i Taiyî: «Sultanın huzarına vurup nehy-i münkerrî yapana ne dersin?» dediler. «Onu kaçış ile dövereceklerinden korkarım.» dedi. Ona dayanır dediler. «Öldüreceklerinden korkarım.» dedi. «Ona da dayanır.» dediler. «Bunlardan daha büyük, gizli bir hastalık da vardır. Ondan korkarım ki, o kendini beğenmektedir.» dedi.

Ebû Süleyman-ı Darânî (r.a.) der ki: «Fîlân Halîfeye nehy-i münkerrî yapmak istedin. Muhakkak beni öldüreceklerini bildin. Bundan korkmadın. Ancak, orada çok insanlar ve büyük kalabalık olur. Be-

nin o mestanelini gördükleri için onlara baka bakması hoşuma gider ve ihlâsı edürülürüm diye korktum.»

Dördüncü derece: Kötülük işleyen kimseye karşı sert konuşmaktır. Bunun iki edebi vardır: Biri, konuşmak kâfil olduğu müddetçe, sert söylememelidir. Diğeri de sert söylerse, sövmemelidir. Meselâ zalim, fâsik, câhil ve ahmak demeli, bundan ileri geçmemelidir. Zîrâ günah işleyen ahmadır. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Akıllı olan ölümden sonra hâli ne olacağına düşünendir. Ahmak ise, kendi arzularına uyup âldanan ve kurtulacağına umandır.» Sert söylemekte tesir ihtimali olduğu zaman câizdir. Eğer tesir ihtimali olmazsa, ona yüzünü asıp hakaret nazarıyla bakıp geçmelidir.

Beşinci derece: Münkerleri eliyle kaldırmaktır. Bundan da iki edep vardır:

Birinci edeb: Mümkün oldukça kendisine bunu yapmasına emretmektir. Meselâ ipek elbiseyi sökmelerini, gastedilmiş araziden çıkmasını, içkiyi dükmesini, ipek sergileri kullanmamasına ve cûnûb ise camiden çıkmasını emretmelidir.

İkinci edeb: Bu mertebe mümkün olmazsa, onu dışarı çıkarmalıdır. Bunda da edeb vardır ki, en az mertebe ile yetinmelidir. Elinden tutmalı, sakalına, yakasına ve ayağından tutup çağırnamalıdır. Çalgı âletini kırarken ufalamamalı, ipek elbiseleri sökerken, dikişleri yavaş yavaş söküp parçalamamalı, içkiyi dükemiyorsa, kabını kırmamalı, içki sahibi elinde olduğu için dükemiyorsa, taş atıp kırmalıdır. Çünkü o malın hakkı, içkiyle bir arada olmakla bâttir. Eğer şişenin ağzı dar olduğu için dükölmeye kadar kendini yakalayıp dövceklerinden korkuyorsa kırıp kaçması câizdir. İçki ilk haram olduğundan içkinin kabını kırmak emredilmeyti. Fakat o hüküm neshedilmiştir ve demişlerdir ki, kırılması emredilen, içki koymaktan başka bir geye yaramayan kâbidir. Ama bu zamanda maseretsiz kırmak câiz olmaz. Kırana ödemek ilâzı gelir.

Altıncı derece: Münker bulunan yerde tehdid, korku savurmaktır. Meselâ bu içkiyi yere dök, yoksa kafana kururum, yahut şöyle yaparım, demek. Bu da, iyilikle dükmeyip bu derece sert söz ihtiyacı olduğu zaman olur. Tehdid hususunda da iki edeb vardır:

Birincisi: Câiz olmayan bir şeyle tehdid etmemelidir. Meselâ; etmeni parçalarım, evini harab ederim, çoluk çocuğuna eziyet ederim, dememelidir.

İkincisi: Yapamayacağı bir şeyle tehdid etmemelidir ki, yalan olmaz. Meselâ boynumu vururum seni asarım dememelidir. Çünkü bunlar yakındır. Ama yapacağı işin daha fazlasıyla tehdid etmekle korkacağına inanıyorsa, bu fayda için mübâlahâ câiz olur. Nitekim İki müslümanın arasına bulmak için fazla ve noksan söylemek câiz olur.

Yedinci derece: Münkerde bulunan kimseyi el ve sopa ile dövmektir. Bu da ancak ihtiyacı duyulduğu zaman, ve ihtiyacı olduğu kadar câizdir. İhtiyacı dövmeden yaramadan günahı bırakmayacağı zamandır. Ama bırakıldıktan sonra dövmek câiz olmaz. Zira günahıtan

soura cema tazir (azarlama) ve had, (belli sayıda sopa ile dövmek) şeklinde olur. Bunlar da süstane aittir. Bunda da odeb, elle vurmak kifâyet ederse, sopa ile dövmemektir. Sopa ile dövmek de kifâyet etmezse, kılıç çekmek bile câiz olur. Meselâ bir kimse, bir kadına yapasa ve kılıç çekmeden ona bırakmasa, ona kılıç çekmek câiz olur. Eğer nehiy yaptığı kimse ile aralarında nehir olursa ökü yaya koyup; «İlerak, yaksâ vururum.» demeli. Bununla bırakmasa, vurmak câiz olur. Fakat ökü uyluk ve baldırına atmalı ve bütün tehlikeli yerlerine atmak-tan kaçınmalıdır.

Sekkinet derecesi: Nehy-i Münker yapan kimse; yardımcı ve destek toplayıp döğüşmektir. Ama flâkıın da yardımcıları olup iki taraf arasında büyük kavga da olabilir. Bu durumda bâm ilimler, sultan-
dan izin alınmadan yapmamalıdır diyor. Diğer bazıları da: «Saltanatın isinsiz kâfirlerde harbe gitmek câiz olduğu gibi, isinsiz fâşlarla döğüşmeye gitmek de câizdir.» diyorlar. Nehy-i münker yapanlar öldürülürse, şehid olurlar.

NEHY-I MÜNKERİ YAPANIN SIFATLARI

Nehy-i münker yapan kimsede üç husus bulunmalıdır: İlim, vera' güzel ahlak. Ervelâ ilim olmazsa münker olana, maruf olandan ayrılamaz. Vera' olmazsa ayırsa da maktestian kurtulamaz. Güzel ahlak olmazsa, kendisini küshrediklerinde, Allah'ı unutup şeriat dairesinden çıkar ve ne yaparsa nefsin hâzın için yapar, Allah için yapmaz. Bu itibarla nehyi günaha döndürür.

Emir-ül-Mü'minin Ali (r.a.) isavağa bir kâfirî öldürmek için yere vardı. Kâfir onun yüzüne tükürdü. Hz. Ali onu öldürmekten vazgeçti ve: «Onu Allah için öldürecektim. Şimdi kızdığım için onu öldürmüyş olacağundan korkuyorum.» dedi.

Hız. Ömer de birisine bir kamçı vurdu. İkinci vurmasında Ömer'e sordü. Hz. Ömer bir daha vurmadı ve: «Şimdiye kadar Allah için dö-vüyordum. Bundan sonra kızdığım için dövmüyş olurum.» dedi.

Bu sebepten Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Fıkıh ilimî bilien, emir ettiğini bilien, nehiy etmeyi iyilik ve hikmet sayan, nasihatlerinde şefkâtlî davranan, yaptığı işte de şefkâtlî bırakmayan kimseiden başkası nehy-i münker yapmaz.» Hasan-ı Basri der ki: «Ne emir etmek istersem, önce kendime emir etmeliyim —yani önce sen amel etmelisin— endan sonra başkasına buyurmalsın.» Hasan-ı Basri'nin bu sözü edebettendir. Şartlardan değildir. Zira Peygamber'e: «Önce bir amel etmeden emr-i maruf ve nehy-i münkeri yapmayışın mı?» dediler. Peygamber: «Bunlarını yapmazsanız da emr-i maruf ve nehy-i münkeri terk etmeyiniz.» buyurdu.

Nehy-i münker yapmanın edebetlerinden biri de sabırlı olmak, acı-lara katlanmalıdır. Zira Allah Teâlâ buyurur: «Marufu emret, münkeri nehyet ve söylediklerine sabret.» akıntıya tahammül etmeyen nehy-i münkeri yapmayı başaramaz.

Mühim âdeblerden biri de dünya ile ilgili az ve emeli kısa olmadır. Zîrâ araya tama' girerse nehy-i münker yürümez. Büyük zatlardan biri her gün bir kasaptan kedisi için et almayı âdet edinmişti. Bir gün kasapta bir münker gördü. Önce eve geldi, kediyi kova ondan sonra kasaba nehy-i münker yaptı. Kazab: «Yine kedi için et istedin.» dedi. O zat da: «Önce kediyi kordum, ondan sonra nehiy yapmaya geldim.» dedim.

İnsanların, medihetmesini, iltifat etmesini, sevmesini râz olmalarına ve teşekkür etmelerini bekleyen kimse nehy-i münker yapamaz. Kâ'bû'l-Kıhar Ebû Müslimü'l-Hâfîsiye: «İnsanlar arasında hâlin nasıldır?» diye sordu. Ebû Müslim: «İyidir.» dedi. Kâ'b: «Tevratta: Nehy-i münker yapan halk içinde hâli kötü olur denilmektedir.» dedi. Ebû Müslim: «Tevrat doğru söylüyor, Ebû Müslim de yalan söylüyor.» dedi.

Bil ki, nehy-i münkerin esas, nehiy yapan kimsenin, günah işleyen asî kimse için üşlülüp ona şekât ve acıma nazarıyla bakmak ve onu günahahtan kendi evlâdını meneder gibi menedip şekât ve merhameti esirgememektir. Bir kimse Halîfe Memûne nehiy yapıp sert sözler söyledi. Me'mûn: «Ey genç (çıvan mert)! Allah Teâlâ senden iyisini ve benden fenasını göndermiştir. Yine de: "yumuşak söyle." diye emretmiştir. Yani Mûsa ve Harun'u Firavuna gönderirken: «Ona yumuşak söyleyin. Belki kabul eder.» (Taha sûresi, âyet: 35) buyurmuştur. Nehy-i münker yolunda Peygamberimize uymak lâzımdır ki, onun buzuruna bir genç gelip: «Ya Resûlallah! Bana zinâ yapmağa izin ver.» dedi. Sahâbeler, her taraftan bağırıp ona eliyet etmek için galeyana geldiler. Peygamber: Onu bırakın buyurdu. Sonra onu yanına çağırdı. Öyle ki, onun dizî, Peygamberin dizine dokunuyordu. Ona: «Ey genç! Bir kimsenin sende anımda bu işi yapmasına revâ görür müsün?» «Hayır, görmem.» dedi. Peygamber: «İnsanlar da revâ görmezler.» dedi. Yine buyurdu: «Kız kardeşiniz, yahut halanız, yahut beyzeniz böyle yapmalarını doğru bulur musun?» «Hayır.» dedi. Peygamber: «Diğer insanlar da doğru bulmaz.» buyurdu. Sonra Peygamberimiz, mübarek elini o gencin kalbi üzerine koyup: «Allahum, bunun kalbini ve ferisini muhafaza et, günahını mağfîret et!» dedi. O genç oradan ayrılırken zinâyâ düşman olduğu kadar hiçbir şeye o kadar düşman değildi.

Fudeyl ibnî İyad'a (r.h.a.) dediler ki; Süfyan bin Uyeyne Sultanın verdiği hula (kaftan) kabul etti. Fudeyl: «Eyyû'l-Malâ' ondan fazla hakkı vardır.» dedi. Sonra Süfyanı yalnız bulup kınadı. Süfyan: «Ey Eba Âl! Biz salihlerden değiliz. Fakat salihleri seviyoruz.» dedi. Sile bin Eygen (r.h.a.) talebeleriyle otururken, mütekebbirlerin âdeti gibi kaftanı yerde sürünürken birisi geçti. Bu yasaklanmış olduğı için, talebeleri onunla mücadelâ etmek istediler. Sile siz sabr edin, ben ona kîfâyet ederim. Onu çağırıp: «Kardeş! Seninle bir işim var.» dedi. O kimse: «İşin nedir?» dedi. «Kaftanımı yerden kaldır, yukarı çek.» dedi. O kimse: «Peki baş üstüne.» dedi. Sonra Sile talebelerine: «Eğer

sert söyleseydik, hem yapmam der, hem de biraz da sövülürdün de.» dedi.

Bir kimse bir kadına asılmıştı ve elinde yalnız bıçak vardı. Kimse cesaret edip yanına varamıyordu. Kadın da feryad edip imdat istiyordu. Bîr-i Hâfî onun yanından geçti, omuzu omuzuna dokunduğu gibi, o kimse düşüp bayıldı, vücudu yer içinde kaldı. O kadın da kurtuldu. Ona: «Sana ne oldu ki, böyle kendinden geçtine dediler. «Bilmem birisi yanından geçti vücudu bana dokundu ve gizlice bana: «Allah nerde olduğunu ve ne yaptığını görür.» dedi. Onun korkusundan düşüp bayıldım.» dedi. Dediler ki, O Bîr-i Hâfî idi: «Ah! Bu utançımı onun yüzüne nasıl bakarım?» dedi ve hemen vücuduna titreme düştü. Bir hafta sonra canını Hakk'a teslim etti. Allah rahmet eylesin.

MÜNKERLERİN ÇOKLUĞU

Bil ki, bu zamanda dünya baştan başa münkerlerle dolmuştur. İnsanlar dünyanın düzelmesinden ümid kesmişlerdir. Bütün münkerleri defedemediklerinden defedebildiklerini de bırakmışlar. Bu anlatılan dîn ehli olanlar içindir. Gâfiller ise zamandaki münkerlere râmdırlar. O hâlde, dîn ehlinin defedebildiği münker karşısında sözünü câiz değildir. Hâli böyle olunca bu münkerlerin her cinsine işaret edelim. Çünkü onları tamamıyla saymak mümkün olmaz. Bil ki, münkerin bânası camide, bânası çarşı ve pazarlarda, bânası da han ve hançarlaradır.

CAMİLERDEKİ MÜNKERLER (Çirkın İşler)

Namaz kılan kimsenin rükû ve secdeleri tam yapmamak, Kur'an-ı tegannî ile okumak, müezziminin emarı tegannî ile okumaları, «Hayye alas salâh ve hayye alel-felâh» dedikleri zaman, bütün vücutlarını kühleden çevirmeleri. Diğer biri de, hatibin sıyah ipek etekle giymesi ve altın kılıç bağlamasıdır ki, bu haramdır. Yine camilerde gürültü yapmak, hikâye ve şîirler anlatmak muska veya başka şeyler satmak câiz değildir.

Çocuk, sarhoş ve deliler; gürültüleriyle camî cemaatını rahatsız ediyorsa, camîye gelmeleri münkerdir. Ama sessiz duran çocuğun ve sessizle camî cemaatını rahatsız etmeyen ve camiyi kirliletmeyen delinin camîye gelmeleri câizdir. Arasına oynayan çocuğu menetmek lâzım değildir. (Vacib değil). Zîrâ zenciler Medine camisinde kılıç ve kalkan oynadılar. Hz. Ali de onları seyretti. Eğer orayı oyun yeri yapıp bir zaman orda oynayıp eğleneselerdi, bundan menedilirlerdi. Ama bir kimse camide dikik dikerse, yahut yazı yazarsa ve camî cemaatı onlardan rahatsız olmazsa, câiz olur. Anesek dökük gibi kullanıp her zaman içinde çalırsalar mekrûh olur. Ama camide kalabalığın toplanmasına sebep olan işler için orda oturup hüküm vermek, belgeleri,

zabedilür yazmak da mekrûhtur. Ancak zaman zaman olursa olur. Zira Peygamber bân zamanlarda camide hüküm vermiştir. Ama elbise beyazlatanların camide elbise kurutmaları, boyacıların elbise boyamaları, yahut kurutmaları münkerdir. Hatta içinde fazlalık ve noksanlık bulunan yahut hâdis kitaplarına dayanmayan hikâyeleri anlatanları camiden çıkarmak lazımdır. Geçmişlerimiz böyle yapmışlar.

Ama kendilerini süsleyip düzelten, arzu ve isteklerine uyarak seccile ve nazımî beyitler okumaları ve genç kadınların onların meclislerinde bulunmaları büyük günahlardan olup caminin dışında da câiz olacak şey değildir. Vikiirler şekli selâh (salihlik) hareketleri takvâ ve felâh üzere olmalıdır. Ancak genç kadınlarus, tüysüz delikanlıların, camilerde oturup perdesiz vaaz meclisinde bulunmak câiz değildir. Hz. Aişe kendi zamanında kadınları camilerden menetti ve: «Eğer Peygamber, bu zamandaki kadınların halini görsedydi, kadınları camilerden menederdi» dedi. Camide divân kurup mal tahsis etmek, işçilerin hesabına görmek, yahut camileri seyir yeri yapmak, yahut da orda toplanıp gıybet ve abes şeylerle uğraşmak münkerlerdendir ve camilere saygısızlıktır.

ÇARŞI VE PAZARDAKİ MÜNKENLER (Çirkin İşler)

Satıcıların, yalan söyleyip malın aybını alıcıdan gizlemek, teraziyi, kiloyu ve arşını doğru tutmamak, mala hile katmak, çalgı âletleri satmak, çocuklar için hayvanların resmini yapıp satmak, Nevruz için tahtadan küh ve kalkan satmak, yalınso geceleri için muska satmak, erkekler için ipek küllâh ve elbise satmak, yıkanmış, yansalanmış elbiseyi yeni diye satmak münkerdir. Malda başka hile ve aldatma yapmak da böyledir. Altın ve gümüşten olan ibrik, kalem ve kablâri satmak da kerihdir. Bunların benzerlerinden de ne var ise hepöl münkerdir.

Ancak bu işlerin bazıı mekrûh ve bazıı da haramdır. Paskalya geceleri ve Nevruz için satılan küh, kalkan ve muska satmak haddi-sıhında haram değildir. Fakat küfür ehlinin âdetini göstermek olduğu için, şeriate aykırıdır. O halde onlar bu günlerde ne yapıyorlar, onu yapmak câiz değildir. Hatta çarşı ve pazarları Nevruz münasabe-tiyle aşırı süslemek; fazla tatlı ve nefis yemekler yapmak; yeni yeni zahmetler çıkarmak enis olmaz. Belki paskalya gecesini ve Nevruz'u mümkün olduğu kadar sönük ve sessiz geçirmelidir. Öyle ki, kimse adlarını bile anmamalıdır. Hatta seleften bazıları Nevruz için plâiri-len yemeklerden yememek için oruç tutmayı güzel görmüşler ve saye (Mecusi bayramı) gecesinde de ateşe bakmamak için ateş yakmazlardı. Hakikat ehlinin bazıları Nevruz günü oruç tutmayı mekrûh görmüşlerdir. Zira bu gün oruç tutmak, onu anmak olur. Halbuki en iyi al olan adını bile anmayıp diğer günlere eşit görmektir. Saye (mecusi bayramı) gecelerinde de böyle hareket etmelidir.

CADDELERİN MÜNKERLERİ

Bö ki, caddelerdeki münkerler; caddelerde geçmeye mâni şeyler meydana getirmek, meselâ yolu daraltacak biçimde direk dikip dükkân yapmak, yahut direkler dikip atıların başı değecek biçimde alçak çalı uzatmak, gelip geçenlerin yoluna daraltacak biçimde yola yüler yılmak, esya bağlamak. Bunların hepsi câiz değildir. Ancak ihtiyac miktarı olursa olur. Yüklere indirip yerine nakil etmek gibi. Çalı çırpı ve diken yüklü hayvana başka yol var iken yolda bulunanların elbisesini yırtacak (kalabalık) yerden sirmemelidir. Ondan başka yol olmasa, zaruret miktarı câiz olur.

Hayvana taşıyabilse bile fazla yük vermek münkerdir. Kasabın, yoldan geçen müslümanların elbisesinin kirlenme ihtimali karşısında yola koyun kesmesi câiz değildir. Belki bu iş için bir yerde dükkân yapmalıdır. Bunun gibi, kavun ve karpuz kabuklarını yola atmamak lâzım. Su dökerken gelip geçenleri gözetmelidir. Bunun gibi yola kar atmak, dardan akan suların yolda biriktirmesine meydan vermek kahrîstîr, yolu bunlardan temiz tutmak gerekir. Ama umuma ait olan şeyleri kaldırmak hepsinin âzetine faradır.

Yetkili kimseler anane hizmetleri için bütün insanları çalıştırabilirler. Bir kimse kapısında gelip geçenlerin korkup çekindiği ısrarcı köpek beslerse, kerih olur; iznisi vacibtir. Ancak yolları pisletmekten başka zararı olmasa yalnız bunun için menetmek câiz olmaz. Zira bundan sakınmak mümkündür. Eğer o köpeğin yol üzerinde yatmasıyla, yol daralırsa, câiz olmaz. Hatta köpeğin sahibi bile oturup yatmasıyla yol daralırsa câiz değildir.

HAMAMLARDAKİ MÜNKERLER

Düden göbeğe kadar olan avret yerini açmak, beraçun açıp telâika kesiletmek, hattâ peçnâmahı altında kesilemek de câiz değildir. Zira eliyle dokunmak da bakmak gibîdir. Hamam duvarına canlı resmini yapmak da münkerdir. Kaldırmak, yahut o resme bakmayıp baklâmeden dışarı çıkmak vacibtir. Temiz olmayan elini ve teni suya batırmak câiz değildir. Bu Hanefî ve Şafîî mezheplerine göredir. Mâlikî mezhebine göre câizdir. Zira o mezhepte az su içine necaset düşerse, bozulmadıkça pis olmaz. Suyu çok döküp ısrâf etmek de münkerlerdendir. Bundardan başka münkerler vardır ki onları taharet bahsinde anlatlık.

MISAFİRLİKTEKİ MÜNKERLER

İpek yaygı, gümüş buhurdan, gümüş gülşayn kaba, üzerinde hayvan resmi yapılmış perde ve örtüleri kullanmaktır. Ama yaygı ve yatak üzerinde yapılan resimler mekrûh değildir. Canlı şeklinde yapı-

lan buhurdanı kullanmak mekrûhtur. Ama genç kadınlara tüysüz parlak oğlanlara bakmak, onların sema'ında bulunmak, fesad tohumu ve kötülük ve âşkîlik mayesidir. Bunların hepsini menetmek vâcibdir. Eğer menedemese kendisinin orayı terketmesi vâcib olur. Ahmed bin Hanbel, bir gümüş sürmedanı gördüğü için ziyaret meclisinde durmadı, gitti. Bunun gibi, ziyafet meclisinde ipek elbise giyen, altın yüzük taken kimse olursa orada durmak câiz olmaz.

Mümeyyiz çocuğun da ipek elbise giymesi câiz değildir. Çünkü bu ümmetin erkeklerine içki içmek haram olduğu gibi, ipek elbise giymek de haramdır. Zîrâ çocukluk çağında ipek giymeyi âdet edinen, büyüğe erdikten sonra da bu âdet onda kalır. Ama çocuk mümeyyiz olmayıp ipek giymek zevkinden haberi olmazsa, mekrûh olur, fakat haram derecesine ulaşmaz. Eğer ziyafet meclisinde hakkabaz ve şakacı olur, meclistekileri, çirkîn, herze sözler ve gevezelikle güldürüyorsa, o mecliste bulunmak da câiz değildir. Münkerlerin ta'atâtının bahsi uzundur. Bu kadar öğrenilince, okullardaki hanegâhlarıdaki, mahkeme meclisindeki, sultanın divanındaki ve başka yerlerdeki münkerleri de bunlara kıyas edebilirsiniz.

ONUNCU ASIL

HUKÜMİ VE İDARE

Bil ki, idareye hâkim olmak büyük bir iştir; adalet ve insafla yapılırsa, Allah'ın yeryüzünde halifeliğidir. Adâlet ve insaftan uzak olursa lânetli şeytanın halifeliği olur. Zîrâ fesada vesile olan idarecinin salmünden büyük birşey yoktur. İdarenin aslı, ilim ve amel ile olur. İdarecilik ilminin izni çok uzundur. Ancak onun bülâsası ve başı şudur ki, idareci olan kimse, bu âleme niçin geldiğini, sonunda nerece karar bulacağına, dünyanın kendisinin bir konak yeri olduğunu, ebedî karargâha olmadığını, kendisinin bir yolculukta olduğunu, bu yolculuğun ilk konağı ana rahmi olduğunu, son konağı da mezar olacağına, gerçek vatanı ise bunun ötesinde olduğunu, onun ömründen geçen yıllar, aylar ve günler, ona hakiki konasına yaklaşırken birer merhale olduğunu bilmelidir. Bir köprü'nün altından geçmekte olan ve onun tamiriyle uğraşp hakiki vatanını unutan kimse, akılsız ve ahmaktır. Akıllı olan, dünya konağında âhiret azığından başka birşey istemeyen, dünyadan ihtiyâç miktarıyla yetinen kimsedir. Zîrâ ihtiyâç miktarından fazla olan dünyalık öldürücü zehir olur. Sahibi ölümlü hâlinde: «Keşke bütün hazinelerim toprak dala olaydı, içersinde altın ve gümüşten eser bulunmıyaydı.» diye temenni eder. Zîrâ ne kadar dünyalık toplarsa, nâsibinden fazla yiyemez, mütebakkisi ölümlü hâlinde hâzret ve nedamet vesilesi olur. Çünkü can vermesi ve sehereti câiz olur. Bu da, bütün mal helâl kazanç olduğu zamandır. Eğer haram kazanç olursa, malî âhiret âzâbının sebebi olur, sonsuzluka kadar hâzret ve nedamet çeker.

Dünyevi arzulara karşı sabretmek, gerçik ancak ediyet ve sıkıntı-
lara katlanmakla olur. Fakat, ikfâti keder ve üzüntü olmaksızın kaç
günlük lüzet sebebiyle âhiret kazancının kaçınılmazlığını gerçekten ina-
niyetle ve her türlü üzüntüden uzak olan ebedî bir padişahlığa razı
olunmaya kuvvetle inaniyorsa, bir kaç günlük sıkıntıya sabretmek çok
kolay olur. Bu şuna benzer ki, bir kimsenin bir sevgilisi olsa ve onun-
dan bir gece sabretmese, bundan sonra ona kavuşamazsa ve eğer bu
gece sabretmese, onu rakibisi, kaygısı bin gece sama teslim ederse
değer, eğer onun aşkı hakiki ise, bir gece sabretmek, bin gece karamer
kahkâhından bile kolay olur.

Dünya, âhiretin bile bir bile değildir. Belki aralarında asla mün-
asebet yoktur. Zîrâ dünyanın sonu vardır. Âhiretin sonu ise düşünül-
mekle olsa, insanın aklına sığmaz. Zîrâ eğer yedi kat yer taamıyla do-
ru ile doldurulacak olsa ve o darının bir tanesini bin yılda, yiyen bir
kaç tayın edile, o darı bitir ve sonsuzluktan bir şey eksilmez. Zâten
eksilmesi mümkün de değildir.

O hâlde insanlığın önürü meselâ yüz yıl olsa ve yeryüzü do-
ğudan batıya kadar nızası ve ihtilâfı ona verilse, âhirete nispetle
kıymet ve ilihâri yoktur. O hâlde bir kimseye az dünyalık verilse, o
da kareşik ve âzârlılığa olsa, kendisine sağlanan hususlarda da birçok
apağı kimseler üstün olsa, o ebedî saltanata, bu önemsiz âzârlılığa ne
şey ne sebeple değîşir?

İdareci olan, olmayan, herkes bu mânâyı kâhinde düşünüp ken-
di nefsine takdîr ve tasvir etmeli, böylece bu birkaç gün içinde dünya
arzularına sabretmek, emrinde olanlara (reaya) şefkat etmeli, Allah'ın
kullarına acımalı ve Allah'ın hâkîmetine hakkıyla riâyet etmeli-
dir. Bu mertebeyi öğrenince idareci emredildiği gibi ve insanın yar-
rılı olduğu şekilde yürütmekle meşgul olmalıdır. Zîrâ Allah katında
adaletle hüküm etmekten daha faziletli ve büyük bir şey yoktur. Pey-
gamber buyurur ki: «Her gün adaletle hüküm etmek, devamlı olanı
yıl ilâfet yapmaktan üstündür.» Adaletle hüküm eden kimse kıymet
gücünde Allah'ın aygıtı gölgesinde olan yedi kimseden olur. Nitekim
ilâhîle onların birincisi Âdil Sultan olduğu buyurulmaktadır. Pey-
gamber buyurur: «Âdil Sultan için hergün altmış sadık müstahidim
necdi yapıp göğe iletile» diye buyurur ki: «Allah'ın en çok yakını ve
sevgili olan kimse Âdil padişahdır.» Ve yine buyurur ki: «Muham-
med'in nefsi, feruamında olan Allah'ın yemini ederim ki, hergün Âdil
hükümdar için, gökleri yükseken âmel, bütün emredekâhları (reaya-
nın) âmeline misal olur. Onun her rekât namazı yetmiş rekât na-
mazı mesnûd olur.» O hâlde duran böyle olunca Allah'ın bir kula-
na hüküm etme mevkinde verip bir amlak başkâletinin ilâhîne be-
del yapmasından daha büyük gânimet ne olur? Bu büyük nâmetin
hakkın bilinceyle zulüm eden kimse şüphesiz âzâba münasip olur.
Anlaşılan adalet de, on hâlde bile mümkün olur.

Birinci kâide: Her işle kendini meşur, başkasını âmir farzetme-
lidir. Kendi nefline revâ görmediği bir şeyi başkâra maslumanın revâ

görmemeştir. Eğer revâ görürse din ve hüküm işlerinde aldatma ve hıyanet yapmış olur.

Bedir savaşında Peygamber bir gölgede oturuyordu. Cebrâil gelip: «Ya Resûlallah! Sen gölgede rahat ediyorsun, ashabın da güneşin ısığında ızdırab çekiyor.» dedi Bu kadarına böyle ruhsat verilmedi ve böyle utab (kınama) yapıldı. Yine Peygamber buyurur: «Cehen-nem ateşinden kurtulup cennete girmek isteyen, ölüm kendisini "Lâ ilâhe illâllâh Muhammede'r-resûlallah" ile bulsun ve kendi nefsi için revâ görmediği şeyi hiçbir müslümansa revâ görmesin.» Yine buyurdu ki: «Sabahleyin yerinden kalkınca Allah'ın rızasından başka gayesi olan kimse Allah'ın adamı değildir; müslümanların işini görmek-ten, hâlini düzeltmekten uzak olursa müslümanlar zümresinden değildir.»

İkinci kaide: İş sahiplerinin kapısında beklemelerine aldırmanlık etmemeli, bunun tehlikesinden sakınmalıdır. Bir müslümanın işi var iken hiçbir nâfile ibâdetle uğraşmamalıdır. Çünkü iş görmek bütün nâfilelerden üstündür. Bir gün Ömer b'n Abdülazîz öğleye kadar müslümanların işini gördü. Sonra biraz dinlenmek üzere eve gitti. Öğlü: «Baba! Kapıda iş sahipleri beklerken ve böylece onların hakkunda takarrüt yaparken ölmekten korkarım.» dedi. Ömer bu sözü duyunca: «Doğru söyledin oğlum.» dedi ve hemen kalkıp dışarı çıktı.

Üçüncü kaide: Nefsi arzulara uyup süslü elbiseler giymemeli, nefis yemekler yemekle meşgûl olmamalıdır. Belki herşeyde kanaat-kâr olmalıdır. Zîrâ kanaatı adalet mümkün olmaz.

Emirü'l-mü'minin Hazreti Ömer, Selman'a: «Benim hâllerimden beğenmediğinden ne duyarsın.» diye sordu. Selman: «Duydum ki, iki elbise sakladığını; Birini gece ve birini gündüz giyiyormuşsun ve sofrana iki çeşit yemek koyuyormuşsun.» dedi. Ömer: «Bunlardan başka birşey duydu mu?» dedi. «Hayır.» dedi. Ömer: «Bundan sonra bunlar da olmasın.» dedi.

Dördüncü kaide: Bütün işleri elinden geldiği kadar yumuşaklık-la görmek, sert davranmamalıdır. Peygamber buyurdu: «Emri altındakilere rıfk (güzellik) ile davranan âmirlere, kıyâmet gününde rıfk ile muamele edilir.» Peygamber duasında: «Allahım, eli altındakilere yumuşak ve şefkâtlî davranan kimseye sen de rıfk ile muamele eyle. Şiddet ve kaba davrananlara da şiddet göster.» buyurmuş. Yine buyurdu: «İdarecilik, emir vermek, yasak koymak, hakkını gösterenler için ne güzel şeydir. Hakkını göstermeyenler için de çok kötü şeydir.»

Hâlifelerden Hışam bin Abdülmelik, büyük âlimlerden olan Ebû Hazim: «Hâlifelikte kurtuluş çaresi nedir?» diye sordu. Ebû Hazim: «Her ne alırsan helâl yerdan al ve her nerreye harcarsan yerleş ve müstahakına harc.» dedi. Hışam: «Buna kim muktedir olur?» dedi. Ebû Hazim: «Cehen-nemden kaçıp cennete girmeyi çok seven yapabilir.» dedi.

Beşinci kaide: Dînin emrine ve gerîata uygun bir şekilde bütün emrindekileri rızâ etmeye çalışmalıdır. Peygamber buyurdu ki:

«Amirlerin en iyisi siz seven ve sizin de sevdiğinizidir, en kötüsü de, size düşman olan ve sizin de düşman olup lânet okuduğunuzdur.» Amirler hazurlarında kendilerini övmelerine aiddarıp beşinci kendisinden râzı ve memnun sanmamalıdır. Zîrâ o hayırlı duaları korkularından olabilir. Belki ancak yer yer tâyin ettiği casusların araştırmalarına güvenebilir. Ancak bu yoldan kusurunu öğrenmek mümkündür, başka türlü mümkün değildir.

Altıncı kaide: Şeriate muhalif olan kimse için rızasını aramamalıdır. Çünkü şeriate muhalif olanın incinmesi ona zarar etmez. Hz. Ömer der ki: «Her gün yerimden kalktığıım zaman insanların yarısını benden hoşnut, yarısını da hoşnutsuz görüyorum. Hak kendisinden ahman kimse elbette hoşnut olmaz.» Her İki tarafı razı etmek mümkün olmaz. En çok câhil olan insan, insanların rızası için Allah'ın rızasından vazgeçen kimsedir.

Muaviye, Ali-i Süddika'ya mektup yazdı: «Ey Ali! Bana nâsihat et.» dedi. Ali dedi ki: Peygamberden duyduğum, buyurdu ki: «İnsanların rızasını bırakıp Allah'ın rızasını arayandan hem Allah râzı olur, hem de insanları ondan râzı eder. Allah'ın rızasını bırakıp insanların rızasını arayandan ne Allah râzı olur, ne de insanları ondan râzı eder.»

Yedinci kaide: Memlekete hâkim olabilmenin tehlikesi büyüktür. Allah'ın kullarına adalet ve ınsafla idare etmek hayli güçtür. Bunun hakkını verebilen, ötesinde saadet bulunmayan bir saadete kavuşur. Eğer bunda kusurlu hareket ederse, küfürden sonra daha büyüğü olmayan bir bedbahağa düşer. İbn Abbas der ki: «Bir gün Peygamber Harem-i Şerife gelip Kâbe-i Muazzamanın kapısındaki halkadan tuttu ve orada bulunan Kureys cemaatine: "Kureys üç şeye dikkat ettiği müddetçe, Sultan onlardan olur: Birincisi, kendilerinden merhamet diledikleri zaman, merhamet ederler. İkincisi: adaletle hüküm ederler. Üçüncüsü: verdikleri va'de vefa ederler. Bu üç şeyden birini terk edene, Allah'ın meleikeleri ve bütün insanların lâneti olur. Allah onun ne farzını, ne de sünnetini kabul eder."»

O hâlde dikkat et ki, saltanat ve hüküm etmek ne kadar büyük iştir ki, onun sebebiyle ne farz, ne de sünnet hiçbir ihâdet kabul olmaz. Peygamber buyurdu ki: «İki kişi arasında zulfüm ile hüküm eden zülmne Allah'ın lâneti olsun.» Yine buyurdu ki: «Kıyâmet gününde Allah üç kişiye bakmaz: Yalancı Sultan, zinâsı ihtiyar ve kibirlî fakir.» Ve yine Peygamber ashaba buyurdu ki: «Yakında dağu ve batı tarafları fethedilecektir. Bilin ki, o tarafların amirleri, Allah'tan korkup takvâ yoluna tercih eden ve emânetli edâ eden kimseden hayka hepsi adestedir.» Yine buyurdu ki: «Allah kullarını emrine verince, onları ihmal edip peşkat ve nâsihat etmeyen hiç bir kul yoktur ki, Allah cenneti ona haram etmesin.»

Yine buyurdu ki: «Müslümanların idaresi kendisine verilen kimse, onları kendi çocuk çocuğu gibi korumaya cehennemde yerini hazırlasın.» Yine buyurur ki: «İnenim ümmetinden iki sınıf şefaatim-

den mahrumdur: Biri, zâlim Sultan, diğeri de dinde aşırı gidip haddi aşan bid'atçidir. Yine buyurdu ki: «Kıyâmet gününde en şiddetli azab, zâlim Sultana olacaktır.»

Yine buyurdu ki: «Allah beş kimseye gıyâh eder. Dilerse bu dünyada gıyâhı lera eder; dilerse, kıyâmet gününde onların yerini cehennem yapar: Birincisi, bir kavmin reisidir ki, kendi hakkını onlardan alır ve onların hakkını vermeyip zulmedendir. İkincisi, bir kavmin reisidir ki, onlar ona itaat ederler. Bir ihtilâl için kendine müraaat ettikleri zaman, kuvvetli ile zayıfı eşit görmeyip bir tarafı kayırmak konuşur. Üçüncüsü, karısını ve çocuklarını Allah'ın itaatına karşı etmeyip dîni işleri onlara öğretmeyen ve nafakalarını helâlden mi, haramdan mı kazandığını umursamayan. Dördüncüsü, istinâf işi için tam yaptığı hâble, ücretini tam vermeyen. Beşinci, karısına mehri hususunda zulmedendir.»

Bir gün Emirü'l-mü'minin Ömer bir cenaze namazını kıldırmak istedi. Birisi ileri geçip namaz o kıldırdı. Mevta'yı gömdükleri zaman elini mezarının üzerine koydu ve: «Allahım, eğer azab edersen, doğru yaparsın. Çünkü senin asî kulumdur. Eğer rahmet edersen, fadî ve ih-sân senindir. Bana muhtaçtır.» diye o mevtaya hitab etti. Sonra: «Ey mevta! Ne müllu sana ki, hiçbir vakit Halîfe, emniyet âmiri, kâtib, yardımcı ve maliye memuru olmadın.» deyip hemen ortadan kaybol-du. Hz. Ömer emir verdi. Çok aradılar, bulamadılar.

Dedi ki, o Hazır idi. Peygamber buyurur ki: «Vay emirlerin hâli-ne, vay reislerin hâline, vay şehir eminlerinin hâline, onlar kıyâmet gününde, dünyada saçlarımızdan göklere asılacak da idare işine karışmıyacak diye temenni edecekler. On kişiye reislik yapmış bir kim-se yoktur ki, kıyâmet gününde mahşer yerine eli kelepeçli gelmesin. Eğer iyi âmel sahibi olursa bırakılsın. Yoksa ikinci bir kelepeç vurur-lar.»

Hâ. Ömer: «Göklar hâkimi olan Allah'tan, vay yeryüzünün hâ-kimlerinin hâline! Ancak insanlara adalet ve ıhsân ile hüküm edip kimsenin hakkını kıymet etmeyen, nefsi arzularıyla hüküm etmeyen, ak-rebalarını kayırmayan, fakır ve rîk ile doğru yoldan dönmeyenler, belki Allah'ın kitabına ayına yapıp ona bakanlar, onunla hüküm eden-ler bundan müstesnadır.»

Peygamber buyurdu: «Allah, kıyâmet gününde hüküm verenleri kinama mahalline çağırıp der ki: "Siz benim koyunlarımın çobanları, yeryüzünün hazine müdürleri idiniz. Niçin benim emrimden fazla had vurdunuz, ceza verdiniz?" onlar derlerki: "Allahım! Senin emrine mu-halefet ettikleri için." Allah buyuracak ki: "Niçin siz benden fazla kazandınız?" Bâzısına da: "Niçin benim emrimden az had cezası vur-dunuz?" buyuracak. Ostar da: "Allahım, ona acıdık" derler. Allah: "Ne sebeble siz benden merhametli oluyorsunuz?" buyuracak. Sonra o fazla ve noksan varanları tutup onlarla cehennemden bir küşesini deidirmalarını emir buyuracaktır.»

Huзеуіе (r.a.) der ki: «Ben gerek iyi olsun, gerekse kötü olsun hiçbir işmiri asla övmedim.» Niçin dediler? Çünkü Peygamberden duydum ki: «Kıyamet gününde zalim, edü, ne kadar işmir varsa hepsini toplayıp Sırat köprüsünden geçirirler. Allah Sırata vahy eder; "Onları sükip sars ki, hükümünde zulmedenler, kararlarında rüşvet alanlar, ihtakâflarda bir tarafı kayıranlardan kimse kalmasın, cehennem ateşine düşsün. Bunlar yerine ulaşmak için cehennemle içinde yetmiş mil aşığıya inerler.»

Hâdîde: «Davud (a.s.) kıyamet şeklini değiştirip gezdi. Kimi gürse, Davud'un hal-hareketlerini auzı ederdi. Bir gün Cebrâil (a.s.) insan süratinde Davud'un karşısına çıktı. Ondan da Davud'un hal-hareketlerini sorunca, Cebrâil: "Eğer Davut mihrabına çekilip: "Allahum! Bana geçimimi sağlayacak bir sanat öğret." deyip ağlayıp, sızladı. Bunun üzerine Allah ona sırh yapma sanatını öğretti.» buyurulmaktadır.

Hz. Ömer, belçikler yerine kendisi gezdi. Hangi makamı boş görse, kendisi o görevi üzerine alırdı ve: «Fırat kenarında yağlı sürülmemiş hâldi gezen ayuz koyunu da, kıyamet gününde benden soracaklarından korkarım.» derdi. Onun ihtiyatı bu derece idi. Adalet ve ınsaflı ise kendisinden sonra hiç bir yaratığın ulaşamayacağı bir seviyede idi.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) der ki: «Ben, her zaman, Allah'a Hz. Ömer'i rü'yanında bana göstermesini dua ederdim. Osmi yıl sonra onu rü'yanında yeni yukanmış, peştemalını önüne almış bir kimsa şeklinde gördüm. Ona: "Ey Emire'l-mü'minin! Allah seni nasıl karışladı?" dedim, "Ey Abdullah! Sıdan ayrıldı, kaç yıldır?" dedi. "Oniki yıl etti" dedim. "O zamandan beri hesabta idim. Sonuç kendimden ümit kestim. Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı, nerde ise helâk olacaktım" dedi.» Bak ki, Ömer'in bu kadar yüksek kıymeti, yüce şanı var işen hâli böyle oldu. Halbuki hüküm imkânlarından bir kumçısından başka bir şeyi yoktu.

Bizans kralı, Hz. Ömer'in hâllerini, tavır ve hareketlerini öğrenmek için bir elçi gönderdi. Medineye gelince Hz. Ömer'i şehirde bulamadı. Kralınız nerededir? diye sordu. «Bizim kralımız yoktur, Halifemiz vardır. Şehir kapısından değeri çıktı; nereye gittiğini bilmiyoruz.» dediler. Elçi dıvarı çıktı onu, güneşin ısığında buldu. Kamçısını bağınar altına koymuş yerde yatıyor idi ve alından akan terler yeri ıslatmıştı. Elçi bu hâli görünce, kalbi bundan çok etkilendi. Kendi kendine: «İtrafındaki kralın korkusundan titredığı kimsenin böyle sırsız yerde uyumastı, muhakkak idli olup emniyet içinde olduğu içindir. Bizim kralın zâlim olduğu için korku içindedirler. İslâm dininin hak olduğuna şâhidlik ederim. Eğer elçi olarak gelmemiş olsam, hemen müslüman olurdum. Fakat üzerine lâzım olan hizmeti edâ edip yâkımda dönecğim.» dedi.

Demek ki Âmirlik tehlikesi bu derecedir. Bunun ilmi uzundur. Hükûmet ehli ancak dindar âlimlerle beraber oturularsa selâmetli bulurlar. Çünkü bu âlimler onlara adalet yolunu öğretirler, yolun tehlikesini hatırlatmaktan geri kalmazlar.

Sekizinci kâide: Dindar âlimlerin vaaz, nâsihat ve üstün sohbetlerine susmalıdır. İhtirash âlimlerden kaçınmalıdır. Çünkü onlar dâima onu medhû senâ ederler, elinde olan haram maldan, murdar sarfıyetinden kendilerine de bir şey vermek için, onun rızasını ararlar. Dindar âlimler, kendisinden bir şey beklemeyen ona adalet yoluna sevkedenlerdir.

Nitekim Süfyan-ı Sevri (r.h.a.) Harun Reşid'in huzuruna gelince, Harun: «Zâhid Süfyan dedikleri sen misin?» dedi. Süfyan: «Evet Süfyan benim fakat zâhid ben değilim.» dedi. Harun: «Bana bir nâsihat yap.» dedi. Süfyan: «Allah Sâdik makamını verdi; onun gibi senden de sâik (doğruluk) ister. Faruk makamını verdi; onun gibi sendem de hakla baktı biribirinden ayırmama ister. Zînnareynin makamını verdi; onun gibi sendem de haya ve kerem ister. Ali bin Ebî Tâlib'in makamını verdi; onun gibi sendem de ilim ve adalet ister.» dedi. Harun: «Biraz daha nâsihat et.» dedi. Süfyan: «Allah'ın bir binası vardır ona cennet denir. Seni o cennetimin kapısını yapıp sana üç şey verdi: Beytül-mâle ait mal, adalet kalıcı ve hükûmet kamçı. Sana bu üç şeyle Allah'ın kullarını cennetimden uzaklaştırmama emir buyurdu. Muhtaç duruma düşüp huzuruna arz-ı hacet eden kimseden Beytül-mâlâ istemememi, Allah'ın emrine muhalefet edenleri bu kamçı ile terbiye etmemi, hakı yere bir nefes öldürmemi, öldürülenin ve hissinin isniyle (öldürmemi) emretti. Eğer bu anlatılanları yerine getirmessen, cennetme gidenlerin üçüde sen olursun. Başkaları senin arkandan gelirler.» dedi. Harun: «Biraz daha nâsihat et.» dedi. Süfyan: «Suyun başı sensin. Diğer memurlar ırmaklardır. Suyun başı berrak dura olursa, ırmakların bulamık olmasının zararı yoktur. Eğer suyun başı bulamık olursa, ırmakların dura kalmasına inkâr yoktur.»

Harun Reşid, vezirlerinden olan Abbas ve Fudeyl-i İyad'ın ziyaretine gitti. Fudeyl'in kapısı önüne gelince, şu âyet-i okuduğunu duyular: «Kâid iş işyender kendilerini, iman edip iyi işler yapanlarla bir tutacağımı ne sandılar? Verdikleri hüküm ne çıktıadı.» Harun: «Eğer nâsihat istersek, bu âyet-i kerîme bize yeter.» dedi. Sonra Abbas'a kapıyı çalmasını emretti. Abbas kapıyı çalınca: «Kim o?» diye cevap verildi. «Kapıyı aç. Mü'minlerin emri geldi.» dedi. Fudeyl: «Mü'minlerin emrinin bizim kapımızda ne iş var?» dedi. Abbas: «Mü'minlerin emrine itaat et.» dedi. Fudeyl kapıyı açtı. Fakat gece vakti idi. Muma söndürmüştü. Harun karanlıkta eliyle etrafına yoklarken, eli Fudeyl'e rast geldi. Fudeyl, elini tuttu ve: «Ah! Eğer bu yumuşak ve rahat el, Allah'ın azabından kurtulmazsa.» dedi. Sonra: «Ey mü'minlerin emri Allah'a cevap vermeye hazır ol; çünkü mahşer günü seni her müslümanla sorguya çekip senden hak talep edecektir.» de-

di. Harun ağlamağa başladı. Abbas: «Ey Fudeyl! Sus! Mü'minlerin emirini mahvettin.» dedi. Fudeyl: «Ey Hamañ! Sen ve senin kavmin onu mahvettiğiniziz. Bana mı mahvettin diyorsun.» dedi. Harun: «Sani Fir'avun yerine koyduğı için, sana Hamañ diyor.» dedi. Sonra Harun, Fudeyl'in önüne yüz altın koyup: «Bu benim annemin mehdridir, helâl emirdir. Kabul et.» dedi. Fudeyl: «Ben sana malik olduğun şeyleri sahibine ver, diyorum. Sen bana veriyorsun.» dedi ve kaıkta, gitti. O ihşam kabul etmedi.

Ömer bin Abdülaziz Muhammed bin Kûreyş'ye: «Ey Muhammed! Adaletin vasfını bana açıkla.» dedi. Muhammed: «Senden küçük olan müslümanlara baba, büyük olanlara oğul, senin gibi olanlarla kardeş ol. Herkesin cesasını suğuna göre ver. Sakın kızarak kimseye bir kamağı vurmayasın ki, yerin cehennem olursun.» dedi.

Zâhidlerden biri zamanın Halifesinin huzuruna geldi. Halife: «Ey zahid! Bize nâsihat et.» dedi. Zâhid: «Ben Çin seferine gittim. O memleketin kralı sağır olmuş çok ağlıyordu, ve: "Sağır olduğum için ağlamam; kapıma gelen mazlumların feryadını dinleyemediğim için ağlarım. Ama gözlerim sağlamdır. Bân edili ki, zulme uğrayan herkes kırmızı elbise giysin. Böylece elbisesinden mazlum olduğu bilinsin." derdi. Ve hergün file binip dışarı çıkardı. Kırmızı elbiseñi kimi görsen mazlum olduğumu bilir ve hakkımı alırdı. Ey mü'minlerin emiri anlatduğın kral kâfir idi, kâfir olduğun hâlde, Allah'ın kullarına şefkât ve merhameti böyle ki. Sen ise, mü'minsin, Peygamberin ehliiden, evlâdından. İnsanlara şefkâtın nasî olmalısın? Sen düşün.»

Ebü Kullâbe, Ömer bin Abdülaziz'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Ebü Kullâbe! Bize nâsihat et.» dedi. «Adem devrinden beri senden başka Halife kalmadı.» dedi. Ö mer: «Biraz daha yap.» dedi. Ebü Kullâbe: «İlk Hecetk Halife sensin.» dedi. Ömer: «Biraz daha et.» dedi. Ebü Kullâbe: «Eğer Allah seninde olursa, kimden korkarsın? Eğer seninde olmazsa kimle uğursun?» dedi. Ömer: «Bu nasihat kifâyet eder.» dedi.

Sâleyman bin Abdülmelik Halife idi. Bir gün: «Dünyada bu kadar nimetlerden faydalandım. Acaba kıymette hâkim ne olacaktır?» diye düşündü. O zamanın âlim ve zâhidi bulunan Ebü Hazime bir kimse gönderip orucuna ne ile açıyorsun, ondan bir miktar bana gönder, dedi. Ebü Hazim ona bir miktar kavrulmuş kepek gönderip gece gıdam budur, dedi. Sâleyman onu görünce gayri ihtiyari ağladı. Ebü Hazime'in bu hâli, onun kalbinde fâzla etki etti. Üç gün hiçbir şey yemeden oruç tuttu. Üç gün sonra Ebü Hazim'in gönderdiği kepek ile iftar açtı ve o gece hanımıyla yattı. Ve zamanının yegâne âdli Halifesi olan, adaletle Hz. Ömer'in benzeri olan Ömerin babası Abdülaziz o gece arsa rahmine düştü (*). Rivâyet edilir ki, bu, o yemeğün yememin samimi niyetinin bereketiyle olmuştur. Ömer bin Abdülaziz'e: «Tevbe etmenizin ve rücu etmenizin sebebi nedir?» diye sormuşlar. Demiş ki,

(*) Kitabın bâzı nüshalarında durum böyledir. Fakat yanlış olsa gerek, örne Abdülaziz, Sâleymanın oğlu değil, Nervezan oğladır. Tarih kitaplarına bakılın.

bir gün bir köseyi dövdüm. Kâde: «Sabah kıyamet olacak göreyi hatırlaması nası?» dedi. Bu söz kalbime çok tesir etti.

Harun Reşid'i Arafatta gördüler ki, şiddetli güneş sıcaklığından kızmış çakıl taşlar üzerinde, yalın ayak baş açık ayakta elini kaldırmış duru edip: «Allahum Sen sensin. Ben benim. Daima günah işlemek benim âdetimdir. Senin de âdetin daima bağışlamaktır. O hâlde sen ben günahkâra rahmet ve mağfiret eyle.» diyor. Orada bulunan büyükler dediler ki, bakın, yerin padişahı, göğün padişahına nasıl yalvarıyor.

Ömer bin Abdülaziz, Ebû Hazime: «Ey Ebû Hazım! Bana nâsihat et.» dedi. Ebû Hazım: «Ölümden önce, öldüğünü farzet ve ölümden sonra kendine revâ görmediğin şeyden kaçın. Zira ölümler yakın olabilir.» dedi.

O hâlde hükümet sahiplerinin, bu hikâyeleri gözünde buhandurmaları, kulaklarına küpe yapmaları ve her gördükleri âlimden nâsihat taleb etmeleri gerekir. Onları gören âlimler de bu gibi şeylerle nâsihat etmeleri gerekir. Velhâsıl hak kelimesini esirgememeli, onlara gurur vermemelidir. Yoksa zulûmde onlara ortak olur.

Dokuzuncu halde: Yalnız kendisi zulûm yapmama ile kalmamak, eli altında bulunan hizmetçileri, vekilleri ve valileri de zulûm yapmaktan menetmelidir. Zira âhiret günü onların zulmünü kendisinden sual ederler.

Mü'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.), valisi Ebû Müs'î-Es'ariye mektup yazdı. Mektup şöyle idi: «İmdi bahtiyar » kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla baheliyor olur. Bedbaht da o kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla bedbaht olur. Sakın, müsamahakâr olma, yoksa emrindeki memur ve içkiler de disiplinle olur, haddini aşarlar. Sen de, taze ekini görüp gayri ihkari orandan yeyip et ve yağ bağlayan ve onun et ve yağ bağlaması helâkine sebep olan hayvan gibi olursan.» Tavratta yazılıdır ki: «Sultan, memurunun yaptığı zulme ses çıkarmazsa şühhesiz onunla muamele edilir.» Hükümdar olan şöyle bilmelidir ki, dinini ve âhiretini başkasının dünyasına satan kimse kadar aldanmış ve alâsız kimse yoktur. Bütün memur ve hizmetçilerin niyeti, valiyi batıl, suret-i hakta gösterip dünyasından paylarını almaktır. Yâni valinin cehennemden esfel-i safillere gitmesi ve kendilerinin de dünyevî arzularına kavuşmasıdır. Bundan büyük düşman olur mu ki, bir kaç akçe elde etmek için senin helâkine çalışmaktadır.

Velhâsıl memur ve hizmetçilerine adaleti tatbik ettirmeyen kimse, halkına tatbik edemez. Kendi çocuklarına ve akrabalarına adaleti tatbik ettirmeden de memur ve hizmetçilerine ettiremez. Kendi beden ülkesinde bunu tatbik etmeden de çocuklarına ve akrabalarına tatbik ettiremez. Beden ülkesinde adalet, zulmü, şehvet ve gazabı skıldan çıkarıp onları aklı ve dine esir etmektir, akıl ve din onlara esir etmek değildir. İnsanların çoğu hizmet kemerini aklam beline bağlar. Bir hilesini bulup şehvet ve gı zab arzularına kavuşmak için aklı, şehvet ve gazabın hizmetine verir. Akıl melekler cevherinden ve Allah'ın sakrım-

dedir. Şehvet ve gırah şeytandandır. Allah'ın emrini, şeytanın emne esir veren kimse, başkasına nazil adalet edebilir. O hâlide önce adalet güneş kalbten doğar, nûru ve ziyası çoluk çocuga sırayet eder. Ondarı sonra şualarınan ışığı halkına ulaştır. Güneşsiz şaa beklemek imkânızdır.

Bili ki, adalet aklın kemâlinde ileri gelir. Aklın kemâli, işlerin hakikatini ve iç yüzünü bilip dış tarafla iletilmemektir. Meselâ adaleti bırakıp dünyaya bağlanınca düşünmelidir ki, dünyadan maksad nedir? Eğer maksadı nefis yemekleri yemek ise, hakikatte insan suretinde yaratılmış bir hayvan olur. Çünkü yemeğe çok düşkün olmak hayvanlara yakıştır. Eğer maksadı güzel elbiseler giymek ise, orkeş suretinde yaratılmış bir kadın olur. Zira süslenmek kadınlara yakıştır. Eğer maksadı düşmanlarına kızmak ise, insan suretinde yaratılmış bir köpek olur. Zira kump yapmak ve parçalamak yirtici hayvanlara yakıştır. Eğer maksadı insanları kendine bağlayıp çalştırmak ise hakikatte alim suretinde yaratılmış bir câhildir. Zira eğer akıllı olsa, onların hepsinin kendi karın ve fercilerinin hizmetçileri olduklarını, kendisini be-na vasıta ve âlet yaptıklarını, yaptıkları hizmeti kendi nefisleri için yaptıklarını anlardı. Bunun delili şudur ki, eğer halkın ağzından bağkanak ve hükümetin başka bir kimseye verilceğini duysalar, hep ondan yüz çevirir, o kimseye yaklaşmamağa başlar. Hangi tarafta alim ve gümüş görünürsa, o tarafa hizmet ve sadce ederler. O hâlide hakikatte bu hizmet değil, alay etmek ve maskara almak olur. Akıllı olan, işlerin hakikat ve ruhuna bakar, dış suretine bakmaz. İşlerin hakikatini anlatıdan tafsildan kıyas edilip anlaşılır. İşlerin hakikatini anlatılan minval üzere anlamayan akıllı olmaz. Akıllı olmayan adaletli olmaz. Adaletli olmayanın yeri cehennem atesidir.

Öçüncü kaide: Kendine kibirlik şafatı hâkim olmamalıdır. Zira kibirden öfke ve kırgınlık galib olur, onu intikama dâvet eder. Öfke ve kırgınlık aklın gulyabanisi yâni âfetidir. Tebekkürün âfet ve ilâmu, mühlakat rûknünde gırah kısmında anlatılacağı, inşallah. Ama tekeb-bür şafatı galib olduğu zaman, bütün hâllerde af ve kerem tarafına meyilmele, sabır ve tahammülü meslek edinmele ve şöyle bilmele ki, sabır ve tahammülü meslek edinirse, Peygamber ve veiller gibi olur. Öfke, kırgınlık ve intikama meslek edinen insanlar barbarlaşır ve hayvan gibi olur. Hikâye: Ebû Cafer Halife idi. Cınamet işleyen bir kimse-nin öldürülmesini emretti. Mübarek bin Fudale (r.h.a.) de o mecliste hazır buluncuyordu. «Ey mü'minlerin emiri Hasan-ı Basri rivâyet eder ki, Peygamberimiz buyurdu: «Kıyamet günü bütün insanları bir mey-danda topladıkları zaman, münadiler çağırılar ki, Allah üzerinde hak-kı olan ayağa kalksın. İnsanları affedenlerden başkası ayağa kalkmaz.» Halife: «Vazgeçin; ben onun suçunu affettim.» dedi. Hükümet ehli olan-ların çoğunun öfke ve kırgınlığı, kendilerine dil uzatırlardır. Bunu yapanın kanına akıtmağa çalşırlar.

Bunun için böyle hâllerde şunu hatırlamalıdır: «İsa (n.a.) Yahya Peygambere dedi ki: «Bir kimse senin hakkında gerçeği söyleyip doğ-

ru konuşursa şükür et. Eğer yalan söyleyip gerçeğin hâkâmı konuşarsa daha çok şükür et. Çünkü senin defterine câyetle ve zahmetle amel ilâve edilir. Yâni o kimsenin âmelini senin defterine aktarılar.»

Peygamberin huzurunda bir kimseyi medhedip, «Çok kuvvetli ve zorlu bir kimsedir.» dediler. Peygamber: «Ne bakımdan?» dedi. Dediler ki: «Kılmâle gürleşirse yener, kilmâle husumet ederse onunla başa çıkar.» Peygamber: «Kuvvetli ve zorlu; kendi öfke ve kızgınlığıyla başa çıkandır, bir kimseyi yere vurup yükâh değildir.» buyurdu. Yine Peygamber buyurdu: «Üç şey vardır ki, onlara kavuşanın imanı tam ve kuvvetli olur: Kızdığı zaman bîtal bir şeye yönelmeyen, hoşnut olduğu zaman haktan ayrılmayan, muktedir olduğu zaman haklından çek almayan.» Hz. Ömer der ki: «Kızgınlık zamanında halini göstermediğin hiç kimseye ilimât etme. Tama zamanında denemediğin hiç kimsenin dinine ilimât etme.» Ali bin Hüseyin bir defa camiye giderken bir kimse ona sordu. Hizmetçiler onu dövmek istediler. Ali ondan uzaklaşın dedi ve döndü, o kimseye dedi ki, bizim içimizde gizli olan şey, senin dediğinden fazladır. Peki, bizim göreceğimiz bir işin var mı? O kimse mahcub oldu, yaptığı işe pişman oldu. Sonra Ali bin Hüseyin sırtındaki elbiseyi ve bin akşayı o kimseye verdi. O hem yürür, hem de: «Şahâdlik ederim ki, bu kimse Server-i Kâinat Peygamberin evlâdındandır, başkası değildir.» Yine ondan rivâyet edilir ki, iki defa hizmetçisini çağırdı. Cevab vermedi. Sonra: «Duyuyor musun?» dedi. Hizmetçi duyuyorum dedi. Peki, niçin cevap vermiyorsun? dedi. Hizmetçi: «Senin güzel ahlakından eminim, bilirim ki, beni cezalandırmazsan.» dedi. «Allah'a şükür ki, benim kâlem benden emindir.» dedi.

Ebû Zer'in bir hizmetçisi vardı. Bir gün bir koyunun ayağını kırdı. Ebû Zer: «Niçin kırıldı?» dedi. «Seni kızdırmak için, bile bile yordum.» dedi. Ebû Zer: «Ben de şimdî, sana bunu öğreten şeytanı kızdıracağım.» dedi ve o köleyi âzâd etti. Birisi Ebû Zer'e sordu, Ebû Zer: «Ey cehennemdi! Benimle cehennem arasında bir geçit vardır. Eğer o geçidi aşabilirsem, senin bu şâkelerinden gâm yemem. Eğer geçemezsem, senin zannettiğinden daha fenayım.» dedi.

Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: «Bazı kimseler vardır ki, bilim ve ahlâk, gündüzleri oruç tutan, geceleri namaz kılanın derecesine ulaşır. Bazı kimseler vardır ki, hükmi altında kendi ev halkından başkası olmadığı hâlde adı Cebbarlar defterine yazılır.» Yine Peygamber buyurur ki: «Cehennemde bir kapı vardır. O kapıdan yalnız şeriatı aykırı olarak kuranlar girer.» Rivâyet edilir ki, şeytan Mûsâ'nın huzuruna gelip dedi ki, Ey Mûsâ! Bana Allah'tan bir şey dilemek karşılığında sana üç şey öğreteceğim. Mûsâ: «O üç şey nedir?» dedi. Şeytan: «Öfke ve hiddetten kaçın; ben hiddetlenen kimse ile, çocuklar topaç ile oynadığı gibi oynarım. Kadınlardan sakın; çünkü insanlara kadınlara gibi güvenilir bir tuzak kurmadım. Bahâlikten kaçın; çünkü habîlün dîn ve dünyasını ziyân edersin.»

Peygamber buyurur: «Harama alması mümkün iken, onu yeten kimsenin Allah kalbini güven ve mutlulukla doldurur. Allah'a tevazu için süslü elbiseler giymeyene, Allah kerîmet elbiselerini giydirir.» Yi-ne buyurur ki: «Kardeşi zaman Allah'ın kendisine kıymasını unutan kimsenin vay hâline!»

Bir kimse Peygambere: «Ya Resûlallah! Bana bir amel öğret ki, cennetle rahmete büyük olup cennete gireyim.» dedi. Buyurdu ki: «Hama ki cennet sana nasib olsun.» Daha ne buyurursunuz, ya Resûlallah? dedi. «İliş kimseden bir şey talep etme ki, cennet senin olsun.» buyurdu. Daha ne buyurursun, ya Resûlallah? dedi. «İkindi namazından sonra yetmiş defa istiğfar et ki, yetmiş yıllık günahın af olsun.» buyurdu: «Benim yetmiş yıllık günahım yoktur ki.» dedi. Peygamber: «Bahann günahı af olur.» buyurdu. «Bahann da yetmiş yıllık günahı yoktur.» dedi. Peygamber: «Kardeşinin günahı af olur.»

Abdullah bîn Mes'ud (r.a.) der ki: «Bir defa Peygamber bân ganimet mallarını taksim ediyordu. Birisi bu taksim Allah için değildir yâni sadakeli değildir dedi.» İbn-i Mes'ud rivâyet eder ki, Peygamber bu sözünden hiddetlendi ve mübarek yanağı kızardı. Öksesini yenip ancak gunu söyledi: «Allah, kardeşim Müsa'ya rahmet etsin ki, onu benden fazla mutlâkilerdi. O da onların eskasına sabrederdi.»

Bu anlatılan hadiseler ve hikâyeler, hükümet ehlinin nasihatı içindir. Eğer imanın aklı yerinde duruyor ise, bu nasihatler te'sir eder. Eğer te'siri olmazsa, kalbi imandan boşaldığı için sadece dili laklakası ve konuşması olur, başka bir şey olmaz. Kalbe olan iman konuşması ise başka şeydir. Bir yılda haram yoldan bu kadar bin altına toplayıp geri haram yerlere sarf eden bir memurun imanın hakikatinde çok acayiblik vardır. Bunların tamamı onun uhdesinde kalır. Kıymet günü kendisi onun her bir altınla muahaza edilecektir. Mânâata da başkalarına olmuştur. Bu, aldanma ve hasaretin temeli kâfir ve delâletin de mayası olduğunda şübhe yoktur.

En doğruyu Allah bilir. Dönüş ve gidış onadır.

Kımya-yı saadetin ikinci rûkû bitti. Bundan sonra Allah'ın inayeti ve tevfiğiyle üçüncü rûkû gelecektir.

Üçüncü Rükün

Muhlikât

Kimya-yı Saadet kitabının din yolundaki muamelelerinin üçüncü rükûn, din yolunun akabelerini (geçitlerini) beyân eder. O akabele-re muhlikât denir. Yâni o akabeler, ne çeşit şeylerdir? Kaç akabedir? Onun ilâcı kaç çeşittir? Onu beyân eder. Bu da on asıl üzeredir:

Birinci asıl: Nefsân riyaseti, kötü ahlâkın tedavisi ve güzel ahlâkı elde etmenin tedbirleri hakkındadır.

İkinci asıl: Mîde ve fere arzularının ilâcı ve onların zararları hangi yolla önlenebileceği hakkındadır.

Üçüncü asıl: Çok konuşmanın zararlarının ilâcı ve yalan söylemek, gıybet etmek ve bunlara benzer dil âfetleri hakkındadır.

Dördüncü asıl: Öfke ve hasedün ilâcı ve onların âfetleri hakkındadır.

Beşinci asıl: Dünya sevgisi ve dünya sevgisinin bütün günahların başı olduğu hakkındadır.

Altıncı asıl: Mal sevgisinin ilâcı ve bahallığın âfetleri ve cömertliğin medhi hakkındadır.

Yedinci asıl: Dûbar, makam sevgisi ve onun âfetleri hakkındadır.

Sekizinci asıl: Rıyâ ile ibâdet edip kendini ahid ve zâhid göstermeyi seven kişinin bundan kurtulma ilâcı hakkındadır.

Dokuzuncu asıl: Kibir ve gururun ilâcı ve güzel ahlâk ile tevazuyu elde etmenin çareleri hakkındadır.

Onuncu asıl: Gururun ve kendi hakkında gerçeğe uygun olmayan hüsn-ü zanın ilâcı hakkındadır.

Kötü sıfatların asılları bunlardır. Bunların diğer dalları bu on asılda anlatılacaktır, İnşallah. Bu on asıl bırakan iç âlemini bu kötü ahlâk peşliğinden temizlemiş olur, kalbi iman hakikatleriyle süslenmeye layık kalmaz. İmanın hakikatleri, Allah'ı bilmek, tevhid ve bunlara benzer şeylerdir.

BİRİNCİ ASIL

NEFSİN RİYAZETİ VE KÖTÜ AHLAKTAN TEMİZLENMESİ

Biz bu asılda güzel ahlâkın faziletini anlatacağız. Sonra güzel ahlâkın hakikatinin ne olduğunu beyan edeceğiz. Ondan sonra da kötü ahlâkın alametlerini anlatacağız, ondan sonra bir kimsenin kendi aytarı görmesinin çarelerini beyan edeceğiz. Sonra güzel ahlâkın alametlerini beyân edeceğiz. Ondan sonra evlâd yetiştirmenin, onları terbiye ve te'dip etmenin yolunu anlatacağız. Daha sonra da müridlerin başlangıçta mücahede yolunu beyan edeceğiz. Önce güzel ahlâkın faziletini ve sevabını beyân edelim.

GÜZEL AHLAKIN FAZİLETİ VE SEVABİ

Bil ki, Hak Teâlâ Muhammed Mustafa'yı güzel ahlâk ile medhedip: «Şühedâ sen, en büyük ahlâk üzeresin.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyuruyor. Peygamber: «Ben güzel ahlâkı tamamlamak için dünyaya gönderildim.» buyuruyor. Bir kimse Peygamberin huzarına gelip: «Ya Resûlallah! Din nedir? Bana öğre!» dedi. Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» buyurdu. O kimse bir defa Peygamberin sağından ve bir defa da solundan geçerek aynı suali sordu. Her defasında Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» diye cevap verdi. Nihayet Peygamber: «Anlamıyor musun? Kimiyacaksın, öfkelenmiyeceksin.» buyurdu.

Yine Peygamber: «Amellerin en fâziletlisi nedir ya Resûlallah?» diye sorana: «Amellerin en fâziletlisi iyilik yapmaktır.» buyurdu. Bir kimse Peygambere: «Bize bir vâsiyet et; onunla amel edelim.» deyince, «Nerde olursan, Allah'tan kork. Her kötülüktten sonra bir iyilik yap ki, o kötülüğü silsin ve insanlarda güzel ahlâkla müâzeret et.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Allah kimse güzel ahlâk ve güzel yûs ve güzel hâl ve hareket nâsib ederse, onu cennetim ateğine yedirmez.»

Peygambere: «Fikrin kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılar, fakat kötü huyludur, diliyle komşularını incitir.» dediler. Peygamber: «Onun yeri cennettedir.» buyurdu. Yine buyurdu: «Sırke, halb hazırda gibi, kötü huy da taati bozar.» Yine dua ederken buyurdu: «Ya Rabbi! Bana güzellik nâsib ettiler; âfiyet ve güzel ahlâk nâsib ettle.» Peygambere: «Allah'ın kullarına nâsib ettiği en hayırlı şey nedir?» diye sorduklarında: «Güzel ahlâktır.» buyurdu. Ve yine Peygamber buyurdu ki: «Güneşin harareti huzu mahvettiği gibi, güzel ahlâk da günahları mahveder.»

Abdurrahman bîn Semûrre der ki; Peygamberin yanındaydım. Buyurdu ki: «Dün acayib şey gördüm: Bir kimseyi gördüm ki, dizî üzerine düşmüş idi ve onunla Hak Teâlâ arasında büyük bir perde var idi. Güzel ahlâkı gelip o perdeni kaldırdı ve o kimseyi Hak Teâlâ'ya ulaştırdı.» Yine buyurdu ki: «Kul güzel ahlâkı ile gündüzleri oruç tu-

tan ve geceleri namaz kılan kimsenin derecesine ulaşır. İbâdeti zayıf da olsa ihirette yüce derecelere ulaşır.» Güzel ahlâkın en güzeli Peygamberin ahlâkı idi. Bir gün kadınlar Peygamberin huzurunda gürültü ve şamata edip bağırıyorlardı. Hz. Ömer içeri girince, kadınların hepsi kaçtı. Ömer: «Ey Allah'ın düşmanları! Benden utanmıyorsunuz da, niçin Allah'ın Resûlünden utanmıyorsunuz?» dedi. «Ey Ömer! Senin huyun Peygamberin huyundan serttir.» dediler. Peygamberimiz Hz. Ömer'e: «Ey Hattabeğüm! Nefsüm kudretinde bulunan Allah hakkı için, şeytan ne zaman seni yolda görürse, senin heybetinden yoluna değiştirir.» buyardı.

Fudayl bin İyad (r.h.a.): «Güzel ahlâk sahibi fâsıkla arkadaşlık yapmayı, kötü huylu âhidle arkadaşlık yapmaktan daha iyi görürüm.» dedi. Abdullah bin Mühârek (r.h.a.) kötü huylu birisiyle bir yola gitti. O kötü huyludan ayrılınca ağladı: «Niçin ağlıyorum?» dediler. «O biziyle yarımdan gitti; o kötü huy da onunla beraber gitti, ondan ayrılmadık.» dedi. Kettânî (r.h.a.) der ki: «Sofîlik, güzel ahlâk olmaktır. Güzel ahlâkı ziyâde olan, Sofîliği de ziyâdedir.» Yahya bin Kûzâ: Hâzî der ki: «Kötü huy öyle bir günahdır ki, onunla hiçbir taatın faydası olmaz. Güzel ahlâk öyle bir taattir ki, onunla hiçbir günahın zararı olmaz.»

GÜZEL AHLÂKIN HAKİKATI

Bil ki, güzel ahlâkın hakikatının ne olduğu ve hangi sıfat olduğu hususunda çok sözler söylenmiştir. Herkesin kalbine doğan mertebeyi beyan etmiştir, fakat onun tam hakikatını beyân etmemişlerdir. Bâni kimseler: «Güzel ahlâk, güler yüzlü olmaktır.» demişler. Bâzı da: «İnsanların evsâna tahammülü olmaktır.» demiş. Diğer bir kısım da: «İhtikâm almaya muktedir İken, affetmektir.» demişler. Bunun gibi nice sözler söylemişler. Fakat bu anlatılan güzel ahlâkın dallarıdır; hakikatının tamamı değildir. Biz onun hakikatının tamamını beyân edeceğiz.

Bil ki, insan iki şeyden yaratılmıştır: Biri vücuttur ki, onu zâhîr göze görmek mümkün olur. Biri de ruhtur ki, onu zâhîr göze görmek mümkün olmaz. Belki, kalb gözüyle görmek mümkün olur. Biri vücut ve biri de ruh olan bu iki şeyin herbirinin bir iyilik, bir de kötülük tarafları vardır. İyilik taraflarına güzel ahlâk ve güzel yaratılış denir. Güzel ahlâk, bâtin yüzünün güzelliğine denir. Nitokim güzel yaratılış da zâhîr yüzünün güzelliğine denir. Zâhîr yüz, yalnız gösün, yahut burun, yahut ağız güzel olması değil, belki ancak bütün âzânın güzel olup birbirlerine mülâzım olmasıdır. Bâtin yüzü de ancak dört çeşit kuvvetin bulunmasıyla güzel olur. Bunlar, ilim kuvveti, öfke kuvveti, şehvet kuvveti ve adalet kuvvetidir ki, bu adalet kuvveti anlatılan üç kuvvetin arasındadır.

İlim kuvveti: Bil ki, ilim kuvvetinden gayemiz zekîliktir. İlimin güzelliği, sözlerin doğruluğu yalanandan, işlerin iyisini kötüsünden

ve itikâdî meselelerde hakdan bâtıldan ayırtabilmektir. İnsana bu kemâl hâsıl olunca, onun kalbinde, bütün saadetlerin bağı olan hükmî mâru meydana gelir. Nitekim Allah buyurur ki: «Hikmet verilen kimseye, şüphesi çok bayır verilmiştir.» (Bakara sûresi, âyet: 269).

Gazab kuvvetinin güzelliği: Şeriate mutî olup şeriatın emriyle kalkıp oturmaktır.

Şehvet kuvvetinin güzelliği: Serkeş olmayıp akıl ve şeriatın hükmü altına girmektir. Şöyle ki, akla ve şeriate kolaylıkla uymaktır.

Adalet kuvvetinin güzelliği: Gazab ve şehvetini, din ve aklın emri altında zabt etmek, ona hâkim olmaktır.

Gazab, av köpeği gibidir. Şehvet avcının bindiği ata benzer. Akıl da atın üzerindeki avcıya benzer. Bazen at serkeşlik yapar. Bazen da uslu olur, emir dinler. Köpek de bazan eğitilmiş ve terbiyeli olur. Bazen de kendi tabiatında olur. Köpek eğitilmiş olmazsa, at da uslu olmazsa, avcının avı yakalaması mümkün olmaz. Hattâ atın kendisini yere vurup öldürmesinden, yabut köpeğin kendisini parçalayıp öldürmesinden korkar. Adaletin mânâsı, bunların ikisini dine ve akla itaat ettirmek, bazan gambus serkeşliğini gidermek için, ona akıl muvazalat etmek, bazan da şehvetin fesâdına kaldırmak için, ona gazaba muvazalat etmektir.

Eğer bu dört kuvvet anlatılan sıfatlar üzere olursa, tam bir güzel ahlâk hâsıl olur. Eğer bünâs o sıfatlar üzere olursa güzel ahlâk tam olmaz. Bu şuna benzer ki, bazı kimselerin ağsı güzel olur, fakat gözü güzel olmaz. Bazılarının da gözü güzel olur, bünâsı güzel olmaz. Buna tam güzellik denmez.

Bâ ki, bu kuvvetlerden herbiri çırkın olunca, ondan nice çırkın hâsletler ve nice çırkın hareketler meydana gelir. Bu kuvvetlerin çırkınlığı iki yünden olur: Biri haddi aşmakla, diğeri de, noksan olmakla. Meselâ ilim haddi aşarsa, yaramaz işlerle uğraşır ve faydasız tevveleri düşünmeye başlar ki, ona cerbeze denir. Eğer haddinden az olursa ondan ahmaklık ve aptallık meydana gelir. Eğer itidal derecesinde olursa, ondan güzel tedbirler, doğru görüşler, sağlam fikirler ve hayırlı düşünceler meydana gelir.

Gazab kuvveti de eğer haddinden fazla olursa, ona tehevvrü denir. Eğer noksan olursa ona yüreksizlik ve cesaretsizlik denir. Eğer orta hâle olursa, ona cesaret denir. Cesaretiler lutûf, kerem, yüce hümme, hilm, tahammül, temkin, havsala genişliği ve benzeri sıfatlar doğar. Tehevvrüde, gurur, kibîr, tahammülsüzlük, tehakküm ve tehlikeli işlere girmek ve benzeri gayler meydana gelir. Yüreksizlik ve cesaretsizlikten, kendini aşağı görme, çaresizlik gösterme, çarpınma, feryad etme, yağnılık etme meydana gelir.

Şehvet kuvveti ifrit derecesinde olursa, ona hırs denir ve ondan havasılık, pislik, kötülük, zenginler karşısında aşağılık duymak, fakirleri hor görmek ve bunlar gibi şeyler vücuda gelir. Eğer noksan olursa ondan gevceklilik, mertalsizlik meydana gelir. Eğer mütedil olursa

ona iflet denir ve ondan haya, kanaat, cömertlik, sabur, zarafet ve uygunluk meydana gelir.

Bu sıfatların da iki yönü vardır. Her ikisi de çirkin ve kötüdür. Onların ortası mekûl ve güzeldir. Bunların ortası dediğimiz, bu iki kötü yönün ortasıdır ki, kıldan incedir. Sırat-ı müstakim de budur. Bunun incediği Ahiret Sıratı gibidir. Dünyada bu sırat üzerinde doğru durup ayağı kaymayan, kıyamet gününde o sırat üzerinde emîn olur. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak bütün sıfatlarda ortasını emir edip buyurdu ki: «İnfâk ettikleri zaman ısrâf etmeyen ve kısılmayıp ikisinin ortasında bulunanlar.» Ve Peygambere: «İftihâr gay vermeyecek şekilde elini tamamıyla bağlama ve hepsini telef ve ısrâf edecek kadar da bûsbûtün açma.»

O hâlde tam ve güzel ahlâk, bütün bu sıfatlarda orta hâlde bulunan kimsedir. Nitekim güzel yüz de, her yerin tam güzel, itidâlî ve âzaların birbirleriyle mütenasib olmasıdır. Bütün insanlar bu sıfatlarda dört kısma ayrılır:

Birinci kısım: Bütün bu sıfatların en mükemmel hâli kendisinde mevcut olan ve bütün insanların kendisine uymalarına ıhtiyacı bulunandır. Bu sıfatla sıfatlanan kimse yalnız Muhammed Mustafa'dır. Nitekim tam güzellik ve cemâl ile muttasıl olan Yâsuf (a.s.) dir.

İkinci kısım: Bu sıfatların en kötüsünden bulunduğu kimsedir. Bu kimse tam bir bedbahtır. Onu insanlar arasından ayıklamak lâzımdır. Çünkü o sureten şeytana yakın olur. Zîrâ şeytan çok çirkindir. Şeytanın çirkinliği bâtinî yönedir. Yâni ahlâkı çirkindir.

Üçüncü kısım: İkisnin ortasında olup fakat günele daha yakın olandır.

Dördüncü kısım: Orta olup fakat çirkinle daha yakın olandır. Zâhiri güzellikte gayet güzel ve gayet çirkin yüzü kimseler çok az ve nadir bulunduğu ve insanların çoğu orta halde olduğu gibi, bâtinî ahlâkı da hâl böyledir. O hâlde berkes uğraşp didinmeli, kemâl derecesine erişemese de bâri ona yaklaşmağa çalışmalıdır. Ve eğer bütün ahlâkı güzel olmazsa da, bâri çoğu güzel olmalıdır.

Güzel yüzle çirkin yüz arasındaki farkın nihayeti olmadığı gibi, güzel ahlâk ile çirkin ahlâk arasındaki farkın nihayeti de yoktur. Güzel ahlâkın tam mânası budur. Güzel ahlâk ne bir, ne on, ne de yüz çeşit değildir. Belki sonsuzdur. Fakat onun asıl gazab kuvveti, ilim kuvveti, adalet kuvveti ve şefvet kuvvetidir. Mütebakisinin hepsi bu dört asla tabidir ve bunların dalları ve şubeleridir.

GÜZEL AHLÂK NASIL KAZANILABİLİR?

Bil ki, bân kimseler derler ki, dış âzaların yaratıldığı değişmediği ve yaratıldığı şekilde kaldığı, kısa boylu, uzun boylu olamaz; uzun boylu da kısa boylu olamaz ve yine güzel çirkin olamaz, çirkin de gü-

zol olamaz, esasına bağlandığı gibi, batını ahlâk da değişmez, tebeddül etmez. Bu görüŖ yanlıştır: Zira eğer yanlış olmasaydı, terbiye etmenin, riyazatı çektiirmenin ve nâsihat etmenin faydası olmazdı. Belki bunlar tamamen apaçık bätal olurdu ve Peygamber: «Ahlâkıma güzelleştirme» buyuramazdı. Ahlâkı değiştirmek neçin imkânsız olsun ki, serkeş ve harçın hayvanları alıstırmakla taatlı ve uslu hâle getirirler, vahŖi hayvanları etileştirirler. Bunu da yaratılıŖa kıyaslamak bätildir. Çünkü hareketler ilâi kısımdır. Bazıları irâdesinin dışındadır. Yâni insan irâdesinin ona yolu yoktur. Nitekim hurma çekirdeğinden elma ağacı bitirmek mümkün olmaz.

Fakat hurma çekirdeğini ekip tokmakla ve diğerk şartları gözetmekle hurma ağacını tötürüp meydana getirmek mümkün olur. Bunun gibi, şehvetin ve gazabın asalarına insanın irâdesiyle var ve yok etmek mümkün değildir. Ama te'dib ve terbiye etmekle ve riyazat yoluyla mütedil hâle getirmek mümkündür. Mümkün olduğı tecrübe ile bilinmektedir. Gerçi bân insanlar için zordur. Zor olmasının da iki sebebi vardır: Biri, yaratılıŖının aslında bu sıfatlar onun bätimında kuvvetli yaratılmıştır. Diğeri de, uzun zaman o sıfatlara uyduğı için kuvvet bulmuşlar. İnsanlar te'dib ve terbiye olmak hususunda âdet derece üzeredir.

Birinci derece: Saf kalbî olup hiçbir şekilde kötü ahlâkî âdet edinmemişler. Bu kimseler çabuk ıslâh olur. Yalnız onları talim, terbiye edecek, onlara kötü ahlâkın âfetlerini anlatacak ve doğru yola irşad ederek kimsenin ihtiyaçları vardır. Çocuklar küçük yaşlarında böyledir. Onların doğruluk anlayışı anne ve babalarının nâsihatine ve terbiye şekline bağlıdır. O halde onları dünyaya iştirakı yapmamalı, istedikleri gibi yaşamalarına müsaade etmemelidir. Yoksa onların kanuna, ve günaahına girmiş olurlar. (Mâsevi hayatlarını yılmış olurlar.) Bu sebepten Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey mü'minler! Kendinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyunuz.»

İkinci derece: Bätal bir insanı yoktur. Ancak kötü huya uymaktadır. Bir müddet şehvet ve gazab peşinde gümüştür. Fakat onlara uymanın doğru olmadığını bilir. Bu kimselerin ıslâhı, birincisinden daha zordur. Zira bunun iki Ŗeye ihtiyacı vardır: Biri, tabiatına yerleşen kötü âdeti çıkarmak, diğeri de, onun yerine tohumunu ekmektir. Fakat onda istek ve çaba olursa, çabuk ıslâh olur, kötü ahlâktan teminlenir.

Üçüncü derece: Uymakta olduğı huyu kötü bilmez. Âdet edindiğı çirkin hareket onun göründe iyi görünür. Böyle kimselerin ıslâh olması çok nadirdir.

Dördüncü derece: Kötü ahlâkıyla övünür, sevinir. Onu iyi bir iş olarak düşünür. Meselâ: «Ben bu kadar adam öldürdüm, şu kadar bozgunculuk yaptım ve zina ve ifvata yaptım» diye haf atıp övünen kimse gibi. Böylelerine gükten saadet ve hidayet eritmedikçe, ilâç kabul etmezler. Zira insanlar onu tedavi edemez.

KÖTÜ AHLÂKIN TEDAVİSİ

Kötü bir ahlâkı kendinden gödermek isteyen için yalnız bir yol vardır. O da nefsi neyi emir ederse onun aksini yapmaktır. Zira şehvet ve arzu, kendisine mahalefet etmekten başka hiçbir şeyle kırılmaz. Her şey zıddı ile kırılır. Nitekim bedende olan hastalık, eğer sıcaklıktan ileri geliyorsa onun tedavisi soğuklukla yapılır. Eğer soğuktan ise, sıcaklıkla tedavi edilir.

Öceden meydana gelen her türlü çirkin ahlâkın ilacı sabırlı olup yüke tahammül etmektir. Tekkebüden ileri gelen çirkin ahlâkın ilacı da tevazu göstermektir. Bahâllıktan ile gelen çirkin ahlâkın ilacı da cömertliktir. Hepsi böyledir.

O halde kendini zorlayarak iyi işleri adet edinende, güzel ahlâk meydana gelir. Şeriatın iyi işleri emretmesinin hikmeti de budur. Zira işleri yapmaktan gaye kalbi çirkin şekilden güzel şekle çevirmektir. İnsanın tekdüf ile adet edindiği herşey, onun tabiatı ve huyu olur.

Nitekim başlangıçta okuldaki kaçan ve zorla okula gönderilen çocuk, zamanla bu tabiatı ve huyu alır. Bu tabiat üzere büyüdünce, yalnız ilim öğrenmek, Kur'an okumaktan ve tekmil edeblerden zevk alır, bunlarus edemez. Hatta güvercin uçurmayı, satranç ve kumar oynamayı adet edinen kimse, bunlar ona o derece huy olur ki, bütün malını onların uğrunda feda eder de onları bırakmaz.

Belki insanın tabiatına aykırı olan şeyi de adet edinmekle, tabiat (huy) olur. Hatta bazı kimseler, fırsatlığı ile övündü ve bu yüzden dayak yemeye ve elinin kesilmesine sabreder. Muhannesler de kötü işleriyle birbirlerine övündüler. Hatta hacamatçılara, öpçödere bakanları, kendi işlerinde alimler ve krallar gibi birbirlerine övündüler. Bütün bunlar adet edinmek semeresidir. Hatta kil yemeyi adet edinen kimse, öyle bir dereçeye varır ki, hasta olmaya ve ölmeye sabreder, kil yememeye sabır edemez.

O halde tabiatı uygun olmayan şeyler, adet edinmekle tabiat oluyorca, tabiatı uygun olup insanın kalbine yemek ve içmek mesabesinde olan şeyler, adet edinilmekle tabiat olmaları daha kolaydır. Cenab-ı Hakkı tanımak, ona itaat ve ibadet etmek, gazab ve şehveti yenmek; insan kalbinin gereğidir. Zira o insan kalbi, melekler çevresindedir. Onun gıdası Allahın marifeti, taat ve ibadettir. Böyle olmayan insanların kâlbeleri hastadır. Öyle ki, onun gıdası hoşuna gitmiyor. Tıpkı bazı hastaların (yararlı) yemeğine düşman kesilmesi ve kesilî sararık olan şeylere meyledip onu yemeğe düşkün olması gibi.

O halde Cenab-ı Hakkı bilmekten ve ona itaat etmekten başka şeye rağbet edenin göçü hastadır. Nitekim Allah Teâlâ: «Kalblerinde hastalık vardır.» buyuruyor.

Ve yine: «Ancak Allah'a selim kalb ile gelenler kurtulur.» (Şuara sûresi, âyet: 83) buyurduğu. Hasta vücut bu dünyada helâk olmak tehlikesinde olduğu gibi, hasta kalb de öbür cihanda helâk olmak tehlikesindedir ve yine hasta olan kimse nice ancak kendi nefsi arzularına muhalefet edip acı ilaçları kullandığı ve doktorun emrini dinlediği zaman sıhhat bulması ümit edildiği gibi, hasta kalb de, şeriat erbabının emriyle nefsi isteklerine muhalefet edip onu kahrretmekten başka hiçbir çare ve ilaç ile iyileşmez. Çünkü insanların kalbinin doktora, şeriat erbabıdır. Hulasa beden doktoru ile kalb doktorunun yolu birdir. Soğukluk soğuklukla, soğukluk da sıcaklıkla tedavi edilir. Bunun gibi, tekebbür sıfatı bür kimseye galib olursa o tevazu ile şifa bulur. Ve eğer tevazu ve zeillik; hasıslık ve denlik haddine ulaşacak kadar galib olursa, ona biraz tekebbür, üstünlük taslama şifa verir.

Demek ki güzel ahlâkın üç sebebi olduğu bilinmelidir. Birincisi, Fitratın (yaratılışın) aslıdır. Bu Allahın katkısı ile insanı ile olur, çünkü Allah bir kulunu güzel ahlâk üzere yaratır.

Meselâ cömert, mütevazı ve haya ehli olarak yaratır. Böyle kimseler çoktur.

İkincisi, tekebbüfle, (kendini zorlamakla) ve güzel hareketlerle uğraşmakla, o güzel hareketler ona adet ve tabiat olur. Üçüncüsü, güzel ahlâka sahip olan kimselere arkadaşlık etmek, beraber kalmak ile ister istemez o sıfatlar onun tabiatına yerleşir. Gerçi kendisi bunun farkında olmaz. Bu üç saadete sahip olan, yani hem fitratında güzel ahlâk üzere yaratılmış, hem iyi ve salih insanlarla arkadaş olmuş, hem de hayırlı işleri ve beğenilen ahlâkı kendine adet edinmiş olan kemal derecesinde olur. Bu üç hakken mahrum olan, şöyle ki, fitratının aslında noksan olan, Fısk ve fesad ehliyle arkadaşlık yapan ve şer işler ve kötülükleri adet edinen şakiliğin en son derecesinde olur. Bu iki derece arasında çok derece vardır. Bazısına erişilir, bazısına erişilmez. Herkesin saadet veya şakiliği ulaştığı derece ölçüsünde olur. «Zerre kadar hayır işleyen onu görür ve zerre kadar şer işleyen onu görür.» (Zilzal sûresi, âyet: 7).

İŞLERİN ALETİ AZALARDIR

Bil ki, ameller, azaların yapısı. Fakat amelden maksad kalbin halini değiştirmektir. Zira gönlü o alemde sefer yapacaktır. O halde Cemal ve Kemal ile Sefer çıkmalıdır ki, Allahın huzuruna layık olasın. Ve yine ayna gibi parlak ve pasız olmalıdır ki, Melekûs Sûreti onda görünebilsin ve vâcibi duyduğu cennetin önemsiz kalacağı yüce Cemalî seyredebilsin. Gerçi bedenim de o alemden nasıblı vardır. Fakat o alemden esas pay sahibi kalbdir. Beden ona tabidir.

Şunu da bil ki, kalb ayrı bir şey, beden ayrı bir şeydir. Kalb, melekut âleminde, beden ise fizik âlemindendir. Bu hususu kitabın unvanında (başında) etraflı olarak izah ettik. Ama beden kalبتen ayrı ise

de, kalb ile ilgili vardır. Şöyle ki, bedenle yapılan her güzel amelden kalbe bir nur hasil olur. Bedende yapılan her kötü mameleden de kalbe bir zulmet meydana gelir. Bu itibarla hayır işten doğan nur saadet tohumu, kötü amelden mütevelli olan zulmet, şakilik tohumudur. Bu alaka dolayısıyla insan bu aleme getirdi ki bedeni alet ve vasıta ediniş nefsinde kemal sıfatları elde etsin.

Mesela yazı yazmak, kalb sıfatlarından bir sanattır. Fakat onu vucûda getirmek parmakları oynatmakla olur. Güzel yazı yazmak isteyen kimse, kalbi güzel yazıyı kavrayıncaya kadar kendini zorlayarak ve çalışarak güzel yazmaya devam etmelidir. Kalbi, güzel yazıyı kavrayınca, parmaklar, o yazının şeklini kalpten alıp yazmağa başlar. Bunun gibi insan kalbi, güzel işten güzel ahlak alır. Güzel ahlak kalbe yerleşip kalbin sıfatı olunca, hareketleri de o güzel ahlakın sıfatına göre olur.

Demek ki, bütün saadetlerin ve salih amellerin başlangıcı uğraşarak iyi işler yapmaktır. Bunun sonu da kalbedeki sıfatları iyileştirmektir. Bundan sonra kalbin nuru dışarı vurur ve hayırlı işler istekte yapar. Bunun sırrı, kalb ile beden arasına konmuş ilişkidir ki, kalb bedene, beden de kalbe tesir eder. Bunun içindir ki, gâfilete meydana gelen hareket, kalbe göre sayı olmuştur. Kalbe sıfat kazandırmaz. Zira kalb ondan habersizdir.

İŞLERDE ÖLÇÜLÜ OLMAK

Bil ki, hastanenin hastalığı soğuktan olursa, sıcak şeyleri bulup yemeyi de bir hastalık yapabilir. Belki tedavinin ölçüsü vardır. O ölçüyü bulup göstermek gerekir. Çünkü asıl maksat ne ısıya, ne de soğuğa malî olmayan mu'tedil mizacedir. İtidal haddine ulaşıncaya kadar tedavi bırakıp mizacı itidâlde tutmaya gayret etmeli, daima mu'tedil gözetilmesidir. Bunun gibi, mezzum (kötü) olan her ahlak ile kalb hastalanır. Sıhhati itidâl haddi ile olur.

Demek ki, kalbin bir itidâl haddi vardır. Mesela, tahıl olan kimseye, kolaylıkla malına verebilecek duruma gelinceye kadar malını vermesi emredilir. Ancak kerf haddine ulaşacak kadar olmamalıdır. Çünkü kerf de mezzum (kötü) dür. Beden tedavisinin ölçüsü, tabii ilmi olduğu gibi, bunun da ölçüsü Şeriat'tır. O halde bunun itidâl haddi; Şeriatın, vermesini emrettiği şeyleri vermek kendisine kolay gelmez, onu verememek düşüncesini tasammamalıdır; Şeriatın vermemeyi emrettiği her şeyi korumalı, kalbinde onu vermek fikri olmamalıdır. İtidâl haddi üzere bulunmak için böyle olmak gerekir. Eğer kalbinde vermemek, yahut vermek fikri olup vermemek, veya vermeye kendini zorlayarak (bekallûf ile) yapıyorsa, o kimse henüz hastadır.

Fakat bu da takdire gayan bir mertebedir. Çünkü hiç olmazsa teke'llûf ve zahmetle tedavi olur. Zira teke'llûf tabiat olmasına vacib olur.

Bunun için Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Allahın emrine göndü hoş-
lağı ve şakir kalble uyum. Eğer böyle yapamazsanız, hari ser ve tekel-
lifle uyum ki, zoraki uymaya sabretmekte de çok hayır vardır.» Şunu
da bil ki, malın tekeflüf ile veren cömert sayılmaz. Belki, bu iş kendi-
sine kolay ve hasıl gelen kıymet cömerttir. Yine mal tekeflüf ve zahmet-
le koruyan bahil değildir. Belki malı saklamak, tetkünü yapmak ta-
bil olmalıdır. O halde bütün güzel ahlâklar tabiat (huy) olup aksi ancak
tekeflüfle mümkün olmalıdır. Hatta kâmil ahlâk, iradesinin yularına çe-
riatin eline verip kolaylıkla uyabilmek ve kalbinin muhakkemesinde zer-
re kadar Hırs ve muhalefet eseri bulunmamaktır. Nitekim Allah Te-
âlâ buyurur: «İstibtinin hakkı için onlar, aralarında ihtilafa düştük-
leri şeyde seni hakem yapmadıkça, sonra verdiğin hükümden nefile-
rinde memnuniyetsizlik bulmaz hale gelmedikçe (hakıyla) iman
etmiş olmazlar.»

Ahlâkın kemalî, itaatın kemalî olmasının sırrı vardır. Gerçi bu
kıtaf onun tafsilatını kaldırmaz, fakat ona biraz işaret edelim.

O halde bil ki, insanın ebedî saadeti, meleklerin kudrî sıfatında
ve insanların mücerred ahlâkında bulunmaktadır. Zira insan melek-
lerin cevherinden yaratılmıştır. Meleklerin tabiatına uygun olmayan
her sıfat ona yabancıdır. İnsanın, bu sıfatı kendine arkadaş ediniş
onunla beraber ahiret yoluna gitmesi onu melekler zümresine kati-
maktan uzaklaştırır. O halde ahirete meleklerin sıfatıyla gitmesi ve
kötü sıfatları arkadaş edinememesi gerekir. Malı saklamaya düşkün
olan, mal ile meşguldür. Malı dağıtmaya bevesî olan da, vermek yo-
lunda ısrar ve cömertliğe düşkün olur. Haris (düşkün) olan insan-
larla meşgul ve hissi bağlarıyla bağlıdır. Tavaruya düşkün olan da bir
nevi haristir. Melekler ise ne mal ile meşgul, ne de insanların; çünkü
onlar Cenab-ı Hakkın aşk ve muhabbetinden başka hiçbir şeye lütfat
etmezler.

O halde insan kalbinin hiskî dünyaya malından, hatta bütün ma-
sivadan (Allah'tan başka şeylerden) kesilmeli, bütün bağlardan temiz-
lenmelidir. İnsanın uzak olması mümkün olmayan sıfatlarda da orta
olmalıdır. Böylece bir cihetten ondan boş değil ise de, diğer yönden
boş olmuşa benzer. Tipki su gibi. Haddizatında su, sıcaklıktan ve so-
ğukluktan ayrılmaz. Ama ılık ve mütevil olan, sıcaklıktan ve soğuk-
luktan ayrılmaya benzer. Demek ki, her sıfatta iltidal üzere olmakla
emredilmesinin hikmeti budur. Şu halde önce kalbe dikkat etmek ge-
rekir. Kalb, her şeyden kesilip Cenab-ı Hakka yönelmelidir. Nitekim
Allah Teâlâ buyurur: «Allah de sonra onları hırs» Belki: «La ilâhe
illallah» kelimesinin hakikati de budur. İnsanın bütün hiskilerden
uzak durması mümkün olmadığı için Allah Teâlâ buyurur: «Sâden
onu (câhennemi) görmeyen yoktur.»

O halde, bütün insanların riyazetten maksadları, Hakkın tevhi-
dine ulaşmak olmalıdır. Şöyle ki, yalnız Allah'a bakar, yalnız
ondan taleb eder, yalnız ona itaat eder, ve onun kalbinde başka bir
şeyin arzusu kalmaz. Bir kimsenin halî böyle olanca, ona güzel ahlâk

hasıl olmuş olur. Hatta beceriyet âleminden geçip Hakkın hakikatine ulaşmış olur.

RIYAZET YOLU

Bil ki, riyazet hayli zor ve çetin bir iştir. Zira riyazet, kişinin, kendiliği ihtiyarıyla mâlûlet küşesinde kalmama ve kendi eliyle aızı canını almamadır. Fakat eğer tabib mütehasşis olur ve güzel tedavi yolunu bilirse, gayet kolay olur. Tabibten güzel tedavi şekli şöyledir: Birinci safhada, müridi hakikate davet etmez. Çünkü işin başlangıcında ona takat getiremez. Zira çocuğa «okula git, oku ki, hakim ve reis olasına deseler, bu söz onun kaftında tesir etmez. Zira o reislilik nedir, bilmez. Belki çocuğa «okula git, akşam sana topaç, veririm, oynarısma deseler, çocuk top, topaç hevesiyle bu sözün canı gövülden kabul edip okula koşar. Çocuk biraz büyüyünce, oyunu bırakması için, güzel, süslü elbiseler vâad edilir. Biraz daha büyüyünce, ona reislilik makamı salibi olmak va'dedilir. «Güzel, süslü elbiseler kadınlarla yakışır yiğitlere yakışmaz. Yiğitlere devlet (makam) ve saadet, peşinde koşmak yaraşır» denir. Biraz daha büyüyünce, Ona: «Bu dünyanın devleti, bu âlemin reislîği, ebedî değildir; ölümlü yok olur» denir.

Sonra tedricen ona ebedî padişahlığa davet edersin. Bu üslûp üzere işin başlangıcında tam ihlas kudreti olmayan müride, insanların kendisine hüsnü zanda bulunmalarına çalışmasına izin vermeli, onu bu yünden tamamlıdirmalıdır. Eyya toplama hususı izale etmelidir. Bunlardan kurtulunca, onda biraz kibir ve vakar sıfatı hasıl olur. O sıfatı da, çarşda, pazarda dilencilik yapturmakla izale etmelidir. Bu hali kabul edince, bu hal, Onu dilencilikten menedip ona kötü ve aşağı hizmetler vermelidir. Hele hizmeti ve benzeri hizmetler gibi. Bu üslûp üzere müride meydana gelen her kötü sıfata göre ona tedricî ilaç vermelidir. Bütün ilaçları birden teklif etmemelidir. Çünkü ona güç getiremez. Fakat rıya için bütün meşakkatlere tahammül eder. Bu itibarla kötü sıfatlar yılan gibidir, rıya ise ejderha gibidir, bütün kötü sıfatlara galib olur, onların izalesine sebep olur. Tıpkı ejderhanın diğer canlılar verenlere galib olması gibi. Demek ki, siddiklardan zail olan en son kötü sıfat rıyadır. Allah daha iyisini bilir.

NEPSİN AYIBLARINI ÖĞRENİP HASTALIĞINI

TEŞHİS ETMEK

Bil ki, vücûdün, elin, ayağın ve gözün sağlığı gittü şeyler ne için yaratıldı iseler, ona tamamıyla muktedir olmaları, yani gözün güzel görmesi, ayağın güzel yürmesi ve elin güzel tutmasıyla mümkün olmaz gibi, kalbin sağlığı da, ihlâlılığı ne ise, ve niçin yaratıldıysa, ona kolay gelmesi ve fitratın altında tabiat olan şeyt layıkıyla sevmesiyle mümkündür. Bu da iki şeyde belli olur: Biri trade, diğeri de kudrettir.

İradele belli olan: Hiçbir şeyi, Allah'tan çok sevmemektir. Zira yemek bedenın gıdası olduğu gibi marifet de kalbin gıdasıdır. Yemek arzusu olmayan, yahut sayıf olan beden muhakkak hastadır. Bunun için Hak Teklâ buyurur: «De ki, eğer babalarınıza, çocuklarınıza, mallarınıza, ücaratlerinize, kabilenize, akrabana ve malik olduğunuz herşeyi Allah'tan, Resûlünden ve onun yolunda gaze etmekten daha çok severseniz, Allah'ın (azab) emri gelinceye kadar sahur ediniz.»

Kudretle belli olan: Allah'ın emrine itaat etmek kalbe kolay gelir. Ona tekelül ve zahmetle emre itaat ettirmeye gerek olmaz. Belki Allah'ın emrini dinlenmek kalbin lezzeti ve rahata olur. Nitekim Peygamber (a.s.v.): «Güzüme'nin nuru kalbinde ne'esi namamdır» buyurur.

O halde, kalbinde bu iki mana, yani, irade ve kudretin Hakk'a bağlılığının bulunmaması, hasta olduğuna doğru bir işarettir. O halde tedavisiyle uğraşmalıdır. Bazen kişi kendinde iyilik halini zanneder; halbuki, iyilik akamzetinden uzaktır. Bu halden çok kaçınmak gerekir. Zira kişi kendi aybını bilemez. Aybını bilmesi dört yolla olur:

1 — Hakikat ve tarikat ehli peşkin bîr pirin yanına gidip gelmekle olur. O bilgün pir ahvalinin aynasına bakıp ayıplarını ve kötü ahlâkına ona gösterir. Bu zamanda böyle pirler az bulunur.

2 — Bîr şefikâli dostunu yoldaş ve sırdaş ediniz. Bu dostu, mizacına uyarak aybını örtmez ve kıskanarak da aybını abartmaz. Gerçi böyle arkadaş da az bulunur. Davud-i Tâî'e: «Niçin insanlarla arkadaşlık etmezsin?» dediler, «Benim aybımı benden saklayan insanların arkadaşlığını ne yapacağımı», dedi.

3 — Düşmanlarının sözüne kulak verip onları ta'n ve kötülmesini dinlemelidir. Zira düşman yalnız ayıb görür. Gerçi düşman, düşmanlığı sebebiyle ta'n ve ayıblamada aşırı gider, fakat sözünde doğruluk payı vardır.

4 — İnsanların haline bakıp onlarda gördüğü ayıplardan kaçınmak ve aybın kendisinde mevcut olduğuna düşünmelidir.

İsa (a.s.) ya: «Edebi kâimden öğrendin?» dediler. «Hiç kimseyden öğrenmedim, fakat başkasında gördüğüm çirkin ve yakışıksız şeylerden kaçındım» buyurdu.

Bil ki, ahmaklığı fazla olan kimseyin kendine hüsnü zanna da fazla olur. Akıl ve zekası fazla olanın kendine su-i zanrı fazla olur. Mû'minlerin emîri Hz. Ömer (r.a.) Hz. Hüseyî'ye (r.a.): «Resûlullah münaflıkların âlâmetlerinden sana anlatmıştır. Bende münaflıklık âlâmetlerinden ne görürsün?» diye sordu.

Demek ki, herkes kendi aybını öğrenmek istemelidir. Zira hastalık bilinmeden, tedavi imkân olmaz. Bütün ilâçlar nefsi arzuların muhafefet etmekle olur. Nitekim Hak Teklâ buyurur: «Kim ki Allah'ın makamından korkup nefsini havadan menederse, şüphesiz onun ebedî yeri cennettir.» Peygamberimiz gazadan gelince ashabına: «Küçük cihaddan döndük, büyük cihada başlayalım» buyurdu. Ashabı: «Bü-

yük cihad hangisidir ya Resûlallah?» dediklerinde: «Büyük cihad, nefis cihadıdır» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Arabanı ağızla nefsimizden uzaklaştırm, Nefsini havaya yeltendirip günaha düşürmeyin. Çünkü yarın size hasım olup lânet edecektir. Hatta bütün aızlarımız birbirine hasumet edip lânet edeceklerdir.» Hasan-ı Basri der ki: «Hıçbir serkeş at, nefis gibi aklı dîngine layık değildir.»

Şırr-ı Sekati der ki: «Kırk yıldır, nefsim halla cevizi birbirine karıştırıp yemek ister, hâh arzusuna vermedim.» İbrahim-i Havas (r. h.a.) der ki: «Lübnan dağında çok nar gördüm. Birini koparıp yemek istedim. Baktım ki, ekşimis, vaağçım, yoluma devam ettim. Birden bir kimse gördüm ki, düşmüş yatıyordu ve onun başına çok arılar üşüşmüş, kimi iğnesiyle, kimi de dişiyle ona sekuyorlardı. Selâm verdim.» Aleykümü's-Selâm, ya İbrahim dedi. «İbrahim öldüğünce nereden bildin?» dedim. «Allah'la olan kimseden hiçbir şey gâibi kalmaz» dedi. «Öyle anlaşıyor ki, Allah ile bir ilâkin vardır. Öyleyse niçin Hakkın dergâhından bu ıziyet verenlerden kurtulmayı istemiyorsun?» dedim. «Ya İbrahim senin de Allah ile ilâğın vardır. Öyleyse niçin Hakkın dergâhından nar arzusundan kurtulmayı istemiyorsun? Oysa nefis, azabı, o dünyada (ahirette), arı azabı ise bu dünyada olur» dedi.

Gerçi nar mübahdır ama, takva ehli helâl ve haram arzusuna bir görürler. Çünkü nefes mübah kapısını kapamayıp zaruret miktarından fazla verince, cür'et bulur, haram şeyleri de istemeye başlar, derler. Bu sebepten mübah olan şeylerde de nefsi, arzusundan men ederler ki, mutlak olarak arzudan kurtulsunlar. Nitekim mü'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.): «Bir harama düşmek korkusundan dolayı yememiş çeğit helâlden vaağçım» demıştır. Diğer bir sebep de, nimetlere düşkün ve dünyanın mübah olan şeylerini seven nefis, dünyaya gönel başlar. Dünya onun cenneti olur. Ötüm ona çok zor gelir, ondan (dünyadan) şaşkınlık ve gâflet doğur. Öyle ki, zikir ve münacanın lezzetini; tesbîh ve duaların tadını bulamaz. Mübah arzuları menettiği zaman, kırılır, rencide olur, gönül yaralanır, üzüfler, dünyadan nefret eder ve ahiret nimetlerinin bevesine düşer. Üzüntü ve kırık halinde bir tesbîh getirmek, nimetler içinde yüz mizel tesbîh getirmenin yapamayacağı tesiri yapar.

Nefis, doğan kuşu gibidir. Onu eğitip yetiştirmek istedikleri zaman gösünü kapayıp naz bir yere koyarlar, ki tabiatında olan vahşet (yabancılık) zail olsun. Ondaki sonra şahsına alııp itaat etmesi için ona azar et veriler.

Nefsini durumu da böyledir. Onu bütün adet ve hay edindiği şeylerden koymadıkça, kulak, göz ve dilin yollarını kapamadıkça ve açlık, uslet ve uykusuzlukla ona riyazet çekirtmedikçe Cenab-ı Hak'la ünsiyet ve yakınlık peyda etmez. Bu husus başlangıçta nefse çok zor gelir. Tapın ana sötünden kesilen çocuk gibi, önce zor gelir, fakat kestildikten sonra hiç istemez, hatta zorlasalar da yine ıgmez.

Bil ki, herkesin riyazeti, sevdiği şeyi bırakmaktır, çok arzu ettiği şeyin aksini yapmakla olur. O halde makam ve dedebeyi seven onları bırakmalı, mal ile sevinen malını harcamalıdır. Böylece Allah'tan başka bir tesellisi olan, onu zorla kendinden uzaklaştırıp hiç kendisinden ayrılmayacak şeye çalışmalıdır. Vedalaşacağı zaruri olan şeye erkenden vedalaşma, nefsin ebedi beraber kalacağı Hakk'ın dergahıdır. Nitekim Hak Teâlâ vahiy gönderip buyurdu ki: «Ya Davud! Sana nimet olan benim. Benimle kalsan Peygamber buyurdu: «Cebrail (a. s.) Kâlbime şunu söyledi: «Dünyadan kimî istersen sev, muhakkak ondan ayrılacaksın.»

GÜZEL AHLAKIN ALÂMETLERİ

Bil ki, güzel ahlakın alâmetlerini, Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimde mü'minlerin vasfında beyan buyurmıştır: «Namazlarını başı ile kılan, lüzumsuz şeylerden uzak duran Mü'minler elbette kurtulacaklar.» Yine: «Tevbe, ibadet ve hamdedenlere bayırur ve yine «Allah'ın iyi kulları, yeryüzünde yumuşak ve yavaş yürürler.»

Münafıkların alâmetleri bahsinde anlatılan herşey, kötü ahlak alâmetleridir. Nitekim Peygamberimiz buyurur: «Mü'minlerin hımmeti namaz, oruç, hac ve ibadettir. Münafıkların hımmeti hayvan gibi yemek ve içmektir.» Hatem-i Asam der ki: «Mü'min fikir ve ibretle meşgul olur; münafık ise, hars, haram şeyler, mal toplamak ve uzun yaşamak emeliyle meşgul olur. Mü'min, Allah'tan başka herkesten emindir. Münafık ise, Allah'tan başka herkesten korkar. Mü'min, malını, servetini imanın din yoluna feda eder; münafık dinini, insanını mal yoluna feda eder. Mü'min taat ve ibadet edip ağlar; münafık kötülük ve günah işleyip güler. Mü'min ıssız ve yalnızlığı sever, münafık ıslahı ve kalabalığı sever. Mü'min ekar ve biçersen diye korkar, münafık ekmez ve biçirim diye ümit bağlar.»

Büyük zatlar buyurmışlardır ki: «Güzel ahlak sahibi; hal ehil, eteği kısa, sılahı, doğru sözlü, az konuşan, çok taat eden, lüzumsuz iş ve batıl az olan, iyi güzel, şefkatli, vakarlı, dayanıklı, sabırlı, kanaatkâr şükür edici, güzel tabiatlı, ince kalbli, eli kısa, taması az olup kimseye olmıyca, gıybet etmeyen, kötü konuşmayan, neşanamlık etmeyen, acıktı, kindar, kıkıracı olmayan, iyi güzel, güler yüzlü, şirin sözlü; sevgisi, kızgınlığı öfkesi ve ırzası Allah için olan kimsedir.»

Güzel ahlak en çok sabırlı ve cefakar insanlarda olur. Nitekim Peygambere çok eziyet ettiler, üzdüler, müharak dışlarını kıldılar. Yine de: «Ya Rabbi! Onlara rahmet ve hidayet nasib eyle. Onlar cahildir hakikati bilmeylere buyurdu. İbrahim-i Edhem (r.h.a.) bir çölde giderken, bir askere rastgeli. Asker ona: «Küle misin» dedi. «Evet, köleyim» dedi. «Şehir hangi taraftadır?» dedi. İbrahim memnûnı gösterdi. Asker: «Ben manure şehri arıyorum» dedi. İbrahim: «Manureyi arıyorsan burdadır» dedi ve yine memnûnı gösterdi. Asker İbrahim'in başına sert bir sopa vurup kanatla ve yanına alıp şehre getirdi.

İbrahim'in müridleri onu bu halde görünce, «Askere, «ahmak! bu İbrahim Edhem'dir» dediler. Asker hemen kendini attan aşağıya attı ve İbrahim'in ayağına düştü ve: «Siz köleyim demektisiniz» dedi. Sonra İbrahim: «Asker kafanı kırınca sena dua ettim» dedi. Hükmeti nedir dediler. «Zira köldüm ki, bana ondan sevap hasıl olacaktı. Onun için benim sevap gördüğüm kimsenin benim yüzümden ceza görmesini uygun gövmedim», dedi.

Bir kimse Ebû Osman Hayrî'nin sabır ve tahammülünü denemek için onu ziyafete çağırdı. Ebû Osman, onun kapısının önüne gelince, içeri girmesine izin vermedi hiç yemek kalmadı, dedi. Ebû Osman geri döndü. Biraz gittikten sonra ev sahibi arkasından yetişip tekrar davet etti. Ebû Osman yine icabet etti. Yine kapının önüne gelince, eskisi gibi, «birşey kalmadı» dedi. Bir kaç defa böyle tekrarlandı. Her defasında çağırınca gelir ve «bir şey kalmadı» deyince de dönerdi. Sonunda ev sahibi: «Ey Eba Osman! İyi, sabırlı, zahid ve sakin kalbli misin» dedi. Ebû Osman: «Ey genç! Bende gördüğüm bu hal, bir köpekte bile vardır. Ne zaman köpeği çağırırsalar gelir ve kavsalar gider onun için bunun ne kıymeti var», dedi.

Bir gün de Ebû Osman'ın özerine bir damdan bir leğen kül döküler, Ehlîsini temizleyip şükür etti. Ona: «Bu şükür edilecek şey mi?» dediler. Dedil ki, atıpe müstahak olup da kül ile idare edilen kimsese şükretmeye müstahak değil mi?

Ali bin Müsa'r-Rıza'nın rengi siyah idi. Nisabur şehrindeki Sarayın önünde bir hamam vardı. Ne zaman hamama gitsse, hamama boğalırlardı. Bir gün yine hamama boğalttılar ve hamama girdi. Hamamın farkına varmadan bir köyü hamama girdi. Hamamda Ali bin Müsa'yı yalnız görünce, hamamın hindî hizmetçilerinden zanneder ve: «Hindî! kalk, su getire der, Ali bin Müsa da kalkar su getirir. Kıl getir der getirir. Böylece köyü ne emir ettiyse Ali bin Müsa yapar. Hamamı içeri girdi, köyünün Ali bin Müsa ile konuştuğunu görünce korkusundan dışarı kaçtı. Ali bin Müsa hamamdan çıkınca: «Hamamca bu vak'ının korkusundan kaçtı» dediler. O da şu cevaba verdi: «Ona söyleyin, kaçmasın. Suç, tohumunu siyah çarşıya ekendire», dedi.

Abdullah-ı Dervî büyük velilerden idi. Bir putperest ona dalma iş verirdi ve işini yapınca kalp akça verirdi. Abdullah da akçasını alırdı. Bir defa Abdullah hazır bulunmadı. Çırak o putperestin kalp akçasını almadı. Abdullah geri geldiği zaman çırak ona kalp akçası almadığına söyleyince, «niçin almadın? Bir yıldan beri bana bunu yapıyor, ben yüzüne varmıyordum ve akçasına alıyordum ki, başka bir müslümana o kalp akça ile aldatmasın», dedi.

Uveys-i Karani giderken çocuklar onu taşla tuttular. Uveys: «Çocuklar, küçük taşlar atın ki, ayağımı yaralayıp ayakta namaz kılmama mani olmasın» dardı. Birisi Ahnef bin Kays'e sövüp arkasından gitti. Ahnef kabilesi yanına gelince, durup: «Ey filan! Eğer daha sövecek bir şey kalmışsa burada söv. Çünkü benim akrabalarım duyarlarsa seni incitirler» dedi. Bir yağlı kadın Malîk bin Dınara: «Ey ri-

yakars dedi. Malik: «Ey hatun! Sen nerden adımı hatırladın? Başralar onu unutmuşlardı.» dedi.

En güzel ahlâkın alametleri, bu insanlar hakkında anlattığımız şeylerdir. En güzel ahlâk, riyasetle kendini beğeniyet sıfatından temizleyip Allah'tan başka hiçbir şeye bakmayan, herşeyi Allah'tan gören kimselerin sıfatıdır. Bu veya buna benzer bir hal kendinde bulmayan kimse kendinde güzel ahlâk tasavvur edip mağrur olmasın.

ÇOCUKLARIN TERBİYE YOLU

Bil ki, çocuklar ana-babanın elinde emanettir. Çocuğun knbi, mum gibi her şekilden uzak, fakat her şekle koyulabilen kıymetli bir cevherdir. Temiz bir toprak gibidir ki, her ne ekersen, biter. Eğer hayır tohumunu ekersen, hem din, hem dünya saadetine kavuşur ve ana-babası ve üstada da onun sevabına ortak olurlar. Eğer böyle olmazsa, çocuk bedbaht olur, annesi ve babası saşunda ortak olurlar.

Zira Hak Teâlâ buyurur ki: «Kendinizi ve çocuk çocuğumuza atışten koruyana çocuğu cehennem ateşinden korumak, dünya ateşinden korumaktan daha mühimdir. Onu cehennem ateşinden korumak, terbiye etmek, güzel ahlâkları öğretmek ve kötü arkadaşlardan korumakla olur. Çünkü bütün fesadın başı kötü arkadaşlar. Yine onu zevk, nimet ve güzel elbiselere alıştırmamalıdır. Zira alıştıktan sonra onlara sakıncamaz, bütün ömrünü zevk, safa ve güzel elbiseler için zayi eder. Hatta ilk önce çocuğu emzirerek salih, güzel ahlâklı ve haram yemeyen bir dadı bulmalıdır; zira dadının kötü ahlâkı çocuğa da sirayet eder. Haramdan meydana gelen süt pisler. Çocuğun eti, gerisi haramdan meydana gelince huyu, tabiatı da harama yatkın olur. Bulûğa erdikten sonra etikisi meydana çıkar. Çocuğun dili açılınca, ilk sözü Allah olmalıdır. Onun için ona ilkin Allah demeyi telkin etmelidir. Çocuk bazı şeylerden utanırsa bu, akıl nûrunun ışığının ona düştüğüne müjde olur ve çirkin şeylerin kötülüğünden korkup havayı sipper yapmağa başlar.

Çocukta ilk meydana gelen şey yeme arzusudur. O halde ona yemek yemenin edebilerini öğretmelidir. Meselâ sağ eliyle yemesini, başlangıçta «Bismillâh» demesini, acele etmemesini, lokmaları iyi çiğnemesini, başkasının lokmasına bakmamasını, bir lokmayı yutmadan diğerine el uzatmamasını elini ve elbisesini kirlletmemesini, öğretmelidir. Arasına yalnız ekmek verip hep güzel yemeklere alıştırmamalıdır. Çocuğun yanında çok yemeyi ayıblamazdır. Çok yiye çocukları ayıblayıp az yiyenleri övmelidir, böylece iyilik damarının harekete geçmesini ve terbiyeli olmasını sağlamalıdır.

Yanında beyaz elbiseleri övüp ipek ve renkli elbiseleri kötülemeli, bunları giymek kadınların işi olduğunu, kendini süslemek kadın huy-lu erkeklerin işi olduğunu, yiğitlere yakışmadığını söylemelidir. Çocuğu, ipek elbise giyip zevk ve nimet içinde olan çocuklarla arkadaşlık yapmaktan korumalıdır. Onlarla arkadaşlık yapmaza, onu mahre-

der. Zira o da onları arzu eder... Kötü yoldan da korunmalıdır. Korunmayan küstah, hayaz, inat, yalancı, korkusuz ve bozuk olur. Usun zaman o kötü ahâklardan ondan gitince, Okula verince, Kur'anı Kerim öğretince, kıraat ilminden sonra salihlerin aliyerini (hal hareketlerini), Bahabe-i kiraman hayatıyla meşgul etmelidir. Onu şirle uğraştırmaktan menetmelidir. Çünkü şirde aşk bahâ ve güzellerin mîfâti vardır. Tabiatı böyle şirlerle meşgul olmaktan incelik kazanır, diyen üstadın da korunmalıdır, çocuğun kalbine fesad tohumunu eker. Bir güzel iş yaptığı zaman ona medhedip ona bir şey vermekle sevin-dirmelidir. Başkaları yanında ona takdîr edip övmelidir. Bir hata işlediği zaman bazen görmezlikten gelmelidir ki, azarlanmağa alışmasın. Bilhassa işlediği hatayı örtmek istiyorsa, mutlakâ görmemesi-ten gelmelidir. Zira bir şey derse, belki tepki gösterip ağıktan da ya-par.

Eğer dönüp o hatayı tekrar yaparsa bir defa da utandırmalı ve: «Sakın bu işi yaptığın kimse duymasın; eğer duyulursa adın kötüye çıkar, halk içinde rezil rûsvay olursun, herkes seni hiçe sayarsa demelidir. Çocuğun babasını, yanında hayriyet ve vakarını korumalıdır. Ana-sı, çocuğu babasıyla korkutmalıdır. Gündüz yatırmamalıdır; zira alışmak olur. Yumuşak yataklarda yatırmamalı, bazen bir saat kadar oy-namasına müsaade etmelidir ki, kalbi daralıp kör anlayış olmasın. Herkese tevazu göstermeye alıştırılmalı, çocuklara laf atıp övünme-sini tenbih etmeli, onlardan bir şey istememesini, belki kendisinin on-lara vermesini öğretmeli, dilencilğin fakir ve acızların işi olduğunu söylemelidir. Kimse'nin altın, para ve kumasına tama etmemesini söy-lemelidir. Çünkü bu sevdâ ile yakışmaz işlere düşer, helâk olur. İn-sanların önünde ağızını açmamasını, arkasını dönmemesini, terbiyeli oturmasını öğretmeli, elini çenesine dayamamasını öğretmelidir; çün-kü bu ihtiyarlığa delâlet eder. Çok konuşmaktan menetmeli, herşeye yemin etmemesini, kendisine sormadıkları bir şeye cevap vermemesi-ni öğretmelidir. Kendisinden büyük olanlara hürmet edip önlerinde yürünemeli, dilini kötü sözler söylemekten ve lânet etmekten koru-masını öğretmelidir. Öğretmeni dövünce feryat ve filan etmemesini, kimseyi aracı yapmamasını, celaya sabretmesini tenbih etmelidir. Ona sabretmek yığılterin, feryat ve bağırarak da kadınların işi oldu-ğunu söylemelidir.

Yedi yağma gelince güzelliğe ve yumuşak sözlerle namaz kılmayı ve taharet yapmayı emretmelidir. Ta ki, inat ve muhalefet etmesin. On yağma gelince, eğer taharet ve namazda kusur yaparsa, terbiye edip onu dövmelidir. Hırsızlık yapmanın, haram yemenin yalan söy-lemenin çirkinliğini ona açıklamalıdır. Kötü işleri yaparlardı dâima onun yanında kötülmemelidir. Çocuğu halîç oluncaya kadar bu şekilde besleyip yetiştirince, bu terbiyelerin sırrını teker teker anlatmalıdır ki, hatırında iz yapıp unutulmasın. Meselâ, yemekten makasat kulan, Al-lah'a taat etmek için güç ve kuvvet bulmasıdır. Dünyadan gaye ahire-

ti kazanılmaktadır. Dünya kimseye baki kalmaz. Ölümlü sâratle gelip an-
suzun yetiştir. Şu halde akıllı olan dünyadan ahiret anıgını hazırlayıp
cezanete girmek ve Hakkın rızasına kavuşmak mülahazasında olan
kimse'dir. Sonra cennet ve cehennem evsafını ona beyan etmelidir.
İnsandan meydana gelen fillerin seyyah ve günahını anlatmalıdır. Baş-
tan onu terbiyeli beslediler mi, bu sözler onun kalbinde taşta ki resim
gibi olur, sabit ve köklü olur. Eğer boş bırakıp tembellik ve gaflet ile
büyütürse, bu sözler onun kalbinden, duvardan toprak döktüldüğü gi-
bi döktülür.

Sehl-i Tusteri (r.h.a.) der ki: «Üç yaşında idim. Dayım Muham-
med bin Suvar gece namazı kılarken ona bakardım.» Ey oğul, seni ya-
ratan Allah Teâlâ'yı anmak istemez misin? dedi. «Nasıl anayım?» de-
dim. Dedi ki, her akşam yatağına girip bir yandan bir yana döndü-
ğün zaman kalbine üç defa: «Allah benimledir. Bana bakıyor, beni
görüyor», söyle.

Sehl der ki, birkaç gün buna devam ettim. Ondan sonra dayım
bana: «Her gece yedi defa söyle» dedi. Ben de yedi defa söyledim.
Sonra her gece onbeş et dedi. Ben de her gece onbeş defa söylemeye
başladım. Bundan sonra kalbimde bunca zevkini tadmaya başladım.
Bunun üzerine bir yıl geçince, bana dedi ki, sana tavsiye ettiğim şe-
yi hatırladın mı, sakın unutmayasın. Ölmeye kadar buna devam et.
O, hem bu dünyada, hem öbür dünyada senin etinden tutar. Nice yıl-
lar bunu kendisine vird edindim. Nihayet onun berrak kalbinde açığa
çıkta. Sonra bir gün dayım bana dedi ki, Allah'ı kendisiyle beraber gö-
ren, daima kendisine baktığını düşünen kimse hiç günah işler mi?
Sakin günah işlemeyesin. Çünkü o, seni görmektedir. Beni okula ve-
rince, kalbim değişti. O toplu ilkim gitti. Dedim ki, beni bir saatten
çok okulda tutmayın. Sonra bu şekilde Kur'anı tahsil ettim. Yedi ya-
şında mükemmel oruç tutardım, arpa ekmeği yerdim.

Oniki yaşına kadar böyle geçti. On üç yaşında ölen kalbime müş-
kil bir mesele geldi. Beni Basra'ya gönderin, bu meselemin halini Basra
alimlerinden sorayım, dedim. Basra'ya gittim, bütün alimlerden bu
meselemin halini sorul ettim. Kimse cevap veremedi. Abadan şehrinde
kıymetli bir zat ıktım. Onun yanına gittim, o meseleyi ondan sorul
ettim. Müşkilimi çözdü ve soruma cevap verdi. Bir müddet o kıymet-
li zatın yanında bulundum. Geri Tüster tarafına geldim. Bir akşalık
arpa aldım, orucumu arpa ekmeğiyle açardım. Arpa ekmeği yanında
başka bir şey yemezdim. Bir yıl bir akça ile kanaat ettim. Sonra üç
gün üç gece bir şey yemeden oruç tutayım dedim. Bunu yapınca beş
gün beş gece yememeğe başladım. Buna da muktedir olunca, yedi gün
yedi gece yapmaya başladım. Ta ki, yirmibeş gün, yirmibeş gece bir
şey yemeden oruç tutabilecek mertebeye ulaştım. Yirmi yıl bu hal üze-
re sabrettim, geceleri de tamamıyla ihya ederdim.

Bu hikâyeyi anlatmamın sebebi, bütün zor işlerin tokumunun
çocuklukta atılması gerektiğini bildirmektir.

MÜCADELENİN BAŞLANGICINDA MÜRİD OLMAK İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR VE RİYAZET YOLUNDA SÜLÜK ETMEK NASIL OLUR?

Bil ki, Hak'a kavuşmayan kimse, riyazet yoluna sülûk etmediği için kavuşmamıştır. Riyazet yolunda gitmeyen de buna talib olmadığı için gitmemiştir. Talib olmayan da, hakikati anlayamadığı için olmamıştır. Hakikati bilmeyenin imanı tam değildir. Zira bir kaç günlük bulanık dünya hayatından sonra, duru ve ebedi bir hayat olduğuna yakinen bilen, kalbinde, ahiret azığı hazırlamak merakı meydana gelir ve ona zor gelmez. Çünkü kıymetsiz bir şeyi, kıymetli bir şeye değiştirmek, meselâ yarın altın kupaya kavuşmak için bugün toprak sakızı vermek zor değildir.

O halde riyazet yoluna sülûk etmemenin sebebi, imanın zafiyetidir. İmanın zafiyetinin sebebi de, din yolundan habersiz olup çok hata ve günaha düşmektir. Din yolunun rehberi zahid alimlerdir. Bu zamanda ise zahid alimleri bulmak mümkün değildir. O halde rehberi olmayan yol boğtur, insanlar kendi saadetine ulaşmaktan mahrum kalırlar. Alimler sümresinden din yolunda kalarlar, dünya sevgisiyle buluşmuş ve dünya sevgisi onlara galib olmuştur. Alimler dünyaya talib ve istekli olunca, halkı dünyadan razı memedip ahirete çağırabilirler. Dünya yolu, ahiret yolunun tamamıyla zıddıdır. Zira dünya ile ahiret; doğu ile batı gibidir. Hangisine yaklaşırsan muhakkak öbüründen uzaklaşırsın.

Bu itibarla, Hak'a ulaşmak, hakiki mabuda yaklaşmak düşüncesini taşıyan ve Allah'ın, haklarında: «Ahireti dileyen, onun için Salih ameller yapmanın çalışması mahbûddür» buyurduğu zümreden olan kimselerin, o çalışmalarını bilmeleri farzdır. O da, öyle bir yolda yürümektedir ki, bu yolda yürütenlerin maksadına ulaşması için, başlangıçta birçok şartları yerine getirmeleri lâzım. Ondan sonra sadece hüsnâ edilecek bir yardımcıya ihtiyacı vardır. Sonra sağınacak sağlam bir kaleye ihtiyacı olur.

Birinci şart: Allah ile arasındaki perdeyi kaldırmalıdır ki, Hak Teâlâ'nın Kur'anda haklarında «özülerine ve arkalarına perde koyduk.» buyurduğu kimselerden olmasın. Perde dördtür: Mal, şöhret, taklit ve günahdır.

Mal, kalbi meşgul eden bir perdedir. Halbuki Hak yoluna ancak rahat ve boş kalbe yürümek mümkündür. O halde Salik olan (Hak yoluna giden) kimse, yalnız miktarı olan malı bırakmalıdır. Zira bunu da bırakırsa yine kalbi meşgul olur. Ama hiç bir şeyi olmayıp da, ihtiyaçları başkaları tarafından karşılanan kimse daha çabuk maksadına erişir.

Mevki ve şöhretin perdesi ise, insanlardan ayrı yaşamakla ve kimse halini bilmeyecek ıssız bir yerde bulunmakla kalkar. Zira bir yer-

de meşhur olan daime insanların teveccüh ve iltifatıyla meşgul olur, onun zevkiyle bağlı bulunur. İnsanların teveccühünden haz duyan kimse de Hak Teâlâ'ya ulaşamaz.

Taklidin perde olması da şöyledir: Bir kimsenin mezhebine tıkat etmiş iken, münazara yoluyla başkasından bazı kelimeler duyarsa da, başka türlü bir ihlâsile mümkün bulamamaktır. O halde taklid batıldan kurtulmak, «Lâ ilâhe illâllâhe» kelimesinin manasına iman getirmek ve bu güzel kelimenin hakikatini aramak gerekir. Onun hakikatini Hak Teâlâ'dan başka ibadet ve taat edecek mabudu olmamalıdır. Kendisine nefsi istekleri galebe çalan kimsenin mabudu, nefsi istekleridir. Gerçek hali böyle olunca, gizli işlerin müşkâfesiini de mücadele yoluyla değil, mücâhede yoluyla aramalıdır.

Günahın büyük bir perde olması ise şöyledir: Günaha ısrar ve devam eden kimsenin kalbi muhakkak kararır. O halde ona Hakkın cemali nasıl görünür. Bilhassa haram gıda daha büyük manidir. Zira hiçbir şey haram gıdanın tesirini yapmaz.

Bu itibarla asıl mühim olan, haram lokmadan kaçınıp helâlden başka bir şeyi yememeliştir.

Şeriatın zahiriyle amel etmeden, şeriatın ahkâmını layıkıyla kura etmeden, kendisine dinin ve şeriatın sırlarının görünmesini isteyen kimse, arıppa öğrenmeden Kur'anı tefsir etmek isteyen kimseye benzemez.

Bu perdeleri kaldırıncaya, onun hali, tam abdest alıp namaza kalkan kimsenin hali gibi olur. Şimdi yalnız uyacak bir imama ihtiyacı vardır. Buradaki imamdan kasıt kamîl bir müridtir. Müridsiz sülûk etmek mümkün değildir. Çünkü hak yol şeytanın yolları içinde gizlidir. Zira hak yol bir, batıl yol ise bindir. O halde müridsiz ve delilsiz yola gitmek nasıl mümkün olur. Müridi ele geçirince, bütün halini ona aşırlamalı, kendi tedbir ve tasarrufunu tamamen bir tarafa bırakmalıdır. Ve şöyle bilmelidir ki, Üstadın hatasındaki menfaati, kendi doğrusunun içindeki menfaatten çoktur. Mürid Üstadından duyduğu şeyin sırrına vakıf olmasa da onu seve seve kabul etmeli, Hızır ve Hz. Musa'nın kıssasından hisse almaktır. Kur'an-ı Kerimde Hz. Hızır ile Hz. Musa hakkında vakı olan kıssa, Üstad ve müridin durumuna işaretidir. Zira büyük zatlar, akılla sırrına erişilmeyecek bazı şeyler bilirler.

Calinos zamanında bir kimsenin sağ elinin parmağında bir yara oldu. Cahil tabibler ilâcı o parmağın üzerine koydular, fayda vermedi. Calinos ilâcı sol omuruna koydu. Bunu acayib karşıladılar ve: «Bu ne ahmaklıktır, yara burda, ilâç orda, ne fayda vereceksin dediler. Aynı anda o kimsenin parmağının yarası iyileşti, ağrı baktı. Sebete şu ki: Calinos tabiblik ilminde çok mütehassıs idi. Sinirlerin altında bozukluk meydana geldiğini, bütün sinirlerin (beyinden) dışarıdan geldiğini, sağdan gelen sinirin sol tarafa gittiğini, soldan gelen sinirin

de sağ tarafa gittiğini bilirdi. Bu hâkiyeyi anlatmaktan maksad, şudur ki, müridin kalbinde bir irade ve tasarruf asla olmamalıdır.

Hoca Ebû Ali Farmedî'den duyduğum, dedi ki: Şeyh Ebû'l-Kasım-ı Gurganiye gördüğüm bir rüyamı anlatırken kızdı, bir ay kadar benimle konuşmadı. Ben niçin kızığına anlayamadım. Nihayet Şeyh bana dedi ki: «Ey Eba Ali! O rüyayı bana anlatırken, rüyada benimle konuştuğuna ve bana «niçin» dediğini söyledim. Eğer senin kalbinde niçinlik eseri olmasaydı, rüyada bu kelime dille gelmezdi» dedi. Mürid bütün işlerini üstada ısmarlayınca, üstad ilkin onu hiçbir afetin uğramayacağı bir kalde muhafaza eder. O kalenin dört duvarı vardır:

Biri halvet (yalnızlık), biri sükut, biri az yemek, biri de az uyumaktır. Az yemek şeytanın yolunu kapatır. Az uyumak kalbi aydınlatır. Sükût, kalpten konuşma dağılmasını (Zahmetini, tereddütünü) kaldırır. Halvet (yalnızlık) insanların zulmetini izale eder, göz ve kulak yollarını bağlar.

Sehl-i Tüsteri der ki, Ebdallar, uzlet, oasmak, az yemek ve az uyumak ile o makama eriştiler. Ebdal, gayb âleminde tasarrufla yetkisi olan kimseye demir. Mürid meşgalelerden kurtulunca yolunda ilerlemeye başlar. Yolun başlangıcında evvela yolun geçitlerini geçer. Yolun geçitleri kalbe bulunan kötü sıfatlardır. Kötü sıfatlar, kaçılması zaruri olan kötü fiillerin asbâbı. Mal, mevki, refah, kibir, riya ve hurs gibi. Böylece, meşgalelerin karışırma işi kalpten kesilir, kalb, rahat ve temiz kalır. Bazen bazı kimseler Allah'tan, kendi sata hesabıyla bazı kötü sıfatlara mühtela olur. Bu halde onları tedricen kendinden almaya çalışmalı, gayret harcamalıdır. Bunu, mürit bir üstadın tavsiye edeceği ve müridin haline uygun bulacağı bir usul ile yapmalıdır. Zira kötü sıfatları izale etmek herkesin haline göre değişir.

Toprak dikenden, çalıdan temizlendince, tohumu ekmeye başlanmalıdır. Tohum, Hak Teâlâ'nın zikri ve fikridir. Kalb Hak Teâlâ'dan başka herşeyden boşalınca bir zaviyede oturup kalbi ve diliyle devamlı «Allah Allaha» demelidir. Deli sütağı zaman kalbi zikirle meşgul olacak mertebeye gelineceye kadar bunu yapmalıdır. Ondan sonra şöyle bir mertebeye gelir ki, kalbi de susar, kelimelerin manasının zikri kalbine galib olur. Kelimelerin manasının zikrinden şu kast edilir ki, onda harf, sâs yoktur. Arapça, Farsça değildir. Zira kalbin zikri de konuşma nevidendir. Allah zikrinin sözleri, zikrin manasının kabak ve derisidir, kendisi değildir. O halde Allah zikrinin manası kalbe yerleşmeli, kalbi ona yöneltmekte zorluk olmayacak şekilde kalbe galib olmalıdır. Belki kalb, zor ve uğraşmakta da sevgilişinden ayrılmayan açık gibi olmalıdır.

Şihî (r.h.a.) bir müridine: «Ey İlan, eğer bu Cumadan Öbür Cumaya kadar Hak Teâlâ'nın fikrinden başka bir şey kalbine gelirse, benim yanına gelmek sana haram oluna dedi. Bundan sonra müridin kalbi, dünyanın diken ve vesvesesinden temizlenip irade ile ilgili bir şey kalmaz. Belki iradenin müdahalesi bu makama ulaşmaya kadardır. Bundan sonra Cenab-ı Hakla muntazir olur ve kendisinden sadır

olması ve gayb tarafından zahîr olşu görür. Umumiyyetle Allah zikrinin tohumu kalbe ekildikten sonra şeyi olmas. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: «Âhiret ziraatını isteyen, ziraatını artırmasın» (Şûrâ sûresi, Âyet: 20).

Bu makamda müridlerin halleri değişik olur. Bazı kimseler olur ki bu zikir kelimesinin manasında onun kalbine setular gelir, hatırına batıl hayaller gelmeye başlar. Bazısı bu bataklıktan kurtulmuş olur. Hatta Meleklerin cevheri ve Peygamberlerin ruhları güzel şekillerde ve latif suretlerde rûya âleminde görüldüğü gibi, ona görünmeye başlar. Bu mertebeye erişip bu cevharları ve ruhları müşahade eden kimse mülkâfe ehlinen olur. Bundan ötede de nice haller vardır ki, onları anlatmak uzun sürer ve yazılmasında az fayda vardır. Zira o, kul yolu değil, hâl yoludur ve herkese başka türlü şeyler açılır, başka türlü haller ihvan edilir. Yola azmetmek isteyen kimse için evla olan bu anlatıklarımızın hiçbirini duymaması olmaktadır. Çünkü bunları beklemek kalbini meşgul eder, derlemesine engel olur.

İlimin tasarruf etkiş bu makama kadardır. Bunu anlatmaktan maksat, duyanların bu mertebenin hakikatine inanmaları içindir; zira âlimler, ilimde adetin dışında olan hiçbir şeyi tasdik edip inanmazlar.

İKİNCİ AŞI

DİN YOLUNUN GEÇİTLERİNDEN MİDE VE FERİC İLE İLGİLİ OLAN İSTEKLER

Bil ki, mide bedenin havuzu gibidir. Mideden insanın yedi asaleme giden damarlar da havuzdan boşalan ırmaklar gibidir. Demek ki, bütün isteklerin menbaı midedir. Mide isteği bütün isteklerin en kuvvetli ve aslıdır. Çünkü insanın karnı tok olunca, evlenmek istegini duymaya başlar. Mide ve tercih isteklerini yerine getirmek de ancak mal ile mümkün olur. Bundan sonra mal tamı meydana gelir. Mal da ancak mevki ve şöhretle kazanılır. Bundan sonra mevki ve şöhret hurs meydana gelir. Mal ve mevkiyi muhafaza etmek de ancak insanlarla düşüşüp husumet yapmakla mümkün olur. Bu itibarla bundan sonra, gazah, hiddet, düşmanlık, kıbr ve kin afatları meydana gelir. Şu halde mideyi kendi haline bırakmak bütün günahların temelisidir. Onu arzulardan menedip az yemeyi adet edinmek de bütün sevabların başıdır. Bir bu asılda az yemeğin faydalarını, sonra ri-yazet yolunun az yemekle olduğunu, sonra az yemekteki insanların değişik hallerini, sonra da bazı büyük zatların yemeklerinin az olmasının hakikatini daha sonra da ferîc isteklerinin afetlerini ve en sonunda da kendini tercih isteklerinden koruyan kimsenin sevabını anlatacağız.

AZ YEMENİN FAZİLET VE SEVABİ

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: «Az yemek ve az içmekle, nefsinin cihad ediniş. Zira az yemenin ve az içmenin sevabı, kâfirlerle cihad etmenin sevabı gibidir. Allah katında az yemenin ve içmenin sevabından daha makbul sevab yoktur.» Yine buyurdu ki: «Midesini yemekle doldurmanın, gök melekûtuna çıkmasına yol vermesidir.» Peygambere: «Efsal (en üstün) kiledire diye sorduklarında: «Az yiye, az içen, az gülen ve avret yerini örtene kadar elbise ile kanaat edendire» buyurdu. Yine buyurdu: «Bütün hallerin efendisi ve büyüğü az yemektir.» yine buyurdu: «Avret yerinizi örtünüz, midenizin yarısını dolduracak kadar yiyeceksiniz. Zira bu Peygamberlik hususiyetinden bir cüzdür» yine buyurdu: Düşünmek, yani Hak Teâlâ'nın zatına ve sıfatlarına düşünmek bütün ibadetlerin yarısıdır. Az yemek ise, ibadetin tamamıdır. Yine buyurdu: «Hak Teâlâ katında en faziletliniz devamlı tefekkür edip az yemek yiyendir. Hak Teâlâ katında en sevimsiz de çok yemek yiyip çok uyuyanlar ve çok gülenlerinkedire» yine buyurdu: «Hak Teâlâ az yemek yiye kulları ile meleklerine ödünür ve: «Ey meleklerim! Şu kuluma bakın, ben onu yemek isteğiyle mübetelâ kıldığım halde, o benim için istediğini bırakıyor. Şahid olun ki, benim için bıraktığı her lokmaya karşılık bir büyük derece ihsan edeceğim.» ve buyurdu ki: «Çok yemek ve içmekle kalbinizi öldürmeyiniz. Çünkü kalb ekim gübidir. Ekime fazla su vermekle bozular.» Yine buyurdu: «İnsanın öldürdüğü en kötü ve en aşağı kap karnesidir.» yine buyurdu: «İnsana, belini doğrultacak birkaç lokma yetiştir. Eğer bu derece yapamazsa, karnesin üçte birini yemeğe, üçte birini içmeye, ve üçte birini de tecessüs etmeye ayırsın.» Diğer bir rivayetle: «Bir kısmını da Allah'ın zikri için ayırsın» diye buyurulmuştur.

İsa (a.s.) buyurur ki: «Kalbinizin Allah'ı görmesini istiyorsanız kendinizi aç ve susuz tutun.» Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Şeytan, insanın vücudunda, karni damarlarında dolaşması gibi dolur. O halde siz az yemekle Şeytanın geçiş yolunu daraltınız.» Yine buyurdu: «Mü'min bir barsak ile, Münafık yedi barsak ile yiyor.» Hadisin manası şudur: Münafıkın yemesi; Mü'mininkinden yedi kat fazladır.

Hı. Aişe (r.a.) buyurur ki, Peygamber buyurdu: «Daima Cennetin kapısını çalın; belki açarlar.» «Ne ile Cennet kapısını çalalım», dedim. «Aç ve susuz kalmakla» buyurdu.

Ebu Hüseyne (r.a.) bir gün Peygamberin yanında geçirdi. Peygamber: «Bu fiili bırakın. Zira bu dünyada çok fazla yiye, şükr dünyada çok fazla aç olur.»

Hı. Aişe buyurur ki: «Peygamber hiçbir zaman doyuncaya kadar yemeydi. Bazen çok aç kaldığına acıdım birgün elimi mübarek karni üzerine koyup» sana canım feda olsun, ya Resûlallah! Dünyadan aç kalmayacak kadar faydalansan ne olur? dedim. «Ey Aişe! Benim Peygamber kardeşlerimden Ülülâzım olanlar benden daha İleri git-

mişler ve herbiri Hak Teâlâ katında çeşitli ihşanlara kavuşmuşlar. Korkarım ki, eğer dünya nimetlerinden faydalanırsam, benim derecem onların derecesinden aşağı olur. Birkaç gün sabır etmeyi kayanet gününde az nasib almaya tercih ederim. Hem de kardeşlerime ulaşmak kadar sevdiğim bir şey yoktur» buyurdu.

Hz. Ake (r.a.) der ki: «Allah'a yemin olsun ki, Peygamber bunu söyledikten sonra bir haftadan çok yaşamadı.»

Fatıma'dı'-Zehra eline bir parça ekmecek alıp Peygamberin yanına geldi. Resûlullah: «Ey Fatıma! Bu nedir?» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlallah! Bir ekmecek pişirdim, seninle yiyemedim» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Ey Fatıma üç gündem beri babamın ağzına girecek yemek bu getirdiğin ekmeektir.» Ebû Hüreyre der ki: «Hiçbir zaman Peygamber evinde üç gün üstüste buğday ekmeğini doya doya yememişlerdir.» Ebu Süleyman: Darani der ki: «Akşam yemeğinden bir lokma az yemeği, gece sabaha kadar namaz kılmaktan evla görürüm.» Fudayl bin İyad kendi nefisine hitaben: «Neden korkuyorsun, aç kalmaktan mı? O nerede?.. Cenab-ı Allah ağlığı Muhammed Mustafa ve şahabına nasib etmiştir. Sana ve senin gibilere onun nasib etmez» derdi.

Kehmeş (Rahmetullahı Aleyh) dedi ki: «Allahım, beni aç ve çıplak tutuyorsun, geceleri beni kendinde başkaya bırakıyorsun. Bu dereceyi hangi ihadette buldum. Bana yaptığın ihşanı ancak velîlerine yaparsın.» Malik bin Dinar der ki: «Saadetli, yalnız kılayeti kadar zahîredü olup kimseye muhtaç olmayan kimsedir» dedi. Muhammed bin Yâzî: «Saadetli, sabah, akşam aç olan ve bunlarla Hak Teâlâ'ya şükür edip halinden razı olan kimsedir.» Sehl-i Tusteri der ki: «Akıllı ve basiretli olan büyük zatlar düşündüler, din ve dünyaya aç kalmak kadar faydalı bir şey bulamadılar. Ahiret içinde doya doya yemek yemek kadar zarurlı bir şey bulamadılar.» Abûlvahtid (r.h.a.) der ki: «Hak Teâlâ aç kalmayan hiçbir kimseyi dost edinmedi; Su üzerinde yürümeyi de yalnız aç kalmalara ihşan etti ve tayy-ı mekân edip bir gecede nice fersah yol yürümeyi de ancak aç kalmalara verdi.» Hadiste: «Musa (a.s.), Allah ile konuştuğu kırk gün hiçbir şey yemedi» buyurulmaktadır.

AZ YEMENİN FAYDALARI VE ÇOK YEMENİN APEİLERİ

Bil ki, az yemenin fazileti yalnız zahmet ve meşakkat olduğu için değildir. Nasıl ki iktisadî fazileti acı olduğu için değildir. Belki, az yemekte on fayda vardır:

Birinci fayda: Az yemek, kalbi parlattır ve aydınlatır. Çok yemek ise, insanın zekâsını köreltir, fikrini karıştırır. Zira çok yemekten meydana gelen bahar beyine yükselir ve insana ahmak yapar, fikir ve düşüncesini dağıtır. Bunun için Peygamber buyurur: «Kalbini az gülmek ile ihya ediniz ve az yemekle temizleyiniz. Zira kalb az

yemekle saf ve ince olara yine buyurdu: «Az yemeye devam eden zeki ve akıllı olur, fikri kuvvetli olur.»

Şibî (r.h.a.) der ki: «Hicbir gün uzlet kıyasetine ve riyazet vazifesine kanaatkâr ve aç oturmamam ki, kalbimde yeni bir hikmet, yeni bir fikret bulmayayım.»

Peygamber buyurur: «Yemeği doyarsa yemeyiniz ki, kalbinizde marifet ateşi sönmeyin ve hikmet nuru girmemesin. Çünkü marifet cennet yoludur. Az yemek de marifetin kapağıdır.» Bu itibarla az yemek cennetin kapağını çalmak olur. Nitekim kainatın efendisi buyurur ki: «Cennet kapağını açlık ile çalmağa devam ediniz.»

İkinci fayda: Az yemekten fikir ve kalb inceliği meydana gelir. Böylece zikir ve münacatın lezzetini; virdlerin, duaların tadını bulur. Çok yemekten ise, kızgınlık, şer, zulmet ve keder meydana gelir. Yaptığı zikir de kalbin içinden değil, dilin ucundan olur. Cüneyd-i Bağdadî der ki: «Yemek sofrasına kendisiyle Allah arasında perde yapan kimse, münacatın lezzetine ve duaların hakikatine kavuşması aklen imkânsızdır.»

Üçüncü fayda: Serkeşlik ve gaflet cehennemın yoludur. Kırıklık ve zallılık ise cennetin kapağıdır. Çok yemekten, serkeşlik ve gaflet hasıl olur. Az yemekten ise, azallık ve kırıklık meydana gelir. Kul bir lokma yemek kaçırmakla dünyanın göşüne dar ve kararlık göründüğünü düşünüp kendine acızik ve hakaret nazarıyla bakmadıkça, Allah Teâlâ'nın azametini, güç ve kudretini idrak edemez. Bunun için yeryüzünün hazineleri Peygambere arz edilince, «istemem. Bir gün oruçlu, bir gün iftarlı olmayı bundan fazla severim. Zira oruçlu iken sahir ederim ve iftarlı iken de şâkrederim» buyurdu.

Dördüncü fayda: Doyarsa yemek yerse, aç olanları unuttur. Hak Teâlâ'nın yaratıklarına şefkat ve merhamet etmez ve ahiret azabını unuttur. Aç kalırsa cehennem ehlinin ağılığından, susuz kalırsa, mahşer yerindekilerin susuzluğundan haberdar olur, gafil olmaz. Ahiret korkusu ve Allahın yaratıklarına acımak da cennet kapağının anahtarıdır. Bu sebepten Yunus (a.s.)'a: «Yeryüzünün hazinelerini maliksin; niçin aç duruyorsun?» dediklerinde: «Tek olursam, açların sıkıntısını unuttuğundan korkarım», buyurdu.

Beşinci fayda: Bütün saadetlerin başı kişinin nefsini emri altına almasıdır. Bütün şekavetlerin başı da nefsinin emrine girmesidir. Serkeş ve inat hayvan açlık ve az yemeden başka bir şeyle uylanmadığı gibi, insan nefsi de ancak açlık, oruç ve riyazetle itaat eder. Bu, bütün faydaların kimyası ve bütün menfaatlerin temeli olan bir faydadır. Zira bütün günahlar istekten, bütün istekler de çok yemekten meydana gelir.

Zinnun-ı Misri der ki: «Hicbir zaman doyarsa yemek yeyip de arkasından günah işlemeyi yahut günaha kast ve niyet etmediğini zeki değildir.» Aîse (r.a.) buyurur: «Peygamberden sonra ilk vuku bulan bîd'at doyarsa yemek yemektir. Doyarsa yemek yemeye başlamanın nefsi de serkeşlik yapmaya başlar. Eğer az yemeyin,

sevinmek ve konuşmak isteğini zayıflatmaktan başka faydası olmasa da bu yetiştir.» Zira doyuya yemek yiyen çok konuşmağa ve gıbet etmeğe başlar ve sevinme arzusu ona galib olur. Fercini zabtetse, nazarını zabtelemes. Nazarını da zabtetse, kalbinde olan boşuk idilleri ve baki karıştırmaları zabtelemes. Ama az yemek ve riyazet hepasına kifayyet eder. Bu sebepten câdri büyük velîlerden naklen denilmiştir ki, az yemek ve riyazet Hakkın hazinesinde kıymetli bir inci ve az bulunan bir cevherdir. Bunu ancak dostlarına verir. Hükemadan bazı kimseler der ki: «Bir yıl tamamıyla kuru etmek ve adeti olan miktarın yarısıyla geçiren kimsenin kalbinden Allah kadınların düşüncesi ni ve elma içini uzak eyler.»

Altıncı Fayda: Az yemek yiyen az uyur. Az uyumakta da çok faydalar vardır. Zira bütün ibadetlerin aslı münacat, zikir ve fikirdir. Bilhassa gece. Doyuya yemek yiyen kimseye uyku galebe çalar ve kokmuş leş gibi yatağına düşer, ve kıymetli ömrü boş yere zayi olur. Alim bir üstad her gece yemek sofrasında söz açıp çağırırdı ki: «Ey müridler, çok yemekten kaçınınız. Zira çok yemekle çok uykuya mühtelâ olursunuz. Çok uyumakla kıyamet gününde çok pişmanlık duyarsınız, sonsuz hasret çekersiniz. Sâdiklerden yetmiş kimsa ittîfak etmişlerdir ki, çok uyku çok yemekten ileri gelir. İnsanın sermayesi ömrüdür. Zira her nefes ahiret saadetini temin eden kıymetli bir cevherdir. Uyku ise, ömrü sermayesine zarar ve ahiret ticaretinde aldanma ve hüsrandır. Bu itibarla gündüz uykuyu, gündülden gâfilîti götürür şeyden daha üstün ne var? Bununla beraber çok yemek yediği halde tehcîcûd namazını kılar, Hakka niyaz etmeye ihtilam etse, uyku galebesinden ne o namazın lezzetini, ne de zikir ve münacatın tadını bulur. Nefsî istek ve şehvet hayallerinin hücum etmesiyle ihtilam olmasa ve gece yikanmadığı için de cünümlük pisliğiyle kaplı Allahın ibadetinden mahrum olmasa ve yikanma meçhakkatıyla cümlmesi de muhtemeldir. Namaza gitmek işlerse haramın şereki olmayabilir, yahut haramda gözü ihtilamın namahrem uzwuna düşüp oradan çok afetler doğabilir.

Ebu Süleyman-ı Darani der ki: İhtilam, günah neticesi ve bir mevi cezadır.» Bu sözün manası şudur: İhtilam çok yemekten ileri gelir. Çok yemek de ihtilam cezasının terettüp ettiği bir günahtır.

Yedinci Fayda: Aç ve kanaatkâr olan kimsenin zamana geniş olur, ilim ve amelî tahsiline uğrayabilir. Çok yerse, satın almak, taşınmak, pişirmek, yemek ve hazırlamak için hayli zaman zayi olur. Sonra sık sık bakiya gitmek ve temizlemek lazım gelir. Bunların herbiri de zaman ister. Oysa her nefes kıymetli bir cevher ve ahiret ticaretinin sermayesidir. O halde bu kıymetli cevheri zaruretsiz zayi etmek çok aklausüktür.

Berr-i Sekati der ki: «Ali Cusani'yi gördüm, bir miktar arpa ununa açına atıyordu ve çiğnemedi, uğraşmadan yutuyordu.» «Ey Ali, niçin ekmek yemiyorsun?» dedim. Dedi ki, arpa ununu yutmak ile ekmeği çiğneyip hazırlamak arasında yetmiş tesbîh etmek mümkün

olur. O halde niçin boş yere zamanımı zayi edeyim, dedi. Bu sebep-
tendir ki, tam kırk yıldır yemek yemedim ki, çığnemek zorunda ka-
lıp bu faydayı kaçırmıyayım. Şüpheli yoktur ki, az yemeyi adet edinen
kimse için oruç tutmak kolay olur. Böylece daima camide itikaf edip
abdestli bulunabilir. Bu faydalar, ahiret ticaretini arayanlar için ha-
sıl ve önemli bir şey değildir.

Ebu Süleyman-ı Darani der ki: «Doyasıya yemek yiyen kimse-
de aklı şey meydana gelirse: İbadet ve münacatın lüzumundan uzak kalır;
ilim ve hükmetin şuurunda, anlayış ve idrakî kasa olur; Allahın yara-
tılarına acımaktan mahrum kalır; zira kalbi donar, sertleşir ve za-
neder ki, herkes kendisi gibi tok ve derisadır. Allahın ibadeti ona zor
olur, sayısız arzu ve istekleri olur, başkanı camilere ve dinî meclisle-
re giderken kendisi çıplığa ve helkaya gider.

Sekizinci fayda: Az yiyen, hastalık tabiatından, ilaç masrafından,
tabiblerin münnetinden, kan aldırma ve hacamat zahmetinden ve
acı şerbetlerden kurtulmuş olur. Bütün hekim ve tabibler şu hususta
ittifak etmişlerdir ki, tamamen fayda olup hiç zararı olmayan şey
yalnız az yemektir. Hükemadan birisi der ki, bütün taamların en fay-
daları narardır. En zararlısı da, pasturma ettir. Bununla beraber az pas-
turma yemek çok nar yemekten daha iyidir. Hadiste: «Oruç tutunuz
ki, sağlam ve sıhhatli olasınız» buyurulmaktadır.

Dokuzuncu fayda: Az yiyen kimse-
nin masrafı da az olur, çok
mala ihtiyacı olmaz. Bütün afetler, günahlar, kalb karışıklığı çok ma-
la ihtiyaçtan doğar. Her gün iyi bir şey yemek sevdasında olur ve her
an onu nasıl kazanacağını düşünür. Bu sebeple şüpheli yemeğe ve
haramın peşine düşmemek lâzım gelir. Hükemadan biri der ki, ben
ihtiyaçlarımın çoğunu, onu terk etmekle karşılarım. Zira onu terk
etmek, o ihtiyacı kazanmaktan daha kolay gelir bana. Bir kimseden
borç almak istesem, o arzuyu terk etmek ile karnamdan borç ederim.

İbrahim-i Edhem bir şeyin fiyatını sordu. Çok pahalıdır, dediler.
Siz de onu almamakla ucuzlatınız, dedi.

Onuncu fayda: Az yemekle kendi nefesine sahip olabılırsen, malı-
nı tasaddük edip fakirlere dağıtmaya ve sabır ve karnat etmeye de
muktedir olur. Yenilen herşeyin yeri helâldir. Sadaka verilen herşeyin
yeri de Hak Teâlâ'nın lûtfı elâldir. Peygamber çok fazla gişman biri-
ni gördü. Ona: «Buraya koyduğün şeyi başka yere koyaydın, senin
hakkında daha iyi olurdu.» yani yemeğe harcadığını, sadakaya har-
casaydın, Eci cihan faziletiñi ve rûhani güzelliğini kazanmış olurdun.

AZ YEMEKTE MÜRİDİN EDEBLERİ VE YEMEK VARITLARI

Bil ki, helâl yemekte müride üç ihtiyacı gözetmek farardır:

BİRİNCİ İHTİYAT AZ YEMEKTİR

Sûr'atle çok yemekten az yemeğe geçmek câiz değildir; zira bu-
na güç yetirilmesi. Belki, yavaş yavaş ve tedricî bir şekilde yapılmalıdır.

Meselâ, mürid yemeğinden bir etmek azaltmak istiyorsa, birinci günde bir lokma, ikinci günde iki lokma, üçüncü günde üç lokma az yemelidir. Böylece bir ayda bir etmeği bırakır. Böyle yaparsa bu yemeği bırakması ona kolay gelip vücut da gıdanın eksikliğini duymaz. Ondan sonra vücutu buna alışır, menziline bu şekilde ulaşır. İnsanlar için az yemekte dört derece vardır.

Birinci derece: Bütün derecelerin en büyüğüdür ve sadıkların derecesidir. Bu zaruret miktarından fazla yememektir. Şeh-i Tasteri seçtiği yolu şöyle açıklıyor: Allah'a ibadet akıl ve oruçladır. Akla noksanlık geleceğinden korkmadıkça yemek yeme. Zira az yemekle zayıflayıp oturarak namaz kılanın namazı, çok yemekle kuvvetli olup ayakta namaz kılanın namazından daha iyidir. Amma eğer sağlığa yahut akla zarar geleceğinden korkuyorsa, o zaman yemek yemelidir. Zira akıl olmadan kulüb yapmakla imkân yoktur. Hayat ise, akıl temelidir. Şehâ: «Ne kadar gıda ile kanaat edersin?» diye sordular. Dedi ki her yıl üç akçe ile kanaat ederim. Bir akçe ile pirinç unu, bir akçe ile bal ve bir akçe ile de yağ alıp hepsini birbirine karıştırırım ve üçyüz altmış topaç yaparım. Her gece bir tanesiyle orucumu açarım. «Ya şimdi ne ile iktila ediyorsun?» dediler. «Nasıl rast gelirse» dedi.

Zâhidler arasında bazı kimseler vardır ki, günde bir dirhem miktarı yemek yerler, fazla yemezler. Kendilerini tedricen bu dereceye erdirmişlerdir.

İkinci derece: Yarım müd (yaklaşık 600 gr.) yemekle yetinmektir. Bu da tahminen midenin üçte biri kadardır ki, Peygamber buyurur: «Midenin üçte biri yemek için, üçte biri içmek için ve üçte biri de akıldır içindir.» Diğer bir rivayette de «Üçte biri nefes almak içindir.» diye gelmiştir. Bu, Peygamberin: «İnsana beş on lokma yeter» buyurmasının anlamıdır. Anlatılan miktar on lokmadan az olur. Mü'minlerin emri Hz. Ömer o kadar vücutlu ve babaylığı olduğu hâlde, yedi yıl da dokuz lokmadan çok yemedi.

Üçüncü derece: Bir müd (600 gr.) ile kanaat etmektir. Bu üç küçük pidede yakındır ve midenin üçte birini geçiyor, yarısına yaklaşıyor.

Dördüncü derece: Yemeğin bir müdden (600 gr. dan) fazla olmasıdır. Gerçi bu laraf haddine varıp olaraf etmeyiniz. Allah müccifleri severmiş. İyeli kerâmesinin nehyinin altına giriyor ise de, fakat bu miktarın laraf olması, bân vakitlere göre, bân vücutlarına göre ve bân hareketlere göre olur. Zira böyle şeyler hâllerin değişmesiyle değişir. Velhâssâ riyazet yolunda giden kimse daha doymadan yemekten el çekmeli ve kanaatkâr olmalıdır. Bazıları az yemek için bir ölçü kullanınamıyalar, fakat mümkün olduğu kadar yememeye çalışmışlardır. Ancak çok aç olsalar yerlerdi ve içtâhları var iken yemekten çekilirdi. Kişinin aç olmasının alâmeti, kuru yemeği çok istemesi, arpa ve darı etmeğini hırs (istek) ve içtâh ile yemesidir. Eğer katik isterse, riyazetle ona aç demezler.

Sahabe-i kiram yarım müdden fazla yemelerdi. Bazı kimseler var idi ki, bir haftalık yiyecekleri bir sa' idi. (Yaklaşık olarak 2,5 kgr.) Bir sa' dört müddür. Hurma yiyecek olmalar, çekirdeği yenmediği için bir buçuk sa' hesaplarındı. Ebu Zer (r.a.) der ki: «Resûlullah zamanında cumadan cumaya benim gıdam bir sa' arpa idi. Allah'a yemin ederim ki, Allah'a kavuşuncaya kadar, yani fânî dünyadan ebedî dünyaya geçinceye kadar bu hâlden dönmeme.»

Ebu Zer (r.a.) bazı kimseleri ayıplayıp derdi ki, siz alışılmış âdetinizden döndünüz. Halbuki Resûlallah (s.a.s.) buyurur ki: «Bana en yakın ve sevgili olan, zamanımdaki hayatını değiştirmeyenlerinizdir.» Sonra Ebu Zer dedi ki, halbuki sizler o âdetinizi terk ettiniz, o yolun aksine gidiyorsunuz. Unu ekleli eliyorsunuz. İnce ve güzel undan ekmeğe yapıyorsunuz. Ekmeği katıkla yiyorsunuz. Gecce ayı, gündüz ayı gömlek giyiyorsunuz. Oysa Peygamber zamanında durum böyle değildi. Soffa ehlinin yiyeceği bir müdd hurma idi.

Şeh-i Tüsteri der ki: «Eğer bütün dünyayı kan kaplarsa, zarûret miktarını geçmemek şartıyla o kandan yemek helâl olur.» sözünden maksad, bana ulaşan haram helâl olur demek değildir.

İKİNCİ İHTİYAT YEMEK VARTI HAKKINDADIR

Bu da üç derecedir:

Birinci derece: En yüksek derece, üç günden çok aralıksız hiçbir şey yememektir. Bazı kimseler yedi gün ve yedi günden çok hiçbir şey yemazlerdi. Bazı tabibler, yemek yememeyi öyle bir dereceye var-dırmaşlar ki, kırk gün aralıksız hiçbir şey yemezlerdi. Ebû Bekir'i-Şiddük'un altı gün hiçbir şey yememesi çok vâki idi. İbrahim-i Edhem ve Şevri, üç günde bir yerlerdi.

Rivâyet edilir ki, kırk gün bir şey yemeyen kimse muhakkak melekût acayibliklerinden ona bir şey göründü. Bir Sofi bir Rahip ile münaza etti. Sofi Rahibe: «Niçin Muhammed, Mustafa'ya inanmı-yorsunuz?» dedi. Rahip: «İsa (a.s.) kırk gün yemek yemezdi. Bunu doğru Peygamberden başkası yapamaz. Sizin Peygamberinizden bu hâl nedir çıkmamış?» Sofi: «Ben onun âmmetinden bir ferdim. Eğer kırk gün hiçbir şey yemeysem, iman eder misin?» Rahip: «Bakalım.» dedi. Sofi kırk gün hiçbir şey yemedi. Sofi, daha da durayım mı? Ra-hip cevabı dedi. Sofi elli gün hiçbir şey yemedi. Rahip bu hâli görün-ce; derhâl müstîman oldu. Bu çok yüksek bir derecedir. Bunu, ancak bu âlemin dışında bazı şeyleri gören kimseler yapabilir. Gördüğü şey, onun kuvvetini korur ve fikir deryası onu kaplayıp onu bu âlemden habersiz yapar.

İkinci derece: İki-üç gün bir şey yememektir. Bu nisfîkündür ve çok vâki olur.

Üçüncü derece: Günde bir defa yemektir. Bu, enafkân derce-lerin en aşağısıdır. İki defa yerse, ısrâf olur, hiçbir vakit acıkmaması olur. Peygamber sabahleyin yerse akşam yemezdi. Akşam yerse sabah

yemeydi: Peygamber (s.a.s.) mü'minlerin anası Hz. Aişe'ye; «Şakım israf etme, günde iki defa yemek israfıdır.» Bir defa yerse, sahurda yemeyi daha iyidir. Çünkü tahaccüd (gece) namazına kalkması kolay olur ve kalbi saf olur. Eğer kalbi yemek düşüncesine bağlı kalırsa, bir defa iftar vaktinde, bir defa da sahur vaktinde yemelidir.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAT, YEMEK CİNSLERİNİN DERECELERİ HAKKINDADIR

Ekmeğin en üstünü pişmiş buğday ekmeğidir. En aşağısı çiğ arpa ekmeğidir ve ortası da pişmiş arpa ekmeğidir. Katıkların en üstünü et ve tatlılardır. En aşağısı acı ve ekşilerdir. Ortası yağlı çorbadır. Allah yolunda olanların âdeti, katıktan kaçınmaktır. Ve nefsin arzularına muhalefet etmektir. Büyüklük demisler ki, bu dünyaya onlar dar olmalı, «Dünya mü'minin zindanıdır.» sözüne mazhar olup ölüm, onun için bu zindandan kurtuluş olmalıdır.

Hâdîrte: «Ümmetin en kötüsü, buğdayın şednû yiyeceklerdir.» buyurulmaktadır. Ama bu haram değildir. Zira arasına yemek iyidir. Ama âdet edinilse tabiata rahatlık gâlib olur ve serkeşlik ve gâflîyet minör olacağından korkulur.

Peygamber buyurdu ki: «Ümmetin en fenası, Allah katında en kötüsü, daima rahat ve nemeşler içinde yaşamaya, renk renk elbiseler giymeye ve nefis yemekler yemeye uğraşıp diline her geleni söyleyenlerdir.»

Mîsa Aleyhisselâm'a vahiy geldi ki: «Ey Mîsa! Bül ki, senin yerin taş toprak içinde dar bir mezardır. Bedenini arzularından ve istihbat lezzetlerinden uzak tutmalısın. Zira geniş imkânlara sahip bulunmak ve bütün isteklerini elde edebilme imkânına malik bulunmak hayrın âlîmeti değildir.»

Yehûb bîn Mânekkûh der ki: «Dördüncü kat gökte iki melek birbiriyle karşılaştı. Biri: «Fîlân yahudi hasta imiş, gönlü balık istemiş. Hak Teâlâ'nın fermanıyle balığı balıktan ağuna sokmaya gidiyorum.» Diğeri de: «Fîlân âbidin çoktan gönlü yağ istiyordu. Onun yanına bir bardak yağ getirmişler. Onu diâneğe gidiyorum.» dedi.»

Hâ. Ömer'e bir bardak bal getirdiler, içmedi, ve: «Benim hesabımı benden uzak tutunuz.» dedi. İm Ömer hasta idi. Kızartılmış balık arzu etti. Nafi der ki, Medîne'de bulunmuyordu. Bir hayli aradım, araştırdım, bir dirhem gümüşe bir tane aldım, kızarttım ve hemen İm Ömer'in yanına getirdim. Tesadüfen bir fakir kapıya geldi. İm Ömer dedi ki: «Ey Nafi, bu balığı o fakire verin.» Dedim ki, «Ben sen istedin. Çok zor bulabildim. Fakire parasını verdim.» «Yok, balığı ver.» dedi. Ben de emrini yerine getirdim, balığı verdim ve fakirin arkasından gittim, parasını verdim, balığı alıp geri İm Ömer'e getirdim ve: «Balığın parasını verdim, balığı geri sana getirdim.» dedim.

«Yürü, gıt bahçı yine fakire ver ve parasını da alma.» dedi. Zira ben Peygamberden duydum, buyurdu ki: «Bir kimsenin bir arzusu olsa ve onu elde ettikten sonra Allah rızası için ondan el çekerse, Hak Teâlâ onun günahlarına affeder.»

Utbe'nin-Gulam (r.h.a.) hamuru güneşte pişirip yedi. Ateşte pişip lezzetli olmasına ve nefsin haz duymasına razı olmazdı. Malik bin Dinar, süt arzuladı. Kırk yıl sabretti, içmedi. Birtal ona hurma verdi. Hurmayı evirdi, çevirdi, yine sahibine verdi ve: «Buyurun, siz yiyin, kırk yıldan beri hurma yemedim.» dedi. Ebû Süleyman-ı Dıranî'nin müridi olan Muhammed bin El-Cevari der ki: «Ebû Süleyman sırak ekmeğe tuz yemek istedi. Yamına götürdüm. Bir lokma aldı ve yerine koyup ağlamağa başladı ve «Ya Rabbi, benim isteğimi verdin, yoksa bana azab ve ceza nu vereceksin, terbe ve istîğfar ettim, sen affeyle Allâhum.» dedi.»

Malik bin Daygam (r.h.a.) der ki: «Basra çarşısında göşüm tereye ilişti, iştahımı çekti. Tere yemeyeceğime yemin ettim. Kırk yıl böyle sabrettim.» Malik bin Dinar (r.h.a.) der ki: «Ellü yıldır ki, dünyayı boşadım. O zamandan beri bir yudum süt içmek arzasındayım. Şu ana kadar içmedim ve bundan sonra da fânî dünyadan göçüp Cenâb-ı Hak'a kavuşuncaya kadar içmeyeceğim.» Hammad (r.h.a.) der ki: Davud-ı Tâin'in kapısına geldim. Birden kulağıma bir ses geldi, diyor da ki: «Bir defa benden havuç istedin, sana vermedim. Şimdi de benden hurma istiyorsun. İsteğine hiç kavuşamazsın.» Hammad der ki, içeri girdim, Davud-ı Tâi'nin yanında hiç kimse görmedim. Meğer ki, kendi nefisine hitap ediyormuş. Utbe'nin - Gulam Abdulvahid bin Zeyd'e dedi ki: «Fîlân kimse kalbindeki belâ hâllerden bahsediyor. O hâller bende yoktur.» Abdulvahid dedi ki: «O adam kuru ekmek yiyor. Sen ise ekmek ile hurma yiyorsun. Onun için o hâl onda var, sende yoktur.» Utbe dedi ki: «Eğer ben de kuru ekmek yersem, o derceye erişir miyim?» «Evet» dedi. Bundan sonra hurma yemağı bıraktı ve ağladı. «Niçin ağlıyorsun?» dediler. «Benim nefsim hurmayı seviyor. Benim doğruluk ve irademi bilir ki, bundan sonra hurma yemeyeceğim. Onun için nefsim ağlıyor.» dedi.

Ebu Bekir-i Lefîf diyor ki: «Ben öyle bir kimse bilirim ki, onun nefsi birşey arzulayıp ona; "on gün birşey verme sonra isteğimi ver" deyince: "Ben on gün birşey yememem değil, bu arzudan vazgeçmemi istiyorum." derdi.

Şeriat ve tarikat ehlinin riyazet şekli, çabı ve mücahadesi bu anıttığımız gibî idi. Bir kimse bu derceye ulaşamazsa, hiç olmazsa, arzularının bazısından vazgeçmeli ve fakirleri kendi nefsine tercih etmelidir, devamlı et yemağını yememelidir. Zira Hz. Ali bin Ebi Tâlib buyuruyor ki: «Kırk gün devamlı et yiyenin kalbi sertleşir ve kırk gün et yemeyenin de alâkı bezülür.» O hâlde normal Hz. Ömer'in yaptığı gibidir. Buyurur ki: «Ben kendi oğlama bir gün et, bir gün yağ, bir gün süt, bir gün sirke ve bir günde yalnız ekmek veririm.» Müstahab olan müridin yemekten hemen sonra uyumamasıdır. Zira

böyle yaparsa iki gâfilati bir araya toplamış olur. Hâdisle: «Yediğinin yemeği, namaz ve zikirle hamedlip erdân ve yemeği hamedmetmeden yutmayın; sıra kalbiniz kararır ve vaktiniz heder olur.» Demişlerdir ki, yemekten sonra dört rekât namaz kılmak, yüz tesbîh çekmek, sonra Kur'an okumalıdır.

Büfyan-ı Sevrî (r.h.a.) çok yemek yediği geceyi ıyık ederdi ve derdi ki: «Hayvana fazla yem verince onu ağır işlerde kullanmak gerekir.» Büyük velîlerden biri, müridlerine: «Arzuladığınız şeyleri yemeyin, yerseniz onu dört ediniz aramayın, ararsanız sevip de mâlîm göre edinseseyin.» derdi.

Çalışma ve Mücahadenin sırrı ve mücadelede de pîr ile mürid arasındaki fark:

Bil ki, az yemekten maksat, nefsin kırılması, eğilmesi, itaat etmesi ve terbiyelenmesidir. Nefs bu hâl üzere istikrar bulunca, çok yemek ağırlığından ve giddetli isteklerden kurtulur. Bu sebebledir ki, pîr müridine riyazette olan zor işleri teklif eder ve kendisi de yapmaz. Zira maksat yalnız ağırlık zahmetini çekmek değildir. Belki maksat, yemeği mideye ağır gelmeyecek kadar yemeğe alışmak ve az yemek zahmetini de hissetmemektir. Zira midenin ağırlığı ve az yemenin sıkıntısı kalbi meşgul eder. Ve ibâdetlerden alıko. Nefsin kemâl ve cemâli, meleklerin sıfatında olmalıdır. Meleklerin ne az yemek sıkıntısı ne de çok yemek ağırlığı vardır. Nefs başlangıçta alıştırmadan bu ıstıla ulaşılmaz.

Bunun için bazı büyük zatlar kendilerine su-i zanda bulunmuşlar, nefislerinin başını burakmayıp tedbir ve ihtiyat elatine girmişler ve daima riyazet yapmayı tercih etmişlerdir. Dereceleri daha yüksek olanlar ıstılâ haddi üzere istikrar bulmuşlar. Bu hususun sıhhatine delil şudur ki, Peygamber bazen öyle oruç tutardı ki, bundan sonra hiç iftar etmez sanırlardı. Bazen de o kadar iftar ederdi ki, bundan sonra oruç tutmaz sanırlardı. Evinden yemek isteyince, bulurur bes yerd, bulunmazsa bugün oruç tutayım derdi. Bah ve eti severdi. Maruf-ı Kerhiye güzel yemekler getirirlerdi, o da yerd. Ama Bîr-ı Hafî yemecd. Maruf-ı Kerhi'den bu hususu sordular. Dedi ki: «Kardeşim Bîr-ı Hafî riyazet yoluna gitmiştir. Hana marifet kapısı açılmıştır. Ben mevlânın sarayında misafirim. Eğer ihşam edip bir şey verince yerim. Eğer vermezse sabrederim. Benim ara yerde tasarrufum kalmamıştır.» Bu makam alınakların yanaklığı yerd. Zira nefisine muhalefet edemeyen kimse ben de Maruf-ı Kerhi gibi arifim deyip çalışma ve mücahadeyi bırakır. Riyazet ve mücahadeyi ancak iki kimse bırakır: Biri, siddik makamına yerleşen siddiktir. Diğeri de kendi ayaklarını sağlam ve kaymaz sanır. Maruf-ı Kerhi'ye her türlü tasarruf hâni olmuştur ki, eğer onu el veya dil ile rencide etarsa, öfkelenmez, kırmaz. Her ne gelirse Hak'tan töldü. Bu mertebeye, nice zamanlar riyazetle ulaşmıştı. O hâlde bu söz ondan ve onun emsalinden doğru olur, herkesten doğru olmaz. Surr-ı Sekatî, Malîk bin Dinar ve Bîr-ı Hafî, kendi nefislerinden emin olmayıp riyazet yoluna

elden bırakmazlardı. O hâldde başkalarının kendilerinde böyle bir şey hayal etmeleri imkânsızdır.

ARZULARDAN VAZGEÇMEK ESNASINDA MEYDANA GELEN ZARARLAR

Bil ki, arzuları terk etmekten iki zarar doğar: Biri, bazı kimseler bazı arzularına yapar. Fakat başkalarının buna bilmemesini istemez. Bu menâfıklığın tâ kendisidir. Bâzen şeytan onu aldatıp der ki, bu hususu insanlardan gizlemekte sevâb vardır. Zira insanlar buna bilirse sana uyarlar. Bu, yalnız şeytanın aldatması ve nefsin isteğidir. Bâzıları da arzuladığı şeyi satın alıp evine götürür. Sonra onu gizliden sadaka verir. Bu en yüksek sadakadır ve Sâddıkların en gâzide âmelidir. Bu, nefse gayet zor gelir. İhlâsın alâmeti, bunun nefse, kolay gelmesidir. Eğer zor geliyorsa henüz kalbinde rıyayı saklı bulunduruyor ki, Hakk'a değil, rıyaya ilâat etmiş oluyor. Yemek arzusunun kaçıp rıyaya düşen kimse, yağmurdan kaçıp da oluğun altında duran kimseye benzer.

FERCİN (TENASUL UZVU) ARZUSU

Bil ki, cıma arzusu, kadınlarla sohbet isteği, insana, «Kadınların tartışmalarınıdır.» anlamınca, nesil tohumunu ekmeye sebep olmasa için verilmiştir. Böylece Allah'ın izniyle o tohum nevgi nema tohumu doğum ve çoğalma silsilesi kesilmez. Bir de, cıma lezzeti, cennet lezzetinin numûnesidir. Fercin arzusunun zararı çok büyüktür. İbâs, Mûsâ (a.s.) ya dedi ki, hiçbir kadınla yalnız oturma. Zira hiçbir erkek namahrem bir kadınla yalnız bulunmaz ki, ben bir fitne çıkarmak için onlarla beraber olmayayım. Sâid bin Müseyyeb der ki: Hak Teklî, Şeytanın kadınlar vasıtasıyla insanları aldatmaktan ümitsiz kestiği bir Peygamber gündermemiştir. Ben kendim için kadınların şerrinden korktuğum gibi, hiçbir şeyden korkmama. Bunun için kendi evim ve kızımın evinden başka bir yere gitmem.»

Fercin arzusunda da ifrat, tefrit ve orta haller vardır. İfrat, fahişelikten ve yalagmaz şeylerden utanmayıp kendini tamamiyle bunlara vermektir. Bu durumda, bu arzuyu kırmak onun üzerine farz olur. Bunu kırmak da ya cruç tutmakla ya da evlenmekle olur. Tefrit, cıma arzusunun hâc olmamasıdır. Bu da noksanlık olur. Orta, arzusu olmasa ve tasarrufu altında bulunmasıdır. Bazı kimseler, ilâc ve tedavi ile şehvet ve cıma arzularını kuvvetlendirmek istiyorlar. Bu, büyük bir cahâletten ileri gelir. Bu, arı kovanına karıştırıp arıları kışıraran ve arılar başına uğuzunca da kaçıp kurtulmak için çare arayan kimseye benzer. Ancak evli kimsenin helâlini korumak gayesiyle yapması câizdir. Zira erkekler, kadınların muhafazasıdır. Garib bâdiler de gelmiştir ki, Peygamber buyurur ki: «Kendinde şehvet mayıfığına hissedince Cibrîl bana herise yememi emretti.» Bunun sebebi de Pey-

gamberin dokuz tane haramanın olması ve onlar bütün insanlara haram oldukları için başka kimseye helâl olmaktan ümitlerinin kesik olması idi.

Fercin arzusunun âfetlerinden biri de, aşktır. Aşk sensuz günahlara sebep olur. Başlangıçta aşta ihtiyatlı davranmazsa f'râde elginini elden kaçııp serkeş nefsin elinde esir olur. Bunun ihtiyatı, kişinin gözünü zabtetmesiyle olur. Gözü bir defa tesadüfen ilgisirse, onu zabtetmek mümkün olur. Ama haline bırakırsa sabıa zor olur. Nefis bu hususta bir hayvana benzer ki, bir yere gitmek isteyince, onu çevirmek kolay olur. Ama içeri girildikten sonra kuyruğundan tutup dışarı çıkarmak çok zordur. Demek ki esas mühim olan gözü korumaktır. Said bin Cübeyr (r.a.) diyor ki, Davud (a.s.) ın gitmesi güden idi. Davud (a.s.) oğluna: «Arslan ve ejdehanın arkasından gitmek, kâdınların arkasından gitmekten daha iyidir.» buyurdu. Yahya bin Zekeriyâ (a.s.) a: «Zinâdan başlangıcı nereden başlar.» diye sordular. Buyurdu ki: «Göz ve şehvetten başlar.» Peygamber: «Nazar, şehir ile su verilmiş şeytanın oklarından bir oktur. Allah'tan korkup gözünü haramdan koruyan kimseye, kalbinde tadını duyacak kuvvetli bir iman ihesan edilir.» Yine buyurdu ki: «Benden sonra ümmetine kâdınlar gibi (zor) bir fi'ne barakmadım.» Yine buyurdu: «Göz de ferec gibi, zinâ yapar. Görün zinâsı bakmaktadır.»

O halde gözünü tutamayan kimseye arzusuna tedavi etmesi farzdır. Arzusunun tedavisi oruç tutmaktır. Oruç tutamazsa evlenmektir. Gözünü güzel oğlanlardan ayıramaması ise, büyük bir âfettir. Zira bunun helâl şekli yoktur. Bir kimse bir sevgiliye baktığı zaman şehveti harekete geçerse ve bundan haz duyuyorsa, ona bakmak haramdır. Ancak çocuk ve yeşilliğe baktığı zaman duyduğu haz kabilinden ise, bu takdirde bakmak zarar etmez. Bunun alâmeti, kalbinde o güzel kimseye yakın olmak arzusunun duyulmamasıdır. Eğer bu istek olursa şehvet alâmetli olur. Zira gül ne kadar güzel olursa olsun, onu öpmek ve ona sarılmak arzusu olmaz. Bakınca, sevgiliye olan istek meydana gelirse lîvatanın ilk besemeği olur. Büyük âkıllardan birisi der ki: «Ötücülerimin arasına bir tüysüz oğlanın girmesinden, bir arslanın girmesinden daha çok korkarım.»

Büyük âkıllardan biri der ki: «Cinna arzusu o kadar bana gâlib oldu ki, onu kendimden atanıyorum ve sabr da edemiyorum. Çok dua ettim, yalvardım. Gece rû'yanında bir şahıs gördüm. Bana dedi ki: "Ey İslâm, sana ne oldu, bu kadar ağlıyorsun, yalvarıyorsun." Duruma ona anlattım. Elimi göğsümün üzerine koydu. Uyanınca, baktım ki şehvet arzusu benden gitmiştir. Üzerinden bir yıl geçince tekrar o şehvet galebesi meydana geldi; yine sensuz dualar yakarışlar yaptım. Yine o şahıs rû'yanında gördüm. Bana dedi ki, bu şehveti senden izale etsem mi ister misin? Evet dedim. Boynunu uzat dedi. Boynunun uzattım, bir kılıç vardı. Üyküden uyandım baktım ki, yine o şehvet benden uzaklaşmış. Bunun üzerine bir yıl geçince tekrar o galebe geldi. Yine dua, yakarış yaptım. Tekrar o şahıs rû'yanında gördüm. Dedi ki,

Allah'tan bir şeyin senden gitmesini istiyorsan, Allah onun gitmesini istemiyor. Uykuşan uyanınca düşündüm ve bundan kurtulmak için evlendim.*

FERCİN ARZUSUNA TERS GITMENİN SEVABİ

Bu ki, istek ne kadar çok olursa, ona muhalefet etmenin sevabı da o kadar çoktur. Cima arzusu, bütün arzılardan kuvvetlidir. Ancak bu arzının matlubu (isteği) çirkinidir. Kişinin şehvetin bu arzusunu vermemesi, ya kötü olduğundan, ya utandığından, ya korkaklığından, ya da açığa çıkıp rezil olmak korkusundandır. Bu sebeplerden ötürü kaçınan kimsenin sevâbe olmaz. Zîrâ bu şeriatın emrine değil, dünyevi plâyeye itaat olur. Fakat günah işlemek imkânından mahrum olmak da saadettendir. Zira hangi sebeble olursa olsun, hiç olmazsa âzabtan kurtulur. Ama bir kimse bu şehvetin arzusunu vermemiş maktadır iken ve hiç bir mâni yok iken sırf Allah korkusundan ondan kaçırur- sa, büyük sevap kazanmış olur ve kıyamet gününde Arz-ı Alâ'nın gö- geshinde olacak yedi sınıfın şümresinden olur. Onun derecesi Yûsuf Peygamberin derecesi olur. Zîrâ bu tehlikeyi atlattırmakta İsmâ, Öc- cû Yûsuf (a.s.) dir.

Süleyman bin Yasar (r.h.a.) çok güzel ve yakışıklı idi. Bir kadın kendini ona teklif etti. Süleyman ondan sakındı ve kaçtı. Yûsuf (a.s.) rû'yasında gördü. Ona: «Yûsuf! Şiddik sen misin?» dedi. Yûsuf: «Evet, ben O Yûsuf'um ki, niyetlendim. Sen de o Süleyman'sın ki, ni- yetlenmedin.» dedi. Bununla «Züleyha Yûsuf'a bir arada bulunmak istedi. Yûsuf'da bu işe niyetlendi.» âyet-i kerîmesinin anlamına işaret etti (*). Yine zikri geçen Süleyman'dan rivâyet edilir. Der ki: «İlâ- ca gütlüğümüzde, Medine-i Münervere'den çıktık, Ehva denilen yere geldik. Yoldaşım bir şey almaya gitti. Ay yüzlü bir arap kadın yunama geldi ve "ver" dedi. Ben etmek istediğimi sandım. Ödünce koydum. "Ben senden etmek istemiyorum, kadınların erkeklerden istediği şeyi istiyorum" dedi. Başımı ödüme eğdim ve ağlamağa başladım. O kadar ağlamışım ki, o kadın dönmüş gitmiş. Yoldaşım pazarımdan geldi. Bende ağlamak eserini gördü. Ne oldu dedi. Ben çocukluğumu hatırlama gel- di, onun için ağladım dedim. İşin gerçeği bu değildir, dedi. "Demek ha- tırında böyle bir şey yoktu. Bana gerçeği söyle." diye haddinden faz- la ısrar etti. Ben de ona hâdiseyi anlattım. O da ağladı. Sen niçin ağ- lıyorsun? dedim. Senin yerinde ben olsam, senin gibi sabredemezdim diye nefsimden çekiniyorum. Mekke'ye geldik, tavaf ve sa' yaptım. Odama geldim, uyudum. Rû'yamda güzel, yakışıklı, beya posu yerin- de bir şahıs gördüm. Şir kimsiniz? dedim. Yûsuf-ı Şaddikim dedi. "Mi-

(*) Bu âyetten, velâin peygamberden istedikleri aradıkları, Fakat dikkat edi- lince bu hükmü Yûsuf (a.s.) verildiği için o velây bir ifâat etmiş olur. Onun âzâretinde ona teklif etmek olur.

sar Azizimin hanımıyla garib bir maceranız var." dedim. "Senin köylü arap kadımla olan maceranız ondan daha garibtir." dedi.

Abdullah bîn Ömer rivâyet ediyor, Peygamber buyurdu: «Eski mamanda üç kimse yolculuğa çıktılar. Akşam oldu. Bir mağaraya girip orda kaldılar. Birden dağdan bir kaya yuvarlanıp mağaranın kapısını kapadı. Dışarı çıkma imkânı kalmadı. O kayayı oynatmak imkânı da yoktu. Dediler ki, bundan ancak dua ile kurtulmak mümkündür. Onun için herbiriniz ilâhî şemâlinde birşey arzetsin. Belki onun sebebi ile Cennet-i Allah bir kapı açar.»

Onlardan birisi dedi ki: «Allahum, sen bilirsin: Benim anam, babam var idi. Onlardan önce asla ne kendim yemek yedim, ne de çocuk çocuşuma yedirirdim. Bir gün bir işle uğraşım. Geç kaldım. Anam ve babamın yanına dönünce, bunların uyuduklarını gördüm. Bir bardak süt getirmiştim. Elimde tuttum ve ayakta onların uyanmasını bekledim. Çocuklarını çok aç idiler. Feryat ediyorlardı. Ben onlara: "Önce anama, babama içirmeden size hisse yoktur" diyordum. Anam ve babam ancak şehir vaktinde uyanırlar. Ben süt bardağını elimde tutuyor uyanmalarını bekliyordum. Çocuklarını aç kalmışlardı. Allahum, eğer o yaptığım şeyi senin rızan için yapıyorsam, bizi bundan kurtar.» Bunu söyleyince, kaya yerinden oynadı ve biraz ışık göründü.

İkinci dedi ki: «Allahum, sen bilirsin ki, benim bir amcam kız var idi. Ben ona âşık olmuş idim. O bana uymazdı, yüz vermezdi. Bir süre büyük bir kışık oldu. Kışktan çok perişan olduğu için benimle mizah ve lûtfle edip yakınlık göstermeye başladı. İsteğimi vermek şartıyla ona yüzümlü altın verdim: ona yaklaşmak isteyince, bana: "Allah'ın izni olmadan mührini bozmaktan korkmaz mısın?" dedi. Bu söz benim içine çok tesir ettiği için, korku kalbimi kapladı. Ondaki çekims ve o yüzümlü altından da vazgeçtim. Ondan sonra da hiç peşine düşmedim. Halbuki dünyada onu istediğim gibi hiçbir şeyi istemiyordum. Allahum, eğer bunu senin rızan için yapıyorsam, bunun sebebiyle bizi bu tehlikeden kurtar.» Kaya biraz daha açıldı ve ışık da çoğaldı.

Üçüncüsü dedi ki: «Allahum, sen daha iyi bilirsin: Ben bîna işçiler tutmuşum. Birisi ortadan kayboldu. Ücreti yanımda kaldı. O ücretle koyun satın aldım, ticaret yaptım. O mal çoğaldı. O kimse ücretini almaya geldiği zaman, koyun ve sağırılar bir sahrayı dolduruyordu. Ona bunların hepsi senin ücretinden meydana geldi. Hepsi senindir, deyince, benimle alay mı ediyorsan diye inanmadı. Sonunda olanı ona anlattım. O kadar çok emelden bir tane alıkoymadım. Allahum, eğer bunu senin rızan için yapıyorsam, bunun sebebiyle sen bizi kurtar.» Kaya yerinden oynadı ve yol açıldı. Hepsi kurtulduklar.

Ebü Bekir bîn Abdullah (r.h.a.) der ki: «Bir kasap bir komşusunun câriyesine âşık olmuş idi. Bir gün câriyeyi bir köle birinin evine gönderdiler. Kasap câriyenin arkasından yetişip aniden ona sarıldı.

Câriye dedi ki: "Ey delikanlı, sen bana âşk olduğundan çok ben sana âşkı; fakat Allah'tan korkuyorum. Kasap: Sen korkuyorsan, ben niçin korkmayayım, dedi ve tesbe, istiğfar etti. Yolda kasaba çok hararet galib geldi ve susuzluktan ölmek korkusuna düştü. O zamanın peygamberinin elçilerinden biriyle karşılaştı. Sana ne oldu diye sordu. Kasap: "Susuzluk galebe etti. Çok perişan oldum" dedi. O kimse gel dua edelim. Belki bir parça bulut gelir, şehre varıncaya kadar başımız üzerinde gölge olur. Kasap benim hiç taa'im yok. Sen dua et. Ben de âmin diyeyim, dedi. Öyle yaptılar. Bir parça bulut geldi onların başı üzerinde durdu. Onlar yürüdükçe, bulut da beraber giderdi. Bir-birlerinden ayrıldıkları zaman, bulut kasap ile gitti. O kimse güneşin aşağıda kaldı. Kasaba dedi ki: "Ey delikanlı, benim taa'im yok diyardım. Şimdi, anlaşıldı ki, senin taa'im varmış. Bulut seninle beraber gidiyor" kasap dedi ki: "Ben kendimden hiç hayır ve taat bilmiyordum. Ama şu kadarını biliyorum ki, o câriyenin sözü ile tesbe ve istiğfar ettim" o kimse dedi ki, evet, böyledir. Zira Allah katında kabul edilen tevbenin, teskiri büyüktür."

KADINLARA BAKMANIN AFETİ

Bil ki, cinsel arzuya sahip her insanın kendini koruması zordur. O halde en iyisi bu için bağında ihtiyatlı davranıp gösünü korumaktır. Ali bin Ziyad der ki: «Kadının örtüsüne bile bakmak câiz değildir. Çünkü mahakkak ondan kalbe arzu ve şehvet düşer. Esasen kadınların elbisesine bakmaktan, güzel kokularını koklamaktan, seslerini dinlemekten kaçınmak faradır. Hatta seni görecekləri yerden veya senin onları göreceğin yerden geçmekten de kaçınmak lâzımdır. Çünkü güzel bulunan yerden geçmek, şehvet tohumuna nefes ve bozuk fikirleri kalbe gönderir.

Kadınların da güzel erkeklerle bakmaktan kaçınmaları lâzımdır. Şehvet kasdıyle olan bakmalar haramdır. İster erkeğin kadına, isterse kadının erkeğe bakması olsun. İkisi de birdir. Şehvet kasdıyle elbiseye bile bakmak haramdır. Ama tesadüfen gözü düşerse, günahkâr olmaz. Fakat gösüne hakim olup fazla bakmamalıdır. Eğer ilk defa gösü düşünce, gösünü ondan ayırmazsa, yahut ikinci defa bakarsa, haram olur, günahkâr olmuş olur. Peygamber buyurdu ki: «Kasatsız olan ilk bakış senindir. (Yâni ondan sana mes'ûliyet yoktur). İkinci kasatlı bakış ise senin aleyhinedir.» (Yâni mes'ûliyeti vardır). Yine buyurur ki: «Bir kimse âşk olur da âşkını kalbinde gizleyip açığa vurmazsa ve âşkına uyup günah işlemese ve bu halden ölmürse, şehidler zümresinden yazılır.»

KENDİNİ KORUMAK

Harama, birinci bakış kasatsız olunca, kendini ikincisinden korumak, bakmak istememeli ve âşkı kalbinde gizlemelidir.

Bil ki, erkek ve kadınların meclislerde ve ziyafetlerde arada perde ve örtü olmaksızın bir arada toplanmaları kadar büyük bir fesâd kaynağı yoktur. Yağmak ve peçe bağlamak da kıfâyet etmez. Zîrâ yağmak ve peçe beyaz ve câzib olup bunları bağlamak külesine katlanmaları şehveti tahrik ederler. Bazan peçeli iken daha güzel görünüdür. O hâlde kadınların, beyaz peçe ve yağmak bağlayarak ve süslenip püstenerek dışarı çıkmaları haramdır. Bunu yapan kadın akl olur. Kadının bu hâline rüşâ gösteren kocası, babası ve kardeşi de bu günaha ortak olur. O kadınlara bakmaktan kalbe meydana gelen şehvetin ve bu şehvetten meydana gelen fesâdın vebali onların dışarıya çıkmalarına müsaade edenlerin boynudur.

Hicrî erkeğe, şehvet kasdıyla kadın effâsesini giymek, yahut ellemek câiz değildir. Yine kadına reyhan, elma, yahut âdet olan bir şey vermek ve bunları kadınlardan almak, yahut kadınlarla câzîk ve yumaşık konuşmak da câiz değildir. Kadınlara da erkeklerle sert ve hâşın konuşmalarıdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Kadınlara konuşurken, tatlı ve câzib konuşmayınız; kalbinde hastalık olan tamsa eder. Konuşurken yarıda göre konuşun.» Namahrem kadınların sa kistikleri testiden, onların ağularının değdiği yerden su içmek, dişlerinin değdiği meyveyi yemek câiz değildir. Hakem der ki: «İbâ Eyyub-i Ensârî'nin âilesi, Peygamberin ölümden kaldırdıkları yemek-kaplarının, Peygamberin ölümlü ve ağınan değdiği yerlerini teberrükken yalarkardı ve gözlerine sürerlerdi.» Bunu sevâb niyetiyle yapıyorlardı. Şehvet ve nefsanî arzu ile böyle yapmak şühhesiz haram olur.

Demek ki, kadınlar ile ilgill olan şeylerden kaçınmak kadar mühim bir şey yoktur. Yoksa bir kadın veya bir oğlanla karıştığı zaman, «Bir hak, nasıldır?» diye vevase verir. Sen bu durumda şeytan ile münakaşa edip, «Niçin bakayım? Çirkin ise bakmakla huzursuz olurum. Hem de günahkâr olurum. Zîrâ ben onun güzel olmasına düşünerek bakmak olurum. Gâzel ise, benim olmadığın için bir günahkâr olurum. Beyhûde yere hasretti, âlemi kalbinde kahr. Onun arkasından gidersen, belki bütün ömrünü ve dinini onun aşkına heder etmiş olurum ve musadımına ermemiş olurum.» demelisin.

Peygamberin gövâ bir güzel kadına ilişti. Hemen eve gelip ehliyle buluşta ve sonra dışarı çıkıp bayırdı ki: «Bîrâhîm ölümden şeytan gibi bir kadın geçerken, ona bir vevase gelirse, hemen kendi hanımına gitsin. Zîrâ namahremdeki şey, hanımdaki şey gibidir, başka değildir.»

ÜÇÜNCÜ ASIL

KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ

Bil ki, dil, Hak Teâlâ'nın acayip yaratıklarından biridir. Göründüğünde bir et parçasıdır. Fakat hakikatte varlık çerçevesi içinde olan herşey, onun tasarrufu altındadır. Hattâ mevcut olmayan şeyler dahi

onun tasarrufundadır. Zîrâ dil hem yok olanları, hem de var olanları anlatır. Belki o akıl vekilidir. Hiçbir şey de akıl kuşattığı dairenin dışında değildir. Akla ve hayale gelen herşeyi dil ile ifâde etmek mümkündür. Diğer uzuvlar böyle değildir. Zira gösün tasarrufunda, renkler ve şekillerden başka bir şey yoktur. Kulağın da tasarrufunda, ses ve sedadan başka bir şey yoktur.

Diğer uzuvlar da böyledir. Herbir uzvun hüküm ve iradesi beden-in bir köşesindedir. Ama dil hükmü, bütün bedende geçerlidir. Dil kalbin karşısında durur. Kalbin hazinesinde bulunan garib sûretleri, değişik şekilleri ifâde etmekten başka, kalbin dışından nice sûretleri kalbe ulaştırır. Dilin konuştuğu herşeyden kalb ayrı bir safâ, ayrı bir hâl alır.

Meselâ, dil yalvarıp yakarmaya başlayınca ve bunları ifâde eden kelimeleri söyleyip feryad ve figân etmeye başlayınca, kalb şefkât, acıma, dâlime ve kasavet sıfatları almaya başlar. Kalb ateşinin baharı beyne yündür ve gözlerden yaşlar damlamaya başlar. Dil sevin-dirici, neşelendirici sözleri, kalbi okşayan güzel vasıfları ifâde etmeye başlayınca, kalbe neşe ve sevinç meydana gelir; mayıl ve şehvet damarları, şevk ve muhabbet telleri hareket etmeye başlar. Bunun gibi dil ile söylenen her sözden kalbe yeni bir sıfat meydana gelir.

Böyle ki, eğer çirkin sözler söylenirse, kalb kararmaya başlar; eğer güzel söz söylenirse, kalb aydınlanmaya başlar ve eğer dil eğri sözleri söylemeye alırsa, kalb de eğri olur, doğru şeyleri idrâk etmekten uzaklaşmaya başlar. Tıpkı eğri aynanın aya sûretini eğri gösterdiği gibi. Bunun içindir ki, yalnızca şairlerin rû'yası da umumiyetle gerçeğe uygun olmaz. Bu dünyadan göçünce, bütün lezzetlerin en üstünü ve irtiklerin sonu olan Allah'ın cemâli de kalbinde doğru görünmez ve o büyük lezzetin saadetine mahrum kalır. Tıpkı güzel bir yüzün, eğri bir aynada çirkin görünmesi gibi. Meselâ, kilece önüne veya boyuna bakılınca, bakan ne kadar güzelliğe şahid olursa, yine orda lezzet ve güzelliği bulamaz. Demek ki öbür dünyanın hâlleri, durumu ve Allah'ın işlerinin hakikat ve sırları da böyledir. O hâlde kalbin eğri ve doğru olması, dilin eğri ve doğru olmasına bağlıdır. Bu sebeble kâinatın Peygamberi buyurur ki: «Kalb müstakim olmadan, iman müstakim olmaz. Ve dil müstakim olmadan kalb müstakim olmaz.»

Bu itibarla dilin âfetlerinden kaçınarak dinin mühim işlerinden- dir. Biz bu anlık sükûtuñ fâziletini beyan edeceğiz. Önden sonra di- lin âfetlerini ve çok konuşmanın zararını ve fuzûlî konuşmanın, mü- nâzaa, mücadele ve münâkaşa yapmanın âfetlerini; övmenin, çirkin söylemenin ve dil kullanmanın fesâdına anlatacağız. Sonra da lânet et- menin, lâife ve alay etmenin zararını; yalan söylemenin, gıybet yap- manın, söz taşımamanın ve ikyâzlılığın âfetlerini; övmenin, yermenin zararını ve bunlarla ilgili olan şeyleri tamamiyle beyan edeceğiz ve herbirinin ilâhının ne olduğunu açıklayacağız İnşallah.

SUSMANIN FAZİLETİ VE SEVAPLARI

Bil ki, dilin âfetleri çoktur ve onlardan korunmak hayli zordur. Mümkün olduğu kadar susmak en güzel sıfattır. O hâlde insan zarûret miktarından çok konuşmamalıdır. Şöyle demişler: Ebdîl'lar, konuşması, yemesi ve uyuması zarûret miktarınca olan kimselerdir. Hak Teâlâ buyurur ki: «Sadaka işlemek ve hayır yapmak konularından ve insanların arasını düzeltmekten başka konuşmalarda hayır yoktur.» Peygamber buyurur ki: Susan kurtulur.» Yine buyurur ki: «Karı, fere ve dilini koruyan kimse, tamâniyle korunmuştur.» Müaz bin Cebel Peygamberden «Hangi amel en âzîzetlidir.» diye sordu. Peygamber mübarek dilini ağzından çıkarp parmağını üzerine koydu. Yâni amel-lerin en âzîzetlisi susmaktır, demek istedi.

Hz. Ömer buyurdu ki: «Hz. Ebû Bekir'i gördüm: Ehlîyle dilini sıkı tutmuş konuşuyordu. Dedim ki, ey Resûlallah'ın halifesi ne yapıyorsun?» dedi ki: «Bu beni zor ve tehlikeli işlere sokmuş.»

Peygamber buyurdu ki: «İnsanların hatâlarını çoğu dilden- dir.» Yine buyurdu: «Şiye ibâdetlerin en kolayına haber vereyim mi? Diliniz sussun.» İsa'ya dediler ki, bizi cennete götüreceksin bir amel öğret. «Hiç konuşmayın.» dedi. Yapamayız dediler. «Öyleyse hayırdan başka konuşmayın.» dedi. Peygamber buyurdu: «Sükût ve ve-kâh bir mülkünü görürseniz, ona yakın olun. Çünkü o hükümsüz de-ğildir.» İsa buyurdu ki: «İbâdet on kısımdır. Dokuz susmak ve bir kısmı da insanlardan kaçıp uzlet etmektir.»

Peygamber buyurur ki: «Çok konuşan çok hatâ eder, çok hatâ eden çok günah işler, çok günah işleyen de cehennem ateşine lîyak olur.» Bu sebepten İdi ki, Ebubekir'i's-Sedîk konuşmamak için mü-bârek ağzının bir taş alırdı. İbnî Mes'ûd (r.a.): «Dil gibi ebedî hapse lîyak bir şey daha yoktur.» demiştir.

Yûnus bin Ubeyd (r.h.a.) der ki: «Dilini ve kulağını koruyup da bütün işlerinde bu âzîzliğinin faydasını bulmayan bir insan görme-dim.» Müavîye'nin Meclisinde bazı kimseler konuşuyordu. Ahmed bin Kays da susuyordu. «Niçin konuşmuyorsun? Ahmed» dediler. «İhlâsî hakikat konuşursam, Allah'tan korkarım; doğru konuşursam, sözden korkuyorum.» dedi. Reîd bin Haysem, (r.h.a.) yirmi yıl dünya kalâmı konuşmadı. Her sabah yatağından kalkınca, eline kâğıt kalem alırdı ve her ne konuşursa yazardı. Akşam olunca, bu sözlerden kendini hesaba çekardı.

Bil ki, susan kimse'nin bütün bu âzîzleti şu sebebledir ki, dilin âfe-ti çoktur. Daima boş yere hareket edip konuşması ona kolay gelir. Fakat hakki bâtıldan ve iyîyi kötîden ayırtedemez. Susmasıyla bu mes'ûliyetten kurtulur. Kalbin himmeti, niyeti ve aklı dağılmaz. Zikir ve fikirle meşgûl olur.

Bil ki, sözler dört kısımdır: Birincisi, sadece zarar getirir. İkinci-si hem zarar, hem de faydası olan sözlerdir. Üçüncüsü, ne zarar, ne

de faydası olmayan sözlerdir. Buna fuzûlî sözler denir. Bunun vakti zayi etme zararı yeter. Dördüncüsü, sadece fayda getiren sözlerdir. O hâlde sözün dörtte üçü terk edilmeli, dörtte biri konuşulmalıdır. Nitekim Cenâb-ı Allah buyurur: «Sadaka ve hayır buyurmak ve insanlar arasını bulmak harîk, konuşmada hayır yoktur.» Peygamber de buyurur ki: «Susan kurtulur.» Dilin âfetlerini bilmeyen dilisiz kalmayan hakikatini bilemezsin. Biz —inşallah— onbeş tane olan bu âfetleri etraflı olarak anlatacağız.

DİLİN AFETLERİ

1 — Lüzumlu olmayan, yani terkedilmesinde dîni ve dünyevi zarar olmayan sözleri konuşan, ilâm'ın güzelliğinden çıkmış olur. Zira Peygamber buyurur ki: «Lüzumsuz şeyi terketmek, kişinin müslümanlığının güzelliğindendir.»

Bu sözlerin misali şudur ki, arkadaşlık yaptığın insanlara, yaptığın yolculuklara, gezdiğin şehirleri, o şehirlerde gördüğün çeşitli yemekleri, muhtelif dağları, bahçeleri ve geçmişe ait hâlleri olduğu gibi anlatmaktır. Bunların hepsi fuzûlî olur. Zira bunlar terkedilebilir. Terkedilmesinden de hiç zarar gelmez.

Bunun gibi sana lüzumlu olmayan bir şeyi sormak da fuzûlî söz olur. Bu da, ancak sorulmasından zarar gelmezse fuzûlî söz olur. Ama «Oruçlu musun?» diye sorarsan, «Oruçtayım» dersen, ihâdetini ishar etmiş olursun. «Değilim» dersen, yalan söyleyip günah işlemiş olursun. Bu günaha da sen sebep olursun. Bu ise zaten zararın tâ kendisidir. Bunun gibi, «Nereden geliyorsun, ne yapıyorsun? Ve ne yapıyorsun?» diye sorarsan, belki açuklayarsa, yalan söyler. Bu zaten bâtıldır. Fuzûlî söz baki olmayan sözlerdir.

Lokman Hekim bir yıl Davud'un yanında kaldı. Davud (a.s.) mırh yapıyordu. Ne yaptığını öğrenmek istedi. Fakat sabredip sormadı. Nihayet Davud, tamamlayıp sırtına onu giyip: «Harp için güzel eldivendir. Fakat insanların çoğunun yanında rağbeti yoktur.» dedi. Bunun gibi sualleri, insanların ahvâlini öğrenmek isteyen veya söz aşp dostluğunu izhar etmek isteyen kimseler sorar. Bunun ilâci, üdimü yakın mülâhaza edip şöyle düşündürmektir ki, her zikir ve tesbîh kıymetli bir hazinedir. Eğer zayi ederse, zarar etmiş olur. İlim ilâcı budur. Amelî ilâcı ise, ya insanlardan uzlet etmek, ayrı yaşamaktır yahut ağzına bir taş parçası almaktır.

Birkiyet edilir ki: Peygamber ile birlikte savaşan bir yiğit âşud oldu. Onu, çok açlığından karnına taş bağlamış olduğu hâlde buldular. Annesi yurdündeki tozu temizledi ve: «Cennet sana ahiyet olsun.» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Ne biliyorsun? Belki hayatında kendisine lâzım olmayan bir şey ile bahâllik etmiştir, yahut kendisine lâzım olmayan bazı kelimeler söylemiştir.» Peygamberin bu sözünün mânâsı şudur ki, belki kıymet gününde ondan hesap isterler. Halbuki, âhiyet meşakkatsiz ve hesapsız olan şeydir.

Bir gün Peygamber buyurdu ki, bu saatte bir cennet ehli kapıdan içeri girecek. Sonra Abdullah bin Selâm içeri girdi. Bu hususu ona haber verip dediler ki, «Ey Abdullah! Senin amelin nedir ki, bu saadete eriştin?» Dedi ki, «Benim amelim az bir şeydir. Fakat bana lüzum olmayan sözün çevresinde dolaşmadım ve insanlar hakkında su-i zanda bulunmadım.»

Bil ki, bir kelime ile ifade edilmesi mümkün olan bir şeyi iki kelime ile ifade etmek, fuzûl olup vebâli olur. Sahâbeden birisi der ki, bazı kimseler benimle bazı sözler konuşurlar ki, onun cevabı bana, soğuk ve tatlı suyun, susuzsa tatlı geldiğinden daha çok tatlı gelirken, fuzûlî olur korkusuyla ona cevap vermeye kalkışmıyorum. Müstarrîf bin Abdullah der ki, «Hak Teâlâ'nın celâli, kalbinde yüksek olmalıdır. Şöyle ki, önemsiz sözler arasında onu (Allah'ı) anmamalıdır. Meselâ hayvanlara kedîye, "Allah seni şöyle böyle etsin" dememelidir.» Peygamber buyurdu ki: «Saadeti insanlar sözünün fazlasını gerye bırakarak, mahmûn fazlasını ise, veren, yâni kesesinin mührünü çıkıp diline varan kimselerdir.» Peygamber buyurdu ki: «İnsanlara dilden daha kötü bir şey verilmemiştir. Bil ki, hangi kelimeyi konuşursan, onu senin üzerine yazarlar. "Bir söz söylemez ki, Rakib ve Atid melekler yanında bulunmasın." Eğer melekler sizin sözlerinizi bedava yazmayıp karşılığında ücret talep etselerdi, ücret korkusundan on sözün değerini terkeder, birini söylerdiniz. Halbuki, çok konuşmakta vakit akıptıktan sonra zarar, ücret vermek zararımdan fazladır.»

2 — Bâtil ve günah olanları konuşmaktır. Bâtil bîd'at çeşitleriyle sahâbeler arasında yapılan harpler ile ilgili şeyler konuşmaktır. Gönah ise, yaptığı fık ve fesâd başkasına anlatmaktır. Meselâ, içki sohbetini, fesâd toplantılarını anlatmak; yahut bir mecliste iki kişinin birbirlerine sövmelerini, birbirlerini incitmelerini, yahut fuhşiyata ait güldürücü hikâye ve maskaralıkları anlatmak. Bunların hepsi bundan önce anlatıldığı sebepten müslümanın derecesini düşürdüğü gibi, ayrıca günahdır. Peygamber buyurur ki: «Bazı kimseler söylediği sözün ehemmiyetini kavrayamadığı için umursamaz. Halbuki o söz onu cehennemine götürür. Bazen de bazı sözler söyler ki, onların kıymet ve mertebesini bilmez. Halbuki o sözler onu cennete götürür.»

3 — Konuşma esnasında muhalefet münazara ve münakaşaya yapmaktır. Buna şeriat ilaânında «mîraz» (Mîraz) denir. Bazı kimseler vardır ki, bir kimse birşey söyledi mi, onu red edip öyle değil, belki şöyle dedire demeyi adet edinmiştir. Bunun mânası, sen ahmaksan, câhilsin, yalancısın; ben ise aklıyım, akıllıyım ve doğruyım demektir. Bu şifarla bu bir kelime iki belâk edici sıfatı karıştırmış olur. O sıfatlar, biri tekebbür ve biri de canavarlıktır. Tekebbür açıktır. Canavarlık olmasın ise, bir kimsenin hatırını kirdiği içindir. Bu sebeple Peygamber buyurdu ki: «Konuşmada muhalefet ve münakaşayı bırakıp bâtil sözler söylemeyen kimse için cennette bir köşk yapılır. Eğer hakkı cevabı vermemeye sabrederse, bu köşk cennetin en yüksek ye-

rinde yapılır.» Zîrâ hakkı söylememeye sabretmek yalan ve asılsız şey söylememeye sabretmekten daha aordur. Peygamber buyurdu ki: «Kıyl, vелеvki hakkı da olsa, muhalefet ve nizaadan el çekmedikçe imana tamam olmaz.» muhalefet dediğimiz yalnız mezhebler arasında olan ihtilâf değildir. Belki bir kimse bu nâr tatlıdır dese, sen de ekşidir dese, yahut filân yerden filân yere kadar bir fersahtır, dese sen de; bîr fersah yoktur desen bütün bunlar iyi halîler değildir.

Resûlullah buyurdu ki: «Her münakaşa ve inadın keffâret-i iki rek'at namazıdır.» Münakaşa çeşitlerinden biri şudur ki, bir kimse hatâlı konuşursa, onun eksiğini bulup kusurunu göstermektir. Bunlar hepsi haramdır. Zîrâ bundan kalbi kırılır, incinir ve zarûret olmadan hiçbir meselemamı incitmek câiz değildir. Bu hatâları ilân etmek farz değildir. Belki susmak imanın kemâlindeğidir. Bu münakaşa mezhep ayrılıklarında olursa yine iyi değildir. Ancak kabul ümidi olursa, yalnız yerde nâsihat yoluyla hakikati ağızdan bundan müstesnadır. Eğer kabul etmek ümidi yok ise susmak daha hayırlıdır. Peygamber buyurdu ki: «Bârbirleriyle mücadele ve münakaşa eden kavimlerin hepsi, cehennem vadiğinde hatâk oldular.» Lokman Hakim oğluna dedi ki: «Yavrum, âlimler ile mücadele etme; seninle düşmanlık yaparlar ve seni de düşman sayarlar.»

Bil ki, asılsız ve bâtil sözler karşısında sabredip susmak kadar zor hiçbir şey yoktur. Bu, en üstün mücadeledir. Davud-ı Tai uzlet ediyordu Ebû Hanîfe (r.a.): «Ya Davud, nâim uzlet edip meskeninden dışarı çıkmıyorsun?» dedi. Davud: «Ben kendimle cihâd etmekle meşgûlüm. Cihâd beni münazaradan alıyorsa» dedi. Ebû Hanîfe: «Bîri münazara meclisinde bulan, söylenen sözleri dinle, kendin bir şey söyleme.» dedi. Davud: «Münazara meclisine geldim, öyle kaldım, onun gibi hiç zor mücadele görmedim. Bundan daha büyük âfet olur mu ki, bir şekilde mezhep taassubu olsun; bazı kimseler, makama ve şöhret peşinde olup münakaşa ve münazara yaparlar ve cihâdlere cedel dindendir diye âğretsiner.»

Zâten cedel (münazara) hayvani tabiat ve tekebbürün arzusudur. Cihil insanlar, bunun dinden okluğunu sandılar mı, cedel onların kalbinde o kadar perçinleşir ki, onları hiç sabredermezler. Zîrâ bu hususta nefes çeşitli lezzetler hâsıl olur.

Malik bin Dinar (r.h.a.) der ki, «Cedel (münazara) dinden değildir. Bütün cefakârlar cedelden kaçınmışlardır. Fakat eğer hâsım hıfâzı olursa, inat etmeden ve utanmadan Kur'an ve hâdis ile onunla konuşmayı câiz görmüşler. Fayda vermediğini görünce de vazgeçmişler.»

4 — Mal için ya kadı husarunda, yahut başka bir yerde husumet yapmaktır. Bunun da âfeti büyüktür. Peygamber buyurur ki: «Bilgili olmadan birisiyle husumet yapan kimse, husumeti keşfinceye kadar Hak Teâlâ'nın gazabında olur.» Mal için husumet yapmak gibi, kalbi dağıtan, hayatın zekini gideren ve dinin mürüvvetini zayıf eden bir şey yoktur, demişler. Yine demişlerdir ki, takvâ ehlinin hiçbir kimse mal hususunda husumet ve niza, yapmamıştır. Zîrâ fazla söy-

lemezkinin husumet başlamaz. Takvâh olan da fazla söylemekten kaçınır. mücadele eden en azından hasmayla tatlı ve yumuşak konuşmaz. Hafifki tatlı ve yumuşak konuşmanın fâzileti çoktur. O hâlde husumeti olan kimse elinden gelirse, ondan el çekip vazgeçsin. Zîrâ o, ona âhîret azığı olur. Eğer vazgeçmezse, bâri doğrudan başka bir şey konuşmamalı, haksız yere kimseyi incitmemeli, hâsına sert sözler söylememeli, sövmemeli beddua etmemeli ve lâve etmemelidir. Çünkü bunların hepsi dinin helâk sebepleridir.

5 — Söyüp fuhşiyat söylemektir. Peygamber buyurmuştur ki: «Kötü söz söyleyenlere cennet haramdır.» Yine buyurmuş ki: «Cehennem ehlinin öyle kimseler vardır ki, onların ağzından çıkan pislik kokusundan bütün cehennem ehli feryad edip bunlar kimdir? diye sorarlar. Bunlar, nerde bir pis ve fahiş söz işitirler, onu sevip söyleyen kimselerdir diye cevap verilir.»

İbrahim bin Meysere (k.s.) der ki: «Kötü söz söyleyen kıyamet gününde köpek süratinde olur.» Fahiş sözlerin çoğu, çirkin ifâdelerle cimayî ifâde etmektir. Nitekim fuk ve fesâd ehlinin âdeti budur. Sövmek ise, cimayı birisi hakkında söylemektir. Peygamber buyurdu ki: «Anasına babasına sövme lânet olsun.» Dediler ki, «Ya Resûlallah, buna kim yapar?» Buyurdu ki: «Bir kimse, bir kimsenin anasına - babasına söver, o da onunkine söver. Hakikatta kendisi anasına babasına sövüştü olur.»

Cimayı, sarîh değil, kinaye ile ifâde etmelidir ki, fuhşa girmesin. Cima gibi çirkin olan herşeyi sarîh değil işaretle ifâde etmelidir. Hanımların isimini de açık değil belki kinaye yoluyla söylemelidir. Bir kimsede basur, alben hastalığı veya başka çirkin bir hastalık olursa, söyleyecek olduğu zaman adı yerine «hastalık» demelidir. Vefhâsî kelimeleri kullanırken güzel ve edebi gözetmelidir. Çünkü bunları çirkin bir kelime ile ifâde etmek, bir nevi fahiş söz olur.

6 — Lânet etmektir. Gerek hayvanlara, gerek âlemlere ve gerek insanlara olsun lânet etmek mezmumdur. Peygamber buyurmuştur ki: «Mü'min olan lânet etmez.» Seferde bir hanım bir deveye lânet edince, Peygamber buyurdu ki, «Devenin sırtındaki herşeyi alın ve kâfil-leden sürün, gitsin. Zîrâ e me'ûn aldın.» O deve bir müddet öyle yürüdü. Kimse yanına yaklaşmadı. Ebû Derda (r.a.) der ki: «Biri, insana, toprağa, yahut bir şeye lânet ederse, o da der ki, hanginiz Allah'a asi ise, lânet ona olsun.» Bir gün Ebû Bekir'i-Siddîk bir şeye lânet etti. Peygamber üç defa, «Sâdik ve lânet bir yerde nasıl olur?» dedikten sonra: «Kâbe sahibinin hakkı için olamaz» buyurdu. Ebû Bekir'i-Siddîk: «Tevbe olsun, ya Resûlallah!» deyip keffâret için bir köle âzad etti.

Bil ki, belli bir kimseye lânet etmek chiz değildir. Ancak kötü hal üzere olan topluluğa chizdir. Nitekim zâlimlere, kâfilere ve âsıklara lânet olsun denir. Ama mü'âzile ve keramiye cemaatlarına lânet olsun sözünde tehlike vardır. Zîrâ bundan fesâd doğar. Fakat geriatte haklarında lânet bulunan kimselere lânet edilir. Yine küfür üzere ol-

3 — Lâtime (şaka) dir. Peygamber lâtime yapmayı yasaklamıştır. Fakat az olmak şartıyla arada yağımak helâldir. Lâtifecinin şartı, lâtime yaptığı kimsenin güzel ahlak sahibi olması, âdet edinmemesi, lâtime yaparken haktan başka bir şey söylememesi ve kimsenin aybını ve gaybetini zikir etmemesidir. Fakat lâtime namına çok şey yapıyor ve çok gülmeye sebep oluyor. Çok gülmekte de kalbi kararıyor, insanın vekar ve heybeti yok olur. Lâtifeden nefret ve soğukluk da hâsıl olabilir. Peygamber buyurur ki: «Ben lâtime ederim, fakat haktan başka bir şey söylemem.» Yine buyurdu: «Ben kimseler, insanları güldürmek için sözler söylerler ki, onunla yerde gök arasına kadar uzak düşer.» Güldürdü her şey insanıdır. Gülmekten teessüsten fazla olması câiz değildir. Peygamber buyurur ki: «Benim köldüğüm şeyi siz bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.» Birisi sevinip gülerken, büyük zatlardan biri ona: «Kiyâmet gününde sana cennetimi arz edeceklerini biliyor musun?»

Hak Teâlâ «Herbirinizin cennetimi uğrayacaktır.» (Meryem sûresi, âyet: 71) buyurur. «Evet, bilirim muhakkak arz edecekler.» dedi. O hâlde arzettikleri zaman cennetinden kurtulacağını biliyor musun? dedi. Yok, bilmem, dedi. O hâlde gülmek neşelenmenin sebebi nedir? Ata-ı Selâm (r.h.a.) kırk yıl gülmeydi. Vehab bin Vard (r.h.a.) bayram günü gümüş bir kavim gördü. Dedii ki, eğer bunların orucu kabûl olmuş ise, bu, şükür edenlerin filii değildir. Eğer kabûl olmamış ise, bu (Allah'tan) korkularının filii değildir.

Abdullah bin Abbas (r.a.) der ki: «Günâhı güle güle içleyen kimseyi cennetimi ağlaya ağlaya götürürler.» Muhammed bin Vasi: «Bir kimsenin kalabalık içinde ağlaması acayip midir?» dedi. «Evet», dediler. «Cennet ehli olduğuna bilmeseyse kimsenin bu dünyada gülmesi daha acayıptır.» dedi. Hadîste: «Bir arabî (göçebe arab) deveye binmişti. Peygamberin yanına gelmeğe çalıştı. Devesi gitmeyip geri çekildi. Onun böyle yaptığını Sahabeler güldürdüler. Sonra deve o kimseyi yere vurup öldürdü. Sahabeler: "Ya Resûlallah! O adam düştü öldü." Peygamber de "Sizin ağmanız onun kanyıyla doldu." Yâni siz ona güldürdünüz buyurdu.

Ömer bin Abdülâziz derdi ki: «Allah'tan korkunuz ve lâtime etmeyiniz. Zira lâtifeden kalbte kinler meydana gelir ve kötü işler doğar. Bir yerde toplanıp sohbet ederseniz, Kur'an-ı Azim'den, hadîs-i şeriften ve salihlerin siyer (hâl ve hareket) inden bahs ediniz. Bunu yapmazsanız, boş yere konuşup zamanınıza, şeyi etmeyiniz.» dedi. Hz. Ömer (r.a.): «Birisyle lâtime eden kimse, onun yanında köçür, heybet ve saygı kalmaz.» dedi.

Peygamber Şerîf boyunca şaka olarak iki-üç söz yapmıştır. Bir defa bir acuzeye (İhtiyar kadını): «Acuzeler cennete girmeye buyurdu. Acuz kadın bunu işitince, ağladı. Peygamber: «Kalbini boş tut; önce gençleştirildiler, oradan sonra cennete girerler.» buyurdu. Bir defasında da, bir gün bir kadın Peygambere gitti: «Ya Resûlallah, kocamı senin davet ediyor.» dedi. Resûlallah: «Senin kocan, o gününde beyaz olan

kimse değil midir?» buyurdu. O hanım, «Benim kocamın gösünde beyaz yoktur.» dedi. Resûlullah: «Gösünde beyaz olmayan kimse yoktur.» buyurdu.

Diğer bir defasında da, bir hanım: «Ya Resûlallah, beni deveye bindir.» dedi. Resûlallah: «Seni deve yavrusuna bindireyim.» buyurdu. O hanım «Yok, deve yavrusuna istemem. Zira o beni düşürür.» dedi. Resûlallah: «Deve yavrusu olmayan bir deve yoktur.» buyurdu. Ebû Talha'nın Ebû Ümeyr adlı bir oğlu vardı. Cynadağı serçe ölünce, Ebû Ümeyr ağladı. Resûlallah: «Ey Eba Ümeyr! Serçe ne etti.» buyurdu.

Peygamber bu lâtifelerini ekseriya kadınlar ve çocuklarla yapıyordu. Bununla gönüllerini hoş eder, kalblerindeki heybetini dağıtmış olardı. Resûlullah kendi hanımlarının gönlündü hoş etmek için böyle lâtifeleri onlarla da yapardı. Hz. Aişe der ki, Hz. Sevdâ benim yanına geldi. Ben biraz süt kaynatmışım. «Sevdâ, yemek yes, dedim. Yemem, dedi. Yemessen üzerine sürerim, dedim. Hz. Aişe der ki, elimi uzatıp yüzüne sürdüm. Resûlullah aramızda oturuyordu. Sevdâ'nın elinin bana ulaşması için dizini aşağıya indirdi. Sevdâ'nın eli bana ulaştı, o da yüzüne vardı. Resûlullah bizi seyredip gülerdi.

Dahhâk bin Süfyan çirkin yüzü bir kimse idi. Bir gün Resûlullah ile otururken: «Ya Resûlallah, benim Aişe'den güzel iki hanımın vardır. İstersen, birini bağışayım, sen al.» dedi. Bunu lâtife olarak söyledii. Dahhâk, ben güzeldim, dedi. Bunun üzerine Resûlullah Aişe'nin bu sözüne tebessüm edip güldü. Zira Dahhâk çok çirkin yüzü bir kimse idi. Bu olay, kadınlar hakkında irtûnâna emri gelmeden önce idi. Resûlullah göğüs ağrıyan Saheyb'in hurma yediğini görünce: «Ey Saheyb, beni görün ağrıyor, hem hurma yiyorsun.» buyurdu. Saheyb: «Ya Resûlallah, bu göğüm ağrıyor. Ben Şûr tarafı hurma yiyorum.» dedi. Resûlullah bunu işitince güldü.

Havvat bin Cübeyr, kadınlara düşkündü. Bir gün Mekke yolunda bazı kadınlarla dururken Peygamber onun yanından geçti. Peygamberi görünce mahcup oldu. Peygamber ona: «Ey İbân, burada ne yapıyorsun?» buyurdu. «Ya Resûlallah bir serkeş devam vardır. Onu bağlamak için bu kadınlardan bir ip istedim.» dedi. Resûlullah geçip gitti. Havvat der ki, bundan sonra beni nerede görse, «Ey İbân, o serkeş devamı ne yaptın? Daha serkeşliği devam ediyor mu?» buyururdu.

Bir gün Resûlullah bir mekkebin yanında her iki mübârek ayağını da bir tarafa sallandırmuş gidiyordu. Beni görünce, «Ey İbân, o serkeş deve ne yapıyor.» buyurdu. Dedim ki, seni sağladım din ve doğru yol üzerinde insanlara gönderen Allah hakkı için, İslâm dairesine girdikten sonra serkeşlik etmemiştir. Resûlullah: «Allahü Ekber. Allahım, bizi hıdayete kavuştur.» buyurdu.

Nuayman el-Kenzî çok şakacı idi ve çok içkiye mübâcellâ idi. Her zaman ona yaklaşıp Resûlullah'ın yanına getiriyorlardı ve nahn ile övertirdi. Bir defa sahâbeden biri «Allah kânet olsun. Daha ne kadar

İçecek.» dedi. Resûlullah: «Ona kinet etmeyiniz. Zira Allah'ı ve Resûlünü seviyor.» buyurdu. Onun bir âdeti vardı: Medine'ye taze meyva getirdiler mi, alır Peygamberin huzuruna getirir ve bu hediyedir, derdi. Meyva sahibi parasını isteyince de ona alır, Resûlullah'ın huzuruna getirir ve meyveyi bunlar yedi. Parasını onlardan iste, derdi. Resûlullah da güler ve çıkarır parasını verdikten sonra «Ey Numan, niçin böyle yapıyorsun?» buyurunca, «Ya Resûlallah, meyvaları sendem önce başkasının yemesini istemedim. Akşam da yoktu.» derdi.

Hadîslerde, Peygamberin ömrü boyunca yaptığı lâtifeler bu anılanlardır. Bunlarda da ne bâtil, ne yalan, ne kimseyi üzcek ve ne de heybetini götürecek şeyler vardır. O hâlde böyle lâtifeleri aramaya yapmak sünnettir. Ama âdet edinmek câiz değildir.

9 — Alay etmektir. Bir kimse ile alay etmek, ona gülmek, onun sözünü ve filini alaylı olarak anlatmak, yahut dinleyenleri güldürecek biçimde onun sesini, nağmesini taklit etmek, eğer o kimseyi te-dirgin ediyorsa haramdır. Hak Teâlâ buyurur ki: «Bir kavim, diğeriy-le alay etmesin, maskaraya almasın, alay ettikleri kimseler onlardan daha iyi olabilirler.» Resûlullah buyurmuştur ki: «Bir kimseyi teş-his etmek olduğu bir günah sebebiyle gıybet eden kimse, o günaha müh-telâ olmayınca ölmez.»

Peygamber, karnından sesli bir yer meydana gelen kimseye gül-meyi nehîy etmiştir ve buyurmuştur ki: «İnsan, benzerini yaptığı şe-ye niçin güler.» Yine buyurur ki: «İnsanlarda alay edip gülen kimse-lere, kıyâmet gününde cennet kapısına açarlar ve onları cennete gir-meye davet ederler. Cennete girmek isteyince, kapıyı kapayıp içeri koymazlar. Geri dönmeye bir başka kapı açıp tekrar çağırırlar. O üzün-tü ve keder içinde yine girmek ister. Yaklaşınca yine kapıyı yüzüne kapatırlar. Öyle olur ki, ne kadar çağırılsalar, gitmez. Zira kendisiyle alay ettiklerini bilir.»

Bö ki, maskaralık yapana gülmek, kimsenin kalbini rencide et-miyorsa haram olmaz, belki, lâife kabûlinden olur. Ancak bir kimse-nin kalbini rencide ederse haram olur.

10 — Sözünü yerine getirmemektir. Peygamber buyurmuştur ki: «Üç şey vardır ki, bunların üçü kimde bulunursa, namaz kalsa da, oruç tutsa da, müâffaktır. Konuşunca yalan söylemek, verdiği vâdi yerine getirmemek ve kendisine emanet edilen şeye hıyanet etmek.» Yine buyurdu ki: «Söz boğ gibidir.» Yani va'dinde hulf etmemek (cay-mamak) farzdır. Hak Teâlâ İsmâil Peygamberi, va'dine hulf etmeyip sadık kalmasıyla övüp: «Şühhesiz o, va'dine sadık idi.» buyurur. Rivâ-yet edilir ki, İsmâil (a.s.) bir husus için bir kimseye bir yerde buluş-mak için söz vermişti. O kimse belirtilen zamanda gelmedi. İsmâil ora-da yirmi gün bekledi ve sözünü yerine getirdi. Biri der ki, Peygamber ile filân yerde buluşmak üzere sözeymiştik. Ben o sözümü unuttu-mum. Üçüncü gün araya gitti. Peygamberi orada gördüm. Buyurdu ki, üç günden beri zahmetlerle burada seni bekliyorum.

Peygamber birisine ne istersen vereceğim diye söz vermişti. Hıneyin glâzesinin günahımeti tahsis edilirken o kimse gelip: «Ya Resûlallah! Va'dini yerine getir.» dedi. Resûlallah: «İsteddiğini iste.» buyurdu. Seksen koyun istedi. Resûlallah ona seksen koyun verdi ve: «Yâsul (a.s.)'ın kemiklerinin alümetini Mûsâ'ya haber verip Mûsâ da kemikleri bulunca, "Ne istersen vereceğim." dediği kadın, senden daha akıllı idi. O kadın: "Bana gençliğimin geri verilmesini ve cennette senâile beraber olmağa isterim" demişti.» Ondan sonra halk arasında bu darb-ı mesel oldu: Fîlân adam, seksen koyun sahibinden daha taviskârdır, derlendi.

Bü ki, mûmkin mertebe söz vermemeğe gerekir. Peygamber sözünde: «Olâbilir», yâni belki yaparım dardı. Söz verdikten sonra zaruret olmadan sözünde durmalıdır. Bir kimseye, burada senî beklerim diye söz verdi ise, âlimler der ki, namaz vakti girinceye kadar beklemelidir.

Bü ki, bir kimseye bir şey verdikten sonra geri almak va'dine hulf etmekten daha çirkindir. Peygamber, onu kustugunu yiyen köpeğe benzetmiştir.

11 — Yalan söylemektir. Bu, büyük günahlardanır. Peygamber buyurmuştur ki: «Yalan söylemek, münâfiklik kapılarından bir kapıdır.» Yine buyurur ki: «Kul yalan söyleye söyleye öyle bir mertebeye gelir ki, Hak Teâlâ katında adı "yalancı" yazılır.» Yine buyurdu: «Yalan söylemek risâkî eksiltir.» Yine buyurdu: «Tüccarlar facîrdirler.» Yâni tüccarlar kötü iş yaparlar. «Niçin ya Resûlallah? Halbuki alış-veriş belâddir.» dediler. «Çünkü eşyalarını satmak için yalan yere yemin ediyorlar, gerçeğin hâkkına konuşuyorlar. Vay onların hâline, vay onların hâline» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Rû'yada gördüm ki, birisi bana ayaga kalk, dedi. Kalktım. İki kişi gördüm. Biri ayakta ve biri de oturuyordu. Ayakta duran ucu eğri bir demiri oturanın ağzına sokmuş, bir tarafını boynuna kadar yirtiyordu. Sonra öbür tarafı da öyle yapıyordu.» Peygamber buyurur: «Dedim ki, bu kimdir?» «Yalan söyleyen kimse'dir. Kayâmete kadar böyle âmblihandır.» dediler.»

Abdullah bin Cerad Peygambere: «Sü'min olan kimse, zinâ eder mi?» dedi. Peygamber: «Belki eder.» buyurdu. «Yalan söyler mi?» dedi. «Hayır, söylemez.» buyurdu. Ve: «Ancak iman etmeyenler yalan söyler.» âyet-i kerîmesini okudu. Abdullah bin Amr der ki, küçük çöküm. Oynamaya gittim. Annem bana: «Gel bakalım, ne vereceğiz» dedi. Resûlallah da hinde idi. «Ne vereceksin?» buyurdu. Annem, «Hurma vereceğim, ya Resûlallah.» dedi. Resûlallah: «Eğer vermezsen, seni yalancı yazarlar.» buyurdu. Resûlallah buyurur ki: «Sizce en büyük günahları bildireyim mi? Allah'a ortak koşmak ve ana-babaya asî olmaaktır.» Resûlallah bunu söylerken, oturup dayanamıta. Sonra doğruldu ve: «Bakan, bir de yalan söylemektir.» Yâni büyük günahlardan biri de yalan söylemektir, buyurdu. Ve: «İhtekler yalan söyleyen mü'minin kötü kokusundan bir mil uzak kaçarlar.» buyurdu.

Bunun için derler ki, konuşurken aksırmak, sözün doğruluğuna işarettir. Zîrâ hadîste: «Aksırmak melekten, esenmek de şeytandandır.» buyurulmaktadır. Eğer söz yalan olursa melek hazır olmas ve aksırma da olmaz. Peygamber buyurur ki: «Yalan sözü nakil edip anlatan da yalançı olur.» Yine buyurur: «Yalan yere yemin etmekle bir kimsenin malına alan, kayıbet gününde Allah'ı, kendisine kâşın olarak görür.» Yine buyurur ki: «Hıyanet ve yalandan başka bütün hasletler mü'minde bulunabilir.»

Meymun bin Ebî Müseyyeb (r.h.a.) der ki, bir mektup yazarken bir kelime hatırıma geldi. Onu yazarsam, mektup onunla süslenir. Fakat o kelime yalandı. Yazmaya karar verdim. Bîrden bir mü'minî işittim; «İnâk Teâlâ mü'minleri doğru sözleriyle, dünya ve âhiret hayatında sâib tutar.» âyetini okuyordu. İbnî Semmâk (r.h.a.) diyor ki, ben yalan söylemediğim için sevâb kazanmıyorum. Zîrâ yalan söylemekten utanmışım için söylemiyorum.

YALANIN CAİZ OLDUĞU YERLER

Bil ki, yalan söylemek haramdır. Çünkü kalbe tesir eder ve onu karartır. Fakat bir maslahat, yahut şerri defetmek ve zulmü kaldırmak için yalan söylemek lüzuma hâsıl olursa, bu durumda istemeden yalan söylemek haram olmaz. Çünkü istemeden söylenen yalan kalbe tesir etmez, hayır niyetiyle olan yalan kalbî karartmaz. Şüphesiz bir sâlimden kaçan kimsenin yerini söylemek câiz değildir. Hattâ burada zulmü defetmek için yalan söylemek farıdır. Peygamber üç yerde yalan söylemeye ruhsat vermiştir: Biri harpte insanın kendi kasıt ve niyetini düşmana söylememesidir. İkincisi de, iki kişinin arasında sulh yapmak isterken her iki taraftan, söylememiş olsalar bile iyi cevaplar getirmek ve hayırlı haberler nakil etmektir. Üçüncüsü, iki hanım olan kimsenin, herbirine gördünü hoş etmek için, seni daha fazla sevirim demesi câizdir.

Bil ki, eğer bir sâlim, bir kimsenin malına almaya kastetse, onun malının nerde olduğunu söylemek câiz değildir. Belki bilse bile bilmem demelidir. Yine birisinin günahını sorsalar, bilse de söylemek câiz değildir. Zîrâ böyle şeyler örtüğü açmış olur. Halbuki şeriat çirkin işlerin örtülmesini emir buyurmuştur. Eğer hanım, bir şey va'detmeden kendisine inâk etmiyorsa, yapmayacağı va'dlerde bulunması câizdir. Bunların benzerleri için yalan söylemek câizdir. Bunun dışı-sı şudur ki, yalan söylemek câiz değildir. Ancak doğru söylemekten yalan gibi mahzurî olan bir fesâd doğarsa, o zaman yalan söylemek mübâh olur.

O hâlde inşaf terâsini elden bırakmamalıdır. Eğer şeriatta o şeyin olmaması, yalanın olmamasından daha önemli ise, meselâ insanlar arasında kavga ve düşmanlığın meydana gelmesi, karı-koca ara-

sana sevgi ve nefret girmesi, müslümanların malının zayi olması, sırtın açığa vurulması ve günahının meydana çıkmasıyla rezil düşeray olmak gibi şeylerde yalan mübah olur. Bu durumda yalan söylemek mübah olur. Zira bunların kötülüğü yalan söylemek kötülüğünden fazladır. Bu şuna benzer ki, ölmek tehlikesi olursa, murdarın etini yemek mübah olur. Zira yaşamak murdarın etini yememekten daha önemlidir. Böyle olmayınca yalan söylemek mübah olmaz. O hâalde farla mal ve mevki kapmak için, kendini övmek, haşmet ve üstünlüğünü anlatmak için yalan söylemek haramdır.

Ezma (r.a.) der ki, bir kadın Resûlullah'a, eğer ben bîm kimseleci kızdırmak için kocamın aslında bana yapmadığı bazı iyilikleri anlatsam bir şey lüzum görür mü? diye sordu. Resûlullah buyurdu ki: «Bir yalanı anlatıp kendine mal eden kimse, iki yalan elbisesini üstüne giymiş gibi olar» buyurdu. Yani kendisi hem yalan söylemiş olur, hem de başkasını uydurma ve cehâlete teşvik etmiş olur. Zira o da yalan uydurabilir.

Bil ki, çocukları okula göndermek için bazı yalan va'dlerde bulunmak câizdir. Hâdiste: «Bu yalanı yazarlar fakat mübah olanı da yazarlar. Ona "Niçin yaptın?" diye sorarlar. O da, yalan söylemeyi mübah kılın bir sebep açıklar.» buyrulur.

Bil ki, bir kimseden, hakikatte bilmediği bir şeyi rivâyet etmesi, yahut bir meseleye cevap vermesi haramdır. Bunu, şöhret ve üstünlüğüne zarar gelmesin diye yapıyor. Bazı kimseler, hayr ve sevâb kazanmak bâhında Resûlullah'ın söylemediği bîm hâdisleri rivâyet etmeyi câiz görmüşler. Hakikatte bu câbil rivâyetler de haramdır. Resûlullah buyurur ki: «Söylemediğim sözleri bana isnat eden, cehennem ateşinde yerini hazır bilsin.» O hâdisleri nakil ve rivâyet etmenin sevâb olduğu, kesin olarak değil, zân ve tahmin ile bilinir. O hâdde, sevâb olduğu açık olmayınca ve zarâret olmayınca yalan söylememelidir.

ZARURETTEN YALAN SÖYLEMEMEK İÇİN KAÇINAKLI KONUŞMAK CAİZDİR

Bil ki, büyük zâllar ve kıymetli vâiller; bîm vakitlerde yalan söylememek için hile yapmağa muhtaç olmuşlardır. Şöyle ki, başkası söylenen sözden kastedilebilecek bîm anksalar anlar. Bana arapça «Tâ-riz» denir. Nâtekim rivâyet ederler ki, Mutarrif (r.h.a.) emirin yanına gitti. Emir: «Niçin bizim yanımıza seyrekle geliyorsun?» dedi. Mutarrif, «Emrin yanından gittiğinden beri, Allah'ın izni olmadan yanına yerden kalmadım.» dedi. Emir o zamandan beri hasta olduğunu zannetti, Mutarrif de sözünde doğru idi. Zira Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse yerinden kalkmaya muktedir değildir. Şa'bi (r.h.a.) câriyesine şöyle tavsiye etmişti ki, bîrsal kendisini arasa, bir daire çizip

parmağın dalinenin ortasına içti ve Şa'bi burda yoktur de. Yahut Şa'bi'yi camide arayın de. Muaz (r.a.) Hz. Ömer'in içini bitirip eve gelince, hanımı ona dedi ki, bu kadar zamandanberi memurluk yaptın zekât topladın; bize ne getirdin? Muaz dedi ki, benimle bir gözetici vardı, onun korkusundan bir şey alıp getiremedim. Yani Allah Teâlâ her yerde bana hazır ve nâzar idi. Hanımı ise, Hz. Ömer'in kendisiyle bir gözetici gönderdiğini zannetti. Hemen Hz. Ömer'in yanına gitti ve: «Ey mü'minlerin emiri, Muaz, Resûlullah ve Hz. Ebû Bekir zamanlarında emîn idi, onunla gözetici göndermezlerdi. Sen niçin onunla gözetici gönderdin?» Hz. Ömer bu sözce ürüldü. Muaz'ı çağırda ve bu sözün aslını ondan sordu. Muaz hadîseyi anlatınca, Hz. Ömer gülmeye-di ve hanımına vermeye için, ona bir şey verdi.

Bü ki, bu te'vil ve hile, ancak zarûret ve ihtiyâç olduğı vakit câiz olur. Ama ihtiyâç olmazsa câiz değildir. Zîrâ konuşma doğru ise de, insanları yanlış anlamalara sevketine olur.

Abdullah bîn Ubeyye der ki, babam ile beraber Ömer bîn Abdul-siz'in huzuruna çıktım. Dışarı çıkınca sırtında güzel elbisem vardı. Halk bu Emirü'l-mü'minin hadîyesidir dediler. Allah Teâlâ buna karşılık Emirü'l-mü'minin mükâfatını versin, dedim. Babam: «Oğlum, sakın, yalan söyleme ve yalana benzeyen şeyler de söyleme.» dedi. Ama az bir fayda için bu şeyler mübâh olur. Meselâ bir kimsenin gönlünü hoş etmek gibi. Nitekim Resûlullah bir yaşlı kadına: «Yaşlılar cennete girer.» Biriine: «Seni devrin yavrusuna bindireyim.» Bir diğetine de: «Senin kocan gözünde beyazlık vardır.» buyurmuştu. Ama bu şeyler zarar ve fesâd getirirse câiz câiz olmaz.

Meselâ bir kadını bir adamı aldatıp filân kadının sana sevgisi meyil vardır deyip onu da o kadına bağlamak, onu âşık etmek ve bunun benzeri şeyler câiz değildir. Ama zararı olmazsa şaka ve lâtife için böyle yalanları söylemek günah derecesine varmaz. Fakat kömil iman derecesinden düşer. Zira Resûlullah buyurur ki: «Kişi, kendisi için arzu ettiklerini diğer müslümanlara da arzu etmedikçe ve yalan ile şakadan el çekmedikçe, imanı tam olmaz.» Buna örnek: Bir kimsenin gönlünü hoş etmek için, «Yüz kere seni aradım, evine geldim, bulamadım.» derler. Bu haram derecesine varmaz. Zîrâ bundan maksat, sayı takdir etmek değildir. Belki çokluk ifade etmektir. Ama çokluk kastedilmezse yalan olur.

Halk arasında bir kimseye: «Yemek ye, dediklerinde, istemez» dememektir; zira kâfide o yemeğin iştahı varsa câiz değildir. Çünkü Resûlullah Hz. Ali'yi Sâdika ile evlendiği gece hanımlarına bir bardak süt verdi. «İstemez» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Açlık ile yalam bir araya getirmeyiniz.» «Ya Resûlallah, bu kadar şey yalam olur mu?» dediler. «Evet, bu kadar dahi yalam olur ve defteriniz yazılır.» buyurdu.

Sâid bîn Müseyyeb'in gözü ağrıyordu. Gözünün kenarında biraz çapak toplanmıştı. Tembillese ne lazım gelir dediler. Dedi ki, Tabîbe

elini gölümüne değdirmem dedim. Değdirmem yalan söyledim durum. Yalan söylemek de câiz değildir. İsa (a.s.) buyurur ki: «Bir kimse olan, Hak Teâlâ'yı yalan yere şahid tutup gerçek öyle olmadıkça halde "Hak Teâlâ bilir ki, hâl böyledir." demek büyük günahlardandır.» Resûlullah buyurur ki: «Yalan söyleyip rû'yaında şunu gördüm diyen kimseye iki arpayı birleştirmesi taklif edilir ki, bunu zaten yapamaz.»

12 — Gaybettir. Bâî ki, gaybet yapmak, insanların diline gâlib olmuştur. Allah'ın dilediğinden başka hiçbir kimse gaybet yapmaktan kurtulmamıştır. Gaybetin günahı büyüktür. Allah Teâlâ gaybet eden kimseyi, Şemûş kardeşinin etini yiyen kimseye benzetmiştir. Resûlullah buyurmuştur ki: «Gaybet etmekten uzak olun. Zira gaybet etmek zînâdan kötüdür. Zira zînânın sarımsı tevbesi kabul edilir. Gaybet tevbesi, hasmı hoşnut olup hotâf etmeyince kabûl olmaz.» Yine buyurur ki: «Mîrac gecesini bir kavim gördüm, yüzlerini tınaklarıyla kaşıyıp kanırlardı. Danlar kimdir? dedim. Dünyada insanları gaybet edenlerdir, dediler.»

Süleyman bin Cabir (r.a.) der ki: «Ya Resûlallah, bana beni kurtaracak bir şey öğret.» dedim. «Kendi kovandan başkasının kovasına bir damla su koymak da olan, hayır işini küçümseme. Müstîman kardeşlerine güler yüzlü ol. Sana yakın olurlarsa, onlara hizmet et, uzak olurlarsa onları gaybet etme.» Hak Teâlâ Mûsâ'ya (a.s.) vahiy edip buyurdu ki: «Gaybetten tevbe edip de İbn, cennete girenlerin sayısını alır. Tevbe etmeden ölürse, cehenneme girenlerin iki katı olur.» Cabir (r.a.) diyor ki: «Resûlallah ile seferde idik. İki mezarın yanından geçerken buyurdu ki: "Bu mezarların ikisi de âzablıdır. Biri gaybet sebebiyle, biri de çamaşırını sıdıktan korumadığı için." sonra bir yaş ağaç ilkiye bölüdü ve o mezarların başları ve ayakları ucuna dikti ve buyurdu ki: "Bu ağaçlar kuruyuncaya kadar onların âzabı hafif olur."»

Bir kimse zînâ yaptığını ikrar edince, Resûlallah onun tecm edilmesi buyurdu. Sahâbeden iki kişi birbirlerine: «Onu köpeği taşlar gibi taşladılar.» dediler. Resûlallah bir leşin yanından geçerken: «İbnu yiyiniz.» buyurdu. «Ya Resûlallah, leşi nasıl yiyelim?» dediler. Resûlallah: «O taşlanan kardeşimizle eti bundan daha fenadır.» buyurdu. O hâlde bu hâdis-i şeriften anlaşıyor ki, gaybet eden ve gaybet dinleyen gûnahla ortaklardır. Sahâbeler birbirleriyle samimi görüşürlerdi, birbirlerini gaybet etmeselerdi ve bunu en üstün îbâdet bilip akasini yapmayı mübâfekkik sayarlardı.

Katade (r.a.) der ki: «Kâbir âzabı üç kısımdır: Biri gaybet sebebi ile, biri taşınmak sebebiyle ve biri de çamaşırını sıdıktan korumamak sebebi iledir.» İsa (a.s.) Havarileri ile bir köpek leşinin yanından geçerken, «Ba, ne pis kokuyor.» dediler. İsa: «Ne güzel beyaz dişleri vardır.» buyurdu. Yâni onlara şunu öğretmek istiyordu ki, her neye bakarsanız, iyilik tarafına bakın. Bir domuz İsa'nın yanından geçti. «Selâmette yürü.» dedi. «Ya Resûlallah, domuzla böyle demir mi?» dediler. «Bilimi hayırdan başka bir şeye alıştırırmıyorum.» dedi.

Ali bin Hüseyin, (r.a.) birisini gıybet edeni gördü. «Sus! Bu, cennetle köpeklerinin mabtidir.» dedi.

GIYBETİN ŞEKLİ

Gıybet bir kimsenin arkasından doğru olsa bile duyduğu zaman üslilecek şekilde konuşmaktır. Eğer yalan söylüyorsa, iftira ve buhtan olur. Bir kimsenin kusuru olarak söylediğin her şey gıybettir. Gerek bedeninde, gerek soyunda, gerek elbisesinde, gerek hayvanında, gerek yerinde ve gerek diğer işlerinde olsun. Bedeni ile ilgili olan; uzun-
dur, sıyaktır, sarıdır, kedi göçlüdür, kırmızıdır, paşadır, gibi. Soyunda olan gıybet; Hindu çocuğudur, haramatçı çocuğudur ve dokunması ço-
cuğudur gibi. Ahlâkı ile ilgili olan; kibirlî, kötü huylu, uzun, dilli, kö-
tü kaibîl, âcizdir ve benzerleri gibi. Fülleriyle ilgili olan; harurdur, ha-
lındır, namazsızdır, rükû ve seodesini tam yapmaz, Kur'ânı yarış oku-
yor, eftisesini temizlemeyi, zekât vermez, haram yer, dilini korumaz,
çok yer, çok yatar ve kendi yerinde oturmaz gibi. Elbiseleriyle ilgili olan;
yeşil boddur, eteği bol ve kirilidir gibi. Hülâsa Resûlullah buyurur ki:
«Bir kimse hakkında söylediklerini, duyduğu takdirde rencide olacak-
ca, doğru da olsa yine gıybettir.»

Bu. Aîşe (r.a.) buyurur ki: «Bir kadına beya kınadır, dedim. Re-
sûlullah: "Ey Aîşe gıybet ettin; yere tükür" buyurdu. Yere tükürdüm.
Bir parça sıyah kan düştü.» Bâzıları der ki, bir kimsenin günah işle-
diğini anlatmak gıybet olmaz. Zîrâ bu kötülere dînî işlerdendir. Bel-
ki fîlân adam fâsıktır, içkicidir, namazsızdır demek gıybettir. Ancak
heride anlatılacak bir mazeretle olursa gıybet olmaz. Zîrâ Resûlullah
buyurur ki: «Gıybet; arkasından konuşulan kimsenin duymasa hâlinde
üslileceği şeylerdir.» Bunlar da üzer. Bu şeyleri söylemenin faydası
ve lüzumu olmayınca, onları söylemek câiz değildir.

GIYBETİN ÇEŞİTLERİ

Bu ki, gıybet yalnız dile değil, belki el ile, göz ile ve işaret ile de
olur. Bunların hepsi haramdır. Hz. Aîşe der ki: «Bir kadının boynuna
kışkına elmale işaret ettim. Resûlullah: "Gıybet ettin." buyurdu.»
Yine bir kimsenin hâlini bildirmek için topal yürümek, eğri bakıp gö-
rü bir tarafa eğmek gibi bütün şeyler de gıybettir. Ancak kimin tak-
lidini yaptığını söylemese gıybet olmaz. Fakat orada hazır bulunan-
lar kimi kestettiğini bilirlerse, bu da haramdır. Zîrâ maksat ne şekil-
de olursa olsun, andamalarına sağlamaktır. Bâzi câhîl zâhidler gıybet
eder ve gıybet ettiğini de bilmez.

Mazâh bazı kimselerin bahsi geçti mi «Allah'a şükür ki, bizi fi-
lân hastetten kurtardı.» der. Böylece duyular anılır ki, bu hâlet o
adâmda vardır. Yahut: «Fîlân kimse celsâlıdır, çok güzel hâlî var,

çok âbid ve sâhiddir. Fakat o da bizim gibi halka mübtele olmuş hâkin fînesinden kurtulamamıştır. Zâten onların fînesinden kim kurtulur» der.

Bâzan başkasının köçülüşünü bôldirmek için kendini kötüler yahut yanında bîrisinin gıybetini yapıkları zaman gıybet eden kimse-
nin istek ve şevkini artırmak için, yahut dinlemeyenlerin dikkatini çek-
kip onları da dinlemeye sevk etmek için: «Sübhane'llah! Bu ne acayib
içidir?» Yahut «Fîlân adaman böyle olmasına çok üzıldüm. Allah yar-
dım etsin.» der. Bundan maksadı, bu günahı işlediğinden başkalarına
da haberdar etmektir. Bunların hepsi gıybet olur. Böyle olan gıybete
münâfıklık da karışmış olur. Zira kendini âbid, şahid gösterip gıybet-
ten uzak olan kimselerin sûretinde görünüşü olur.

Bu ilharla günahı îli olur: Hem gıybet etmiş olur, hem de mü-
nâfıklık yapmış olur. Oysa, aptallığından ve ahmaklığından gıybet
yapmadığını zanneder. Bazen olur ki, biri gıybet eder. Diğer birisi
de «Sus, gıybet etme!» der. Fakat kalben bu işi kerih görmez. Bu da
münâfıklık olur. O hâlide gıybet eden ve dinleyen ikisi de günahla or-
taktır. Ancak dinleyen kalben bunu kerih görürse ortak olmaz. Bu-
nan âlâmeti de, elinden geliyorsa, onu gıybetten menetmek; gelmi-
yorsa ordan gitmek, yahut kerih görüp yüzünü ekşitmektir.

Bir gün Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer beraber giderlerken, onların
birisini «Fîlân kimse çok uyuyor.» dedi. Sonra Resûlullah'tan yiyecek ist-
tediler. Resûlullah: «Şiz yemek yediniz.» buyurdu. Dediler ki, biz ne
yediğimizi bilmiyoruz. Buyurdu ki, «Kardeşlerim etini yediniz.» Bir-
niz söyledi, bîriniz de dinledi.

Eğer kalbinde gıybeti kerih gördüğünü eliyle işaret etse, yine ku-
sur yapmış olur. Zira çaba ve gayret harcıyıp serabaten söylemelidir.
Ancak böylece kusuru davranmamış olur. Zira hâdîste: «Vananda
müslüman kardeşinin gıybeti yapıırken gübû yettiği hâlide, müslü-
man kardeşine yardım edip gıybet edene mâni olmayıp onu hâline terk
eden kimseyi, Cenâb-ı Allah da ona çok muhtaç ve çaresiz olduğu za-
manda terkeder.» buyurulmaktadır.

KALB İLE GİYBET

Bü ki, dil ile gıybet etmek haram olduğu gibi, kalb ile de gıybet
etmek haramdır. Zira bir kimsenin aybını başkasına söylemek câiz
olmadığı gibi, kendi kendine söylemek de câiz değildir. Kalb ile gıybet
etmek; gözü ile közü bir şey görmeden, kulağı ile duymadan bir kimse-
ye su-i zanda bulunmaktır. Resûlullah buyurur ki: «Hak Teâlâ müs-
lûmanın üç şeyini haram kılmıştır: Mahnı, kamus ve ona su-i zanda
bulunmayı.» Yakinen bilmediğin veya adaletli kimselerden duymadı-
ğın her şey, şeytanın kalbine attığı bir vesvesedir. Hak Teâlâ buyu-
rur ki: «Ey insan edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onu
araştırın.» (Hücurat sûresi, âyet: 6).

Yâni hiçbir zaman fâskın sözüne inanmayınız, güvenmeyiniz. Şeytan gibi ona itinası yoktur. Haram, kendi kalbinde o vesveseye karar vermemdir. Ama eğer kaat olmadan, gayr-i ihtiyari kalbine gelirse, halbuki sen onu kerih görüyorsun, onun zararı olmaz. Resûlullah buyurur ki: «Mâ'mûn su-i zandan boş olmasın. Fakat, ancak kalbinde onu gerçek görmeyip iyiye yorumladığı zaman kurtulabilir.»

Hakikat olarak kabul etmenin alâmeti, o kimsenin, kalbine ağır gelmesi ve ona karşı olan hüsnîyet ve edebî kusurlu davranmaya başlamasıdır. Ama eğer kalbinde, dilinde ve bütün işlerinde eski âdetin üzere olursan, o vesveseyi hakikat olarak görmediğine alâmettir. Fakat âdil bir kimseden ihtarise, durmalı; âdili de yalnız bilmemelidir. Zira fâske, su-i zanda bulunmak câiz olmadığı gibi, adaletli kimseye su-i zanda bulunmak hiç câiz değildir. O kimsenin halini daha önce de bilmiyordum, şimdi de bilmiyorum demelidir. Eğer aralarında çekememezlik ve düşmanlık olduğuna bilirse (arada) durmak daha iyidir. Eğer o kimseyi âdil bilirse, ona daha çok meyretmelidir. Kalbinde bir kimse hakkında su-i zan hâsıl olan kimsenin, ona yakınlık göstermesi, ondan nefret etmesinden daha iyidir. Zira kumunda şeytan daha çok kandırmasın olur, hem de su-i zannı da azalır. Yakinen bildiğin zaman da, onu gıybet etmemelisin, yalnız yerde ona nâsihat etmelisin. Ve nâsihati sert yapmamalısın. Belki nâsihat yaparken özünü kahr etmelisin. Zira böylece hem bir müslüman için üzülmüş olursun, hem de nâsihati yerine getirip her ikisini de sevâbı kazanmış olursun.

GİYBET KALBİ BİR HASTALIKTIR

Bil ki, gıybet düşkünlüğü insanın kalbinde bir hastalıktır ve ona tedavi etmek farzdır. Onu ilâkî iki çeşittir.

Birincisi: İlmî ilâttır. İlmî ilâç da iki kısımdır: Biri; gıybet hakkında söylenen hâdisleri, sözleri düşünüp her yaptığı gıybet karşılığında amel defterinden bir sevâb alıp gıybet ettiği kimsenin defterine geçirdiklerini bilmektir. Bu kıymet günü müflis kalıncaya kadar devam eder. Resûlullah buyurur ki: «Gıybet, insanın hasenatını (iyi amellerini), ateş, kuru oduna yakmış gibi yakar.» Belki günahandan fazla bir sevâbın var, o da gıybetle yok olur ve kötülüklerin kefareti ağır gelip bu yüzden cehenneme gidersin.

İkinci ilâkî ilâc: Kendi aybını düşünmek ve o kimsenin de kendisi gibi mazur olduğunu kabul etmektir. Eğer kendi nefsinde hiç ayıb görmüyorsa, kişisin kendi aybını bilmemesinin en büyük ayıb olduğunu bilmelidir. Bilhassa mürdar etini yemekten büyük ayıb olmaz. O hâkte kendini ayıbsız ilan ayıplı olmamalı ve Hak Teâlâ'nın şükür ile meşgûl olmalıdır. Eğer gıybet ettiğin kimseye kusur isnat ediyorsan, hiçbir kalbin hareketi kusursuz değildir. Küçük günahlar işlemek se-

bebiyle de olsa, kendini periate uyduramıyorsa, başkasına niçin şaşarsın? Eğer onun âzusuna, endâmına karışıyorsan, o aybı onda Cennâ'tı Allah yaralmıştır. Ounun, o işte ne tesiri vardır ki, onu suçluyorsun.

Bâinoh: Gaybetten kurtulmanın lâzıdır. Bu da kendisini gaybete sevkeden sebeblere dikkat etmektir. Onlar da yalnız sekiz sebeptir:

Birinci sebep: Ondan husursus olmak, kızmak ve öfkelenmektir. Bu hal karşısında, bir kimseye kızarak cehennem ateşine girmenin çok ahmaklık olduğuna bîmelidir. Zira hakikatte buna kendi nefsinle yapmış olursun. Peygamber buyurur ki: «Öfkesini yenip kavgalık halinde salıveren kimseyi Hak Teâlâ kıyamet gününde büyük kalabalık içinden çağırır ve buyurur ki, cennetten ve harilerden istediğini seç.»

İkinci sebep: Başkalarının kabul ve rızasını kazanmak ister. Bunun ilâcı da, göyle düşünmektir: Halkın rızasını kazanmak için Halkın gazabını kazanmak çok büyük ahmaklıktır. Belki Allah'ın rızasını kazanmak için insanları kışkırtmamalıdır. O halde bunun gibi işlerde onlara uymamalı, belki onların bu işini red etmelidir.

Üçüncü sebep: Kendisine bir suç ispat ettiklerinde, kendini kurtarmak için, o suçu başkasına atar. Göyle bîmelidir ki, Allahın gazabı yakinen hasıl olur. Bununla beraber o suçtan kurtulması da şüphelidir. O halde suçu kendinden uzaklaştırıp başkasına atmamalıdır. Bazı kimseler, «Şer ben haram yiyorsam, filan adam da haram yiyor.» der. Bu ahmaklıktır. Zira bir kimse cehennem ateşine girerse, sen de onun arkasından girer misin? Birisi kendisini cehenneme götürecektir bir iş yaparsa sen de yapar mısın?

Dördüncü sebep: Bazı kimseler, kendini övmek ister. Bunu da başkasının kötülmeden yaparsa. Böylece başkasına kötülümekle kendi üstünlüğünü ortaya koymuş olur. Mîselle filan kimse anlamaz ve filan adam rüyadan kaçınmaz, der.

Yani ben bunları yaparım demek olur. Bunun için de göyle bîmelidir ki, akıllı kimseler bu sözlerle onun fasıklık ve cahilliğine inanırlar. Üstünlüğüne ve zâhidliğine inanmak nerde kaldı. Akıllı olmanın inanmasıyla ne fayda vardır. Belki kendini, elinden hiçbir şey gelmeyen bîpare bir kulun yanında saygılı yapmak için, Allahın yanında düşürür.

Beşinci sebep: Bir kimsenin kıymetli, yahut malı, veyahut ilmi olur. İnsanlar onu sever, sayar. O da buna muktedir olmadığı için, onun ayıplarına araştırmaya ve onunla ihat etmeye başlar. Hakikatte bu inad, kendi nefsiyle yapmış olur. Zira bu dünyada çekemeyecek azabını çeker, âbûd dünyada da cehennem azabına müptelâ olup iki cihan nimetinden de mahrum kalır. Bîlmez ki, ezelden takdir edilen mal, mevki, nimet ve hürmet ebedi sahibini bulacaktır. Hasetçinin hırsıyla bunlar zail olmaz, belki artar.

Altıncı sebep: Bir kimse ile alay etmek, onu gülünç ve maskara-ya alıp rezil etmektir. Bilmiyor ki, kendini Hak Teâlâ katında rezil etmek, onu insanların yanında rezil etmekten ne derece ağırdır. Onun günahlarını eşek gibi boynuna yükleyip seni cehennemle süreceklərini düşündüğün zaman, senin gülünç ve maskara konusu olmaya ondan daha layık olduğunu anlarısın. Hattâ bu olacak kimse eğer akıllı ise, gülüp oynamaya eğilip oyalanmaya koymaz.

Yedinci sebep: Gıybet edilen kimsenin bir günah işlediğine Allah için üzülür. Nîckim din ehlinin adedî de budur. Gerçi üzülmede samimîdir. Fakat adet edildiği için adını da söyler ve bunun gıybet olduğunu farkına varmaz. Ve düşünmez ki, şeytan ona basad etmiştir. Zira şeytan, gayret-i dinîye ile üzüldüğü için, sevap kazanacağını bilmiştir ve gıybetin günahıyla onun sevabına yok etmeye kastetmiştir.

Sekizinci sebep: O kimsenin günah işlediğine kızar, yahut ona hayret eder. O hayret ve kızgınlığı anlatırken de halk bilsin diye adını söyler. Böylece onun adını söylemek, o kızgınlığın sevabını zayi eder. Belki kızgınlık ve hayretini anlatıp onun adını dile getirmemektir.

BAZI ÖZÜRLER KARŞISINDA GİYBETİN CAİZ OLMASI

Bu ki, yalan haram olduğu gibi, gıybet de haramdır. O halde gıybet ihtiyac olmadıkça helâl olmaz. Gıybeti mübah kılan özürler altıdır:

Birinci Özur: Sultan, yahut kadının huzurunda kendisine yapılan zulmü şikâyet etmek; yahut yardım umduğu kimsenin huzurunda şikâyet etmektir. Ama mazlûmun, kendisine yapılan zulmu, fayda ummadığı kimseye anlatması caiz değildir. Birisi İbnî Sîrin'in huzurunda Haecce'nin zulmünü anlatır. İbnî Sîrin: «Hak Teâlâ insanların hakkını Haecce'tan aldığı gibi, Haecce'nin hakkını da kendisini gıybet eden-den alır» dedi.

İkinci Özur: Bir yerde gördüğü kötülüğü, ona kaldırabilecek kimseye haber vermektir. Hz. Ömer, Numan'ın yanından geçerken selâm verdi. Numan cevap vermedi. Ömer bunu Hazret-i Ebû Bekir'e anlattı ki, ona bu hususta birşeyler söylesin. Buna gıybet demediler.

Üçüncü Özur: Fetva sual etmektir. Mesela kocam, yahut babam, yahut filan kimse şöyle yapıyor diye sual etmek. Gerçi bu mertebeye ruhsat vardır. Ama en iyisi adına söylemeye ruhsat var ise de adına söylemeyip böyle yapan bir kimse hakkında ne dersin? diye sual etmektir. Zira adını açıklamakla müftünün kalbine bir şey gelebilir. Ebû Süfyan'ın karısı Hint, «Ebbe Süfyan bahâlî bir adamdır, evladımın nefakasına tam vermiyor. Ona bildirmeden malından bir şey alsam, caiz midir?» dedi. Resûlullah: «Kifayet miktarı almak caizdir» buyurdu.

Gerçi bahillik sıfatını ve evlada zulüm etmek sıfatını anlatmak gıybet olur, fakat fetva özürlü ile Resûlullah caiz gördü.

Dördüncü âzâr: İnsanlar şerrinden korusun diye birini tanıtmak (ona tanıtmak). Meselâ bid'atci ve hırsızlara güvenmek isteyenlere onları tanıtmak, yahut bir kadınla evlenmek isteyenlere, bir köseyi satın almak isteyenlere onların kusurunu söylemek. Öyle ki gıybet etmese, o kimse ondan zarar görecektir. Onun için bu gıybeti yapmak daha iyidir. Zira gizlemek müslümanlara hiyanet olur. Nitekim teskiye taleb olunanlara ve şahidlere ta'n etmek caizdir. Bunun gibi, bir kimse hakkında müğavere yapılırsa, ona ta'n etmek caizdir. Peygamber buyurur ki: «Fasakta bulunan kötü sıfatları açıklayın ki, insanlar ondan salıksızlara bu da açıklama yapılmadığı takdirde bir zarar ihtimali olan yerde caizdir. Ama böyle olmazsa, caiz olmaz. Demişler ki, üç kimsenin gıybetini yapmak caizdir: Zalim Sultanın, bid'atçının ve aşkıtan faşılık yapanın. Bunların gıybetinin caiz olmasının sebebi şudur ki, bu üç sınıf kendi ayıplarını örteniz. Onun için başkasının söylemesinden de acı çekmezler.

Beşinci âzâr: Bir kimsenin bilinen lakabı, aybını bildiriyorsa, ve bilinen bu lakabı ile rencide olmuyorsa, o adıyla ondan bahsetmek ve gıybet caizdir. Meselâ kör, aksak ve benzerleri gibi. Ama en iyisi, meselâ, köre, görmeyen yahut gözü kapalı ve buna benzer mümkün taklidi söylemektir.

Altıncı âzâr: Aybını ihtar edip pervasızca yapanlar, hayasızlar, meyhanecilik yapıp fasıklığı aşkıtan yapanlar, gasab zalimler, çalgıcılar ve bütün haktan korkmayan ve haktan utanmayan kimseler gibi şahısların gıybetinde mahsur yoktur.

GİYBETİN KEFFARETİ

Bil ki, gıybetin keffareti, tevbe etmek, pişman olmak ve hasmıyla helallaşmaktır. Böylece gıybetin zulmünden temizlenir. Allahın hakkından ve kul hakkından kurtulur. Peygamber buyurur ki: «Bir kimseye arzunda, yahut malında zulmeden, akça ve altının bedel olarak verilemeyeceği, belki bedel olarak sevablarının verileceği ve sevabları yok ise zulmettiği kimsenin günahının ona yükleneyeceği gün gelmeden evvel ondan helallik alsın.» Aliye (r.a.) bir kadına dilli uzundur, dedi. Resûlullah: «Ey Aliye, gıybet ettim, ondan helallik istes», buyurdu. Hadiste: «Bir kimse, bir kimsenin gıybetini yaparsa, onun için Allah'tan mağfiret dilemelidir» buyurulmaktadır. Bazıları bu hadisin manasından tevbe edip ona da istiğfar etmenin kifayet ettiğini, helallik istemeye lüzum olmadığını anlamışlardır. Bunun, diğer hadislerin detfili ile yanlış olduğu anlaşılar. Zira mağfiret dilemek, ancak gıybet edilen kimsenin hayatta olmadığı zaman olur. O zaman onun için istiğfar etmelidir. Helallik ise, tevazu mekenet, tevbe ve pişmanlıkla onun huzuruna varıp ahata ettim, yalan söyledim; beni affeyle demekle.

Eğer affetmense, ona dua edip övmele, hatırları almali ve böylece günlüdü hoş edip helâl ettirmeye çalışmalıdır. Yine helal etmense, onun hakkıdır. Kıyamet gününde alır. Gerçi yapılan hürmeti de gıybet edene sevab olarak yazarlar. Fakat helâl kıyamet gününde bu sevabları gıybet edilen kimseye karşılık olarak verirler. Gıybet edilen kimseinin hakkını helâl etmesi daha iyidir. Seleften bazıları gıybet hakkını helal etmediler, bizim defterimizde ondan büyük sevab yoktur dediler. Fakat doğrusu affetmek ondan daha büyük bir sevaptır.

Hasan-ı Basrî'yi bir kimse gıybet etti. Hasan-ı Basrî ona bir tabak taze hurma gönderip: «Duydum ki sen ibadetini bana hediye göndermişsin. Ben de ona bir karşılık vermek istedim. Kusura bakma, tam karşılığını veremedim», dedi.

Bil ki, helâl etmesini istemek de ancak önce her ne söyledi ise beyan edip ondan sonra helal etmesini dilemekle tam olur. Zira bazılarına göre bilinmeyen bir şeyi ihra etmek doğru olmaz.

13 — Nemmamahk etmek (söz taşınak):

Allah Teâlâ buyurur ki: «Arkadan çekistiren, nemmamahk yapana, yine buyurur ki: «Arkadan çekistirip yüzü karı ayıblayanın vay haline» ve yine buyurur ki: «Karısı odum hamalıdır». Bu âyet-i kerimelerin hepisi nemmamahların ahvalini beyan eder. Resûlullah buyurur ki: «Nemmam Cennete girmez». Yine buyurdu ki: «Siz, en fenasızın kimler olduğunu haber vereyim mi? Aranızda nemmamahk yapan, insanlar arasını açıp onları birbirine düşürenlerdir.» Yine buyurur ki: «Allah cenneti yaratınca ona konuş buyurdu. Cennet dedi ki bana girenler ne saadeti kimselerdir. Allah Teâlâ buyurdu ki, izet ve celâlin hakkı için sekiz sınıf insan hallerine devam ettikleri müddetçe, sana yol bulamaz. İçki içenler, zina edenler, söz taşıyanlar, deyyûs olanlar, (naznısını korumayanlar) bozguncu muhammes (kadınlaşmış homoseksüel erkekler), sula-i rahmi yapmayanlar. Şu iş yapacağım diye Allah'a söz verip de yapmayanlar.»

Hadiste: «İsrailoğulları içine büyük bir kuthük düştü. Mûsa (a.s.) kavmiyle bir çok defa yağmur duasına çıktı. Yağmur yağmadı. Bunun üzerine bir nida geldi ki, sizin duanız kabul olmasın. Zira sizin aranızda nemmamah vardır. Musa: «Ya Rabbî, o kimdir? Onu aramızdan çıkartalım» dedi. Allah'tan bir nida geldi ki, biz nemmamahı sevmeyen, biz de mi yapalım. Mûsa, herkesin nemmamahlıktan tevbe etmesini emretti. Herkes tevbe etti, ondan sonra yağmur yağdı; buyurulmaktadır.

Rivâyet edilir ki, bir kimse yedi yüz fersah yol giderek bir hekimin yanına gitti ve ona, gökten genâş nedir? Taştan katı nedir? Ateşten sıcak nedir? Zehirlerden soğuk nedir? Yer küreden ağır nedir? Denizden zengin nedir? Yetimden hor nedir? diye sordu. Hekim: «Buh-tan yer küreden ağırdır. Hak söz gökten genâştir. Kamaat cihâlin genâli denizden zengindir. Haset ateşten sıcaktır. Akrahadan bir şey istemek zehirlerden soğuktur. Kâfirin kalbi taştan katıdır. Nemmamah nemmamahı, duyulup da hor olması yetiminkinden daha fazladır.»

NEMNAMLIĞIN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, nemmamlık yalnız bir kimseden söz alıp başka bir kimseye ulaştırmak değildir. Belki bir kimsenin rencide olacağı herhangi bir işi açığa vurmak da nemmamlık olur. Bunu ister söz ile, ister hareket ile, ister yazı ile ve isterse başka bir şekilde yaparın. Hülâsa nemmamlık, bir kimseyi huzursuz edecek şekilde perdesini açmaktır. O halde nemmamlık yakışır şey değildir. Bir kimse, filan kimse senin hakkında şöyle dedi, diye bir söz nakil edildiği, yahut senin hakkında şunu hazırlıyor dendiği zaman altı şeyi yapmalıdır:

1 — Her şeyden önce onun sözüne inanmamalı, güvenmemelidir. Zira nemmam fasiktir. Allah Teâlâ fasıkın sözüne inanmayın, güvenmeyin buyurur.

2 — Nemmamı nasihat edip onu bu günahıtan nehyetmelidir. Zira mübkeri nehiyetmek farzdır.

3 — Ona düşman olmalıdır. Zira nemmamı düşman olmak farzdır.

4 — Nemmamın sözünü nakil ettiği kimseye Su-i zan etmemelidir.

5 — Doğruluğuna anlamak için onu araştırmamalı, tecessüs etmemelidir.

6 — Başkası için beğenmediğini kendisi için de beğenmemelidir. Başkasının nemmamlık yaptığını anlatmamalıdır. Bu altı şeyi yapmak farzdır.

Ömer bin Abdülaziz meclisinde bir kimse nemmamlık yaptı. Ömer «Bakalım, eğer doğru söylemiyorsan, "Bir fasık size bir haber getirince, araştırın"» âyetindeki kimselerden olarsun, Eğer doğru söylüyorsan, arkadaşın çıkıştırıp söz taşıyana âyetindeki kimselerden olarsun.

Eğer kurtulmak istliyorsan, tevbe et; seni af edelim dedi. O da: «Ey Emire'l-mü'minin, tevbe etsem.» dedi. Bir kimse bir bekime: «Fîlân kimse senin için şöyle böyle dedi diyorsa, dedi. Hakim: «Ziyaretimize geç geldin ve üç hiyanet yaptın: Birincisi, kardeşimi kalbimde kötü ettin. İkincisi, hoş ve rahat kalbimizi meşgul ettin. Üçüncüsü, bilmem yanımızda kendini fasık ve tühmetli ettine, dedi.

Süleyman bin Abdülmelik bir kimseye: «Sen bana birşey dedin mi?» dedi. O kimse «demedime dedi. Süleyman: «Adil ve iltifat edili bir birisi söyledin» dedi. Zühri de o mecliste oturuyordu. «Ey Emire'l-mü'minin nemmam söz olamaz» dedi. «Evet doğru söyledim» dedi. Hasan-ı Basri der ki: «Başkalarının sözünü sana ileten getiren, muhakkak senin sözünü de başkalarına iletir. Onun için o kimseden sakınmak, onu hakikatte düşman edilmelidir. Zira onun yaptığı hem gıybet, hem zulüm ve hiyanet, hem de aldatma ve haset, hem iflak, ifne ve hiledir. Bunların hepsi de kötü ve çirkın sıfatlardır.»

Demiyğertdir ki, nemmam ve gımmaz; doğru sözün kendisinden başka herşeyden hoşlanan kimsedir. Mus'ab bin Zübeyr der ki, bizim

yanmazda gammazın sözüne inanmak, o iş yapmaktan da ağırdır. Zira bu, ona yol göstermek ve izin vermektir. Resûlullah buyurur ki: «Gammaz belâlızâde değildir. Gammazlık ve fitneçiliğin şerri büyüktür. Bazen bu yüzden nice kanlar dökülür. Bir kimse bir köle satarken bu kölenin gammaz ve fitneçilikten başka hiç ayba yoktur, dedi. Müşteri, gammazlık ve fitneçiliğinden korkmam dedi. Köleyi satın alıncı, bir gün köle, efendisinin hanımına: «Senin kocan seni sevmiyor, bir cariye almak istiyor. Seni sevmesini istiyorsan, uykuya varınca, bir ustura al, onun boynunu altına bir kaç kul kes. Olanda sana aşk olur. Kocasına da: "Senin hanımın bir kimseye aşık olmuş, seni öldürmek istiyor» dedi. Kocası kendini uyurtuğa verince, hanımı elinde ustura geldi. Bir kaç kul almak için sakalına kaldırıncı, kocasını, hanımının kendini öldürmek niyetinde olduğundan şüphesi kalıncı. Sonra hemen yerinden sıçrayıp hanımını öldürdü. Hanımın akrabaları bunu duyunca, oraya toplanıp kocasını öldürdüler. Kocasının kabilesi de oraya toplandılar aralarında büyük bir kavga oldu. Birçok insanların kanı döküldü.

14 — İki düşman arasında ikyûzûlûk yapmak, herbirine, hoşuna gidecek sözler söylemek. Bazen bunun sözünü ona, onun sözünü de buna nakledip her ikisine de dostluk gösterir. Bu sıfat gammazlıktan da beterdır. Resûlullah buyurur ki: «Allahın kullarının en kötüsü ikyûzûlûdendir» o halde iki düşman ile görüşen, ya susmalı yahut duyduğu şeyi yüzüne karşı söyleyip arkasından söylememelidir ki, münafık olmasın.

Birisini sözünü diğerinin yanında söylememeli, herbirine ben senin dostunum dememelidir. İbn-i Ömer (r.a.) e dediler ki, biz beylerin yanına gittiğimiz zaman, bazı sözler söylersiz, dışarı çıkınca, o sözleri söylemeyiz. İbn-i Ömer dedi ki, vali ve devlet başkanlarını yanına gitmesi zarûr olmayan kimselerin, hazırlarına varıp gaybılarında söylemediği sözleri söylemeleri, münafıklık ve ikyûzûlûk olur. Ama eğer zarûret olursa rahset vardır.

15 — İnsanları medh ü sena etmek. Bunda dört afet var:

1 — Övmekte hadde tecavüz edip yalan söylemiş olur. Hadiste: «İnsanları övmekte ifrat edenin kıyamet gününde dili yerde sürünür, ağağıyla dilimin üzerine basar, onu parçalar.»

2 — Onda münafıklık olur. Zira dostu olduğunu söyler, halbuki dosta olmayabilir.

3 — Övmek esnasında hakikatini bilmediği bazı şeyler söyler. Mesela abiddir, zahiddir, çok alimdir ve benzerleri gibi. Bir kimse peygamberin huzurunda birisini medhetti. Peygamber: «Vah sana! O kim senin boynunu vardın.» buyurdu. O halde birisini övmek istediğin zaman, «Hak Teâlâ İlahi karşısında bir kimseyi tamiz göstermek olmaz ya, saanın şöyledir», demelidir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz kendinizi teskiye etmeyiniz, Allah müttakileri daha iyi bilir». Sonra medh için söylediği sözlerin Allah katında gerçek olduğunu bilmelidir ki, medhettiği kimsenin halini bilip doğru söylemiş olsun.

4 — Övdüğü kimse salim olabilir. Zalımı sevindirmek caka değildir. Resûlullah buyurur ki: «Her kim bir fasıkı medhederse Hak Teâlâ ona gazab eder.»

Ayrıca medheden, medhedileni de iki dereceden alıkoç:

1 — Onda kibîr ve kendini beğenme sıfatı hasıl olur. Hz. Ömer bir gün oturuyordu. Kameçus da yanında idi. Haris adında bir kimse geldi. Birisi: «Bu gelen Habîb kabîlesinin reisidir» dedi. Haris oturunca, Ömer ona bir kameçi vurdu. Haris: «Ya Ömer bu nedir?» dedi. Ömer: «Bu adâman senin hakkında ne dediğini işittin mi?» dedi. «Evet, işittim, ama şimdi ne oldu ki, beni kameçi ile dövüyorsun», dedi. Ömer: «Şemin kabîlende kibîr sıfatının meydana gelmesinden korktum; o gurura kırmak istedim.» dedi.

2 — Onu, salîhsin, alîmsin diye medhederse, ileride «ben zaten kemale eriştim» deyip tembelleşir, ibadetten el çeker. Bu sebepten peygamberin huzurunda bir kimseyi medhetilmez. Peygamber: «Onun boynunu vurdunuz. Eğer dayarsa ilâh olmaz» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Bir kimsenin keskin bir bıçakla bir kimseye saldırması, yüzüne karşı onu medhetmekten iyidir.»

Ziyad bin Eslem (r.h.a.) diyor ki, kendi medhini dinâliyenin yanına şeytan gelir, onu yerinden kaldırır. Fakat mü'min kendi nefsini andığı için tevazu dairesinden bir ayak dışarı çıkmaz.

Ama eğer bu afetlerin yeri olmazsa medhetmek iyidir. Resûlullah sahâbeyi medhetti ve Hz. Ömer'e: «Ya Ömer, eğer beni insanlara Peygamber olarak gönderen, göndermemiş olsaydı, seni gönderirdi.» Ve: «Eğer Ebû Bekir'in imanı bütün insanların imanıyle tartılsa, Ebû Bekir'in imanı ağır gelirdi.» Ve bunlara benzer sözler buyurmuştur. Zira Resûlullah onlara bu sözlerin zarar olmayacağını bilirdi. Ama bir kimsenin kendini övmesi mezmum ve çirkindir. Allah Teâlâ kişinin kendini övmesini nehyedip: «Kendinizi övmeyiniz» buyurmuştur. Ama bir kimse insanların ünderi olup insanların kendisine nymalarını sağlamak için kendi halini zikretmesi caizdir. Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ben insan öğütmen efendisiyim. Övünmek yoktur.» Yani bu üstünlükle övünmüyorum, bu üstünlüğü verene övündüyorum, buyurur. Bu sözü bütün insanların kendisine tabî olmaları için buyurmuştur. Yânuş (a.s.) da: «Yerdeki hazineleri emsime ver. Onları korumasını bilirime», dedi.

ÖVMENİN ZARARLARI

Bil ki, bir kimseyi övdükleri zaman kibirden ve kendini beğenmekten kaçınmalı, akâbetin tehlikesini düşünmelidir. Zira hiç kimse akîbetini bilemez. Cennetden atesinden kurtulmayandan da köpek ve hunzır daha iyidir. Hiç kimse de kurtulduğunu bilmeyiz. Şunu düşünmeliyiz ki, eğer onu medheden kimse, bütün sırlarını bilseydi onu med-

hatmezdi, O halde Allah Teâlâ'nın, ona medheden kimseyi sırtına vaktif etmemesi nimetine şükür etmelidir. Kendini övdükleri zaman memnuniyetsizliğini ihtar etmeli, kalbiyle de kerih görmelidir.

Büyük zalardan birini medhettiler. «Ey Allahım, onlar bilmezler. Yalnız-sen bilirsin.» dedi. Başka birini de medhettiler. «Allahım, bu kimse, senin düşmanın olan bir şeyle bana yaklaşmak istiyor. Sen şahid ol ki, ben de ona düşman olmakla sana yaklaşmak istiyordum» dedi.

Emirü'l-mü'minin Hz. Ali'yi medhettiler. «Allahım, benim hakkımda bilmeden söyledikleri şeyle beni mülahaza etleme. Sen beni onların zannettiklerinden hayırlı eyles» dedi. Bir kimse Hz. Ali'yi sevmeydi. Münafıklık ederek onu medhû sena etti, Hz. Ali: «Ben dilimle söylediklerinden aşçıyım, kalbimde tuttuğundan ise farıyım» dedi.

DÖRDÜNCÜ ASIL

ÖFKE VE HASED

Bil ki, insana hakim olan öfke kötü bir alettir. Öfkenin aslı ateştir. Fakat bu, yararı kalbe olan bir alettir. Onun kaynağı şeytana dayanır. Nitekim Kur'an-ı Azimde: «Beni ateşten yarattım, ona, (Adem) ise topraktan yaratılma buyurulmaktadır. Ateşin hali, darmayıp hareket etmektir. Toprağın hali ise, sakin olup hareket etmemektir. Öfke galip olan kimsenin Adem'den daha çok şeytana ilgisi olur. Bunun için İbn-i Ömer (r.a.) Resûlullah'a: «Bana çok kusa ve faydalı bir amel buyurana, dediğinde, «Küsse; cennete gidersine», buyurdu.

İbn-i Ömer ne kadar sorduysa böyle cevap aldı. Yine Resûlullah buyurur ki: «Şişke bal bambağı gibi, kırmak da bylesine imanı bozarsa, İsa, (a.s.) Yahya (a.s.) ya: «Küsse» dedi. Yahya: «Bunu yapamam. Zira insanıma», dedi İsa: «Hiç olmazsa mal toplama», dedi Bunu yapabilirim, dedi.

Bil ki, insanoglunun, kismaktan öfkelenmekten tamamen uzak kalması mümkün değil ise, biraz ona hassetmek mümkündür. Hak Teâlâ buyurur: «Öfkesini yenip insanları affedenler.»

Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ, öfkelerini hazmedenlerin azabını kaldırır. Hak Teâlâ, öfke düğünlerin ürünü kabul eder. Düğün ko-ruyanların Allah Teâlâ kusurlarını örter.» yine buyurur ki: «Öfkesini yürütmeye muktedir ikem, hazmedenin kalbini Hak Teâlâ kendi rızasıyla doldurur.» Yine buyurdu ki: «Ceheennem'in bir kapağı vardır. O kapadan yalnız çerhata aklımlı olarak kızanlar gler.» yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ katında yutulan öfke kadar makbul bir yudum yoktur. Öfke yudumunu yutanın kalbini Allah Teâlâ imanla doldurur.»

Fudayl bin İyad, Süfyan-ı Sevri ve büyük velilerden bir gurup ittifak etmişlerdir ki, gazab vaktinde hilm göstermek ve terna vaktinde

zahretmek kadar üstün bir amel yoktur. Bir kimse Ömer bin Abdül-aziz'e sert sözler söyledi. Ömer: «Sen, şeytanın bana tesir edip beni salânet mekânından kaldırılabilesi için beni kızdırmak istiyorsun. Bugün ben sana kırayım, yarın da mükâfatımdan olayım. Senin bu istediğin olacak iş değildir. Bundan ümidini kes,» dedi ve sustu.

Peygamberlerden birisi: «Sizden şu ahdi kabul eden ve ona kefil olan kim var? Hiçbir şeye kızmayacak. Eğer bu ahdi yerine geçirilirse, benim vefatımdan sonra bana halife (halef) olup cennette de bana arkadaş olur,» dedi. Birisi ben kefil olup kabul ederim, dedi. O Peygamber bu söz tekrar söyledi. Yine o kimse ben kabul ettim, deyip ahdine sadık çıktı. Vefatından sonra o Peygamberin halifesi oldu. Bunun için bu kefaleti kabul ettiğinden ona «Zühüf» dediler.

ÖFKENİN NETİCELERİ

Bil ki, insanöğlünde gazabın yaratılmasınun sebebi, onu kendine silah edip kendisine zarar veren şeylerden korunmak içindir. Nitekim şehvet de, faydalı şeyleri edfetmek için vasıta olarak yaratılmıştır. O halde insanın bu iki şeyden kurtulması imkânsızdır. Fakat bunlar ifrat derecesinde olursa zararlı olur. Zira şehvet ateş gibi olur, harareti kalbe tesir eder; buharı, beyne çıkar; akıl ve fikrin istikâmetini karartır. Tıpkı bir mağaraya dolan dumanın her tarafı karartıp bir yeri görmeye imkân bırakmayışı gibi. Bunun için öfke «kurgunluk, ak- bu galyabanıdır», denmişler. İfrat derecesinde olması çok kötüdür. Bazı kimselerin öfkesi de çok zayıf olur. Bu da mezmumdur. Zira kişinin namus gayreti, kâfirlerle savaşmak gayreti öfkeden hasıl olur. Hak Teklâ, Resûlüne buyurur ki: «Kâfir ve münâfıklarla cihad et,» ve za-habe-i kirâmı övüp «kâfirlere karşı şiddetliler», buyurur.

Bunların hepsi öfkenin neticesidir. Bu itibarla tıfke ifrat derecesinde ve zayıf da olmayıp mütevil olmak, akıl ve dinin iğaretiyle hareket etmelidir. Bazı kimseler riyazattan maksat, öfkeyi kökünden söküp atmak tamamıyla yok etmek olduğunu sanırlar; bu yanlıştır. Zira öfke silahtır. Silahtan müstağni olmak imkânsızdır. İnsan hayatta oldukça, öfkenin tamamıyla yok olması mümkün değildir. Nasıl ki şehvetin de tamamıyla yok olması mümkün değildir. Ama en yararlı şekli, öfkenin birçok vakitlerde ve hallerde, hiç gazab kuvveti yok diye zannedilecek kadar saklı olmasıdır. Bunun tefsili şöyledir: Öfke ve gazab ihtiyaktan doğar. Meselâ bir kimsenin bir şeye ihtiyacı olursa, ve bir kimse onu cendan almaya kalksa, o kimse öfkelenir. Ama, sahibinin muhtaç olmadığı şeyleri alsalar, yok etseler, sahibi buna öfkelenmez. Fakat yiyecek, masken, elbise ve vücut sağlığından hiçbir zaman ihtiyacı kesilmez. Bu itibarla bir kimse tarafından yaralanıp sağlık ve selameti giderse, yahut yiyecek ve elbisesini alsalar, muhakkak bundan öfkelenir, kurgunluk hasıl olur.

O halde bir kimsenin bir şeye ihtiyacı fazla olursa, onun elden gitmesine de fazla kızar, fazla çaretsiz ve aciz olur. Zira hürriyet, ihtiyac-

sızlıktadır. İhtiyacı ne kadar fazla olursa, o kadar kulluğa yakın olur. Bir kimse'nin riyasetle, ihtiyacı yalnız zaruret miktarı olan bir dereceye gelmesi mümkündür. Şöyle ki, makam, mal fazla dünyalık arzusunun kибinden, bertaraf ederse, elbette bu kimse'nin öfkesi de ihtiyacına bağlı olarak bertaraf olur. Şöyleki, makam peşinde olmayan bir kimse, öcünde birisinin yürümesiyle, meclislerde onun üst tarafına oturmakla öfkelenmez. Onun yanında bu şeyler değişmez. İnsanlar arasında öfkenin derecesi çok değişiktir. Zira öfkenin çoğu mal ve makam fazlalığından ileri gelir. Bazan olur ki, bazı kimseler çirkin haller, kötü hareketlerle iftihar eder, Mesela satranç, güvercin oynaması ve çok şarap içmek ile övünür. Hatta filan adam güzel satranç ve tavla oynamaz, yahut fazla şarap içmez, deseler kızar. Şüphesiz riyasetle bu kötü şeylerden kurtulmak mümkündür.

Ama bızın için zaruri şeylerden olan öfke tamamıyla yok olmaz ve hem de yok olmamalıdır. Zira yok olması makbul değildir. Fakat gazab kuvveti onun elinden ihtiyar, irade dışığını almamalı, akla ve şer'a muhalıfet ona galebe çalmamalıdır. Riyaset yoluyla, çalışmak ve cihad ile gazab kuvvetini bu dereceye getirmek mümkün olur.

Öfkenin tamamıyla insandan zail olmamasının ve olmasının caiz olduğuna delil, Peygamberimizin öfkeden boş olmaması idi. «Ben de insanım. İnsanlar gibi kızsam. Eğer kızıklık halinde birine kinet edersem, yahut sert söz söylersem, yahut döverssem, Allahım, benim bu azarımı ona rahmet vesilesi et!» buyurdu.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) diyor ki, Resûlullah'a: «Her söylediğini yazayım mı?» diye sordum. «Yaz» buyurdu. «Öfke arasında söyledikğin sözleri de yazalım mı?» dedi. «Yazınız. Beni insanlara Peygamber olarak gönderen Allah hakkı için öfke halinde yine dilimden hakdan başka bir şey çıkmaz», buyurdu.

Ben kızsam demedi. Belki benim kızsam, beni hak dairesinden çıkarmaz, buyurdu. Bir gün Hz. Aişe kızı. Resûlullah: «Ey Aişe! Şeytanın geldi» buyurdu. Aişe: «Senin de şeytanın yok mudur?» dedi. Resûlullah: «Var idi. Fakat Hak Teâlâ bana yardım etti. Onu esir edip emrimin altına aldım. Öyle ki, bana hayırdan başka bir şey emretmiyorsa», buyurdu. Benim gazabım yoktur, demedi.

ÖFKE VE KÖTÜ SÖZ

Bil ki, her ne kadar öfkenin aslı tamamıyla kalpten kesilmiyorsa da fakat hayk olan bazı hallerde, yahut okseri hallerde tevhidin insana galib olmasıdır. Her ne görürse Hak Teâlâ'dan bılıp öfkeyi bu tevhid sebebiyle örmesidir ve kendisinden hiç öfke eseri meydana gelmemesidir. Nitekim bir kimseyi taş ile dövseler, dövülen ne kadar ahmak ve akılsız da olsa hiçbir zaman taşa kızsaz. Her ne kadar öf-

kesin asıl içerisinde sabit ve yerleşmiş de olsa, o cinayeti o taştan bilmez, belki o taşı atan kimseiden bilir. Ve eğer Sultan bir kimsenin öldürülmesi için emre olsa, o kimse imzayı kalem çekti diye kaleme kızmaz.

Zira kalemin başkasının emrinde olduğunu bilir, kendiliğinden hareket etmediğini, belki onu hareket ettiren birisi olduğunu bilir. Bunun gibi tevhidin galib olduğu kimse ağıktan bilir ki, bütün cereyan eden işler Allah'dandır. Gerçi hepisi kulların kudretiyle oluyor, fakat kudret iradeye bağlıdır. İrade de ihtiyaca bağlıdır. İhtiyac da insanın ihtiyarıyla değil, belki ihtiyac insana musaîfat kahrıdır. İster dilesin, ister dilemesin, ihtiyacı insana gönderip ona kudret verilince, zaruri olarak onun hareketi vücuda geldi. Bu bir kimseye varulan taş gibi olur ki, o taştan ona acı hasıl olur, fakat o taşı kırmaz.

Eğer o kimse suğunu, gıdasını koyundan temin etse, koyun öldünce üşülür, kızmaz. Koyunu birisi öldürse, tevhid nuru galib olsa yine kızmamalıdır. Fakat tevhidin galebesi bu derece her zaman bir kardır kalmaz, belki çimşek gibi bazen çakıp dünyayı aydınlatır ve aydınlık devamı ve sabit kalmaz.

Belki arada vasıta olan sebeblere bakmak için beşeri tabiat zahur eder. Çok kimseler vardır ki, bazı hallerde tevhid nuru ile beraber olup gazabtan uzak olur. Fakat onların gazabtan uzak olması beşeri tabiatın bertaraf olduğu için değildir. Belki vaki olan işi halktan değil, haktan bildikleri içindir. Anlamış olur ki, insanın kalbinde tevhid galebesi yok iken de, kalb çok mühim olan bir şeyle meşgul olmakla gazab kuvveti örtülü olup açığa çıkmaz.

Bir kimse Selman-ı Farisi'ye sövdü. Selman: «Eğer ahiret gününde benim günahlarımın kefişi ağır gelirse senin dediğinden de kötüyüm. Eğer geçebilirsem, senin sözünden korkum yoktur. Eğer geçemezsem, senin söyledikim daha azdır.» dedi. Bunların ikisi de o kadar ahiretin derdine dalmışlardı ki o halde onların öksüz zahir olmağa.

Bir kimse Hz. Ebû Bekir'i-Seddik'a kötü söyledi. Ebû Bekir: «Bizin içimide gıllı olan senin dediğinden de fazladır.» dedi. Onun kendisiyle olan meşguliyetinden dolayı öfkesi meydana gelmezdi. Bir kadan Malik bin Dinar'a: «Müraat» dedi. Malik: «Benim halimi senden başka kimse anlamadı.» dedi. Bir kimse Şa'biye kötü bir söz söyledi. Şa'bi: «Eğer sözün doğru ise, Hak Teâlâ beni affetsin. Eğer sözün yalan ise seni affetsin.» dedi.

Demek ki, bunlar, ancak tevhid denizine dalmak vasıtasıyla denilebileceğine delildir.

Bir kimse Allah'a âşık olduğu için de öfkayı bırakabilir. Kırgınlık sebeplerinden biri meydana geldiği zaman, Allahın sevgisi o öfkayı örtebilir. Nitekim bir kimsenin bir sevgilisi olsa ve onun çocuğu ona eziyet etse ve âşık, sevgilisinin buna sabredip affetmesini dilemediğini bilse, aşk galebesi onu böyle yapar ki, o eziyet hiç onun içerisinde tesir etmez, onu hissetmez ve onun için gazaba gelmez.

O halde insanlığının bu sebeblerden biriyle öfkesini kırmaması gerekir. Eğer defaten kırmazsa, hiç olmasa serkeşlik yapmaması için, şeriate ve akla muhalif olarak hareket etmemesi için onun kuvvet ve şiddetini kırması gerekir.

GAZABI TESKİN ETMEK

Bil ki, gazabın tedavisi ve ıslahı farardır. Zira gazab insanların çoğuna cehennemine götürür. Ondan enval çeşit fesadlar doğar. Tedavi şekli ikidir: Birincisi, müshil gibidir. Gazabın maddesini içiriden ıslak eder ikincisi de, şurup gibidir. Maddesini teşkil eder, fakat kökünden ıslak etmez. Müshil dediğimiz tedavi şekli, içine bakıp gazab sebebini öğrenmek ve o sebebi tamamiyle yok etmeye almaktır. Bu sebebler beşir:

Birinci sebep: Kibirdir. Zira kibirli olan kimse kendisine karşı saygısızlık sayılacak az bir söz ve hareketten etkilenir, kızar.

O halde kibri tevazu ile karmalıdır. Kendisinin de diğer kullar gibi olduğunu düşünmelidir. İnsanın üstünlüğü güzel ahlak iledir. Kibir ise kötü ahlaklardır. Şunu da bilmelidir ki, kibir, tevazudan başka bir şeyle yok edilemez.

İkinci sebep: Ucuub (kendini beğenme)'dir. Ucuub, kişinin kendini beğenmesidir. Şöyle ki, kendini anlayışta, zekâda, sözde ve harekette başkasından üstün görür, başkasını kendinden aşağı görür. Bunun ilacı, haddini bilmesi, haddine tecavüz etmemesidir. Kibir ve ucubun ilacını, strafı olarak yeriinde anlatacağız.

Üçüncü sebep: Şakadır. Zira şaka ekseri hallerde insanı kızmaya sevkeder. Şaka arzusu, keyfine, zevkine uymaktan ve dünya sevgisinden ileri gelir. O halde takt, ibâdet ve âhiret işlerini yapmak ile meşgul olmalı, güzel ahlâkı elde etmeye çalışmalıdır. Yine çok gülmek, maskaralık ve latife yapmak da kızmaya sebep olur.

O halde bunlardan korunmalıdır. Zira kim başkasına maskaraya atarsa, onu da maskaraya alırlar. Kim başkasına hor ve hakir görürse, onu hor ve hakir görürler.

Dördüncü sebep: Bir kimseyi kınamak ve ayıblamaktır. Bu da her iki tarafın kınanmasına meydan veren bir iştir. Bunun ilacı şöyledir: Hiç kimsenin kusursuz, ayıbsız olamayacağına düşünmelidir. O halde kendisi de kusursuz olmayınca, başkasını ayıblaması nasıl yakırdı?..

Beşinci sebep: Mal ve makam hırslıdır. Bu sebeble kendisinde iki kötü haslet meydana gelir: Biri hasıslıktır. Öyleki, bir kuruş malı zıyan olsa, kızar. Diğeri de, tama'dır. Bu da bir lokmayı kaçırırsa kızar. Bütün bunlar, kötü ahlâk, çirkın haslet ve aşağı sıfatlardır.

Öfkenin aslı, bu anlatıklarımızdır. Hepsinin ilacı iki türdür. Biri ilmi, diğeri ameldir. İlmî ilacı, kalben öfkeden, kızmaktan nefret etmek için, bunların zararına, dinde ve dünyadaki mahzarlarının ne-ler olduğuna düşünmelidir.

Bundan sonra amelî ilâçla meşgul olmalıdır. Amelî ilâç, kızmaya sebep olan ahlâka muhalefet etmektir. Şunu bilmelidir ki, kızmanın ve diğer kötü ahlâkların büyük bir sebebi de kötü huyla ve öfke ile insanlarla arkadaşlık etmektir. Bazen öfkeye ve kötü ahlâka şecaat ve salâbet (metanet) diye ad verirler. Bununla övünürler. Birbirlerine anlatırlar, «İlhan zât, ilhan kâmesinle bîr söhne sinirleli evini barkını başına yıktı. Onun mizacına dekunacak söz söylemek kâmesinin haddine mi düşmüştü. O mertlerin merdidir, arslandır. Erkek dediğin böyle olur», derler. Bunun gibi hususlara kulak vermemek ile gayretsizlikten ileri gelir, derler.

Böylece köpeklerin, cahillerin, ahmakların ve kötü huyluların adeti olan öfkeye mertlik, erkeklik adını verirler. Peygamberlerin, ve-âllilerin ve salihlerin ahlâkı olan hâlim ve hoşgörüye de hamîyetizlik ve gayretsizlik adını verirler.

Saptırıcı şeytanın igva ve vesvese vermesi şudur ki, aldatma ve hile yapıp, kötü isim ve tabirlerle iyi sıfatları kötü tarutr, insanı o sıfatlardan alıkoyar; güzel tabir ve kalbi okşayan eda ile kötü hasletlere çağırır. Akıllı olan kimse bilir ki, eğer öfke mertlikten ve iyi hasletlerden olsaydı, kadınlar, çocuklar, deliler neisi zayıf olan yaşlılar ve hastalar daha çabuk kızmazlardı. Halbuki bunların, yiğit ve kahramanlardan daha çabuk kızdıkları bilinmektedir. Kişinin kendi öfkesini yenmesi kadar büyük mertlik, erkeklik yoktur. Bu Peygamberlerin, veâllilerin ahlâkıdır. Öbürü de, cahil olanların ve yırtıcı canavar ve hayvanlara yakın olan kimselerin öfke sıfatıdır. O halde inzafla dikkat et: Büyüklük, veâller ve peygamberlerin sıfatı ilme olmak mı, yoksa ahmak, akalsız ve hayvanların sıfatı ömre olmak mıdır?..

ÖFKEYİ KESMENİN İLACI

Bu anlatılan, öfkenin maddesini kesmek için kullanılan müshil bir ilâçtır. Eğer öfke ve tama' maddesini kesmek mümkün değilse, hiç olmazsa öfke ateşi alevlenince onu teskin etmelidir. Onun teskini de ilim hakareti ve sabır acısından mürekkebe şurup ile olur. Bütün ahlâkların ilâçlarının macunu ilim ve amelden yapılır, ilim, gazaben kötülüğü hakkında ve gazabı haxmedip öfkesini yenen kimselerin sevaba hususunda gelen âyet-i kerime ve hadis-i şerifleri tefekkür etmektir. Nitekim daha önce anlatıldı.

Bir de düşünüp kendi kendine: «Hak Teâlâ'nın sana kudretli, semin başkasına karşı olan kudretinden daha üstündür. Senin Hak Teâlâ'nın emrine olan muhalefetin, kınadığın kâmesinin sana olan muhalefetin-

den fazladır. O halde eğer sen bu dünyada öfkemi yürütürsen, belki Cenab-ı Allah da öbür dünyada öfkesini icra eyler. Nitekim Resûlullah bir iş için bir hizmetçi gönderdi. Hizmetçi geç gelince, Ey filan, eğer ahiret gününde kisas olmasaydı, bu husus için seni döverdüm, buyurdu.

Yine kendi kendine hitab ederek demelidir ki, senin bu kızman, senin dilediğin değil, Allah'ın dilediği olduğu içindir. Bu da apaçık Hak Teâlâ ile tanrılığı çekilmiştir. Eğer öfken bu ahiret ile ilgili sebeblerle yatırmazsa, dünya ile ilgili sebebleri aklına getirip kendi kendine, eğer sen öfkemi yürütürsen, karşı taraf her ne kadar küçük ve hakir ise de, belki o da mukabelede bulunur. Zira küçük hasmın da hor görmemelidir. Meselâ: Hizmetinde kusur eden bir köleye kızmamak, kendi kendine belki bu köle isyan eder, yahut bir zarar meydana getirir. Yine kışkırttığı zaman suretinin masul çıkmaya olacağına, bezülup kötüleceğinden düşünülmelidir. O anda sâreti, salduran bir karda benzeyecek. İçi ise, öfke ateşiyle dolup ağı köpeğe benzeyecektir. Ekseriya kızan kimse, kızmaktan vazgeçmek isterse, şeytan işva verip der ki, vazgeçmek senin acizlik ve berluğuna raci olur. Haşmetine ve salâbetine noksanlık getirir, seni halkın nazarında hor ve hakir gösterir. O halde şeytanın bu işvâsına cevap verip demelidir ki, peygamberlerin ahli-kına kavuşup hak Teâlâ'nın rızasına talip etmek kadar büyük bir şeref hiç var mıdır? Halbuki senin dünyada rezil olman ahirette rezil olmaktan daha hayırlıdır. Bu ilâçlar ümidir.

Amelî ilâç ise, diliyle «Ezzü bilâhî mine'sşeytan'i'r-racime» demektir. Kızan kimsenin ayakta ise oturması, otururken uzanması, bunlarla da sakin olmazsa soğuk su ile abdest alması sünnettir. Zira Resûlullah buyurur ki: «Öfke ateşlendir. Ateşi su teskin eder.» Bir rivayette de «kızan kimse, sedeye vamp yüzünü toprağa koymalıdır ki, bununla topraktan yaratıldığını, aciz bir kul olduğuna ve kula kızmak yararımadığını anlasın.»

Bir gün Hz. Ömer kışkı. Hemen su istedi. Burnunu su çekti ve: «Öfke şeytandandır ve böyle zail olur.» dedi. Bir gün Ebu Zer (r.a.) bir kimse ile kavga ederken ona «Ey kızılgöbe» dedi. O kimseyi anası sebebiyle ayıbladı. Yani kızıl cariyenin oğlu demek istedi. Bunun üzerine Resûlullah, Ebu Zer'e: «Ey Ebu Zer duyduğun ki, bugün bir kimseyi anası sebebiyle ayıblamışın. Bâ ki, sen siyah ve kırmızı kimseden, ancak Allah'a takva yapmaktaki ıleri olursan üstün olabilirsin.» buyurdu. Ebu Zer Resûlullah'tan bu sözleri duyunca, o kimseden özür dilemeye gitti. Ebu Zer ona varmadan evvel, o Ebu Zer'e gelip ona selâm verdi, ve hoşgörünlük gösterdi.

Hı. Ateş kışkırttığı zaman Resûlullah onun burnunu tutar: «Ey Ateş, bu dünyayı oku: «Ey Muhammedin Rabbi olan Allahım, günahımı affet, kalbinden öfkemi izale etyle, beni hınsetere atan şeylerden sakla.» Bu dünyayı okumak sünnettir.

KÖTÜLÜĞE KARŞILIK DERECEŞİ

Bil ki, bir kimse bir kimseye zulum etse, yahut fuhşiyat söylesse cevap vermeyip susmak daha iyidir. Gerçi susmak farz değildir, fakat sövmeye sövmek, gıybet etmeye gıybet etmekle mukabelede bulunmak da caiz değildir. Zira bunlar sebebiyle ta'zir (ceza) lüzum gelir. Belki bir şey söyleyecek olursa, yalan olmayan sert bir söz söylemelidir. Zira bu derece ruhsat vardır. Bu kısas almak gibi olur. Gerçi Resûlullah: «Bir kimse sende bulunan bir şeyle seni ayıblarsa, sen onda bulunan bir şeyle onu ayıblamasın, buyuruyorsa da, Resûlullahın bu sözün farz derecesi değil, müstehap derecesini beyan eder. O halde vereceğin cevap, sövmek ve zinaya nisbet etmek olmamak şartıyla farz değildir. Bu anlatılanlara delil vardır ki Resûlullah buyurur: «Sövdüğülerin günahı mazlûmı haddi aşmadıkça başlıyandır.»

Alîşe (r.a.) der ki, Resûlullahın hanımları Fatıma (r.a.) ile Haceret-i Peygambere haber gönderilip dediler ki, bizimle Alîşe aramızda adalet yapın. Zira Alîşe'yi bizden fazla seviyor. Resûlullah: «Ey Fatıma, benim sevdiğimi sen de sevmeyi mislin?», buyurdu. «Evet severime dedim. «Sonra Fatıma bu haberi Peygamberin hanımlarına ilettiler. Bu şâfi bir cevap getirmedir. Zeynep, sen git; cevap getir dediler. «Zeynep Resûlullahın hanımlarından idi ve Resûlullahın sevgisinde Alîşe ile beraber olduğuna iddia edirdi. Resûlullahın yanına geldi ve Ebû Bekir'in kim şöyle söylerdi diye çok incelik sözler söyledi.» Ben sursayor ve cevabını vermek için Resûlullah'tan izin bekliyordum. Resûlullah izin verince, onun cevabını verdim ve ağşam kuruyuncaya kadar incelik sözler söyledim. Zeynep de konuşmaktan ümitsizdi. Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: «O Ebû Bekir'in kumrudur.» Yani sen konuşmada onunla başa çıkamazsın.

Bu hâdis-i şarifte hasma cevap vermenin câiz olduğuna delildir. Eğer doğru olup içinde yalan yoksa, meselâ hasmuna «Ahmak, câhil, Allah'tan kork, hasamlardan utan.» gibi sözler söylemek câizdir. Zîrâ ahmaklıktan, cahillikten uzak bir insan yoktur. İnsan, dilini kaba, çirkin olmayan kızgınlığında söylesse de fuhşiyat sözlerinden sayılmayan sözlerle alıştırılmalıdır. Meselâ müdârif, talihisiz, alçak, çelimsiz, aç ve bunların benzeri. Velhâsıl insan hasmının karşısında cevap vermeye başlayınca, haddinde durup tetavvüz etmemek zordur. O halde en iyisi susmaktır. Bir kimse Resûlullah'ın huzarında Hz. Ebû Bekir'e, incelik sözler söylüyordu. Ebû Bekir de cevap vermeye başlayınca, Resûlullah gitmek için ayağa kalktı. Ebû Bekir «Ya Resûlallah, şimdiye kadar oturuyordun. Ben cevap vermeye başlayınca ayağa kalktın. Bunun hikmeti nedir?» dedi. Resûlullah: «Sen susarken melekler senin yerine cevap veriyorlardı. Sen cevap vermeye başlayınca şeytan geldi. Ben şeytanla aynı mecliste oturmana, diye ayağa kalktım.» buyurdu.

Resûlullah buyurur ki: «İnsanlar derece derece yaratılmıştır. Bâzı insanlar geç kızar ve geç barışır. Bâzıları da çabuk kızar ve çabuk barışır. Bu şüurunün karşısındır. Sizin en iyiniz, geç kızıp çabuk barışandır. En kötünüz de çabuk kızıp geç barışandır.»

KINDEN DOĞAN KÖTÜLÜKLER

Bü ki, öfkesini sınırlı arzusuyla yenen husur içindedir. Ama acıllık ve çaresizlik karşısında kızınlığını yenenin, içerisinde o öfke toplanıp düğüm yapar. Buna kin denir. Resûlullah buyurur ki: «Mümin kindar olmaz.» Demek ki, kin öfkeden doğar. Kinden sekiz kötülük meydana gelir:

1 — Haseddir. Kin beslediği kimsenin sevinmesine üzülür, üzülmesine sevinir.

2 — Yargıya çıkarmaktır. Hased, eziyet ve belâyı uğrayınca sevinir, ona söz ve hareketleriyle ihtar eder.

3 — Hasmana selâm vermez ve onun selâmını almaz.

4 — Ona hakaret gözüyle bakar, onu gözüne hor göstermeye başlar.

5 — Onunla alay ve istihza etmeye başlar.

7 — Fırsat bulunca onu dövmeye, incitmeye, yahut başkasını onu dövmeye teşvik etmeye başlar.

8 — Hakkını vermekte kusur etmeye başlar. Akreba ise sula-i rahmâd ondan keser. Borçlu ise borcunu vermez. Onun salmânu kabul edip ondan helâllik istemez. Eğer kin besleyen kimsenin diyaneti gâlib gelip bu günahları icâbettiren işlere girilmezse de en azından ondan iyiliğini esirger, ona şefkatli ve yumuşak davranmaz, ona yardım etmez, onunla «Allah'ın zikre meclisine oturmaz ve onun hakkında medhüsenâ etmez. Bütün bu anlatılanlar onun derecesine noksanlık getirir. Bundan başka da zararlarının esmı yoktur.

Mestah, Hz. Ebu Bekir'in akrabalarından idi. Hz. Ali'ye yapılan iftira hususunda bazı sözler söylemişti. Halbuki Hz. Ebû Bekir onun nafakasını verirdi. Nafakasını kesti ve bundan böyle nafakasını vermiyeceğine yemin etti. Bunun üzerine, bu âyet-i kerime nâzil oldu. «Şâiden mâleki ve mal sahibi olanlar, akrabasına, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere ihsan etmekte kusur etmesin. Allah'ın sözünü yargılamasına sevmes mişiniz? Allah çok yarlıgayan, çok esirgeyicidir.» Hz. Ebû Bekir bu âyet-i kerimeyi duyunca «Vallahi Hak Teâlâ'mın bizi mağfiret etmesini isteriz» deyip tekrar Mestah'ın nafakasına vermeye başladı. O hâlde kalbünde bir kimseye karşı kin besleyen kimse üç hâlden boş olamaz.

1 — Kendi nefsiyle mücadebe edip kin beslediği kimseye iyilik eder, ona karşı olan saygı ve hürmetini artırır. Bu siddıklar, yâni gerçek erenlerin derecesidir.

2 — İyilik yapmaza da kötülük yapmayı da câiz görmez ve yapmaz. Bu da şâhidlerin ve şâlihlerin derecesidir.

3 — İyilik etmez, kötülük eder. Bu da fâsıkların ve şâlimlerin derecesidir. Hak Teâlâ katında sana kötülük eden kimseye iyilik etmek kadar büyük bir ikâdet yoktur. Şâir mekîlî der ki, «Kötülük yapmak kolaydır. Eğer merî leca, kötülük yapana iyilik yap.» Eğer iyilik yapamazsan, hâri onun yaptığı kötülüğü affet. Zîrâ affetmenin fazileti büyüktür.

Resûlullah buyurur: «Üç şey vardır ki, onlar için yemin etsem, yeri vardır; Sadaka vermekle mal eksilmez. Bir kimse'nin suçunu affedenin şerefini muhakkak kıymette artırır. Dîlencilik kapısına açp dîlenin muhakkak Hak Teâlâ ona fakirlik kapısını açar.»

Hz. Aişe der ki: «Resûlullah'ın kendi hakkı için bir kimseye erza verdiğini görmedim. Ama eğer Hak Teâlâ'nın hakkında takasrât ettikleri zaman öfkesinin smırlı olmazdı ve Resûlullah'ı iki şey arasında muhayyer bıraktıkları zaman, insanlara kolay olanı seçerdi. Ancak o iş günah olursa, onu seçmezdi.»

Ukbe bin Amir der ki: «Resûlullah benim elimi tuttu ve: "Dünya ve âhiretin ehlinin en fâziletli hâsletini sana söyleyeyim mi?" buyurdu. -O hangi hâslettir? Ya Resûlallah," dedim. Buyurdu ki: "Senden âlâkasını kesenden sen âlâkanı kesme. Senî ihsamından mahrum edene sen ihsan et. Sana zulüm edenî affet." Yine buyurdu ki: "Mûsa (a. s.) "Ey Allahım, senin en azîz kulun kimdir?" diye sordu. Allah Teâlâ "Kudretli İken affedendir." buyurdu.» Yine buyurdu ki: «Kendine zulüm edene heddün eden hakkını almış olur.»

Resûlullah Mekke'yi fethedip Kureyşlilere karşı zafer kazanınca, daha önce kendisine çok eziyet ettikleri için çok korktular, caddarından umretlerini kestiler. Resûlullah mübârek söyle Kâbe'nin kapısını tutup: «Allah bîrdir, Ortağı yoktur. Hak Teâlâ vâ'dini yerine getirdi, kuluna yardım etti ve düşmanlarını hizmete uğrattı.» buyurdu. Sonra Kureyşlilere: «Ne düşünüyörsünüz, ne diyörsünüz?» buyurdu. Kureyş: «Ne söylöyellim? Senin emrini bekliyoruz. Bugün fırsat ve kudret eli senindir.» dediler. Resûlallah buyurdu ki: «Benim ovaheim, kardeşim Yâsuf (a.s.)'un kardeşlerine karşı muzaffer olduğu zaman: "Bugün hiç başa kakma ve ayıblama yoktur." diye verdiği cevaptır.» Sonra Resûlullah bütün Kureyşlileri affetti ve: «Hiç kimse'nin sizinle harbi ve mücadelesi yoktur.» buyurdu. Resûlullah buyurdu: «Mahser günü münadiller, Hak Teâlâ üzerinde hakkı olanlar ayağa kalksınlar, diye çağırırlar. Bunum üzerine binlerce insan ayağa kalkıp hesaplar cennete girerler. Bunder dünyada affedenlerdir.»

Muaviye (r.a.) diyor ki: «Öfkeli zamanlarımızda fırsat beluncaya kadar sabrediniz. Fırsat bulduğunuz zaman da affediniz.» Soğ içleyen İslâmî Hışam'ın hazuruna getirdiler. Hışam'ın yanında kendini savun-

maya başladı. Hışam: «Benim yanında kendini mi savunuyorsun?» dedi. O kinse: «O gün herkes kendisi için delil getirip özer dilemeye başlar.» İyettini okudu ve: «O hâlde Hak Teâlâ huzurunda özer beyan etmek için konuşma olur da, senin yanında özer dilemek için câiz olmasın. Ey Hışam.» dedi. Hışam da öfkeyi bırakıp: «İleri gel, bakalım, ne söylersin.» dedi.

İbn-i Mes'ud'un bir şeyini çaldılar. Halk hırma lânet atmaya başladı. İbn-i Mes'ud: «Allahım, eğer ihtiyacı için aldıysa mübârek olsun. Eğer günah işlemeye cesareti sebebiyle aldıysa, bu günahı, onun günahlarından sonuncusu yap.» dedi.

Fudayl diyor ki: «Birini gördüm. Kâbeyi tavaf ederken bir miktar altın almışlar, ağlıyordu. Ona: "Niçin ağlıyorsun, altınlar için mi?" dedim. "Hayır, altın için ağlamıyorum. Şunun için ağlıyorum ki, kıymet günü bunu yaptığı için karşında duracağı zaman, hiç özer bulamayacaktır. Ona: «Sendim, onun için ağladım.» dedi.» Bir grup esirleri Abdülmelik bin Mervan'ın yanına getirdiler. Büyük zâtlardan biri de orada hazır idi. Abdülmelik'e: «Hak Teâlâ, sana en sevdiğin şey olan düşmana karşı zafer kazanmayı sana verdi. Sen de Allah'ın en çok sevdiği şey olan affetmeyi yapmana.» dedi. Bunun üzerine Abdülmelik o esirlerin hepsini affetti. İncil'de: «Kendisine zulmeden kinse için mağfiyet isteyen şeytan umudunu kesip kaçar.»

Resûlullah buyurur ki: «Ya Aıçe, yumuşaklık ve şefâkât hâsleti kinse verilmiştir. O hâsletten mahrum bırakılan, din ve dünya hayrından mahrum bırakılmıştır.» Yine buyurdu: «Hak Teâlâ refîktir, refik olan sever, refik ile kazanılan şey, şiddetle kazanılmaz.» Aıçe (r.a.) diyor ki: «Bütün işlerde refik ile hareket ediniz. Zira refik ile yapılan her iş muhakkak başardır ve şiddetle yapılan her iş de muhakkak fena-kar.»

ÖFKE VE HASEDİN AFETLERİ

Bu ki, öfkeden kin, kinden de hâsed doğar. Hâsed insanı helâk eden şeylerdendir. Resûlullah buyurur: «Ateş odunu yok ettiği gibi, hâsed de iyi amelleri yok eder.» Yine buyurur ki: «Üç şey vardır ki, hiç kinse onlardan kurtulamaz. Su-i zan, kötü tal ve hâseddür. Bunların ilâhının ne olduğunu size öğreteyim mi? Su-i zanna düşerseniz, ona araştırıp üzerinde durmayınız. Kötü tal vâki olursa, ona itimât etmeyiniz. Hâsedlenseniz, dilinizi ve elinizi hâsedin gerektirdiği muameleden uzak tutunuz.»

Yine buyurdu: «İkiden önceki ümmetler de meydana geldiği için helâk olmalarına sebep olan şey, sizde de meydana gelmeye başladı. O hâsed ve düşmanlıktır. Muhammed'in ruhu kabza-ı kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, iman sahibi olmadan cennete giremezsiniz. Birtarifiyi sevmeyen de iman sahibi olamazsınız. Aramızda sevgi nasıl meydana geldiğini haber vereyim mi? Selâmı yaymakla olur. O hâlde aramızda selâmı yayınız.» buyurdu. Yâni kim görürseniz, selâm

veriniz. Mûna Arş'ın gölgesinde aziz ve kıymetli bir kimse görüp dedi ki, bu kimse Hak Teâlâ yanında çok makbul bir kimsedir. Bunun ane-lî nedir, adı nedir? diye sordu, Melekler cevap verip dediler ki, bu kim-senin adı filandır. Onun hâllerini sana haber verelim. Hiç kimseye hâsed etmezdi, ana-babaya asî olmazdı ve gammazlık etmezdi. Ze-keriya (a.s.) diyor ki, Hak Teâlâ buyurdu ki: «Hâsedçi kimse benim düşmanımdır. Zîrâ benim kaza ve kaderime incirir, gıznaba gelir ve benim taksimatımı beğenmez.»

Resûlullah buyurur ki: «Altı sınıf insan altı çeşit günahla hesap-suz cehenneme girer: Hükümedarlar zulümle, göçebeler taşassupla, za-nûgîler kibirle, tüccarlar hiyanetle, köylüler cehaletle ve âlimler hâ-sede.» Ebu's (r.a.) diyor ki, «bir gün Resûlullah'ın huzurlarında otu-ruyordum. Resûlullah: «Şimdi cennetlik bir kimse gelir.» buyurdu. Er-sardan birisi çıktı, geldi. Ayakkabılarını sol eline almıştı. Sakahından su damlıyordu. Yeni abdest almıştı. Ertesi gün yine Resûlullah'ın hu-zurlarında idim. Yine o söz tekrar ettiler. Yine o kimse çıka geldi. Üçüncü gün Resûlullah yine o söz söyledi. Yine aynı adam çıka gel-di. Abdullah bin Amr bin As onun amelinin ne olduğunu öğrenmek istedi. Ona dedi ki, babama sınırlendim (mümkünse birkaç gece senin-le beraber kalmak istiyorum, o da: «Ne lâzım gelir, olur.» dedi. Abdul-lah, üç gece o kimse ile beraber kaldı. Orda, uykudan uyanınca Al-lah'ı anmaktan başka bir şey görmedi.

Sonra Abdullah ona: «Ben kimseye sınırlanmedim. Ancak Re-sûlullah senin hakkında hayırlı sözler söyledi. Ben de senin amelini öğrenmek istedim. Onun için sana birkaç gece mihâfir «tdum.» dedi. O kimse: «İşte, amelim bu gördüğündür.» dedi. Abdullah diyor ki, ben giderken arkandan çağırıp dedi ki: «Bir şey daha vardır: Hiç kim-seye sahip olduğu nimetten dolayı hâsedlik yapmama.» Abdullah: «De-mek ki, senin derdest bu amelinden dolayıdır.» dedi. Avf bin Abdullah meliklerden birine nâsihat edip: «Kibir sıfatından uzak ol. Zîrâ Hak Teâlâ'ya karşı işlenen ilk günah kibirdir. Hirs sıfatından uzak ol, Zi-ra Adem cennetten hirs sebebiyle uzak düşmüştür. Hâsed sıfatından uzak ol. Zîrâ haksız yere dökülen ilk kan, hâsed sebebiyle olmuştur. Ademe Peygamberin oğlu, kârdesini bu sebeble öldürmüştür. Sahabe-nin sözleri, «Allah'ın sıfatları ve hak sözler konuşulduğu zaman, sus-dilme sahip ol.» tavsiyesidir.

Bekir bin Abdullah diyor ki: «Bir padişahın yanında bir kimse vardı. Her gün kalkıp çağırır, dardı ki, "İyliğe iyilik yap. Kötülük ya-pınlara kendi kötülükleri yetişir."» Padişah o kimseyi bu sözünden dolayı severdi. Bir kimse buna hâsed etti. Padişaha dedi ki, o adam senin hakkında yakışıksız sözler söylüyor. Padişahan ağzı kokuyor, diyor. Padişah, bu sözün doğruluğu ne ile bilinir, O kimse dedi ki, şa-nunda bilinir ki, senin yanına geldiği zaman koku almamak için ağı-zını, burnuna tutuyor. Bunu söyledikten sonra hemen o kimseyi evi-ne götürüp bol sarımsaklı yemek yedirdi. Sonra padişahan yanına ge-

İnce kötü kokudun teeddüp ederek «İyle ağrım tuttu. Padışaha, o gammazın doğru söylediği zannı hâsıl oldu. Padışah, bir kâğıt yazıp mühürlledi ve memuruna bu kâğıdı filân kuluma götür diye eline verdi. Padışahan âdeti imiş. Bir kimseye hil'at (mekâfat) verecek olursa, böyle kâğıt yazardı. O mazlûm kâğıdı alıp yola koyulunca, gammaz ona rast geldi. Bu nedir? dedi. Padışah filân kuluna gönderiyor, dedi. Gammaz, bunun hil'at kâğıdı olduğunu zannetti. Ona yalvardı, bana ver, ben götürüyim, dedi. Kâğıdı mazlûmun elinden alıp bahal geçen padışahın memuruna götürdü. Kâğıdı açtılar, okudular. Meğer kâğıtta bunu getirenin başını kesin, derhalni zaman doldurup bana gönderin, diye ferman olunmuş. Gammaz, o kimse ben değilim, beni geri padışaha gönderin, diye çağırıp bağrıya da fayda vermedi. Padışahların fermanı geri dönmaz, dediler. Derhal öldürdüler. Ertesi gün o mazlûm padışahın humaruna varıp yine âdeti üzere: «İyilik yap. Kötülük yapanlara kötülüğü yetiştir.» diye çağırırdı. Padışah hayret edip: «O sana verilen kâğıdı ne yaptın?» diye sorunca; cevabında «Filân kimse benden istedi. Ona verdim.» dedi. Padışah: «O diyor ki, sen benim hakkımda ağzı kokuyor, demiydin.» dedi. Mazlûm: «Hâşâ, ben bu sözü söylemedim.» dedi. Padışah: «Peki, niçin elinde ağzını tutuyordun?» dedi.

Mazlûm: «O kimse bana sarmısak yedirmişti. Onun için ağzıma tutuyordum.» dedi. Padışah: «Her gün söylediğin söz değişiyor. Kötülük yapanı kötülüğü yetiştir. Ona da kötülüğü yetti.» dedi. İbn-i Sirin diyor ki: «Dünya nimeti için hiç kimseye hâsed etmedim. Zira eğer o kimse cennet ehli ise, cennet nimetleri yanında onun sahip olduğu nimetin ne ehemmi vardır. Eğer cehennem ehli ise, ona dünyada sahip olduğu nimetin ne faydası vardır; kendisi ateşe girdikten sonra.»

Bir kimse Hasan-ı Basri'ye: «Ölü'mün hâsed eder mi?» diye sordu. «Yakub Peygamberin oğullarının Yâsuf'a ne yaptıklarını unuttun mu? Fakat mâ'minin kalbinde meydana gelen hâsed hastalığın, güzel muamele ile çıkarıp atılsa, zarar etmez.» dedi. Ebu'd-Derda (r.a.) diyor ki: «Ölümünâ haşretlarmaktan geri kalmayan kimsede ne neşe olur, ne de hâsed.»

HASEDİN HAKİKATI

Bil ki, hâsed; bir kimseden bir nimete sahip olmasına istememen, o nimetin o kimseden zâil olmasına istemendir. Bu itibarla hâsed haramdır. Haram olması, doğru hadisler ve sağlam eserlerle sabittir. Zira bahal geçen nimetin hâsıl olmasına beğenmemek, gerçekte Hak Teâlâ'nın hükmünü beğenmemektir. Ve bu sadece kalbin habbisiğidir. Zira sana hâsıl olmayacak bir nimetin zâil olmasını istemek, sadece kötü kalbilerden ilet gelen birşeydir, başka bir şey değildir. Ama o kimsenin sahip olduğu nimetin bir benzerini isteyip onun nimetinin zâil olmasını istememek ve onu kerih görmemek gıhta ve mânâfessedir. Dini işlerde gıhta yapmak iyidir ve hattâ fars da olabilir.

Zîrâ Allah Teâlâ: «Bundan (cennet şerbetinde) rekabet edenler, rekabet etsinler.» buyurur. Yine buyurur ki: «Allah'tan bir mağfıret için yarışınız.» Resûlullah buyurur ki: «Hâsed ancak iki şeyde câizdir: Biri, Allah'ın ilim ve amel verdiği ve malını ve ilâdını hak yolda kullandığı kimsedir. Diğeri, ilmi olan, malı olmayan fakat eğer benim malım olsaydı, hayra harcadım diye tahassür çekendir. Bu iki kimse sevâbta beraber olurlar. Eğer bir kimse malını günaha harcarsa, bunu gören başka birisi de, benim malım olsa böyle günaha harcadım dese, ikisi de aynı günahla beraber olurlar.» O hâlde münafekeye de «Hased» denir.

Fakat münafekesinde başkalarının nimetinin zâil olmasına istemek yoktur. Hâçbir yerde başkasına verilen nimeti kerih görmek câiz değildir. Ancak o nimetin verildiği kimse zâlim ve fâsik olursa ve o nimet fuk ve zulûm âleti olursa, o takdirde o nimetin ondan zâil olmasına taleb etmek câiz olur. Zîrâ hakikatta nimetin zevallı değil, zulûm ve fukun zevallı istenmiş olur. Bu nimetin fâsiklıktan dolayı zevallı istenmesine âlîmet, zulûm ve fâsiklıktan tevbe edince o nimetin ona verilmesini kötü karşılamamaktır. Burada bir incelik vardır: Eğer bir kimse, başkasına verilen bir miktar dini nimetlerin benzerlerinin kendisine de verilmesini arzu etse, onun benzeri ona müyesser olmayınca da beheremâhal aralarındaki farkı hoş görmezse ve bunun üzerine arada ki farkın kalması için, kalbî o nimetin gitmesini kalmasına tercih ederse ve tabiatı itibarıyla bundan kurtulmayıp kendisinde bulunan bu huyu beğenmezse ve elinden gelse bile, o nimeti o kimseden alma ihtimali olursa, umulur ki, bu husarıtan dolayı muahaza edilmez.

HASEDİN İLÂCI

Bil ki, hâsed kalb için büyük bir hastalıktır. Onun ilâcı ilim ve amel macusudur.

İlim macusunu; hâsedin, dünya ve âhirette kendisine zarar, hâsed ettiği kimseye de fayda getirdiğine inanmaktır. Dünyada zararlı olmasının sebebi, daima kederde, üzüntüde ve acıklı âzabta insanı bırakmasıdır. Zîrâ hâçbir vakit geçmez ki, bir kimseye bir nimet hâsıl olmasın. O hâlde düşüncesine arzu ettiği esiyet ve sıkıntıya kendisi düşer. Zîrâ hâsedden büyük belâ, büyük üzüntü ve keder olmaz. Kışkın kendi hasmından dolayı kendisi esiyet, belâ, sıkıntı ve inada düşürmesi kadar büyük akılsızlık ve divanelik olmaz. Halbuki, bunun hâsedinden aslâ ona zarar yoktur. Zîrâ o nimetin takdir-i ilâhîde bir müddeti vardır. O müddet ne artar, ne de eksilir. O takdirin sebebi ezeldir. Bâzıları buna şaîl-i saîde derler. Bunun adına ne derlerse desinler, bütün guruplar bunda ittifak etmişlerdir ki, onda acıl değişiklik olmaz.

Bunun için Peygamberlerden biri bir kadının tasallutundan tokmaz usanmıştı. Bundan kurtulmak için Cenâb-ı Hak'ka çok yalvardı, niyâz eyledi. Vahiy nâzil oldu ki: «Ömünden kaç, müddeti bitinceye

kadar.» Zîrâ o müddet ezeldir edilmıştır. Takdirda bozulma yoktur. Peygamberlerden biri bir belâyı uğramıştı. O belânın üzerinden defolması için çok dua etti, yalvarırdı. Vahiy nazil oldu ki: «Gökleri ve yeri yarattığım gün senin kısmetinin böyle oldu. O hâlde ne diyorsun, senin için yeni baştan mı taksimat yapalım?»»

Eğer bir kimse kendi hâsediyile bir kimseyin nimetinin zâil olmasını isterse, onun zararı yine kendisine olur. Zîrâ kendisine hâsed edenlerin hâsediyile de kendi nimetinin zâil olması lâzım gelir. Mesele kâfirin hâsedî sebebiyle kendisinde olan iman nimetinin zâil olması lâzım gelir.

Nitekim Kur'anda: «Kitâb ehlinde bazıları sıst dalâlete, götürmek isterler.» Demek ki, hâsedçinin dünyadaki peşin âzabı bu anlatılmaktadır. Ahiretteki âzabı ise, şu sebeptendir ki, Hak Tediâ'nın kaza ve kaderine kıymış olur; kemalî hükmettiyle olan ve sırtını anlamaya kimseye yol vermediği ezeli taksimatını inkâr etmiş olur. Onun tevhidine bundan daha büyük zarar nasıl olur? Ondan sonra bir müslûmanına şefkat ve merhamet etmekten el çeker, onun fenalığını istemekle şeytana yoldaş olmuş olur. Bundan daha büyük talihizâlık ve uğursuzluk nasıl olur? Hâsed olunanın dünyadaki faydasına gelince, hâsed olunan kimse, kendisine hâsed edenin, sıkıntı, belâ, esiyet ve inatta olmasından başka ne diler? Hâsedçin büyük ne belâ olur ki, hâsed edenden başka mazlûma benzeyen bir zâilin yoktur.

Hâsed olunan kimse, eğer hâsed edenin öldüğünü, yahut hâsed-den vazgeçip hâsed âzabından kurtulduğunu duyarsa, üzülür. Zîrâ dalma kendisinin nimette olup hâsed olunmasını ve hâsedçinin de hâsed âzabında olmasını arzu eder. Dini faydası ise, ona hâsed etliğin için mazlûm durumuna düşmekten başka, dilinle, elinle ve başka bir hareketinle ona saldırdı bulunsabırsın. Bu sebeble senin sevâbların onun defterine geçer. Onun günahları da senin boynuna yüklenmiş olur. O hâlde sen, dünya nimetinin candan zâil olmasını dilerken dünya nimeti zâil olmadı gibi, âhiret nimeti de hâsil oldu. Sen dünyada âzab çektikten başka âhiret âzabının da temelini atmış olursun. Demek ki sen kendinin dostu, onun düşmanı olduğunu sanırsın. Dikkat edince gördün ki, onun dostu ve kendinin düşmanı imişsin. Zîrâ kendini sıkıntı ve belâyı düşürmüşün ve en büyük düşmanın olan şeytanı sevindirmiş, güldürmüşsün. Zîrâ şeytan baktı ki, senin nimetin, ilmin ve mevkîin yoktur; korktu ki, eğer bu hâline şükür edip kaza ve kadere rızâ gösterirsen âhiret sevâbını alırsın. Bunun için âhiret sevâbını da almak istedi. Zîrâ âlim ve dindarları dost edinip onların mevkî ve kadrine hâsed atmayıp rızâ gösteren kimse, kıyâmet gününde onlarla haşır olma ihtimali vardır.

Çünkü Resûlullah buyurur ki: «Bugün kimî dost edinişsen yarın seninle haşır olursun.» Bu sebepten derler ki, insan, ya âlim, ya talebe, ya da onları seven olmalıdır. Hâsed eden ise bu üç sınıftan biri olmayıp bunların sevâbından mahrumdur. Hâsed eden şu kimseye

benzer ki, düşmanını vurmak için taş atar. Taş düşmanına değmeyip geri döner, kendisinin sağ gözüne gelip gözüni kör eder. Bunun üzerine daha fazla kızar bu defa daha kuvvetle atar. Tekrar taş geri dönüp sol gözünü kör eder. Bir daha atar. Taş yine döner, başını kırar. O, bunu yaparken, düşmanı, selâmetli bir köşede onun bu hâlini seyredip güler, keyif sürer.

Bu, hâsed eden ile şeytanın arasında geçen maceranın, maskara-hâ örneğidir. Bunlar, tamamen hâsed âleminde doğan şeylerdir. Eğer hâsed, hâsedçinin, hâsed ettiği kimseye, elliyle, dilile saldırıp gıybetler yapmasına, yalan söylemesine ve hakkını inkâr etmesine müncer olursa, zaten bunların günahlarına nîhayet olmaz. O hâlde hâsedin öldürücü sehir olduğunu bilen kimse eğer akıllı ise, hâsedi kendisinden defetmeye çalışır, çabalar.

Amelî ilâç, hâsed sebeplerini kalbinden atmak için uğraşmaktır. Zîrâ hâsedin sebepleri kibir, ucuş, düşmanlık, şan - şöret sevgisi ve benzerileridir. Nitekim gazah bahâinde anlatıldı. O hâlde bunların kökünü mücahede ile kalبتen söküp atmak gerekir. Hâsed maddesinin izâlesi için müşâhî şarup, bunları kalبتen söküp atmaktır. Eğer bu madde hareket edip belirecek olursa, onu teskin etmeğe uğraşmalıdır. Hâsedin buyurduğu işlerin aksini yapmalıdır. Meselâ hâsed ta'n etmeyi emretse, onu ta'n (ayıklama) etmeyip övmelidir, kibirlenmeyi emretse, tevâzu göstermelidir. Nîmetin sâîl olmasını emretse, ona yardım edip nîmetinin kalmasına uğraşmalıdır. Gıyabında onu övüp ona önem ve kıbar vermek gibi tesirli ilâç olmaz. Zîrâ o kimse bunu duyunca, kalbi boş olur, aralarından düşmanlık kalkar. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Kötülüğe iyilikle karşılık ver; seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, şefkatli bir dost olur.»

Bazen şeytan bu hâlde ilhva verip sana der ki, eğer tevâzu gösterip onu översen, senin lezzetliğin, sefililiğin, hâkîrliğin ve aşağılığın ortaya çıkar. O hâlde sen mühayyersin. İster, Hak Teâlâ'nın fermanını tut, istersen şeytanın buyruğuna tut. Şöyle bil ki, gerçik hâsedin izâlesi için bu, önemli ve çok faydalı bir ilâçtır, fakat çok acıdır. Bu itibarla buna ancak ilimle sabretmek mümkün olur. Meselâ dîni ve dünyevi kurtuluşunun bu ilâçta olduğuna, dîni ve dünyevi helâkin de hâsed hastalığına yakalanmaktaki olduğuna inanmalıdır. Acılığın ve zahmetine katlanmadan hiçbir ilâcî kullanmak mümkün olmaz. O hâlde zahmetsiz fayda bulma umudunu kesmelidir. Hastalık meydana gelince gıfı bulmak umudu ile ilâcin zahmetine katlanmalıdır. Yoksa o hastalık gün begün artmakla onu ölüme çeker.

HASED KALBİN AMELİDİR

Bil ki, ne kadar çok mücahede yapsan da umumiyetle kalbinden üç kimsele, yani dostunda düşmanının arasında, nîmet ve mîhnette olmaları hususunda fark bulursun. Bunlar senin yanında eşit olmaz-

lar. Belki düşmanın nimete kavuşmasını kendi tabiatında hoş görmeyişsin. Sen kendi tabiatını değiştirmekle mükellef de değilsin. Zira kendi tabiatını değiştirmek senin kudretinde ve imkânında, değildir. Ama iki şeyle mükellefsin: Biri, bu hâl sözünde ve fiilinde asâ izhar etmeyeceksin. Diğeri de, kendinde mevcut olan bu kötü sıfatı beğenmemelisin, onu kendinden izale etmeyi arzu etmelisin.

Eğer bunları yaparsan hâseden meydana gelen günahıtan kurtulursun. Ama bu anlatılan hâleri izâr etmezsen, fakat kalbinde bu kötü sıfatı yâni hâsedi kötü görmeyiş, baki âlimlere göre bu derece ile kıyakat gününde mes'ul olmazsın. Ama en doğrusu budur ki, mes'ul olursun. Zira hâsed haramdır ve hâsed bedenin ameli değil, belki kalbin amelidir. Bir müslümanın akmızı ve musibete uğramasını isteyen, onun sevilmemesiyle üzülen, şühetsiz mes'ul olur. Meğer ki, kendisinde bulunan bu sıfattan hoşlanmazsa. Şu hâlde o sıfattan doğan günahıtan, ancak kendisine eşitlik sıfatı galib olan, yanında dostu ile düşmanı bir olup insanların hepsine Hak Teâlâ'nın kulları nazariye bakan, bütün vuku bulan işlerin bir kaynaktan çıktığını gören kimseler kurtulur. Fakat bu öyle bir hâldir ki, nâdir vuku bulur. Şimşek gibi çıkıp geçer, sâbit ve istikrarlı durmaz.

BEŞİNCİ ASIL

Mühlikat bölümünden dünya sevgisi

BAHİLLİK VE TAMA' HASTALIĞI

Bil ki, dünya bütün fesâdların sermayesi; ve onun sevgisi de, bütün günahların asıdır. Bundan daha uğursuz ve kötü ne olur ki, dünya, Hak Teâlâ ve dostlarının düşmanı ve Hak Teâlâ'nın düşmanlarının dostudur. Hak Teâlâ'ya kavuşmaları için, onları Allah'ın doğru yolundan alıkoyar, yollarını keser. Hak Teâlâ'nın dostlarına düşmanlığı da şununla bilinir ki, onları aldatma, hile, şarhıma ve yalanla kendi sevgisine çeker. Onları kendine âşk yapınca, onlardan uzaklaşır, düşmanlarının eline girer. Topki bütün ele dotışıp her gün bir namahremle beraber olup arkadaşlık yapan alçak bir kadın gibi.

Dünyayı sevenler bu dünyada oldukları müddetçe bazen dünyalık kazanmak için sıkıntı çekerler. Bazen de onu korumak için zahmet ve yorgunluk çekerler. Bânen de onun ayrılık derdini ve acısını görürler. Öldükleri zaman binlerce pâymanlık ve hasretle kabire doğru yönelirler. Öbür dünyada da Hak Teâlâ'nın gazab ve azabını görürler. Alçak dünyanın hile tuzağından ancak dünyayı ve âfetlerini bilen; cadı, büyüci, aldatıcı kadından korunup sakındığı gibi dünyadan korunup sakınan kimseler kurtulur. Zira dünyanın aldatması, hilesi, zuhurü, fitnesi ve vurgunculuğu cadı ve büyüci kadınlarinkinden daha kuvvetlidir.

Dünyanın, Hak Teâlâ'nın dostlarına diğer bir düşmanlığı da şudur ki, kendini onların nazarında süsler, düseltir, cilveler yapar ki, onun talebünde çok acılara dayansınlar, sayısız günahlar işlesinler; onu elde etmek için acı şerbeti içmeye sabretsinler. Dünyanın âfetlerini, onun aşırıtma ve yıpratmalarını kitabın başında üçüncü âr-ıvânda beyân etmiştik. Bu ilbaris şimdi biz dünyanın kötülüğü hakkında gelen hâdis-i şerifleri ve âyet-i kerîmeleri anlatacağız. Zîrâ geçmiş Peygamberlere gönderilmelerinden göye ve maksat; insanları dünyadan menedip âhirete dâvet etmektir; dünyanın âfetlerini, belâ ve sıkıntılarını insanlara beyân etmektir. Tâ ki, ondan sakınsınlar, korunsınlar.

DÜNYANIN AFETLERİ, ONU TERCİH ETMENİN KÖTÜLÜĞÜ

Biz ki, Resûlullah bir ölmüş koyun leşi yanından geçerken buyurdu ki: «Görüyor musunuz: "Bu murdar insanlar nazarında ne kadar pis ve aşağıdır ki, hiç kimse ona bakmıyor. Muhammed'in rahu hâk-münde olan Allah'a yemin ederim ki, dünya Hak Teâlâ katında bu murdardan da hâkir ve aşağıdır. Eğer Hak Teâlâ katında dünyanın bir sıvrisinek kamadı kadar kıymeti olsaydı, ondan hiçbir kâfire bir yudum su vermezdi.» Yine buyurdu ki: «Dünya ve içindekiler me'umdur. Ancak Allah için olan ihadet ve onu zikir müstesna.» Yine buyurdu ki: «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır.» Yine buyurur ki: «Dünyayı sevip dost edinen kimse âhiretinde ziyân etmiş olur, âhiretini sevip dost edinen ise dünyasında ziyân etmiş olur. Siz devamlı olana tercih ediniz.»

Zeyd bin Erkam (r.a.) der ki: Ebû Bekir (r.a.) ile beraber bir yerde idim. Ona bal şerbetini getirdiler. Ağzına koyunca içmedi, yere koydu ve çok ağladı. O kadar ki, yanındakiler de beraber ağladı. Sakinleşti. Tekrar ağladı. O kadar ki, ağlamaktan boğulacak dereceye yaklaştı. Kimse de ağlamasınan hikmetini sormadı. Ağlaması bitip gözlerini silince, «Ey Resûlullah'ın halîfesi sana ne vâki oldu ki, böyle ağladın?» diye sordular. Buyurdu ki, «Bîrgün Resûlullah oturuyordu. Baktık ki, bir şeyi mübârek elyle kendinden uzaklaştırıyor. Halbuki o şey de görünmüyordu.» «Ya Resûlullah, kendinden uzaklaştırdığın şey nedir?» diye sorduk. Buyurdu ki: «O dünya idi. Kendini bana arz etti, ben onu reddettim. Geri geldi ve dedi ki, sen benden kaçtın, ama senden sonra benim arkamda koşacak kimseler gelecek. Onun için korktum ki, Peygamberin buyurduğu kimselerden biri de ben olurum.»

Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ yeryüzünde kendine dünyadan daha büyük düşman yaratmadı. Dünyayı yarattığından beri ona bakmadı.» Yine buyurdu ki: «Dünya evsâklerin evi ve malınların mahdûr. Akı olmayanlar dünyalık toplar, câhiller onun yüzünden insanlara

düşman olur. İdrâk ve iz'ânı olmayanlar onun için hâsed eder. İhtikâdı olmayanlar onu ister.»

Yine buyurdu ki: «Bir kimse sabahleyin kalkınca, niyetinin çoğu, Allah için olmayan bir dünyalık için ise, o kimse Allah'ın (sevgili) kullarından olmaz ve onun kalbinden dört hâslet ayrılmaz. Biri, arda arkası kesilmeyen bir üzüntü, ikincisi, hiç bitmeyen bir meşgûliyet, üçüncüsü, hiç sevgiye ulaşmayan bir fakîrlik, dördüncüsü, hiç se-nâ gelmeyen bir emeldir.»

Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki, Resûlullah bana: «Dünyayı kısaca sana göstermemi ister misin?» buyurdu. «İsterim ya Resûlullah.» dedim. Benim elimi tuttu, bir mezbelâye götürdü. Orada insanın başının kemikleri, koyun kemikleri, at ve deve kemikleri, eski insan elbiseleri ve insanın pisliği vardı. Resûlullah: «Ey Eba Hüreyre, bu baş kemikleri sizin başınız gibi hüs ve arzularla dolu idi. Şimdi bir derisiz kemik kalmıştır. Yakında o da toprak olacaktır. Bu necasetler, yorucu bir çalışmaya ile cîle geçirilen ve içtâh ve zevkle yenen yemeklerdi. Şimdi hor ve köhür olarak onları buraya bırakmışlar, Herkes ondan nefret edip kaçıyor. Eskiiler, insanların süslandıkları elbiselerdi. Şimdi rüz-gâr onları bir taraftan bir tarafa sürükleyiyor. Bu kemikler onların hi-nek hayvanları idi. Onların sırtında dünyayı gezicilerdi. Dünyanın ta-mamı bunlardır.»

Ebû Hüreyre der ki, orada bulunanların hepsi ağladı. Resûlullah yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ dünyayı yarattı. Onu yerle gök arasında asılı bıraktı ve ona bakmadı. Kıyâmet gününde dünya: «Allahım, be-nî, kullarından birine ver.» diyecek Hak Teâlâ: «Ey neçiz sus! Dün-yada senin kimseye nâsib olmamı makbul görmedim, burada görür müyün?» Yine buyurdu ki: «Kıyâmet günü bazı kimseler gelir ki, amelleri dağlar kadardır. Hepsini cehennemde koyacaklar.» Orada bu-lunanlar: «Ya Resûlullah, onlar ehî-i imandan mıdır?» dediler. «Evet, ehî-i insandandırılar. Namaz kılarlar, oruç tutarlar, geceleri uyanık ka-lırlar. Fakat ortaya bir dünyalık çıkınca tehaşük edip üzerine çok dü-şerler.»

Bir gün Resûlullah dışarı çıktı ve ashabına: «Sizlerden, Allah onu görür şekilde yarattığı hâlde, âmâ olmak isteyen bir misal mı?» bu-yurdu. «O kimdir, Ya Resûlullah?» dediler. Buyurdu ki: «Hak Teâlâ, dünyaya rahbet eden, ona gönül bağlayan kimseyi kâr etmiştir. Dün-yadan ümidini kesen, uzun emelden el çekene de kimseden öğrenmek-sizin ilim nâsib etmiştir. Kimse ona dekil olmaksızın, ona hidâyet yo-lunu göstermiştir.» Birgün Resûlullah dışarı çıktı. O anda da Ebû Ubeyde bin Cerrah'ın Bahreyn tarafından gönderdiği mal gelmişti. Ensar bunu duyunca sabah namazında toplandılar. Resûlullah nama-zı bitirip selâm verince hepsi Peygamberin busurunda ayağa kalktı-lar. Resûlullah: «Yeksa malın geldiğini mi duyduunuz.» buyurdu. «Evet ya Resûlallah.» dediler. Resûlullah: «Siz mübâdele olsun ki, sizi se-vindirecek çok işler olacaktır. Ben size fakîrlikten korkmuyorum. Be-nim korktuğum, dünyayı sizden öncekiler üzerine sattıkları gibi, si-

sizin üzerinize de saçarlar. Sonra siz de, sizden öncekiler gibi hâsed ve mücadeleye düşersiniz. Sonra siz de onlar gibi helâk olursunuz.» Yine buyurdu ki: «Hiçbir şekilde kalbinizi dünya zikriyle meşgûl etmeyiniz. Tâ ki dünya sevgisine sebep olmasın.»

Enes (r.a.) diyor ki, Resûlullah'ın bir deve si vardı, adı Adha idi. Bütün develerden çabuk ve hızlı yürürdü. Bir gün bir köylü bir deve getirdi. Peygamberin bu deve siyle yarış turdular. Otun deve si geçti. Bunu gören müslümanlar üz üldüler. Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ'nın âdeti şudur ki, dünyada bir şeyi üstün kılmamıştır ki, onu bir ehlitten her ve hâkir etmesin.» Resûlullah yine buyurdu ki: «Dünya size yürünüş dönercektir ve ateş in odunu mahvettiği gibi, sizin dininizi mahvedecektir.»

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyaya tapmayınız ki, sizi kendine kul etmesin. Malın kaçınılmaz miktarını toplayınız. Mal, sizi olmayacak bir kimsenin yanına emânet koyunuz. Zira dünya malı âfetlerden emîn olmaz. Taat malı ise, Hak Teâlâ katında muhafaza edilir. Bütün âfetlerden emîn olur.» Ve buyurdu ki: «Dünya ve âhiret; iki kuma gibidir. Birini menzun ederseniz, diğerini gücendirmiş olursunuz.» Yine buyurdu ki: «Ey havarîler; dünyaya sizin gözünüzün önünde yere attım. Onu yerden kaldırmayınız. Zira dünyanın piliğinden biri budur ki, güneş dünyadan başka yerde işlenmez. Dünya öyle bir şeydir ki, hiç kimse onu terk etmeden âhirete kavuşamaz. Dünyadan kaçınız. Dünyayı mamur etmekle uğraşmayınız. Şuna inanınız ki, bu hatâların başı dünya sevgisidir. Arzuların çoğalması, âzînatından çoğalmasıdır. Ateş ile su bir arada durmadığı gibi, dünya sevgisi ile Allah sevgisi de bir kalbte bir araya gelmez.»

İsa (a.s.) ya: «Kendine ev yaparsın, ne lâzım gelir.» dediler. Buyurdu ki: «Başkalarının virânesi bize kâfi gelir.» Bir gün İsa (a.s.) çölde idi. Yağmur yağdı. Yıldırım çaktı. İsa bir yere sığınmak için sür'atle bir çadıra geldi. Baktı ki bir kadın oturuyor. Oradan kaçıp bir mağaraya geldi. Gördü ki bir arslan yatıyor. Oradan da kaçtı ve: «Ya Rabbe! Benden başka her yarattığın şeye bir mesken verdin.» dedi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Yâ İsa! Senin yerin, meskenin benim rahmet makamımdır. Yâni cennettir. Cennette sana nice hurîler vereceğim. Her birini kendi kudret ilmi ile yarattım. Cennette sana dört bin yıl düğün yaptıracağım. Onun her günü birçok dünya ömrü kadar uzun olacaktır. Cennette birçok molâdîlere nâîl ettirip dünyada zühd ve takvâ üzere olanları senin düğününe dâvet edeceğim.»

Bir gün İsa Havarîleriyle (kendisine bağlı katanlarla) bir şehrin yarısından geçti. Gördüler ki, o şehrin bütün halkı yollar üzerinde düğüp helâk olmuşlar. İsa: «Ey cemaat! Bunların hepsi Hak Teâlâ'nın gıcaşıyla helâk olmuşlardır. Eğer öyle olmasaydı, yerde defnedilmişlerdi.» Havarîler: «Bunların ne yüzden helâk olduklarını bilmek isteriz.» dediler. İsa bir yüksek yere çıktı ve nidâ edip: «Ey şehir ehali!» dedi. Bunlardan birisi: «Buyurun, ya Rahallah!» dedi. İsa: «Sizin vak'anız nasıl oldu?» diye sordu. «Gece sağ-sağ idik. Sabah vakit-

de böyle azâba uğradık.» dedi. İsa: «Sebebi ne idi?» Dedi ki, dünyayı sevdi, buzgunculara tabi olduk. Onun için bu belâyı düçar olduk. İsa: «Dünyayı nasıl sevdim?» buyurdu. «Çocuk amasını sevdiği gibi. Dize geldiği zaman sevinirdik. Bize yüz çevirdiği zaman üzüldük.» dedi. İsa: «Niçin başkaları cevap vermedi.» buyurdu. Dedi ki, onların ağzında ateşten gemiler vardır. Onun için cevap veremezler. İsa: «Sen niçin cevap verebildin.» «Ben onlardan değilim, fakat onların arasına bulunuyordum. Azâb gelince ben de düçar oldum. Şimdi cehennemde bulunmuyordum. Bilmem, kurtulacak mıyım, yoksa cehennememi gireceğim?» dedi. İsa: «Ey havariler! Arpa ekmeğini sert tozla yemek, eski elbise giymek ve morbelede yatmak, dünyada âliyet, âhilette de selâmet isteyenler çektir.» buyurdu.

İsa yine buyurdu ki: «Dünya selâmeti için dünyadan az şey alın. Nitekim başkaları dünyanın selâmeti için dinden az şey aldılar.» Yine buyurdu: «Ey cevap kazanmak için dünyalık isteyen, eğer dünyadan el çekersen, daha çok sevâp kazanmış olursun.»

Süleyman (a.s.) bir gün büyük bir ordu ve iltisamlı (havada) gidiyordu. Kuşlar, cinler, periler hepsi onun hâmetinde idiler. Beni İsrâil âbidlerinden birine rast geldi. Âbid: «Ey Davud oğlu Süleyman! Hak Teâlâ sana ne büyük saltanat vermiştir.» dedi. Süleyman: «Bühenim amel defterindeki bir teshih, Davud oğluna verilen bu büyük saltanattan hayırlıdır. Zîrâ teshih böklü kalır. Saltanat ise böklü kalmaz.» Haberde gelmiştir ki: «Adem (a.s.) cennette bağıdayı yitince, kaza-yı hacet icabetti. Bunun üzerine kaza-yı hacet yapacak bir yer aradı.» Hak Teâlâ Adem'e bir melek gönderip: «Ey Adem! Arzun nedir?» buyurdu. Adem: «İçindeki şeyi bir yere bırakmak istiyorum.» dedi. Halbuki cennet meyvalarından hiçbir kaza-yı hacet icabettirmezdi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Ey Melek'im! Ona da ki, nereye bırakacak, Arz'a mı, kürsiye mi, yahut cennet imaklarına mı, yahut cennetin içindeki ağaçların altına mı? Ona da ki, dünyaya gitsin, oraya bırakın. Zîrâ bütün maddatların yeri dünyadır.»

Hâdisie geldi ki: «Ceberrâh Nuh'a gelip "dünyayı nasıl buldun" dedi. Nuh: «İki kapalı bir han gibi. buldum. Bir kapısından girilir, öteki kapısından çıkılır.» İsa'ya: «Ey İsa! Bize bir şey öğret ki, onun sebebiyle Hak Teâlâ bizi sevsin.» İsa: «Dünyayı düşman ediniz ki, Hak Teâlâ sizi sevsin.» dedi. Dünyanın âfâkleri ve dünya isteklisinin kötlüğü hususunda bu anlatılan haber ve hikâyeler yetiştir.

DÜNYANIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Hı. Ali (k.v.) buyurur ki: «Her kim altı şeyi yerine getirirse, cenneti istemek ve cehennemden kaçınmak hususunda ona yetiştir.»

- 1 — Hak Teâlâ'yı tanıyıp ona itaat etmek,
- 2 — Şeytânı tanıyıp ona muhalefet etmek,

- 3 — Hak yolu tanıyıp ona sımsıkı yapışmak,
- 4 — Bâtal yolu tanıyıp ondan el çekmek,
- 5 — Dünyayı tanıyıp kendini ondan dışarı atmak,
- 6 — Ahireti tanıyıp onun talebinde olmak.

Hükmeden biri der ki: «Dünyada sana her şey, senden önce çok kimselere verilmiştir ve senden sonra da çok kimselere verilecektir.» O hâlde dünyaya gönül bağlama. Zîrâ senin ondan nâsibin bir hurka ve bir lokmadan başka değildir. Bu miktar şey için kendini belâk uçurumuna atma. Kısacası, dünyada croçlu ol ki, âhirette iftar edesin, bayram yapasın. Dünyanın sermayesi nefsi arzulardır. O sermayenin neticesi de azâb ve celâdır. Bir kimse Ebû Hazim'e: «Nasîl yapayım ki, dünyayı çok seviyorum,» dedi. Ebû Hazim: «Helâkünden kâzânıp yerime harcarsan, dünya sevgisinin sana zararı olmaz,» dedi. Ebû Hazim bunu şunun için söylüyor ki, gerçekten bilirdi ki, eğer kimse böyle yaparsa, dünya ona mükedder olur, kalbine hoş gelmez. Yahya bin Muaz Er-Râzi diyor ki: «Dünya şeytanın dükkânıdır. Öyleyse onun dükkânından bir şey alma ki, dükkân sahibi senin yakana yapışmasın.»

Fudayl (r.h.a.) diyor ki: «Dünya evi altından olup geçici olsa, âhiret evi de topraktan olup devamlı olsa, her akıldanla altından olan geçici evi değil, topraktan olan devamlı evi tercih etmesi lâzımdır.» Ebû Hazim dedi ki: «Dünyadan kaçınız. Zîrâ duyduğum ki, her kim ki dünyaya kıymet verse, kıymet günü o kimseyi tutup mahşer ehli arasında midâ edip derler ki, bu, Hak Teâlâ'nın aşağı gördüğü şeye kıymet veren kimsedir.» İbn-i Mes'ud (r.a.) diyor ki: «Dünyadaki herkes misafirdir. Malik olduğu herşey de ariyettir. Misafire, görmekten ve ariyeti sahibine teslim etmekten başka yol yoktur.» Lokman Hekim oğluna: «Ey oğul, dünyayı âhirete sat ki, ikisinden de fayda göresin. Ahireti dünyaya satma ki, ikisinden de zarar görmeysin.»

Ebû Umametü'l-Bahâli (r.a.) der ki: «Resûlullah dünyaya gönderilince, şeytanın askerleri kendi etrafında toplanıp dediler ki, dünyaya böyle bir Peygamber gönderildi. Bundan sonra biz ne yapalım?» şeytan: «O Peygamberin devrinde olan kimseler dünyayı severler mi?» dedi. «Evet, severler,» dediler. Şeytan: «Öyle ise gamı yemeyin. Gerçek onlar puta tapmaz. Fakat ben onları dünya sevgisiyle öyle yaparım ki, aldıkları, verdikleri ve sakladıkları her şeyde haksızlık yaparlar.» Zaten bütün kötülükler de bunların üçünden doğar. Fudayl (r.h.a.) diyor ki: «Eğer bütün dünyayı bana helâl ve hesabsız olarak verseler, siz murdar, leşten utandığınız gibi, ben de ondan utanırım.»

Ebû Ubeyde bin Cerrâh Şam emîri idi. Ömer (r.a.) Onun evine geldi. Ev eşyasından bir kılıç, bir deve ve bir de palanandan başka bir şey görmedi. Bunun üzerine Ömer: «Ey Eba Ubeyde! Niçin ev eşyası edilemedi?» dedi. Ebû Ubeyde: «Bizim gödeceğimiziz yer için bu da yetisiz,» dedi. Yâni mezarı içaret etti. Hasan-ı Basrî (r.h.a.) Ömer bin Abdulazîz'e mektup yazıp dedi ki: «Ölüm, takdir edilen insanlardan en son ferdinin ölüm gününe geldiğini farzet,» Ömer bin Abdül-

arız da yatmış cevabta dedi ki: «Dünyanın hiç alınmamış gibi olacağı ve hep ahiretin devam edeceği günün geldiğini farzet.»

Eserde (kelâm-ı kibar)da gelmiştir ki: «Ölümün hak olduğuna biddiği hâlde sevinen kimseye, cennetmenin hak olduğunu biddiği hâlde gülen kimseye, dünyanın velâzı olduğunu gördüğü hâlde ona gönül bağlayan kimseye, kaza ve kaderin hak olduğunu biddiği hâlde dünya ile uğraşan kimseye şaşılır.» Davud-ı Talî (r.h.a.) der ki: «İn-sanoğlu her gün tevbe ve ibâdeti terkeder. Sanki onun faydasını başkasına umar.» Ebû Hazim: «Dünyada sevincek bir şey yoktur ki, onun altında keder ve üzüntü olmasın. Zîrâ dünyanın sevinci saf yaratılmamıştır.» diyor. Hasan-ı Basri der ki: «Bu dünyadan giden hiç kimse yoktur ki, can çekilişken üç hasret onun boğazına tutulmasın: Biri topladığı malı dünya dünya yememiş olmak; ikincisi, unduğu şeye tamamiyle kavuşmamak; üçüncüsü, âhiret azığını gereği gibi tedârik etmemiş olmak.» Muhammed bin-El-Münkedir (r.a.) der ki: «Eğer bir kimse bütün ömründe gündürleri oruç tutsa, geceleri namaz kılsa, hac farızasını edâ edip daima gaza etse ve kıyamet gününde ona: "Bu o kimsedir ki, Hak Teâlâ'nın hâkîr yaptığı dünyaya yüksek tutuyor." deseler, onun hâli nice olur? Kim mala meyledip yüksek tutmuyor. Bundan başka bu kadar günahtanmaz ve fârların edâsında bunca taklîrâtınaz vardır.» Demişler ki, dünya bir virân evdir. Ondan daha virân, ona gönül bağlayan kimseinin kalbidir. Cennet de memur bir evdir. Ondan daha memur, onu kasınamaya uğraşan kimsenin kalbidir.

İbrahim-i Edhem (r.h.a.) bir kimseye: «Rüya âleminde altın bulmak mı, yoksa uyanık hâlinde gümüş bulmak mı iyidir?» dedi. O kimse: «Uyanıklıkta gümüş bulmak daha iyidir.» dedi. İbrahim: «Yalan söylüyorsun. Zîrâ dünya rüyadır, âhiret ise uyanıklıktır, hakikatte sen dünyayı âhiretten çok seviyorsun.» dedi. Yahya bin Muaz (r.h.a.) der ki: «Akıllı olan üç şeyden evvel üç şey yapar: Dünya oandan el çekmeden evvel, o, dünyadan el çeker; mezara girmeden mezarını mamur eder; Hakk'ın huzuruna varmadan onu râzı eder.» Yine dedi ki: «Dünya o kadar uğursuzdur ki, onun arzusu, Hak Teâlâ'nın azarına sebep olur.» Bekir bin Abdullah (r.h.a.) der ki: «Dünya ihtiyacını dünya ile gidermeye çalışan, ateşli çalı-çırpıyla söndürmek isteyen kimseye benzer.»

Hâ. Ali (r.a.) buyurur ki: «Dünya altı şeydir: Yemek, içmek, giymek, koklamak, duracak yer ve helâl ferah cıma etmektir. Yemeklerin a'lısı baldır. Bal ise, bir simenin ağzının sayıdır. İçilenlerin en üstünü sudur. Su içmekte bütün âlem bîrdir. En kıymetli elbise ipektir. İpek ise, bir hüceğin ağzı salyasıdır. Duracak yerlerin en iyisi atın sırtıdır. Bütün kahramanlar at sırtında süzler. Cıma için en büyük şehvet kadınlardır içindir. Onun neticesi de, iki beş (sidik) yerini birleştirilmektir. Kadınlardır güzel yerlerini süslerler. Siz ise, onlardan çok çirkin olan yerlerini istersiniz.» Ömer bin Abdülâzîz (r.h.a.) der ki: «Ey insanlar, siz öyle bir şey için yaradıldınız ki, eğer ona iman getirmezseniz, kâfir olursunuz. Eğer iman getirip ilimlî ederseniz, ah-

mak olursunuz. Sizin, bu yurttan sonra kavuşacağınız ebedî bir yurttur.

DÜNYADA MEZMUM (KÖTÜ) OLAN ŞEYLER

Bil ki, «dünyayı tanımak» bağış altında, dünyanın kötülüğünden bir miktar tahsedildi. Burada şu kadarını bilmek gerekir. Resûlullah buyurdu ki: «Dünya ve dünyada olan herşey mef'undur. Ancak Allah için olan şey ve ona zikir müstesna...» Yine bilmek gerekir ki, Allah için olan, Allah sevgisidir. Allah sevgisi mezmum değildir. Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Bundan sonra bil ki, dünyada olan herşey üç kısımdır:

Birinci kısım: Hem zâhiri hem de bâtinî dünyadan olan şeylerdir. Dünyanın bu kısmının Allah için olması mümkün değildir. Bu kısım içlenen günahlardır ki, günah ile Hak Teâlâ'yı bulmak mümkün değildir. Mübâh nimetlere daimak da bu cümledendir. Zira mübâh nimetlere daimak, gâfil tutumu ve bütün günahların mayasıdır.

İkinci kısım: Süreten dünyadan olup fakat manen dünyadan olmayan şeylerdir. Bunlar, akâr, fikrî, ve şehvete uymaktır. Eğer bu üç şey Hak Teâlâ'nın rızası için ve âhireti kazanmak için olursa, her ne kadar dünya işleriyle ilgili de olsa dünya kabûlinden olmayıp Allah Teâlâ için olur. Eğer, fikirden maksat, halk içinde itibarının ve rütbesinin yükselmesi olursa; amel ve taattan gıyesi, insanların kedisine âbid ve zâhid nazarıyla bakıp ona uymaları ve onu önder kabul etmeleri olursa; dünyadan yûs çevirip nefsanî arzulara muhtaç olmaktan da mahrum, insanların, onu zâhid ve dünyayı terk etmiş olarak bilmeleri ve zâhidlik ve salihlikle meşhur olmak olursa; bütün bunlar dünyanın mezmum ve mef'un işlerindendir. Bunlar süreten Rahmânî görünüşler ise de hakikatta Şeytanîdir. İşlerde de sûrete değil mânaya itibar edilir.

Üçüncü kısım: Süreten dünya için olup dünya ile alakalı olsa da, kast ve niyetle dünya için olmayıp Hak Teâlâ için olması mümkündür. İbâdet yapmak için kuvvet kazanmak niyetiyle yemek yemek gibi. Kendini günahattan korumak, çaresiz bir kadının ihtiyaçlarını karşılamak, yâni karısının geçimini sağlamak, bundan başka Hak Teâlâ'yı bîlup onun zikrini, yâkrını yerine getirecek, taat ve ibâdet üzere olacak ölümünden sonra kendisine de hayırlı dualarda bulunup ona hayırlı bir halef olacak salih bir çocuğun dünyaya gelmesi niyet ve kasdıyla evlenmek ve yine kendisinin, çoluk çocuğunun dilenmemesi için, insanlara muhtaç olmadan huzuru kalble taat ve ibâdet yapmak için zaruret miktarı helâl kazançtan az bir mal edinmek gibi. Resûlullah buyurur ki: «Övünüp üstünlük taslamak için dünyalık isteyen, kıyamet günü mahşer yerine gelince, Allah'ı kendine kızmış bulacaktır. Eğer insanlara muhtaç olmamak için dünyalık kazanmışsa

kıyâmet günü mahşer yerine geldiği zaman yüzü ayın ondördü gibi parlıyacaktır.»

Dünya, nefsanî bir arzudur. Ahiretin onda payı yoktur. Ahiretin kazanılması için yapılınca, dünyadan sayılmaz. Nitekim hac yolunda hayvanın yemil de, hacım lazım olanlarından sayılır. Hak Teklâ dünyadan olan her şeye «hevas» buyurur. Nitekim Kur'an-ı Azim de buyurur ki: «Nefsini hevasından (arzularından) nehyedenim devamla kalacağı yer cennettir.» (Nasât sûresi, âyet: 40). Diğer bir yerde de bazı şeyde toplayıp buyurur ki: «Şüphesiz dünya hayata, ayın, eğlence, süs, aramada ölmek ve mal ve evlâdın çökluğundan ibarettir.» (Hadîd sûresi, âyet: 20). Diğer bir âyetinde de, şu yedi şey insanlara sevdilmiştir: «Kadın, çocuk, altın, gümüş, at, sığır, koyun ve deve. İnsanların dünyada metalleri bunlardır.» (Al-İ İmran sûresi, âyet: 14).

O halde bir kimse bunlardan birini, âhiret işini huzuru kalbe yapmak maksadıyla temin ederse, âhiretin işini temin etmiş olur. Zira dünya üç derecedir: Zarûret miktarı yiyecek, giyecek ve meskendir. Bu miktardan fazlası ihtiyâttır. İhtiyâttan fazlası da süstür. Süsün sınırı yoktur. Birinci derece ile yetinip kanaat eden, her çeşit günahlardan kurtuldu. Öçünce dereceyi seğenen, helâk uğramasına yuvarlamp kızgın cehennemeye düşer oldu. İkinci dereceyi seğenen ise, tehlikeden kurtulmadı. Zira ihtiyâcın iki yönü vardır: Biri zarûrete yakındır. Diğerî de lükse yakındır. Bu iki yönün birbirinden farkı, şüpheli ve zandan ari değildir. Zira o, iclâhada, dikkat ve düşünmeye bağlıdır. Bazen olur ki, ihtiyâç miktarından fazlasına ihtiyâç yok iken, ihtiyâç olduğunu sanır, onun teminine çalışır, hesap ve arâba düşer. Bunun için büyük zâtlar ve ihtiyâtlı olanlar zarûret miktarını seçmişlerdir. Bu hususta insanların önder ve rehberi Öveys-i Karanî'dir.

Öveys-i Karanî, dünya işlerini kendine o kadar dar tutmuştu ki, insanlar onu deli sanırlardı. Bir-iki yıl geçer, onu göremezlerdi. Sabah namazı vaktinde gider, yatsı namazından sonra gelirdi. Onun gödesi bir tane hurma idi. Bir taneden fazla eline geçerse, zarûret miktarınca yer, gerisini sadaka verirdi. Kiblesiz, yollardan ve mezbelelerden topladığı eşiklerdi. Bunları yıkar, temizler, kendine elbise yapardı. Bir yerden geçerken çocuklar onu alaya alıp, taşlarındı. O da: «Küçük taşlar atın ki, beni yurulayıp âbdest ve namazdan alıkoymasın.» derdi. Bu sebepten Resûlullah onu görmeyen ona dua eder, onu överti ve onu Hz. Ömer'e de vasiyyet edip tenbîhat verdi.

Ömer (r.a.) misaberde iken bir grup Iraklıyı gördü. «Iraklılar ayağa kalkın.» dedi. Hepsi ayağa kalktılar. «Kâfe şehriden olmayanlar otursunlar.» dedi. Kâfe'den olmayanlar oturdular. «Karenden olmayanlar da otursunlar.» dedi. Hepsi oturdu. Yalnız bir kişi ayakta kaldı. Ömer: «Ey kişi! Sen Karenden misin?» dedi. «Evet» dedi. Ömer «Öveys-i Karanî'yi bilir misin?» dedi. «Bilirim, o değerli bir kimsedir, sizin beyarûnunuzun mertebeye değildir. Bizim aramızda ondan düşüne, olmamak, fakir ve aşağı kimse yoktur.» dedi. Ömer bu sözleri duyunca ağladı ve dedi ki: «Resûlullah'tan duyduğum ki, o sizde hükme göre-

günüz kimse, öyle bir insandır ki, kıyâmet gününde Rabia ve Mudir kabûlâterinin insanları ve koyunları sayısınca insanlar onun şefaatıyla cennete girecekler.»

Rabia ve Mudir, iki Arap kabîlesidir ki, çok kalabalık olduklarından sayıları bilinmemektedir. Harem bin Hayyan der ki: «Ömer'den bu sözü duyunca, Üveys'in hâlini öğrenmek için; Küfe tarafına gittim. Onu aradım, Firat kenarında buldum. Temizlik yapıyordu, çamaşırını yıkıyordu. Ferasetimle Üveys olduğunu anladım. Zira ben vasıflarını da işitmişim. Selâm verdim. Selâmu mu baha baktı. Elini öpmek istedim, elini vermedi, «Allah sana rahmet, mağfiret eylesin,» deyip hâlini sordum ve ona olan sevgîden ve bu kadar zayıflığına; görüncé kendisine acıdığından elimde olmadan ağladım. Benim ağladığıma görüncé o da ağladı ve: «Allah sana uzun ömürler versin, ey Harem bin Hayyan! Nasılsın, halin nedir? Ey benim kardeşim!.. Beni kim sana tavsiye etti? yol gösterdi?» dedi. Harem: «Benim adamı, babamın adamı kim sana söyledi?» dedim. «Herşeyi bilen, herşeyden haberdar olan Allah bana bildirdi. Benim ruhum senin ruhunu tanıır. Zira mü'minlerin ruhları, birbirlerini görmese de birbirlerini tanırılar,» dedi. Harem: «Ya Üveys! Bana Resûlullah'tan hâdis rivâyet et de, senin yâdıların kabân, dedim,» dedi. Üveys: «Benim başım, canım Resûlullah'a fedâ olsun, Ben onu görmedim. Onun hâdislerini başkalarından işittim. Kendime hâdisler rivâyet etmek kapamı açmak istemem. Ben mühaddis, müftî ve vâiz olmak istemem. Benim başka işim vardır, ondan boş zaman bulamayacağım,» dedi. Harem: «Bâri Kur'an-ı Azîm'den bir âyet oku, onu senden dinliyeyim ve bana dua et; bir vasiyyet et, onunla amel edeyim. Zira ben seni Allah için severim,» dedim. Bunun üzerine benim elimi tuttu. Firat kenarına götürdü ve: «Ehru bilâhî mine's-seytan'r-racim,» dedi ve ağladı. Sonra: «Hak Teâlâ buyurur: Bütün sözlerin en üstünü en doğrusu Allah'ın kelâmudur. «İhsa gükleri yeri ve aralarındakileri oyun olsun diye yaratmadık,» âyetini «Ö, duyan ve bilendir,» âyine kadar okudu. Ondan sonra bir feryat etti ki, bayıldı, zannettim. Sonra: «Ey evlâdım, babam öldüğü gibi, sende yakında öleceksin. Ya cennete, yahut cehenneme gideceksin,» dedi. Sonra: «Deden Adem Peygamber, annem Havva, Nuh, İbrahim-i Halîl, Musa, Allah'ın halîfesi Davud ve Allah'ın Peygamberi Muhammed bütün bunlar öldüler. Resûlullah'ın halîfesi Ebu Bekr öldü. Benim kardeşim Ömer de öldü, Vah Ömer, vah Ömer,» dedi. «Allah sana merhamet etsin, ya Üveys! Ömer henüz ölmedi, dedim. Üveys «Hak Teâlâ Ömer'in ölümünü bana haber verdi,» dedi ve: «Ey Harem! El ki, ben ve sen ömürlerdeniz,» diye lâve etti. Sonra salâvat getirip bir kısa dua okudu ve: «Sana vasiyyetim olsun ki, Allah için hülliği elden bırakma ve bir an ölümü anmaktan gâfil olma. Kavmine dönüncé onlara da nasîhat et. Nasîhati, Hak Teâlâ kullarından esirgeme, elâ-i sünnet ve emâsa muvafakat et, onlara muvafakattan bir ayak geri kalma. Zira aniden dünden olur, cehennem ateşine muştahak olursun,» dedi. Sonra bir kısa dua okuyup: «Ey Harem! Bundan sonra ne ben seni görürüm, ne de sen beni. Beni duadan unutma. Ben de

seni unutmam. Sen bu tarafa git, ben de bu tarafa giderim.» dedi. Harem diyor ki, bir saat beraber gitmek istedim, rızı olmadı. O ağladı beni de ağlamak tuttu. Sonra arkasından baktım. Gitti, bir köye girdi. Bundan sonra haberini alamadım.

O hâlde bil ki dünya âfetlerini anlatan kimselerin çoğunun hâli budur. Peygamberin ve velilerin yolu da budur. Azim sahibi insanlar bunlardır. Eğer bu dereceye ulaşmazsan, hani dünya yükünü ihtiyac maktan çok, fazla çekme, zühd ve takva yolunu seç ki, tehlikeye düşmüylesin. Dünyanın fitnelerini ve âfetlerini kötölemek hususunda bu kadar yetilidir. Değeri kitabın bağında zikredildi.

ALTINCI ASIL

Mühlikât bölümünden

CİMRİLİK, HİRS VE MAL TOPLAMAK

Bil ki, dünyanın dalları çoktur. Onun dallarından biri mal ve nimet, biri de makam ve hürmettir. Bunlar gibi daha bir çok dalları vardır. Fakat malın fitnesi büyüktür. Onun en büyük fitne olması, ondan kurtulma çaresi olmadıgındandır. Allah Teâlâ ona «akabe» (dar geçit) buyurmuştur. Nitekim: «Fakat o dar geçidi aşmaya gaye-medile» buyurur. Hemen de dünyadan daha sor geçit yoktur. Zira dünyanın, ihtiyaçları, şehvetleri gibi askeri vardır. Ahiretin anığı da dünyaya de hâsıl olur. Zira yiyecek, giyecek ve meskenden kurtulma çaresi yoktur. Bunlar da malın tâ kendisidir ve mal ile ökle edilen geylerdir. Bu itibarla bunlardan vazgeçmenin çaresi yoktur, onları elde etmeden selâmet bulmak da mümkündür. Eğer dünyalık olmasa, fakir düşüp —Allah korusun— köfre düşme korkusu olur, Dünyalık olmasa, senin olup azgunluk ve dalâlet ihtimali olur. Fakirin iki hâl vardır: Biri dünya hırsı, biri de kanaattir. Hırsın da iki hâl vardır: Biri insanlardan dileyip tama' etmek diğeri de, çalıp kazanmaktır. İnsanlardan dilenmek meşmum, çalışmak da makbûldür. Zengin de iki hâl vardır: Biri israf, diğeri de iktisattır. Bunlardan ilki kötü, ikincisi de iyidir. Bunlar birbirine benzer ve karışırılır. O hâlde bunları bilmek lâzım ve mühimdir. Hâlasa malın âfeti de var, faydası da vardır. Bunun ilisini de bilmek farzdır. Zira ancak böylece faydayı temin edip âfetten sakınabilirsin.

MAL SEVGİSİNİN AFETLERİ

Bil ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, mallarınıza ve çocuklarınıza siz Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Böyle yaparsanız zıyan etmişsiniz.» (Munâfıkûn sûresi, âyet: 9) Resûlullah buyurur ki: «Mal ve makam sevgisi, kalbe mîlâle, suyun toprakta ısc otana mîlârdığı gibi bitirir.» Yine buyurdu ki: «Mal ve makam sevgisi: müslümanın gönlünü dağıtır gibi, İki siyah kurt, koyun sürüsünü dağıtamaz.»

Resûlullah'a, senin ümmetin en fenası kimdir? diye sordular. «Zengilerdir.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Benden sonra bir kavim gelecektir ki, çeşitli nefis yemekler yiyecekler, çeşitli elbiseler giyecekler, güzel kadınlar alacaklar, kıymetli adara binecekler. Onların içi az şeyle doymayacak, çok şeye de kanaat etmeyecekler. Onların bütün gayreti dünya için olacaktır, dünyaya tapacaklar, herşeyi dünya için yapacaklardır. Bu sebeble benden vasiyet olsun ki, sizden, sizin çocuklarınızdan onları kim görürse, onlara selâm vermesin, hastalarını sormasın, cenazelerinin arkasından gitmesin. Onların hükümlerine hümet etmesin. Bunları yerine getirmeyen kimse İslâm Dini'ni yıkmakta onlara ortak olur.» Yine buyurdu ki: «Dünyayı, dünyaya ehline bırakınız. Zîrâ kıfâyet miktarından fazla dünyalık peşinde koşan, bilmeden kendi helâkine çalışmış olur.» Yine buyurur ki: «İnsanoğlu benim malım, benim malım der. Senin malından yiyip harcadığın, giyip eskittiğin ve sadaka verip ahiret için bâkî kaydedundan başka nâsibin yoktur.»

Bir kimse Resûlullah'a sual edip: «Bana ne olmuştur ki, bende hiç âlüm tedariki yoktur.» dedi. Resûlullah: «Senin malın var mıdır?» buyurdu: O kimse: «Vardır.» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Malın kendinden önce gönder, yâni sadaka ver ki âlüm tedariki olsun, Zîrâ mal sevgisiyle dolu olan kalb, malı dünyada bırakıp gitmeğe râim olmaz. Malın önce gönderdin mi, kalb de arkasından gitmeğe yönecektir.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlunun üç çeşit arkadaşı vardır: Birî. Ölümceye kadar beraber kalır ki, o, mahdır. İkincisi, kabir kemarına kadar beraber gider ki o, çoluk çocuğu, akraba ve yakınlarıdır. Üçüncüsü, kıyamete kadar beraber kalır ki bu da, iyi veya kötü amel ve ahlâkıdır.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlu ölünce, insanlar, dünyada nesi kaldı, diye sorarlar, Melekler ise, Heriye ne gönderdi diye sorarlar.» Yine buyurdu ki: «Dünyada arazi edilmeyiniz ki, dünyayı sevmiyeciniz.»

Havariiler: «Ey İsa, niçin sen su üstünde yürüyebiliyorsun ve biz yürüyemiyoruz?» İsa buyurdu ki, sizin yanınızda altın ve gümüşün önemi var mıdır? Evet vardır, dediler. Benim yanınızda topraktan farkı yoktur, buyurdu.

MALIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Bir kimse Ebu'd-Derda'yı incitti. Ebu'd-Derda: «Allahım, sen ona sahat, âfiyet, uzun ömür ve çok mal ver.» dedi. Bu, bedduaların en ağındır. Zîrâ bunlar kime nâsib olursa, âhret ahvalinden gâfil olup helâk olması muhakkaktır. Hz. Ali bir gün eline bir akçe alıp dedi ki, sen öyle bir geysin ki, elimden çıkmadan bana faydan dokunmaz. Hasan-ı Basri der ki, altın ve gümüşe kıymet veren kimseyi Cenâb-ı Hak hor ve zill eder. Hâdiate: «Altın ve gümüşün sikkelerini çıkardıkları zaman ırtan onu yüzüne, gözüne sürdü ve dedi ki, seni seven, benim satın alınmış kulumdur.» denilmektedir.

Yahya bin Muaz diyor ki: «Altın ve gümüş; yılan ve akrebtir. Alınmaya öğrenmeden ona el uzatma. Yoksa onun zehiri seni öldürür.» «Onun alınması nedir, ya Muaz?» dediler. «Hakkından kazanmak ve doğru yolda harcamaaktır.» dedi. Müslim bin Abdumelik, Ömer bin Abdülaziz ölürken yanına gitti ve: «Mü'minlerin emri, öyle bir iş ettim ki, dünyada hiç kimse onu etmemiştir. Onu öğlüm kaldı. Onlara bir altın, bir akçe bırakmadım.» Ömer, «Beni kaldırım otarayım.» dedi. Kaldırdılar, oturdu. Dedi ki, onların malını alıp başkasına vermedim. Başkasının malını da onlara vermedim. Benim oğullarım ya salih olurlar, ya da olmazlar. Eğer salih olurlarsa, Hak Teâlâ onlara kıfâyet eder. Eğer salih olmazlarsa, ne hâlde olurlarsa olsunlar, gün yemem. Muhammed bin Kâ'be-Karî büyük bir servete sahip idi. Ona dediler ki, bu oğulların için mal bırak: «Vok, kendim için Hak Teâlâ yanına bırakırım, oğullarım için Allah'ı bırakırım ki, onları iyi eylesin.» dedi. Yahya bin Muaz der ki, mal olanların iki musibeti vardır: Biri, bütün vaktinde bütün malını elinden alırlar. Diğeri, bütün malı ondan sorarlar ve onu meahaze ederler.

MALIN İYİ YÖNLERİ

Bü ki, mal gerçi birçok yönlerden meşmumdur. Fakat bir yönünden değerlidir. Zîrâ maldaki hem hayır, hem de şer vardır. Bunun için Hak Teâlâ ondan hayır diye bahsetmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Eğer illü, hayır (mal) bırakırsa, miras ana-baba ve akrabalara içindir.» buyurmaktadır. Resûlullah buyurur ki: «Fakirlik küt-re götürür.» Bunun sebebi şudur ki, fakir kendini çaresiz, muhtaç görüp ve dünyada çeşitli nimetleri görünce, şeytan işva verip der ki: «Allah Teâlâ'nın bu yaptığı ne biçim adalet, ne biçim insaf ve ne biçim haksız taksimattır. Bir fâsık ve bir zalime bu kadar mal ve nimet verir. Öyle ki, malının haddini, hesabını bilmez; kayacak yer bulamaz. Sen ise, çocuk çaçıyla, aç, çıplak kalmaktan perişan oluyorsun. Sonra ihtiyac miktarı bile vermez. Eğer vermeye gücü yetmiyorsa, onun kudretine kusur olur. Eğer vermediği hâlde vermiyorsa, onun rahmetine kusur olur. Eğer âhiret sevâbını vermek için dünya malı vermiyorsa, açlık ve çıplaklık zahmetini çektiirmeden verilecek niela vermiyor? Eğer muktedir değilse, kudreti mükellem değildir.»

Allah Teâlâ kerimdir, rahimdir, yegâne cömerttir, kudreti tamdır. bütün âlemi belâ ve mihnette tutar, halbûki onun kudret hazineleri rahmet ve nimetle doludur, diye ifkâr etmesi zordur, şeytanın vesvese için yol bulacağı bir yordur. Bu defa bütün âleme sarı gâli olan kaza ve kaderi hatırlama getirmeye başlar. Bu yükden kızıp selek ve zamana sövmeye başlar ve: «Felek bunamış, aklını kaybetmiş, zaman aksine dönmüştür. Mal ve nimet, bütün ehli olmayanlara ve ahmaklara verilmişdir.» Eğer ona dâlelirse ki, zaman da emre meftû'dir,

emre bağıdır.» Eğer öyle değildir, derse kâfir olur. Eğer evet öyledir, derse, enâ ve cefâyı Hak Teâlâ'dan bilmüş olur. Bu da küfürdür.

Bu sebepten Resûlullah buyurur ki: «Zamana sövseyiniz, zaman Allah'tır.» Yâni sizin olan işleri havale ettiğiniz ve ona zaman diye ad verdiğiniz şey o, Allah'tır. Fakirlik ve ihtiyacın insanı küfre sevk-etmesinin ekseri yolları bu anlatılıklarıdır. Eğer fakir olan kimse bilgisi, inançsız sabırsız olursa çabuk küfre düşer. Ancak imanı ve tevhidî şu derecede olsa ki, Hak Teâlâ'dan rızâ olur fakirliği ganimet bilip mal ve nimet fazla olmasından sakınır ve fakirliğin kendisine hayırlı olduğuna inanırsa bu tehlikeden kurtulur. Eğer ekseriya bu sınıfta üzere olursa, yâni fakirliği ganimet bilip malın çoğalmasından sakınırsa, yeteri kadar mal edinmesi daha iyidir. Bunun için mal medhe şayandır, dedik.

Malın medhe değer olmasının bir sebebi de şudur ki, büyük zât-ların maksadı âhiret saadettir. Ona ulaşmak ancak şu üç şeyle müm-kün olur: Biri, kalbedir. İlim ve güzel ahlâk gibî. İkincisi, bedendedir, sıhhat ve selâmet gibî. Üçüncüsü de bedenın dışındadır, Kifâyet miktarı mal gibî. Bütün nâmetlerin en aşağısı kalbin ve bedenın dış-ında bulunma bu nâmettir. Bu nimetin de en aşağısı altın ve gümüş-tür ki, bunların faydası yoktur. Ancak yiyecek, giyecek, masken ve diğer ihtiyaçlara vesile olduğu için faydası olur. Yiyecek ve giyecek beden içindir. Beden de duyuları ayakta tutması içindir. Duyular da akıl içindir. Akıl da, Cenâb-ı Allah'ı görmek ve marifetullahı kavuş-mak için kalbin nuru ve lâmbası durumundadır. Marifetullah ise, saadet tohumudur. O hâlde üstün gâye evvel ve âhir olan Allah'tır. Bu anlatılıklarımsa Hak Teâlâ'ya ulaşma yoludur. Bunu bilen, dünya mal-ından kifâyet miktarı azık tutan, bundan fazlasını öldürücü zehir bilen kimseinin malı ve kendisi medhe şayandır.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Ya Rabbi, âl-i Muhammed'in malını kifâyet miktarı eyle.» Zira kifâyet miktarından fazla olan mal-dan helâk kokusu gelir. Kifâyet miktarından azık olandan da kûfür kokusu gelir. Demek ki, bu da helâk sebebi olur. Bu anlatılıklarımsı bilip güzel âhlâda sahib olan hiçbir zaman malı sevmes, dünyaya muhabbet etmes. Bir kimse, bir gâye için bir şey talep ederse, hakikatte o gâye elindiği şeyi talep etmiş olur, başka bir şeyi talep etmiş olmaz. Şu hâlde mal, yalnız mal olmasa hâsattıyla seven kimse başaşağı ol-muş, malın hakikatini, malın niçin olduğuna bilmemiş olur.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Altın ve gümüşe tapın baş-şağı olmaştır.» Resûlullah yine buyurur ki: «Bir şeye bağlı olan esen kölesidir. Bir şeye itaat eden, onu mâbud edinmiş olur.» Bunun için İbrahim (a.s.) «Beni ve ağıllarıma putlara tapmaktan koru, Al-lahım!» buyurdu. Büyük zâtlar derler ki, İbrahim'in puttan maksadı altın ve gümüşdür, Zâir insanların bir çoğunun putu ve mâbudu al-tınla gümüşdür. Yoksa Peygamberlerin meriebesi puta tapmaktan korkmaktan yücedir.

MALIN FAİDE VE ZARARLARI

Bil ki, mal hem zehiri, hem de panzehiri olan bir yılanı benzer. O hâlide malın zehiri ilâcından ayırmayınca hâli bilinmez. Bunun için önce malın fayda ve âfetlerini bir bir beyân edelim.

Malın faydaları iki kısımdır: Biri dünya ile ilgilidir. Bu kısım ıstıhâ ihtiyacı yoktur. Zîrâ herkes onu bilir. Diğeri de, din ile ilgilidir. Din ile ilgili faydaları da üç çeşittir:

Birinci çeşit; Mal, ibâdet, ya da ibâdetle ilgili hususlar için nafaaka yapmaktır. İbâdet için harcanan mal, hâc gaza ve benzeri hususlar için harcanan maldır. Bu yerlerde mal harcamak bizzat ibâdettir. İbâdetle ilgili olan şeyler, yiyecek ve giyecektir. Zîrâ ancak bunlarla insan bütün ibadetleri yapmak gücüne ve imkânına sahip olur. Kendileri yapılmadan ibadetlerin yapılması mümkün olmayan herşey ibâdettir. Kifâyet miktarı malı olmayan bütün zamanında bedeniyile ve kalbiyile onu istemekle meğûl olup ibâdetten mahrum kalır. O hâlide huzura kalbîle ibâdet yapabilmek için gerekli miktarı kazanmak ibâdetin kendisi olur, dünya kabilinden değil, dini faydalardan olur. Bu, kalbin niyet ve kasdıyle değişir. Bakmak gerekir, eğer kalbin kibreli (amacı) âhiret yoluğu için mal kazanmak olursa, ihtiyaç miktarı olan yol anığı olup, âhiretin dışında olmaz. Şeyh Ebu'l-Kasım Gergani'nin bir hâkîm tarlası vardı. Onun mahsulü ile geçinirdi. Bir gün onun mahsulünden biraz getirmişlerdi. Hoca Ebu Ali'den iltîâm ki, o mahsulden bir avuç getirip dedi ki, «Bunu bütün mütevekkillerin tevekkülüne değişmem.» Bu sözün hakikatini ancak kalb murakabeyle meğûl olan kimseler anlar. Zîrâ âhiret yoluna gidebilmek için kifâyet miktarı malın kalbin huzuruna ne kadar yardım ettiğini o bilir.

İkinci çeşit; İnsanlara infâk olunandır. Bu dört kısımdır:

1 — Sadakadır. Sadakanın sevâbe; fakirlerin bu yâraden yaptıkları duanın bereketi, onların himmetinin, rızasının dini ve dünyevi tesirleri çok büyüktür. Malı olmayan bunlardan mahrumdur.

2 — Mürüvettir, misafirperverliktir, din kardeşlerine her ne kadar zengin de olsalar ihsan etmek, hediye vermek ve onlarla iyi ilişkilerde bulunmak, insanların işlerine el atıp âdetlerini, an'anelerini yerine getirmektir. Bunlar zengin de olsalar, bu işler iyidir, cömertlik, sahihlik sıfata bunlarla mümkün olur. Cömertlik ise güzel ahlakların seçkindir. Nitekim bunun medhi gelecektir.

3 — İnsan mal ile, ırzını ve şerefini şakirlerden, çingenelerden, dilencilere korur. Meselâ bunlara mal vermekle dillerinden kurtulur. Eğer vermezse, ona dil uzatıp kötülüklerini söylerler, gıybetini yaparlar ve ona söylerler. Resûlullah buyurur ki: «Kötü sözâlerin dilimden korunmak için onlara verilen şey sadaka olur.» Zîrâ kendine olacak sövmeye ve gıybet kapısını kapamış olur; onların gıybetiyle hâsıl

olacak kalb fikir meğrûliyetini bertaraf etmiş olur. Eğer bu şekilde bertaraf etmezse, kargılık vermesi ve bu yüzden aralarında daha çok düşmanlık olması muhtemeldir. Bu da bu yüzden başka bir şeyle olmaz.

4 — Mâlini, kendi hizmetini gören kimselere vermektir. Zira her-kes, gidip gelmek, yıkarmak, pişirmek satın almak, ıslâh etmek gibi bütün işleri kendi eliyle yaparsa, bütün vakitleri bunlarla zayi olur. Bir kimseye farz-ı ayrı olan bir iş, başkasının yapması câiz olmaz. Me-sele âkır, fikir gibi. Fakat kendi yerine başkasına yaptırmak mümkün olan işlerle zamanı zayi etmek yanlıştır. Zira ömrü az ve kısadır. Ezel yakındır. Ahiret yolculuğu uzundur. Ona çok azık ve sahîre lâzımdır. İnsanın herbir nefesi büyük ganimettir. Onu boşuna zayi etmemek peraktır. Zarûri olmayan işlerle meğrûl olmamak gerekir. Bu da mal-dan başka bir şeyle olmaz. Zira o iş yapan hizmetçilerin nafakasını karşılamak lâzımdır ki, onlar da zorluk ve zahmetini karşılayabilsin-ler. Çerçi işleri bizzat yapmanın zevkî büyüktür. Fakat bu, bedenîyle taat edenlerin, kalbîyle taat etmeyenlerin derecesinde bulunanların işidir. Ama ilim ve marifet yolunda kalbîyle çalışan kimselerin, bedenî yapılan işlerinin başkası tarafından yapılması lâzımdır ki, taat hizmetinden ayrılmayıp bedenî yapılan işlerden daha ehemmi olan işler için kalb rahatlığı hâsî olsun.

Üçüncü çeşit: Kendisine yardım edenlere değil, hayırlı işlere har-camaktır. Meselâ köprü, cami, hastane, fakirlere vakıflar yapmak ve benzerleri gibi. Bunlar hayrat-ı ammedir; uzun zaman kalan şeyler-dir. Öldükten sonra da duanan hayr ve bereketli ruhuna ulaşır. Bu da maldan başka bir şeyle olmaz.

Mâlin dini faydaları bunlardır. Dünyevî faydaları ise, güzel ebi-eler giyer, onunla azık ve kıymetli olur. Kendisi başkasına değil, baş-kası ona muhtaç olur. Dostları çok olur. Bütün insanların gözünde kıymetli göründü, herkes tarafından sevilir. Herkes ona azık ve kıy-metli nazariyle bakar.

MALEN ZARARLARI

Bu âfetlerin bir kısmı dünya ile, bir kısmı da din ile ilgilidir. Bir- ile ilgili olan âfetler üç kısımdır:

Birinci kısım: Fısk ve günah yolunu kolaylaştırır. İnsanın içi-deki şehvetlerin arzusu daima günah işlemektir. Fakat âcizlik, kud-retsizlik o gınahtan ayrı kalmanın sebeplerinden birisidir. Şöyle ki: Eğer gücü yeterse, ya günah işler, yahut sabreder. Günah işlerse, he-lik olur. Sabrederse mâhnet ve belâyı mübtelâ olur. Zira gücü yeter-ken sabretmek hayli zordur.

İkinci kısım: Mali olan kimse din yolunda kuvvetli olup kendini günahlardan korusa bile, nimetlerden faydalanmaktan ve çeşitli mu-bâhâlardan kendini koruyamaz. Kim kudretli var üken arpa ekmediği- niyip sert ebişeler gıyebilir? Nâtekim Süleyman Peygamber bu kadar

büyük saltanata sahip iken böyle yapardı. Kendini nimetlerden faydalanmaktan mübtedip koruyamayınca bu rahatlıklara alışır, bundan-
sız sabredemez olur. Dünya onun cenneti olup ölümlü sevmemeye baş-
lar. Her zaman da rahatlık imkânlarını helâlden temin etmek müm-
kûn olmaz. O zaman şübheli yollara girmeye başlar. Zaten sultanla-
rın yardımı olmadan mal kazanmak mümkün olmaz. Onun için sul-
tanlara hizmet etmek zorunda kalır. Onlara yaranma, nîfâk, rîya ve
yalan söylemek vadiğine düşüp onlara yaklaşılmaya çabılır. Biraz ya-
kanlık olunca, kendisini beğenmemeleri endişesine düşer. Tam yakın-
lık hâsıl olurca sultanın yakınlarından olur. Etrafında düşmanlar
payda olur. Onu kışkırtıp onu incitmeye çabırlar. O da düşmanlara
karşılık verir. Aralarında çeşitli düşmanlıklar meydana gelir. Bu ah-
lak, bütün günahların tohumudur. Zîrâ bunlardan yalan söylemek,
gıybet etmek, insanlara kötülük istemek hâsıl olur. Kalbinde ve di-
linde her çeşit günah meydana gelir. «Dünya sevgisi bütün günahla-
rın başıdır.» hâdisin anlamı da budur. Bütün bu günahlar dünya se-
vgisinin dallarıdır. Dünya sevgisinden doğan günahlar bir değil, on de-
ğil ve yûs da değildir. Belki onların haddi, hesaba yoktur. Öyle bir
çukurdur ki, dibi, nihayeti yoktur. Günahlara düşen insanlar için ha-
zırlanan cehennem çukurunun dibi ve sonu olmadığı gibi.

Üçüncü kısım: Allah'ın koruduğundan başka hiç kimse bundan
kurtulamaz. Eğer mal olan kimse hiç günah işlemese, ondan bol bol
faydalanırsa, gübheli şeylerden uzak kalsa, zühâ ve vera' yoluna
hakkiyle gûzetse, şöyle ki, helâlden kazanıp Hak yoluna sarf etse bile,
o mal muhafaza etmek mutlaka kalbini meğgûl eder. Kalb meğgûl-
yeti de onu Hak Teâlâ'dan uzak düşürür. Allah'ın celâl ve azâmetini
düşünmeye mâni olur. Bütün ibâdetlerin öcü ve sırrı, Hak Teâlâ zikri-
nin galib olması. Cenab-ı Allah ile tam ünsiyet peyda etmesi ve ken-
disinden ayrı olan herşeyden mâstağrı olmasıdır. Bu da ancak başka
eibetten fikir ve endişesi olmayan rahat bir kalb ile mümkün olur.
Mal sahâbînin tarlası, arazisi olursa, vakitlerinin çoğu bakımıyla, ortak-
larıyla husumet yapenakla, haracını, usurunu vermek ve hizmetçilerin
hesabıyla geçer. Ticaret yapıyorsa, vakitleri, ortaklarıyla husumet yap-
mak, onların takarrâtıyla, yolculuk tedbirleriyle, kazancı fazla işleri
seçmekle geçer. Koyunları olursa, yine bunun gibi çeşitli meşgalesi
olur. Hâsıl, bir nevi meğgâlesi olmayan hiçbir mal yoktur. Meselâ, yer-
de gömülü bir mal olup hergün ihtiyacı kadar çıkarıp harcıyorsa, yi-
ne kimse almıyorsa ona göz dikmesin ve yerini bilmesin diye onu gile-
mekle meğgûl olur. Zîrâ dünya ehlinin endişe vadişinin sonu yoktur.
Dünya ile beraber olup da kalb rahatlığı bekleyen kimse, denizin or-
tasına düşüp de ebbâsının ıslanmamasına isteyen kimseye benzer.

Malın fayda ve zararları bu anlatılmaktadır. Akıllı ve bilgili
olanlar dünyaya dikkat edince, bilirler ki, dünyadan kifâyet miktarı
mal, tıyaktır (ilâçtır). Kifâyetten fazlası öldürücü zehirdir. Rasûl-
lâh kendi ehli beyti için kifâyet miktarı istedi ve kısaca işaret ha-
yardı ki: «Kifâyet miktarından fazla mal, farkında olmadan helâk

eder.» Ama dünyayı tamamiyle terk edip dünyadan hiçbir şey bırakmamak ve kalbi ihtiyaç sebebiyle meşgûl ve kaygılı bulundurmamak mer-tebesi de şer'ian makbul değildir. Nitekim Hak Teâlâ Resûlullah'a fer-man edip buyurur ki: «Elini beynana bağlama, onu büsbütün de açp saçma. Sonra kananmış, pışman olmuş bir hâlde eli boş ağıta kalır-sın.»

TAMA' ve HIRSIN ZARARLARI ve KANAATIN FAİDELERİ

Bil ki, tama' kötü ahlâktandır. Tama' öyle bir şeydir ki, için to-şunda zellillîğe, sonunda da mahcupbûyete sebep olduktan başka tama' kâim muradı hâsıl olmaz. Bundan başka ondan birçok kötü ahlâklar da doğar. Zîrâ her kimse, her kimseden bir şeyi tama' edip beklerse, kuşkusuz ona yaranmaya, niâk etmeye, onun hâfife alma ve istih-zasına sebep olup benlar gibi daha birçok mânasız işlerine müsaade et-meye ve tnat ve ihâdeti riyâ ile yapmağa başlar. İnsanoğlu âşen hâ-ris yaratılmıştır. Sahib olduğu mala kanaat etmez. O hâlde insan ka-naattan başka bir şeyle hırstan ve tama'dan kurtulmaz.

Resûlullah buyurur ki: «İnsanoğlunun iki vadi debası altını ol-sa, döşmayıp bir vadi debası daha ister. İnsanoğlunun güzünü toprak-tan başka bir şey doyurmaz. Tama' ve hırstan vazgeçip tevbe eden kimsenin terbesini Hak Teâlâ kabul eder.» Resûlullah yine buyurdu ki: «İnsanoğlunun iki şeyden başka herşeyi ihtiyarlar: Bu ikisinden biri, onun yaşama ümidi, diğeri dünya sevgisidir.» Yine buyurdu ki: «Saadetli insan, kendisine selâmet yolu gösterilip kîfâyet miktarı mal verilince, onunla kanaat eden kimsedir.» Yine buyurdu ki: «Ruh'u-kudus (Cibrîl) benim kalbime ilham edip dedi ki, hiçbir kul rızka tamâm olmadan ölmeyiz. O hâlde Allah'tan korkunuz ve dünyayı iste-mekte yavaş davranınız.» Yâni onu istemekle fazla çabalamayın, had-dinden fazla muhteris olmayınız.

Yine buyurdu ki: «Şüpheli şeylerden sakınınız ki, insanların en çok ihâdet edeni siz olunuz. Sahib olduğunuz şeye kanaat ediniz ki, insanların en çok şükür edeni siz olunuz. Kendi nefsinize istediğinizizi, diğer insanlara da isteyiniz ki, mü'min olunuz.»

Avî bin Malik El-Ezari diyor ki, «Resûlullah'ın huzurunda idim. Benim ile beraber yedi, yahut sekiz kişi daha vardı. Buyurdu ki: «Al-lah'ın Resûlüne biat etmez misiniz?» «Ya Resûlallah! Biz biat etme-dik mi ki...» dedik.» Tekrar: «Biat ediniz» buyurdu. Biz de elimizi uzatıp «Neye biat edelim? Ya Resûlallah!» dedik. Buyurdu ki: «Allah'a inamp ona ortak koşmayacağınıza, beş vakit namaz kılacağınıza, Hak Teâlâ'nın her buyruğunu seve seve yerine getireceğinize.» Yavaşça bir söz daha söyledi: «Hiç kimsenin bir şeyini almayacağınıza...» Avî bin Malik diyor ki, bundan sonra bu insanlar Resûlullah'ın bu sözünü duyunca öyle oldular ki, birinin elinden kamçı düşerse, başka birisi bunu geri sahibine vermek için de eline almazdı.

Müsa (r.a.) dedi ki: «Ya Rabbi! Senin kullarının en zengini hangisidir?» Allah: «Verdiğim şeye kanaat eden kimsedir.» buyurdu. Sonra: «Ya Rabbi! Kullarının en âdili kimdir?» dedi. Allah: «Kendiliğinden ınsaflı davranandır.» buyurdu. Muhammed bin Vasi, kuru ekmeği suya batırıp yedi ve: «Buna kanaat eden herkesten müstağni oldum.» dedi.

İbn-i Mes'ud der ki: «Hergün bir melek çağırıp der ki: Ey insan-oğlu! Sana kılâyet eden az şey, seni gâfilele düşüren çok şeyden hayırlıdır.» Şamit bin Aclan der ki, «Senin karın ancak bir karış eni ve bir karış boyu vardır. Bu kadar az bir şey, nasıl seni cehenneme götürür?»

Hâdiste: «Allah buyurur ki, ey insan-oğlu, eğer bütün dünyayı sana versem, senin ondan nasibin yiyeceğinden fazla olamaz. O hâlde yiyeceğinden fazla vermeyip fazlasının hesabını başkasına yüklersen, sana yaptığım bu iyilik ve ihسانdan daha büyük iyilik ve ihسان olur mu?» buyurulmaktadır.

Hükemadan biri der ki: «İlâhî ve tama'kârdan daha çok eziyet ve sıkıntıya sabreden kimse yoktur. Kanaat ehlinin daha rahat yaşayan kimse yoktur. Hâsede edici kimseler kadar arzum üzüntü çekem kimse yoktur. Dünyaya terkeden kadar hafif yüklü kimse yoktur. Rottâ amellî âlim kadar pişman olan kimse yoktur.»

Şa'bi der ki: «Bir kimse bir serçe yakaladı.» Serçe, «Beni ne yapacaksın?» dedi. «Seni yiyeceğim.» dedi. Serçe: «Beni yemekten sana ne fayda olur? Sana üç şey öğreteyim, onlar beni yemekten daha faydalı olur. Birini elinde iken söylerim, ikincisini beni bıraktınca uçup bir ağaca konunca söylerim. Üçüncü sözünü de ağacın bağından uçup dağıt başına konunca söylerim.» dedi. O kimse, «Peki, birinci sözünü söyle.» dedi. Serçe: «Elinden kaçan bir şeye üzülm.» dedi. Serçeyle salıverdi. Serçe uçup ağaca kondu. O kimse, «İkinci sözünü söyle.» dedi. Serçe: «İmkânsız şeye inanma.» dedi. Bundan sonra serçe uçup dağıt başına kondu. O kimse, «Üçüncü sözünü söyle.» dedi.

Serçe dedi ki: «Ey talihsiz! Eğer beni öldürmüş olsaydım, benim içimde iki tane kıymetli inci vardır ki, her biri on miskal gelir, onlar sana nasib olardı. Bundan sonra fakirlik yüzü görmeydin.» O kimse parmağını usup salıverdiğine pişman oldu ve biri o üçüncü sözünü bir daha söyle, dedi. Serçe, sen, söylenen iki sözünü unuttun. Üçüncüyü ne yapacaksın? dedi. Evvel sana dedim ki, giden şeye üzülm. Sen üzüldün. Sonra imkânsız şeye inanma dedim. Sen inandın. Sen bilirsün ki, benim ağırlığım iki miskaldan fazla değildir. Bende yirmi miskal nasıl olur? Bunu söyledim ve uçtu. Bunu susun için söyledik ki, tama' olunca, insan bütün imkânsız şeylere de güvenip inanır. İbn-i Semmak der ki: «Tama' öyle bir iptir ki, ortası insanın boynuna, iki ucu da ayaklarına bağlıdır. Sen boynundaki ipti çıkar ki, ayakların bağdan kurtulsun.»

HİRS VE TAMA'İN İLÂCİ

Bil ki, hirs ve tama'in ilâcı; sabır acılığından, ilim tatlılığından ve amel zorluğundan mürekkep bir macundur. Bütün kalb hastalıklarının ilâcı bu karışımdan mürekkektir. Bundan beş ilâç meydana gelir:

Birincisi: Ameldir. Amel, az masraf yapmak, kaba şeri elbiseler giymek, kuru ekmeğe kanaat edip arasına katık yemektir. Zira bu miktarı tama'ın ve hirsizliğin ile geçirmek mümkün olur. Ama lüks yaşamak isterse nafakanın fazla olması lazım olur, kanaata imkân kalmaz. Resûlullah buyurdu: «İktisat eden fakir olmaz.» Yine buyurur ki: «İnsanların kurtuluşu üç şeydedir: Görünür ve görünmez yerde Allah'tan korkmak; fakirlikte, zenginlikte iktisat etmek; kargınlık ve hoşnutsuzluk zamanlarında ınsaflı olmak.» Bir kimse Ebû'd-Derdâ'yı (r.a.) gördü ki, hurma çekindeğini topluyor ve diyor ki, «geçimde hafif olmak, kişinin güzel tedbirli olmasındandır.» Resûlullah buyurur ki: «İktisat eden, Allah kimseye muhtaç etmez. İktisat etmeyen, Allah fakirlikten kurtarmaz ve Allah'ı zikir eden, Allah unuttu mayıp dost edindir.» Yine buyurdu ki: «Masraf tedbirli ve hafif tutmak geçimin yaransıdır.»

İkinci ilâç: Gündüz yiyeceğini bulunca, gelecek günlerin yiyeceği için kalbini meşgul etmemektir. Şeytan ona iğva verip: «Senin ömrün uzun olabilir ve yarın eline birşey girmeyebilir. O hâlde bugün durma, çalış. Nereden mülkün olursa, ordan bul.»

Nitekim Allah buyurur ki: «Şeytan size fakirliği vadediyor.» (Bakara sûresi, âyet: 268). Şeytan yarınki fakirlik korkusuyla sizi gündüden akıntıya atmak ister, sizinle alay edip güler. Zira yarın gelmeyebilir. Gelse de, yarınki üzüntüsü, bugünkü korku ve üzüntüsünden fazla değildir. O hâlde bundan kurtulmak için, insanın hâris olmasıyla rızasının artmayacağına, eksilmeyeceğine, belki kişinin rızasının mukadder olduğuna ve mutlaka sahibini bulacağına inanmak gerekir.

Resûlullah, İbâ-i Mes'ud'un yanından geçerken onu çok üzüntülü gördü. Buyurdu ki: «Ey İbâ-i Mes'ud, gününü üzüntülü tutma. Zira takdir edilem herşey vâki olur. Senin rızık olan her şey sana ulaşır.» Bunu da kesin olarak bil ki, çok kere kul, ummadığı yerden rızık gelir. Nitekim Kur'an-ı Azîzde: «Allah'tan korkanlara Allah bir kapı açar ve umadıkları yerden rızıklarını verir.» (Talak sûresi, âyet: 3-5). Sâfiyan-ı Sevrî (r.h.a.) der ki, «Mutlaki ol ki, hiç bir muttaki açlığından ölmemiştir.» Yani Hak Teâlâ insanların kalbini ona öyle ıskatli ve merhametli yapar ki, kendisi istemeden onun ihtiyacı kendisini bulur.

Ebü Hazım (r.h.a.) der ki, «Dünyada olan her şey iki kısımdır: Bana takdir edilem benim rızıktır, bana ulaşır. Başkasına takdir

edilen şey ise, bütün yersedikler ve göktekiler çalılıp uğraşsa da bana gelmez o hâlde hem niçin yok yere durmadan çalışayım.»

Üçüncü İlaç: Eğer tama' etmeyip sabretmese üslûttir. Eğer tama' edip sabretmese, hem zeîl olur, hem de üslûttir. Bundan başka âhrette kınanıp azab görmek endişesine de düşer. Birinci hâl üzere olursa sevâb kazanır, medh ve takdir edilir. O hâlde dikkat et, üslûttü çekip sevâb kazanmak, medh ve takdir edilip azab olmak mı, yoksa kedar ve üslûttü çekip rezil, rüsva olup azab korkusuna düşmek mi hayırlıdır? Resûlullah buyurur ki: «Mü'minin hırsı, insanlara muhtaç olmamaklardır.» Hz. Ali (r.a.) der ki: «Sen, muhtaç olduğun kimseyle esirleş. O, senin emirindir. Sana muhtaç olan kimse senin esirindir ve sen onun emirisin.»

Dördüncü İlaç: Bu, hırs niçin yaptığına düşünmektir. Eğer karına doldurmak için yapıyorsa, çek ve öksüz ondan daha çok yer. Eğer fere şahveti için yapıyorsa, hamur ve ayı cıma hususunda ondan daha kuvvetlidir. Eğer güzel elbiseler giymek için yapıyorsa, çok yahu-di ve haristiyandar vardır ki, onların elbisesi ondan daha güzeldir. Eğer tama' alakasına kesp kanaat ederse, Peygamber ve veillerden başka bir şeye benzemez. O hâlde dikkat et, Peygamberlerin ve veillerin kumundan olmak mı iyidir, yoksa anlattığımız kumulardan olmak mı?

Beşinci İlaç: Malın zararlarına düşünmelidir ki, eğer malı çok olursa dünyada ve ahirette korku ve tehlikeden emîn olmaz. Fakirlerden begülz yıl sonra cennete girer. O hâlde daima kendinden yukarı olan kimselere değil, kendinden aşağı olan kimselere bakmalıdır. Zira Resûlullah buyurur ki: «Dünyada sizden aşağı olanlara bakınız.» Zira ne kadar kanaat edilsen de, şeytan daima içve verip niçin kanaat ediyorsun, filan kimse ve filan kimse bu kadar mala sahiptirler, der. Haramdan kaçınıncı, Şeytan: «Niçin kaçmıyorsun? Filan alim, filan imam kaçmıyıp haram yiyorlar.» der. Daima dünyada senden zenginini, din işlerinde senden aşağısını aklına getirir. Halbuki saadet bunun aksinedir. Şöyle ki, din işlerinde daima büyükleri örnek almalıdır ki, kendisinde kusur olduğuna bilsin. Dünya işlerinde ise fakirlere bakmalıdır ki, kendisinde zenginlik görsün.

CÖMERTLİĞİN SEVAB VE FAZİLETİ

Bil ki, fakir olan kimselerin hali hurs değil, kanaat olmalıdır. Zenginlerin hali cimrilik değil, cömertlik olmalıdır. Resûlullah buyurur ki: «Cömertlik cennette bir ağaçtır. Cömert olan kimse o ağacın bir budağına tutunmuştur. O budak mahakkak onu cennete çeker. Cimrilik ise cehennemde bir ağaçtır. Cimri olan kimse o ağacın bir budağına yapışmıştır. O budak mahakkak onu cehenneme çeker.»

Yine buyurdu ki: «İnsanlarda iki sıfat vardır. Hak Teâlâ onları sever: Biri, cömertlik, diğeri de, güzel ahlaktır. İki sıfat daha vardır ki, Hak Teâlâ onları sevmaz: «Cimrilik ve kötü ahlaktır.» Yine buyur-

du ki: «Allah kendine, cömert ve güzel ahlaklı olmayan bir dost yaratmadı.»

Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ cömert'in günahlarını affeder, dar da kaldığı zaman ona yardım eder.» Resûlullah kâfirlerden bir grup esir aldı. Hepsinî öldürdü. Yalnız birini öldürmedi. Hz. Ali: «Ya Resûlullah! Bu esirlerin hepsini öldürdün, bunu niçin öldürmedine diye sordu. Resûlullah buyurdu ki: «Ya Ali! Cehraî bana haber verdi ki, bu kimse cömert mi.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Cömert ve kalbi geniş olan kimse-
nin yemeği şifadır. Cıvırlı olan kimsenin yemeği de hastalıktır.» Yine buyurdu ki: «Cömert olan kimse Hak Teâlâ'ya yakındır, cennete yakındır, insanlara yakındır ve cehennemden uzaktır. Cıvırlı olan kimse Allah'tan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır ve cehenneme yakındır. Ve Hak Teâlâ cıvırlı cömerti cıvırlı abiddem daha çok sever. Hastalıklara en kötüsü cıvırlılık hastalığıdır.» Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin safları cennete girerler. Cennete girmeleri oruç tutmakla ve namaz kılmakla değil, belki cömertlik, kalb temizliği ve insanlara nushat ve şefkat etmeleridir.»

Hadiste gelmiştir ki: «Hak Teâlâ Musa'ya vahiy gönderdi ki, Ya Musa! Samiri'yi öldürme. Zira o cömerttir.»

Hz. Ali buyurdu ki: «Dünya sana yüz tutarsa, onu harca ki, harcamakla tükenmez. Senden yüz çevirirse yine harca ki, devamlı sende durmaz.» Bir kimse Hz. Hüseyin bin Ali'ye bir arzual yazdı. Hz. Hüseyin o arzualı asıp okumadan «ey Allah; arzun yerine getirilecektir.» dedi. «Ya Hüseyin! onun arzualını okumadan niçin cevap verdin?» dediler. Hz. Hüseyin: «Kıyamet gününde Hak Teâlâ Onun benim karşında durmasını soracaktır» dedi.

Muhammed bin-El-Münkedir (r.h.a.) Ümmü Zer'den rivâyet ediyor ki, Hz. Ali'nin hizmetçisi idim. İbnî Zübeyr iki çuval akçe ki, yüzsekken bin akçe kıl. Hz. Ali'ye gönderdi. Hz. Ali tabak istedi. O akçeleri tabakla fakirlere taksim etti. Akşamleyin yemek getirin, orucumu açıyorum, dedi. Önüne ekmeğe içinde hiç et olmayan bir miktar seytinayağı getirdim. Ümmü Zer diyor ki, «Dedim, ya Ali! Bu kadar akçe dağıttım. Bir akçesiyle bize et alsaydım, ne olurdu.» Ali dedi ki, eğer bana hatırlateseydin, alırdım. Muaviye Medine'ye gelince, Hz. Hüseyin Hz. Hasan'a «Muaviye'ye selâm vermeğe (hocgeldine) gitmeye-lim.» dedi. Muaviye Medine'den çıkınca, Hz. Hasan belki borcumuzu ödersiz diye Muaviye'nin arkasından gidip borçlu olduğuna söyledi. Geride bir deve kalmıştı. Muaviye bu devenin yükü nedir? dedi. Seksen bin altındır, dediler. Onu Hasan'a teslim edin, borcunuzu ödesin. dedi.

Ebu'l-Hasan Medaini diyor ki: «Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdulla-h bin Cafer üçü beraber harca gittiler. Amk devesi Beri gitmiş. bun-lar aç ve susuz kaldılar. Bunun üzerine bir arsa ka'ının varına gî-dip içecek bir şey var mıdır? dediler. Vardır dedi. Bir kovunu var-dı. Onu sağdı, sütünü esilara verdi. Sonra yemek istediler. Kadın şîr

koyundan başka bir şeyim yoktur. Onu da boğazlayayım, yeyim.» dedi. O koyunu boğazlayıp yediler. Yola çıkarken: «Biz Kureyş kabilesindeniz, bu seferden döndüğümüzde, yanımıza gel, sana bir iyilik yaparız.» dediler. Kadının kocası gelip bu hâli görünce kızdı ve: «Bir koyun vardı, onu da kim öldüklerine bilmediğin insanlara verdin.» dedi. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçti. Tesadüfen o karı koca fakirlik ve felâket yurından Medine'ye geldiler. Develerin göbresini toplayıp satarlardı. Bir gün kadın Hz. Hasan'ın mahallesine geldi. Hz. Hasan evinin kapısında duruyordu. Bîrden gördü o kadına ilişti, kendilerini ağırlayan kadın olduğunu tanıdı. Kadına: «Ey kadın! Beni tanıır mısın?» dedi. Kadın tanımayorun dedi. Hasan: «Ben falan gün sana misafir olan kimseyim.» dedi. Sonra ona bin kormanı altın ve bin koyun vermelerini buyurdu ve onu kendi adamıyla Hz. Hüseyin'in yanına gönderdi. Hüseyin: «Kardeşim Hasan sana ne verdi?» dedi. «Bin altın ve bin de koyun verdi.» deyince Hüseyin (r.a.) de ona bin altın ve bin koyun verdi ve adamıyla Abdullah bîn Cefar'e gönderdi. Abdullah: «Onlar sana ne verdiler?» dedi. ki bin altın ve iki bin koyun verdiler, dedi. O da iki bin altın, iki bin koyun verdi. Abdullah dedi ki, «Eğer önce benim yanına gelmiş olsaydın, onları zahmete düşürürdüm. Yâni sana o kadar verirdim ki, onlar onun mislini veremezlerdi.» Sonra bu kadın dört bin altın ve dört bin koyun aldı, gitti.

Araplar arasında cömertliği ile tanınmış birisi vardı. Öldükten sonra bir gün bir grup insan seferden gelirken aç ve susuz onun mezarının başında yattılar. İçlerinden birinin bir devesi vardı. Bu adam mezar sahibini rüyasında gördü. Ona diyordu ki, bu deveyi bana ver, yerine en iyi deve vereyim. Deve sahibi devesini verdi. O da aldığı deveyi boğazladı. Bu kimse upkudan uyanınca devesini boğazlanmış gördü. Ocağa kazan koyup o devenin etini pişirip yediler. Geri döndükleri zaman karpdan bir kervan görüldü. Kervan yaklaşıncı kervandan birisi deve sahibini adıyla çağırarak: «Fîlan ölen kimse-den hiç iyi cins deve satın aldın mı?» dedi. O da evet, aldım. Fakat rüyada aldım, dedi ve başından geçenini anlatı. Bu kervandaki adam «O iyi cins deve budur al. Ben de onun oğluyum rüyamda gördüm. Bana dedi ki, eğer sen benim oğlum isen bu deveyi falan kimseye ver.» dedi.

Ebu Said-i Hergüşî rivâyet eder ki, Mısır'da bir kimse vardı ki, fakirlere sadaka toplayordu. Bir fakirin bir oğlu oldu. Onun lâzımlı işlerine harcayacak hiçbir şeyi yoktu. O sadaka toplayanın yanına gitti. Bir oğlum dünyaya geldi. Ona harcayacak bir şeyim yoktur, dedi. O da dolayış, insanlardan istedi, bir şey eline geçmedi. O fakiri alıp bir mezarın başına götürdü. O mezara bittâben dedi ki, «Ey mezar sahibi, Hak Teâlâ sana rahmet eylesin. Sen fakirlerin ihtiyacını görüp zahmetini çekersin. Onlara her ne lâzım olursa, bulurdu. Bugün bu fakirin dünyaya gelen oğlu için çok çabaladım, hiçbir şey bulamadım.» dedi. Bir altını vardı. Yarısını o fakire verdi ve sende

borç kalsın, bir kapı açılıncaya kadar, dedi. Bu sadaka toplayan kimseye Muhtesib derlerdi. Fakir diyor ki, «Ben o altınım yarısını alıp ağtunum Hızır'ı işlerini gördüm.» Muhtesib o gece yatınca o mezar sahibini rüyasında gördü. Ona dedi ki, ey Muhtesib! O gün her ne söyledin ise, işittim. Fakat cevap vermeye izin yoktu. Onun için cevap vermedim. Hadî evime git oğullarıma da ki, ocağı kazanlar, orda bezgûz altın vardır. Çıkarıp o fakire versinler. Zîrâ bir oğlu dünyaya gelmiştir. Muhtesib ertesi gün gitti, o mezar sahibinin oğullarına haber verdi, ocağı kazdılar. Bezgûz altın çıktı. Muhtesib dedi ki: «Bâdim rüyamın hükmü yoktur. Bu altınlar sizin evinizde bulunda. Sizin malunuzdur.» Onlar da: «Babamız öldüğü hâlde cömertlik yapıyor. Biz yaşadığımız hâlde bahillik mi edelim?» dediler ve hepsini o fakire verdiler. Fakir de bir altın alıp bozdurdu. Yarısını borcuna verdi. Yarısını da kendine aldı ve o bezgûz altınım mütebakkisini fakirlere verin, benim fazlasına ihtiyacım yoktur dedi.

Ebu Saîd der ki, bilmiyorum; bunların hangisi daha cömerttir. O mezar sahibi mi, onun oğulları mı, yahut o fakir mi? Yine Ebu Saîd der ki; Mısır'a gittiğim zaman o mezar sahibinin adını sordum, oğullarını aradım. Oğullarının çocuklarını buldum. Onları salihlerin sımasında görünce bu âyet-i kerîme aklıma geldi: «Babaları salih bir insan idi.» (Kehf sûresi, âyet: 82). Cömertlerin bereketlerinden, ölümden sonra da böyle tesirleri kalmasına şaşırmaz. Zîrâ İbrahim Halîfin âdeti misafirperverlik idi. Onun yerinde bu zamana kadar ziyâfet kesilmemiştir.

Rabî' bin Selman anlatır ki, «Şafî (r.h.a.) Mekke'ye gittiği zaman yanında onbin altın var idi. Mekke'nin dışında çadırını kurdu. O altınları bir çarşaf üzerine döktü, kendisine selâm verene (Hagge'dine gelene) bir avuç verdi. Öğle namazına kadar onbin altını bitirdi, çarşafı saktı. On bin altından bir tane kalmadı. Bir defa birisi şezengâhını tutup hayvana binmesine yardım etti. Rabîa ona dört yüz altın verip ondan âzâr dilumelerini buyurdu.»

Bir gün Ha. Ali ağladı. Niçin ağlıyorsun? Ya Ali dediler. «Yedi gündür, evime hiç misafir gelmedi.» buyurdu. Bir kimse bir dostunun yanına gidip dört yüz lira borcu olduğunu söyledi. O da dört yüz altın çıkardı, ona verdi ve ağladı. Ona dediler ki, «Altını verdikten sonra ağlamamalıydın. Madem ağlayacaktın vermeme idi.» O kimse dedi ki, «Kendi güfletim için ağlıyorum. Ben onun hâfenden gâfil kalmışım ki, o istemek zorunda kalmış.»

CİBRİLİĞİN KÖTÜLÜĞÜ

Bilinmiş olsun ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendini bahillikten koruyan kurtuldu.» Yine buyurdu ki: «İlah Teâlâ'nın kendilerine verdiği ile bahillik yapanların, bu işi kendilerine hayırlı olduğunu sanmasınlar, belki o, kendilerine şerdir. Yakında bahillik yaptıkları

şeyleri hayıretat gününde boyunlarına dolanacaktır.» (Al-i İmran sûresi, âyet: 180).

Resûlullah buyurdu ki: «Bahillikten uzak olunuz. Sizi deni öteki kavimden bahillik sebebi ile helâk edular. Bahillik onları bir dereceye getirdi ki, kan döktiler, harâmı helâlden ayırmadılar.» Yine buyurdu ki: «Üç şey insana helâk eder; Hâri bahillîğe uymak, onun emrinde olmak, ikincisi mânasız arzulara uymak. Üçüncüsü, kendini beğenmek.»

Ebu Said-i Hudri der ki: «Resûlullah'm yanına iki kişi gelip bir deve parasına istedikler.» Resûlullah istediklerini verdikten sonra, Hz. Ömer'in yanına gidip bunun için müteşekkür olduklarına söylediler. Ömer Peygamberimize bunların teşekkür ettiklerini ve fâlan kimse onlardan çok aldığı hâalde teşekkür bile etmediğini söyledi. Resûlullah buyurdu ki: «Benim yanına gelip benden ısrarla bir şey isteyen, aldığı atesdir.» Ömer: «Öyle ise niçin veriyorsun? Ya Resûlullah!» dedi. Buyurdu ki: «Onlar ısrarla istiyor. Ben de Hak Teâlâ yanında bahil olmama istemediğim için veriyorum.» Yine buyurdu ki: «Siz diyor-sunuz ki; bahil zâtından mağrurdur. Zalûmden büyük günah ne olur? Allah'a yemin ederim ki; hiçbir bahil için cennete yol vermezler.»

Bir gün Resûlullah Kâbe'yi tavaf ederken, bir kimse gördü ki, elyle Kâbe'nin halkasını tutmuş, «Ya Rabbi! Bu Beyt-i Şerifin hürmetine benim günahımı bağışla.» diyordu. Resûlullah: «Senin günahın nedir?» buyurdu. «Benim günahım büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın yer küreden büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Gökten büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Senin günahın mı büyüktür, yoksa arş mı?» buyurdu. O kimse: «Benim günahım büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Sende günahın mı büyüktür, yoksa Allah'ın rahmeti mi?» buyurdu. O kimse: «Allah'ın rahmeti büyüktür.» dedi. Resûlullah: «Öyleyse günahın nedir? Söyle.» buyurdu. O kimse dedi ki: «Benim mahûn, servetim çoktur. Fakat bir misafir gösem, sararım ki; yüreğime bir ateş düşer.»

Resûlullah: «Benden uzak ol, beni de ateşine yakma. Beni hak yol üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer rûkû ile makam arasında bir yıl namaz kılсам, ağlamaktan göründen akan yaşlar ırmak gibi olup ırmaklardan ağaçlar bitse ve bütün bunlardan sonra bahil olarak ölsen, senin yerim cennetinden başka değildir. Sana yazık! Sana yazık. Bahillik küfürdür. Küfür de ateştedir. Dınmadın mı ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Bahillik yapan, kendi nefsine yapar. Kendini bahillikten koruyan kurtuldu.» (Muhammed sûresi, âyet: 38).

Kâ'b (r.a.) der ki, her gün herkese iki müvekkel malîk vardır. Nidâ edip derler ki, «Ya Rabbi, eğer bu kimse mahmû saklarsa mahmû uleif etyle, eğer sadaka verirse, mahmû hareket ver.» Ebu Hanîfe diyor ki: «Ben bahilin şahidliğine kabul etmem, ona âdil şahid demem. Zîrâ bahillîği onu öyle bir dereceye getirir ki, haddi aşar ve hakkından fazla almaya cûret eder.»

Yahya bin Zekeriyya (a.s.) şeytanı gördü. «Ey İblis, senin en büyük düşmanım kimdir? En büyük dostum kimdir?» dedi. Şeytan: «Zâhid bahlîl çok severim. Zîrâ camına dışına takarak itaat eder. Oysa bahlîlik onun amelini İbtal eder. Cömert İblâk çok kızarım. Zîrâ güzel yer, güzel giyimir. Halbuki cömertliği sebebiyle Hak Teâlâ ona rahmet eder. Sonunda tevbe ve istiğfar eder.»

ISARIN (BAŞKASINI NEFSİNE TERCİH ETMENİN) FAZİLETİ

Bil ki, isar etmek derecesi, cömertlik derecesinden daha yüksektir. Zîrâ cömert, muhtaç olmadığı bir şeyi başkasına verendir. Isar ise, muhtaç olduğu şeyi vermektir. Nitekim cömertliğin en üstün derecesi de budur. Bahlîliğin en aşağı derecesi ise, muhtaç olduğu şeyi kendinden bile esdirmektedir. Meselâ hasta olur, kendini tedavi ettirmes. Kalbünde birçok arzuları olur, bunları başkasından bekleyip ister ve kendisi malını harcamaz. Isar'ın fâzileti çok büyüktür. Hak Teâlâ Ensar'ı isar ile medih buyurur: «Kendilerinin ihtiyacı olduğu zaman da başkalarına kendilerine tercih ederler.» (Hapır sûresi, âyet: 9) Resûlullah buyurur ki: «Bir kimse bir şeyi arzu ettiği zaman, arzusunu tehir edip o şeyi başkasına verse, Hak Teâlâ ona rahmet eder.»

Biz. Aşg diyor ki: «Resûlullah'ın evinde bir zaman üç gün üç üstü deymek nâsib olmazdı. Olmadığı için değil, vardı, fakat başkasını kendinize tercih edip sadaka verirdik.» Bir gece Resûlullah'a bir misafir geldi. Evlerinde hiçbir şey olmadığı için Ensar'dan birini o misafiri kendi evine götürdü. Onun yemeği çok azdı. Kandili söndürdü. ve yemeği misafirin önüne koydu. Kendisi de karanlıkta elini yemeğe götürürdü, fakat yemeydi. Bütün yemeği misafir yedi. Ertesi gün Resûlullah: «İlâk Teâlâ sizin misafire yaptığınızı beğendi ve şu âyeti inzal buyurdu: "Kendilerinin ihtiyacı olduğu halde, başkalarını kendilerine tercih ederler."» Musa (a.s.) buyurdu ki: «Ya Rab! Habîb bin Muhammed'in makamını bana göster.» Hak Teâlâ: «Ya Musa! Ona dayanamazsın, fakat onun derecelerinden birini sana göstereyim.» buyurdu. Hak Teâlâ Musa'ya o dereceyi gösterince, hayret ve dehşette kaldı. Ve: «Ey Allahum! Senin Habîb'in bu dereceye ne ile kavuştu.» dedi. Hak Teâlâ: «Isar etmekle (kendine başkasını tercih etmekte)» buyurdu. Hak Teâlâ yine buyurdu ki: «Ey Musa! Ömründe isar eden kimseye hayânet gününde hırsap vormaktan istihza ederim. Ona karşılık cennet veririm. Cennette istediği yerde olur.» Abdullâh bin Ca'fer bir yolculuk sırasında bir hurmalığa geldi. O hurmalığı bir zenci köle bekliyordu. Ona yiyecek olarak üç ekmek getirildiler. Birşey oraya bir köpek geldi. O ekmeğin birini o köpeğe verdi. Köpek onu yedi. Birini daha verdi. Onu da yedi. Üçüncüsünü de verdi. Onu da yedi. Abdullâh: «Ey köle, senin ücretin ne kadardır?» dedi. Bu gördüğün ekmeğlerdir, dedi. Öyleyse niçin hepini verdin? dedi. Zenci: «Yakın yerlerde köpek yoktur. Usaktan gelmiştir. Ağ kalmaması istemedim.» dedi. Abdullâh: «Ya bugün ne yiyeceksin?» dedi.

Sabredelim, dedi. Abdullah: «Sübhane'llah! Bana çok cömerttir derler. Bu köle benden cömerttir.» dedi. O hurmalığı ve köleyi satın aldı, köleyi azad etti ve o hurmalığı da ona bağışladı.

Resûlullah kâfirlerden hazer ederdi. Onun için hicret ettiği gece Hz. Ali, kâfirler Resûlullah'a kast ederlerse ben ona fedâ olayım, diye onun yatağında yattı. Hak Teâlâ Cibrîl ve Mikail'e vahy gönderip buyurdu ki, ben sizi birbirinize kardeş yaptım ve birbirinizin ömrünü uzan kıldım. Hanginiz har edip ömrünün uzunluğuna kardeşine verir. Her biri kendi için uzun ömür istedi. Hak Teâlâ buyurdu ki, «Şiz oğla Alf'nin yaptığı gibi yapmıyorsunuz? Ali ile Muhammed (Ş. a.v.) kardeşlerdir. Ali canını ona fedâ etti. Muhammed'i har edip onun yatağında yattı. İkinci de yeryüzüne inin, muhafız olarak onu bekleyin.» Cibrîl ile Mikail yeryüzüne indiler. Cibrîl Hz. Ali'nin başucunda, Mikail de ayakucunda durup onu beklediler. Bu hâle bakıp: «Ne büyük sandet, ne büyük kerâmet ey Ebu Talib'in oğlu! Hak Teâlâ meleklerine sana nâbet tutturuyor ve seninle meleklerine itihaz ediyor.» Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu: «İnsanlardan bazı kimse-ler vardır ki, Hak Teâlâ'nın rızasına kazaanmak için canını verir.» (Bakara sûresi, âyet: 177).

Hasan: Antaki büyük zâtlardan idi. Bir gece onun müridlerinden birçok kimseler evinde toplandılar. Yeteri kadar ekmek yoktu. Ekmeği parçalayıp hepsinin önüne koydular ve kandili ortadan götürdüler. Yemekten sonra kandil geri getirdiler. Ekmeğin olduğu gibi durduğunu gördüler. Herbiri arkadaşın yaın diye har edip yememiştir. Hüseyin-i Adevî diyor ki, bir gün büyük bir savaş oldu. Çok müslüman şehid oldu. Benim suyum vardı. Amcamın oğlunu aradım ki, su vereyim. Onu yaralı hâlde buldum. Az bir hayat eseri kalmıştı. Ona «Amcam oğlu, su ister misin?» dedim. İsterim, dedi. Bîrden biraz öteden birisi ahi dedi. Amcam oğlu onu duyunca suyu ona götür diye işaret etti. Suyu ona götürürnce baktım ki, Hışam bin As'îr ve can vermek üzeredir. Ona «Su istiyorsan hayyrun.» dedim. Öteden birisi ahi dedi. Hışam da suyu ona ver, dedi. Suyu ona götürdüm. Baktım ki: Ölmüş. Geri Hışam'ın yanına geldim. Baktım ki; Hışam da ölmüş. Amcam oğlunun yanına geldim. Baktım ki; o da ölmüş. Derler ki, bu dünyada Nigâr-i Hâfî'den başka hiç kimse çıplak geldiği gibi gitmemiştir. Can verirken bir fakir geldi, ondan bir şey istedi. Hiçbir şey elinden gelmiyordu. Öküzüğünü sırtından çıkarıp o fakire verdi ve kendisi bir arıye cibise alıp onun içinde can verdi. Allah bol bol rahmet eylesin.

CÖMERT KİMDİR - BAHİL KİMDİR?

Bil ki, herkes kendini cömert sanır. Fakat bazen başkaları ona bahil bilirler. Bu itibarla cömert kimdir? Bahil kimdir? bilmek gerek. Zira bu büyük bir hastalıktır. Hakikati bilmeyen tedavi mümkün olmaz. Bu itibarla bil ki, her istediğini veren hiçbir kimse yoktur. Eğer

bununda bahül olmak lâzım gelirse herkes bahül olur. Bunun için bu konuda çok sözler söylenmiştir. Fakat insanların çoğunun gördüğü şudur ki, şeriatın vacib kıldığı şeyi rahatlıkla yapmayan kimse bahül olur. Bunu rahatlıkla yapan kimse ise bahül olmaz. Bu söz şifâ verici değildir. Zîrâ bir kimse, ekmeği ekmeğe, eti kasaba biraz eksiktir diye geri gönderirse bahül olur. Yine çocuk çoğunun nafakasına yalnız hakimîn takdîr ettiği kadar veren, biraz fazla vermek için tereddüt eden bahül olur. Ve yine uzakta bir fakir görünce önündeki ekmeği saklayan kimse de bahüldür. Demek ki, şeriatın vacib kıldığı mer-tebeyi bahüller de yapabilir. Nitekim âyet-i kerîme: «Eğer sâdem mallarınızın hepsini isteyip zorlarsa, cimrilik eder vermezsiniz. O da bütün kinkarlık meydana çıkarır.» (Muhammed sûresi, âyet: 37) O hâlde en doğru şudur ki, bahül verilmesi uygun olanı vermeyen kimse-dir. Zîrâ mal bir sebep için yaratılmıştır. Malın verilmesini gerektiren bir sebep olduğu hâlde, onu vermemek bahillik olur. Verilmesi uygun olan şey, şer'an, yahut mürüvvet bakımından verilmesi lâzımdır. Şeriatın icâbettirdiği bellidir. Mürüvvet ve insanlığın icâbettirdiği şey ise, insanların hâllerine, mallarının miktarına ve bahillik ya-pılan kimseye göre değişir. Çünkü bazı şeyler vardır ki, âdet olarak zenginın yapması çirkindir, fakat fakirin yapması çirkin olmaz. Dost-lara olsa çirkin olur, dost olmayanlara olsa çirkin olmaz. Erkeklerden çirkin olur, kadınlardan çirkin olmaz. Mîsafirlikte çirkin olur, başka hâllerde, yâni alış-veriş hâlinde çirkin olmaz. İhtiyarlar için çir-kin olur, gençler için çirkin olmaz. Bunun haddi ve ölçüsü şudur ki, malı muhafaza etmek gerekli ise de, haysiyet ve gerefi muhafaza et-mek daha çok gereklidir. Haysiyeti korumak daha mühim olduğu za-man tutkenlik yapmak bahillik olur. Malı korumak daha mühim ol-duğu zaman harcamak kâf olur. Bu sıfatların İslâi mecmumudur.

O hâlde bir mîsafir geldiği zaman mürüvvet ve insanlığı estrge-mek, malı muhafaza etmekten daha mühimdir. Ben zekâtımı verdim deyip mîsafiri yoksun etmek çirkin olur, bahillik olur. Kemşen aç olup senin de yemeğin çok olduğu hâlde onu yoksun etmek bahillik olur. Şer'i vacibelerini ifâ edip mürüvvefin lâhırlarını da yerine ge-tirdikten sonra geride kalan mal çok olursa, âhiretin sevâbını taleb ederek sadakaya harcaması lâzımdır. Zîrâ mal, zamanın bâdiseleri için saklamak mühim ise de, dünya gâyesini âhiret gâyesine takdim etmek, büyük şükür yanında bahillik olur. Gerçi avamın yanında bahül sayılmaz. Zîrâ avam aksertiya dünyaya bakar.

Bu da herkesin itibarına göre değişir. O hâlde bir kimse şeriatın vacibeleriyle, mürüvvetin lâhırlarıyla yetinirse, bahillikten kurtu-lur, fakat ancak bunun fazlasını yapmakla cömertlik derecesine erişir. Ne kadar çok yaparsa, cömertlik derecesi de o kadar yükselir. Herkes miktarına göre az veya çok sevâbını bulur. Kişi, ancak vermek ona zor gelmediği zaman cömert olur. Eğer zorla verirse cömert olmaz ve yi-ne eğer medhûl senâ, teşekkür veya kargılık ümidiyle verirse yine cö-mert olmaz. Cömert; verdiği şeyi gâyesiz ve kargıksız veren kimse-

dir. Bu merteye insanoğlu için imkânsızdır. Belki bu sıfat Allah'a mahsustur. Fakat insanoğlu, âhiret sevâkı ve hayırla anılmakla ʔrtifa ederse, ona mecazen cömert derler.

ʔzra dünyevi bir karşılık ummamış olur. Dünya işlerinde cömertlik bu anıttığımızdır. Din işlerinde cömertlik ise, Hak Teâlâ'nın sevgisi uğruna canını feda etmekten çekinmeyip âhirette de karşılık düşünmemektir. Gerçi Hak Teâlâ'nın sevgisi ve dostluğu da âhiret sevâbına sebeb olur. Bu itibarla Hak yolunda canını feda etmek de ona bizzat karşılık ve tam lezzet olur. Eğer bir şeyi düşünüp bir şey umarsa karşılıklı olur, cömertlik olmaz.

BAHİLLİĞİN İLACI

Bil ki, bahillüğün ilacı da ilim ve amel terkihidir.

İkinci ilâk: Önce bahillüğün sebebini bilmektir. ʔzra sebebini bildiğinin bir hastalığı tedavi etmek mümkün olmaz. İşte bahillüğün sebebi de, malın kavuşamayacağı şehvete tabi olmaktır, yahut uzun ömür ümidini taşımaktır. Eğer bahil ömrünün yalnız bir gün, yahut bir yıl kaldığını bilse, malını harcamak ona kolay gelir. Ancak evlâh olursa ve onların yaşamasını kendi yaşaması gibi arzularsa, bahillik muhkem olur. Bu sebeptendir ki, Resûlullah buyurur ki: «Çocuklar, bahillüğün, yüreksizliğin kaynağıdır.» Bazen olur ki, mal sevgisinden bir bâtil arzu doğar ki, o arzu dünya şehveti için değil, belki malın kendisi onun mağnı (sevgili) olur. Çok ihtiyar vardır ki, ne kadar yaşasa onun malı ona yeteceğini bilse, arzısı, bağı kıymete kadar kendine çoluk çocuğuna yeteceğini bilse ve bundan başka ödükten sonra da bu büyük servetinin düşmanlarına kalacağını bilse de, yine bahillik onu harcamaya mâni olur; hasta olursa tedavi olmaz, vakti gelince zekâtı vermez. Onun arzusu, isteği altını toprağın altına gömmektir. Bu, tedavisi çok az mümkün olan büyük bir hastalıktır.

Bahillik hastalığının sebebini anladıktan sonra şöyle bil ki, şehvet ve arzuların tedavisi kanaatle olur. O halde kanaat edip şehvetleri, arzuları terketmekten sabretmelidir ki, eraldan müstağni olsun. Uzun ömür ümidinin tedavisi ise, ölümdü çok düşünmekle; kendi emsâl ve akranlarından nice kimselerin gâfil iken ölüp gittiklerini ve buna hasret ve nedâmet çektiklerini, düşmanlarının mallarını çaka ve eğlence ile bölüşüklerini gördüküne getirmekle olur.

Çoluk çocuğun fakir olması korkusunun tedavisi ise, şöyle düşünmekle olur: Onları yaratan Cenâb-ı Allah, eğer onlara fakirlik takdir etti ise, onun malıyla zengin olmayacaklar. O malı boş yere zayi edecekler. Eğer zenginlik nâsib etti ise başka yerden de bir kapı açılır ve zengin olurlar.

ʔzra da dikkat etmelidir ki, çok zengin kimseler vardır ki, babadan bir kuruş miras almamışlardır. Çok kimseler de vardır ki, alâde büyük mirasa boş yere harcınmıştır. ʔzra da bil ki, eğer fakir

çokluk çocuk Allah'a taatli olursa, Allah Teâlâ ona kâfidir. Eğer itaatli olmazsa, fakirlik onun din ve dünyası için daha hayırlıdır. Zîrâ kötülük yapamaz. İlâhın birî de bunumla ilgili âyet ve bâdîsleri düşünmektir. Ervelâ şunu düşünmelidir ki, bahilün ne kadar taat ve ibâdeti olursa olsun yeri cehennemden başka değildir. Malı harcamakla kendine cehennemden, Hak Teâlâ'nın gazabından kurtardıktan sonra, malın daha ne faydasını bekler. Ve yine bahillik hâllerinin, insanların kalbine nasıl ağırlık verdiğini, herkesin onları kötülüyüp onlara düşmanlık yaptıklarını, kendisi de öyle olacağına düşünmelidir. İlim ilâk bu anlattığımsudur. Bahillik hastalığı ilâhı kabul edip kaifi malı harcamaya meyledince, geçiktirmeden harcamakla meşgûl olmalıdır; fikrini dağıtmamalıdır.

Ebu El-Hasan Buşinci hâlkde ilâhın müridlerinden birine benim gömleğimi bir fakire ver, diye seslendi. Mürid ya şeyh, niçin dışarı çıkmaya kadar sabretmedin? dedi. Şeyh: «Kalbime başka bir şey gelirdi de, beni bu niyetten menedeceğinden korktum.» dedi. Bahillik, malı vermeyince zâil olması mümkün değildir. Nitekim açık olan kimse, sefer edip sevgilisinden ayrılmayınca kurtulmaz. Mal aşkının ilâhı da maldan ayrılmaktır. Gerçek şudur ki, malı denize döküp aşkandan kurtulmak, onu saklayıp da bahil sıfatıyla yaşamaktan iyidir.

Bahillığın güzel ilâçlarından biri de şöret kazanmağa düşünmek, kendini buna alıştırap kendi kendine «Malımı harca ki, insanlar seni cömert bilsin, iyi olduğuna inanınsınlar.» demektir. Hülâsa riyâ ve şöret kötülüğünü mal sevgisine musallat etmelidir. Mal sevgisi fesâdından kurtulunca, riyâyı tedkîi etmeğe başlanmalıdır. Nitekim çocuğu memeden keserken, onu, çok istediği bir şeyle avuturlar ki, onunla meşgûl olma sırasında memeyi unutsun. Bu kötü ahlâkın tedâvisinde büyük bir yoldur ki, bir kötü ahlâkı, diğer bir kötü ahlâka musallat ederler ki, musallat edilen kötü ahlâkın kuvvetiyle öbüründen kurtulsun. Bu, şuna benzer ki, bir kaftana kan bulaşır. Önce görülen pisliği dağıtmak için sidikle yıkar. Sonra sidiki de su ile yıkar. Bahallığı riyâ ile gideren nekaatî, nekaat ile yıkınmış olur. Eğer riyâ kendisinde durmayıp giderse, külli bir fayda temin etmiş olur. Zîrâ gerek bahillik, gerek övgü, gerekse tevâzî ve vekâr, üfû de insanlık âlemindeydir. Fakat beşeriyet âleminde hem küllîana var, hem gülşen var.

Bahillik beşeriyetin küllîanı, cömertlik ise onun gülşenidir. Riyâ ile cömertlik yapmak haram değildir. Zîrâ riyâ yalnız ibâdetde haramdır. Gerçî tam beğenilen ve makbûl olan cömertlik riyâdan arınmıştır. Fakat bir şeyi gıali ve tamamiyle riyâsız vermek, Hak Teâlâ'ya lâ-yıktır. Beşeriyet âleminin dışındadır. Şu hâlde, filân kimse parasını riyâ için harcıyor deyip onu ayıblamak bahillik haddine düşmez. Zîrâ kişinin riyâ ile harcaması, riyâsız bahillik ve tutkunluğundan iyidir. Nitekim gülşende olmak, küllîanda olmaktan iyidir.

Bahillığın bir ilâkî budur. Diğer bir ilâkî de, tekeffül ve soela vermeyi âdet edinmek, bu kendisine huy oluncaya kadar devam etmek-

tir. Şeyhlerden bazıları, müridlerinin bahillikliğini gidermek için şöyle tedavi ederlerdi: Hiçbir kimseye belli bir saviye adınmaya, ona gövül bağlamaya müsaade etmezlerdi. Ona gövül bağladığını görünce, onu başka bir saviyeye gönderip onun saviyesini de başkasına verirdi. Bâzı müridlerin yeni ayakkabı aldıklarında gövüllerinin ona takıldığını gördükleri zaman, o ayakkabıyı alıp başkasına verirdi. Resûlullah ayakkabılarının bağını yenilemişlerdi. Namazda gövül ona ilişkin eakisini getirmelerini buyurdu. Resûlullah ayakkabının bağını böyle yapınca, mal zevgisinden kurtulmak için, ondan usak olmaktan başka ilâç olmadığı anlaşılar. Zîrâ göz mal bereketmedikçe, gövül onu bırakmaz. Bunun için fakirin gövülü geniştir. Eline mal geçer de mal toplamadan lezzetini buhrsa tahıl olur. Zira kalb, bulunmayan şeyden kesilir. Bir kimse bir padişaha Fîrûze ile sâhil dünyada emsâli bulunmayan bir bardak hediye etti. O anda bir filozof hazır bulunuyordu. Padişah filozofa: «Bu bardağı nasıl buldunuz?» dedi. Filozof: «Musibet ve fakirliktir, padişahım! Şimdiye kadar fakirlik ve musibet iltihâdından uzaktım. Şimdi bunlarla mübtelâ oldum.» dedi. Padişah: «Niçin?» dedi. Filozof: «Bundan sonra eğer bu bardak kırılırsa, bir musibet olur ki, onun gibi musibet olmaz. Eğer çalınarsa bir fakirlik, ihtiyaç olur ki, onu buluncaya kadar onun gibi bir ihtiyaç olmaz.» dedi. Tesâdüfen o bardak düşüp kırıldı. Padişah üzülür ve: «Filozofun sözü doğru imiş.» dedi.

MALIN AFSUNU

Bu ki, dünya malı yılan gibidir. İçinde hem zehir, hem de ilâç vardır. Nitekim daha önce anlatıldı. Yılanın aklına bilmeyen kimse ona el uzatırsa helâk olur. Bunun için bir kimsenin: «Sâhabe-i kıram arasında Abdurrahman bin Avf gibi zenginler var idi. O hâlde zenginlik kusur değildir.» demesi câiz değildir. Bu, şuna benzer ki, bir çocuk, bir yılanın yılanı oynatırken, kâh eline alıp kâh sepetine koyduğunu görünce, yılanın, yılanı, uysal olduğu ve elde hoş birşey olduğu için tuttuğunu sanır. O da yılanı tutmağa yettenir ve helâk olur. Malın afsunu beş şeydir:

1 — Malın neçin yaratıldığını bilmelidir. Bundan önce malın, kıfayet noktaları yiyecek, giyecek ve mesken için yaratıldığı anlatıldı. Bunlar bedenın zarûri ihtiyaçlarıdır. Beden hisler için, hisler de akıl için, akıl da kalbin Allah'ın marifetiyle sâlesmesi için yaratılmıştır. Malın ne gıye için yaratıldığını bilince, ona, gıye olduğu kadar gövül bağlayıp, onu gıyesinden hükmetine uygun bir şekilde harcamalıdır.

2 — Mal kazanma yoluna dikkat edip harâm ve câhili yerlerden kaçınmalı, mürlüvete noksanlık sayılan, beğenilmeyen, rûyet almak, dilencilik yapmak hacamat yapmak ve benzeri hususlardan uzakmalıdır.

3 — Malın miktarını gösterip ihtiyaç miktarından fazla biriktirmemelidir. İhtiyaç miktarından fazla olan, yâni din yolunda gerekli azık miktarından fazla olandan el çekmelidir. İhtiyacından fazla olan, ihtiyaçların hakkı bilmelidir. Meselâ bir fakirin ihtiyacı zamanında, ihtiyaç miktarından fazlasından el çekmelidir. Eğer ısrar edemiyorsa, yâni o fakir ihtiyacına arzadınca hepsini veremiyorsa, fazla olan maldan fakirin ihtiyacı kadar vermelidir.

4 — Harcama yönüne dikkat etmeli, normal harcama yapmalıdır ki, az gıye kanaat edebilsin. Zîrâ malı hakıs yere harcamak, hakıs yerden kazanmak gibidir.

5 — Kazanmada, harcamada doğru ve iyi niyetli olmalıdır. Kazandığını çuluk çuçuğunun nafakası için kazanmalıdır. Terkettiğini de zâhidlik, takva ve dünyayı aşığı görmek için terketmelidir. Yine gönlünü endişeden kurtarıp Hakk'ın zikrine tahsis etmek için terketmelidir. Sakladığını din yolunda çok mühim olan ihtiyacı için saklamalıdır. Malı yanında bekletmeyip harcamak için, ihtiyacın vâki olmasını beklemelidir. Din yolunda yürüyen kimse böyle olursa, mal ona ziyan etmez. Maldan onun nâsibi tiryak (ilâğ) olur, sadûrücü zarar olmaz.

Bu sebeptendir ki, Hz. Ali buyurur: «Bir kimse yeryüzündeki bütün mallara sahip olsa ve onu Hak Teâlâ için kazanmış olsa, o kimse her ne kadar insanların en zenginini de olsa zâhididir.» Bir kimse de yeryüzündeki her çeşit maldan el çekip hepsini terketse, fakat bunu Allah için değil, belki başka bir gıye için terketse, o zâhid değildir. O hâlde kalbin kibriî ihâdet taat ve âhiret aşığı olmalıdır ki, gerek yemek yemesi, gerekse diğer hareketleri hepî ihâdet olsun, hepsinden sevâb kazansın.

Zîrâ din yolunda bu anlattıklarımıza da ihtiyaç vardır. Ancak niyete itibar edilir. İnsanların çoğu benîardan âciz olup bu açıklanan afsan ve muhafazaları bilmeyip onlarla amel etmeyince, onların hakkındaki ellerinden geldiği kadar büyük maldan uzak olmak daha iyidir. Zîrâ mal çokluğundan serkeşlik ve gâfler meydana gelir. Sonunda da âhirette derecelerinin noksan olmasına sebep olur. Bu da büyük bir hüsrandır.

Abdurrahman bin Avf âhirete intikâl edince onun çok malı kaldı. Bâzı sahabeler dediler ki, bîz Abdurrahman için bu kadar mal bırakıp için korkunuz. Kabûl-Ahtar buna duyunca, buyurdu ki, «Sâb-hanellah! Malı helâl kazançtan biriktiren, doğru yolda harcayan, bıraktığını da doğru yolda harakan Abdurrahman için ne korkuyorsunuz?» Ebdü Zer Kabûl-Ahtar'ın bu sözünü duyunca, karp dışarı çıktı. Eline bir deve kemiği aldı ve Kabûl-Ahtar'ı dövmek için aradı. Kabûl-Ahtar Hz. Osman'ın evine kaçtı. Hz. Osman'ın arkasında gikendi. Ebu Zer de içeri girip: «Ey Yahudî eği, Allah'tan kork! Niçin Abdurrahman'dan mal kalmanın zararı yoktur dedin? Halbuki Resûlullah Uhud gazasına giderken ben kendisiyle beraberdim. Bana hitâben buyurdular ki: "Ey Eba Zer!" Ben de, buyur ya Resûlullah! dedim. Buyur-

dular ki: "Zenginler kıyamet gününde insanların en eksik ve gerileridir. Ancak mal sağından, solundan, arkasından ve önünden dağıtıp harcayanlar bundan müstesnadır. Ey Eha Zer, ben Allah'tan diledim ki, Uhud dağı kadar bana altın versin. Ben de hepsini harcıyayım. Öldüğüm zaman geride yalnız iki kırıntı mal bırakayım." O, Hak Teâlâ'nın Resûlü idi, böyle söylüyordu, Ey Yahûdî oğlu! Sen de böyle söylüyorsun. Sen ancak yalan söylüyorsun." dedi. Kabû'l-Ahbar sustu, hiç cevap veremedi.

Bir gün Abdurrahman bin Avf (r.a.)'ın deve kervanı Yemen ülkesinden geri döndü. Medine'de ses ve gürültü başladı. Aişe-i Sâdika (r.a.) bu gürültü nedir? dedi. «Abdurrahman'ın Yemen'den dönen kervanıdır» dediler. Hz. Aişe Resûlullah doğru buyurmuş, dedi. Bu söz Abdurrahman'a ulaştı, kalbini meğrûl etti. Hemen Aişe'nin huzuruna gelip: «Ey Aişe, Resûlullah ne buyurmuştur, bize açıkla.» dedi. Hz. Aişe, buyurdu ki, Resûlullah: «Cenneti bana gösterdiler. Ashabımın fakirlerinin sür'atle ve koşarak cennete girdiklerini gördüm. Zenginlerimden yalnız Abdurrahman bin Avf'ı gördüm. Yürüyemiyordu. Elleri ve ayakları üzerine sürünüp cennete girdi.» buyurdu. Abdurrahman dedi ki: «Ey Aişe bu devleti yükleriyle beraber Allah'ın yoluna verdim ve bu kulların hepsini azad ettim. Belki ben de fakir Ashab ile beraber cennete girebilirim.» Resûlullah Abdurrahman bin Avf'a buyurdu ki: «Ey Abdurrahman, benim ümmetimin zenginlerinden ilk önce cennete giren sensin. Sen de ancak sürünerek zorluk ve meşakkatle girebilirsin.»

Sahabenin büyüklerinden biri diyor ki, «Her gün namazlarımı kılıp erucuma tutmakla beraber bin altın kazanıp binini de Allah yoluna harcamaya Allah'tan istemem.» Niçin? dediler. «Tâ ki kıyamet gününde bana nereden kazandım ve nereye harcadım? demesinler. Çünkü bu sual ve hesaba gücüm yetmez.» dedi. Resûlullah buyurur ki: «Kıyamet gününde mal belâlden kazanıp helâlce harcayan kimseye "Onu dardarın, o mal kazanırken abdestinde namazında kusur etmiş, yahut rûkû ve secdesini yetti yerinde yapmamış, yahut bazı şartları terk etmiş olabilir." derler.

O kimse cevap verip der ki, ya Rabbi, mal belâlden kazandım, helâlce harcadım ve hiçbir farada kusurlu davranmadım. Ona derler ki, belki kaftanımı, şalvarımı ve diğer elbiselerimi övmek ve kibirlenmek için böyle yaptım. O da der ki, Ya Rabbi belâlden kazandım, helâlce harcadım, hiçbir farada kusurlu davranmadım. Ve hiçbir hususta övmeyi ve kibirlenmeyi kastetmedim. Ona derler ki belki, bir fakirin, bir komşunun hakkında kusurlu davrandım.

O da der ki, ya Rabbi, belâlden kazandım, helâlce harcadım, faralarda kusurlu davranmadım, övmesedim, kibirlenmedim ve hiç kimse hakkında kusurlu davranmadım. Bundan sonra birçok kimseler onun başına ucuzur ve: Ya Rabbi, buna bu kadar mal ve nimet verdin, bizim hakkımız ondan sor, derler. Eğer hiç kimsenin hakkında kusurlu davranmamış isen, ona derler ki, şimdi dur da bu nimetlerin

gükrünü yap. Her yediğin lokmanın, her giydiğinin ve duyduğunun her lezzetini bir bir şükürünü edî et. Bu şekilde hesap sorarlarsa»

Bunun içindir ki, büyüklerden hiçbirisi zenginlik istememişlerdir. Çünkü akıttan kurtulmak mümkün olsa da hesaptan kurtulmak mümkün değildir. Ummanın önderi Resûlullah fakirliği tercih etti ki, fakirliğin daha üstün olduğuna bilsinler.

İmran ibn Huseyn der ki: «Benim Resûlullah ile samsimiyetim var idi. Bir gün Hz. Fatıma hasta olmuştı, onun ziyaretine gittik. Kapsama gelince, Resûlullah kapsama geldi ve: "Esselâmü aleyküm" dedi. Fatıma içeri buyur ya Resûlullah! dedi.» Resûlullah: «Eninde beraber bir kişi daha var.» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah! Benim azımlar üstünde bir kildenen başka bir şey yoktur.» dedi. Resûlullah: «Başını ve vücudunu onunla ört.» buyurdu. Fatıma: «Başım örtsem, vücudum ağır, vücudumu örtsem başım ağır.» dedi. Resûlullah ona bir eski maşlak attırdı. Fatıma onu başına örttü ve ondan sonra içeri girdi ve: «Ey azîz yavrım ne hâldesin?» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah, hasta ve halâzım, bundan başka yiyecek bir şey de bulamıyorum. Açtıktan da takatim kalmadı.» dedi. Resûlullah Fatıma'nın bu hâlini görünce ağladı ve: «Ya Fatıma teryat etme. Hak Teâlâ'nın hakkı için bu gün üç gündür, senin bahanın karnına bir lokma yemek girmemiştir. Halbuki ben Hak Teâlâ yanında senden daha azîzim. Fakat ben âhireti dünyaya tercih ettim.» buyurdu.

Ondan sonra mübarek elini Fatıma'nın omuzuna koyup: «Ya Fatıma sana müjdeler olsun ki, bütün cennetlik kadınların ulusu sen olacaksın.» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlullah! Fir'avın hanımı Asîye ve Hz. İsa'nın annesi Meryem de ulu değiller midir?» dedi. Resûlullah: «Onlar kendi zamanlarındaki kadınların ulusudur. Sen ise bütün kadınların ulususun. Hepiniz süslenmiş, bezenmiş makamlarda olacaksınız. Orda ne gürültü ve kalabalık, ne de câyet ve meşgûliyet var. Onun için amcam oğlunun hâline kanaat et. Seni öyle bir kimsa ile evlendirdim ki, hem bu dünyada, hem de âhirette uladur», buyurdu.

Rivâyet ederler ki, bir kimsa Hz. İsa'ya: Ya İsa sana arkadaş olmak isterim, dedi. Sonra arkadaş olup yola girdiler. Bir ırmağ kenarına geldiler. Yiyecek olarak yanlarında üç yemek götürmüşlerdi. İsa (a.s.) su kenarında biraz dinledikten sonra geri geldi. Bakın ki, ekmeğin birisi yoktur. Ekmeğin biri ne oldu? dedi. O kimsa bilmem dedi. Oradan gittiler. Bir yerde karılarına iki yavrusu olan bir geyik çıktı. İsa o yavrusunun birini çağırdı. Geyik yavrusu İsa'nın yanına geldi. İsa onu öldürüp kebab yaptı ve her ikisi de doyuncaya kadar yediler. Sonra Hz. İsa (a.s.) o geyik yavrusuna Allah'ın fermanıyla dirdi dedi. Dürüldü ve annesinin yanına gitti. İsa (a.s.), sana bu mucizeyi gösteren Allah hakkı için o ekmeğin ne oldu? dedi. Bilmem dedi. Yine gittiler. Büyük bir nehrin kenarına geldiler. İsa onun elinden tuttu, o suyun üzerinden yürüdüler. İsa: «Bu mucizeyi sana gösteren Allah hakkı için o ekmeğin ne oldu?» dedi. Bilmem dedi. Sonra güyet kumsal bir yere geldiler. İsa çok kum topladı ve: «Allah'ın fermanı-

İle altın al.» dedi, Hepsi altın oldu. İsa o altını üçe böldü ve: «Altınların bir kısmı benim, bir kısmı senin ve bir kısmı da yemeği alanın olsun.» dedi. O kimse altının hursından çıkmak bendedir dedi. Bunun üzerine İsa: «Altınların hepsi senin olsun.» deyip altınları ve o kimseyi bırakıp gitti. O anda iki kimse çıkageldiler. Onu öldürüp altınlarını almak istediler. O kimse: «Beni öldürseyim, beraber bölüselim.» dedi. Onlar da rûm «dular. Sonra aralarından birini çehirden yemek almaya gönderdiler. Gitti yemeği aldı ve kendi kendine: «Bu altınları arkadaşlarımla paylaşmaları yanı katar. Onların yemeğine zehir koyup bunları öldüreyim ki, altınların hepsi bana kalsın.» dedi. Arkadaşlarını da aralarında bu yemeği getirip getirmez, onu öldürelim. altınların hepsi bizimle kalsın diye konuşuyorlar. Yemeği getirince onu öldürdüler. Onlar da yemeği yitince didiler. İsa (a.s.) oradan geri geçerken o adamların bçşündü de öldüğünü, altınların tamamıyla yerinde kaldığını görünce: «Dünya ne büyük uğursuzluklar ve dünyaya aldanan da ne büyük ahmaklar.» dedi.

Bu hikâyeden anlaşıldı ki, kişi her ne kadar üstâd ve âfşunda da olsa, ihtiyâç miktârından fazla mala meyletmemek, onun etrafında dolâşmamak daha iyidir. Zîrâ çok kerre yılanı da, yılanın elinde can verir.

YEDİNCİ ASIL

BÜYÜKLÜK VE MAKAM SEVGİSİNİN İLÂCİ

Bil ki, helâk olan insanların çoğu büyüklük, makam, îyl ad ve medhâ senâ peşinde helâk olmuşlardır. Bu yüzden nifâka, düşmanlığa ve sonsuz günahlara mübtelâ olmuşlardır. Bu anlatılanları bilmek arzusu gâlib olursa din yolu kesilmiş olur. Kalb nifâka ve kötü âhlâka bulanmış olur.

Resûlullah buyurur ki: «Su, ota bitirdiği gibi, büyüklük ve mal sevgisi de kalbe nifâka bitirir.» Yine buyurdu ki: «Mal ve büyüklük sevgisi, insanın kalbini dağıtıp ona zarar verdiği gibi, iki aç kurt bir koyun sürüsünü o kadar dağıtıp onlara o kadar zarar vermez.» Hz. Ali: «İnsanları iki şey helâk eder: Biri nefsi arzulara aymak, diğeri de medhâ senâ peşinde olmak.» Bu âfetten ancak îyl ad almak sevdasında olmayan ve sâlik hayat ile imzıyaya kanaat eden kimse kurtulur. Zîrâ Hak Teâlâ buyurur ki: «Biz âhiret sadetini yer yüzünde yükseklik ve makam istemeyenlere veririk.» (Kasas sûresi, âyet: 83).

Resûlullah buyurur ki: «Cennet ehli toz-toprak içinde saçları kapıyıp kaftanları kirlî olur. Kimsenin yanında onların kıymeti olmaz. Büyüklüklerin sarayına girmek isteseler, onlara yol vermezler, evlenmek isteseler, onlara kız vermezler; söz söyléseler, kimse onların sözüne kulak asmaz. Arzuları kalblerinde dalgalandır. Eğer onların nûrunu mahşer ehline taksim etseler, hepsine yetişir.»

Yine buyurdu ki: «Toz-toprak içinde kalıp eski elbâseler giyen çok kimseler vardır ki, eğer Hak Teâlâ'ya yalvarıp cennet istese, cennet

ondan esirgemez. Fakat eğer dünya hususunda bir şey istese ona ulaşamaz. Yine buyurdu ki: «Benim ümmetinden çok kimseler vardır ki, eğer o, şâiden bir gram bir şey istese, ona vermesinle. Eğer o Hak Teâlâ'dan cennet istese, ona cenneti müsib eder. Eğer dünyayı istese vermez. Vermemesi, o kimsenin Hak Teâlâ'nın yanında aşağı bir kimse olduğundan değildir.»

Ömer (r.a.) bir gün camiye gitti. Baktı ki, Muaz (r.a.) ağlıyor. Ömer: «Ya Muaz niçin ağlıyorsun?» dedi. Muaz dedi ki: «Resûlullah'tan daydım ki: Riyâ'nın as bir şeyi de şıktır. Hak Teâlâ'nın dostu insanlar arasında gıllı olan mütekkilerdir. Eğer kaybedilseler, kimse onları aramaz; hâzır bulunsalar, kimse onları bilmez. Onların kalbi, hâdiyet yolunun kâmilidir. Onlar bütün şühâ ve ruhâniyetlerden kurtulmuşlardır.»

İbrahim-i Edhem diyor ki: «İsteklere ve şöhrete esir olan kimse, Hak Teâlâ'nın dîni yolunda samimi olmaz.»

Eyyûb (a.s.) buyurur ki: «Din yolunda samimi olmanın işareti hiç kimsenin kendisini bilmesinle arzu etmemektir.» Übey bin Ka'b'ın bir grup talebeleri arkasından gidiyorlardı. Ömer (r.a.), İbn-i Ka'b'ı kamçı ile dövdü ve: «Ey İbn-i Ka'b! Bak senin bu durumun arkasında geleneğe zillet ve hakarettir, ileride gidenlere de fitne ve âfettir.» dedi.

Hasan-ı Basrî der ki: «Arkasından bir grup insanın yürüdüğünü gören her ahmak, muhakkak ona gurur hâkim olur ve derecesinde kalmasaz.» Eyyûb (a.s.) sefere giderken, bir grup insan toplanıp arkasından yürüyorlardı. Eyyûb (a.s.) buyurdu ki: «Eğer Hak Teâlâ şâide benim arkamdan geldiğini sevmediğini bilmeseydi, onun gözünden korkardım.»

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Eski olsun yeni olsun, parmakla gösterilecek elbiseyi giymeyi eski büyükler sevmesekdi. Belki sözü edilmeyecek elbiseleri giymelidir.»

Bîşr-i Hafî der ki: «İnsanların kendisini bilmelerini isteyen kimse yoktur ki, dîni zâyl olmasın.»

MAKAM VE HAŞMETİN HAKİKATI

Bil ki, zenginliğin mânası, eynanın kendisinin malı, mülkû olması, onun tasarrufunda ve emrinde olmasıdır. Haşmet ve makam sahibi olmanın mânası ise, insanların kalblerinin onun mülkû olması ve hükmü altında olması onlarda tasarruf edebilmesidir. Kalb bir kimsenin emri altında olursa, bedeni ve malı da ona uyar. Kalb de bir kimsenin ilyâğıne inanmayınca onun emrine girmez.

Bunun içindir ki, onun zâtında olan fâzilet ve kemâl; yahut ilim ve ibâdet, yahut güzel ahlâk, kuvvet, kudret; insanların olgunluk söyledikleri bir şey sebebiyle onun asâmet ve büyüklüğü kalbine yerleşir. O kimse bu sebeplerin bîrine insana gönül kendi irâdesi ve tam iste-

giyle onun emrine girer, ona itaat eder; dilini onun medhihî senâsıyla açar. Vücudunu onun hizmetine verir. Bu insanı onu bir dereceye getirir ki, malına onun yolunda fedâ etmeyi minnet bilir. Tıpkı küle efendisinin emrine girdiği gibi, itibar sahibinin müridleri ve dostları da onun emrine girerler. Hattâ kölenin emir altına girmesi cehir ve şöhre olur. Onların emir altına girmeleri tesek ve irâdeleriyle olur.

Mal sahibi olmanın mânâsı; mal ve mülke mâlik olmaktır. İtibar sahibi olmanın mânâsı, insanların kalbine mâlik olmaktır. İtibar insanların nazarında üç sebepten dolayı maldan önemlidir:

1 — Malın önemli olması, bütün ihtiyaçların kendisiyle görülmesindendir. Makam ve itibarla da bütün ihtiyaçlar elde edilir. Hattâ itibar sahibi kimsenin mal kazanması kolay olur. Fakat hasıl bir kimsenin mal ile itibar kazanması kolay olmaz.

2 — Malın, helâk olma, yahut çalınma tehlikesi vardır. Makam ve itibar ise, bütün bunlardan emniyettedir.

3 — Mal, zahmetle, meşakketsiz kazanılmaz. Ticaret ve ziraat yapmadan elde edilmez. İtibar ise insanların kalbine sirayet eder, meşakketsiz artar. Zira kalbi sana bağlanan kimse bütün dünyayı dolayip seni över. Başkaları da onu dinleyince, onların da kalbi seni görmeden, seninle görüşmeden sana bağlanır. İtibar sahibi, ne kadar çok meşhur olursa, itibarı da o kadar artar ve ona uyanlar da o kadar artar. O hâlde itibar ve malın ikisinin de mâtûp olması, ihtiyaçların görülmesine vesile oldukları içindir. Ancak insanın tabiatında makam ve itibar sevgisi vardır. Uzak şehirlerde adının söylenmesini sever. Her ne kadar o şehirlere gitmesi imkânsız da olsa. Ömrü boyunca muhtaç olmayacağını bilsede, bütün dünyanın kendisinin malı olmasını arzular. İnsan tabiatının böyle olması izâha muhtaç büyük bir ısrardır. Bunun izâhı şudur ki, insan ruhu meleklerin cevherinden ve Allah'ın işlerindendir. Nitekim Kur'an'da buyrulur ki: «Ey Resûlüm de ki, ruh Rabbimin emriyledir.» (İsra sûresi, âyet: 85).

O hâlde Cenab-ı Allah ile münasebeti çok olduğundan makam ve itibarı sevmek insanın tabiatı olur. Herkesin kalbinde Kur'an'da firavın'dan hâbüye edilerek «Sizin en yüce Rabbinkiz Benim.» (Naziat sûresi, âyet: 4) buyrulmuş manâ vardır. Şu hâlde herkes tabiatı izâha Rab olmayı sever. Rab olmanın mânâsı, her şey o olmasa, ondan başka bir şeyin itibarı olmamasıdır. Zira başka şeyin itibarı olmasa, rububiyetine noksanlık olur. Nitekim güneşin üstünlüğü bir tane olmasa ve her şeyin ışığı kendisinden gelmesiyledir. Eğer güneşten başka bir şeyin ışığı olsaydı güneş için noksanlık olurdu. O hâlde her şey o olup başka olmak üstünlüğü ilahiyet (Allah) olmanın özelliklerinden biridir. Çünkü âlemlerin Rabbi birdir. Varlıkta ona ortak bir şey yoktur. Var olan her şey, onun kudret nurundan doğmuştur. Demek ki hakikatla var olan yalnız odur. Başkası ona tabiidir. Nitekim güneşin ışığı, güneşe tabiidir. Güneşten ayrı bir aydınlatıcı yoktur ki güneşe ortak olup onun üstünlüğüne noksanlık getirsin. İnsanın tabiatında da her şeyin o ol-

ması, ondan başka hiçbir şeyin olmaması vardır. Fakat insan bu mertebeden aciz olduğu için, herşeyin kendisinin olması, yani onun emrinde, tasarruf ve iradesinde olmasını ister.

Bu mertebeden de aciz olınca, zira varlıklar iki kısımdır: Üstüsi hiçbir zaman insanın tasarruf eli ona ulaşmaz. Gökler, yıldızlar ve dağlar altındaki şeyler gibi. İnsan, ilmiyle bunların hepsine hakim olup hepsini tasarrufu altına almak ister. Gerçi bunları kudretinin altına alamaz.

Bunun için yer ve göğün melekutunun, kara ve deniz acayibliklerinin hepsini öğrenmek ister. Nitekim satrancı kurup oynayamayan kimsa, nasıl kurup oynadıklarına bilmek ister ki, bu da bir nevi hakimiyet ve gâlebedir. İnsanların tasarrufu mümkün olan varlıkların ikinci kısmı ise yeryüzü ve yeryüzündeki bitkiler, hayvanlar ve cansız varlıklardır. İnsan bütün bunların kendi mülkü olmasına diler ki, kendisine tam kudret ve tam bir hakimiyet hasıl olsun. Yeryüzündeki şeylerin en kıymetlisi olan insan kalbini de bağlayıp hükmine almak ister. Ta ki, bütün insanlar ondan bahsetmekle meğul olsunlar. Makam ve itibarın manası bu anlattığımızdır. O halde insan tabiatı leale muhakkak rubûbiyeti sever. Zira insan tabiatının alaka ve bağı rubûbiyet tarafına çeker. Rubûbiyetin manası, bütün üstünlüklerin kendisinde toplanmasıdır. Üstünlük de hakimiyetle olur. Hakimiyet de bilgi ve güçle olur. İnsanın gücü de mal ve makamla olur. Demek ki insanın mal ve makamla olan sevgisi bu yüzden.

ÜSTÜNLÜK İLMİDİR

Eğer bir kimse sual edip derse ki, üstünlük ve rubûbiyet istemek insanın tabiatıdır. Rubûbiyet de ilim ve kudretten başka birşeyle olmaz. İlim istemek ise makbuddur. Zira ilim istemek, üstünlük ve kudret istemektir. Kudret de üstünlüktür ve ilim gibi Allah Teâlâ'nın sıfatlarından. Kul ne kadar kâmil olsa, o kadar Allah Teâlâ'ya yakın olur. Cevabında deriz ki, gerçi ilim ve kudretin ikisi de kemaleştir ve rubûbiyet sıfatlarından. Fakat insana hakiki ilmi tahsil etmek ruhsatı verilmiştir; hakiki kudretin tahsiline ruhsat verilmemiştir.

İlim, hakikatını elde etmek mümkün olan bir üstünlüktür. İnsan ile baki kalması da mümkündür. Kudret insanla baki kalmaz. Zira kudret mal ve insanlarla olur. Bunların ölümü ile kesilir. Ölüm ile kesilen de ebedi yararlardan olmaz. Onu aramakla ömür sayı etmek büyük cehalet olur. O halde mal kudretinin şu faydası vardır ki, ilim tahsiline vesile olur. İlim, beden ile değil ruh ile kâimdir. Ruh baki ve ebedidir. Ruh bu dünyadan göğünce ilim onunla baki kalır. İlim öyle bir nardır ki, onunla Cenab-ı Allah müşahade edilir. Hatta ruh o müşahade ile öyle bir lezzet bulur ki, cennetin bütün lezzetleri onun ya-

nında basit görünür. İlim, ilim ile yok olacak hiçbir şeyle ilgili yoktur. Zira ilim ve mal, ne de insanların kalbidir. Belki Allah Teâlâ'nın zata, sıfatları, hakimiyeti, melekutta olan hikmetleri, yaratıkların acayiblikleri ve cailz, vacib, muhal olan şeylerdir ki, bunlar eseli ve ebedidir. Hiç bir zaman değişmezler. Hiçbir zaman vacib olmaz. Muhal olan da cailz olmaz.

Fakat yaratılan mahluklara ve fani varlıklarıyla ilgili olan ilmin önem ve değeri yoktur. Meselâ lügât ilmi gibi. Zira lügât hadis (sonradan yaratılma) ve fankîdir. Onun önem ve değeri, fars ve sünneti boyan eden kitapları anlamaya vesile olmasıyledir. Fars ve sünnet kitapları Hak Teâlâ'nın marifetine ve onun marifetinin yolundaki geçitleri açmaya vesiledir. O halde değişen ve fani herşeyle ilgili ilim, asıl maksat olamaz. Belki eseli ilim, ebedî yararlar cümlesinden olup Cenâb-ı Allah ile ilgili olmalıdır. O eseli ve ebedidir. Onun için değişme yoktur. Bunun için insan ne kadar ezeliyata fazla bilsen, o kadar Hak Teâlâ'yı fazla bilmüş olur, o kadar fazla ona yakın olur. O halde hakikî ilim budur. Hakikî kudret ise yoktur. Ancak kudretin bir çeşidi vardır ki ebedî yararlarındandır. O da, hür olup şehvetlerin bağından arada olmaktır. Zira şehvetlerinin kölesi olan her insan başkasına muhtaç olur. Bu da şüphesiz noksanlık olur. O halde şehvetlerin icablarından kurtulup şehvetlere hakim olmak sadece istinâktür.

Zira bu, Hak Teâlâ'nın ve meleklerin sıfatlarına yakın olmaktır. Çünkü şehvetlerden serbest kalmak, başkalaşmadan, değişmekten ve ihtiyaçtan kurtulmak demektir. İnsan ne kadar değişmekten ve ihtiyaçtan uzak olsa, o kadar meleklerle benzer. Şu halde gerçek kâmilîlik marifet ilmiyle ve şehvetlerin bağından kurtulmakla olur. Mal ve makam, ne kadar zahide üstün görünüyorsa da, ilim vaki olmakla çabuk fena bulur, yok olur. O halde insanlar kâmilîlik aramakta aldatılırlar. Her ne kadar kemalî bulmakla görevlendirilmişler ise de, gerçek kemalî bilmezler. Kemal olmayan şeyi kemal zannetmişler ve herkes onu elde etmekle meşgul olmuştur ki, o, mal ve Hibardır. Gerçek kemale ise, hepî yüz çevirip artı vermişler. Şu halde insanların hepsi kendi zararlarına çalıp çıkarlar. Bunun için Cenâb-ı Allah buyurur ki: «Asra yemin olsun ki, insan cinsi hüsrân ve ziyandadır.» (Asr sûresi, âyet: 1).

MAKAM İSTEMENİN YOLLARI

Bil ki, makam ve itibar da mal gibidir. Nasıl ki, mal tamamen kötü değildir, belki kıfayet miktarı ahiret yolculuğunun azığıdır. Kalbin dalgalanışına sebep olacak kadar çok miktarı ise, ahiret yolunu keser. Makam da bunun gibi kıfayet miktarı olursa zarar etmek, belki faydalıdır. Zira insana hizmet edecek hizmetçi lâzımdır; yardım edecek yolcuş gereklidir ve zalimlerin şerrini defetmek için destek olacak

bir sultan zararıdır. O halde insanın bunların yanında itibarlı olması gerekir ki, kalb huzuru temin edilsin. Bu maksat hasıl olacak kadar makam istemek doğru olur.

Nitekim Yûsuf (a.s.): «Şühbe-i ben kerâyucu ve bâlgiliyha» dedi. Yine bunun gibi insanın üstad yanında kıymet ve itibarı olmasa, üstad ona bir şey öğretmez. Üstadın da talebeler yanında itibarı olmasa, talebe ondan bir şey öğrenmez. Şu halde kîfâyet miktarı mal istemek mübah olduğu gibi, kîfâyet miktarı, itibar ve saygı istemek de mübahdır.

Fakat makama dört yoldan istemek mümkün olur. O yolların ikisi haramdır. İkisi de helâldir. Haram olan yollardan birisi, makam ve itibarı rîya ile ve ibadet ihbar etmekle istemektir. İbadet, sadece Allah için olmasın gerekir. İbadet ile itibar istemek haramdır. Haram olan yolların diğeri de, olduğu gibi görünmeyip kendisinde bulunmayan bir ahlâka götürmek.

Mesâik kendini Seyyid gösterip ben Ha. Ali soyundanam yahut filan büyük zatın neslindenim, yahut şu sanatı bilirim, demek. Şunu bilmelidir ki, bu yalan ve aidatma ile mal istemek gibidir.

Mübah olan iki yol ise, biri akdatma ve rîya ile olmayan bir yolla makam istemek. Diğeri de, kendini zahid ve ahid bildirmek için değil, Sultanın yanında itibarı ve hürmeti olması için aybına örtmek, eğer fasâk ise fasâklığını ve günahını gizlemek suretiyledir. Kişinin bunun gibi şeyler için fasâklığını gizlemesi caizdir, buna ruhsat verilmiştir.

MAKAM VE İTİBAR SEVGİSİNİN İLACI

Bil ki, kalbe hakim olan makam ve itibar sevgisi, ilâca muhtaç bir hastalıktır. Zira makam ve itibar sevgisi; rîyaya, nifaka, yalana, gerçeği gizlemeye, düşmanlığa, hâsede ve mükalağaya sebep olur. Tıpkı mal sevgisi gibi. Hatta mal sevgisinden de daha zarardır. Zira itibar sevgisi insanın tabiatına galib ve ona uygundur. O halde bir kimse mal ve itibarı, dinin selâmetine vesile olacak kadar kazanıp dinin selâmetine lüzum olan dereceden fazlasını istemese, o kimse hasta değildir. Zira hakikatte o mal ve itibar değil, belki din yolunda ilerlemek için, kalb rahatsızlığı istemiş olur. Fakat bazı kimseler, itibarın kendisini severler. Bütün aklına, fikrinin insanlar tarafına çevirir. Bunlar kendisine nasıl bakıyorlar, kendisi hakkında ne söylüyorlar, kendisinin nasıl olduğuna inanıyorlar diye düşünür. Ne iş yaparsa, kalbi, insanlar bunun için kendisi hakkında ne derler diye düşünmekle meşgul olur. Bu itibarla o kimseye bu hastalığın tedavisi farz olur. Bunun ilâcı ilim ve amel terkibidir.

İlmi ilâç; makam ve itibarın dîni ve dünyevî zararlarına bakıp düşünmektir. Dünyevî zararları şudur ki, itibar isteyen kimse her zaman eziyet ve zillette olur; insanların kalbini gözetir. Eğer itibar hasıl olmazsa zail olur. Hasıl olursa, insanlar kendisine hased edeceği

İçin, daima sükunet, düşmanlık, mücadele ve muhalefet içinde olur; onların hile ve zulmünden emin olmas; saldırılarından korunmak için zaman bulmaz. Eğer husumette mağlûb olursa zillete düşer. Galib çıkarsa zaten belası başından akar. Zira makam, itibar insanların kalbiyle alaklı bir şeydir. İnsanların kalbi ise gayet sayıftır. Deniz dalgası gibi çabuk değişir. Yapısı bir kaç idarecinin kalbi üzerine kurulmuş bir üstünlük, şüpheşiz ki, onların kalbine az bir şey gelmekle onu, o üstünlükten düşürüp, zelil eder. Şu halde makam ve itibar peşinde olan kimse, dünyada da sükunet ve beladan emin olmas. Bu anlattıklarımın idraki sayıf olan kimseler bile anlar. Tam basiretli kimseler ise, bilir ki eğer Şarktan Garba kadar yüzbin memleketi ona verseler ve dünyanın bütün insanları kendisine secde etseler, bunların hepsi sevinmeye değmez, Zira bütün bunlar hümlle yok olur. Az bir zaman içerisinde ne kendisi, ne de kendisine secde edenler kalır. Eski zamanlarda geçen sultanlar gibi olur. Kimse ona anmaz olur. Ve birkaç günlük saltanat için ebedi padişahlığına zarar vermiş olur. Zira makam ve itibara gönlü veren kimsenin kalbinden Hak Teâlâ'nın sevgisi gider. Hak Teâlâ'nın sevgisinden başka hiçbir kalbine hakim olarak öbür dünyaya gidenin azabı büyük olur. İlim ilâç budur.

Amelî ilâç ise, iki kısımdır: Biri, makam ve itibarı olan yerden ayrılıp hiç tanınmayacak bir memleketle gitmektir. Tam ilâç da budur. Zira kendi şehrinde uzlet etmesinden kendine bir kötü hal doğabilir. Bu da şöyle olur: Eğer kendini kötülüseler, yahut riya ve münafıklık için uzlet yapıyor deseler, onun kalbinde gam, keder, sükunet ve elem hasıldır. Ona bir suç isnat etseler, apaçık yalan da olsa, insanlar kendini kötü bilmesinden diye kendini savunmaya başlar. Bunlar da, makam ve itibar sevgisinin kalbinde olduğu gibi durduğuna delildir.

Amelî ilâcın diğer bir kısmı da, melamet yohana gidip kendini halkın gözünden ve kalbinden düşürecek bayağı bir iş yapmaktır. Bayağı iş dediğimiz haram yemesi demek değildir. Nitekim bazı insanlar kötülükler yapıp kendilerine «melamet» diye ad verirlir. O hareketler şu zahidin hareketi gibidir ki, şehir valisi onun hayırlı duasını almak için ziyaretine geldi. Zâhid, valiyi uzaktan görünce, ekmek ve tere otunu istedi ve acele acele büyük lokmalarla yemeye başladı. Vali, onun böyle hurula yemek yediğini görünce hakkındaki insanı sarılsı ve geri döndü. Büyük zatlardan biri, bir şehirde hayli kabul ve itibar sahibi olmuştı. İnsanlar ona iyi nazarıyla bakıyorlardı. Bir gün hamamdan çıkıp birisinin güzel elbiselerini giyip bir yerde durdu. Onu yakaladılar, iyi bir dayak attılar, elbiseyi de sırtından çıkardılar ve bir bunu zâhîh sacırdık, meğer hırtaımız dediler. Başka birisi de çarap renginde bir megrubeti bardağa koyup içti. Ta ki onu görenler, çarap içtiğini sanıp ona su-i zanda bulunsunlar ve ona saygı göstermesinler. Makam ve itibar arzusunun kırmanın ilâci bu anlattıklarıdır.

ÖVGÜYÜ SEVMENİN VE AYIBLAMAYI KÖTÜ GÖRMENİN İLACI

Bil ki, bazı kimseler medhü senaya düşkünlüdürler. Daima adlarının iyi söylenmesini arzu ederler. Şeriatı uymayan işleri için bile bunu isterler. İnsanların ayıblamasını ise, haklı hususlarda olsa bile, kötü görürler. Bu da kalb hastalığından ileri gelen bir şeydir.

Kalbin, övülmek ve ayıblanmaktan duyduğu lezzet ve acının sebebi bilinmedikçe ilacı bilinmez. O halde bil ki, övülmek lezzetinin dört sebebi vardır:

Birinci sebep: Bundan önce anlatıldı ki, insan kemalini sever; noksanlığı sevmez. Övülmenin ise, daima kemal defili olduğuna inanır. Bazen kendi kemalinde şüpheye düştüğü için o kemalin lezzetini tamamiyle bulamaz. Bir kimsenin medhini duyup kalbindeki şüphesi sarılsamı darduran bir yakın hasıl olunca, tam lezzet hasıl olur. Zira kendisinde kemal kokusu bulacak rubûbiyet eseri zahır olur. Rubûbiyet ise insanın yaratılışı icabı sevgilidir. İnsan kendisinin ayıblanmasını duyarsa kendisinde noksanlık bulunduğundan haberdar olur. Bu sebepten üzüldür. Eğer övülme ve ayıblanmayı gevce ve toğtoğas olmayan bilgili, insafli, alim bir Ustad'dan duyarsa şüphesiz daha çok haberdar olur; sükıntı ve rahattan daha çok etkilenir. Eğer medhü senayı hasıretsiz bir kimseden duyarsa o derece sükıntı ve rahatlık bulmaz. Zira o kimsenin sözü ile tam yakın namlı olmaz.

İkinci sebep: Övülmek, övenin kalbinin övülene bağlandığına, övenin kalbinde övülenin iltihar ve mertebesinin tesir ettiğine delildir. İltihar zaten sevilir. O halde öven kimse büyük bir şahsiyet olursa, kendisinde bu lezzeti daha çok bulur. Zira öyle bir kimsenin kalbini eline almasıyla güçü artar. Eğer öven aşağı bir kimse ise o derece lezzet bulmaz.

Üçüncü sebep: Övülmesi, başkalarının kalbinin de kendisine bağlanmasına vesile olur. Zira o kimse onun medhini yaptıkça, başkaları da ona karpı iyi niyet besler. Onun övmesi ve iyi niyet beslemesi başkalarına da sırayet eder. Şu halde onun övülmesi, çok kimseler tarafından yahut sözüne güvenilen bir kimse tarafından yapılırsa, o lezzet daha çok olur.

Dördüncü sebep: Övülmek; öven kimsenin, haşmeti sebebiyle kendisine mağlup ve kahrına rem olduğuna gösterir. Zira haşmet kahrın da olsa insanların kalbinde sevilir. Kendisini öven kimsenin inarak değil, ihtiyacından dolayı övdüğünü bile bile, yine onun övmesinden haz duyar, bunu gücünden üstünlüğüne yorumlar.

O halde eğer öyle bir şekilde övse ki, övülen onun yalan söylediğini ve kimsenin ona inanmayacağını, yahut bunu kalbinden söylemediğini, yahut korkusundan değil, sadece alayla yoldan söylediğini bilse, hiç o övmenin lezzeti kalmaz. Zira lezzete sebep olan haller bu-

tanınması olur. Hal böyle olunca, o lezzetin sebepleri bilinirse, onun tedavisi ciddiyet ve gayret gösterildiği takdirde kolay olur.

Birinci sebep ki, övenin sözü ile kendi üstünlüğüne inanmaktır. Benim ilacı şöyledir: Düşünmelidir ki, eğer onun söylediği sıfat ilim ve zahidlik kabûlinden ise, senin sevinmen ilim ve zahidlik sıfatının sende bulunduğundan, Allah Teâlâ'nın bu sıfatları sana nasib etmekle yaptığı lutf ve ihsanından dolayı olmalıdır. Seni öven kimse senin sözünden dolayı olmamalıdır. Zira onun ve başkasının sözü ile sende bulunan sıfatlar ne artar, ne de eksilir. Eğer anlatıldığı hususlar dünyalık çokluğa, ferahlık ve zenginlik kabûlinden olursa, zaten bu sevinmeye değmez. Sevinmeye değse, öven kimse senin övgü ile değil, onlarla sevinmelidir. Hatta övgüye layık alim ve zahid olan kimse senin, ilmi ve zahidliği ile sevinmemesidir. Akıbetini düşünüp kötü akıbetle gitmekten korkmalıdır. Zira kimse akıbetini bilmez. Akıbet bilinseydin de herşey boştur. Zira bir kimse senin yerli cennetnem olarsa, o neye sevinir. Eğer anlatılan ilim ve zahidlik sıfatları kendisinde olmadığı biliyorsa, onunla sevinmek apaçık akılsızlıktır. O şuna benzer ki, bir kimse ona: «Bu hoca çok kıymetlidir. Onun içindeki barsakları misik ve anberle doludurs dersen, halbuki kendisinin necaseti ve kötü kokularla dolu olduğunu bilirse, eğer bu sözüne sevinirse, onun bu halli deşilgin kendisi olur. İhtar, haşmet ve bunların sevgisiyle alakalı sebeplerin ilacı ise daha önce anlatıldı. Bir kimse seni kötülediği zaman, buna üzülmenin, kuzmanın ilacı ise buna kuzmanın sadece cezalet olduğunu düşünmektir. Zira eğer doğru söylüyorsa, o kimse, hatıra karpı seni uyaran bir melektir. Eğer yalan söylüyorsa vebalini yüklenen bir eşektir. O halde Hak Teâlâ bir kimseyi mesh edip eşek, şeytan, yahut melek şekline koyarsa, ona niçin üzülürsün. O halde o kimse doğru söylüyorsa, ona üzülmemen gerekir. Çünkü o noksanlık sende vardır. Eğer yok ise, onun sözüne üzülmemen gerekir.

Eğer o noksanlık din ile ilgili ise böyledir. Eğer dünyaya ait bir noksanlık ise, din ehli yanında kusur değil, belki hünerdir. Diğer bir ilac da şudur ki, düşünmelidir, onu kötüleyen kimse senin söylediği sözler iki halden ayrı değildir. Eğer doğru ve acıdığı için söylüyorsa, ona teşekkür etmelidir. Zira bir kimse senin elbisen içinde yılan var, sakın, diye sana haber verirse ona teşekkür edersin. Dündeki kusur, yilandan da tehlikelidir. Zira dündeki kusur ahiret belâkına sebep olur. Yine eğer bir padişahın huzuruna çıkmak isterken, birisi sana «ey pis etibeli adam! Önce elbiseni temizle, ondan sonra padişahın huzuruna çık», derse, sen kendine bakınca, doğru olduğunu görürsen ve o pislikle padişahın huzuruna çıksaydın cezalandırılacağına kesin olarak bilsen, o kimse senin bu sözleri için ona teşekkür edersin.

Zira onun uyarmasıyla cesâ tehlikesinden kurtulmuş olursun. Eğer seni ayıplayan kimse seni özmek ve kırmak kasdıyla söylüyorsa, o da sana faydadan uzak değildir. Zira o kimse doğru söylediği için sana faydalı olmuştur. Onun bozgunculuğu ise dünyada işlenen bir cinayettir. O halde zararı ona, faydası da sana olunca buna üzülme

akıl işi değildir. Eğer yalan söylüyorsa, düşünmelisin ki, sen bu ayıptan pıkıtan da, bu kimsenin bilmediği ayıpların vardır. O halde Hak Teâlâ'nın senin ayıplarını lütuf perdesiyle örttüğüne ve o kimsenin de sevâblarını sana hediye ettiğine şükür etmelisin.

Eğer seni övmüş olsaydı seni öldürmüş gibi olurdu. O halde sen seni öldürdüklerine sevinirsin ve sana hediye verdiklerine ümitsürsün. Buna, şekilci olup da işlerin ruhanından haberi olmayan kimseler yapar. Akıllıların aklınızardan farkı, ruhu olan işlerin zahirine değil, belki hakikatine ve ruhuna bakmaktadır. Hülâsa insanlardan tama ve (fayda) ummak kişinin kalbinden zail olmadan bu hastalık ondan zail olmaz.

ÖVÜLME VE KÖTÜLEME KARŞISINDA İNSANLARIN DERECELERİ DEĞİŞİKTİR

Bil ki, insanlar övülme ve kötüleme karşısında dört dereceye ayrılır:

Birinci derece: Avam derecesidir ki, övülmeye sevinir taşkırdır ederler; kötülenmeye ise kızarlar ve karşılığına vermeğe çalışırlar. Bu, derecelerin en aşağısıdır.

İkinci derece: Abidler derecesidir ki, bunlar övülmeye sevinirler, kötülenmeye kızarlar.

Fakat muamelelerinde kırgınlıklarını belli etmezler. Kendilerini övenlerle kötüleyenleri görünüşte bir tutarlar. Fakat kalblerinde birini dost, diğersini de düşman bilirler.

Üçüncü derece: Müteakiler derecesidir ki, bunlar övenlerle kötüleyenleri hem kalblerinde, hem dillerinde bir tutarlar. Kötülenmekten kalbleri kızmaz ve kin tutmaz. Öveni, kötüleyene tercih etmez ve üstün görmez. Zira onların kalbi ne övme ne de kötülenmekle ilgilenebilir. Bu, çok büyük bir derecedir. Bazı abidler, bazen bu dereceye ulaşırlarını sanırlar, fakat yanılırlar. Zira bu dereceye ulaşmanın işareti. Onu kötüleyenin yanında fazla oturması onu övenden daha ağır görmemektir; eğer kötüleyen ziyaretine geç gelse, ona gövülünün arzusu, övene olan arzısından aşağı olmamaktır; kötüleyeni inciten kimseye, öveni inciten kimseye kırdığı gibi kızmak, öveni incitene daha çok kızmamaktır ve öven bir hata işlerse, onun hatası kalbine kötüleyenin hatasından daha hafif gelmemektir. Bu, çok zor şeydir.

Bazen abid kendi kendine gurur verip der ki, beni kötüleyene kızmam, çünkü beni kötülemesi günah içlediği içindir. Bu, sadece İlahî şeytanın abidi aldatmasıdır. Zira büyük günah işleyen, başkalarını kötüleyen çok kimseler vardır ki, kalbine onlara böyle kızmaz. O halde bundan anlaşılar ki, bu kırgınlık nefis-i emmarenin kırgınlığıdır, dâirle muhafazası için olan kırgınlık değildir. Bu incelikleri bilmeyen cahil abid, çok kerra çektiği zahmetler boşa gider.

Dördüncü derece: Sâdikların derecesidir ki, onlar öveni düşman, kötüleyeni de çok dost bilirler. Zira ondan üç şey faydalanırlar:

Birincisi; kendi kusuruna ondan duymuş olurlar, ikincisi; kötüleyen sevaplarını onlara hediye etmiş olur. Üçüncüsü; onları kusardan ve kusura benzeyen şeylerden arınmaya teşvik etmiş olur.

Hadiste: Resûlullah: «Nafle oruç tutanların veya halâle! Gece namaz kılanların veya halâle! Aba ve harka giyen sahâbilerin veya halâle!» buyurdu. «Ya Resûlullah, kimler bu fiilleri yapar, bunlar kimselerden kabul edilir», dediler. Buyurdu: «Bunları yapacak kimsenin, kalbinin dünyadan kesilmesi; kendisini öven düşman, kötüleyeni dost bilmesi gerekir» denilmektedir. Eğer bu hadis sahih ise, durum çok zordur. Zira bu dereceye erişmek çok zordur. Hatta görünüşte öven ile kötüleyeni bir tutup kalbinde ayırmak olan ikinci dereceye erişmek de zordur. Zira kişi umumiyetle bir husus vukû bulunca, muhakakak övenler ve kendisine tabi olanlar tarafına tutar. Dördüncü dereceye ulaşmak da, ancak nefsini yendinceye kadar onunla düşmanlık yapmak, kendi kusurunu duyduğu zaman, düşmanın kusurunu duyduğu zaman, sevindiği gibi sevinmek ve kendisini kötüleyen kimsenin akıl ve idrakine inanmakla mümkün olur. Bu hal, nadir vaki olur. Hatta bir kimse, bütün ömrü boyunca öven ile kötüleyeni bir görmeye çalışıp uğruşsa, yine bu mertebeyi kolay kolay elde edemez.

Bil ki, övülme ve kötülenmenin birbirinden ayrı tutulmasının takva ehli yanında tehlikeli olmasının sebebi şudur ki, övülme insanın kalbinde çok arzu edilir, istenir. Söyle ki, insan övülmek için ne hileler yapar. Bazen övülmek için ibadete riya da katar, Günah işlemekle buna kavuşacağını telse, günah da işler. Resûlullah'ın hadis-i şerifi: «Nafle oruç tutanların, namaz kılanların veya halâle!» buyurması, umumiyetle övülmek arzusunun riya ile yapılan ibadete sebep olduğu içindir. Zira insanın gönlünde kök salmış övülmek arzusu sökülmedikçe, insan çabuk günaha düşer. Gerçi kötülenmeyi sevmemek, övülmeyi sevmek bir günaha sebep olmazsa haram değildir. Fakat günaha sebep olmaması hayli uzak bir ihtimalkdir. İnsanların günahlarından çoğu övülmek ve kötülenmekten doğar. Dünya insanlarının aklı ve fikri böyle bir dereceye gelmiştir ki, ne yaparlarsa, insanların görüşmesini isterler. İnsana bu hal hakim olunca, Müslümanlara yakışmayan işlere sebep olur. Haram olan bu derecedir. Ama riya yoluyla değil belki insanların kalbini kebaîrden gözetip hatırlarını hoş etmek için iftihat etmek haram değildir.

SEKİZİNCİ ASIL

TAAT VE İBADETTE RİYANIN İLACI

Bil ki, Hak Teâlâ'ya yapılan taat ve ibadette riya, günah-ı kebaîrden olup şirke (Allah'a eş koymak) yakın bir şeydir. Abidlerin kalbine musallat olan hastalıklardan, yaptıkları ibadetleri insanların bilmesini arzu etmek kadar ağır yoktur. İbadetten maksat, insanların kendisine iyi niyet beslemeleri olunca, o ibadet Hakka değil, halka

olur. Eğer maksat, hem insanların iyi niyet beslemeleri, hem de Hak Teâlâ'ya ibadet olursa, şirk olur; ibadetinde başkalarını da Hak Teâlâ'ya ortak etmiş olur.

Halbuki Hak Teâlâ buyurur ki: «Rabbini görmek isteyen, yararlı işler yapsın ve Rabbine ibadette ortak tutmasın.» (Kehf sûresi, âyet: 110). Yine buyurur ki: «Namaz anılma ve gösteriş için kulanların vay hâline!» (Maide sûresi, âyet: 4-6). Bir kimse Resûlullah'a: «Cehennem ateşinden kurtulmak ne ile olur? Ya Resûlullah!» diye sorunca, buyurdu ki: «Hak Teâlâ'ya ibadet etmek ve ibadette insanlara riya yapmamak ile olur.» Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde birini getirirler. Ona dünyada ne ibadet yaptım? diye sorarlar. Cevap verip der ki, Hak Teâlâ yoluna canımı feda ettim, harpte şehit oldum.» Hak Teâlâ buyurur ki, yalan söylüyorsun, sana kahrından desinler diye savattın; onun için bunu cehenneme götürün. Mahşer ehlinden birini daha getirirler. Ona da ne amelin vardır? derler. O da ne kadar malım varsa Hak yoluna sadaka verdim, der. Hak Teâlâ: «Sen de yalan söyledin. Bu cömerttir desinler, diye vermişsin. Bunu da cehenneme götürün» buyurur. Bir diğerini daha getirirler.

Ona da ne amelin vardır? diye sorarlar. O da Hak Teâlâ için Kur'an ilmini tahsil ettim, ve çok zahmetler çektim, der. Hak Teâlâ: «Yalan söylüyorsun, filan kimse alimdir desinler, diye Kur'an tahsil ettin.» buyurur. Yine buyurur ki: «Ümmetimin için küçük şirkten korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmam.» Küçük şirk nedir? Ya Resûlallah! dediklerinde: «Küçük şirk riya'dır. Kıyamet gününde Allah Teâlâ: "Ey müminler! Kimin için ibadet yapıyorsunuz, onun yanına gidin, ibadetinizin karşılığını ondan isteyin," buyurur» demistir. Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ'ya üzülmüş kayıusundan ağın.» Üzülmüş kayıus nedir? Ya Resûlallah! dediklerinde: «Cehennemde mürâi zabâdiler için yaratılmış bir dereçidir» buyurdu.

Resûlullah yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ buyurur ki, bir kimse bir ibadet yaptığında o ibadette başkasını hana ortak koarsa, benim ortaklığa ihtiyacım yoktur, o ibadetin hepsini ortak kaştığı kimseye veririm.» Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, içinde zerre kadar riya olan ibadeti kabul etmez.» Bir gün Muaz (r.a.) ağlıyordu. Hz. Ömer: «Niçin ağlıyorsun» dedi. Muaz: «Resûlullah'tan öğittim ki; az riya da şirktir. Kıyamet gününde münadîler; ey Mürâi, ey alçak, ey gaddar! Amelin ağı oldu. Sevâhım hâtil oldu. Yürü git, ibadet ettiğin kimseden sevale iste diye çağırırlar.» dedi.

Şeddâd İbnî Ezz diyor ki, Resûlullah'ı gördüm, ağlıyordu. Ya Resûlallah niçin ağlıyorsun? dedim. Buyurdu ki: «Ümmetimin şirke gideceğinden korkuyorum. Bu demek değildir ki, puta, güneşe, yahut aya taparlar. Belki ibadeti riya ile yaparlar.» Resûlullah yine buyurdu ki: «İlâh bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, sağ eliyle sadaka verdiğini sol eli bilmeyen kimse Arşın gölgesinde olacaktır.» Yine buyurur ki: «Hak Teâlâ yeti yaratırken yer üretti. Bunun üzerine yer tutmak için dağları yarattı. Melekler, «Hak Teâlâ dağlardan kuv-

veilli bir şeyi yaratmadı» dediler. Sonra dağları delmek için demiri yarattı. Melekler, «demir dağlardan da kuvvetlidir.» dediler. Ondan sonra demiri eritmek için ateşi yarattı. Melekler, «ateş demirden de kuvvetlidir» dediler. Sonra ateşi söndürmek için suyu yarattı. Sonra suyu hareket ettirmek için rüzgârı yarattı. Bunun üzerine melekler ittifaka düştüler ve:

«Allah'tan soralım; cıyanan hangisi daha kuvvetlidir.» dediler. Bunlara Allah Teâlâ: «Eyyamın en kuvvetlisi, sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyen insandır. Yaratıkların arasında ondan daha kuvvetli yoktur.» buyurdu.

Muaz (r.a.) der ki, Resûlullah buyurdu: «Hak Teâlâ gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Herbiri bir göğe görevlendirip o göğün kapsını ona havale etti. İnsanların amellerini yazan ve «İla-faza» denilen yeryüzünün melekleri, bir kulum sabahtan akşama ka-dar yaptığı amel birinci kat göğe çıkarıp çok çok medhedip bu amel güneş gibi parlaktır derler. O gökte görevli meleğe gidin bu ibadeti onun yüzüne vurun. Ben Allah tarafından görevlendirildim; gaybet eden kimsenin amelinin yükselmesine münasade etmem der. Gaybet etmeyen bir kimsenin amelinin yükseltirler. İkinci kat göğe gelince, ora-daki melek der ki, onun amelinin götürün, yüzüne çarpin. Zira o, ame-lini dünya için yapmıştır. Toplantılarda ameliyle insanlara karşı övün-müştür. Böyle kimselerin amelinin bırakmamak için bana emir verildi. Sonra amelinde sadaka, oruç ve namaz bulunan başka birinin amelinin yükseltirler. Hafaza onun nurundan hayret ederler. Üçüncü kat göğe gelince, oradaki melek der ki; ben mütekebbirlerin amelinin geçirme-meye görev aldım.

Bu amelin sahibi insanlara karşı büyüklendi. Bundan sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. Dördüncü kat göğe gelince, içindeki namaz, teahh, hac ve umre parlak yıldız gibi etrafa ışık saçar. Ora-daki melek der ki, ben ucub (kendini beğenme) sıfatı olan kimsenin amelinde ucub vardır, buraya geçmesine izin vermem. Sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. O amel, güzellik ve cemali herkesçe ka-bul edilen bir gelin gibidir. Onu beşinci kat göğe çıkarırlar.

Oradaki melek der ki, «O amel sahibinin yüzüne vurun. Zira ben hasede görevliyim. Onun derecesine ulaşanlara hased edip dil uzatır-dı. Hasedçinin ameline mani olmak için bana emir verildi.» Sonra bir başkasının amelinin yükseltirler. Altıncı göğe gelinceye kadar hiç kim-se ona mani olmaz. Altıncı göğe gelince, oradaki melek der ki, bu ame-li onun yüzüne vurun. Zira hiç kimseye bela ve sıkıntı çektiği için acımadı. Ben rahmet melekliyim. Bana emir verildi ki; merhametsiz kimselerin amelinin terakka. «Sonra bir başkasının amelinin yükseltir-ler. Onun ışıq, güneş gibi, sesi yıldırım sesi gibidir. Bütün gökleri kaplar yedinci göğe gelinceye kadar kimse ona mani olamaz. Yedinci kat göğe gelince, o göğün meleği der ki,» bu amelin yüzüne çarpin. Kalbine kilit vurun. Zira o, bu amelî Hak Teâlâ için yapmadı. Belki onun maksadı hıgmet idi. Alimler yanında muhtesem olmak ve adınan

memleketlerde söylenmesini istiyordu. Böyle olan amele rıya karışmaz olur. Hak Teâlâ müraînin amelinâ kabul etmez.

«Sonra bir başkasının amelinâ yükseltirler. O, yedi kat göğü geçen. Onda hem güzel ahlâk, hem tesbîh, hem de çeşitli ibadetler bulunur. Gözlerin bütün meleklerin tüzüm için o amelin arkasından Allah Teâlâ'nın huzuruna kadar giderler ve hepsi o amelin temiz ve güzel ahlâk ile beraber olduğuna şahitlik yaparlar. Hak Teâlâ buyurur ki; «Ey meleklerim, siz amelin dışına bakıyorsunuz; ben ise amel sahibinin kalbine bakıyorum. O kimse bu amelî benim için yapmadı. Kalbinde başka niyeti vardı. Ben ki Allah Teâlâyım, lânetim onun üzerine olsun. Yedi kat gökteki herkes ona lânet eder.» Bu hadis meşhurdur. Bu hadisin benzerleri çoktur.

Rıyâ ile ilgili eserleri: Hz. Ömer, başını önüne eğmiş, insanlara şahid olduğuna gösteren bir kimseyi gördü. «Ey boynumu bükün, boynuma doğru tut. Zira bu da ve buşu boynunda değil, kalbedir.» dedi. Ebû İsmâc (r.a.) camide sordode ağlayan bir kimseyi gördü. Dedi ki: «Eğer camide yaptığın bu işi, kendi evinde yapsaydın emsalin bulunmazdı.» Hz. Ali buyurur ki: «Müraînin üç ahlâsı vardır; Birinci; yalnız iken ibâdette tembel olur. İkinci ibâdet ederken insanları görürce sevinir. Üçüncüsü; onu överlerse daha çok ibâdet yapar, överlerse, az ibâdet eder.»

Bir kimse Said bin Müseyyibe (r.a.) «Hak Teâlâ'nın razâsı için ve insanların kaddini övmeleri için malını sadaka veren kimse hakkında ne dersin?» diye sordu. Said: «O kimse Hak Teâlâ'nın kendisine düşman olmasına ister mi?» dedi. İstermez, dedi. «O halde sadece Allah için olacak bir amel etsin.» dedi.

Ömer (r.a.) bir kimseyi yanlışlıkla kamçı ile dövdü. «Gel sen de beni döv ki, kisas olsun.» dedi. O kimse sana ve Allah'a bağışladım, dedi. Ömer: «Bu söylediğin bir şeye yaramaz. Ya bana bağışla ki hakkımı hâkîp minnettar olayım, yahut da ortağı olmayan Allah'a bağışla.» dedi.

Fudayl (r.h.a.) der ki: «Bir zamanlar salih ameller yaparlardı, hiç rıyâ etmezlerdi. Şimdi ise hiç salih ameller yapamazlar, hep rıyâ yapıyorlar.» Katade (r.a.) der ki: «Kul rıyâ edince, Hak Teâlâ buyurur ki, bakın; benim kutum beni nasıl maskaraya alıp benimle alay ediyor.»

RİYAYI MEYDANA GETİREN İŞLER

Bil ki rıyâ; kıstın, insanların gönlünü fethetip hürmet ve riayetlerini ve iyilik nazarıyla kendisine bakmalarını sağlamak amacıyla kendisini âbid ve şahid göstermesidir. Bu da, din yolunda şahidlik ve takvâ işaretleri olan şeyleri insanlara arzettir. Din yolunda şahidlik ve takvâya işaret olan şeyler beş cinstir:

Birinci cins: Bedenin göründüğüdür. Söyle ki: Dinî kaygısından dolayı, geceleri uyku uyumadığı için bu hale gelmiştir, denilsin diye.

yüzünü sarartıp soldurur. Büyük mecahede yaptığını sansınlar diye, kendini zayıflatır, çıldırır. Dini kayıptan gülmüyor, desinler diye, daima somurtur. Boş samana olmadığı için, kendini unuttuğu desinler diye, saçına, sakalına taramaz, akları yavaş söyler, sesini kaldırmas ki, bu durumu içindeki dini vakûrundan dolayıdır, desinler. Oruç lu olduğunu sansınlar diye, dudaklarına kuru bırakır. Bunlar insanların böyle sammaları için olunca, nefis bunları göstermekle lezzet bulur. Bu sebeptendir ki, İsa (a.s.) buyurur: «Oruç tutan kimse saçını, sakalını taramasın; sakal ve dudaklarına yağ sürmeli ve gözlerine sürme çekmelidir.» Hz. İsa'nın bundan gayesi, ibâdetin Ehkâmı için, oruç lu olduğunu göstermemektir.

İkinci cins: Elibise ile olan riyâdır. Görenler âbid ve zâhid sansınlar diye, yünden elbise, kısa kirlî ve yırtık elbiseler giyer; kendisini tasavvuf ehli sansınlar diye mavi elbise giyer; sofilerin hırkasını, namazlığını kullanır. Halbuki kendisinde tasavvuf mânâsından eser yoktur. Yahut âlim olmadığı hâlde, âlim sansınlar diye, tülbinden altundan izâr bağlar, sahtiyan çorap giyer. Mürâiler elbise hususunda iki kısımdır: Bir-kısım avarıdan kabul görmek ister. Daima yırtık ve eski elbiseler giyer.

Eğer bir kimse, onları kinayıp keten, yahut helâl olan diğer elbiseleri giymelerini söylerse, bu kendinin canını almaktan daha güç gelir. Zîrâ o vakit insanlar zâhidlikten vazgeçtiğini sanırlar. Bir kısmı da, hem avam yanında, hem de sultan yanında kabul görmek ister. Bu durumda eski elbise giyerse sultanın yanında küçük düşer. Yeni elbise giyerse avam yanında çirkin görünür. Bunun için asilî kıyemeler gîfâ, ince hırkalar ve nakışlı kumaşlar giyer.

Eğer birisi onlara keten veya helâl olan başka elbiseleri giymelerini söylese, bunun kıymeti kendisinininkinden daha aşağı da olsa, yine bunu giymek canını almaktan daha zor gelir. Halbî zâhidlik ve takvâdan vazgeçmedi anlamına gelecek elbiseleri giymesi câiz olan elbiseleri giymeye dayanamaz. O akılsız bilmez ki; helâl olan ve müslûmanlara giymesi câiz olan elbiseleri yalnız iken giyip çarşıda pazarda giymemek ancak insanlara ibâdet etmek olur. Bunun insanlara ibâdet olduğunu bîse bîse yapması da muhtemeldir.

Üçüncü cins: Sözlerle olur, meselâ zikir ve tesbîhsiz durmadığını sansınları için daima dudakları kemildir. Bazen öyle olur ki, kalbiyle zikretmek istese de edemez. Zîrâ insanlar zikrettiğini bilmeseler diye, endişe eder. İnsanlar içinde yaptığı hâli yalnız iken yapmaz. Zîrâ yalnız iken, insanlarla muallâ olması ümidî yoktur. Şâile yapılan riyânın başka bir çeşidi de tasavvuf ehlinin ıstılah ve ifâdelerini ezberleyip tasavvuf ilmini güzel bildiğini anlaşırlar diye, zaman zaman o ifâde ve sözleri kullanılmaktadır. Yahut insanlar vecd hâlinde olduğunu sansınlar diye, her zaman bağıcı ölüme eşip saflar; yahut soğuk ahlar çekip insanların belâli ibâdetlerden gâfil olmaları sebebiyle keder ve ümitsizdeniz izâr eder; yahut onun çok âlim sahibi olduğunu, çok büyük âtilarla konuştuğunu ve çok sefer yaptığını sansınlar diye, garîp hikâyeler ve nıcayp haberler ezberleyip insanlara anlatır.

Dördüncü elus: Taatla yapılan rıydır. Meselâ uzakta bir kimsenin geldiğini görünce, namaz ağır kılmağa başlar. Başını öne eğip rükûda fazla eğilir, hiçbir tarafa bakmaz. İnsanlar içinde sadaka verir ve bunların benzeri şeyler yapar. İnsanlar karşısında ağır ağır yürür, başını öndüne eğer. Yalnız iken acele acele ve her tarafa bakarak yürür. Karşadan birinin geldiğini görünce tekrar ağır ağır yürümeğe başlar.

Beşinci elus: Müridlerinin eli altındakilerin çokluğunu; eşraf ve beylerin ziyareatine gelip kendisiyle teberrük ettiklerini; kıymetli zatların kendisine hürmet edip iyilik nazarıyla baktıklarını izah eder. Bazen bu hususları dile getirir, söyler; yahut bîr kimse ile münakaşa edince, sen kimsin, müridlerin kimdir? Şeyhin kimdir? Ben bu kadar pîrleri gördüm, bu kadar yıl filân pîrin hizmetinde bulundum, sen kim gördün, kimle kavuştun? gibi sözler söyler.

Böyle rıyalar yapıp övünmek için ne çeşit zahmetlere katlanır. Ve rıyâ hatırı için bütün zahmetler ona kolay gelir. Hattâ bazı rahibler, insanlar kendilerini iyi bulup övünler diye yemeklerini bir nohut tanesi miktarına kadar indirirler. Bunların hepsi eğer ibâdet yoluyla olursa haramdır. Ama eğer dışarı çıkmak için güzel elbiseler giyip süslenirse mübahtır. Hattâ sünnete riayet etmiş olur. Zîrâ güzelliğe ve cemâliyle kendi mürüvvetini ihtar etmiş olur, âbidliğini ve şahidliğini ihtar etmiş olmaz. Hattâ lügât ilminde, nahiv ilminde, besap ilminde, tıp ilminde ve dinî ilim olmayan, taat için olmayan ilimlerde üstünlüğünü izah etmek, rıyâ yapmak mübahtır. Zîrâ bu, makam ve itibar arzusu için olur. Makam ve itibar isteği taat ve ibâdet yönü ile olmazsa, haddini aşmamak şartıyla mübahtır. Nitekim daha önce anlatıldı.

Bir gün Resûlullah'ın ashâbı toplanmıştı. Resûlullah dışarı çıkmak istedi. Bir küpteki suya bakıp sarığını ve sakalına düzeltti. Ha. Alpe: «Ya Resûlullah! Sen de kendini süsler misin?» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ din kardeşlerinin ziyareti için süslenen kalına sever.» Gerçi bu filî Resûlullah'a nazaran dinin esazından idi. Zîrâ Resûlullah, insanların kendilerine meyledip uymaları için, kendilerini insanların gözüne ve gönlüne cemâl ve kemâliyle göstermeye mezmur idi. Fakat ümmetinin de güzel görünmek için süslenmeleri câzidir. Hattâ sünnete riayet etmiş olur. Zîrâ kendini biraz süslemenin faydalarından biri de şudur ki, kendini kirlî tutup mürüvvetini muhafaza etmezse, onun gıybetini yaparlar, ondan nefret ederler. Ve kendisi bu gıybet ve nefrete sebep olmuş olur. Ama ibâdetle rıyâ yapmak iki sebeple haramdır:

Biri, gerçeği gizlemiş olur. Çünkü insanlara ibâdetle ilâhî olduğunu gösterir. Halbuki kalbi insanlara bağı olduğu için muhlis değildir. İnsanlar onun bu halini bilse, onu kabul etmeyip düşman kesilirler.

Diğeri de, namaz, oruç ve diğer ibâdetler Hak Teâlâ içindir. Bunları başkasına yapınca Hak Teâlâ ile alay etmiş olur. Mutlak yaratıcı

na bırakmış, bu işte zayıf ve lâciz bir kulu maksat edilmiş olur. Bu şuna benzer ki, bir kimse bir padişahın huzurunda şeklen ayakta durup hizmet eder, gıyaset ise, bir köle yahut câriyeye bakmak olur. Bu, ancak padişah ile alay etmektir. Zîrâ onun kalbinde padişahın hizmetinden daha önemli bir şey olur. Bunun gibi riyâ ile namaz kılan hakikatte rükû ve secdeyi başkaları için yapmış olur. Zîrâ secdesiyle o adamı tazim etmekten maksadı, onun secdesini kabul etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ'yı tazim ederken onun kabulünü kazanmak olduğu gibi. Bunun için riyâ gıal şirktir, demişlerdir. Gerçi aşkâre şirk değildir.

RİYANIN DERECELERİ

Bü ki, rıyanın dereceleri değişiktir. Bazıları çok büyüktür. Bu değişiklik üç asıldan meydana gelir:

BİRİNCİ ASIL: Riyânın maksat sevâp niyeti olmaz. Meselâ halk içinde namaz kılip oruç tutmak ve yalnız iken bunları yapmamak. Bu, çok büyük günahdır cemaat da aşırdır. Eğer sevâp kazanmayı niyet eder, fakat yalnız iken bunları yapmazsa, bu da ilk anlatılan dereceye yakındır. O sayılı sevâp kasdı onu Allah Teâlâ'nın gazabından kurtarmaz. Eğer onun kalbine sevâb kasdı galib olur, yalnız kaldığı zaman orucunu tutuyor, namazını kılıyor, fakat bir kimse görünce zevki artıyor, yaptığı ameller ona kolay geliyor ise, umulur ki, o kimsenin ibâdeti tamamıyla bätıl olmaz ve sevâbı zayi olmaz. Ama riyâ mükâratı kadar ceza verirler, yahut sevâbını eksik verirler. Fakat eğer kasdı da eşit olup biri diğerine galib olmazsa, haberlerin zâhürinden anlaşıldığına göre bundan zekâmetle kurtulmayıp cezalandırılır.

İKİNCİ ASIL: Taat ve ibâdetle olan riyâ dereceleridir. Bunlar da üç derecedir:

Birinci derece: İmanın aslında olan riyâdır. Bununla riyâ yapan kimse münâfik olur. Münâfıkın hâli ise, kâfirin hâlinden daha aşağıdır. Zîrâ münâfik bütünde kâfir, zâhırda gerçeği gizleyendir. Bu kimseler İslâm'ın başlangıcında çok idi. Şimdiki zamanda ise azdır. Ama şeriate ve Ahirete inanmayan İbâhiyeci ve mülhâdler, (zındıklar) gerçik zâhîde mü'min görünürler, fakat onlar da münâfiklardan sayılıp ebedî cehennemde kalan kimselerdir.

İkinci derece: İbâdetlerin aslında olan riyâdır. İnsanlar içinde âbdestsiz namaz kılan, oruç tutan ve yalnız başına kalınca yemek yiyen kimselerin yaptığı gibi. Bu da büyük bir günahdır, fakat imanın aslında olan riyâ derecesinde değildir. Hükûsa Allah'a yakın olmaktan ziyade kullara yakın olmak isteyeninin imanı çok zayıftır. O kimse kâfir değil ise de, terk etmezse, İslâm aslında küfür tehlikesine düşmek ihtimali vardır.

Üçüncü derece: İman ve farzların aslında riyâ yapmaz, fakat sünnet olan İbâdetlerde yapar. Meselâ kendini ayıklamasınlar veya öv-sünler diye gece namazları kılar, sadaka verir, cemaat ile namaz kı-

mekân geri kalmaz; Arefe, Aşure, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutar. Belki o kimse der ki, farz edin, o amelîleri yapmadım, onlar benim üzerime farz değildir ve kıyâmet gününde onun sevâbını istemiyorum ki, cezasını göreyim. Bil ki, hâl onun dediği gibi değildir. Zîrâ ibâdetlerin hepsi Hak Teâlâ içindir. İnsanların ondan payı yoktur. İbâdeti insanlar için yapınca, Hakk'a mahsus olan şeylerde hâlâ Hakk'a tercih etmiş olur. Bu hâl, farzlarda olan riyâ gibi ağır olmasa da, Hak Teâlâ ile istihza anlamına geldiği için asâbe müstahak olur. Bu riyâ, ibâdetler içindeki sünnetlerde olan riyâyâ yakındır. Meselâ, bir kimseyi görünce rükû ve secdeyi iyi yapmak, etrafına bakmamak, fazla Kur'an okumak, yalnız namaz kılmayıp cemaatla kılmak, ön safta bulunmaya çalışmak, zekâtını malının en iyisinden vermek, oruç tutmaya dilini tutup halvette bulunmak.

ÜÇÜNCÜ ASIL: Mürâinînin maksadında olan fark ve derecelerdir. Zîrâ mürâinînin riyâdan maksadı bir şakıklığa, yahut günaha ulaşabilme imkânına elde etmektir. Bu da üç derecedir:

Birinci derece: İnsanlara güven, takvâ ve şâbhelerden kaçındığını gösterir ki, ona itimat edip evkâf, kadılık, vasiyet, vedia, emânet gibi şeyleri ve yetim malını ona teslim etsinler ve o da bunlarda hiyanet etsin; yahut zekât ve sadaka olarak gerekenlere harcamak, yahut hac yolunda fakirlere nafaka olarak vermek, yahut sofillerin hançeghuna harcamak, yahut camilerin ve hanların yapımına harcamak için kendisine bir miktar mal vermeleri için böyle göründür. Yahut meclis kurup o malı nafaka edinin yahut mürâi olan kimse için gönlü bir kadına düşmüş olur ve o kadın kendine itifat etsin, diye hançeghâta zâhidlik ve salihlik gösterir ki, o kadında bir kötülük yapmak imkânına elde etsin yahut bir kadına, veya tüysüz oğlana bakmak maksadıyla vâaz meclisine gider veya bunlara benzer başka birşey yapar. Ama ağır olan şudur ki, arzu ettiği günaha kavuşmak için Hak Teâlâ'nın ibâdetini ona yol yapar. Meselâ, haram mal yemekle yahut bir kadınlı beraber bulunmakla itham edilen kimse, sadaka verir, zâhidlik gösterir ki, insanlar o töhmeti kendisinden kaldırsınlar ve onun hakkunda kendi öz malını sadaka veren kimse başkalarının malına nasıl tammâ eder ve bu kadar perhîşkâr bir kimse, harama nasıl tevessül eder, desinler. Oysa ki o gizli olarak günah işlemekte meşgûl olur.

İkinci derece: Bir mübâh şeye kavuşmak için âbid ve zâhid görünü. Kendisine bir şey vermeleri, yahut bir kadının kendisiyle evlenmesi için âbid ve zâhid görünen vâiz gibi. Bu kimse, daha öncekilerin derecesinde değil ise de, fakat o da Hak Teâlâ'nın gazabına lâyıktır. Zîrâ bu da Hak Teâlâ'nın ibâdetini, dünyevî çıkarlarına âlet etmiş olur. Hak Teâlâ'ya yaklaşmak ve âhiret saadetine kavuşmak vesilesi olan taatı kıymetsiz dünyaya âlet etmiş olur. Bu da büyük bir hıyanettir.

Üçüncü derece: Riyâ yapan kimse, bununla insanlardan bir şey beklemez. Fakat zâhid ve salihlere hürmet nazariyle baktıkları gibi kendisine de bakmaları için müttaki geçinir. Meselâ yolda yürürken

bir kimseyi görünce başını önüne eğer. Şeyhler ve azîzler gûlb yürümeye başlar ki, kendisine gâfil demesinler ve yolda yürürken bile din işlerini düşünüyör sanırlar. Yahut gülmek ibâdetin yerde ağılar ki, ona şaka gâlib olmaştır demesinler. Yahut kendisine şakacı derler korkusuyla mizah ve lâfife yapmaz. Yahut soğuk ah çekip istiğfar eder ve «Sübhaneallah! İnsanoğlunun hâline bakın, bizim yolumuzdaki şeylerden nasıl gâflîet etmektedir.» der. Hak Teâlâ onun kalbindeki bu bilir ve şunu da bilir ki, eğer yalnız olsaydı, bu istiğfar ve teessüflü yapmazdı. Yahut huzarunda bir kimsenin gıybeti yapılsa, veya bir kimsenin ayıbları söylenirse, kendisine gıybetçi derler korkusuyla, «Bu söylediklerinizden daha mühim şeyler vardır, kişinin kendi kusurlarıyla uğraşması daha iyidir.» der.

Yahut bazı insanların teravih veya gece namazlarına kıldıkları namaz; yahut Perşembe ve Pazartesi günleri oruç tuttuklarını görünce, kendisi de buna yapmazsa ona tembел derler korkusuyla, onlara uyar. Yahut Arefe ve Aşure günlerinde oruç tutmaz ve oruçlu sanırlar diye su da içmez. Yahut oruçlu olmadığını göstermemek için, bir kimse kendisine yemek teklif etse, benim mazeretim vardır der. Yani oruçlu olduğunu gösterir.

Düşünmüyor ki, burada iki suç bir araya getirmiş oluyor. Biri, münafıklıktır. Oruçta değilken oruçlu olduğunu gösterir. Diğer de, açıktan oruçtuyum, dememekle ibâdetini gizlediğini gösterip iflah olduğunu bildiriyor. Bazen su içmeye dayanamaz, dün hasta idim, bugün oruç tutamadım diye mazeret beyân etmeğe başlar. Yahut fitân adam orucunu bozmaya sebep oldu, der. Bazen kendini mürai sanmazınlar diye bu sözleri hemen söylemez. Biraz durur, sonra bu söz bir münasebet düşürüp der ki, bu anıların kalbi ne kadar zayıf olur. Oğulların bir gün oruç tutmakta öceklerini sanırlar. Yani anıların hatırı için oruç tutmadığını bildirir.

«Adam oruç tutarsa akşamları erken uyur, geceleri ibyâ edemez.» der. Riyâ pislikleri kalbine yerleşmesi için, şeytan bu sözleri diline getirmeğe başlar. Miskin zâhid bu hâllerden gâfildir. Bilmez ki, kendi zararına uğraşp ibâdetini kınar. Bu riyânın çaresi kolaydır. Fakat bazı riyâkar vardır ki, karıncanın yürümesinden bile gâfildir. Ailân ve akıllı kimseler onu teşhis etmekten âciz olurlar. Ahmak âbâdler nerede kaldı?

KARINCANIN AYAGININ SESİNDEN GİZLİ OLAN RİYA

Bil ki, riyânın bazı çeşitleri vardır ki, gayet açıktır. Meselâ insanlar arasında gece namaz kılmak, olmadıkları zaman kılmamak. Bu, riyânın açık olan derecesidir. Bundan daha gizli olan riyâ şudur ki, gece namaz kılmak onun âdetidir. Fakat bazı kimseler haşır olduk-

ları zaman ibâdetle zevki ziyâde olur. İbâdet ona hafif ve kolay gelir. Bu riyâ da açıktır, karınca yürümesi gibi doğrudur. Zira bu riyâyı teşhis etmek mümkündür. Belki riyâda bundan da daha gizli olanı vardır. Şöyle ki, bazı kimseler onu görmelle zevki artmaz ve o hâlde hiç riyâ alâmeti görünmez.

Fakat demirde ateş gizli olduğu gibi, riyâ da kalbinde gizli olur. Riyânın eseri, ancak insanların onun gece namazı kıldığını duyunca sevinmesiyle ortaya çıkar. Bu sevinci, riyânın onun kalbinde gizli olduğuna delildir.

Eğer bu sevince red ve inkâr ile karşılık vermesse, riyânın gizli damarları harekete geçip insanların, kendi ibâdetinden haberler olmaları için bir sebep bulmak arzusuна düşmesinden korkulur. Yani kendi ibâdetini açıkça söylemeye de imâ yoluyla söyler. İmâ yoluyla da söyleme, hareket ve davranışlarıyla İbâdet ettiğini bildirir. Şöyle ki, kendini zall ve kırık gösterir ki, uykusuzluktan böyle olduğunu anlasınlar.

Bazen riyâ bundan da gizli olur. Şöyle ki, insanların İbâdetini bilmesine sevinmez ve zevki de artmaz. Fakat içi yine de riyâdan boş olmaz. Bunun alâmeti şudur ki, bir kimse ona hurmet etmekle kusur etse, yahut işini görmeğe yanaşmazsa, yahut alış-verişle ona hurmet etmese, yahut mestle ona yerin üst başını göstermese kalbinde tesadüp ve inkâr duymaya başlar.

Eğer o İbâdeti sadece Hak Teâlâ için yapmış olsaydı, onun kalbinde böyle tesadüp olmazdı ve onun nedei o İbâdet karşılığında hurmet beklemezdi. Vethâzî o İbâdetin olup olmaması onun yanında bir olmadıkça, kalbi henüz gizli riyâdan boş değildir. Zira o kimse bin altın değerinde bir şeyi alırsa, hiç kimseye minnet etmez ve hiç kimseden bir şey beklemes ve kimseden hurmet istemez. Ve onun yanında insanların hurmet edip etmemesi birdir. Abid İbâdeti, Ahiret saadetine erişmek için Allah'a yapıyorsa, o İbâdetin karşılığında niçin bir kimseden hurmet beklesin. Bu itibarla en çok gizli olan riyâ budur.

Hı. Ali der ki, «Kıyâmet gününde şehidlere derler ki, dünyada size eyyarı ucuz satmadılar mı? Sizin işinizi görmediler mi? Ve önce size selâm vermediler mi? Yani bunların hepsi amelinizin karşılığıdır. Siz dünyada bu mükâfatları kabul ettiniz.

Eski zamanlarda insanlardan uzlet edip İbâdetle meşgûl olan kimseler derlerdi ki, gerçik biz insanların fitnesinden kaçıp uzleti seçtik, fakat fitnenin bizi bulmasından korkuyoruz. Zira bir kimseyi görünce ondan hurmet bekliyoruz, hakkınıza riayet etmesini istiyoruz. Bunun için muhlikler, insanlar, kötülük ve günahlarını sakladıkları gibi, İbâdetlerini saklamağa çalışıyorlardı. Zira kıyâmet gününde hâlis amelden başkası makbûle geçemediğini bilirdiler. Oelar, hacca giderken hâlis altından başkasını almadıklarını öğrenen ve bu yüzden endişeye düşüp hâlis mağrûb altınına ekde eden ve hâlis olmayan altınları alıp ihtiyâc vaktini düşünen kimseye benzerler. Kıyâmet gününden daha büyük çaresizlik ve ihtiyâc günü yoktur. Bugün hâlis

amel kazanmayan kıymet gününde muhtaç ve perişan olur, kimse ona yardımcı olmaz. Kalbinde, insanların, ibâdetini bîlâp bilmemeleri arasında fark gösteren riyâdan boş değildir. Resûlullah buyurdu: «Riyâ ne kadar az ve gırtlı de olsa, şirkîdir.» Yâni ibâdetinde başkasını Hak Teâlâ'ya ortak yapmaktır. Hak Teâlâ'nın bîlmesiyile kanaat etmeyince, başkalarının bîlmesi onun ibâdetine tesir eder.

İŞLERDEN HAZ DUYMAK

Bil ki, insanların kendi ibâdetine muttall olmalarından haz ve sevinç duyan kimse, riyâdan boş değildir. Ancak hak üzere olan sevinç bundan müstesnâdır. Bu da dört şekilde olur:

Birinci şekil: Kendisi ibâdetini gizlemeye çalışırken, Allah Teâlâ onu sığa çıkarır ve kendisinden sadır olan günah ve kusurları da öster. Bu sadece Hak Teâlâ'nın fazla ve Müftudur. Zîrâ şirkini örttü ve güzel sığa çıkardı diye Hak Teâlâ'nın kendine inâyet nazarına sevinir. Yoksa o kimse yanında Kadr-u kıymetli olduğuna sevinmez. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki: "Allah'ım bol nimet ve rahmetiyle; ancak husula sevinşimler."» (Yunus sûresi, âyet: 58).

İkinci şekil: Hak Teâlâ dünyada girkin şeylerini örttü, âhiret gününde de girkin şeylerini örter diye sevinir. Hâdisîte gelmiştir ki: «Hak Teâlâ kulunun günahını bu dünyada örtüp âhür dünyada onu rezil ve rûsvay etmekten kerimdir.»

Üçüncü şekil: Bu ibâdetimi hem kimseler gördü, onlar da bana uyup âhiret saadetine erişirler diye sevinir. Burada hem gizlilik sevâbı yazılır; çünkü ibâdetini gizlemek istedi, hem de aşikârelik sevâbı yazılır; çünkü ihlâsı dışında ibâdeti ortaya çıktı ve çok kimseler ona uydu.

Dördüncü şekil: Kendisinin ibâdetini görüp kendisini öven, ona karşı iyi niyet besleyen kimse, Hak Teâlâ'ya muti olmuş olur, diye sevinir. Yoksa o kimse yanında kadîr, kıymetli olduğuna sevinmez. Sevincinin kendi nefsi için değil de, hak için olmasının âlîmeti, bîr başkasının taatına muttall olursa ona da kendine muttall olduğuna sevinmişti gibi sevinmesidir.

AMELİ İHTAL EDEN RİYÂ

Bil ki, riyâ tehlikeli ya ibâdetten önce, ya ibâdetten sonra, ya da ibâdet esnasında olur. İbâdetten önce olan riyâ, ibâdeti boşa götürür. Zîrâ niyette ihlâs şarttır. İbâdetten önce vâkı olan bu riyâ ile ihlâs gider. Ama eğer riyâ ibâdetin esnasında olmayıp vâfında olursa mesele, riyâ sebebiyle namazın ilk vaktinde kılıyorsa ve yalnız İken de namazın aslına terketmiyorsa, ilk vaktin sevâbı bâtal olur. Ama sahâh

olan namazın aslı doğrudur. Zîrâ namazın aslında onun niyeti Allah içindir.

Nitekim bir kimse gasbedilmiş evde farz namazını edâ etse gerçi aslı olur, fakat beyanı namazın kendisiyle değil, belki ibâdeti zulmülc alınmış yerde edâ etmesinden dolayıdır. Burada da riyâ namazın ku: dışında değil, belki vaktin evvelinde kılınmasında olur. Ama eğer namazı ihlâs ile kılma riyâ düşüncesi ondan sonra hâsıl olsa, kılınan namaz bâtil olmaz, fakat bunun sebebiyle aslıb görür.

Ama bir rivâyette, bir kimsenin dün gece «El-Bakara» sûresini okudum, demesi ve bunu duyan İbn-i Mes'ud'un onun nâsibi yalnız budur, yâni izhar etmesidir, başka sevâbı yoktur, demesi ve bir kimsenin de Resûlullah'a: «Ben devamla «oruçluymun.» demesine karşı Resûlullah: «Ne oruçluysun, ne de değilsin.» buyurmasının manâsı, bir kimse orucunu izhar edip söylerse, sevâbı bâtil olur, demektir.

Bizim Müslümlere göre zâhır olan şudur ki, Resûlullah ve İbn-i Mes'ud'un bunu söylemelerinin sebebi şudur ki, o kimseler ibâdet vaktinde riyâdan boş değildiler. Ama edâ edilirken riyâdan uzak olan ibâdet, tamamen edâ edildikten sonra bâtil olması usaktır.

Ve yine manâ ehil dermişler ki, Resûlullah'ın o kimseye öyle buyurmasının sebebi şudur ki, geceyi gündüze bağlamak sûretiyle oruç tutmak (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmak) yasaklanmıştır. Onun için öyle buyurmuştur.

İbâdet esnasında olan riyâ, eğer niyetin aslına gâlib gelirse, ibâdeti bâtil olur. Müessellâ ayıracak bir şey oraya gelirse, yahut kaybet-tiği bir şeyi hatırlarsa ve eğer insanlardan utanmama muhakkak gidip bakacaksa ve fakat insanlardan utanmışından namazı bozmuyorsa na-man bâtil olur. Zîrâ bu derece ile ibâdet niyeti bozulur. Namazda durması insanlar için olur. Fakat niyetin aslı yerinde baki kalır; ancak insanların kendisine bakmasın hoşuna gidiyor ve namazı güzel edâ ile kılmağa bağlıyorsa; sahîh budur ki, bu riyâ ile aslı oluyorsa da na-man bâtil olmaz.

Fakat bir kimse onun ibâdet ettiğini görünce sevinirse, Haris-i Muhasibi der ki, bunda namaz bozulur mu, bozulmaz mı? diye ihtikâf vardır. Haris der ki, ben bu hususta tereddüdül idim, sonra kuvvelli zannım onun bâtil olduğuna karar verdi.

Haris der ki, eğer bir kimse sorup darsa ki, bîrisi Resûlullah'a: «Ya Resûlullah, gerçi ben amelimi yalnız İken yaparım, fakat insanların bilmesime de sevinirim.» dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Senin için iki sevâp hasıl olur: Biri gâmilik sevâbı, diğeri de aşkâretlik sevâ-bı.» Bunun cevabı şudur ki, bu hâdis müreldir. Onun isnaah. Resûlul-lah'a dayanmıyor. Sonra Haris dedi ki, belki Resûlullah bu hâdis-i ge-rifile Hak Teâlâ onun günahlarını örtüp ibâdetlerini izhar ettiği için onun içtufuna sevinmesime istemeli. Nitekim bundan evvel anlatıldı. Zîrâ hiç kimse insanların muttali olmasına sevinmekten günah art-masa da sevâbın artmasını olâiz görmes. Haris-i Muhasibi'nin sözü bu-raya kadardır. Bize göre zâhır şudur ki, amelini açığa çıkmasına se-

vinmesiyle amele bir şey ziyade etmezse, niyetin aslı yerinde baki kalır ve bu niyetin hükümlere göre namazı baki olmaz.

KALETE OLAN RİYA HASTALIĞININ İLACI

Bil ki, riya büyük bir hastalıktır. Tehlikesi büyüktür. Tedavisi zordur. Tam bir ciddiyet olmayınca riya hastalığının tedavisi mümkün olmaz. Zira bu, kalbe bürşen, kalbe tam manasıyla yerleşen bir hastalıktır. Bunun zor olmasının sebebi şudur ki, insan, çocukluk çağından beri insanların birbirlerine riya yapıp zahirlerini süsleyip güzel gördüklerini gördüğünden bu mana onun kalbinde tabiat olup günden güne kuvvet bulmağa başlar ve bu gelişme buldğa erinceye kadar devam eder. Buldğa erdiği zaman kuvvet kemalini bulur.

Bu itibarla zararına düşünüp imalesini isteyince kendisine tabiat olup kalbine galib olduğu için silinmesi çok zaman ister. İnsanlardan hiç kimse riya hastalığından boş olmaz. O halde bu hastalıktan kurtulmaya çalışıp çabalamak her insana farzdır.

Bu hastalığın tedavisi için iki usul vardır: Biri, müşkil alıp riya maddesini içten kesmektir. Bu da ilim ile amelin terkididir. İlim ilâcı şudur ki, insan her ne yaparsa, nefsi ondan lezzet aldığı için yaptığı bilinen bir gerçektir. Ama sonunda gelecek zararına dayanamazacağına bilirse, elbette ondan vangeçmesi kolay olur.

Nitekim balın içinde öldürücü zehir olduğunu bilse, hala ne kadar düşkün de olsa, ondan kaçınır. Riyanın esası, gerçik tamamen makam ve itibar sevgisine dayanır, fakat üç aslı vardır; Birincisi, med-hetmeyi sevmektir. İkincisi, kötülenmek ve ayıplanmaktan kaçınmaktır.

Üçüncüsü, insanlara tama' etmektir. Bunun için bir köyü arap Resûlullah'a: «Ya Resûlullah, gayret ve hakimiyet için, yahut kahramanlık ve casasetli söylenmesi için savaşanlar hakkında ne buyurursun?» diye sorunca Resûlullah buyurdu ki: «Kefime-i tevhidin üstün olması için savaşan Allah yolundadır.» Resûlullah'ın bu sözü işaret eder ki, övülmek, yahut ayıplanmamak mülahazasıyla yapılan savaş batıldır.

Resûlullah buyurur ki: «Bir devletin dizbağını ekle etmek için savaşın sevabı, ondan başkası değildir. Çünkü o savaşta ona niyet etmiştir.» O halde riya bu üç asla dayanır. İnsanların kendisini övmesini sevmek düşkünlüğünü ise şununda kurmalıdır ki, kıyanet gününde insanlar ve melekler kalabalığı önünde rezil, rüsvay olmayı düşünmelidir. O gün münadiler çağırıp derler ki, «Ey riyakâr, ey günahkâr, ey sapık! Allah'tan uzaklaşıp insanlara yakın olmayı seçtiğinden, halkın kabulünü, Hakk'ın kabulüne tercih ettiğinden, halkın övmesi için, Hakk'ın kötülmesine razı olmaktan haya etmedin mi? senin yanında Hak Teâlâ'dan aşağı kimse yok sen idi, hepelden razıyı istedin ve Hak Teâlâ'nın gazabından korkmadın.» Akıllı insan bu rezil rüsvaylığa düşünce, halkın övmesi arzusu bunun karş-

sında duramaz. Bîhassa dünyada yaptığı taat, ahirette günahlar ke-fedinin ağırlaşmasına sebep olur.

Eğer bu riyyayı yapmıyaydı, Peygamber ve velîlerin arkadaşları olurdu. Şimdi ise Zebanîlerin eline düşen kovulmuş ve terk edilmiş kimselere arkadaş oldu. Bütün bu kötülükleri insanların rızası için seçti. Onların rızası maten bir şey kazandırmaz. Zira biri razı olup överse, diğeri kötüler. Farzedelim hepisi razı olup onu övseler, ne onun rızasına destek, ne de ömrüne, yetkisine ve dünya ve ahiretine yar-dımcı olurlar. Kişinin, bu çürük gayeler uğruna fikrini dağıtıp ahiret azabına düşer olması tamamen cehalettir.

Bu ve benzeri şeyleri kalbinde tazeleyip düşünmekten uzak kal-mamalıdır. İnsanlardan tama' etmesi için ise, mal sevgisi bacasında geçen ilâca devam etmeli ve kendi kendine şöyle takdir etmelidir; bu tama' ettiği şey hasıl olmaz. Olsa bile birkaç mesellet ve minnetle olur. Ve eğer Hak Teâlâ'nın rızasını kazanırsa, Hak Teâlâ insanların kalbini ona bağlayıp isteklerini kolaylıkla verir. Eğer Hak Teâlâ rızasını kazanmazsa rezillikleri açığa çıkar, bütün kalbler ondan nefret eder. Ayıblanmak korkusunun tedaisini ise şununla yapar ki, kendi kendine hitap edip der ki, eğer Hak Teâlâ'nın yanında medhediliyorsan; insanları ayıblanması sana ne şıyan eder. Eğer Hak Teâlâ yanun-da ayıblanıyorsan, onların övmesi sana ne fayda sağlar. Eğer ilhâs yolunu seçip kalbini insanların dedikodusundan temizlersen, Hak Te-âlâ bütün kalbleri senin sevgisine diler.

Eğer ilhâs yolunu seçmeyip kalbini perişanlıktan kurtarmazsan, az bir zaman içinde içinin riya ve nifakı anlaşıp korktuğun ayıb-lanmaya düşersen ve Hak Teâlâ'nın rızasını kaçırsan. Kalbini ilhâsa hazırlayıp tek kalbli ve tek fikrili olursan, insanların kalbini gözet-mekten kurtulursan, ilâhî feyzâlerin nurları daima senin kalbine va-ed olur, sonsuz lînat ve inayetlerin ardı arkası kesilmez. Bundan başka ilhâs yolu ve ihlastan lezzet alma yolu ona ağırdır.

Amelî ilâc, hayır ve taatleri, başkaları, kötülük ve günahların gizlediği gibi gizlemek, tasallâ Hak Teâlâ'nın bilmesine kanaat etme-yi adet edinmektir. Gerçi bu hasletî elde etmek başlangıçta zordur, fakat çalıp çaba harcamakla az bir zaman içerisinde kolaylıkla ka-zanılır, ilhâs ve münacat lezzetini bulur ve öyle bir dereceye gelir ki, insanlar onun ibadet ettiğini görsele de, o onlardan habersizdir.

İkinci makam riya düşüncelerini teskin etmek: Gerçi kişi kendi mücahadesiyle insanların malından ve medhâ senâsından tama'nı keşip hepisi görüne kıymetsiz görünüşek dereceye gelir, fakat şeytan ihlâsî aşkında onun akına riya düşüncelerini getirmeğe başlar. Bi-rinci düşünce, bir kimsenin onun ibâdetine muttali olduğuna bilir, ya-hut umar. İkincisi, yaptığı ibâdetin insanların haberdar olup onların yanında kadr-e kıymetinin olmasını arzular. Üçüncüsü, bu arzuyu ka-bul edip tatbikine azmeder. O hâlde birinci düşünceyi şu yolla defet-meye çalıp uğraşmalıdır: Kendi kendine, «İnsanların bilmesini ne

yaparsakın? Hak Teâlâ seni biliyor. Onun bilmesi kâfidir. Sen başka değilsin, Halika muhtacısın» demelidir.

Eğer ikinci düşünce olursa, yâni insanların kabulline meyletmek damarı harekete geçerse, bu anlattıklarımızı hatırlamalı ve: «insanların kabulü, Hak Teâlâ'nın red ve gazabı karşısında bir fayda sağlamaz» demelidir ki, onun kalbinde o râğbete karşılık bir nefret uyanırsa.

Böylece o şöhret arzusu onu insanların kabulline çağırır. Bu nefret ise onu insanların kabulünden meneder. Hangisi gâlib çıkarsa nefsi ona uyar. Bu anlatılan üç düşünce karşısında üç iş daha vardır. Birincisi, riyâ yapan kimse Hak Teâlâ'nın lânet ve gazabına dâim olacağını kesinlikle bilmesidir.

İkincisi, marifetten doğan nefrettir. Üçüncüsü, ayağını sağlamlaştırıp riyâ düşüncesini bertaraf etmektir. Zîrâ riyâ kalbe o kadar tedhiham meydana getirir ki, riyâyı düşünmeye mahal bırakmaz ve daha önce riyâyı karşı olan nefret de, riyâyı görmeye imkân bırakmaz. Böyle olunca da şeytan ona karşı musaffer olur. Bu şuna benzer ki, bir kimse kendini bilim sıfatı üzere bulundurur, kendi nefsinde husumun âfetini düşünür, takdir eder. Husum gâlib geldiği zaman bütün hüsn takdirlerini unuttur. Bazen riyânın kötülüğünü bizzat bilir ve yaptığı için riyâ olduğunu da bilir. Fakat riyâ arzusunu defedemez, riyâyı seçip insanların kabulüne meyleder. Çok âlim vardır ki, söylediği sözün riyâ olduğunu ve kendisine sadece zarar olduğunu bilirken onu söyleyip tevbeyle geçiktirir.

O hâlde riyâyı defetmek, onu kerih görmek kuvvetinin miktarına göredir. Riyâyı kerih (çirkin) görenin kuvveti ise, marifet kuvvetinin miktarına göredir. Marifetin kuvveti iman kuvvetinin miktarına göredir. İman kuvveti güteki meleklerden yardım görür. Riyâ ise, dünya arzusu miktarına göre olur. Dünya arzusunun miktarı şeytandan geldiği için, kulun kalbi bu iki asker arasında çekiktirilir. Onun kalbinin bu askerlerin her ikisiyle de ilgili vardır. Hangisinin ilgili kuvvetli gelirse, kalb ona daha yetenekli olur ve ona daha çok meyleder. Bu ilgi başlangıçta kalbe yerleşmiştir. Zîrâ kul ihâdete başlamadan önce ona ya melekler ahlakla gâlib olmuş, yahut da şeytanlar ahlakla gâlib olmuştur. Sonra ihâdet sırasında riyâ düşüncesi olunca, ezeli takdirde hangi hâl gâlib ise ona yönelir, hangi taraf kismet olmuş ise, himmet alı o tarafa koşar. Gerek meleklerin ahlakıyla ilgili olsun, gerekse şeytanların ahlakıyla.

ZARAR VERMEYEN RİYA

Bil ki, riyâ arzusuna mahalefet edip onu kerih görmekle, kalbinde riyâ vesvesesinden eser kalırsa ondan mes'ul olmazsın. Zîrâ riyânın vesvesesi insanın yaratılışında vardır. Sen insanın yaratılışına değıştirmeye memur değilsin. Belki sana emir edilen sendeki insan ta-

biatınus rıyâyı kahr ve mağlûb edip emrinin altına almasıdır. Tâ ki, bu rıyâ seni cehennem azâbına atmasın. Sana emir edilene muktedir olman, onu kahr ve mağlûb ettiğine delildir. Sorumluluk hakkını edâ etmek için bu kadar kıfâyet eder. Kalbine doğan isteklere muhalefet etmen, onları köbû görmeyen, o isteklere keffâret olur.

Çünkü sahabe (r.a.) Resûlullah'a sordular; bizim aklımıza öyle sevmeydiğimiz düşünceler gelir ki, bize gökten yere atılmak onlardan daha kolay gelir. Resûlullah buyurdu ki: «Kalbiniz bu hâl vâkı oluyor mu?» olur, ya Resûlullah, dediler. Buyurdu ki: «Bu sadece imandan deri gelice.» Sahabeye vâkı olan düşünceler Hak Teâlâ hakkında idî ve halla iman da o düşünceleri sevmektir. Yoksa o düşüncelerin kendisi değildir. O hâle kerih görme, Hak Teâlâ hakkındaki düşüncelere keffâret olup onları silince, kuşlar hakkındaki düşünceleri kerih görmekle silinmeleri daha kolaydır.

Bazen olur ki, bir kimse bu düşüncelerde şeytana muhalefet edebilir. Şeytan bu hususta ona hâsed eder. Muhalefet etmeyi doğru gösterir ki, şeytanla mücadele etmekle meşgûl olup münacattan, şikâir ve fikirden gert kalsın. Bu da yanlıştır. Bu hâl de dört derecedir:

Birincisi, onunla mücadele etmekle uğraşıp çok zamanını geçirir. İkincisi, şeytana yalanlayıp defetmekte yetinir ve münacatla meşgûl olur. Üçüncüsü, yalanlayıp defetmekle de meşgûl olma, Zira defetmek ve yalanlamak da onun zamanını alır. Onun için aldırıp etmeye münacatla meşgûl olur. Dördüncüsü, çok ihlâsla çalışmayı aklından çıkarmayıp daima doğru yolda ihlâkî olur. Böylece şeytan ona kızmıyıp ondan yüz çevirir. Derecelerin en yükseği budur. Zira şeytan bu derece ihlâsını anlayınca ondan ümidini keser.

Bunlar şu dört kimseye benzer ki, ilim öğrenmek için yola çıkarlar. Yollarına bir hâsedçi durur, onları alıkoymaya çalışır. Onlardan biri o hâsedçiyi dinlemeyip onunla kavga ve mücadele eder, onu kovalar ve çok zamanını geçirir. İkincisi, hâsedçi onu alıkoymaya başlayınca, onu defeder fakat onu kovalamaz, zaman geçirmez. Üçüncüsünü alıkoymak isteyince, onu defetmekle hiç meşgûl olmaz. Dördüncüsü ise sözünü duymamak için çabuk geçip gider. O hâlde hâsedçi ilk iki talebeden isteğini kırmamış olur. Üçüncüden hiç almamış olur. Dördüncüden ise isteğini alamadığından başka onun çaba ve gayretini artırmış olur. Bunların hiçbirini alıkoymaya çalışmaktan pişman değildir. Ancak dördüncüsü için: «Ne olaydı, onu menetmeseydik olaydık ki, arzusuyla böyle koşmıyaydı.» der. O hâlde en iyi ve verimli hâlde şeytanla tartışmaya girmeyip çaburak münacatla meşgûl olmaktadır.

AŞUKÂRE TAAT ETMEK CÂİZDİR

Bil ki, ibâdetleri gizlemekte rıyâdan kurtulma faydası olduğu gibi, ihâr etmekte de insanların ona uyma ve onları hayra teşvik etmek faydası vardır. Bunun için Allah Teâlâ taat (ibâdeti) gizli ve

aşıkâr yapanlar hakkında buyurur ki: «Eğer aşıkâre sadaka verinse-nis iyidir, gizli verinse de daha iyidir.»

Bir gün Resûlullah biraz mal istedi. Ensar'dan bir kimse bir kese altın getirip Resûlullah'ın önüne koydu. İnsanlar o Ensar'ın bir kese altın getirdiğini görünce, herkes mal getirmeye başladı. Resûlullah buyurdu ki: «İtir kimse iyi bir çığır açıp da onu gören başkası da ona uyarırsa onun için hem kendi sevâba hem de ona uyanların sevâba ha-sal olara.»

Yine hacca, yahut gazaya giderken bineğini, ağızına hazırlayıp zevk ve istekle şehirden çıkan ve böyle onu gören insanları da hac ve gaza teşvik eden; yahut gece yarısı namaz kılıp başkaları da se-siyle uyanırlar diye yüksek sesle okuyan da böyledir. O hâlde gerçek şudur ki, eğer riyâdan emin olursa insanların kendisine uyması için taati ihtar etmek daha fâziletlidir. Eğer riyâ arzusu harekete geçerse başkalarının râğbeti fayda vermez.

O hâlde onun hakkında taati gizlemek daha iyidir. Şu hâlde ibâ-detini ihtar etmek isteyen kendisine uymak mümkün olan yerde ihtar etmelidir. Zîrâ bazı kimseler vardır ki, alle fertleri ve yakınları ona uyar, çarşı ve pazar halkı uymaz. Bazı kimseler vardır ki, çarşı pazar halkı ona uyar, diğerleri uymaz.

Yine kişi daima kalbini göstermekten uzak kalmamalıdır. Zîrâ ek-seriya onun kalbinde gizli olup başkalarının ona uyma bahanesiyle ibâdetini ihtar ettirip helâk eder. Zayıf olan-kimse, suda yümesini bilmeyen ve boğulmak üzere olanın elini tutup onunla birlikte boğul-an kimseye benzer. Kurvetli ise ve suda yümesini ustaca biliyorsa hem kendini, hem de başkalarını kurtaran kimseye benzer. Bu derece peygamberler ve velîler derecesidir. Herkesin buna aldanmayıp müm-kün derece ibâdetini aşıkâre yapmaması gerekir. Bu hususta doğru-luğuna alâmet şudur; şöyle takdir etmelidir ki, eğer kendisine, «Sen taatini gizli yap ki, insanlar başka âbide uyanırlar; sana da ibâdeti ihtar etmek sevâba hâsıl olur.» deseler, eğer nefsi ihtar isterse, bu demektir ki, âhiret sevâba kazanmak arzusunda değil, Kadr-u kıymet şahîbî olmak arzusundadır.

Taatli ihtar etmenin başka bir yolu da, yaptığı taati başkasına anlatmaktır. Nefs bundan da bir çeşit lezzet alır. Bazen yaptığıı fâzlasıyla anlatır. O hâlde insanların övmesi ve ayıblaması; reddi ve kabulü, nazarında bir oluncaya kadar dilini tutup ibâdetini ihtar et-memelidir. Bundan sonra eğer ibâdetini anlatmakta insanların kalbi-ni teşvik ve tahrik anlarsa olursa, onu anlatmak hayırlıdır. Büyüklér-den çok kimseler böyle ibâdetlerini anlatmışlardır.

Zîrâ onlar kuvvet ve kudret sahibi idiler, Sa'd bin Muzâ (r.a.) der ki: «Müslüman olduğumdan beri hiçbir amel yapmadım ki, nefsim; "bu ameli âhirette sana soracaklar ve sen onun cevabını vereceksin" demiş olmasın ve Resûlullah'tan hiçbir haber işitmedim ki, onu dağ-za olarak hâkat etmiş olmayayım.»

Hâ. Ömer der ki: «Sabahleyin kalkınca işlerimin zor veya kolay olacağından korkmam. Zîrâ hangisi hayır olduğuna bilmem.»

İbn-i Mes'ud der ki: «Sabahleyin ne şekilde kalkarsam, onun aksini arzu etmem.» Hâ. Osman (r.a.) der ki: «Resûlullah'a hint ettiğimden beri sağ elimle avretimi tutmadım, teğanni etmedim. (Şarkı türkû söylemedim) ve yalan söylemedim.»

Ebâ Süfyan der ki: «Öldüğüm zaman benim için ağlamayın; müslüman olduğundan beri günah işlemedim.»

Ömer bin Abdülaziz der ki: «Hak Teâlâ'nın bana takdir buyurduğu hiçbir şeyin aksini arzu etmedim ve Hak Teâlâ'nın takdirinden başka hiçbir şeye müâ gösterip sevinmem.» Bütün bu söylenen sözler, kuvvetli ve büyük velîlerin sözleridir. Zayıfların bunları işitip mağrur olmaları gerekir.

Bil ki, Hak Teâlâ'nın vukû bulan işlerinde hiç kimsenin lâzık edemeyeceği hikmetler vardır. Herşeyin altında akılların anlayamayacağı gizli hayırlar vardır. Riyâ hile müraînin helâkine sebep olduğu hâlde onda insanlar için birçok hayırlar vardır. Zîrâ başkaları onu ihlâs üzere sâmp ona uyarlar. Anlatırlar ki, Basra'da âdet idi. Sabahleyin hangi mahalleye gidilse Kur'an, zikir ve tesbîh sesleri duyulurdu. Onun sebebiyle insanların Kur'an okumak ve zikre râğbeti fazla olurdu.

Sonra bir kimse riyâ hususunda bir kitap yazdı. Hakk o kitaba görünce Kur'an okumak ve zikirden el çekti. Kur'an okumak ve zikir yapmak râğbeti geyedi. O hâlî gören büyükler: «Ne olayda, bu kitap yazılmıyaydı.» dediler. O hâlde mürâller başkalarına fedâ olur, yâni kendileri helâk olur, başkalarına da kurtuluşa çağırırlar.

GÜNAHI GİZLEMENİN RUHSATI

Bil ki, ihâdeti ihtar etmek, bazen riyâ olduğu için, câiz değildir; fakat günahları yedi şürlle hiçbir zaman ihtar etmek câiz değildir.

Bîhaci âzâr: Allah Teâlâ: «Fık ve günahı gizleyin.» buyurmuşdur. Resûlullah da buyurur ki: «Kendisinden bir günah ahdur olan kimse, onu Allah Teâlâ'nın örtü perdesinde gizli tutmalıdır.»

İkinci âzâr: Bu dünyada günahın örtülü kalması, âbûr dünyada da örtülü kalacağına müjdedir.

Üçüncü âzâr: İnsanların ta'n ve ayıblamasından sakınmak için gizlemelidir ki, onların ayıblamasıyla kalbi meşgûl olup ihâdeti karışık olmasın.

Dördüncü âzâr: Ta'n ve ayıblamadan kalbi incinmemesi için gizlemelidir. Zîrâ ayıblamadan incinmek insan tabiatının içki olup ih-uvarı bir iş olmadığı için ondan kaçınmak harâm değildir. Övülme ve kötülenmeyi bir görmek tevhid mertebesidir. Herkes ona ulaşamaz. Ama kötülenmek korkusuyfa tant etmek câiz değildir. Zîrâ taati ihlâk-ı olmalıdır ve kişinin övülmemeye sabretmesi kolaydır. Fakat kötülenmeye sabretmek zordur.

Beginci İbâd: Kendisine kastedip incitirler diye günahını gizler. Bu sebeple günahları gizlemek ruhsatı şerhinde vardır. Ve eğer had cezası lazım gelirse de, günahı gizleyip tevbe etmek câizdir. O hâlde şerî had vurulmaktan çekinip günahları gizlemek câiz olunca, başka yünden de incinmek korkusundan günahları gizlemek de câiz olur.

Altıncı İbâd: İnsanlardan utanacağı için günahı gizler. Zîrâ utanmak iyidir ve imandır, denilmiştir. Utanmak için günah gizlemek ayıptır, riya için günah gizlemek ayıptır.

Tedlîci İbâd: Fâşkların yaptığı günahı görüp kendisine uyarılarından korktuğu için günahını gizler. Kendisini takvâ bilginleri diye gizlemes. Zîrâ bu riya olur ve haramdır. Ama içi dışı bir olan kimse, sadıklar derecesine erişmiş olur. Bu da hiç günah işlememekle olur. Ama günah işleyince gizlemeyip «Hak Teâlâ beni bilir, kıldan ne saklayayım.» demek, sadece cehalet olur, müslümanlara, yakışmaz, belki Hak Teâlâ'nın şeriat perdesini korumak bütün müslümanlara farzdır.

RİYA KORKUSUYLA HANGİ İYİLİKLERİ BIRAKMAK CAİZDİR

Bil ki, taat üç derecedir: Birisi taat yapan fertlere aittir, toplumla ilgili yoktur. Namaz ve oruç gibi. Birisi de, toplumla ilgili olan taattır. Halifelik, kadılık ve emirlik gibi. Bir diğeri de, hem taat ile hem de toplumla ilgilidir. Vasa, nasihat gibi.

Birinci kısım: Namaz, oruç, hac ve benzerileridir. Bunlarda hiçbir zaman riya korkusundan emin olmamalıdır. Ne farzında, ne de sünnetinde. Fakat eğer riya düşüncesi ibâdetin bağında, yahut ortasında olursa, oruç defedip niyeti tazilemelidir; ve insanların bakması sebebiyle ibâdetini ne fazla, ne de eksik yapmamalıdır. Ancak ibâdet niyeti hiç kalmayıp tamamen riya için ibâdet ettiği yerlerde kısa kesmelidir. Zîrâ bu zaten ibâdet olmaz.

Fakat niyetin asıl yerinde durdukça insanların bakmasından korkup ibâdeti bırakmak câiz değildir. Gerçi sadece insanların bakması için ibâdet etmek de şirkettir. (Allah'a ortak koşmaktır). O hâlde bil ki, şeytan seni ibâdet etmekten alıkoymak istiyor. Bunu yapamayınca, sana insanlar bakıyor, senin ibâdetin riya oluyor, diye iğva verir ki, bu hile ile seni ibâdetten alıkoysun.

Eğer bu hususa aldırırsan, meselâ, yerin dibine de gidersen, yine şeytan, «İnsanlar senin azletti seçip zâhid olduğunu bilirler, bu zâhidlik değildir, riyaadır.» diye iğva yapar. O hâlde çıkar yol budur ki, sen: «Kâfi insanlara bağlayıp onlar sebebiyle taati terk etmek de riyaadır. İnsanların görmesiyle görmemesi benim yanımda birdir. Adet edindiğim şeyleri yaparım ve insanlara benim nerde olduğumu bilmediklerini farzedirim.» deyip iğvasını defletmektir.

Zîrâ bu iğva ile ve insanlardan korkmak sebebi ile ibâdetten el çekmek şuna benzer ki, bir kimse kölesine der ki, şu buğdayı ayıkla

küle buğdayı ayıklamayıp efendisinden çöhr dileyip der ki, buğdayı ayıklamaktan korktum. Zîrâ korktum ki, iyice yapamam. O zaman efendisi der ki: «İy ahusak, şimdi hiç ayıklamadın ve hiç ayıklamamak zamanında yine iyice ayıklamamak anlamı vardır.»

O hâlide Allah Teâlâ kula İbâdeti ihlâk yapmayı emretmiştir. Kul amelden el çekince, ihlâktan da el çekmiş olur. İslâm da amel ile olur, amelsiz olmaz. Ama İbrahim-i Nihal hakkında anlatılan hikâye ki, İbrahim daima Kur'an okurdu. Bîr kimse içeri girince Kur'anı kapatırdı ve benî Kur'an okurken görmesinler, derdi. O sözün şunun için söyledi ki, çünkü bilirdi içeri gelen adamla muhakkak konuşmak icâp edecektir.

Onun için Kur'an okumayı bırakıp onunla konuşmak lazım gelmesin diye önceden Kur'anı kapatmayı daha iyi bulurdu.

Hasan-ı Basri der ki, «Bazı âbâdler vardır ki, ağlamasa gellince, kimse bilmesin diye açktan ağlamaz güler.» Hasan-ı Basri'nin anlattığı gerçekten usak değildir. Zîrâ açktan ağlamanın, içerde gizlenen ağlamaktan daha çok fasâdeti yoktur ki, İbâdetin terkedilmesi lazım gelmiş olsun.

Yine Hasan-ı Basri der ki, «Bazı kimseler vardır ki, insanlar ona zâhid sanımasınlar diye, yollardan zararlı bir şey kaldırmazlar.» Bu sayıfların hâlini andırır ki, insanların onların hâline muhtaî olmakla İbâdetlerinin karışmasından korkarlar. Fakat çöhr kazanmak korkusuyla bu gibi şeylerden el çekmek iyi değildir. Ancak hâli ziyaf olan selâmetini bunları yapamamakta bulan kimseler bundan müstesnadır. Zaten bu da noksan bir derecedir.

İkinci kısım: Halîfelik, kadılık ve emirlik gibi toplumda ilgili İbâdetlerdir. Bunlar adalet üzere yürütülürse İbâdetlerin en büyüğüdür, adaletsizlikle yürütülürse günahların en büyüğüdür. Kendine güvenmeyen kimselerin bunları kabûl etmesi haramdır. Zîrâ bunlar adaletsizlikle yürütülürse, büyük âfetler meydana getirir. Demek ki bunlar namaz kılmak, oruç tutmak gibi değildir. Zîrâ oruç tutup namaz kılmamanın kendilerinde lezzet yoktur. Lezzet, insanların onları bilmesindedir. Ama hükûmet sürmenin kendisinde büyük lezzet vardır. İnsan nefis hükûmetle kabarıp ve çeşitli serkeşlikler meydana gelir.

O hâlide hükûmet, adaletle iş göreceğinden emin olan kimseye yâkır. Fakat kendini deneyen ve karşılaştığı işlerde emanet ve diyâneti koruyan, fakat hükûmet mertebesine ulaştığı takdirde değişeceğinden korkan veya azî korkusundan insanlara yaranmak tehlikesi olan kimse hakkında ihtilâf etmişlerdir.

Bâniları der ki, bu kimse hükûmeti kabûl etmelidir. Çünkü onun bu korkusu sadece bir zandır.

Zîrâ kendini denemiştir. Denemeye ihtisar edilir. Bize göre doğrusu şudur ki, kabûl etmek câiz değildir. Zîrâ nefis adalet üzere olduğunu isbât ettikten sonra da bazen olur ki, bu sadece hile ve aldatma olur, hükûmet makamına kavuştuktan sonra bu hâlden döner. İyâ başlangıcında tereddüt gösterince, umumiyetle değişir. O hâlide

kaçınmak daha iyidir. Çünkü hükümet ancak kuvvetli kimselerin kâ-
rıdır.

Ebü Bekir Sâddık Râfi'e buyurdu ki: «İki kimse üzerine de olsa hükümeti kabul etme.» Hz. Ebû Bekir halifeliği kabûl edince, Râfi: «Ey Sâddık, beni hükümetten kaçırdırdın, sen halifeliği neden ka-
bûl ettin?» dedi. Ebû Bekir: «Şimdiki hâlde yine seni hükümetten sa-
kıdırırsın. Hak Teâlâ'nın lâneti adaletle iş görmeyen kimse üzerine
olsun.» buyurdu. Zayıflara kıyas etmek, şuna benzer ki, bir kimse oğ-
lunu suyun kenarına gitmekten alıko; fakat kendisi pervasızca suya
girer. Zira suya yüzmesini bilir. Eğer oğlan da babasının yaptığını
yaparsa boğulur. Sultan zâlim olursa ve kadı hükümlerinde adaleti gö-
zetmeyip idare ve yaranma lüzum gelirse, kadılığı kabûl etmek câiz
olmaz. Kabul etmiş olursa, azl korkusu maseret olmaz, ahl edilinceye
kadar adaleti ısrâ etmek gerektir. Ahl ettiklerine de sevinmelidir. Eğer
Hak Teâlâ'nın rızası için hükümeti kabûl etmiş ise, böyle olmalıdır.

Üçüncü kısım: Va'z, fetvâ, tedrisât (öğretmek) ve hâdis rivâyet
etmektir. Bunlarda da büyük lezzet vardır. Namazdan ve oruçtan daha
çok rıyâ bunlara karışır. Bunlar hükûmete (hâkûm sahâbi olmaya)
yakındır. Şu kadar fark vardır ki, va'z ve nasihat iştenlere faydası
olduğu gibi, söyliyene de faydası vardır. Çünkü bunlar insanları di-
ne çağırırlar, rıyâdan menederler. Hükûmet etmek bunlar gibi değil-
dir. Bu mihâzla bir kimsenin va'z ve nasihatine rıyâ karışsa, vâizin
va'z ve nasihatinden vazgeçip geçmeyeceği hususunda ihtisâs vardır.
Bazıları bunlardan da kaçınmışlardır.

Zira sahâbelerin çoğu kendilerine fetvâ sorulunca, cevap verme-
yip başkasına havale ederlerdi.

Bîr-i Hâfi (r.h.a.) birçok hâdis kitabı sandıklarını yere gömdü.
Kendisine: «Niçin böyle yaptın?» diye sorulunca, «Kendimde muhâd-
dîlik arzusunu dayadım. (Hâdis rivâyetçiliği). Eğer dayımasaydım,
rivâyet ederdim.» dedi. Geçmiş büyükler der ki, «Muhâddîslerin, (ha-
dis rivâyet edenlerin) haddesemâ (bize bildirir) dedikleri, dünya ka-
pılarından bir kapıdır. Haddesemâ diyen, bana başta yer verin demek
istiyor.»

Bir kimse halka nasihat etmek için Hz. Ömer'den izin istedi. Hz.
Ömer izin vermedi ve korkarım ki gururla kendini ateşle yakarsın,
dedi. İbrahim-i Teymî der ki, «Eğer kendinde konuşmak arzusu bu-
lursan sus, eğer susmak arzusu bulursan konuş.» Bize göre en iyisi
şudur ki, muhâddîs (hâdis anlatan) ve vâiz kendi kalbine bakmalı-
dır; rıyâ niyeti yanında Hak Teâlâ'ya taat etmek niyeti de var mıdır?
Eğer her ikisi de var ise, hâdis rivâyet etmek ve va'z etmekten al çek-
meyip kalbine ibâdet niyetini sağlamlaştırmaya çalışmalıdır. İbâdet
niyeti kuvvetleninceye kadar buna devam etmelidir. Bu ibâdetlerin
hâkûmü ahlile namazın hâkûmü gibidir.

Niyetin ahlî bulunduğu müddetçe bunları bırakmamalıdır. Ama
hükûmet bunun aksinedir. Hükûmette niyet hâlis olmayıp karışık

olursa ondan kaçınmak daha iyidir. Zira kısa zamanda bozuk niyet galib olur ve durum değişir.

Bu sebepten Ebû Harîfe kökre ve hükûmetten kaçı. Ona kadılık teklif ettiler. «Ben büyük değilim ve eğer doğru değilse yalan söylemiş olurum. Yalan söyleyemin kadılaşa liyakâtı yoktur.» dedi. Fakat öğretmekten istina etmedi. Ama eğer cihân kalbünde hiç ibâdet niyeti olmayıp bütün niyeti makam ve itibar arzusu olursa ondan el çekmek farz olur.

Eğer o kimseler, öyle ise nasıl etmek gerek diye sorarlarsa, bakınız; eğer onun konuşmasında insanlara fayda olmazsa, meselâ seccile, kâfiyeli, bol nükteler ve garib tâbirlerle va'z ve nasihât edip insanlara rahmet va'd etmekle günah işlemek için onlara cesaret veren, yahut mücadele, ihtilâf ve münaazara ilimlerini öğretilip insanların kalbine mücadele ve üstünlük taslama tohumunu ekmek yünü olan kimseler gibi ise, onları bu va'zdan ve öğretenekten men etmek hem kendî hakkında, hem insanlar hakkında büyük bir sevâbtır.

Ama eğer onun konuşması insanlara faydalı olup şeriatın kaidelerine uygun olur, insanlar da onu ilâhî bilimler ve dinî ilimleri öğretilip insanlara faydalı oluyorsa, ona va'z ve öğretmekten vazgeçmeye lüzum vermeziz. Çünkü vazgeçmesinde başkalarının zararı vardır. O bir kişidir, dinleyenler ise binlerce'dir. BİR kişinin zararı, binlerce kişinin zararından çok değildir. Bize binlerce canı kurtarmak, bir canı kurtarmaktan daha ehemmiyettir. Bu itibarla onu insanlara fedâ edip va'z yapmasına, ilim öğretmesine rahsat veriniz. Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Allah Teâlâ bu dine, dünyeden hiç mîsâbi olmayan kimselerde de yardım eder.» Böyle va'z eden, ilim öğretenler de onlardan olur. Bu itibarla biz onlara ancak şunu söyleriz: Va'z ve öğretmekten vazgeçme, riyâdan uzaklaşıp niyetini ilâhî yapmak için çalış, gayret et ve va'zdan önce sen faydalısın, Allah'tan kork, ondan sonra insanları korkut.

Sual: Eğer vâizin niyetinin doğru olup olmadığı ne ile bilinir, onun âlmîti nedir? diye sorularsa, deriz ki, vâizin niyetinin doğru olmasının âlmîti; onun maksadının, insanları Allah yoluna, hidâyete yoluna sevk etmesi, dünyadan çevirmesi ve onlara azmasıdır. Söyle ki, eğer bir vâizin daha ortaya çıkup insanlara faydalı olduğunu, insanlarının onun sözlerini kabûl ettiklerini duyarsa sevinmelidir.

Zira bir kimse kuyuya düşse ve o kuyunun ağzında kocaman bir taş olsa ve kendisi atlayarak büyük bir gayretle o taşı kaldırıp onu kurtarmak isterken, bir kimse gelip o taşı kaldırıp onu bu zahmetten kurtarsa kuşkusuz sevinir. Eğer o vâiz de, başka vâizin sözlerinin insanlara tesir ettiğine sevinmeyip kendisinde hâkîd eseri görürse, andaşır ki; onun maksadı halkı, Hakk'a değil, kendine çağırmaktır.

Eğer bir âlmîti de, onun meclisine dünya ve hükûmet adamları geldiği zaman sözü değişmeyip evvelki âdeti üzere devam etmesidir. Diğer bir âlmîti de, vaaz öyle bir sözle dayandı ki, eğer onu söylerse, onu duyarak halk feryad edip ağlayacak olsa ve o sözün esasî doğru

olmayıp aslı olmasa, orada onu zikretmeyip terketmesidir. Bunları ve bunlara benzer hususları içinde araştırmalıdır.

Eğer bunları kendisinde buluyor ve kalbinde bunlara karşı bir istememeslik oluyorsa, bu kimse tam anlamıyla riyâkârdır. Eğer kalbinde istememeslik olursa, bu ona delildir ki, kalbinde riyâdan başka iyi niyeti de vardır. O hâlde bu niyetin gâlib olması için çalışmalıdır.

İBÂDET ARZUSUNUN DEĞİŞMESİ

Çok zamanlarda insanların hazır bulunması sebebiyle zâhidin kalbinde ibâdet etmek zevki mâni olurlar. Oysa ki o zevk gerçektir, riyâ değildir. Zira mü'min daima ibâdete arzuludur. Fakat bazen bir şey ibâdete mâni olur. İnsanların hazır bulunmasıyla o mâni kaldığı için ibâdet zevki doğar. Nitekim bir kimse evinde İben tühve'dü namazını kılması zor olur.

Zira kendi ehliyle yatmak ve konuşmakla meşgûl olur yahut yaptığı hazır olduğu için yatmak ister. Başkasının evine gidince bu mâni ortadan kalkmakla ibâdet zevki doğar yahut bir evde yalnız olduğu için uykusu gelmez, namazla meşgûl olur. Yahut namazla meşgûl olan insanları görünce, orada da o zevk meydana gelir ve: «Ben de sevâb kazanmak için bunlara uyuyam; çünkü benim de sevâba ihtiyacım onlardan az değildir,» der.

Başka bir yerde de insanların oruç tuttuğunu gördüğü için, yahut münnâlıb bir yemek bulamadığı için oruç zevki doğar. Yahut bazı insanların camide teravih namazına kıldıklarına görür, kendisi de evinde teravih kılmağa tembellik ediyorsa, teravih kılantıları görünce, onlara uymak arzusuyla tembelliği gider.

Yahut Cuma günü insanları namaz zikir ve tesbîhle meşgul olduklarını görünce, her günkü adetinden çok namaz kılmağa başlar.

Bu anlatılanların hepsi riyâsız yapılması mümkündür. Fakat şeytan ona iğva verip der ki; bu ibâdetleri yapma. Çünkü bu arzu insanlarla beraber olma sebebiyledir, riyâdır.

Bazen olur ki, insanlarla beraber olduğu için, haddi sâtında hayr arzusu yoktur. Fakat şeytan iğva verip der ki, bu ibâdeti kesme, zira bu ibâdet arzusu eskiden sende vardı, insanlarla beraber olduğun için değil.

Bu itibarla bunları birbirinden ayırmak lâzımdır. Hayır niyetinin işareti şudur ki, eğer kendisinin insanları görüp insanların kendisini görmediklerini farz ettiği takdirde, yine zevk ve râğbeti yerinde kalırsa, niyeti hayra olur, eğer kalmazsa, riyâ olur; ondan vazgeçmelidir. Eğer her ikisi de olursa, yani hem hayır niyeti, hem de insanlar tarafından övülme sevgisi olursa, hangisi kuvvetli olursa, ona itimat etmelidir.

Meselâ Kur'an-ı Kerim'in bir âyetini içten bazı kimselerin ağladığını görünce, kendisi de ağlasa ve yalnız iken ağlamazsa, onun bu husustaki ağlaması riyâ olmaz.

Zirâ insanların ağlamasını görmek kabîlî yumuşaklar, insanları üzüntülü görmek insanı üzer, ağlamaya, ah feryad çekmeye sebep olur. Bazen ağlamak içten gelir, feryad, şîğin etmek ise, başkalarının duyması için riyâ olarak yapılır. Bazen de vecd'den yakılır düşer; ve hemen kalkabildiği hâlde, vecdin ashı yoktur, yapmacıktır demesinler diye, hemen kalkmaz. Bu durumda zahid müralı sayılır.

Ama bağlanınca nazaran müralı değildir. Bazen de raka etmeğe başlar, kuvveti yerinde iken bir kimseye dayanıp ağır ağır yürür ki vecd tez geçti demesinler. Yine aklına gelen günah için «Estağfurullah, yahut Euzü billâh» der, yahut insanları ibâdetde görünce kendi takrirâtını hatırladığı için «Estağfurullah» der. Bunların riyâ olma ihtimali var ise de, riyâ değildir. Bu kibarla uyanık ve dikkatli olmalıdır.

Resûlullah buyurur ki: «Rıyânen yetmiş kapı vardır.» Kendisinde riyâ düşüncesini bulan, Hak Teâlâ'nın onun kötülüklerini bildiğini ve ona kötülükleri içinden temizleyinceye kadar Hak Teâlâ'nın gazab ve azabında olduğunu düşünmelidir. Ve Resûlullah'ın şu hâdîsini hatırlamalıdır: «Münâfıklık hüquundan Allah'a sığınırım.» Münâfıklık hüquu, bedeniyle mütevâz olup kalbiyle mütevâzi olmamaktır.

AMELLERDE İHLÂSIN ŞART OLMASI

Bil ki, namaz ve oruç gibi taat olan herşeyde ihlâs farzdır, riyâ ise haramdır. Ama mülbâh olan şeylerden sevâb kazanmak istiyorsa, yine ihlâs şarttır.

Meselâ bir müslümanın işini görmeğe çalışırsa, sevâb almak maksadıyla yapıyorsa, niyetini doğru tutmalıdır, ondan tepekkür, mübâhat ve kargılık beklememelidir. Yine bunun gibi, bir kimseye ilâm öğretince, meselâ; talebesinden, kendi arkasından yürümesini ve hizmet etmesini beklerse, kargılık istemiş olur ve sevâbını alamaz. Ama eğer hiç hizmet beklemeden talebesi hizmet etsin, en iyisi onun hizmetini kabûl etmemektir. Fakat kabûl etsin de, maksadı hizmet oluyunca, zâhir budur ki, eğer hizmeti bıraktığı takdirde tuhafına gitmesi sevâbı zayi olmaz. Fakat hocalar, haram ehli talebelerin himmetinden kaçınmışlardır. Hatta onlardan birisi kuyuya düştü, onu çıkarmak için ip getirtiler. Onlara yemân verildi, benden hâdis dinleyen, yahut Kur'an okuyan elini ipe uzatmasın. Zira o kargılığın, sevâbını iptâl etmesinden korktu.

Birisi Süfyan'a Sevrî'ye hediye getirdi. Süfyan hediyesini kabûl etmedi. O kimse: «Ey Süfyan, ben senden hiç hâdis dinlemedim.» dedi. Süfyan: «Evet ama, kardeşim hâdis dinliyor. Bu hediye sebebiyle belki kardeşim başkalarından daha çok acırım.» dedi.

Bir kimse de Süfyan'a iki kese altın getirdi ve: «Ey Süfyan bilürsün, benim babam senin dostun idi. Ve belâkiden yordı. Şimdi bu getirdiğin altın babamdan miras yolu ile bana intikâk etti, helâl maldır, bunu benden kabûl et.» dedi. Süfyan kabûl edince o kimse gitti. Süfyan oğlunu arkasından gönderdi, o altına geri hâde etti. Meğer Süfyan'ın hatırlına şu gelmiş: Onun babasıyla dostluğum Allah içindi, herhangi bir gayenin karışmasına istemem. Süfyan'ın oğlu der ki, geri babamın yanına döndüce, sabr edemedim, «İbâha, senin kalbin taştan mıdır? Görüyorum, benim çolak çocuğum vardır ve hiçbir şeye mâlik değilim, bize acımas mısın?» dedi. İbâha: «Oğlum, sana gerekli olan o altını alıp ihtiyacına harcamaktır. Fakat kıyâmet gününde sen benden soracaksınlar. Onun cevâbını vermeğe tahakküm yoktur.» dedi.

Bunun gibi öğrenci de, Hak Teâlâ'nın rızasından başka birşeyi istememel, hocasından hiçbir şeyi beklememelidir. Bazen öğrenci sanır ki: hocasının, kendisini salîh bilip eğitimeine önem vermesi için, taat, ibâdetini ona göstermek câzîdır. Böyle sanmak sadece hatâdır ve rıyânun da kendisidir. Belki kişinin, hocasına hizmet etmekle onun yanında değil, Allah'ın yanında derece beklemelidir.

Yine bunun gibi evlâtların, ana ve babalarına hizmet etmekle Allah için rızaların istemeleri gerekir, yoksa âbid ve sâhid görünerek ana ve babalarının rızasını talep etmemelidirler. Çünkü bu günahdır. Hâlık sevâh beklediği her iş sadece Allah için olmalı, başkaları için olmamalıdır.

DOKUZUNCU ASIL

KIBİR VE UCBUN İLACI

Bil ki, kibir yâni kişinin kendini büyük görmesi kötü bir haslettir ve hakikatte Hak Teâlâ ile düşmanlık yapmaktır. Zira kibir ve azâmet yalnız Hak Teâlâ'ya lâyıktır. Bunun için Kur'an-ı Azîm'de Cebbar ve Mütekebbirler çok kötülenmiştir. Nitekim «Böylece Allah Teâlâ bütün Mütekebbir ve Cebbarların kalbini mühürler.» (Gafir sûresi, âyet: 35) buyrulur.

Yine, «Bütün Mütekebbir ve Cebbarlar âmîtsâzîğe düştüler.» (İbrahim sûresi, âyet: 15) buyruldu. Yine Mûsa (a.s.) nın ağzından buyrulur ki: «Hesâb gününe inamayan bütün Mütekebbirlerden benim ve sizin Rabbinize sığınırım.» (Gafir sûresi, âyet: 27).

Rasûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Kalbimde bir habbe, yahut bir bardak taneli kadar kibir bulunan kimse cennete girmez.»

Yine buyruldu ki: «Kibirlenmeyi meslek edinenin adını Cebbarlar rûmresine yazırlar ve Cebbarlara verilen azâb ona da verilir.»

Haberde gelmiştir ki: «Sâleyman (a.s.) şeytanların, cinlerin, imânların ve kuşların toplanmasını emir buyurdu. Yüzbölence insan

ve cin toplandı. Bûzgâra kendisini göklere çıkarmasını emir etti. Öyle bir yere çıktı ki, meleklerin teşhîh seslerini işitti. Sonra yerin dibine indirin diye emir verdi ve denizlerin dibine kadar indi. Ondan sonra gaybî bir ses duydu ki; eğer Süleyman'ın kalbinde serre kadar kibir olsaydı, onu havaya çıkarmadan evvel yerin dibine batırdım.»

Resûlullah buyurur ki: «Kâzîmet gününde mütekebbir olanlar Hak Teâlâ yanında hor ve zail olduklarından insanların ayakları altında kalan karıncalar sûretine girerler.»

Yine buyurdu ki: «Cehennemde "Hebbeb" diye bir vâdi vardı. Hak Teâlâ Cebbar ve Mütekebbirleri oraya gönderceğini kararlaştırmıştır.»

Süleyman (a.s.) buyurur ki: «Buhandûğu müddetçe hiçbir ihâdetin faydası olmayan günah kibirdir.»

Yine buyurdu ki: «Bir defa bir kimse tekebbürle salınıp kendi cihâzesine bîbûrlenerek baktı, Hak Teâlâ onu yerin dibine batırdı. Kâzîmete kadar batmaktadır.» Yine buyurdu ki: «Kibirli yürüyüp salınan kimse, Hak Teâlâ'yı kendine kızgın bulur.»

Muhammed bin Vâsi, bir defa oğlunu salınırken gördü. Ona: «Sen, anneni ikiyüz dirheme aldığın bir câriye olduğunu ve müstümanlar arasında bahandan aşağı kimse bulunmadığını bilir misin?» dedi.

Mütarraf, Mühellebi'nin salınarak yürüdüğünü görünce, «Ey Allah'ın kulu, böyle salınarak yürümeye; Cenâb-ı Allah bunu sevmez.» dedi. Mühellebi: «Benden sakın, benim kim olduğumu bilmiyor musun?» dedi. Mütarraf: «Bilirim; evvel fena kokulu bir su idin, sonunda pis bir leşin ve ikisi arasında ne kadar pislik varsa, onun hammâlesim.» dedi.

TEVAZUNUN FAZİLETİ

Resûlullah buyurur ki: «Tevazu edip de, Hak Teâlâ şerefini artırmadığı hiç kimse yoktur.» Yine buyurdu ki: «Herkesin başında (mânevi) bir gemi vardır. O gemi iki melek tutuyor. Tevazu gösterince, melekler gemiyi yukarı çekip ya Rabbi, bunu yükselt derler. Kibirlik yapınca gemiyi aşağı çekip ya Rabbi bu kimseyi bütün insanlardan aşağı yap derler.»

Yine buyurur ki: «Aclizliğinden değil, bile bile tevazu gösterene, helâlden kazandığı malı sadaka verene, çaresizlere acıyarak ve gerçek âlimlerle oturup halkın ilâhî saadetler olsun.»

Medînelî Ebû Mûsalim dedesinden naklederek der ki, bir defa Resûlullah bize misafirdi. Oruç tutuyordu. Orucunu açmak için ona bal karıştırılmış bir bardak süt getirdim. Resûlullah tadınca, tatlı olduğunu bildi ve: «Bunu getirdiğin nedir?» buyurdu. «Süttür, ya Resûlallah! Ama biraz bal karıştırdım.» dedim. Elinden yere koydu, içmedi

ve: «Huramdır demene, ama Allah Teâlâ derecesini yükselttiği kimse kibirlenirse, Allah onu alçaltır. Malını sadaka veren ve israf etmeyen kimseyi muhtaç etmez. Masrafında israf yapanı fakir ve muhtaç eder, Hak Teâlâ'yı çok zikredenî de sever.»

Birgün pertişân bir fakir dilemek için Resûlûllah'ın kapısına geldi. Resûlûllah yemek yiyordu. Onu çağırdı, bütün sahabeler o fakirden tiksindiler. Resûlûllah onunla diz dize oturdu ve: «Buyurun, yemek yiyin,» buyurdu. Kureyşlilerden birisi ondan nefret etti ve nefret bakışlarıyla ona baktı. O fakirin mübteâ olduğu hastalığa yakalanmadan ölmedi.

Resûlûllah buyurur ki: «Allah Teâlâ beni kul ve resûl olmakla, nebi ve melik olmak arasında muhayyer yaptı. Meleklerden dostum Cebrail'e baktım, Şanu Allah'a tevazu et diye işaret etti. Ben de ya Rabbi, beni kul ve resûl yap dedim.»

Allah Teâlâ Mûsa'ya (a.s.) vahiy gönderdi: «Ben, hana tevazu edip insanlara kibirlenmeyen, kalbini daima korkulu tutan, bütün günlerini zikretmekle geçiren ve benim için nefsi arzularını burakan kimsenin namazını kabul ederim.»

Resûlûllah buyurur: «Kerem, takvâda, şeref, tevazuda ve sen-ginlik, yakındedir.»

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyada tevazu sahibi olanlar saadetli kimselerdir. Çünkü kıyamet günü minber sahibi olanlardır. İnsanları barıştıranlar da, saadetli insanlardır. Çünkü Firdevs-i A'lâ onlarındır. Yine kalbleri dünyadan temiz olanlar, saadetli insanlardır. Çünkü Allah Teâlâ Hazretlerinin cemâlini görmek mükâfatı onlarındır.» Resûlûllah buyurur ki: «Hak Teâlâ'nın İslâm dinine hidâyet ettiği, güzelliği verdiğî, utanılmayacak hâlde yarattığı, bütün bundardan başka tevazu nâsib ettiği kimse, Hak Teâlâ'nın mabûl kullarındadır.»

Bir kimse çiçek hastalığına yakalanmıştı. Bir grup insanın, yemek yediği yere geldi. Kimin yanına oturdaysa o kimse kalktı, gitti. Resûlûllah onu yanına çağırıp yer gösterdi ve: «İhtiyaçlarına eline alıp evine götürseni çok severim. Çünkü hem çocuk çocuğunun yiyeceğini temin etmiş olur, hem de kalbende olan kibir zâil olur,» buyurdu. Sahabeyle bir gün buyurdular ki: «Neden ibâdetin halâketini şâde görüyorsunuz?» Sahabe: «Ya Resûlûllah! İbâdetin halâveti nedir?» dediler. «Tevazudur» buyurdular. Resûlûllah yine buyurdu ki: «Ne zaman bir mütevâzî görürseniz, ona tevazu gösterin ve ne zaman bir kibirli görürseniz, kibirlenin ki, hâkîr ve zellî olsun.»

Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Siz ibâdetlerin en fâziletlisinden habersizsiniz. O tevazudur.» Fudayî der ki: «Tevazu; kimden olursa olsun, ister bir çocuktan isterse halkın en câhîlinden olsun, hakkı kabul etmektir.» Abdullah bîn Mubârek der ki: «Tevazu; kendini, dünyaca senden aşağı olandan aşağı tutmaktır. Böylece dünyanın senin yanında önemli olmadığını göstermiş olursun ve yine dünya bakımından senden üstün olana kendinden aşağı görmektir. Böylece dünyalık sebebiyle senin yanında kıymetli olmadığını göstermiş olursun.»

Hak Teâlâ İsa'ya (a.s.) vahy gönderdi ki: «Sana bir nimet verdiğim tevazu, ona tevazu ile yaklaşırsan, o nimeti sana tamamlayarım.» İbn-i Semmak, Harun-i Raşid'e dedi ki: «Ey mü'minlerin emiri, şerefine kerâmet gönderdiğim tevazu şerefinden üstündür.» Harun Raşid: «Ey İbn-i Semmak, güzel söyledin.» dedi. İbn-i Semmak: «Ey mü'minlerin emiri, Allah Teâlâ birisine mal, cemâl ve haşmet verince, mahiyetle insanlara yardım eder, haşmetiyle tevazu gösterir ve cemâlinde zâhid ve iftîh olursa, Allah Teâlâ onu muhlisler defterine yazar.» Harun bu sözleri işitince, kağıt ve kalem istedi ve onları yazdı.

Süleyman (a.s.) kendi ülkesinde önce zenginleri sorardı, sonra fakirlerin yanına gider, onlarla arkadaşlık yapardı ve ben de bu fakirlerden biriyim, dendi. Birçok büyük âtılar tevazu konusunda birkaç söz söylemişler. Hasan-ı Basri der ki: «Tevazu; evliden dışarı çıkınca, gördüğün herkesi kendinden üstün görmektir.» Mâlik bin Dinar der ki: «Eğer camide birisi, sâlin en hâkirinin dışarı çıkma diye çağırırsa, zor olmadan benden önce kimse dışarı çıkmaz» İbn-i Mûbarek buna duyunca, Mâlik bin Dinar'ın büyüklüğü bundandır, dedi. Bir kimse Şiblî'nin huzuruna geldi. Şiblî, sen neyin, dedi. O kimse ben ayaklar altındaki serreyim, yani en aşağı ve hâkir olan neyeyim, dedi. Şiblî: «Ey Allah'ın kulu, Allah senden bendiği kâldırma, sen en som yeri kendine tâyin ettin.» dedi.

Bir kimse Hz. Ali'yi rûyasında gördü. Ya Ali, bana nasihât et, amellerin en güzeli hangisidir? Hz. Ali: «Zenginlerin âhdret sevâbına bekleyerek fakirler önünde tevazu yapmaları ne güzeldir! Bundan daha güzeli de fakirlerin, Hak Teâlâ'nın ihسانına güvenerek zenginlere karşı kibirlilik yapmalarıdır.» buyurdu.

Tahya bin Halîf der ki: «Kerem sahibi zâhid olursa, mütevâzî olur; sefil olan kimse zâhid olursa mütekebbir olur.»

Bayezid-i Bistami der ki: «Kul, bir kimseyi kendinden aşağı gördüğü müddetçe kibirdir sayılır.» Cüneyd-i Bağdadi birgün vaza esnasında dedi ki: «Eğer hâdisde: "Ahar zamanda toplumun en kötüsü ve en aşağısı toplumun başı olacaktır" denilmeseydi, vaza meclisinde nasihât etmesedim.»

Yine Cüneyd der ki: «Tevhît ehli yanında tevazu kibirdir. Yani tevazu; kişinin kendini aşağı tutmasıdır. Buna lâzım olursa, önce kendine bir mevki tâyin etmiş, ondan sonra kendini ondan aşağı tutmuş demektir.» Ata-i Selami, bir şiddetli rüzgâr estiği, yahut yıldırım döğüşü zaman hâmlâ kadınlar gibi elini karınuna üzerine koyup, «Ah, bütün benler, benim günahımdan insanlara oluyorsa diye ferâyât ederdi.

Bun insanlar Süleyman (a.s.) a gıpta gördü ile baktılar. Süleyman (a.s.) buyurdu ki: «Benim evvelim kıymetsiz bir menî, sonum ise, murdar bir leştir. Ondan sonra benim amellerimi teraziye koyarsa, iyi amellerim ağır gelirse, o zaman büyüğüm. Eğer ağır gelmezse benem alçak kimse yoktur.»

KIBİRİN HAKİKATI VE ZARARLARI

Bil ki, kibir çok kötü bir sıfattır. Ka'f ahlâkından ise de, tesiri dışı olur. Kibrin hakikati, kendini başkalarından üstün anlamak ve iyi bilmektir. Bu hususta ondan bir sevinç ve neşe havası meydana gelir ki, buna kibir denir. Rasûlullah kibr hakkında: «Kibr havasından Allah'a sığınma,» buyurur. Bir kimsede kibr havası meydana gelince, başkalarını aşağı ve hizmetçi gözüyle görmeğe başlar.

Bazen onları kendi hizmetine lâyk görmeyip sen kâm oluyorsun ki, benim hizmetime lâyk olamı, der. Nitekim Sultanlar herkesi işlerini görmeğe lâyk görmezler, onları kulluk defterine yazmazlar. Ancak Melik ve Sultanların hizmetine lâyk gördüklerini yazarlar.

Bu, Hak Teâlâ'nın kibriyasına bîle geçen kibrin en son derecesidir. Çünkü Hak Teâlâ herkesi kulluğuna ve kendisine secdet etmeğe lâyk görür. Mütekebbir bu dereceye gelmese de, yürümekte, oturmakta önceliği güzetir ve öyle bir dereceye gelir ki, başkasının nasihatını kabul etmez. Kendisi nasihat ederken şiddetli, hiddetli söyler. Ona bir şeyi öğretmeğe kalkışsalar, kızar; insanlara hayvan gözüyle bakar.

Rasûlullah'a, Mütekebbir kimdir? diye sorulunca: «Hakk'a boyun eğmeyen ve insanlara hakaret gözüyle bakan kimsedir,» buyurdular. Bu iki haslet, kul ile Allah arasında büyük bir perdedir. Bundan nice kötü ahlâklar doğar. Bunların yüzünden insan bütün güzel ahlâklardan uzak olur. Zira üstünlük ve efendilik kendisine götü olan kimse, kendisine lâyk gördüğünü müslümanlara lâyk görmez.

Bu da mü'minlerin sıfatı değildir. Kimseye, tevazu etmez. Bu da mütekebbirlerin hâli değildir. Kın ve hâsedden el çekemez, öfkesini yenemez, dilini gıybetten koruyamaz, kalbini hile ve aldatmadan temizeleyemez. Kendisine saygı göstermeye karşı kalbinde bir hoşnutsuluk meydana gelir. En azından her zaman insanları arkasına düşürüp kaldır, kıymetini yükseltmek için, gerçeği gizlemekten, yalan ve nifaktan uzak olamaz.

Ancak böylece işlerini ve hâllerini insanların gözünde güzel gösterebilir. İşin gerçeği şudur ki, hiçbir kimse kendini unutmadıkça müslümanlık kokusunu duymaz. Hatta kendisinden geçmeden dünya lezzetini de bulmaz. Büyüklerden biri der ki: «Cennet kokusunu duymak istersen, kendini bütün insanlardan aşağı tut.» Eğer bir kimse, iki mütekebbir bir araya geldikleri zaman işlerini görebilmek basiretine sahip olsaydı, hiçbir meselede bulunmayıp pis koku ve reziliği onların içinde görürdü. Onların içi köpekler suretinde olup dışarıya ise kadınlar gibi süslerler. Müslümanların birbirleriyle arkadaşlık yapmalarından aralarında meydana gelen samimiyet hiçbir zaman mütekebbirlere mümkün olmaz. Belki kiminde arkadaşlık yaparsan, ancak kiliğin kalkması ve birlik doğmasıyla rahat edilir.

Buna göre ya hep sen ona uyup ona saygı göstereceksin ve o, var olup sen yok hâkiminde olacaksın; yahut o, sana uyup sen var, olup o

yok hâkimünde olacaktır, yahtı da ikimiz de Allah'a kavuşup kendi nefsimize aslâ ittifak etmeyeceğizdir. En üstün derece de budur. Zira rahat ve huzur kalb birliğinden doğar. Hâliha arada ikilik olduğu müddetçe rahatlık mümkün değildir. Rahatlık, birlik ve tek olmaktadır. Kıbrın hakikati ve zararları bu anlatılardır.

KİBRİN DERECELERİ

Bu ki, kibrin bazı basamdan farklıdır. Zira bazı kibriler çok kötü ve çirkindir. Kibrdeki fark, bunun ya Allah'a karşı, ya Resûlû-ne karşı ya da kullardan birine karşı olmasındandır.

Birinci derece: Allah'a karşı olan kibrdir. Nemrud'un, Firavnen ve şeytanın ve kulluk adından utanıp Allah'lık iddiasında bulunmalarının kibri gibî. Halbuki Allah Teâlâ buyurur ki: «Ne İsa (a.s.), ne de Allah'a yakın melekler, Allah'a kul olmaktan utunmadılar.» (Nisâ sûresi, âyet: 172).

İkinci derece: Resûlullah'a karşı olan kibrdir. Kureyşli kâfirlerin yaptıkları gibî. Onlar, «Bir kendimiz gibi bir insana baş eğmeyi. Nihâ bize melek yahut muhtesem bir insan gönderilmedi de bir âkâid gönderildi.» dediler. Kur'an'ın ifâdesiyle: «Niçin bu Kur'an bu İki şehrin (Mekke ve Taif) eşrafından birine indirilmedi, dediler.» (Zuhruf sûresi, âyet: 31).

Resûlullah'a karşı kibirlenmeler de iki kısımdır: Bir kısmı, kibrleri onlara perde olduğu için düşünmeyip Resûlullah'ın Peygamberliğini anlayamadılar. Nitekim Allah Teâlâ onların hakkında: «Yeryüzünde hakkar olarak kibirlenenden âyetlerimizi anlamalarına yol vermediler.» buyurur. Bir kısmı ise Resûlullah'ın Peygamberliğini anladılar, fakat çok kibirli olduklarından ıkrar edemediler. Nitekim Allah Teâlâ onların hakkında buyurur ki: «(Mucizelerin Allah'tan olduğu) gönülleri kesin olarak kabûl ettiği hâlde, kendilerine hakmîlik ettiklerinden ve büyüklüklerinden dolayı mucizeleri bile bile tepen inkâr ettiler.» (Neml sûresi, âyet: 14).

Üçüncü derece: Hak Teâlâ'nın kullarına tekebbür edip hakaret gücüyle bakmak, onların hakk sözlerini kabûl etmemek ve kendilerini beğenip büyük bilmektir. Gerçi bu derece anlatılan iki dereceden aşığıdır, fakat İki sebebi bu da büyük bir şoydır: Biri, büyüklük Allah Teâlâ'nın sıfatıdır. Kendisiyle ilgili olan işlerden elinden birşey gönmeyen âciz ve zavıf kula, büyüklük nerde yakışır ki, kendini bir şey sansın. Kul kendini büyük bilince, Allah Teâlâ ile sıfatında çekişmiş olur. Bu kimse, padişahın tacını giyip tahtına oturan köleye benzer. Bu kimse için ne çöktü azır ve cezaı hakettiğini sen düşün. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Âzîmet ve kibriya benim âlî sıfatlarımdır. Bunlar için benimle çekişeni helâk ederim.»

O hâlde Allah'ın kullarına tekebbür etmek, hiç kimseye yakışmadığına göre, onlara karşı kibirlenmek Allah Teâlâ ile çekişme olur.

Bu, padişahın özel hizmetçilerine emir veren kimseye benzer. Halbuki bu, padişahın başkasına lâyık değildir.

Diğer bir sebebi de, kibir başkalarının hakkı sözlerini kabul etmeye mânidir. Hattâ kibirli insanlarla dini meselelerin müzakerası yapılırken hak, karşı tarafın dilinden çıksa, kibir onu reddedip kabul etmeyecek duruma getirir. Bu da münâfik ve kâfirlerin sıfatıdır. Nitekim Âyet-i kerîme: «Kâfirler: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Onun hakkında manâsız yargırlar yapın. Belki üstün gelirsiniz." dediler.» buyrulur. (Fussilet sûresi, Âyet: 28).

Yine buyrulur: «Ona: "Allah'tan kork." denince, suçları ve günahlarıyla kibirdenip günah işlemeye yeltenir. Ona cehennem yeter.» (Bakara sûresi, Âyet: 206). İbn-i Mes'ud (r.a.) der ki: «Bir kimseye Allah'tan kork dendiği zaman, sen içine bak ,örmek tam bir günahtır.»

Bir defa Resûlullah birisine: «Yemeği sağ eline ya.» buyurdu. O kimse yapamadı dedi. Resûlullah, bunu kibirden söylediğini bildi ve: «Yapamayasan.» buyurdu. O kimsenin eli o anda kuruğu ve hiç hareket edemez duruma geldi. Bili ki, sana anlattığımız şeytanın hikâyesi afsun ve edâna değildir. Belki ondan gâye, kibir zararının neye münfer olduğunu bilmektir. Zira şeytanın sözü kibir edip: «Ben, ondan hayırlıyım. Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın.» (Sâd sûresi, Âyet: 76) dedi. Kibir onu böyle bir dereceye getirdi ki, Allah'ın fermânına baş kaldırıp Âdeme secde etmedi ve ebedî mel'un oldu.

KIBİRİN SEBEBLERİ VE ONUN İLACI

Bili ki, kendini büyük gören kimse, üstün bir sıfatın kendinde bulunduğunu anlayıp başkalarında bulunmadığına inandığı için kendini büyük görür. Bunun sebepleri yedi tanedir:

Birinci sebep: İlimdir. Zira kendini ilmin güzellikleriyle süsü gören, başkalarını hayvan derecesinde görür. Bunun için onda kibir galib olur. Bunun alameti, insanlardan riayet, hürmet, taslim ve öncelik beklemektir. Bunlardan birisini yapmazlarsa, tuhafına gider, incinir. Onlara iltifat ederse, yahut onlardan birinin dâvetine giderse, onlara minnet sayar. İlimden dolayı insanlara minnet edip ahiret işlerinde, kendini Hak Teklî yanında başkalarından üstün bilir. Kendi amellerinde çok umutlu olup başkaları için, bunların hepsinin benim dua ve irâdama ihtiyacı vardır. Benim sayemde cehennemden kurtulurlar, gö-rüşüne sahip olur.

Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «İlimin âfeti, kendini büyük görmedir.» Gerçekle bu kimseye cahil demek daha iyidir. Çünkü alim olan kimse, ahiret tehlikelerini bilir; sıratın inceliğini düşünür. Bunu bilen kendini tamamen bu dereceden uzak görür. Kendi takriratına idrak eder ve akabetinin tehlikesinden ve ilminin kendine perde olmasından korkar ve kendini büyük görmeye yeltenmez.

Nitekim Ebû'd-Derda der ki, ilim artınca, derdi de artar. İlim öğrenmekle kibri artanların durumu Şei yöndedir: Biri, öğrendiği ilim hakiki ilim ve din ilmidir. Din ilmi, kişinin kendini anlayıp dîn yolunun geçitlerini, akîbet tefilkelerini ve insanı Hak Teâlâ'dan ayıracak perdeyi düşünmeye vesile olan ilimdir. Bu ilimden dert ve eziklik artar, kibir artmaz. Takat tıp, hesap, astronomi, nehiv, hüğat, cedel, ihtilâf ilimleri öğrenmek ancak kibirden başka bir şey artırmaz. İlimlerin (Allah'a) en yakını fetva ilmidir.

Zira fetva ilmine dünyanın ihtiyacı vardır. Bunun için fetva ilminden kibir ve sapıklık hasıl olma korkusu yoktur. Ancak şu var ki, bir kimse, yalnız fetva ilmini okuyup diğer ilimlerden bir şey okumazsa, kalbi kararır ve kibir ona galib olur. Takat «İhtilâf, duyulan gibi değildir,» denildiği gibi, bu millete bak ki ne hâldedirler?.. Yine bunun gibi valâdînin sefîh sözleri, deyimleri, külfetli ifadeleri, insanları heyecan ve galeyana getiren sözleri ve teassubu artıran mezhebler arasındaki ince farkları dile getirmeleri bütün bunlar, hased, kibir ve düşmanlık tohumunu kalbe eker. Bunlardan dert ve eziklik artmaz, belki güvenme ve sarkeşlik meydana gelir.

Diğer yönü de, Kur'an'ın tefsiri, hadis ve geçmiş büyüklerin sıyeri gibi faydalı ilimleri okumaktır. Bu ilimlerle de, bu kitapta ve İhyâ kitabında anlatıldığı gibi, bazan olur ki kibir hasıl olur. Ashâda o kibirlenenlerin içi pislik ve kötü ahlâk ile doludur. Onların bu ilimleri okumadaki gayesi, ilimlerin deyimlerini öğrenip kullanmak ve bununla başkalarına üstünlük taslamaktır.

Demek ki perhîz yapılmadan önce müdeye giren ilâç da müdenin içindeki vasıflara göre değişikliğe uğrar. Nitekim havadan yere inen yağmur o toprağın rengine girer. Bununla beraber hangi bakiyye giderse, onun gelişmesini sağlar. İbn Abbas (r.a.) ın, Resûlullah'tan bildirdiğine göre: «Kur'an-ı Kerim okuyan ve hamçeresinden geçmeyen insanlar vardır.» Onlar kimdir? denilince, ashâba baktı ve: «Onlar ya sizden, yahut ümmetinden olurlar. Onlar cahennemin yemi olurlar,» buyardı. Hz. Ömer buyurur: «Kibîrî âlim olursanız, ilahîz cehillîğimize küflî gelmez.» Hak Teâlâ Peygambere tevazu emrediyor ve: «Sana ayan mü'minlere karşı mütevazî ol!» buyurur.

Bu sebeble sahabe kibirden çok korkarlardı. B'r defa Humeyfe imamlık yaptı. Sonra «Kendinize başka bir imam bulun, zira kalbime, benim sizden üstün olduğum geldi,» dedi. Onlar hatıralarından geçen kibirden bile korkunca başkaları nasî korkmuyorlar? Bu zamanda böyle âlim nerede bulunur. Hattâ bu sınıfın kötü olduğunu ve ondan kaçınmak gerektiğini bilen âlim bile kıymetlidir. Zira birçok insanlar bunu bile bilmeyip kibirleriyle övünüyorlar ve: «Biz ilân adamsı insan yerine koymaz, ona ehemmiyet vermez ve yüzüne bile bakmayız» gibi sözler söylüyorlar. Bu itibarla kibîr bilen âlim de kıymetlidir.

Bu âlimlere bakmak da ibâdetdir. Herkesin böyle âlimlerle beraberleşmesi lâzımdır. Bunun için hadis-i şerifte: «Bir zaman geçecek ki, âlin yaptığından onda b-rini yapam kurtulur.» Bu zamanda az bir

şey çok sayılır. Çünkü din ehline yardım eden kalmamıştır. Dinin hakikati örtilmüştür. Din yolunda yürüyenerin çoğu yalnız ve yardımsız kalmaktadır. Sakıntılar fazla olduğu için bu kadarla yetinmesi gerekir.

İkinci sebep: Zahidlik ve ibadette kibirlenmektir. Âbid, zahid ve müttaki insanların kibirden kurtulmaları güçtür. Başkalarının kendilerini ziyaret etmelerini severler ve ibadetleri için insanlara minnet ederler. Başkalarının helâk olduğuna, kendinin affedildiğini sanırlar. Kendisini inciten birisine bir helâ gelince, bunun kendi yüzlerinden olduğunu sayarlar.

Resûlullah buyurur ki: «Bütün insanlar helâk oldu diyen de helâk olur.» Yine buyurdu: «Bir din kardeşini aşağı görenin günahı son derecesindedir.» Böyle bir kimsenin durumu ile, başka bir kimse ile bereketlenip, ona kendinden iyi gören ve Allah için seven kimse arasında çok fark vardır. Allahu Teâlâ'nın, onun derecesini, kendini iyi bilip Allah için seven kimseye verip onu İbadetinin bereketlerinden yoksun bırakmasından korkulur. Nitekim Beni İsrail'de bir âbid var idi ki, ondan büyük fasık yoktu. O âbid bir yerde oturuyordu. Başının üstünde bir parça bulut duruyordu. Fasık: «Şu âbidin yanına varayım, biraz ona hizmet edeyim. Belki Allah Teâlâ onun bereketiyle bana merhamet edersin.» Fasık o âbidin yanına varınca, âbid kendi kendine: «Bu kim oluyor ki, benim yanına geliyor. Oysa ki, şehirde ondan daha aşağı ve zahidlikte bundan daha üstün kimse yoktur.» diye düşüncüp fasıkta «Kalk yanımdan git,» dedi. Fasık kalkıp gidince, o bulut da fasıkla beraber gitti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki, «O kimseye söyle: Amellerini yenilesin. Fasıkın yaptığı şeyleri, onun güzel inancından dolayı yaradıldım. Âbidin yaptığı amelleri ise kibirden dolayı sebebiyle tamamen iptal ettim.»

Birisi ayağını bir âbidin boynunun üzerinde koydu. Âbid, «Ayağın çok, yoksa Allah'a yemin ederim ki, sana rahmet etmez.» Zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ey ona yarışmamak için bana and içen, bî ki onu değil, seni yarışmamam.»

Genellikle cahil âbidler, kendilerini inciteni Allah Teâlâ'nın rahmet etmeyeceğini sanırlar. Bazan kısa zamanda bunun cezasını görürsünüz, derler. Incitenin başına bir belâ gelince, görürsünüz mi? Onun başına neler geldi, derler. Yani bu benim kerametimdir, demek istiyor. Bu ahmak bilmez ki, birçok kâfirler peygamberinizi incittiler. Fakat Allah Teâlâ dünyada onlardan intikam almadı. Hatta bazılarına müslümanlık nasıb etti. Bu ahmaklar kendilerini peygamberlerden kıymetli görüp onlar için intikam alındığını sanırlar. Cahil âbidler böyle düşünürler. Akıllı olanlar ise, insanlara erişen belâların, kendi uğursuzluk ve kusurlarından dolayı olduğuna inanırlar. Rivayet edilir ki, Hz. Ömer bu kadar doğruluk ve ihlâs var İben Huseyfe'den (r. a.) «Bende müminlik işaretlerinden bir şey görür müsün,» diye sordu, O hâlde, akıllı olan takvâ üzere olurken yine korkar, Akılsız olan ise göründüğü amel eder, fakat kalbi kibîr ile bulamıştır. Bu hâdyle

yine korkmaz. Gerçek şudur ki, başkasından hayırlı olduğunu kesinlikle kabul edenin ameli bätül olur. Çünkü cahillikten büyük günah olmaz. Bir gün Resûlullah'a bir sahâbeyi çok övdüler. Tesadüfen o kimse çıkageldi. Ya Resûlallah, bizim övdüğümüzde kimse bu gelendir, dediler. Resûlullah: «Onun yüzünde münafıklık âlemeti görünüyor,» buyurdu. Bu sözü duyan ashab hayrette kaldılar. O kimse yaklaşıncı, Resûlullah: «Allah için doğru söyle, bu kavimde senden hayırlı kimse yoktur diye, aklına geliyor mu?» buyurdu. O kimse «Evet, geliyor» dedi. Resûlullah Peygamberlik nuru ile onun içindeki pisliğe muttâfî oldu ve buna münafıklık dedi. O halde bu halet âlimler ve âbedler için büyük bir âfettir. Fakat onlar bu hususta şaş tabakadır:

Birinci tabaka: Kibîri kibirden kurtulmaz, fakat mücâbede ile tevazu gösterirler ve başkalarını kendilerinden hayırlı gören kimselerin işlerini yaparlar. Böyle ki, hiçbir şekilde onların işlerinde ve dillerinde kibir olmaz. Bu kimseler kibir ağacının bütün dallarına kesmişlerse de işlerinden kökünün sökememişlerdir.

İkinci tabaka: Gerçi dilini tutup kibîrlik göstermiyor ve ben kendimi herkesten aşağı bilirim diyor, fakat muamelesinde, işlerinde kibîrliğine âlîmet sapılacak şeyler yapar. Meselâ, nerede olsa baş köşeye oturmak ister ve yolda giderken önde yürümek ister. Alim olan, insanlardan utanır gibi, başını insanlardan başka bir tarafa çevirir. Âbid ise, insanlara kızar gibi yüzünü eğdirir. Bu iki akıkar bilmezler ki, ilen ve amel ne baş çevirmekte, ne de yüz eğiltmektedir, belki kalbedir, onun nuru da görünüşte herkese tevazu, şefkat ve güleriyüzlü olmadadır. Resûlullah'tan daha çok müttteki kimse yok İben, ondan daha çok şefkatli kimse yok İben, ondan daha çok mütevazî kimse de yoktu. Herkese açık ve güleriyüzlü bakardı. Resûlullah'a: «Daima tevazu et!» (Şuâra söresi, âyet: 215) diye hitap geldi. Yine: «Herkes açık, telif, yumuşak olmasın, Allah'ın rahmetiyledir. Eğer kaba ve katî kalbî olsaydın, senin etrafından dağılırdı.» (Al-i İmran sûresi, âyet: 159).

Üçüncü tabaka: Kibîri kendisinde güzel görüp diliyle de övünür. İhlal ve keramet sahibi olduğunu iddia eder. Âbid olanlar için: «Fılan kimdir, onun ihadeti nedir? Ben devamî gündüzleri oruç tutarım, geceleri namaz kılarım; her gece bir hatim ederim. Bana kibîrlük yapıp da helik olmayan kimse yoktur. Filan kimse beni övdü, onun başına geler geldi. Beninde kavgı ve münakaşa edenin mal ve çarvıları helik olarsa, der. Bazı insanların gece namaz kılanlarını görse, kendisi de daha çok kılıp onlara üstünlüğünü gösterir. Oruç tuttuklarını görse, yine üstünlüğünü göstermek için bir müddet daha yemek yemaz. Alim olan ise: «Ben ne kadar ilim bilirim, filan kimse ne bilir, onun hocası kimdir?» der. Münazara ederse, bütün şââret hakır da olsa, hasmını susturmaya çalışır. Toplantılarda bildiklerini ileri sürüp üstünlüğünü göstermek için, gece gündüz garib ihâreler, girler ve belagatli sözler ezberlemeye çalışır. Bazan onların ekşigini göstermek için meşhur olmayan lügatlar sözler ve haberler ederler.

Hangi alim ve âbid'de az veya çok bu mana bulunmaz! Resûlullah buyurdu: «Kalbinde zerre kadar kibir olana cennet haramdır» hadisiyle, Allah Teâlâ'nın buyurduğu: «Sen kendi yanında kıymetsiz olursan, bilm yanımızda kıymetli olursun; kendi yanında kıymetli olursan bilm yanımızda kıymetsiz olursun.» Sözlerini duyan kimsenin kalbinde korku ve endişeden başka bir şey artmaz. O halde dinin bu gerçeklerini anlamayana alim demektense cahil demek daha iyidir.

Üçüncü sebep: Neseb (soy, sop) ile olan kibirdir. Şöyle ki, Seyyid yahut hocazade olanlar, başkaları her ne kadar zahid ve âkıl-ı olurlar ise de onların hepsini kendilerine köle ve hizmetçi sanırlar. Bildirmeseler de işleri kibirden boş değildir. Fakat öfkelendikleri zaman, işlerindeki kibir dillerinde ve işlerinde meydana çıkar. «Bu sözleri söylemek senin ne haddindir. Sen haddini bilmez misin?» demeye başlar ve buna benzer durumları gösterirler.

Ebu Zer (r.a.) der ki: «Bir kimse ile kavga edip ona zenci kadın çocuğu dedim. Resûlullah beni kınadı ve: «Şakım, haddi aşma. Hiç bir beyaz çocuğunun zenci çocuğuna üstünlüğü yoktur.» buyurdu.

Ebu Zer devamla der ki: «O kimsenin yanına gittim, yüzünü yere koydum ve ayağıma yüzüme bas ki, söyledigiime karşılık olsun, dedim.» Ebu Zer'e bak ki, kendisinde kibir izini görünce ne şekilde onu kınamağa başladı. Resûlullah'ın huzurunda iki kişi münakaşa edip birbirlerine övünüyorlardı.

Biri, ben filan kimsenin oğluyum. Sen kimsin? dedi. Resûlullah buyurdu ki: «Müsa (a.s.) mın huzurunda iki kimse birbirlerine övündüler. Biri, ben filan oğlu filanım deyip önlü dokuz babasını saydı. Müsa'ya vahiy geldi ki, ona de ki, o dokuz kimse cehennemdedir, sen de onların cennetisin.» Resûlullah buyurdu ki: «Cehennemde kömür olmuş kimselerle övünmeyi bırakın, yoksa pölediği kâh kokulayan ve kâh azğına alıp çığneyen çocuktan da aşağı olursunuz.»

Dördüncü sebep: Güzellik ve yakışıklıla olan kibirdir. Bu en çok kadınlar arasında olur. Nitekim Hz. Aişe bir kadın için kısa boy-budur, dediği zaman Resûlullah: «Yâ Aişe, gıybet ettin. Ben, kendi boyuyla övünmemden ileri gelir. Zira eğer senin boyun kısa olsaydı, sen bu sözleri söylemezdin.» buyurdu.

Beşinci sebep: Zenginlikte olan kibirdir. Mescid benim bu kadar malım, servetim var; sen müflis bir kölesin; eğer istesem, senin gibi birçok köle satın alırım, gibi sözler söyler. Kâh şüresinde anlatılan iki kardeşin hikâyesi ki, biri diğerine: «Ben malca senden zenginim, topluluk (evlât bakımından) da senden daha kuvvetliyim.» diyor. Bu, ona benzer.

Altıncı sebep: Kuvvetlinin zayıfa karşı kibirlenmesidir. Resûlullah buyurur ki: «Kuvvetli olmak başkasına yıkmak, yenmek demek değil, belki nefsi arzularını yenmektir.»

Yedinci sebep: Köle, hizmetçi, tabi, (kendisine bağlı kimseler) mürid ve kendisini sevenlerle olan kibirdir.

Hükme nimet saydığı birşey, haddizatında nimet olmaya bile onunla övünmesi kibirdir. Nitekim muhannesler (alçaklar) bile yaptıklarıyla başkalarına övünürler.

Kibrin sebepleri bu anlatılanlardır. Fakat kibrin zahir sebebi, düşmanlık ve hasettir. Çünkü bir kimseye düşmanlık yapan ona karşı övünmek ister. Bazen kibir riyağa sebep olur. Şöyle ki, insanlar gözlünde iyi görünmek, kendisine iyi gözüyle bakılmak için insanlar içinde kibirlenir. Hatta insanlar içinde birine karşı kibirlenir. Birisiyle münazara ederken, onun kendisinden üstün olduğuna bildiği halde, kâhinde ona karşı tevâzu olduğu halde, insanlar onun o kimseeden aşağı olduğunu bilememeleri için kibirlenir. Kibir sebeplerini öğrenince, onun ilâhını da öğrenmek gerektir. Her hastahığın ilâcı da onun sebebini izale etmekle olur.

KİBRİN İLÂCI

Bil ki, bir zerresi dahi saâdet yolunu kapayan, insanı cennet'ten uzaklaştıran kibir hastahığının tedavisi faraddir. Hiç kimse bu hastalıktan arınık değildir, ancak Allah'ın dilediği müstesna. Onun ilâcı, kemâlî ve tafsilî olmak üzere iki çeşittir:

Kemâlî olan ilâç da, ilim ve amel macurundan mürekkebeir.

İlim ilâç, Hak Teâlâ'yı bîlip kibriya ve azamet'in ondan başkasına layık olmadığını bilmek ve kendini bîlip kendinden aşağı, hakir, zillî ve aciz kimse olmadığını tasdik etmektir. Bu, kibrin maddesini söküp atan bir müshildir. Bir kimse kendini tamamıyla bilmiyorsa, Kur'an-ı Kerim'in şu âyet-i kerîmesine baksın, ona yetiştir.

Kur'an'da buyrulur ki: «Kahr olsun o inkâr eden kâfir insan. O, ne kadar da nankûr şey. Allah insanı nereden yarattı? Bir dansa sadan (meniden) yarattı mehtaklerden geçilerek ona insan şeklini verdi. Sonra, (rahimden çıkmak için) ona yolunu kolaylaştırdı. Sonra da onu öldürür ve kahre koyar. Dilediği zaman onu tekrar diriltir.» (Abese sûresi, âyet: 17-22)

Hak Teâlâ insana, hâllerini beyan edip onun başlangıçtaki halini, son durumunu ve bunun ikisi arasındaki safhaları bildirdi.

Başlangıcı hakkında: «Onu nereden yarattı?» buyurdu. Yani insan, yaratıldığı şeyden daha hakir ve kıymetsiz bir şey olmadığını; evetle onun aklı, zana olmadığını ve yaratılacağı kadar yokluk perdesi altında gizli olduğunu bilmelidir. Nitekim âyet-i kerîme: «Hakkâten insan, varedilip bahse değer bir şey olana kadar, süphesiz uzna bir zaman geçmiştir.» (Dehr sûresi, âyet: 1).

Sonra Allah Teâlâ ondan daha hakir ve aşağısı olmayan toprağı yarattı. Sonra nutfе (menî) ve alak'ı (koyu kana) yarattı. Bunlar, kendilerinden daha pis bir şey olmayan bir parça pis kokulu su ve kandır. O halde insanın aklı, alçak toprak, değeriz su ve pis kandır.

Sonra o, ıslımezi, görmesi, korusunması, kuvveti, kudreti, eli, ayağı gözü, kulağı olmayan bir et parçası oldu. İnsanın bütün bu organlarını yaratan Allah Teâlâ'dır. Nitekim bunların hiç birisi topraktan, me-nide ve kanda olmadığı görülmektedir. Allah Teâlâ insanda garib ve şaşılacak şeyler yarattı. Fakat bunlarla kibirlenmesi için değil, yaratana bilip ona ibadet etmek için yarattı. Bunların hiç birini insan kendi başına yaratmadı ki, bunlarla kibirlensin.

Nitekim Âyet-i kerîmede: «Sizin aslanız olan Adem'i bir topraktan yaratmış olması onun kudretine delâlet eden âlâmetlerdendir. Souda da siz bir insan oluncu, çoğalıp yayılıyorsanız.» İnsanın ilk hali budur. Dâkkat edinle, bu kibirlenecek şey mi yoksa utanacak şey midir?

İnsanın ortadaki hali ise şöyledir: Onu bu dünyaya getirdi, ona bir müddet ömür verdi ve ona bu kuvvet ve uzuvları verdi. Eğer bütün işlerini onun eline verse, onu müstağni ve ihtiyaçsız yapıyodu olurdu; fakat o zaman insan hataya düşüp kendini bir şey sanırdı.

Bu hikmetle Allah Teâlâ insanı müstağni yaratmadı, belki ona aç, muhtaç, soğukluk, sıcaklık ve derilere, belalara müteakib yaptı; tepesinde yüzbin çeşit akıntı yarattı ki, hiçbir zaman helâk olmaktan; yahut kör, sağır, deli, hasta ve yaralı olmaktan, yahut açlık veya susuzluktan helâk olmaktan emîn olmasın. Onun faydasına acı ilaçlara koydu ki, zahmetsiz fayda olmasın. Zararını da tatlı şeylere koydu ki, lezzet aldığı bîr şeyin acısına çekmekten kurtulmasın. Hiçbir şey onun eline vermedi. Şöyle ki, bilmediği şeyi bilmek istese bilemez. Bildiği şeyi de unutmak istese unutamaz. Düşünmek istemediği şey, kalbine gelir ve düşünmek istediği şeyden de kalfi kaçır nefret eder.

Onu bu kadar acayıp şekilde ve olgunluk ve güzelliğe yarattığı halde, onu öyle arız yaptı ki, ondan sayısız, aşağı ve çaresiz hıktır şey yektir.

İnsanın son hali ise şöyledir: Ölüp gidecektir. Ne ıslımesi, ne görmesi, ne güzelliği ve kemali, ne de beden ve azası kalmayacaktır, belki öyle fena kokulu bir murdar olur ki, herkes ondan kaçır, yanından geçerken burnunu tutar. Topraktaki haşerenin, kurtların karnında pislik olup tekrar hor ve hakir olan toprak olur.

Eğer toprak olmakla iş bitse, yine iyi idi ve hayvanlarla beraber olurdu. Bu sandeti dahi bulamaz. Belki kıyamette dirilip dehşet ve korku makamına gönderilecektir. Şöyle ki, yarınmış gökleri, döşülmüş yıldızları, tutulmuş ay ve güneşi, yün gibi atılmış dağları, değışmiş yerleri, aleşten kemend atan zebanileri, ejderha gibi saldırap ateş saçan cehennemî görür; melekelerin elindeki kitaplarda ömür boyunca işlediği suçları, rezillikleri birer birer okuyup mahcup olur. Ona gel beri cevap ver! Filan sâil niçin şöyledir, filan yemeği niçin yedin. filan işi niçin yaptın, filan yerde niçin oturdun, niçin dardun, niçin baktın ve niçin düşündün? diyecekler.

Eğer Allah korusun, bu suallerin uhdesinden gelmezse, onu cehennemde götürürler. O zaman ne okıyır ben domuz, yahut köpek, ya-

hut da toprak olaydım, çünkü bunlar bu asıptan kurtalmışlardır, diyebiliriz. O halde hali köpek ve domuzun halinden daha kötü olabilecek bir kimseye kibirlenmek nasıl oliz olur ve övünmek ona nasıl yakışır? Eğer göklerin ve yerin bütün zerreçikleri onun musibeti için feriyat etseler, ve onun ayub ve saqlarının müşahidelerini okusalar, yine az olurdu. Hiç gördüm mü ki, bir padişah bir kimseyi hiyanet suçu ile yakalayıp zindana atsa ve onu asmak veya cezalandırmak endişesi olsa, o kimse zindanda övünüp kibirlenmekle meşgul olur mu? Bütün insanlar dünyada âlemleri yaratan padişahın zindanındadırlar. Ve sonsuz hiyanetleri vardır ve âkıbetlerinin neye varacağına da bilmezler.

O halde bu halleriyle kibir ve övünme olur mu? Kendini böyle anlayan kimse'nin bu marifeti onun müşahidi olur. Zira kibir maddesini onun içinden söküp atar, Hatta hiçbir kimseyi, belki hiçbir şeyi kendinden aşağı görmes. Hatta bu tehlikeye düşmemek için bir parça toprak, yahut cansız bir beden, yahut da taş olmak ister.

Amelî İbâk, her halükârda mütevazilerin yolunu tutmaktır. Resûlullah yerde yemek yerdi. Yemek yerken bir yere dayanmadı ve: «Ben de kulum, kulların yediği gibi yerim.» buyururdu. Selman'a (r.a.) bir yeni elbise giy, dediler. «Ben kulum, eğer mahşerde azat olursam, yeni elbise giymekten geri kalmazam.» dedi. Yine bû ki, namazın sırtlarından biri de, rûkû ve secde ile basıl olan tevazüdur. Zira secde, sırtlarının en şerefli olan yüzü, en aşağı şey olan toprağa koymaktır. Çünkü Arap milletinin kibri öyle bir derecede idi ki, sırtlarına eğmeğe bile razı olmazlardı. Bunun için secde onlara çok ağır gelirdi. Demek ki, kibrin emrettiği herşeyin aksini yapmak lâzımdır. Bu da, gerek şekille ilgili hususlarda, gerek dilde, gerek göze, gerek durmağa, gerek oturmağa, gerek kuşanmağa gerekse bütün hareket ve duruşlara ait olan hususlarda olur. O halde bunlarla ilgili olan kibri kendinden zorla uzaklaştırmağa uğraşmalıdır ki, bu giderek kendine hay olsun. Kibrin eserleri çoktur. Biri, yanında olmayınca yalnız başına bir yere gitmek istemez.

O halde bunun gibi şeylerden kaçınmalıdır. Hasan-ı Basri, kendisiyle gitmek isteyenlere müsaade etmezdi. Kişinin arkasında kimse olursa göndü yerinde kalman, dendi. Ebu'd-Derda der ki, «Senân arkanda ne kadar çok adam yürürse, o kadar Allah'tan uzak olursun.» Resûlullah bazen insanların arasında yürürdü, bazen de onları öne geçirip kendileri onların arkasında yürürdü. Kibrin diğer eseri de; kibirli olanlar, insanların, kendi âlemlerinde ayakta durmalarına ve önlerinden geçerken ayağa kalkmalarını isterler. Resûlullah kendisi için ayağa kalkmalarını sevmezdi. Hz. Ali buyurur ki: «Cehennemlik görmek isteyen, karşısında bir kimse ayakta dururken oturan kimseye bakmın.»

Kibrin eserlerinden biri de, çok kibirli olduğu için kimseyi ziyaret etmez. Süfyan-ı Sevri Mekke'ye gelince, İbrahim-i Edhem onu çağırıp gelsin, bîze hadis rivayet etsin dedi. Süfyan kabul edip gelince, İbra-

hım, gayem onun tavazusunu denemektir, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, bir fakirin kendisinin yanında oturmasına istemektir. Resûlullah elini fakire verirdi ve fakir elini çekmeden o elini çekmezdi. Herkesin kaçıp saklandığı hasta ve dermansızları yanına çağırır, onlarla beraber yemek yerdi.

Kibrin eserlerinden biri de, kendi evinde ışık görmemektir. Resûlullah hane-i saadetlerinde vaki olan her işi yapardı. Bir gece Ömer bin Abdülaziz'in misafiri vardı. Tesadüfen kandil sönüdü. Misafir, kandilin yağı kalmamıştır, getireyim mi? dedi. Ömer hayır, misafire hizmet yaptırmak mürettefan değildir, dedi. Misafir hizmetçiyi uyandırıyor mu? dedi. Ömer hayır, yeni uykuya daldı, uyandırma dedi. Sonra Ömer kendisi kalkıp kütüğü getirdi ve kandile yağ koydu. Misafir, ey müminlerin emiri yaği kandilin mi getirdin? Evet, yaği getirmeye giderken Ömer'dim; yaği getirdim yine Ömer'im, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, ihtiyaçlarını evine bizzat götürmemektir. Resûlullah bir şeyi eve götürürken birisi elinden almak istese vermezdi ve: «Eğyayı sahibinin götürmesi daha iyidir.» buyururdu.

Ebu Hüreyre (r.a.) Şehrin emiri İken odunu sırtına yükleyip pazara giderdi ve yolda emrinize yol verin, derti, Hz. Ömer çarşıda eli sol eline ve kamçısını da sağ eline alırdı. Kibrin eserlerinden biri de, süslü elbiseler giymekten dışarı çıkmamaktır. Hz. Ömer'in eline kamçısını alıp ve ondört yaması bulunan ve yamaların basısı sahtiyan olan bir elbiseyi giyip çarşıda dolaştığını görürlerdi. Hz. Ali bir adli elbise giyerdi. Onu, niçin bunu giyersin diye ayıbladıklarında, «göslü bununda hududu ve mütevazı olur. Başkaları da bunu görür ve adli elbise giyer. Bununla fakirlerin gönlü hoş olur», dedi. Tavuz diyor ki: «Elbiseni yıkadığım zaman, kirleninceye kadar birkaç gün kalbimde yerinde bulunuyorum. Yani yıkanmaz elbise ile kalbimde kendimi beğenme ve kibir gördüyorum demek istedim»

Ömer bin Abdülaziz halife olmadan önce bin altına bir elbise almazdı. İyi elbisedir. Fakat daha da yumuşak olmalıdır, dedi. Halife olduktan sonra beş akçeyle bir elbise aldı. İyidir, ama daha adilsizdir dedi. Bunun üzerine bunun sebebini sordular. Dedi ki: «Allah Teâlâ bana böyle bir nefis vermiştir ki, bir şeyin lezzetini görünce, çabuk ondan vazgeçer ve bir şeyin lezzetinin ötesindeki dereceyi ister. Şimdi halifeliğkten sonra lezzetini görecek bir derece yoktur. Onun için ebedî padişahlığa taliftim» dedi. Zannetme ki, bütün güzel elbiseler kibrden ileri gelir. Zira bazı kimseler herşeyin iyisine râğbet ederler.

Bunun alameti, yalnız İken de iyi elbiseyi sevmektir. Bazı kimseler de, eski elbiselerde de kibrdenir. Zira onunla kendini zahid gösterir. İsa (a.s.) buyurur ki: «Neden ahid elbisesini giyersiniz de, kalbleriniz kart çeklinde olur? Beylerin elbisesini giyin de, kalbleriniz Allah korkusundan yumuşak olsun.»

Hazret-i Ömer (Radıyallahu anı) Şam'a girince, üzerinde yarık yamalı elbise vardı. Kendisine: Burada dilganlar vardır, iyi elbise giyersiniz ne olur? dediklerinde, Hz. Ömer: «Allah Teâlâ 'İn İslâm ile

şerhlendirirdi. İslâmdan başka hiçbir şeyde şeref istememe, dedi. Hülâsa tavuzu elbetine giirmek isteyen kimse için en önemli, Resûlullah'ın hal ve hareketlerini bilip ona uymaktır.

Ebu Said-i Hudri der ki: «Resûlullah hayvanlara yem verirdi, devesini bağlarında çevi süpürürdü; koyunu sağardı; ayakkaheasını dikerdi, elbisesini yamalırdı, hizmetçisiyle yemek yerd; hizmetçisinin yapamadığı işte ona yardım ederdi; pazardan, çarşıdan birşeyler alıp abasına koyup evine getirirdi; fakire, zengine, küçüğe, büyüğe, önce kendi selâm verirdi; mübârek eliyle onların etini sakardı; köle, hür, siyah ve beyaz kimseler arasında ayırım yapmazdı; gece gündüz aynı elbiseyi giyerdi; her ikisini de toz toprağa bulamaş ve perçan halıyla giyerdi; kim ona davet etse, giderdi; öndüne getirildikleri ne kadar az da olsa onu hakir görmezdi; gece yemeğini gündüz, gündüz yemeğini de geceye bırakmazdı: Güzel ahlâklı, cömert tabiatlı ve güzel adab-ı muâşeret sahibi idi; güler yüzlü, mütebessüm idi, fakat gülmezdi; üzgün idi, fakat asık yüzlü değildi. Mütevazı idi; fakat aşağılanmazdı. Heybetli idi; fakat hoşin değildi, cömert idi; fakat müsrif değildi. Herkese şefkat ederdi, saf kalbli idi. Daima başını ölüme eğerti, hiçbir şeye tama etmezdi. Dünya ve ahiret sandetini isteyen bu sınıflarda Resûlullah'a uysun. Bu sebeble Allah Teâlâ Resûlullah'a övüp: «Şüphesiz sen büyük bir ahlâk sahibisin.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyurdu.

Kibrin tafsilatlı tedavisi ise, onun kaynağına bulmaktır. Eğer sebebi (soyu) sebebiyle ölüyorsa, Allah'ın (bu husustaki) beyanına düşünmelidir. Nitekim buyurur ki: «Semin aslın topraktan ve neslin menî'dendir.» O halde semin baban menî, deden de topraktır. Bu ikisinden daha aşağı bir şey de yoktur. Eğer arada meniden başka babalar da vardır dersin, arada koyu kan, et parçası ve nice rezillikler daha vardır, niçin onlara bakmıyorsun. Ne hayrettir ki, eğer baban toprak eleylecek, yahut hacamatçı olsaydı, eli toprağa ve kana bulatmıştı için utanırdın. Sen kendin toprak ve kandan yaratılmışsın; niçin övünüyorsun? Bu husus anlaşılınca, semin halin şu kimsenin haline benzer. Kendini yüksek böldüğü halde, iki kimse onun köle olduğuna ve filan hacamatçı (kan alıcı)nın oğlu olduğuna şahitlik ederler.

Hal böyle olduğunu öğrendikten sonra artık kibirlenmeğe cesaret edemice. Şunu düşünmelidir ki, soyu ile övünen, başkasıyla övünememiş olur. Oysa üstünlük sende olmalıdır. Zira insan plâğılıktan olan kurdan, at plâğılıktan olan kurda üstünlüğü olur mu?

Kibrin ikinci sebebi güzelliştir. Eğer güzellik sebebiyle kibirleniyorsa, kendi içindekilere bakın, ne rezillikler ve çirkinlikler vardır. Yine kendi karında, mesanesinde, damarlarında burnunda, kulağında ve bütün uzuvlarında ne rezillikler vardır. Her gün iki defa kendini bu rezilliklerden temizliyor. Eğer temizlemese, kimse ona bakamaz ve kokusunu duymaya dayanamaz. Oysa o, daima o çirkinliklerin hamallığını yapmaktadır. Sonra hayız kanıyla meniden yaratıldığını ve sidik yolundan geçip yine oradan vücûde geldiğini gördüğüne getirmelidir .Tavus (r.h.a.) bir kimsenin sahnarak yürüdüğünü görün-

ce, bu salmış karnunda ne olduğunu bilen kimsenin işi değildir, dedi. İsançla eğer bir gün kendini yakayıp temsilemezse, bütün mezheplerden pis olur. Zira mezheplerde kendisinden çıkan şey kadar çirkin bir şey yoktur. Onun güzelliği varlığından değildir ki, onunla övünsün.

Başkalarının çirkinliği de onların varlığından değildir ki, onun için ayıblansınlar. Güzellik ve parlaklığa güvenilmez, zira bir defa hastalanmakla o güzellik gider. Meselâ, çiçek çıkarsa, bütün insanlardan çirkin olur. O halde bu gibi şeylerle kibirlenmek yakışmaz.

Eğer kuvvetiyle kibirleniyorsa, düşünün ki, bir damarına bir hastalık gelirse, ondan acısız kimse olmaz. Bir sinek onu ısırsa ondan acı duyar. Burnuna bir sivrisinek, yahut kulağına bir karınca girse, çaresiz kalır ve belâk olur. Ayağına bir diken batsa yerinden kıpırdamaz. Bilhassa çok kuvvetli olsa da, öküz, eşek, fili ve arslan ondan daha kuvvetlidir. Öküz ve eşekte daha çok bulunan bir şeyle övünmek gerekir.

Eğer zenginliğini, köle ve hizmetçilerin çokluğu, yetki ve hüküm ile kibirleniyorsa, bunlar onun zatından ayrıdır. Mah çalınca, görevinden atılca, ne yapabilir? Sonra çok yabudi vardır ki, ondan daha zengindir ve nice ahmak ve cahil kimseler var ki, makam ve görevi onunkinden daha yüksektir.

Velhasıl senden olmayan bir şey senin değildir. O halde bu arıtların hepsi emanettir. Zira hiçbirisi senden değildir. Kibirin sebeplerinden bazıları da ilâh ve ibadettir. Bunlarla yapılan kibirin tedavisi bu öncüklerden daha zordur. Zira ilim kemaldır ve Hak Teâlâ katında büyük ve azadır; Allah Teâlâ'nın afâtlarındandır. Bu itibarla alimin kendine değer vermemesi zordur. İlim ile olan kibirin tedavisi İki şekilde olur:

Birinci şekil: Ahiret gününde alimin mes'uliyeti ve tehlikesi büyük olur. Zira cahilin bazı şeyleri af olur. Fakat alimin af olmaz. Alimin suç ve cinayeti büyüktür. Alimin tehlikesi hakkında gelen haberleri düşünmelidir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Azim'de amel etmeyen alimi sırtında büyük kitaplar taşıyan bir merkebe benzeterek: «Merkeb gibi, kitabları sırtında taşıyorsa, (Cumâ sûresi, âyet: 5). Ve yine onu köpeğe benzettiğini düşün. Nitekim âyetle buyurur ki: «Oman hâli, üzerine varınca da, kendi hâline bırıksan da, dâlini çıkartıp soluyan köpeğin hâline benzer.» (A'ruf sûresi, âyet: 176). Yani amel etmeyen alim gerek bilsin, gerek bilmesin kendi huyunu bırıksın. Nitekim köpek gerek üzerine varınca, gerek varılmasın, solur. Eşek ve köpektен daha aşağı da ne olabilir. Gerçek şudur ki, eğer alim ahiret gününde kurtulamazsa bütün cennetler de ondan üstün olur, hayvanlar nerde kaldı! Bunun için sahâbeden kimisi keşke ben bir kuş olaydım, kimisi de «keşke ben bir koyun olaydım, beni bağladayıp yemey-dilere», derdi. Onunda akıbet korkusu olunca onu düşüncesinde kibrilenmeye imkân kalmaz.

Şöyle ki, kendinden cahil bir kimse görürse «ben anı günahında mıyızdır. Zira bilmiyor. O halde onun hali benden iyidir.» demelidir. Kendinden daha âlim bir kimse görürse «bunun hali benden iyidir; zira nice şeyler vardır ki, « bilir, ben bilmem» demelidir. Bir ihtiyar görürse, «bunun da hali benden iyidir. Zira ben çok ibadet etmişim.» demelidir. Bir çocuk görürse, bunun da hali benden iyidir. Zira bunun günahı yoktur, beninkî çoktur, demektir. Hatta bir kâfiri bile görürse kibirlenmemeli, «belki bu müslüman olup hüsnü hatılaya sahip olur ve benim senece ke küfürle bilebilir. Allah korusun», demelidir. Zira çok kimse, Ömer (r.a.) müslüman olmadan önce onu gördükleri zaman kibirlenirdi, oysa bu, Allah'ın ilminde hata idi. O halde saadet ahiret kurtuluşunda olup o da malum olmayınca, herkeş onun korkusuyla meğkul olmalıdır ki, kibirlenmeye hıkm kalmassın.

İkinci şekil: Düşünmelidir ki; büyüklük Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Kibirlenen kimse Allah Teâlâ ile çekişmeye girmiş olur. Allah Teâlâ kendisiyle çekişene düşman olur. Allah Teâlâ herkese: «Benim yanında kaymetiniz, kendiniz kaymet vermediğiniz zaman vardır», buyurur. Bu şekil, birinci şekilden daha kuvvetli ve tesirlidir. Zira bir kimse akibetinin hayır olup olmadığını bilmemesiyle kibir ondan zâil olur. Bu sebepten idi ki peygamberler mütevazî idiler. Zira Hak Teâlâ'nın kibri sevmeyişi bilirdi.

Abid olan kimse, abid olmayan bir âlime karşı kibirlenmemelidir. Zira belki onun üstün ilmi ona şefaatçi olur, onun günahını mahveder.

Resûlullah buyurur ki: «Âlimin, abide üstünlüğü, benim bir ashabıma üstünlüğüm gibidir.» Abid hali bilinmeyen bir cahil görürse, «belki bu benden daha büyük bir abiddir. Fakat kendini meşhur yapmamıştır.» demelidir.

Bir fasık görürse, vevase ve kötü düşünceler gibi batında çok günahlar vardır ki, zahırda olan fasıklıktan daha ağırdır. Belki benim batınımda bütün amelilerim yok edecek bir günahım vardır ve onun batınımda bütün günahlarına keffaret olacak iyi bir ahlâkı vardır. Belki o tevbe eder, hatimesi hayır olur ve benden de bir hata sadır olur ki, olurken imanımın tehlikeye düşmesine sebep olur; diye düşünmelidir. Velâhâki onun adı Hak Teâlâ yanında şakiler defterine yazılması mülmkün lken, kibirlenmesi gayet ahmaklıktan ileri gelir. Bunun için alimler ve şeyhler dalma mütevazî olurlar.

UCUB (KENDİNİ BEĞENME) VE ZARARLARI

Bil ki, ucub (kendini beğenme) kötü ahlâklardandır. Resûlullah buyurur ki: «Üç şey insanı helâk eder: Biri, bahillik; biri, nefsine uymak ve biri de, ucub (kendini beğenme) diye yine buyurdu ki: «Günah işlemesiniz de, sizin günahattan daha fena olan bir iş yapmanızdan korkarım. O da ucubdur.» Hz. Ali'ye «İnsanın iyi ne zaman kötü

«bur?» dediler. «İşini güzel zannettiği zaman. Bu zaman da ucub denir.» dedi. İbn-i Mes'ud der ki: Helâk olmak iki şeydedir: Biri ucub ve biri de, ümitsizliktir.»

Bunun için demişlerdir ki, ümitsiz kimse talepte gevşek olur, ucublu kimse ise, taleb'e ihtiyacı olmadığını sanır.

Mutarrıf (r.a.) der ki geceyi bağından sonuna kadar uykuda geçirip sabanıyın de künk ve korkulu olmak, benim yanımda bütün gece namaz kıpı seher vaktinde ucublu olmaktan sevgilidir. Başr bân Mansur bir gün gayet fazla namaz kıldı. Bir kimse onun ibadetine bakıp taaccub etti. Başr selâm verince: «Ey delikanlı, taacub etme! Şeytanın ne kadar ibadet ettiğini ve sonunun ne olduğuna bilirsine», dedi.

Bil ki, ucub bîr çok afetler doğurur. Biri kibirdir. Kendini başkalarından hayrî zanneder. Giderilmesiyle de uğraşmaz; kendini yarı-şanmış sanıp ibadete ihtiyacı olmadığını sanarak ibadete düşkün olmaz; ibadetin afetlerini bilmez ve öğrenmek de istemez. Kendini kuzursuz ve afetsiz zanneder. Bunlar kimin kalbinde zail olursa o, Hak Teâlâ'nın kendisine ihsan ettiği ibadet nimetiyle, Allah'ın mekrinden emîn olduğunu, onun yanında yeri olup üzerinde hakkı olduğunu sanır. Hatta böyle bir mertebeye gelir ki, o ibadet sebebiyle kendini övüp tenak göstermeye başlar. Eğer ilmini beğeniyorsa, kimseden bîr şey sormaz. Onun görüşüne muhalif bîr söz söylerlerse dinlemez, eski kaideden başkasının nasihatini kabul etmez ve (bu yüzden) bedbaht olur.

UCUB VE NAZLANMANIN HAKİKATİ

Bil ki, Allah Teâlâ'nın, ilm, ibadette başarı ve bunlara benzer nimetleri müyesser ettiği kimse, o nimetin elden çıkmasından, alınmasından korkarsa ucublu olmaz (kendini beğenmiş olmaz). Eğer korkmaz; fakat o ilm ve ibadet kendisinin sıfatı olduğu için değil, Allah Teâlâ'nın kendisine bahş ettiği nimet ve ihsan olduğu için sevinirse, yine ucub etmiş olmaz.

Eğer o ilm ve ibadet Allah Teâlâ'nın nimeti olduğu için değil, kendinin sıfatı olduğu için seviniyorsa ve onun elden çıkmasından da korkmuyorsa o kimse bu sıfatla ucub etmiş olur.

Eğer bununla kendinin Hak Teâlâ üzerinde hakkı olduğunu düşünüp kıldığı ibadeti Hak Teâlâ yanında makbul bilirse, buna idlal (nazlanma) denir. Çünkü kendini Hak Teâlâ yanında makbul ve naci, anlamış olur. Çünkü bîr kimse bîr kimseye bîrşey verir ve verdiği şey kalbinde büyük olursa, ucub etmiş olur, Eğer büyük olmasından başka hizmet ve karşılık da bekliyorsa buna da idlal denir.

Rasûlullah buyurur ki: «Bîr kimse kıldığı namazla nazlanırsa, o namaz onun başından yukarı yükselmez, göklere yükselmek nerde kahr.» Yine buyurur ki: «Kişinin güldü de takdiratına itiraf etmesi, ağlayıp da, ağlamasına büyük bîr iş sammasından hayırlıdır.»

UCUBUN İLACI

Bil ki, ucub sadece cehaletten ileri geldiği gibi, onun tedavisi de sadece marifetle olur.

Ö halde gece gündüz ilme ve ibadete çalışana deriz ki, senin ucubun, ilim ve ibadet senden esdir olduğundan dolayı ise ucub makbul değildir. Zira sen ilim ve ibadete yol olmuşsun. Yola ucub layık değildir. Zira yol musallihardır (başkasının emrindedir) (amel) iş yoluna sadır olmaz, belki yol arada vassıla olan bir alettir.

Eğer ilim ve gücümle¹ âlemda getirdim dersen, iş yaptığın kuvvet, güç, irade ve uzuvların nereden geldiğini hiç biliyor musun? Eğer ilim ve amel benim irademle oldu dersen, o iradeyi ve isteği sende kim yaratmıştır ve onu sana kim musallat kılmıştır ve onunla sana o işi yaptırmıştır. Zira kendisine bir istek musallat edilen kimseye bir melek gönderilir ki, ona muhalefet etmesi mümkün değildir. İstek ise kişinin kendisinden değil, belki kişiyi kahr ile bir işe sevkeden bir şeydir.

Ö halde bunların hepsi Allah Teâlâ'nın nimetleridir. Senin kendine ucub etmen, gayet cehaletten ileri gelir. Zira senin hiçbir şeye kudretin yoktur.

Ö halde tasccub Allah Teâlâ'nın ihsanına olmalıdır ki, çok kimseberi gafil edip onların isteğini yakışmaz işlere çevirmiş iken, sana kendi inayetinden tahsis ve temyiz kudretini verip (yi- isteği sana musallat etti ve seni kahr zinciri ile kendine, hazretine çaktı. Meselâ eğer bir padişah kendi kullarına bakıp onların arasından birine sebekesiz ve hizmetsiz bir eblise hediye etse, onun tasccubu kendine değil, padişahın, hakkın olmalıdır ona ihsan etmesi, onu diğerlerine tercih ve tahsis ettiği için olmalıdır. Ö halde eğer o kul derse ki, padişah haklıdır. Bende liyakat görmese o ebliseyi bana göndermesdi. Öne demir ki, o liyakatı nereden buldun? Eğer nimet ve liyakat ikisi de padişahın ihsanıdır derse, o zaman ucub mahal kalmaz. Şunun gibi olur ki, padişah sana bir at verince, ucub etmiyorsun. Sonra bir hizmetçi de verince, benim atım olup başkalarının olmadığı için padişah bana hizmetçi verdi, deyip ucub ediyorsun. Atı da padişah verince, atı ve hizmetçiyi birden vermiş gibi düşünülmelidir. Yine eğer benim Allah'a sevgim olduğu için beni ibadete muvaffak etmiştir dersen, o zaman denir ki, o sevgiyi senin kalbine kim attı?

Eğer derse ki, Allah Teâlâ'nın zatının celâlini ve sıfatlarının kemâlini idrâk ettiğim için, Allah'ın sevgisi benim kalbime atılmıştır. Cevabında denir ki, bu marifeti ve bu idrâkı sana kim verdi? Bundanın hepsi Allah Teâlâ'nın fazla ihsanından olunca, ucub, seni yaratan, bu sıfatları sende vücuda getiren ve sana kudret, irade ve istek veren Allah Teâlâ'nın ihsanına olmalıdır. Sen, ortada hiç bir şey değilsin ve sen Hak Teâlâ'nın kudret ve iradesine yol ve güzergâhtan başka bir şey değilsin.

Sual: Eğer bir kimse, yapılan ibâdeti ben yapmıyorum, hepâl Allah'a raci ise, neden sevâba kavuşuyorum. Kuşkusuz sevâp, ihtiyarımınla olan amelimin sebebiyle kazanılır, derse; cevâbında deriz ki, gerçek şudur ki, sen yalnız Allah Teâlâ'nın kudretine yolsun, başka hiç bir şey değildir. Âyet-i kerîme'de: «Sen atarken sen atmadın, doğrusu Allah attı.» (Enfal sûresi, âyet: 17) buyurulmaktadır. Fakat senin hareketini, ilim, kudret ve irâdeden sonra yarattığı için, hareketi kendin vücûde getirdiğini sanırsın.

Bu, anlaşılmaz söz ince bir ırdır. Fakat tevhid ve tevekkül bahsinde ona bir nevî işaretler yapılacaktır, inşaallah. Ama burada senin anlayabileceğin şudur: Farz edelim ki, amel senin kudretinle olur, lâkin senin amelin, ilimsiz, irâdesiz ve kudretsiz mümkün değildir. O hâlde senin amelin anahtarını bu üç şeydir. Bunların üçü de Allah'ın vergisidir.

O hâlde eğer sağlam olma, o hazinede sonsuz nimetler bulunsa, senin anahtarın olmadı için o hazineye ulaşamazsan, hazine sahibi anahtarını senin eline teslim etse ve sen o nimetlerden istediğin kadar alsan, bu nimeti el uzatıp aldığına değil, anahtarını sana verene havale edersin. Zira eğer anahtarını sana vermemiş olsaydı, o nimete el uzatmak mümkün olmazdı.

O hâlde önemli olan sana anahtarın verilmesi ve onun sebebiyle o nimete kavuşmandır. Demek ki amellerin anahtarını olan kudret ve onun sebepleri, Allah Teâlâ'nın vergisidir. O hâlde Allah Teâlâ'nın fazlına ve lisanına taaccub etmek lâzımdır, ki lûtf ve lisanının hazinesinin anahtarını sana verdi ve ona bütün fâsıklardan esirgedi ve günah anahtarını cedara verip ibâdet hazinesinin anahtarını onların yüzüne kapadı. Buna, eselde onlardan bir suç, senden bir hizmet olmaksızın sadece kendi adaleti ve lûtfu ile yaptı.

O hâlde gerçek tevhidî bilen kimsede hiçbir zaman ucub gelmez. Taaccub şöyledir: Akıllı fakir, câhil zengine nimet verdiğini tuhaf görüp ben akıllı olduğum hâlde nimetten mahrum edildim, der. Bunu düşünmüyor ki, akıl nimetlerin en büyüğü iken kendisine verilmiştir. Eğer malı da kendisine verip câhilîlikinden de mahrum etse, adaletine uygun olmaz. Belki şikâyetçi akıllıya, akıllı onun malına değışir mi? deseler, razı olmaz.

Yine güzelliğ ve cemâl sahibi fakir hanım, mal ve şymet sahibi olup da süreti çirkin olan hanımı görünce der ki, bu ne hikmettir ki, bu kadar nimet bir çirkin vermiştir. Takındığı ve giydiği şeyler, kendisinde olanların hepsinden iyidir. Eğer mal ve güzelliğin her ikisini de kendisine verselerdi, adaletine uygun olmazdı. Bu, şuna benzer ki, bir padişah, bir kimseye at verip bir diğesine de hizmetçi verince, at verilen kimsede taaccub edip der ki, at benim olduğu hâlde niçin başkasına hizmetçi veriliyor?..

Bu, gâyet cahâletten ileri gelen bir şeydir. Yine şuna benzer ki: Davud (s.a.s.) bir defa buyurdu ki: «Ey Allah'ım, hiç bir gece olmaz ki, Davud ailesimin her ferdi sabaha kadar namaz kılasın ve hiçbir

gün olmaz ki her ferdi oruç tutmasın.» Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Eğer benim tevfiküm (muvaffakiyet vermek) olmasa, bu hâl nerden nâsib olurdu? Şimdi biran seni kendinle bırakıyorum.» Davud (a.s.) biran kendi hâlinde kalınca, kendisinden, bütün ömrü boyunca nedâmetini çektiği bir yanlışlık sadır oldu.

Eyyub (a.s.) da: «Ey Allah'ım! Bu kadar bütün belâları benim üzerime yağdırıyorsun, yine de bir defa olsun kendi arzumu senin muradına tercih etmedim.» dedi. Birden bir parça bulut gördü. O buluttan bir münadî bir türlü sesle çağırıp dedi ki: «Ey Eyyub! Sen sabrı nerden buldun?»

Eyyub (a.s.) kuzuruna biledi ve başına toprak saçtı ve: «Ey Allah'ım! Benim sabrum senin lûtuft ve ihsanındandır.» deyip tevbe etti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer Allah'ın sıla üzerindeki lûtfu, ihsanından olmasaydı, hiçbiriniz kendini temizlemeye yol bulamazdı.» (Nur sûresi, âyet: 21).

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Hiç kimse kendi ameliyle kurtulamaz.» Siz de mi? Ya Resûlullah, dediler. «Evet, ben de ancak Allah Teâlâ'nın lûtuft ve rahmetiyle kurtulurum.» buyurdu. Bunun için sahâbelerin büyükleri, «Keşke toprak olaydık, yahut hiç olmayaydı» diyarlarda. Bu anlatışlarımızı anlatanlar, ucubla uğraşmaz.

ÖÖÜNÜLEN ŞEYLER

Bil ki, bazı kimselerin cehâletli o dereceye varır ki, kendisinde olmayan ve gücü ile ilgili bulunmayan şeylerde ucub eder. Meselâ grûğ, güzelliğ ve soy gibi. Bu büyük cehâlettir. Zîrâ âlim ve âbâd olan kimseler, eğer ilmi ben tahsil ettim ve ibâdeti ben yaptım deseler, onların hayâlinin biraz hakkı tarafı olur. Fakat ehlinde olmayan şeylere ucub etmek sadece ahmaklıktır.

Bazı kimseler mâlîmler ve sultanlarla ucub eder. Eğer onlarla cehennemde ne hâlde bulunacaklarını, kıymet gününde hâsımlarının kendileriyle nasıl alay edeceklerini düşünselerdi, onlardan utanarlardı.

Hattâ (soylarına) en şerefli Peygamberimizin soyu İken, onunla bile ucub etmek mânîkindir. Eraftan bazı kimselerin ucub o dereceye varmıştır ki, kendisi ne günah işlese, zarar etmez diye düşünür. Şu kadar idrâk etmiyorlar ki, babalarının ve dedelerinin aksini yaptıkları zaman, aralarındaki nesebi kesmiş olurlar. Zîrâ onlar şerefi nesebe değil, takvîda ve tevazuda bulmuşlar.

Bilhassa onların nesebinde cehennem küpeği olan kimseler de olabılır. Resûlullah nesebe övünmeyi yasakladı ve: «Bütün insanlar Adem'dir, Adem ise topraktan yaratılmıştır.» buyurdu. Bilâl (r.a.) namaz için ezan okuyunca, Kureyş'in ileri gelenleri dediler ki, bu sıyah köle kimdendir ki, bu kadar kıymetli olsun.

Bunun üzerine «Allah'ın yanında en kıymetli, en takvâlıdır.» âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Ne zaman ki, «Sen (Ey Muhammed)

yakın akrabalarını korkut.» (Şuara sûresi, Âyet: 214) Âyeti nakil oldu, Resûlullah Hz. Fatıma'ya: «Ey Muhammed'in kızı, kendi hazretliğine gör; yarın kıyamet gününde ben sana fayda vermemiş, Safiyye'ye de: «Muhammed'in halası, kendin hazretliğini yap; ben yarın sana yardım edemem.» buyurdu.

Eğer Resûlullah'ın akrabalağı akrabasına kâfi gelseydi, Fatıma şehidlik ve takvayı bırakıp dünyada rahat yaşardı ve her iki dünya da ma'mur olurdu. Gerçi akrabahkla şefaât ümidi fazla olur, fakat kabûl etmez.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaât edemezler.» (Enbiya sûresi, Âyet: 28). Şefaât ümidi ile emin ve rahat olmak, babası iyi bir doktor olan hastanın ona güvenip perhiz tutmayıp her bulduğunu yemesine benzer. Bilhassa bazı hastalar vardır ki, onun hastalağı ilâç kabûl etmez ve onun hakkunda üstad tabib bile fayda vermez.

O hâlde mînaç tabibin tedkikine müsalet olmazdır. Padîşahın yanında kıymetli olan, herkese şefaât edemez. Belki bazı kimseler olur ki, padîşah ona düşman olur, onun hakkında şefaât kabûl etmez. Allah Teâlâ'nın kızmadığı hiçbir günah yoktur. Fakat Allah Teâlâ gazabını örtmüştür. Belki senin küçük sandığın bir günahta Allah'ın daha çok gazabı vardır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz onu (iftiraya) kolay sanırsınız, oysa Allah'ın yanında büyüktür.» (Nur sûresi, Âyet: 15).

Bütün müslümanlar, müslümanlık sebebiyle şefaât ümitleri vardır. Yine herbiri de şefaât ümidi ile korkudan boş değillerdir. Korku ile ucub da bir araya gelmez. O hâlde müslümana ucub yaklaşmaz.

ONUNCU ASIL

GAFLET, DALÂLET VE GURUR

Bil ki, âkîret saadetinden mahrum olan, din yolunda gitmediği için mahru olmamıştır. Din yolunda gitmemesi, ya bilmediğindedir, yahut bunu yapamadığındandır. Yapamayan, nefsın arzularına esir olup ceunla başa çıkamadığı için yapamamaktadır. Bilmeyen de ya gâfil olduğu için bilmemiştir, yahut bilmiştir; fakat anlayışında bazı bozukluklar meydana gelmesiyle hak yoluna elden çıkarmıştır. Kadretsizlikten ileri giden çekâveti ise, anlatmıştık. Şu kimseye benzer ki, bir yokluğa çıkmak zorundadır. Fakat yolda çok zor ve aşılmaz geçitler olur ve kendisi de çok hayıf olduğu için o geçitleri aşamaz. Geçit dediğimiz, makam ve itibar, mal ve servet, mide ve fere arzularıdır. Bu anlatılan geçitlerden bazı kimseler, birini aşar, ikincisini aşamaz. Bazıları da ikisini aşar, üçüncüsünü aşamaz. Böylece bütün geçitleri aşmayan makradına kavuşamaz. Bilmemekten ileri gelen çekâvet ise, üç cinstir:

Biri, gâfil ve hırsız olmaktır. Buna câhiliyye denir. Bu, bir yol başında uykuya dalıp kervanı kaçıran ve eğer bir kimse onu uyandırmasa helâk olan kimseye benzer.

Bir cins de dalâletlidir. Ona da sapıklık denir. Bu da, maksadı doğru tarafına yönelen kimseye benzer. Ne kadar giderse, o kadar maksadından uzak düşer. Bu dereceye uzak dalâlet denir. Ama yolun sağına, yahut soluna sapmak da dalâletlidir; fakat uzak dalâlet değildir.

Üçüncü cins de, garurdur ki, ona aldanmak denir. Bu da şu kimseye benzer ki, hacca giderken sahrada hâlis altına ihtiyacı olacağını sanır. Bunun için her neşl varsa satıp hâlis altına çevirir. Fakat hâlis altın diye bildiği altınların hepsi kalp, yahut karışık ve geçersiz olur. Kendisi böyle olduğuna bilmiyor, hâlis altın elde ettiğini, bununla muradına kavuşacağını sanıyor. Sahraya ulaşıp altınları gösterince hiç kimse onlara bakmaz.

Bu yüzden kendisine hasret ve nedâmet gelir. Böyle olan kimseler hakkında şu âyet-i kerime nâzil olmuştur: «(Habîbim) "yaptıkları işler bakımından en çok ziyâna uğrayanları haber vereyim mi?" de. O kimselerin dünya hayatındaki çabalarını hep boşa götürüştür. Halbuki onlar iyi ve sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı.» (Kehf sûresi, âyet: 103 - 104). Yâni kıyamet gününde en çok hor ve zelil olanlar, dünyada zahmet çekip kazandıklarını sanıp da sonunda bütün yaptıklarının yanlış ve bâtil olduğunu gören kimselerdir.

O hâlde bu kimselerin takvânı şudur ki, önce sarraflık sanatını öğrenip ondan sonra altına elde etmek gerekirdi. Böylece hâlis altın, kalp olanından ayırabilirdi. Eğer bunu yapamazsa, bir sarrafa göstermek gerekirdi. Eğer onu da yapamazsa, bâri bir mehenk taşı ele geçirmeli idi. Sarraf dediğimiz, mürgül pir ve kâmil üstadıdır. O kimsenin pirlere dercesine erişmesi, yahut bir pirin hizmetinde bulunup vâki olan işlerini ona arz etmesi gerekir.

Eğer bu ikisini de yapamazsa, mehenk taşı onun şevvetlerinin gâlebesi ve nefsünün arzularıdır. Ona müreccat etmelidir. Nefsünün meylettığı her şeyin bâtil olduğunu bilmelidir. Gerçi bu mertebede de yanlışlık olur, fakat ekseriya doğru olur. Şekâvette birinci asıl olan bilmezlik bu üç cins raci olunca ve bu üç cinsin tafsilâtı ve ilâcını bilmek farz olup birinci asıl yolu bilmek, ondan sonra yola girmektir. Bunların ikisi de hâsıl olunca geride bir şey kalmaz.

Bunun için Ebû Bekir Sıddık (r.a.) duasında bunlarla yetilip: «Allahım, hakkı hak olarak bize göster ve ona uymak için kuvvet ve kudret nâsib et!» derdi. Anlattığımız asıllarda hak yolunda olmanın ilâcını beyân ettik. Şimdi de onu bilmemenin ilâcını beyân edelim, inşallah.

GAFLET VE CEHALET İLÂCI

Bil ki, insanların çoğu gaflet sebebiyle hicapta (Allah'tan ayrı) kalmazlardır. Yâni doksan dokuzu gaflet hicabında kalmaktadırlar. Gaf-

İhtin mânası Ahiret hallerinin tehlikesinden habersiz olmaktır. Eğer habersiz olsalardı takaslat etmezlerdi. Zîrâ insan, öyle yaratılmıştır ki, tehlike gördüğü yerden birçok sıkıntılara katlanmak pehvasına da olsa kaçar. Fakat bu tehlikeyi görmek, ya insanları dine dâvet eden peygamberlerdeki nübüvvet nuru ile, ya da peygamberlerin varisî olan âlimlerin ilmiyle görmek mümkün olur. Seferde uyuya kalmış kimse-
nin ilacı ancak şefkatli, uyanık bir kimse'nin yetiştirip onu uykudan uyandırmasıdır. O şefkatli kimse dediğimiz peygamberler ve onların vekilleri olan âlimlerdir.

Bütün peygamberler gaflet uykusunda olanları uyarmak için gönderilmişlerdir. Nitekim Hak Teklîf buyurur ki: «Rabaları uyarlama-
mış, gaflette olan bir kavmi uyarmak için seni gönderdik.» (Yâsîn sûresi, âyet: 6). Yine buyurur ki: «Senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olanları —belki hâşşyet olurlar diye— uyarmak için seni gönderdik.» (Kasas sûresi, âyet: 45). Yâni, ya Muhammed, insanları gaflet uykusundan uyarmak ve insan elbette zarardadır demen için seni gönderdik.

Zîrâ onların herbîri cehennem kenarı üzerinde yaratılmıştır. Âyet-i kerîmede: «Artık kim azgınlık edip kâfir olursa, (âhiret yerin-
de) dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz cehennem öyle kimselerin varacağı bir yerdir. Fakat kim Rabbi'nin azametinden kendini, nefsi ve şehvî arzularından alıkoynmuşsa, mutlaka onun varacağı yer cennet olacaktır.» (Nâziât sûresi, âyet: 40-41) buyurulmaktadır. Yâni dün-
yaya yönelip arzularına uyan mutlaka cehenneme düşer. Zîra nefsi arzular bir hâsardır. Cehennem ise üstü örtülün kuyudur. O hâsır üze-
rinde yürüyen mutlaka kuyuya düşer. Arzularına muhalefet eden de cennete girer. Şehvet ve arzular; cennet yolu üzerinde geçitler dura-
mundadır. O geçitleri aşan mutlaka cennete girer.

Bunun için hadîste: «Cennet sevilmeyen şeylerle, cehennem de şehvet ve arzularla kuşatılmıştır.» buyurulmaktadır. Bunun için çökte yaşayan Araplar, Kürtler, Türkmenler ve aralarında âlim bulunma-
yan kavimler gaflet uykusunda kalmışlardır. Zîrâ kimse onları gaf-
let uykusundan uyandırmamıştır.

Onlar gaflette kalıp âhiret tehlikesinden habersiz kalınca din yo-
lunda gitmezler. Köylerde yaşayanlar arasında da âlimler az bulunur. Zîrâ köy mezar gibidir.

Hadîste: «Zîrâatla eğrişen köylüler, mezarındaki ölümler gibidir.» buyurulmaktadır, fakat bulundukları şehirde minbere çıkıp vaaz ya-
pan âlim, vâiz olmasa, yahut o şehrin âlimleri dünya ile meşgul olup dinin derdiyle meşgul olmazlarsa, onlar da gaflette kalırlar. Zîrâ bu kabil âlimler kendileri de gaflet uykusundadır. Başkalarını nasıl uyan-
dırabilirler?

Eğer bir şehrin âlimleri minbere çıkıp sermayesiz vâizlerin vâiz
gibi secdeler, gârib sözler, acayip nûkteler beyan edip rahmet va'd eden

sözleri zikredip insanlara sıfatı ne olursa olsun, rahmet olunsun diye ümit verince, bu kimselerin hâli, gafîl olanların hâlinden beterdir.

Bunların hâli şu kimsenin hâline benzer ki, bir yolun başında uyur. Bir kimse yanına gelip ben onu uyandıracağım der ve ona bir şarap verir ki, sarhoş olup kendinden geçip düşer kalır. Bu bedtaht bundan evvel, ne çeşit bir ses duyarsa uyanacak durumda idi. Şimdi ki hâlde ise başına eli tekme vursalar haberi olmaz. Cahil olan kimse bu meclislerde bulunursa, öyle olur ki, ondan sonra âhiret endişesi kalbine girmez. Ona ne söylerlerse, «Allah Teâlâ'nın keremi, rahmeti çoktur. Benim günahım ona ne zararı vardır. Onun cenneti içinde yerleşmiş bulunmamaktan cennet geçiştir.» der. Bunun gibi nice saçma sapan fikirler dimağında yer tutup hiç nashat kabul etmez. Böyle olan vaiz, insanların dinini yıkan, kanlarına giren deccâldır.

O şu doktora benzer ki, harareten ölmek üzere olan hastaya şifâdır diye bal yedirir. Evet, bal şifâdır, fakat soğukluktan olan hastaya şifâdır. Allah Teâlâ'nın rahmetine ümit ve ricâyı artıran eserler ve hadislerin hepsi de şifâdır.

Fakat bütün hastalara değil, Ki hastaya şifâdır. Biri, o kadar günah işlemiştir ki, Allah Teâlâ'nın affından ümidini kesmiş ve ümitsizlikten tevbe etmeyip benim tevbeni hiç kabul olmaz diye zanneder. Onun hakkında şu âyet-i kerime şifâ olur: «Ey Resûlüm, onlara söyle: Ey kendilerine zulüm eden kullarıma, benim rahmetimden ümidinizi kesmeyiniz.» (Zümer sûresi, âyet: 53). Fakat bu âyete bağlı olan âyeti okumak şartıyla: «Size azab gelmeden önce Rabbinize dönünüz, kendinizi ona teslim ediniz. Sonra olacak tevbeniz fayda vermez ve Kur'an-ı Kerim'in güzel âyetlerine uyunuz.» (Zümer sûresi, âyet: 54) Biri de korku gâlib olmuş ve ibâdet etmekten hiç rahatlık bulmayan, kendini sıkıştırmakla helâk olacak dereceye gelen kimsedir. Meselâ, gece hiç uykuya uyumaz. Bunun gibi, korkunun yararsına, reca (ümit) merhem olur. Fakat ümit âyetleri, gafîl ve günaha cesaretili olanlar hakkında, yavaş kimsenin yararsına tuz ekmek gibi olur, yarayı azdır.

Nitekim tabîbın harareti bal ile tedavi etmesi, hastanın kanına girmek olur. Bunun gibi, zikri geçen âlim de insanların kanına girmiş olur, deccâl ve şeytana arkadaş olur. O kabil âlimlerin bulunduğu göñre şeytan gitmez. Zîrâ onun vekâleti kâfi gelir.

Ama vâizin sözleri şeriatın kurallarına uygun olup korkutucu ve uyartıcı olur, fakat hareketleri sözlerine muhalif olup dünyaya düşkün olursa, onun vâ'ziyle kimsenin gafleti gitmez. O, şu kimseye benzer ki, önüne bir tabak badem helvasını koyup istâhla yer ve: «Ey insanlar, zihar bu helvanın yanına kimse yaklaşmasın. Bunda zehir vardır.» diye feryâd edip çağırır. Onun bu sözâ, insanların bu helvaya düşkünlüğünün artmasına sebep olur. Zîrâ derler ki, bu helvanın hep-sini kendisi yedin, kimse onunla yemesin diye bu sözâ söylüyor.

Ama eğer sözü ve hareketiyle şeriatın kurallarına uyar ve geçmiş büyüklerin hareketinde olursa ve eğer insanlar arasında kabul

gürüyorsa onun sözü ile gafiller gaflet uykusundan uyanırlar. Eğer haberi görmezse, gücü yettiği kadar arkalarından gidip evlerine girip onları doğru yola çağırmak farzadır.

Bütün bunlardan anlaşıldı ki, insanların birde dokuz yüz doksan dokuzu gaflet hıncındadır ve âhiret tehlikesinden habersizdir. Gaflet öyle bir hastalıktır ki, ilâcı gafli olan kimsenin elinde değildir. Zira gafli kendinden haberi olmaz, gafleti tedavi etmesi nerede kalır. O hâlde onun ilâcı âlimlerin elinde olur. Çocukların gaflet uykusundan uyanmaları anne; babalar ve öğretmenlerin sözü ile olduğu gibi, insanların gafletten uyanması da vâizlerin sözü ile olur.

Böyle âlim ve vâizler çok kıymetli olup az bulunduğu için gaflet hastalığı müzminleşip insanlar gaflet hıncında kalırlar. Âhireti dillerinin ucu ile anıp âdet olduğu için söylerler. Halbuki kalbleri onun müşâhede ve şâdetinden habersiz olur. Böyle uyarma ve uyarmamada hiç fayda yoktur. Allah Teâlâ daha iyi bilir.

DALÂLET VE İLÂCI

Bil ki, âhiret hâllerinden gafli bir grup insan daha vardır. Onlar, doğrunun aksine inandıkları için doğru yoldan uzak düşmüşler, dalâlet onlara perde olmuştur. Gerçeğin anlaşılmaması için bu kimselerden beş çeşit misâl verelim:

Birinci misâl: Bir senî insan âhireti inkâr ederler, insan öldükten sonra hiç olmamış gibi olacağına inanırlar. Tıpkı bitkilerin kuruyup, pürüyüp yok olduğu ve mumun sökülüp gittiği gibi. Bunun için takvâ gemini başlarından çıkarıp dünyada rahat yaşarlar ve peygamberlerin haber verdikleri, sadece insanların ve dünya nizamının ıslahı, yahut bu dünyada kâbar, makam, şöhret ve çevre elde etmek için olduğunu kölla ederler.

Bazen âkıdan, cennetnem dedikleri çocuğa «Eğer okula gitmezsen, seni farâklerin yuvasına hapsederler dedikleri gibidir», dediler! Bu bedbahşlar eğer anlattıkları misâle dikkat etmezler, anlarlar ki, çocuğun okula gitmemesinin zararı, fare yuvasına hapsedilmekten daha kötüdür.

Nitekim bâsiretili insanların, Allah'tan mahcub (ayrı olmak) olmanın zararı cehennem azabından beter olduğuna bilirler. Bunun sebebi, nefesine uyup kıymetli inkâr etmek, insanın tabiatına uygundur. Ahir zamanda bir çok insanların kalbine bu inkâr bâkim olur. Gerçi dilleriyle âkıdan söylemezler. Belki kendilerinden bile gizlerler, fakat onların muamelesi inkârlarına delil olur.

Zira onların âdeti şöyledir ki, dünyada gelecek zahmet korkusundan önceden çok sıkıntılar çekerler. Eğer onlar kalbünde âhiret tehlikesi inancı olsaydı, böyle rahat olmazlardı. Bunun ilâcı âhiret gerçeğinin onlara bilinmesidir. Âhiret gerçeğinin bilinmesinin de üç yolu vardır.

Birinci yol: Cennet ve cehennemde, hâat eden ve ısrâr edenin hâlini görmektir. Bu, peygamberlere ve velilere mahsturdur. Çünkü onlar gerçi bu dünyadadırlar, fakat fena ve kendinden geçme denden bir hâlin gelmesiyle öbür dünyanın hâllerini anlarlar ve görürler. Zîrâ bu görmeye perde olan hisler ve vehvâlerin meşgalesidir. Bu hususa kitabın başında biraz iğaret edildi. Ahirete imanı olmayan kimse'nin buna inanması nasıl mümkün olur ve nasıl bu mertebeye ulaşmak ister.

İkinci yol: Delil ve huccet ile insan hakikatının ne olduğunu bilir ve insan ruhunun ne olduğunu anlar. Çünkü insan ruhunun kendi sâi ile kâim bir cevher olduğunu, beden kalıbına, muhtaç olmadığını, beden kalıbının onun binak hayvanı ve vasıtası olduğunu bilir; cevun varlığının bedenlin varlığına bağla olmadığını, bedenlin yok olmasıyla o yok olmayacağına anlar. Gerçi bu da bir yoldur, fakat bu yol çok önemli ve çetindir. Zîrâ bu yalnız ilimde kök salan âlimlerin yoludur. Nitekim kitabın başında buna iğaret edildi.

Üçüncü yol: Avamın yoludur. Bunlara hakikati marifeti, Peygamberlerden, velilerden, ilimde kök salan âlimlerden ve bunlarla görüşüp sohbet edenlerden hâsil olur. Bu marifet nûruna iman denir. Kendisine pişkin bir pirin, yahut âbid bir âlimin sohbeti müyesser olmayan kimse çekâvet kerâhlığında kalır. Pir ne kadar âlim ve büyük olsa ondan sırâyet eden nûr da o kadar büyük olur. Bu itibarla en mutlu insanlar aşab-ı güzindir. Çünkü onlar Resûlullah'ı görmüşler ve onun sohbetiyle müşerref olmuşlardır. Onlardan sonra tabiinlerdir. Çünkü onlar da sahabe-i kirâm görmüşlerdir.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «İnsanların en iyisi benim zamanında olanlardır. Ondan sonra, onlardan sonra gelenlerdir.» Kâmil mürşid ile âbid âlimin sohbetinde bulunan insanlar, şu çocuk gibi olurlar ki, baharın nerede yılan görse kaçtığına, yılanın yüzünden oturduğu meskeni bıraktığına defalarca görünce, o zarûri olarak yılanın zararlı olduğunu ve ondan kaçmak lâzettğini bilir. Hatta zararının hakikatını bilmeden yılanı nerede görürse tabiatıyla ondan kaçmağa başlar.

Bazen olur ki, yılanla zehir bulunduğunu ıktır, fakat zehrin adını bilip, hakikatını bilmes üken içinde büyük bir korku hâsil olur. Peygamberlerin sohbetinde bulunan kimse, yılanın soktuğu kimse'nin öldüğünü defalarca görünce zarûri olarak yılanın zararlı olduğuna anlayan kimse gibidir.

Bu mertebe yakın mertebelerinin sonudur. İlimde kök salmış âlimlerin delil ve hucceti ise, bu hâli görmemiş, fakat bir çeşit hayale insanın ve yılanın mişceri anlayıp aralarında zeddiyet olduğunu bulmuş kimse'nin hâline benzer. Bununla da yılanın zararlı olduğuna yakın hâsil olur, fakat müşahade derecesindeki yakın gibi olmaz. Büyük âlimlerden başka bütün insanların marifet nûru, salih âlimler ve veru' sahibî geyhlerin sohbetinden sırâyet etmektedir. En uygun ilâç da budur.

İkinci mesele: Bir sınıf daha vardır ki, onlar ne Ahireti inkâr ederler, ne de olacağına inanırlar. Belki hayatta kalıp için gerçeğini bilmek mümkün değildir, dediler. Şeytan —Özerine lânet olsun— onların kabline şu delili atar ki; dünya yakinen bilinmektedir. Ahiret ise, gizlilik vardır ve olacağı da şüphelidir. Yakini şüpheye geçişmek mümkün değildir. Onların bu delili batabdır. Zira yakın ehlince Ahiret yakinen bilinmektedir.

Bu şaşkınlara ilâci onlara: «İlâcın acılığı yakini ve katıldır, iyileşmek ise, şüphelidir. Yine içliyor. Denizde yücülük tehlikesidir, ve ticaret kazancı şüphelidir. Yine sefer yapıyor ve eğer bir kimsa, göyet susuz olduğun zaman sana, bu sudan içme, zira yılan ağzını bu suya sokmuştur, derse; su içmek lezzetli yakini ve kat'i; zahır ise şüpheli iken niçin o sudan el çekersin.» demektir. Eğer derse ki, bu yakini olan şeyi yapmamanın zararına katlanmak kolaydır. Ama zehir meselesi olursa, ölüme sebep olur. Ona dayanılmaz. Cevabında deriz ki, insan gibi dünya hayatı da yus yıldan fazla değildir. Bu da geçince, rüya gibi olur. Ahiret ise ebedidir. Ebedi azaba dayanmak mümkün değildir.

Eğer Ahiret hâllerini yalan çıkarsa farz et ki, dünyada birkaç günlük hayat olmadı. Nitekim önce yoktun ve sonra da yok olacaksın. Bunun için Hz. Ali bir mülhâde: «Eğer durum senin kâdî ettiğin gibi olursa hepimiz kurtulduk, eğer öyle değilse, biz kurtulduk, siz azaba düşer ediniz.»

Üçüncü mesele: Bir sınıf vardır ki, Ahirete inanır, fakat Ahiret veresiye, dünya da peşindir, peşin veresiyeden iyidir der. Bunu idrâk etmiyor ki, peşin veresiyeden ancak ikisi eşit olduğu zaman iyidir. Ama eğer veresiye bin, peşin de bir olursa, veresiyenin daha iyi olduğuna şüphe yoktur. Nitekim insanların çoğunun muamelesi böyledir. Bu kadarnı anlayamayanlar için bu da delilattendir.

Dördüncü mesele: Bir sınıf da vardır ki, Ahirete inanır, fakat bu dünyada bütün işler işlediği gibi olmakla ve dünya nimetlerini kendinde görmekle: «Dünyada mesul nimette isem, Ahirette de nimette olurum.» diye kâdî eder ve: «İlah Teâlâ bize inayeti verdi. Ahirette de böyle yapacaktır.» der.

Nitekim Kehf sûresinde haykır buyurulan iki kardeşin hikâyesinde bir: «Rahhîmin huzuruna döndürülürsem bile mutlaka bundan daha iyi nimetler bulurum.» (Kehf sûresi, Âyet: 36) dedi. Diğeri: «Rahhîmin yanında benim için mükâfat vardır.» (Fussilet sûresi, Âyet: 50) dedi.

Bunun ilâci, şöyle mülâhaza etmektir: Bir kimsenin azız bir eği ve zâhî bir kölesi vardır. Öğlunu hergün okula hapsedip öğretmesinin dövmesine ve ezasına mübâhelâ eder. Kölesini ise kendi hâline bırakır, istediği gibi, yazar.

Zira kölenin bedbaht olmasını düşünmez. Eğer bu kölenin elendisi kendisini sevdiği ve oğlundan heri tuttuğu için bunu yapıyor diye düşünürsen, bu ahmaklıktır. Hak Teâlâ'nın celsî Âdeti şudur ki,

dünyayı dostlarından esirger ve düşmanlarına bol verir. O kimsenin rahatlığı, tembellik edip bir şey ekmeyen ve harman zamanında mahsûl bekleyen kimsenin hâli gibidir. Oysa ekmeyenin biçmeyeceği malûmdur.

Beyinci misâl: Bir kısım da vardır ki, «Allah kerimdir, rahimdir. Cenneti kimseyle esirgemez.» der. Bu akıllılar şuna bilmes ki, sana bu kadar imkân vermiştir ki, bir tane ekersen, yediyüz tane alırsın. Az bir zaman ihâdet edersen, ebedî padişahlık ekle edersin. Bundan daha büyük kerem ve rahmet ne olur? Eğer kerem ve rahmetin mânâdan, ekmeden biçmek ise, o hâlde niçin dünyada ziraat ve ticaret yapıp rızık ararsın ve işsiz, güçsüz durmazsan.

Zâten Allah kerim, rahimdir ve tohumusuz da nebatı bitirmeye kâdirdir. «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah rızkını vermesin.» (Hûd sûresi, âyet: 6) dediği hâlde, onun bu keremine inanmayınca, âhiret için nasıl bu inanca beslersin? Oysa: «İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur.» (Necm sûresi, âyet: 39). Bu, gayet dâilletten îleri gelir. Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ahmak, nefsi, keyfine, isteklerine tâbi olan ve Allah'tan ihesam bekleyen kimsedir.» Bu, evlenip karısıyla buluşmadan, yahut buluşup da tohumunu atmadan çocuk beklemeye benzer. Şühhesiz buna yapan ahmaktır ve onun bu isteği sadece akılsızlıktır.

Bununla beraber Cenâb-ı Allah Kerim'dir ve tohumusuz da çocuk yaratmağa kâdirdir. Hanıms ile buluşup tohumunu eken ve Allah âfettir saklırsa çocuk olur diye ümit bağlayan akıldır.

Bunun gibi inanmayan, yahut inanıp da salih amel işlemeyen ve kurtuluş uman ahmaktır. İnansız da salih amel yapan ve son nefeste imanını selâmetle kurtarmayı uman kimse akıldır. «Allah bize dünyada iyilik verdi, âhirette de iyilik verir.» diyenler ile «Allah kerimdir, rahimdir.» diyenler Allah'a güvenmişlerdir. Allah bunların ikisini de yasaklayıp buyurmuştur ki: «Ey insanlar, Rabbinizden sakının ve ne babanız evlâdına, ne de bîzât evlâdan babasına hiçbir şeyle fayda veremeyeceği günden korkun. Şühhesiz ki Allah'ın (hesaba çekme) ve'di haktır. O hâlde sakın şeytan sizi (muhakkak bağışlar diye) Allah'a güvendirmesin.» (Lokman sûresi, âyet: 33).

KİŞİNİN KENDİNE HÜSN-İ ZAN ETMESİNİN ZARAR VE İLACI

Bil ki, kendine hüsn-i zan edenler mağrurdurlar. Bunlar, kendilerine ve amellerine hüsn-i zanda bulunup bunun âfetinden gâfil oldukları için kâlip olma hâliyle ayıramayan sanırlar. Çünkü onlar din yolunda sarraflığı tamamıyla öğrenmeyip renk ve şekle abdanmışlardır. İlim ve itâdetle uğrapp dâillet perdesini yartanlar çok az ve gayet nâdirdir.

Çünkü, insanların yüzde doksan dokuzu mağrur olanlardır. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Kıyamet günü Adem'e (a.s.): "Zür-

riyetinden cehennemlik olanları dışarı çıkar" denir. O da: "Kağıta kağır" der. "Dinde dokuz yüz doksan dokuzunu çıkar" demir. Bunlar ebedî cehennemde kalanlar değildir.

Belki cehennemde girmesi lâzım olanlardır. Zira bir sınıf, gâfil-ler; bir sınıf sapıklar, bir sınıf mağrurlar ve bir sınıf kendi taksi-ratlarına itiraf eden kusurlu ve şehvetlerine esir olanlardır. Kendile-rine bütün-ı zında bulunanlar çoktur; onların sınıfları hesaba gelmez, fakat onlar dört tabakadan harîç değildir. O tabakalar; âlimler, âbid-ler, sofiler ve senginilerdir.

Birinci tabaka: Âlimlerden bir sınıftır ki, bütün zamanlarını il-me sarf ederler ve bütün ilimleri tahsil ederler, amelde kusur edip el-lerini, dizlerini, göklerini ve feclerini günahlardan korumazlar. Ve şöyle zannederler ki, kendileri ilimde öyle bir dereceye ermişler ki, kendi emsâlleri asâp görmezler ve kötü muameleleriyle sorumlu tutul-mazlar. Hatta bütün insanlar onların gıptaıyla kurtulurlar.

Onlar şu hastaya benzer ki, kendi hastalığının ilimî mükiyle tahsil etmiş ve her gece sabaha kadar o ilimî tekrarılayıp ezberlemiştir: o ilimde bir kitap te'lif ederek hastalığın tedâvi şartlarını gereği gibi kavramıştır. Fakat hiç şurup içmeyip ilimin acısına sabretmiyor. Bir kimseye şurubun sıfatlarını tekrarlamak, nasıl fayda verir? Allah Teâlâ buyurur ki: «Şühâbela temizlenen kurtuldu.» (Â'la sûresi, âyet: 14).

Yine buyurur ki: «Nefsini arzularını vermeyen kurtuldu.» (Şema sûresi, âyet: 9). Yâni kurtulanlar, temizlenenlerdir, buyurmuyor. İlimi temiz tahsil edenlerdir, buyurmuyor. Ve cennete girenler, arzula-rına muhalefet edenlerdir, buyurmuyor. Arzularına muhalefet etme-nin farz olduğunu bilenlerdir, buyurmuyor. Bu gâfil, eğer bu gurura, ilmin fâziletî hakkında gelen haberlerden dolayı düğümlü ise, niçin amel etmeyen âlimler hakkında gelen haberlere bakmıyor?

Zira Kur'an'da onlar, sırtında kitap taşıyan epeğe ve boz köpeğe benzetiliyor. Peygamberimiz buyurur ki: «Amel etmeyen âlimi cehen-neme öyle bir atarlar ki, bel ve boynu kurdur. Epeğ delale dönderdiği gibi, ateş onu dâledir. Bütün cehennemdekiler etrafına toplanıp: "Sen kimsin ve bu azâbın nedendir?" derler. Cevap verip der ki, ben ilimle amel etmeyen, buyurduğumu yapmayan âlimim.» Resûlullah buyurur ki: «Kıyamet gününde ilimle amel etmeyen âlimlerin azâ-bından daha büyük azâb yoktur.» Ebu'd-Derdâ (r.a.) der ki: «Bilme-yenlere bir defa yazıklar olsun. Bilip de yapmayanlara yetmiş defa yazıklar olsun.» Zira ilmi kendisine şahid olur.

Bir sınıf da vardır ki, ilimde ve amelde kusur etmemişlerdir ve bütün şâhîrî amelileri yerine getirmişlerdir. Fakat kalb temizliğinden gâfil olmuşlardır ve içlerindeki kötü ahlâkı çıkarmamışlardır. Riyâ edip kibirlenirler. Kendi akraama hâsed edip rekâik isterler ve onla-rın kötülüğünü dileyip erâ ve sıkıntı çektiklerine sevinirler; üzüntüle-rile rahatlık bulurlar. Bu hadislardan gâfil kalmışlardır ki: «Rivâ-nen cu ağırsı yine şikâtiye ve: «Kalbimde zerre kadar kibîr olan cen-

nete girmez.» ve: «Ateş odunu yaktığı gibi, hâsed de insanı yok eder.» buyrulur.

Yine: «Allah sizin çekkinize bakmaz. Kalbinize bakar.» hadîsin-den de göfil kalmışlardır. O hâlide bu sınıf, bir tarafa bir şey ekıp de kendi ektiğinin kuvvetlenmesi için /o tarladaki dikenleri ve otları kökünden söküp atmayan belki bunlardan başkalarını kesip köklerini yerde bırakan kimselere benzer. Ne kadar çok kesse yine uzar. Kökû amellerin kökü de kötü ahlaktır.

O hâlide mühim olan kötü ahlâkı içerden izâle etmektir. Belki bu, içi pis, dışı mukemmel olan kimsedir. Dış kireçle badana yapılmış hâlâya; yahut dışı nakış ve süsle tezyin edilmiş, fakat içinde leş bulunan mezara; yahut damanda lâmba yanan karanlık eve benzer. Hazret-i İsa (a.s.), amel etmeyen ilimî temsil edip buyurur ki: «Bu eleği gibi olmayınız ki, elikten geçip geride köpeği kalsın.» Yâni hikmetli sözleri söyleyince, iyisi geçip kötüsü sizde kalsın.

Bir sınıf daha vardır ki, anlatılan ahlâkın kötü olduğunu, ondan kaçınmak lâzım geldiğini ve kalbi onlardan temizlemenin mühim olduğunu bilir. Fakat kendi kalbinin bunlardan temiz olduğunu ve kendisinin bu şeylere mübtalâ olmaktan uzak olduğunu sanır. Zîrâ onlar adı geçen ahlâkın ilmiî daha çok bilirler. Onlarda kibir eseri belirirce, şeytan onlara iğva verip der ki: «Bu kibir değîddir, belki dinin kıymetli olmasını istemektir; eğer senin kıymetin olmasa, İslâm dininin kıymeti de olmaz.»

Üstün elbâseler giyip iyi etlâra bânip sıkkı göründükleri zaman, şeytan iğva verip der ki: «Bu ziynet ve şöhret için değîddir. Düşmanların inâdinâdır. Bid'atçılar âlimleri süsü görürlerse, kör olurlar.»

Hâ Peygamberin, Hâ Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Hâ Ali'nin hâ-Evl ve onların yurtak elbâselerini unuttuysalar, Yurtak elbâselerle gezmeleri, İslâm dinini tahkir olduğunu; süsü gezmeleriyle de İslâm dininin izzet ve üstünlük kazandığını sanırlar. Onlarda hâsed zuhur ederse, bu İslâm dininin salâbetidir derler. Riyâ zuhur ederse, bu müstâmanların işine bakmak da bize aittir derler.

Bir sınıf da ilim hususunda yarıdır; tefsir, hâdis, kalb muamelesi ahlâk ve riyâzât yolu ilimleriyle bu kitapta anlatılan âhiret yolu, âhiret yolunun kıfeti ve kalbî murakabeinin yolu ilimleri gibi mühim olan ilimleri tahsil etmezler. Oysa bütün bu ilimlerin tahsili farz-ı ayndır. Bu ilimleri öğrenmezler ve bunları ilimlerden bilmezler. Bütün zamanlarını cedel, münazara, kelâm taassubu ve dünyadaki insanların düşmanlıklarına aitt olan fetvâ ilimleriyle geçirirler.

Hâlâsa onları dünyadan âhirete, hırsdan kanaata, riyâdan ihlâsa, gâfletten uyanmaya çağurmayan ilimlerle bütün zamanlarını geçirirler ve dünyada ilmin yalnız bûdikleri ilim olduğunu düşünürler: bu ilimlerden yüz çeviren kimsenin gerçek ilimden yüz çevirdiğini sanırlar. Bu bâtu iddiaların tafsilâtı «Hayal alımı'd-din» kitabının gurur bahsinde uzun uzadıya anlatılmıştır. Oraya müracaat edilsin. Zîrâ bu kitap onun tafsilâtını kaldırmaz.

Bir sınıf da va'z ümiyle şu şekilde uğraşırlar: Onların bütün sözleri zecî, şîr ve nükte şeklinde olur; yahut zanlı anlaşılmayan gö-rüp kelimeler kullanırlar.

Bu vâhizlerin maksadı insanları galeyâne getirip feryât ettirmek ve kendilerine azerin dedirttirip kendilerini övdürmektir. Şu kadarını an-lamıyorlar ki, asıl mühim ve en büyük gaye olan va'z ve nasihâta, din-leyenlerin kalbinde musibet atığını meydana getirecek ve âhiret teh-lükelerini hatırlayıp bu musibetin feryât ve figânlarıyla meşgûl olma-larını sağlayacak şekilde yapmaktır. Bu takdirde va'z ve nasihatî fer-yât ve figânla yapmak câizdir.

Ama va'z ve feryâdî âhiret için olmayan vâhiz sözleri emânettir, kalblerde tesîr etmez. Bu sınıfın mağrurları da çoktur. İzhârı uzun olduğu için kısa kesildi.

Bir sınıf da bütün vakitlerini zâhîrî fıkha harcamışlar. Şunu id-râk etmiyorlar ki, fıkham târifi, Sultanların, insanları idare etmek ve memleketin hudutlarını korumak için uyguladıkları kanundan baş-ka bir şey değildir.

Ama âhiret yoluyla ilgili olan ilim daha başkadır. O sınıf şöyle sanırlar ki, zâhîrî fıkıhta olan herşeyin âhirete faydası vardır. Oysa öyle değildir. Mîsâli şudur: Bir kimse, zenenin sonu gelmeden malını hanamına satarsa, yahut hanamının malını satın alırsa, zâhîr fetvâ-yag öre zekât kalkar. Yani dünyada ona için zekâtını vermedin? de-mezler. Zîrâ zekâtın farz olması zâhîrî mülkiyete bağlıdır. Sene ta-mamlanmadan da mülkiyet kalkmıştır.

Bazen bununla fetvâ da verirler. Fakat şu kadarını bilmeler ki, bu hileyi kullanıp böyle yapan kimse zekâtın kurtulmak için hile kullanan kimse de zekât vermeyen kimse gibi, Allah'ın gazâbundadır.

Zîrâ bahillik helâk edicidir. Zekât da bahillğin çirkinliğini hel-le edip temizlemek içindir. Helâk edici olan bahillik tabiata hâkim olundir. Bu hileyi yapmak da bahillğin tabiata gâlib olduğu içindir. Ö böyle bahillik tabiata galip olursa, helâk muhakkak olur. Kurtuluşa ermek mümkün olmaz.

Bunun gibi kariyyle geçimsizlik çıkarıp mehrinden ferâgat etme-i için onu rencide etmeğe çalışmak da hükûm meclisi ile ilgili olan zâhîrî fetvâyı göre bu ibrâ doğrudur. Zîrâ bu dünyada kadî ancak dile vâkıf olur, kalbe vâkıf olmaz. Fakat übûr dünyada bununla muahaza edilir. Zîrâ bu zoria olmuştur.

Yine kalabotuk içinde bir kimseyi utandırıp ondan bir şey almak, zâhîrî fetvâyı göre gerçî mübâhtir. Fakat hakikatte açık zulumdür. Zîrâ utanma kamçıyla kalbini incitip malını almakla, hakikî kam-çıyla eziyet edip malını almak arasında fark yoktur. Bunların mi-sâlleri çoktur. Zâhîrî fıkıhtan başka bir şey bilmeyen bu iddiada olup dinin sır ve inceliklerini anlayamaz.

İkinci tabaka: Abidler ve şehidler tabakasıdır. Onlardan da id-dia edip kendine hüsn-i zanda bulunanlar çoktur. Onlardan bir kıs-

mı mağrur olup fâzilet sebebiyle farzlardan mahrum olurlar. Meselâ bazı kimseler taharette kendilerine vesvese gâlib olduğu için namaz vaktini kaçırmazlar; taharet hususu için anılarına, babalarına ve kardeşlerine sert sözler söylerler, suyun necis olması uzak ihtimâl iken onlara yakın ihtimâl olur.

Fakat ülerine gelen bütün lokmaların helâl olduğunu iddia ederler. Hattâ açık haram olduğunu bildiği lokmalardan da kaçınmazlar. Yalın ayak yere basmazlar, fakat haram yerler ve sahabe'nin sıretini unuturlar.

Hız. Ömer: «Bir harama düşmek korkusundan yetmiş çeşit helâl bıraktım.» diyor. Bununla beraber, Hz. Ömer bir hristiyanın testisin-den abdest almıştı. Demek ki, bu sınıf lokma ihtiyatına taharet ihtiyatıyla değiştirmişler. Belki çamaşırcının yukadığı elbiseyi giymek onlardan büyük bir günahdır. Oysa Resûlullah kâfirlerin hediye olarak gönderdikleri elbiseleri giyerdi ve kâfirlerden ganimet olarak aldığı elbiseleri giymekten kaçınmazdı. Ve hiçtir zaman o elbiseleri yıkamalarını emrettiği rivâyet edilmektedir.

Hattâ kâfirlerin sîlâhını kuşanır ve orunda namaz kılarlar ve belki bu sîlâhın demirine verdikleri su, yahut yapışkan olarak, kullandıkları veya etrafındaki deri kısmı namazın şartına uygun olmamış demezdi. O hâle midesinde ve dilinde bunun gibi ihtiyatları yapmayıp diğer usuvlarında çeşitli ihtiyatları gözetken kimse şeytana maskara ve gülünç olur. Hattâ bütün şartları gözetse, fakat suyu kâfif etse yahut namaz vaktin evvelinden kaçırarsa, o aldanmışlardan olur. Bu asıl ihtiyatın izâhı taharet kısmında geçti. (Namaz vaktin evvelinden geçirmek Şâfi'ye göre mezmumdur. Hanefî imamlarına göre bazı vakitlerde tehir etmek müstehaptır. Nîkâh namaz bahsinde anıldı.)

Bir sınıf da vardır ki, namazın niyetinde onlara vesvese gâlib olmuştur. Defalarca secdâ tekkâr alıp ellerini salarlar. Bazen olur ki, bu şekilde birinci rekâtı temâatte kaçırmazlar. Fakat bu kadarını bilmiyorlar, namazın niyeti borç ödemek ve zekât vermek niyeti gibidir. Oysa onlardan hiçbirini niyetindeki vesvese sebebiyle zekâtı tekrar vermez ve borcunu tekrar ödemez.

Bir sınıfın vesvesesi de Fâtîha sûresinin harflerinde olur. Mahreçlerini ne şekilde çıkarayım, nasıl edâ edeyim ki, harflerin mahreçlerine riâyet etmiş olayım, der. Bu durumda kalbini mânaya vermelidir.

Söyle ki: «Elhamdû lîlâh» derken kalbinde olan şeyler tamamen güldür olmalıdır. «İyyake na'budu ve İyyake نستعين» yerinde bütün tevâd ve acz halinde olmalıdır. «İlâhina's-sarretel müstakîme» derken kalbinde sadece niyâz ve yalvarma olmalıdır. Ama kendisi bütün kalbini adâ geçen harflerin mahreçini verip veremediğine sarfoderse, bu tereddütte olur. Bu, padişah'tan bir şey isteyip «ey emîre» diyen ve tekrar tekrar bunu söyleyip harflerin mahreçini doğru söylemeye çalışan kimseye benzer. Bu durumda padişahın öfke ve gazâna müstahak olur.

Bir sınıf da hergün hatim yapmağa çalışır. Bir nefeste birçok âyetleri dil ucu ile çabucak okurlar. Fakat kâibîleri ondan gâfildir. Onların bütün maksadı kendilerine bir hatim daha sayıp bîz bu kadar hatim okuduk ve bugün bu kadar câz okuduk, demektir. Şunu bilmeyiz ki, Kur'ân-ı Azim içinde emir, nehiy, vâ'd (müjde) vâ'd (tehdit) misâli, vâ'z, korkutma ve uyarma bulunan Allah tarafından gönderilen bir kitaptır. O hâlde vâ'd (tehdit) âyeti gelince kalbine hep korku dolmalıdır. Vâ'z âyeti gelince bütün usuvları kulak kasılmasıdır. Bunların hepsi kalb hâlleridir, dil ucunu oynatmanın faydası yoktur. Onun hâli, şu kimserin hâline benzer ki, bir padişah ona içinde çeşitli emirler bulunan bir mektup yazar. O da, okurur, o mektup-taki fıkâreleri okuyup esberler ve onun manâlarından gâfil kalır.

Bir sınıf daha vardır ki, hacca gider, Mekke'de ikâmet eder ve bütün sene oruç tutar. Fakat kalbini ve dîni korumak suretiyle orucun hakkını gözetmez. Mekke'de harâm olan şeylerden sakınmakla onun hakkını gözetmez. Hac yolunda helâl rızık arayarak yolun hakkını gözetmez. Daima insanların kendilerini hacılardan saymalarını bekler ve bu kadar Vâkı'e'ye durduk, Kâbe'ye bu kadar mil mesâfede ikâmet ettik der. Bu kadarını bilmeyiz ki, Kâbe zevkiyle evde oturmak, insanlar beni (Kâbe'de) mücavir bilip bir şey versinler diye Kâbe'de oturmaktan hayırdır. Aldığı her lokma için, buna benden isteyiş aklıra korkusuyla bahillik eder.

Bir sınıf da, zahidlik yolunda giderler, eskî elbise giyerler, az lokma yerler. Onlar mal hususunda zahid iseler de, fakat makam hususunda zahid olmazlar. İnsanlar kendileriyle teberrük ettiklerine sevinirler.

İnsanlara süsü görünürler. Fakat bu kadarını bilmeyiz ki, makam ve itibarı, maldan daha zararlıdır. Makamı terketmek daha zordur. Çünkü makam ümidî ile bütün sıkıntıları çekmek kolaydır. Zahid, makam ve itibarı terkedendir. Bazen birisi bir şey verince, zahid değildir derler korkusu ile almaz. Ona, zahinde al, kabal et ve gizlice bir fakire ver deseler ona, onu öldürmekten zor gelir. Verilen şey helal de olsa, helâl insanlar zahid değildir, derler diye almaz. Bununla beraber hacca daha çok hürmet göstermek için, zenginlere fakirlardan daha çok hürmet edip riayet eder. Bütün bunlar, gururdan doğan şeylerdir.

Bir sınıf da, bütün zahiri amelleri yerine getirir. Hatta bir günde meselâ bin rekât namaz kılarlar ve binlerce tesbüh ve virdler okurlar; geceleri de oruç tutarlar; fakat kötü ahlâktan temizlenmek için iç tarafa bakmazlar. Onların içi kibir, hased, riya ve uculubalıdır. Genellikle bu kimseler kötü hayırlı olup Allah'ın kullarına hüsnâla hitap ederler. Senki hepıyla düşmanlığı vardır. Şunu bilmiyorlar ki, fena huy itâdeti yok eder ve bütün ibadetlerin başı güzel ahlâktır. Bu bedbaharlar göya kendi ibadetleriyle insanlara minnet ederler, celala hakir nazaryla bakarlardı ve kimse onlara dokunmasın diye insanlardan uzak dururlardı.

Şu kadarını düşünmeler ki, bütün abidlerin başı Muhammed Mustafa'dır (S.A.V.) Bununla beraber halî, memnûn ve güler yüzlü idi. Herkesin yanından kaçtığı kimseli kimselere, bendi yanında yer verip onunla ef' sukuprdı. Kendi üstâdının dükkânı üzerine dükkân açan kimseden daha ahmak kim var? Bu zavallılar, hem Muhammed Mustafa'nın Şeriatine uyup onunla amel etmeğe uğraşırlar, hem de onun siyretine muhalefet ederler. Bundan daha büyük ahmaklık ne olur?

Öçüncü tabaka: Sofiler tahakkandır. Hiçbir sınıf arasında sofiler arasındaki gibi batıl iddia ve gurur yoktur. Zira yol ne kadar ince, maksat ne kadar önemli olursa, şübhe ve gurur da o kadar çok olur. Tasavvufun başlangıcı üç dereceye kavuşmaktır.

Birinci derece: Nefsini yener. Onda ne şehvet, ne de huşm (kızgınlık) kalır. Şehvet ve huşm kalmamaktan gaye, bunlardan hiç eser kalmaz demek değildir. Belki gaye, huşm ve şehvetin mağlup olmaları ve şeriatın emri dışında tasarrufa kadir olmamalarıdır. Fethedilen kale sakinlerinin öldürülmemeleri, bunların eman dileyip hıyat ve inkiyat etmeleri gibi, onun da sinesinin kalesi, şeriat Sultanının eliyle fethedilmelidir.

İkinci derece: Bu dünya ve öbür dünya hatırından çıkmalıdır. Bunun manası his ve hayal âlemini geçmelidir, demektir. Zira his ve hayale gelen herşeye hayranlar da ortaktır. Zira hissedilen ve hayal edilenlerin hepsinde gûşun, ferah ve maddenin arzusu vardır. Cennet de hayal âleminin dışında değildir. Yön kabul eden ve hayalin ilgisini bulunan her şey onun yanında hakir olur. Badem helvası ile tavuk kızartmasına bulana, ot yemeği hakir olduğu gibi. Zira şunu anlamış olur ki, his ve hayale gelen bütün şeyler akılsız kimselerin nasihidir zaten: «Cennet ehlinin çoğu sade olanlardır» buyurulmuştur.

Üçüncü derece: Onu tamamıyla Allahın Cemal ve kemalî kışatmış olur. Bu da, ancak yön, yer, his ve hayalin onunla ilgisini kalmadığı zaman olur. Belki hayal ve histen meydana gelen ilmin onunla ilgisini, gözün sese, kulağın renge ilgisini gibi olur. Yani zaruri olarak ondan habersiz olur. Şüphâ (Merleyiş) bu dereceye ulaşıncı, tasavvuf derecesine ayak basmış olur. Bunun ötesinde Allah ile kendi arasında birçok makamlar ve halter vardır ki, onları ifade etmek zordur. Bazıları da hü-lûl ile ifade ederler. İlimde ayağı derin olmayan kimseye bu hal vaki olursa, o mananın tamamını ifade edemez her ne söylesen, açık küdür olur. Oysa o haddi zatında hakikîdir, fakat kendisi onu ifade etmekten acizdir. Tasavvuf yolunun sümûrâsı budur. Bundan sonra şu kimselerin gurur ve boş iddialarına bak ki, bazıları Seccade, hurka, deymen ve ifadelerden başka bir şeyi alamamışlardır. Tasavvufçuların ifadelerini kullanıp onların şekline büründüler. Tasavvufçular gibi Seccade üzerinde oturup başlarını önklerine eğdiler. Bazen hatırlarına vevvâ ve hayal gelince başlarını salladılar.

Bunlar, yaptıkları işin doğru olduğunu ve bir şeye ulaştıklarını iddia ederler. Bunlar, şu ihtiyar kadana benzerler ki, bütün acılığı ile

arzu ve başlık giyer; silah kuşanır; bahadırılar safında şirler okur ve onlar gibi davranır. Adını padişahın defterine yazdırmak için padişahın huzuruna çıkınca, padişahın adeti elbise ve şekle bakmayıp bahadırına delil ister. Onun soyunup bir kimse ile döğüşmesini emreder. Onun aldattığı zavıf bir ihtiyar kadın olduğuna görünce, emr buyurur ki onu fillerin ayakları altına atın; değerleri ondan ibret alıp hiç kimsenin onun gibi padişahın hizmetiyile alay etmeğe cesareti olmasın.

Bir sınıf daha vardır ki, bunlardan aciz olup onların zahir elbiselerini giymeğe ve eski harkalarını örtünmeğe yaramazlar. İnce kumaşlar, latif harkalar, koyu ve mavi elbiseler giyerler. Renkli elbise giyerek kıfayet eder sanırlar. Şunu bilmiyorlar ki, tasavvufçuların koyu renkli elbise giymeleri her zaman yıkanmak lüzumu olmaması içindir ve mavi elbise giymeleri de dindar musibete döştükleri içindir. Zira mavi elbise matem alametidir.

O bedbahtlar, elbise vıkamaga imkân bulamayacak kadar vahdet denizine dalmamışlardır, din yolunda matem renginde elbise giyecek kadar musibettede değildirlir; ve yurtları yerlere yama vurup hurka yapmaktan aciz değildirlir. Hatta yeni kumaşları bile bile parçalayıp yamalırlar. Demek ki dış görünüşte de tasavvufçulara uymamışlardır. Zira ilk önce harkayı giyen Hz. Ömer'dir. Onun kaftanında on dört yerde yama vardı ve yamaların bazısı sahtiyandı idi.

Bu insanlardan bir sınıf daha vardır ki, eski elbise giyemedikleri gibi, namazı eda etmeğe ve günahlardan kaçınmağa da dayanamazlar. Kendi şehvet ve şeytanlarının elinde esir olmalarındaki acizliklerini de iliraf etmezler önemli olan kâhtır, şekil değildir. Bizim kabimiz zaten daima namazdadır ve Allah ile beraberdir. Bizim bu amellere ihtiyacımız yoktur. Zira bu ameller nefislerimize esir olanların mücahadesi için emr buyurulmuştur. Bizim zaten nefsimiz Hâmiştür ve dîmlimide büyük havuz olmuştur: Bunun gibi şeylerde bozulmaz derler.

Abidlere baktıkları zaman, «bunlar üretilmiş içkidirler» derler. Alimlere bakınca, «bunlar dedi-kodu vadisine düşmüşler, hakikat ilminin yolunu bilmezler» derler. Şunu bil ki, bu grup katil (öldürölmesi) lâzım kâfirlerdir. Onların kâim ümmetin imanı ile helâldir.

Bir sınıf da vardır ki, tasavvufçuların hizmetini görürler. Gerçek hizmet, bir kimsenin kendini bir topluluğa feda edip kendi nefsini tamamıyla onların aşk ve sevgisinde unutmaktır. Bazı kimseler, Sofile-ri alel yaparlar, onlar sebebiyle mal kazanırlar, onları kendi maksat ve gayelerine vasfa yaparlar. Onların hizmetiyile şöhrat sahibi olup insanlar ona hürmet ederler. Kendinin insanlar içindeki şöhratine noksanlık gelmemesi ve pazarı bozulmaması için, nerde helal, haram bulursa, alır, onlara getirir. Bilhakkeldir ki, bu sınıf, aldanmışlardır.

Bir sınıf da vardır ki, onlar tamamıyla riyaset yolunda giderler, arzu ve şehvetleri yemmişlerdir, kendilerini tamamıyla Allah'a vermiş-

lar, fikir ve fikir için bir zaviyede oturup görülmeyen şeylerin ahvali-ne muttali olmağa başlamışlardır.

Şöyle ki, bir şeyden haberdar olmak isteseler, haberdar olurlar; kendilerinden bazı takasrat sadır olursa, Allah tarafından uyarılırlar; melekleri ve peygamberleri güzel sıratlarda görmeğe başlarlar. Bazen kendilerini gök yüzünde görüp meleklerin cevherini müşahade ederler. Bu mertebenin hakikati vardır, gerçeğe uygun olan rüyalar gibidir. Fakat rüya uyku halinde hayale gelir, anlatılan hal ise, uyanıklık halinde hayale gelir.

O insanlar bu hayalleriyle aldanıp yedi kat gökte ve yedi kat yerde olan şeyleri defalarca bize gösterdiler, derler. Zannederler ki, velilerin son mertebesi budur. Haberleri yoktur ki, Allah'ın acayip işlerinden denizden bir damla kadar bir şeye vakıf olmuşlardır. Onlar sanır ki, var olan şeylerin tamamı, yalnız onlara gösterilenlerdir.

Onlara bu mertebe müyesser olunca, sülûk ve cihat mertebelerini tamamıyla geçtiklerini iddia ederler. Sonra bunun zevinciyle uğraşıp çalıp aramakta ihmalilik yaparlar. Onların yenilmiş nefsi az kuvvet bulup tekrar ortaya çıkabilir.

Onlar ise, sanırlar ki, kendilerine o şeyler gösterildikten sonra kemale erişip kendi nefislerinden olmuşlardır. Buna güvenmemelidir. Onların kalbi eski halinden dönüp şeriate uymalıdır. Şöyle ki, kalbinde hiçbir muhalif sıfatın tasarrufu kalmamalıdır.

Şeyh Ebu'l-Kasım Gergani (r.h.a.) der ki: «Su üzerinde yürümek, havada gemmek ve gaybtan haber vermek keramet değildir. Keramet, kişinin kendi haliyle emredilmesidir, yani onun varlığı tamamen şeriatın emriyle itaat olması ve şeriatın emirlerinden başka ona hiçbir şey geçmemesidir. Bu mertebeye güvenilebilir.»

Amma öbür mertebenin tamamı şeytandan olabılır. Zira şeytanın da gaybtan haberi olur. Kâhın denilen kimseler de birçok gizli işlerden haber verirler ve onlardan birçok acayip işler sahur eder. Güvenilecek şey, yalnız kişinin, kendisinin ve arzularının aradan kalkıp onun yerine şeriatın yer almasıdır.

Eğer arsına binmesen, güm yeme ki, kalbindeki gazab küpeğini ayak altına alıp yenmek gerçekte arsına binmektir. Gaybtan haber veremediğine üzülme ki, gayb kendi aybındır. Kendi aybından haberdar olursan, gaybtan haberdar olmuş olursun. Su yüzünde ve havada yürüyemesen, üzülme ki, hayal ve hissin dışında zahır olan makamı seyrederken, su üzerinde yürümüş ve havada uçmuş olursun. Eğer tayy-i mekân edip büyük sahraları bir gecede geçemesen, üzülme ki, dünya vadilerinden geçip onları terkatamiş olursun, büyük sahraları geçmiş olursun. Eğer bir adımla bir ufu dağ aşmağa kadir olmasınca kaygı çekme, bir haram, yahut bir şühheyi geçersen, bir adımda bu ufu dağı aşmış olursun. Zira Hak Teâlâ Kur'an-ı Azim'de buyurur ki: «Fakat o, zor geçidi aşmaya girişemedi. O zor geçidin ne demek olduğunu sen bilür mü?» (Belad süresi, Ayet: 11-12). Adı

geçen insanların gururlarından bazı çeşitleri bu anlatılanlardır. Bunu tamamıyla anlatmak uzun sürer.

Dördüncü tabaka: Zenginlerin ve dünya adamlarının gururudur. Bu sınıf içinde gururlu ve boş iddia sahipleri çoktur. Bazıları malın mescid, kervansaray ve köprüye harcar. Bazen harcadıkları malı haramdan kazanmış olurlar. Fara olan onu sahibine vermek iken, sahibine vermeyip bunların yapısına harcarlar. Böylece günahları artmış olur. Ama kendileri iyi bir şey yaptıklarını düşündürer.

Bir sınıf da, helâlden kazanıp harcarlar. Fakat maksatları Allah için olmaz, riya olur. Bir dirhem harcarsa, adının tuğlaları üzerine yazılmasını ister. Eğer ona adını yazma, yahut başkasının adını yaz deseler, canına almak kadar ona zor gelir. Bunun riya olduğuna delil şudur ki, akraba ve komşularından bir ekmeğe muhtaç fakirler var iken, bu yapılara harcadığını bunlara vermek daha kolaydı iken, onlara vermez. Zira onların alınına «Bunu Şeyh filan yaptı. Ömrü uzun olsun», yazmak mümkün olmaz.

Bir sınıf da, bu yapılara helal mal ihlaslı olarak harcarlar. Fakat bunu mescedin nakış ve süslerine harcarlar ve iyi bir iş yaptıklarına sanırlar. Bilmemek ki, bundan iki kötülük meydana gelir: Biri, müslümanların kalbi, namaz içinde cennete meğul olur, hodu ve huşudan uzaklaşır. Diğeri de, onlar da evlerinde onun gibi nakış ve süs yapmayı arzu edip dünyaya meyli ve sevgileri artar. Oysa o kimse mescedi nakış ve tazyin etmekle iyi bir iş yaptığını sanar. Resûlullah (S.A.S.) buyurur ki: «Mescedlerde nakış ve tazyinat yaparsanız, Kur'anı yaldız ve tazyih ederseniz, sizin için korkunma. Zira mescedler, dünyadan nefret eden, ahirete rağbet eden kimselerle, hudd ve huşuan basıl olduğu kalblerle mamur ve müzeyyen olur. Kalbten hudd ve huşu izale eden ve dünyayı süslü gösteren herşey, yapan mescedi viran eder. Bu bedbaht, mescedi viran ettiği halde mamur ettiğini iddia eder.

Bir sınıf da, fakirlerin, kapısında bîrkimesini ister ki, filan kimse hergün şehrin fakirlerine bu kadar ekmek, yahut bu kadar akçe sadaka verir diye şehre yayılsın. Sadakayı meddahlara verir ki, her mecliste münafıklık yoluyla onu medhedip dua etsinler. Yahut hac yolunda, veya bir hanegâhta olan topluluğa harcar ki, onlar onu ta'rip ve medhû senasını yapsınlar.

Eğer sadakayı bir yetim, yahut bir mülkine ver, zira onların halini kimse bilmez, deseler, buna yanaşmaz. Zira orda medhû sona lezzetini bulamaz. Hal böyle iken, ahiret için iyi bir amel yaptığını sanır.

Bir kimse Bîr-i Haffiye: «Benim helâlden iki bin altınım vardır. Bununla hacca gitmek isterim.» diye danıştı. Bîr: «Görmek için mi, yoksa Allah rızası için mi gideceksin?» dedi. O kimse: «Allah rızası için gideceğim» dedi. Bîr: «Yürü, filan kimsenin borcunu öde, yahut filan yetime sadaka ver, yahut filan fakire ver, veyahut nûfus sahibi filan kimseye ver. Çünkü bir müslümanın kalbini sevindirmek farz haccın sonra yüz haccın üstündür» o kimse, kalblerde hac is-

teğini daha çok görüyorum, dedi. Bâîr: «O lutek şundan İleri gelir ki, o malı helâlden kazanmadan. Onu gayr-ı meşrûya harcamadan kalbin rahat etmez.» dedi.

Bir sınıf da, o kadar bahillirdir ki, zekâtta başka bir şey vermeye razı olmazlar. Zekâtı da verirken, talebeleri olan muallimlere verirler ki, onların cemiyetiyle kendilerinin hasmeti büyüsin. Müderrisler de kendi talebelerine verirler. Dersine gelmezlerse, vermezler. Bu itibarla zekât diye onlara verdiği bir vazife için verilmiş olur.

Onu, kendine talebelik yapmak karşılığında verdiğini bilirken, zekât verdiğini tasavvur eder. Bazen zekâtı daima pîrlerin hizmetinde olan kimselere verir. Onu da pîrlerinin aracılığıyla verir ki, onlara minnet etmiş olsun. Bir parça zekâtla ne gayeler elde etmeğe çabılır. Bazen bunlardan başka medhû sena, teşekkür ve dua da bekler. Hal böyle iken zekât verdiğini düşünür.

Bir sınıf da zekâtı da vermeyip durumlarını gizlerler ve zahidlik kâdila ederek geceleri namaz kılarlar ve gündüzleri oruç tutarlar. Onlar başı ağrıyıp da ilâci öksüzüne süren kimseye benzerler. Bu bedhaht bilmez ki, hastalığın sebebi bahilliktir, çok yemek değildir. Bahillığın ilâci de aç durmak değil, harcamaktır.

Dünya ehlinin bu gururları çok olur. Hiçbir sınıf bir nevi gururdan kurtulamaz. Ancak bu kitapta anlatıldığı gibi, ilim tahakkül etmiş olan; böylece taatın afetlerini, nefsin gururlarını ve şeytanın hile ve tuzaklarını anlamış olan; Allahın sevgisi onun kâlbine galib olup zaruret miktarından fazla dünya arzusunu bertaraf eden; ölümlü hazır bilip ölümsüz olduğundan başka bir şeyle meşgul olmayan kimseler müstesnadır. Bunlar da ancak Allah'ın kolaylık verdiği kimselere kolay olur.

Kîmya-yı saadet kitabının üçüncü rûkûdî tamam oldu. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. İnsanların en seçkini olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya, onun temiz aî ve ashabına selâm ve selâm olsun.

Dördüncü Rükûn

Münciyât

Kınyâ-yı Saadet kitabında dördüncü rükûn, Üçüncü rükûnde anlatılan geçitlerden kurtaranlar hakkındadır. Bunlara Münciyât denir. Bu rükûn da on asıldır: Birinci asıl, tevbe hakkındadır. İkinci asıl, asır ve şükûr hakkındadır. Üçüncü asıl, korûn ve ümit hakkındadır. Dördüncü asıl, fakirlik ve zahâdlik hakkındadır. Beşinci asıl, doğruluk ve ihlâs hakkındadır. Altıncı asıl, muhasebe ve murakabe hakkındadır. Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır. Sekizinci asıl, tevhid ve tevekkül hakkındadır. Dokuzuncu asıl, sevgi ve razılık hakkındadır. Onuncu asıl, ölüm ve ahireti hatırlamak hakkındadır.

BİRİNCİ ASIL

TEVBE

Bil ki, tevbe, Cenab-ı Allah'a rûcu etmeye denir. Müridlerin ilk adımı ve Sübûk ehlinin yolunun başlangıcı tevbedir. Hiçbir insanın tevbeden müstağni olması mümkün değildir. Zira yaratılışın başlangıcından sonuna kadar günahları temiz ve arınık olmak meleklerle mahsustur. Bütün ömür boyu muhalefet ve günaha gümûlmek de şeytana münhasırdır.

Tevbe hükmü ile günah yolundan taat yoluna dönmek de Adem (a.s.) ile onun çocuklarının halidir. Geçmiş takdiratından tevbe ile kendini hazırlayan kimse Adem'e (a.s.) olan nisbetini doğrulamış olur. Ömrünün sonuna kadar, zamanı günahlarla geçiren kimse de şeytana olan nisbetini doğrulamış olur. Ancak insanların bütün ömürlerinde taat üzere olmaları mümkün değildir. Zira ilk yaratılışında ekelik ve akılsız yaratılmıştır ve başkaca, kendisine şehvet ve arzular musallat edilmiştir.

Şehvetler ise, şeytanın aletidir. Şehvetlerin düşmanı ve meleklerin sürüncüden olan akıl ise, şehvetlerden sonra yaratılmıştır. Böylece, önce şehvetler insanı istila edip kalb kalesini zorbalıkla zabt etmişlerdir. Ve nefis onunla ülfet ve ünsiyet kurmuştur. Zaruri olarak akıl

ortaya çıkınca, bu kaleyi fethedip şeytan hükümünün elinden kurtarmak için, tevbe ve mücahadeye ihtiyac görüldü.

O halde tevbe insanlık zaruretlerindendir, sülûk ehlinin ilk adımıdır. Ve şeriat akâyile gaflet uykusundan uyanıp din yolunun istikamet ve istikametsizliğini ayırdettikten sonra tevbeden başka mübâhın farz yoktur. Zira tevbedin manası, dalâlet yolundan dönüp hidayet yoluna başlamaktır.

TEVBENİN ÜSTÜNLÜĞÜ VE SEVABİ

Bü ki, Allah Teâlâ, bütün insanlara tevbeyle emredip buyurur ki: «Ey mü'minler, kusurlarınızdan Allah'a tevbe ediniz ki, felâh bulasınız.» (Nur sûresi, âyet: 31).

Resûlullah buyurur ki: «Güneş batıdan doğmadan önce tevbe edenin tevbesi makbûldür.» Yine buyurur ki: «Günahıtan nedamet getirip pişman olmak tevbedir» yine buyurur ki: «İnsanların yolunda durmayınız. Zira bazı kimseler, yollarda durup gelip geçenleri mas-karaya alıp onlara güler; geçen kadınlara bakıp çirkin sözler söyler. O kimse oradan gitmeden cehennem ona vacib olur. Ancak tevbe ve istiğfar eden müstesnadır.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, günahlarından tevbe eden kim-senin günahlarına, görevlendirdiği meleklerle, yazıkdan günahları unutturur. Yine eline, ayağına ve günah işlediği yere günahını unu-tturur ki, Allah'ın huzuruna varınca, hiçbir şahidlik yapmasın.»

Yine buyurdu ki: «Can boğaza gelip gargara derecesine gelmeden Allah Teâlâ kullunun tevbesini kabul eder.» Yine buyurdu ki: «Allah'ın kerem eli, gündüzleri günah işleyenlere, belki akşama kadar tevbe edip tevbesi kabul olur diye, geceleri günah işleyenlere de, belki sabaha kadar tevbe eder ve tevbesi kabul olur diye açık durur.

Hı. Ömr'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah buyurur ki: «Tevbe ediniz, ben hergün yüz kere tevbe ederim.» Yine Resûlullah buyurdu ki: «İnsanlardan günah işlememiş kimse yoktur. Fakat günah işleyenlerin hayırlısı da, tevbe edenlerdir.»

Yine buyurdu ki: «Günahıtan tevbe eden kimse, günah işlememiş gibidir.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Bir günahıtan tevbe etmek, hiçbir zaman günahı yapmamaktır.»

Yine buyurdu ki: «Ey Aşî, "dindarları dağıttılar ve kendileri bir grup teşkil edenler." (En'am sûresi, âyet: 159) âyet-i kerîme, bid'atçiler hakkındadır. Günah işleyen herkes için tevbe vardır; bid'atçiler müstesnadır. Zira bid'atçıların tevbesi kabul olmaz. Zira ben onlardan bîzarım.»

Bid'atçiler, batıl mezhebi tutanlardır. Resûlullah yine buyurdu ki: «İbrahim (a.s.) göğe çıkarıldığı zaman, bir erkeğin bir kadına zina ettiğini gördü. Onlara biddua etti, ikisi de helâk oldu. Başka birini günah işlerken gördü. Ona da biddua etti. Vahiy geldi ki: "Ey İbrahim,

benim kullarımı bırak, incitme. Onlar, üç şeyden birini yaparlar: Ya terbe ederler, kabal ederim; ya istiğfar ederler yarabğarım; ya da onlardan salih bir çocuk dünyaya gelir, bana ibadet eder ;ona bağışlarım. Duymadan mı ki, benim bir adım SABUR'dur.»

Ha, Alpe (r.a.) nın bildirdiğine göre, Resûlullah buyurur ki: «Cenab-ı Allah hiçbir kulumu nedamet üzere bulmadı ki, o mağfiret istemeden önce ona mağfiret etmiş olmasın.»

Yine buyurdu ki: «Batı tarafında açılmış bir kapı vardır. Onun genişliği yetmiş yıllık mesafedir. O kapı terbe için açılmıştır. Allah gökleri ve yeri yarattığından beri o kapı kapanmamıştır ve güneş batmadan doğuncaya kadar da kapanmayacaktır.» Yine Resûlullah buyurdu ki: «Pazartesi ve perşembe günleri kullarım amelleri Allah'a arzolunur. Tevbe edenin tevbesi kabal olur, mağfiret istiyen mağfiret olunur, kalbi kin ile dolu olan kimse de eski haline berahtır.» Yine buyurdu ki: Tevbe eden kimse Allah'ın sevgilisidir ve günahattan tevbe eden kimse günah işlememiş gibidir.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nın kulumun tevbesine, helâk edici çölde uykuya dalan, uyanınca yiyeceğini ve içeceğini taşıyan hayvanına bulamayan, her tarafı arayıp hiçbir izini bulamayınca, aşlık korkusundan kendi camından ümidini kesen, yatağına varayım, orada başımı yere koyup helâk olayım diye helâk olmak niyetiyle başını yere koyup uykuya dalan, uykudan uyanınca, hayvanına, yiyecek ve içeceğiyle beraber Salim ve tam olarak başucunda gören ve şükür etmek isteyince, "Sen beni besleyen Rabbimsin ve ben senin kulumum" diyeceği yerde, gayet sevincinden şaşırıp: "Ben seni besleyen Rabbimim ve sen benim kulumusun" diyen köylümün buna sevinmesinden daha çok sevinir.

TEVBENİN HAKİKATI

Bil ki, tevbe marifet ve iman ile başlayan bir nürdür. Bu nür zahir edince, günahın öldürücü zehir olduğu görülür. Bu öldürücü zehirden çok yediğini öğrenen, mutlaka içine korku ve nedamet düşer. Tıpkı zehir yediğinin farkına varınca, korku ve nedamet çekip bu sebeble parmağını boğazına salıp kusmak isteyen ve o zehrin eserini izale etmek için bir ilâç yutmayı düşünen kimse gibi bana benzer yetime getirdiği nefis arzulara, harcadığı şehvetlere bakıp bunun hal gibi olup içinde öldürücü zehir bulunduğuna, bu şehvetlerin erveli tatlı fakat sonunda zarar ve acılar olduğunu gören kimse, derhal geçmiş günlerine pişman olup canına korku ateşi düşer.

Zira kendini ölüml tehlikesinde görür. Bu korku ve nedamet ateşinde istek ve şehvetleri göğsüne gelir ve bunlar hırsrete tebeddül eder. Bundan sonra eski günlerde yaptığı hataları telafi edip gelecekte de o günah ve şehvetlerin dairesinde dolaşmağa azmeder; cefa et-bicesini atıp vefâ edibesini yaymağa başlar ve bütün hareket ve davranışları değişmeğe başlar.

Şöyle ki, daha önce bütün iş yapmak, uyku ve gaflet iken, şimdi bütün hali üzüntü, hasret ve nedamet olur. Bundan önce gafletle arkadaşlık eder. O halde gerçek tevbe nedamettir. Onun aslı, iman ve marifet nârudur; semeresi de, bütün hallerini günah ve mahalefet yerine, itaat ve muvafakat ile değiştirmektir.

TEVBE HERKESE, HER ZAMAN FAREZDİR

Bil ki, tevbe her zaman herkese farzdır. Zira bülûğa eren kimse, eğer kâfir ise, küfürden tevbe etmesi farzdır. Eğer müslüman ise ve müslümanlığı, ana babasını taklit ise, dill ile İslâmı ıkrar edip kalbi de ondan gafil ise, gafletten tevbe etmesi ve kalben tevbedin hakikatından haberdar olması farzdır.

Bundan maksadımız imanı, kelâm ilminde zikredilen delilleriyle bilmek değildir. Zira imanı, delillerle bilmek herkese farz değildir. Belki maksadımız, imanı sultanı onların kalbini istilâ edip ona hakim olması ve iman hükümlerini kalbe nüfûs etmesidir. Bunun da âkâmeti, beden âlkesinde her ne cereyan ederse, hepâl şeytan emriyle değil, iman emriyle cereyan etmesidir. Bedende günah işlediği müddetçe iman tamamlanmamış olur.

Resûlullah'ın bir hadîsî: «Kimse mü'min olduğu halde zina etmez ve kimse mü'min olduğu halde hırsızlık yapamaz» buyurmasından maksat, o kimse o anda kâfir olur demek değildir. Belki bundan maksat, imanın birçok şubeleri ve dalları vardır. Onun dallarından biri de, zinanın öldürücü zehir olduğunu bilmektir. Bir kimse yediği şeyin zehir olduğunu bilse, eğer akıllı ise onu yemez.

O halde zina halinde şehvetler sultanı onun imanına hizmete uğratmaktadır. O şehvetlerin gafletiyle onun imanı mağlûb olur. Yahut iman nuru günah karanlığında görünmez olur.

O halde anlaşıldı ki, başta küfürden kurtulmak için tevbe farzdır. Eğer kâfir değil ise, adet ve taklidi olan imandan tevbe etmelidir. Bu derece hasıl olduktan sonra galib olan güneşten arınmak için, günahların hepsinden tevbe etmelidir. Eğer zahiren bütün günahlardan arınık ise, batını ve kalbi; yemek hırs; konuşma hırs; hased kibîr ve rıya hırsı ve bunlara benzer mâhîkâten (helâke gölgesleri) tohumundan arınık olmaz.

Bunların hepsi kalb pislikleri ve günahların kaynaklarıdır. Bunların herbirini itidai derecesine getirip bu şehvetleri aklı ve şeriate, itaatli yegencaya kadar bunlardan tevbe etmek farzdır. Bu mertebe ciddi bir çalışma ve uzun bir mücadele ile elde edilir. Eğer bunların tamamından da arınık ise, vevase, nefis konuşması ve imkîness fikirlerden boş olmaz. Bunların tamamından tevbe etmek farz olur. Eğer bunlardan da boş ise, bazı hallerde Allah'ın zikrinden gafil kalmaktan boş olmaz. Bütün bu noksanların aslı, bir an dahi olsa Allah'ı unutmaktır.

O halde bundan da tevbe etmek farzdır. Eğer daima zikir ve fikirden boş kalmazsa da, zikirde de değişiklik dereceleri vardır. O derecelerin her biri, bir üstüne göre noksanıdır. O halde daha yüksek mülkün İken eksik derece ile kanaat etmek aldanış ve hüsrandır; ondan tevbe etmek farzdır.

Resûlullah'ın bir hadîsde: «Ben bir günde yüz kere istiğfar edince» buyurmasından maksat, şu mertebeyi haber vermektir ki, Resûlullah'ın işi daima terakki ve yükselme idi. Bir dereceye erişti mi, oaki dereceleri onun nazarında basit görünüldü ve o dereceden tevbe ve istiğfar ederdi. Meselâ bir kimse ancak bir akçe elde edebilse, bunu elde ettiği zaman sevinir. Eğer bir altın elde edebildiği halde bir akçe ile kanaat etse, üzülür ve bu kusurlu davranışına pişman olur. Altını elde ettiği zaman öyle sevinir ki, bundan daha üstünde bir sevinç olmadığını sanır. Eğer bir cevher elde etmesi mümkün olursa ve bir altın elde ederse, yine üzülür, ve kendi kusuruna pişman olur. Bunun için: «Ebrarın iyilikleri Mukarrabier için kötülük sayılır» denilmiştir.

Sual: Eğer bir kimse, küfür, günah, gaflet ve taksirattan tevbe ettikten sonra tevbe ile yüksek dereceleri elde etmek farz değildir, faziletlerdendir. O halde niçin bu tevbeyle farz dedin? diye sorarsa,

Cevaba şudur ki: Farz İki kısımdır: Bir kısmına zahiri fetvalar mucibince farz denir. Bu avam insanların derecesidir. Bu şyledir ki, bunlarla meşgul olanın dünyayı vuran olmaz ve dünya malîyetini sağlamak mümkün olur. Bu farz, onları cehennem azabından kurtarır. İkinciisine ise avam insanlar güç getiremezler.

Bu farz yapmayan cehennem azabından ve ayrılık acısından kurtulamaz. Zira ahirette gökteki yıldızlar gibi kendinden yüksek kimseler geçecektir ve bu aldanış ve hasret onun için azap olacaktır. İkinciisine farz denilmesi, bu azaptan kurtulmak içindir.

Nitekim bu dünyada da bazı kimselerin derecesi akmaz ve emsâlden yüksek olunca, dünya öbürlerinin gözüne dar ve zindan olur. Bu aldanış hasretinden sanki onların bedenine ateş düşer. Bu Rıkarin onun azabı dayak ve işkence değil ise de, yine azaptadır. Bu sebeple kıyamet gününe aldanma günü denilmiştir. Zira hiç kimse aldanmadan boş olmaz. Şöyle ki, taat etmeyen niçin taat etmedim, taat eden de, niçin daha çok etmedim diye hayıflanır.

Bunun içindir ki, peygamberler ve velîlerin yolu şu idi ki; yarınki gün hasret ve nedamet çekmeyelim diye ibadet yapabildikleri zaman bir dakikasını bile kaçırmazlardı. Bu hususta ne dersin ki, Resûlullah daima aç dururdu. Yemek yemenin haram olmadığını bilmez mi idi?

Hatta Hz. Aîşe der ki: «Ümmi Resûlullah'ın mübarek karnı üçerine köydü. Çok zayıf olduğu için acıdım ve ağladım. Dedim ki; "canım sana feda olsun, ya Resûlullah! Dünya yemeğinden daha değerli ne olur?" Resûlullah buyurdu ki, Ey Aîşe benim kardeşlerim "ulu'l-azim" idiler, yani sâkınlara sabredici idiler. "Ulu'l-azim" ol-

duklarından dolayı çok mükkâfât ve derecelere kavuştular. Korkarım ki; eğer dünyadan nasip alırsam, benim derecem onların derecesinden aşağı olur. Ben sıkıntılara günlerce sabretmeyi kardeşlerimden geri kalmaktan iyi görürüm.»

İsa (a.s.), bir defa uyurken başının altına bir taş koydu. Şeytan yanına gelip: «Ey İsa, sen dünyayı terketmemiş miydin? Şimdi pişman mı oldun» dedi. İsa: «Ben ne yaptım» dedi. Şeytan: «Başının altına taş koydun, rahatlık ve huzur istedin» dedi. İsa başının altındaki taşı alıp atı ve şeytana: «Buna da dünya ile beraber sana bağışladım» dedi. Resûlullah salınlılarının kaygılarına yenilemişti. Gözüne ilginç, güzel görünüş. Yenisini çıkartıp eskisini takmalarına buyurdu.

Seddîk (r.a.) bir defa süt içti, sonra şübbeli olduğunu anıyınca, parmağını boğazına, sokup ittirip etmek istedi ve o kadar kendine zorladı ki, neredeyse canı çıkarakta. Buna ne dersin? Onlar zahîrî fetvâde bunların farz olmadığını bilmez miydi? Fakat zahîrî fetvâ başka, takvâ yolu başkadır. Din yolunun tehlikesini aiddikler anlar. Çünkü insanlar arasında Allah Tâîlâyı en çok bilenler, onun mekrinden en çok korkanlar ve Allah yolunun tehlikesini en çok anlayanlar aiddiklerdir. Sanma ki, boş yere bu sıkıntılara katlanmışlardır. O halde onlara uy, Zahîrî fetvâyı yapışıp kalma. Zira zahîrî fetvanın yolu başkadır.

O halde bütün bunlardan anlaşılır ki; kul hiçbir zaman tevbeden müstağni değildir. Bunun için Ebû Süleyman-ı Derandî (r.h.a.) der ki: «Eğer kul yalnız, bugüne kadar boşa geçirdiği zamanına baksa, ümitsizliğe kadar ümitsizliğe yetişir.» O halde gelecek zamanını da boşa geçirene ne dersin?

Şunu da bil ki, kıymetli bir cevheri kaybeden kimse mutlaka ağlar, üzülür. Bilhassa o cevherin kaybolması onun cezalanmasına ve azap çekmesine sebep olursa, daha çok ağlayıp feryat eder. Ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevherdir ki, onunla, ebedî saâdetini almış olur. Bunu günah ile geçiren kimse, bu günahı haberdar olduğu zaman hâlî nasıl olur?

Bilhassa bu böyle bir hatadır ki, haberdar olduğu zaman, hasret ve pişmanlık da fayda vermez.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Şöden birinin ölüm (akâmet-leri) gelip de: Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar tehir etsen de sadaka verip iyi kullarımdan olana, demekten önce, size namâk olarak verdiğim şeylerden (Allah yolunda) harcayın.» (Munafikun sûresi, âyet: 10). Çünkü kul ölüm anında Azrâîl görünce, dünyadan geçmek zamanı olduğunu anlar. Bunun için sonsuz hasret ve nedamet kalbini kaplar ve: «Ey ölüm meleği! Bana bir gün mühllet ver ki, tevbe edip âdâk dileyeyim» diye yalvarır. Ölüm meleği, (Azrâil): «Senin çok vaktin vardı, boşa geçti. Şimdi ömrünün müddeti kalmadı. Nasıl mühllet istersin?» der. O kimse, bari bir saat mühllet ver, der. Ölüm meleği, saatler tamam oldu, diye cevap verir. O kimse tevbeden ümitsizliğ şerbetini tadınca, imanı tereddüde düşer. Eğer Allah korusan,

ezelde onun şakavetine hüküm edilmiş ise, kuşku ve tereddütle gider ve bedbaht olur. Eğer sadetine hüküm edilmişse, inancını selâmetle kurtarır.» Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki:

«Yeksa devamla olarak günah işleyip de ölüm gelince: Ben şiddetle tevbe ettim, diyen adamların tevbesi kabul edilmez.» (Nisa sûresi âyet: 18).

Şöyle demişlerdir ki; Allah Teâlâ'nın her kulu ile iki sırrı vardır: Biri, anaından doğduğu zaman, Allah Teâlâ ona: «Ey kulum, tertemiz yarattım. Sana ömrünü emanet verdim. Ölüm zamanında bana teslim edinceye kadar onu muhafaza etyle» der. İkinci sırrı da, ölüm zamanında ona: «Ey kulum, sana verdiğim emaneti ne yaptın? Eğer onu koruyup hakkını göstermişsen, onun sevabına bulursun. Eğer be-şa geçirmişsen cehennem ateşine gireceksin. Vaktine hazır ola, der.

TEVBENİN KABULU

Bil ki, tevbenin şartları mevcut olursa, mutlaka kabul olur. Tevbenin kabul olmasında şüphe yoktur. Şartlarının yerine getirilip getirilmediğinde şüphe olabilir. İnsan kalbinin hakikatini bilen, kalbin bedende olan işisinin cihetini bilen, Allah Teâlâ ile olan münasebetini, ona Allah'tan ayıran sebebi kesinlikle bilen kimsenin, günahın Allah'tan ayıran perde olduğuna, tevbenin ise, kabul sebebi olduğuna şüphesi kalmaz. Zira insanın kalbi, salında meleklerin cevherinin cinsinden yaratılan temiz bir cevherdir.

Eğer kalb, pas tutmadan temiz olarak dünyadan götürülebilirse, Allah'ın cemalinin görüldüğü bir aynadır. İşlediği her günahıtan o aynanın yüzünde bir karartı meydana gelir. Yaptığı her taattan ise, o aynaya bir nûr peyda olur, günah karartısını ondan uzaklaştırır. Daima taatlerin nurları ve günahların karartıları birbirleri ardınca kalb aynası üzerinde tesirlerini gösterirler. Günahların karartıları çok olup tevbe edildiği zaman, taatlerin nûrları, o karartıyı bastırır ve kalb kendi salık ve temizliğiyle kalır. Ancak pas onun cevherine işleyip küllü bir tesir yapıcaya kadar günahlara arar edenler müstesnadır. Onlar bu dereceye geldikten sonra tedavi mümkün olmaz. Tıpkı pas, içine işlemiş ayna gibi olur. Zira böyle olan kalb, ancak dilin ucu ile tevbe eder. Çeşitli pisliklerle kirilenen elbise, sabunla yıkayıp temizlendiği gibi, kalb de, günah karartısından taat nuruyla böylece temizlenir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Her kötülüğün arkasında iyilik yapı; onu silsine» yine buyurdu ki: «Ucu göğse ulaşacak kadar günah işlesen de, af olur; tevben kabul olur.» Yine buyurdu ki: «İlâz kullar, günah sebebiyle cennete girerler.» Bu nasıl olur? Ya Resûlallah dediklerinde: «Kul, bir günah işleyip pişman olur ve o pişmanlık ezarinde kalırsa, mutlaka cennete girer» ve buyurur ki: «Şeytan: Keşke sen günaha sokmuyadın,» der.

Yine buyurdu ki: «Su elhisenin kirini yok ettiği gibi, sevaplar da, günahları yok eder.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Şeytan mahşer olup kovulunca, "Ya Rabbi, İzzet ve Celalin hakkı için, insanımı canı, bedenimde olduğu müddetce onun kalbinden dışarı çıkınamam," dedi. Allah Teâlâ da buyurdu ki, "İzzetim hakkı için ben de, insanımı canı bedenimde olduğu müddetce tevbe kapısını ona kapıyamam."»

Resûlullah'ın huzuruna bir Habeşli (Habeşistanlı) geldi: «Ya Resûlallah, benden çok büyük günahlar sadır olmuştur, benim tevbeni kabul olur mu?» dedi. Resûlullah: «Kabul olursu, buyurdu. Habeşli buna duyunca, döndü, gitti. Sonra geri geldi ve: «Ben o günahları işlerken, Rabbim beni görür müydü?» dedi. Resûlullah: «Evet görürdü», buyurdu. Habeşli keryat etti ve düşüp canını Hakka teslim etti. Fudayî bîn İyad der ki: «Allah Teâlâ peygamberlerden birine buyurdu ki: Günahkâr kullarına müjde ver! tevbe ederlerse, tevbetlerini kabul ederim. Sadâklarına da korku ver; eğer onlara adaletle muamele yaparsam, hepisi azaba düşer olur.»

Talk bîn Habîb der ki: «Allahın hakları uhdesinden gilemeyeceğiniz kadar büyüktür. Hepiniz sabahleyin tevbe ile kalkınız ve akşam tevbe ile yatsın.» Habîb bîn Sabîh der ki: «Kıyamet gününde kula günahlarını gösterdiklerinde, kendisine bir günah gösterilince, ah ben her zaman bu günahı korkardım, der. Ondan korktuğu için o günahı bağışlanır. Benî İsrâîl kavminden birisinin çok günahı vardı. Tевbe etmek istedi. Tевbesinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için, ona zamanın en büyük abidi olan bir zat tavsiye ettiler. Ona: "Tevbeni kabul olur mu? Benim çok günahım vardır. Doksan dokuz adam öldürdüm", diye sordu. O zat tevbeni kabul olmaz, dedi. Ona da öldürdü, öldürdüğü adamların sayısı yüz oldu. Sonra ona zamanın en büyük alimini gösteriverdiler. Ona da tevbeni kabul olur mu? diye sordu. «Kabul olur, fakat senin memleketin fesât yeridir, oradan bütün memleketi gitmelisin, orası salih insanların yeridir», dedi. O kimse de, nasihatini tuttu. Yolda giderken, birden acell yetiştii, ödü. Azap melekleriyle rahmet melekleri onun hakkında anlaşmazlığa düştiler. Herbiri, bu ölen memleketindendir, dedi. Allah Teâlâ meleklerle o yerin ölçülmesini buyurdu. Salihlerin yerine bir karı yakın buldular. Bunun üzerine rahmet melekleri onun canını teslim aldılar. Anlaşıyor ki, günahlar kefesinin günahıtan boş olmaması şart değildir. Belki çart olan, sevaplar kefesinin az da olsa ağır başlamasıdır. Bu kadar söyle de kurtuluş olur.

KÜÇÜK VE BÜYÜK GÜNAHLAR

Bü ki, tevbe günah içindir. Günah ne kadar küçük olursa, ona devamlı ve ısrarlı olmadıkça müddetce telafisi o kadar kolaydır. Hadis-i: «Fars namazlar, büyük günahların yanında, bütün günahlara keffarettir. Cuma namazı da, Şûûr Cumaya kadar, büyük günahlar yanında, bütün günahlara keffarettir.»

Hak Teâlâ da: «Eğer büyük günahlardan sakınırsanız, küçük günahlarınızı affederiz.» (Nisa sûresi, âyet: 31) buyurur. O hâlde büyük günahların hangileri olduğuna, küçük günahların hangileri olduğuna bilmek farzdır. Sahabe-i kiram bu hususta ihtilafa düşmüşler.

Bazıları büyük günahların yedi tane olduğunu, bazıları daha fazla, bazıları da daha az olduğunu söylemişlerdir. İbnî Abbas, İbni Ömer'in, büyük günahların yedi olduğunu söylediğini duyunca, «yetmiş olmasa, yedi olmasından gerçeğe daha yakındır.» dedi. Kutub-ı Kubab adlı kitabın sahibi Ebû Talib-i Mekki der ki: «Sahabe'nin halifelerini, sözlerini ve haberlerini topladım, saydım büyük günah buldum: Onların dördü kalbedir. Birincisi küfürdür. İkincisi, küçük olsa bile bir günaha ısrar etmektir. Meselâ bir kimse, bir küçük günah işler ve ondan tevbe etmeyi de hiç düşünmez. Üçüncüsü, Allah'ın rahmetinden ümit kesmektir. Dördüncüsü, Allah'ın mekrinden emin olmaktır. Yani ben yaralıyım diye kalbi mutmain olmaktır.»

Dördü de diledir: Birincisi, bir hakkı iptal eden yalancı şahittir. İkincisi, muhsas (iffetli) olan kimseye, had cezasına gerektiren bir suç (zina) isnad etmektir. Üçüncüsü, bir kimsenin hakkını yeme mahmûs olmak için, yalan yere yemin etmektir. Dördüncüsü, sözleriyle, işleri yapmaktır. Bundaya da dil ile söylenen sözlerle olur.

Üçü de, midesiyle ilgili olan günahlar: Birincisi, sarhoşluk veren herhangi bir şeyi içmektir. İkincisi, yetim mahmûs yemekti. Üçüncüsü, fakir yemekti.

İkisi de, lere ile ilgilidir: Onlar: Zina ve İsvatadır.

İkisi el ile ilgilidir: İnsanı öldürmek ve hırsızlık etmektir.

Biri de, ayak ile ilgilidir. Bu da, kâfirlerle harp etmekten kaçmaktır.

Meselâ: Bir müslümanın iki kâfirden, on müslümanın yirmi kâfirden kaçması gibi. Ama (kâfirler) bu dereceden fazla olursa, kaçmak caizdir.

Günahın biri de, bütün bedenle ilgilidir. Bu da, ana babaya karşı gelip onları üzmedir. Büyük günahların sayısının bu kadar olduğuna, Kur'an-ı Kerim'de bazıları hakkında had cezası, bazıları hakkında da büyük tehdit geldiği için bilişlerdir. Bu hususta, «ihyasu'l-ulum» kitabında yanları bazı tafsilât vardır. Bu kitap onu kaldıramaz. Bunu bôdirmekten maksat, büyük günahların tafsilâtı bir şekilde bilinmesi ve onlarda tam bir ihtiyat gösterilmesi içindir.

Ancak şunu da bilmek gerekir ki, her ne kadar farzlar küçük günahları yok ediyor ise de, küçük günahlara ısrar etmek de büyük günahlardandır. Yine bunu da bilmek gerekir ki, hiç şüphesiz insan haklarından bir kısmın pul boynunda kalırsa, onu geri şahsına iade etmeden asla keffareti yoktur. Velhami Allah'ın hakkıyla ilgili olan günahlar insanların haklarıyla ilgili olan zulümlerden daha çok âf olmaya yakındır.

Hadiste: «Günahların defteri üç kısımdır: Bir kısım af olunmaz. O Şirk'tir (Allah'a ortak koşmak) Allah keremden. Bir kısım da af olunur. O da kul ile Allah arasında olan günahlardır. Bir kısım da Allah tarafından mağfiret olunup bağışlanmaz. O da kul hakkıdır. Şunu bil ki, bir müslümana gerek şahsında, gerek malında, gerek ırzında ve gerekse dininde rahmet veren herşey üçünce kısımdandır. Meselâ bir kimse insanları bir bid'ate çağırıp dinlerini yıksa, yahut vaaa meclisinde insanları günaha kışkırtan, onlara cesaret veren sözler sarfetse, bunların hepsi kul hakkı olur.»

KÜÇÜK GÜNAHLAR NE İLE BÜYÜK OLUR

Bil ki, küçük günahların af edilme ümidi daha çoktur. Fakat bazı sebeplerle küçük günah büyük günah olur. O sebepler altıdır:

1 — Küçük günaha ısrar etmektir. Dalma gaybet etmek yahut her zaman ipek elbise giymek yahut devamlı oyun ve eğlence ile ilgili şeyler dinlemek gibi. Çünkü devamlı teat kalbi aydınlatmak için büyük tesiri olduğu gibi, kalbi karartmada bunların tesiri büyüktür. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Amellerim hayırlısı az da olsa devamlı olanlardır.» Bu, taş üzerine damlayan su gibidir ki, (zamanla) o taş deler. Eğer o damlalar birikip bir defa dökelse, o kadar tesir etmezdi. O halde küçük günaha müptelâ olan kimse, daima istiğfar etmesi ve pişman olup bir daha onu işlememeye azm ve niyet etmesi gerekir. Hatta; büyük günah istiğfar ile küçük günah olur; ve küçük günah da ısrar ile büyük günah ebara denilmiştir.

2 — İşlediği günaha küçük görüp önemsiz gözüyle bakmakla günah büyük olur. Günaha büyük görmekte de küçük olur. Zira günaha büyük görmek imanun kemalinden ve ziyade korkudan ileri gelir. Hem de kalbi günah zulmetinden korur. Böylece kalbe günah zulmeti çok te'sir etmez. Günaha az görmek gayet gafletten ve günaha alışkan olduğundan ileri gelir ve günahın kalb ile ilgili olduğuna delil olur. Bu hususta maksat kalbidir. Kalbe te'siri daha çok olan bir şey daha büyüktür.

Hadiste: «Mü'min, günahına, tepesine dikilmiş bir dağ gibi görüp üzerine düşeceğinden korkar. Münâfik ise, günahına, burnuna konup ve beklemeden hemen uçup gidecek sinek gibi görür,» buyurulmaktadır.

Demislerdir ki: Af olunmayan günah, kulun kolay görüp keşke bütün günahlarının bunun gibi olaydı, dediği günahdır. Peygamberlerin birine vahiy geldi ki: «Günahan küçük olmasına bakma. O günaha işlemek Allah'ın emrine muhalefet etmek olduğuna bak.» Kul, ne kadar Allah'ın Celâl ve kırbetiyasını bilirse, o kadar küçük günahu büyük görür.

Rivayet edilir ki, Ashab-ı kiramdan biri buyurdu: «Siz baaa işler yaparsınız ki, onları kul gibi önemsiz görürsünüz. Fakat biz onların her birini bir dağ gibi biliriz» velhasıl, Allah'ın gazabı günahlarda

gizlidir. Senin basit gördüğün günah da Allah'ın gazabına meclis olabilir.

Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Siz bunu kolay sanıyorsunuz, Halbuki onun günahı Allah katında büyüktür.» (Nur sûresi, âyet: 13)

3 — Günahı ganimet ve fırsat bilmek ve onunla övünüp sevinmektir. Hazen söz verup ben filanı aldatıp bütün malını aldım; onu sıkıttırdım; onu münakaşada rezil rüsvay ettim ve bunlara benzer şeyler söyler. Bir kimsenin kendi helâkından sevinmesi, onunla övünmesi kalbinin kararıştığına delildir.

4 — Günahını başkalarının bilmemesini, kendisi için yardım anıyıp bunun kendisi hakkında oyalama ve aldatma olduğunu bilmিয়ে rek helâkine sebep olacağından korkmaz.

5 — Allah Teâlâ'nın örttüğü günahın perdesini açmaktır. Bu durumda başkaları da onun o günahına görüp ona rağbet etmeleri de mümkündür. Böylece hem günahın vehall, hem de başkalarının buna rağbet etmesinin vehall hasıl olur. Eğer onu açınca teşvik edip günah ortamını hazırlıyor, yahut ona öğretiyorsa, vehall daha ağır olur. Geçmiş büyükler demişlerdir ki, bir müslümanın kalbine günahların kolay gelmesi kadar, büyük hiyanet olmaz.

6 — Günah işleyen kimsenin alim ve öder olması ve onun halini gören başkalarının da eğer bunu yapmak esiz olmasaydı, o yapmazdı, deyip günah işlemeye cesaret bulmaktır. Meselâ alimın ipek elbise giymesi, sultanların yanına gitmesi, onların malını kabul etmesi, müzazara ve mübahaseye çılgınlık göstermesi, kendi akranına ta'n etmesi, mal çokluğu ve itibarıyla övünmesi gibi. Çünkü bütün talebeleri de ona uyarlar ve onlar da hoca olur. Onların talebeleri de onlara uyar ve herbiri yüzünden —bulundukları şehir halkının kendilerine uymaklarıyla— bir şehir harap olur.

Bu itibarla onların hepsinin vehall onların öderine olur. Bunun için buyurmuşlardır ki: «Bahtiyar o kimsedir ki, öldüğü zaman, günahları da Müra.» Bu anlatılan kimse gibi olan kimsenin günahı, kendisinden sonra bin yıl devam edebilir.

Beni İsrail âlimlerinden biri tevbe etti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ona da ki, eğer işlediği günah seninle bütün aramızda olsaydı, af ederdik. Gerçi sen tevbe ettin, fakat yoldan çıkardığın insanlar öyle kaldılar. Onları ne yaparsın?» Bunun için âlimlerin her bir günahı bin olma tehlikesi vardır. Fakat sevaplarının her biri de bin edebilir. Zira onlara, uyanların sevabı gibi onlar için hasıl olur. Bunun için âlimlerin hata işlememeleri farzdır. İşledikleri takdirde gizleyip itiş etmemeleri gerekir.

Hatta insanların, bir mübah sebebiyle gaflete düşebilme ihtimali karşısında âlimlerin o mübahattan da kaçınmaları gerekir.

Zühri (r.a.) der ki, «Biz bundan önce şaka ve latife ederdik. Şimdi insan (önder) oluncu bize tebessüm bile doğru değildir. Bir kimsenin bir âlimin günah işlediğini anlatmаса çok büyük hiyanettir. Çünkü bu sebeble birçok kimseler din yolunda dalâlete düşer, günah işleme-

ye cesareti budur. Demek ki, bütün insanların günahını örtmek farz ise de affanlarıkini örtmek daha büyük bir fazlıdır.

SAHİN TEVBEİNİN ŞARTI VE ALAMETİ

Bil ki, tevbenin aşk pişmanlıktır. Neticesi ise, o pişmanlıktan doğan Hakkın fermanına meyl ve iradedir. O pişmanlığın alâmeti de, devamlı kaygı, tasa, haşret çekip devamlı işi yalvarma ve ağlayıp mazlama olmasıdır. Zira kendini helâk olma derecesinde gören'kimse, haşret ve üzüntüden nasıl boş olur? Çünkü bir kimsenin çocuğu hasta olsa ve kafir doktor ona, çocuğunun hastalığı tehlikelidir ve ölüme ihtimali vardır, dese, babasının canına nasıl ateş düşer. Halbuki kendi nefsinin, çocuğundan kıymetli olduğu; Allah Teâlâ ve Resûlânın kâfir doktordan daha üstün oldukları; ahîret helâkının korkusunun çocuğunun helâk olma korkusundan daha büyük olduğu ve günahın Allah'ın gazabına delil olmasa, hastalığın ölüme delil olmasından daha aşıktır.

O halde eğer bundan korku ve haşret meydana gelmezse, bunun sebebi, günah aletleriyle imanınun zayıflaması ve iman nurunun onda kuvvet bulup açığa çıkmamasıdır. Haşret ve pişmanlık ateşi ne kadar kuvvetli olursa, günaha keffaret olmasında o kadar tesiri büyük olur. Zira kalbinde günahattan meydana gelen pasa, haşret ve pişmanlık ateşinden başka bir şey örtüp silemez. Çünkü ancak bu ateşin hararet ve te'siriyle kalb saf ve ince olmağa yönelir.

Hadiste: «Tevbekar olanların kalbi ince olur. Bunlarla sohbet ve arkadaşlık yapanların kalbi de az bir zaman zarfında doğruluk ve saflığa yönelir.» buyruldu. Kalb ne kadar günahattan arınık olursa, onun nefreti de o derecede galib olur ve onun kalbinde günah tahlihiği acıya çevrilir. Peygamberlerden biri, Beni İsrâîlden, bürinin tevbesinin kabul olması için şefaat etti. Vahy geldi ki: «Celâlin hakkı için, onun kalbinde günahların lezzeti olduğu müddetçe, eğer bütün gök ehli ona şefaat etse, yine kabul etmem.»

Bil ki, günah her ne kadar tabiat icabı kalbin arzusı ise de, fakat tevbe eden kimseler için, zehir ile karışık olan hal gibidir. Bu hal bir defa tadın sonrası eza ve sıkıntı çeker. Bir daha ölüme getirilirse, ona olan nefretinden tüyleri ayığa kalkar ve ondan çok korktuğundan tatlılık ve lezzetli görünmez olur. Bu zararı bütün günahlarda görmelidir. Zira işlediği günahın zehir olması, içinde Allah'ın gazabı bulunduğu içindir. Bütün günahların hal budur: Allah'ın gazabından boş değildir.

Tevbe eden kimselerde meydana gelen irade ise, üç şekilde alâkâlıdır: Şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman. Şimdiki zamanda bütün günahları bırakıp üzerine farz olan şeylerde meşgul olmasıdır. Gelecek zamanda ise, ömrünün sonuna kadar bu hal üzere kalmaya sabredebene, Allah'a karşı görünür, görünmezde asla günah işlemeyeceğine sağlam ahd vermek ve farzlarda asla takâdret yap-

memektir. Tıpkı meyvanın kendisine zararlı olduğunu bilen hastanın, tabiatı kabı canı istediği halde yememeye azmeden ve azminde oyalama ve müsamaha göstermemesi gibi tevbe hususunu tamamiyle bırakmak ; ancak (insanlardan) uslet edip suzmayı tercih etmek, helâl lokma yemek, yahut helâl lokma kazanabilmek ile mümkündür.

Zira tevbe eden kimse, şüpheli yemeklerden el çekmedikçe tevbe-i tamam olmaz. İhtiras ve şehvet duygularını kırmadıkça da şüpheli şeylerden el çekemez.

Rivayet etmişlerdir ki; bir kimseye bir çeşit şehvet ve arzu hakim olunca, yedi defa oradan el çeksin ki, oradan vazgeçmek kolay olsun. Tam irade ise, şununla ilgilidir: Geçmiş hallerini tekrar etmelidir. Bunun için hakmalıdır; Allah'ın haklarına, kulların haklarına ne kadar takdirat göstermiştir.

Allah'ın hakları da iki kısımdır: Bir kısmı farzları yapmak, diğer kısmı da günahları terk etmektir. Farzlar için düşünmelidir; bildirildiği gündün beri namazına berağını modir, yahut necis etmisse ile namaz kılmuş mudur, yahut niyetinde kusur etmiş midir, yahut itikadının ahlında bozukluk ve şüphe var mudur? Bunların biriyle batıl olan namazı kaza etmelidir. Ve yine zekata kadar olduğu gündün beri, çocuk bile olsa vermediklerini kaza etmelidir. (Bu İmam-ı Şafiiye göre dir.

(İmam Ebu Hanifeye göre çocuk için zekât yoktur.) Ne kadar vermemiş ise, yahut vermiş fakat müstahakkına vermemiş ise, yahut evinde bulunan altın ve gümüş kapların zekâtını vermemiş ise, hepsinin zekâtını hesap edip kaza olarak vermelidir. Eğer Ramazan orucunda takdirat etmiş ise, yahut niyetini unutmamış ise, yahut şartlarına riayet etmemiş ise, kaza etmelidir. Kesinlikle bildiği her şey kaza etmelidir. Şüphe ettiği her şeyde de kuvvetli zannıyla amel etmelidir.

En iyisi, kefin olarak yaptıklarını hesaplayıp gerisini kaza etmesidir. Gerçi kuvvetli zannı ile eda ettiğini bildiklerini de eda olarak hesaplamak caizdir. Diğer günahlar hususunda ise, düşünmelidir; göze, kulakla, dile, mide ile ve aza ile ilgili olan günahlarından ne yapmıştır?

Eğer zina, hıvta, hürsuzluk, içki içmek ve Allah'ın hakkı ile ilgili olup da had cezası lazım gelen büyük günahlar işlemiş ise, onların tamamından tevbe etmelidir. Vurulmak için hakimın huzuruna çıkıp işlediği günahı ıkrar etmesi lazım değildir. Belki o günahı ötetip çok fazla ve taat etmekle onu telâfi etmelidir. Küçük günahların durumu da böyledir.

Meselâ eğer namahreme bakıyorsa, yahut abdestsiz olarak Kur'ana dokunduyorsa, yahut (Şafiiye göre) meşhede oturduysa (Hanefiye göre, yahut meşhede girdiyse) bunları yapmaktaki keffaret verecektir ki, o günahları yok etsin. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Şâbhesis yûkûl-ler küşûfikleri götürür.» Fakat ne kadar çok maddi olsa, o kadar çok müessir olur. (Şafii yanında) kirâ ile çalınan sazları, (Ebu Hanife yanında bütün sazları) dinlememin keffareti Kur'an ve va't dinlemek-

tir. Mescedlere cûnûp gişirmenin keffareti, itikâf ve ibadettir. Abdestsiz Kur'ana dokunmanın keffareti, Kur'an'a saygı göstermek ve ona çok okumaktır. İçki içmenin keffareti, belâli meşrubatı sadaka vermektir. Böylece günah sebebiyle meydana gelen zulmet, bu keffaretlerle, meydana gelen nârdan giderilmiş olur. Hatta dünyadaki her sevinç ve neşenin keffareti onu dünyadan usandırıp soğutan üzüntü ve sıkıntıdır. Zira her sevinç ve rahatlık sebebiyle kalb dünyaya bağlanır ve her üzüntü ve sıkıntı sebebiyle de dünyadan ayrılıp ona nefret eder.

Bunun için hadiste: «Dü'minin ayağına bir diken batması bile dahîl, başına gelen bütün sıkıntılar, onun günahına keffaret olur», buyrulmaktadır. Herûlûllah yine buyurur ki: «Bazı günahlar vardır ki, üzüntüden başka hiç bir şey ona keffaret olmaz.» Başka bir rivayette de: «Çocuk çocuk geçiminin sıkıntısından başka hiçbir şey ona keffaret olmaz.» buyrulmaktadır.

Hı. Alî (r.a.) der ki: «Günahı çok olup ona keffaret olacak taatı olmayan kufun kalbine Allah bir sıkıntı verir. Bu sıkıntı onun günahına keffaret olur.» Bu vaki olan sıkıntı onun isteğiyle değildir. Bazen bu sıkıntı, bir dünya işinden dolayı olur. Eğer bu, zaten hatadır, nasıl keffaret olur? dersem, derta ki, hal böyle değildir. Belki senin kalbini dünyadan soğutup nefret ettiren herşey, isteğinle olmaya da sana hayırdır. Zira eğer kalbe sevinç ve neşe olup dünya arzu ettiğin gibi olursa, dünya senin cennetin olur.

Yûsuf (r.a.), Cetrail (a.s.) dan «O üzgün ve hüzün ihtiyarı (Yakub Peygamberi) ne halde buldun» diye sordu. Cetrail: «Yüz çocuğu ölmüş bir anne gibi buldum», dedi. Yûsuf: «Onun bu üzüntüsünün karşılığı nedir?» dedi. Cetrail: «Yüz defa şehid olmuş kimsenin sevabıdır», dedi.

Kulların hakkına gelince, bunu iyice hesaplamalı, insanlarla aralarında geçen hususları düşünmelidir. Hatta yaptığı konuşmalarda, söylediği kelimeleri bile hesaplamalıdır. Bir kimsenin malına elmek, yahut onu incitmek veyahut gıybet etmekle hakkı geçmiş ise, ödemeğe çalışmalıdır. Geri verilebilecekse, vermelidir. Değil ise, helallik istemelidir. Eğer bir kimseni öldürmüş ise, kendini onun varislerine teslim etmelidir. Böylece ya kınas alırlar, yahut af ederler. Zimmetine geçirdiği bir akşeyi, yahut bir darıkı, (dihemân 1/6) yahut bir hab-beyi (iki arpa ağırlığı) bulup sahibine teslim etmelidir.

Sahibini bulamazsa varislerine teslim etmelidir. Bu, memur ve esnaf için çok zor bir şeydir. Zira onların muamelesi çok olur. Gıybet hususı ise herkes için sordur. Zira gıybet edilenlerin hepsini bulmak mümkün olmaz. Gıybet edilenlerden helallik istemek mümkün olmayınca, taat ve ibadeti çok yapmaktan başka yol kalmaz. Böylece o kadar taat birikir ki, kıyamet gününde üzerine lâzım olan hakları taatıyla ödedikten sonra ona da kıfayest miktarı kalır.

GÜNAHLARIN GİDERİLMESİ

Bil ki, tevbesinde kararlı İken, kendisinden bir günah sadır olan kimse, derhal hadıs ve haberlerde geçen işlerin biriyile onun keffareline başlanmalıdır. Eserlerde gelen şudur ki: Günahıtan sonra seksiz şey yapılırsa, o günaha keffaret olur. O seksiz şeyin dördü kalbe ilgilidir. Biri tevbe, yahut tevbeyle azzetmektir. Biri de onu işlememeyi sevmektir. Biri de ondan dolayı cezalandırılmaktan korkmaktır. Biri de, af ummaktır. Dördü de, bedenle ilgilidir. Biri iki rek'at namaz kılıp namazdan sonra yetmiş kere istiğfar etmek ve yüz kere «Sübbanella-hî'l-Azam ve bâhamdihâ» demek ve elinden geldiği kadar sadaka vermek ve de bir gün oruç tutmaktır. Bazı eserlerde gelmiştir ki; güzel abdest alın. Mescide gidip iki rek'at namaz kılın. Hadiste: «Senden geldi bir günah sadır olursa ona keffaret olarak gidi bir taat yap. Aşkâre bir günah işlemiş olursan, ona karşılık bir aşkâre taat yap», buyrulur.

Bil ki, dil ucu ile ve kalbin haberi olmayan istiğfarın o kadar faydası olmaz. Kalbin, dile ortaklığı ve muvafakatı, istiğfar anında korku ve yalvarmakla, pâymanlık ve mahcubiyetten uzak durmamakla olur. Bu hâl gerçekleşince, tevbeyle azmî kararlaştırılmamış olsa bile tevbeli olup, halinin doğruluğa tebeddül etmesi umulur. Velâkâil dile istiğfar etmek, kalb gâfil olsa bile faydası boş değildir. Zira istiğfar kelimeleri en azından dilini lüzumsuz şeylerden alıkoyar ve susmaktan da hayırlıdır. Zira dil hayırlı söz alır. İstiğfar kelimesine sevgi, oynamaktan ve diğer pis sözleri söylemekten daha çok olur.

Osman-ı Mağribî'ye birisî dedi ki, bazen zikretmek aklımda yok İken, dilim zikrediyor. Osman dedi ki: «Allah'a şükür et ki, senin bir urvunu kendi himmetine tâyin etmiştir. Ama burada şeytan vesvese verip der ki, dilinle zikretme. Zira kalbin hazır olmasa zikri hafife alınak olur. Bu hususta şeytana verilecek cevap üç kısımdır: Birinci kısım ve mahkul olma da şudur ki: Şeytana cevap verip senin imadına kalbini de hazır edip lânet yarana tuz ekteğün demektir. Bir kısmı da zâlim olanların cevabıdır: Ona, doğru söylüyorsun. Yalnız dilim oynamasının ne faydası vardır der ve susar. Zanneder ki, akıldaca bir hareketle balundu. Bilmiyor ki, hakikatte şeytana dost olup benliğine ayağa kalkmış olur. Üçüncü kısım ortadakilerin cevabıdır: Derler ki; her ne kadar kalbimiz hazır olmasa da ve kalbi zikir daha üstün ise de, dile Allah'ı zikretmek, susmaktan hayırlıdır. Nitekim padişahlık, sarraflıktan, sarraflık da çöpeçülüktен üstündür. Padişah olmanın sarraflıktan vazgeçmesi gerekmez.»

Bil ki, tevbe etmeyenlerin insafa gelip tevbe etmelerinin ilacı şudur ki: Niçin tevbe etmediklerini, ne sebeble günaha ıssar ettiklerini bilmelidirler. Tevbeyle mâni olan sebebler baştır. Onların herbirinin bir çeşit ilacı vardır.

Birinci çeşit: Ahirete inanmaz, yahut şübhe eder. Bunun ilâhî mühlakatı bölümünden sonunda gurûr bahsinde anlettik.

İkinci sebep: Ona arzu ve istek o kadar gâlib olmuştur ki, onlara muhalefet etmeye dayanamaz. Arzuların lezzeti ona o kadar hâkim olmuştur ki, ona ahiret hâllerini unutturmuştur. İnsanların çoğunun hicabı (Allah'tan ayıran) şehvetlerin sevgisidir.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ cehennemî yaratmış zaman, Cebrâil'e "Bak" diye emir buyurdu. Cebrâil bakınca "Ya Rabbi lezzetine yemin ederim ki, cehennemî nasıl olduğunu bilen ona geçmez," dedi. Sonra Allah Teâlâ cehennemîin etrafında arzular ve şehvetler yarattı ve yine ona bak dedi. Cebrâil bakınca, «Ya Rabbi, korkarım ki, bundan kurtulan olmaz,» dedi. Sonra Allah Teâlâ cennetî yarattı ve ona «Bak» dedi. Cebrâil bakınca, «Ya Rabbi, benim nasıl olduğunu bilen herkes buraya girmek için acele eder,» dedi. Sonra cennet yolunda sevilmeyen şeyler ve zor geçitler yarattı ve «Bak» dedi. Cebrâil bakınca, «Ya Rabbi, lezzetin hakkı için korkarım ki, cennet yolundaki esâ ve sıkıntıların çoklığından hiç kimse cennete girmez,» dedi. O hâlde neyse ve şehvete uymak cehennem yoludur. Esâ ve sıkıntılara dayanmak da cennet yoludur.

Üçüncü sebep: Ahiret vadedir (veresiyedir), dünya ise peşin ve nakittir. İnsanın tabiatı peşine meyyaldır. Borç olan her şey göden uzaktır. Göden uzak olan gönülden de uzaktır.

Dördüncü sebep: Mü'min olan herkes her zaman tevbe etmek azminde olur, fakat geçiktirir. Öüne gelen her arzuya bunu da yapayım, ondan sonra tevbe edeyim, bir daha yapamayayım, der.

Beşinci sebep: Günahların insanı mutlaka cehenneme götüreceği lâzım değildir. Belki Allah'ın affı mümkündür. İnsan kendisi hakkunda hüsn-ı zanda bulur. Ona bir şehvet gâlib olursa, Allah affeder diye rahmet umar.

Birinci sebep olan, ahirete inanmamanın ilâcı, daha önce anlatılmıştır. Ahiretî, veresiye ve vade ilâkat edip nakdi tercih etmenin ve göden uzak olanı gönülden de uzak tutmanın ilâcı ise, olacağı muhakkak olan ahiretin olmuş olduğunu farzetmelidir. Dünyanın gidip ahiretin gelmesini, gözümlü yumuş açması gibi anlamalıdır. Zîrâ bugün, hattâ bu saat ahirete göçebilir. Böylece veresiye böldiği şey nakit olur ve nakit bildiği şey de, geçip uyku ve rüya gibi olur. Şehvet ve arzuları bırakamayan kimsenin ilâcı ise, şunu düşünmelidir ki, dünyada bir saat şehvetlere sabredebeyince, ahirette cehennem ateşine nasıl dayanabilir ve cennetin nimetlerine karşı nasıl sabredebilir?

Eğer hasta olur ve yanında soğuk su kadar kıymetli bir şey olmazsa ve yahûdî bir doktor ona su sana zararlıdır, ona perhîz tut derse, o zaman şifâ kılmak ümidî ile nasıl arzusuna muhalefet eder.

O hâlde, Allah ve Resûl'nün emriyle ebedî padişahlık ümidiyle şehvetleri bırakmak niçin lâzım olmasın. Yarın, bugün tevbe ede-

rim diye tevbeyle geciktirene: «Yarınki günün gelmesi senin elinde değildir. Belki yarın gelmeden sen ölürsün» demelidir. Hadiste: «Cehennemliklerin çoğu tevbeyle geciktirenlerdir.» buyurulmaktadır.

Yine ona: «Bugün niçin tevbeyle geciktiriyorsun? Eğer şehvetleri bırakmak zor olduğu için geciktiriyorsan, yarın da zor olacaktır. Zira Allah Teâlâ, şehvetleri bırakmanın kolay olduğu bir gün yaratmamıştır. Sen şu kimseye benzersin ki, ona bu fidanı kökünden kopar, dediği zaman, o fidan kuvvetli ben saydım, sabredim, gelecek yıl koparırım, der. Ona derler ki, ey ahmak gelecek yıl fidan daha da büyüyecek kuvvetlenecek ve sen de daha da zayıflayacaksın. Şehvetlerin ağacı da, onun arzusu ile hareket ettikçe hergün daha da kuvvetlenir ve sen de ona muhalefet etmekten daha da aciz olursun. O hâlde ne kadar erken bıraksan, o kadar kolay olur.» demelidir.

«Ben mü'minim, Allah Teâlâ mü'minlerin günahını affeder», diyip mü'minliğe güvenen kimselere: «Belki affetmez. Hem de belki iman ağacı sayıftır, ölüm sekeratının rüzgârıyla yıkuur. Zira iman taat nehrinden su içen bir ağaçtır. O suyu kestikleri zaman onun hâli tehlikeli olur. Hattâ tatsız olup çok günahı olan imanın hâli, birçok hastalığı olduğu için her an ölmesinden korkulan hastanın hâline benzer.» demelidir.

Sonra ona deriz ki: «Eğer imanımı selâmetle kurtarabilsen de azâba düşer elâhîrîsin. Zira genellikle günahlar sebebiyle azâb çekilir. Zira bütün peygamberler, günah sebebiyle azâb olunacağına bildir-mek için gönderilmişlerdir.

O hâlde af umudıyla taati bırakmak ahmaklıktır. Bâ, herşeyini kaybetmiş, çalak çocuğunu aç ve çıplak bırakmış ve belki bir harabe-de hazine bulurlar diyen kimseye, yahut düşman bir şehri yağma ederken, eşyasını koruyup gizlemeyen ve kapısını açık bırakarak şa-yed zalim benim evime gelirse öldür veya göğül olur, evimin kapısını ba-lamaz diyen kimseye benzer. Bunların hepsi mümkündür. Af olmanın hikâmesi de böyledir. Fakat buna güvenip ihtiyatı bırakmak ahmaklık olur.»

Bil ki, bir kimsenin günahların baxsına tevbe edip bazısına tevbe etmemesi doğru mudur, değil midir? diye kâimlar ihtilâf etmişlerdir. Bir grup, günahların bazısına tevbe edip bazısına etmemek câiz değildir. Zira bir kimsenin zinâyâ tevbe edip içkiye tevbe etmemesi. eğer zina günah olduğu için tevbe ediyorsa câiz değildir.

Nitekim bir küpteki içkiye tevbe etmek diğerindeki içkiye tevbe etmemek câiz değildir. Zira ikisi de aynı içkidir. Günah da benzer gibidir, demişlerdir. Fakat doğrusu bu tevbe câizdir. Zira belki zinâyâ, içkiden ağır olduğunu düşünüp ve önce ağırına tevbe eder. Yahut içkinin zinâdan daha çok uğursuz olduğunu düşünüp içkiye tevbe eder. Zira içki hem zinâyâ, hem de başka günahlara sebep olur. Yahut belki meselâ gıybet kul hakkıyla ilgili olup daha tehlikeli olduğu için ona tevbe eder ve içkiye tevbe etmez, yine belki ne kadar çok içki içtirmiş, cezası o kadar çok olur müllâhazasıyla çok içki içmeye tevbe

edip az içmeye etmez. Çünkü hiç içmemek için nefsimle başa çıkamam, fakat az içebilirim.

O hâlede bir hususta gaytana gücüm yetmeyince, gücüm yettiği hususlarda da ona uymam şart değildir, der. Bunların hepsi müm-kündür. Ama: «Tevbe eden Allah'ın sevgilisidir.» ve: «Allah, tevbe edenleri sever.» sözlerinde sevginin derecesi, zâhir budur ki, bütün günahlardan tevbe edenler hakkındadır. Günahların bazısına tevbe etmek câiz değildir diyen grup, herhalde yâni Allah'ın sevgisine kıyak olamazlar demek istiyorlar. Yoksa küçük günaha yapılan tevbe onun kaffâretli olur, o küçük günah hiç işlenmemiş gibi olur. Oysa bütün günahlardan bir defa tevbe etmek zordur. Çoğunlukla tedrici olur ve tevbede ne kadar başarılı olursâ o kadar sevâp alır.

İKİNCİ ASIL

SABIR VE ŞÜKÜR

Bu ki, tevbe sabırsız mümkün olmaz. Hattâ hiçbir farz edâ etmek ve hiçbir günahıtan el çekmek sabırsız mümkün olmaz. Bunun için Resûlullah'a: «İman nedir?» diye sorduklarında: «İman sabardır,» diye cevap verdi. Diğer bir hadîse: «Sabır, imanın yarısıdır,» buyurur. Sabrın fazilet ve üstünlüğü içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ yetmiş yerden fazla onu zikretmektedir ve her yükses dereceyi sabra havale etmektedir. Hattâ din yolunda imam (önder) ve lider olmayı da sabra havale etmekte ve: «İsmâil ağullarından da (dinlerinde) sabrettikleri için emrânize (insanları) doğru yola götürecek imamlar (rehberler) tâyin etmişlik. Onlar âyetlerindeki (Tevratı) çok iyi biliyorlardı.» (Secde sûresi, âyet: 24) buyurmaktadır.

Yine sonsuz sevâbları sabra havale edip buyurur ki: «Sabır edenlere âhirette ancak sayısız mükâfatlar verilir.» (Zümer sûresi, âyet: 10). Allah Teâlâ, sabredenlerin yardımcısı olduğunu: «Allah sabır edenlerle beraberdir.» (Bakara sûresi, âyet: 153) âyetiyle va'd buyurur. Allah Teâlâ sabredenlerden başka hiç kimseye, salâvat, rahmet ve hâdiyetin üçünü toplamamıştır.

Nitekim buyurur ki: «Onlara, Rab'lerinden salâvat ve rahmet vardır ve onlar hâdiyet bulunkardır.» (Bakara sûresi, âyet: 157) Sabır çok büyük bir fazilet olduğu için, Allah Teâlâ onu herkese değil, belki yalnız dostlarından az kimnelere nâsib etmiştir.

Resûlullah buyurur ki: «Siz en az verilen şey yakın ile sabardır. Bunların ikisi verilen kimsenin (nafile) namâzı ve (nafile) orucu çok olmasa da ona korkma diye mâjde ver.»

Yine buyurur ki: «Ey ashabım, eğer bugünkü hâlinize sabretseniz, benim yanımda her birinizin ameli, hepimiz kadar amel yapmasından bana daha sevgilidir. Fakat korkarım ki, dünya kapısı size açılsın, birbirinize düşman olursunuz ve göktekiler de size düşman olur. Sabredip sevâbı bekleyen kimse, tam sevâb alır. Sabrediniz, zira dün-

ya haki kalmaz, Allah'ın sevâbı haki (devamlı) kahr.» deyip, «Sizin yamınasınlar hakidir.» (Nahl sûresi, âyet: 96) âyetini okudu.

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Sabır gıllî hazinelerden bir hazinedir. Eğer sabır bir insan olsaydı, çok cömert bir kimse olurdu.»

Değer bir hâdiste de: «Allah Teâlâ sabırlı kullarına sever.» buyurur. Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud ahlâkıta bana uy. Benim ahlâkımdan biri çok sabredicidir.»

İsa'ya (a.s.) da buyurdu ki: «Sabırsız, istediğin şeye kavuşamazsın.» Resûlullah, Ensardan bir topluluk gördü. Siz mü'min misiniz? buyurdu. Evet, Ya Resûlallah! dediler. Resûlullah, «İmanın sıkmetsi nedir?» buyurdu. «Nimete şükredersiz, sıkıntıya sabredersiz ve Allah'ın hükmüne rıa gösterirsiniz» dediler. Resûlullah: «Kabe'min Rabbi hakkı için siz mü'minsiniz.» buyurdu.

Hâ. Âli buyurur ki: «Sabrın imandaki yeri, başın bedendeki yeri gibidir. Sabrı olmayanın imanı olmaz.»

SABIR HAKİKATI

Bu ki, sabır insanın özelliğidir. Nüskim sabırsızlık da hayvanların huyudur. Zira hayvanlar çok noksanıdır. Meleklerin ise sabra ihtiyacı yoktur. Zira onlar çok kâmilidiler ve şehvetlerden uzak ve arınaktılar. Demek ki, bütün hayvanlar şehvetlere uyarlardı. Onların şehvet ve arzularından başka bir istediği yoktur. Melekler de Allah'ın aşkına dalmışlardır. Onları aşktan sıkıyan bir şey yoktur ki, onu defetmek için sabra muhtaç olsunlar.

Ama insan ise, bağıngiçta hayvanların hâli üzere yaratılmıştır. Çünkü ona yiyecek, giyecek, sals oyun ve eğlence hısı musallat edilmiştir. Bu hâlden sonra bülûğ çağında onda meleklerin nûrundan bir nûr meydana gelir. O nûrta işlerin akîbetini görür. Hattâ ona iki melek görevlendirilir. Hayvanlar ise bu mertebeden mahrumdur. Bu meleklerden biri ona yol gösterir. Şöyle ki, o meleğin nûrlarından bir nûr ona geçer. O nûrta işlerin sonucunu anlayıp her işin doğru yarı görür. Böylece o nûr ile kendi zatını öğrenir. Hak Teâlâ'yı idrâk eder ve bütün şehvetlerin, arzuların bağıngiçi tatlı olduğu gibi, sonu da acı ve felâket olduğuunu anlar. Şunu da kesinlikle bilir ki, kendinin rahatı ve huzuru çabuk geçer, geride sıkıntı ve azap kahr. Bu hidâyet hayvanlara nâsib olmaz. Fakat bu hidâyet kılâyet etmez. Zira şehvetler, çok zararlı olduğu için, kendisinin onları defetmeye kudreti yoktur. Bu durumda hidâyetin (doğru yolu bilmenin) ne faydası vardır. Zira hasta da hastalığın zararlı olduğuunu bilir, fakat onu defedemez. Onun için Allah Teâlâ öbür meleği de, ona güç ve kuvvet verip ona destek olmak için görevlendirir. Böylece zararlı şeylerden el çekebilir. Şehvetleri, arzuları harekete geçince, gelecekte onların zararından kurtulmak için onlara muhalefet etmek isteği de harekete geçer.

Şu hâlide şehvet ve istekler şeytanın askeri olduğu gibi, muhalefet arzusu da meleklerin askeridir. Bâz şehvetlere muhalefet arzusu da dinî istek, dünyevî şehvet ve arzulara da hava (nefs) diyelim. Bu iki asker arasında daima kavga ve anlaşmazlık vardır. O yap deyince be-riki yapma der. Bu kimse o iki istek arasında âciz ve çaresiz kalır. Eğer dinî ister, hava (nefs) isteğine karşı muhalefette diretirse, onun bu diretiğine sabır denir. Eğer hava (nefs) isteğini mağlûp edip def-ederse, onun bu galebesine zafer denir. Birbirleriyle kavga ve müca-dele ettikleri müddetçe, buna mücadele ve nefis cihâda denir.

O hâlide sabrın manası; dinî isteğin, hava (nefs) isteği karşısında direnmesidir. Bu iki askerin birbirlerine muhalefeti olmayan yerde sa-brin olmaz. Bunun içindir ki meleklerin sabra ihtiyaçları yoktur. Ni-tim hayvanların ve çocukların da sabır kuvveti yoktur.

Bâî ki, bu iki melekten maksat amelleri yapan meleklerdir. Fikir ve istidkâl yolu açılan, yani her hâdisenin bir sebebi olduğunu ve her muhalef şeylerin ayrı ayrı sebepleri olduğunu gören kimse, anlar ki, çocuk başlangıçta ne hidâyet ve ne de marifete malik değildir. Böylece işlerin âkilbetini anlamaya, onun ne istek nisbeti vardır, ne de sabra kudreti vardır. Ama bulûğa yaklaşıncı, bunların her biri zuhur et-meğe başlar. O hâlide anlaşıldı ki, bunlarda iki sebebe ihtiyaç vardır. O iki sebep de iki melekten ibarettir. Yine anlaşıldı ki, esas ve önde olan hidâyettir, kudret ve irâde ondan sonra amel eder.

O hâlide hidâyket kendisinden olan melek daha şerefli ve üstündür. Bunun için göğsün sağ taraf ona verilmelidir. Göğsün sahibi sensin, o melekler senin vazifâlidirindir.

O hâlide seni ısrat için görevlendirilmiş olan meleğe itaat edersen, ondan hidâyket ve marifet alırsın ve senin ona itaatin kendi kendine iyilik etmektir. Zira meleğin emeğini boşa çıkarmamış olursun ve bu-nun için sana sevâb yazılır.

Eğer meleğe yâz çevirip onun görevini iptâl edersen hayvanlar ve çocuklar gibi işlerin sonunu görmekten mahrum kalırsın. Bu it-barla kendi kendine kötülük etmiş olursun. Zira onun (melek) gü-revini zayı ve iptâl etmiş olursun ve bunun için sana günah yazılır. Yi-ne bunun gibi, eğer o melekten aldığı kuvveti, şehvetlere muhalefet etmek yönünde harcamaya çalışırsan, sana yazılan bu iki hâl, hem amel defterine yazılır, hem de kâfîne yazılır.

Gerçi hâlâ o, senin kalbinde saklıdır. Bu iki melek ve onların sahifeleri görünen âlemden değildir ve onları bu gözle görmek müm-kün olmaz. Ölüme yaklaşıp zahiri göz örtülüp batını göz açılınca —ki melekût âlemini gören batını gödür— bu batını gözle, görülmesi mümkün olmayan sahifeleri görürsün ve küçük kıyâmette o sahife-lerden haberdar olursun. Ancak onun tafsilâtına büyük kıyâmette gö-rürsün. Küçük kıyâmet dediğimiz ölümdür.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ölenin kıyâmeti kopmuştur.» Büyük kıyâmetle olan her şeyin bir numûnesi küçük kıyâmette var-dır. Bunun tafsilî ihyâ-ül-Ülûm kitabında anlatılmıştır. Bu kitabımız

muhtaşar olduğu için onu kaldıramaz. Maksudumuz şudur ki, sabır, kavga ihtimâli olan yerde olur. Kavgada iki askerin (kurvetin) birbirlerine muhalefet ettikleri yerde olur. Kavgada iki askerin biri melekler zümresindenendir. Tekel insanın sinesinde bir araya gelmiştir.

O hâlde dinî faaliyetin ilk adımı bu kavga ve muharebe ile din yolunda uğraşmaktır. Zîrâ sine (kalb) sahrasını çocukluk çağında şeytan askeri tutmuştur. Melek askeri büyüğe yakın zamanda meydana çıkmıştır.

O hâlde şeytan ve şehvet askeri hezimete uğratılmadıkça saade- te kavuşmak mümkün olmaz. Muharebe etmeden ve bunda sabır göstermeden de şehvet ve şeytan askerini kahrretmeye imkân olmaz. Bu muharebe ile uğraşmayan kimse emri şeytana bırakmıştır. Şehvetleri emrine alıp şeriata itaat edip boyun eğen kimse bu fethe muvaffak olmuştur.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Herkesin şeytanı vardır. Benim şeytanım Allah'ın imayetiyle bana mağlûp olup müslâman olmuştur.» Umumiyetle cihâd yapan kimse, bazen zafer kazanır, bazen de hezimete uğrar. Bunun gibi bazen şehvetler, bazen de dinî temayül mu- zaffer olur. O hâlde kale, ancak sabır ve sebat ile fethedilebilir.

Bü ki, iman yalnız bir şey değildir. Belki, onun birçok dalları, bu- dakları ve kolları vardır. Nitekim hâdiste: «İmanın yetmişün faz- la şubeleri vardır. En büyüğü "Lâ ilâhe illallah'tır. En küçüğü de yoldaki dikenleri, taşları kaldırmaktır.»

İmanın her ne kadar kolları çok ise de, asılları üç çeşitte top- lanır: Marifetler, hâller ve amelîler. İmanın derecelerinden hiçbir bu üç hâlin dışında değildir. Mesellâ tevbenin hakikati pişmanlıktır. Piş- manlık da kalb hâlidir. Asla da günahın ötürücü sebar olduğunu bi- mektir. Fer'i ve neticesi de günahın el çekip taat ile meşgûl olmak- tur. O hâlde bu hâl, o marifet ve o taatın (amelân) özü de İmanın cümlesindenendir ve iman bu üç şeyden ibârettir. Fakat yalnız marife- te tahsis edilebilir. Çünkü marifet İmanın aslıdır. Zîrâ hâl marifetten meydana gelir.

O hâlde marifet bir ağaç gibidir. Kalbin marifet sebebiyle deği- şmesi, o ağacın dal vermesi; bu hâllerden meydana gelen amelîler de, o ağacın meyva vermesi gibidir. O hâlde İmanın tamamı iki şeydir: Biri ilim (bilmek) hâl, diğeri de, amel hâlidir. Amel de sabırsız müm- kün değildir.

Bu itibarla sabır İmanın yarısıdır. Sabır da iki cins şeyden mey- dana gelir: Biri, şehvetlerin cinsine sabretmektir, diğeri de, öfkenin cinsine sabretmektir. Şehvetlerin cinsine olan sabır, oruçtur. Bu iti- barla oruç sabrın yarısıdır. Başka bir yünden sabır İmanın yarısıdır. Zîrâ herkes zahiri hâlde bakar.

Bu itibarla iman, zahiri hâlden ibârettir. Zahirde mü'minin hâli, sıkıntıya sabır etmek ve nimete şükür etmektir. Bu yünden de sabır, İmanın yarısıdır. Nitekim diğeri bir hadiste: «İman iki bölümdür: Bi- ri, sabır; diğeri de, şükürdür.» buyurulmaktadır.

Eğer en çok zor olan hâle bakıp onu asıl itibar edersen, sabır kadar zor bir hâl yoktur. Bu itibarla sabır, imanın tamamı olur. Nitekim Resûlallah: «İman nedir?» diye sorduklarında: «İman sabardır.» diye cevap verdiler. Yâni imanın en çok zor olan kısmı sabardır.

Nitekim Resûlallah: «Hac, arefedir.» buyurmuşlardır. Zîrâ haccın en büyük tehlikesi arafe sebebiyle olur. Zîrâ arefenin kaçırılması ile, hac kaçırılmış olur. Başka rükûnlerin sebebiyle hac kaçırılmaz olmaz.

Bil ki, kul her zaman havasına (arzusuna) uygun veya muhalif bir şeyden hoş olmaz. Bu iki hâlin her birinde sabra ihtiyâç vardır. Havasına (nefsi arzularına) uygun olan şeyler; mal, nimet, makam, itibar, sağlık, sevilen kadın, çocuk ve benzerleri gibi. Bu iki hâlin her ikisinde de sabırdan önemli bir şey yoktur. Zîrâ eğer sabır edip bağlayıp serkeş safaya alıpacağından serkeşlik ve azgınlık başlar. Zîrâ denilmiştir ki; herkes sıkıntıya sabreder; fakat refah ve rahata ancak siddikler sabredebilir. Ashab-ı kiram devrinde mal ve nimet çoğalınca, dediler ki, biz sıkıntıda iken, sabır gücümüz, nimet ve imkân sahibi olduğumuz şu andan daha çok idi.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir denemedir.» (El-Bakal sûresi, âyet: 28) Vefâkâr imkân sahibi için sabretmek çok zordur. Günahtan korunmak için en büyük yol, imkân sahibi olmamaktır.

Nimete sabretmek; ona göndü bağlamamak, ona sevinmemek ve onun artıyet olup çabuk edden çıkacağını bilmektir. Hattâ hakikatte ona nimet olarak bilmemektir. Zîrâ kıyamette kendi derecelerinin noksan olmasına sebep olabilir. O hâlde her nimetin gökürü ile meşgûl olmak; Hak Teâlâ'nın hakkını ödemelidir. Bu hak gerek mal ile, gerekse beden ile ilgili olsun. Ve mâlik olduğu her nimetin bir miktarına Allah için vermelidir. Şu hâlde bunların her birinde sabra ihtiyâç vardır.

Havaya (nefsi arzularına) uygun olmayanlar üç kısımdır: Biri, kendi isteğiyle olur. İyi amel yapmak ve günahattan kaçınmak gibi. Biri, kendi isteğiyle olmaz. Sıkıntı ve musâbet gibi. Biri de, asıl kendi isteğiyle olmaz, fakat onun ceza veya mülkâfâtı kendi isteğiyle olur. İnsanların kendisini incitmeleri gibi: İyi amel gibi kendi isteğiyle olan şeylerde sabra ihtiyâç vardır. Zîrâ bun bâdetler tembellik sebebiyle zor gelir.

Bunlar ibâdetler de bahâllık sebebiyle zor gelir. Hac gibi. Bunlar sabırsız mümkün değildir. Hattâ her taatın evvelinde, ortasında ve sonunda sabra ihtiyâç vardır. Evvelinde olan, ilâhî niyet edip riâyı kalbinden çıkarmaktır. Bundaki sabır çok zordur. Amel ve taatların ortasındaki sabır ise, onları şartlarına ve adabına uygun bir şekilde edâ edip onlara hiçbir şey katmamaktır.

Mâseî eğer namazda ise, hiçbir tarafa bakmamalı ve hiçbir şeyi düşünmemelidir. İbâdetten sonraki sâbir ise, onu izhâr etmekten ve

İbâdet ettim diye haber vermekten sabır etmek ve ibâdetiyle gururlanıp kendini üstün görmemektir.

Günahlardan el çekmek ise, sabırdan başka bir şeyle olmadığı müstümder. Şehvet, arzu ne kadar kuvvetli olursa ve günah da ne kadar kolay olursa, ona sabretmek de o kadar zor olur. Bunun için dil ile işlenen günahlara sabretmek daha zordur. Zîrâ dili oynatmak kolaydır. Çok konuşmak âdet olursa, âdet de huy olur. Zaten şeytanın askerlerinden biri de, âdettir.

Bunun için dil, gıybet, yalan, kendini övmek ve başkalarını ayıblamak yönüne gidiyor. Dille ucuna gelip başkalarının hoşuna gidecek, fakat haddi sınında yakışkırı olan bir söz sabretmek zordur. Genellikle insanlar arasına karışmamak mümkün değildir. Ancak insanlardan uzlet edip selâmeti yalnız yaşamakta arayanlar müstesna.

İkinci kısım, kendi isteğiyle olmayan fakat ona karşılık vermesi kendi isteğiyle olan şeylerdir. İnsanların elinden ve dilinden gelen ezâ gibi. O hâlde onlara ezâ ile mukabele etmemek hususunda sabra ihtiyac vardır. Ashab-ı Kirâm'dan biri der ki, biz insanların ezâsına katlanmayan imanı iman saymazdık.

Buna şunun için demişlerdir ki, Allah Teâlâ Resûlüne buyurur ki: «Kâfirlerin ezâlarına sabredip Allah'a tevekkül et.» (Hud sûresi, âyet: 49) ve: «Müşriklerin yalanlarına sabredip uzlet et ve onların cezalarını Allah'a bırak.» (Münâzame-i sûresi, âyet: 10) buyurur ve yine: «Elbette düşmanların sözlerinden kalbinin saklandığını biliyorum. Ama sen, Rabbinî hamd ile tesbîh et.» (İbrer sûresi, âyet: 97-98). Bir defa Resûlullah Beytül-mal (Hazine) mahmû takdim ederken, biri, bu takdimat Allah için (âdil) değildir, dedi. Bu haber Resûlullah'a ulaınca yürek kızardı (öksüldü) ve buyurdu ki: «Allah, kardeşim Müsa'ya rahmet eylesin ki, bundan önce ona da bu sözle söyleyip onu incittiler ve o sabırlıydı.» Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer size bir esiyet yapırlarsa, onun müslîyle karşılık veriniz. Ancak sabrederseniz daha iyidir.» (Nahl sûresi, âyet: 126) İncilide gördüm ki; İsa (a.s.) diyor ki, bendem önceki insanlar ele el, göz göz, dilçe dilçe ile kınas yapıyorlardı. Ben bu hükme tâtil demem. Fakat size, karşılık vermemenizle tavsiye ederim. Hattâ bir kimse sağı yüzünüze vurursa, sol yüzünüzü de gösterin ve eğer bir kimse sarışınınızı alırsa, gönençinizi de veriniz; sizi zorla bir mil yol götürürse, onunla iki mil gidiniz. Resûlullah buyurur ki: «Bir kimse şâiden bir şey esirgeyip sizi ondan mahrum ederse, siz ona ihşanda bulununuz. Size kötülük yapana siz iyilik yapınız.» Resûlullah'ın buyurduğu bu sabır, siddiklerin derecesidir.

Üçüncü kısım ki başının ve sonunun istekle ilgili yoktur. Mustahetlerdir.

Müscetâ çocuğun ölmesi; malın yok olması; el, göz, kulak gibi uzuvların sakat olması ve bütün semâvî âfetler gibi. Bunlara sabretmek kadar büyük faziletler ve sevâblar yoktur.

Bunun için İbri Abbâs der ki: «Kerâm-ı Kerîm'de sabır üç kısımdır. Biri taate (iyi amele) sabretmektir. Bu sevâblı üç yûs derece art-

tırır. Bir kessm de harama sabretmektir. Bu sevâbı altıyüz derece artırır. Üçüncüsü de, musibet (belâya) sabretmektir. Bu, sevâbı yediyüz derece artırır.» Bil ki, belâyı sabretmek, müdriklerin derecesidir. Bunun için Resûlullah duasında: «Ey Allahım, bize, dünya musibetlerini kolay gösteren yakın mertebesini ver.» buyurur.

Yine buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hastalık verdiğim kulum, o hastalığa sabredip insanlara şikâyet etmezse, eğer ona şikâ verircem, evvelki hâliнден daha güzel et ve deri veririm. Eğer onu dünyadan çıkarırsam rahmetimle çıkarırım.»

Devûd (a.s.) dedi ki, «Allahım, senin rızan için musibete sabretmenin karşılığı nedir?» Allah Teâlâ: «Ona insan hifâtını giydirim ve onu hiçbir zaman geri almam.» buyurdu.

Yine Davûd (a.s.) diyor ki, «Allah Teâlâ buyurur ki, bedeninde, malında ve çocuklarında musibet verdiğim kimse, bunu güzel sabarla karşılasa, ona hesap sormaya ve onu hayr divanına ve cennetnem atışına göndermeğe hayı ederim.»

Resûlullah buyurur ki: «Sabarla genişlik beklemek ibâdettir.»

Yine buyurur ki: «Bir kimse ile başına bir musibet geldiğinde: Hâ, Allah'a döneceğiz. Allahım, bu musibetimden dolayı bana sevâb ve hayır ihsa neyle, duasını okursa, Allah Teâlâ onun duasını kabul buyurur.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki, ey Cibrâil, dünya gö-ründen mahrum ettiğim kimsenin mükâfatını bilir misin? Ona karşılık ona cemâlini görmeyi nâsib ederim.»

Birisi bir kâğıda şunu yazmıştı: «Sabret, bızım görülmüş olursan.» Bir sıkıntıya uğradığı zaman, onu koyundan çıkarıp bakardı. Feth-i Musulânın hanımı bir gün düştü ve tırnağı yarıldı. Hanım bu bânâ güldü. Ona ne gülüyorsun, acımas mı? dediler. «Ounun sevâbının serîfci bana acıma unutturdu.» dedi.

Resûlullah buyurur ki: «Allah'ı tazim etmenin bir yolu da, hastalık hâlinde ondan şikâyet etmeyip musibetli girmektedir.» Büyüklardan biri rivâyet eder ki; Ebû Huzeyfe'nin amentisi olan Salim'i harp cehenninde gördüm; yaralı olarak düşmüş yatıyordu. Ona ey Salim, su ister misin? dedim. Bana: «Ey İbân, yağmurdan tut, beni düşme-yâ yakın bir yere çek ve suyu bir testiye koy, yanına bırak. Akşama kavuşursam, içerim. Çünkü oruç tutuyorum.» Bil ki, eğer bir kimse belâyı sevirmezse, yahut kaftan üsölürse, sabır fâziletli gitmez. Belki sabır fâzileti, feryât edip yukasına yırtmak ve şikâyet etmekle gider. Resûlullah, oğlu İbrahim vefat edince ağılada Bunu yasaklamadımız mı? Ya Resûlullah! dediklerinde, «Hayır, bu merhamettir. Allah Teâlâ merhametli olan kimseye merhamet eder.» buyurdu.

Demâğlerdir ki; güzel sabır, musibet sahîb kimseyi başkalarından ayırdedememektir. Yaka yırtmak, yüzüne vurmak ve feryat etmek ise haramdır. Hattâ durumunu değiştirmek ve sarığını bağından indirip küçüğünü giymek de okiz değildir. Şunu akıldan çıkarmama-lıdır ki: Allah, kulunu sensiz yarattı ve yine sensiz yanına davet etti.

Ebû Talha'nın hanımı Rumeйда Ünvanlı Süleym der ki, «Kocam erde yok iken oğlum öldü. Onun üzerine bir kaftan örttüm. Kocam eve gelince, hasta nasıldır? dedi. Hiçbir gece bu kadar rahat olmamıştı, dedim. Sonra ölüne yemek getirdim. Doyuncaya kadar yedi. Kendini aşıladım. Böylece benden meradını aldı. Sonra Ebû Talha'ya dedim ki, filân komşuya ariyet olarak bir şey verdim. Geri aldığı için çok başırdı. Ebû Talha, bu ne acayip şeydir, bunlar ne akıllı kimselerdir, dedi. Sonra dedim ki, senin oğlan Allah'ın emaneti idi senin kapında. Şimdi onu sende isteyip aldılar. Ebû Talha: «İnna Allah..» dedi. Ertesi gün Ebû Talha o gece olup geçmeleri Resûlullah'a anlattı. Resûlullah: Çünkü geçseniz mübarek olsun; sizin için büyük bir gece idi»

Bundan sonra Resûlullah buyurdu ki: «Cennete gittim; Ebu Talha'nın hanımı Rumeйда'yı orda gördüm.»

Bundan anlaşıldı ki, kıl hiçbir hâlde sabırdan müstağni değildir. Hatta eğer bütün şehvet ve arzuların kurtulup uzlet köşesini seçse de, yüzbün çeşit vesvese ve çeşitli fikirler onun kalbinde dolarsa; onu Allah'ın zikrinden alıkoyar.

Bu, fikirler müstah şeyler bile olsa, bunlar zamanını alıp kıymetli ömür sermayesine noksanlık getirince tam anlamıyla hüsrân olur. O hâlde bunun çaresi evrâd ile meşgûl olup kalbini fikirlerin vesvesesinden çevirmektir. Eğer namaz içinde bu hâl vâkid olursa, kalbine sükûn ve huzur getirip böylece namaz kılmaya çalışmalıdır.

Hâdîste: «Allah Teâlâ boş duran gençleri sevmesiz» buyurulmaktadır. Bunun sırrı şudur ki, boş duran gencin kalbi, şeytanın vesvesesinden boş kalmaz, şeytana arkadaş olup kalbi şeytan vesvesesinin yuvası olur. Bundan sonra onu oradan, Allah'ın zikir ve fikrinden başka bir şey atamaz. Kendini bu vesveseden korumak için bir meslekle, uğraşmak, yahut bir hizmete bağlanmak, veyahut bir işe başlamalıdır. Zîrâ böyle bir kimseye yalnız ve ıssız oturmak yarasızdır. Belki kalbinden vesveseden temizlemekten âciz olan kimse, bedeni bir işle meşgûl olmalıdır.

SABRIN İLACI

Bil ki, sabrın birçok yolları vardır. Zîrâ herşeye sabretmenin bir çeşit zorluğu ve bir çeşit ilacı vardır. Evet hepsinin ilacı ilim ve amel terakkidir ve mühlîkat bölümünde anlatılanların hepsi sabrın ilacıdır. Burada mââil olarak o ilâçların birini anlatalım. Diğerleri de bu örneğe kıyaslanarak anlaşılır.

Bu hâlde daha önce de anlattığımız gibi, sabır, mânâsı, din duygusunun, şehvet duyguları karşısında direnmesidir. O hâlde sabır, bu iki duygu arasındaki kavga ve mücadelelerden ibarettir. İki kimse doğuşırken, birinin gâlib çıkmasına istersen, onun çaresi, tuttuğun tarafta kuvvet ve yardım sağlamak ve diğer tarafı zayıf düşürmek ve ona yardımcı olabilmek şeylerden el çekmektir.

Bu itibarla şehvet gâlib olduğu takdirde, fercini cinsadan koruyamaz. Fercini cinsadan koruyabilirse, gövdesi baktıktan ve kalbini düşünmekten koruyamaz. O hâlide bunun çaresi, evvelâ şehvet duygularını zayıflatmaktır. Bu da üç şeyle olur:

1 — Dalana kuvvetini gı-tadan ve nefis yemeklerden aldığı için, oruç tutmak suretiyle ona kuvvet veren şeyleri vermemelidir. Akşamleyin de kuru ekmek ile iftar edip et ve kuvvetli yemeklerden bir şeyi yememelidir.

2 — Şehvetleri artırıp tahrik eden şeylerin yolunu kapamalıdır. Gözel yüzleri görmek şehvetleri tahri ettiği için uzlete çekilip gövdesi korumalı ve kadınların ve çocukların yollarında durmamalıdır.

3 — Evlenmekle kendini teskin etmelidir. Zira evlenmekle şehvetlere sükûnet gelir ve ekseriya evlenmeden şehvetlerden kurtuluş olmaz. Nefis, bir serkeş ata benzer; üç şeyle zabtebilir: Birisi, ona az yem vermekle olur. İkincisi, ona yem göstermekle olur. Üçüncüsü de, onu teskin edecek miktarda birşeyler vermekle olur. Bunların üçü de, şehvet duygularını zayıflatmak için bir nevi ilâktir.

Dini duyguları kuvvetlendirmek için de iki yol vardır:

1 — Eğer şehvet faydasının bir saat, sabır faydasının ise ebedî padişahlık olduğuna kuvvetli bir iman ve tikkâdı var ise, şehvete sabretmenin sevâbı hakkında gelen hâdiseleri düşünerek, dini duyguyu şehvet duygusuyla gürleştirilmelidir. Çünkü böylece dini duygu kuvvetlenir ve iman artar.

2 — Cesaret baluncaya kadar, azar azar şehvete muhalefet etmeğe alışmalıdır. Zira cesaretili ve güçlü olmak isteyen önce kendi kuvvetini denemeli, ikinci olarak da ağır işlere azar azar başlayıp yavaş yavaş onu olgunlaştırmalıdır. Şöyle ki; güçlü bir kimse ile gürleşmek isteyen kimse gibi, önce sayılarla gürleşip kendi kuvvetini denemeli, idman ve alıştırma yapmalıdır ki, kuvveti artan. Bunun için ağır işlerle uğraşan kimseler daha güçlü olur. Bütün zor işlerde sabır ilâmi bu yollarla uygulanır.

Bil ki, şükür derecesi önemli ve çok yüksek bir derecedir. Hiç kimse tam anlamıyla şükür mertebesine ulaşamaz. Bunun için Hak Teâlâ buyurur ki: «Kullarım içinde (gereği üzere) Allah'a şükredenler azdır.» (Sebe sûresi, âyet: 13) Şeytan da insanları kötülüyerek: «İnsanların çoğu şükredici olmaz.» (A'raf sûresi âyet: 17) dedi.

Bil ki, münciyat bölümünde anlatılan sıfatlar iki kısımdır. Bir kısmı din yolunun hidâyetlerinden olup haddi altında gâye değildir. Tevbe, sabır, zühd, korku, fakirlik ve muhasebe gibi. Bunların hepsi, bunların ötesindeki hâllere vesiledirler.

Diğer kısım da, gâye ve sonuç olan hâllerdir. Bunlar, başka hâllere vesile oldukları cihetten değil, belki bizzat gâyedirler. Sevgi, şevk, rıza, tevhid, tevekkül gibi. Şükür de bunlardandır. Zira münciyat bölümünde gâye olan şeyler âhirette bâkî kalırlar. Şükür de bâkî kalanlardandır.

Nitekim: «Onların son duruşu, Alimlerim Rabbi olan Allah'a hamd olsun demektir.» (Tunus süresi, Âyet: 10) buyurur. Bu itibarla şükür bahsini kitabın sonuna koymak gerekirdi. Fakat şükür sabırla ilgili olduğu için burada anlatıldı. Şükür derecesinin yüksek olmasının alameti, Allah Teâlâ'nın onun şükrine yer vererek: «Beni zikrediniz, ben de sizi zikredeyim. Bana şükrediniz; nimetlerimi inkâr etmeyiniz.» (Bakara süresi, Âyet: 152) buyurmasıdır.

Resûlullah buyurur ki: «Yemek yiyip şükredenin derecesi oruç tutup sabredeninkine derecesi gibidir.» Yine buyurur ki: «Kaydet gü-nünde, "hamdedenler ayağa kalksın", denildiğinde yalnız Allah'a şükredenler ayağa kalksın.» Mal toplamayı yasaklama hususunda Âyet nâzil olunca Hz. Ömer: «Öyleyse, ne toplayalım? Ya Resûlallah!» dedi. Resûlallah: «Allah'a şükreden dil, şükreden kalb ve mü'mine hanım!» buyurdu. Yani bu üç şeye kanaat edin. Zira mü'mine bir hanım kalbin rahat ve huzurlu bulunmasına yardımcı olur. Şükür de ancak bu kalb-le yapılabilir. İbnî Mes'ud (r.a.) der ki: «Şükür imanın yarısıdır.»

Ata (r.a.) der ki: «Hz. Aişe'nin hamuruna çıkıp: "Bize Resûlallah'ın garîb hallerinden bir şeyler anlat." dedim. Hz. Aişe buyurdu ki: "Resûlallah'ın hangi hâlî garîb değildir? Bir gece benîmle yatağa giril. Mübârek vücudu benim vücuduma değişiyordu. Birden "Ey Aişe, buna müsaade et, gideyim Rabbime ihâdet edeyim" dedi. "Ben senin yanın-da olmak isterim, fakat ihâdet daha mühimdir" dedim. Resûlallah kalktı, ibrîği alıp dışarı çıktı, sonra abdest aldı ve abdestle az su kullandı. Sonra namaza durdu. Namazda ağlıyordu. Bu hâl, Hz. Bilâl sabah ezânına okumağa gelinceye kadar devam etti. Ertesi gün "Ya Resûlallah, zâten Allah Teâlâ senin günahını bağışlamıştır. Niçin ağlıyordun?" dedim. "O idrâk sahipleri ki, ayakta iken, otururken ve yatariken, daima Allah'ı anarlar ve gökte yerin yaradılışındaki hikmeti düşünerek derler ki: "Rabbim! bunları boş yere yaratmadın. Sen hâli şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bîhi cehennem ateşinden kurtu." (Ali İmran süresi, Âyet: 191) Âyet-i kerîmesi bana nâzil olduğu halde ben niçin şükredici bir kul olmayayım?" dedi.»

Bu dereceyi buldıklarına şükredip korktuklarından değil, sevinçlerinden ağlıyorlar. Nitekim, rivâyet ederler ki, peygamberlerden biri, çok su çıkan kûşuk bir taşın yanından geçerken, buna tasallüb edip bakarken, Allah Teâlâ o taşı konuşturdu. Taş dedi ki: «Yakacağı insanlar ve taşlar olan cehennem» âyeti okull olduğundan beri böyle ağlarım.»

Bunu duyan o peygamber: «Ya Rabbi, bu taş korkudan emîn ey-le.» diye Allah'a yalvardı. Duası kabûl oldu. Uzun bir aradan sonra yine o taşın yanından geçti. Bakı ki, yine eskisi gibi su akıyor. O peygamber: «Şimdi niye ağlıyorsun?» dedi. Taş: «O korku ağlaması idi. Bu, şükür ağlamasıdır.» dedi. Bu, şuna misâldir ki, insanın kalbi, taş-tan daha katıdır. Bazen sevinçten ve bazen de üzüntüden ağlamalıdır.

Bü ki, anlattığımız gibi, şükürün hakikati üç esasa dayanır: İlim, hâl ve amel. Esas olan ilimdir, hâl ondan çıkar. Hâlden de amel mey-

daca gelir. Şükür; nimeti sahibinden bilmektir. Hâi ise; kalbin, o nimet sebebiyle sevinmesidir. Amel ise; o nimeti Allah'ın rızası olan yere kullananmaktır. Amel dedikimiz şey, hem kalb, hem de bedenle ilgilidir. Bunların hepsi anlaşılmasın şükürün hakikatî anlaşılması.

Şükürün ilmi; sana ulaşan her nimetin Allah Teâlâ'dan olduğunu, onda kimsenin ortaklığı olmadığını kesin olarak bilmektir. Arada bir kimseye sebep nazariyle bakıldığı ve bu nimetin ondan geldiğine inanıldığı müddetçe marifet ve şükür tamam olmaz. Nitekim bir padişah sana bir elbise verdiği zaman, onu vezirin yardımıyla verdiğine inanırsan, padişaha şükürün safi olmaz. Belki şükürün bir kısmı vesire olur. Zira bütün sevinç padişah için olmaz. Ama elbisenin padişahın inazına, yahut kâğıt ve kalem vasıtasıyla verildiğini düşünmekle şükre noksanlık gelmez. Zira kâğıt ve kalemin tesirine olduğunu bilirsin. Hatta o elbiseyi sana hazine müdürü verdiğine inanırsan yine şükre zarar vermez. Fakat hazine müdürünün elinde bir şey olmadığına, onun padişahın emrinde olduğuna, buyurulanı verdiğini, buyurulmayan şeyi veremediğini bilmek ve buna inanmak şartıyla.

Bu durumda o da kalem gibi olur. Yine bunun gibi ağar, yeryüzünün nimetini yağmardan, yağmuru buluttan bilirsin; denizde kutuluğu rüzgârın uygun esmesinden anlarsan, şükürün tam olmaz. Ama eğer bulutu, yağmuru, yeli, güneşi, ayı, yıldızları ve herşeyi, kalemin katibin elinde olduğu gibi, Allah'ın kudret kâhnaunda olduğuna, onların hiç hükümleri olmadığına inanırsan, bu şükre noksanlık getirmez. Bir kimsenin vermesiyle sana ulaşan nimet ondan bilmek, cehaletin tâ kendisidir ve şükür makamından ayrı kalmaktır. Belki şöyle bilmedisin ki, Allah Teâlâ o kimseye bir görevli gönderdi. O görevli onu buna zorladı. Görevli muhalefet etmek istese, edemez. Eğer elinden gelse sana bir kuruş vermezdi. Görevli dedikimiz şey, o kimsenin kalbinde meydana gelen ve: «Bunu vermek din ve dünya için hayırlıdır.» deyip onu bu nimeti vermeye zorlayan arzudur. Böylece o kimse, bu dünyada, yahut öbür dünyada gayesine ulaşmak umuduyla o şeyi verir. Oysa hakikatte onu kendi nefsi için vermiş olur. Zira seni gayesine ulaşmak için vesile yapmış olur.

O hâlde hakikatte onu sana Allah Teâlâ verdi. Zira sana o görevliyi gönderen Allah'tır. Allah'ın verdiği şeyin karşılığında hiçbir gâyesi yoktur.

O hâlde eğer bütün insanları padişahın hazine müdürü durumunda görüp eldeki kalem gibi buyurulan emri tutup muhalefet etmeye kadir olmadıklarına inanırsan, şükredebilirsin. Belki buna bilmek şükürün tâ kendisidir.

Nitekim Mûsa (a.s.) Allah ile münasebat edip: «Allah'ım, Hz. Adem'i kudret eliyle yaratıp ona birçok ihsanlar yaptın. Senin şükürün ne şekilde olsa öyle» deyince, Allah Teâlâ: «Adem, o ihsanların benim tarafından yapıldığına inandı. Böyle inanması bana şükür oldu.» buyurdu.

Bil ki, iman marifetinin yolları çoktur.

«Birinci, takdirdir. Yâni Allah Teâlâ'ya bütün yaratıkların sıfatlarından ve akla ve hayale gelen her şeyden münezzeht tutmak ve buna inanmaktır. «Sübhânallah» kelimesi bunu ifâde etmektedir.

İkinci, Allah Teâlâ'nın bunlardan münezzeht olmasından başka bir olduğuna ve ortağı olmadığına inanmaktır. «Lâ ilâhe illallah» kelimesi de bunu ifâde etmektedir.

Üçüncü, var olan her şeyin Allah'tan olduğuna inanmaktır. «Elhamdülillâh» kelimesi bu hâli ifâde eder. Hamd mertebesi olan bu merete daha önce anlatılan iki mertebenin üstündedir. Zîrâ o iki marifet hamd mertebesine dâhildir. Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Sübhânallah kelimesi için on, Mââhâ illallah kelimesi için yirmi, elhamdülillâh kelimesi için otuz sevâb vardır.» Bu sevâblar, bu kelimeleri sadece dil ile söylemek için değildir. Belki bu kelimelerin ifâde ettiği mânâlar içindir.

Şükür ilminin manası bu anlatılardır. Şükürün hâline gelince, o bu marifetten kalbe meydana gelen sevinçtir. Zîrâ bir kimse bir kimseden yardım görürse onunla sevinir. Ancak bu sevinç üç derecedir: Meselâ sefere gitmek isteyen bir padişah hizmetçisine de bir at verdiği zaman, eğer o hizmetçinin sevinmesi maksadı at olup buna kavuştuğundan dolayı ise, bu sevinç padişah için şükür olmaz. Zîrâ bir atı çöde de bulsa yine böyle sevinir. Eğer onun sevinci, o atı veren padişahın kendisine nazar ve inâyeti olduğu ve âhîret nimetinin ümidi hâsıl olduğu için ise, —ki bu atı çöde bulsa bu sevinç hâsıl olmazdı— bu sevinç gerçi nimeti verene şükürdür, fakat nîmet verdiği için değil, belki âhîret nimetinin ümidyledir.

Şu hâlide bu şükür olur, fakat tam şükür olmaz, belki eksik olur. Üçüncü derece şudur ki, onun sevinci, o ata binip padişahın hizmetinde bulunması onu ziyâdet etmesi ve padişahın başka gayesi olmasındır. Bu sevinç padişah için olur. Şükürün en üstün mertebesi budur. Bunun gibi, Allah Teâlâ'nın nîmet verdiği kimsa, nîmet verene değil, nîmete sevinmesi şükür olmaz. Eğer nîmet veren için seviniyor, fakat onun rızâ ve yardımına mazhar olduğu cihetten seviniyorsa, bu şükür olur, fakat eksik kalır.

Eğer bu nîmet, dîni için zaman sağladığı ve ilim ve ibâdetle meşgûl olup Allah'a yaklaşmasına sebep olduğu için seviniyorsa, tam şükür olur. Bunun âlîmeti dünyada kendisini ilim, ibâdet ve hak yoldan alıkoyan her nîmete şükûmek, onu nîmet olarak bilmemek, belki o nîmetin geri alınmasını nîmet bilip buna şâkretmektir.

Valhâki dîn yoluna yardımcı olmayan bir şeye sevinmemektir. Bunun için Şühî (r.a.) der ki: «Şükûr, nîmete değil, nîmeti verene bakmaktır.» Göz, mide ve fere şehvetleri gibi mahasattan (duyulan) başka bir şeyden lezzet almıyan kimseler için bu şükûr mümkün olmaz. O hâlide en azından şükürün ikinci derecesi lâzımdır. Zîrâ birinci derece şükûr değildir.

Şükürün ameli ise, kalb ile, dil ile ve beden ile olur. Kalb ile olan şükür, bütün insanlara iyilik istemek ve hiç kimseyin nimetini kazanmamaktır. Dil ile olan şükür, bütün hallerde «Elhamdülillâh» diye nimet verene sevgi ve memnuniyetini ihtar etmektir.

Resûlullah bir kimseye: «Nasılsın?» buyurdu. O kimse iyiyim, dedi. Resûlullah tekrar: «Nasılsın?» buyurdu, O da yine iyiyim dedi. Resûlullah üçüncü defa: «Nasılsın?» deyince, «Elhamdülillâh, iyiyim.» dedi. Resûlullah: «Şâte, senden bunu istiyordum.» buyurdu. Sefef (geçmiş büyükler) birbirlerini gördüklerinde «Nasılsın?» diye birbirlerinin hâlini sormaları, şükürle cevap vermeleri ve böylece hem soranın, hem de cevap verenin sevâp kazanmaları için idi. Ama şükretmeyip hâlinden şikâyet eden ise, günahkâr olur.

Eğer belâdan şikâyet ediyorsa, zaten bütün âlemin padişahından, elinden birşey gelmeyen bir zavalîya şikâyet etmekten daha büyük kâhhat ne olur? Belâyı bile şükretmelidir ki, kendisinin saadetine vâsile olsun. Eğer bunu yapamazsa bari sabretmelidir. Beden ile yapılan şükür ise, bütün vücud azalarının Allah tarafından vermiş bir nimet olduğuna bilmektir. O hâlde her uzuv ne için yaratılmış ise, onu o işe kullanmalısın. Allah Teâlâ bütün uzuvları âhiret için yaratmıştır. Ancak âhireti kazanmaya uğramana razı olur. Allah'ın verdiği nimeti onun razası doğrultusunda kullanırsan, şükürü edâ etmiş olursun. Bununla beraber Allah'ın senin şükürüne arzusu ve ihtiyacı yoktur. Zîrâ o ihtiyacı münazzehdir.

Fakat bu, şuna benzer ki, bir padişah bir kuluna yardım etmek ister. O kulu padişahıtan uzaktır. Padişah ona at, elbise ve ahlak gönderir ki, kendisinin yanına gelsin ve hizmetinde bulunmakla muhtaçm bir insan olsun, yüksek dereceleri kazansın. Fakat onun padişaha yakın ve uzak olması bîrdir. Uzak olmasıyla padişahın memleketinden bir şey eksik olmaz. Yakın olmasıyla da artmaz. Belki padişah bunu yalnız o kula iyilik için yapmış olur. Çünkü padişah cömert olup herkese iyilik yapmak niyetinde olursa ve bunu kendisi için değil, sadece insanlara iyilik için yapıyorsa böyle olur. O kul ise, eğer o ata binip padişah tarafına yönelir ve sefer anının bu yolda harcarsa, atın ve sefer anının şükürünü edâ etmiş olur.

Eğer ata binip arkasını padişaha döner ve oradan uzaklaşırsa, küfrân-ı nîmet olur. Eğer tembel oturup ne padişah tarafına, ne de başka bir tarafa yönelmezse, bundan önceki kadar olmasa da, yine küfrân-ı nîmet olur. Bunun gibi Allah'ın kula da eğer onun nimetini taatına sarfederse, Allah'a yaklaşmış olur.

Eğer günaha harcıyıp uzaklaşırsa küfrân-ı nîmet olur.

Eğer avare ve tembel oturup ne taat ne de günahla bulunmazsa, şâki kadar olmasa da yine küfrân-ı nîmet olur. Allah'ın nimetine şükretmek, ancak o nimeti Allah'ın razasına uygun kullanmakla mümkün olduğu ve bunu da ancak Allah'ın razı olduğu şeyleri razı olmadıkları şeylerden ayırtılabilen kimselerin yapabileceği anlaşılır. Bu itibarla, bu, herşeyin yaratılışındaki hikmetin ne olduğu bilinmedikçe tâ-

ünmeyen ince bir ilmedir. Biz bu kitapta birkaç kısa örnek beyân edeceğiz. Fazlasını tatayan kimse, İhyâ kitabında arasın. Zira bu kitap bundan daha fazla tafsillâtı kaldırmaz.

Her nimetün küfrânı, onu hikmetinin yolundan çevirip yaratıldığı şeye harcamanıktır. Çünkü Allah'ın nimetini rızası olmayan yere harcamak küfrân-ı nimettir. Allah'ın razı olup olmadığı şeyler tafsillâtle ancak şeriatle bilinir.

O hâlde her nimet, emredildiğiği Şî taata harcanmalıdır. Fakat bâsiret ehlinin bir yolu vardır ki, o yolda herşeyin hikmetini nazar, istidlâl ve lâhî ilhâmâ bilirler. Meselâ bulutun yaratılmasındaki hikmetin yağmur olduğunu, yağmurun yaratılmasındaki hikmetin bitkiler ve bitkilerin yaratılmasındaki hikmetin hayvanların gıdası olduğunu; güneş ve ayın yaratılmasındaki hikmetin gece ve gündüzün meydana gelmesi olup gece sükûn ve istirahat; gündüz çalınmak ve mâişet için olduğunu bilirler.

Bunun gibi şeyler buna vukufu olan herkese açıktır. Ama güneşte de bundan başka herkesin mattali olmadığı çok gizli hikmetler vardır. Yine gökteki sayısız yıldızlar vardır. Herkes onların yaratılmasındaki hikmetin ne olduğunu bilmez. Nitekim herkes kendi uzuvlarından eller tutmak için, ayakları yürümek için, gözünü görmek için olduğunu bilir. Fakat diğer ve dalağın niçin yaratıldığını ve gözünün on tabaka üzere yaratıldığını bilmez.

O hâlde bu hikmetlerin bazıı çok incedir, havastan başka kimse bilmez. Bunların şarta uzundur. Ancak şu kadarını bilmek gerekir ki, insan fânya için değil, âhiret için yaratılmıştır. Dünyada insanın nâsibi olan herşey âhiret yolculuğunun anığı olması için yaratılmıştır. O hâlde sanma ki, dünyada olan herşey, senin için yaratılmıştır.

Böylece bir şeyde kendin için bir fayda görmezsen, bu niçin yaratılmıştır, bunda ne fayda vardır? deme! Meselâ karınca da ve sinekte ne fayda vardır, bunlar niçin yaratılmıştır? deme! Bili ki, karınca da, insan da boyuna yaratılmıştır. O hâlde bili ki, Allah Teâlâ'nın keremünün kemâline yaraşan, mümkün olan herşeyin en güzel biçimde var olmasıdır. Hayvanların cinsleri, türleri, bitkiler, madenler ve benzerleri gibi. Ondan sonra zarûret ve ihtiyâç bakımından veya sâa ve güzelliik bakımından herbirine gerekli olan herşeyin de vücuda gelmesidir. Zira Cenâb-ı Allah için asla bahillik yoktur. Kemâl ve güzelliik cinsinden vücuda gelmeyen herşey, o ortam onun zıddı ile meşgûl olduğu için ona kabiliyeti olmadığından vücuda gelmiyor. Halbuki o zıd olan sıfat da başka bir husus için maksut olabilir.

Zira ateşin, suyun tetâfet ve soğukluğunu kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü soğukluk sıcaklığın zıddı olduğu için, sıcak olan bir şey, soğukluğu kabûl etmez. Fakat sıcaklık da haddi zatında maksuttur. Zira ateşten sıcaklığı gidermek noksanlık olur.

Meselâ sinek, yaratıldığı rutubetten daha mütakâmdır. Bu kemâle kabiliyeti olan bu rutubetten bu esirgenmemiştir. Zira esirgenmek bahillik olur. Bahillik de zaten Allah'ta bulunmaz. Nitekim anla-

taht. Sineğin rutubetten kâmil olmasının sebebi, sinekte hayat, kudret, his hareket, acalıp şekiller ve garib uzuvlar olmasındandır. Bunlar rutubette yoktur. O rutubetten insan yaratılmadı. Zîrâ onun ihtisarı olmaya ihtiyacı ve istihkakı yoktur.

Bunun içindir ki, rutubet, kendisinde zılları bulunan sıfatların meydana gelmesine kabiliyeti yoktur. Çünkü insanın yaratılışının şartı budur. Ama mümkün olan şeylerden ihtiyacı olan ondan esirgenmemiştir. Kanat, kuynuk, el, ayak, göz, baş, ağız, karnı, gıdanan geçip ulaştığı yer, içinde hâzmolunduğu yer, hâzmolduktan sonra çıktığı mahal gibi ve bedeni için lazım olan incelik hafiflik ve letâfet gibi. Bunların hiçbirini esirgenmemiştir. (Sineğin) görmeğe ihtiyacı olunca, başı çok küçük olduğu için kapaklı göz sağlamayacağından iki yanında, yüzüğün kaşı gibi iki göz yarattı. Ayna gibi, eşyanın sureti bunlarda görünür. Görüne konan tozları silcek kapakları olmasınca —ki kapakların görevi gözü koruyup temiz etmektir— ona iki el daha yaratıldı, onları yanlara sürüp temizler, sonra ellerini birbirine sürüp onları da temizler.

Bunu anlatmaktan gaye ki, Allah Teâlâ'nın rahmet, lutûf ve inayetine umûmî olduğuna, yalnız insana mahsus olmadığını bildirmek. Zîrâ her küçük böceğe ve küçük hayvana layık olan mertebede kemâlini vermiştir. Hatta sıvrisüneğe verdiği şekli bile vermemiştir.

O hâlde bunların hepsi insanlar için yaratılmışlardır. Nitekim sen kendini için yaratıldın. Zîrâ sen yaratılmadan önce bir vesile ve yakınlığın yok idi ki, onunla yaratılmağa istihkakın olsun ve başkalarının istihkakı olmasın. Fakat Allah Teâlâ'nın kerem deryası içinde herşey bulunan bir okyanustur. O şeylerin biri senin âtin, biri karnıca, biri sinek, biri fil ve biri de havada uçan kuştur. Ve bunlara benzer ne var ise. Gerçi bunlardan eksik olanları kâmil (tam) olanlara tedâ etmişlerdir. İnsan ise, yeryüzündeki şeylerin en kâmilidir.

O hâlde şübhesiz yer yüzünde olanların çoğu insana tedâ edilmiştir. Ama yer altında ve denizlerin dibinde sonsuz şeyler vardır ki, insanın onlardan aslâ nâsibi yoktur. Ona da insana olunan lutûf gibi, zahiri ve batini yaratılışında lutûflar olmuştur. Onlarda bütün insanların, kırâkından âciz olduğu nakış ve güzellikler de olabilir.

O hâlde bu, bütün âlimlerin âciz kaldığı ilim deryasıyla ilgilidir. Bu deryanın dibî derin ve kolları uzundur. Ama burada maksat olan kendini Allah Teâlâ'nın lezzetından bilmemen; bütün şeyleri kendine mahsus bilip sana faydası olmayan şeyler için: «Bunu Allah ne için yarattı, zaten bunun yaratılmasından hiç fayda yoktur.» dememen içindir. Karnıyı senin için yaratmadıklarını bildiğin gibi, sineği ve hiçbir şeyi de senin için yaratmadığına tâl.

Gerçi sineğin sana faydası vardır. Zîrâ sinek, kötü kokunun ve kokuyup üfnet hâsıl olan herşeyi yer. Böylece pis kokular azalır. Yine sineğin kasaptan nâsibi var ise de, kasabı onun için yaratmamıştır. Senin, her gün güneş ıslam için doğup batıyor diye sarımsan, sineğin, «Kasap hergün benim için dükkânı gelir, gider. Ben onun kan ve pis-

İlginden doyuncaya kadar yerim.» diye sanması gibidir. Kazanım tevecchüh maslahat için olmadığı gibi, sineğin kendinin faaliyetlerinden gidalarıp yazmasından da haberi yoktur. Bunun gibi güneş, dönüp dolaşmasında Cenâb-ı Hakk'a hizmet etmeğe yönelmiştir, senden aslâ haberi yoktur. Gerçi onun ışığına faaliyetleriyle senin göderin aydınlanır ve hararetinin faaliyetleriyle yer yüzünden ıstıhalığı mütedit olur. Böylece sana gıda olacak bitkiler meydana gelir.

O hâlde şükür manâsının beyânı bahâinde seninle ilgili olmayan şeylerin yaratılmasındaki hizmeti beyân etmek bizim için önemli değildir. Seninle ilgili olan şeyler de sayısızdır. Onların hepsini anlatmak da mümkün olmaz. Fakat birkaç misâl vereyim:

Birinci misâl şudur ki, sendeki göz iki şey için yaratılmıştır: Biri, bu dünyada kendi işlerin için gezip dolaşabilmek için.

Diğeri de, Allah Teâlâ'nın asalıp işlerine bakıp büyüklük ve azîmetini idrâk etmen için. Onunla asalıp işlere bakmayıp namâhreme bakarsan, göz nimetinde küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ ay, güneş yer ve gök nimetlerine de küfran-ı nimetle bulunmuş olursun. Zîrâ göz nimetli güneşsiz tamam olmaz. Çünkü güneş olmayınca göz görmez. Güneş de göksüz ve yersiz olmaz. Çünkü gök ile yer olmayınca gece ve gündüz olmaz.

O hâlde sen namâhreme bakmakla göz nimetine güneş nimetine, hattâ yer ve gök nimetlerine küfranda bulunmuş olursun. Bu sebepten bâdîste: «Üç günah işleyen kimseye yer ve gök lânet eder.» buyrulmaktadır.

Allah Teâlâ elini; işlerini görmek, yemek yemek, kendini onunla yıkayıp temizlemek ve bunlara benzer önemli işleri yapmak için yaratmıştır. Onunla günah işleyince, küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ sağ elinde istince edip sol elinde Kur'an'ı tutarsan, yine küfran-ı nimet etmiş olursun. Zîrâ Allah'ın sevdiği şeyi aşmak olursun. Zîrâ Allah'ın sevdiği adalettir. Adalet de, şerefliyi şerefli ile, hâkiri hâkir ile tutmaktır.

Allah Teâlâ senin iki elinden birini daha kuvvetli yaratmıştır. Umumiyetle o daha şereflidir. Senin işlerinde iki kumandır: Biri hâkir ve biri de şereflidir. O hâlde şerefli olanı sağ el ile ve müâker olanı da sol el ile yapman gerekir. Böylece adaletle iş görmüş olursun.

Eğer kûbe tarafına tökürürsen, taraf ve kûbe nimetine küfran etmiş olursun. Zîrâ bütün taraflar bir değildir. Cenâb-ı Allah senin kurtuluşun için taraflardan birini şerefli kılmıştır ki, ibâdetle ona yüz tutup senin sebât ve sükkûna sebeb olsun. Zîrâ o tarafa koyduğu şerefli beyti (ev) kendi tarafına yâni şâtına ıstıha etmiştir. Senin bazı aşağı işlerin vardır: Abdest bozmak ve tökürmek gibi. Ve şerefli işlerin de vardır: Abdest almak ve namâz kılmak gibi.

Eğer bunların hepsini bir tutarsan, hayvanlar gibi yaşamış olursun. Adalet ve hikmetin ondan meydana geldiği akıl nimetiyle kûbe nimetini zâyî etmiş olursun. Eğer meselâ boş yere bir ağacın bir dalını

kirarsan, yahut bir çiçeği koparsan, el ve ağaç nimetini bozmuş olursun.

Zira Allah Teâlâ o ağacı yaratınca gıdasını kendine çekmek için ona bir çok damarlar vermiştir. Gıdasını hazmetmek için de ona kuvvet vermiş ve onda birçok çeşitli kuvvetler yaratmıştır. Bütün bunlar o dalın kemâline erişip bir işe yaraması içindir. Sen onun yoluna kesersen, o nimetin küfranı olursun. Ancak kendi kemâlini kazanmak için o dalı kesmeğe ihtiyacın olursa, bu takdirde onun kemâli senin kemâline fedâ edilir. Zîrâ adalet icabı, nakısın kâmilâle fedâ olmalıdır. Eğer o dalı başkasının malından kirarsan, senin ona ihtiyacın olma bile yine küfranı nimette bulunmuş olursun. Zîrâ kalın gerçekte mülkû yok ise de, mal sahibinin ihtiyacı senin ihtiyacından öncedir. Fakat dünya konan bir sofraya gibidir. Dünya nimetleri de o sofranın üzerine konulmuş yemekler gibidir. Allah Teâlâ'nın kulları ise, o sofranın etrafında toplanmış misafirler gibidir. Hiçbirinin mülkiyeti yoktur. Ancak her lokma herkese yetmez. Bir misafirin eline aldığı yahut ağuna koyduğu lokmayı diğer misafirlerin almaya câiz değildir. Kulların dünyadaki mülkiyet hakları yalnız bu kadardır. Yâni yalnız elinde olan lokma gibidir, bundan fazla değildir.

O hâlde ihtiyaç miktarından fazla mal toplayıp ambarlarda saklayıp ihtiyaç olanlara vermemek câiz değildir. Fakat bu anlattığımız gerçek zahîrî fetvâyı göre yürümes. Zîrâ herkesin ihtiyacı ne kadar olduğu belli değildir. Eğer bu yolu aparsak herkes birisinin eynesini alır ve onun buna ihtiyacı yoktur demeye başlar. Bu itibarla aslına uygun düşmese de bu hükmeti zarûrî olarak terkediyoruz. Mal toplamanın yasaklanmasının hikmeti budur.

Bilhâssa insanların yiyecek maddelerini pahalı satmak için biriktiren kimseye Allah Teâlâ lânet etmiştir. Hattâ ribâ yoluyla yiyeceği yiyeceğe satan kimse de, Allah Teâlâ'nun lânetinde olur. Çünkü insanların hayatı yiyeceklerle ayakta durmaktır. Ticaret yapmak için stok yapılırsa, muhtaç olanlar temininde güçlük çekerler. Yine ribâ altın ve gümüşte de haramdır. Çünkü Hak Teâlâ altın ve gümüşü iki hükmet için yaratmıştır: Biri, eşyanın değerli onlarla bilinir. Zîrâ bunlar kıymetli, bir altın kaç köle, bir kölenin kaç at ve bir kölenin kaç kaftan değerinde olduğunu bilmek mümkün olmazdı. Bunları da birbirleriyle satmak gerekirdi. Bu sebepten herşeye ölçü olacak bir şeye ihtiyaç vardı. Bunun için altın ve gümüş hakim gibi herşeyin miktarını belirtmek için yaratıldı.

O hâlde ona bir kışe de saklayıp gizleyen, müslümanların hakkını boğlanmış gibi olur. Ondarı bardak ve ibrik yapan, müslümanların hakkına hamallık ve dokumacılık teklîf etmiş gibi olur. Çünkü ibrik su saklamak içindir. Bu da toprak ve bakır kaplarda mümkün olur. Altın ve gümüşün diğer bir hükmeti de, altın ve gümüş iki kıymetli cevherdir ki, onlarla herşeyi elde etmek mümkün olur ve herkes de onlara tâlîptir. Çünkü altın olan kimse'nin bütün ihtiyacı hazırdir. Yine bazı kimselerin elbiseye ihtiyacı olmayıp yemeğe ihtiyacı olabilir.

Bunların elbiseye ihtiyacı olmadığı için, yemeği elbiseye satmayabilirler. Bunun için Hak Teâlâ altın ve gümüşü yarattı ve insanlar arasında kıymetli eyledi ki, onlarla her türlü muamele yâruşsun. Gerçi onların altına ihtiyaç yoktur, fakat ihtiyaç duyulan herşey onlarla temin edilir. Kâr sağlamak göyesiyle altın ve gümüş birbirleriyle satılrsa, birbirleriyle meğhâl olup birbirinin kârına bağ kalmakla başka işlere vesile olmasalar.

O hâlde şeriatte adaletsiz ve hıkmetsiz bir şey olduğunu sanma. Belki şeriatte her ne var ise, gereği gibidir. Fakat ondaki hıkmetsizliğin bazıları, peygamberler ve derin âlimlerden başkasının anlayamayacağı kadar incedir. Şeriatın emirlerini zahiri taclit etmekle onlara riayet eden âlimin ilmi noksandır ve avama yakındır. İnsan bu hıkmetsizleri anlayınca, fakihlerin mekrûh dediklerini baram bilir. Büyük sâlihlerden biri bir defa yandırlıkla sol ayakkaşına giydi. Bunun keşf-reti için yüzlerce sadaka verdi.

O hâlde bil ki, eğer avamdan olan kimse bir ağacın dalını kırsa, yahut tükürüğünü kabile tarafına atsa, yahut sol eliyle Kur'an'ı tutsa, ona o kadar müdahale olunmaz. Zîrâ o câhilin noksanlığına hamul olunur. Çünkü câhiller hayvanlara yakındır, bunun gibi şeylere takat getiremezler. Çünkü onların ahvâlî bu ince hıkmetsizlerden o kadar uzaklaşmıştır ki, bu inceliklerin ash onların yanında önemsiz görünür.

Eğer bir kimse hür bir insanı Cuma günü etkin vaktinde satarsa, bu vakitte alış-veriş mekrûhtur diye kınanmaz. Zîrâ hür kimseyi satmanın cinayeti öyle bir derecededir ki, bu kerâhet onun yanında hiçtir. Ve eğer bir kimse caminin mihrabında arkasına kibleye dönerek abdestini bozarsa, abdestini bozmasının cinayetine cinkefağı öyle bir derecededir ki, arkasına kibleye dönmesi inceliği ondan görünmez. Avaman işlerinin kolay görülmesi buna bînkendir. Ama sâlik olanlar âhiret yoluna zahir görüyle bakmayıp anlatılan incelikleri kaçırma-malıdır ki, adalet ve hıkmetsizle meleklerle yakın olsun. Yoksa avam gibi hayvanlara yakın olur ve sâlihlerden düşer.

Bil ki, Allah Teâlâ'nın insan hakkında yarattığı herşey dört kısımdır:

1 — Hem bu dünyada, hem de öbür dünyada faydalı olur. İlim ve güzel ahlak gibi. Gerçek nimet bunlardır.

2 — Dünyada da, âhirette de zararlı olur. Câhilîlik ve kötü ahlak gibi. Gerçek belâ bunlardır.

3 — Bu dünyada rahatlık, öbür dünyada da azâb sebebi olur. Dünya nimetlerinin çokluğu, onun zevk ve hayatı gibi. Bu, ahmaklar yanında nimet, akıllılar yanında da belâdır. Bu, aş bir kimsenin içinde zehir bulunan bir miktar töl bulmasına benzer. Eğer câhil olursa, içinde zehir olduğunu bildiği hâlde onu nimet bilir. Eğer akıllı ise, onu belâ değil, belâ bilir.

4 — Bu dünyada zahnete, öbür dünyada da rahmete sebep olur.

Niyazet ve nefis arzulara muhalefet etmek gibi. Bu, akıllılar yanında nimet ve ahmaklar yanında da belâdır.

Bil ki, dünya işleri akseriyetle karışıktır. Yâni onda hem hayır, hem de şer vardır. Fakat faydası zararından çok olan şeyin yetersiz miktarından fazlası insanların çoğu hakkında zararı fazla olur. Bazı kimselere azı dahi zararlı olur. Zararlı olmasının sebebi, hırs ona gâlib olur. Eğer hiçbir şeye sahip olmasaydı, ona hâris olup çoğalmasını dilemezdi. Bazı kimseler de vardır ki kâmil oldukları için dünyaya-
lağın çokluğu da ona zarar vermez. Zira ihtiyag anında onu muhtağlara sadaka verip harcar. O hâlde bundan anlaşıldı ki, birşey bir kimse hakkında nimet ve safa, bir başkası hakkında da belâ olur.

Bil ki, insanların iyi bildiği herşey, üç hâlden ayrı değildir: Ya hâlihazırda iyidir, yahut gelecekte iyidir, yahut da haddizatında hem hâlihazırda, hem de gelecekte iyidir. İnsanların kötü bildiği herşey de ya hâlihazırda kötüdür, yahut gelecekte kötüdür, veyahuk haddizatında yâni hem hâlihazırda hem de gelecekte kötüdür. O hâlde en üstün iyilik üçünü de kapsayan iyiliktir. Yâni haddizatında güzeldir ve hem hâlihazırda, hem gelecekte faydalıdır. Bu da ilim ve hikmetten başka bir şey değildir. En büyük şer de cehâllîktir ki, haddizatında çirkindir ve hem hâlihazırda, hem de gelecekte zararlıdır. Kalbi hasta olmayan kimse için ilimden daha güzel bir şey yoktur. Câhiliyye ise, hâlihazırda hastalıktır ve haddizatında çirkindir. Cehâletin hastalık olduğunu, bir şeyi bilmeyip de bilmek isteyen kimse bilir. Cehâletin çirkindiği ise, zahirde değil, bâtındadır. Zira cehâlet kalb gösünü kör eder. Kalb gösünün kör olması, zahiri gösün kör olmasından daha çirkindir. Bazı şeyler de vardır ki, bir yünden faydalı, diğer bir yünden zararlıdır. Gemisi batmak üzere olan kimsenin kendini kurtarmak için malını denize atması gibi.

İnsanların insanına göre lezzetli olan her şey nimettir. Lezzet de üç derecedir:

1 — Çok aşağı ve bayağı olan. Bu, karın ve fere lezzetidir ki, insanların çoğu bunlara çalışmaktadır. Bütün arzuları bunlar içindir. Bunların bayağı ve aşağı olmasının delili şudur ki, hayvanlar da insanlara bu hususta ortaklar. Hatta insandan ileridirler. Zira yemek ve cıma lezzeti hayvanlarda daha çoktur. Hatta sinek, karınca ve böceklerde bu hususta insana ortaklar. Kendini tamamıyla yemek ve cıma lezzetine veren kimse yer hasarata derecesini elde etmiş olur.

2 — Kahr, galebe ve liderlik lezzetidir ki, bu da gazâb kuvvetinden doğan bir lezzettir. Bu lezzet gergi yemek ve cıma lezzetinden üstündür, fakat haddizatında bu da aşağıdır. Zira hayvanların tamamı değilse de bazıları bu hususta insana ortaklar. Çünkü arslanlar kaplancalar kibr ve galebe, diğer hayvanlarda da büyüklük hırsı vardır.

3 — İlim, hikmet, Allah Teâlâ'yı tanıma ve onun acayip işlerini anlamak lezzetidir. Bu, bütün lezzetlerden üstündür. Çünkü bunların hiç birisi hayvanlara nâsib olmamıştır. Bunlar meleklerin sıfatıdır.

Hattâ Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Bunlardan lezzet alıp bunların dışında bir şeyden lezzet almayan kimse kâmilidir. Bunlardan hiç lezzet almayan noksandır, hattâ hastadır ve halâk olmuştur. Ekseriyetle mü'minler bu hususta iki kısımdır: Bir kısma, ilim ve hikmet lezzetini bulmuştur. Bir kısma da hem bu sıfatın lezzetini bulmuştur; hem de bunlardan başka şeylerin, yâni meselâ şehvetler ve ıderliğin lezzetini bulmuştur. Fakat kendisine marifet lezzeti gâlib olan kimse, diğer lezzetleri mağûp olur ve gizlenir. Şehvetler ve ıderlik lezzeti gâlib olan kimse, eğer marifet lezzetinin gâlib olmasına çalıp uğramazsa, derecesi noksana yakın olur. İyilikler kefesinin ağır olmasının mânâsı da budur.

Bil ki, hakiki nimet âhiret saadetidir. Zîrâ o, başka nimete vesile olduğu için değil bizzat arzu edilmektedir. Âhiret nimeti de dört şeydir: Biri, aileliğin asâ bulunmadığı bir devamlılıktır. Biri de âdetünden asâ karışmadığı bir sevinçtir. Biri de, sâbûr ve cehâletin bulandırmadığı bir ilimdir. Biri de, fakirlik ve ihtiyacın yol bulmadığı bir zenginliktir. Hakiki nimet budur. Dünyada nimet saydıkları herşey, bu nimete vesile olduğu içindir; kendisi bizzat istendiği için değildir. Tam nimet de başkası için değil, bizzat istenen nimettir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Hayat, âhiret hayatıdır.» Resûlullah bu hadisi bir defa dünya sıkıntılarına karşı kendini teselli etmek için, şiddet yerinde buyurmuştur. Bir defa da çok zengin yerinde buyurmuştur. Şöyle ki; Veda hacında din kemâline erişip bütün insanlar ona yüz tutmuştu. Kendileri de bir devanın ırtında idiler. Bîrçok insanlar, kendisine hac işlerini sormaya koyulmuşlardı. Resûlullah kendileri de bu kemâli görünce, mezkûr hâdisi buyurdu ki, kalbi dünya lezzetine bağlanmasın.

Bir defa da birisi: «Ya Rabbi, sendem nimetle tamamanı isterim.» deyince, Resûlullah: «Nimetin tamama nedir?» buyurdu. O kimse: «Bilmem, beyân beyar, ya Resûlullah!» dedi. Resûlullah: «Nimetin tamama cennete girmendir.» buyurdu. Dünyada olup da âhirete vesile olmayan nimetler, hakikatte nimet değildir.

Âhirete vesile olanlar onaltı kısımdır: Dördü kalbde, dördü bedende, dördü bedenın dışında, dördü de bu oniki şeyi bir araya getirenlerdir. Kalbde olanlar: Mükâfefe ilmi, Muamele ilmi, İffet ve Adalettir. Mükâfefe ilmi, Allah Teâlâ'yı, onun sıfatlarını, melekeleri ve peygamberleri bilmektir. Muamele ilmi, bu kitabın Mühlikât rûknünde ve muameleât rûknünde anlatıldı. Ve din yolunun konaklarıdır. Nitekim Münciyyet rûknünde anlatılmıştır.

Muamele ilmi dediğimiz bütün bunları bilmektir. İffet ise, insanın güce ve tam şiddet kazanması ve şehvetler ve garâbı kuvvetini kırmasıdır. Adalet, şehvetleri ve garâbı tamamen ortadan kaldırmak ve —ki, bu zarardır— kendine musallat etmek, haddi aşmamaktır ki, şehvet başa geçip tağyan etmesin. Belki onu itidal tezâlisinde tutmalıdır. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Tartı ve adalette namı aşmayasınız. Tartıyı doğru yapınız. Tartıyı eksik tutma-

yınmaz» (Fahman sûresi, Âyet: 3-9) Bu bedendeki dört şey bulunmadan nimetler tamam olmaz. Bedende olan nimetler de dört tane: Sağlık, kuvvet, güzellik ve ömürdür. Ahiret saadetine, sağlık kuvvet ve uzun ömre ihtiyacı olduğu gisti değildir. Zira ilim, amel, güzel ahlak ve insanın kalbindeki âzîyetleri, tam manasıyla ele geçirmek bunlar olmaz. Ama güzele ihtiyacı az olur. Fakat güzellerin işi daha çok yürür. Güzellik de iş görmek için mal ve mevki gibidir. Dünya işlerini kazanmak için işe yarayan herşey, âhiret hususunda da işe yarar. Zira dünya imkânları âhiret için zaman bulmaya sebep olur, âhiret dünya âhiretin tarlasıdır.

Bir de zahiri güzellik, bâtinî güzelliğin delilidir. Zira zahiri güzellik doğum zamanında meydana gelen bir îlahiyet nârudur. Umumiyyetle zahiri güzellik mükemmel oluncu bâtinî güzellik de mükemmel olur. Bunun için demişlerdir ki: «Hiç çirkîn görmezsen ki, içindeki sıfatı, zahirinde olan şeklinden güzel olsun.» Resûlullah buyurur ki: «İhtiyacınızı güzellerden isteyiniz.» Hz. Ömer de buyurur ki: «Bir yere elçi gönderirseniz, adı, samı ve kendisi güzel olan kimseyi gönderiniz.» Fakihler demişlerdir ki: «Eğer namazda imamlık yapmak isteyen kimseler, ilimde, kanaatta ve takvâda beraber olurlarsa, hangisi güzel, kıyafeti güzel olursa, o imamlık yapar.»

Bil ki, güzellikten maksut, şehveti harekete getiren güzellik değildir. Zira bu güzellik kadımların sıfatıdır. Belki insanların kalpleri ve gözleri nefret etmeyecek kadar boyu posu tam ve süretinin düğün ve mütenezip olmasıdır.

Bedenin dışındaki nimetlere gelinece, onlara ihtiyacı vardır. Onlar mal, itibar, hanım, akraba, haşmet ve neşettir. Âhiretin mala ihtiyacı şu sebebledir ki, fakir olan kimse, bütün vaktini geçimini sağlamakla harcar, rızkını bulmağa uğraşır. Bu durumda ilim ve amele nâzil zaman bulsun. O hâlde kıfâyet miktarı mal dinin nimetlerindendir. Mevki ve itibara ihtiyacı ise şunun içindir ki, mevki ve itibarı olmayan kimse, daima zelli ve aşağı görür, düşmanlarından emin olmaz. O hâlde âfet, mevki ve itibarın fazlasıdır. Bunu kadar olan mevki ve itibar değildir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Sabahleyin kalkışında düşmanından emin olup o günün rızkına sahip olan kimse, bütün dünya onun olur.» Bu merteye de mal ve itibar olmadan mümkün olmaz. Resûlullah yine buyurdu ki: «Mal, Allah'a takvâ için ne güzel yardımcıdır.» Hanım ve çocukların nimet olması şunun içindir ki, kişinin hanımı birçok işlerden ve şehvet şerrinden kurtulmağa sebep olur.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Erkekler için uygun kadımlar ne güzel yardımcıdır.»

Hız. Ömer: «Ya Resûlullah, dünya mahlûdan ne tophıyayım?» diye sorunca, Resûlullah: «Zikreden dil, şükreden kalb ve uygun kadın.» İyi evlât ise, öldükten sonra hayır duasına sebep olur. Hayatta ise geçimine yardımcı olur. Zira iyi evlât, kişinin eli, ayağı, kolu ve karadı

mesabesinde, bir çok işlerine yardımcı olur ve birçoğunu da kendî görür. Eğer evlâdın âfetinden sakınıp onlar sebebiyle bütün himmetini dünyaya çevirmek zorunda kalmazsa bu da nimettir. Muhterem nesebin nimet olmasının delili ise şudur: İmamîlik neseb sebebiyle Kureyy'e mahsus olmuştur. Resûlullah buyurdu ki: «Tohammumuz münasab yere atın, mezbebede biten ottan sakının.» «O nedir, ya Resûlullah?» dediler. «Soyuz olan güzel kadındır.» buyurdu.

Bu ki, nesebten kastımız, hocasâde ve ekâbirâde değildir. Belki dinde neseb sahibi olandır ki, bu da ilim ve salihlikle olur. Salih asil olmak da bir nimettir. Zîrâ aslın salihliği, ferin salihliğine sebep olur. Nitekim Hak Teâlâ: «Onların âlisinin babası salih idi.» (Kehf sûresi, âyet 82) buyurur.

Bu oniki nimeti bir araya getiren dört nimet ise, hidâyet, rûst, te'yin ve tesdittir. Bunların hepsine tevlik denir. Hiçbir nimet de tevliksiz münkün olmaz. Tevlikin mânâsı, Allah'ın takdiri ile kulun irâdesi arasında uygunluk bulandırmaaktır. Bu ise hem şerde, hem de hayırda olur. Fakat âdet olarak tevlik, kulan irâdesiyle Hak Teâlâ'nın takdirini hayırda bir araya getirmekten ibâret olmuştur. Bu da dört şeyle tamam olur:

1 — Hidâyet ile olur. Hiçbir kimse hidâyetten müstağni değildir. Âhiret sadetına talip olup onun yolunu bilmeyen ve yoldan uzak İken, kendini yolda düşünen kimse, ne fayda bulur? O halde tevlik sebepleri hidâyetsiz rastgelmez. Bu sebepten Hak Teâlâ ikisiyle minnet ederek buyurur ki: «Allah Teâlâ herşeye kendine has bir biçim verdi ve sonra ona hidâyet verdi.» (Taha sûresi, âyet: 50). Bâ ki hidâyet de üç derecedir:

Birinci derece: Hayır ile şerrin arasını ayırmaktır. Cenâb-ı Allah bu mertebeyi bu akıllılara nâsib etmiştir. Banaına akılla ve banaına da peygamberlerin ilâhıyla nâsib eylemiştir. «Bir de ona, iki yolu (hak ile bâtal) gösterdik.» (Beled sûresi, âyet: 10) âyet-i kerîmesi, bu mânâya işaret buyurur. İki yoldan maksat, hayır ve şer yollarıdır.

Âyet-i kerîme'de: «Semad kavmine gelince, biz onlara da doğru yolu gösterdik. Ama onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler.» (Fussalet sûresi, âyet: 17) buyurulan marâ da budur. Bu hidâyetten mahrum olan kimse, hâsed, kıbr veya dünya meğâlesi sebebiyle peygamberlerin ve âlimlerin sözlerini dinlemekten geri kaldığı için mahrum olmuştur. Yoksa bu derece idrâkâtın âciz olan hiç bir akıl yoktur.

İkinci derece: Dini mücahade ve muamele arasında yavaş yavaş meydana gelen hususî bir hidâyettir. Onunla hikmet kapısı yavaş yavaş açılır. Zîrâ bu hidâyet, o mücahade ve muamelenin semeresidir.

Nitekim âyet-i kerîme'de buyurur ki: «Bâsim için mücahade edenlere «hette yolumuzu gösteririz.» (Ankebüt sûresi, âyet: 69) yâni insan eğer mücahade ederse, ona yolumuzu hidâyet ederiz. Kendimize hidâyet ederiz, demek değildir. Bu da, tedricî işettir. «Doğru yolu bulanların, (sendi her dinleyişlerinde) Allah doğruluklarını artı-

rına (Muhammed sûresi, âyet: 17) âyet-i kerîme'de yine bu mânâyı bildirir.

Üçüncü derece: Hususînin hususîsi olan bir hidâyettir. Bu peygamberlik ve velîlik âleminde meydana gelen hidâyet nûrudur. Bu Hak Teâlâ'nın yoluna değil sâtına hidâyette olur. Bu öyle bir şekilde olur ki, kendisi bu dereceye ulaşmadan akıl bunu idrâk edemez. «Allah'ın hidâyet yolu, doğru yoldur.» (Bakara sûresi, âyet: 120) âyetinden kasdedilen hidâyet budur. Yâni Hak'ın yoluna değil, kendine ulaşmaktır. Mutlak hidâyet budur. Şeriat âleminde bu hidâyete hayat denir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «İbîk İbîk İken dîrîlîp ona insanlar arasında yürüyecêği bir nûr verdîğîmiz kimse, karanlıklara dalmış ve bir tîrîlî de oradan çıkamayan kimseye benzer mi?» (En'am sûresi, âyet: 123).

2 — Rûşd: Sâlikte (Allah yolunda Marifeyen) hidâyette beyân olunan yolda yürümek arzusu olmaktadır. Nitekim âyet-i kerîme'de: «Ela Hz. İbrahim'e rûşdîni verdik.» (Enbîya sûresi, âyet: 51) buyrulur. Bülûğ çağına erişip de mahm nasıl korunacağını bîlip de korumayan çocuşa reşit denmez. Gerçi hidâyeti bulmuştur.

3 — Tesdid: Umurlarının doğru yolda kolaylıkla hareket etmesidir. O hâlide hidâyetin semeresi marifettir. Rûşdün semeresi de islek ve irâdedir. Tesdidin semeresi ise kudret ve harekettir.

4 — Te'yîd: Gayb tarafından yardım göndermekten, bâtında tez bastırtılı, zahirde kuvvetli, kudretli ve hareketli olmaktan ibârettir. Nitekim âyet-i kerîme'de «İlâhî seni Cibrîl ile desteklemiştir.» (Maide sûresi, âyet: 110) buyrulur.

İsmet de te'yîde yakındır. İsmet, bâtında, kendisini günahattan alıkoyan bir engelîn meydana gelmesi ve o yolun deâletini o engel sebebiyle anlayıp sonunda neye karar edeceğini bilmesidir. Nitekim âyet-i kerîme'de: «İsmet olsun ki, kâdim Yusuf'a niyetli idi. Rabbinden bir burhan işaret (iltihaz) görmeseydi, (belki) Yusuf da ona gidecekti.» (Yusuf sûresi, âyet: 24) buyrulur.

Ahîret arzı olan dünya nimetleri bu anlatılanlardır. Bu sebeblerin de sebepleri vardır. Sonunda bütün sebepleri yaratan Allah'a ulaşır. Sâikînin bütün hakikatlarını anlatmak uzun sürer. Burada bu kadarıyla iktifa olunur.

Bil ki, insanların şükürde kusur etmeleri iki sebepten ibret gelir: Biri, Allah'ın nimetlerinin çokluğunu bilmezler. Halbuki Allah'ın nimetlerinin haddi, hesaba yoktur. Nitekim âyet-i kerîme'de «Allah'ın nimetlerini sayacak olursanız, bitiremezsiniz.» (Nahl sûresi, âyet: 18) buyrulur. İhyâ kitabında yemekle ilgili olan bazı nimetler zikredildi ki ona kıyas ederek Allah'ın bütün nimetlerini bîlmenin mümkün olmadığı anlaşılsın. Bu kitap o tafsilâta mûsâit olmadığı için kısa anlatıldı. Diğer sebebi de, insan umumi olan nimetleri nimet saymayıp ona şükretmez.

Meselâ şu kâlif hava ki, insan içine çekince, ruhu onurla tazelenir ve kalb hararetili onurla müdettil olur. Eğer bir nefes oodan kesil-

Erse, belâk olur. Bu nimeti nimet olarak bilmez. Bunun gibi yüzbîn nimet vardır ki, onları nimet olarak bilmez. Ancak onu bir saat bir kuyuda hapsederlerse, ki havası ağır olduğu için nefes alamaz. Yahut havası çok sıcak bir hamama hapsedip onu birkaç saat o hâlde bırakırsa, o zaman teneffüs ettiği serin havanın kıymetini takdir eder. Hattâ gözü ağrımadan, yahut kör olmadan gören gözünün kadrlini biliş şükretmez. İnsan huysus bir köleye benzer ki, ona dayak atmasalar, nimetin kadrlini bilmez, gâfil ve serkeşliği artar.

O hâlde tedbir şudur ki, Hak Teâlâ'nın nimetlerini daima kalbinde tazelemeli, onu bir an unutmamalıdır. Nitekim İhyâ kitabında onun tafsili beyân edilmiştir. Bu tedbir kâmil insanların tedbiridir.

Nakış insanların tedbiri ise, hastane ve mezarlıkları seyredip çeşitli belhaları görmektir. Böylece kendinin o belhılardan salim olduğu nu anlayıp şükreder. Mezarlığa varınca, şöyle düşünmelidir ki, bütün ölenler dünyada bir gün yaşamak ve o gün içinde, kaçırdıkları amel-leri teklî etmek hasretini çekiyorlar. Fakat o hasretleri fayda vermemektedir. Sana ise bu kadar çok saat ve uzun günler vermişlerdir. Fakat sen bunun kadrlini bilmiyorsun.

Hava, güneş ve gören göz gibi umûmî nimetlere şükretmeyen kimse, bütün bu nimetleri mal gibi kendine mahsus şeyler sanır. Bunun sadere cehâletten ileri geldiğini bilmelidir. Zîrâ nimet umûmî olmakla nimet olmaktan çıkmaz. Hattâ eğer düşünürse, kendisine mahsus sonsuz nimetlere sahip olduğunu da anlar. Zîrâ kendî akıl gibi akıl olmadığına, kendi ahlakı gibi ahlak olmadığına düşünmeyen hiç kimse yoktur. Bu sebepten başkalarını akla ve huysus bilir. Çünkü onlar onun gibi anlamıyorlar.

O hâlde bunun şükür ile meşgûl olmalı ki, insanların gıybetiyle meşgûl olmamalıdır. Belki hiç kimse yoktur ki, insanların muttali olmadığı, yalnız kendisinin bildiği çeşitli ayıb ve kusurları olmasın. Allah Teâlâ onun kusur ve ayıplarını perdesiyle gizlemiştir. Eğer insanlar, onun hatırından geçenleri bilselerdi, çok rezillikler olurdu.

O hâlde bunlar o kimseye mahsus nimetlerdir, onların şükürünü yapmalıdır. İnsan, daima mahrum olduğu şeylere bakıp böylece şükürden yoksun kalmak ister. Hakta olmadığı hâlde kendisine insan edilen nimetlere bakmak istemiyor.

Bir kimse bir azızın (büyüğün) huzuruna vardı ve fakirlikten şikâyet etti. Azız dedi ki, senin akçen olup da görün olmamasına razı mısın? O kimse, hayır dedi. Azız aklin olmasa, razı mısın? Hayır, dedi. Kulağın olmasa, ister misin? Hayır, dedi. Elin olmasa, ayacağın olmasa razı mısın? Hayır dedi. Azız: «Allah'ın sende kesin elbîbin akçe alacağı vardır. O hâlde niçin şikâyet ediyorsun,» dedi. Belki insanların çoğuna, kendi hâlini filânın hâline değiştir misin? deseler, razı olmaz. Hattâ insanların çoğunun hâline razı olmaz. Kendisine verilirler, insanların çoğuna verilmezse, şübheli şükür yapılmalıdır.

Bil ki, belâya da şükretmek gerekir. Zira kâfir ve günahkar başka bir belâ yoktur ki, onda bir hayır olmasa mümkün olmasın. Sana hayırlıdır, fakat sen bilmiyorsun Allah bilir. Hattâ her belâda bir tür-lü şükür lâzımdır:

1 — Vâki olan musibetin dünya hususunda olup din hususunda olmadığına şükretmelidir. Bir kimse, Sehl-i Tüsterî'ye: «Evime harsız girip bütün eşyayı çaldı.» dedi. Sehl, «Eğer şeytan kalbine girip İma-mın alıcısı, ne yapardın?» dedi.

2 — Hiçbir belâ yoktur ki, daha beteri olmasın. O hâlde daha beteri olduğuna şükretmelidir. Bir sopa vurulmaya müstahak olana yalnız yüz sopa vurular, şükretmesi yerinde olur. Büyük zatlardan birinin başına bir leğen kül düktüler. Buna şükretti. «Ateşe müsta-hak idim, kül ile sulhettiler. Bu tam bir nimettir.» dedi.

3 — Dünya cezalarından ağır olmayan hiçbir âhiret cezası yok-tur. O hâlde dünyada ceza çektiğine şükretmelidir. Çünkü dünyada çektiği ceza ile kıyametin daha ağır cezalarından kurtulmuştur.

Resûlullah buyurur ki: «Dünyada cezalandırılan kimse, âhirette cezalandırılmaz.» Zira belâ günahlara keffaret olur. Belâ çekmekle günahlardan temizlenince öbür dünyada cezalandırılmaz. O hâlde sa-na set kurup veren ve senden kan alan doktora teşekkür etmelisin. Zira bunlarla gergi zahmet çekersin, fakat bu zahmetle bundan daha büyük zahmetlerden kurtulursun.

4 — Bu musibet Levh-i Mahfuz'da senin için yazılmıştı; o hâlde şübhesis yokuna çıkaraktı. Yolda bertaraf olup ondan kurtulunca, şükretmek yeri olur. Şeyh Ebû Salt Ebu'l-Hayr bir defa merkepten dü-şünce, «Elhamdülillâh» dedi. Niçin hamdediyorsun? dediler. Dedî ki, merkepten düşmek yolumuzda var idi, ondan kurtulduk. Yani es-el-de böyle olacağı takdir edilmişti. O hâlde muhakkak olacaktı. Otunca atladığımız oldu.

5 — Dünya musibeti iki yönden âhiret sevâbına sebep olur. Biri, şudur ki, dünya musibetinin sevâbı büyüktür; nitekim hâdisîye gelmiş-tir. Diğeri, bütün günahların başı dünya ile yakınılık ve sevgi kurmak-tır. Böyle dünya, cennet gibi olur; Allah'a kavuşmak ise zindan gibi olur. Dünyada kim teklârlara düşer olursa kalbi dünyadan nefret eder. Her belâ Allah Teâlâ tarafından kula gönderilen bir terbiyecidir. Ço-cuk tam aklına aldığı zaman, kendisine verilen terbiyenin faydalarını anır.

Hâdisîye: «Allah Teâlâ kendi dostlarının hatırını belâ ile sorar. Tıpkı siz hastaların hatırını yemek ve içmekle sorduğunuz gibi.» Bir kimse, Resûlullah'a: «Benim mahrum aldılar.» dedi. Resûlullah: «Mah zîyi olmayan, bedeni hastalanmayan kimsede hayır yoktur. Zi-ra Allah Teâlâ kulunu sevdiği zaman, onun üzerine belâ yağdırır.» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Cennette çok dereceder vardır ki kul kendi çabasıyla onlara erişemez. Allah Teâlâ ona bir belâ musallat edip öy-lence onu o dereceye eriktirir.»

Bir gün Resûlullah gökyüzüne baktı, gülümsekti ve: «Allah Teâlâ'nın mü'min hakkındaki hükmüne şaşıyorum. Eğer nimetle hükmederse mü'min rizâ olur, onu seçer. Eğer belâ ile hükmederse, onu da tercih eder. Yâni belâyı şukur ve nimete şükreder. Bunun ikisi de onun hakkında hayırdır.» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Dünyada sıhhatli olanlar, kıyamet gününde belâyı uğrayanların büyük derecelerini gördüce, dünyada beden etlerinin toprakla koparılmasını, sıhhatle tercih ederler.»

Peygamberlerden biri: «Ya Rabbi, kâfirlere nimet, mü'minlere de belâ yağdırıyor. Bunun hikmeti nedir?» diye sorunca, Allah Teâlâ buyurdu ki, «Kullar benimdir. Belâ ve nimetler de benimdir. Mü'minlerin günahı vardır. Onların ölürken temiz ve günahsız olarak bana kavuşmalarını dilerim. Bunun için bu dünyada onlara belâyı musallat edip günahlarına keffaret yaparım. Kâfirlerin de dünyada birçok iyilikleri vardır. Onun karşılığını dünya nimetleriyle vermek isterim ki, bana geldiklerinde üzzerimde, hiç hakları kalmıyım. Böylece onlara tam ceza vereyim.» «Kötülük yapar, onun sebebiyle cezalandırılır.» âyet-i kerimesi nazil olunca, Hz. Süddik (r.a.): «Ya Resûlullah, biz bendem asıl kurultunuz» dedi. Resûlullah: «Hasta olarsanız, yuhut üşütü çekerseniz kurtulursunuz. Mü'minlerin günahının cezası budur.» buyurdu.

Hız. Süleyman'ın bir oğlu vefat edince, çok üzüldü. İki melek birbirine baksın şekilde onun huzuruna geldiler. Biri dedi ki: «Bir yere tohum ektim. Bu adam çiğnedi ve heder etti.» Öbürü de, «Bizim ana yolumuzda ekmişti, sağında, solunda yol olmayınca çiğnemek zorunda kaldım.» dedi. Süleyman: «Niçin tohumu ana yola ektin? Ana yola ekilen tohumun heder olup çiğnemeceğini bilmiyor musun?» dedi. O kimse Hız. Süleyman'a: «Sen de, insanın ölümün ana yolunda olduğunu bilmiyor musun? Ölümlle helâk olmayacak hiçbir nefis yoktur. Niçin üzülür, matem elâtesini giyersin?» dedi. Bunun üzerine Hız. Süleyman terbe ve ictihâf edip matem elâtesini çıkardı.

Ömer bin Abdülâzîz, oğlunun hastalamp ölüm yatağında yatışını görünce, «Oğlum, senin bendem önce gidip benim terazime konmana, benim senden önce gidip senin terazine konmandan çok severim.» dedi. O da: «Baba, ben de senin istediğini isterim.» dedi.

İbn-i Abbas'a, kızının öldüğünü haber verdiklerinde, «Bir avret öttüldü, techiz masrafı kıfayet etti ve peşin sevap hasıl oldu.» dedi ve kalkıp iki rek'at namaz kıldı ve: «Allah Teâlâ: "Sabir ve namazla yaradım edilm" (Bakara sûresi, âyet: 153) buyurmuştur. Biz her ikisini de yerine getirdik.» dedi.

Hatem-i Asam der ki: «Allah Teâlâ kıyamet gününde dört kimseyi, âlet usula delil gösterir: Hız. Süleyman'ı zenginlere, Hız. Yusuf'u kâlelere, Hız. İsa'yı fakirlere ve Hız. Eyyub'u belâ sahâbelerine.» Şükür ilminden bu kadarla ictisâf edelim.

ÜÇÜNCÜ ASIL

KORKU VE RECA

Bil ki, havf (korku) ve recâ (ümit) din yolunda ilerleyenler için iki kanat gibidir. Bütün beğenilen makamlara bunlarla ulaşılır. Zira Allah Teâlâ'ya kavuşmaya engel olan geçitler çok yüksektir. Balâkin (ilerleyen) ümit pürü, Allah'ın kavuşmak lezzetini beklemedikçe, o geçitler aşılamaz. Cehennemün yolu olan gehvetlerin fitnesi gâlib, hileli çok, tuzakı gayet cazibeli ve kurtuluş çok zordur. Havf (korku) kalbe gâlib olmadan ondan kaçınmak zor olur. Bunun için havf (korku) ve recânın (ümit) fâizli büyüktür. Çünkü recâ kulu Allah tarafına çeken bir yular gibidir. Korku da sür'atini sağlayan bir kanat gibidir.

O hâlde biz önce recânın hükmünü, daha sonra da havfin hükümünü hayân edelim.

İBÂDETTE ÜMİDİN FAİDESİ

Bil ki, Hak Teâlâ'nın fazl ve keremi ümidiyle yapılan ibâdet, ceza ve ıstâp korkusundan yapılan ibâdetten hayırlıdır. Zira ümitten sevgi doğar. Sevgiden yüksek makam da yoktur. Korkudan ise nefret ihtimali olur.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: «Herkes gülsün, Allah Teâlâ'ya hüsn-ü zanda bulunsun.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: "Ben, kulunun zannettiği gibiyim. Onlara da ki, istedikleri gibi zannetsünler.»

Resûlullah, can vermekte olan bir kimseye: «Kendini ne hâlde buluyorsun?» buyurdu. Hâta: «Günahlarımdan korkuyor ve Allah'ın rahmetini ümit edemekteyim.» dedi. Resûlullah: «Böyle zamanda havf (korku) ve recâ (ümit) biraraya getirenler, Allah Teâlâ, korktukları şeyden emin eyler ve umdukları şeyi onlara verir.» buyurdu.

Allah Teâlâ Yakub Peygambere vahiy gönderdi ki: «Yusuf'u senden niçin ayırdığımı biliyor musun? Sen: "Korkarım ki, onu kurt yer" dedin. Niçin kurttan korktun ve benim koruyacağımı ümit etmedin? Ve kardeşlerinin gâffetini düşündün, niçin benim korumaımı düşünmedin?»

Hı. Ali, bir kimsayı gördü ki, günahlarının çokluğundan ümitsiz olmuş. «Ümitsiz olma. Zira onun rahmeti senin günahından büyüktür.» buyurdu.

Resûlullah buyurur ki: «Kıyâmet gününde Allah Teâlâ bir kula: "niçin yasak şeyleri gördüncə sakınmadın," diye hitâp edecek. Eğer o kulan ilâhî kudret verip "insanlardan korktum ve rahmeti ümit ettim" derse, Allah Teâlâ ona rahmet eder.»

Resûlullah, bir gün ashabına: «Eğer siz benim bildiğim şeyleri bilseniz, çok ağlayıp az gülerseniz ve çöllerde düşüp ellinizle göğünüzü vurup feryadlı figân ederdeseniz» buyurdu. Ashabı bu sözü duyunca çok üzülüler ve feryadlı figân ettiler. Bunun üzerine Cebrâil nazil olup vahiy getirdi ki, «Hak Teâlâ buyurdu ki, niçin kullarımı benden ümitsiz ediyorsun?» Bunun üzerine Resûlullah dışarı çıktı ve Hak Teâlâ'nın fazlına sonsuz ümitler verdi.

Allah Teâlâ, Davud'a (a.s.) vahiy gönderdi ki: «Beni sev ve kullarımın kalbine de sevdire.» Davud: «Allahım, seni nasıl sevdireyim?» dedi. Allah Teâlâ, «Benim fazlımı ve nimetimi onların kalbine at; benden gördükleri iyilikleri anlat.» buyurdu.

Yahya bin Eksem'i rüyada görüp: «Allah Teâlâ sana nasıl muamele ediyor?» diye sordular. Yahya dedi ki: «Hak Teâlâ beni sual yerinde durdurup: "Ey şeyh, sen şunları şunları yaptın" deyince, kalbimi çok korku kapladı ve: "Allahım, seni bana böyle tanıtmadılar" dedim. Allah Teâlâ: "Ya nasıl tanıttılar?" buyurdu. Dedim ki, "Bana Abdurrazak ona Zühri, ona Eneş, ona Resûlullah, ona Cebrâil, ona Cennet-i Hazret Allah bildirmişti ki: "Ben kuluma namettikçi ve beklediği gibi muamele ederim." Ben rahmet bekliyorum. Allah Teâlâ buyurdu ki, "Cebrâil doğru söylüyor. Benim Resûlüm doğru söylüyor. Eneş doğru söylüyor. Zühri doğru söylüyor. Abdurrazak doğru söylüyor ve sen doğru söyledin. Sana rahmet kıldım." ve bana hâl'at kerametini gösterip cennet hizmetçilerini yanıma gönderince, o kadar sevindim ki, o sevinci hiç görmemişim.»

Hâdisîte gelmiştir ki: «Beni İsrâîl'den bir gurup insanları Allah'ın rahmetinden ümit kestirip onlara çok darlık gösterirdiler. Hak Teâlâ kıyâmet gününde o guruba: "Siz benim kullarına benim rahmetimden ümitsiz ettiğiniz gibi, ben de (bagün) sizi rahmetimden ümitsiz ederim" buyuracak.»

Yine hâdisîte gelmiştir ki: «Bir kimse bin yıl cehennem ateşinde kaldıktan sonra "Ya Hamman, ya Mennan" der. Allah Teâlâ Cebrâile fermaın edip "Git, o kulunu yanıma getir" der. Cebrâil onu Allah'ın huzuruna getirir. Allah Teâlâ: "Cehennemini nasıl buldun?" diye sorar. O kimse: "Allahım, çok fena buldum" der. Allah Teâlâ: "Onu geri cehenneme götürün" diye fermaın eder. Onu cehenneme götürmek istedikleri zaman, arkasına dönüp bakar. Allah Teâlâ: "Niye bakıyorsunuz?" deyince, "Beni cehennemden çıkardıktan sonra geri göndermiyeceğini ummuştum" der. Allah Teâlâ: "Onu cennete götürün" der ve o kurtuluş ümidi ile kurtulur.»

RECÂNIN HAKİKATI

Bil ki, gelecekteki bir iyiliği beklemeye recâ (ümîd) denir. Bazen bema temennî de denir ve bazen de ahmaklık ve gurur denir. Akıllılar bunları birbirinden ayıramayıp beşinin ümid olduğunu sanırlar. Halbuki öyle değildir. Recâ iyidir, fakat hepsi değil. Belki, güzel to-

humu sürülmüş ve terbiye edilmiş toprağa ekip toprağı çaladan, dikenden temizleyip zamanında sulayan kimseñin, o ekinden ürün almayı beklemesi gibi olan reccâ iyidir.

Eğer Allah Teâlâ buna, semavî afetten korumas, bu beklemeye ümid denir. Eğer çürümüş tohumu ekip yahut sürülmemiş yere eker, yahut toprağı çaladan, dikenden temizlemes, veyahut ona su vermes ve ondan ürün almayı beklerse, buna gurur ve ahmaklık denir; ümid ve reccâ denmez. Eğer güzel tohumu temiz toprağı atar ve toprağı çalı ve dikenden temizler, fakat su vermes ve yağmurun yağmasına beklerse, buna temenni derler.

Eğer yağmur yağmayan, fakat yağması da imkânsız olmayan bir memlekette olursa, buna da temenni denir. Bunun gibi, eğer iman tohumunu kalbî sahrasına atar, kalbî kötü ahlâktan temizler, taata devam etmekle iman ağacını sular ve Hak Teâlâ'nın fasıyla ölüm arunda âfetten uzak kalıp bu hâlide bekleyip imanın selâmetle kurtarasa, buna ümid denir. Bunun izareti, gelecek zamanda ne mümkün olan her şeyde kusur etmemek ve kusursuz çalışmaktır. Zîrâ ekinin bakımında ihmâl göstermek ümitsizliğe sebep olur. Bakımı tamâmiyle bırakmak da ümitsizlikten ileri gelir. Ama eğer imanın tohumu çürük olur, yâni tam yakını olmas, yahut kalbî kötü ahlâktan temiz olmaz ve ona taatla salamassa, ondan rahmet hâsıl olmasını reccâ (ümid) etmek ahmaklık olur, ümid olmaz.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Ahmak, nefsi havasına uyup da Allah'tan rahmet bekleyen kimsedir.» Hattâ Allah Teâlâ: «Peygamberlerden sonra kitaba vâris olanlar, hâlâ dünya ile uğraşmaktadır ve Allah Teâlâ bizi mağfiret edecek demektedirler.» diye onları kötülermektedir.

O hâlide kulun ihtiyarı ile ilgili bütün sebeblere riayet ettikten sonra neticeyi beklemek reccâ olur. Sebepleri ihmal edip neticeyi beklemek ise ahmaklık ve gurur olur. Eğer sebebler ihmâl edilmez, fakat yağmur olmazsa, o vakit temenni ve arzu olur.

Resûlullah buyurur ki: «Din işleri temenni ile doğru gelmez.» Terte eden kimseñin, tevbesinin kabul olmasını ümit etmelidir. Terve etmeyip de günah sebebiyle üzülür ve Hak Teâlâ'nın rahmetini bekler ve tevbenin müyesser olmasını ümit ederse, bu reccâ olur. Zîrâ onun üzülmesi tevbesine sebep olur. Ama eğer üzülmeden tevte etse yine gurur olur. Gerçi âkâsîlar buna ümit ve reccâ diyorlarsa da değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'a ve Resûline gerçekten inanıp vatanlarından hicret ederek Allah yolunda savaşanlar (var ya) işte onlar Allah'ın rahmetini, umurlar.» (Bakara sûresi, âyet: 218).

Yahya bin Muaz der ki: «Cehennem tohumunu ekip de cennet reccâsında bulunurlar; asiller hilâli yapıp da kâatîlerin makamını arzu edenler ve amelâtı sevâb verilmesini ümit edenlerden daha ahmak kimse yoktur.»

Zeydu'l-Hayl adında birisi Resûlullah'a «Allah'ın iyilik dilediği ve iyilik dilediği kimselerin işaretini nedir?» diye sordu. Resûlullah: «İlergen sabahleyin kalktığında ne niyetlesin?» buyurdu. Zeyd: «iyilik yapmak istiyorum. İyi insanları sevmek istiyorum ve eğer iyi bir iş çıkarsa, hemen yapmak niyetindeyim ve onun sevâbına kesin, olarak, inanırım. Eğer o hayırlı iş kaçırırsam, üzülürüm.» dedi. Resûlullah: «Allah Teâlâ'nın iyiliğini istediği kulan halli bu anlattığındır. Eğer Allah senin iyiliğini dilemeseydi, seni başka bir işe sevk edip dünya vadilerinin hangisinde helâk etmek dilesse, helâk ederdi.» buyurdu.

RECÂ'YI ELDE ETMENİN İLACI

Bil ki, iki sınıf insanın dışında hiç kimsenin recâ ilacına ihtiyacı yoktur. Biri, günahının çokluğundan ümitsiz olduğu için, tertem kabul olmasa diye tevbe etmeyen kimsedir. Diğeri de, taat ve itâdetle aşırı çaba göstermek ve takat getiremediği zühd ve takvâda uğramakla nefsinin helâk olmak derecesine yaklaştıran kimsedir. Bu itibarla bu iki kimsenin recâ ilacına ihtiyacı vardır. Ama gâfilere recâ ilâk değil, belki öldürücü zehir olur. İnsanların çoğunda recâ iki sebebe olur:

Birinci sebep: Dünyadaki acııp işleri, baskıların, hayvanların acııp yaratılığını ve nimetlerin çoğullarını düşünmektir. Nitekim şükür kısmında beyân edilmiştir. Böylece daha önce olmayan rahmet ve inâyeti görmektir.

Meselâ: Önce kendi vücuduna bakmalı, kendi vücuduna lâzım olanların nasıl yaratıldığına bilmelidir. Hattâ baş ve kalb gibi zarûri olan şeyleri, yahut el ve ayak gibi zarûri olmayıp fakat ihtiyaç duyulan şeyleri, yahut da dudak kırmızılığı, kaş eğriliği, göz siyahlığı, göz kapaklarının birbirine uygunluğu ve kirpiklerin düzgün olması gibi sadece âle için olan şeyleri düşünmelidir. Ve şöyle düşünmelidir ki, bu rahmet bütün hayvanlara kulanmıştır. Hattâ bir arıda ne kadar güzel şeyler yaratmıştır: Uzunlarının birbiriyle mütenasip olması, güzel renkler ve ona verilen idrâk. Hattâ kendi yuvasını nasıl yapacağını, içinde nasıl toplayıp yiyecek yapacağını, telâlerine nasıl ilâat edeceğini, telâlerinin onları nasıl idâre edeceğini öğretmiştir. Zahirinde ve bâtininde böyle acııp ve görüp şeylere hakan ve herşeyin yaratılışına düşünen kimse, Allah'ın (c.c.) rahmetinin ümitsizliğe düşmekten yahut havfin (korku) gâlip olmasından büyük olduğunu anlar. Bunu düşünen kimcede korku ile recâ beraber olmalıdır. Hattâ recâ'nın gâlip olması da câizdir. Çünkü Allah'ın (c.c.) latûf ve rahmetine nihayet yoktur.

Büyük zâtlardan biri der ki, «Kur'an'da Müdayene (borçlanma) âyetinden daha çok recâyâ yakın hiçbir âyet yoktur.» Zîrâ inen âyetlerin en usunu Müdayene âyetidir. Allah (c.c.) kulların malını korumak için en uzun âyeti gönderip borç alma ve verme işini bize mü'm-

kâm kılınca, o hâlde diğer hususlarda nasîl bekayetini edînger ve bütün kullarını cennetme gönderir. Recâya sahip olmak hususunda bu, çok büyük îhtîr. Fakat herkes bu dereceye ulaşmaz. Çünkü Allah'ın (c. c.) görüp işlerini düşünüp ondan rahmet ve ümit manâsına ulaşmak, herkese müeyyessir olmaz.

İkinci sebep: Recâ hakkında gelen âyet ve hâdisleri düşünmek- tir. Bu âyet ve hâdislerin sayısı çoktur. Nitekim Kur'an-ı Azîm'de: «Hâlbirtâz benim rahmetimden ümitsiz olmağın.» (Zümer sûresi, âyet: 33). «Melekler, sizin için af dîliyorlar.» (Şurâ sûresi, âyet: 3) ve: «Cennetm kâfirler içindir, ama siz onunla korkutuyorlar.» (Zümer sûresi, âyet: 16) buyurulmaktadır. Resûlullah, ümmetine mağfi- ret dîlemekten hiç boş kalmazdı. Tâ ki, «Senin Rabbin insanların az- lîmleri af edicidir.» (Rad sûresi, âyet: 6) âyeti îddî. «Rabbin ya- kında sana ilâhîn edecek ve sen de hoşnud olacaksın.» (Ed-Duha sû- resi, âyet: 5) âyeti inince, Resûlullah: «Ümmetinden bir kişi cennet- nemde olursa, Muhammed razı olmaz.» buyurdu. Bunlar gibi âyet- ler çoktur.

Hâdislere gelince, Resûlullah buyurur ki: «Benim ümmetim ba- ğışlanmıştır. Onların azâbı musibet ve zelzele gibi dünyada olur. Ka- yâmet günü gelince, her birinin eline bir kâfir verilir ve bu cennet- nemden fedâdır (yerine girecek) denir.»

Yine buyurdu: «Sâma, cennetm hacaretinden bir hacarettir ve mâ'mînin cennetmenden nâsibi odur.»

Enes (r.a.) der ki, Resûlullah buyurdu: «Ya Rabbi, benim ümme- timin hesabını bendem sor; onların, kötülüğünü bendem başka kimse bilmesin, dedim.»

Allah (c.c.) buyurdu ki, «Onlar senin ümmetin ise, benim de kul- larımdır. Ben onlara daha merhametliyim. Ne senin, ne de başkasının onların kötülüğünü bilmesini istemem.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Benim yazmam gibi âlûmdan de sizin için hayırdır. Eğer yazarsam, size şeriatı öğretirim, eğer ölü- sem, amellerinizin bana arzeditir. İyi amelleriniz için hamd ve şükür ederim. Kötü ameller için de mağfiyet dîlerim.»

Bir gün Resûlullah: «Ya Kerime'l-afvâ dedi. Cetrâil, «Dünya manâsına bilir misin? Kötü amelleri affeder ve yerine iyi amelleri ve- rir demektir.» dedi.

Yine buyurdu ki: «Kul günah işleyip de istiğfar edince, Allah (c. c.) der ki, ey benim meleklerim, bakın, benim kulum günah işlemi- ştir fakat hafî ile recâ arzındadır ve günahı ile ona muahaze edecek veya günahını bağışlayacak bir mevâsı olduğuna bilir. Sizler şahit olun, onu yarhâdım.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) der ki, eğer kulum gök dolusu gü- nah işler de bana istiğfar edip af umursa onu yarhâgarım ve eğer ku- lumum yer dolusu günahı olsa, benim de yer dolusu rahmetim vardır.»

Yine Resûlullah buyurdu ki: «Günah melekleri altı saate kadar günah yazmazlar. Eğer tevbe ve istiğfar ederse, hiç yazmazlar. Eğer

terde etmez de iyi bir iş yaparsa, sağ taraftaki melek diğerine der ki, o günahı onun defterinden düşür ki, ben de onun karşılığında bir iyilik düşüreyim. Zaten her bir iyilik onadır, Biri gidecek dokuzunu kendine kalacak.»

Yine buyurdu ki: «Kul bir günah işlerse, ona yazılır.» Bir köylü arap, eğer tevbe etse? dedi. Resûlullah: «Silerle.» dedi. Köylü arap, eğer tekrar yapsa, dedi. Resûlullah: «Yine yazılır.» buyurdu. Köylü arap, eğer yine tevbe etse, dedi. Resûlullah: «Silerle.» buyurdu. Köylü arap böyle ne zamana kadar devam eder? dedi. Resûlullah: «Kul istigfar ettiği müddetçe, Allah (c.c.) bağışlamaktan usanmaz.» Yine buyurdu ki: «Kul bir hayır işlemek dilesa, sevâb merteği, o hayır işlemeden önce onun için sevâb yazar. Eğer o hayır işlese, on sevâbtan yediyüz kadar artırır. Eğer kötü bir şey işlemek dilesa, ona yazmazlar. İşlerse, bir yazılır ve onun için de Allah (c.c.)'ın affı vardır.»

Bir kimsa Resûlullah'a: «Ben ramazan orucuma tutarım. Beş vakit namaz kılarım bundan başka bir şey yapmam. Zekât ve hac ise bana farz değildir. Zîrâ malî ihtidârım yoktur. Yarım hayıretle nereden olacağım?» diye sordu. Resûlullah güldü ve: «Eğer bahîmî iki şeyden korursan ki onlar bahîlilik ve hâseddir— ve dîlalî iki şeyden korursan, —ki onlar yalan ve gıybettir— ve gûdûmî iki şeyden korursan, —ki mamâhreme bakmak ve Allah'ın (c.c.) mahlûkatına hakaret gûşyle bakmaktır— benihule beraber olacaksın. Eğer bunları yaparsan, benihule beraber cennete girersin ve seni el üstünde tutarlar.» buyurdu.

Bir köylü arap Resûlullah'a: «Yarım hayıret gûmünde insanların hesabını kim görecek?» diye sordu. Resûlullah: «Allah Teâlâ görecek.» buyurdu. Köylü arap, bîzekî kendisi mi? dedi. Resûlullah, «Evet.» buyurdu. Köylü arap güldü. Resûlullah: «Ne gülüyorsun?» buyurdu. Köylü arap: «Kerim olan, zafer bulursa, affeder ve hesap sorarsa büyük gûşerir. Yüni aza, çağa hakmaz.» dedi. Resûlullah: «Köylü arap doğru söylerdi. Allah (c.c.) tam daha kerim hiç bir kimse yoktur. Bu köylü arap akıldır.» buyurdu. Ondan sonra: «Allah (c.c.) Kabe-i şerîfî şereflî kalmıştır. Eğer kul onu yakıp yıkıp taş üzerine taş bulakmazsa onun suçu, Allah (c.c.)'ın evliyâsından biriyle istihfaf edip küçük görmek kadar büyük olmaz.» buyurdu. Köylü arap: «Allah (c.c.)'ın dostları kimferdir?» dedi. Resûlullah: «Bütün mü'mînler Allah (c.c.)'ın dostlardır. «Allah, mü'mînlerin dostudur» âyetini düşünmüdü mü?» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) buyurur ki, insanları, benim onlardan faydalanmam için değil, onların benden faydalanmaları için yaratırım.» Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) yaratıkları yaratmadan önce, benim rahmetim gazâbına gâlib olmuştur diye yazmıştır.»

Yine buyurdu ki: «Lâilâhe illallah diyen cennete girer. Ve son kelimesi Lâilâhe illallah olan kimseyi cehennem ateşi görmez ve şirk-siz öbür dünyaya geçen cehennemde kalır.»

Yine buyurdu ki: «Eğer hiçbir kul günah işlemeseydi, günah işleyecek başka insanları yaratır ve onları yarılırdı. Zîrâ Allah (c.c.) yarılığayı ve merhametçidir.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) kullarına olan şefkati, çok şefkatli bir ana babanın çocuklarına olan şefkâtinden daha ziyadedir.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) kıyamet gününde hiç kimsenin halasına gelmeyecek kadar rahmet ihsâr eder. Hatta şeytan bile rahmet umarak başını yukarı kaldırır.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) yüz rahmeti vardır. Doksan dokuzunu kıyamet günü için almıştı. Bu dünyada ihsâr ettiği rahmet, yalnız bir tasedir. O rahmetle bu dünyadan herkesin kalbinde şefkât yaratmıştır. Hatta ananın, çocuğuna ve devanın yavrusuna olan şefkati, o rahmet sebebidir. Kıyamet gününde bu rahmeti o doksan dokuz rahmetle toplayıp insanlar üzerine yayacaktır. Böylece her bir rahmet, nice yerler ve gökler tahakkarı kadar olur. O gün de cemde helâk olanların dışında hiç kimse helâk olmaz.» Yine buyurdu ki: «Şefaatiniz, kıyamet gününde, ümmetinden büyük günahları işleyenler için almıştım. Siz zanneder misiniz ki, benim şefaatiniz yalnız itaatli ve takvâli kimseler içindir; belki günahkârlara ve kötülere buluşmalarıdır.»

Sa'd bin Muhammed bin Hâşim der ki: «Kıyamet gününde iki kimseyi cehennemden çıkarp Allah'ın (c.c.) huzuruna getirirler. Allah (c.c.) onlara buyurur ki, uğradığınız şey, sizin fîlinizden oldu. Ben kullarımdan bir kimseye zulm edecek değilim. Tekrar cehenneme götürülmelemleri emreder. Onların biri acele olarak zincirlere doğru koşar. Diğeri geri durur. Onların ikisini de geri çevirip sorarlar: Niçin biriniz acele ettiniz ve biriniz geri durdunuz? Acele eden Allah'ın (c.c.) fermanına karşı kusur işleniş olurum diye korktuğum için acele ettim, der. Geri duran ise, Allah'ın bîrfanını kemâlini umdum, bizi cehennemden dışarı çıkarınca, geri göndermez, diye ümit ettim, der. Bunun üzerine Allah, bunların ikisini de affedip cennete gönderir.»

Resûlullah buyurdu ki: «Kıyamet gününde bir münadi çağırır ki: "Ey Muhammed ümmeti! Ben kendi hakkımı size bağışladım. Siz de hakkınızı birbirinizle bağışlayın ki, hepiniz cennete giresiniz."»

Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde bir kimseyi doksan dokuz defterle insanların huzuruna getirirler. Her defter, uzunluğu ve genişliği gözle görülemeyecek kadar büyüktür. Hepsi onun günahlarıyla doludur. Ona, bunların hiçbirine mâraz eder misin, melekler bunu yazmakta sana zulm ettiler mi? Hayır ya Rabbi diyecek. Bu günahlarda mazaretin var mıdır? denilecek. Mazaretim yoktur, ya Rabbi! deyip kendini kesin olarak cehennemlik bilecek. Allah (c.c.) buyuracak ki, senin bütün yazınlarında bir sevâbın vardır, onu alıp etmeyeceğin ki, sana zulm olmasın. Bundan sonra üzerinde «eshedü en lâ ilâhe illallah ve eshedü enne Muhammede'r-Resûlullah» yazılı bir kâğıt getirirler. O kul der ki, bu kâğıt parçası bu kadar defterlere nasıl ki

hiçer eder? Ona derler ki, sana zulüm etmezler. Sonra o defterlerin hepsini bir kefeğe ve o kâğıt parçasına da diğer kefeğe koyarlar. O kâğıt parçası bütün günah defterlerini yerinden kaldırıp hepsinden ağır gelir. Zira hiç bir şey, Allah'ın (c.c.) tevhidine karşılık olamaz.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) meleklerle buyurur ki; kalbinde bir miskal kadar hayır olanı cehennemden çıkarın. Bunun üzerine çok kimseleri cehennemden çıkarırlar ve hiç öyle kimse kalmadı dediklerinde Allah (c.c.) emir buyurur ki, kalbinde yarım miskal kadar hayır olanları çıkarın. Onları da çıkarırlar. Böyle kimseler de kalmadı, dediklerinde, kalbinde zerre kadar hayır olanları çıkarın diye emir buyuracak. Kalbinde zerre kadar hayır olanlar da kalmadı diyecekler. Bundan sonra meleklerin, peygamberlerin ve mü'minlerin şefaatleri başlar. —ki bütün şefaatleri kabul edilir— ve “Ehsanü'r-Rahiminin” rahmetinden başka hiçbir şey kalmaz. Bundan sonra Allah (c.c.) kabza-i kudretiyle cehennemden bir kabza atıp bir topluluk dışarı çıkarır ki, onların hiçbirisi zerre kadar hayır etmemiştir. Hepsi kömür gibi kararmışlar. Sonra onları cennet ırmaklarından “Hayat” ırmağına bırakırlar. O ırmaktan, akar su içinde meydana gelen yeşillik gibi, temiz ve nurlu olarak çıkarırlar. Bayuvarlarında şahane inciler gibi parlayan damgular vardır. Böylece cennet ehli bunların, Allah'ın (c.c.) hiç iyilik yapmamış azatlarından olduklarını anırlarlar. Sonra Allah (c.c.) onlara, “cennete gidin. Her ne dilerseniz, size ihsan edeyim” der. Onlar, “Ya Rabbi, bize yaptığın ihsanı hiç kimseye yapmadın” derler. Allah (c.c.) “Size bundan daha büyük ihsanım vardır” diyecek. Onlar, o nedir ya Rabbi? deyince, Allah, (c.c.) “Size razıdır ki, sizden öyle hoşnudsunuz ki, bundan sonra hoşnudsuzluk vâki olmaz” buyuracak.» Bu hadîs Şâhih-i Buhârî ve Müslim'de vardır.

Ömer bin Hazm der ki, «Peygamberimiz üç gün farz namazlarını dışarda dışarı çıkardı. Dördüncü gün dışarı çıkıp buyurdu ki: «Allah (c.c.) ümmetimden yetmiş bin kimseyi, hesapsız olarak cennete koyacağına bana va'detti. Ben bu üç gün içinde fazla istedin, Allah'ı (c.c.) gayet kerim ve rahim buldum. Bu yetmiş binin her birinin yerine yetmiş bin daha verdim. Ben, “Ya Rabbi, benim ümmetim bu adede ulaşır mı?” dedim. Allah (c.c.) “Bu adedi araplardan tamamlarım.” buyurdu.»

Anlatırlar ki, gazide bir çocuğu esir almışlardı ve onu açık artırma ile satmak için delîle vermişlerdi. Çok sıcak bir gün idi. Çadırda duran bir kadının gözü o çocuğa ilişti. Çadırın kapakçı çıktı. Çadır-dakiler de arkasından gittiler. Kadın o çocuğu alıp bağına başı ve güneşte yanmasın diye kendini ona gölge yaptı ve feryat edip bu benim çocuğumdur, dedi. Bunu görenler, ağlayıp sızladılar ve işleri bırakıp onun şefkatinin çokluğuna şaşılar. O anda Resûlullah da oraya geldi. Vak'ayı ona anlattılar. Resûlullah kadının merhametine ve onların ona şefkat edip ağlamalarına memnun oldu ve: «Siz o kadının şefkati-ne şaşınız mı?» buyurdu. Onlar da: «Evet, ya Resûlallah.» dediler. Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) size rahmeti, bu kadının çocuğu-

nu olan rahmetliden fazladır.» Bunun üzerine müslümanlar hiç gıcır-memiş bir sesle oradan dağıldılar.

İbrahim-i Ehem der ki: «Bir gece tavafta yalnız kaldım. Biraz yağmur yağdı. Dedim ki, ya Rabbi, beni öyle gümâhtan koru ki, ben-den hiç günâh sadır olmasın. Kâ'be-i Şerife içinden bir ses işittim, di-yor ki, sen gümâhtan temiz olmak diliyorsun ve bütün kullar da bunu diliyor. Eğer hepisi gümâhtan temiz tutarsam, İhsan ve rahmetimi ki-mse göstereyim.»

Böyle hadîsler çoktur. Kendisine korku galib olan kimseye bu ha-dîsler şifâdır. Gafil olanlar ise, şunu düşünmelidir ki, bu hadîslerin «münâzile» anlaşıyor ki, bazı mü'minler cehennemde girecektir ve on-ların en sonuncusu yedi bin yıl sonra çıkacaktır. Eğer farzedelim müs-lümanlardan bir kişiden başka kimse cehenneme girmese de, o kimse-nin kendisi olabildiğine göre, korku ve ihtiyat yolunu elden bırakma-malı, elinden geldiği kadar, cehenneme girecek kimse olmamaya çalış-malıdır. Eğer cehennemde bir gece kalmamak için, bütün dünya lezzet-lerini bırakmak gerekirse, bırakmalıdır. Nerede kaldı ki yedi bin yıl. Velhâsıl havf (korku) ve rekâ mutedil olmalıdır. Nitekim Hz. Ömer (s. a.) der ki: «Eğer münâdî, çağırıp dese ki, yarın (kıyâmet gününde) bir kişiden başka hiç bir kimse cennete girmiyecektir; o kişi olacağını ümit ederim. Ve eğer cehenneme yalnız bir kişi girecek diye çağırırsa, o kimse olmaktan korkarım.»

KORKUNUN HAKİKATİ VE KISINLARI

Bil ki, havf yüksek makamlardandır. Onun fazileti, sebeb ve seme-relerine güredir. Sebebi ise, daha önce de anlatıldığı gibi ilâm ve marifettir. Bunun için Allah (c.c.) buyurur ki: «Allah'tan ancak ilim kul-ları korkar.» (Fâtır sûresi, âyet: 28). Resûlullah (s.a.v.) da buyurur ki: «İlmekâim başı Allah korkusudur.» Onun semeteleri ise, iffet, verâ ve takvâdır. Bunların hepsi saadet tohumudur. Zîrâ arzu ve şehvetleri bırakıp sıkıntıya sabretmeyince âhiret yolunda ilerlemek mümkün ol-maz. Hiç bir şey de korku kadar arzu ve şehvetlere mâni olmaz.

Bunun için Allah (c.c.) kendisinden korkanlarda hiddiyet, rahmet, ilim ve rızayı şu üç âyetle toplamıştır: «Hiddiyet ve rahmet, Allah için günâhlardan kaçanlardır.» «Allah'tan ancak ilim kulları korkar.» (Fâtır sûresi, âyet: 28). «Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdır.» (El-Beyyine sûresi, âyet: 8) buyurulmaktadır.

Havfın semeresi olan takvâyı, Allah (c.c.) kendi sâtına izafe edi-yor ve buyuruyor ki: «Fakat sizden ancak takvâ Allah'a ulaşır.» (Hac sûresi, âyet: 37).

Resûlullah buyurur ki: «İnsanları kıyâmet meydanında topladık-ları gün, münâdîler, uzaktaükilerin ve yakındaükilerin duyacağı bir sesle çağırıp derler ki, ey insanlar, sizi yarattığım günden beri bütün sözle-rinizi işittim. Bugün de siz benim sözcümü dinleyiniz. Bugün yaptığ-ınız bütün işleri size hatırlatacağım. Ey insanlar, siz bir nesib kayde-

nuz. Ben bir neseb koydum, Siz koyduğunuz nesebi seçtiniz ve benim nesebimi bıraktınız. Ben size: "Allah katında en şerefli filân oğlu filândır, dediniz. Bugün de biz kendiliğimize bir nesebimizle alır ve sizin nesebinizi atarız. "Müittakiler nerededir?" diyecek. Sonra bir sancak kaldırılır ve müittakiler o sancığın arkasından giderler ve hepeli sorgusuz cennete girerler."

Bunun için Allah'tan korkanların sevâbı kat kattır. Nitekim; «Allah'ın huzurunda hesap vermektен korkanlara cennette iki derece vardır» buyurulmaktadır.

Resûlullah buyurur: «Allah (c.c.) buyurur ki, izetimin ve celâlim hakkı için bir kalbde iki korku ve iki emniyet birleştirmem. Eğer (kurban) dünyada benden korkarsa, âhirette onu emîn kılarım. Eğer dünyada emîn olursa, âhirette ona korku veririm.»

Resûlullah yine buyurdu ki: «Allah'tan (c.c.) korkandan her şey korkar. Allah'tan korkmayana, Allah her şeyle korkutur.»

Yine buyurdu ki: «Sizin en çok akıllınız, en çok Allah'tan korkmanızdır.»

Yine buyurdu: «Hiçbir mü'minin gözünden sızık kanada kadar bir damla yaş akmaz ki, o yaş onun yüzüne cehennem ateşinden perde olmasın.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın korkusunu hatırlayıp tûyleri ürperen kulun günahları ağaç yaprakları gibi dökülür.»

Yine buyurdu: «Allah korkusundan ağlayan kimse, memeden çıkan süt, geri memeye girmedikçe o kimse ateşe girmez.» Yani ateşe girmesi imkânsızdır.

Hı. Aşık (r.a.) der ki: «Resûlullah'a dedim ki, Ya Resûlallah! Senin ömürsülden hiç kimse hesapsız cennete girer mi? Resûlullah buyurdu ki, "Kendi günahını hatırlayıp ağlayan kimse girer."»

Resûlullah buyurdu ki: «Hak Teâlâ yanında, Allah korkusundan akan göz yaşlarından ve Allah yolunda akan kan'dan daha mukaddes bir damla yoktur.»

Yine buyurdu ki: «Yedi kimse Hak Teâlâ'nın himayesinde olurlar. Ocuları bir, yalnız ikisi Allah'ı amp da göründen yaş akan kimsedir.»

Hanzala (r.a.) der ki: «Resûlullah'ın huzurunda idik. Bizze böyle nasihatlar yaptı ki, kalbimiz mahzun oldu ve gözlerimizden yaşlar aktı. Sonra evime geldim. Hanımamla bazı sözler konuşuk ve dünya kelleme daldık. Resûlullah'ın nasihatini ve ağlayıp üzülmemizi hatırlayınca, feryâd edip "Ah! Hanzala münafık oldu" dedim. Hı. Ebû Bekir'e rastladım, "Hanzala münafık oldu" dedim. "Ey Hanzala sen münafık olmadın," dedi. Resûlullah'ın yanına gittim ve "Hanzala münafık oldu, ya Resûlallah!" dedim. Resûlullah buyurdu ki: "Hiç, Hanzala münafık olmadı." Sonra vâkı olan hâli ona anlatım, Resûlullah buyurdu ki: "Ya Hanzala! Bil ki, eğer benim yanında olan hâliniz üzere kabayınız, melekler nerede size rastlasalar, sizinle musafaha ederlerdi (toka-ıyarlardı). Fakat ya Hanzala saat saati tutmaz."»

Esârlar:

Şâhî der ki: «Hiç bir gün korku bana galib olmadı ki, o gün bana bir hikmet kâpesi açılmasın.» Yani, kalbimde bir ihret göstertilmesin. Yahya bin Muaz der ki: «Mü'minin ceza korkusu ve af ümidi arasında-ki günaha iki aradan arasındaki tiki gibidir.»

Yine Yahya bin Muaz der ki: «Zavalı insanogl, eğer fakirlikten korktuğu gibi cehennemden korksaydı, cennete girerdi.» Kendisine, kıymette kim daha emindir? diye sordular. «Yarın kıymet en çok emniyet olanlar, bugün en çok korkanlardır.» dedi.

Bir kimse Hasan-ı Bâcî'ye: «Kalbimizi korkudan parçalayan kim-
senin sohbeti hakkında ne dersin?» diye sordu. Hasan: «Siz bugün korkutmakla yarın sizi emniyete ulaştıran kimse-
nin sohbeti, size bu-
gün emniyet verip yarın korkuya düşüren kimse-
nin sohbetinden ha-
yırınıza dedi.

Ebdü Süleyman-ı Dâkî der ki: «Korku bulunmayan hiçbir kalb yoktur ki, harap olmasın.» Hz. Ali der ki: «Resûlullah'a ya Resûlallah: "Bana işleri yaparken kalpleri korku içindedir" âyetinden maksat bur-
suzluk ve zina mı? dedim.» Resûlullah buyurdu ki: «Hayır, namaz, oruç ve sadakadır ki, mü'minler bunları edâ edip kâbel olmasından kor-
kurlar.»

Muhammed bin El-Münkedir, ağladığı zaman, gözyaşı yüzüne sâ-
rardı ve: «Duydum ki, gözyaşı değen yer, cehennem ateşiyle yamrar.»
derdi.

Saddik (r.a.) der ki: «Ağlayınız. Eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi
görünüz.»

Ka'bül-Ahtar der ki: «Ağlayıp gözyaşıyla yüzüne akmasına, bir
dağ kadar altını sadaka vermekten daha çok severim.»

Ömer bin Abdülaziz der ki: «Allah korkusundan akan bir damla
gözyaşı, bin altını sadaka vermekten daha çok severim.»

HAVFİN (KORKUNUN) DERECELERİ

Bil ki, havf, kalp hâllerinden bir hâldir. O, kalpte meydana gelen
bir acı atışıdır. Onun sebeb ve semeresi vardır. Sebebi, ilim ve marifet-
tir. Şöyle ki, âhiret tehlikelerini düşünüp kendi hâlikinin sebeplerini
gözüünde mevcut gören kimsede mutlaka bu korku atışı meydana
gelir. Bu merteye de iki marifet ile hâsıl olur:

Birinci marifet: Kendi ayıplarını, günahlarını, taatının âfetlerini
ve kötü ahlâklarını hakkıyla görür. Hak Teâlâ'nın kendisine ihsan et-
tiği nimetlerdeki takdiriyle şa kimseye benzer ki, bir padişahın son-
suz nimet ve iyiliklerini görmüş ve onun haremâne çok hıyânet etmiş.
Yaptığı hıyânetleri, padişahın öğrendiğini anlar. Padişahın çok gayret
sahibi, intikamcı ve korkusuz olduğunu bilir. Yine, padişahın yanında
bir şefaatçisi, aracısı ve onunla bir yakınlığı olmadığını da bilir.

Durum bu şekilde olursa kendi hâlini görünce mutlaka onun kalbinde korku ateşi meydana gelir.

İkinci marifet: Kendi sıfatlarından dolayı değil, Kendi azasını düşünüp ilâhî kudretin azametinden korkar. Nitekim arslanın pençesine düşen, kendi günahlarından dolayı değil, belki o arslanın sıfatından korkar. Zira bilir ki, onun belâkî, arslanın yaratılışının icâbidir. Halbuki kendi sıfatından hiç korkusu yoktur. Bu, korkunun en yüksek derecesidir. Bu itibarla Allah'ın sıfatlarını bilen onun cehli, kibriya, kuvvet, kudret, korkusuzluk ve üstünlüğünü anlayan, şöyle der, eğer bütün âlemi helâk edip hepsini ebedî cehennemde bulundursaydı, onun mülkünde serre kadar bir şey eksilmez. Bu korku, günahlardan temiz olûklarını bilen Peygamberlerde bile olur. Allah'ı, daha çok tanıyan, daha çok korkar. Bunun içindir ki, Resûlullah buyurdu ki: «Ben hepânen Allah'ı daha çok bilir ve ondan daha çok korkarım.» Allah (c.c.) buyurur ki: «Allah'tan hakkıyla ancak âlim kulları korkar.» (Fâtır sûresi, âyet: 28) Çok câhî olan kimsa, daha çok Allah'tan emin olur. Davud (a.s.) a vahiy geldi ki: «Ey Davud! Benden, kükremiş arslandan korkar gibi kork.» Havfın sebebi bu anlatılanlardır.

Havfın (korku) semeresi ise, kalbe, bedende ve bazı aklıardadır. Kalbe olan semeresi, dünya arzularını kendine acı göstermedir, onda isteği kalmamıştır. Bir kimseye bir kadının, yahut bir yemeğin arzusu gâlib olsa, arslanın pençesine, yahut gazâblı bir padişahın zincirine düşse, o arzular kalmas. Belki korku ve ızdırapta olûğa için, bütün işi huşû; haddü; mülâhaza, mûrakabe olur. Onda ne kibir, ne hüsed ne dünya hırsı ve ne de gâfil kalır. Havfın bedende ki semeresi, exiklik, zaıfılık ve zararlı olmaktır. Aklıarda onun semeresi, onları günahlardan temizleyip edep ve taat üzere tutmaktır.

Havfın (korku) dereceleri çeşitlidir. Eğer kendini havf sebebiyle arzulardan menederse, ona iffet denir. Eğer harâmdan menederse, ona vera' denir. Eğer şübhelerden, yani belâli olup da harâm ihtimal olan şeylerden menederse, ona takvâ denir. Eğer âhîret azığı olmayan her şeyden menederse, ona sadk denir. O kimseye de Eddik denir. İffet ve vera' dediklerimiz takvânın kapsamına girer. Takvâ, vera' ve iffet sadkın kapsamına girer.

Gerçek havf, bu anlattığımızdır. Yoksa gözyaşı döküp o yaşı alıp «La havfe velâ kuvvete illâ billâh» deyip aldırmanmak değildir. Buna kadınların ağlaması denir, havf denmez. Zira bir şeyden korkan, muhakkak ondan kaçır. Kaftanının içinde yılan gören kimsenin «Lâ havfe...» deyip aldırmanması mümkün değildir. Belki onu kendinden uzaklaştırmaya çalışır. Zinnat-ı Mîsrî'ye dediler ki, kul ne zaman korkar? «Bir hastalığa yakalanıp da âlâm korkusundan bütün arzu ettiği şeylerden el çektiği zaman.» dedi.

HAFFIN (KORKUNUN) DERECELERİ

Bil ki, haffın üç derecesi vardır: Zayıf, kuvvetli ve mütedil. Bu derecelerden makbul olan mütedil olanadır. Zayıf haff, kadınların inceliği gibi işe yaramaz, etkisi olmaz. Kuvvetlisinden de yels ve ümitsizlik doğar; yahut hastalanmak, akılnı yitirmek ve helâk olmak hâlleri olabilir. Bunların ikisi de kötüdür. Zîrâ haff, haddisâtında tevâhid, marifet ve muhabbet gibi bir kemâl değildir. Bu sebeptendir ki, Allah'ın sıfatlarından olmaya câiz olmamıştır. Çünkü haff (korku) âcizlik ve çaresizlik olmadan olmaz. Çünkü için sonu meçhûl olup tehlikesinden korunmaktan âcizlik olmayınca haff olmaz.

O hâlde nasıl Allah'ın sıfatı olur ve oada kemâl olur? Belki onun kemâl olması gâfil olan kimselerin hâlice takmaktır. Bu, çocukları eğitip öğretmek ve hayvanları doğru yola sevk etmek için kullanılan kırbaç gibidir. Eğer kırbaç tesiri olmayacak kadar zayıf olursa, ne çocukların eğitip öğretilmesine vesile olur, ne de hayvanları doğru yola sevketmeye vasıta olur. Eğer kuvvetli olursa, çocukları ve hayvanlarını yaralayıp öldürür. Bunun ikisi de kötüdür. Belki haff, mütedil olmalıdır ki, günahlardan menedip ilaate sevketsin. İlim çok olanın haffı mütedil olur.

Şöyle ki, haff, ifrat derecesine varınca, racâ tarafını düşürür. Zayıf olunca için sonunu ve onun tehlikelerini müâhaza eder. Korkmayıp da kendine âlim adını takan kimsenin tahsil ettiği ilim değil, beyhûde şeylerdir. Tepki hükmetten haberi olmadığı hâlde, kendine hâkim adını takip çarşılarda dolayan yalancı müneccim gibi. Zîrâ bütün marifetlerin başlangıcı, kişinin kendini ve ma'budunu bilmesidir. Kendini ayıp ve kusuru ile, ma'budunu celâl ve kibriyasıyla ve bütün âlem helâk olursa da, ona korkusuz ve pervasızlığı ile tanımaktır. Bu iki marifetten korkudan başka bir şey ortaya çıkmaz. Bunun için Resûlullah buyurur ki: «İlimin başlangıcı, Allah'ı cebbârlık ve kahharlık sıfatıyla tanımak; sonu da, bütün işlerini ona havale etmektir.» Bil ki, sen hiçbir şeye kâdir değilsin. Hattâ bir şey değilsin. O hâlde bunları bilen bir kimsenin korkmaması mümkün değildir.

HAFFIN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, haff âhiret tehlikesini bilmekten doğan bir şeydir. Herkesin aklına bir türlü tehlike gelir. Bazı kimselerin aklına cehennem fikri düşüp korkusu bu yüzden olur. Bazı kimselerin kalbine, cehenneme yol teşkil eden hususlar gelir. Meselâ: Teybe etmeden önce ölü-rüm, yahut günaha girerim, yahut kalbimi gâfillet kaplar, yahut hareketimde bir günaha sebep olurum, yahut dünyalık toplamak ve nimetlerin çoğuluğu sebebiyle kendimde serâfîlik meydana gelir, diye korkmaktır. Yahut kıyamette kul hakkı sebebiyle cezalandırılırım, yahut kötülüklerim açığa çıkar rezil, rûsva olurum diye insan korkar.

Yahut skına gelen çirkın fikirleri, Allah'ın b ddiğini d ğ n p korkar. Bunların faydası  udur ki, neden korkarsa, onun tel fisinde olur. Eğer g naha girmekten korkarsa  detinin yolundan ka ar. Allah'ın, kalbini b ddiğinden korkarsa, kalbini temiz tutar. D ğ rleri de b yledir. Korkanların  oğu son nefesten korkar. Y ni (Allah korkusun) son nefeste imana kurtarıp kurtaramayacağından korkar. Bundan daha b y k korku, başlangı  korkusudur. Y ni ezelden saadetine mi, şek vetine mi h k ml nm ştur, diye olan korkudur. Zira son, başlangının fer'idir.

Bu hususta asıl  udur ki, Peygamberimiz minbere  ıktı her iki elinde birer kitap vardı. Sağ elindeki kitabı kaldırıp «Allah (c.c.) cennetliklerin adını bu kitaba yazdı. Bundan ne eksilir, ne de artar. Bana kimseler şek vet ehlinin amelini yaparlar. Oyle ki, herkes onları şek vet ehli bilir. Sonra Allah,  l mden bir saat  nce de olsa onları şek vet yolundan d nderip saadet yoluna  l tir. Said, ezeli takdirde said olundir. şaki de, ezeli takdirde şaki olundir.»

Bunun i in basiretli insanların korkusu,  kibet korkusudur. K m l korku da budur. Nitekim Allah'ın cel l sıfatı sebebiyle olan korku, kendi g naha sebebiyle olan korkuya n sbetle k m ldir. Zira Cel l sıfatı sebebiyle olan korku, asla g r ld n  ıkmaz. Ama g nahtan    r  olan korku, bazen olur ki, g r ld n  ıkar. G nahtan vazge tim, ni ta korkayım deyip mağrur olur.

Velh sl Res l ll h'ın en y ksek derecede, Eb  Cehl'in en aşağ derecede olduklarını; bunların  isinin de yaratılm zdan  nce vesile ve  inayetleri olmadığını; Res l ll h'a, hi  kimse h d yete vesile olmadığını; marifet ve taat yoluna muvaffak olduğuna; ona verilen ilhamın zorlamasıyla, kendini marifet ve taat yoluna verdiğini; kendisine a ılan şeyleri g l yemediğini;  ld r c  zehir olan şeylerin kendisinden uzaklaşmamak i in  are bulamadıklarını; Eb  Cehl ise, basiret yolu kapandığından doğru yola muvaffak olmadığına; doğru yola muvaffa kalmayınca da arzuların  fetelerini bilmeden, bunlardan el  ekmediğini bilen kimse, Res l ll h ve Eb  Cehl n buna mecbur olduklarını; ancak Allah'ın iradesi ic be birinin sebebsiz olarak şek vetine h k medilip cennetne kadar kaşarak gideceğini; diğerinin ise, saadetine h k medildiğini ve kahr  inceli ile en y ksek dereceye  ıka‐ağını anlar.

O h lde dilediği gibi h k meden ve kimseden korkusu olmayandan korkmak  kardır. Bunun i in Allah (c.c.) Davud'a (a.s.): «Benden, k krem ş arslandan korkar gibi kork.» diyor. Arslan, seni  ld rmek isterse, kimseden korkmaz.  ld rmesi, hay net ve isy n sebebiyle değildir, belki arslanlığın h k m n n ic be budur. Seni bırakması da, onun şek t ve merhametli sebebiyle değil, belki onun yanında kıymet ve itibarın olmadığı i indir. Allah'ın (c.c.) bu sıfatlarına bilen kimsenin, korkusuz olması m mk n değildir.

SU-İ HATİME (KOTU AKİBET VE NETİCE)

Bil ki, korkanların çoğu, kötü akıbetten korkmuşlardır. Çünkü insanın kalbi döndürüdür. Ölüm zamanı dehşetli bir zamandır. Kalbin neye karar kılacağı belli değildir. Hatta âriflerden biri der ki, eğer bir kimseyi edli yıl tevhid üzere bilesem ve bir duvarın arkasına geçip benden galib olsa, onun tevhid üzere olduğuna şahitlik yapmam. Zira kalbin hâli belli değildir, kalb döndürüdür, hangi tarafa döndüğünü bilemem. Yine âriflerden biri der ki, eğer bana, evin kapısında çehit olarak ölmeyi mi, yoksa odanın kapısında ecclikle ölmeyi mi seversin? deseler odanın kapısında ecclikle ölmeyi severim, diye cevap veririm. Zira evin kapısına varıncaya kadar, müstümanlığımın kalıp kalmayacağını bilmem.

Ebu'd-Derda yemin edip, dedi ki: «Hiç kimse, ölüm zamanında, imanının geri alınp alınmayacağına emin olamaz.»

Sehl-i Tüsteri der ki: «Sâdıklar, her nefeste kötü akıbetten korkarlar.»

Süfyan-ı Sevrî ölmüş zamanında teryât edip ağladı. Ona dediler ki, «Ne ağlıyorsun? Allah'ın affı senin günahından büyüktür.» Süfyan dedi ki: «Eğer tevhid üzere öleceğimi bilesem, dağlar kadar günahım olsa yine gam çekmemdim.»

Büyük âhlardan biri döürken malı bir kimseye verdi ve: «Benim tevhid üzere ölmemin işareti şudur. Eğer o işareti görürsen, ona şükür olarak bedem için alıp şehrin çocuklarına dağıt ve "bugün filân kimse ile düğünüdür, selâmetle kurtuldu" de. Eğer o işareti görmezsen, şehrin halkına tembîh et ki, benim namazımı kılmasınlar ve bana aldamasınlar. Tâ ki, ölümden sonra mürai olmayayım.» dedi.

Sehl-i Tüsteri der ki: «Mürîdler, günaha girmekten, ârifler ise, küfre düşmekten korkarlar.» Ebu Yezid-i Bestâmî der ki: «Mesceide gitmeye azmettiğim zaman, bir zünnar görür ve o zünnarın beni külsese götürmesinden korkarım, Mesceidin kapısından içeri girmeye kadar bu hâl devam eder. Her gün beş vakit namaz için kendimde bu hâl görürüm.»

İsa, (a.s.) havarîlerine dedi ki: «Siz günahıtan korkuyotunuz. Biz Peygamberler ise, küfürden korkarız.» Peygamberlerden biri yıllarca açlığa, susuzluğa ve çıplaklığa mübtele oldu. Allah'a kendi hâlini ağlayıp yalvardı. Ona vahiy geldi ki: «Kalbini küfürden korumamız yetmez mi ki, onunla kânat etmeyip dünyahk da istiyorsan.» Böylece vahiy gelince, o Peygamber tevbe ve istiğfar edip: «Ya Rabbi kânat ettim.» deyip yaptığı sualın mahubiyetinden başına toprak saçtı. Kötü akıbetin delillerinden biri, münâfıklıktır. Bunun için sahabeler, kendileri için münâfıklıktan korkarlardı.

Hasan-ı Basrî der ki: «Eğer ben kendimde münâfıklık olmadığını bilsem, yeryüzümdeki herşeyin benim olmasından daha çok sevinirdim.»

Yine der ki: «Kalbin dile uygun olmaması müdafikâk cümlesindedir.»

SAF İNANCIN ÖNEMİ

Bil ki, bütün vefilerin ve peygamberlerin¹ korktuğu sû-i hatime, (kötü akbet) ölümler zamanında imanın alınmasıdır. İmanın alınmasının sebepleri çoktur ve onun ilmi gizlidir. Ancak bu kitapta zikri mümkün olan şey, iki sebepten meydana gelir: Biri, bir kimse, bâtıl bir bî'ata inanır ve ömrü bu inanç üzerinde geçer. O inancın yanlış olduğuna tahmin etmez. Ölümler zamanında perde açılıp hakikat-ı hâl anlaşıncaya, diğer inançlarında da şübheye düşebilir. Zîrâ inancına itimadı kalmasa. Bu tehlike, bî'atçıları ile zâhid ve vera² sahibi olsalar da, kelâm ve istidâli ilmiyle uğraşanlar içindir. Ama saflar ve selâmet ehli olan kimseler ki, İslâmın sâbirine bakıp Kur'an-ı Kerim ve hâdislerle amel ederler, bu dağdağdan emin olurlar.

Bunun için Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki: «Kocakarıların dinini alın, Cennet ehlinin çoğu saf olanlardır.» Bunun içindir ki, geçmiş büyükler, kelâm ilmini ve eşyanın hakikatini araştırmayı menetmişlerdir. Zîrâ bunları bağarayanların, çabuk bid'at batağına düşeceklerini bilmişlerdir. İmanın alınmaması diğer bir sebebi de ashında onun imanı zayıf olup dünya sevgisi ona gâlib olduğu için, Allah sevgisi mağlûp olur.

Ölümler zamanında bütün arzuların lezzetini ondan alıp zorla onu dünyadan çıkarıp arzulamadığı yere götürülmesi emredildiğinde, kendisine yapılan bu muameleyi hoş görmediği için, o mağlûp ve zayıf olan Allah sevgisi tamamıyla gider.

Şu kimselere benzer ki, çocuğuna sevgisi vardır, fakat bu sevgi zayıftır. Çocuğu, onun sevdiği bir şeyi elinden alırsa mahakkak ona düşman kesilir ve o zayıf sevgi tamamıyla gider. Bunun içindir ki, şehidlik derecesi, büyük bir derecedir. Zîrâ o anda dünya sevgisi kalbinden çıkması, Allah sevgisi onu kaplamış ve böyle iken ölüme yönelmiştir. Bu hâlde ölmüş, büyük şânîmet olur. Zîrâ bunun gibi hâller, çabuk değişir, kalb o hâlde devamlı kalmaz.

O hâlde kalbünde Allah sevgisi, diğer şeylerden kuvvetli olan kimse, o sevgi onu diğer şeylerden alıkoyduğu için, kendini tamamıyla dünyaya vermez. Bunun için o kimse, ölümler zamanında, anlatılan tehlikeden emin olur. Ölümler zamanı gelince, onu dosta kavuşma zamanı bîlip ölümlü kerih görmez. Allah sevgisi ona gâlib olup dünya sevgisi tamamıyla giklip yok olması, onun hâs-û hatimesine âlâmet olur.

O hâlde bu tehlikeden kurtulmak isteyen kimse, bî'at yolundan uzak olup Kur'an-ı Kerim'de ve hadiste olan şeylere inanmalı ve Allah sevgisini kalbine gâlib etmeye ve dünya sevgisini de zayıflatmaya çalışmalıdır. Dünya sevgisi kalbünde, şeriatın hududunu gözetmekle zayıflar. Böylece dünya kendisine ağır gelir ve oadan nefret eder. Allah sevgisi de, daima Allah'ı anıp onun dostlarıyla sohbet etmekle ve dün-

yaşı seven Allah'ın düşmanlarıyla sohbet etmekten kaçmaktır kuvvetlidir. Eğer dünya sevgisi gâlib olursa, iş müşkûl olur.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «İlahîbîm de ki: Eğer babalarınız, ağullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileleriniz, etnikleriniz geçirdiğiniz malîlar, dargınlığa uğramasından korktuğunuz şey-variğ, hoşlandığınız evler, siz, Allah'tan onun Peygamberinden ve onun yolunda cihâddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (azabı) gelinceye kadar bekleyin. Allah lâkıllar' topluluğunu doğru yola sevkettirir.» (Tevbe sûresi, âyet: 24) buyrulur.

HAVFİN (KORKUNUN) İLACINI ELDE ETMEK

Bil ki, din makamlarının başlangıcı yakîn ve marifettir. Yakîn ve marifetten korku doğar. Korkudan zühd, sabr ve tevbe doğar. Zühd ve tevbeden sadâ, ilhâs ve sîkir ve fikre devamlılık doğar. Bundan da enaiyet ve muhabbet doğar ki, makamlara sonu budur. Rıza, tedvîz (iş Allah'a havale etmek) ve şevk muhabbete tabidir. O hâlede yakîn ve marifetten sonra Kimya-yı Saadet havfı, (korkudur). Havftan sonra gelen her şey, havfsız olmaz. Havf da üç yolla elde edilir:

1 — İlîm ve marifetle elde edilir. Zîrâ kendini bilen, Allah'ı tanıyan kimse, zarûrî olarak Allah'tan korkar. Çünkü arslan pençesine düşen ve arslanın ne olduğunu bilen kimseyle, arslandan korkması için tedbir ve ilhâc ihtiyacı olmaz. Hatta arslanın pençesine düşmek, korkunun kendisi olur.

Allah'ın (c.e.) kemâl, celâl, kudret ve ihtiyâcsızlığını ve kendi malâhik ve kâzâlığını bilen kimse, gerçekte kendini arslanan pençesinde görür. Belki Allah'ın emrî takdirini bilen, kıyâmette her ne olacak ise, olmasına hükmettiğini anlayan, hâzırına vesilede saadet ve hâzırına da hayânetsiz çekâvet verdiğini ve irâde ve arzusu nasîl taalluk etti ise, öylece takdimat yaptığına bilen ve bu hususta deâişiklik ve tebeddülât da olmadığının kâim olarak anlayan kimse, muhakkak korkar.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Musa ile Adem (a.s.) karışıklık olarak ortaya deîlî koyup söylediler. Musa, "Ey adem Allah sana cennetî makam yaptı ve sana şu kadar intûflar yaptı. Allah'a niçin âsi oldun? Ve bizi ve kendini belâyâ saldın?" dedi. Adem: "O günah erdele bana yazılmış mı idi?" dedi. Musa: "Evet" dedi. Adem: "Ben Allah'ın hükûmüne muhalefet edebilir miyim?" dedi. Musa: "Edemezsin" dedi. Böylece Adem Musa'ya gâlib olup Musa cevap veremedi.» Korkunun doğduğu marifetin kısımları sonsuzdur. Hâlık şudur ki, marifetî farla olanın korkusu da fazla olur.

Bir gün Cebrâîl ve Resûlullah ağlaşıyorlardı. Vahiy geldi ki: «Ben âsi emin etmişim; niçin ağlıyorsunuz?» dediler ki, ya Rabhî, senin mekrinden emin değiliz. Allah (c.e.) «Öyle olmak gerekir.» buyurdu. Bu korku, belki Allah, (c.e.) bize emin olun temesi, bizi denemek için

olar ve onun altında bizim anlamaktan âciz olduğumuz gizli bir sır olur diye düşünüyorlardı.

Bedir gazası günü, İslâm ordusu sayıf olduğu için, Resûlullah çok korktu ve: «Ya Rabbi, eğer bu müslümanlar helâk olursa, yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz.» dedi. Ebu Bekir Sıddık dedi ki: «Ya Resûlallah, niçin Allah'a sarar ediyorsunuz? Zaten o size yardım etmeyi va'detmiştir. Va'dini bozmak değildir.» Sıddıkın makamı, va'de güvenmek makamı idi. Resûlullah'ın makamı, Allah'ın mekrinden korkmak makamı idi. Allah'ın mekrinden korkmak daha üstündür. Zira kimse, ilâhî emrari, onun mâlûkündeki tedbirinin düzenini ve takdirinin ipucunu bilemez.

2 — Eğer insan, marifet elde etmekten âciz olursa, havf (korku) sahipleriyle sohbet etmelidir. Böylece taklitle de olsa korku ona da sirayet eder. Tıpkı yılanın sıfatını bilmeyen çocuğu, babasının yilandan kaçığını gördüğü için, yilandan korkması gibi. Ancak taklitle olan bu korku, ârifin korkusundan sayıftır. Zira o çocuk, bir kaç defa yılanının yılanı eliyle tuttuğunu götürsa, taklitle ondan korktuğu gibi, yine taklitle emin olup ona el atar.

O hâlde havfı, taklîdî olan kimsenin, emin olan gâfillerle ve bühâssa âlim görünenleriyle sohbet etmekten kaçınması gerekir.

3 — Eğer sohbet edecek marifet ehli bulamazsa —ki bu zamanda onlar gayet nâdir ve pek azdır— onların sıratlarını ve hâllerini dinlemeli ve hikâyelerini okumalıdır. Bu münasebetle biz havf hususunda meleklerin, Peygamberlerin ve velilerin hâllerinden bazı şeyler anlatabım ki, az bir aklı ve idrâkı olan kimseler, melekler, Peygamberler ve veliler ve insanların en arifî olanlar bu derece korkunca, başkalarının daha çok korkması gerektiğini anlaşırlar.

PEYGAMBERLERİN VE VELİLERİN HİKAYELERİ

Rivâyet edilir ki, şeytan künetlendiği zaman Cebrâil ve Mikâil durmadan ağlaşıyorlardı. Allah (c.c.) onlara vahiy gönderip: «Niçin ağlıyorsunuz.» dedi. «Ya Rabbi senin emulandırmandan emin değiliz. Onun için ağlıyoruz.» dediler. Allah Teklîl: «Böyle olmak gerek: emin olmamasınız.» buyurdu.

Muhammed bin El-Münkadir der ki: «Cehennem yaratıldığı zaman, bütün melekler ağlaştılar. İnsan yaratılınca, melekler ağlamayı kestiler. Zira cehennemde insan için yaratıldığına anladılar.»

Resûlullah buyurdu ki: «Cebrâil bana her geldiği zaman Allah korkusundan tîriliyordu.»

Knes'in rivâyetine göre: Resûlullah buyurdu ki: «Cebrâil'e, Mikâil'e niçin hiç güldüğünü görmüyorum diye sordum. Cebrâil, Mikâil yaratıldığından beri gülmemiştir, dedi.»

İbrahim Hakkî namaza durduğu zaman, kâlbânin coşması bir mâil mesafeden işitilirdi.

Mücahid der ki: «Davud (a.s.) başına sodeye koyup kırk gün ağladı. Ta ki, gözyaşlarından edhar bitti. Nihayet nidi geldi ki: 'Ey Davud, niçin ağlıyorsun? Açsan, yemek verelim; çıplaksan, elbise verelim.' Davud böyle bir ah çekti ki, nefesinin atesinden o biten otlar yandı. Allah (c.c.) onun tevbesini kabul etti. Davud: «Ya Rabbi, benim günahımı elimin ayasına yaz ki, onu hiçbir zaman unutmuyayım.» Allah Teâlâ duasını kabul etti. Ve elini yemeğe ve içmeye uzatmazdı ki, o yanrı görüp günahını hatırlayarak ağlamasın. Bazen kendisine verdikleri bir bardak su, bardak tam su dolu değil iken, göğünden akan gözyaşlarıyla dolardı.

Rivâyet edilir ki, Davud (a.s.) o kadar ağladı ki, takatı kalmadı: «Ya Rabbi, benim ağlamama, merhamet et!» deyince, vahiy geldi ki: «Ey Davud! Yoksa günahını unuttun mu?» Davud: «Ya Rabbi, günahımı nasıl unuturum ki, günah işlemeden önce, Zebûr okurken akan sular, esen rüzgârlar dururdu. Kuşlar başına toplanırdı. Çöle-ki vahşi hayvanlar mahrabâdan etrafını sarartardı. Şimdi o şeylerden hiçbirisi bende yoktur. Ya Rabbi, bu ne yalnızlıktır?» dedi.

Allah (c.c.): «Ey Davud! O itaat ünsiyeti idi. Bu da, günah yalnızlığıdır. Ey Davud! Adem, hâtfamla yaratmışım ve rubumdan ülediğim kulum idi. Meleklerin ona sode etmelerini emrettim; ona kerâmet hil'atını giydirdim; başına vekir tacını vardım. Yalnızlıktan şikâyet etti. Havva'yı ona yoldaş yarattım. İhsânî de cennete koydum. Ondan bir günah sadır olunca, onu zelli ve çıplak huzurumdan reddettim. Ey Davud! Dinle ve sadakâtle dinle! Sen bize itaat ederken biz de sana itaat ederdik. Her ne dilerse, onu sana verirdik. Şimdi günah işledin, sana mühllet verdik. Şimdi eğer tevbe edersen, tevbeni de kabul ederiz.» buyurdu.

Yahya bin Kesir der: «Rivâyet edilir ki: Davud, kendi günaha için ağlamak istediği zaman, yedi gün hiç yemek yemeydi ve hanımların yanına gitmezdi. Ondan sonra çöle çıkardı. Ve Süleyman'a (a.s.) Davud'un feryadı ligânını dinlemek isteyen mahlûkatın gelmeleri için çağırmasını emrederdi. Bunun üzerine insanlar şehirlerden, kuşlar yuvalarından, vahşi ve yurtcu hayvanlar çöllerden ve dağlardan, Davud'un ağlayacağı yere gelmeye başlardı. Sonra Davud Allah Teâlâ'nın senâsıyla başlardı. İnsanlar feryat ederlerdi. Ondan sonra cennet ve cehennemnin sıfatlarını anlatırdı, ondan sonra da kendi günahından dolayı feryat ederdi. Öyle olurdu ki, korku ve dehşetle çok kimseler helâk olurdu. O anda Süleyman (a.s.) onun başucunda dururdu. "Ey baba! Öyle ağladın ki, senin feryadından çok kimseler öldü. Artak yetiştir." derdi. Ve tabutları getirip herkesin kendi cenazesini kaldırmasını emrederdi. Bir gün o mecliste kırk bin kişi vardı. O kırk binden otuz bini öldü. Davud'un iki cariyesi vardı. Onların görevi, korku zamanında Davud'un asâhârının birbirinden ayrılmasına-ı için, onu tutup kucaklamaları»

Yahya bin Zekerîyya, Beyt-i Mukaddeste ibâdet ederdi. Halbuki daha çocuktu. Diğer çocuklar onu oynamağa çağırırlardı. Ben oyn-

mak için yaratılmadım, derdi. Onbeş yaşına gelince, insanlardan uzaklaşıp sahraya göçerdi. Bir gün baharı arkasından gitti. Baktı ki, Yahya ayağını suya sokmuş ve susuzluktan ölecek duruma gelmiş: «Ya Rabbi, senin izetlin hakkın için, senin yanında makamının neresi olduğuna bilmeyince su içmem.» diyor. Ve o kadar ağlamak ki, yüzünde et kalmamış; hattâ dişleri bile dışardan belli oluyor. Bunun için insanlar görmesin diye, yüzüne bir deri parçası bağlanıyordu. Peygamberlerin hayatında bunun gibi hâller çoktur.

SAHABE VE SELEFİN HİKÂYELERİ

Bil ki, Sıddık (r.a.) bu kadar büyüklüğü ile bir kuş görse: «Keşke kuş olaydım.» derdi. Ebû Zer (r.a.): «Keşke bir ağaç olaydım.» derdi. Aişe (r.a.): «Keşke adım samim olmayaydı» derdi Ömer (r.a.) bazen Kur'an-ı Kerim'den bir âyet duyunca düşüp bayılırdı, hasta olurdu. İnsanlar günlerce onun hâlini sormaya giderlerdi. Çok ağlamaktan onun yüzünde siyah bir çizgi vardı. «Keşke annem beni doğurmayaydı» derdi.

Bir defa bir evin kapısının önünden geçerken, bir kimse namaz içinde Kur'an okuyordu. Tur sûresinden: «Şüphesiz Rabbiniz azabı alacaktır.» (Tur sûresi, âyet: 7) âyetine gelmişti, Ömer, düştü, bir duvara yaslandı. Çok güçsüz kalmıştı. Sonra ona evine götürdüler. Bir ay hasta yattı. Kimse onun hastalığının sebebini bilemedi.

Hüseyin bin Ali, her abdest aldığı zaman, benzi sararırdı. Bu ne hâldir? derlerdi, «Kimin huzuruna çıkacağımı bilmiyor musunuz?» derdi. İbn-i Mahzeme Kur'an okumaya dayanamazdı.

Bir gün İbn-i Mahzeme'nin hâlini bilmeyen bir yabancı adam onun yanında, «Allah'a karp gelmekten sakınmaları, elçiler gibi Allah'ın huzurunda toplayacağınız gün, Suçluları da susuz olarak cenneteme süreriz.» (Meryem sûresi, âyet: 85 - 89) âyetini okudu. İbn-i Mahzeme: «Ben mürtakilerdenim, müttakilerden değilim. Bir daha oku.» dedi. O kimse bu âyeti bir daha okuyunca, feryâd edip canını Allah'a teslim etti.

Hatem-i Asem der ki: «Güzel makamla mağrur olma. Cennetten daha güzel makam olmaz. Adem Peygamberin ne çıktığını bilir misiniz? İbâdetin çokluğu ile mağrur olma. Şeytanın başına ne geldiğini bilir misiniz? Bu kadar bin yıl ibâdet etmişti, ilahın çokluğu ile mağrur olma. Belâh-ı Baur, ilimde öyle bir dereceye varmıştı ki, Allah'ın İsm-i Azamını biliirdi. Ounun hakkında bu âyet-i kerime nâzil oldu: "Onun gibiler köpek gibidir" Büyüklere sohbetine kavuştuğuna da mağrur olma. Çünkü Resûlullah'ın akrabaları onunla beraber yaşadılar, meclisinde bulundular, fakat müslüman olmadılar.» Sırr-ı Bekâî der ki: «Her gün acaba yüzüm karardı mı diye burnuma bakardım.»

Atayı Sokemi çok korkanlardan idi. Kırk yıl gülmeydi. Hiç gökyüzüne bakmazdı. Bir defa gökyüzüne bakınca, korkusundan düşüp bayıldı. Her gece acaba mesh oldum mu, (hayvan şekline girdim mi) diye eliyle üstünü yoklardı. İnsanlara bir kılık ve belâ gelse, bunlar benim kötülüğümden oldu diye ağırdı. Eğer ben ösem, insanlar kurtulurdu, derdi.

Ahmet bin Hanbel der ki: «Korku kapılarından bir kapı bana açılın diye dua ettim. Duam kabul oldu, fakat aklımı oynatacağundan korktum. Bunun üzerine ya Rabbi, bana dayanabileceğim kadar korku ver, dedim. Duam kabul oldu ve kalbim sakinleşti.»

Abidlerden birini ağlarken gördüler. Neden ağlıyorsun? dediler.

«Bugün insanları mahşerde arzedecekler diye çağırılacağı sanıyordum.» dedi.

Bir kimse Hasan-ı Basri'ye «Nasılsın?» dedi. «Denizde gemileri parçalayıp her biri bir tahta üzerinde kalan insanların hâli nasıl olur?» dedi.

Hasan-ı Basri der ki: «Hadiste gelmiştir ki: Bir kimseyi bin yıl sonra cehennemden çıkarırlar, keşke ben o kimse olaydım.» Hasan-ı Basri, buna hatimesinin (son nefesinin) kötü olup ibadî cehennemde kalmaktan korktuğu için söylüyordu.

Ömer bin Abdülaziz'in bir cariyesi vardı. Bir gün cariyeye uykudan uyanınca: «Ey Emire'l-Mü'minin! Gârib bir rüya gördüm: Cehennemde kütürmüşlerdi. Üzerinde Sırat köprüsü kurulmuştu. Önce Abdülmelik bin Mervan'ı gördüm. Ona, Sırat'tan geç dediler. Çok gülmekten cehenneme düştü. Ondan sonra oğlu Velid bin Abdülmelik'i getirdiler. O da onun gibi cehenneme düştü. Ondan sonra Süleyman bin Abdülmelik'i getirdiler. O da böylece cehenneme düştü. Sonunda seni getirdiler.» dedi. Bunu der demez, Ömer bir nara attı ve düşüp bayıldı. Cariye feryâd edip «Allah hakkı için senin sağ salım geçtiğini gördüm.» dedi. Cariye böyle feryât ediyordu. O da baygın hâlde, elini ayaklarını vuruyordu.

Hasan-ı Basri çok gülmezdi. Onu daima böyle görürlerdi. Sanki boynunu vurmaya götürülen bir aslanın gibi duruyordu. Ona dediler ki, bu kadar ihâdetle niçin böyle üzgün ve kalbin yanaktır? Dedil ki: «Neye emin olayım? Belki benden sadır olmuş bir şey sebebiyle Allah bana düşman olmuş ve ne yaparsam yap, ben sana rahmet etmem demiyştir. Bu mertebeden sonra benim çabıma ve mücahedemin ne faydası olur?

Bunun gibi hikâyeler çoktur. Şimdi dikkat et ki, onlar bu kadar tâzillet ve merite ile korkuyorlardı. Sen ise emin ve korkusuzsun, ya onların günahı çoktu ve senin günahın yoktur. Ya da onların marifeti çokta ve senin marifetin yoktur. Ve sen bu kadar câhil ve akılsızsan

ki, günahlarının çokluğu ile beraber eminsin ve onlar bu kadar basiret ve marifet şahîbîdir ki, tasâllerinin çokluğu ile beraber korkuyorlar.

KORKMAK VE UMMAK ARASINDA FARK

Bir kimse sorabilir ki, havf ve recânın fâzîleti hakkında çok haberler gelmiştir. Fakat bunların hangisi daha fâzîletlidir, hangisi gâlib olmalıdır? Bâî ki, havf ve recâ iki lââtır, ilâca fâzîletli değil, faydalı demir. Nitekim daha önce de anlatıldı ki, havf ve recâ noksan sıfatlardır. İnsanın kemâli; Allah'ın marifetine gümûlme, Allah'ın zikri, fikri onu kaplayıp evvel ve sonu gözetmeyip şimdiki vakte bakmakla olur. Hatta şimdî vakte değil, vaktin sahibine bakmalıdır. Zîrâ havf ve recâyı bakmak ona engel ve perde olur. Fakat bu hâl, nâdir olur.

O hâlde ölüme yaklaşan, kimsede recâ gâlib olmalıdır. Çünkü recâ muhabbeti artırır. Bu dünyadan ayrılan, Allah'ın muhabbetiyle ayrılmalıdır ki, Allah'a kavuşmak ona saadetin tâ kendisi olsun. Çünkü en büyük zevk sevgiliye kavuşmaktır. Gâfil olan kimseye ise havf gâlib olmalıdır. Çünkü onun için recâ'nın gâlib olması, ödürücü zehirdir.

Eğer takvâlı olup hâlleri doğru ve sağlam ise, onun için havf ve recâ mütedil olup eşit olmalıdır. İbâdet ve tasâ hâlinde olursa, recâ gâlib olmalıdır. Zîrâ münâcatta kalbîn saf olması muhabbetle olur. Recâ da muhabbet sebebidir. Günah vaktinde ise havf (korku) gâlib olmalıdır. Eğer havf gâlib olmazsa, günah işleyebildir. Demek ki, havf ve recâ, değişik zamanlar ve değişik hâllere göre değişen bir lââtır. O hâlde havf ve recânın hangisi daha üstündür diye sorulduğunda kesin cevap verilmez.

DÖRDÜNCÜ ASIL

FAKİRLİK VE ZÜHD

Bâî ki, din yolunun esası, dört asil üzerinedir. Bunlar Müstümanlık, Evlâkıda anlatılmıştır. Onlar, insan nefsi, Allah Teâlâ, dünya ve âhirettir. Bu dört şeyin ikisinden sakınmalı, ikisini de istemelidir. Sakınılacak şeylerin biri nefstir ki, Allah'ı bulmak için kendi nefsinden sakınıp kaçmalısn. Diğeri de dünyadır ki, âhireti bulmak için dünyadan kaçmalısın.

O hâlde sana ikâm olan, kendi nefsinden yüz çevirip Allah'a yönelmektir. Sahir, korku, tevbe bunun mukaddimelerindendir. Dünya sevgisi ise mühlîkattan (helâk edicilerden) dir. Nitekim ilâcî anlatıldı. Dünyaya düşman olup ondan kesilmek de, münâcattandır. Biz şimdi münâciyatı anlatacaz. Münâciyat, fakirlik ve zühdten ibârettir.

FAKİRLİK VE ZÜHD

Bil ki, fakir, ihtiyacı olan şeye sahip olmamıştır. İnsanın önce kendi bekasına ihtiyacı vardır. Ondan sonra gıdaya, mala ve bunun gibi nice şeylere ihtiyacı vardır. Bunlardan hiçbirisi onun elinde ve tasarrufunda değildir. Zengin ise, bağkasından müstağni olup ihtiyaçsız olan kimsedir. Bu da Allah'tan başkası için mümkün değildir. Çünkü Allah'tan başka vücuda gelen gerek cın, gerek insan, gerek melek ve gerekse şeytan herkesin varlığı ve bekası kendilerinden değildir. O, hâdde bunların hepsi hakikatte fakirdir.

Bunun için Allah (c.c.): «Zengin olan Allah'tır. Siz hepimiz fakirsiniz.» (Muhammed sûresi, âyet: 38) buyurdu. İsa (a.s.) fakiri böyle tarif etti ve: «Ben kendi amelime rehlinim. Amelimin amahları benim elimde değildir. O hâlde benden daha fakir kim var?» dedi. Belki Allah Teâlâ da bunu beyân edip buyurur ki: «O zengin ve rahmet sahibidir. Dilerse, hepimizi helâk edip başka bir kavim yaratır.» (En-âm sûresi, âyet: 133).

O hâlde bütün mahdûkat fakirdir. Fakat fakirlik, tasavvufçuların elinde, kendini bu sıfat üzere gören ve kendine bu hâl gâlib olan kimseye denir. Yani kendisinin hiçbir şeye mâlik olmadığına ve ne dünya hususunda, ne yaratılış hususunda elinde hiçbir şey olmadığını bilir.

Bazı ahmaklar der ki, insan hiç taat ve ibâdeti olmadığı zaman fakir olur. Eğer taat ve ibâdeti olursa fakir olmaz. Zira taat sevâbına mâlik olur. Bu söz şeytanın onların kalbine attığı zıddıklık ve dinstelik tohumudur. Şeytan, akıl ve zekâ iddiasında bulunan bu ahmakların bu şekilde yoldan çıkarır. Bu kötü mânâyı yaldızlı sözlerle gösterip onları aldatır. Onlar bunu, akılsız bir anlayış sanırlar.

Bu, şu kimseye benzer ki, «Allah'ı olanın her şeyi vardır. İnsan Allah'tan ayrılmadıkça fakir olmaz.» der. Belki taat eden de fakirdir.

Nitekim İsa: «Taat da benim elimde değildir. Belki ben taate rehlinim.» dedi. Velhâsıl burada maksat, tasavvufçuların istiklâhındaki fakirliği anlatmak değildir ve yine insanın her şeye muhtaç olduğuna anlatmak da değildir. Belki malla ilgili olan fakirliği beyân etmektir. İnsan, muhtaç olduğu yüzün şeyin fakirdir. Mala ihtiyacı onlardan birisidir.

O hâlde bî ki, malın olmaması iki hâlden ayrı değildir; ya insanın malı olur da kendi arzusuyla o maldan elini çeker. Yahut malı kazanamaz, arzusuyla elini maldan çekerse, buna zühed denir. Eğer mal kazanmak elinden gelmilyorsa, buna fakirlik denir.

Fakirliğin üç hâli vardır:

Birincisi, malı yoktur. Fakat mal kazanmak için elinden geldiği kadar çalışır, çabalar. Böyle olan kimseye harisî fakir denir.

İkincisi, ne mal ister, ne de reddeder. Verilirse alır, Vermedikleri zaman kanaat eder. Buna kanaatkâr fakir denir.

Üçüncüsü, mal istemediği gibi verdikleri zaman da, almak istemez. Buna da zâhid fakir denir. O hâlde biz önce yalnız fakirliğin fâziletini, ondan sonra da zâhidin fâziletini ve fakir olan kimsenin, mala hara olsa bile fakirlik fâziletinden mahrum olmadığını beyân edelim.

FAKİRLİĞİN FAZİLETİ

Bil ki, Allah Teklîk: «O ganîmet, fakir mühasirler içindir.» (Haşır sûresi, âyet: 8) buyurup fakirliği, hicrete takdim buyurmuştur.

Resûlullah buyurur ki: «Allah (s.e.) çoluk çocuk sahibi olan zâhid fakiri sever.»

Yine buyurdu ki: «Ey Bîlâl! Bu dünyadan zengin değil, fakir olarak gitmeye çalış.» Yine buyurdu: «Benim ümmetimin fakirleri, zenginlerden beyyûz yıl önce cennete gireceklerdir.»

Diğer bir rivâyette: «Kark yıl önce.» gelmiştir. Belki kırk yıl rivâyetiyle haris fakir ve beyyûz yıl rivâyetiyle de kanaatkâr fakir kastedilmektedir.

Yine buyurdu: «Benim ümmetimin en iyileri, fakir olanlardır ve cennete çok çabuk girenler de onlardır.»

Yine buyurdu ki: «Benim iki sanatına vardır. Onları seven beni sevmiş olur. Biri fakirlik, diğeri de harp cinnetidir.»

Rivâyet edilir ki: Cetrâil, «Ya Muhammed! Allah'ın sana selâmı vardır. Buyurur ki: Yeryüzünün dağlarına altın edip Habîbim nereye giderse, onları onun yanında geçdireyim istiyor mu?» dedi. Resûlullah: «Ey Cetrâil, bunu Allah'tan istemiyorum. Çünkü dünya, evsiz olanların evi ve malîs olanların mahdîs. Dünyada mal toplamak, akubulardan içdîr.» Cetrâil: «Ya Muhammed! Allah seni sabit söz üzere şahit eylesin.» dedi.

İsa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Ona: «Ey kişi! Neye yattıyorsun? Kalk Allah'ın an.» dedi. O kimse: «Sen ne istiyorsun?» allen dünyayı isteyenlere bıraktım.» dedi. İsa: «Ey dost! Öyleyse huzur içinde ve kalb rahatlığı ile uy.» dedi.

Musa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Toprak üzerine yatanmış ve başının altına bir kerpîç koymuştu. Bu kıldından başka da bir şeyi yoktu. «Ya Rabbi, senin bu kulun alıץ olmuş. Hiçbir şeye malîk değildir.» dedi. Vahiy geldi ki: «Ey Musa! Bir kimseye dönüp ona tammam tevccüh edersen, bütün dünyalığı ondan alacağını bilmiyor musun?»

Ebdü Râfi' der ki, bir gün Resûlullah'a bir misafir geldi. Resûlullah'ın misafire yedirecek hiçbir şeyi yoktu. Bana: «Fâhîm Yahudî'ye git. Size veresiye bir mîktâr un versin. Parasını Reccb ayının başında vereceğini.» buyurdu. Ben Yahudî'ye gidip isteyince, hayır, vallahî rehînsiz vermem, dedi.

Resûlullah'a şöylece haber getirdim. Resûlullah buyurdu ki: «Allah hakkı için ben yerde de emînîm, gökte de emînîm. Eğer verseydi, âderdim. Öyleyse benim zıhdım o Yahudî'ye ver, hatırı hoş olsun.»

Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu: «Kâfirlerden bir kısmına dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz ve onları bunda fitneye düşürmek için faydalandığımızı şeye (mal ve saltanata) sakın gözucu ile de olsa bakma! Sana verdiğimiz Allah katunda daha hayırlıdır.» (Taha sûresi, âyet: 131).

Kâbü'l-Ahtar der ki, Musa'ya vahiy geldi ki: «Ey Musa! Eğer fakirlik sana yârlık dönerse, onu "ey salâhlerin âlâmeti methaba!" diye karpıla.»

Peygamberimiz buyurdu ki: «Cenneti bana gösterdiler. İçindekilerin çoğunu fakir gördüm. Cehennemi bana gösterdiler. İçindekilerin çoğunu zengin gördüm.»

Yine buyurdu ki: «Cennette az kadın gördüm. Onlar nerededir? dedim. "Onları alın ve süslü elbiseler bağladı" dediler.»

Rivâyet edilir ki: «Bir peygamber bir gün deniz kenarından geçerken, baktı ki, bir balıke, Allahın adıyla deyip ağrı attı. Ağrıya bir şey düşmedi. Diğer bir balıke, şeytanın adıyla deyip ağrı attı. Ağrıya çok balık düştü. O peygamber: "Ya Rabbi, bütün mülkün senin olduğuna biliyorum. Fakat bunun hikmeti nedir?" dedi. Allah (c.e.) meleklerle buyurdu ki, o iki kimsenin cennetteki yerlerini o peygambere gösterin. Yerlerini gösterince, o peygamber, "Teselli oldum ya Rabbi." dedi»

Peygamberimiz buyurdu ki: «Peygamberlerden en son cennete giren Süleyman peygamberdir ve benim ashabımdan en sonra cennete giren Abdurrahman'dır. Bu da, zengin oldukları içindir.»

İsa (a.s.) buyurdu ki: «Zengin çok zor cennete girer.»

Resûlullah buyurdu ki: «Allah sevdiği kullarını belâlara mütebâk eder. Eğer çok severse iltinâ eder.» iltinâ nedir? Ya Resûlullah! dediler. «Ona ne mal verir, ne de çoluk çocuk.» buyurdu. Musa (a.s.) dedi ki: «Ya Rabbi, insanlardan senin sevdiğilerin kimlerdir ki, onları ben de seveyim.» Allah buyurdu ki, nerede fakir görürsen, onlardır. Yâni benim bütün dostlarım fakir olanlardır, dedi.

Peygamberimiz buyurur ki: «Kıymet gününde fakiri getirirler. İnsanlar birbirlerinden diğer diledikleri gibi, İlaık Teâlâ da fakirlerden diğer diler ki: "Ey kulum! Dünyayı senden istiyorum, seni her gördüğüm için değişti, belki sana hifâatler ve mükâfatlar vermek içindi. Şimdi yürü, insanlar arasında benim rızam için sana bir günlük yemek, yahut elbise verenlerin elinden tut. Onu sana bağışladım." der. O gün insanlar ter içinde kahtır. O büyük kalabalığın arasında grip kendisine iyilik etmiş olanların elinden tutup dışarı çıkarır.»

Yine buyurur ki: «Fakirlerle dostluk edip onlarla aşinalık edin ve onlara iyilik yapın. Çünkü onların yolunda saadet vardır.» «O saadet nedir? Ya Resûlullah! dediler. Buyurdu ki: «Kıymet gününde onlara denir ki, size bir parça etmek, ya bir içim su, ya bir kaftan, ya da bir eski parçası verenlerin elinden tutup cennete götürün.»

Hz. Ali'nin Peygamberimizden rivâyet ettiğine göre, Peygamberimiz buyurur ki. «İnsanlar, dünyalık toplamaya ve binâlar yapma-

ya başlayıp fakirlere dâşman kesilince, Allah Teâlâ onlara dört şey verir: Zamanın kısıfı, sultanın zulmü, kadınların hüsnü ve kâfirlerin şerket ve kuvveti.

İbn-i Abbes der ki: «Bir kimseyi fakir olduğu için aşağı gören ve zengin olduğu için de aziz tutan mol'undur.»

Derler ki, zenginler Süfyan'ın meclisinde aşağı görüldükleri kadar, hiçbir mecliste aşağı görülmemişler. Onları ileri saffa almazdı. Arkada durarlardı. Fakirleri kendine yakın bulundururdu.

Lokman hâkim oğluna: «Yavrum! Eski elbise ile gördüğün kimseyi hakir görme. Çünkü onun Rabbiyle senin Rabbin birdir.» dedi.

Yahya bîn Muaz der ki: «Zavallı insanoğla, eğer fakirlikten korktuğu gibi cehennemden korksaydı, ikisinden de emin olurdu. Ve eğer dünyayı istediği gibi, cenneti isteseydi, ikisine de kavuşurdu. Ve eğer muhırde insanlardan korktuğu gibi, bütünde Allah'tan korksaydı, her iki cihanda da bahtiyar olurdu.»

Bir kimse İbrahim-i Edhem huzuruna onbin akçe getirip bu akçeleri sana hibe ettim al, dedi. İbrahim almadı. O kimse çok ısrar etti. İbrahim dedi ki: «Senin maksadın benim adımı fakirlerin defterinden silmektir. Maksadın olmayacaktır.»

Resûlullah Hz. Akse'ye buyurdu ki: «Ey Akse! Yarın kıyâmet gününde beni bulmak istersen, fakirler gibi yaşa; zenginlerden uzak ol ve elbisen yırtılmadan çıkarıp atma.»

KANAATKÂR FAKİRİN FAZİLETİ

Bil ki, Resûlullah buyurdu: «Kendisine İslâm dininin yolu gösterilip ona kıfâyet miktarı mal verilen ve o mala kanaat eden kimseye ne mutlu.» Yine buyurdu ki: «Eğer fakirler canı gönülden fakirliğe razı olsalar, fakirliğe sevâbına kavuşurlar, yoksun kavuşamazlar.»

Bu kâim-i şerifte haris fakir için sevâp olmadığına işaret vardır. Fakat diğer hadîslerde, haris fakirler için de sevâp olduğuna işaret vardır. Yine buyurdu ki: «Herşeyin bir anahtarı vardır. Cennet kapısının anahtarı da, sabırlı fakirleri sevmektir. Sabırlı fakirler, kıyâmet gününde Allah ile beraberdirler.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın en çok sevdiği kulları, mevcut olana kanaat edip Allah'ın takdir ettiği nâsibe razı olurlar.»

Yine buyurdu ki: «Yarın kıyâmet gününde hiçbir fakir ve zengin yoktur ki, dünyada iken günlük yiyeceklerinden başka bir şeye mâlik olmamasına istemesin.»

Allah (c.c.) İsmail'e (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey İsmail! Bizi kâfi kırık olanların yanında ara.» İsmail: «Onlar kimlerdir?» dedi. Allah (c.c.): «Sabırlı fakirlerdir.» buyurdu.

Resûlullah buyurdu ki: «Kıyâmet gününde Allah Teâlâ benim has ve seçkin kullarım nerededir? der. Melekler, onlar kimlerdir? Ya

Rabbî! derler. Allah (c.c.), onlar benim hüküme rıza verip kanaat eden müslüman fakirlere buyurur. Bunun üzerine Allah, onların hepsini cennete götürür diye emir buyuracaktır. Halbuki bütün insanlar benzer hesaptadır.»

Ebu'd-Derda (r.a.) der ki: «Ömürleri daima eksilmekte olduğu hâlde üzülmeyip de dünyalığın artmasına sevinenlerden hiç kimse yoktur ki, akılda noksanlık olmasın. Ya Sübhanallah! Dünyada ne hayır vardır ki, onun artması sevinmeye sebep olsun.»

Bir kimsa Amir bin Abdül-Kaysî ziyaretine gitti, Amir tere otu ile ekmecek yiyordu. O kimse, «Ey Amir, bunlarla kanaat ediyor musun?» dedi. Amir, «Eten bazı kimseleri bilirim, bundan da az şeyle kanaat etmişlerdir.» dedi. O kimdir? dedi. Amir, «Ahireti atıp dünyayı alan kimse bundan daha az şeyle kanaat etmiştir.» dedi.

Bir gün Ebu Zer (r.a.) oturup insanlarla konuşuyordu. Hanım gelip: «Sen burada oturmuşsun. Allah hakkı için evde hiç yiyecek yoktur.» dedi. Ebu Zer: «Bizim önümüzde bir dar boğaz vardır ki, ondan yükü hafif olandan başka hiç kimse kurtulamaz.» dedi. Hanım bu sözü duyunca, teselli oldu ve dönüp gitti.

SABREDEN FAKİR, ŞÜKREDEN ZENGİNDEN ÖSTÜNDÜR

Bil ki, sabreden fakir mi, yoksa şükreden zengin mi üstündür diye ihtilâf etmişlerdir. Doğrusu, sabreden fakir üstündür. Anlatılan mââşlerin tanınması, sabreden fakirin üstün olduğunu gösterirler. Ama için malikâtinin bilmek istersen, gerçek şudur ki, seni Allah'ın zikrin-den ve muhabbetinden alıkoyan herşey, kötüdür. Bazı kimseler için fakirlik ve bazı kimseler için de zenginlik mâni olur.

Bunun tafsili, kıfâyet miktarı malın olması, olmamasından ibtidir. Çünkü kıfâyet miktarı olan mal dünyalıktan sayılmaz, belki âhiret arıdır.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Ya Rabbî, yeteri kadar Muhammed ailesine rızık ver.» Çünkü kıfâyet miktarından fazlası olmaması daha iyidir. Çünkü hırs ve kanaatte fakir ve zengin hâli birdir. Gerek haris fakir olsun, gerek haris zengin olsun, ikisi de mala bağı ve onunla meşgul olurlar. Fakat şu kadar var ki, fakir beşeri ihtiyaçlardan dolayı çok zahmet ve meşakkat çekmiş olur ve gerektiği zahmetlerle dünyadan nefret etmiş olur. Mü'min dünyaya sevgisi ne kadar az olursa, Allah'a dostluğu o kadar fazla olur. Dünya fakirin zindanı olursa, bu hâli sevmiyorsa da, ölüm zamanında onun kalbi dünyaya az meyiler. Zengin olurlar, dünyadan zevk aldıkları için, dünyaya alışmıştır. Dünyadan ayrılmak ona zor gelir. Kalbe göre ikisinin arasındaki fark çok büyüktür. Hattâ ibâdet ve münâcât vaktinde, fakirin bulunduğu hâli, hiçbir zaman zengin bulamaz. Çünkü zenginlinin sikri dil ucu ile ve kalbin zahiri ile olur. Gönlü yarıklı ve kırık olup esiyet ve sıkıntı çekmeden, sikrin lezzeti onun içine sirâyât etmez.

Yine bunun gibi kanaatle de ikisi beraber olsalar, yine fakir üstündür. Ama eğer fakir haris, zengin de kanaatkâr olsa, şöyle ki, o mal elinden çıksa hiç üzülmesse ve malın şükürünü de etse, onun kalbi, şükür ve kanaatle temizlenir; dünyanın alışkanlık ve rahatıyla buluşmaz. Haris fakirin kalbi, gerçi hırsa buluşmamıştır, fakat ediyet, sükut, gıam ve kader çekmekle temizlenir.

O hâlde şükreden zenginle haris fakir birbirine yakın olur. Ama gerçekte her birinin, Allah'a yakınlığı ve uzaklığı, dünyadan ayrılığı ve ona olan ilgisi miktarına göre dir. Eğer zenginün nazarında malın olup olmaması bir olsa, kalbi dünya malından boş olsa ve malı muhtaç fakirler için saklasa, nişekim Aîşe (r.a.) bir günde yüzbin akçe dağıttı ve kendi için bir akşelik et alıp onunla iftar açmadı. Bu derece, kalbi bu sıfat üzere olmayan fakirin derecesinden üstündür. Ama eğer fakir ve zenginün dünyaya olan ilgileri bir olursa, her ne kadar zengin hayırlar edip sadakalar verse de, fakir daha üstündür.

Haberde geldi ki, fakirler şikâyet için Resûlullah'a haber gönderdiler: Zenginler dünya ve âhiretin bütün hayrını aldılar: Sadaka veriyorlar, hacca gidiyorlar, zekât veriyorlar ve gazaya gidiyorlar. Biz bunların birini yapamıyoruz. Resûlullah onların gönderdiği kimseleri gülmek karşılığında buyurdu ki: «Ben onları severim. Onlara da ki, fakirliğe sabredenlere, Allah Teâlâ üç haset verir ki, onları hiçbir zaman zenginlere vermez: Birincisi, cennette öyle köşkler vardır ki, cennettekiler onları, dünyadakilerin yıldızları gördüğü gibi görürler. O köşkler yalnız fakir olan Peygamberlerin, yahut fakir olan şehitlerin, yahut fakir olan mü'minlerin makamıdır. İkincisi, fakirler beyüz yıl önce cennete girerler. Üçüncüsü, fakir bir kere "Subhane'llah vel-hamdü lillâh ve bilâhâ ilâllah vallâhu akber" dese, zengin de bunu dese ve bin dirhem de sadaka verse, yine fakirin eriştiği dereceye erişemez.»

Fakirler, Resûlullah'ın bu sözünü duyunca, «Biz razıyız, biz razıyız» dediler. Resûlullah'ın böyle buyurmasının sebebi şudur ki, Allah'ı zikir, öyle bir tohumdur ki, yumuşak, boş, tuzun ve kırık bir kalb bulsa oada çok tesir eder. Ama zenginün kalbini dünya nimetleriyle zevinçli bulunca, oadan ayrıyıp kaçır. Tıpkı sert bir taş düğün darı taneşinin ayrıyıp kaçması gibi. Mademki herkesin derecesi, kalbinin Allah'a yakınlığı, zikir ve muhabbetle meğrûl olman miktarıncadır ve zikir ve muhabbetle meğrûl olmasa, kalbin başka şeye ünsiyet peyda etmemesi miktarıncadır, zenginlerin kalbi de dünya ile ünsiyet peyda etmekten boş olamaz; o hâlde bu iki kalb nerde bir olur?..

Bazen zenginler kendilerine hâsın zanda bulunuyorlar: Dünya malına dalmış iken, kendilerini azâde sanıyorlar. Bu, apaçık aldanmadır. Çünkü azâde olmanın sıfıretti, Hz. Aîşe'nin, yüzbin akçenin tamamını toprağa saçır gibi, dağıtmasıdır. Eğer mal içinde olup mala bağlı kalmamak kolay olsaydı, bu kadar peygamberler niçin dünya

malından sakınırlardı ve niçin dünya malından sakının diye emrederlerdi.

Hatâ Resûlullah ,dünya gâfilânın önüne gâlip kendini arzedece: «Benden uzak ol, benden uzak ol» dedi. İsa (a.s.) der ki: «Dünya ehlinin malına bakmayın. Zîrâ esum parfüm insan halâvetini kalbî-nâzeden izâle eder.» İsa (a.s.) bunu şunun için söylüyor ki, dünya yâ-nünden kalbe doğacak halâvet, Allah'ın zîârıyla çekilmiştir. Zîrâ iki halâvet bîr kalbe toplanmaz. Meydana gelen iki (nûr) şeyden biri hak, biri de bâtıl olmaktan başka değildir. Kalb bâtıla bağlandığı kadar haktan ayrılır. Bâtıldan ayrıldığı kadar da hakka yaklaşıp.

Ebû Süleyman-ı Daranî der ki: «Fakirin bîr şey arzu edip de o eline geçmediği zaman, bîr kere "ah" demesi, zenginin bin yıllık ibâdetinden üstündür.»

Bir kimsa Bîr-i Hâfî'ye dedi ki, çocuk çocuğum çok ve hiçbir şeyim yoktur. Bana dua edin. Bîr-i Hâfî dedi ki: «Çocuk çocuğum, evde olmak yok, um yok deyip de sen bunları alamadığın için, yüreğince dert olduğu zaman, sen benim için dua et. Çünkü o zaman senin duası benimkinden üstündür.»

FAKİRLİĞİN EDEBLERİ

Bîl ki, fakirliğin edebleri bâtında (kalben) razı olmak ve zahîrde (dilye) şikâyet etmemektir. Fakirin, bâtında üç hâl vardır: Birincisi, fakirliğine sevinip şükreder ve fakirliği, Allah tarafından vâcibe verilen sadece bîr inâyet olarak bilir. İkincisi, şükretmese de ve fakirliği sevmese de, Allah'ın ilmi ve takdirini köşâ görmez. Nitekim kan aldırın kimse, bunun acısını sevmiyorsa da, kan aldırmaktan memnundur.

O hâlde fakirlikte bu da yüksek bir derecedir. Üçüncüsü, fakirliğin Allah'tan gelmesini sevmiyor. Bu haram olup fakirliğin sevâbeni gösterir. Belki her zaman Allah'ı, şanına lâyık şekilde bîlîp onu ayıplamak ve işini reddetmek câiz olmadiğine iktisat etmelidir. Zahîrde de şikâyet etmeyp tabîr ve tahammül perdesini korumalıdır.

Hâ. Ali buyurur ki: «Bazen fakirlik, cesamün tâ kendisi olur. Bu nem ilâmeti, köşâ huyis olup fakirlikten ve Allah'ın hükümünden şikâyet etmektir. Bazen de fakirlik sandet olur. Onun işaretî güzel ah-lâkî edeb kimseye şikâyet etmemek ve Allah'ın takdirine şükretmektir.»

Hâdîste: «Fakirliği gizleyip açığa vurmamak, büyük bîr (manevî) hazinedir.» Fakirliğin bîr edebî, zenginlerle kalıp oturmamaktır. Sevrî der ki: «Zenginler çevresinde dolaşan fakirin riyakâr olduğunu; müstahlar çevresinde dolaşan fakirin harsız olduğunu bîl.»

Düğer bîr edebî de, elindeki kadar sadaka verip dünya malını kendinden uzaklaştırmalıdır.

Resûlullah buyurdu ki: «Bazen bîr dîchem yüzbin dîchemden üstün olur.» Ne zaman? Ya Resûlallah! dediler. «Bir kimsa, yalnız iki

dirhem-i malik olup da birhal sadaka verdiği zaman yüzbini dirhem sadaka vermektен hayır olur.» buyurdu.

VERİLENİ ALMA KURALLARI

Sübheli olan bir şeyi almamalıdır ve ihtiyacından fazlasını da almamalıdır. Ancak fakirlere hizmet ediyorsa, onlara harcamak için alabilir. İnsanlar arasında alıp gizlice fakirlere sadaka vermek, Sadıkların derecesidir. Eğer bunu yapamıyorsa ya kendisi onu halk içinde fakirlere versin, yahut mal sahibine ısmartasın, o versin. Ama sadaka veremin niyetini bilmek de önemlidir. Bunu hediye olarak mı, sadaka olarak mı, yahut rıyâ için mi veriyor? Eğer bediye olarak veriyorsa içinde minnet olmayacaksa, onu kabul etmek ellettir. Eğer bazının minnetli, bazının da minnetli olacağını biliyorsa, minnet olmayacak miktarı alsın. Minnet olacak miktarı almasın.

Bir kimse Resûlullah'a bir miktar yağ, bir miktar katık ve bir koyun getirdi. Koyunu geri çevirdi ve geriğini aldı.

Bir kimse Fetih-i Müslî'ye eli dirhem getirdi. Fetih dedi ki, hâdiste: «Bir kimse istemeden kendine verilen şeyi (tamamıyla) almayıp geri çevirirse, Allah'ı reddetmiş gibi olur.» buyurulmaktadır. Ve bir dirhemini alıp mütebakisini geri çevirdi.

Hasan-ı Basri de bu hâdisi rivâyet ederdii, Fakat bir gün bir şahıs bir kese akçe ve güzel elbiseler getirdi. Hasan kabul etmedi ve: «Va'z veren kimse insanlardan bir şey alırsa, mahşer gününde Allah'ın hazarında zerre kadar kıymet ve itibar görmeyecektir.» dedi. Hasan-ı Basri'nin bunu kabul etmemesinin sebebi, onu va'z karşılığında verdiklerini bilmesidir. İhlâsına hâlel gelmesini istemezdi. Bir kimse, bir dostuna bir şey bağışladı. Dostu dedi ki, hak; eğer kabul ettiğim takdirde senin yanında kıymetimin artarsa, kabul ederim, yoksa kabul etmem.

Süfyan hiç kimseden bir şey almadı ve: «Eğer aldığımı söylemeyeceklerini bilseydim, alırdım.» derdi. Yani alsam onu insanlara anlatıp ve lâl olup minnet edecekler. Bazı kimseler de yalnız özel dostlarından alırlar, başkalarından almazlar. Bütün bunlar minnetten sakındıkları için idi.

Diğr-i Hâfi der ki: «Sırr-ı Sekali'den başka hiçbir kimseden bir şey istemedim. Onun zühûdünü, kendisinden yordum.» Eğer rıyâ için veriliyorsa, almamak daha da önemlidir. Büyük âhlardan birine bir şey verdiler, almadı. Niçin almadı? diye ayıptılar. Dedi ki, «Onlara acıdığı için almadım. Zira sabretmeyip söyleyeceklerini biliydim. Boş yere hem malları, hem sevâpları gider.» Ama eğer sadaka niyetiyle veriliyorsa, eğer sadakaya müstahak değilse almamalıdır. Eğer muhtaç ise reddetmek câiz değildir.

Hâdiste gelmiştir ki: «İstemeden bir kimseye verilen sadaka, Allah tarafından ona ulaşan bir niktir.»

Demişler ki; verilen bir şeyi almayan kimse, isteyip de verilmesüne mübteâ olur.

Sırr-ı Sekâti her zaman Ahmed bin Hanbele bir şey gönderirdi. Ahmed kabul etmeyip geri gönderirdi. Sırrı ona dedi ki, Ey Ahmed, kabul etmemek âfetinden de sakın. Ahmed, bir daha söyle, dedi. Tekrar söyledi. Ahmed biraz düşündü ve: «Bir aylık yetecek şeyim vardır. O bittince alayım.» dedi.

DİLENMEK NE ZAMAN HELÂL OLUR?

Bü ki, Resûlallah buyurdu ki: «Dilenmek haramdır, zarûretsiz helâl olmaz.» Haram olmasının sebebi, bunda üç kötü şey vardır: Birincisi, fakirliğini ihtar edip Allah'tan şikâyet etmek anlamına gelir. Zira bir kimsenin hizmetçisi, birinden bir şey istese, efendisinden şikâyet etmiş olur. Bunun keffâreti, (sorumluluktan kurtulma) zarûretsiz ve şikâyet yoluyla istememektir. İkincisi, kendini aşağı göstermiş olur. Halbuki mü'min olan, Allah'ın huzurundan başka yerde, kendini aşağı göstermesi yakışmaz. Bundan kurtulma çaresi, elinden geldiği kadar dostlarından, akrabalarından ve gönül açık kimselerden istemelidir. Çünkü onlar hakaret göyüyle bakmazlar. Onların yanında aşağılanmaz.

O hâlde elinden geldiği kadar zarûretsiz istememelidir. Üçüncüsü, istediği kimsenin kalbine usanç verir. Utancundan rıyâ için vermiş olur. Çünkü ayıplar diye korkar.

O hâlde istenen şeyi verirse, kalbi rencide olur, gönül hoşluğu ile vermez, mahcup olmamak ve şüphelenmemek için verir. Bundan kurtulma çaresi, istediği şeyi açıktan değil, belki imâ yoluyla istemektir. Şöyle ki, eğer istediği kimse vermek istemezse anlamamazlıktan gelebilir. Eğer açıkça istiyorsa, bir kimseden değil, belki bir gruptan istemelidir. Orada bir zengin bulunuyorsa, ona bakıp istemelidir. Çünkü vermezse, ayıplanır. Bu da belli bir şahıstan istemek anlamında olur. Ama bir kimse için birinden zekât istemek, eğer onun üzerine zekât farz olduğunu bilse, huzursuz olsa bile oadan istemek yine câizdir. Eğer kendisi zekâta müstahak olsa, kendisi için istemek de câizdir. Ama ayıplanmak korkusuyla verileri almak haramdır. Çünkü o musadere ve işkence ile almak gibidir. Gerçi zahîri fetvâda dâlin zahîrine bakılır, fakat zahîri fetvâ bu dünyada geçerlidir. Öbür dünyada gövül fetvâna bakılır. Mademki o kimsenin gövülü, istemeyerek verdiğine şahitlik eder, o verilen şey haram olur.

O hâlde bu yazıların tamamından anlaşıldı ki, zarûret, yahut önemli bir ihtiyaç olmadan dilenmek haramdır. Ama süslenmek için, yahut nefis yemekler yemek için, yahut güzel elbiseler giymek için dilenmek câiz değildir. Dilenmek ancak âciz olup hiçbir şeyi mâlik olmayan kimselere yaparız. Ama ibâdetle uğraşmak için dilenmek câiz değildir, belki çalışman farıdır.

Eğer yiyeceğe ihtiyacı olursa, fakat kendine ikram olmayan bir kütâba, yahut fazla seccadesi, (namazlığı) yahut fazla elbisesi, yahut

fazla kumay, yahut bunlara benzer fazla eyya olursa dilenmek haram olur. Önce onları beslemelidir. Ama kendini, yahut çoluk çocuğuna süslemek için dileniyorsa, bu haramdır.

Resûlullah buyurdu ki: «Kendisinde var iken başkasından bir şey dilenen kimse, kıyamet gününde, mahşer yerine, yüzünün etleri gümüş ve yalnız kemikleri kalmış olarak gelecektir.» Yine buyurdu ki: «Bir şeye mülk iken dilenen kimsenin dilendiği, eline aldığı bir ateş parçasıdır. İster az olsun ister çok.» Resûlullah'a, dilenmemek için neye mülk olmalıdır? diye sordular. Bir rivâyette: «Sabah ve akşam yemeğine mülk olmak gerekir.» buyurmuş. Diğer mâr rivâyette: «Elli dirheme (gümüş kuruş) mülk olmalıdır.» buyurmuş. Elli dirhem, kimse ile ilişki kurmayıp tek başına yaşayan ve bunu kendine bir yıllık azık yapan ve o şehirde sadaka mevsimi yılda bir defa olup eğer o zaman istemezse, bütün sene yiyeceksiz kalacak kimseler içindir. O hâlde eğer buna mülk olmazsa dilenmesi câiz olur. Sabah ve akşam yemeği, hergün dilenebilenler içindir. Çünkü onun için bir gün bir yıl yerindedir.

Resûlullah'ın bu hâdîsi, müddeti tayin için buyurulmuştur. Ama ihtiyacın cinsî hakkında azalı şudur ki, ihtiyaç üç şeydir. Yiyecek, giyecek ve mesken.

Resûlullah buyurdu ki: «İnsanoğlunun dünyada üç şeyden başka hiçbir şeyde hakkı yoktur: Belini doğrultacak kadar yemek, avret yerini örtecek kadar elbise ve kendini koruyacak kadar mesken.» Mesken ilâzın olan eyya da mesken hükmündedir. Ama eğer hasrı ve derisi olursa, başka şeyler için dilenmek câiz olmaz. Toprak ibrîği varken, bakır ibrîk için dilenmek câiz olmaz. Bunlar takdire gelen şeyler değildir. Hülâsa şudur ki, çok önemli ihtiyaç olmayınca haram olan bir şeyi yapmamalıdır. Yâni dilenmemelidir.

FAKİRLİĞİN DERECELERİ

Bil ki, fakirlerin dereceleri değişiktir. Big-i Hafl der ki, onların derecesi üçtür: Birincisi, istemezler; verilirse de almazlar. Bu fakirler, ruhanî meleklerle beraber ilâyyinde olurlar. İkincisi, istemezler, fakat verilirse alırlar. Bunlar Mukarrebîn meleklerle beraber Firdevs cennetinde bulunurlar. Üçüncüsü, zardret zamanında isterler. Bunlar Ashab-ı Yemin ile beraber olurlar.

İbrahim-i Edhem, Şakik-i Belhi'ye sordu: Şehrindeki fakirleri ne hâlde bıraktım? Şakik, en güzel hâlde bıraktım: Eğer bulurlarsa şükrederler, bulmazlarsa, zabrederler. İbrahim: «Ben de Belhin köpeklerini bu hâlde bıraktım.» Şakik: «Öyleyse, şehin yanında fakirler ne hâlde olurlar?» dedi. İbrahim: «Eğer bulmazlarsa, şükrederler, bulurlarsa, başkalarına kendilerine tercih ederek onlara verirler.» Şakik, İbrahim'in başını öpüp: «Gerçek buyurduğundur.» dedi.

Bir kimse Ebu'l-Hasan Nûrî'yi elini açıp insanlardan dînenirken gördü. O kimse bu işe çaştı ve Cüneyd'e anlattı. Cüneyd: «Ebu'l-Hasan

san'm, insanlardan bir şey almak için el açtığını sanma. Belki Allah'tan insanlara lutûf ve sevâp istemek için elini açmıştır. Bu hareket ona zarar vermez.» dedi. Bundan sonra bir terazî getir dedi. Getirdi. Yüz dirhem gümüş tarttı ve üzerine de bir avuç akçe döktü ve: «Bunu Nûr'ya götür.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe şaşılm. «Miktarını bilmek için tartın. Öyleyse tartısı belli olduktan sonra niçin tartısı belli olmayan bir avuç akçe üzerine döktü.» dedim. Sonra o akçeleri Nûr'un yanına götürdüm. O da bir terazî isteyip yüz dirhem tartıp bunu Cüneyd'e ver dedi ve kalamı aldı ve: «Cüneyd hakiki bir insandır. İpin her iki ucunu da tutmak istiyor.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe daha çok şaşılm. O yüz dirhemi Cüneyd'e getirdim ve onları anlattım. Cüneyd: «Allahü'l-Müstecâb. Aldığı akçeler kendisine idi. Gönderdiği akçeler de bendimdir.» dedi. O kimse diyor ki: «Bu için ash nedir?» dedim. Cüneyd: «O yüz dirhem âhiret sevâbı için ve o tartımsız olan da Allah için verilmişti. Kendimize sevâp için verileni kabul etmemiş, Allah için verileni kabul etmiş.» dedi.

O zamanın fakirlerinin hâli böyle idi. Kalpleri öyle saf olmuştu ki, tercümancaz, insan-ı hâllerıyla birbirinin ahvâlini haberdar olurlardı. Bir kimse bu mertebede olmazsa bîrî bu mertebeyi arzu etmek hâlini uzak olamazdır. Eğer arzu etmek derecesine ulaşmış ise, bîrî bu hâlin gerçek olduğu inandırıcıdır.

ZÜHDÜN HAKİKATİ VE FAZİLETİ

Bâ ki, bir kimsenin sıcak havalarda bir miktar buzu olsa ve su-suzluğu zamanında onunla suyu soğutup içmek için onu çok arzu etse ve bir kimse buzu altın karşılığında ondan almak istese, altın zevgi-aiye o buza olan arzusu gider ve: «Bir gün altın su içmeye dayanmak daha iyidir. Çünkü altın ömür boyu kalır. Buz devamla kalmaz, akışma kadar erir.» der.

O hâlde buzu daha kıymetli bir şey karşılığında bırakmak buzu için zühd olur. Arifin de dünya hususunda hâli böyle olur. Çünkü ârifler, dünyanın devamla gitmekte olduğunu, devamla fenaya doğru yol aldığını ve nihayet ülm zamanında son bulduğunu bilirler. Ahiret ise saf ve devamla hâlip, hiç sonu olmadığını ve ancak dünyayı bırakmak karşılığında satıldığını görürler.

O hâlde durum böyle olunca, dünyadan daha kıymetli olan âhireti kazanmak için muhakkak dünya onların göğsünden çıkıp aşağı görünür ve bu nedenle dünyadan el çekerler. İşte, buna zühd denir. Ama bu şartla ki, zühd dünyada olan mübâh şeylerden olmalıdır. Çünkü haram olanlardan sakınıp zühd etmek herkese faradır. Ve yine şu şartla ki, zühd kudretli dahillerde olan şeylerden olmalıdır. Dünyahış olmayan kimseler için zühd mümkün değildir. Ancak kendisine dünyahış verilince kabul etmese mümkün olur. Fakat bu mertebe denene-medikçe belli olmaz. Zîrâ nefis kudret sahibi olunca sıfatı değişir, daha önce gösterdiği sıfatıtan döner.

Diğer bir şart da malı elden çıkarıp harcamalı, onu saklamamalı ve makamına da bırakıp feragat göstermelidir. Çünkü tam zahid, dünyanın bütün lezzetlerini bırakıp âhirete karşılık yapan kimsedir. Bu bir alış-veriş ve muameledir. Bu alış-verişte sonsuz kazançlar vardır.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah, mü'minlerin bedenlerini ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.» (Tevbe sûresi, âyet: 111). Ondan sonra da: «Bu alış-veriş mübarek olsun. Buna sevinin. Bunda çok kazançlar vardır.» buyrulur.

Bili ki, cömertliğini göstermek için veya âhireti kazanmaktan başka bir sebep için, dünyayı terk eden zahid olmaz. Marifet ehli yanında ise dünyayı âhirete satmak zühdi de zayıftır. Belki celalencî ârif, dünyayı kalbinden uzak tuttuğu gibi, âhireti de uzak tutan kimsedir. Çünkü âhiret de dünya gibi göz, mide ve ferah arzularıyla ilgilidir. Belki âhirete de hakaret gözüyle bakıp kendini, hayvanlarında ortak olduğu şehvet ve arzulardan yüksek tutup ona mülahazet etmemelidir. Hatta dünya ve âhiretle Allah'tan başka bir şeyi gaye edinmemeli, Allah'ı tanıyıp görmekten başka bir şeye kanaat etmemeli ve Allah'tan başka herşey görüne aşağı görünmelidir. Bu âriflerin zühdüdür. Bu ârifler, dünya malından sakınıp kaçınmayabilirler. Belki malı alıp yerine koymalı ve müstahakkına vermelidir.

Nitekim Ömer (r.a.) yeryüzünün servetini elinde tuttuğu hâlde, ona bağlı değildi ve nitekim Aişe (r.a.) bir günde yüzbin akçe dağıttı ve kendi için bir lokma et almadı. O hâlde ârif yüzbin akçeye mülk iken zahid olur ve başkası bir akçeye mülk değil iken zahid olmakla, ne de ondan sakınmakla meşgul olmalı; ve ne onu dost edinmeli, ne de düşman tutmalıdır. Çünkü bir şeyi dost edinen onunla meşgul olduğu gibi, onu düşman edinen de onunla meşgul olmuş olur.

Demek ki kemâl, Allah'tan gayri olan her şeyden tamamiyle çekilmek ve onun yanında dünya malı deniz suyu gibi olup eli de, Allah hadinesi gibi olmaktadır. Şöyle ki, malın çoğalıp azalması onun yanında bir olup malın gelmesinden gitmesinden rahat olmalıdır. Tam kemâl budur. Fakat bu, âhmakların aldandıkları bir noktadır. Malı terk edemeyen herkes, ben mala bağlı değilim diye zahidlik taslar. O mal, müstahakkına düşmek, ya denize düşmek, veya başkaları malını elinden almak arasında ayırım yapan kimse aldanmışlardan olur. Çünkü mal sevgisinin temeli henüz onun kalbinde sağlam duruyor.

O hâlde asıl olan malı var iken maldan sakınıp şerirden kaçıp hilesinden kurtulmaktır.

Bir kimse, Abdullah bin Mübarek'e «Ey zahide dedi. Abdullah: «Zahid Ömer bin Abdülaziz'dir ki, her çeşit dünya malı elinde iken ve ona kudreti var iken zahid olarak yaşadı. Benim zaten bir şeyim yoktur. Nasıl zahid olurum.» dedi.

Ebü Leyli, İbn-i Sirin'e dedi ki: «Bu dokumacızade Ebû Hanîfe'ye bakıyor musun? Nereye bir fetvâ versek, o red ediyor.» İbn-i Sirin: «Bümem, dokumacızade mi, değil mi? Ama bu kadarını bilirim ki,

dünya ona yüz dönmüş iken, o dünyadan kaçıyor. Bîz ise dünya bîzden yüz çevirmiş iken bîz onu arıyoruz.» dedi.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) der ki: «Kiminiz dünya malına, kiminiz âhirete râğbet ediyorsunuz.» âyetiyle «Şayet kendinizi öldürün, yahut ülkelerden çıkın diye emretmiş olsaydık, pek azından başkaları bunu yapmazlardı.» (Nisâ sûresi, âyet 68) âyeti ininceye kadar, aramızda dünyayı seven hiç kimse olduğunu bilmiyordum. İkinci âyetin, müslümanların Resûlullah'a «Allah'ın sevgisi hangi şeyde olduğunu bilseydik, hepimiz onu yapardık.» dedikleri zaman indiği rivâyet edilmiştir.

Bî ki, bunu altına saklamak, o kadar dirâyet istemez. Belki her akılların anlayabildiği ve yapabildiği bir husustur. Dünyanın âhiret yanındaki değeri, burun altına yanındaki değerinden daha aşağıdır. Fakat bazı insanlar üç sebeble bunu görememekte-dirler:

Birincisi, imanın zayıflığıdır.

İkincisi, şehvetlerin gâlebe çalmasıdır.

Üçüncüsü, ihmal ve tehir olup kendi kendine bundan sonra tevebe ederim deyip va'da vermektedir. En büyük sebep arzu ve şehvetlerin sevgisidir. Şimdilik dünya ile başa çıkamayıp henüz alıp geleceği unutmazdır.

ZÜHDÜN FAZİLETİ

Bî ki, dünyanın kötülüğü hakkında gelen her haber, zühdün fâziletine delildir. Hem de dünya sevgisi belâk edicilerden, düşmanlığı ise kurtarıcılardandır.

O hâlde burada dünyayı sevmemek hakkında gelen haberleri beyân edelim. Zâhidlerin en büyük medhi, Kur'an-ı Kerim'de, zühdün ilim sahiplerine izâfe edilmesidir. Karın gayet sıslı bir şekilde ata binip dışarı çıktığı zaman, onu gören herkes keşke benim de böyle süslerim olsaydı diye içini çekti. «İlim sahibi olanlar, size yazıklar olsun. Âhiret sevâbı bundan iyidir, dediler.» (Kasas sûresi, âyet: 80)

Bunun içindir ki, kırk gün dünyadan el çekip, zâhid olarak yaşayan kimse'nin kalbine hürmet çekmeleri olur.

Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın sıslı sevmesini istiyorsanız, dünyada zâhid ve perhîzli olun.»

Harise (r.a.) Resûlullah'a: «Ben gerçek mü'minim.» deyince, Resûlullah: «İnancın alâmeti nedir?» buyurdu. Harise: «Nefsini dünyadan o kadar nefret etmiş ki, benim yanımda altın ve taş birdir. Sonki cennet ve cehennem görüyorum.» dedi. Resûlullah: «Ela hâli muhafaza et, elden çıkarma. Çünkü gerekli olanı bulmağın.» buyurdu. Ondan sonra eshabe dönüp: «Ela Allah'ın kalbini nârlandardığı bir kuldur.» buyurdu. «Allah Teâlâ hîdâyet vermek dilediği kulunun kalbini istân için perhîz (şer)» (En'am sûresi, âyet: 125) âyet-i kerîmesini inince, Ya Resûlullah, şerh nedir? dediler. «Bu öyle bir nârdur ki, kalbe doğar, kalb esenle genişler.» buyurdu. «O nâran kalbe düşmesinin alâmeti nedir?» dediler. Resûlullah: «Kalbin, aldatma ve geçici

saraydan nefret edip devamlı sarayın sevinçine yönülmesi ve ölümünden önce ölüm hazretliği yapmasıdır.» buyurdu.

Yine ashabına buyurdu ki: «Allah'tan büyük vecihiyle hayâ eder misiniz?» Allah'tan hayâ etmeyen kimdir? Ya Resûlallah! dediler. Buyurdu ki: «Öyleyse, yemeyeceğiniz malı nâcin topluyoruzmu? Ve oturmayaacağınız meskenleri miçin yapıyorsunuz?»

Bir gün Resûlallah hutbe okurken: «"Lâ ilâhe illallah" kelimesi mi doğru olarak söyleyip başka bir şeye karıştırmayan cennetliktir.» buyurdu. Ali (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah! "Lâ ilâhe illallah" kelimesini karıştırmak câiz olmayan şeyi bize açıkla.» buyurdu. Resûlallah: «Dünya sevgisi ve dünya çabasıdır. Çünkü ileride bir kavim gelecektir ki, sözleri peygamberlerin sözleri gibi, işleri de zâlimlerin işi gibi olacaktır. "Lâ ilâhe illallah" kelimesini getirip de bunlardan uzak olursa, makamı cennettir.»

Yine buyurdu ki: «Dünyada perhizli ve zahid olarak yaşayan kimseye Allah hikmet kapılarını açar, dîlîni hikmetle söyletir, dünyadan meydana gelen hastalığı ve onun ilâcını gösterir ve selâmetle onu selâmet yurduna (cennete) ulaştırır.»

Resûlallah ashab ile bir deve sürüsünün yanından geçtiler. Develerin hepsi semiz ve güzeldi. İçlerinde bir de yüklü vardı. Bunlar Arapların en kıymetli malı idi. Çünkü onlar hem mal, hem de eti ve yağı sebebiyle gıda ve hem de yünleri sebebiyle giyecekti. Ki, dünya hayatının sebepleri bunlardır. Resûlallah o tarafa bakmadı. «Ya Resûlallah, bunlar bizim en güzel ve kıymetli mallarımızdır.» Resûlallah: «Allah bizi bunlara bakmaktan yasakladı.» ve bu âyet-i kerime'yi okundu: «Gölelerini çevirince...» İsa (a.s.) ya «İzini verirken senin için ihâdet yapacak bir hîna yapalım.» dediklerinde: «Gidin su üzerinde yapın.» dedi. «Su üzerinde hîna yapmak nasîb mümkün olur?» dediler. İsa «Dünya sevgisiyle ihâdet etmek nasıl mümkün olur?» dedi.

Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'ın sizi sevmesini istiyorsanız, dünyadan el çekin. İnsanların sizi sevmesini istiyorsanız, onların sevdiği şeyden el çekin.»

Hafsa (r.a.) babası Hz. Ömer'e dedi ki: «Çevre vilâyetlerden gânimet mah gellince, daha güzel efbise giyin ve daha nefis yemek yeyin. Hem siz faydalasan, hem yanınızdakiler faydalansın.» Ömer: «Ey Hafsa! Kocamın hâlini karısı kadar bilen hiç kimse yoktur. Sen Resûlallah'ın hâlini herkesten iyi bilirsin. Üzerimizde hazır olan Allah hakkı için doğru söyle: Kaç yıl Resûlallah'ın ehli, sabah tok olsalar akşam aç ve akşam tok olsalar sabah aç olarak yaşadılar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaç yıl Resûlallah hurma bulup doya doya yemedi. Tâ Hayber'in fethine kadar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Bilmiyor musun ki, bir gün Resûlallah'ın huzarunda yemeği yüksek sofraya koydular. Bu hiç hoşuna gitmediğinden yüzünün rengi değişti. Sonra yemeği yere koydular. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Geceleeri yatarken, iki

kat edilen bir kâlim üzerinde yatarı. Bir gece dört kat ettiler. Ertesi gün: "O kâlim dört kat olunca yumuşak oluyor. Dün gece beni gece namazından ahkeydi. Evvelki gibi edin, iki kattan fazla etmeyin." buyurdu. Üzerimize hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaftanını yıkadıklarında, Sıhî ezan okurdu. Kaftanı kurumadan dışarı çıkmazdı. Zîrâ başka kaftanı yoktu. Yine üzerimize hazır olan Allah hakkı için söyle: Beni Za'n kabilesinden bir hanım, Resûlullah için bir izar ve rida dokudu. İkisi bitmeden birini göndermişti. Resûlullah dışarı çıkınca onu üstüne aldı. Çünkü ondan başka giyeceği yoktur.»

Hafsa: «Biliyorum, öyledir,» dedi. Hz. Ömer'le, Hafsa o kadar ağlastılar ki, az kaldı bayılacaklardı. Sonra Ömer dedi ki: «Benden önce giden iki destun (Peygamber ile Ebû Bekir) bir yol seçmişlerdi. Eğer onların yoluna tutarsam sizlere kavuşurum. Yoksa onlardan uzak düşerim. O hâlde onların zorlukla geçen hayatlarına katlanarım ki, o hayat ebedi rahata vesile olsun.»

Bazı sahâbîler ilk tabîin tabekasından olanlara dediler ki: «Sâ-sin ihâdetiniz sahabenîn ihâdetinden daha çoktur. Fakat onlar sizden hayırlıdır. Zîrâ onların dünyaya zühdû ve perhîz sizden fazla idi.»

Ömer (r.a.) buyurdu ki: «Dünyada zühd, hem kalb, hem de beden rahâtidir.»

İbn-i Mes'ud der ki: «Zahidîn iki rek'at namaz, müctehidlerin şuarûnün sonuna kadar olan namazlarından üstündür.»

Sahl-ı Tüsterî der ki: «Âmelî ihlâsla yapmak, ancak dört şeyden korkmamakla mümkün olur: Açlık, çıplaklık, fakirlik ve zellîlik.»

ZÜHDÜN DERECELERİ

Bil ki, zühdün üç derecesi vardır: Birincisi, kalbin dünyaya bağlılığı varken çabuk çabalamakla onda sabreder. Bu dereceye tezahhüd denir, zühd denmez. Fakat zühdün başlangıcıdır. İkincisi, kalbi dünyaya değil, belki zühde yöneliktir; ancak kendi zühdünü bir iş olarak bilir. Bu derecede olan gerçik zahiddir; fakat eksiklik değildir. Üçüncü derece, zühde zühdetmektir. Yâni kendi zühdüne bakmayıp ona bir iş olarak bilmemektir.

Bu, şu kimseye benzer ki, padişahın sarayındaki vezirlik makamına oturma için saraya yüneldir. Sarayın kapısında birden önüne bir köpek çıkar. O köpeğin önüne bir lokma ekmek atıp defeder ve vezirlik makamına ulaşır. Bu durumda, olan kimsenin yanında o köpeğe attığı lokmanın kıymeti ve önemi olmaz. Bütün dünya da bir lokmadır. Şeytan da dergâh-ı İlahide havlayan bir köpektir. Ona o lokmayı atarsan, seni bırakır. Bütün dünyanın âhirete nisbetli, bir lokmanın vezirliğe nisbetinden daha aşığıdır. Zîrâ âhiretin sonu yoktur. Dünyanın ve dünya vezirliğinin sonu vardır. Sonsuz olanın, sonu olanla hiç münasefeti yoktur.

Bunun içindir ki, Eba Yezid'e, «Fikrân kimse zühhd hususunda bazı sözler söylüyor.» dediler. Eba Yezid: «Yâni ne husustaki zühhd?» dedi. «Dünya hususunda» dediler. Eba Yezid: «Evvêlâ, dünya bir şey midir ki, onun için zühhdedilsin.» dedi.

Zühhd, gayesi itibarıyla üç derecedir:

Birincisi, yalnız âhiret azâbından kurtulmak için zühhd olur. Şöyle ki, eğer onu bir daha dirilmemek üzere yok etseler, razı olur. Buna korkanların zühdü denir. Bir gün Malik bin Dinar dedi ki: «Dün gece büyük bir cesaret gösterdim: Allah'ın huzurunda cennet istedim.»

İkincisi, âhiret sevası için zühhd eder. Bu, birinciden daha üstündür.

Üçüncü zühhd, muhabbet ve recâ olur. Buna razılar zühdü denir.

Üçüncüsü, en üstünüdür. Onun kalbinde ne cehennem korkusu, ne de cennet ümidi olur. Belki Allah sevgisi, dünya ve âhiret sevgisini onun kalbinden bertaraf etmiştir. Şöyle ki, Allah sevgisinden başka bir şeye ihtiyat etmekten hayâ eder.

Nitekim Râbi-i Adıvîyye'ye cennetten bahsettiklerinde, ev sahibi evden hayırlıdır dedi. Allah sevgisinin galib olduğu kimsenin yanında cennet lezzeti, padişahlığa göre serçe ile oynamak gibidir. Bazen çocuklar için serçe ile oynamak sevgisi, padişahlık sürmek sevgisinden fazla olur. Zîrâ onlar padişahlık lezzetinden habersizdirler. Bunun için henüz idrâklarında kusur vardır. Allah'ı müşâhede etmekten başka gayesi olan da eksiksiz değildir ve bülûğ çağına ve erkeklik derecesine erişmemiştir.

Terk edilen şeylerle meydana gelen zühhdün de çeşitleri vardır. Bazı kimseler bazı şeyleri terketmekle zühhd etmiş olurlar. Tam zühhd, nefsin çok haz duyduğu ve onda zarâret olmayıp âhiret yolunda ona ihtiyâç olmayan her şeyi terketmekle olur. Çünkü dünya öselliikle nefisten ibarettir. Gerek mal olsun, gerek mevki olsun, gerek yemek, gerek giymek, gerek uyumak, gerek konuşmak, gerek insanlara va'z etmek, gerek ders meclisi ve gerekse hadîs rivâyeti olsun, nefsin haz duyması için olan her şey —gâye Cenâb-ı Hakk'a dâvet olmadıkça— dünyadan sayılır.

Ebdü Süleyman-ı Darânî diyor ki: «Zühhd hususunda çok söz duydum. Fakat bizim yanımızda zühhd, seni Allah'ın zikir ve fikrinden almayan herşeyi terketmekleân.» Yine diyor ki: «Nikâhla, konuşmakla ve yolculukla ilgili sözler yazmakla meşgul olan kimse, dünyaya yânelmiş olur.»

Ebdü Süleyman'a «Allah'a selâm kalb ile gelenler haric...» âyet-i kerîmesindeki selâm kalbin mânâsı nedir? dediler. Dedi ki: «İçinde Allah'tan başka bir şey olmayan kalbtir.» Yahya bin Zekerîyya, kaftanın yumaşaklığı ile bedeni rahat etmesini diye kıldan yapılan elbise giyerdi. Çünkü bedenlin rahatı nefsin hâzînesindendir. Bunun üzerine annesi, yün elbise giymesini isterdi.

Zîrâ bedeni kıl elbisesinden yarılanmağa. Yahya, annesinin dediği gibi yaptı. Vahiy geldi ki: «Ey Yahya! Dünyaya bize tercih mi et-

4m?» Yahya ağıladı ve yine kıldan yapılan elbiseyi giydi. Bil ki, bu zühûd sonudur. Herkes bu dereceye erişemez. Fakat herkesin derecesi, terkettiği şey miktarına göredir. Nitekim bazı şeylerden tevbe etmek caiz olduğu gibi, bazı şeylerden zühûd da caiz olur. Yâni sevapsız ve faydasız olmas demektir. Ama âhirette tevbe edenlere ve zahidlere va'dedilen makam, hepini berakan kimseler içindir.

DÜNYADA ZAHİD NEYE KANAAT ETMELİDİR

Bil ki, insanlar dünya vadilerine düşmüşler. Dünya vadilerinin sonu da yuktur. Ancak önemli olan şeyler altıdır: Yemek, elbise, mesken, meşken eşyası, kadın ve mal, mevkidir.

Birincisi yemektir: Bil ki, yemek ve katığın cinsî ve miktarı hakkında söylenecek sözler vardır. Cinsî gıda olan maddelerin en aşağısı vardır. Tamamen köpek olursa aşağısı derecesi olur. Orta derecesi arpa ve darı ekmeğidir. Elenmemiş bağday ekmeği, zühûd yemeklerinin en âlâsıdır. Elenmiş ise zühûd dışına çıkar, lezzete girer. Miktarı ise en sığırdir ki, bir sitir yarım dirhemdir (1,4 gram), orta halîsi yarım müddür. En yükseği de bir müddür ki, müd iki mendir. Bir men de 180 miskaldır (bir miskal = 45 desigram) şeriatın fakirlik takdiri budur. Bundan fazla olursa, mide için zühûd kalmaz. Gelecek zamanda ikâm olan azığın en yüksek derecesi, ağırlığına gidecek miktardan çok saklamamalıdır. Zira Zühûd esas kısa emeldir (kısa yaşamayı düşünmektir). Hırsın esas da uzun emeldir (uzun yaşamayı düşünmektir). Bunun orta derecesi bir aylık, ya da kırk günlük yiyeceğini saklamaktır.

Aşağı derecesi bir yıllık saklamaktır. Eğer bir yıldan fazla saklarsa, zühûd'den mahrum olur. Çünkü bir yıldan çok yaşayacağını düşünen kimse zühûd olamaz. Resûlullah, ehli için bir yıllık azık saklardı. Zira onlar sabredemezlerdi. Kendisi için hiçbir şeyi saklamadı. Kahkâ hususuna gelince, bunun aşağısı derecesi yeşillikler ve sirke'dir. Orta derecesi, yağ ve ondan yapılan şeylerdir. En yüksek derece etir. Eğer ete devam ederse, zühûd kalmaz.

Haftada yalnız bir iki defa et yese, tamamıyla zühûd derecesinden dışarı çıkmaz. Yemek vakitlerine gelince, bir günde bir defadan fazla yememelidir. İki günde bir defa yerse daha iyidir. Ama bir günde iki defa yerse zühûd dışına çıkmış olur.

Zühûdün ne olduğuna öğrenmek isteyen kimse, Resûlullahın ve sahabe-i kiramanın hâllerini tafsîlâtıyla öğrensin. Böylece zühûdün hakikatini öğrenmiş olur.

Aişe (r.a.) der ki: «Bazen Resûlullah'ın evinde kırk gün kandi bulunmazdı ve hurma ve sudan başka bir şey olmazdı.»

İsa (a.s.) havarilerine dedi ki: «Firdavs cennetini isteyen, ekseriyle arpa ekmeği yese ve köpeklerin yattığı mezbeleliklerde yatsın.»

Yine havarilerine dedi ki: «Arpa ekmeği ve yeşillik yeyiniz. Buğday ekmeğinin semtine yaklaşmayınız. Zira onun şükrünü ödiyemezsiniz.»

İkinci elbisedir: Zahidin elbisesi bürden fazla olmamalıdır. Yani onu yamalıyacak olsa elbisesiz kalmalıdır. İki elbise olursa zahid olmaz. Elbisenin aşığız, bir gömlek, bir ayakkabı ve bir külahdır. Bundan fazlası tülend ve dendir. Orta derecesi yünden olmalıdır. Alâs pamuklu olmalıdır. Eğer ince ve yumuşak olursa zühd olmaz.

Resûlullah vefat ettiği zaman, Ake (r.a.) bir kılıcı ve eski bir tülend getirdi ve: «Şöyle, Resûlullahın elbisesi bunlardandı,» dedi.

Hadîste gelmiştir ki: «Allahın dostu da olsa, şehvet elbisesini (şevk elbisesini) giyen herkes, ona sırtından çıkarıncaya kadar, Allah ondan yüz çevirir.» Resûlullah'ın kaftanlarının kıymeti —ki biri ipek ve diğeri de kıldandı— onbir akçe idi.

Bir defa Resûlullah'a nakışlı bir kaftan hediye getirdiler. Giydi ve hemen çıkartıp: «Bunu satın ve parasını fakirlere dağıtın ve bana da o kıldan yapılan kaftanı getirin. Bu kaftanın nakışları beni meşgul etti,» buyurdu.

Bir gün Resûlullah'ın nallilerinin kaygını yenilediler. «Eskiğini getirin. Namazda gölüm ona takıldı,» buyurdu.

Minberde iken bir defa güzel parmağındaki yüzüğe takıldığı için çıkartıp attı ve: «Bıraksın, bir de yüzüğe mi bakayım?» buyurdu.

Bir defa Resûlullah'a güzel bir nalin getirdiler. Allah'a seade etti, dışarı çıktı ve ilk rastladığı fakire bağışladı ve: «Gözüm güzel göründüğü için, Allah'ın bana gazap edeceğinden korktuğumdan seade ettim,» buyurdu. Ve Ake'ye (r.a.) buyurdu ki: «Kıyamet günü beni bulmak istersen dünyadan bir yoldu aşığı kadıyla kamaat et ve sırtındaki elbiseyi yamalamadan çıkartıp atma.»

Hı. Ömer'in elbisesinde ondört yama vardı. Hz. Ali halifeliği zamanında üç akçeyle bir gömlek satın aldı ve gömleğin kollarından elinin hizasından kesti ve: «Bu hîlâti bana veren Allah'a şükürler olsun» dedi. Bir kimse rivayet ediyor ki, Süfyan'ın sırtındaki elbisesiyle ayakkabısına hesapladım. Değeri bir dirhem ve dört dînkten (kuruştan) fazla değildi.

Hadîste: «Süslü elbiseler giyebildiği hâlde, Allah'a tevazu için giymeyen kimseye, buna karşılık cennet elbisesini ve yakuttan yapılmış tahtlar vermek, Allah'a şâcib olursu buyurulmaktadır.

Hı. Ali buyurdu ki: «Allah Teâlâ hidayet üzere olan halîfelere, en düşkün insanlar gibi giyimelerini emir buyurmuştur ki, zenginler de onlara bakıp öyle giyinsinler ve böylece fakirlerin kalbi kırılmasın.»

Fedâle bin Ubeyd Mısır valisi idi. Bir gün yalın ayak ve sırtında adı bir elbise olduğu hâlde gezdiğini gördüler: «Ey Vali! Sen şehrim efendisin. Niçin böyle gezyyorsun?» dediler. Dedi ki: Resûlullah beni zevkten menetti ve «Arasıra yalın ayak da gez,» buyurdu.

Muhammed bîn Vâsî Kuteybe bîn Müslim'in yanına yün elbise ile gitti. Kuteybe: «Niçin böyle elbise giydin?» dedi. Muhammed sa-

tu. Kuteybe: «Niçin cevap vermiyorsun?» dedi. Muhammed: «Zühdi için giydim demek istemiyorum. Zira kendimi medhetmiş olurum. Fakirlikten giydim demek de istemiyorum. Çünkü Allah'tan şükriyet etmiş olurum.» dedi.

Selman'a «Niçin güzel elbise giymiyorsun?» dediler. «Kâlenin güzel elbise ile ne işi var? Azad olduğum zaman güzel elbise giymekten geri kalmam.» dedi.

Ömer bin Abdülaziz'in kaidan elbisesi vardı. Gece onu giyip ibadet ederdi. Gündüzleri de insanlar görmesin diye giymezdi. Hasan-ı Basri, Fıkrad'a: «Bu giydiğin kal elbiseleriyle diğer insanlardan üstün olduğuna mı şaşıyorsun? Daydum ki, cehennemliklerin çoğu böyle sofî kıyafeti giyenlerdir.» dedi.

Üçüncü meskenidir: Bunun en aşağısı husulî meskeni olmak, belki mesedi, kervansaray aşkeleriye yetinmektir. En yüksek derece mülkiyeti kendisine ait olan veya kiralandığı bir evde oturmadır. Bu da ihtiyacı kadar olmak, yüksek olmamalı ve süslü olmamalıdır. Eğer tavana altı arından yüksek olursa, yahut kireçle sıvanmış olursa, zühdi mertebelerinden çıkmış olur. Velhasıl meskeniden maksat soğuktan, ısıktan ve yağmurdan koruyan bir yer demektir. Bundan fazlasını istenmemelidir.

Derler ki, Resûlullah'tan sonra çıkan tal-i emelin (uzun yaşama düşüncesinin) başlangıcı, evleri kireçle yapmak ve elbiselerin kenarını katlayıp dikmek oldu. Hazret-i Abbas (r.a.) bir yüksek bina yaptırmıştı. Resûlullah ona yıkturmasını buyurdu. O da yıktırdı.

Bir defa Resûlullah bir kümbetin yanından geçti. Bu kimindir diye sordu. Fikri Kimseninidir dediler. Sonra o kimse Resûlullah'ın yanına geldi. Resûlullah ona baktı. Sebebinin sordu. Söylediler. Herkes gördü o kümbeti yıktı ve tekrar Resûlullah'ın yanına gelince, Resûlullah onun gönlünü aldı ki: «Resûlullah bütün ömründe kerpiç kerpiç üstüne ve ağaç ağaç üstüne koymadı.» Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ kötülüğümü istediği kimsenin malını su ve toprağa (tağla, kerpiçe) harcattı.»

Abdullah bin Ömer der ki: «Bir defa biz ev otururken Hazret-i Peygamber üzerimize geldi. «Ne yapıyorsunuz?» buyurdu. «Bu ev kamıştan yapılmışta, yıkıldı. Onarıyoruz» dedik. «İç, mühlet vermemekten yakındır» buyurdu. Yani ölüm hepsinden yakındır, demek istedi.

Resûlullah yine buyurdu ki: «İhtiyacından fazla bina yapana kıyamet gününde bunu yükden denir.»

Yine buyurdu ki: «Bütün harcamam nafakalarda sevap vardır. Anesk su ve toprağa (inşaat) harcamanda sevap yoktur.» Nûh (a.s.) kamıştan bir ev yaptı. Ona: «Ey Allahın peygamberi! Kerpiçten yap-san ne olurdu?» dediler. Nûh: «Ölecek kimseye bu bile çoktur» dedi.

Resûlullah buyurdu ki: «Soğuktan ve ısıktan korunmak için yapılan bina harîç, kulum yaptığı her bina kıyamet gününde ona vebaldir.»

Hız Ömer Şam'a giderken yolda tuğladan yapılmış bir saray gördü. «Bu ümmetten olan kimse'nin bunu yapacağını ummam. Zira böyle binayı Haman, Fir'avn için yapmıştı.» Haberde gelmiştir ki: «Altı arşundan daha yüksek bina yapan kulu gören gök melekleri çağırıp derler ki, «Ey fasıkların faskı! Sen gök yürüne nasıl çıkarsın? Senin yerin, yerin dîbidir. Sen yerin dîhâne gireceksin.» Hasan (r.a.) bildiriyor ki: «Resûlullah'ın evlerinin tavânına el değerdî.» Fudeyl der ki: «İlims yapıp, onu bırakıp, gödeni görenden ibret almayana şaşarım.»

Dördüncüsü ev eysandır: Bu hususta en yüksek İsa'nın (a.s.) derecesidir. Bir tarak ile bir ibrikten başka hiçbir şeyi yoktu. Bir kimse'nin parmaklarıyla sakalını taradığını görünce, tarak lâzım değilmiş deyip tarakı attı. Bir kimse'nin de eliyle su içtiğini görünce ibrîk de lâzım değilmiş deyip onu da attı. Orta derecesi ise çok gerekli olan şeylerden birer tanesini ağaçtan veya topraktan bulundurmaktır. Ama tunç ve girmekten olursa zühd olmaz. Selef (eskiler) bir şeyi çok yerde kullanmaya gayret ederlerdi.

Resûlullah'ın yastığı deriden idi. Yastığın içi hurma lifindendi. Döşegi iki kat kilim idi. Hz. Ömer bir gün Resûlullah'ın mübarek vücûdunda hurma hasarının izini görünce ağladı. Resûlullah: «Ya Ömer! Niçin ağlıyorsun?» dedi. Ömer: «Nasıl ağlamayayım. Kayser (Bizans imparatoru) ve Kısra (Iran imparatoru) Allah'ın düşman oldukları hâlde zevk içinde ve müreffeh idiler. Allah'ın Resûlû, Allah'ın Sevgilisi ve dosta olduğun hâlde bu kadar sıkıntılıdın.» Resûlullah: «Ya Ömer! Nîmetin dünyada onlara, âhirette bize olmasına razı değil misin?» buyurdu. Ömer: «Razıyım.» dedi. Resûlullah: «O hâlde bî ki gerçek budur.»

Bir kimse Ebû Zer'in evine geldi. Evde eyya cinsinden hiç bir şey görmedi. Bu evin eysası yok mu? dedi. Ebû Zer: «Bizim bir evlâniz vardır. Elimize geçeni onaya gönderiyoruz» dedi. Yâni âhiret evine işaret etti. O kimse, dünyada oldukça dünya eysasından müstağni olmaya çare yoktur, dedi. Ebû Zer: «Ev sahibi, bizi burada bırakmaz.» dedi. Amir bin Sa'd Humus valisi idi. Hz. Ömer'in ziyaretine gelince, Ömer: «Ya Amir! Dünya malından senin yanında ne vardır?» dedi. Amir: «Bir asam vardır. Ona dayanırsam, onunla yılan öldürürüm. Ve bir haybem var. Ona yiyeceklerini koyarım ve bir çanağım vardır, onda yemek yerim ve çamaşırsam ve başıma içinde yıkarım. Ve bir ibrîğim vardır. Onunla su içey ve abdest alırım. Dünyada olan eşyaların hepsi bunlara tâbidir.» dedi.

Resûlullah bir seferden dönüşlerinde kızı Hazreti Fatma'ya (radiyallahü anha) uğradı. Bakta ki, evin kapısında asılmış bir perde var ve Fatma'nın elinde de iki gümüş halka vardır. Resûlullah bu durumu sevmeyi ve geri döndü. Fatma o halkaları bir buçuk dirheme satıp perde ile birlikte fakirlere verince, Resûlullah ondan razı oldu ve «Ya Fatma! Doğru yaptın» buyurdu. Hz. Aliç'nin evinde bir perde vardı. Resûlullah: «Ya Aliç! Gözüm her perdeye ilgince, dünya aklıma gelir. Bu perdeyi götürün, filân kimseye verin.» buyurdu.

Hz. Aişe der ki: «Resûlullah her gece Eki kat kıllım üstünde yatar. Bir gece bir yeni döşek yaptım. Resûlullah bütün gece sabaha kadar rahatına oldu. Ertesi gün: «Dün gece o döşek benim uykuma mâni oldu. O kıllımı getirin.» buyurdu. Bir defa Resûlullah'a bir miktar altın getirdiler. Taksim etti. Geride kalan altınların akına gelmesinden uyuyamadı. Nihayet gecenin sonunda o geride kalan altı adet-ten ibaret altınları bir kimsseye gönderip huzuru uyudu ve: «O altın benim yanımda iken ölesem, halim ne olurdu?» buyurdu. Hasan-ı Basri der ki: «Yetmiş sahabe ile görüştüm. Hiçbirinin sırtındaki elbisesinden başka elbise-i yoktu ve hiçbirisi toprak ile kendisi arasına bir şeyi serûş yapmazdı. Toprağın üzerine yatarlar ve üzerlerindeki elbise ile örtülürlerdi.

Beşinci evliliktir: Sehl-i Tüsteri, Sâfyan bin Uyeyne ve bir grup demiglerdir ki, evlenmek hususunda rûhd yoktur. Zira insanların en büyük zahidi Resûlullah îdî. Oysa kadınları severdi. Dokuz hanımı vardı. Ali (r.a.) tam bir zâhid îdî. Yine dört hanımı ve oniki câriyesi vardı.

Bu ki, adı geçenlerin bundan maksadı, hiçbir kimsenin zâhidlikten ötürü, bende cıma' (cinsel münasebet) lezzeti olmasın diye hiç yemek yememesi ve su içmemesine benzer ki, böyle olan kimse helâk olur. Öbür şekilde de nesli kesilir. Eğer evlenmek, bir kimsneyi Allah'ın emirlerinden alıkoyabilecekse, evlenmemek daha iyidir. Eğer şehvet galib olursa, evlenmek lâzımdır. Evlenmekte zûhd, güzel olmayan ve şehveti tahrik edici değil, teskin edici olan bir kadınla evlenmektir. Ahmed bin Hanbel'e güzel bir kadın vermek istediler. Fakat, bundan daha akıllı bir kızkardeşi var, ama tek gözüdür, dediler. Akıllıyı seçti. Cüneyd-i Bağdadî der ki, acemi müridin, kalbini üç şeyden korumasına severim: Çalışmaktan, evlenmekten ve kalb konuşmasından. Yine dedi ki, Sefi olan kimsenin çok okuyup yazmakta uğramasına çok isterim. Çünkü onlarla kalb duyguları dağılar onu tophıyamaz.

Altıncı mal ve mevkidir: Mâhlikat rûkûnde beyan edildiği gibi, mal ve mevkirin ikisi de öldürücü zehirdir. Onların az ve ihtiyac miktarı olan da ilâçtır, dünyadan değildir. Zira dîne lâzım olan her şey dündendir. İbrahim Halî bir dostundan borç istedi. Vahiy geldi ki, Ey Halî, niçin gerçek dostundan istemedin. Halî: «Ya Rabbi, dünyaya sevmediğini hâliyeram. Senden dünya istemeye korktum.» dedi. Allah buyurdu ki, «İhtiyaç olan bir şey, dünyadan olmaz.» Vethasi dünya arzularını, lâzım olandan fazlasını terkedip mal ve mevkiden lüzumlu olan kudariyle kanat eden kimsenin kalbi dünyadan kesilir, dünyaya meyletmemiş olur. Bundan maksat göçünce başaşağı olmaz ve dünyaya meyledip sevdiği için yüzü geriye dönmez. Dünya, kendisi için düşünene ve rahat yeri olan kimse, dünyaya bakar.

Ama ihtiyaç miktarıyla yetinen kimselere göre dünya, helâ gibidir. Onu ihtiyaç zamanından başka aramaz. Bu kimseler önce ihtiyaçtan kurtulur. Dünyaya niçin baksın. Ama kalbi dünyaya bağlı olan, şu kimsseye benzer ki, bir yerden gitmesi istendiği için boynan-

dan zincirle sağlam bağlanır. Hatîâ bağındaki sağından tutulup çekilir. Övü oradan ayırmak istedikleri zaman, sağından asılı kalır, saçları dîbînden kopmadan oradan kurtulmaz. Kurtulduktan sonra onun yarısı kalır. Hasan-ı Basrî der ki, ben bir kavme ulaştım ki, sizin nimete sevindiğinizden çok, belâyâ seviniyorlardı. Onlar sizi gürseydi, bunlar şeytandir derlerdi. Siz onları görseydiniz onlara deli derdiniz. O insanların belâyâ sevinmeleri, belâ ile onların kalbî yaralanıp dünyadan kesilip ölm zamanında hiçbir şeye bağ kalmamak içindi.

BEŞİNCİ ASIL

NİYET, SIKK VE İHLÂS

Bu ki, basiretlî olanlar, bilir ki, âlimler harîg, bütün insanlar helâk olmuştur. İbâdet eden âlimler harîg, bütün âlimler helâk olmuştur. İhlâsı İbâdet edenler harîg, bütün İbâdet edenler helâk olmuştur. Muhlisler (ihlâkâlılar) da büyük bir tehlikededir.

O hâlde ihlâssız zahmetler boşunadır. Sikk ve İhlâs da ancak niyette olur. Niyetin ne olduğunu bilmeyen kimse, nasıl İhlâsı olabilir? Bu itibarla biz bir bahta niyetin mânasını, başka bir bahta İhlâsın hakikatini ve diğer bir bahta da ahdin hakikatini beyan edeceğiz.

Birinci Bab: Niyetin ne olduğunu bilmelisin. Zira bütün amellerin rûhu niyettir ve hüküm niyete raci'dir, Allah Teâlâ da niyete bakar.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ sizin mahazza ve sûretinize (şeklinize) bakmaz; kalbinize ve halinize bakar.» Kalbe bakılmasının nedeni, niyet yeri olduğu içindir.

Yine buyurdu ki: «Bütün ameller niyete göredir ve herkese, İbâdetimeden hâsıl olan, niyetidir. Allah için hicret eden, (yani kendi vatanını bırakıp gurbete çıkan, yahut hacca giden) kimsenin hicretî Allah için olur. Bir malı kazanmak, yahut bir kadını ile evlenmek için hicret eden kimsenin hicretî Allah için olmaz, belki isteği ne ise onun için olur.»

Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin şehitlerinin çoğu yastık ve yastakta şâhidler. Çünk safları arasında can veren çok kimse vardır ki, onların niyetini Allah bilir.»

Yine buyurdu ki: «Kulun çok güzel amelleri olur. Melekler onları Allah'a arzettiklerinde, Allah Teâlâ meleklerle, o amelleri onun defterlerinden siler. Çünkü o amelleri benim için yapmadı. Filân filân ameli onun defterine yazın diye emir buyurur. Melekler, Ya Rabbi, o kimse buna yapmadı dediklerinde, Allah Teâlâ buyurur ki, evet, yapmadı, fakat yapmaya niyetlendi.»

Yine buyurdu ki: «Dünyada malını şeriatın emrine göre hayırlı işlere harcayan kimse ile, onu görüp de benim de malım olsa bu hayırlı işlere harcarsım diye kalbine gelen kimse, aynı sevâbı alır. Şeriatla göre malını harcayanmayan kimse ile onu görüp benim de malım

«Ela böyle harcardım diyen kimselerin günahı aynı olur.» Yâni niyet amel gibidir.

Rasul (r.a.) der ki, Tebûk gazasında bir gün Resûlullah dışarı çıkıp buyurdu: «Bilin ki, Medîne'de bazı kimseler var ki, bizim acıerde çektiğimiz sıkıntılarını, gördüğümüz susuzlukların sevâbına ayırmıyorlar.» Biz dedik ki, öyleyse niçin bizimle gelmediler? Buyurdu ki: «Her biri bir mazeret sebebiyle gelemedi, fakat onların niyeti bizim niyetimiz gibidir.»

Berî İsrail arasında kıtlık vardı. Bir kimse bir kum tepesine çıktı ve: «Keşke bu kum tepesi bağday olup benim olaydı, hepini fakirlere verirdim.» dedi. O zaman peygamberine vahiy geldi ki: «O kimseye de ki, Allah Teâlâ senin sadakasını kabul etti ve tepe kadar bağdayı olup fakirlere vermiş gibi sana sevâb verdi.» Peygamberimiz buyurur ki: «Niyetli ve himmetli dünyaya olan kimse, daima fakirlik ve ihtiyâc hâli içinde olur. Dünyadan da dünya âşkı olarak ayrılır. Niyetli ve himmetli âhiret olan kimsenin gönlünü Allah Teâlâ sengin olup dünyadan zahid olarak ayrılır.»

Yine buyurdu ki: «Müslümanlar saf bağlayıp kâfirlerle savaşmaya başlayınca, melekler de onların adlarını yazmaya başlar: "Fîlân kimse taassup için, Fîlân kimse hamîyet için savaşıyor" diye yazarlar. Allah yolunda savaşanlar ise, Kelime-i Tevhid gâlib gâsin diye savaşmaktadırlar.»

Yine buyurdu ki: «Bir hanımın evlenip de mehrini vermemek niyetinde olan kimse de harsızlık etmiş olur.»

Bil ki, âlîmler demiglerdir ki, önce amelin niyetini, ondan sonra ameli öğren. Bir kimse, buna öyle bir amel öğretin ki, gece gündüz onunla meşgul olayım ve hiç bir zaman hayırdan geri kalmayayım, dedi. Hayır yapmadığın zaman, hayra niyet et ki, o hayrın sevâbını bulasın, dediler.

Hasean-ı Basri der ki: «Şu ebedî ve sonsuz cennetin vesilesi bu bir kaç günlük amel değildir. Belki hayır niyetidir ki, niyetin de cennet gibi sonu yoktur.»

NİYETİN HAKİKATI

Bil ki, insanda, önce üç sıfat hâsî olmadan hiçbir hareket meydana gelmez; onların biri ilim, biri irade ve biri de kudrettir. Yâni bilmek, dülemek ve gücü yetmek şartlarıdır. Meselâ: İnsan bir yemeği görmese yemez. Görsen de istek ve arzusu olmasa yine yemez. Eğer istek ve arzusu olsa ve eli iş göremeyecek şekilde felçli olsa yine yiyemez.

O hâlde bu üç sıfat bütün hareketlerin başında vardır. Fakat hareket kudrete tâbidir. Kudret istek ve irâdeye tâbidir. Kudretli kullanır istek ve iradedir. İstek ilme tâbi değildir. Çünkü bîrşey vardır ki, bilinir de gönlü onu istemez. Fakat ilimle de istek teşekkül etmez. Zira insan bir şeyi bilmeden nasıl ister. O hâlde niyet bu üç şeyden

İbaretidir ki, onlar ilim, kudret ve istektir. İnsana harekete geçirip bir işe sevkeden bunlardır. Bu mânâyı garaz, kast ve niyet denir. Bunların üçü de bir mânâyı gelir. Sonra insana harekete geçirip bir işe sevkeden maksat bazen bir olur ve bazen de bir işte iki maksat toplanmış olur. Bir olan maksada halis maksat denir. Bunun misali şöyledir: Bir kimse otururken ona bir arslan saldırır. O anda onun garazı yalnız bir olur ki, o da arslanın şerfinden kaktır. Yine benuri gibi haşmetil bir insan kapudan içeri girse, ev sahibi hemen ayağa kalkar. Onun bu anda garazı (maksadı) yalnız saygıdır, başka bir şey olamaz. O hâlde bu maksat halistir. Ama maksat iki olduğu zaman, bu üç şeyten ayrı değildir:

Birincisi: Yalnız da olsa, o işi yapmak mümkün olan her çeşit maksattır. Nitekim akrabası olan bir fakir ondan bir akçe isterse, o akçeyi ona hem fakir, hem de akrabası olduğu için verir. Kalbinden, fakir olmasa da yine vereceğini bilir. Bu, iki maksat ve iki niyetin bir arada bulunmasıdır.

İkinci: Eğer fakir olup yakını olmasa, yahut yakını olup fakir olmasa muhakkak o akçeyi ona vermezdi. Fakat bu iki maksadın birleşmesi ona bu akçeyi vermeye sevketti. Birinci maksat, iki kişinin, yalnız olarak kaldırılabildikleri bir taş beraber taşımalarına benzer. İkinci maksat, iki zayıf adamın, yalnız olarak kaldıramadıkları bir taş beraber taşımalarına benzer.

Üçüncüsü: Maksadın biri sayıftır, işe yaramaz. Diğeri de kuvvettir, fakat o zayıf olan maksat sebebiyle amel etmek ona kolay olur. Nitekim bir kimse gece namazına kalkıyor. Fakat bazı insanların namaz kıldığına gördükleri zaman, gece namazı kılmağa zevki artar. Bu da, yalnız güsümler diye kalmamak şartıyladır. Bu şuna benzer ki, kuvvetsiz bir adam bir taş kaldırmak isterken kolay kaldırsa diye zayıf bir adam da ona yardım eder. Bu niyetlerin her birinin bir hükmü vardır. Nitekim ihikâ bahsinde anlatılacaktır. Maksadımız, niyetin tahrik edici bir sebep olduğunu anlatmaktır. Gerçi bazen saf olur, bazen de karışık olur.

MÜ'MİNİN NİYETİ AMELİNDEN HAYİRLİDİR

Bu ki, Resûlullah buyurdu ki: «Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.» Bu hadis-i şerife, amelsiz niyetin, niyetsiz amelden üstün olduğu demek istenmemiştir. Zira niyetsiz amelin ibâdet olmadığı ve amelsiz niyetin ibâdet olduğu herkesçe bilinmektedir. Belki demek istenen şudur ki; ibâdet iki taraflı yapılır ve bunlardan kalbe yapılan, bedene yapılandan hayırlıdır.

Bunu sebebi, bedene yapılan amelden maksat kalb hallerini değiştirmek, feratından doğruluğa ve noksanlıktan kemâle çevirmektir.

Fakat kalbin ameli bedene ulaşmadan şer'an ona amel denmez. İnsanlar, kalbi niyetin, bedenin ameli için olduğunu sanırlar. Gerçek şudur ki bedenin ameli kalbin niyeti içindir. Zira bütün amellerde asıl olan niyettir. Obür dünyaya sefer edecek kalbtir. Saadet ve şakavet (şakilik) kalbin hâlidir. Gerçi arada beden vardır. Fakat o kalbe tâbidir. Tıpkı deve-i (vasatasız) hacca gidilmediği, ve hacı olan deve değil, devenin sahibi olduğu gibi. Kalbin değişmesi yüzünü dünyadan âhirete çevirmesinden başka bir şey değildir. Hattâ dünya ve âhiretten Allah'a çevirmektir. Yüz çevirmek de istek ve iradede-i ibarettir. Dünya kalbe hakim olursa, kalb, yüzünü dünyaya çevirir, ilgisi arzusu dünyaya olur. Çünkü insan yaratılışın başlangıcında dünyaya yöneliktir. Allah Teklî'ya olan eğilimi ve isteği galib olunca kalbin zıdlatı değişir, kurtuluşa döner ve âhiret yönüne yüz tutar.

Ö hâlide bütün amellerden maksat, kalbin Allah tarafına, doğruluk yönüne yönelip değişmesidir. Meselâ: Secdeden maksat, keyfiyet-i halinin değişip havadan yere inmesi değildir. Belki kalb alâttınan tekebbür tarafından tevazu tarafına dönmesidir. Allahü Ekber'den maksat, dilinin halinin değişip dururken hareket etmesi değildir. Belki kalbin kendi tasâminden feragat edip Allah Teklî'yi tâlime yüz tutmaktır. Hacı şeytan taşlamaktan maksat, küçük taşların toplanması, yahut el hareketi değildir. Belki kalbi, kullukta sağlamlaştırmak ve nefsi ve akli tasarruflara uymayı terk etmek ve irade-i dâimiyini elden çıkarıp geriatın eline teslim etmektir.

Nitekim hacılar: «Hacına gerçek kulluk ve ubûdiyetini göstermek için İrşadına uydum, divanına geldim ya Rab'e derler. Kurban kesmekten maksat, koyunun hayatına son vermek değildir. Belki kalbinden bahillik plâlgini izale etmek ve hayvanlara yaratmış hükmi ile acıyıp bu zavallının ne suçu vardır, niçin onu azaplandırıyorum dememesidir. Belki kendini tamamen terkedip hakikatte yok olmağa, —Ki gerçek de budur.— Zira kul kendi hakkında yok olmalı ve Allah hakkında var olmalıdır. Yine bunun gibi bütün ibâdetlerde kalbe tâbar edilir. Ancak kalb böyle yaratılmıştır ki, kalpte her neye eğilim ve irade doğarsa, beden de ona muvafakat gösterirse, o sıfat kalpte daha sağlamlaşır.

Meselâ: Kalpte öküz acıma doğarsa, onun başına okşamakla acıma da artar. Yine eğer kalpte tevazu meydana geber, başı da yere koymakla kalpteki tevazu kuvvetlenir. Bütün ibâdetlerin niyeti iyilik istemektir. Yâni dünyadan yüz çevirip âhirete yüz tutmaktır. Ö niyetle amel etmek bu istek ve iradeyi kuvvetlendirir, sağlamlaştırır.

Ö hâlide gerçi amel niyetten doğuyorsa da, niyetli kuvvetlendirilmek içindir. Hâl böyle olunca, niyetin amelden hayırlı olduğu meydana çıkar. Zira niyet, kalbin kendisinde; amel ise, kalbe geçmek için başka amlarda olur. Eğer kalbe geçerse işe yarar. Geçmezse gaflet ve boguna olur. Bu şuna benzer ki, eğer midesinde hastalık olur da içtiği ilâç hastalık yerine ulaşırsa, faydalı olur. Eğer göğsüne sürülür de

tesiri oraya geçerse, bu da faydalı olur. Fakat bizzat mideye ulaşan gibi iyi olmaz, çünkü göğüs sürülmemek maksat, göğüs değil, belki midedir. Demek ki bu ilâk mideye geçmezse boşuna olur. Mideye ulaşan ilâk, göğse ulaşmazsa boşuna olmaz.

AKLA GELEN ŞEYLERDEN, VESVESEDEN VE KÖTÜ DÜŞÜNCELERDEN AFFEDİLEN VE AFFEDİLMEYİP MUHAZAYE SEBEB OLAN ŞEYLER

Bu ki, Rasûlullah buyurdu ki: «Benim ümmetimin akla gelen şeylerden affedilmiştir.»

Sahih-i Müslim ve Buhari'nin bir hadisinde: «Günâh işlemeye niyetlenip de işlemeyen kimse için, Allah Teâlâ, meleklerim! O günâh kuluma yazmayın buyurur. Eğer o günâhı işlerse, ona bir günâh yazılır. Ama sevaba niyetlenir de yapmazsa, bir sevap, yaparsa on sevap yaz diye emir buyurur.»

Hadiste: «Allah Teâlâ sevap defterine yazılan sevapları yeddi-dize kadar artırır.» Bunun için bazı kimseler kalbe gelen şeylerin günâh olmayıp kıyamet gününde ondan sorumlu tutulmayacaklarına inanıyorlar. Fakat bu yanlıştır. Zira aklın kalb olduğu ve bedeninin ona tâbi olduğu beyan edildi.

Allâhü Teâlâ buyurur ki: «Kalbinizdekileri açığa verseniz de, gizleseniz de sizden sorulacaktır.» (Bakara sûresi, âyet: 234). Yine buyurdu ki: «Gülden, kulaktan ve kalبتen sorulacaktır.» (İsra sûresi, âyet: 36).

Yine buyurdu ki: «Kastınız yemînle değil, kalben kastettiğiniz yemînle muahaze olursunuz.» Küfür, münâfıklık, ucb, riyâ ve hasedle muahaze olunacağına kimse inkâr etmez. Bunların hepsi de kalbin halidir. Bu hususta gerçek şudur ki, kalbe gelen şeyler dört derecedir. İkisi gayri ihtiyari olur ki, bunlardan sorumlu olmaz. İkisi de ihtiyardır. Bunlardan sorumlu olur.

Birincisi, akla gelen şuna benzer ki, bir yolda giderken bir kadına yahut bir oğlan ile karşılaşıncı, ona bakabilecek şekilde yürür. Buna hâdis-i nefis denir.

İkincisi, kalbde ona geri dönüp bakmak isteği doğar. Buna tabî meyî denir ki, şehvetin hareket etmesinden meydana gelir.

Üçüncüsü, kalb, buna bakmalıdır diye hüküm eder ki bu da kalbin kimseden korkusu ve pervası olmadığı zamandır. Gerçi kalbin, buna yapmamalıdır diye hüküm etmesi ihtimali de vardır. Buna kalb hükmü denir.

Dördüncüsü, geri bakmaya azmeder ve eğer o kalb hükmünde Allah Teâlâ ile yahut insanlarla korkutup reddetmezse, bu azim çabuk gerçekleşir. Bu itibarla hâdis-i nefis ve meyî-i tabîi denilen ilk iki hâlden muahaze olmaz, Zira onlar kulun elinde değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah, hiç kimseye yapamayacağını teklif buyurmaz.» (Bakara sûresi, âyet: 284).

Hâdis-i nefis dediğimiz şana berraz ki Osman bin Maz'ûn (r.a.) Resûlullah'a dedi ki, «Nefsım bana kendini hadım et şevvet belkından kurtulursun, diyor.» Resûlullah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin hadım olması oruç tutmaktır,» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, hanımına boğa, erlenmek bağından kurtul,» dedi. Resûlullah: «Yavaş ol! Nikâh benim sünnetimdir,» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, git rahiplerle dağlarda yaşa,» dedi. Resûlullah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin ruhbanlıyeti hac ve gazaya gitmektir,» buyurdu. Osman: «Nefsım bana diyor ki, bundan sonra et yeme,» dedi. Resûlullah: «Öyle yapma. Çünkü ben eti severim. Buharsam yerim. Bulmasam, Rabbimden istersem, bana verir,» buyurdu. Demek ki, Osman bin Maz'ûn'un kalbine gelen bütün bu düşünceler hâdis-i nefis idi. Bunların hepsi affa dahildir.

Zira kalbi henüz bunları yapmaya nazar etmemişti, belki tereddüt ve mühavere idi. Ama ihtiyarında olan iki hâl —ki biri, kalbin bu iş yapmak gerek diye hüküm etmesi ve diğeri de, o hüküm üzerinde kararlı ve sabit durmasıdır— bunların ikisiyle de muahaze olur. Eğer onları yapmaması Allah için olmayıp hayûdan, korkudan veya başka menâ için olursa, yine muahaze olur. Kalın muahaze edilemesinin mânâsı, bir kimsenin kendisine kırdığı için ondan intikam alması demek değildir. Çünkü Cenab-ı Allah kızmaktan menzehtir. Muahazenin mânâsı, yapılan bu niyetle kalb sıfatının, değişmesi ve onu Allah'tan uzaklaştıran bir sıfat kazanması ve bu hâlin onun çekaveti-ne (bedbahlığına) sebeb olmasıdır.

Bundan önce anlatıldı ki, kalbin saadeti, yüzün dünyadan Cenab-ı Hak'a çevrilmesidir. Bu dediğimiz insanın irade ve isteğidir. Onun çekaveti (bedbahlığı) vaki olan istek ve kasd ile, dünyaya olan ilgisinin sağlanmaması ve gerekli olan şeyden uzak düşmesidir. Muahaze ve mel'ûn olmanın mânâsı, bu ilgiye düşüp mühim matlûbıtan uzaklaşmasıdır. Bu âleminde meydana gelen, fayda ve zarar kendisine olan bir hâldir. Ne onun taatinden kimseye sevinç, ne de günahından kimseye kızınlık hasil olur ki, ondan intikam alın. Fakat insanların akılları miktarınca böyle ifade edilir. Bu sıralara vâkıf olan herkesin hiç şüphesi, kuşkusu kalmaz ki, anlatılan hâllerle muahaze gerekir.

Bu konuda kesin delil şu hadis-i şeriftir: «Kibirine kabç çekip hanle yapan iki kişiden biri ölse, ölen de üldüren de cehenneme gider.» Ya Resûlullah! Ölen niçin cehenneme gider? dediler. Buyurdu ki: «O da öldürmek kasdını işlemiş olur. Eğer cıldinden gelseydi, üldürürdü.»

Yine buyurdu ki: «İlahus şerîata göre harcamayan kimseye son gülm, benim de malum oluydu, böyle yagurdum diyen kimse günahıta beraberdir.» Çünkü bunların ikisi de kalbin kasıdır. İster malı harcasınlar, ister harcamasınlar. Kuşkusuz bir kimse yataкта bulduğu

bir hanımı, karısı olmayıp yabancı olduğu kanaatiyle cimsa yaparsa, kendi hanımı olduğu anlaşılsa da günahkâr olur. Bır kimse abdestli olduğunu sanıp namaz kılsa ve sonra abdestsiz olduğu anlaşılsa, ona sevap hasıl olur. Eğer abdestsiz olduğunu sanıp böylece namaz kılsa ve sonra abdestli olduğu anlaşılsa, günahkâr olur. Bunların hepsi kalbin halleridir. Ama eğer bir günaha niyetlenmiş isen, Allah korkusundan o günahıan el çekse ona bir sevap yansır. Nitekim hadiste gelmiştir ki: «Günaha niyetlenmek tabiata uygundur. Ondan el çekmek tabiata muhalefet olduğu için müehhede olur.»

Zira bunun kalbi aydınlatmadaki tesiri, günaha niyetlenmenin kalbi karartmadaki tesirinden daha çoktur. Sevap yazılmasının mânası budur ve hadisin mânası da budur. Ama eğer âcizliği nedeniyle el çekerse, ona hiçbir fayda sağlamaz ve o niyet sebebiyle meydana gelen zulmet zail olmayıp muahaze olur. Tıpkı âcizliği sebebiyle öldürmeyip de öldürülen kimse gibi.

AMELLERİN NİYETLE DEĞİŞMESİ

Bil ki, ameller üç kısımdır: Taat, günah ve mübah. Beiki Resûlullah'ın: «Ameller niyete göre dir.» hadisinden günaha da sevap niyetiyle işlenek sevap olacağı sanılabilir. Böyle sanmak açık bir hatadır. Beiki böyle niyetin asıl kalpte tesiri yoktur. Fakat kötülük niyetiyle işlenen günah daha fenadır. Bu, bir kimsenin, bir kimseyi evinin için, birini çekıştırmek yahut haram mal ile mescid, kervan-saray ve medrese bina edip niyetim iyilik tir demesine benzer. Şerite, hayır işe niyetlenmenin ayrıca bir şer olduğunu anlamıyor. Bunun böyle olduğunu bilse de, fasık olur, bilmeyip de gerçekten bunu sevap anlasa yine fasık olur. Zira ilim öğrenmek farzdır ve insanların çoğunun helik olması da cehaletendir.

Bunun için Sehi-i Tâstiri der ki: «Cehaletten daha büyük hiçbir günah yoktur,» cehaletini bilmemek ise daha fenadır. Zira bilmediğini bilmeyince, hiç öğrenmek ihtimali olmaz. O cehalet ona set ve engel olur. Yine bunun gibidir. Yani haram mal ile hayır yapmak gibidir. Kadükân, evkâfın, öksüz malından ve sultan malından dünyalık kazanmak, övünmek, kibirlilik taslamak insanlarla tartışmak ve mânazara etmek niyetiyle okuyan talebeyi okutmak. Buna öğretmek de haramdır. Eğer müderris, benim niyetim ilmin yayılmasıdır. O ilmini kötüye kullanırsa, ben muahaze olman derse, bu apaçık bir cehalettir. Bu, yol kesenlere kılıç, şarap yapanlara üşüm bağışlayıp be-nâm maksadım cömertliktir. Allah Teâlâ cömert kulları kadar hiç kimseyi sevmez diyen kimseye benzer. Bu söz onun tam cahilliğine delâlettir. Beiki o kimsenin yol kesicilik yaptığını anlayınca onun elinden kılıcını alması gerekir. Elline başka bir kılıç vermek zerde kâldı. Hattâ selef (eski)er) üstünlük taslayan âlimden Allah'a sığınma şer ve günah eserini gördükleri talebeyi kovmuşlar. Ahmed bin Hanbel, evinin dış kısmını çamurla sıvayıp oturan eski bir talebesini, mürit-

mandarın ana yolundan bir turnak çıktıktan aldın diye, sana ilim öğretmek oız değildir, deyiş konmuşdur. O hâlde gürâh hayır niyetiyle hayra tebeddül etmen. Belki hayr, şerhata uygun olmandır.

İkinci kısım taatler: Taatte niyetin iki şekilde tesiri vardır. Birincisi, taatin ahlî niyetle doğru olur, niyetsiz olmaz. İkincisi, niyet ne kadar fazla olursa sevap da o kadar artar. Niyet ilmini öğrenen kimse, bir taatte on çeşit hayırlı niyet yapabilir. Böylece bir taat on olur. **Mesele:** Mescide itikâfa giren, mescid Allah'ın evidir. Allah'ın evine giden Allah'ı ziyaret etmiş olur, diye niyet eder.

Zira Resûlullah buyurdu ki: «Mescide giren Allah'ı ziyarete girmiş olur.» Ziyaret edilen de muhakkak ziyaret edene ikrâm eder.

İkincisi, itikâfa namazı beklemeyi niyet eder. Zira hadiste gelmiştir ki: «Namazı bekleyen namaz içinde olan gibidir.»

Üçüncüsü, itikâfa gürûhü, kulağını, dilini ve ayağını hareketten alıkoymağa niyet eder. Bu bir nevi oruçtur. Hadis-i şerifte: «Mescide oturmak, benim ümmetimin rahipliğidir,» buyurulmaktadır.

Dördüncüsü, itikâf ile bütün meşgaleleri kendinden uzaklaştırmağa niyet eder. Böylece kendini tamamiyle Allah'a teslim edip fikir ve münacaatla meşgul olur.

Başlıncisi, itikâfa insanların ilişkilerinden ve kötülüklerinden kurtulmaya niyet eder.

Altıncısı, mescide kötü bir şey görürse nehyi etmeye, iyi bir şey görürse, onu emretmeye ve namaz iyi kılamayan kimselere öğretmeye niyet eder.

Yedincisi, mescide dindarlarla karşılaşp onlarla ilgi ve kardeşlik kurmaya niyet eder. Çünkü mescid dindarların dinlenme yeridir.

Sekizincisi, Allah'ın evinde gürâh işlemeye Allah'tan hayr edirim diye niyet eder. Bu şekilde bütün taatlerin hâllerini buna kıyaslar. Böylece her bir taatte fazla sevap kazanmak için çeşitli niyetler mümkün olur.

Çünce kısım mübahlardır. Hayvanlar gibi mübah şeylerle meşgul olup iyi niyetten gafil kalmak, hiçbir akıllıya yaraşmaz. Çünkü mübahlarda iyi niyetin çok büyük tesiri vardır. Zira ona her hareket ve duruşun sorulacaktır ve bütün mübah olan şeylerin hesabı istenecektir. Eğer niyetli kötü olursa zararı kendisinedir. İyi olursa, faydası da kendisinedir. Eğer ne hayra, ne şerre niyetli olmazsa, ikisi de eşit olur. Fakat bir fayda sağlamadan vakitlerini mübah şeylere harcadığından vakitlerini boşuna geçirmiş olur. Vc: «Sana verilen dünyadan seninle kalacak nasibini al.» âyetine de muhalefet etmiş olur. Resûlullah buyurdu ki: «Kula, her yaptığımdan sorulacaktır. Hatta görüne çektiği sürmenden, elini sürdüğü kerpiz parçasından ve mâ'mân kardeşinin elbisesiyle elini sümesinden sorulacaktır.»

Mübahlarda olan niyet ilmi de önemlidir. Fakat öğrenmeye çalışmak gerektir. Ona şöyle bir örnek verelim: Cuma günü güzel kokular sürünmek câzdir. Ancak böbürlenmek, kibirlenmek, rıya ve na-

mahrem kadınların görüşüne girmek niyeti olmamalıdır. Belki, Allah'ın evine tazim, yarındakilere rahatlık olması, köşü kokularına gidermek ve böylece kendisi rahatsız olmamak, yakında olanlar da onun gıybet ve günahına girmemek ve yine güzel kokunun dimağına kurvet verip kalbini saf etmek —ta ki, Allah'ın sıkrı ve fikrini yapabilsin— ve benzerleri gibi niyetler etmemelidir. İyi niyet galib olan kimse için bu niyetlerin her biri taat ve ibadettir.

Ekki büyükler, yemek yemede, helâya gitmede ve hanımlarıyla sohbet etmede bunların her birinde bir sevap için niyet ederlerdi. Zira bu fiillerden hayra sebep olmayana yoktur. O hayra niyet ederse, sevap hasıl olur. Meselâ: Hanımla buluşurken, evlât yetiştirmeye, Hz. Muhammed'in ümmeti çoğaltmaya, hanımın rahat olmasına, onları ve kendini günahtan korumaya niyet etmelidir.

Süfyan-ı Sıvri bir gün elbisesini ters giydiğini söylediklerinde, düzeltmek için elini kaldırdı, sonra vazgeçti ve: «Bunu Allah için giydim. Başkası için değiştirmek istemiyorum», dedi.

Zekerîyya (a.s.) bir yerde öcettele çalışıyordu. Yemek yerken yanına bazı insanlar geldi. Onlara, buyurun, yiyin diye teklif etmedi. Yemeği bitirdikten sonra o insanlara hitaben buyurdu ki: «Bu yemeğin tamamına yememiş olsam, iş sahibinin işini tamamıyla yapamazdım ve insanların âdetini gösterip insanlık yönünden giderken farzı terk etmiş olurdum.»

Süfyan-ı Sıvri de yemek yerken bir kimse yanına geldi. Ona buyurun yemek yiyelim diye teklif etmedi. Yemeği bitirince, ona dedi ki, «eğer bu yemeği borca almamış olsaydım, sana da yemeği teklif ederdim, yine dedi ki, bir kimsenin, kalben yemesini istemediği hâlde, diliyle yemek teklif ettiği kimse, eğer yemese, teklif eden kimse bir günah işlemiş olur ki, o da münâfıklıktır. Eğer yerse, iki günah işlemiş olur: Biri münâfıklık ve diğeri de hıyanettir. Zira o kimseye bir yemek yedirmiştir ki, eğer bilseydi, onu yemazdı.

NİYET İHTİYARI VE SUN'İ DEĞİŞİM

Bil ki, kalbi ve zihni boş olan kimseler, iyi niyetle, sevaba kavuşmak mümkün olduğunu duyup dilucu ile Allah razası için evlendim, yahut yemek yemeye, veya dera meclisi etmeye niyet ettim, demekle niyet etmiş olduklarını sanırlar. Oysa bu niyet değildir. Belki niyet kalbe meydana gelen ve onu iç sevgiden bir eğilimdir. Tıpkı bir arzusu olan kimse gibi ki, beden onun arzusuna uyar ve kalkıp arzu ettiği işi yapar. Bu hâlde niyeti galip olup istediği zaman hâsıl olur. Arzulu olan kimsenin arzulanması gibi. Eğer anıtlıydı gibi, kalbe eğilim ve istek olmazsa, sadece hâdis-i nefs (kalbe gelen) ve dilucu ile olan niyet, bir kimsenin karnı tok iken, aç olmaya, yahut bir kimse ile ilgili kalmamış iken onu sevmeye niyet ettim demeye benzer. Bu imkânsızdır.

Yine bunun gibi, şehveti kendisini cins münasebete zorlayan kimsenin dilucu ile evlât yetiştirmek için cinsî münasebete niyet ettim diye yaptığı niyet faydasızdır. Yine evlenme sebebi şehvetten başka bir şey değil iken, sünnete riayet için evlenmeye niyet ettim demek boşuna olur. Belki şeriate olan imanı kuvvetli olmalı, ondan sonra evlât yetiştirmenin sevabı hakkında gelen hadîsleri düşünmelidir ki, o sevabın maksadı kalbünde harekete geçip onu evlenmeye sevketsin. Bu zaten dilleyle söylemek olmasa da niyetin tâ kendisi olur.

Bir kimsenin, Allah'ın emrine itaat için ayağa kalkıp namaza başlaması, bu mânâyı dilleyle söylemektenin de niyet olur. Dünyaya haris olan kimsenin, dünyaya haris olmaya niyet ettim demesi, aç olan kimserin, açlığını gidermek için yemek yemeye niyet ettim demesi gibi boşuna söylenmiş olur. Aç olan kimsenin zaten yemek yemesi gerek. İster niyet ettim desin, ister demesin. Nefs kıskırtması bulunan kimse hakkında âhiret niyeti zar olur. Ancak âhiret hâlleri nefis kıskırtmasına galib olursa, zar olmaz.

O halde maksat, niyetin senin elinde olmadığını bilmektir. Niyet, bir işi gerektiren istektir. O iş senin gücünle vücûda gelir. Şöyle ki, eğer dilerseñ, gücünü harcıyarak o işi yapabilirsin. Eğer dilemeseñ, yapmazsın. Ama onu yapmaya eğilimli olmak senin elinde değildir. Yani dilerseñ eğilimin olur, dilemeseñ, olmaz; şöklünde değildir. Belki Allah eğilimi yarattırsa olur, yaratmazsa olmaz. Onun vücûda gelmesine, bu dünyada, veya şûur dünyada bir karşılığı olması sebep olur diye sana inanç hasıl olup o karşılığa istekli olursun. Bu sırlara vakıf olan kimse taatlerin birçoğundan elçekip vazgeçer. Zira niyeti hazır bulması.

İbn-i Sîrin, niyet bulamadım diye Hasan-ı Basri'nin cenazesinde bulunmadı ve cenaze namazına katılmadı. Süfyan-ı Sevrîye, Hammad bin Süleyman'ın cenaze namazında bulunmayan mısın? dediler. Ki Hammad Küfe âlimlerinden idi.

Süfyan: «Eğer niyet hazır olsaydı, bulunuyordum,» dedi. Bir kimse Tavus'tan dua talep etti. Tavus: «Niyet hazır olursa dua ederim,» dedi. Bazen Tavus'tan hadîs rivayet etmesini istiyorlardı, rivayet etmezdi. Bazen de anımsın rivayet ederdi ve: «Niyetini getirmesini beklüyordum,» derdi.

Büyük şâhırlardan biri der ki, bir aydan beri fîlân hastayı ziyaret etmek isterim, fakat henüz niyetim tamamlanmadı. Velhâssal din hursı galib olmayınca iyi niyet hâsıl olmaz. Hattâ farzlarda bile uğraşp çaba göstermekle niyet hâsıl olur. Bazen olur ki, cehennem, ateşini bile umursamayıp kendini korkutamaz. Bu hakikatleri bilen kimse farzları, faziletleri bırakıp mübahlarda niyet bulduğu için onlara yöneliyor. Nitekim kısısta niyet bulup afa bulmayan kimse için kısas afaan fâsiletlidir. Bazen gece namaz için niyet bulmayıp sabah erken kalkabilmek uyku niyetini bulur.

O hâlde o kimse için uyku uyumak, usanç ibâdet etmekten üstün olur. Eğer bir saat hanımıyla kalmak yahut birisiyle konuşup ne-

şelenmekle şevkinin tazelenmeğini bilirse, bu neşelenme, onun için usança ihâdet etmekten üstündür.

Ebu'd-Derda der ki: «Bazen Allah'a olan şevkinin tazelenmesi için, eğlenmekle kendimi dinlendiririm.»

Hı. Ali (r.a.) buyurur ki: «Devamlı bir işte ısrar edersen, ondan kalbe usanç gelir. Bu, şuna benzer ki, hastanın duruma et yemeye elverişli değilken, kurvetlenip ilaçlara dayanabilmesi için, beklem ona et yedirir. Ve yine harpte, mağlûp olmak şeklini gösterip düşmanımı kendine çekip aniden düşmana saldıran kimsa gibidir.» Din yolunun büyükleri ve ustaları bu hileleri çok kullanırlardı. Çünkü din yolu baştan başa nef ve şeytana harp, tartıp münazara etmekten ibarettir. Latife ve hileye çok ihtiyaç vardır. Bunun gibi hususlar gerçi din yolundaki eksik âlimler yanında makbûl değil ise de, din büyükleri yanında makbûl ve müstahabdır.

Niyetin, kalbte bir şeyin işe sebep olması olduğunu öğrendikten sonra, bil ki, bazı kimselerin ihâdetinin sebebi cehennem korkusu ve bazılarının da cennet nimetlerinin umîdîdir. Cennet için amel eden, boğaz, ferici hizmetinde bir köle olur ki, boğazını ve ferici doyuracak bir makam için çalışır. Cehennem korkusundan amel eden de, dayak korkusundan açılan asi köle gibidir. Bunların ikisinin de işleri tamamen Allah için değildir. Belki makbûl olan kul, ne yaparsa ne cennet için, ne de cehennem korkusu için değil, Allah için yapmalıdır. Bu, bir kimsenin sevgilisini, güzelliği için değil, altın ve gümüş vermesi için sevmesine benzer. Bu kimse, sevgilisinin kendisini değil, altın ve gümüşü sevmiş olur. Hakkın cemâline âşık olan, onun ihâdeti Hakkın cemâlini tefekkür edip münasat ve çağırma ile meşgul olur. Eğer bedenle ihâdet ederse, yine sevgilisinin fermanına itaat etmeyi sevdiğinden dolayı eder; perhîz ve riyâzetî, Allah'a kulluk ve hizmet için yapar. Böylece o tam cemâlin tefekküründen geri kalmaz. Bir günahıtan sakındığı zaman, şevvelere uymak lezzeti de mübahhar lezzeti de Hakkın cemâlini görmek lezzetine perde olur diye, bunlardan sakınır. Gerçek ârif budur.

Ahmed bin Hüdrevîye, Allah Teâlâ'yı rüyasında gördü. Allah Teâlâ buyurdu ki: «Bütün insanlar her biri bundan bir şey alıyor. Ebdü Yezîd-i Bestami ise, beni alıyor.»

Şibî'yi rüyada görüp Allah sana ne muamele yaptı? dediler. Dedi ki: «Allah, bir sözüm için beni kınadı. Bir defa dilime gelmiş, demişim ki, cenneti kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? Allah Teâlâ beni kınayıp buyurdu ki: Hakken didârımı kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? diye demedin.» Muhabbetin boyunu ve lezzetinin izahı muhabbet faslında gelecektir inşallah.

İHLÂS VE FAZİLETİ

İhlâsın fazîleti: Bil ki, Allah Teâlâ buyurur: «İnsanlar dinde Allah'a ihlâs olarak, Allah'a ihâdet etmekten başkasıyla emrolunmadı-

lar.» (Beyyine sûresi, âyet: 5). Yine buyurdu ki: «Din hâlisen Allah içindir.» (Zümer sûresi, âyet: 2).

Resûdillâh buyurur: «Allah buyurur ki, ihlâs benim sırlarımdan bir sırdır, onu sevdiğim kullarıma kalbimde saklarım.» Resûdillâh Münâ'ra buyurdu ki: «Amelî ihlâsla yap ki, az amel yetiysin.»

Rıyânın kötülüğü hakkında anlatılan her şey ihlâsın fâziletıyla ilgilidir. İnsanların görmesi, ihlâsı götüren sebeplerden biridir. Bundan başka birçok sebepleri daha vardır ki, inşâallah beyân edilecektir.

Maruf-ı Kerîm kendine kazağı ile varup: «Ey nefsi! ihlâslâ ol, kurtulurum.» derdi. Ebû Süleyman der ki: «Bütün âsarında Allah için ihlâsla bir adım atana müddetler olsun.» Yâni, adım atarken Allah'tan başka bir şey düşünmemiştir.

Ebû Eyyub-ı Sicistânî der ki: «Niyeti hâlis yapmak, niyetin zândan zordur.» Büyük âtıllardan birini rüyada görüp: «Allah sana ne yaptı?» diye sordular. Dedi ki: «Allah için yaptığım her şeyi sevaplar kefesinde buldum. Yolda düşürölüp de benim aldığım nar tanesini ve evimde ölen kediyi sevap kefesinde buldum. Külâhımda kalan bir ipek telini de günahlar kefesinde buldum. Yüz altın değerinde bir merkebin ölmüştü. Onu sevaplar kefesinde bulamadım. Sübhânallah! Bir kedi sevaplar kefesinde olur da yüz altın değerindeki merkep olmaz, bu ne hikmettir?» dedim.

Denildi ki: «Merkebi nereye gönderdinse eradadır. Sen onun öldüğünü duyunca, "Allah'ın lânetine" dedin. Eğer "Allah yolunda" deseydin, onu da sevaplar kefesinde bulurdun. Ve Allah için sadakalar vermiştim. Fakat insanlar benim sadaka verdiğimi görürlerdi ve bu benim hoşuma giderdi. Onun ne sevabını, ne de zararını gördüm.»

Süfyan-ı Sevrî banu duyunca: «Bunun zararını görmediyse, büyük bir saadettir.» dedi.

Bir kimse der ki, gazaya gidiyordum. Gemide yoldaşlarımdan biri bir torba sattı. Akıma geldi ki, bu torbayı alıp içlerinde kullanayım ve filân şehirde onu satıp kâr edeyim. O gece rüyamda gördüm ki, iki şahıs gökten yere indiler. Biri diğerine: Gazilerin adını yaz, filânın gemmek için ve filânın da ticaret için geldiğini yaz, dedi. Ben: «Allah için benim halime bakın. Ben tüccar değilim. Benim eşyam yoktur. Nasıl ticarete girmiş olurum?» dedim. Dediler ki, o torbayı kazaç saqlamak için almıdın mı? O kimse der ki, ben ağladım, dedim ki, «Allah aşkına ben tüccar değilim, beni tüccar yazmayın.» Biri diğerine şöyle yaz dedi: «Filân kimse gazaya gelmişti. Yokta, filân şehirde satıp kâr etmek için bir torba satın aldı. Böylece Allah nasî dilerse, öyle hüküm eder.» Bunun için derler ki, kâr saadeti ihlâs, ebedî kurtuluşa vesile olur. Fakat ihlâs gayet seyrek ve az bulunur. Derler ki, dilim tohumdur. Onun ekimi ameldir ve suyu da ihlâstır.

Beni İsrâîl'de bir âbid vardı. Ona dediler ki, filân yerde bir ağaç vardır. Onu mâbed edinmişler, ona tapıyorlar. Âbid kâh ve bir balta alıp o ağacı kesmeye gitti. Şeytan bir ihtiyâr kılığında yolda ona ar-

kadağ oldu. Nereye gidiyordun? dedi. Âbid, filân ağacı kesmeye gide-
rim, dedi. Şeytan, git, ihâdeyle meşgul ol, senin için daha faydalıdır,
dedi. Âbid, niye onu kesmek de ihâdet değil midir? dedi. Şeytan, ihâ-
det ise de onu kesmeye müsaade etmem, dedi. Aralarında kavgaya çık-
tı. Âbid, şeytana yere vurup göğsünün üzerine oturdu. Şeytan, beni bu-
rak, sana bir sözüm var, söylüyeyim, dedi. Âbid bıraktı. Şeytan: «Ey
Âbid! Allah'ın peygamberleri vardır. Eğer o ağacı kesmek gerekseydi,
onlara buyururdu, onlar keserdi. Onlara da buyurulmadı. O hâlde
kesmemen gerekir.» dedi. Âbid hayır, kesmem gerek, dedi. Şeytan:
«Şende onu kesmek gücü yoktur.» dedi ve yine böylece kavgaya ettiler.

Âbid yine şeytana yere vurdu. Şeytan: «Bu defa da emân ver. Bir
sözüm var, söylüyeyim. Eğer beğenmezsen, kesdiğini yap.» dedi. Âbid
bıraktı. Şeytan: «Ey Âbid! Sen fakir bir kimsesin. Senin masrafını
başkaları görüyor. Eğer senin bir masrafın olsa ve bir miktarını kendi-
ne, bir miktarını da başka Âbidlere harcarsan, o ağacı kesmekten daha
iyi değil midir? Zira onu kesdiğin takdirde onlar başka birini dikerler,
hiç onlara zararı olmaz. O hâlde her gün senin yastığının altına iki
altın koyayım, ihtiyacına harca.» dedi.

Âbid düşündü ve: «Bu kimse doğru söylüyor. Altının birini har-
cıyıp birini sadaka vermek benim için bu ağacı kesmekten hayırlıdır.
Zaten bana, bunu kes diye emir de gelmedi ve ben peygamber de de-
ğilim ki, bunun gibi şeyler bana farz olsun.» dedi. Sonra bu düşünce
ile o ağacı kesmekten vazgeçip geri döndü. Ertesi gün sabahleyin yas-
tığının altında iki altın buldu.

Ertesi gün yine iki altın buldu ve: «O ağacı kesmediğim gerçek-
ten iyi oldu.» dedi. Üçüncü gün yastığı kaldırdı, hiçbir şey bulamadı.
Kendi ve hâlisasını alıp ağacı kesmeye gitti. Şeytan yine yoluna çıktı
ve ne tarafa gidersin? dedi. Âbid, o ağacı kesmeye giderim, dedi. Şey-
tan: «Yakınsız konuşuyorsun. Allah hakkı için hiçbir zaman onun
senine bile uğrayamazsın.» dedi ve kavgaya ettiler. Şeytan Âbidi kaldı-
rıp yere vurdu. Öyle ki, elinde bir serçe gibi oynatıyordu. Ona, geri
dön, yoksa başına koyan gibi gövdeniden ayırtırım, dedi.

Âbid: «Beni bırak, geri döneyim. Fakat bunun aslını söyle ki, ben
niçin başta seni iki defa yaktım ve bu defa sen beni yaktın?» dedi.
Şeytan: «O zaman sen Allah için kuzmuşun, Allah beni sana muşa-
har etti. Zira Allah için bir iş yaparsın ben yenemem. Bu defa da ken-
din için ve dünyalık için kazdın. Dünyaya ve kendin arzusuna uyan, bi-
zimle bağa çıkamaz.» dedi.

İHLASIN HAKİKATI

Niyetin, amelin sebebi ve onu gerektiren şey olduğunu öğrendin.
O amel gerektiren sebep bir olursa, ona ihlâs denir; iki olursa, karış-
ık olur, ihlâs olmaz.

Koruyak olursan şu şekilde olur ki, meselâ: Allah için oruç tutmak
dilerse, fakat sağlığı için perhîz tutmak maksadıyla olursa, yahrut ik-

ihlâs kaşî olursa, yahut yemek pişirip hazırlamak zahmetinden kaçarsa, yahut başka iş olup ona mâni olmasın dersen, yahut uyuyup bir şeyi hazırlıyuyorsa; yahut kölesini azat edince nafakasından veya kökü hüvandan kurtulmayı da kast ederse; yahut da hacca giderse ve yolculuk sebebiyle güçlâ ve sağıklı olmaya niyet ederse, yahut dünyayı gezip çeşitli şehirleri görmeyi niyet ederse, yahut birkaç gün çocuk çocuk sıkıntısından uzak kalıp rahat etmesini gaye ederse, yahut bir düşmanın belâından emin olmayı kast ederse; yahut da gece namazını kılarsa ve ayağını da hırzadan korumayı niyet ederse, yahut insanları arasını da azis ve muhteşem olmak murat ederse; yahut da ders verip meclis kılarsa ve sükût eleminden ve klib darlığı sıkıntısından kurtulmayı da kastederse; yahut da Kur'an'ı yazarsa ve yazısının güzelleşmesini niyet ederse, yahut da yaya olarak hacca giderse ve kira masrafindan kurtulmaya da niyet ederse; yahut da abdest alırsa ve temizlik ve ferahlığı da kastederse; yahut da yıkanarsa ve güzel kokunsa da niyet ederse; yahut da mesicidde ifkâfâ girip ev kirasından da kurtulmayı niyet ederse; yahut bir fakirin ısrarından kurtulmak için sadaka verirse; yahut menetmekten utandığı bir fakire bir şey verirse; yahut kendisi de hasta olduğu zaman hâlini sormaya gelse diye bir hastanın hâlini sormaya giderse, yahut kendisine gücenip üzülmesin diye hastanın hâlini sormaya giderse; yahut da bunları doğrulukla maruf ve meğhur olayım diye yaparsa, rıya yapmış olur.

Rıyanın hâkmü beyân edildi. Bu düşüncelerin her biri, gerek az olsun, gerekse çok olsun ihlâs içtâl eder. Belki hâlis amel, içinde nefis için hiç nâslip olmayıp yalnız ve sadıcc Allah için olan ameldir.

Nitekim Revîdullah'tan «ihlâs nedir?» diye sorulunca: «Mahâdum Allah'tır deyip, doğru yola, emrolandığın gibi elden bırakmamaktır.» buyurdu. İnsan beşeriyet sıfatından kurtulmadan ihlâs ede etmesi hayli zordur. Bunun için ihlâstan daha zor şey olmaz, demişler. Eğer insan bütün ömründe bir adım ihlâs atsa, kurtuluğu umulur. Gerçek şudur ki, bir saf ameli, bütün gayelerden ve beğeri sıfatlardan temâzileyip meydana getirmek siddâ, necaset ile kan içinden dışarı çıkarmak gibidir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Çenderinâze, onun karında bulunan yemmiş şeylerden ve kandan halis sât içirile.» (Nahl küresh, âyet: 66).

O hâlde çare şudur ki, kalbî dünya arzusundan kesip sadıcc Allah'ın sevgisine vermektir. Tıpkı her ne yaparsa sevgisini için yapan âşık gibi. O hâlde yemek yemesi, yahut belâyı gitmesi de ihlâs olabilir. Eğer biraz dünya sevgisi galib olursa, namazında ve orucunda ihlâs olmak zor olur. Zira bütün ameller kalbî sıfatını alır. Kalb hangi tarafa eğilirse, amel de o tarafa eğilir. Mevki, makam servasında olan kimse, onun teveccühü insanlara olur. Sabahleyin yüzünü yıkayıp sırtına elbisesini giymesini, insanlar için olur. Hiçbir yerde ihlâs, ders meclisinde, hadis rivayeti meclisinde ve insanlarla ilgili olan şey-

lerde olduğu kadar zor olmaz. Zira çoğunlukla bunların sebebi insanlardan kabul görmektir.

İbâdetin niyeti insanların kabulüne öyle karışır ki, insanların kabul göstermeleri, ibâdetin kabulü gibi olur. Ya ibâdet kabulünden daha kuvvetli, ya da ondan sayıf olur. Kalbi bunun gibi düşüncelerden temizlemekten, âlimlerin çoğu âciz kalmışlardır. Ancak kendilerini muhils düşünen âhmaklar onunla aldandıp kusurlarını bilemezler. Belki âcizlerin çoğu akıllı olanlardır.

Böyüklerden biri der ki, «Ötüz yıllık namazı kaza ettim. Çünkü o namazları birinci safta kılmıştım. Bir gün namaza geç gelip arka safta kaldım. Kalbimde, namaza geç geldi derler diye mahcupiyet girdim. Benim üzerine bildim ki, benim namaza hürum ve ona devamı bğım, beni birinci safta görsünler diye insanların görmesi için imiş. Bana biriken kaza ettim.»

Bu itibarla ihlâs, anlaşılması güç ve onunla amel edilmesi daha güç olan bir şeydir. Ortaklık bulunan her şey ihlâssızdır. İhlâssız olan amel de kabul olmaz.

CAHİL İLE ÂLİMİN İBADETLERİ

Bil ki, büyük ââtlar demişlerdir ki, âlimin iki rek'at namazı, câhilin bir yıllık namazından üstündür. Çünkü câhil amelin âfetlerini anlamaz. Onun garazlarıyla karışık olanı ayırtedemez, hepeline ihlâş olduğunu sanır. Zira ibâdetteki karışıklık, altındaki karışıklık gibidir. Sarrafların kimisi bazen yanılır.

Ancak sanatında tam mehareti olan sarraflar hariç. Câhil olanlar ise, altının, rengi sarı olup altın beşminde olan şey olduğunu sanırlar. İbâdetin ihlâsını gösteren karışıklık (gıg) dört derecedir. Bazıları çok gizli ve çok zordur. Bunun kolay anlaşılması için izah ve tasvir edelim.

Birinci derece: Bir kimse namaz kılariken yanına bazı insanlar gelirse, şeytan ona, namazı güzel ki, tâdîl-i erkânı yerine getir ki, insanlar seni ayıplamasın, der. Bu zaten aşıktır.

İkinci derece: Birinci dereceyi bilip, ondan sakınan kimseye şeytan der ki, namazı güzel ki ki, onlar da sana uysunlar ve bunun için sevâp kazınsın. Bazen şeytanın bu hilelerine ağanır ve bilmez ki, uyuma sevâbe, ancak onun buşu' ve ihlâsının parıltısı başkasına geçtiğı zaman hâsıl olur. Ama kendisi ihlâş ve huşu'lu olmadığı hâde insanlar onu öyle düşünseler, sevâp onlara olur ve kendisi de müdafık-ı hı' ile muahaze edilir.

Üçüncü derece: Yalnız başına namazı insanlar arasında kıldığı gibi kılmamanın nifak olduğunu bildiğı için, yalnız başına ikem de namazı güzel kılmaya kendini zorlar ki, insanlar arasında da o şekilde

kılabilirsin. Bu çok zordur. Çünkü bu riyâdır ve bu riyâyı kendi kendine yapmış olur. Zîrâ haddikâiminde kendisi, yalnız İken yaptığı amelî, insanlar arasında yaptığı amelî gibi olmadıgına kendinden utanıp yalnız İken de namazı insanlar huzurunda kıldığı gibi kılmış olur ve bununla insanlar içinde yaptığı riyâdan kurtulduğuna sanıyor. Ama gerçekte yalnız İken de müraî olmuş olur.

Dördüncü derece: Hepsinden çok gizlidir. Meselâ: Bîr kimse yalnız İken de insanlar arasında İken de huşû' ve hudd' ile amelî yapmadığını bilir. Şeytan onun kalbine girip Allah'ın azamet ve cekkâna dâğırsen a! Yoksa kimin huzurunda olduğunu bilmiyor musun? der. Böylece o kimse tefekküre başlar, huşû' içinde olur. İnsanların gözünde rûhd ve salîhlik ile idâli görünür. Eğer yalnız İken de bu fikirler onun kalbine gelmese, bunun sebebi riyâdır, başka bir şey değildir. Fakat şeytan ona bu şekilde gösterir ki riyâ olduğu bilinmesin. İnsanları gördüğü zaman Allah'ın azametini hatırlamak fayda vermez. Belki onun yanında bütün insanların görmesiyle hayvanların görmesi bir olmalıdır. Eğer aralarında biraz fark bulursa o kimse henüz riyâdan kurtulmamıştır. Bunun misâli, bundan önce riyâ bahurunda garazlar beyânında anlatıldı. Şeytanın bu kabûl aldatmaları sonuzdur. Bu incelikleri anlamayan, ücretsiz işçi gibi faydasız can çeker gibi çalışır ve çalışması boşa gider. Onun hakkında: «Onlara Allah tarafından sanmadıkları şeyler zâhîr oldu.» (Zümer sûresi, âyet: 47) âyeti vardır.

NIYETİN KARIŞIKLIĞI

Bil ki, niyet karışık olur. Eğer riyâ niyeti, yahut başka bir maksat, ibâdet niyetine gâlib olursa cezaya sebep olur. Her iki taraf eşit olursa, ne cezaya sebep olur, ne de sevâba. Eğer riyâ, ibâdet tarafından zayıf olursa, amelî sevâbsız kalmaz.

Her ne kadar hadis ve esâirlerde: «Ortak koşan kimseye derler ki, bu amelî kimin için yapıysan, git, ondan sevâp iste deñir.» denilmekte ise, bilce doğrusu, bundan murat iki taraf eşit olduğu zamandır ki, o zaman sevâp olmaz ve sevâp isteyince, ona, «Git sevâbı ortak ettiğin kimseden iste deñir.» Cezaya delâlet eden hadislerden murad, sadece riyâ niyeti olması, yahut o niyetin gâlib olması hâlidir. Ama gerçek sebep taat ve ibâdet olup öbür taraf zayıf olursa, sevâp kalmaz uygun değildir. Gerçi sevâp niyeti hâlsiz olan kimsenin mertebesinde olmaz. Biz bu gerçeği iki defâ ile seçtik:

Birinci: Bize kesin delillerle malûm olmuştur ki, cezanın maksadı, kalbin Allah'a İyyık olmaktan uzak olmasıdır. Ayrılık isteğiyle yanmasının sebebi de budur. Ve ibâdet niyeti, saadet tohumu, dünya niyeti ve şakâvet tohumudur. Bu iki niyete uymak, o tohumların gelişmesine yardım etmektir ki, onların biri onu Hak tarafından uzaklaştırır, diğeri de yaklaştırır. O iki niyet eşit olursa, aslî sevâp olmaz. İbâdet tarafına bir karış eğilimi fazla olursa o kadar sevâp kazanır ve

yakınlığı ziyadeleşir. Öbür tarafa bir karış eğilimi fazla olursa, o kadar uzaklaşır. Eğer yarım karış bile olursa, yine durum böyledir.

İbâdet tarafına yarım karış meyli varsa, o kadar sevâp ve yakınlık ve dünyaya o kadar meyliyle hüsran ve uzaklık hasıl olur. Tıpkı şu hasta gibidir ki, sıcak ve soğuk olan şeyleri eşit yerse, hararet ve serinliği eşit olur. Eğer soğuğu bir miktar fazla yerse, serinlik galib olur ve eğer sıcak bir miktar artırsa, hararet galib olur. Günah ve taatın, kalbin aydınlık ve karanlık olmasındaki tesiri, ilaçların, beden mizacındaki tesiri gibidir. Terasi akıl olursa, ağırlık ve noksanlıkta bir serre kayıp olmaz. «Zerre kadar iyilik eden, iyiliğini bulur.» (Zümrü sûresi, âyet: 8) âyetinin mânası da budur. Ama korku ve ihtiyat yolu, iyi niyetin kuvvetli olması ve sen kendini zayıf bilmenle. O hâlde selâmet, dünyevi gayelerin yolunu tamamiyle kapamaktadır.

İkinci delil: İcma ile sabittir ki, bir kimse hac yolunda ticaret yapsa, onun hacı değil olur. Gerçi sevâbe de muhtâsırların sevâbı gibi olmaz. Zira onun esas gayesi hac olup ticaret ona tâbi olursa, onun sevâbe bâkîl olmaz. Gerçi biraz noksan olur. Ve gene Allah için savşan da böyledir; fakat savaşın iki cephesi vardır. Birinde zengin külfetler vardır ve burada ganimet malı fazla olur. Diğerinde ise fakir kâfirler vardır. Eğer savaşın, zenginlerin cephesini seçerse, onun ganimet tamamiyle boşa gitmesi mümkündür. Çünkü insan ganimet bulup bulmamak arzusu ayırdeder. Allah korusun, eğer sevâp kazanmak için böyle ayırım yapmamak şart olsaydı, dünyada hiçbir amelin değeri olmayacağından korkulurdu. Bilhassa örs ve taatî meclisi ve insanlarla ilgili şeyler böyledir. Zira bir kimse tamamiyle kendinden geçmeyince, bu ayırdan kurtulamaz. Meselâ: Onun tasniflerini başkasına izafe etseler, yahut sözlerini başkasına isnat etseler, bunu duymak istemese de duyduğu zaman işitilmeyen az bulurur.

Bu ki, sâdk ihlâs yakındır ve yüksek bir derecedir. Sâdık kemâline erişen sâddik olur. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de sâddıkları överek buyurur ki: «Onlar Allah'a verdikleri ahde vefa eden kimselerdir.» (Ahzab sûresi, âyet: 23). «Sâddiklara sâddıklarından sorulur.» Ahzab sûresi, âyet: 8). Resûlullah'a kemâl nedir? diye sual ettiklerinde: «Doğru söyleyip amelinde sâdk üzere olmaktır,» buyurdu. O hâlde sâdık mânasını öğrenmek mühimdir. Sâdk, altı şeyde doğru olmaktır. Altı şeyde tam anlamıyla doğru olan sâddik olur.

Birinci sâdk: Dilde olan sâddır. Dilde olan sâdk, ne geçmiş şeylerden, ne şimdiki hâlden haber verirken ve ne de gelecekte verdiği sözde aslâ yalan söylememektir. Bundan önce anlatıldığı ki, kalb dilde sözün kayanır. Eğer dil doğru söylerse, kalbi doğru olur, eğri söylerse eğri olur. Dildeki sâdık kemâl de bu şeyde olur.

Birincisi, ta'at yapmamalı (yanlış anlamaya meydan vermemelidir), yani kendisi doğru söylerken, insanların, gerçeğin aksini anlamlarına meydan verecek şekilde konuşmamalıdır. Ama eğer doğru söylemek iyi olmayan bir yer olursa, meselâ: Harpte, yahut erkek ile ha-

namının, yahut insanların arasını bulmak için ise olabilir. Bu yerlerde yalan söylemeye ruhsat vardır. Ancak bu yerlerde bile elinden geldiği kadar sarıh yalan söylemeyip ta'riiz yapmak (kapalı konuşmak) daha iyidir. Allah için ve hayırlı bir iş için yalan söyleyen, kasd ve niyetinde samimi olursa, sadıklar derecesinden düşmez. İkinciisi, Allah'a münacaat ederken, kendi nefisinden samimiyet istemelidir. Meselâ: «Yüzümü sana döndüm,» dediği zaman, kalbi dünyaya meylediyorsa, yalan söylemiş olur. Zira yüzünü Allah'a dönmemiş olur. «Ancak sana tapıyorum,» (En'am sûresi, âyet: 79) dediği zaman, dünya ve şehvetlerin havasında olursa, istekler, şehvetler kendisine mağlûp değil, kendisi onlara mağlûp olursa, yalan söylemiş olur. Çünkü insan neye bağlı ise onun kuldur.

Resûlullah: «Altın ve gümüş kulu helâk etda,» hadisinde dünyayı sevene altın ve gümüş kulu buyurmuştur. O hâlde dünyadan kesilmeyen Allah'a kul olmaz. Allah'a kul olunca da dünyadan azât olur. Bu azâtlığın ve hürriyetin tamamı, insanlardan azât olduğu gibi kendinden de azât olmalıdır. Şöyle ki kendisinde hiç irâde kalmamalı belki Allah'ın rızasından başka bir şey dilememelidir. Allah kendisine ne yaparsa, rıza göstermelidir. Bu mertebe tam sadık mertebesidir. Kullukta bu mertebeye kavuşmayan kimseye sadık değil, hattâ ona sadık bile demek doğru değildir.

İkinci sadık: Niyette olan sadıktır. İbâdet, Allah Teâlâ'ya yaklaşmaktan başka bir gaye ile yapılmazsa, ona başka bir şey karışmazsa ihlâs olur. İhlâs da sadık denir. Kalbinde Allah'a yaklaşmaktan başka düşüncesi olan kimse insanlara gösterdiği ibâdette yalancı olur.

Üçüncü sadık: Azimde olan sadıktır. Meselâ: Şöyle azmeder düşüncür ki, eğer kendini bir vilâyete vali yaparsam, adaletle hüküm edecekti. Eğer mahkûm olan, sadıka verecekti. Valiliğe yahut bedriyat meclisine kendisinden daha lâyık birisi çıksa ona teslim edecekti. Bu azıma, bazen kuvvetli ve bazen de zayıf ve tereddütli olur. Kuvvetli ve tereddütsüz olana azim sadığı denir.

Nitekim doktorlar, «Bu iştah yalancıdır, yâni temeli yoktur ve bu iştah doğrudur, yâni aslı ve temeli vardır ve kuvvetlidir,» diyorlar. Sadık kalbinde hayırlara azmi daima kuvvetli olan kimsedir. Nitekim Ömer (r.a.) der ki: «Hz. Ebû Bekir'in içinde bulunduğu kavme emir olmaksızın, beynamun varulmasını daha çok severim.» Zira Hz. Ömer bu hususta kendisinde kuvvetli azim bulmuştu. Bazı kimseler, kendilerinin öldürülmesiyle, Hz. Ebû Bekir'in öldürülmesi arasında bir seçim yaparlar, kendi hayatlarına seçerler. O hâlde bu kimselerle, Ebû Bekir üzerine emir olmaya ölümünü tercih eden kimse arasında büyük fark vardır.

Dördüncü sadık: Azme vefa kalmaktır. Çünkü azmi kuvvetli olan, savaşta çarına verebilir. Kendisinden daha yüksek olunce görevi ona teslim edebilir. Nitekim ahde vefa edenler hakkında «Allah'a verdikleri ahde vefa gösteren kimseler...» (Ahzab sûresi, âyet: 23) buyruldu.

Mallarını fedâ etmeye azmedip de etmeyenler hakkında ise: «Bâ-m kimseler, Allah'ın ihsanını olursa doğru yolda dağıtmaya ahdettiler. Allah fazlından onlara verince, ahdlerine vefâ etmeyip bahillik ve cimrilik göstererek yalancılardan oldular.» (Tevbe sûresi, âyet: 75) buyrulur. Tâ «Yalancılarını sebebiyle» âyetine kadar. Demek ki, Allah Teâlâ, ahdllerinden caydıkları için onlara yalancı buyurdu.

Beşinci sâdk: Zâhidde gösterdiği amelden kalbi de bir sıfat alır. Meselâ: Bir kimse yavaş yürürse ve kalbende o vekkâl olmasa, o kimse yalancı olur. Bu sâdk, kalbîn zâhirden daha güzel olduğu, yahut ikisinden de eşit olduğu zaman olabilir. Resûlullah buyurdu ki: «Kalbimi dışından daha güzel eyle ve içim de güzel eyle.» Bu sıfat üzere olmayanın gayesi riyâ olmasa da, zâhîrinin, kalbine delâlet etmesi hususunda yalancı olur ve sâdk mertebesinden düşer.

Altıncı sâdk: Din makamlarında dinin hakikatini kendinden istemeli, zühd, muhabbet, tevekkül, havi, rucâ, zevk ve rıza gibi câhîri delillerle kanaat etmemelidir. Zira bunlardan tamamen uzak hiçbir mü'min yoktur. Fakat bu hâllerin az bulunduğu kimse sayılabilir. Bu hâllerin kuvvetlice bulunduğu kimseye esadîk denir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Mü'minler ancak Allah'a, Resûlüne iman edip sonra şüpheye düşmeyencilerdir.» (Hücurat sûresi, âyet: 15) Tâ «Şüphe, onlar sadıklardır» âyetine kadar. Demek Allah Teâlâ imanı tam olana esadîk buyurdu. Bu, şuna benzer ki, bir kimse bir şeyden korksa, onun korkmamasının işaretini korkudan titremesi, retinğin sararması ve yemekten, içmekten kesilip kararsız olmasıdır.

Bir kimse bu şekilde Allah'tan korkarsa, o kimsenin korkusu doğrudur. Ama eğer günahları korkarım deyip de, o günahı bırakmazsa, ona yalancı denir. Bütün makamlarda böyle çok değişiklikler vardır. O hâlde bu altı hususta doğru olan kimse, sâdkta en üstün derecede olduğu için ona siddîk denir. Bunların yalnız bir kısmında sadîk (doğru) olana siddîk denmez, fakat onun derecesi sadîkın miktarına göre olur.

ALTINCI ASIL

MUHASEBE VE MURAKABE

Bil ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kıyamet gününde terazi kura-çağız. Asıl kimseye zulm edilmeyecektir. Herkesin yaptığı zerre miktarı iyilik ve kötülük teraziye vurulacaktır, zerreî kayb olmayacaktır. Biz insanların hesabını görmeye yetişiriz.» (Enbiya sûresi, âyet: 47).

Allah Teâlâ insanlara va'de verip kendi muhasebelerini yapmaları için: «Herkes yarın kıyamete ne hazırladığını gözden geçirsin.» (Haşr sûresi, âyet: 18) buyurur.

Hesûlullah buyurur ki: «Akıll şu kimsedir ki, dört saat zamanı elba birincisinde muhasebesini yapar, ikincisinde Allah'a minnacaktı etmekle meşgul olur, üçüncüsünde geçmi için çalır, dördüncüsünde de mübâh şeylerle uğraşır.»

Ömer (r.a.) der ki: «Hesaba çekilmeden önce siz kendinizi hesaba çekin.»

Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, sabrediniz, kendi nefis ve şehvetinizle mücadele ediniz; tâ ki, galib geleşiniz ve bu cihadda sebat ediniz.» (Al-i İmrân sûresi, Âyet: 200). Bunun içindir ki, basiretli din büyükleri, bu dünyaya ticaret için geldiklerini, muameleleri kendi nefisleriyle olacağını, kazançlarının cennet ve zararlarının cehennem olacağını, hattâ ebedî saadet ve sonsuz gıhvet (bedbahtlık) olacağını kesinlikle anlamışlardır. Bu itibarla kendi nefislerini ortak yerine koymuşlardır. Nasıl ki, insan kendi ortağıyla başta şartname yapar, ondan sonra ona göz kulak olup durumunu tecrüsüs eder, sonra hesaba çeker, eğer hıyânet etmiş ise, kınar ve cezalandırır; din büyükleri de kendi nefisleriyle bu altı makamda sebatlıdır. Bu makamların birincisi müşâreke (ortaklık), ikincisi murakabe, üçüncüsü muhasebe, dördüncüsü muakabe (kınama), beşincisi muahaze (cezalandırma), altıncısı müzahheddir (uğraşmaktır).

Birinci makam: Bil ki, nasıl ki malına teslim ettiğin ortağın, geri sana kazanç sağlamak için yardımcı olur; fakat bazen de dâşman olup hıyânete bile heveslenir ve nasıl ki, ortakla başta şartname yapar, sonra göz kulak olup devamî durumunu gözetir, sonra yaptığı alış-verişten onu hesaba çeker; din yolunda sâlik (yürüyen) olanların da, nefisleriyle olan muameleleri böyle olmalıdır. Hattâ nefis, bu hâller için ortaktan da daha mühimdir. Çünkü nefisle olan muamelelerin kazancı ebedidir. Dünya muamelesinin faydası ise birkaç günlükdür. Geçici olan her şey akıllılar yanında önemlidir.

O hâlde, madem ki insan ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevherdir, onunla hazineler kazanmak mümkündür. O hâlde onun için hesap, kitap yapmak daha mühimdir. Bu itibarla akıllı olan, her gün sabah namazından sonra bir saatini bu husus için ayırmalı; kalbini diğer şeylerden boşaltıp kendi kendine demelidir ki; bizim ömründen başka hiç sermayemiz yoktur. Bizden boş giden bir nefesin yerine başka bir nefes gelmez. Zira nefesler Allah'ın ilminde sayılı ve hesaplıdır. hiç artmaz. Ömür geçince ticarete imkân kalmaz. Fırsat bu fırsattır. Zira vakit dardır. Ahiret vakti çok geniştir, fakat orada çabılamak, yorulmak yoktur. O hâlde bugün senin gündür. Allah Teâlâ sana ömür verdi, Ecel gelirse, ne olur, bana bir gün mühlet ver, işlerimi bitireyim diye yalvarır, arzıların, Allah Teâlâ şimdi sana bu nimetli müvesset etmiştir. Ey nefsim, sakın, bu büyük sermayeyi sâî etme. Belki yarın mühlet bulmazsın ve hasretten başka bir şey kalmaz. Şimdi farzet ki, ödün ve Allah'tan birgün mühlet istedim ve o da istediğini sana verdi. Bu durumda vaktini sayı edip ken-

di saadetini kazanmamaktan daha büyük ziyan ne olur? diye nefsinin öğüt ve nasihat vermelidir.

Hadiste: «Bir gün, bir gece yirmi dört saatdır. Yarın kıyamet günde bütün önüne yirmi dört hazine koyarlar. Birisi açılınca, o saatte yaptığı iyilikler sebebiyle nâr ve sıyâ ile dolu olduğuna görür. Kalbine o kadar sevinç, neşe ve rahatlık gelir ki, eğer bu neşe ve sevinç cehennemdekilere taksim edilseneydi, cehennemde olduklarını unutarlardı. Bu sevinci, bu nûrân Allah katında kabule vesile olduğuna bildiği içindir. Diğer bir hazine açılır. Onun için müthiş karanlık ve çok pis kokular verir. Öyle ki, herkes istikrâr edip kaçar. Bu da günah saatidir, denir. Benim için onun kalbine o kadar korku, heybet, mahcubiyet ve pişmanlık gelir ki, eğer cennetliklerin kalbine taksim edilseneydi, hepsinin hayatı üzücü ve sıkıcı olurdu. Diğer bir hazine açılır ki, onda ne nâr görünür, ne de zulmek (karanlık). O, zayı etliği, hoş geçirdiği saatler. Bundan kalbine bir hazinesi olup da boynunu onu zayı eden kimseden daha çok hasret ve nedamet gelir. Bütün gününü bu şekilde saat saat kendisine göstereceklerdir.»

O hâlde kendi nefsinin hitap edip demelidir ki, ey nefsim, işte bu yirmi dört hazinayı sana teslim ettiler. Sakın, birisini boş bırakma, onun hasretine dayanamazsın. Büyük sââlar demişlerdir ki, farzedelim, takdiratını affedecekler, nihayet sevâbe kaparmış olmasın mı ve hasenat işleyen salihlerin, mütekkillerin derecesinden geri kalmaz mısın? Ve sen bu zararın hasretini çekmeyecek mısın? O hâlde bütün âzâların için nefse tenbîh edip demelisin ki, dâimî, gözüne ve bütün yedi azâmı koru. Zira demişlerdir ki, cehennemcin yedi kapısı vardır; o kapılar 7 uazılardır. Zira cehenneme girilen bunlar sebebiyle girerler. Bu âzâların günahlarını nefse hatırlatıp onu korkutmalsın, o gün yapılacak ibâdetleri ona hatırlatmalı, onu o ibâdetleri yapmağa zorlamalı ve eğer bunun aksini yaparsa, muhakkak sendi cezalandırılır diye ona korku vermelidir. Zira nefis her ne kadar serkeş olursa da nasihati kabul eder ve riyaset ona tesir eder. Bu anlattığımız muhasabe amelden önce olur.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Billâh ki, Allah Teâlâ kalbinde olanları biliyor. O hâlde ondan korkunuz.» (Bakara sûresi, âyet: 235).

Resûlullah buyurdu ki: «Akâli kimse, âlûminden önce hesabını giren ve âlûminden sonra kendisine yarayacak şeyleri yapan kimsedir.»

Gene buyurdu ki: «Önüne çıkan iş doğru ise yap, değil ise ondan uzaklaş.» Demek ki, her gün sabahleyin nefsiyle böyle muhasabe etmeye ihtiyâc vardır. Ancak tarik-i müstakimî (doğru yolu) bulanlar hariç. Hattâ onlar bile bu tür amelden uzak kalmamalıdır. O hâlde o yolda bile muhasabeye ihtiyâc vardır.

İkinci makam: Murakabe makamıdır. Murakabe, bir şeye gözcülük yapıp onu korumaktır. Nitekim ecrayı ortağa havale edip onunla şartname yaptıktan sonra ondan gafil olmayıp ona gözcülük etmek gerekiyorsa, bunun gibi nefsinin de her anda gözcüye ihtiyâc vardır.

Söyle ki, ondan gafil kalırsa kendi tabiatına dönüp tembelleşir, yahut şehvet ve arzulara uyar.

Murakabenin aşk, Allah Teâlâ'nın onun bütün hareketlerine mehtabı olduğunu, aklına her ne gelirse, hepsini bildiğini düşünmektir. İnsanlar onun dışı görüp zâhiri hâllerini bildikleri gibi, Allah Teâlâ hem onun zâhirlini, hem de bâtınını bilmektedir. Bu mertebeyi idrâk eden ve buna inanan herkesin hem dışı, hem içi edebî olur. Buna inanmazsa kâfir olur. Eğer inanırsa, aksini yapmak büyük cesaret olur.

Allah (c.c.) buyurur ki: «İnsan bilmez mi ki, Allah Teâlâ herşeye mustalidir.» (Akk sûresi, âyet: 14).

Bir bedevî Resûlullah'ın huzuruna gelip benim günahım çoktur, benim için tevbe etmek mümkün olur mu? Resûl: «Evet, mümkündür.» buyurdu. Pekî, o günahları işlerken, Allah görür mü idi? dedi. Resûlullah: «Evet, görürdü.» buyurdu. Bedevî (veya Habeshî), ah de-yip canını Hakk'a teslim etti.

Resûlullah buyurdu ki: «Allah'a, sizi görür gibi ibâdet ediniz! Siz onu görmüyorsanız, o sizi görür.» Eğer Allah'ı bütün fiillerde ve hareketlerde gözetil bilmezsen, yâni hazır ve nâzır olduğuna inanmazsan, bu iş doğru olmaz.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah sizin herşeyinizi görmektedir.» (Nisâ sûresi, âyet: 1). Belki için doğru olması, devamlı Allah Teâlâ'yı müşahade edip devamlı hazır ve nâzır bildiği zaman olur.

Büyük zâtlardan biri, müridleri içinde birini çok sevdiği için, diğerlerinin zoruna giderdi. Bunun üzerine o zât, herbirine bir kuş vererek, gidin, kimsenin sizi görmeyeceği bir yerde boğazlayın, dedi. Hepsi o kuşları tenha bir yerde boğazlayıp getirdiler. O mürid ise kesmeden diri getirdi. O zât ona: «Sen niçin boğazlamadın?» dedi. Hiçbir yeri boş bulamadım, nereye gittiysem, Allah Teâlâ'yı orada hazır ve nâzır buldum, dedi. Böylece o zât, o müridinin derecesini, diğer müridlerine bu şekilde bildirdi. Yâni o daima müşahade mertebesinde-dir, başka gaye illeti yoktur, demek isledi.

Zelha, Yusuf'u (a.s.) kendisiyle birleştirmeye çalışınca, önce kâkıp taptığı pestun yüzünü örttü. Yusuf: «Sen bir taştan utanıyorsun. Ben yeri göğü yaratan yaratıcıdan utanmaz mıyım?» dedi.

Bir kimse Cüneyd-i Bağdâdî'ye: «Sokakta kadınlara bakmaktan gözünü koruyamıyorum. Ne yapayım?» dedi. Cüneyd: «Şöyle korur-sun: Bakacağın kimseye bakmadan önce, Allah'ın sana baktığına inan.» dedi.

Hadîste gelmiştir ki: «Ada cenneti ya kimsefer içindir ki, günah işlemeye niyetlendikleri zaman, Allah'ın azametini düşünüp ondan utanışları için, o günahıtan vazgeçerler.»

Abdullah bin Dınar der ki: «Hz. Ömer'le beraber Mekke'ye gidi-yorduk. Bir yere konduk. Bir çoban koyun sürüsünü güdüyorcu. Dağ-dan inip yanıma geldi. Ömer: "Ey çoban! Bize bir koyun sat." dedi.

Çoban: "Ben köleyim, koyunlar benim değildir" dedi. Ömer: "Efendisine, birini kurt kaptı dersin. O ne bilecek?" dedi. Çoban: "Nihayet Allah bilir ya" dedi. Ömer bunu duyunca ağladı ve efendisini bulup onu satın alıp azat etti ve: "Bu söz seni bu dünyadan azat etti, Öbür dünyada da azat eder" dedi.

SİDDİKLARIN VE MÜTTAKİLERİN MURAKABESİ

Bü ki, murakabe iki derecedir: Birinci derece: Siddıkların murakabesidir. Onların kalbi Allah'ın azmetine dalmış, daima Hakkın heybetinden kırık olmaktan kurtulmaz. Onlarda Allah'tan başka bakacak şeyleri yoktur. Bu murakabe kısadır. Zira kalb doğrulunca, diğer azâlar da kalbe uyar. Bu mertebeye ulaşan kalb, mübâh şeylerden buce vazgeçer, günahlar nereden kahr. Bunun, azâlarına günahlardan korumak için tedbir ve çareye ihtiyacı olmaz.

Bunun için Resûlullah buyurur ki: Sahabâylem tek yön ve tek gaye ile kalkanın Allah bütün işlerine yetişir.» Bazı kimseler o kadar murakabeye dâlıyorlar ki, ona bir söz söylesen içtinmez; birisi yanına gelse görmez. Her ne kadar gözü görüyor, kulağı işliyor ise de böyle oluyorum.

Abdülrahîd bin Zeyd'e dediler ki, insanlardan geçip kendi hâliyle meşgul olan birini tanıyor musun? Evet tanıyorum, şimdi buraya gelecektir, dedi. Birden Ütbetül Gılam çıkageldi. Abdülrahîd ona: «Yolda hiçbir kimse gördün mü?» dedi. Hayır kimse görmedim, dedi. Halbuki onun yolu çarşadan geçiyordu.

Yahya bîn Zekerîyya (a.s.) bir hanımın yanından geçerken eliyle onu tutup yüzüstü yere döktü. Ona: «Ya Yahya niçin böyle yaptın?» dediler. Yahya, dövar sandım, dedi.

Bir kimse der ki, ok atan bir topluluğun yanından geçtim. Birisi onlardan ayrı uzakta oturuyordu. Onunla konuşmak istedim. Allah'ın zikri konuşmaktan daha iyidir, dedi. Niçin yalnız oturuyorsun? dedim. Allah ve iki meleğim benimle beraberdir, dedi. Bunların hangisi hedefi vardı? dedim. Allah'ın affettiği kimse, dedi. Yol hangi taraftadır? dedim. Göze baktı ve: «Allah'ım, senin mahlûkatının çoğu senden gâfilidir.» dedi ve hemen yürüdü.

Şebî, Süfyan-ı Sevrî'nin yanına geldi. Baktı ki murakabe ile meşguldür. Bu güzel işi kimden öğrendin? dedi. «Kadidem öğrendim, » fare yuvasını beklerken benden daha sakindir,» dedi.

Abdullah-ı Hafîf der ki, Sâir şehrinde bir ihtiyar ile bir genç devam murakabede câhuklarını bana haber verdiler. Gittim, gördüm ki, iki şahıs yüzlerini Kible'ye çevirip oturmuşlar. Üç def'a selâm verdim, cevap vermediler. Dedim ki, Allah aşkına selâmuma cevap verin. Genç olan başını kaldırıp dedi ki: «Ey İbnî Hafîf! Dünya azdır ve bu azdan da çok az kalmıştır. O hâlde bu azdan büyük nâsib al. Ey İbnî Hafîf! Yalnız o kadar boş musun ki, bize selâm vermekle uğraşıyorsunuz?» Ve başını önüne eğip gene murakabeye daldı. Ben aç ve susuz

İdim, açlığımı ve susuzluğuma unuttum. Öyle ki, içimi تمامیyle onlar tuttu. Sonra orada kalıp öğle ve ikindi namazlarını onlarla beraber kıldım ve bana bir nasihat verin, dedim.

Biri: «Ey İbni Hâlid! Biz musahbet ehliyiz. Bizim ne nasihatımız «harî» dedi. Üç gün onlarla beraber orada kaldım. Hiçbir şey yemedim ve uyumadım. Sonra dedim ki, bunlara yemin verdireyim ki, bana bir nasihat versinler. O genç başına kaldırıp dedi ki, ya kimse ile arkadaşlık yap ki, onu görmek Allah'ı hatırlatsın ve onun korkusu, heybeti kalbine düşsün ve sana hareketlerinin diliyle nasihat etsin. Velâhâzî sadıkların murakabesinin derecesi budur. Onlar تمامیyle Hakkın fikrine dalmışlardır.

İkinci derece: Âbâdîlerin ve ashab-ı yeminin murakabesidir. Bunlar, Allah Teâlâ'nın kendilerini gördüğünü bilen ve ondan hayâ edenlerdir. Fakat Allah Teâlâ'nın azâmet ve celâline dâhîp akılları gitmemiştir. Belki kendi nefislerinden ve dünya ahvâllinden haberdar olurlar. Bu şuna benzer ki, bir kimse tehada çıplak olarak çılsın, fakat bir çocuk çıkıp gelince utanır, kendini örter. Öncekiler ise, ondan peşîş ile karşılaşınca, korkusundan kendinden geçip bayılan kimse gibidir. O hâlde bu dereceye ulaşan kimse için bütün hâlleri, fikirleri hareket ve duruşları için murakabe gereklidir. Başlamak istediği her iş için nazar (dikkat) gereklidir.

Birinci: Yapacağı iş yapmadan önce, aklına geldiği gibi, murakabeye dâhîp gözetmeli ve kalbiyle olan bu murakabeyi sürdürüp hangi düşüncelerin doğduğuna ve bu düşüncelerin Allah için olup olmadığına dikkat etmelidir. Allah için olan düşünceleri gerçekleştir-meli, nefsi arzular için ise, durmalı, Allah'tan hayâ etmeli ve bu şeylere râğbet ettiği için, kendini kinamalı ve sonunda olacak kötülük ve çirkinlikleri tahdîr etmelidir. Bütün düşüncelerin başında böyle murakabe farzedir.

Çünkü hadîste: «Kulum yaptığı her hareket ve sükân için, üçüne üç defter açılır.» Birinci enişin defterle, ikinci, enasal defterle ve üçüncüsü de, aklına defterle dir. Birinci defter, yâni nâçin defterinin anlamı, ona derler ki, bunu Allah için yapmak sana farz idi; niçin nefsin isteğiyle yapıp şeytana uyduñ? Eğer bundan kurtulursan ve yaptığını Allah için yaptıysa, ona nasıl yaptın? derler. Her bir hakkın bir şarta, bir âdabı, ilmi vardır. Yaptığın iş şartına, âdabına ve ilmine uygun mu yaptın, yoksa cehâletle mi yaptın? derler. Eğer bundan da kurtulduñ ve selâmet bulursan, onu şartına, âdabına ve ilmine uygun yapmış olursan, kimse yaptın? derler. «Yâni bu iş ihâsle yapmak farz idi. Eğer Allah için yapmış isen, mükâfatını bulursun, eğer başkansa için yaptıysa, mükâfatını ondan iste, derler ve eğer dünya için yaptıysan, azâb ve cezaya düşer olursun.»

Zira sana âyet-i kerîme ile: «Hâlis dîn Alla hîçindir.» (Zümer sûresi, âyet: 3) ve «Allah'tan başka mabud edinip çağırdığınız kimse-ler, sizin gibi kullardır.» (A'râf sûresi, âyet: 194) denilmiştir. Bu mer-tebeyi anlayan her akıllı kimse, murakabeden gafîl olmaz. Esas olan

İlk akla geleni defetmektir. Eğer defetmezse, lelek doğup azim ve himmet derecesi meydana gelir. Ondan sonra kast derecesine varıp azalara sırayt eder. Resûlullah buyurur ki: «Bir iş kastettiğin zaman, Allah'tan kork.»

Bü ki, düşüncelerin hangisi Allah tarafından ve hangisi nefsi arzudan olduğunu anlamak gayet güç ve nadirdir. Bunları birbirinden ayırd edemeyen daima mülteki bir âlim ile arkadaşlık yapamazdır ki, onun marifet nûrları ona da sırayt etsin. Dünyaya haris olan âlimlerden işe kaçınmalıdır. Çünkü şeytan onları vekil etmiştir.

Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey Davud! Dünya sevgisi kendisini sarhoş etmiş âlimden bir şey sorma. Çünkü o, seni benim sevginden uzaklaştırır. Onlar kullarının yoluna kesenlerdir.» Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ, şüpheli yerlerde keskin anlayış ve şevheler galib olduğu zaman kâmil akıl kendisine hâkim olan kullarını sever.» Çünkü kemâl bu iki şeyle olur. Zira için hakikatini basiretli tefekkürle anlar ve ayırdeder ve kâmil akılla şevheleri kendinden uzaklaştırır. Bu iki idrâk birbiri için gereklidir. Şevvet ve arzuları defedecek akıl olmayan herkesin, şüpheler mahallinde tam basireti olamaz.

Bunun içindir ki Resûlullah buyurdu ki: «Bir günah işleyen kimseden bir daha geri dönmeyen bir akıl nûr aydır.» İsa (a.s.) der ki: «Ameller üç çeşittir: Biri apaçık hakikattir. Onu tereddütsüz yerine getirmelidir. İkincisi, apaçık bâtil olan ameldir, onu da tereddütsüz terk etmelidir. Üçüncüsü, mahiyeti anlaşılmayan ameldir. Onu âlimlere havale etmelidir.»

İkincisi: Amel zamanında olan murakabedir. İnsanın bütün hâlleri üç çeşitten ayrı değildir: Ya taat, ya günah veya mübahir. Günahta murakabe, utanmak, hayâ duymak ve terbe edip keffâretle meşgul olmaktır. Taatta murakabe, taat, ihlâs ve kalb huzuru ile âdab ve erkânına riayet etmek ve fazîleti olan bir şeyi terk etmektir. Mübahir murakabe, Allah'ın nimetlerinde edebî olup Allah Teâlâ'yı hazır görmek ve her zaman onun huzurunda olduğunu bilmektir. Mesel: Otururken edebî oturmak, yatarken sağ yanı üzerinde ve yüzü kibleye karşı yatmak. Yemek yerken kalbiyle tefekkür etmek. Zira tefekkür bütün amellere üstündür. Her yemekteki acııp işleri düşünmelidir: Onun renginin, şeklünün, kokusunun, lezzetinin ve biçiminin nasıl yarattığına, parmakla, ağız, dişler, boğaz, mide, ciğer ve mesane gibi yemekte kullanılan insan azalarına düşünmelidir. Gene yemeği kabul eden, hazmetmek için onu koruyan, yemeğin çıkıntısını defeden aşıları düşünmelidir. Bunların hepsi Allah'ın acııp işleridir. Bunları tefekkür etmek âlimlerin derecesidir.

Bazı kimseler vardır ki, bu acııp işleri tefekkür ettikten sonra onu yaratanın azamet ve kudretine delil getirip onun celâl, cemâl ve kemâline dalar. Bu da muvabbihilerin ve addıkların derecesidir. Bir sınıf da, yemeğe iğrençlik gözüyle bakar, kaçsa insan buna muhtaç olmayacağı, der. Bu zarûreti ve onu leat eden hakim Allah'ın kudretini

tefekfûr etmelidir. Bu da mâhidlerin derecesidir. Bir sınıf da yemeğe iştahla bakar ve iştahla daha çok nefis ve güzel yemekleri yemek için ne hazırlayacaklarına düşündürler. Bazen yemeğin pğmesine, tadına ve meyvalara bahane bulup kötülerler. Bunu bilimsyörlar ki, bu Allah'ın ıdır. İyî kötölemek sahibini kötölemektir. Bu da gafillerin derecesidir. Bütün mübahlar bu derecelerden ayrı değildir.

Üçüncü makana: Amelden sonra yapılan muhasebedir. Kul, günün sonunda bir saat kendi nefsiyle muhasebe etmeli, o günün bütün hesabını incelemeli ve sermayeyi, kârdan ve zarardan ayırmalıdır. Sermaye farslardır. Kâr ise, sünnetler ve nafilelerdir. Zarar da, günahlardır. İnsan aldanmamak ve zarar etmemek için ortağıyla sözleşme yapıp ihtiyathı davrandığı gibi, nefsiyle daha çok ihtiyatı davranmalıdır. Zira nefis yalancı ve hilecidir. Kendi gayelerini taatlara karıştırarak sana sunar ki, sen onu faydalı sanasan. Oysa o fayda değil, zarardır. Hatta bütün mübahlarda bile nefisinden hesap sormalısın, bunu niçin yaptın? demelisin.

Eğer nefsin sermayeden zarar gördüğü ise, ocdan tazminat istemelisin. Tevbe bin Semt (k.s.), büyük vallilerdendi. Kendi nefsinin hesabına çekti. Altmış yaşımda idi. Gün hesabıyla yirmibir bin beşyüz gün yapıyordu. «Eğer günde bir günah işlemiş ise, yirmibir bin beşyüz günah yapar, dedi. Bihassa bazı günlerde bin günah bile yapmış olduğunu» dedi ve feryat edip düştü. Baktılar, canını Hak'a teslim etmiş.

Fakat insanecıla kendi günahını hesaplamıyor. Eğer bir eve her günahı için bir taş koyarsa, az zaman içinde o ev taşla dolardı. Eğer Kıramen Kâtibin (insanın günahını ve sevâbını yazan melekler) günahını yamak için ücret isteseklerdi, herşeyi buna harcanmış olurdu. Kendisi birkaç def'a gafilte «Sühhanallâh» demek isteye, eline tesbih alıp sayar ve yüz kere «Sühhanallâh» dedim, der. Fakat bütün gün beyhûde sözler söyler, fakat bunun için eline tesbih alıp saymaz ki, söylediği boş sözlerin birini aştığını bilir. Bununla beraber sevâp kefesinin günah kefesinden ağır basacağını umar. Bu, akılsızlıktan ileri gelen bir şeydir.

Bunun için Hz. Ömer (r.a.) der ki: «Amellerinizi tartılmadan önce siz kendinizi tartınız.» Hz. Ömer, akşam olunca kamçıyla ayaklarına vurup bugün ne yaptın? dedi.

Hı. Aışe der ki: «Hz. Ebû Bekir vefat ederken buyurdu ki, Ömer'den daha çok sevdiğim bir kimse yoktur.»

Hı. Aışe der ki, bunun üzerine bana dönüp "Ben ne dedim?" diye sordu. Ben de, «Siz Ömer'den daha çok sevdiğim kimse yoktur, dediniz» dedim. «Hayır, benim yanımda Ömer'den daha aziz kimse yoktur.» dedi. Bu kadar şeyi bile hesaptadığı için sözünü yeniden alıp muradını ifade etti. İbn-i's-Sekim bir gün bir yük odun yüklenip dışarı çıktı. Bunu hizmetçiler yapıyor, dediler. «Nefsini demedim, bakayım nasıl olur?» dedim.» dedi. Hz. Enes der ki: «Hz. Ömer'i gördüm, bir duvarın arkasında yalnız başına durmuş kendi kendine hitap edip

diyor ki, "Vay vay! Sana Emirü'l-Mü'minin diyorlar. Allah hakkı için ya Allah'tan kork, ya da azaba hazırlan."»

Hasan (r.a.) der ki: «Nefse ıstıfâme (kınamayı) denilmesinin sebebi, kendini kınamayı niçin ilâhî iş yaptın ve niçin ilâhî yemeği yedin? dediği içindir.» O hâlde geçmiş amelleri hesaplamak mühim hususlardandır.

Dördüncü makam; Nefsi cezalandırmaktır. Bil ki, nefsi hesaba çekmezsen ve işlediği kusurlarla ilgilenmezsen, günaha cesaret bulur, sonra menâdemezsin. Belki yaptığı her şey için onu cezalandırmalıdır. Eğer şüpheli bir şeyi yemiş ise, onu açıklıkla cezalandırmalıdır, eğer namahremeye bakmış ise, ağlamak ve gös açıp dünyaya bakmamakla cezalandırmalıdır. Bütün azıları bu şekilde cezalandırmalıdır. Sebette geçen büyükler bu şekilde kendilerini cezalandırırlar!

Beni İsrail'den bir âbid bir müddet bir hücrede kaldı. Bir kadın kendini ona arzetti. Âbid o kadına yaklaşmak için ayağını dışarı attı. Sonra Allah'tan korkup tevbe etti ve geri döndüncü, bu ayak günah için dışarı çıkan ayak değil mi, ben onu tekrar hücreye girmeye lâyık görmüyorum, deyip ayağını hücrenin içine koymadı ve sonunda ayağı soğuk ve acıktan çürüyüp düştü. Yine bir âbid bir kadına elini uzatmıştı, bunun için elini ateşte yaktı.

Cüneyd-i Bağdadî rivayet eder ki, İbnü'l - Kûzberi dedi ki, bir gece ihtilâm oldum, yıkanmak istedim, fakat hava soğuk idi, nefsim tembellik gösterip dedi ki, kendini öldürecek misin? Sabret, sabah olsun, hamama gidersin. Bunun üzerine yemin ettim ki, çamaşırlarla yıkanayım ve çamaşırları kuruyuncaya kadar sırtımdan çıkarımayım. Ve öyle yaptım ve nefsim dedi ki, Allah Teâlâ'nın emrinde kusurlu davranışlarına ceza budur. Bir âbid bir kadına baktı ve sonra pişman olup bunun cezası olarak ömrü boyunca soğuk su içmemeye yemin etti ve öyle de yaptı.

Hasan bin Ebî Sînan bir manzara yanından geçerken kalbinde bunu kim yaptı dedi. Biraz sonra kendî nefsinde bu soni ilgilendirmeyen bir şeydir, bunu sormaktan maksadın nedir? Allah hakkı için bu yüzden sana bir ceza vereceğim, dedi ve bir yıl oruç tuttu.

Ebü Talha'nın bir hurma bahçesi vardı. Orada namaz kılarken bahçenin güzelliğini düşünerek kaç rekât namaz kıldığına unuttu. Bu gâfletinden dolayı bahçeyi fakirlere sadaka olarak verdi.

Melik bin Tayyım der ki, bir gün Rıyâhü'l-Kays gelip pederini sardı. İkinci namaz vakitî idi. Uyuyor dedim. Bu ne uyku zamanıdır deyip döndü gitti. Arkasından gittim, baktım ki, kendî kendine, ey boşboğaz, niçin bunu söyledin? Niçin bu ne uyku zamanıdır, dedin? Bu boşboğazlık ne işine yarar? Ahdettim ki, bir yıl kadar başımı yastığa koyup yatmayacağım, diyor ve hem gidiyor, hem ağlıyor ve bunun gibi işleri yapmaktan Allah'tan korkmuyor musun? diyor-du. Temim-i Darî bir gece uyuya kalmış ve teheccüd namazına kulamamıştı. Bunun üzerine bir yıl gece uyumamayı nezretti.

Talha (r.a.) rivayet ediyor ki, bir kimseyi gördüm, kışın kumlar üzerinde çıplak olarak yuvarlanıyor ve: «Ey maddar, gece boş ve gündüz boşun. Bu tembellik ne zamana kadar sürercek?» diyordu. O anda Resûlullah çıkageldi ve: «Ey filân niçin böyle yapıyorsun?» buyurdu. O kimse: «Ya Resûlallah; nefsim bana galebe çaldı, onun için böyle yapıyorum,» dedi. Resûlullah: «Göklerin kapıları senin için açıldı. Allah Teâlâ seninle meleklerine hitâh etti,» buyurdu. Sonra ashab-ı kirama buyurdu ki: «Bu kimседен ağnunuz alın.» Bütün ashab varıp o kimседен dua talep ettiler. Herbirine ayrı ayrı dua etti. Resûlullah: «Hepsine birden dua et,» buyurdu. O kimse hepsine dua edip: «Allahım, onlara takvayı aşk eyle, Hepsini doğru yolda sabit kadem eyle,» dedi.

Resûlullah: «Ya Rabbi, onun duasında tesfid eyle, yâni dilme bu duadan daha hayırlı dua getir,» buyurdu. Birden o kimse: «Ya Rabbi onları mekânına cennet eyle,» dedi.

Büyüklerden biri bir kadına baktı. Sonra bundan böyle gökyüzüne bakmamaya ahdetti. Ahmed bin Kays her gece parmağını kaddı tutup filân işi niçin yaptın, filân şeyi niçin yedin? diye kendine azap ederdı. Hasm ve takvâ sahiplerinin hâli bu idi. Nefsin serkeş olduğunu anlamışlarda. Cezalandırılmazsa, sahibine galebe edip onu hâlik edeceğini bilişlerdi. Onun için ona tertibe vermekten uzak kalmışlardı.

Beşvâet makam. Mücâbededir. Bili ki, bazı insanların âdeti şu idi ki, nefislerinde tembellik görürlerse, çok ibâdet etmekle ona cezalandırılırdı. İbn Ömer (r.a.) bir kere cemaatle namaz kâçırdığı için iki yûs bin akçe değerinde bir malını sadaka verdi. Yine İbn Ömer bir gün akşam namazını iki yıldız görününceye kadar geciktirdiği için iki küle azâb etti. Bunun gibi hikâyeler çoktur. Eğer nef's bunun gibi ibâdetlere boyun eğmezse, onun ilâm müceddid bir mütehidin yanında bulunmalıdır ki, onu görünce kendisi de buna râğbet etsin. Âkâdlerden biri der ki, ibâdetle tembellik yapığında, Muhammed bin Yâ-sî'a bakınca, ibâdet arzusu bir haftaya kadar benden gitmezdi. Eğer yanında bulunacak mütehid bulamazsa, mütehidlerin hâllerini, hikâyelerini okumalıdır. Biz hazırlanmış hikâyesini edelim:

David-i Tel ölmek yiyeceği zaman ömeği sayın içine ufalayıp içerdı ve: «Bununla ökmek yemek arasında cilli tane Kur'an âyetini okumak farkını buldum. Niçin cilli tane Kur'an âyetini okumaman zamanını boşa geçireyim,» derdi. Birdi ona: «Senin evinin çatısının bir direği kırılmış,» dedi. «Yirmi yıldır ben burada duruyorum, daha ona bakmadım,» dedi. Faydauz bakmayı sevmeslerdi.

Ahmed bin Zertin sabah namazından ikindi namazına kadar bir yerde oturur ve hiç bir tarafı bakmazdı. Ona niçin böyle yapıyorsun? dediler. Dedi ki, Allah Teâlâ gözü, ibret nazarıyle acap işlerine bakmak için yarattı. İbret nazarıyle bakmayana bir günâh yazılır.

Ebû'l-Derda (r.a.) der ki, hayatı üç şey için severim: Uzun gecelerde namaz kılmak için, uzun günlerde oruç tutmak için ve bütün

adleri hükmet ve nasihat olan kimselerle oturmak için. Alkame bin Kay'se, niçin dünyada bu kadar nefse azap ediyorsun? dediler. Onu çok sevdiğim için, cennetim ateşine düşmekten onu koruyorum, dedi. Dediler ki, bu kadar ibâdetler senin üzerine farz değildir. Dedi ki, gücüm yettiği kadar ibâdet ederim ki, âhirette, niçin etmedim diye hayıflanmıyayım.

Cüneyd-i Bağdadî der ki: «Sarı Sekatî'den daha azap kimse görmedim. Doksan sekiz yıl yaşadı, ömeden sırtını yere koyduğunu kimse görmedi.»

Ebü Muhammed Cerîr bir yıl Mekke'de ikâmet etti, hiç sâa edilemedi, uyumadı, sırtını yere koymadı ve ayağını uzatmadı. Ebu İskir Kettânî ona: «Bunu nasıl yapabiliyorsun?» deyince, «Hâttâmmın (kalbimin) doğruluğu zâhirime güç verdi,» dedi.

Bir kimse diyor ki, Feth-i Musallî'yi gördüm ki, ağlıyor, gözlerinden kanlı yaşlar akıyordu. Bu ne hâldir? dedim. «Bir zamanlar günahtarım için gözyaşı döktüm. Şimdi de belki o gözyaşları ihlâs ile döküldüğü diye kan ağlıyorum,» dedi. Onu rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne muamele yaptı? diye sordular. «Allah Teâlâ döktülen gözyaşları hürmetine beni azır eyledi ve buyurdu ki, melekler kırk yıllık amel defterlerini getirmediler. Çünkü onda hiç günah yoktu,» dedi. Davud-ı Talî'ye sakalını tarasını ne olur? dediler. «Baş zaman budursana, onunla uğraşırım,» dedi.

Üveys-i Karanî geceleri taksim etmişti; bu gece rûkû gecesidir deyip bir rûkû ile sabaha çıkardı. Bazen de bu gece secdâ gecesidir deyip bir secdâ ile sabaha çıkardı. Uthetü'l-Gulâm, çok mücadele ettiği için, hiç iyice yeyip içmezdi. Annesi ona: «Kendi nefesine acı,» dedi. Oher: «Ben de ona acıdığım için istiyorum ki, birkaç gün sıkıntı çekip ebedî rahatağa kavuşayım,» dedi.

Rabî der ki: «Üveys'i ziyaret etmek için yanına gittim. Sabah namazını kılıyordu. Namazdan çıkınca, dedim ki, konuşmıyayım da tesbihine mâni olmayayım. Sabrettim. Öyle namazını kılınca kadar böyle durdu, yerinden kalkmadı. Ertesi gün sabah namazını kılınca kadar böyle devam etti. Biraz gölü uykuya daldı, hemen uyandı ve: "Ya Rabbi, bu uykulu gözden ve çok yemek yiyen karımdan sana şükürüm," dedi. Bunu görünce bu bana yetişir deyip döndüm, gittim.»

Ebü Bekir-i Aynâ kırk yıl sırtını yere koymadı ve gözyaşı dökmekten gözüne kara su indi. Yirmi yıl kendini hanımından sakladı. Her gün begûz rek'at namaz onun virdi idi. Gençliğinde her gün otuzbin ihlâs okurdu. Kerez bin Vebre abdâllerden idi. Yâni gayb adamlarındandı. Onun mücadelesi gönde üç hatim indirdi. Ona, niçin bu kadar kendine zahmet ediyorsun? dediler. Dünyanın ömrü ne kadardır? dedi. Yedibin yıldır, dediler. Ya kıyâmet günün ne kadardır? dedi. Elli bin yıldır dediler. «Elli gün rahat etmek için yedi gün zahmeti seçmeyen kimdir?» dedi. Yâni eğer yedibin yıl ömrüm olsa ve sonsuz dereceyi kazanmak için onu âhirete sarfetsam, yine de az olurdu, nerede kaldı bu kısa ömrümüz.

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Bir gece Rabla'nın yanına gittim. Mührapta oturmış namaz kılıyordu. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben de onun evinde bir köşesinde namazla meşgul oldum. Sonra, ya Rabla, bizi sabaha kadar namaz kılmağa muvaffak eden Allah'a nasıl şükredelim? dedim. "Yarın oruç tutmakla şükredelim," dedi.»

Takvâ yolunda mücâhede yapanların hâlleri bunlardır. Bunun benzerleri çoktur. Anlatılan, uzun sürer. İhyâ kitabında bundan daha çok haber ve hikâye anlatılmıştır. Arzu eden ona müracaat etsin. O hâlde öğüt almalı, eğer benun gibi hâlleri yapamıyorsa, bari bu hikâye ve sıyerleri dinleyip kendi kusurunu anlansalıdır ki, kendisinde de iyi amel duygusu meydana gelsin ve nefsi kendisiyle başa çıkmaya kadar çıksın.

Altıncı makam: Nefsi azarlama ve tekdir makamıdır. Bui ki, nefis hayırdan kaçıp şerre meyletmek âdetinde yaratılmıştır. Tembellik yapmak ve şevetlere uymak eğilimi vardır. Yolsuzluğu terkedip yola gelmesi için onu bu sıfattan çevirip doğruluğa götürmemiz emrolunmuştur. Bu mertebeyi bazıları zorla, bazıları iylikle, bazıları söz ile ve bazıları da fiil ile temineder. Zira nefis öyle bir sıfatla yaratılmıştır ki, bir işte kendine yarar görse, ona yönelir. Bunun için sıkıntı ve meşakkat çekecek olursa da, bana dayanır. Fakat onun engellerinin çoğu cehâlet ve gafletten ileri gelir. Onu gaflet uykusundan uyandırıp nasihat aynasına önüne koyarsan, etkilenir ve nasihatın şeklini kabul eder.

Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Sen öğüt ver. Öğüt mü'minlere fayda verir.» (Zâriyât sûresi, âyet: 55) Senin nefsin de başkalarının nefsi gibidir. Öğüt ve azarlama ile etkilenir.

O hâlde önce kendi nefsine öğüt verip onu azarlamalıdır. Hattâ hiçbir zaman onu azarlamaktan geri durmamalıdır ve ona: «Ey nefis, akâdîlik liddiasında bulunuyorsun. Eğer sana ahmak deseler kuysun. Düşman askeri kendisini öldürmek için şehrin kapısında hazır olup öldürmek için beklerken, ayın ve öğlenece ile uğraşan kimseden daha ahmak kim vardır? Ötüm askerleri de şehrin kapısında bekliyorlar ve seni almadan gitmemeye ahdetmişlerdir ve cehennem senin için yaratılmıştır. Belki seni bugün alırlar. Eğer bugün almasarsa, nihayet almaları muhakkaktır. Ötüm be hiç kimseye, gündüz gelirim, yahut gece gelirim, yahut toz gelirim, yahut kıyam gelirim veya hut yacın gelirim diye haber etmez. Ötüm herkesi anımsı ve gayet emin olduğu zaman yakalar. Hâl böyle olunca sen azığına almazsan, çok ahmaklık olur.

Her gün bir günahla meşgulsün. Eğer Allah Teâlâ'nın senin işlediğin günahları gördüğünü bilersen, ne gayet cür'et ve çok hayasızlık olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın bilmesinden pervasız oluyorsun. Senin kölen sana böyle serkeşlik etse, ona ne kadar kızardın. O hâlde Allah'ın kınamasından ne sebeble emin oldun? Eğer onun azabına dayanmas diye düşünüyorsan, parmağını kandile tut, yahut bir saat güneş nısıcağında dur, veyahut hamamın sıcak yerinde biraz dur ki,

kendi çarşaflığını ve myıflığını bilesin. Yoksa ne yaparsan, yanına kalıp onu senden sormayacaklarını ve onun için seni sorumlu tutmayacaklarını mı sanırsın? O hâlde Allah'ın emriyle inkâr ediyorsun ve yüzyirmi dört bin peygamberi yalancı itikat ediyorsun.»

Allah Teâlâ buyurur ki: «Kötü iş yapan cemasını çekecektir.» (Nisâ sûresi, âyet: 123) Eğer Allah kerimdir, rahimdir, bana cema vermez, diyorsan, niçin bu kadar yüzbinlerce kimseyi beşâ ve sıkıntı içinde aç ve gıplak bırakır ve niçin ekmeven biçmez ve niçin dünya arzularını ve dünya malını ele geçirmek için, dünyarını bu kadar hâlelerini kullanıyorsun; Allah kerimdir, zahmetisiz benim isteğimi verir, demiyorsun? Eğer cevap olarak hâl böyle olduğuna bilirsin, fakat zahmet çekemem, diyorsan, bil ki, zahmet çekemeyen kimse yarın cehennem zahmetinden kurtulmak için biraz zahmet çekmesi lâzımdır. Bu dünyada zahmet çekmeyen o zahmetten kurtulamaz. Bugün bu kadar zahmete dayanmazsan, cehennem zahmetine ve onun azab ve ızfetine ne nasıl dayanırsın?

Servet kazanmak için sıkıntılara katlanıyor ve vücut sağlığı için câhil bir tabibin sözleriyle bütün arzularından el çekiyorsun da, cehennem hastalıktan ve fakirlikten daha zor olduğunu ve âhiret müddetinin dünya ömründen uzun olduğunu bilmiyor musun?

Eğer cevap olarak «Tevbe edip bu işten daha iyi bir işe başlamak fikrindeyim,» dersen, belki eselin tevbe edinceye kadar müsaade etmeyecek ve pişman olarak gideceksin. Eğer yarın tevbe etmek bağından daha kolaydır diye düşünüyorsan, bu çok cehalettir. Zira tevbe ne kadar kolaydır, o kadar zorlaşır ve ilim yaklaşıncı tevbe, yokuş önüne geldikten sonra hayvana arpa vermek gibidir ki, artık faydası olmaz. Senin hâlin şu kimsenin hâline benzer ki, adam ilim öğrenmek istiyor, fakat tembellik yapıyor ve yarın şehre inip tahsil edeceğim diyor. Bilmiyor ki, ilim tahsili için çok zaman gerektir. Onu tevbe ve mücahede potasına bırakmalıdır ki, pâk ve saf olup üns ve muhabbet dercesine erişsin ve yolun bütün yokuşlarını çıkabölsin. Ömrü boşuna geçip zaman ve süre kalmayınca, nasıl maksadını ele geçirebilirsin.

O hâlde nâçin ihtiyarlardan önce gençliği, hastalıktan önce sağlığı, meşguliyetten önce boş zamanını, ölümden önce hayatı ganîmet bilmiyorsun? Ey zavallı nefsim! Sana yazıklar olsun! Niçin yaz günlerinde kıy azığını hazırlayıp geçiktirmiyorsun ve Allah'ın fazlâ karamine güvenmiyorsun? Cehennem semherisinin soğukluğu kıy günlerinin soğukluğundan aşağı değildir ve cehennem azabının şiddeti de yaz sıcakından aşağı değildir. Neden bunlarda kusur etmeyip âhiret işlerinde kusur ediyorsun? Bunun ancak bir sebebi vardır. O da herhalde kıyamet gününe inanmamışın ve âhirete olan inkârını kalbinde gizlemişsin. Bu, senin ebedî helâkine sebeptir. Sana yazıklar olsun ey nefsim!..

Marifet nûrunun himayetne sığınmadan ölümünden sonra şehret ateşinin onun carına besir etmeyeceğini sanan kimse, kıy günlerinde

ehlise giymeden Allah'ın fazl ve keremiyle soğuk havanın kendisine tesir etmeyeceğini sanan kimse gibidir. Bilmiyor ki, Allah'ın fazl ve keremi, kış günlerini yaratması, ehlise yolunu göstermesi, bunları yaratıp sebeblerini rast getirmesidir. Fazl ve kerem, çamaşırsız ve ehlise seni kış soğğundan koruması değildir. Sana yarıklar olsun ey nefsim!

Günahlarından dolayı Allah Teâlâ sana gazab ettiği için seni azaba çekeceği zaman:

— Benim günahlarımdan Allah'a ne şayan olur? deme. Hâl böyle değildir. Belki cehennem ateşi senin içinde kendi şehvet ve isteklerinden meydana gelir. Nitekim hastalık, tabibin emrine muhalefetin yüzünden sana kızıya için meydana gelmez, belki zararlı yemek ve şeyleri yemekten ileri gelir.

Sana yarıklar olsun ey nefsim! Senin Hâdise tembelliğin ve şehvetlere meylinin sebebi dünyanın lezzet ve nimetlerine alıp onlara gönlü bağlamaktan başka bir şey değildir. Eğer cennet ve cennetleme inanmasan da nihayet ölüme inanırsın ve nametleri, lezzetleri ve bütün rüşahat imkânlarını geri alacaklarını biliyorsun. Ve sen bunların ayrılık ateşiyle yanacağını anlıyorsun. O hâlde isnediğin kadar bunların sevgisini kalbine yerleştirdi. Ayrılık acısı da sevgisi kadar olacaktır.

Sana yarıklar olsun ey nefsim! Dünyaya meylediyorsun. Eğer dünyayı baştanbaşa sana verseler ve yeryüzündeki bütün yaratıklar sana secde etseler, yine az bir müddet içinde ne sen kalırsın, ne de onlar. Hepiniz toprak olursunuz ve eski hükümdarları kimse anmadığı gibi, sırl de anmazlar. Nerde kaldı ki dünyadan ancak az bir şey sana verilmiş ve o da gam ve keder ve musibetler ile acılara karışık olursa. Bâki ve ebedî olan cennet ona nasıl değişirsin.

Sana yarıklar olsun ey nefsim! Eğer bir kimse bir mücevheri kırık bir sakıya satırsa, onu nasıl alaya alır, gülünç edilirsin. Dünya da kuruması yakın bir sakaadır. Onu kurumuş kabul et ve kıymetli mücevher olan ahiretin elden çıktığını ve ebedî pıymanlık kaldığını farzet.

Bunun gibi azarlamaları daima kendi nefsine eksik etmemelidir ki, lâzım olan hakkı edâ edip kendi nefsiyle nasihate başlamış olasın.

YEDİNCİ ASIL

TEFEKKÜR BAHSİ

Bil ki, Resûlullah buyurur ki: «Bir saat tefekkür, bir yıllık ihâdetten hayırlıdır.» Kur'an-ı Azim'in birçok yerlerinde tefekkür, tedebbür, nazad ve iltibar (ihret almak) emredilmiştir. Bütün bunlar tefekkürde olur. Herkes tefekkürün faziletini bilir; fakat onun hakikatini bilmey ve tefekkürün hangi hususta, niçin gerekli olduğunu ve semeresini bilmey. O hâlde bunların izahı önemlidir. Biz önce onun faziletini, ondan sonra hakikatini, ondan sonra tefekkürün niçin ge-

rekli olduğuuna ve ondan sonra da tefekkürün hangi hususta gerekli olduğunu anlatacağız.

TEFEKKÜRÜN FAZİLETİ

Bil ki, bir saati bir yıllık ibâdetten üstün olan bir şeyin derecesi çok yüksektir. İbni Abbâs (r.a.) der ki, bir kavim Allah'ın sâimî tefekkür ediporlarında. Resûlullah buyurdu ki: «Allah'ın yaratıklarını tefekkür edinle, zâtına tefekkür etmeyinle. Çünkü buna dayanamazsınız.» Hz. Âşşâ der ki, Resûlullah namaz kılariken ağıladı: «Ya Resûlallah niçin ağlıyorsun? Oysa senin herşeyini Allah affetmiştir.» Buyurdu ki: «“Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri arkasında gelmesinde, akıllı kimseler için âyetler, işaretler vardır.” (Al-i İmrân sûresi, âyet: 190) Âyet-i kerîmesi bana isnâî İken niçin ağlamıyayım?»

Ondan sonra buyurdu ki: «Bu âyet-i kerîmeyi okuyup da tefekkür etmeyene yânkılar olsun.»

İbn'ya (a.s.) «Ey Ruhu'llah: Yeryüzünde senin gîbesi var mı?» diye sorduklarında: «Evet vardır. Bütün sözleri zikir, sükûta fikir ve bîdâun nazarı (bakıp) ibretle olan kimse benim gîbedir.» dedi.

Resûlullah buyurdu ki: «Gözlerinizle ibâdetlerden pay verin.» O nasıl olur? Ya Resûlallah dediler. Buyurdu ki: «Kur'an'ı Mushaftan okumakla, tefekkür etmekle ve hayret verici hâllerinden ibret almakla.»

Ebdü Süleyman-ı Darandî diyor ki, «Dünyaya tefekkür etmek âhirette perde olan. Âhireti tefekkür etmenin semeresi hükmettir. Hükmet ise kalblerin hayatsıdır.»

Davud-ı Tai bir gece damda gök âlemâni seyredip tefekkür ederken, birden komşusunun evine düştü. Komşusu yerinden sıçrayıp kâhca sarıldı. Hırız olduğunu sandı. Davud-ı Tai olduğunu görünce, seni buraya kim getirdi? dedi. Davud: «Kendimden haberim yoktu, nasıl düştüğümü bilmiyorum.» dedi.

TEFEKKÜRÜN HAKİKATI

Bil ki, tefekkürün mânası ilim öğrenmektir. Kendiliğinden ilim öğrenilmelidir. Öğrenmek de ancak iki ilmin birleşmesi ile mümkün olur. Böylece iki ilminden aradığın ilim doğar. Tıpkı erkekle diğiden çocuk doğduğu gibi. Üçüncü ilmi de bir başka ilimle birleştiren, dördüncü ilim meydana gelir. Böylece ilimlerin birleşip çoğalmasıyla sonsuz ilimler meydana gelir. Mukaddimeler artııkça artar. Bu yoldan ilmi tahsil etmeyen kimsenin mahrum kalma sebebi, temel ilimleri bilmemesindendir. O, sermayesi olmayan kimseye benzer. Sermayesi olmayan ticaret yapamaz. Eğer temel ilimleri bilse, fakat birbiriyle birleştiremiyorsa, sermayesi olup da ticaret yolunu bilmeyen kimse gibi olur. Bunun hakikatini açıklamak uzun sürer.

Bu hususta bir örnek verelim: Âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilmek isteyen kimse, iki şeyi bilmeden bunu bilemez: Biri, devam-
lı olan şeyin geçici olan şeyden hayırlı olduğunu bilmek. Değeri de,
âhiretin devamlı, dünyasında geçici olduğunu bilmektir. Bu iki ilim
hâsıl olursa, zaruri olarak gaye olan ilim hâsıl olur ki, o da âhiretin
dünyadan hayırlı olduğunu bilmektir. Bu doğruştan maksat ma'les-
lenin dedikleri değil, belki maksat Ehl-i Sünnet ve Cemaatin şîasıdır.
Onların ihtilâfının izahı umumdur. Bu kitap ona mâsâit değildir.

O hâlde tefekkürün hakikati, iki ilim kalbte hazırlamakla ümle-
ri öğrenmektir. Fakat o iki ilimin, doğacak olan ilme nazaran birbiriy-
le mütemasip olması şartıyla. Zira iki atı çiftleştirmekle koyun doğ-
maz. Belki her cinsin iki mümasip aşi vardır. O iki aşi kalbte hazır
olmayınca fer' meydana gelmez.

TEFEKKÜR NİÇİN GEREKLİDİR?

Bu ki, insan, cehalet karanlığında yaratılmıştır. Bu karanlıktan
çıkıp kendi işlerini görmesi, neler gerektiğini bilmesi, dünya tarafına
mı, âhiret tarafına mı gitmek gerektiğini anlaması ve kendi nefsiyle
mı, yoksa Allah Teâlâ ile mi meşgul olması gerektiğini anlaması için
bır nura ihtiyacı vardır. Bütün bunları idrak etmelidir. Bu mertebe
ancak tefekkürden hasıl olan marifet nuru ile mümkün olur.

Nitekim hadiste «İnsanları karanlıkata yarattı. Sonra onların üze-
rine marifet nûruna sağta» buyurulmaktadır. Ve nitekim karanlıkata
yolunu bilmeyen kimse, çıkmaktağı demire vurarak onunla ateş
meydana getirir ve onunla mum yakmakla duruma değişir. Yolunu
seçip maksadı olan tarafa yürür. Banun gibi temel olan o iki ilim bir-
leştirilmiştir ki, düşünce marifet doğsun. O hâlde o iki temel ilim, an-
latılan taşta demir gibidir. Tefekkür ise taş demire vurmak gibidir.
Marifet ise, kalbin hâli değişmesi için ondan meydana gelen nûr gi-
bidir. Kalbin hâli değişince fiiller ve ameller de değişir. Meselâ: Âhi-
retin dünyadan hayırlı olduğunu bilince, muhakkak âhirete yönelir.

O hâlde tefekkür üç şey için gereklidir: Marifet, hâl ve amel. Fa-
kat amel hâl, hâl de marifete tâbidir. O hâlde tefekkür bütün ha-
yirların temeli ve anahtarı olduğu anlaşıncı, onun faslîci de anla-
şılır.

TEFEKKÜR SAHASI NEREDE OLUR VE HANGİ TARAF YÖNELİR

Bu ki, tefekkürün sahası sonsuzdur. Zira ilimlerin sonu yoktur.
Tefekkür bütün ilimlerde geçerlidir. Fakat din ile ilgili olmayan şeyi
anlatmak bizim için önemli değildir. İlgili olanın da tafsilâtı sonsuz-
dur. Fakat çeşitlerini kemalen anlatmak mümkün olur. Sonra bu ki,
din ile ilgili olandan maksadımız kul ve Allah Teâlâ arasında olan
muameledir ki, hak muamele kulu Allah'a ulaştırır bir yoldur.

O hâlde kufun tefekkürü ya kendi nefsi hakkında olur, yahut Allah Teâlâ hakkında olur. Allah'ın hakkında olduktan sonra da ya Allah'ın sıtı ve sıfatları hakkında olur, ya da asâip ve garîp içleri ve fılleri hakkında olur. Kendi nefsi hakkında olursa, ya Allah'ın sevmediği sıfatlar ile ilgili olur ki, onlar günahlar ve mühlîkattır (helâk edicilerdir), ya da Allah'ın sevdiği sıfatlarda olur ki, o sıfatlar kulu Allah'a yaklaştıran sıfatlar (kurtarıcılarıdır).

O hâlde bunun icmali dört şeye râci olur. Kul, sevgilisi fikrinden çıkmayın âşka benzer. Eğer fikrinden çıkarsa, onun aşkı eksik olur. Zira tam aşk hiç başka şeye yer vermeyen aştır. Bu itibarla onun aşkı, ikri sevgilisinin güzelliği ve şekli olur, yahut onun hareketleri ve ahlâkı olur. Eğer kendini düşünürse, ya sevgilisine kendisini sevdiğini şeyi düşünür, yahut sevgilisinin sevmediği bir şey olduğunu için ondan kaçınması gerekir. Aşk hükmü ile meydana gelen düşünce bu dört şeyin dışında olmadığı gibi, Allah'ın aşkının ve din sevgisinin düşünceyi de bu dört şeyin dışında olamaz.

Birinci şey: Kendi nefisini düşünüp kötü sıfatların ne olduğunu söyleyerek ondan sakınmaktır. Kötü sıfatlar da ya zahiri günahlardır, yahut kalbe olan kötü ahlâktır. Günahların da çeşitleri çoktur. Zira zahiri günahların bazıı dil, göz, el ve benzerleri gibi yedi aza ile ilgilidir. Bazısı da bütün bedende ilgilidir. Bütündeki (kalbteki) pislikler de öyledir. Tefekkür için üç ortam vardır:

Birincisi, filân iş, yahut filân sıfat kötü müdür, değil midir? Bu her yerde bilinmez, belki o tefekkürle bilinir.

İkincisi, eğer o sıfat kötü ise, ben bu sıfat üzere miyim, değil miyim? diye tefekkür etmektir. Çünkü nefsin sıfatlarına kolaylıkla bilmek mümkün olmaz, belki tefekkürle bilmek mümkün olur.

Üçüncüsü, eğer onun nefsinin kötü sıfatları var ise, ondan kurtulmanın çaresi ne ise, onu yapmalıdır. Her gün sabahleyin bir saat kadar bu şekilde tefekkür etmelidir. Başka zahiri hâlleri düşünmelidir. Meselâ bugün konusacaksa, belki gıybet ve yalana düşer. O hâlde bunlardan nasıl sakınmak mümkün olur, onun tedbiriyle uğraşmalıdır. Gene bunun gibi eğer harâm lokmaya düşmek tehlikesi olursa ondan sakınmak nasıl mümkün olur? Onu düşünmelidir. Bu şekilde bütün ahlaklarını araştırmalıdır. Bütün taatleri de düşünüp yerine getirmelidir.

Meselâ: Demelidir ki, dil zikir için ve insanları rahat ettirmek için yaratılmıştır. Ben de filân zikir yapabilirim ve filân sözü söyleyip bir kimsenin kalbini sevindebilirim. Göz de âhiret sadetini avlamak için yaratılmıştır. O hâlde filân âlime ta'zim nazariyle de filân âlîmde de tahkîr nazariyle bakayım ki, gözüm hakkını ödemiş olayım. Mal da müslümanları rahata kavuşturmak için yaratılmıştır. Onu sadaka verip hakkını edâ edeyim. Eğer ihtiyacım olursa sabr edip belâ (başkasını kendine tercih etmek) sevâbını alayım. Bunun

gibi şeyleri düşünmekten geri kalmamalıdır. Zîrâ bazen bir saat tefekkür etmekle ona bir hâtıra hâsıl olur ki, onun sebebiyle bütün ömründe günah işlemekten vazgeçer.

Bunun içindir ki, «Bir saat tefekkür bir yıllık ibâdetten üstündür.» buyurulmuştur. Zîrâ bazen bir saatlik tefekkürün faydası bütün ömrüne sürkayet eder. Zahirî günahların tefekküründen çıkınca, bâtinî (kalbî) günahlara yönelmelidir. İhlâs hususunu tefekkür edip kötü ahlâkın hâllerini düşünüp kalbinde günahlardan ve münecciyattan (kurtarıcılardan) neler mevcut olduğuna bakıp mevcut olmaya-na aramalıdır.

Bunun da izahı uzundur. Fakat mühlîkatin (helâk edicilerin) aş-ıh ondur. Bunlardan kurtulunca, maksat tamam olur. Önter tahlîlik, kibir, riyâ, haset, ırâb (bencillik), kuzgınlık, yemek hırsı, konuşma hırsı, mal sevgisi ve mevki, makam sevgisi. Münecciyatın (kurtarıcılarının) aş-ıh da ondur: Günahtan pişman olmak, belâyâ sabretmek, kaza-ya (Allah'ın emrine) rıza göstermek, nimete şükretmek, havf (korku) ve recbda (ümitte) aynı olmak, dünyadan yüz çevirmek ve taâtte ih-lâsla olmak, insanlara güzel ahlâklı olmak ve Allah sevgisine gönül bağlamak. Bunların her birinde tefekkür etmek için çok imkânlar vardır. Tefekkür de, anlatılan sıfatların ilimlerini bu kitapta anlatıl-dığı gibi bilenler için doğru olur. Mürîdîn, bu sıfatların yaradıldığı bir defteri olmalıdır. Bir sıfatın muamelesinden kurtulunca onun üze-rine bir çığır çekip başka bir sıfatla meşgul olmalıdır. Bazen bazı kimseler için bu düşüncelerin bir kısmı daha mühim olur. Zira ona daha çok müteâllî olur. Meseelâ: Akıl olan ilim bu sıfatlardan kurtu-lunca, umumiyetle kendi ilmiyle insanlara övünüp nasılsın ve bu hâ-li göstermekle mevki ve makam ister ve dış görünüşünü insanlara sôs-lû gösterir ve insanların kendisini beğenmesine sevinir. Ayıplamala-rına da şerhleyip karşılık vermeğe uğraşır. Gerçi bunların hepsi kö-tül ve çirkin sıfatlardır, fakat gizli şeylerdir ve hepsi ilme ve ferâd to-humdur.

O hâlde her zaman onlardan nasıl kurtulacağını düşünmeli ve insanların bulunup bulunmaması onun yanında bir olmalıdır. Bu merteye hâsıl olunca, onun nazarı tamamiyle Hakka münhasır olur. Bu şahadaki tefekkür tafsilâtıyla anlatılmayıp özetlendi. Bu tefekkür sonsuzdur. Demek arınsıdır ki, kulun kendi sıfatlarını tefekkür etme-si kemalen iki çeşitten ibârettir. Onun lâyukuyle tafsilâtı ise mümkün değildir.

İkinci şey: Allah Teâlâ'yı tefekkür etmektir. Allah Teâlâ'yı te-fekkür ya zâtı ve sıfatları yönünden olan tefekkürdür, ya da fiilleri ve yaratıkları yönünden olan tefekkürdür. Tefekkürün en büyük mer-tebesi zâtı ve sıfatlarıyla ilgili olan tefekkürdür. Fakat insanlar buna dayanamadıklarından ve akıllar buna ulaşamadığından şeriat onu yasaklayıp, «Zât-ı Şâhiyi düşünmeyiniz, ona anlamazsınız.» buyurdu. Bunun zor olması Allah Teâlâ'nın celâl ve azîmetinin gizli olmasın-dan ötürü değil, belki çok parlak olmasından ve insanın gözü de zayıf,

göçsüz ve çaresiz olmasındandır. Nitekim yarasa gündüz uçamaz. Çünkü onun gövdesi nâru sayıftır. Gündüz güneşe bakamaz. Akşam yaklaşıncaya güneşin ışığı sayılır. O zaman uçuşa başlar.

Avam insanlar yarasa derecesindedirler. Ama sadıklar bu bakmaya dayanırlar. Fakat onlar da her zaman dayanamazlar. Bazen onlar bile göçsüz kalır. Nami ki insan güneşe bakabilir. Fakat devamlı bakarsa kör olmasından korkulur. Bunun gibi bu bakmaya devam etmekle aklının bozulmasından korkulur.

O hâlde büyük veliler Allah'ın hakiki sıfatlarına bakarlar, ancak onları insanlara anlatmak ruhestini bulmazlar. Ancak Allah'ın sıfatlarına yakın olan sözlerle söyleyebilirler. Meselâ: Allah Teâlâ Âlîmdir, irâdedir ve söyleyicidir, derler.

Gerçi muhatap olan kimsa bundan birşeyler anlar, fakat kendi sıfatları cinsinden anlayışı için temsili ve teşbihe girer.

O hâlde ona demelidir ki, Allah söyleyicidir, fakat onun sözü senin sözün gibi değildir ki harf ve sestten oluşup bağlama ve kesinti olsun. Ona bu şekilde tâbîr edersen belki bunu kaldıramaz ve inkâr eder. Nitekim Allah Teâlâ'nın âtı senin zâtın gibi değildir. Ne evherdir, ne arazdır, ne bir mekândır, ne de bir yündedir, ne âleme bağlıdır, ne de ondan ayrıdır, ne âlemin dışında, ne de içindedir, dersin, inkâr eder. Bu mümkün olur şey değildir, der. Çünkü kendisine kıyaslayıp bu mânadan olan azametli anlamaz. Çünkü hükümdar ve sultanlarda gördüğü azamet onların taht üzerine oturması ve kullarının öteklerinde elpençe durmasıdır. Allah Teâlâ hakkında da bu hâli düşünüp onun da dünya sultanları gibi eli, ayağı, gövde, ağız ve dili olmalıdır ki azamet olsun, der. Kendinde bunları gördüğü için, sanır ki bunlar Allah Teâlâ hakkında da olmasa, noksanlık lâzım gelir. Eğer bunlardaki akıl sıvılaşmakta olsaydı, onda, benî yaratanın kanadı vardır; çünkü kanat benim gövdim kuvvetimdir. Benim gücüm ve kuvvetim olan benî yaratan Allah'ta olmaması mümkün değildir, derdi.

Demek ki insan bütün kendi nefesine kuyulduğu için, şeriat bu kabul düşünceleri yasaklamıştır. Selef (geçmiş büyükler) kelâm ilmini yasaklamışlardır. Allah Teâlâ hakkında «Serahaten âlem içinde değildir, âlemin dışında da değildir, âlemle beraber değildir ve âlemden ayrı da değildir» demeyi câiz görmemişlerdir. Belki «Allah Teâlâ hiç bir şeye benzemez, hiçbir şey de ona benzemez» mertebesiyle yetinmeyi emretmişlerdir. Bunu icmalen söyleyip tahsîlâtını bid'at saymışlardır. Çünkü insanların çoğunun aklı bunu kaldırmaz.

Bunun için bazı pygamberlere vahiy geldi ki: «Benim kullarıma, zâtıyla ilgili olan şeylerden haber vermeyin, çünkü inkâr ederler. Anlayabilecekleri kadar haber verin.»

O hâlde Allah Teâlâ'nın zâtıyla ilgili şeyleri söylememek ve bu hususta tefekkür etmemek daha iyidir. Ancak kâmil akıl ve irfân sahipleri müstesna onlar bile sonunda hayrete ve dehşete düşerler.

O hâlde Allah Teâlâ'nın asatip işleriyle onun azametine delil getirmelidir. Zira mevcut olan bütün şeyler onun azametinin mürün-

dan bîr kıvılcımdır. Bir kimse güneşe bakamıyorsa da güneşin yeryüzünde olan nûruna bakabilir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN ACAİP İŞLERİNİ TEFEKKÜR ETMEK

Bî ki, var olan herşey, Allah Teâlâ'nın yapandır ve her biri had-dizatında asuip bîr iş ve garip bir yapıdır. Yer ve gök zerrecelerinden bir zerre yoktur ki, kendisini yaratan Allah Teâlâ'yı ilân-ı hâliyle tesbih ve takdis edip işle tam kudret ve sonsuz ilim, demesin. Bunun-
rın sayılması imkân dışıdır. Eğer deryalar mürekkep olsa, ağaçlar ka-
lem olsa ve bütün insanlar kâtip olsa ve uzun zaman bunu yazmakla meşgul olsalar, ancak gerçeğin çok azını yazabilirler.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «İlahîm, de ki: Rabbinin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbinin sözleri bitmeden deniz bi-
ter. Onun bir mislini de getirsek yine biter.» (Kahf sûresi, âyet: 109) buyurulmaktadır. Fakat icmalen şöyle bîl ki, yaratıklar bî ki kısımdır: Bir kısmını biliriz, fakat onu düşünmeyiz.

Nitekim buyurular: «Çiftleri yerdem biten şeylerden, insanlardan ve bilmedikleri şeylerden yaratan Allah herşeyten münezzehtir.» (Ya-sin sûresi, âyet: 36). Bizim bildiklerimiz de bî ki kısımdır: Biri arz, kûr-
sî, melekler, cinler ve bu cinsten olan şeyler olup onları gözle görmek mümkün değildir. Bunların tefekkürü az ve kısıdır.

O hâlde biz yalnız gözle görülebilenleri anlatacağız. Onlar gök-
ler, ay, güneş, yıldızlar, yer ve yerde olan dağlar, sahralar, deryalar, çehirler ve dağlardaki cevherler, madenler ve yeryüzündeki çeşitli bitkiler ve karada ve denizde olan insandan başka çeşitli hayvanlar, —insanın hâlleri ise hepsinden daha gariptir— ve yerle gök arasında olan bulut, yağmur, kar, dolu, yıldırım, şimşek, gök kuşağı ve hava-
da meydana gelen işaretler gibi. İcmalen bunlardır. Bunların her bi-rinde çeşitli tefekkürlere imkân vardır. Zira bunların her biri Allah'ın garip işleridir. Her birinde nice âyetler ve nice hâller mevcuttur. O hâlde bîs onların bazısına bîras işaret edelim. Bunlar, Allah'ın işaret-
leri olup onlara bakıp tefekkür etmeyi bize emir buyurmuştur.

Nitekim Kur'an'da «Göklerde ve yerde üzerinden geçip de bak-madıkları nice âyetler vardır.» (Yusuf sûresi, âyet: 105). Başka bir yerde de: «Göklerin ve yerin melekûtundaki Allah'ın yaratıklarına niçin bakmazlar?» (A'râf sûresi, âyet: 185). Diğer bir yerde de: «Gök-
lerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün herbiri ardında gel-mesinde oluştukları akıl sahipleri için âyetler vardır.» buyurulmakta-
dır. Kur'an'da bunlar gibi âyetler çoktur.

O hâlde bu âyetlere bakıp kâinatın olan âlâmetleri, işaretleri dü-
şün. Birinci işaret sana yakın olanadır. Önce Allah'ın âlâmet ve ce-lâlini görmek için kendi nefisine bakmalısın.

Âyet-i kerimde: «Sizin içtihadınızdadır, niçin görmüyorsunuz?» (Zariyat sûresi, âyet: 21) buyurulmaktadır. Yâni kendine bak ki, öc-
ce sendi bîr damla sudan yarattı. O suyu babanın beline ve annenin

göğüsüne yerleştirdi. Sonra ona senin için yaratış tohumu yaptı ve şehveti kadın ve erkeğe musallat etti ve ana rahminde yer yaptı ve baharın suyunu oraya tohum yaptı. Sonra şehvet ve arzuya emredip o tohumu o yere ektili ve hayız kanından o tohumu su verdi. Sonra insanı nutfe ile hayız kanından yarattı. Önce bir uyuşmuş kan parçası yaptı. Sonra mutfa denilen et parçası yaptı. Sonra ona can verdi. Bundan sonra aynı su ve aynı kandan deri, et, sinir ve kemik gibi değişik şeyler ortaya çıkardı. Bundan sonra bütün asklara biçim verdi: Baş yuvarlak yaptı, iki uzun el yarattı ve her birinin başında beş parmak yarattı. Ve içerde de mide, ciğer, dalak, öd, rahim ve bağırsak yarattı. Her birini ayrı bir miktarda yarattı. Ve bunların her birinde birçok taksimatlar meydana getirdi: Her parmağa üç boğum yarattı ve her askıyı ettten, deriden, damardan, sinirden ve kemikten terkip eyledi. Bir cevziden büyük olmayan göğü yedi tabaka halinde yarattı. Her tabakasını ayrı bir sıfatla yarattı. Eğer yalnız göğün hâlleri anlatılrsa, nice kâğıtlar karalanır. Önden sonra kemiklerine bak ki, onu bir damla sudan nasıl sağlam ve sert yaratmış ve her birine bir ayrı biçim ve ayrı bir miktar vermiştir. Bazısını enli, bazısını içi boş, bazısını içi dolu yapmış ve birbirleriyle en güzel şekilde birleştirmiştir ve her birinin miktarında, şekilde görünümünde bir hikmet hattâ birçok hikmetler yaratmıştır. Sonra kemikleri senin bedenine direk yapmış ve hepsini onun üzerine hına etmiştir ve o kemikleri de yekpare yapmamıştır. Zira o zaman sırtı iki kat edip eğmek mümkün olmazdı. Eğer onları dağınık ve birbirlerinden ayrı yaratıyadı, ayakta durmak mümkün olmazdı.

Bunun için eğilmek imkânı olması için onları omurlar halinde yaptı ondan sonra birbirleriyle mütenasip eyleyip birleştirdi. Ve lüzumu halinde yekpare gibi doğru durabilmesi için de, onların üzerine sinirleri, damarları sarıp sağlamlaştırdı. Her omurun ucunda damar gibi dört çıkıntı yaptı ve altında omurda da dört çukur yaptı ki, o çıkıntılar çukurlara girip yerleşmiş ve omurların her tarafında kanat gibi şeyler çıkardı ki, o omurlara sardın sinirler sağlam olup ona dayanmış ve başın tamamını ellibeş parça kemikten yarattı ve o parçaları birbirine ince bağlarla birleştirdi. Böylece başın bir tarafına bir zarar gelirse, gerisi selâmet üzere kalıp tamamı kırılsın. Dişlerin bazısının başın yassı yarattı. Onunla lokmaları öğütüp ufalar. Bazılarını da, yemekleri kesip parçalayıp, o doğırman gibi dişlere ulaştırmak için keskin yarattı. Sonra boynu yedi parça omurdan yarattı ve damarlarla sinirleri sarıp sağlamlaştırdı ve başı onun üzerine koydu. Sırtı da yirmidört parça kemikten yaratıp boynu da onun üzerine koydu. Göğüs kemiklerini enli ve yassı yaratıp bu omurlar ile birleştirdi. Diğer kemikleri de böyle yaptı.

Bunun izahı uzundur. Hâlasen: Senin bedenin ikiyüz kırksekiz parça kemikten yaratılmıştır ve her birinde bir hikmet yaratmıştır ki, senin için kolay olsun, perişan olmasın. Bütün bunları bu önemsiz sudan yarattı. Eğer o kemiklerin biri eksik olursa, yapmak istediğin işi tamamlamaktan âciz kalırsın. Eğer biri fazla olursa, gene âciz ka-

İnsân. Demek ki bu kemikleri ve uzuvları hareket ettirmeye muhtaç olduğun için senin bütün azklarında beyrûz yirmiyedi edale yaratıldı.

Adale, balık eti denilen ettir. Bunların her birini balık biçiminde yapıp ortasını şişkin ve kalın, ucunu da ince yaptı. Bunlarını ufak ve basırlarını irtı yapıp ve her birini etten, deriden ve zardan terkib etti. O zar onun kılıfıdır. Onun yirmi dördünü, gövdesi ve gözkapaklarını hareket ettirebilsen için yarattı. Gerisini de bu usûl üzere yarattı.

Bunun da izahı uzundur. Sonra senin bedeninde üç havuz yarattı ve o havuzlardan bedenine ırmaklar açtı. O havuzların biri beyindir, ondan sınır ırmaklarını çıkardı ve hareketin kuvvetleri onlardan akar. İkincisi ciğerdir. Ondan yedi aşıya damarlar uzatıp o damarlardan bütün bütün cieme gıda gider. Üçüncüsü yürektir. Ondan da bütün becene damarlar gönderip, hayvani ruhun bu kanalla bütün vücûda gitmesini sağlamıştır. O hâlde bu azkların her birinin nasıl ve niçin yaratıldığını düşün. Gözü anlattığımız gibi yedi tabakadan ve en güzel biçimde ve renkte yarattı. Gözün tozunu silip temizlemek için gözkapaklarını yarattı. Kirpikleri doğru ve siyah yaratıp onu güzelleştirdi ve gözün görmesine kuvvet kazandırdı. Bir toz girdiği zaman, göze ulaşmaması için kirpikleri birbirine geçirirsen ve onların arasından bakabilirsen ve yukarıdan gelen toz ve çöplerden kirpikle korunursun.

Daha acayip güdür ki, göbebeği bir mercimek tanesinden büyük olmadığı hâlde, yer ve gök bu kadar azamet ve genişliği ile ona sığmaz olur. Bir anda gövde açmakla bu kadar uzak mesafede olan görüşünü görebilirsin. Eğer gözün görmesinin ve aynada meydana gelen görüntüsünün incelikleri ve acayiplikleri anlatılacak olursa, cilt cilt kitaplar yazılır.

Sonra kulağı yarattı ve hiçbir hâşerenin içine girmemesi için, onda tır acı su yarattı. Sonra sesleri toplayıp kulak deliğine iletmek için kulak kepçesini yarattı ve kulak deliğini ıncığı, yokuşlu yarattı ki insan uykudaken bir hâşere girmek istese, yolu zor olsun ve dolaylı hareket ederken uyansın onu kendinden defetsin.

Eğer ağızda, burunda ve diğer azklarda olan acayiplikleri izah etmekle meşgul olsak söz uzar. Bundan maksat bu kabili acayiplikleri anlamak yolunu öğrenip her birinin niçin yaratıldığını ve onunda Allah'ın hikmet, azamet, lütuf, rahmet ve kudretini anlayıp baştan ayağa kadar hepsinin acayip hâller olduğunu bildirmektir.

Bilhassa içerdeki idrak hazineleri, beyin ve beyine konan his ve hareket kuvvetleri hepsinden daha acayıptır. Hatta göğüstakiller ve karıncakçılar daha da acayıptır. Mideyi, dalma kaynayıp içinde yemekler pişen bir tencere gibi yarattı. Ciğer o yemeği kana tahvil eder. Damarlar o kanı yedi aşıya ulaştırır. Öd (safra kesesi) safra yapan o kanın köpüğünü alır, muhafaza eder. Dalak, sıvı (lenf) yapan o kanın lifini alır. Böbrek, o kandan ayrılan suyu alıp mesaneye gönderir. Rahmin ve tenasül uzuvlarının acayiplik ve gariplikleri de böyledir.

İnsanın bütününde, görmek, kılmak, akıl, ilim ve bunların sonsuz benzerleri gibi acayip mükâmler ve garip kuvvetler yarattı. Sübhanallah! Şuna şaşılır ki, eğer bir ressamın devarda yaptığı güzel bir resmi görürsen, onun ustalığına hayret edip ona översin. Fakat ah-hirde ve bütünde bir damla sudan meydana gelen bu kadar resimlerin, nakışların ne kalemîni, ne de ressamın göremiyorsun ve ressamın azametinden hayret etmiyorsun; onun kemâl, kudret ve ilminden dehşete düşmüyorsun ve onun kâmil rahmetinden ve âfetlerinin çokluğundan tasacilâ etmiyorsun. Ana rahminde iken, senin gıdaya ihtiyacın vardır. Ağzın açarsa, belki hayız kana maddede ölçüsünden fazla gelir ve seni didürür diye, gıdaya göbek yoluyla tertip eyledi. Rahimden çıkınca, göbek yolunu kapatıp ağız yoluna açtı. Zira annesi gıdayı miktarınca verebilir. Sonra senin vücudun çocukluk çağında zayıf ve nazık olup yemeğe dayanmadığı için, gayet lâtif olan annenin sütünden sana gıda yaptı ve annenin göğsünde memeler yarattı ve memenin başında ince delikler meydana getirdi ki, süt çok gelip ızdırıp vermesin ve annenin göğsünde bir boyarsa meydana getirdi, salılda kan olan o sütü, kırmızı renginden beyaz renge çevirip temiz ve lâtif olarak onu sana gönderir. Annene şefkat verdi. Şöyle ki eğer bir saat aç kalsan, onun sütü ve karanı kalmaz. Sonra süt emmek için dişe ihtiyaç olmadığı için diş yaratmadı ki, annenin gösünü yaralamasın. Yemek yiyebilecek zaman gelince vaktinde sana diş yarattı ki, sert olan yemekleri yiyebileşin.

Bütün bu kudretleri görüp de Allah'ın ammeti karşısında dehşete düşmeyen, onun kâmil lûtaif ve şefkatinden hayrette kalmayan ve onun cemâl ve celâline âşk olmayan basiretsiz ve âmâdır. Bu hususları düşünmeyip tefekkürü sanat edinmeyen gafildir ve hayvanların tabiatındadır ve kendisine verilen, en kıymetli şey olan akli zayıf etmiş olur.

Zira acıkınca yemek yemek, kınaca başkasına zarar vermek ve hayvanlar gibi Allah'ın marifet bahçesinden mahrum olmaktan başka bir şey bilmez. Basiret sahiplerine bu anlatılan miktar yetiştir. Anlatılan acayiplikler sende olan acayip işlerin binde biri de değildir. Bu acayipliklerin çoğu sıvrisinekten file kadar hayvanların çoğunda mevcuttur. Bunun izafı uzun sürer. Bu anlatılanlar ancak pek azdır.

BİR BAŞKA (ALÂMET)

BİTKİLERDE HİKMETLER

İbret alacak bir şey de yeryüzü ve onda yaratılanlardır. Eğer kendi nefsinde olan acayiplikleri seyretmekten bir derece daha ileri gitmek istiyorsan, yeryüzüne bak, Allahü Teâlâ nasıl onu yaymış; cefafine geniş yapmış; —ne kadar giderse, sonuna varamazın— sükrûnet bulup oynamaması için dağları ona çivi yapmış; sert taşlar içinden leziz sular çıkarmış. Böylece su yeryüzüne tedricî olarak çıkup akıyor.

Eğer o sert taşlar onu tutmasaydı, birden çıkıp her tarafı su altında bırakırdı, yahut ekimleri su basardı. Gene bahar mevsiminde düşün ki, bütün yeryüzü sert iken yağmur almakla nasıl hayat bulup güzellik kazanıyor ve yedi güzel renk bağlıyor. Ve bütün çiçekleri düşün ki, her birini bir renkle ve bir biçimde yaratıp birbirinden daha güzel yaptı. Sonra ağaçlara ve ağaçlarda olan meyvelara bak, te-fekkür et ve her birinin güzelliğini, biçimini, tadını, lezzetini, kokusunu ve faydasını düşün.

Hattâ hiç önem vermediğin otlara bak ki, onlarda nice faydalar saklıdır. Bazıları acı, bazıları tatlı, bazıları tuzlu ve bazıları ekşi yaratmıştır. Biri hastalık, biri sağlık, biri hayat verir ve biri de zehir olup hayatı götürür. Gene biri safrayı harekete geçirir; biri safrayı keser; biri damarların sonunda serdayı (lendi) çıkarır; biri dardayı harekete geçirir: biri sıcak; biri soğuk; biri yağ; biri kuru; biri sert, biri yumuşak; biri uyku getirir; biri uykusuz bırakır; biri neşe getirir biri üzüntü verir; biri sana gıda olur; biri hayvanlara gıda olur ve kuşlara yem olur. Düşün ki, bunlar nasıl şeylerdir ve bunların her birinde ne kadar acayiplikler vardır. Böylece bütün akılların dehşete döndüğü kâmil kudreti görürsün. Yerin acayipliklerinin bir kısmı bunlardır, tamamı ise sonsuzdur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

YERALTİ MADENLERİ

İhtes alacak diğer bir şey de, dağların ve yerin altında gizli bulunan kıymetli ve önemli emanetlerdir. Onlara madenler denir. Bazılarını ziynet ve süs içindir: Altın, gümüş, lât, firuze, yeşim ve bilyür gibi. Bazıları da alet ve edevat yapmak içindir: Demir, bakır, pirinç, tanc ve kalay gibi.

Bazıları da başka işlere yarar: Tuz, kükürt ve nefî yağ gibi. Bunların en apağını tuzdur ki, yemekler onunla hazm olur. Eğer bir şehirde tuz bulunmazsa, bütün yemekleri tatsız kalıp bozulur ve bütün insanlar hasta olur ve hattâ ölürl. O hâlde Allah'ın lütuf ve rahmetine bak ki, gıda olarak sana yemek yarattı ve onun lezzeti ve tadı için tuz yarattı. Bunu da yeryüzüne yağın yağmardan bir yerde biriktirip saf sudan meydana getirdi. Bu âyetler de pek çok olup daha öncekiler gibi sonsuzdur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

HAYVANLAR

İhtes alacak diğer bir şey de yeryüzündeki hayvanlardır. Ovarın bazıları iki ayak üzerinde, bazıları dört ayak üzerinde bazı da ayaksız yürür. Bunlar, birbirinden daha mükemmeli ve daha güzeldir. Her biri için gerekli olan herşey verilmiştir ve gıdasına nasıl elde edeceği,

yavrusa bilyüdüncüye kadar nasıl besleyeceği ve yuvasını nasıl yapacağı kendisine öğretilmiştir. Karıncaya bak ki, vaktinde gıdasını nasıl topluyor. Topladığı buğdayları bütün bırakmasa, çürüyüp yok olacağını bilir. Onun için ikiye bölüyor. Arpayı bütün bırakmasa çürümeyeceğini bildiği için, onu ikiye bölmek. Ve ürümeye bak ki, yuvaya için nasıl hendese (geometri) kurallarına uyuyor. Önce ağız tükürüğünden ip büküyor ve duvarda iki köşe seçip birinden başlayıp öbürüne götürüyor ve iplek tükürüncüye kadar devam ediyor. Ondan sonra arkasını işlemeye başlıyor. Gerdığı tellerin arasını eşit yapıp barmam uzak, bazısını yakın olup biçimsiz olacak şekilde örüyor. Ondan duvarın bir köşesinde bir telden asılıp sineği kendine gıda yapmak için uğrmasına bekliyor. Sonra uçar sineğin üzerine atılıp avlıyor ve hanlıdığı telli eline ve ayağına sarıp kaçmasından emin oluyor. Sonra onu bir tarafa koyup bir başkasına bulamaya çalışıyor. Ve arıya bakın ki, evini altıgen yapıyor. Eğer dörtgen yapaydı, kendi şekli yuvarlak olduğu için evinin köşeleri boş kalıp bozulardı. Bütün şekiller içinde de altıgenden başka yuvarlağa yakın şekil yoktur. Bu da hendese (geometri) kurallarıyla ibbat etmişlerdir.

Gene banum gibi, o âlemleri yaratan Allah'ı Teâlâ kendi lütf ve rahmetiyle basit bir hayvan olan sıvrisineğe o kadar inayetleri vardır ki, gıdasının senin kanun olduğuna ona bildirip ona bir ince, beşkin ve içi boş bir hortum yaratmıştır, onu senin ağızına batırıp kanını çekiyor ve ona böyle bir idrâk verdi ki, onu yakalamak için elini hareket ettirirsen, hemen hareketini duyup uçar. Ve uçup kaçmak için ve çabuk geri dönmek için ona ince bir kanat hâfifetmiştir.

Eğer onun aklı ve dili olsaydı, Allah'a o kadar şükrederdi ki, bütün insanlar hayrette kalırdı. Fakat gene o baştan ayağa kadar ilâhî hâliyle şükür ve tesbîhle meşguldür. Âyet-i kerîmede, «Fakat siz onların tesbîhini anlayamazsınız.» (İsrâ sûresi, Âyet: 44) buyurulmaktadır.

Allah Teâlâ'nın böyle acayip işleri sonsuzdur. Bunların yüzünde birini bilip öyleyecek cesaret ve güç kimde vardır? Bu hayvanlar, onların garip bilimleri, mütemasip asılları hakkında ne dersin? Onları kendileri mi yarattı? Yoksa sen mi yarattın?! Allah Teâlâ noksan her şeyden münezzehtir.

Bu kadar açık delilleri, acayip işleri görmeyen nice göçleri ânâ etti ve bunları zâhiri gözüyle görüp gördü gözüyle ibret almayan nice gövülleri gafli etti. Ocuların kulakları önemli şeylere sağır, hayvanlar gibi cesten başka bir şey duymazlar; harf ve şekli olmayan kuşların tesbîhini anlamazlar. Göçleri, görülmeli önemli olan şeyleri görmekten uzaktır. Beyaz üzerindeki siyah yarıdan başka bir şeyi görmeyen, Allah'ın kudretinden yuzulan Bâhi yarıları bakmazlar. O yuzalar harf ve kelimelere değildir. Ve kâinatın olan serrelerin zâhirinde ve batinında yarı olan yarıları anlamazlar. Ve şu karınca yuvasındaki serreden büyük olmayan karınca yumurtasına bakmazlar ve açık bir dile ne dediklerine kulak vermezler.

Diyorlar ki: Ey gafil, eğer bir kimsa bir davara bir şekil çışe, onun nakışındaki ustahğünden ve sanatındaki meharetilinden hayret edersin.» Beri gel ve bana bak, gör ki ressamlık, nakkaşlık nasıl olurmuş, diyor: Başlangıçta ben bir zerre-den büyük değil iken benden kasınca yapıyor, sonunda azkıları nasıl ayırtıyor. Bana baş, yürek, el, ayak ve diğer azkılar yaratıyor ve başındaki beynimde nasıl odamlar ve hazineler yapıyor. Ve hırına tatma duygusu, hırına koklama duygusu, hırına ışıltıma duygusu ve hırına da görme duygusu veriyor. Başın dış kısmında da nice manzaralar meydana getiriyor. O manzarada kaş, ayna gibi gös, gös için ağır çukurları yaratıyor ve benden el, ayak meydana getiriyor ve içimde yemeklerin hazını için bekleme yeri ve dışarı atılmasa için de yer yaratıyor. Ve hepsinin âlet ve imkânına yarattıyor ve hizmet kemeri belime bağlayıp sırtına alıyah elbise giydirtiyor ve beni, senin için yaratıldığımı sandığın bu dünyaya getiriyor ki, senin gibi onun nimetlerini tadıyıp seyredeyim. Hattâ send benim emrime veriyor: Gece gündüz toprağı sürer, tohumunu eker ve su verip buğday, arpa ve badem içi ve ceviz içi gibi mahsulatı elde edersin. Onları nerede ambar edersen, bana oranın yolu öğretilir. Kendi evimde dururken yer altında onun kokusunu alırım ve haberin olmadan ona hazır olurum.

Bazen sen bir yıllık anağı sahip olmasan ben daha fazlasına sahip olur, onu sağlam saklarım. Eğer gıdamı kurutmak için dışarı çıkarırsam, Allah'ın bana verdiği ilham ile yağmur yağmadan başka bir yere taşırım ve sen harmanımı dışarda bırakırsın ve haberin olmadan sel ve yağmur gelip onu yok eder.

O hâlde bir zerre miktarından bu kadar güzelliğe meydana getiren, benim zahmetimi çekmek için senin gibi kimseleri ziraat edip mahsul toplamak hizmetine sevkeden ve kalb zahuru ve gönlü rahathığı içinde yememi sağlayan Allah'a nasıl şükretmeyeyim. İster büyük, ister küçük, hayvanlardan insan-ı hâliyle yaradanına hamd ve senâ yapsunayan hiçbir fert yoktur. Hattâ böyle olmayan hiç bitki de yoktur. Ve hattâ cansız da olsa kâinatla böyle hamdetmeyen hiç bir zerre yoktur. Fakat insanlar bunların sesini duymazlar.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz onlar duymazlar,» ve gene: «Onu (Allah') tesbîh etmeyen bir şey yoktur; fakat siz onların tesbîhini anlayamazsınız,» buyurdu. Bu da, sonu olmayan ve mahi mâmûn olmayan bir acayipler âlemidir.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

DENİZLER

Denizlerin her biri, karaları kuşatan okyanuslardan bir parçadır. Eddân karalar, deniz ortasında bir ada gibidir. Hadîsine: «Karalar, deniz ortasında bir tavla gibidir» buyurulmaktadır. Yeryüzündeki acayipliklere haktıktan sonra deniz acayibîliklerine bak. Denizler, karalardan büyük olduğu gibi acayibîlikleri de böylece fazladır. Zira kara-

da bulunan her hayvanın bir benzeri de denizde vardır. Fakat denizde bulunan çok hayvanlar vardır ki, onlar karada yoktur. Onların her birinin şekli, yaşayışı ayrıdır.

Kimisi göze görülemeyecek kadar küçük, kimisi de o kadar büyüktür ki, gemi yolcuları üzerine çıkıp ona kara salırlar. Üzerine ateş yaktıkları zaman ateşin etkisini duyup hareket edince, hayvan olduğunu anlarlar. Denizin acayiblikleri hakkında anlatılması imkânsız kitaplar yazmışlardır. Diğer hayvanlardan ayrı olan denizin dibinde kabuğu sedel olan bir hayvan yarattı ve ona İlhams ile, yağmur yağdığı zaman sahile gelip kabuğunu açmasını bildirdi. Yağmur damlaları, suyunun ana rahmine düşmesi gibi kabuğun içine düşer. O damlalar onun içinde büyüyüp olgunlaşır. Ve o secret cevherini inci sıfatında yarattı. Böylece onun kuvvetinin sırayetliyle uzun zamanda bir damla bir inci oluyor. Bazıları ufak, bazıları iri oluyor.

Böylece onlardan çeşitli süsler, ziynetler yapılır. Denizin içinde bitki şeklinde kırmızı bir cevher bitirdi. Bu bitki değil, mercandır. Ve denizden sahile bir cevher düşürdü ki, ona amber denir. Hayvanların acayibliklerinden başka, bu kabil acayib cevherler de sonsuzdur ve gemicilere gemi yürütmeyi, suya batmayacak şekilde, biçimini, uygun ve ters rüzgârları bildirir. Yüktuları da gemicilere yol gösterici yaptı. Her taraf deniz olup hiçbir işaret olmadığı zaman, onlarla yolunu bulur. Mapeinden daha garib suyun şekil ve görünüşünü lâtif ve becrak kılıp cisimlerini (moleküllerini) birbirine bağı olarak yaratmasıdır. Bundan daha acayibi de hayvanların ve bitkilerin hayatının ona bağı olmasıdır. Bir içim suya muhtaç olup da bulamadığın zaman, bütün dünya malını ona değişirsin ve eğer bir içim içinde düşmüşken dışarı çıkmazsa, dünyayı verirsin. Bülâse deniz acayiblikleri de sonsuzdur.

BİR BAŞKA AYET (ALÂMET)

HAVA VE ORADAKİ ŞEYLER

Hava da dalgalı bir denizdir. Onu dalgalandıran rüzgârdır. Hava, göze görülmeyen ve gözün görmesine engel olmayan lâtif bir cismidir. Hava ruhun gıdasıdır. Yeme ve içmeye günde bir defa ihtiyac düşer. Ama az bir zaman nefes alıp hava geldiği içine ulaşmazsa, ölürsün. Oysa bunun farkında değilsin.

Havanın diğer bir özelliği de gemilerin, cisimlerin batmamasını sağlar. Bunun izahı uzundur. Havaya dikkat edin, göze varmadan önce neler yaratılmıştır: Bulut, yağmur, kar, yıldırım ve şimşek gibi. Lâtif hava içinde meydana gelen koyu buluta dikkat et, bazen denizden meydana gelip su buharını taşıır. Bazen beyaz olur ve dağların yanında meydana gelir. Bazen de havanın kendisinden meydana gelir. Ve dağlardan, denizlerden ve çeşme sularından usuk olan yerlere

damla damla ve tedricî şekilde su döker. Her damla doğru bir istikamette kendisine tâyin edilen yere iner.

Böyle ki susuz olan filân toğın suvarılması, kurumağa yüz tutan filân bitkinin tazelenmesi, suya ihtiyacı olan filân tohumun suvarılması, ağaçta kurumağa yüz tutan filân meyvanın içine kal gibi ince damarlar zarafetle nemlik ulaşıp yaş ve taze kalması için ağacın kökünü suvarılması emredilir. Oysa ki, sen Allah'ın lûtufları ve rahmetinden habersiz onu yiyorsun. O damlaların her birinin üzerine, nereye ineceği ve kime nasib olacağı yazıdır. Eğer bütün dünya o damlaları saymayı kalksalar, sayamazlar. Eğer yağmur defaten yağıp geçse, bitkilere tedricî olarak su ulaşmazdı. Yağan damlaların yoluna soğuk havaları gönderip onları kar haline getirir ve atılmış pamuk gibi parça parça yağdırır. Dağları ona amber yapıp yağın kar orada toplanıp soğuk havada bir erimez. İktibahar sıcakları çıkınca yavaş yavaş erimeğe başlar. Böylece ihtiyacın miktarı ırmaklar akmağa başlar ve sular yaz mevsiminin şiddetli sıcağında mahsuliler üzerine akıp bitkilere gıda olur. Böyle olmazaydı, devamlı yağmur yağması gerekirdi. Bunun da sıkıntısı çok olurdu. Eğer sular tamamiyle aksaydı, bitkiler susuz kalırdı. Karda da nice lûtufları ve rahmet vardır. Belki yerin ve göğün her zerresinde nice fazl ve rahmet vardır. Hepsi hak üzere adâlet ve hikmetle yaratılmıştır. Bunun için Allah Teâlâ: «Gökleri, yeri ve içindekileri oyun olsun diye değil, belki hak üzere ve (gerektiği gibi) yarattım.» (Zahar sûresi, âyet: 38) buyurur.

BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET)

YILDIZLAR

Gökler âlemi, yıldızlar ve bunlarıdaki acayib işlerdir. Çünkü yer ve yerdeki acayiblikler onların yanında basit ve kısıdır. Kur'an-ı Kerim'den birçok yerleri gök âlemini ve yıldızları tefekkür etmeyi emreliyor.

Nitekim Allah Teâlâ: «Gökleri kurulmuş bir çatı gibi yarattık. Onlar ise âyetlerimizden yüz çeviriyorlar.» (Enbîyâ sûresi, âyet: 32 ve Gâfir (Mû'min) sûresi, âyet: 57). Ve diğer bir yerde de «Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından büyüktür» buyurur.

Demek ki göklerin melekûtunu ve onun acayib işlerini tefekkür etmen emredildiği. Ancak bu göğün maviliğini ve yıldızların parlaklığına görüp gövünü kapamak demek değildir. Zira hayvanlar da bu kadarını görür. Sana daha yakın olan ve göğe nisbeten bir zerre miktarı bile olmayan kendini anlayamazsan, göklerin melekûtunu nasıl anlarsın?!

O hâlde tedricî olarak terakki edip önce kendini tefekkür edip ondan sonra yeri, bitkileri, hayvanları ve madenleri tefekkür etmelisin. Ondan sonra havayı, yıldızları, ondan sonra arşı tefekkür etmelisin. Bundan sonra da cismîler âleminin dışarı çıkıp ruhlar âleminin te-

tefekür etmelidir. Sonra bulutları ve onun acayibliklerini tefekkür etmelidir. Daha sonra da gökleri, meleklerin, şeytanların, cinlerin değişik makamlarına tefekkür etmelidir. Sonra da gökleri, yıldızları ve onların tertibini, seyr ve hareketlerini tefekkür etmelidir ve onların nasıl olduklarına ve yıldızların sayısına dikkat etmelidir. Onların sayısına kimse bilmez. Onların her biri bir renktedir: Kimi kırmızı, kimi beyaz, kimi yeşil renktedir. Ve kimi küçük, kimi de büyüktür. Sonra onlar çeşitli şekillerdedir: Kimi kuzu, kimi öküz, kimi aslan ve kimi akrep şeklindedir. Böylece belki yeryüzündeki eşya şeklinde gökteki yıldızlardan örnekler vardır.

Sonra onların seyr ve hareketleri değişiktir. Bazısı bir ayda devrini tamamlar. Bazısı bir yılda, bazısı oniki yılda, bazısı otuz yılda devrini tamamlar ve en uzunları da otuzaltı bin yılda devrini tamamlar. Tahsil eğer otuzaltı bin yıl döngüsünün ömrü kalıp kayıbet kopmazsa. Demek ki bunların acayibliklerinin sonu yoktur. Yerin bazı hâllerini bildin. Yerle gök arasındaki farkı, onların büyüklüğüne göre düşün; yer bu kadar genişliği ile —ki kimse onun tamamını gezeemez— güneşin yûzaltınışta biri kadardır. Bundan güneşle ne kadar uzak olduğu anlaşıyor ki bu kadar küçük görüldüğü ve gene ne kadar hızlı hareket ettiği de anlaşıyor ki, yarım saatte bütün dünyaya görünüyor. Bu zaman zarfında kat edilen mesafe yerin yûzaltınış misli kadardır.

Bunun için bir gün Resûlullah Cebrâil'den: «Zevâl vakti oldu mu?» diye sordu. Cebrâil: «Hayır, evet» dedi. Resûlullah: «Bu ne demektir,» buyurdu. Cebrâil: «Hayır dediğim zamandan, evet dediğim zamana kadar, güneş beşyüz yıllık mesafe katetti,» dedi. Gökte, yerden yüz defa büyük yıldızlar vardır. Çok yüksek oldukları için böyle küçük görünüyorlar. Yıldızlar böyle olunca yörüngelerinin ne kadar büyük oldukları anlaşılır. Bunlar bu kadar azametleriyle senin gözüne küçük görünüyorlar ki, bunda Allah'ın pedgâhlığının azametini anlayasın.

Demek ki, yıldızların her birinde bir hikmet vardır. Onların her birinin hareketinde, hızında, dönüşünde, istikametinde, doğuşunda, ayrı ayrı hikmetler vardır; Bunlar arasında en açık hikmet güneşin hareketidir. Onun feleğine, büyük feleğe bir meyl verilmiştir. Böylece bazı zamanlarda yakın ve bazı zamanlarda uzak olur. Bunun sebebiyle hava değişir: Bazen soğuk, bazen sıcak ve bazen de mutedil olur. Ve bunun için gece ve gündüz de değişik olur: Bazen uzun ve bazen kısa olur. Eğer onların nasıl uzayıp kısaldıklarını anlatarak, söz çok uzar. Bu ilimlerden Allah'ın bize nasip ettiğini bu kısa kitapta anlatmaya kalkarak, çok zaman ister.

Bizim de bildiklerimiz ilimler ve vâhler yanında kısıdır. Bütün ilimlerin ve vâhlerin bildikleri de, peygamberlerin bilgisi yanında kısıdır. Peygamberlerin bildikleri de mukarreb meleklerin bilgisi yanında kısıdır. Bunların hepsinin ilmi de Allah Teâlâ'nın ilmi yanında kısıdır. Zaten Allah'ın ilmine nisbeten bunlara ilim demek caiz değildir.

Sübhânallah! Allah Teâlâ insanlara bu kadar bilgi vermiş iken, hepsinin aynına cehalet damgasını vurup: «Şîze ilminden ancak az bir şey verildi.» (İsrâ sûresi, Âyet: 85) buyurdu.

Bu anlatılanlar, gerçeğin tamamı değil, belki gafletini anılamak için, telekkürün hâlini beyan etmekten bir nümunedir. Bir defa dünya hükümdarlarından birinin sarayına varıp ona sâsü ve nakışlı görürsen, nice zaman onun vasfına anlayıp hayret edersin. Oysa ki, dedime Allah'ın sarayında duruyorsun ve ondan hayret etmiyorsun. Çünkü cisimler Allah'ın sarayıdır. Sarayın tabanı yeryüzü, tavanı da göktür. O tavanın sütun ve direkleri yoktur. Bu daha çok şaşılacak şeydir. Onun ambarı dağlar ve denizler; eysas hayvanlar ve bitkiler; lâmbası güneş; kandilleri yıldızlardır. Bu kandilleri tutan meleklerdir.

Oysa ki sen bu sarayın acayibliklerinden gafilsin. Çünkü bu saray çok muazzamdır ve senin gövün çok küçük ve basittir. Bu saray ve acayiblikleri ona sığmaz. Sen, padişahan sarayında yuva yapmış ve kendi ruvasından, gidasından ve arkadaşlarından başka bir şeyden haberi olmayan ve ne padişahan padişahlığı ile, ne onun tahtıyla, ne de oradaki acayibliklerle ilgilenmeyen bir karınca gibisin. Eğer bir küçük karınca derecesiyle kânaat ediyorsan et, etmiyorsan, Allah Teâlâ'nın bahçesini seyretme yolu sana gösterilmiştir. O hâlde dışarı çık ve o bahçeye gir, İffet gözüyle bak; Allah Teâlâ'nın acayib işlerini görüp hayret ve dehşette kalırsın.

SEKİZİNCİ ASIL

TEVHİD VE TEVEKKÜL

Bil ki, tevekkül, mukarrebler (Allah'a yakın olmaların) makamıdır ve onun derecesi çok yüksektir. Fakat onun hîmi haddizâtında ince ve zordur. Onun ameli (tathîki) ise daha çetindir. Zira vaki olan işlerde Allah'tan başka bir şeyin etki ettiğini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Eğer bütün sebepleri ortadan kaldırırsan, şeriate muhalefet etmiş olursun. Eğer sebeplerin de tesiri yoktur deyip sebebîliği inkâr edersen, akhıra inkâr etmiş olursun. Eğer biraz tesirini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Demek ki, tevekkülün izahı, hem akla, hem şeriate ve hem tevhide uygun olup hepsini bir araya getirmelidir. Bu da çok zor bir iştir. Herkes bunu anlayamaz. O hâlde biz önce tevekkülün faziletini, ondan sonra hakikatini, ondan sonra hallerini ve tathikatını beyan edelim.

TEVEKKÜLÜN FAZİLETİ

Allah Teâlâ herkese tevekkülü emir buyurur ve tevekkülü imana şart erileyip: «Eğer mü'min iseniz, Allah'a tevekkül ediniz.» (Maide 20-

reted, Âyet: 23) buyurur. Ve: «Allah Teâlâ tevekkül edenleri elbette sever,» (Âl-i İmrân sûresi, Âyet: 159) Âyetiyle tevekkül edenleri sevdiğini buyurur ve: «Allah, kendisine tevekkül edene kâfidir,» (Tâlâk sûresi, Âyet: 3) buyurur. Bunun gibi Âyetler Kur'an-ı Kerimde çoktur.

Resûlullah buyurur ki: «Ümmetleri bana gösterdiler, onların içinde kendi ümmetini gayet çok gördüm. Öyle ki, dağları, sahraları doldurmuşlardı. Buna razı mısın? dediler. Evet dedim. Bununla beraber ancak yetmiş bin hesapsız cennete girer dediler. Onlar kimlerdi? dedim. İşleri büyüye bağlamayan ve İnfâ değil, Allah Teâlâ'ya havale edip ona güvenenler ve Allah'tan başka bir şeye tevekkül etmeyenlerdir,» dediler. Bunun üzerine Ukâşe (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah dua et, Cenâb-ı Allah beni onlardan eylesün dedi. Resûlullah: «Allahum, Ukâşe'yi onlardan eyle» buyurdu. Birisi daha ayağa kalkıp dua etmesini isteyince: «Ukâşe senden önce davrandı,» buyurdu.

Gene Resûlullah buyurdu ki: «Siz hakkıyla tevekkül etseydiniz, Allah Teâlâ, kuşların rızasını gönderdiği gibi, sizin de rızınızı gönderirdi. Kuşlar sabahleyin aç, mideleri boş giderler. Akşamları tok ve mideleri dolu dönerler,»

Gene buyurdu ki: «Allah kendisine sığınan kimse için bütün sıkıntı ve ihtiyacına kâfidir. Dünyaya sığınan kimseyi dünya ile başbaşa bırakır,» İbrahim (a.s.) ı sıkıştırmak için tutup manevana koydukları zaman: «Hasbiyallah ve nimel vekîl = Allah bana kâfidir ve o en iyi yardımcıdır» dedi. Onu havaya kaldırınca, Cebrâil ona ulaşmış senin bir ihtiyacın var mı? dedi. İbrahim Halli: «Vardır, ama sana değil,» dedi. Böylece «Hasbiyallah...» sözüne göre hareket etti. Bunun için Kur'an'da: «Sözünde vefa gösteren İbrahim'e diye vefalı olarak vasıflandırıldı.

Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahy gönderdi ki: «Ey Davud! Beni yardımcı edinen kimseye, bütün yer ve gök ehli hile ve kötülük yapmaya çalışsalar, mutlaka onun, onların hile ve kötülüğünden kurtarırım,»

Said bin Cebr diyor ki, bir defa elimi akrep soktu. Annem efson yapmak için elimi efsoncuya uzatmama and verdi. Ben diğer elimi uzattım. Çünkü Resûlullah: «Efson ve büyü yapmanın mütevekkil değildir» buyurmuştur. İbrahim-i Edhem diyor ki: «Bir rahibe, nereden geçiniyorsun diye sordum. Rızık verenden, nereden gönderdiğini soran, Ben biliyorum» dedi.

İbrahim-i Edhem'e: «Sen daima ihâdettesin, nereden geçiniyorsun?» diye sordular. İbrahim: «Eyyarı yaratan onun rızasını verir» dedi. Harâm bin Hayyan Üveydi Karan'ıye «Nereye yerleşeyim» diye sordu. «Harâm'a yerleş» dedi. Harâm: «Orada geçim nasıldır?» dedi. Üveye: «Böyle kâhirlere yazıklar olsun. Bunlara şüphe karışmıştır, nasihat fayda vermiyor,» dedi.

TEVEKKÜLÜN TEMELİ OLAN TEVHİD

Bil ki, tevekkül kalb hâllerinden bir hâldir ve imanun semeresi-
dir. İmanın şubeleri çoktur. Biri de tevekküldür. İman iki çeşittir:
Biri, tevhide olan imandır. Diğer de, kemâl-i şüf ve kemâl-i rahme-
te olan imandır. Tevhâdin ihâzu uzundur. Onun ilmi, diğer ilimlerin
sonudur. Ancak bîz tevekkülün beyarı için gerekli olan tevhidî bur-
da anlatacağız.

O hâlde bil ki, tevhidin dört derecesi vardır. Onun özü vardır ve
âlemin de özü vardır ve onun kabuğu vardır ve kabuğunun da kabu-
ğu vardır. Demek ki, iki özü ve iki kabuğu vardır. O, taze ceviz gibidir.
Taze cevizin iki kabuğu ve içi olduğu herkeşçe bilinmektedir. Özü-
nün de özü yağıdır.

Tevhâdin birinci derecesi, dilîyle «Lâ ilâhe illallah» deyip kalbiy-
le buna inanmamaktır. Bu mümkâkların tevhididir.

İkinci derecesi, «Lâ ilâhe illallah» kelimesinin mânasına, ya tak-
litle inanır, Cahillerin inancı gibi. Yahut delilin isbatıyla inanır. Ko-
lâm âlimlerinin inancı gibi.

Üçüncü derece, müşahede ile bütün kâinatın bir anıdan olduğu-
na, failin bir olup hiçbir kimsenin ilil ve tesiri olmadığına inanmak-
tır. Bu iman, kalbe parlayan bir nurdur, bununla müşahede hasıl
olur. Bu iman, cahillerin ve kolâm âlimlerinin inancı gibi değildir. On-
ların inancı, ya taklit hâsiyle, yahut delil hâsiyle kalbe vurulan bir
bağdır.

Âma müşahede ile olan iman, ki kalbin inşirahı ve bağıın kalk-
masıdır— başka yolla olan imandan üstündür. Çünkü padişahın sa-
rayda olduğunu filân kimse haber verdi diye zorla kendini buna inan-
dıran kimse ile —ki bu cahillerin taklidi imanın misalidir. Onlar an-
ne babalarından böyle duydukları için böyle inanırlar— padişahın sa-
rayda olduğunu delil ile, mesele, malîyet hizmetçilerinin saray ka-
pısında beklemeleriyle inanan kimse —ki bu kolâm âlimlerinin delil ile
olan imanlarının misalidir— ve padişahın sarayda olduğunu müşahe-
de ile inanan —ki bu da âriflerin imanının misalidir— kimse araun-
da açık farklar vardır. Âriflerin tevhidî, çok yüce bir derecedir. Bu
hem mahlûkât, hem Hallık'ı görüp mahlûkâtın Hallık'tan olduğuna
inanmakla olur. Demek ki bu, çokluktan, ayrılıktan ve her türlü kâ-
lîkten ayrılmış birlik ve vahdet dairesini bulanların imanidir.

Dördüncü derece, iman ve tevhidin kemâl derecesidir. Bunun sa-
hibi, bîrlikten başka bir şeyi görmeyip her şeyi bir görüp bir anlar.
Bu müşahede ile ayrılığın ilgisî yoktur. Tasavvutçular bu dereceye
«Tevhîdde fenâ» derler. Nûtkim Hüseynî Hallac, Havass'ı çözüde gez-
ken görüp burada ne geziyorsunuz? deyince, Havass: «Tevekkülle ayağı-
mı sağlamlaştırmak için geziriz», dedi. Hüseynî: «Bütün ömrünü, içi-
nin tasahhüyle geçirirsen, tevhibde fenâyı nasıl kavuşursun?» dedi.

O halde anlatılan makamlar dörttür: Biri münafıkların tevhididir ki, o, kabuğun kabuğudur. Cevizin dış kabuğu acı olup yenmediği gibi ve içine nazaran yeşil olup güzel görüldüğü gibi ve ateşe atarsan tütüp ateşi söndürdüğü gibi ve evde saklarsan, yer ılgal etmekten başka yararı olmadığı gibi ve ancak iç kabuğu taze tutmak ve iftenden korumak için birkaç gün gerekli olduğu gibi, münafığın tevhid de, kendisini kılıçtan korumaktan başka bir şeye yaramaz. Zira zahiri imanla kılıçtan kurtulmuş olur.

Ama ruh gidip beden kalınca o tevhidin hiçbir faydası kalmaz. Ve cevizin iç kabuğu faydasız olmayıp ateşe yanmağa yaradığı ve içini koruduğu ve fakat cevizin içi yanında önemsiz ve basit olduğu gibi, cahilin ve kelâm âliminin tevhid de, onların içini, yani canlarını cehennem ateşinden korur. Ve cevizen makiat kabuklar değil, onun içi olduğu ve haddiâtlarında önemli olup fakat yağına nazaran saf olmadığı gibi, üçüncü derecedeki tevhid de, ayrılık ve çokluktan usak değildir.

O halde tevhidin kemâl dördüncü derecedir ki, onda Hak'tan başka bir şey kalmaz ve birlikten başka bir şey görünmez. Hattâ kendini bile unuttur ve müşahadeye göre başka şeyler yok hükmünde olduğu gibi, kendisi de yok hükmünde olur.

MÂRİFET DERECELERİ

Eğer bir kimse derze ki, «bu mârifetin dereceleri zordur. Bunları açıklamak gerekir. Eyyaya vahdet nazariyle nasıl bakılır. Oysa ki, gün, yer ve onlarda mevcut olan çeşitli mahlûkattan bir olması mümkün değildir.» Derze ki, dil ile olan münafığın tevhidini ve kalb ile olan cahilin tevhidini ve delil ile olan kelâm âliminin tevhidini anlamak mümkündür. Zorluk, sonuncu tevhididir. Tevekkülün bu dördüncü tevhide ihtiyacı yoktur. Belki ona üçüncü tevhid bile kifayet eder. Dördüncü tevhid tatmayanlara ifade etmek zordur. Ama şu kadarına bilmelidir ki, bazı şeyler arasında bazı yönlerden irtibat olabilir ve o irtibat sebebiyle hepsi bir şey hükmünde olabilir.

Arif olanların gözüne o irtibat yönü galib olunca, hepsini birlik safası üzerinde görmüş oluyor, çokluk ve değişiklik görmüyor. Nitekim insan haddiâtlarında et, deri, el, ayak, mide ve ciğer gibi çeşitli şeylerden teşekkül ettiği halde, mânada bunların tamamı bir şahıstır.

Meselâ: Bir kimseye, ne gördün diye sorsalar, bir şahıstan başka bir şeyi görmedim, der. Onun dediği şahıs, adı geçen asılardan teşekkül eder. Ve eğer ne düşünüyorsunuz? deseler, birşeyden başka düşünmüyorum. Sevgilimi düşünüyorum, der. Demek ki onun bütün varlığı sevgili ile olmuş olur. Mârifette bir makam vardır. O makama erişen kimse, bütün eyyayı birbirine bağli görür. Şöyle ki, hepsini bir canlı gibi görür ve kâinatın birbirine nisbeti, meselâ: Gök, yer ve yâdıkların birbirine nisbeti, bir canlıam asıllarının birbirine nisbeti gibi olur.

Bu, «Şüphesiz Cenâb-ı Allah Adem'i kendi sûretinde yarat-
tı,» sözünü anlamayan kimse'nin aklına sığınmaz. Bu kitabın unvanın-
da bu hususa biraz işaret edildi. Bu konuda sözü kısa kesmek daha
iyidir. Çünkü bu, delillerin delîlik zincirini hareket ettirir. Herkes bu-
nu anlayamaz.

Filâde tevhid olan üçüncü tevhid, İhyâ kitabında tafellâtiyle an-
latılmıştır. Onun ehlinde isen, oku. Şâkür bahsinde anlatılan mik-
tar, buna için yetiştir.

Meselâ: Bil ki, ay, güneş, yıldızlar, bulutlar, yağmurlar ve sebeb
olarak düşünüldüğü her şey, kâtibin elindeki kalem gibi, Allah'ın kud-
retine musahhar'dır. Bunların hiçbir müasir vakti gelmeden gere-
ğinden fazla hareket etmez. Bunlara bir şeyi isnat etmek gibi yanlış
olur. Fakat dikkat edilecek şey insanların ihtiyarıdır. Çünkü insanın
elinde bir şey olduğu ve bir tasarrufa sahip olduğu sanılır. Bu da yan-
lıştır. Zira insan haddizâtında mecburdur. Nitekim insan hâllerinin
kudrete bağlı olduğuna daha önce anlattık. Yâni dilediğini kudret va-
sıtasıyla yapar. Kudret de iradeye bağlıdır. İrade de yaratılmakla
meydana gelir. Eğer irade yaratılmasa, o şey vücutta gelir. Yoksa gel-
mez. O hâlde kudret iradeye musahhar'dır ve irade anahtarı da onun
elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olmadığı gibi anahtarı
da onun elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olma-
mış olur. Bunun tamamı, insana isnat edilen hareketlerin üç kısım
olduğuna bilmekle anlaşılır.

1 — Tabii (fiziki) hareketlerdir. Meselâ insan suya basarsa, batar,
suyu birbirinden ayırır.

2 — Zaruri hareketlerdir. Meselâ: İnsanın zaruri olarak nefes
alması gibi.

3 — İhtiyari hareketlerdir. Meselâ: Konuşmak. Bu zaruri değil-
dir.

Tabii hareketlerin insanın elinde olmadığı açıktır. Çünkü suya
basan insan mutlaka batar. İster batmak istesin, ister istemesin. Su-
ya atıldığı bir taşın, kendi hareketiyle değil, belki ağırlığından dolayı
zaruri olarak suya batması gibi.

Zaruret ile yapılan hareketler ise, meselâ: Nefes almak düşünür-
sen, o da insanın elinde değildir. Çünkü insan nefesini tutmak istese
de tutamaz. Çünkü öyle yaratılmıştır ki, nefsin iradesi daima kendi-
sinden hasıl olur. İster arzu etsin, ister etmesin. Bir kimse, birinin
güzüne işne batırmak istese, zaruri olarak (elinde olmayarak) gözü-
nü kapar. Kapamak istemesi de, yapamaz. Çünkü öyle yaratılmıştır
ki, o irade onda hasıl olur. Tıpkı suya bastığı zaman zaruri olarak ba-
tacak vasıfı yaratıldığı gibi. O hâlde insanın her iki çeşit hareketi
de mecburi olduğu anlaşılır.

Ama görmek, gelmek ve söylemek gibi ihtiyari hareketleri anla-
mak güçtür. Çünkü bunları istese yapar, istemezse yapmaz. Fakat şu
husus bilamelidir ki, insanın bu hareketleri yapmaktan istemesi, ancak
akıl bunun yapılmasını faydalı gördü yapılmamasına hüküm verdiği

wakit olur. Bazen aklın bu şekilde hüküm etmesi düşünmeye bağlı olur. Düşünüp de faydalı olduğuna hüküm verince, mecburi irade nazı olup azas hareket etmeye başlar. Tıpkı, iğne görüne tutulmak istenildiğinde mecburi olarak gözü, insanın kapaması gibi. Fakat iğnenin göze zararlı olduğu açıkça bilindiği için, göz kapamanın faydalı olduğu daima aklıda hazır olup böylece bilindiği için, ayrıca düşünmeye ihtiyaç yoktur.

Demek ki, burada fayda düşünmeden irade meydana gelir. İradeden de kudret doğar ve mecburi göz kapamak hareketini yapar. Düşünmeye ihtiyaç duyulan yerde de, düşünmeden çıkınca, böyle olur ve iradenin tesallük ettiği hareketi meydana getirir. Bu, yana benzer ki, bir kimse, birini dövmek için değneği kaldıra, tabiatıyla adam kaçır. Bir uğurum kenarına geldiğinde, kolay sıçrayabileceğini bilse, sıyrar. Sıçramanın zahmeti, değnek zahmetinden büyük olduğunu bilse, yerinde durup değnek zahmetine rıza gösterir. Çünkü hareket iradeye bağlıdır. İrade de fayda mülkâhaza ettiği tarafa bağlıdır. Bunun için bir kimse, eli ve başı olduğu hâlde intihar etmez. Çünkü elin kudreti iradeye bağlıdır. İrade de, aklın, bu iş yapmak caizdir ve bunda fayda vardır diye hüküm etmesine bağlıdır. Akıl da bu hususta mecbur değildir. Çünkü bir ayna gibidir; karşılaştığı her şeyin resmi kendisinde teşekkül eder. İntihar etmek faydalı olmayınca intihar etmek fikri akıl aynasında şekil bulmaz. Arzık dayanamayacağı ve intihar etmeyi daha iyi gördüğü bir belkaya uğradığı zaman, bunu göze alır.

Demek ki bu hareketlere ihtiyari demeleri, onların faydalı olmaları düşünülmesiyle anlaşıldığı içindir. Yoksa ihtiyari hareket yapmak mecburiyeti ortaya çıkınca, nefes almak ve göz kapamak mecburiyeti gibi olur. Bunların mecburiyeti de, sıya batmak mecburiyeti gibidir. Bu sebebler tamamıyla birbirine bağlıdır. Sebebler zincirinin halkaları çoktur. Onun izahı İhyâ kitabında yapılmıştır. İnsanda olan kudret ise, o zincirin halkalarından biridir. Bu, biraz kudretle ilgili olduğu için, kendisinin elinde bir nevi serbesti olduğu sanılıyor. Oysa ki, bu açık bir hatadır. Çünkü kudretin serinde ilgili onun mahallî ve geçiş yolu olduğundan fazla bir şey değildir. Demek ki insan, kendisinde yaratılan ihtiyar ve kudretin geçim yoludur. O hâlde insan ağaç gibidir. Rüzgâr eserse, sallanır. Fakat ağaçta kudret ve irade yaratılmadığı için ve kudret ve irade mahallî olmadığı için, bu hareketin mecburiyet ve zaruretli açıktır.

Allah Teâlâ herşeyi yaratırken ilâhî kudret bir şeye bağlı olmadığı için, onun fiiline ihtira (yoktan varetme) denildi. İnsanın hareketi ise, ne ağaç hareketi gibi, ne de Allah Teâlâ'nın fiili gibidir. Çünkü insanın kudret ve iradesi, harice bağlılığı olup haricî sebebler de onun elinde olmaması hasebiyle, Allahın fiili gibi olmasın ki ona da ihtira (yoktan varetme) denilsin. İnsan kudret ve iradenin mahallî olunca onun hareketi ağaç hareketi olmaz ki, ona açık zaruret denilsin. Belki insanın hareketi başka bir kısımdır ve ona başka ad verip

keşb demişlerdir. Bundan anlaşıldı ki, insanın hareketi gerçi ihtiyariyledir, fakat dileyip dilememekte mecbur olunca, onun elinde bir şey kalmamış olur.

MÜKÂFAT VE CEZA

Durum böyle olunca, niçin mükâfât ve ceza olur? Ve şeriatın ne faydası olur? Zira hiçbir kimsenin elinde bir şey kalmamış olur diye sual edilirse, deriz ki, bu, tevhid ve şeriatın birbirine karşı olduğu bir yerrdir. Bu iki derya arasında çok zayıf kimseler boğulmuşlardır. Bu tehlikeden ancak su üzerinde yürüyebilen veya hiç olmazsa yüzebilen kimseler kurtulabilir. İnsanların çoğu, boğunmamak için selâmeti bu denize girmemekte buldular. Avam insanlar bu denizden hiçbir şey anlamazlar. O hâlde onlara acıyıp merhamet etmek, onları deniz sahiline götürmemek îstidir. Çünkü aniden boğulabilirler. Tevhid deryasına girerler, çoğunlukla yüzmeye bilmediklerinden dolayı boğuldular. Hattâ suda yüzmeyen nâsil olduğunu bile anlayamadılar ki, yüzmeyi öğrensiner. Yahut suda yüzmeyi bildiklerini sanıp aldandılar. Onan için, suda yüzmeyi öğrenmeye talip olmayıp bu deryada boğuldular. Çünkü onlar: «Bizim elimizde bir şey yoktur. Hepsi O (Allah) eder. Şekavetine hükmü edilen kimse çalıp çabalamakla şekavetten (kötü halden) dönmeyi ve saâdetine hüküm edilen kimsenin de, çalıp çabalamaya ihtiyacı yoktur,» dediler. Bütün bunlar cehalet, dalâlet ve helâk sebebidir. Gerçi bu hususların hakikatini kitaplara yazmak câiz değildir, fakat söz buraya gelmiş iken bir nebze beyan edilmelidir:

Bil ki, mükâfât ve ceza neçindir? diye yapılan sualin cevabı şudur ki, mükâfât ve ceza; bir kimsenin senin kötü amelinden dolayı sana kızp intikam almak kasdıyla cezalandırması, yahut senin ameline sevinip seni mükâfâtlandırması demek doğrudur. Zira bu hâletler, Ehl-i İfâtlardan uzaktır. Fakat vücud karışımlarından kan, safra veya başka karışımlar senin içinde galebe ettikleri zaman hastalık denilen bir şey doğduğu ve ilâğların galebe etmesi halinde sıhhat denilen bir şey meydana geldiği gibi; şehvet ve kasnaklık sana galip olup sen onların esiri olursan, bundan canına bir ateş düşüp seni helâk eder.

Bunun için Resûlullah buyurur ki, «Gazab bir ateş parçasıdır.» Aklî nuru kuvvetlenince, şehvet ateşini teskin edip söndürdüğü gibi, İman nuru da cehennem ateşini teskin edip söndürür. Hattâ cehennem ateşi, mî'mîne hitab ederek: «Ey mî'mîn, geç; senin nurun benim ateşimi söndürdü,» diyecektir. Cehennemden, İman nurundan feriyat olması, söz ile olmayıp ona dayanamayıp hezimete uğramasıyla olduğu gibi, şehvet ateşinin hezimete uğraması da akıl nuru îstidir. Demek ki sana dışardan bir azap yaratmazlar, belki senin içinden yaratırlar.

Nitekim hadis-i şerifte: «Cehennem azabı, dünyadaki amellerimizi size geri çevrilmesinden başka bir şey değildir,» buyrulur. Eğer ilm-i yakîn ile bilseniz, onları kendinde görürdün. Nitekim Âyet-i kerîmede: «Hayır, ilm-i yakîn ile bilseniz, şübhesiz cehennemî görürdünüz,» (Tekvîn sûresi, Âyet: 5-6) buyruldu.

O hâlide bil ki, ortada kırgınlık ve intikâm yok. Sen, zehir hastalığa, hastalık ölüme ve ölüm de mezara girmesine sebep olduğu gibi, günah ve şehvet de kalbi hasta eder ve o hastalık onun ateşi olur ve o ateş, dünya ateşi cinsinden değil, cehennem ateşi cinsindedir. Mîknatı, mâcaneset (ayrı cinsten olma) hükmü ile demiri kendine çektiği gibi, cehennem de cehennemlik olan kimseyi —aralarında kırgınlık yok iken— kendine çeker. Savabın hükmü de böyle bilinmelidir. Bunun islahı uzundur. Bu, mükâfat ve azab nâçîdîr? diye yapılan sorunun cevabıdır.

Şeriat nâçîdîr ve peygamberleri göndermekten fayda nedir? sorulmuş cevabına gelince, bil ki, bu da Allah tarafından bu çeşit kaşurdur. İnsanları kâhür zinciri ile cennete götürmek içindir. Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Zincirlerle cennete götürülen insanlar ne garibtir.» Ve gene kâhür kemendiyle insanları cehennemden alıkoymak içindir.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Siz pervâne (kelebek veya çekiç) gibi kendinizi ateşe atmaya çalışıyorsunuz. Ben ise kuşağınızdan tutup sizi geri çekiyorum.» O hâlide bil ki, Allah Teâlâ'nın kâhür zincirinin halkalarından biri de peygamberlerin sözcikleridir. Çünkü onların sözlerinden mârifet doğar, cularla doğru yol, eğri yoldan ayrardır. Cuların korkutma ve tehdidinden de korku doğar. Bu mârifet ve korku; aklî aynasındaki tozu temizler. Böylece âhiret yolunu seçmek ve âhiret yolunun dünya yolundan hayırlı olduğu hükmü, o aynada görünür. Bundan da doğru yolda yürümenin iradesi doğar. İradeden de aklî hareketler doğar. Çünkü aklî hareketler, irade ve irade-i hakîr iradesinin emrindedirler. Demek ki, bu zincir ile sen cehennem ateşinden koruyup Cennete sevkederler. Peygamberler, sağında bir çayır ve çimen olup sonunda da, içinde saymaz kurtlar ve yirtici hayvanlar bulunan bir mağaradaki koyun sürüsü çobanına benzerler ki, çoban o mağaranın önünde durup elindeki sopayla sağlar. Koyunlar çobanın korkusundan geri dönüp mağaradan uzaklaşır ve bu çayır çimenliğe düşerler. Peygamberleri göndermenin hükmü budur.

Şekavetine hükmedilmiş ise, çalışmanın ne faydası olur sorulmuş cevabına gelince; gerçi bu doğru bir sözdür, fakat bir yünden yarıktır ve helâke sebep olur. Zira şekavetine hükmedilen kimse deni almaz, bu sözün kalbine gelmesi ve bu sözle çalışıp çabalamaktan el çekmesiyle.

Meselâ: Ağıltan ölmesine hükmedilen kimse deni almaz, onun kalbine, eğer ezelde benim aç kalmama hüküm olunmuş ise etmek aramam ne fayda verir, diye düşünüp elini ekmeye uzatmayıp onu yememesidir. Böylece zaruri olarak ağıltan ölür. Yine eğer bir kimse-

nin fakirliğine hükmedilmiş ise, ziraat edip tohum ekmenin ne faydan vardır? diye düşünür ve tohum ekmez. Saadetine hükmedilen kimseye de saadet yolu gösterilmiştir. Zenginliğine hükmedilen kimseye ziraat ve ticaret yolları gösterilip çalışıp rızık arar.

Böyle hükmeden hâkim yerinde hüküm etmiştir. Boşuna hüküm etmemiştir. Her şeyi sebeblere bağlayıp herkesi ne için yaratmış ise, onun sebeblerini ona kolaylaştırmıştır. Bu demek değildir ki, o hususu ona sebebsiz olarak verir. Bunun için: «Çalışın, herkes ne için yaratılmış ise, ona muvaffak olur» buyurulmuştur. Zorla sana yüklenen ameller ve hâllerin, akibetin hayırlı olmasını sana müjdelar. Sana dersine çalışıp tekrarlama isteği galib olursa, bunu, saadet önderliğine müjde hâl. Bu çalışmaları tamamiyle yaparsan, ebedi saadeti bulursun. Eğer sana tembellik ve gaflet galib olursa ve kalbine, eğer ezelde benim cehaletime hükmedilmiş ise, benim çalışıp tekrarlama ne fayda verir, düşüncesi geirise, kendi cehaletinin fermanını okunmuş olursan. O hâlde âhireti dünyaya kıyas etmekle hiçbir zaman önderlik (imamet) derecesine ulaşamayacağını bil.

Âyet-4 kerimede: «Hepinizden yaratılıp dünyaya getirilmesi ve âhirette tekrar diriltilmesi, yalnız bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir.» (Lokman sûresi, Âyet: 28). Yine «İnsanın hayat ve ölümlü birdir.» (Câsiye sûresi, Âyet: 21) buyuruldu. Bu hâlleri öğrenince, yapılan iltisazların üçü de kâlfar ve tevâhîde karar bulur.

Bil ki, şeriatla akıl ve tevhid arasında, basiret gözlünü açıp hakikatlar için hiç tenakuz yoktur. Bu makam da bundan fazla uzatılmaz. Çünkü bu kitab uzun sözlerle müessit değildir.

TEVEKKÜL İLE İLGİLİ OLAN İKİNCİ İMAN

Bil ki, tevekkül iki çeşit imana mebnüddir. Biri tevâhîddir ki, anlaşıldı, ikincisi, Allah Teâlâ'yı, yaratıcı, besleyici, bütün eyyanan maliki, lâtuf ve merhamet ve hikmet sahibi, insandan, her sıvrisinek ve karıncaya kadar herşey hakkında azeninin çocuğuna olandan daha çok inayeti bilerek ve onun şefkatli olduğuna inanmaktır.

Nitekim hadiste gelmiştir. Bil ki, âlem ve âlemde olan bütün eyya, güzelli, lâtuf ve hikmette, ötesinde başka türlü bir yaratıcı mümkün olmayan bir şekilde yaratılmışlardır. Eğer bütün yeryüzünün âlimleri toplansalar ve tam akıl ve idrakde araştırsalar; kâinatda bulunan bir küle ucu, yahut bir sıvrisinek karıncı için, daha küçük, yahut daha büyük veyahut daha güzel olmalıydı, diyemezler. Herşeyin gerektiği gibi olduğunu bilirler. Çirkin olan şeyin kemâli çirkinliğindedir. Eğer çirkin olmasaydı, eksik olup bir hikmet bulunmamış olurdu. Meccâ: Bir kimse güzellüğün kaymetini bilmiyıp güzelliikten rahatlık bulmese, Zira eksik olmasaydı, kâmil olmaz ve kâmilin kemâlden lezzet alması da olmaz. Çünkü kemâl, kâmilî ve eksiği birbirine kıyas etmekle bilinir.

Nitekim dünyada baba olmazsa çocuk olmaz ve çocuk olmazsa baba olmaz. Zira bunlar birbirine mukabildir ve mukabele de iki şey arasında olur. Mukabeleye mebari olan şeylerde ikilik olmazsa, onlar da bätıl edip ortadan kalkar. Bil ki, gerçik işlerin hükmettinin insanlara gışıl olması daha iyidir; fakat kullar, Allah'ın hükümünün hayır ve lâyika vechiyle olduğuna inanmazdırılar.

O hâlde ilimde olan hastalık, âcizlik, hâfâ küfür, günah, noksanlık, helâk, dert ve sıkıntı, her birinde bir hükmet vardır ve her biri gereği gibi olmuştur. Allah fakir, iyiliği fakirlikte olduğu için fakir yaratmıştır. Eğer zengin olsaydı helâk olurdu. Zengin yarattığı kimsenin iyiliği zenginliktedir. Bu da tevhid gibi büyük bir deryadır. Bu derya kader sırtına bağlıdır. Kader sırtını da açıklamaya izin yoktur. Bu deryaya dalarsanız, söz çok uzar. Fakat hepsinin başı, Allah tarafından yaratılan her şeyin yerinde ve hükmetle olduğuna inanmaktır. Bu imana tevekkülün ihtiyacı ve bağılığı vardır.

TEVEKKÜLÜN HAKİKATI

Bil ki, tevekkül gömül hâllerinden bir hâldir ve Allah Teâlâ'nın tevhdine ve kemâl-i lâtfına olan imanın semeresidir. Onun asıl mânası, kalbin vekile itimada, onu zabıt ve sadık biliş onunla rahat bulmasıdır. Yâni rızka gömül bağlamayıp sebeblere hâsıl gelmekle üşünmesi, belki rızkı kendisine ulaştıran Allah'a gömül bağlamalıdır. Bu, şuna benzer ki, bir kimse biri hakkında bir dâva açsa, o dâvanın hâlli için bir vekil gönderir. Eğer onun gönderdiği vekilin üç çeşit sıfatına inanırsa, vekile itimat edip emin olur.

O sıfatların biri, vekilin bütün hile yollarını tam anlamıyla bilmesi; ikincisi, bildiği şeyleri açıklayabilmesi. Bu da iki şeyle olur: Kalb kuvveti ve dil fesahatidir. Çünkü bazı kimseler her şeyi bilir, fakat kalb kuvveti, yahut dil fesahati olmadığı için açıklayamaz. Üçüncüsü, vekilin mâcekkile iyice seyyip hakkını korumayı candan arzu etmesidir. Mâcekkil bu üç şeye inanırsa vekilden emin olduğu için ona güvenip kendi yapacağı hileleri bırakır.

Bunun gibi «Allah bize yetişir. O ne güzel vekildir.» (Âl-i İmrân sûresi, âyet: 173) sözünün mânasını anlayan, dünyada olan bütün varlıkların Allah Teâlâ'nın olduğuna, ondan başka fail-i mutlak olmadığına, bununla beraber onun ilim ve kudretinde asla noksanlık olmadığına ve Allah Teâlâ'nın rahmet ve inayetine candan güvenliğine inanan kimse, Allah'ın fazl ve inayetine candan güvenip hile ve tedbir bırakır; rızıkını mukadder olduğunu, zamanında kendisine ulaşacağını, onun hâl ve hareketlerinin Allah'ın fazl ve kereminin gerektirdiği şekilde hâsıl olacağını bilir.

Bazen insana bu yakın hâsıl olur, fakat insanın tabiatında korku galib olduğu için cesaret edemez. Zira insan yakını ile bildiği her şeye itaat etmez. Belki bazen olur ki, yakinen yanlış bildiği şeye itaat

eder. Meselâ: Bir kimse tath yerken, birisi onu pîlâğe benzetse, bunun yalan olduğunu bildiği hâlde, etkilenir ve yiyemez. Ve gene ötündün cansız ve hareketsiz olduğunu bildiği hâlde, onunla yalnız olarak bir yerde yalmaya cesaret edemez.

O hâlde, mütevekkil kimseye hem yakın kuvveti, hem de kalb kuvveti gereklidir. Böylece kalbin kararsızlığı sâhil olup rahatlık ve itimat hasıl olur. Kalpte kararsızlık olup rahatlık ve itimat olmadıkça mütevekkil olmaz. Çünkü tevekkül, kalbin her işte Allah'a güvenmesidir. İbrahim Halî'nin iman ve yakini tam olduğu hâlde: «Allah'ım, ölümleri nazıl dirilttiğini bana göster,» dedi. Allah Teâlâ: «İnanmadın mı?» buyurunca: «İnanmam. Fakat kalbimin rahat etmesi için istedim,» dedi. Zira başlangıçta, kalbin rahat, his ve hayale tâbi olur. Haykl ve his son bulunca, kalb de onlarla hasıl olan yakine tâbi olup zahiri mîlâhbedeye ihtiyacı olmaz.

TEVEKKÜLÜN DERECELERİ

Bil ki, tevekkülün üç derecesi vardır:

Birinci derecede olan: Davasına gayretli, zeki, konuşkan, cesur ve şefkatli bir vekil tutan kimse gibidir. Bu vekilinin bu hâllerine güvendiği için emin olur.

İkinci derecede olan: Çocuk gibidir. Kendine ne olursa, annesinden başka kimseyi bilmez. Açıkınca annesini çağırır. Korkunca annesine sarılır. Çünkü çocuk tahdâta budur. Bu hâl tekelîf ve ihtiyar ile olmaz. Bu tevekkül, bu işe tamamiyle daldığı için kendi tevekkülünden habersiz olan mütevekkilden sâdir olur. Fakat birincisi, tevekkülü tekelîf ve ihtiyar ile elde ettiği için, tevekkilden haberi vardır.

Üçüncü derecede bulunan: Yakayının içindeki ölüye benzer. Kendini eseli kadretin içinde bir ölü gibi hareket etmekte görür. Bir işle karşılaşınca, onun için vekili çağırmas. Yâni kendisine bir şey olunca annesini çağırın çocuk gibi olmas. Belki annesini çağırmadığı hâlde annesinin kendisini görüp yardımına koştuğuna inanan bir çocuğa benzer.

O hâlde tevekkülün birinci makamı ihtiyar ile olur. Ancak, ihtiyar, vekilin âdet ve prensibinden anlaşılan hususları hazırlamakla olur. Meselâ: Eğer vekilin âdeti, müvekkil gelip dosyayı hazırlamadan dâva açmamak ise, müvekkil bunları yerine getirmelidir. Bunları yerine geldikten sonra onun görevi, vekilin yapacağı işi beklemektir. Sonra ne olursa, vekilden bilir ve dosyanın hazırlanmasına da vekilden bilir. Zira dosyanın hazırlanmasının gerekli olduğunu vekilin işaretiyle anlar. Şöyle ki, bütün hareketlerin ve ziraat ve ticaret sebeplerinin

O hâlde tevekkülün bu makamında bulunanlar ticaret ve ziraatın el çekmez ve Allah'ın kanun ve âdeti olan zahiri sebepleri bırakmaz. Belki bunlarla tevekkül eder, yalnız ziraat ve ticarete güvenmez, ziraat ve ticaretle maksadına kavuşmak için yalnız Allah'ın fazlını güvenir. Şöyle ki, bütün hareketlerin ve ziraat ve ticaret sebeplerinin

Allah Teâlâ'nın gevkiyle olduğunu bilip Allah'ın hidayetini onları yapmaya vesile iktisat edip hepsini Allah'tan görür ve ondan bilir.

Mütekim bunun izahı gelecektir. «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» sözünün anlamı da budur. Çünkü insanın hareketleri, kuvvet ve kudreti kendi elinde olmayıp Allah'ın kudretinde olursa, herşeyi ondan bilir. Velhasıl mütevekkil, ancak işleri sebeblere bağlamayı fikrinden çıkarıp uzaklaştıran ve Allah Teâlâ'dan başka bir şeyi görmediği zaman mütevekkil olur.

Tevekkülün en yüksek derecesi, Bayezid-i Bestami'nin buyurduğu derecedir. Ebû Müsa-yı Dehül, ona tevekkül nedir? diye sordu. Bayezid: «Sen nasıl bilirsin?» dedi. Ebû Müsa dedi ki: «Büyükler derler ki, tevekkül; sağında ve solunda yılanlar ve ejderhalar bile olsa, kaibinin hiç hareket etmemesidir.» Bayezid: «Bu kolaydır. Belki tevekkül cennetlikleri azâbta, cennetlikleri de nimetler içinde görüp de aralarında ayırım yapmamaktır. Eğer ayırım yapsa, tevekkül etmiş olmaz.»

Ebû Müsa'nın beyan ettiği mâna, tevekkülün yüksek derecesidir. Tevekkül makamında korunmamak şart değildir.

Zira Ebû Bekir (r.a.) mağarada yılan deliğine okçesini koydu. Halbuki Ebû Bekir o anda mütevekkil idi. Fakat yılanın değil, yılanı yaratanın korkuyordu. Zira Allah Teâlâ kuvvet ve hareket vermezse, yılan yerinden kıpırdamaz. «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» sözünün mânasına, bütün eyyada mütevekkil olanlar görür. Bayezid'in buyurduğu husus ise, tevekkülün aslı olan imana iştrettir. O iman çok kıymetlidir ve Allah'ın adalet, hikmet, fazl ve rahmetine olan imandır. Bu imanın mânası, Allah tarafından yaratılan her şeyin gereği gibi ve lîyaka vechiyle yaratıldığına inanmaktır. Bu kibarla azâb ve rahmetin arasında ayırım yapılmaz.

MÜTEVEKKİLİN AMELLERİ

Bil ki, tevekkülde bütün makamlar üç esas üzerine kurulmuştur: İlim, hâl ve amel. İlim ile hâl beyan edildi, amel kaldı. Bani kimseler tevekkülün, bütün işleri Allah'a havale etmek, kendi ihtiyarıyla hiç bir şey yapmamak, yani hiç çalışmamak, yararına bir şey koymamak, yılanın, akrepten, arılandan ve kurttan kaçmamak ve hastalardan ilâç almamak olduğunu sanır. Bunların hepsi hatâdır. Çünkü hepsi şeriate aykırıdır. Oysa tevekkül şeriat üzerine kurulmuştur.

O halde tevekkül şeriate nasıl aykırı olur. Belki insanın ihtiyarı, ya mülk olmadığı malı elde etmekte, yahut mülk olduğuna korumakta, yahut kendisinde olmayan zararı defetmekte, yahut mevcut olan zararı kaldırmakta olur. Bunlardan her birinde tevekkülün bir hikmeti vardır. O halde bu dört makamı mutlaka açıklamak gerekir:

Birinci makam: Mal kazanmak ve menfaatin celbi beyânındadır. Bu üç derecedir:

Birinci derece: Allah'ın koyduğu yoldur ki, bunsuz maksat hasıl olmaz. Bu itibarla bundan el çekmek, badalalık ve deâlik olur, tevekkül olmaz. Mesele: Bir kimsenin yemeğe el uzatmayıp ağzına lokma almaması ve: «Allah Teâlâ yemeğen de beni doyurabilir, yahut yemeğe hareket verir, kendiliğinden benim ağzıma girer» demesi. Yahut evlenmeden ve cinsel münasebette bulunmadan Allah bana çocuk verir demesi tevekkül değil ahmaklık olur. Belki Allah'ın kesin âdeti olan işlerde tevekkül, sebebi bırakmakla değil, belki ilim ve hâl üdendir. İlim; sebepleri yâni eli ve eldeki güçü, yemeği, ağzı, dili ve benzerleri yaratan Allah olduğunu kesin olarak bilmektir. Hâl ise, yemeğe ve eline değil, Allah'ın fazl ve keremine güvenmelidir. Çünkü derhal eli felç olabilir ve bir kimse yemeğini gasbedebilir.

O hâlde kendinin yaratılmasında ve korunmasında kendi kuvvet ve kudretine değil, Allah'ın fazl ve keremine güvenmelidir.

İkinci derece: Etikâli kesin olmayan, fakat bazen onlar olmadan da maksadın hasıl olması mümkün ise de, çok defa onlar olmadan maksat hasıl olmayan sebeplerdir. Mesele: Yola giderken yanına azık almak. Bu sebepleri de bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Çünkü yolculuk için azık almak peygamberimizin ve eski büyüklerin âdetidir. Belki tevekkül yolculuk ağızına güvenmeyip —çünkü o azık elinden alınabilir— yalnız ağız yaratıp koruyan Allah'a güvenmektir. Ama azıksız yolculuğa çıkmak belki tam tevekkül olabilir. Yemek yememek gibi yasağ olmaz. Çünkü yemek yememek tevekkül değildir.

Anca bu şekilde yolculuğa çıkmak iki safatı hâiz kimse için câiz olur: Biri, bir hafta aş yürüyebilecek kudrette olmak, diğeri ise, bir maddet ot yemekle geçinilemek. Bunu yapabilirse, ummadığı yerden yemek gelinceye kadar otla geçinmelidir.

İbrahim-i Havas tevekkül sahiblerinden idi ve bu safatları hâiz idi. Yolculuğa azıksız çıkardı, fakat daima yanına iğne, makas, ip ve kova alırdı. Zira bunlar kat'i sebeplerdir. İpsiz ve kovasız kuyudan su çekilmez. Çölde de ip ve kova bulunmaz ve ezbâce yurttağı zaman iğne-neden başka bir şey bu işi göremez. O hâlde bu sebeplerde tevekkül, onları terketmekle olmaz, belki tevekkül ve güven sebepleri değil, Allah'ın fazl ve keremine olmalıdır.

O hâlde bir kimse, insanların uğramadığı ve yenecek otların bulunmadığı bir mağarada oturup ben tevekkül ettim, demek batılamaz. Çünkü kendini bilfiş ölüme atmış olur ve Allah'ın âdet ve yolundan dönmüş olur. Bu kimse, vekilin, desyâsız konuşmayacağını bildiği hâlde, ona desyâyı (gerekli belgeleri) getirmeyen kimse gibidir.

Vaktiyle bir şehid, şehirden çıkıp bir mağaraya yerleşti ve tevekkül etti. Bir hafta rızıkını bekledi ve ağıktan ölüme yaklaştığı hâlde, hâlî bergey ona gelmedi. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O şehide söyle, İzzetim hakkı için şehre inip insanlara arasına karışmadan emun riskini vermene.» Zâhid şehre inince, her yerden bir şey getirdiler. Bunun üzerine şehid biraz üzüldü.

Vahiy geldi ki: «Ey zâhid, zâhidliğinde benim kanunumu bozmak mı istiyorsun? Benim, kulunun rıskını diğer kullarının eliyle vermesini doğrudan doğruya vermekten daha çok sevdiğimi bilmiyor musun?» Gene bunun gibi bir kimsenin şehirden bir eve girip kapıyı kilitleyerek gizenmesi ve bu şekilde tevekkül etmesi haramdır. Zira insanın kat'i sebeplerin yolundan uzaklaşması caiz değildir. Ama kapıyı kilitlemeden tevekkül etmesi, kimse bir şey getirir mi diye gözü kapıda olmak ve kalbi insanlara değil, Allah'a bağlı olup ihâdet ve taatle meşgul olmak şartıyla câizdir. Kul sebepler yolundan tamamiyle sapmadıkça rıskın yoksun kalmayacağına inanmalıdır.

Bu makâmda, «İnsan rıskından kaçsa da, rıskı ona bulur,» sözü doğrudur. Kul, «Ya Rabbi rıskımı ver,» diye dua ettiği zaman, Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey cahil, seni yarattırken rıskına beraber yarattım. Onu sana vermemek olur mu?»

Ç halde tevekkül, sebeplerden uzak olmamak ve rıskını sebeplerden, değil, sebepleri yaratandan bilmektir. Zira bütün insanlar, Allah'ın verdiği rıskı yerler. Fakat bazıları dilenmek aşâğılığı ile, bazıları beklemek sıkıntısı ile, —mesela: Esnafılar— gibi bazıları çalışmak yorgunluğu ile, —mesela: San'at sahipleri gibi— ve bazıları da hürmet ve izzetle yiyorlar.

Mesela: «Sefiler gibi. Çünkü sefililer sadece Allah Teâlâ'yı görüyorlar ve kendilerine ulaşan şeyleri yalnız ondan biliyorlar, aradıkları insanları görmüyorlar.»

Üçüncü derece: Kat'i olmadığı gibi, çoğu zamanlarda ihtiyaç duyulmayan, belki hile ve araştırmakla ele geçebilecek sebeplerdir. Bunun çalışmaya etkisi; fal, efsün, ve dağlamaların hastalığa etkisi gibidir. Resûlullah: «Tevekkül sahipleri, efsün ve dağlama yaptırmaz,» buyurdu: Çalışmaz ve şehirden çıkıp çöllerde oturur, buyurmaz. Demek ki bu makâmda tevekkülün üç mertebesi vardır:

Birinci derece: Yalnız bir kimsenin anksız çöle çıkmasıdır. Bu tevekkülün en yüksek derecesidir. Bu meritebe, uzun bir zaman aç yürüyebilen, yahut otlarla geçinebilen, bir şey bulamazıncaya açlıktan ölmekten korkmayan ve bu şekilde ölmek hayrına olduğuna inanan kimseler için caizdir. Zira ılık götürülenlerin de anksız kalıp ömeleri mümkündür. Daima bu ihtimaller eksik olmaz. Bu ihtimalleri düşünmekten sakınmak lâzım değildir.

İkinci meritebe: Çalışmamak ve şehirden dışarı da çıkmamak, belki bir mesceide, yahut şehrin bir köşesinde oturup ve insanlardan da bir şey beklememek, belki Allah'ın lûtfunu, fazlını ve keremini beklemektir.

Üçüncü meritebe: Çalışır, fakat her işinde sünnet ve şeriatla edebetlerini gözetir. Nitekim çalışma (keş) bahsinde anlatıldığı. Ve hâleden, ince tedbirlerden ve ıhtisatla maharet kazanmaktan sakınır. Bunun gibi sebeplere sarılırsa, efsün ve dağlama yaptıranlar gibi olup tevekkül sahibi olmaz.

Çalışmaktan el çekmenin, tevekkülün şartlarından olmamasının delili şudur ki, Ebû Bekir'i-Seddîk tevekkül sahiplerinden idi ve tevekkülün hiçbir mertebesinden mahrum değil idi. Halifeliği kabul ettikten sonra ticaret yapmak için bir kumaş parçası alıp pazar yerine gitti. Ona, «Halifelik görevini yaparken ticaret yapmak nasıl mümkün olur?» dediler. Khü Bekir: «Kendi çoluk çocuğumu perişan edersem, başkalarını daha önce perişan ederim,» dedi.

Bunun üzerine ona Beytülmâlden gündelik tâyin ettiler. Ve o da kendini tamamiyle halifelik görevine verdi. Demek ki çalışanların tevekkülü mala haris olmamak ve elde edilen faydayı sermayeden değil, Allah Teâlâ'dan bilmek ve kendi malını diğer müslümanların malından daha çok sevmemekle olur. Velhâsıl tevekkül zühdsüz mümkün olmaz.

Demek ki tevekkül zühdün şartı değildir, fakat zühd tevekkülün şartıdır.

Cüneyd-i Bağdadî'nin hocası olan Ebû Haddâd tevekkül sahiplerinden idi. Der ki: «Yirmi yıl tevekkülümü geçirdim. Hergün pazarda bir dinar kazanardım ve onun bir kısmıyla hamama girmedim. Belki hepini sadaka verirdim.» Cüneyd onun huzurunda tevekkül ile ilgili şeyler konuşmazdı ve dardı ki: «Onun huzurunda kendi makamı ve hâli olan tevekkülden bahsetmeye utanırım.» Ama kendileri hamgâhta oturup da hizmetçileri dışarda dânenen sofîlerin tevekkülü, çalışanın tevekkülü gibi sayıfır.

O hâlde tekkede oturmakla tevekkülün doğru olması için çok şartlar vardır. Ama hizmetçileri dışarda gezmeyip oturup razık beklemeleri tevekkülle yakın olur. Eğer hamgâh belli bir yer olursa, pazar ehli gibi alırlar ve kalblerindeki sükûnet orada oturmalarından hasıl olduğundan korkulur. Eğer kalbleri o belli yere ittifak etmezse, onların tevekkülü, çalışanların tevekkülü gibi olur.

Tevekküde esas şudur ki, tevekkül sahibi insanlara bakmamalı ve Allah'tan başka hiçbir sebebe güvenmemelidir.

Havas der ki: «İhtar'ı (a.s.) gördüm. Benimle arkadaşlık yapmaya razı oldu. Fakat ben onunla arkadaşlık yapmaktan çekindim. Çünkü kalbimin onunla rahatlık bulup ona güvenmekle tevekkülümün azalmasından korktum.»

Ahmet bin Hanbel'in ücretle tutulmuş bir hizmetçisi vardı. Talebelerine, ücretini fazla verin dedi. Hizmetçi fazlasını almadı. Hizmetçi döper çıkınca, Ahmed talebelerine bu fazlalığı arkasından yetiştirin, alırlar, dedi. Talebeleri sebatini acıdular. Dedi ki: «İçeride iken kalbimde fazla vereceğimeki umduğu için almıdım. Dışarı çıkınca, bu ümit kalbimden çıktı. Şimdi alırlar.»

Velhâsıl çalışanın tevekkülü, sermayeye değil, Allah'a güvenmekle olur. Bunun da işareti, sermayesi çalınca, kalbi değişmeyip razıktan ümitsizlik hâli meydana gelmemektir. Zira Allah'ın fazlasına ve keremine güvenirse, sanmadığı yerden kendisine rızıklar geleceğini

bilir. Gelmediği takdirde, kendi fayda ve menfaatinin bunda olduğu na inanır.

BU HÂLİ ELDE ETMENİN ÇARESİ

Bil ki, bu hâl çok kıymetlidir. Zira egrası çalındığı, yahut bir zarara uğradığı zaman kalbi değişmeyip olduğu gibi kalan kimseler nadirdir. Fakat bu hâl imkânaiz şeylerden de değildir.

O hâlde bu hâl, Allah Teâlâ'nın kemâl-i kudretine inanıp sermaye ile çok kimselerin rızkını verdiğini ve çok kimselerin sermayesi de helâkine sebep olduğuna bilmek ile hasıl olur. O hâlde onun sermayesinin kendisinin helâkine sebep olabileceğini düşünmelidir.

Rasûlullah buyurur ki: «Kal bazen helâkine sebep olan şeyleri arzu eder. Allah Teâlâ Arş-ı Âlâ'dan ona inâyette nazar buyurup arzu ettiği şeyi ondan uzaklaştırır. Sabahleyin kalkınca arzu ettiği şeyin mâl olduğunu görünce üzülür ve kim bunu yaptı, acuba komşular mı, yahut hilân, yahut fakas mı yaptı? demeye başlar. Bunun, Allah Teâlâ'nın kendisine merhameti olduğunu bilmiyor.»

Bunun için Ömer (r.a.) der ki: «Sabahleyin sevgin veya fakir kalacağın umursamama. Çünkü hangisinin hayır olduğunu bilmeme.»

İkinci bir çare de, fakirlik korkusunun ve kötü tahminlerin çeytanın vesvese ve iğvasından arlı geldiğini bilmektir.

Mîtekim âyet-i kerîmede: «Şeytan, sizi fakirlik ihtimâli ile korkutuyor.» (Bakara sûresi, âyet: 266) buyurulmaktadır. Hak Teâlâ'nın kemâl ve kerâmîne bu şekilde güvenmek mârifetin kemâlinestir. Bilhassa kimse'nin bilmediği gizli sebeplerin varlığını da bilmelidir. Gizli sebeplerin tümüne de güvenmemeli, belki sebepleri yaratanın rızkı tekeffül ettiğine itimat etmelidir.

Bir tevekkül sahâbi bir meclîste kalırdı. O meclîdin imâmı ona defalarca dedi ki, senin bir şeyin yok, çalışkan iyi olur. O kimse dedi ki: «Bir yahudi komşum vardır, her gün bana iki ekmecek vermeyi tekeffül etmiştir.» İmâm: «Öyleyse senin için sağlandı. Çalışmasan da olur.» dedi. O kimse de: «Sen de imamlığı bırak. Zira senin yanında bir yahudinin tekeffülü, Allah'ın tekeffülünden daha sağlamı?» dedi. Bir meclîdin imâmı da bir kimseye: «Nereden ekmecek yiyeceksin?» dedi. O kimse: «Dur! Önce senin arkanda kaldığın namaz kaza edeyim, ondan sonra cevap vereyim.» dedi. Yani sen Allah Teâlâ'nın rızklarını kefil olduğuna inanmıyorsun; o hâlde imamlığın çâiz değildir, demek istedi. Bunu duyanlar ummadıkları yerden rızıklanmışlardır. Onların, «Veryüsünde, Allah Teâlâ'nın rızkını vermediği bir canlı yoktur.» (Hûd sûresi, âyet: 6) âyet-i kerîmesinin ifade ettiği gerçeğe imanları elbette kuvvetli idi.

Huzeyfe-i Mer'âfiye (Maraşlı) İbrahim-i Edhem'den ne gibi garîb hâller gördün? diye sordular. Huzeyfe dedi ki: «Kâbe (hac) yolunda çetin açlıklar çektik. Kâbe şehrine gelinece, açlıktan takatsiz kal-

değün görünce, "Ey Huzeyfe, açlıktan takatın kalmışa benziyorsun" dedi. Ben de evet dedim. Kalem, kâğıt ve mürekkep getir, dedi. Bunları getirdim. Şunu yazdı: "Bismillâhırrahmanırrahim. Bütün kâhlerde makûst sensin. Herkesin işareti sanadır. Ben sana hamd ve şükrederim. Ben aç, susuz çıplak kaldım. Bu üç şey benim nâsibimdir. Ben onları tekeffül etmişim. Kulun rıskını vermek ise senin nâsibindir. Sen de onu tekeffül etmişsin." Bunu yazıp elime verdi ve: "Dışarı çık. Kalbin Allah'tan başka bir şeyi görmesin ve bu kâğıda ilk rastlayacağın kimsseye ver" dedi.

Huzeyfe der ki: «Dışarı çıktım ve ilk olarak deveye binmiş birisiyi gördüm. O kâğıdı ona verdim. Onu alıp okuyunca, elinde olmadan ağlamaya başladı ve bu kâğıdı yazan nedir?» dedi. Mesciddedir, dedim. Bana içinde yüz altın bulunan bir kese altın verdi. Bu sırada araya gelenlere bunun kim olduğunu sordum. Bir hristiyanıdır, dediler. İbrahim-i Edhem'in huzuruna gelince, o kese altını önüne koyup olanları anlattım. İbrahim, keseye elini sürme. Sahâbi şimdi buraya gelir, dedi. O anda hristiyan içeri girdi ve İbrahim'in ayağına kapap imam getirdi.

Ebû Yakûb-ı Baîrî der ki, Mekk'e'de on gün aç kaldım. Açlıktan takatım kalmadı. Dışarı çıktım, yolda bîr şalgam buldum; almak istedim, kâhinde: «On gündür, açlığa ve açım. Nâsibim bîr şalgam mı?» dedim. Almadım ve geri mescide girdim. Baktım, birisi bek, çeker ve badem getirip önüne koydu ve: «Denizdeydin. Bir fırtına çıktı. Adadım ki, eğer selâmetle kurtulursam, bunu ilk göreceğim fakire vereceğim.» dedi. Her birinden bîr avuç aldım ve geriimi sana bağışladım dedim ve kendi kendime, «Senin nâsibini tahakkül etmek için denizlerdeki rûzgâra emredilmişti; sen başka yerden arıyorsun.» dedim. İmana kuvvânlendirmek için böyle nâdir olayları okuyup inanmalıdır.

ÇOLUK ÇOCUĞU OLANIN TEVEKKÜLÜ

Bil ki, çoluk çocuğu olan kimsenin çöle çıkıp geçim sebeplerini bırakması câiz değildir. Belki çoluk çocuğu olanın tevekkülü üçüncü dereceden başka değildir ki, çalışanların derecesidir. Nitekim Ebû Bekir-i Sâdık böyle yapmıştır. Zira tevekkül iki hususta yapılabilir. Birincisi, açlığa sabredip ot bile olsa eline geçen şeyle kanaat edebilmek; ikincisi, açlıktan ölmeye, kendisi için bunun hayırlı olduğuna inanmak. Çoluk çocuk buna dayanamaz. Hatta hakikatle nefsi de çoluk çocuğu gibidir. Eğer nefsi de açlığa dayanamayıp adırıp çekerse, çalışmayı bırakması câiz olmaz.

Eğer çoluk çocuğu da dayanıp tevekkülle razı olursa, çalışmayı bırakması câiz olur. Burada fark şudur ki, kendini aç kalmaya zorlaması câiz, fakat çoluk çocuğu aç kalmaya zorlaması câiz değildir. Ama imanı kâmil olup zühed ve takvâ ile meşgul olan kimsa, çalışmasa da, rızık ona ulaşır. O, rahimde olan çocuk gibidir ki, çalışmaktan âciz iken göbeğinden ona rızık ulaşır. Başka yemekleri yiyebilecektir.

duruma gelince, ona diğ yaratılır. Anası, babası ölüp yetim kalırsa, anasına şefkat verip güzel baktığı gibi, başkalarına da şefkat verip güzel baktırır. Daha önce çocuk iken ona şefkatle bakan bir annesi vardı. Herkese onun işini ona havale etmişti. Şimdi bunu yapan bir kişi vardır. Çocuk büyüyüp kemâle erişince, ona çalışma gücünü verir ve ona lezzet ve ihtiyaçları musallat eder. Böylece çocuk iken, bakım ve terbiyesi için annesine verilen şefkat gibi, kendisine verilecek şefkatle kendine bakar.

Zahid kendi ihtiyaçlarından el çekip, çalışmayı bırakıp, takvâya yönelince, onun şefkati bütün kalbere dolar. Böylece bütün insanlar ona şefkat edip bu kimse Allah Teâlâ ile meşgûl olur. Herşeyin tyatını ve kıymetliğini buna vermek gerekir derler. Daha önce yalnız kendisi kendine acırken, şimdi herkes yetime acıdıkları gibi ona acımaya başlar. Ama takvâ ile meşgûl olmayıp ve çalışabildiği bâde çalışmıyorsa, insanların kalbinde bu şefkat meydana gelmez.

O hâlede, bu kimseye çalışmayıp tevekkül etmek câiz değildir. Zira kendi nefsi havasına uyunca onun ihtiyaçlarını kendisi karşılamalıdır. Ama Allah'a yöneldiği zaman, yetim gibi olur.

O zaman, Allah Teâlâ insanların kalbini ona müşfik ve merhametli yapar. Bunun için hiçbir canlının ağılıktan öldüğünü göremezsin. Buna dikkat edip mülk sahibinin, memleketini nasıl düzenli ve mukemmel yarattığını gören kimse, «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah Teâlâ onun rızkını vermesin.» (Hûd süresi, âyet: 6) âyetinin anlamını müşahade etmiş olur. Bâ ki, mülk sahibi, memleketini öyle düzenlemiştir ki, pek azları hariç hiç kimse ağılıktan ölmez. Olanların de ölmesi hayrına olduğu içindir. Yoksa çalışıp kazanmadığından dolayı değildir. Zira nice çalışıp kazananların da malını Allah alıp onları ağılıktan öldürür.

Hasan-ı Basri, bu hâlî müşahade ettiği için dedi ki, bir buğday taneesi, bir altına olsa da, bütün Basralıların benim ev efrâdım olmalarına isterim.

Vehab bîn Yerd der ki: «Eğer gök demalsen, yer tozağın olsa ve ben kendimde rızık kaygısını görsen, müsrük olmaktan korkarım. Zira Allah Teâlâ rızık gükten gönderir ki, hiç kimse buna ulaşamayacağına bilsin.»

Bir grup Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanına varıp dediler ki, rızıkımızı arıyoruz. Cüneyd: «Nerden aradığınızı biliyor musunuz?» dedi. Allah'tan arıyoruz, dediler. Cüneyd: «Eğer siz Allah Teâlâ'nın unuttuğunu biliyorsanız, ona hatırlatınız.» dedi. Öyleyse, tevekkül edelim, bakalım nasıl olur? dediler. Cüneyd: «Denemekle tevekkül olmaz.» dedi. Peki ne yapalım? dediler. Cüneyd: «Hiç bir şey yapamayım. Hakikatte Allah'ın rızık kefi olmasın kâfidir.» Kefile yönelen kimse, mutlaka rızık kendisine yönelir.

İkinci makam yiyecek saklamak yoluyla olan tevekküldür:

Bâ ki, yalnız bir kimse bir yıllık yiyecek toplayıp saklarsa, tevekkül mertebesinden düşer. Zira gizli sebepleri bırakıp zahiri sebeb-

lere güvenmiş olur ki, zahır' sebebler yılda bir yenilendir. Ama zararı şeylerle kanaat eden yâni doyacak kadar yiyen ve örtünacak kadar elbise giyen tevekkülüne sadık kalmış olur. Fakat havas (büyükler) der ki, kırk günlük yiyecek saklamakla tevekkül bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur.

Sehi-i Tüsteri der ki, yiyecek saklamakla tevekkül bozulur. Bu süre ister az, ister çok olsun.

Ebü Talib-i Mekkî der ki, yiyeceğe güvenmezse, kırk günden fazla da saklarsa tevekkül bozulmaz.

Bîr-i Hâfî'nin müridlerinden olan Hüseyin-i Mûğârenî der ki, bir gün bir fakir Bîr'in yanına geldi. Bîr bana bir avuç akçe verip bununla güzel ve nefis yemekler al, getir, dedi. Bîr'den hiç böyle şey duyulmamıştı. Yemeği getirince, Bîr onunla beraber yemek yedi. Oysa Bîr'in hiçbir kimse ile yemek yediği görülmemişti. Onlarından çok yemek arttı. O kimse artan yemekleri de toplayıp aldı, götürdü. Bu kimse bu kadar yemeği nasıl götürdü diye tuhafına gitti. Bîr: «Ey Hüseyin, bu iş senin tuhafına mı gitti?» dedi. Ben de evet dedim. Dedi ki: «Bu gelen kimse Feth-i Mısri idi. Yemeği götürmekle bize, tevekkül sağlam olursa yiyecek saklamak zarar vermez demek istedi.» Demek ki, tevekkülün aslı, emelin (yaşam ödevinin) uzun değil, kısa olmasıdır. Bunun da delili, kendisi için yiyecek saklamamaktır. Eğer saklayıp da elindeki malı, Allah Teâlâ'nın elindeymiş gibi düşünüp ona güvenmezse, tevekkül bozulmaz. Bu anlatığımız yalnız olan kimsenin hükmüdür.

Çocuk çocuğu olan kimse, bir yıllık yiyecek saklarsa, tevekkül bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur. Resûlullah çocuk çocuğu için bir yıllık yiyecek saklarda. Çünkü onların kalbi sayıftı. Ama kendisi için sabahdan akşama bir şey koymazdı. Alkoyarsa da tevekkülüne zarar gelmezdi. Çünkü yiyeceğin kendi elinde olmasıyla başkasının elinde olması arasında fark olmazdı. Fakat insanlara yol göstermek için ve çocuk çocuğunun kalbi sayıf olduğu için, bir yıllık yiyecek saklardı. Haberde gelmiştir ki, ashab-ı soffa'nın biri öldü; hırsasında iki altın buldular. Resûlullah buyurdu ki: «Kıyamet gününde bu altın o kimse için iki dağlama olacaktır.» Bu hadis-i şerifin iki mânaya ihtimali vardır: Biri, kendini tevekkül sahibî gösterip hile yaptığı için azâb yolu ile dağlama olacak. Diğeri, hile yapmamış olur; fakat yiyecek saklamak, dağlama, yâni güzelliğine noksanlık getirdiği için onun derecesinde noksanlık olacak.

Nitekim başka bir fakir önce, Resûlullah onun hakkında: «Kıyamet gününde onun yüzü, ayın onördü gibi olacak. Eğer bir haslet olmasaydı, onun yüzü güneş gibi olurdu.» buyurdu. O haslet nedir? dediler? Resûlullah: «Kıyık elbisesini kısa ve yalız elbisesini de yaza saklardı. Siz en az verilen şey yakın ile sakardır.» buyurdu. Fakat su bardağı, ibrik, sofra gibi her zaman lazım olan şeyleri saklamamış cüz olduğunda ihtilâf yoktur. Çünkü Allah'ın âdeti şudur ki, her yıl

soek ve eibise yenilenir, fakat bu malzemeler her zaman gereklidir yenilenmez.

O hâlide, Allah'ın âdetine muhalefet etmek câiz değildir. Fakat kâş nû yuzlık eibise işe yaramaz. O hâlide yuzluk eibiseyi kıktan saklamak, yakının sayıf olmasından üeri gelir.

TEVEKKÜL NASIL OLUR

Bil ki, bir kimse yiyecek saklamadığı takdirde kalbi rahatsız olup ağasından belkiyorsa, yiyecek saklaması daha iyidir. Çünkü yiye-ksiz kalbi rahat etmez ve zikir ve fikirle meğgûl olmaz. Eğer bir kim-: de malı ve arazisi olmakla kalbi sükûnet buluyorsa, bunların ki-ayot miktarı olması daha iyidir. Zira bedendeni maksat, Allah Teâlâ-ın zikir ve fikrine dâvacak bir kalbtir. Demek ki, kalblerin bazısını lûnya malı zikir ve fikirden alıkoyar ve malınan hesabından huzurlu bâdet edemez. Halbuki malı olmayınca düşünce ve sıkıntı kalmaz. Bu gibilerin malı olmaması hayırlıdır. Bazı kalbler de ancak kifayet miktarı mal ile sâkin olur. Bu kimse için mal edinmek daha iyidir. Eğer fazla sîynet olmayınca kalb sükûnet bulmuyorsa, bu kalb mü-mlerinin kalbi değildir. Bu kibarla bu kalbi kalbleri hesaba katmıyo-ruz.

Üçüncü makam, zararların def'i için olan sebeplerde tevekkül:

Bil ki, te'siri kat'i olan, yahut ekseri hâllerde te'siri görülen se-ebpleri bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Meselâ: Tevekkül sahibi-nin, hırsız girmesin diye evinin kapısını kapayıp kilitlemesi, tevekkü-lü bozmas. Gene hasmından sakınmak için yanında silâh, binak hay-yanı ve ask bulundurmak; yahut soğuktan korunmak için palto giy-mek, başına bir şey sarınmak tevekkülü bozmas. Ama üzümlemek giye-siyle vücudunun hararetili bulunması için sarımsak yemesi, dağlama ve efsûn gibi şeyter tevekkül ile çetiştir. Fakat zâhiri sebeplerden olan bir şeyi bırakmak tevekkülün şartlarından değildir.

Bir bedevi arap Resûlullah'ın huzuruna geldi. Resûlullah ona «Deveyi ne yaptın?» buyurdu. Bedevi arap: «Serbest bırakıp tevekkül ettim.» dedi. Resûlullah: «Onu bağla, ondan sonra tevekkül et!» buyurdu. Ama bir insanın cefasına tahammül edip zararını def'etme-mek tevekküldür. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kâfirlerin, mi nâfâklarına ezâlarına sabret. Ben onların ezâsını veririm. Onlardan k runmak için Allah'a tevekkül et.» Ama insanlardan olmayıp yurt hayvanlardan, yılan ve akrepten gelen ezaya sabretmek câiz değ- dir. Belki onu def'etmek gereklidir. Demek ki, düşmanından saka mak için silâh taşıyan, kuvvetine ve silâhına değil, Allah'a güvendi zaman tevekkül sahibi olur ve gene kapısını kilitleyen kâlide değ Allah'a güvendiği zaman, mütevekkil olur.

Zirâ çok kilitler vardır ki, hırsız engel olamaz. Tevekkül sahibinin âlâmeti; evine gelip eşyasının çalınmış olduğunu görünce, Allah Teâlâ'nın kazasına razı olup üzülmemesi ve kapısını kilitleyip dışarı çıkınca, lisan-ı hâliyle kendi kendine: «Ben Allah'ın kazasına mâni olmak için kilit takmadım. Allah'ın âdetine riâyet için kilit takım. Allahım, eğer birisini bu koruduğum malıma musallat edersen, senin hükümüne razıyım. Çünkü onu benim için mi, başkaları için mi yarattığını bilmiyorum.» demelidir.

O hâlde eğer bir kimse evinin kapısını kilitlese ve geri döndüğünde malının çalınmış olduğunu görüp üzülse, onun faydası, tevekkül sahibi olmadığını ve nefsinin kendine sen tevekkül sahibisin demesi, sadece işve olduğunu anlamasıdır. Sakin olup da şikâyet etmezse, tevekkül sahibi olmasa da sabır sevâbını alır.

Eğer şikâyet edip hırsızlık yapan kimseyi soruşturup araştırırsa, sabır derecesinden de düşer. Böylece ne zabredicilerden, ne de tevekkül sahiplerinden olmadığını anlar. O hâlde sabr ve tevekkül iddiasından vazgeçmek lâzım gelir. Bu da hırsız sebebiyle kendisine hâsıl olan tam bir faydadır.

Sual: O kimsenin bu mala ihtiyacı olmasaydı, kapısını kilitlemeydi. Ona muhtaç olduğu için onu koruyor. O hâlde çalındığında nasıl üzülmez?

Cevap: Şunu düşünmelidir ki, Allah Teâlâ o mal kendisine verdiği zaman, vermesi hayırlıdır ve bundan âlâmeti de onu vermesidir. O mal aldığı zaman da almaması hayırlıdır ve bunun âlâmeti de almamasıdır.

O hâlde her iki şekilde de kendisine hayır takdir ediliğine sevinmelidir ve Allah Teâlâ'nın onun hakkında hayır olmayan bir şey yapmadığına, kendisinin hayrın nerde olduğunu bilmeyip bunu ancak Allah Teâlâ'nın bildiğine inanmalıdır. Tıpkı şu hasta gibi olmalıdır ki, babası geçkâtil bir tabiptir. Ona et ve nefis yemekler verirse, babam bende sağlık görmese, bunu bana vermedi diye sevinir. Et ve nefis yemekleri vermese de, bunların bana zararı olmasa menettim diye gene sevinir. Bu merteye iman olmadıkça tevekkül olmaz. Belki tevekkül diye inanmış şey, aslı olmayan bir hayâl olur.

TEVEKKÜL SAHİBİNİN EDESLERİ

Tevekkül sahibi kimse malına hırsızdan korunurken altı edebî gözetmelidir:

Birinci edeb: Kapıyı kilitlerken fazla ihtimam gösterip çok yerden kilitlememeli, komşuların beklemesini istememeli ve kapıyı kolay yoldan kilitlemelidir. Mâlik bin Dînâr dışarı çıktığı zaman kapusunu bir işle bağlardı ve: «Eğer kâşegân girme ihtimall olmasaydı, bunu da yapmazdım.» derdi.

İkinci edeb: Evde hırsızın düşkün olduğu eşyayı bulundurmamalıdır. Zirâ kayınetli eşya, hırsız günaha teşvik eder. Bir defa Müşîre,

Mâlik bin Dînar'a bir kova gönderdi ve arkasından bir adam gönderip geri istedi ve: «Hırsız çalar diye kalbime vesvese geldi.» dedi. Muğîre'nin gayesi, kendisinin vesveseden ve hırsızın günahından kurtulması idi. Ebû Süleyman: «Darısı bunu duyanca: «Bu sâfilerin kalblerinin zayıflığından ileri gelen bir şeydir. İnsan dünyadan zühdederse, çalıp çalmaması birdir.» Ebû Süleyman'ın bu görüşü daha tamdır. Zira zühde münâsib olan da budur.

Üçüncü edeb: Evlenden dışarı çıkınca, eğer ayyamı çalırlarsa belâ olsun diye niyet etmelidir. Zira hırsız fakir olup ona ihtiyacı olabilir. Eğer zengin olursa, belki bu sebeb ile başkasının malına çalmaz. O hâlede kendi malını başkasının malına fedâ etmekle hem hırsız, hem de müslümanlara şekkât etmiş olur. Bâ ki, bu niyetle Allah'ın kazası değişmez. Fakat kendisine sadaka sevâbı hâsıl olur. Şöyle ki bir akçesine yediyüz akçe sevâbı yazılır. Eğer çalmazsa, gene sadaka sevâbı bâkidir. Nitekim hâdîste: «Bir kimse nikâhlarıyla buluşup tohumu esirgemese (dışarı akıtmazsa) ve çocuk olmasını niyet ederse, ister çocuk olsun, ister olmasın, onun için, Allah yolunda kazanıya gidip şehid düşen bir yiğit sevâbı yazılır.» Çünkü o kendisine düşeni yapmıştır. Ve eğer oğlan dünyaya geleseydi, onun ahakk ve hayatı bunun elinde olmasdı. Belki onun sevâbı sadece tohum saçıp niyet etmesiyle olurdu.

Dördüncü edeb: Hırsız malını çaldığına üzülmemeli ve bunun kendisi için hayırlı olduğunu bilmelidir. Eğer çalınan malı Allah için fedâ edip helâl ederse, arkasına düşüp aramamalı, geri verilirse almamalıdır. Gerçi olsa da kendi malıdır. Çünkü yalnız niyetle mülkiyetinden çıkmaz. Fakat tevekkül makamında geri alması iyi olmaz.

İbn-i Ömer'in bir devesini çaldılar. Arayıp bulamayınca, Allah için helâl olsun dedi ve meccide gelip namazla meşgûl oldu. Birisi gelip, deve filân yerde imiş, diye haber verince, İbn-i Ömer onu almak için nâlinlerini giydi, fakat «Allah için helâl olsun» dediği aklına gelince, «Eteâğürullah» deyip yerine oturdu ve: «Ben ona Allah için helâl etmişim. Bundan sonra onun acentine yaklaşmam.» dedi. Büyüklerden biri der ki, bir bîraderimi rûya âleminde cennette gördüm. Fakat üzgündü. Madem cennettesin niçin üzgünsün? dedim. Dedi ki, kâzîmete kadar bu üzüntü bende kalacaktır. Çünkü ilâhînde bana, cennette misli görülmemiş yükkök dereceler arzettiler. O dereceleri görürnce sevindim. O derecelere gitmek isteyince bir nikkâ geldi ki: «O kimseyi geri çevirin. Çünkü o dereceler yolun sonuna varanlar içindir. Bu kimse yolun sonuna varmamıştır.» Dedim ki, yolun sonuna varmak nasıl olur? Dediler ki: «Sen, filân şeyi Allah için verdin, demiştin; oysa o sözünü başa çıkarıp bitirmedin. Eğer başa çıkarmış olsaydın, bu dereceler tam olarak sana verildi.» Birisi Mekke'de uyuklarken uyanınca bir kese altınını bulamada. O sırada orada büyük ahidlerden birisi vardı. Onu itham etti. Ahid ona evine götürüp altının miktarını

sordu ve o kadar altın ona teslim etti. O kimse dışarı çıkınca, yoldaşlarından birinin kâife ile onu alıp sakladığını haber aldı. Bunun üzerine geri dönüp ahiden aldığı altın öfüne koydu. Ne kadar ısrar ettiyse, ahid onu geri kabul etmedi ve: «Ben niyetimde Allah için helâl ettim, geri almam.» dedi. Sonunda fakirleri verilmesini emretti. Bunun gibi bir kimse bir fakire bir ekmeğe vermek için fakirin yanına gidip onu bulamazsa, geçmiş büyükler o ekmeği geri eve götürmesini kerih görmüşler ve onu yemeği câiz görmeyip başka bir fakire vermedir, demişlerdir.

Beşinci edeb: Kendine zulmeden hürsuz beddua etmemelidir. Çünkü beddua ile hem tevekkül, hem de zâhd bozulur. Zira geçmiş şeye üzülen zâhid olamaz. Rabi-i Haysem'in binlerce akçe değerinde bir atını çaldılar. Rabi dedi ki, kimin çaldığını gördüm; fakat sesini çıkarmadım. Dediler ki, niçin sesini çıkarmadın? Dedi ki, atı aldıkları zaman bana attan daha sevgili bulunan manevî bir hâldeydim. Bunun üzerine atı çalana beddua ettiler. Rabi' ram olmadı ve: «Beddua etmeyin. Çünkü ben onu helâl ettim.» dedi. Ulu kişilerden birine: «Sana zulm edene beddua et.» dediler. O da: «Ö, zulmü bana değil, kendine yapmıştır. Ona o kötülük yeter. Daha fazla kötülük yapmam.» dedi. Hâdis-i Şerifte: «Kul, kendisine zulmeden kimseye beddua edip onun hakkında kötü söylerse, bütün hakları edepmiş olur. Hattâ zâlimin hakkı da ona geçebilir.» buyurulmaktadır.

Altıncı edeb: Hürsuz bu günahı işleyip bu yoldan azıka düşseğine mal sahibi üzülmemi, ona acımalıdır ve kendisinin salâm değil, mazlum olduğuna ve bu noksanlığın dâinde değil, malında meydana geldiğine şükretmelidir. Eğer hürsuz günah işlediğine üzülmezse, insanlara mâsîhat ve şerhât etmeyi terksetmiş olur. Fudeyl bin Iyad, Bîsr-i Raî'nin malı çalındığında üzülüp ağladığını görünce, mal için mi ağlıyorsun? dedikte, Bîsr: «Mal için değil; fakat bunu yapam zavallıya ağlıyorum ki, kıyâmet gününde onun hüccet ve cevabı olmasın.» dedi.

Dördüncü makam, hastanın tedavisinde ve vâkı olan zararın izalesinde tevekkül:

Bil ki, ilâç üç derecedir:

Birinci derece: Te'siri kat'i olan ilâçtır. Açığı yemek yemekle, su-suzluğu su içmekle tedavi etmek ve ateşi su ile söndürmek gibi. Bu kat'i ilâçları terksetmek, tevekkülden sayılmaz. Hattâ banun gibi yerlerde tevekkül haramdır.

İkinci derece: İlâcin hastalığa te'siri kat'i olmadığı gibi, zannî de değildir. Belki te'siri muhtemeldir. Efsûn, dağılama ve fal gibi. Bunları bırakmak tevekkülün şartıdır. Nitekim hadîste: «Böyle şeylere yapmamak, sebebleri fazla güvenmekten İlerî gelis.» buyurulmaktadır. Bunların em kuvvetlîsi dağılama; ondan sonra efsûn; ondan sonra da faldır ki, ona tetayyur (ağırıs saymak) denir.

Öğütücü derece: Bu iki derecenin arasındadır. Bunun te'siri kat'i olmayıp kuvvetli zanna dayanır. Damar kesmekle veya hacamatla kan aldirmek, meşhul içmek ve soğuğa karşı sıcakla, sıcakla karşı soğukla tedavi olmak gibi. Bu ilaçları kullanmamak gerçik harâm değildir, fakat terk etmek de şart değildir. Bazen onları yapmak yapmamaktan hayırlıdır ve bazen de yapmamak hayırlıdır. Bu kabül ilaçları terketmek tevekkülün şartı olmadığına delil, Resûlullah'ın sözü ve hareketidir. Sözleri şudur ki: «Ey Allah'ın kulları, ilaç kullanın!» ve gene: «Ölümden başka her derdin ilacı vardır. Fakat bazen o ilacı bilirler, bazen de bilmezler.» buyurur.

Resûlullah'a, ilaç Allah'ın takdirini değiştirir mi diye sordular: «İlaç da Allah'ın mekâdderatından biridir.» buyurdu. Gene buyurdu ki: «Mileklerin yanından geçerken ilâmetine hacamatla emret diye onları her topluma hama tavsiyede bulundu.» Gene buyurdu ki: «Aynı onyedisinde, ondokuzunda ve yirmibirinde hacamat yapın ki, kan galebesi silin öldürmesin. Zira kan galebesi Allah'ın emriyle ölüme sebep olur.» Kanı bedenden dışarı çıkarmakla yılanı elbiseden dışarı çıkarmak ve yangını evden dışarı çıkarmak arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi ölüme sebebidir. Bunları terketmek tevekkülün şartı değildir. Resûlullah buyurdu ki: «Aynı onyedinci gündeki Salı günü hacamat yapmak, bir yıllık derde devâdır.»

Bu hâdis, munkatıf rivâyet edilmiştir (yâni hâdis râvîlerinden biri terk edilip benîh muttasıl olmamıştır.)

Resûlullah Sa'd bin Münza damardan kan aldurmaya emretmiştir ve Hz. Ali'nin gözü ağrıyordu. Ona, bundan yeme deyip taze hurmaya ve bundan ye, deyip keşkekle pişmiş pancar yaprağına işaret ettiler. Yine Hazret-i Peygamber Suheyb Rûmî'ye: «Ey Suheyb! hurma mı yiyeceksin eyya ki gözü ağrıyor.» buyurdu. Suheyb: Ben, ağrıyan gözümün tarafından yemiyorum; öbür tarafından yiyorum, dedi. Resûlullah, cevabını duyunca gülmektedir.

Resûlullah'ın hareketlerine gelince: Her gece sürme çekardı, her ay kan aldırardı. Ve her sene de garup içardı. Vahiy geldiği zaman baş ağrıdığı için, kına vururdu. Bir yeri yaralandığı zaman da üzerine kına koyardı. Bazen de birşeyi bulamayınca üzerine toprak da koyardı. Bunun gibi rivâyetler «Tibbü'n-Nebî» adlı meşhur kitapta çoktur. Bu kitapta Resûlullah'ın tıpla ilgili hâlleri toplanmıştır.

Mûsa (a.s.) hastalandı. Benî İsrâîl dediler ki, onun ilacı filân şeydir. Mûsa: «İlaç almam. Rabbim şifâ verir.» dedi. Sonra hastalık iyileşmeyip uzun zaman öyle kaldı. Benî İsrâîl: «Onun ilacı denenmiştir. Kullanırsan, hastalık derhal gider.» dediler. Mûsa: «İlaç almam.» dedi. Hastalık öyle kaldı. Sonunda vahiy geldi ki: «İzzetimin hakkı için ilaç almazsan, şifâ vermem.»

Bunun üzerine Mûsa ilaç aldı ve derhal iyileşti. Bundan Mûsa'nın kalbine bazı vesveseler düştü. Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Tevekkülünde benim hikmetimi koymak mı istiyorsun?» İlaçlarda ya-

ratılan faydalar, hepî bu kâbûlâttır. Yâni hepî Allah'ın hikmetine râcidir.

Peygamberlerden biri zayıflıktan şikâyet edince, vahiy geldi ki: «Ei ye sût iç, zayıflıktan kurtulursun.» Bunları yitince zayıflıktan kurtuldu. Bir kavim, zamanlarının Peygamberine, çocuklarının çirkin olmasından şikâyet ettiler, Vahiy geldi ki: «Kadınları hamile iken ayva yesinler.» Böyle yaptılar. Çocukları güzel oldu. Bundan sonra hamilelik devresinde ayva, lohusalık devresinde de hurma yerlerdi.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, etmek ve sût tokluk sebebi oldu-ğu gibi, ilâç da şifâ sebebidir. Bunların hepî sebepleri yaratamın tedbiridir.

Haberde gelmiştir ki; Mûsa (a.s.): «Ya Rabbi, hastalık kimden- dir, şifâ kimdendir?» diye sual etti. Allah Teâlâ: «İkisi de bendendir.» buyurdu. Mûsa: «O hâlde tabibin işi nedir?» dedi. Allah Teâlâ: «Ta- bib, tabiblik sebebiyle razılaşır ve benim kullarımın hatasını hoş eder.» buyurdu.

Demek ki bu mertebedeki tevekkül de hem bilgi, hem hâl üdird. Zîrâ ilâca değîl, ilâcı yaratana güvenmelidir. Çünkü ilâç kullanıp da ölenler çoktur.

DAĞLAMÂ

Bu ki, bazı kimseler dağlamayı âdet edinmişler. Fakat dağlama, kişiyi tevekkül mertebesinden düşürür. Hatta dağlamak yasaklanmış ve efsun yasaklanmamıştır. Çünkü azaları yakmak tehliktedir ve bütüne bile sebep olabilir. Damardan ve hacamatla kan aldmak gibi değildir. Onun faydası da onlar gibi açık değildir. Başka bir ilâç onun yerini tutabilir.

Ömer bin Hâsine hastalandı. Dağlamak istedikler. Kabul etmedi. İsrar edince, kabul etti. Der ki, «bundan önce nur gördüm ve gayb- tan bazı sesler işitirdim ve melekler ile konuşurdum. Bana selâm ver- rilerdi. Bu dağlamayı yapınca, hepî benden gizlendi» dedi. Nice teb- ve ve iltifatlardan sonra, bu kerametle tekrar kendisine verildiğini Mu- tarrif bin Abdûllah'a söylemişti.

NEREDE İLÂÇ KULLANMAMAK İYİDİR?

Bu ki, bazı hallerde ilâç kullanmamak daha iyidir ve peygamber- in sünnetine de mahallî değildir. Zîrâ ilâç kullanmayan büyükler çoktur.

Sual: İläç kullanmamak niçin gerekir:

Cevap: İläç kullanmamak kemâl olsaydı, Rasûlullah ilâç kullan- mazdı.

Birinci sebep: «İläç kullanmayan kimse, mülkûşefe âlemine vakıf olup eceline yakın olduğunu anlamış olabilir. Nitekim Hz. Ebu Beki-

re: «Tabib çağırsaydı» dediler. Ebu Bekir dedi ki, tabib beni gördü; fakat ben istediğimi yapacağım, buyurdu.

İkinci sebep: Kalbi ahiret korkusuyla meşgul olduğu için, ilaç tedavisi ile uğraşmıyor. Nitekim Ebu'd-Derda'ya, hastalığın neden mütevellittir? dediler. Günahlarımdandır, dedi. Kalbin ne istiyor? dediler. Allah'ın rahmetini diliyor, dedi. Tabib çağıralım mı? dediler. Ben tabib hasta etti, dedi.

Genç Ebu'd-Derda'nın gözü ağrıyordu. İlaç kullanmaz mısın? dediler. Bundan daha mühim işim var, dedi. Bu, şuna benzer ki, birisini hüküm vermek için padişahın huzuruna götürürken ona yemek teklif etseler, o, yemek isteğini yoktar, der. Onun bu sözü, yemek yiyeceklere ta'm ve muhalefet olmaz, belki istiglak âlemine düşmek olur. Nitekim Sehî'e kuvvetin nedir? dediler. «Hayrî Kayyumdur» dedi. Kıvamını soruyoruz, dediler. İlmidir, dedi. Qıdânı soruyoruz, dediler. Gıda zikirdir, dedi. Bedene gerekli olan yemeği soruyoruz, dediler. Yaratıkları burakın, yaratan ile meşgul olun, dedi.

Üçüncü sebep: Hastalığı müzmin olur, yâni iyileşmesinin ihtimali uzak olur. Bu hastanın yanında ilacın faydası etsun gibi nadir olur. Tab ilacını bilmeyen kimsenin ekseriyetle ilaçlara inanması böyledir. Rabi' b. Haysem der ki, ilaç kullanmak istedim. Fakat düşündüm ki, Âd, Semûd ve eski kavimler; sayısız doktorlarıyla beraber öldüler ve tab onlara fayda vermedi. Bunun için ilaçtan vazgeçtim. Bu sözden anlaşıyor ki, Rabi' tıbbi zahiri sebeplerden utanmıştı.

Dördüncü sebep: Hasta, hastalıkla çektiği sıkıntının sevabından ayrılmamak ve sabrını denemek için iyileşmek istemiyor. Hadîste: «Allah Teâlâ kulunu belâ ile dener. Tıpkı altın ateşle denedikleri gibi» buyurulmaktadır. Bazı altınlar ateşten sağlam çıkar ve bazı altınlar da ateşten bozulmuş olarak çıkar. Sehî-i Tüsterî, başkalarına ilaç dağıtırken, kendisinin bir hastalığı vardı ve onun için ilaç yapmazdı ve derdi ki: «Hastalığa razı olup oturarak namaz kılmak, sağlam olarak ayakta namaz kılmaktan üstündür.»

Beşinci sebep: Günahî çok olur da hastalığın günahlarına keffâret olması için uzamasını ister. Hadîste: «Sitemaya yakalanan kul, dehşetle tozdan temiz olması gibi günahlarından temiz olur.» buyurulmuştur. İm (a.s.): «Bedeninde ve malında meydana gelen must-heta, günahı affolacağı için sevinmeyin, Allah degildir.» buyurur. Mûsa (a.s.) bir hastaya ağlayıp: «Allahım, bu kula merhamet etmez misin?» dedi. Cenabı Allah: «Merhamet sebebi olan bir şeyde nasıl merhamet edeyim? Zira onu hasta yapmaktaki günahlarına affeder ve bunlarla derecelerini yükseltirim.» buyurdu.

Altıncı sebep: Sağlıktan serkeşlik, gaflet ve azgınlık meydana geldiğini bilip hastalık za'fiyetiyle gaflet ve serkeşlikten uzak olmak ister. Allah Teâlâ sevdiği kuluna sıkıntı ve belâ ile uyandırır. Bunun için denilmiştir ki: «Mü'min üç şeyden boş olmasın: Fakirlikten, hasta-

İhtıan ve sillekten.» Hadîste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Fakirlik benim kemendimdir. Hastalık benim zindanımdır. Bunlara sevdiğilerimi sokarım.» O hâlde sağlığı, günah işlemesine sebep olan kimse-
nin sıhhat ve âfiyeti hastalıktadır. Ha. Ali, bir topluluğun şâhı olup eğlendiklerini görüncü, bu nedir? dediğinde, bugün bayramdır, dediler. Ha. Ali, Günah işlemediğimiz gün bizim bayramımızdır, buyurdu. Büyüklere-
den birine, nasıldın? diye sordular. «Âfiyetteyim. Günah işlemediğin gün âfiyettesin. Günah işlediğin gün, o kadar daha büyük sıkıntı olur mu?» dedi. Derler ki, Fir'avnın tanrılık iddiasında bulunma-
sının sebebi, dörtüncü yıl yaşayıp da bu müddet zarfında onun başının bile ağrımasıdır. Eğer bir saat başı ağrısaydı, bu boş iddiada bulunmazdı. Denilmektedir ki, kul bir iki kere hastalanıp da tevbe etmezse, Azrail ona der ki, mü'minin kırk gün sıkıntıdan yahut hastalıktan, yahut korkudan, yahut zarardan boş kalmam iyi değildir.

Resûlullah bir hanımla evlenmek istedi. Dediler ki, «Bu hanım hiç hasta olmamıştır.» Bunu bir mesiyet sanıp söylemişlerdi. Resûlullah bu haberi duyunca, «Öyle ise, istemem,» buyurdu.

Bir gün Resûlullah baş ağrısından bahsediyorlardı. Bir çöl arabı: «Baş ağrısı nedir bilmiyorum. Ben hiç hastalık görmedim,» dedi. Resûlullah: «Benden uzak ol. Cehennemliği görmek isteyen buna baksın,» buyurdu. Ha. Ali (r.a.) «Ya Resûlallah, hiç kimse şehitlerin derecesine ulaşır mı?» dedi. Resûlullah: «Evet, günde yirmi defa Gülmâmü düşünün o dereceye ulaşır,» buyurdu. Şüphesiz hasta günde yirmi defadan fazla Gülmâmü düşünür. Bunun için de bazı kimseler hastalıklarına ilâç kullanmamışlardır. Resûlullah bu mertebeye muhtaç olmadığı için ilâç kullanmışlar. Velhasıl zahîrî sebeplerden kaçınmak tevekküle muhalefet etmek, değildir.

Ömer (r.a.) Şam'a giderken yolda, Şam'da ta'dn hastalığı bulunduğunu haber aldı. Yanındakilerden kimisi gidelim, kimisi, kaza ve kaderden kaçmayız, dedi.

Ömer (r.a.): «Allah'ın kaderinden gene onun kaderine kaçarsın. Senin birinin iki vadii olursa, birisi çayır - çemen ve birisi de boş ve kuru olursa, koyunlarını hangisine götürürse, takdire götürmüş olur» dedi. Sonra Abdurrahman bin Avf'ı istedi. Abdurrahman dedi ki, Resûlullah'tan dinledim ki: «Bir yerde ta'dn olduğuna duyarsanız, oraya gitmeyin. Orada bulunursanız, oradan çıkıp kaçmayın.» Ömer (r.a.), görüşündü. Peygamberin hadîsine uygun düştüğüne şükretti. Sahâbeler topluluğu bunun üzerine ittîfak ettiler. Oradan kaçmanın yasaklanması, sağlamların gitmesi hâlinde, hastaların yalnız kalıp (batacak kimse olmadığı için) ölecekleri içindir. Hem de kirlî hava, gı-
kandların içine te'sir etmişse, oradan kaçmak ne fayda verir? Bazı hadîslerde: «Ta'dn'dan kaçmak, muharebede kâfirlerden kaçmak gibidir» buyrulmaktadır. Bu hastaların kulbi kırık ve onlara yemek yedirecek kimse olmayıp kızılsıkla ölecekleri bulunduğu ve kaçanların kurtulma ihtimali de zayıf olduğu zamandır.

HASTALIĞI GİZLENMEK

Bil ki, hastalığı gizleyip bildirmemek tevekkülün şartlarından değil ke da, bildirmek şikâyet olduğu için makruhtur. Ancak bir ötürle olursa müstesnâdır.

Meselâ: Tabibe hâlini arz etmek, yahut sayıflığını bildirip cesaret ve metanetini kendinden uzaklaştırmak kasdiyle söyleyebilir. Nitekim Hz. Ali hasta İken «Nasılın?» dediklerinde: «İyi değilim.» dedi. Oradakilere birbirlerine bakıp hayret ettiler.

Hz. Ali «Öyle, Allah'a celâdet ve metanetimi mi göstereyim?» dedi. Bu sözler Hz. Ali'nin hâline çok uygundu. Çünkü o kuvvet ve azamet ile kendi âcısını bilirdi. Bunun için «Ya Rabbi, sabır ihсан eyle.» diyordu.

Rasûlullah buyurur ki: «Allah'tan sakıntı değil, âfiyet isteyiniz.» Demek ki, ömrü olmadan şikâyet yoluyla hastalığını bildirmek haramdır. Şikâyet yoluyla bildirmemesi câizdir. Fakat bildirmemek daha iyidir. Zira çok söyleyip şikâyet hâlini alabilir. Bunun için hastanın inlemesi de yazılır. Çünkü inlemek hastalığı bildirmek olur. Şeytan, Eyyüp Peygambere, inlemesinden başka te'sir edecek bir şey bulamada. Fudayl bin Iyad ve Vehab bin Verd; hasta oldukları zaman, kimse onların hâlini bilmesin diye kapılarını kilidilerlerdi ve: «Hasta olduğumuz zaman, hiç kimse ile hâlimizi bilip hatırımızı sormasını istemiyoruz.» derlerdi.

DOKUZUNCU ASIL

SEVGİ, ŞEVEK VE RIZA

Bil ki, Allah'ın sevgi ve rızası; bütün makamların en yükseğidir. Belki bütün makamlardan gaye, Allah Teâlâ'nın sevgi ve rızasıdır. Çünkü helâk edici olan sıfatları defetmek, Allah sevgisinden alıkoyacak şeylerden kalbi temizlemek içindir. Bundan önce anlatılan münâciyat (kurtarıcılar), kalbi temizleyen şeylerdir. Meselâ: Sabır, rûhd korku ve benzerleriyle bunlardan sonra bunların semeresi olarak meydana gelenler...

Meselâ: Şevk ve rıza gibi. Demek ki, kulun kemâl mertebesi Allah sevgisinin kalbine hakim olmasıdır. Allah sevgisinin gerçeğini bilmek o kadar zor olur ki, bazı kelim âlimleri onu inkâr edip demişlerdir ki: «Ayı cinsten olmayan iki kimseden birinin diğerini sevmesi mümkün değildir.» Allah sevgisinin mânası, yalnız Allah'ın emirlerini tutup itaat etmekten başka bir şey değildir. Buna böyle düşünen, dinin aşından habersizdir. O hâlde önce Allah Teâlâ'nın muhabbetini ihbat eden delilleri beyan edip ondan sonra onun hâllerini ve hükümlerini beyan etmek daha önemlidir.

ALLAH'IN SEVGİSİNİN FAZİLETİ

Bil ki, bütün müslümanlar, Allah sevgisinin farz olduğunda ittifak halindedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah mü'minleri sever ve mü'minler de Allah'ı sever.» (Maide sûresi, âyet: 5). Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'yı ve Resûlünü herşeyden daha çok sevmeyenle imanı tam değildir.» Resûlullah'a, «iman nedir?» diye sorduklarında: «Allah ve Resûlünü diğer şeylerden daha çok sevmektir» buyurdu. Gene buyurdu ki: «Kul, Allah Teâlâyı ve Resûlünü bütün çoluk çocuğundan, mahûden ve bütün yaratıklardan daha çok sevmedikçe mü'min olamaz.» Allah Teâlâ tehdid olarak buyurur ki: «Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, karılarınız, sevdikanız, kazandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuz bir ticaret, boğunuzun gidem mekenler, size Allah ve Resûlünden ve onun yolundan, cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (onun azabı) gelinceye kadar bekleyin.» (Tevbe sûresi, âyet: 24).

Bir kimse Resûlullah'a, seni seviyorum, deyince: «Fakirliğe hazır ol!» buyurdu. Allah Teâlâ'yı seviyorum, deyince: «Belhıya hazır ol!» buyurdu. Haberde gelmiştir ki: «Azrail, İbrahim Hallî'nin canını almaya geldi.» İbrahim Hallî: «Hiç dost dostum canını alır mı?» dedi. Vahiy nazıl oldu ki: «Hiç dost dostu kavuşmak istemey mi?» İbrahim Hallî bunu duyunca, Azrail'e: «Şimdi canımı al, ölümüne hazırım» dedi.

Resûlullah dünyada: «Allahım, bana sevgini ve seni sevenlerin sevgisini nasib et» diye ve sevgini bana, susuzun soğuk suya olan sevgisinden daha sevgili et» diye dardı.

Bir çöl araba Resûlullahın huzuruna gelip: «Ya Resûlullah, kıyamet ne zaman kopacaktır?» diye sordu. Resûlullah: «O gün için ne hazırladın?» buyurdu. Çöl araba: «Namusum ve erucum çok değerlidir, fakat Allah'ı ve Resûlünü severim.» dedi. Resûlullah: «Yarın kıyamet gündünde herkeş sevdiğiyi taşıyacaktır», buyurdu.

Ebü Bekir Sâdık: «Allahım bu sevgisini tadın, dünyadan vaağçer ve insanlardan nefret eders» buyurdu. Hasan-ı Basrî der ki: «Allah'ı anlayan kimse mutlaka onu sever. Dünyayı anlayan kimse mutlaka ona düşman olur. Mü'min gâfil olmadıkça sevinmez. Düşündükçe üzülmür.» İsa (a.s.) zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Size ne oldu? diye sordu: «Allahım azabından korkusundan böyle zayıf ve güçsüz kaldık» dediler.

İsa: «Allah Teâlâ mutlaka sizi azabından emin kılacaktır» buyurdu. Bunlardan daha zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Size ne oldu? diye sorunca, cennet arzusu bizi böyle eritip zayıflattı, dediler. İsa Cenab-ı Allah sizi cennete kavuşturacaktır, dedi. Bunlardan daha çok zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Ancak bunların yüzü ayra gibi parlıyordu. Size ne oldu? diye sordu. Allahın Sevgisi bizi böyle eritip zayıflattı, dediler.

İsa: «Siz mukarreb (Allah'a yakın) kullarsınız. Bana, sizinle arkadaşlık yapmam emredildi» dedi. Sırtı-yı Sektâî der ki: «Yarın koymet gününde herkes Peygamberine nisbet edilerek, ey Musa'nın ümmeti, ey İsa'nın ümmeti, ey Muhammedin ümmeti diye çağırılacak. Fakat Allahın dostları, ey Allahın dostları, Allahın huzuruna gelin diye çağırılacaklar. Onlar bu nıdayı duyunca yürekleri sinelerine sığmayacak.»

Bazı peygamberlerin kitaplarında: «Allah Teâlâ ey kulum, ben seni seviyorum. Sen de üzeriñde olan hakkımı için beni sev, der» diye yazıdır.

SEVGİNİN HAKİKATİ

Bil ki, Allah sevgisinin hakikati, anlaşılmaz güç bir şeydir. Hatta bazı kimseler daha önce de anlattığımız gibi Allah sevgisini inkâr etmişlerdir.

O halde bunu açıklamak çok mühîmdir. Gergi buradaki sözler çok ince olduğu için herkes bunu anlayamaz; fakat biz birçok misaller getirmekle onu anlamaya çalışan herkesin anlayabileceği şekilde aydınlatacağız. Önce sevginin esasını bilmek, gerekir. Sevginin manası; mizacın güzel şeylere meybetmesidir. Bu meyil kuvvetli olursa ona aşk denir. Buğzun manası; mizacın çirkin şeylerden nefret etmesidir. O halde güzelliğ ve çirkinliğin olmayan yerde sevgi ve buğz (düşmanlık) olmaz. Sonra güzelliğ nedir? Sevginin hakikatının anlaşılmasını için önce bunu bilmek gerekir.

O halde bil ki, mevcut egra mizaca göre Üç kısma ayrılır: Birinci kısım, mizaca uygun olur. Mizac ona uyar, hatta onu ister. Demek ki mizaca uygun olan şeye güzel denir.

İkinci kısım, mizaca muvafık ve uygun değildir. Mizaca aykırı olur. Buna da çirkin denmez. Bil ki, bir şeyi bilmeden sana güzel yahut çirkin gelmez. Bir şeyi bilmek de hisler (duyular) ve akıl ile olur. Hisler (duyular) beşdir. Her birinin ayrı bir lezzeti vardır. O lezzet sebebiyle ona sevgi yerleşir. Yani mizac ona meybeder. Göz, güzel şeylerden, yeşillikten, akar sudan ve benzeri şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahip olan herkes mutlaka bunları sever. Kulak, güzel seslerden ve çalgılardan lezzet alır. Burun, güzel kokulardan, ağır, nefis yemeklerden; el ve bütün vücut yumuşak şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahip olan herkes mutlaka bunları sever. Bu duyuların hepsi hayvanlarda da vardır. Kalpte altıncı bir his (duyu) vardır. Buna akıl, basiret veya ne dersene de. Bununla insan, diğer hayvanlardan ayrılır. Diğerlerinin lezzet aldıkları şeyleri sevdikleri gibi, bunun da hoşlandığı çeşitli anlayışlar vardır.

Resûlullah buyurur ki: «Dünyada üç şeyi severim: Kadınlar, güzel koku ve gözlemin nuru olan namaz». Namaz daha yüksek derece beyan etti. Hayvanlar gibi kalb hallerini bilmeyen kimse, zahiri hislerden (duyulardan) başka bir şey bilmez ve namazın güzel olup se-

vürmesine inanmaz. Akıl ve fikri galib olan kimse ise, hayvanların sıfatlarından uzak olur ve kâlb gözüyle Cenab-ı Allahın Cemalini, onun yapılacak işlerini, zat ve sıfatlarının Cemâl ve Kemâlini görüp onları, zahir gözüyle güzele, yeşillğe ve akar suya bakıp sevdiğinden daha çok sever. Hatta Cenab-ı Allahın Cemali ona açıldığı zaman, bunların lezzetli gözüne dönmek görünürlü.

ALLAH SEVGİSİNİN SEBEBLERİ

Bu sebepler açıklanınca, Allah'tan başka sevitilmeye layık bir şey olmadığı anlaşılar. Bu sebepler beştir:

Birinci sebep: İnsan kendini, kendi bekasına, (devamını) ve kemaleini sever. Ölümünü ise, eziyetli ve azaplı sadece yok olma şeklinde de olsa gene sevmes. İnsan kendi bekasını niçin sevmesin; sevgi mizaca uygunluk olmakla olur. İnsanın kendi salına, varlık ve kemalinden daha uygun ve bekasma ve kemâlîne muhalif olan şeyden daha çirkin ve yakışmaz ne olabilir?..

Demek ki, bunun için insan çocuğuna sever. Çünkü çocuğunun bekasına kendi bekası gibi düşündür. Çünkü insan kendi bekasından aciz olduğu için, kendi varlığına benzeyeni sever ki, aslında kendini sevmiş olur. Zira o, kendisinin ve sıfatlarının bekasına sebep olmuş olur. Akrabalarını sevmesinin sebebi, onları kendine kol, kanat sayıp onlarla kendisinde tam kuvvet ve kudret görmüş olmasındır.

İkinci sebep: Lütuf ve ihsandır. Bir kimseye lütuf ve ihsan eden kimse, tabiatıyla o, onu sever. Bunun için: «İnsan İhsanın (iyiliğin) kulu»dur, denilmiştir. Rasûlullah buyurur ki: «Ya Rabbi, hiçbir fakı hana hana iyilik yapmak kudretini verme. Zira o zaman benim kalbim ona meyî ve muhabbet edere, bayırmayacaktır. Yani iyilik karşısında meylenmek tekelîlde bozulmayan tabii bir haldir. Bu da anlatıldığı gibi, hakikatte insanın kendini sevmesine raci olur. Çünkü ihsan, insanın bekasına, yahut sıfatlarının kemâlîne sebep olan bir husustur. Şu kadar var ki, insanın kendine sevgisi bir sebeple değil, ihsan eden kimseye ihsanı içindir. Demek ki, birinci sevgi bizzat (dolayız) İkinci sevgi bilvasta (dolaylı)dır.

Üçüncü sebep: İnsan, kendisine bir faydası olmamış olsa da, güzel ahlâk sahibini sever. Meselâ: Bir kimse garbe alim, adil, bütün halkını memnun eden bir padişah olduğunu duyarsa, tabiatıyla ister istemez ona meyleder. Gerçi hiçbir zaman oraya gidip iyiliğini görmeyeceğini de bilir.

Dördüncü sebep: İnsan, bir kimseyi güzellik ve cemalî için sever. Ondan bir şey elde ettiğinden değil, belki yalnız onun Cemâl ve kemalî nefes sevimli geldiği içindir. Çünkü bir kimse şehvet ile olmazsa, güzel yüze bakabilir. Nitekim yeşillik ve akar suyu sevmesi onları yiyip içmek için değil, belki bakmaktan lezzet aldığı içindir. Güzellik ve Cemal nerde olursa sevdir. Eğer Allahın Cemâlî bilinsaydı, onun da sevilmesi mümkün ve caiz olurdu.

Beşinci sebep: İki mînaç arasında münasebet olmaktır. Zira bazı kimseler bazı kimseleri Cemal ve kemalinden dolayı sevmeyi, belki tabiatları arasındaki münasebet için sever. Bu münasebetin sebebi bazen açık olur. Meselâ: Çocuğun çocuğa, esnafın esnafa, alimim alime ve herkesin kendi cinsiyiyle münasebeti olur. Bazen münasebet gizli olur. Şöyle ki, yaratılışın aslında veya doğum zamanında ilahi sebeplerle aralarında bir münasebet olur ki, kimse onun sırrını bilmez.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Tuhlar teşhizatlanmış bir ordu-
dur. Bîrbiriyle tanışıklığı olanlar, yeryüzünde bîrbiriyle âliet ederler. Bîrbiriyle tanışıklığı olmayanlar anlaşmazlar.» Tanışıklık dediğimiz, anlatılan münasebetten ibarettir. Bunun tafsilatını kimse yapamaz.

GÜZELLİK VE CEMALIN HAKİKATI

Bü ki, basiretsiz olan hayvanların tabiatına yakın olan kimseler, zahiri gözüyle bakmaktan başka bir şeye mâlik olmayıp güzelliği, yalnız yüzün beyaz ve kırmızı olmasıyla azaların bîrbiriyle mütenasib olmasından ibaret olduğunu sanırlar. Bunun neticesi, şekil ve renk güzelliğine raci'dir. Buna göre, şekil ve rengi olmayan şeyin güzel ve cemal sahibi olması mümkün olmaz. Bu yanlıştır. Zira akıl sahipleri, bu yanı güzeldir, bu ses güzeldir, bu übise güzeldir, bu at güzeldir, bu er güzeldir, bu bağ ve bahçe güzeldir, derler.

Oysa bunların maksadı şekil ve renk ile ilgili olan güzellik değildir. Demek ki, güzellik ve cemalin manası, herşeyde mümkün olan kemalin bulunmasıdır. Herşeyin kemali ayrıdır. Yamanın kemali, harflerin bîrbiriyle mütenasib olması ve diğer hususların yerli yerinde olmasıdır. Şüphesiz güzel yazıya ve güzel eve bakmak, lezzet veren şeylerdir.

O halde güzellik yüze ve şekle mahsus değildir. Bunların hepsi zahir görüyle görülen şeylerdir. Ama bazı kimseler, bunlardaki güzellik ve cemali kabul edip mahir gözüyle görülmesi mümkün olmayan şeylerde güzellik nasıl olur? diye inkâr edebilirler. Bu da cehaletten ibret gelen şeylerdir. Zira biz, filan kimse güzel ahlak ve güzel mü-rüvet sahibidir ve ilim amel ile beraber olursa çok güzeldir ve peşaat cömertlikle bir arada çok güzeldir ve takva ile kanaat herşeyden güzeldir, deriz. Bunlar ve benzerleri meşhur sözlerdir.

Oysa bunları zahiri gözle görmek mümkün değildir. Belki akıl basiretliyle görmek mümkün olur. Riyazatun-Nefs kitabında anlatıldığı gibi, Süret iki çeşittir: Zahiri süret, batını süret. Güzel ahlak, batını süretin güzelliği olduğu için tabiatıyla kalben sevilir.

Buna delil şudur ki, bir kimsenin imam Ebû Hanîfe veya İmam-ı Şâfiî veya Hz. Ebû Bekir'i sevmesi imkânsız değildir. Nasıl imkânsız olur ki, bu sevgi için nice kimseler malını ve canını feda ederler. Bu sevgi, şekle ve sürete değildir. Çünkü sevenler onların şeklini görmüş değildir. Şimdi onların şekli toprak olmuştur. Belki bu sevgi, batını sürete olan sevgidir. Onların batını süretinde, ilim, takva, adalet,

hükûmet ve bunlara benzer şeyler vardır. Gene bunun gibi peygamberleri de bu manada severler.

Meâlâ: Sıddık'ı seven, onda sadık sıfatı olduğu için seviyor. Sadık sıfata, sıddıktan ayrılmayan bir parçasıdır. Onun o rengi, ne de şekli vardır. Bani alimlere göre Sadık, mekân tutucudur, basularına göre değildir. Hangisi olursa olsun, her iki takdirde de Sıddıkın rengi ve şekli yoktur. Oysa Sıddıktan sevilen Sadıktır. Zahirdeki et ve deri değildir.

O halde akli olan batın cemalini inkâr etmez. Hatta batın cemalini, zahir cemalinden daha çok sever. Çünkü duvara yapılan bir resmi seven ile, Peygamberlerden birini seven arasında çok fark vardır. Hatta küçük çocuklara, geçmiş zatlardan birini sevmelerini söyledikleri zaman, onun rengini, yurünü, kaşını gösünü değil, belki cömertliğini, şecaatini, ilim ve kudretini anlatırlar. Bir kimseyi sevmemelerini istedikleri zaman, onun zahirini değil, batınındaki bütün hayırları anlatırlar.

Bunun için sahabe-i kirâmı severler ve Ebu Cehil sevmeyiz. Demek ki cemalin iki kısmı vardır: Biri zahiri, diğeri de batını cemâl (güzellik) dir. Batını cemal, zahiri cemal gördü ve hatta biraz akıl ve iftân olanlar için ondan da daha sevgilidir.

HAKİKATTA ALLAH'TAN BAŞKA SEVİLMEMEYE LAYİK BİR ŞEY YOKTUR

Bö ki, bütün varlıklar içinde Allah Teâlâ'dan başka sevilmeğe lâyık bir şey yoktur. Başka bir şeyi seven, cehaletinden sevmiş olur. Ancak bu sevgi bir yoldan Allah ile ilgili olabilir. **Meâlâ:** Rıdâullahan sevgisi, Allah Şevgisi içindir. Zira bir kimse bir kimseyi severse, onun sevgiliğini de sever. Demek ki, alimleri ve takva sahiplerini sevmek de Allah'ı sevmek olur. Bu da, anlatılan sevgi sebeplerine dikkat edip tafsilatıyla öğrenmekle anlaşılır.

Birinci sebep: İnsan şüphesiz kendini ve kendi kemalini sever demişti. Allah Teâlâ'yı sevmek bunun zaruretiyledir. Zira kendi varlığı ve kâmil sıfatlarının varlığı Allahın leadından ve onun fazlındandır. Eğer Allahın Fazi ve keremiyle yaratılmasaydı, vücûda gelmezdi. Gene, eğer Allahın fazla ve keremiyle korunmasaydı, uzun bir zaman kalamazdı. Ve eğer Allah Teâlânın Fazi ve keremiyle azaları mükemmel yaratılmasaydı, ondan daha eksik kimse olmazdı.

O halde sırankan kaçıp bir ağacın gölgesine sığınan kimsenin gölgeyi sevip de ağacı sevmemesine şaşılır. Çünkü gölge ağaca bağlıdır. Kendi varlığı ve kâmil sıfatlarının varlığı Allah'a bağlı olunca, nasıl Allah'ı sevmeyiz?!. Ancak bu mertebeyi bilmeyen müstesna. Demek ki Allah'ı sevmeyenlerin cahil olduklarında şüphesiz yoktur. Çünkü onun sevgisi marifet semeresidir.

İkinci sebep: Lütuf ve ihsanını gördüğün kimse sevilir. Demek ki, bu sebeple Allah'tan başkasını sevmek cehalettir. Zira ona Allah-

tan başka hiç kimse İhsan etmemiştir ve etmeye muktedir değildir. Onun kullarına olan İhsanının çeşitlerini hiç kimse sayamaz. Nitekim şükür tövâmünde geçti. Ama başkasından kendisine ulaşan iyiliği de Allah'tan başkasından sanmak cehalettir. Zira hiç kimse sana bir şey veremez. Ancak emrine muhalefet etmediği bir müvekkel (görevli) gönderdiği zaman verebilir. O müvekkel onun kâffine, sana bir şey vermenin dini ve dünyevi yararlar sağlayacağını ve böylece gayesine ulaşacağı fikrini ister. Demek ki, o müvekkel kimse hakikatte kendisine vermiş olur. Zira ahiret savatına kavuşmak için, yahut iyi bir ad almak için seni alet yapıyor. O halde onu hakikatte sana veren, o arzu ve inancı görevlendirdiği için Allah Teâlâ'dır. Bunun tafsilî şükür aslında beyan edilmişti.

Üçüncü sebep: İnsan, kendisine iyiliği olmaması olsa da, güzel ahlak sahibini sever. Meselâ: Garibe adli, çekatli, hazinelerini fakirler için saklayan, memleketinde kimse kimseye zulmetmeyen bir pauişahın olduğunu duyan kimse, hayatında onu görmeyeceğini ve iyiliği kendisine ulaşmayacağını bilse de, zaruri olarak tabiatı onu sever. Bu sebeble de Allah Teâlâ'dan başkasını sevmek yasaktır. Zira İhsan Allah'tan başkasından değildir. Alime İhsan eden, Allahın İhsan ve fermanıyla eder. Bîhassa insanların elindeki nimetin ne kaymeti ve itibarı vardır?. Nimet ve İhsan; Allahın bütün mahlûkatı yaratması ve her birine İhsan olan şeyleri ve İhsan olmayıp güzellik ve aile için olan şeyleri de vermesidir. Bu gerçeği yer ve gök âlemini; bitki ve hayvanların tafsilâtli hallerini düşünüp onlarıdaki acayip işleri anlayan ve Allah Teâlâ'nın sonsuz nimet ve İhsanına bilen kimse idrâk eder.

Dördüncü sebep: Bir kimseyi batını güzellik ve cemall için sevmektir. Meselâ: İmam Ebû Hanîfeyi, İmam-ı Şâfiî ve Hz. Ali'yi, Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i ve Allahın bütün Peygamberlerini sevmek. Bunlara olan sevginin sebebi, batını güzellik, yani ahlâk güzelligi ve kâmil sıfatlarıdır. Bunun aslına dikkat edersen, üç şeye dayanır; Birincisi, İlim güzelliğidir. Çünkü İlim ve alim; şerefli oldukları için kâiblerin sevgilidir. İlim ne kadar çok ve şerefli olursa, alimdeki güzellik de o kadar çok ve şerefli olur. Bütün ilimlerin en şerefli ilmi İlmîdir. Bu ilim, meleklerin, kitapların, peygamberlerin şeriatlerinin, dünya ve ahiret nizamının ilimlerini kapsar. Sıddıkların ve peygamberlerin, kâiblerin sevgilisi olmaları, bu ilmin tamamına ve kemaline sahip oldukları içindir. İkincisi, onların, nefsin idâhunda, kulların ıslahında ve dünyanın idaresinde ve nizamında olan iktidarlarına dayanır. Üçüncüsü, onların kütî ahlâktan, kusur ve noksanlıktan temiz ve uzak olmalarına dayanır.

Demek ki, peygamberleri ve velileri sevmek, bu sıfatlar sebebiyledir. Yoksa onların hareketleri sebebiyle değildir. Zira bu sıfatlar sebebiyle yapılmayan işler, rastgele veya gâfilce yapılan işler gibi, mahlûl değildir. Bu itibarla bu sıfatlarda daha kâmil olan daha çok sevilir.

Bunun için Ebû Bekir'i-Sıddık, Ebû Hanîfe ve Şâfiî'den daha çok

sevilla ve Peygamberler de Ebû Bekir'i's-Siddik'ten daha çok sevilla. O halde üç sifata dikkat eden, Allah Teâlâ kadar sevilmeye lâyık hiç kimse olmadığına, bu sıfatlar onda bulunduğu kadar hiç kimsede bulunmadığını anlar.

Gerek meleklerden, gerekse insanlardan eskilerin ve yenilerin bilgisinin, Allahın bilgisi yanında çok önemsiz olduğunu bilmeyen bir sağ duyu sahibi yoktur. Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz ancak ilimden pek az verildiniz» (İsrâ sûresi, âyet: 85). Hatta eğer bütün dünya bir araya gelip karuncadaki, yahut sıvrisinekteki, Allahın mükemmeli için acııp ilim ve hikmetini tamamıyla anlamak isterler, anlayamazlar. Bildikleri yalnız kendilerinde yaratılan ilim miktarından fazla değildir.

Nitekim âyet-i kerîmede: «Allah, insana yarattı ve ona ilim ve keşfmayı öğretti» (Rahman sûresi, âyet: 3-4) buyrulur. Bütün yaratıkların bilgisi sınırlıdır. Allahın bilgisi ise, sonsuzdur. Sınırı ilim ile sınırsız ilim arasında ne münasebet vardır. Yaratıkların ilmi Allah'tandır. Hatta bütün âlem ondadır. Fakat Allah'ın ilmi yaratıklardan değildir. Kudrete bakarsan, o da sevgilidir.

Çünkü Hz. Ali şecaati sebebiyle, sevilla, Hz. Ömer idaresi sebebiyle sevilla. İdare de bir nevî kudrettir.

Oysa bütün âlemin kudreti Allah Teâlâ'nın kudreti yanında önemsiz bir zerreden daha aşağıdır. Belki bütün âlem, Allahın kudret verdiği şeyleri yapmaktan acizdir. Zira onları, bir sıvrisinek onlardan bir şey aldığı zaman, Allahın kudreti olmadan onu geri alamayıp aciz kalacak şekilde yaratmıştır. Demek ki Allahın kudreti sonsuzdur. Yer, gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudreti sonsuzdur. Yer, gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudreti onun sonsuz kudretinin bir eseridir. Bunlardan başka daha nice sonsuz işlere kadir iken, kudret sebebiyle ondan başkasını sevmek nasıl caiz olur? Neşihlik ve bütün kusurlardan temiz ve uzak olma sıfatı ise, insana nasıl mümkün olur? Onun noksanlığı, herşeyden önce kuldur, varlığı kendi zatıyla değildir. Yarıttır, yaradana muhtaçtır. Bundan başka cahildir, kendi içini bilmiyor. Başka şeyleri bilmek nerde kaldı?! Onun beynindeki damarlardan barına bir şey olursa, deli olur ve ne olduğunu da bilmez.

Bazen onun ilmi yanında dururken ondan haberi olmaz. Eğer onun acizliği ve cehaleti ne kadar olduğu hesaplanırsa, onun ilmi ve kudreti onlara göre cûsî ve basî kalır. Süddik ve peygamber de olsa, bu böyledir. Demek ki, temiz ve münazzeh olan, Allahın zatıdır. Onun ilminin sınırı yoktur. Cehalet budanıklığının onunla ilgisi yoktur. Kudreti böyle mükemmeldir ki, yedi kat gök ve yedi kat yer onun Kabası kudretindedir. Eğer yerleri ve gökleri tamamen yok etse, onun ululuğuna ve padişahlığına zerre kadar noksanlık gelmez ve bir anda yüzbin âlemi yaratmak dilesse, yaratabilir. Bununla beraber onun azameti bir zerre artmaz. Çünkü artış kabul etmez. Kusur ve noksanlıklar-

dan temiz ve uzaktır. Yokluk onun zatına ve sıfatına yol bulamaz. Belki onun hakkında noksanlık asla mümkün değildir.

O halde Allah Teâlâ'yı sevmeyip başka bir şeyi sevmek gayet cehaletten ibari gultür. Allah Teâlâ'yı, ilim, kudret, kemal ve tam nazîhlik için sevmek, İhsan sebebiyle sevmekten daha üstün ve daha güzeldir. Zira İhsan sebebiyle olan sevgi, nimetin artması ve eksilmesiyle artar ve eksilir. Zat ve sıfatların kemali sebebiyle olan sevgi istikrarlı olup ilâhî aşk her zaman kâmil olur.

Bunu niçin Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Beni en çok seven kullarım, korku veya mevki için bana ibadet eden değil, sıfatlarımla kemal için ve rububiyetimin hakkını edâ etmek için ibadet edenlerdir.» Zekür de: «Bana cennet ve cehennem için ibadet eden değil, sıfatlarımla kemal için rububiyetimin hakkını edâ için ibadet eden kul gereklidir. Eğer cennet ve cehennemi yaratmasaydım, ibadete layık olmaz mı bîme» buyurulmuştur.

Beşinci sebep: Mizaçlar arasındaki münasebet için olan sevgidir, denilmiştir. Bil ki, insanlar da Allah Teâlâ ile münasebeti vardır: «Ey Habîbim de ki, rûh Rabbimin içidire (İsrâ sûresi, âyet: 83) âyetiyle; «Allah Teâlâ Ademî kendi sûretinde yaratmıştır» hadisi bu münasebete işaretir.

Gene: «Kullarım bana böyle yaklaşır ki, odanın kulağı, gözü ve dili olarum.» Kudsî hadisi de bu gerçeği bildirir.

Gene haberde gelmiştir ki, Cenab-ı Allah: «Ben hastalandım; halimi sormadım. Ey Mûsa! Mûsa (a.s.): «Ya Rabbi, sen bütün âlemin ilâhısın. Nasıl hastalandın?» deyince, Allah Teâlâ: «Benim filan kulum hastalandı. Eğer onun halini sormaydın, benim halimi sormaz gibî olurdu.» buyurdu. Cenab-ı Allah ile Ademî sûretinin münasebetini kitabın başında bir miktar anlatmıştık. Kalan hususları bu kitapta anlatmak caiz olmaz. Zira insanlar bunu anlayamaz. Hatta birçok zeki insanlar bile bu yolda sürçüp batın teşbih yönüne gidip bunun zahir sûretten başka olmadığını iddia ettiler. Bazısı da hulûl ve ittihad yönüne gittiler. Hulûl ve ittihadın anlaşılması zaten hepsinden zordur.

Maksadımız, sevginin sebepleri tafsilatlı olarak anlaşılınca, Allah'tan başka sevilmeye layık hiç kimsenin olmadığı ve başkasına sevmek cehalet olduğu anlaşılır. Burada kalâmîcilerin ahmaklığı anlaşılır.

Çünkü derler ki: «Bir cinsin başka bir cinsi sevmesi mümkün değildir. Allah Teâlâ bizim cinsimiz olmayınca onu sevmek mümkün olmaz. O halde Allah'ı sevmek onun emrine itaat etmekten başka şeyle olmaz.» Bu zavallı ahmaklar sevgiden şehvetle ilgili olan sevgiden başka bir şey anlamamışlardır.

Meselâ: Kadınlara olan sevgi cinsiyet şehvetinin icabı olduğunda şübhe yoktur. Ama anlatığımız Allah sevgisinden maksat manevî cemal ve kemâldir, sûretle ilgili aynı cinsten olma sevgisi, değil-

dir. Zira Peygamberleri sevenler, onların da kendileri gibi, yüzeri, güzleri, elleri ve ayakları olduğu için değildir. Belki onlarla manevî münasebetleri olduğu içindir. Çünkü onlar da, kendileri gibi diri, alim, iradeli, konuşan, duyan ve gören kimselerdir.

Fakat bu sıfatlar, onlarda daha mükemmeldir. İşte bu münasebet, Allah Teâlâ ile insan arasında da vardır. Fakat sıfatlar arasındaki fark sonsuzdur. Kamâl mertebesi ne kadar yüksek olursa, o kadar sevginin kasıtlıya uğramadan kuvvetlenmesine sebep olur. Zaten herkes kulun bu meritebe Allah ile münasebeti olduğunu kabul eder. Gerçi hiç kimse, münasebetin sırrını ve hakikatini: «Allah, Ademi kendi sûretinde yarattı» hadisinin haber verdiği şekilde layıkıyla anlayamaz.

ALLAHIN CEMALINI GÖRMEK KADAR LEZZETLİ BİR ŞEY YOKTUR

Bil ki, bütün müstümanlar, Allahın Cemalini görmenin her şeyden lezzetli olduğunu söylüyorlarca da, onlara, şekli, rengi ve yönü olmayan bir şeyin cemalini görmenin lezzeti nasıldır? diye bu lezzetin gerçeği sorularca, buna cevap veremezler. Fakat şeriat emiciliği için inkâr edemezler. Ama içlerinden buna karşı şevk duymuyorlar. Zira bilmeyen bir şeye karşı şevk duymak nasıl mümkün olur? Bu sırrın hakikatini bu kitapta anlatmak zor ise de, bir nevi işaretle ona biraz tarif edelim. Bil ki, Cemâlin lezzetini idrâk etmek dört asla mebnedir:

Birincisi, kalbin rahatı, Allah'ın marifetiyle olduğu bilinmelidir.

İkincisi, kalhteki ilim ve marifet lezzetinin bedendeki mahabbat (hissedilenler) lezzetinden daha kuvvetli olduğu bilinmelidir.

Üçüncüsü, Allah'ın marifeti, kendisinden başka herşeyin marifetinden daha iyi ve daha layık olduğu bilinmelidir.

Dördüncüsü, görme lezzetinin marifet lezzetinden daha kuvvetli ve daha çok olduğu bilinmelidir. Bütün bunlar anlaşıncı, zarûri olarak Hakkın cemalini görmek her şeyden lezzetli ve güzel olduğu anlaşılır.

Birinci asıl: Kalbin rahatı marifettedir ve marifetten kalbe lezzet hasıl olur, denilmiştir. Bil ki, insanda yaratılan kuvvetlerin herbiri ayrı bir iş içindir. O kuvvetlerin arzuları, kendileri için yaratıldıkları işlerdir. Onun lezzet ve rahata, arzusu olan şeylerdedir. Meselâ: Kızgınlık kuvveti, galebe ve intikam için yaratılmıştır. Demek ki kızgınlığın lezzeti, intikam almaktır. Duyma görme ve başka kuvvetleri de buna kıyasla. Zira onların herbirinin bir lezzeti vardır ve o lezzetler birbirinden farklıdır. Meselâ dokunma lezzeti göz lezzetinden farklıdır. Burdan başka haddizatında kuvvet ve zayıflıkta da birbirinden farklıdır.

Meselâ: Gözün güzel yüzden aldığı lezzet, burunun güzel kokudan aldığı lezzetten daha kuvvetlidir. Bu şekilde insanın kalbinde de,

akıl veya nur denilen bir kuvvet yaratılmıştır. Bu kuvvet, marifet için ve hisle anlaşılmayan, meselâ görülmeyen ve işitilmeyen şeyleri bilmek için yaratılmıştır. Demek ki, akıl kuvvetinin tabiatı da onları drâk etmektir. Lezzeti de onları anlayıp ayırd etmektedir.

Meselâ: Akıl, bu âlemin sonradan yaratıldığını, bu âlemin, her şeyin muhtaç olduğu, düzenleyici, hükmet sahibi ve kudretli bir yapıcısı olduğunu bilmek için, gene o kudretli yaratıcının diğer sıfatlarına ve yaratıklarındaki his ve hayale gelmeyen hikmetlerini idrâk etmek için yaratılmıştır. Bu akıl kuvvetiyle daha nice nice işleri öğrenip meydana çıkarmalıdır.

Meselâ: Konuşmak, yazı yazmak, hendese (geometri) ve daha nice nice ilimleri ihdas etmek gibi. Akıl kuvveti ki, bir kimseyi bunların bir kısmını bilmekle övseiler, zevinir, neçlenir. Bunları bilmez deseler, üşür. Kendi kemâlini bunları bilmekte sanır. Meselâ: Satranç oyununu bilen kimse, oynayanların yanında olursa, ona nekadâ söyleme deseler ve şartlar ileri sürseler, gene dayanamaz. O, aşağı ilmin lezzetiyle sabırsızlanıp onunla övünür.

O halde Allahın sıfatı olan ilimden nasıl lezzet bulup övünmesin. Kemâl kadar insanın hoşuna giden bir şey yoktur. Allah Teâlâ'nın sıfatıyla hasıl olan kemâlden daha büyük kemâl nasıl olur? Demek ki bu asıldan anlaşıldı ki, beden ve bedendeki azaların nasibi olmaksızın kâlbde marifetten lezzet ve rahat hasıl olur.

İkinci aşık: Kalbde olan marifet lezzeti, bedende olan mahûsat (hissedilenler) ve şehvetlerin lezzetinden daha kuvvetlidir. Şu delil ile ki, satranç oynayan bütün gün yemek yemeyebilir. Ona, yemek ye, deseler, satranç bırakıp yemek yemez. Bundan anlaşıyor ki, satranç oynayıp galib olmak lezzeti, yemek lezzetinden daha fazladır. Çünkü satranç tercih etmesi bunu gösterir. Bir şeyde olan lezzetin daha kuvvetli olmasının alameti, ikinci bir şeyle bir araya geldiğinde onun tercih edilmesidir. Bu anlaşıncaya, bil ki, fazla akıllı olan kimsenin üç kuvvetlerinin lezzeti daha fazla olur.

Akıllı bir kimseyi, badem helvası ile tavuk kızartması ve düğmanı yenip reis olmak arasında muhayyer bıraksalar, zafer ve reisdliği seçip nefis yemeklerin lezzetinden vazgeçer. Ancak henüz öğrenilip kemaline ermemiş çocuklarla yaratılışında noksanlık olup aklı az olan kimseler harîç. Kendisinde yemek arzusuyla diğer arzular yaratan kimsenin reislik arzusunu öne almasından, onda mevkî ve reislik lezzetinin daha kuvvetli olduğunu anlarız. Bunun gibi, alimin de hesap (matematik) ilminden, yahut tıp ilminden, yahut şeriat ilminden veyahut bunlara benzeri ilimlerden lezzet bulması daha kuvvetli olur. Eğer ilminde noksanlık olmazsa, ilim lezzetini diğer lezzetlerden önde tutar. Hatta bunu reislik ve hükmetten (hükmetmekten) bile önde tutar. Ancak ilminde noksanlık olup onun lezzetini tam almamış olanlar müstesna.

O halde bundan anlaşıyor ki, ilim ve marifet lezzeti diğer lezzetlerden üstündür. Ancak bu, noksan olmayan ve ilim arzusu yanın

da diğer arzuları da olan kimseye göredir. Fakat çocuğun cevaz oynama lezzetini cinsel münasebet, yahut reislilik lezzetinden üstün tutması, şüphesiz onun noksanlığındandır. Zira onda cinsel münasebet ve reislilik lezzeti henüz vücut bulmamıştır. Çünkü bunlar vücut buldukları zaman, onları bütün arzularından önde tutar.

Üçüncü asıl: Allah Teklî'nun marifeti, diğer marifetlerden daha güzeldir. Çünkü haddizatında marifetin güzel olduğu malumdur. Bunun derecelerinin değişik olup basısı bazısından güzel olduğunda da şüphe yoktur. Malum (bilinen şey) ne kadar noksanlıktan münezze olup daha üstün olursa, onun ilmi de o kadar güzel olur.

Mazâl: Satrancı icad etmek ilmi, onu oynamak ilminden daha güzeldir. Muhakeme, idare, hükümet ve vezirlik ilimleri; zirast, terzîlik ilminden daha güzeldir. Şariat hükümlerinin ve inceliklerinin ilmi, astronomî, lûgat ilimlerinden daha güzeldir. Vezirlik sırlarına bilmek, sanâfîk sırlarına bilmekten daha güzeldir. Demek ki, malum (bilinen şey) ne kadar şereflî olursa, ilmi de o kadar lezzetli olur.

O halde dikkat et, yer, gök ve bütün kâinatın yaratıcısından daha şereflî, daha muazzam ve daha mükemmel bir zat var mıdır? Çünkü bütün Kemâl ve Cemalın yaratıcısı odur. Hiçbîr padişahan, memleketinde hakimiyet ve idaresi, onun yerde, gökte dünya ve ahiretteki hakimiyet ve idaresi gibi olamaz. Ve Cenab-ı Allah gibi güzel ve mükemmel bir zat yoktur.

O halde, hiçbir şeyin cemalini görmek, Allahın cemalini görmek kadar lezzetli ve güzel olması mümkün değildir. Ve hiçbir memleketin (mülkün) sir ve incelikleri, Allahın mülkünün sir ve incelikleri gibi güzel ve iyi olamaz.

Demek ki, bundan anlaşıyor ki, Allahın zat ve sıfatlarının marifeti diğer marifetlerden üstündür. Çünkü bu marifetin malumu (bilineni) diğer marifetlerden şereflî ve üstündür. Hatta bu marifetten başka marifetlere üstün ve şereflî demek bile hatadır. Zira Allahın marifetiyle karşılaştırıldığı zaman, hiçbir marifette şeref kalmaz ki, ondan daha şereflidir demeye yol olsun.

Arif-i bâliah (Arif) olan kimse, bu dünyada «genişliği gökler ve yer kadare (Âl-i İmran sûresi, âyet: 133) olan cennettedir. Hatta göklerden ve yerden de geniştir. Zira bunların genişlik ve uzunluğunun sınırı vardır. Marifet meydanının ise asla sonu yoktur. Gök ve yerin ucu vardır. Fakat ariflerin seyrettikleri bahçenin ucu yoktur. Marifet bahçesinin meyvaları kesintisiz ve devamlıdır. «Şakkam'ım yakındır (Hakka sûresi, âyet: 23) âyeti, marifet bahçesinin meyvasına iştârettir. Zira kişiye kendisinde olan şeyden daha yakın ne olur? Çekişmenin, kîn ve hasedîn marifet bahçesinde yeri yoktur. O bahçede ne kadar marifet öhl toplanırsa darlık, çekilmez, bil'âkis daha da geniş olur.

Dördüncü asıl: Müşahede (görmek) lezzetli, marifet (bilmek) lezzetinden daha fazladır. Zira ilim için tasarılan şey iki çeşittir: Biri renk ve şekil gibi hayale gelen şeylerdir. Diğerî, aklın tasavvur ettiği,

fakat his ve hayale gelmeyen şeylerdir. Allahın sıfatları böyledir. Hatta senin sıfatlarından bazıları da hayale gelen şeyler değildir. Kudret, ilim ve irade gibi. Bunların keyfiyeti olmadığı için hayale gelmezler, fakat aklî bazıları anılır. Hayale gelen herşeyin idrakı iki derecedir:

Birincisi, bir şeyin hayale gelmesi, onu görmek mertebesinde olan idraktır. Bu eksiktir.

İkincisi de bilfiil görülmek sûretiyle olan idraktır. Bu, daha mükemmeldir.

O halde sevgiliyi görmekteki lezzet, hayaldeki lezzetten daha yüksektir. Bu da görülen sûretin hayal edilen sûretin başkası olup ondan daha güzel olduğu için değildir. Çünkü bu sûret onun aynıdır. Belki ondan daha açık olduğu içindir.

Nitekim kuşluk vaktinde güneşi görmenin lezzeti, doğarken olan görmemenin lezzetinden daha fazladır. Bu da doğarken ayrı bir şekilde ve kuşluk vaktinde ayrı bir şekilde olduğu için değildir. Belki kuşluk vaktinde daha açık ve parlak olduğu içindir. Bunun gibi hayale gelmeyip yalnız akla anlaşılan şey de iki derecedir:

Birincisine marifet denir. Ötesinde bir derece daha vardır ki, ona müşahede denir. Müşahede derecesinin, marifetin yanında açıklığı, zahir göden, hayalin yanındaki açıklığı gibidir. Ve nitekim gözkapığı, görmeye manidir, fakat hayal etmeye mani değildir. Göz kapığı kalkmadan görmek mümkün değildir. Bunun gibi, insanların, su ve topraktan meydana gelen bedene alâkası ve dünya arzularıyla ilgilenmesi müşahedeye mani olup marifete mani değildir. Bedene olan alâka ve arzularla ilgilenme kalkmadan Allahın cemâlini görmek mümkün değildir.

Bunun için Allah Teâlâ Musa (a.s.) ya: «Bu dünyada beni göremezsin.» buyurdu. O halde müşahede tam ve mükemmel olunca, onun lezzeti daha fazla olur. Tıpkı zahir görünün lezzeti hayalden fazla olduğu gibi. Hakikat şudur ki, Allahın Cemâlini görmek dünyada olan marifettir. Ancak öbür dünyada başka bir sıfata ve şekle girmesiyle görülebilir ve aklî halden ortadan kalkar. Nitekim nutfе (menî) üçü halinden çıkıp insan olur ve hurma tohumu kemâle erişip yüksek ağaç olur.

O halde bu değişiklik ile marifet gayet açık ve aydınlık olduğu için ona müşahede denir. Zira müşahede idrâkın kemalinden ibarettir. Bu marifetten sonra hasıl olan idrâk da marifetin kemalidir. Bunun için bu dünyada marifet yön ve mahâl istemediği gibi müşahede de yön ve mahâl istemez. Demek ki, müşahadenin tohumu marifettir. Marifeti olmayan herkes ebedî olarak müşahadeden ayrı kalır. Tıpkı tohumu olmanın ekini olamayacağı gibi. Marifetli mükemmel olanın müşahedesinde de mükemmel olur.

O halde herkesin müşahede ve müşahadenin lezzetinde eşit olduğunu sanma. Belki herkesin müşahadesi ve lezzeti marifet miktarı kadar olur.

Hadis-i şerifte: «Allah Teâlâ insanlara umumî olarak Hz. Ebûbekir'e de, hususî olarak tecellî edere, buyurulmaktadır. Bu, yalnız Ebû Bekir'in müşahade-i olup başkasının olmadığı anlamında değildir. Belki Ebu Bekir'in müşahade ettiğini, başkaları, müşahade etmez. O müşahade ona mahsustur, demektir. Çünkü o müşahadenin tohumu, başkasının ulaşamadığı bir marifettir.

O halde Hz. Ebu Bekir'in üstünlüğü nassas ve orucunun çokluğu ile değildir. Belki kalbinde bulunan bir sır içindir. O da müşahadenin tohumu olan bir çeşit marifet sırrıdır ve onun semeresi de kendisine mahsustur. O halde Allah Teâlâ'nın zata bir olduğu halde insanların onun cemâlini görmekteki değişik dereceleri, bir şeyin birkaç aynada değişik şekilde görünmesi gibidir ki, bazı küçük, bazı büyük, bazı aydınlık, bazı karanlık, bazı eğri, ve bazı doğru görünür. Eğrilik böyle bir dereceye varır ki, güzel sûret çirkin görünür. Güzel sûrette güzellik değil, çirkinlik görünür. Kalb aynasının lezzet ve rahatlık bulduğu şeyler, ona eza ve üzüntü verir.

Peygamberlerin, âlimlerin muhib ve mütekkillerin kavuştuıkları lezzete, herkesin kavuşacağını sanma. Ama Allah sevgisinin galib olduğu arif ile arif olmayan arasındaki fark, yalnız lezzette olur, müşahade olmaz. Çünkü ikisi de aynı görür. Zira tohum marifettir, marifet ise, her ikisinde de eşittir. Ancak onlar şu iki kimseye benzer ki, güzelliklerin nuru, görmesi aynı olup güzel bir sûrete bakarlardı. Ancak onların biri aşiktir, diğeri aşık değildir. Mühakkak aşkın lezzeti fazla olur. İkisi de aşık olursa, aşkı fazla olanın lezzeti de fazla olur.

O halde tam saadet olan müşahadeye marifet kâfi değildir. Belki Allah sevgisi de gereklidir. Allah sevgisi de kalbi, dünya sevgisinden temizlemekle olur. Kalbin dünya sevgisinden temizlenmesi ise zühd ve takvadan başka bir şeyle olmaz. O halde arif ve zahid olan kimse'nin lezzeti daha mükemmel olur.

MARİFET VE MÜŞAHADE LEZZETİ

Eğer, görme lezzeti, marifet lezzeti cinsinden ise, tam bir lezzet değildir diye sorarsan, şu söz marifetten habersizliğin neticesidir. Çünkü eğer marifetten haberdar olsaydın elbette onun lezzetini görürdün. Fakat bil ki bir kitaptan birkaç deyim ve metin tahsil ettim şamp onun adına marifet koyuyorsun. Bil ki bundan hiçbir zaman marifet lezzetini bulamazsın. Nitekim tarhanaya badem helvası adına verirken, onu yemekle, helva lezzetini bulamazsın. Ama hakiki marifetin zevkini tatmış olan kimse, onda böyle bir lezzet bulur ki, eğer ona bu dünyada cennette yaşamasını arzetseler, marifeti cennetten daha çok sever ve ona değişmez. Nitekim akıllı kimse saltanat lezzetini mide ve içecek lezzetinden üstün tutar. Fakat marifet lezzeti ne kadar büyük ise de, müşahade lezzeti yanında bir şey değildir.

Bu mertebe ancak misal getirmekle anlaşılar: Meselâ: Bir aşık farzet ki, şıtabın alaca karanlığında ve aşkı zayıf olup şehveti noksan iken, sevgilisine bakıyor ve bu anda onun kaftarı içinde akrep-ler ve arılar olup onu ısırır ve inciteler ve başka bir iş ile de meşgul olup, yahut bir şeyden korkuyor ve ihtiyatî tedbir alıyor ise, şübhesiz bu halde onun lezzeti zayıf olur.

Sonra birden güneş parlayıp âlemi tamamıyla aydınlatsa ve aşkın aşkı ve ıstaba tam olup kalbinden korku ve ihtiyat kalksa ve o akrep ve arıların yara ve zahmetinden kurtulsa, şübhesiz onun lezzeti daha büyük olur ve öncelik lezzetle bu lezzetin münasebeti kalmaz. Arif olanların hali de böyledir. Karanlık dediğimiz bu dünyada olan marifetin zayıflığına misaldir. Sanî perdenin arkasından bakılmaktadır. Aşk ve sevginin zayıflığı, insanların bu dünyada olan noksanlığından ibarettir.

Çünkü aşk henüz kemale erişmemiştir. Akrep ve arı dediğimiz dünya şehvetleri ve dünyada olan gam, keder, sıkıntı ve acıların misalidir. Çünkü bunların hepsi marifetin lezzetini bozar. Korku ve meşgale; geçirme endişesine misaldir ki, bunların tamamı dümlü zail olur ve aşk ve sevgi kuvvetlenir, müşahade tamam olur. Gizlilik aşkâ-roya tebeddül eder ve dünya meşgalesinin gam ve kederi biter. Bunun için bu lezzet, marifetten fazla olmaya da gayet mükemmel olur. Aş olan kimse için yemek yemenin lezzetiyle onun kokusunun lezzeti arasında münasebet olmadığı gibi, marifet lezzetiyle müşahade lezzeti arasında da münasebet yoktur.

MÜŞAHEDENİN ESASI

Eğer, marifet kalb ile görme ise, müşahade de gösle olur. O halde marifet nasıl müşahade olur? diye soraran, deriz ki, müşahadeye görme denilmesi, müşahadenin gösle olmasından değildir. Belki marifet kemâle eriştiği içindir. Eğer görmek ve müşahade alında yaratılsaydı, gene müşahade olurdu.

O halde müşahadeyi gösle tahsis etmek lâzımsız bir şeydir. Belki görme kelimesi şeriatte geçtiği zaman zahîr göz aklı geldiği için, ahirette de zahîr gözün oradan nasîb olduğuna inanmak gerekir. Şunu da bil ki ahiret gözü zahîr gözü gibi değildir. Çünkü zahîr gözün yöre (cihete) ihtiyacı vardır. Yüzsüz (cihetsiz) görmez. Ahiret gözünün yöre (cihete) ihtiyacı olmaz. Cahil olan kimseye bundan bahsetmek doğru olmaz. Zira bu, cahilin kuvvet ve kudretinin erişebileceği bir derece değildir.

Zira ustalık maymun işi değildir. Yalnız Fıkah, Hadis ve Tefsir ilimlerini öğrenmek sıkıntısını çekenden de bu manada cahildirler, bu husus onların da işi değildir. Hatta Kelâm ilmini öğrenmek sıkıntısı-

na çekenler de bu manada cahildirler. Keşim âlimleri, cahillerin itikadının bekçisidir. Neye inanmış ise, deliller onu o itikat üzere korur ve bîd'atçıların gerrini ondan defeder. Bu hususları, Cedel (münazara) yoluyla öğrenirler. Ama öbür marifet velîktir ve onun ehli başka bir gruptur. Bu sözler bu kitaba uygun olmadığı için, bu kadarıyla yetinmek daha iyi olur.

MARİFET LEZZETLERİNİ ELDE ETMEK

Eğer denirse ki: «Marifet lezzeti yanında cennetin lezzetleri unutulur denildi. Bir lezzetin yanında cennet lezzetlerinin unutulması hiç akla uygun değildir. Her ne kadar bu hususta çok sözler söylenmiş ise de; fakat bu lezzet müyesser olmasa da hari ona inanabilmek için çare nedir?» deriz ki, bu itikadı tahsil etmenin çaresi dört şeydir:

Birincisi: Bu hususta söylenen sözleri iyice düşünmelidir. Ancak böylece o sözlerin manası anlaşılır ve kalbe basir eder. Çünkü bir defa kulağa ulaşan söz kalbe karar kılmaz.

İkincisi: İnsanın lezzet ve şehvet sıfatları tedrici olarak yaratılmıştır, birden yaratılmamıştır. İlk önce çocuklarda yemek, içmek arzusu yaratılmıştır. İnsan çocukluk devresinde yemek ve içmekten başka bir şey bilmez. Yedi yaşına gelince, onda, oyun ve eğlenme arzuları da belirmeye başlar. Bazen yemeği bırakıp oyuna meşgul olur. On yaşına gelince onda güzel giyinmek arzuları meydana gelir. Hatta öyle bir dereceye gelir ki, güzel giyinmek için oyun ve eğlenmeden de el çeker. Onbeş yaşına gelince, onda kadın arzusu meydana gelir. Bütün arzularını kadın için bırakır. Yirmi yaşına gelince, onda reşâk, övünmek, mevki ve makam arzusu meydana gelir. Dünya lezzetlerinin son derecesi budur.

Üçüncü Kur'an-ı Kerim'de: «Dünya hayatı ancak oyun, oyalanma, süslenmek, birbirinize övünmek ve mal ve evlât bakımından birbirinizden üstün olma arzulamaktır.» (Hadid sûresi, âyet: 20) buyruldu. Bütün bunlardan geçip uzlet yönünü tutar da dünya sevgisi onun batırına tozup kalbini hasta yapmazsa, onda âlemin ve âlemin yaratıcısının marifeti ve melekût âleminin sırları açılmaya başlar.

Bu anlatılan lezzetler, reşâk, lezzeti kırsısında kaldığı gibi, marifet lezzeti yanında diğer lezzetler de basit kahr. Hatta cennet nimetlerinin lezzeti bile basit kahr. Zira cennet lezzeti yalnız mide, ferç ve göz lezzetinden fazla bir şey değildir.

Meselâ: Bahçeleri seyredip nefis yemekler yemek, yeşillik ve akar suya bakmak ve yüksek köşklerde yaşamak lezzetleri, bu dünyada da reşâk, istilâ ve emirlik lezzeti yanında aşağı ve basit düşer, marifet lezzeti yanında basit olması nerde kaldı? Zira bazı rahipler vardı ki, mevki ve makam ve hüsnü kabul için mağarasını kendine zindan yapar ve her gün bir nehut miktarından fazla yemezdi. Demek o rahib

mevki, makam lezzetini cennet lezzeti üzerine tercih eder. Zira cennet lezzeti, midde, ferç ve göz lezzetinden ibarettir. Demek ki, bütün lezzetlerin yanında basit kaldığı mevki makam lezzeti de, marifet lezzeti yanında küçük ve önemsiz kalır. Bu lezzetlere kavuşmamış isen de, inanmalısın. Ama çocuklar mevki, makam lezzetini bilmedikleri için buna inanmazlar. Onlara reislik lezzetini anlatmak istersen de anlatamazsın. Sen bu mertebeyi çocuğa anlatmaktan aciz olduğun gibi, senin körüğün yüzünden arifler de bunu sana anlatmaktan acizdir. Fakat eğer az bir anlayış ve idrâkin olup dâhîyârsen, bu işler sana gizli kalmaz.

Üçüncüsü: Ariflerin hâllerine bakıp onların sıhâlerini dinlemektir. Zira erkektiği olmayanlar, cinsî münasebetin şehvet ve lezzetinden haberleri yok ise de, başkalarının bütün varlıklarını cinsî münasebet yolunda harcadıklarını ve bunun için sonsuz çabalar sarfettiklerini gördüce, bunların, kendilerinde bulunmayan lezzet ve şehvete şahûb olduklarını anırlar. Rabîa-ı Adeviyye bir hanımadır. Onun yanında cennetten bahsettiklerinde, önce ev sahibi, ondan sonra ev lakımıdır, dedi.

Ebû Süleyman-ı Darani der ki: «Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, cehennem korkusu ve cennet ümidi onları zikir ve fikirden alıkoymas. Dünya onları nasıl alıkoysabilir.» Marûfî Kerhî'nin dostlarından biri ona dedi ki: «Bize anlatın, sıri bu kadar dünya insanlarından uzaklaşıp yalnızlık, ızlet, taat ve ihâdetle meşgûl ettiren nedir? Ölüm korkusu mudur? Kabir korkusu mudur, yahut cehennem korkusu mudur veyahut cennet ümidi midir?»

Marûfî Kerhî dedi ki: «Bunların hiçbirisi değildir. Bütün kulların padişahın sevgi ve dostluğu için çabıyorsa, bütün bunları unutsun ve eğer senin kalbinde biraz onun marifeti hâsıl olup arada da bir nevi dostluk meydana gelirse, bunların hepsinden utanırsın.»

Bîşr-ı Hafî'yi rüyada görüp Ebû Nasr Tamar ile Abdulvehhab-ı Verrak'ın hâlini sordular. Bîşr: «Şimdi onları cennette gördüm, cennet yemeğini yiyorlardı.» dedi. «Ya sen ne hâldesin?» dediler. Bîşr: «Allah Teâlâ benim cennetin yiyecek ve içeceklerine râğbet etmediğimi bildiği için bana cemâlini görmeyi ihâsan etti.» dedi.

Ali bin Muvaffak der ki: «Rüyamda cenneti gördüm. İçinde çok insanlar vardı, yemek yiyorlardı. Melekler cennetin nefis yemeklerini onların ağzına koyuyorlardı. Kadûs çevresinde bir kimse gördüm, dehşet ve hayret içinde bakıyordu. Cennet meleklerinden olan Ridvan'a bu kimdir? diye sordum.» Dedi ki: «Bu Marûfî Kerhî'dir. O ihâdeti cehennem korkusundan ve cennet ümidiyle yapmazdı. Onun için Allah Teâlâ ona kendi cemâlini göstermekle ona ziyâfet vermişti.»

Ebû Süleyman-ı Darani der ki: «Bugün kendi nefsiyle meşgûl olan, yarın da kendi nefsiyle meşgûl olur. Bugün Allah Teâlâ ile meşgûl olan, yarın da onunla meşgûl olur.»

Yahya bin Munz der ki: «Bir gece Bayezid'in, yata namazından sabaha kadar üçeşer âsırına oturup dehşet ve hayret içinde baktığını ve sonunda uzun bir secede yaptığını gördüm. Başını secdeden kaldırdıktan sonra dedi ki: "Ya Rabbi, bazı insanlar seni aradılar, onlara kerâmet verdin. Hatîâ şöyle ki, su üzerinde yürüdüler ve havada uçtular. Ben bundan sana sığmıyorum. Bazı insanlara yeryüzünün hazinelerini verdin ve bazı insanlara da nice günlük mesafeyi tayy etmek (bir anda geçmek) hâletini verdin. Onlarda bu sebeble senden hoşnud oldular. Ben bundan da sana sığmırım." Sonra geri dönüp beni görünce, ey Yahya, burda mısın? dedi. Ben de, evet efendim, dedim. Ne zamandan beri? dedi. "Çoktan beri buradayım. Lâtufl edip bu hâlleri bana anlatın" dedim. Bayezid: "Sana söylenmesi olâz olan şeyi anlatayım" dedi ve: "Beni yukarı ve aşağı melekûta götürüp gezdirdiler. Bütün Arş Kürsî ve cennetleri gösterdiler. Bunlardan ne istersen, verelim dediler. Ben, bunlardan hiçbir şeyi istemiyorum, dedim." Allah Teâlâ: "Sen benim gerçek kulumusun" buyurdu.»

Ebû Tûrab-ı Nakşibendî'nin bir müridi vardı. Kendi haline çok iştiyak edenlerdendi. (Düşünenlerdendi). Bir kere Ebû Tûrab ona dedi ki, bir defa Bayezid'i görse iyi olur. Mürid: «Ben kendi hâlimle meşgûlüm. Bayezid'i görecek zamanım yoktur.» dedi. Ebû Tûrab bu hususu defalarca müride teklif etti. Aldırmadı. «Ben Bayezid'in Allah'ın gösteririm. Bayezid'i neyleyim?» dedi.

Ebû Tûrab: «Bir defa Bayezid'i görmen, yetmiş defa Allah'ı görmenden daha iyidir.» dedi. Mürid, hayret edip bu nasıl olur? dedi.

Ebû Tûrab: «Sen Allah'ı kendi miktarınca görürsün, sana o kadar zahir olur. Onu Bayezid yanında Bayezid miktarınca görürsün.» dedi. Mürid anladı ve kalkın beraber gidelim dedi. Bayezid'in bulunduğu yere vardılar. Bayezid ağaçlar arasında oturuyordu. Onu görmek için bir yükseğe yere çıktılar. Sirtında deve yününden yapılmış bir kürk olduğu hâlde ağaçlar arasından dışarı çıktı. Mürid onu görünce bir çığlık atıp can verdi. Ebû Tûrab, Bayezid onu bir bakışla öldürdü, dedi.

Bayezid: «Hayır, o sadak bir mürid idi. Onun açılmayan bir sırrı vardı. Bizi görmesiyle o sar bidden açıldı. Kendisi henüz tayif idi, buna dayanamayıp öldü.» dedi. Bayezid dedi ki: «Eğer İbrahim (a.s.) in dostluğunu, Mûsa'nın (a.s.) münâcâtını ve İsa'nın (a.s.) ruhanîyetini sana verseler, gene Allah'tan müstesill olma (vazgeçme) çünkü bunların âtesinde de nice işler vardır.»

Bayezid'in bir müzekki, yâni şahidlerin âdil olup olmadıkları işine bakan dostu vardı. Bir gün Bayezid'e dedi ki, otuz yıldır, gösteri namaz kılarım ve gündüzleri oruç tutarım. Fakat sizin bahsettiğiniz şeylerin hiçbirini bana görünmüyor. Bayezid: «Eğer üçyüz yıl daha ibâdet edersen, gene bir şey görmersin.» dedi. «Niçin?» dedi. Bayezid: «Çünkü sen kendi varlığını perdelenmişsin (kendini beğeniyorsun)» dedi. «Peki, ya bunun çaresi nedir?» dedi.

Bayezid: «Çaresini yapamam.» dedi. O kimse ısrar etti. Bayezid: «Şimdi bir yere gidip sakalını kestir, elbiseni çıkar, sırtına bir bez

al, sonunda örtün ve boynuna bir torba ceviz as, çarşıya git ve benim ensemble bir tokat vuran çocuğu bir ceviz veririm diye çağır. Bu çekli-
de kadının kapısına git, şahidlerin huzuruna çık.» O kimse, Sübha-
nallah! Neler söylüyorsun, dedi.

Bayezid: «Bu sözünle gırketmiş oldun (Allah'a ortak koştun)
çünkü kendini ta'zim için Sübhanallah dedin.» O kimse, başka bir çä-
re söyle, bunu yapamam, dedi. Bayezid, birinci çäre budur dedi. O
kimse, bunu yapamam dedi. Bayezid, sana yapamayacağım söylemiş-
tim. Bayezid'in ona bu sözü söylemesinin sebebi, o kimsenin kibir ve
makam ile meğrül olup bu sebepten perdede olduğu (bir şeyi görmediği)
ve bunun çaresi de ancak bu olduğu içindi.

Hâdîste gelmiştir ki: «İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, bir kalun kal-
bine nazar edersen, ona ne dünya sevgisini, ne de âhiret sevgisini koy-
mam. Yalnız kendi sevgini koyarım ve o sevgiyi de ben korurum.»
İbrahim Edhem: «Ya Rabbi, bana ihvan buyurduğün sevgin ve akrä-
nın ünsiyeti yanında senin cennetine bir sıvrisinek kanadı kadar kıy-
met vermediğini bilirsin.»

Rabia'ya, Resûlullah'ı nasıl seviyorsun? dediler. Rabia: «Ona olan
sevgim gayet sağlamdır. Ancak Hakkan (Allah'ın) sevgisi beni mah-
lukların (yaratıkların) sevgisinden meğrül etti.» dedi.

İsa'ya (a.s.) amellerin hangisi üstündür? diye sordular. Buyur-
du ki: «Allah sevgisi ve kazaya (Allah'ın hükmüne) rıza göstermek,
bütün amellerden üstündür.» Hâlık, böyle haber ve hikâyeler çoktur.
Bu anlattığımız Peygamberlerin ve velilerin hâkilerinden kesinlikle an-
laşıyor ki, Allah Teâlâ'nın marifet ve sevgisinin lezzeti, cennetin lez-
zetinden daha üstündür. O hâlde bu hususta düşünmelisin.

ALLAH TEÂLÂ'NIN MARİFETİNİN GİZLİ OLMASININ SEBEBİ

Bil ki, bir şeyin marifetinin (bölünmesinin) zorluğu iki sebepten-
dir. Birincisi: O şeyin gizli ve örtülü olup açık olmamasıdır. İkinci:
Çok parlak olduğu için kalbler ona anlayamaz. Allah Teâlâ'nın mar-
ifeti gibi, Allah Teâlâ'nın marifetinin açık olması şununda anlaşılır
ki, bir kimse yazılmış bir yazıyı, yahut dökülmüş bir elbiseyi görürse,
muhakkak kâtibin ve terzinin bilgili, kudretli, irâdeli ve canlı olduk-
larını açıklıkla anlar. Zira onların yaptığı iş, bu sıfatların mevcut ol-
masını öyle açıklıkla gerektirir ki, bu sıfatlar zarfı olarak anlaşılır.
Eğer Allah Teâlâ bütün kâinatta yalnız bir kug veya bir ot yaratsay-
dı, bunlara bakan herkes, zarfı olarak Allah'ın kudretinin kemâlini
ve azâmetinin celâlini anlardı.

Bunların Allah'a delâleti, yazının kâtiibe olan delâletinden daha
açık olurdu. Fakat gök, yer, hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, taşlar ve
var olan her yaratık ve akla, hayale gelenlerin hepsi Allah'ın celâli ve
azâmetine aynı yön ve cihatten delâlet ederler. Aynı yöndeki delâle-

rin çokluğundan ve medlûlûn, (delâlet edilen) gâyet açık ve parlak olmasından ördüü olmuştur.

Ama eğer hepsi aynı yönde olmayıp bazıı Allah'ın işi olup ve bazıı olmasaydı, delâlet daha açık olurdu. Bütün deliller bir sıfat ve bir cihet üzere olunce delâlet kapalı oldu. Bu, şuna benzer ki, kâinatta güneşten daha parlak yok ise, eğer güneş akşamları batmasaydı yahut herhangi bir engel onun ışığına perde olmasaydı, hiç kimse yer-yüzünde ışık olduğuna bilmeydi. Zîrâ beyaz, kırmızı, siyah, yeşil ve bütün renklerin ve şakillerin olmadığını sanırdı. O hâlde ışığın renklerden ayrı bir şey olduğu gecelerden ve geceler de, bir engel bulunduğu zaman renklerin görünmemesiyle anlaşılır.

Demek ki, o hâlde güneş ışığının var olduğu, onun zâdî olan gece ve gölge ile meydana gelen karanlıkla bilinir. Bunun gibi, eğer (hâşâ) Allah'ın aradan çekilmesi veya yok olması mümkün olsaydı, yer ve gök birbirine çarpıp yok olurdu zarûri olarak bilinirdi. Fakat bütün eyya beraber şahidlik yaptığı için ve bu şahidlik çok açık olduğu için, Allah'ın marifeti (bilinmesi) ördüü olmuştur.

Diğer bir sebep de, insan, çocukluk çağından beri henüz şahidlik cihetini ve delâlet keyfiyetini idrâk edemeyen, gözü kâinatın bu nizam ve intizamına alışır ve üflet hâsıl olur. Daha sonra idrâk kuvveti hâsıl olunce da gâflet edip uyanmaz. Ancak garîb bir hayvan görünce, düşüncesizce ve gayri ihtiyarî «Sâbbhanallâhe» kelimesi diline gelir. O anda o garîb hayvana üflet ve alışkanlık olmadığı için, onun şahidliği kalbine te'sir eder.

Demek ki, gözü ve basireti zayıf olmayan kimse, var olan herşeyi yer ve gök hareketi bakımından değil, belki Allah'ın işi olması bakımından görür. Nitekim yazıya, kâğıt ve mürekkebi cihetinden bakılmaz. Ancak bu işin erbabı olmayanlar bu cihetten bakabilir. Yazının erbabe olanlar, nazım, tertip, yahut onun yazan cihetinden bakılır. Hâli böyle olunce kim neye bakarsa onda Allah Teâlâ'yı görür.

Zîrâ onun işi olmayan hiçbir şey yoktur. Bütün Alem onun işidir. Eğer Allah Teâlâ'dan olmayan, onun sebebiyle vücut bulmayan bir şey bulmak için bin yıl araştırma yapsan, bir şey bulamazsın. Alemde olan herşey, Allah'ı hâl denen açık bir dil ile çağırıp Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâline ve azâmetinin celâline şahidlik yaparlar. Alemde Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâlinden ve azâmetinin celâline daha açık anlaşılan bir gerçek yoktur. Fakat insanların bunu anlamamaları beisliklerinden ve zayıflıklarındandır.

ALLAHIN SEVGİSİNİN ÇARESİ

Bil ki, sevginin en yüksek makam ve derece olduğuna bilince, onun çaresini bilmek de önemlidir. Bu nedenle bil ki, bir güzelle aşık olmak isteyen ondan başka ne varsa herşeyden yüz çevirip devamlı ona bakmalıdır. Onun yüzünü görüp de elini, ayağını ve saçını görmeyince, —oyza bunlarda da güzellik ve letafet vardır— onları da görmeye

çalışır. Böylece her türlü güzelliği gördükçe, meyli ve sevgisi artar. Buna devam edince az veya çok kendisinde sevgi meydana gelir. Allah Teâlâ'nın sevgisi de böyledir.

Onun birinci şartı, dünyadan yüz çevirip, kalbini dünya sevgisinden temizlemektir. Zira Allah Teâlâ'dan başkasının sevgisi, onun sevgisine mânidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizlemek, toprağı diken-den, çalidan temizlemek gibidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizledikten sonra onun marifetini aramalıdır. Zira Allah'tı sevmeyen onu tanımadığı içindir. Çünkü Allah Teâlâ'nın cemâli ve kemâli tabiatıyla sevgilidir. Onları bildikten sonra sevmemek imkânsızdır. Hatta bir kimse Seditî (Ebû Bekir'i) ve Faruk'u (Ömer'i) tanıyıp onların vasıf ve hareketlerini bildikten sonra onları sevmemek elinden gelmez. Zira onların güzel vasıfları ve menkıbeleri tabiatıyla sevilir.

Allah'ın marifetini tahakkümek, tohum ekmek gibidir. Sonra devamlı olarak zikirle meşgul olmak, o tohumu sulamak gibidir. Çünkü bir kimse bir kimseyi çok sevip onu anarsa, muhakkak onunla ünsiyet hâsıl olur.

Bundan sonra bil ki, hiçbir mü'min sevginin aslından boş değildir. Fakat sevgideki değişiklik üç sebepten ileri gelir: Birincisi, dünya sevgisidir. Zira sevgisizinden başka bir şeyi seven, muhakkak sevgisizine olan sevgisi noksan olur. İkincisi, marifettir.

Meselâ: Câhiller de İmam Şafî ve İmam Ebû Hanefî'yi severler. Çünkü herkes onların ilimdeki kemâlini bilir. Fakat onların bazı ilimlerinin tafsilâtını bilen fakih (fıkıh ilimi) onları câhillerden daha çok sever. Çünkü onları daha iyi tanır. Onların bütün ilimlerinden ve hâllerinden haberdar olan Ebû Yusuf ve Mümeni gibi özel talebeleri ise, onları herkesten ziyâde severler. Bu itibarla Allah'a marifet (bilgi) çok olanın, ona sevgisi de çok olur. Üçüncüsü, kendileriyle ünsiyet hâsıl olan zikir ve ibâdettir.

Demek ki, farklılık bu üç sebepten ileri gelir. Ama Allah'a sevgisi hiç olmayan kimse, Allah'ı hiç tanımamıştır. Görünen gizli sûret tabiatıyla sevilirdiği gibi, mânevî sûreti de tabiatıyla sevilir. Demek ki, sevgi marifetin (bilginin) semeresidir. Marifetin kemâlini (tam bilgiyi) elde etmenin iki yolu vardır.

Birincisi, tasavvufçuların yoludur. Bu, mücadele ve devamlı zikirle kalbi temizlemektir. Şöyle ki, Allah'dan başka herşeyi unutar. Bu mertebe hâsıl olduktan sonra onun iç âleminde bazı hâller ruhur etmeye başlar. O hâllerle Allah Teâlâ'nın celâli ve azâmîti aydınlanır ve apaçık görünmüş gibi olur. Bu kimse, avlamak için tuzak kurana benzer. Bazen o tuzığa bir şey düşmez. Bazen bir fare düşer. Bazen de kartal düşer. Bu hususta şans ve eseli takdimat bakımından büyük farklar vardır.

İkincisi, marifet ilmini öğrenmektir. Kelâm ve diğer ilimleri öğrenmek değildir. Marifet ilminin başlangıcı tefekkür kısmında işarete ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nın aralıp işlerini görmektir. Buna da göçüp onun zâtının celâli ve cemâlini tefekkür etmektir. Böylece ilim

ve sıfatların hakikatleri ona açılıp malûm olur. Bu, öğrenilmesi kolay olmayan uzun bir ilimdir. Ancak tabiatıyla zeki olanların, ârif bir sadet vasıtasıyla bu mertebeye erişmeleri mümkündür. Ama ahmak gibi değildir. Ve o, bu mertebeye kavuşamaz. Bu, tuzak karmak gibi değildir ki, av düşeyilsin ve de düşmeyeyilsin. Belki bu ticaret ve ziraat gibidir. Ve bu şuna benzer ki, biri erkek, biri dişi iki koyuna olup doğurup çoğalmak için bunları çiftleştirir.

Şüphesiz Allah'tan bir âfet olmazsa, bundan mal artar. Marifetten başka bir yol ile Allah'ın sevgisini aramak imkânsızdır. Bu iki yoldan başka bir şeyle marifeti arayan, ona kavuşması mümkün değildir. Kalbinde Allah Teâlâ'nın sevgisi olmadan âhiret saadetine erişmek isteyen, bâtil bir hayâl peşindedir. Zîrâ âhiret, Allah'a kavuşmaktan başka bir şey değildir. Bir şeyi daha önce sevip de, fakat aradaki engeller yüzünden ona kavuşamayan ve onun zevk ve arzusuyla zaman geçiren kimse, aradaki engellerin kalkmasıyla ona kavuşmakla büyük lezzete kavuşup saadete erişir. Eğer sevmemiş olsa hiç lezzet bulmaz. Az sevmiş ise, az lezzet bulur.

O hâlide saadete kavuşmak sevgi ve aşk miktarınca olur. Eğer —Allah korusun— kalbinde Allah Teâlâ'nın buğu olsa, yahut Allah Teâlâ'ya ad olan şeylerle ağına olup onlarla yakınlık tutmuş olsa, âhirette göreceği şey, lezzet ve sevginin zıddı olduğu için, nice türlü azâp ve acıya düşüp helâk olur. Başkalarının mutlu olduğu şeylerle kendisi mutsuz olur. Bu, şu çöpeye benzer ki, attarlar (güzel koku satanlar) çarşısından geçerken düşüp bayılıyor. Onu ayılmak için, yüzüne misk ve gül Suyu serperler, fayda vermez. O sırada daha önce çöpeçülük yapmış olan birisi oraya gelir. Bu hâli görünce biraz insan pisliğini getirip onun burnuna sürer. O kimse derhal ayılıp aklı başına gelir ve: «Oh! İşte şimdi rahatlık veren koku buldum.» der. Günah lezzetleriyle ünsiyet tutmuş olup dünyaya âşk olan o çöpeçi gibidir. Attarlar (güzel koku satanlar) çarşısında kendine gelemiyor. Oadaki bütün şeyler onun tabiatına muhalif geliyor. Onunla acı ve sıkıntı artıyor. Zîrâ ünsiyet tuttuğu pisliği orada bulamadı. Âhirette de dünya arzularına bulamayıp oradaki şeylerin hepsi onun tabiatının zıddı olup onun mutsuzluğunun sebebi olurlar.

Demek ki âhiret âlemi ruhlar âlemi ve Allah'ın cemâlini görmek âlemidir. Allah'ın cemâli bu âlemde müşahade edilir. Said (mutlu), burada tabiatın Allah'ın cemâline alıştırmak böylece tabiatı o kâmil cemâle muvafık olan kimsedir. Bütün sıyasetler, ibâdetler ve marifetler bu münasebeti elde etmek içindir. Sevgi ise, bu münasebetin aynasıdır. «Nefsini temâizleyen kurtuldu.» (Şems sûresi, âyet: 9) âyet-i kerîmesinin mânâsı da budur. Bütün günahlar ve dünya sevgisi de bu münasebetin zıddıdır. «Nefsini kirlüten şıram etti.» (Şems sûresi, âyet: 10) âyet-i kerîmesinin mânâsı da budur. Basiret ehli olanlar, bu gerçekleri görmekle taklît sınırını aşmışlardır. Bu gerçeklerin doğruluğunu peygamberlerin sözlerinden anlamışlardır.

Hattâ mucizesiz peygamberlerin doğruluğuna bu gerçeklerle anlamışlardır. Nitekim up ilmini bilen tabibin edierinden onun iyi tabib olup olmadığına bilirler. Demek ki gerçek peygamberler peygamberlik taslayan yalancı peygamberlerden bu yoi ile ayrılırlar. Bu hususları bilmeyen hâsıl olan ilim zarûrdır. Asanın yılan olmasıyla hâsıl olan ilim gibi değildir. Zira asanın yılan olmasıyla olan ilim, Samiri'nin burağusunun sesine olan ilimle bozulabilir. Zira mucseyi ahârden ayırdetmek kolay olmaz.

SEVGİNİN ALÂMETLERİ

Bâ ki, sevgi kıymetli bir cevherdir. Onu iddia etmek kolay değildir. O hâlde insan, kendisinde sevgi alâmetleri bulunmadan kendisini sevenlerden sanamaz çıls olmas. Zira sevginin alâmetleri vardır, onları kendisinde aramalıdır. Bu alâmetler yedidir:

Birinci alâmet: Ölümlü kötü görmes. Zira bir insan dostuna kavuşmayı kötü görmes. Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'ya kavuşmak isteyen kimseye, Allah da kavuşmak ister.» Büveytî zâhâdlerden idi. Birine ölümü seviyor musun? dedi. O kimse durakladı. Büveytî: «Eğer azâk olsaydın ölümü severdim.» dedi. Ama ölümü sevip de henüz ölüm azığına hazırlanmadığı için erken ölmek istememek câizdir. Çünkü bu ölümü sevmeyi için değildir. Bunun alâmeti, ölüm için azık hazırlamakta durmadan gayret göstermektir.

İkinci alâmet: Allah Teâlâ'nın sevdiğini, kendi sevdiğine tercih edip onu öse alır. Sevgilisine yaklaşımasına sebeb olan her şeyi terk etmez ve peşiktirmez. Sevgisinden uzaklaşmasına sebeb olan her şeyden çekilip uzaklaşır. Bu da, kalbiyle Allah Teâlâ'yı sevenler için mükân olur.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Allah Teâlâ'yı kalbiyle seven bir kimseyi görmek isteyen kimse, Huseyfe'nin kölesi Salim'e baksın.» Demek ki bir kimsenin bir günah işlemesi, onun Allah'a sevgisinin olmadığına asla delâlet etmez. Belki Allah'a olan sevgisinin noksanlığına ve kalb zaiminliyetiyle olmadığına delâlet eder. Bunun delili şudur ki, Nu'man'a içki içtiğinden dolayı defalarca had cezasını verdiler. Bir kimse ona lânet etti. Resûlullah: «Ona lânet etme, Zikâ o, Allah'ı ve Resûlünü sever.» buyurdu. Fudeyl der ki: Eğer sana, Allah'ı seviyor musun? deseler, sus, cevap verme. Zira sevmem desen, kâfir olursun. Severim desen, senin için dostların işine benzemiyor.

Üçüncü alâmet: Daima Allah'ın zikri onun dilinden eksik olmaz. Buna çok düşkün olduğundan tekeffüflüğe ona devam eder. Zira bir kimseyi seven kimse, onu çok anar. Eğer sevgisi tam olursa, onu asla unutmaz. O hâlde bir kimsenin dili, Allah'ın zikrine zorlanıyorsa, onun sevgilisinin, zikri diline gâlib olmayıp fakat sevgi arzusunun gâlib olması demek olabilir. Sevgi ayıttır, sevgi arzusu ayıttır.

Dördüncü alâmet: Kur'an-ı Kerim'i sevmektir. Çünkü onun kâlmıdır. Ve gene Resûlünü ve hattâ bütün insanları sever. Çünkü hepsi onun kullarıdır. Hattâ bütün yaratıkları sever. Zira hepsi onun yaratıklarıdır. Nütukim bir kimse bir kimseyi severse, onun kitabını ve yazısını da sever.

Beşinci alâmet: Yalnızlık ve münacata düşkün olup engellerin zahmeti aradan kalkarak dostuyla münacatla meşgul olmak için aşam olmasına bekler. Eğer uyku ve konuşmayı yalnızlıktan daha çok severse, onun dostluğu zayıftır.

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, insanlardan hiç birisiyle ünsiyet etme. Benden ancak iki kimse kesilir: Biri, sevüp kazanmakta acele eden ve sevîba tez kavuşmadığı zamanı tembellik edem. Diğeri de, beni unutup üç hâliyle kamaat eden.» Onun alâmeti şudur ki, onu kendi hâline ve dünya işlerine hayran bırakırım. O hâlede Allah Teâlâ ile dostluğa mükemmeli olan, başka bir şeyle ünsiyet etmez.

Beni İsrail'de bir âbid vardı. Geceleri sabaha kadar bir ağacın altında namaz kılardı. O ağaç üzerinde güzel ötlen bir kuş vardı. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O sâhîde haber verin, o Hatika (Allah'ı) bırakıp bir mahlukla (yaratıkla) ünsiyet edince, herkesin, ulaşamayacağı yüksek bir dereceden düştü.» Bazı kimseler Allah ile olan ünsiyetlerini öyle bir dereceye ulaştırmışlardı ki, evlerinin bir tarafında yangın çıksa haberleri olmazdı. Velilerden birinin bir hastalıktan dolayı namaz içinde ayağını kestiler, haberi olmadı.

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Bana dostluk iddiasında bulunup da sabaha kadar uyuyan, yalan söyler. Dost, dostu görmek istemez mi? Ben, beni arayanla beraberim.» Musa (a.s.): «Ya Rabbi, seni nerede arayayım?» dedi. Allah Teâlâ: «Ey Musa, beni bulmak istersen, mutlaka bulursun.» buyurdu.

Altıncı alâmet: İbâdet ona kolay olup ibâdetin ağırlığı ondan kalır. Rüyâkılardan biri der ki, yirmi yıl canımı dişime takarak tehec-cüd (gece) namazını kıldım. Ondan sonra yirmi yıldır da tehec-cüd namazıyla safa sürüp zevk aldım. Zira dostluk kuvvetlendince, hiçbir şeyin lezzeti, ibâdet lezzetine yetilmez. Bunun zor gelmesi nerede kalır.

Yedinci alâmet: İtaatî kulların hepsini sever ve asî kullara da düşmanlık becerir. Nütukim âyet-i kerîmede: «Kâfîrlere karşı şiddetli ve kendi aralarında merhametlisidirler.» (Feth câresi, âyet: 29) buyrulmaktadır. Peygamberlerden biri sual edip: «Ya Rabbi, senin ve âlemin ve dostların kimdir?» dedi. Allah Teâlâ: «Çocuğum, annesi-ne bağı olduğu gibi, bana bağı olanlar ve kuzen, yuvasına sığındığı gibi bana sığınanlar ve kaplanın, kuzun ve korkusuz olduğu gibi, bana asî olanlara karşı öyle kuzun ve korkusuz olanlardır.» buyurdu. Âlâmetler bunlardır. Allah'a sevgisi tam olan bu alâmetlerin hepsi onda mevcut olur. Ama bu alâmetlerin bazısının bulunduğu kimse-lerin Allah'a sevgisi o nisbettedir.

ALLAH TEALÂ'YA OLAN ŞEVKİN MÂNASI

Bil ki, sevgiyi inkâr eden şevki de inkâr eder. Resûlullah dâvâsında: «Ya Rabbi senden sana kavuşmak şevkini ve cemâlini görmek lezzetini istiyorum,» buyurdu.

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: İyi kullarıma bana kavuşma arzuları uzadı (kuvvetlendi). Benim onlara kavuşma arzum ise daha kuvvetlidir.» O hâlde Allah Teâlâ'ya olan şevkin mânasını bilmek gerekir. Çünkü sevgi şevksiz olmaz. Bil ki, tanımayan bir kimseye şevk mümkün değildir. Tanıyıp da bilfiil müşahade edilene de şevk olmaz. Demek şevk bir cihetten gâib ve bir cihetten hazır olan kimseye karşı olur.

Meselâ, hayâlde hazır ve gösden gâib olan sevgili gibi. Demek ki şevkin mânası, kalbin, idrâk ve müşahade tam olacak şekilde sevgilinin görüldüğünü istemesidir. O hâlde bundan anlaşıyor ki, dünyada Allah Teâlâ'ya şevk mümkün değildir. Çünkü onu görmek mümkün değildir. Zira Allah Teâlâ marifette hazır ve müşahadede gâibtir. Görmek haykîlî kemâlî olduğu gibi, müşahade de marifetin kemâlidir. Bu şevk ancak ölümlle kaşkar. Hattâ ölümden sonra şevkin, âhirette de kalkmayacak bir çeşidi kalır. Zira bu dünyada Allah marifetinin noksanlığı iki sebeptendir:

Birincisi: Marifet, ince ve nazık bir perdenin arkasından bakmak gibi bir idrâktir. Yahut güneş doğmadan önce sabahın alaca karanlığında görmek gibidir. Bu merteye âhirette aydınlanır ve bu şevk ölümlle kesilir.

İkincisi: Sevgilisinin yüzünü görüp seçimi ve diğer azalarını görmeyip onları da mükemmel güzellik ve lezzette düşünen kimse, şübhele onları görmek şevki bâkî kalır. Bunun gibi, Allah'ın cemâl ve kemâlinin sonu yoktur. Bir kimse, Allah'ın cemâlinde ne kadar çok şeyler bilirse, bilmedikleri bildiklerinden daha çoktur. Zira Allah'ın cemâlinin sonu yoktur. Tamamenyle bilinmedikçe, Allah'ın cemâlî tamamlanması olmaz. Allah'ın cemâlî ile ilgili bilgileri tamamenyle kavramak ne bu dünyada, ne de âhirette mümkün değildir. Zira insan bilgisinin sınırsız olması mümkün değildir.

O hâlde âhirette Allah'ın cemâlini görmek ne kadar çok olursa, lezzeti de o kadar çok olur. Bu lezzetin sonu yoktur. Eğer kalb, âhirette Allah'ın cemâlinin hazır olmasına bakıp bu sebeple zeviniyorsa, tarikat ehli buna cıvıyet derler. Eğer kalb, bâkî kalan güzellik ve cemâl cihetlerine bakıyorsa, ona şevk derler. Şevkin, ne dünyada ne de âhirette sonu yoktur. Bütün şevk ehli âhirette: «Ya Rabbi, bizim nâramıza tamamla,» (Tahrîm sûresi, âyet: 8) derler. Zira âhirette Allah'ın cemâlinin zühur eden her şey nûr olup şevk ehli daima onun tamamlanmasını isterler. Onun tamamlanması ise, mümkün değildir. Zira Allah'tan başka Allah'ı (hakâyile) bilmek hiçbir kimse için

mümkün değildir. Onu kemâliyle bilmek mümkün olmadığı gibi, kemâliyle görmek de mümkün değildir. Fakat zevk sahiplerine müşahade yolu açılır. Şöyle ki, daima Allah'ın cemâlini görmekte terakki eder. Cennet lezzetinin sonsuz olmasının mânası da budur.

Eğer böyle olmayıp yalnız Allah'ın cemâlini görmek lezzetinden haberdar olmak olsaydı, kalb daima lezzet içinde olmazdı. Zira kalb aldığı herşeyden lezzet almaz olur, Ancak her defasında ondan taze bir şey alırsa lezzetli olur. Demek ki, cennet lezzeti her an tazelenir. Şöyle ki, bir şey hazırlanmış, geçmişini ona göre besit görüp bu şekildedeki daima terakkide olur. Bundan ünsiyetin, hazırlanan bir şeye bakınca başkasına itifat etmemek hâli olduğu anlaşılır. Eğer itifat ederse, bu hâle zevk denir.

O hâlde Allah'ın âşığı olan kimseler, bu dünyada ve öbür dünyada ünsiyet ile zevk arasında dolaşırlar.

Davud'un (a.s.) haberlerinde geldi ki: «Allah Teâlâ buyurdu ki: «Ey Davud, yeryüzünde olanlara benden müjde olsun ki, beni seveni ben de severim. Yalnızlığı seçip benimle beraber olana ben beraber ve enis (ünsiyet eder) olurum. Bana arkadaş olana ben de arkadaş olurum. Beni seçeni ben de severim. Benim emrimden başka emirleri dinlemeyenin emrini (dusunu) dinlelerin. Hiçbir kul beni sevmemiştir ki, ben de onu kalbindeki sevgiyi biliş onu sevmemiş ve onu diğerleri üzerine takdim etmemiş olayım. Beni hakkiyle arayan bulur. Başkasını arayan beni bulamaz. Ey yeryüzündekiler, sizle meftân edip benden gafil eden işleri bırakın ve benimle oturup ünsiyete yönelin ki, ben de sizinde ünsiyet edeyim. Ben dostlarımı, dostum ve halîm olan İbrahim'in (a.s.) tuynetinde yaratım. Musa (a.s.) sırdaşım, Muhammed (a.s.) benim en seçkin kulumdur. Bana müştâk olanların kalbini nêrundan yaratım ve kendi ceddinde besledim»

Bazı Peygamberlere vahiy geldi ki: «Benim bazı kullarım vardır ki, beni severler, ben de onları severim. Bana müştâkturlar, ben de onlara müştâkım. Beni anarlar, ben de onları anarım. Onlar bana hak-yorlar, ben de onlara bakıyorum. Eğer sen de onların yoluna seçersen, ben de seni seçip severim. Eğer onların yolundan kaçarsan, sana buğz eder düşman olurum.» Sevgi, zevk ve ünsiyet hakkında bunun gibi haberler çoktur. Burada bu kadarıyla yetinelim.

RIZANIN HAKİKATI VE FAZİLETİ

Bil ki, Allah Teâlâ'nın kazaasına rıza göstermek çok yüksek bir makamdır. Onun ötesinde başka bir makam yoktur. Zira Allah'ın sevgisi en güzel makamdır. Rıza ise sevginin semeresidir. Ama her sevginin değil, belki tam olan sevginin semeresidir.

Bunun için Resûlullah buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nın kazaasına rıza göstermek Allah'a açılan en büyük kapıdır.» Resûlullah bir kavimden: «İmanınızın alîmeti nedir?» diye sual buyurunca: «Belâyâ sabır ve nîmete şükür ederiz ve Allah'ın kazaasına rıza gösteririz.» dediler.

Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: «Bu kavim ilim ve hikmet sahibidirler. Bu büyük hikmetlerinden dolayı Peygamberlere yakındırlar.» Gene buyurdu ki: «Kıyamet günü ümmetinden bazı kimselere cennette uçmanın için kanat yaratılır. Melekler onlara derler ki, hesabı, sıratı ve teraziyi gördünüz mü? Onlar hayır, bunların hiçbirini görmedik derler. Melekler, sizler kimlersiniz? diye sorarlar. Onlar da, Muhammed ümmetiyiz, derler. Melekler, öyleyse ameliniz nedir ki, bu kadar insanlara kavuştunuz. Onlar derler ki, bizde iki haslet vardı: Birisi, yalnız İken günah işlemeye Allah'tan utanırdık; diğeri, az rızka razı olup Allah'ın takdirine boyun eğerdik. Melekler, öyleyse bu dereceye lâykasınız, derler.»

Mûşa (a.s.) nın kavmi ona, Allah Teâlâ'nın razı olduğu amel hangisidir? Onu yapalım, dediklerinde, Allah'tan vahiy geldi ki: «Benden razı olunsunlar, ben de onlardan razı olurum.»

David'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey David, velâterimin dünya ârınısı ile ne işi vardır? Dünya ârınısı, benim mânacatımın lezzetini onları kâhleden götürür. Ey David, ben dünya için ârılanmayan ve dünyadan hiçbir şeye gönül bağlamayan dostlarımı severim.» Peygamberimiz buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, «Allahım ki, benden başka Allah yoktur. Belâma şahretmeyeip karama rıza göstermeye de ki, kendisine başka Allah bulum.»

Gene buyurdu ki: «Takdir edip işlerimin tedbirini lâzım vechiyle sağlam yaptım. Olacak herşeyi hükmettim. Raza olan kul kim ise, rızam esenlidir. Raza olmayan kim ise, gazabım esenlidir. Bu bana kavuşacakları kıyamete kadar devam eder.»

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hayır ve şerri yarattım. Hayır için yaratıp ona hayır kolaylaştırdığım kimseye ne mutlu. Şer için yaratıp ona şerri kolaylaştırdığım kimseye ise yankılar olsun. Benim takdirimde ilgili şifeler söyleyip buna nâsil ve niçin takdir eyledi, diyene yankılar olsun.»

Peygamberlerden bâri yirmi yıl açlık, susuzluk ve sıkıntıya mübâtilik oldu. Bundan kurtulmak için dua etti, kabûl olmadı.

Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Gökleri ve yeri yarattığımda senin nâsibini böyle takdir ettim. Göklerin, yerin ve bütün mülkümün takdirini beğenmi mi istiyorsun? Senin için takdir ettiğimizi değiştirelim ki, bizim dilemediğimize olmasın, senin dilemediğine mi olsun? İşler, bizim isteğimize göre değil de senin keyfine göre mi olsun? İzzet ve celâlim hakkı için bir daha bunun gibi fikirler aklına gelirse, adını Peygamberlerin defterinden silerim.»

Enes (r.a.) der ki: «On yıl Resûlullah'ın hizmetinde bulundum. Yaptığım bir iş için, niçin yaptım ve yapmadığım bir iş için de niçin yapmadım demedi. Bir kimsede iş olmadığı için bana kızdığını zannam, eğer kaferde olsaydı, olurdu derdi.»

David'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey David, sen bir şey istiyorsun, ben bir şey biliyorum. Benim dilemediğin olur. Eğer benim dilemediğime

teslim olup razı olursan, senin dilediğinde de sana kıfâyet ederim. Eğer teslim olmazsan, dilediğin şeyde sana sıkıntı ve belâ çekilirim. Nihayet benim dilediğim olur.»

Ömer bin Abdülâzîz der ki, ben takdir edilece sevinirim. Ona ne dilersin dediklerinde, takdir edileni dilerim, dedi.

İbnî Mes'ûd (r.a.) der ki, olmayan bir şey için keşke olaydı ve olan bir şey için de keşke olmayaydı demekten, ateşi yemeği daha çok severim. Benî İsrâil abidelerinden biri, çok ibâdetle çalıştı, nice yılları ibâdetle geçirdi. Sonunda rûyasında bir kadın gördü, ona dediler ki, hâlin kadın cennette seninle aynı derecededir. Sana verilen derece ona da verilmiştir. Bunun üzerine abid o kadını aradı. Onun ibâdetinin ne olduğunu görmek istiyordu. Onu bulunca, fertlerden başka namaz ve orucunun olmadığını gördü. Ona dedi ki, senin hâlin nedir? Kadın, hâlimi görüyorsun dedi. Abid ısrar etti. Sonunda kadın dedi ki, benim küçük bir hasletim vardır: Belâyı razı olurum. Hasta olurum, şifa istemem, güneşte olursam gölge istemem, gölgede olursam güneşe çıkmam; hâââ Allah ne hüküm emişse, ona razı gösteririm. Abid elini başına vurup bu küçük bir haslet değil, büyük bir haslettir, dedi.

RIZANIN HAKİKATI

Bu ki, bazıları demişlerdir ki, belâyı ve tabiata aykırı olan diğer şeylere rıza göstermek mümkün değildir. Belki ondan gaye sâbitdir. Bu söz hatâlıdır. Zîrâ sevgi gâlib olunca arzuya mahallif olan şeylere rıza iki sebeple mümkün olur:

Birincisi, aşk ve sevgiye öyle dalar ki, kendinden haberi olmas. Nitekim bir kimse harbte öyle kızar ki, yara kanını gözüyle görmeden onun acısından haberi olmas. Bazı kimşeler düşünmüş oldukları bir şeye koçarken ayağına diken batarsa, haberi olmas. Bir şeyin lezzetliyle meşgûl olsa aşk ve susuzluktan haberi olmas. Yaratakların aşkından ve dünyanın hırslarından bunlar mümkün olunca, Allah'ın aşkından ve âhîret sevgisinden niçin mümkün olmasın?

Mânâ sûretinin güzelliği kalbe zâhîr sûretinin güzelliğinden daha çok tesir eder. Zira zâhiri güzellik hakikatte mestele üzerine çekilmiş bir post gibidir. Batını güzelliği gören basîret gözü, zâhir gözünden daha aydındır. Çünkü zâhir göz eksiği hâllerde yanılmadan kurtulamaz. Şöyle ki, büyük şeyleri küçük, uzak şeyleri yakın ve yakın şeyleri de uzak görür. İkinci, aşk belâ ve sıkıntının acısını duyuyor ise de, dostunun rızası bunlara katlanmakta olduğunu bilirse, hemlâya razı olur. Nitekim bir kimşenin sevgilisi hacamat yaptırmasına, yahut acı bir şurup içmesinâ emretse, sevgilisinin rızasına almak için o buna razı olur.

O halde Allah'ın rızasının takdir ettiği şeylerde olduğunu bilen, fakirliğe, hastalığa ve diğer belâlara razı olur. Nitekim dünya düşkünlü olan kimse, yoksulluk zahmetlerine, deniz tehlikelerine ve bunlar gi-

bi nice zorluklara katlanır. Allah Teâlâ'ya sevgili olanların çoğu bu dereceye erişmişlerdir. Feth-i Musil'in hamamı düşüp tınağı kırıldığında güldü. Ona, ne gülersin, yoksa sıkıntı vermedi mi? dediklerinde, bunun sevâbın sevinci, sıkıntısız acısını götürdü, dedi.

Sehl-i Tüsteri'nin bir hastalığı vardı, onun için ilaç almazdı. Niçin ilaç almıyordun? dediklerinde, ey dostlar, dostun yarasının acı vermediğini bilmez misiniz? dedi.

Cüneyd-i Bağdatî der ki, Serr-i Sekati'ye dedim ki, muhîp olan, belâ acısını duyar mı? Hayır, duymaz. Dedim ki, kâhça da vursalar gene duymaz mı? «Hayır, eğer yetmiş defa kâh vursalar gene duymaz.» dedi.

Büyük velilerden biri der ki: «Allah Teâlâ neyi severse, ben de severim. Cehenneme girsemi bile sever ben de buna raz olur ve severim.»

Bîr-i Hâfi der ki, Bağdat'ta bir kimseye bin dağnek vardular, sesini çıkarmadı. Ona, niçin ses çıkarmadın? dedim. «Sevgiliim orada idi, onun hatırı için ses çıkarmadım.» dedi. «Eğer büyük sevgili görece ne yapardın.» dedim. Hiçten feryad edip canına hakka teslim etti.

Bîr-i Hâfi der ki, sübâke (tasavvufî çalışmalar) ilk başladığım zamanlarda Ahedân'a gittim. Orada cüzamlı bir meczup gördüm, yere yıkılmış yatıyordu ve karmıcalar üzerine uşuşup etini yiyorlardı. Başını kucığına alıp ona acıdım. Bir zaman sonra aklı başına gelince, dedi ki, bu hangi furalıdır ki, benimle Allah'ın arasına giriyor.

Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf'u (a.s.) gören kadınların onun güzelliğinin azâmîti karşısında ellerini kestikleri ve bunun farkına varmadıkları bildirilmektedir. Mısır'da kâhık olduğu zaman, açlık sıkıntısının acısı karşısında, Yûsuf'un cemâline bakıp açlığı unutturlardı. Bu mahlûkum güzelliğinin te'siridir.

O hâkte bir kimseye yaradanın cemâli açılırsa, onun belkilerden habersiz kalması şüphesiz bir şey değildir. Azîz bir insan var idi. Daima Allah Teâlâ ne hükmederse bu hayırdır, derdi. Onun eynesini bekleyen bir köpeği ve aynasını yüklediği bir merkebi ve onları uykudan uyandıran bir horozu vardı. Bir gün bir kurt gelip merkebinin parçaladı. Azîze haber verdiler. Bunda hayır var, dedi. Köpeği horozunu öldürdü. Bunda da hayır var, dedi. Köpeği de başka bir sebeble öldü. Bu hayırdır dedi. Bunu gören çoluk çocuğu üşüüp ne olursa bunda hayır var, diyorun. Bu naail hayırdır. Bunlar hisim olmuş, ayağımız idi. Birisi kalmadı, hepâi gitti. Azîz, belki bu daha hayırdır, dedi. Sabahleyin kalktılar. Baktılar ki etraflarında kim varsa, harâmiler horoz ve köpek sesleriyle onların yerini öğrenip onları öldürüp mallarını almışlar, bunların horoz ve köpekleri olmadığı için zâğ kaldıklarını anladılar. Azîz, güldünüz mü, bunda hayır varmış, Allah Teâlâ'nın hayrı hangi işte olduğunu kimse bilmez, dedi.

İsa, (a.s.) kör, cüzamlı, iki tarafı felç ve eli, ayağı olmayan bir kimsenin yanına uğradı. Ona, ne hâldesin? dedi. O kimse, Allah'a şükürler olsun, insanların çoğunun uğradığı belâdan beni kordu. İsa,

uğramadığını ne belâ kalmıştır? dedi. O kimse, benim sağlığım, kalbimde bendeki marifet bulunmayan kimseden daha iyidir, dedi. İsa, doğru söyledin, dedi. Sonra mübarek elini onun bedeni üzerine koydu. Böylece o kimsenin gözleri açıldı ve hastalığı gidip güzel bir insan oldu. Şifalı'yi deli diye hastaneye götürdüklerinde bazı kimseler onun yanına gittiler. Siz kimselisiniz? dedi. Senin dostların, dediler. Şifalı onları taşıdı ve hepimiz yalan söylüyordunuz, eğer benim dostum olsaydınız belkine sabrederdiniz, dedi.

B Ö L Ü M

RIZANIN ŞARTI

Bazı kimseler derler ki, rızanın şartı, dua etmemek, olmayan şeyi Allah'tan istememek, olan şeye razı olmak, günah ve kötülüğe red etmemektir, zira bu da Allah Teâlâ'nın kazasıdır (hükmedür) ve bir şehirde günah, belâ ve veba (salgın hastalık) çok olursa oradan kaçmamaktır; zira bundan kaçmak kazadan kaçmak olur. Bunların sözü yanlıştır. Dua gereklidir. Çünkü Resûlullah: «Dua İbâdetin Rıfı ve Südür» diye insanları ona teşvik etmiştir. Hakikat de Resûlullah'ın buyurduğudur. Zira dua, kalpte incelik, yakarış, azizlik ve sığınma ihtar eder. Bunların hepsi de güzel sıfatlardır. Sasusluğa gidermek için su içmek, açlığı gidermek için yemek yemek ve soğuktan korunmak için elbise giymek rızaya aykırı olmadığı gibi, belânın defedilmesi için dua etmek de rızaya aykırı değildir. Belki Allah Teâlâ'nın sebeb olarak yarattığı ve emir buyurduğu şeyleri yapmamak rızaya ve emre muhalefet etmek olur. Ama günaha rıza göstermek nasıl mümkündür olur? Halbuki bu yasaklanıp «bır günaha rıza gösteren kimse ona ortak olur» buyurulmuştur.

Yine: «Dünyanın doğuşunda öldürülen kimsenin ölümüne, dünyanın batışındaki insan rıza gösterirse öldürmek günahına ortak olur» buyurulmuştur. Bil ki, günah her ne kadar Allah'ın kazası ise de, onun iki yönü vardır: Bir yönden kulun irâdesiyle olduğu için onunla ilgilidir. Buntan delili, Allah Teâlâ'nın günaha sermayip ona bağışlamasıdır. Diğer yönden de Allah Teâlâ ile ilgilidir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kaza ve takdiridir.

O hâlde günah Allah Teâlâ'nın kaza ve takdir olduğu yönden, alem günah ve küfürden boş olmaz. Bu mânâ ile günaha rıza göstermek gerektir. Ama günah kulan irâdesiyle olup onun sıfatı olduğu yönden ona rıza göstermemek gerektir. Demek ki, bu iki mânâ birbirine mütenakız (çelişik) olmaz. Bir kimsenin düşünmesinin düşünmesi olsa, bir bakımdan üzülür ve bir bakımdan da sevinir. Demek ki bunlar mütenakız (çelişik) olmaz. Ancak ikisinin yünü bir olduğu zaman tenakız olur. Ama günahattan ötürü bir şehirden kaçmak da mühimdir.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Ya Rabbî, insanları zâlim olan bu kasabeden bizi çıkar.» (Nisa sûresi, âyet: 75) Geçmiş büyükler daima böyle şehirlerden kaçmışlardır. Zira günah sırayet eder, O sırayet etmezse cennas sırayet eder.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Yahuz zâlim edenlere ulaşmakla kalmayın fitneden sakının.» (Enfâl sûresi, âyet: 25) Gözü namahreme düşecek bir yerde olan bir kimsenin ordan gitmesi, rızaya muhalefet olmaz. Bunun gibi bir şehirde kalık olsa ordan gitmek câizdir. Ancak tâm hastalığı bulunan şehirden gitmek câiz değildir. O da sağlamların gitmesi hâlinde, hastaların pertgan olacakları içindir. Ama diğer belâlar böyle değildir. Belki onun için konulan sebepleri, emir veya emir hükmünde olduğu için yerine getirmek ondan sonra hüsnü rıza gösterip hayır emredilene kadar diye inanmak gerektir.

ONUNCU ASIL

ÖLÜMÜ HATIRLAMAK

Bil ki, işlerin sonu ölüm olacağını bilen, duracağı yerin mezar olduğunu anlayan, münker ve nekirin sorgularına inanan, gideceği yerin kıyamet olduğunu düşünen ve kalacağı yerin cennet veya cehennem olduğunu bilen kimse için ölüm endişesinden daha mühim endişe ve âhiret azgının tedbiri gibi mühim tedbir olamaz. Eğer o kimse âkıl ise böyledir.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Âkıl o kimsedir ki, nefsinin cezalandırır ve ölümlü sonrası için amel eder, azık hazırlar.» Zira ölümlü hatırlayan mutlaka âhiret azığı ile meşgûl olur ve böylece mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Ölümü unutan ise bütün gayretini dünyaya çevirir, âhiretten gâfil olur ve böylece mezarını cehennem çukurlarından bir çukur bulur. Bunun için ölümü hatırlamanın fâzilesi büyüktür.

Resûlullah buyurur ki: «Ey dünya lezzetleriyle meşgûl olanlar, bütün lezzetleri yok eden ölümü hatırlayınız.» Yine buyurdu ki: «Eğer hayvanlar sizin gibi ölümü bilselerdi, hiç kimse semiz et yiyemezdi.» Ali (r.a.): «Ya Resûlallah, hiç kimse şehidler mertebesinde olur mu?» dedi. Resûlullah: «Evet, günde yirmi defa ölümü hatırlayan kimse şehidler mertebesinde dir.» buyurdu.

Resûlullah, kahkahalarının sesi yükselen bir kavmin yanından geçerken: «Sohbetinize lezzetleri yok eden şeri hatırlanmayı da karıştırın.» buyurdu. O nedir? Ya Resûlallah, dediler. «Ölmüştür.» buyurdu. Enes (r.a.) der ki: «Resûlullah buyurdu ki: Ya Enes ölümü hatırlamayı bırakma. Çünkü o seni dünyadan uzaklaştırıp şehid yapar ve günahlara keffâret olur.» Resûlullah gence buyurdu ki: «İnsanlara nasihat olarak ölüm kâfidir.» Ashab-ı Kiram Resûlullah'ta huzurunda bir kimseyi çok övdüler.

Resûlullah: «Ömün kalbindeki ölüm endişesini nasıl anladınız?» buyurdu. Onlar, biz onun ölümünden bahsettiğini duymadık, dediler.

Resûlullah: «O halde o kimse sizin sandığınız gibi değildir.» buyurdu. İbn-i Ömer (r.a.) der ki: «Ensardan em kişi ile Resûlullah'ın meclisine vardım. Ensardan biri dedi ki, ya Resûlullah, insanların em akıllı ve büyüğü kimlerdir?»

Resûlullah buyurdu ki: «En çok ölümü hatırlayan ve erkenden ahiret azgını hazırlayanlardır. Dünyanın şerefini ve ahiretin kerâmecini bulamırlar bunlardır.»

İbrahim-i Teymî der ki: «Dünyada benim rahatımı kaçıran iki şeydir: Biri ölümü hatırlamak, diğeri, Allah Teâlâ'nın huzurunda hesap vermek yerinde durmayı hatırlamak.»

Ömer bin Abdülaziz her gece âlimleri toplayıp ölüm ve kıyâmeti hatırlatır ve aralarından cenaze kalkmış insanlar gibi ağlatırdı. Hasan-ı Basri bir yerde oturup vaaz verirken daima ölüm ve cehen-nem ahvâlini söylerdi.

Hanımardan biri, Hz. Aîşe'ye kalbinin katılığından şikâyet etti. Hz. Aîşe: «Ölümü çok hatırla, kalbin yumuşar.» dedi. O hanım öyle yaptı. Kalbinin katılığı gitti ve Allah'a şükür etti.

Reâî bin Heysem, evinde bir mezar kazmıştı. Hergün birkaç defa o mezarın içine girip yatarı. Böylece kalbinde ölüm endişesini tazelerdi ve derdi ki, bir saat ölümü unutsam, kalbim kararır bür çeşit oluyor. Ömer bin Abdülaziz bir kimseye, ölümü çok hatırla. Çünkü sıkıntıda olursan, o sana teselli olur, nimet içinde olursan, o nimetin tadı kaçır, seni dâlilete götürmez. Ebû Süleyman-ı Daranî der ki: Ömün-i Harun'a, ölümü sever misin? dedim. Sevmem dedi. Niçin dedim: «Bir insanın yanında bir suç işlesem, ona görünmek istemem. Bu kadar günahla nasıl Allah'ın huzuruna gitmek istiyeyim.» dedi.

ÖLÜMÜ HATIRLAMA ŞEKİLLERİ

Bil ki, ölümü hatırlamak üç şekilde olur: Birincisi, gâfillerin hatırlamasıdır. Bunlar dünya ile meşgûl olur ve dünya arzularından mahrum kalmak korkusundan ölümü kötü görür. Bunun için ölümü kötü sözler ve ölmüşlerdeki ölüm sebebiyle bu güzel şeyler gödecek, derler. Ölümü bu şekilde hatırlamak kişiyi Allah Teâlâ'dan uzaklaştırır. Ancak bu hatırlamakla dünya ona tatsız olup bîraz oradan nefret ederse faydasız kalmaz. İkinci, tevbe edenlerin hatırlamasıdır. Tевbe edenler, korkuyu kendilerine hâkim edip geçmiş taksiyetlerini telâfi ederek îbâdetle sebâî etmek için ölümü hatırlarlar. Bu hatırlamanın sevâbı büyüktür. Tевbe edenlerin ölümü kötü görmeleri, yapmadıkları şeyi ölümden önce yapmak içindir. Bu şekilde kötü görmek, ziyân vermez. Üçüncüsü, ârif olanların ölümü hatırlamasıdır. Ârif olanlar, Allah'ın cemâlini görmek zamanı ölümden sonra olduğu için ölümü

hatırlarlar. Dosta kavuşmak zamanı aslâ unutulmaz, daima beklenir, Zîrâ daima onu arzular.

Nitekim Huseyfe (r.a.) ölüm anında: «Sevgilim tam zamanında geldi.» dedi ve: «Ya Rabbi fakirliği zenginlikten, hastalığı sağlıktan ve ölümlü yapmaktan daha çok sevdiğimi biliyorsun, Bana ölümlü kolaylaştı, cennâline kavuşup rahat bulayın.» dedi. Bu derecenin ötesinde bundan da daha büyük bir derece vardır. O da, ne ölmekle korktu görmek, ne ölmek istemek, ne erken gelmesini, ne de geç gelmesini istemektir. Belki Allah Teâlâ ne emir buyurdu ise, onu daha çok sevip kendi tasarruf ve irâdesini aradan kaldırarak tam mânâsıyla rıza mertebesine erişmiş olur. Bu, çoğu hâllerde ölüm onun hatırına gelip ölümden korkmadığı ve ölmek de istemediği zaman olur. Zîrâ kendisi bu dünyada müşâhede âlemine kavuşmuş, zikir ve fikir ona gâlib olup onun yanında ölüm ve hayat bir olmuştur. Çünkü bütün hâllerde Allah Teâlâ'nın zikir ve fikrine dalmış olur.

ÖLÜMÜ HATIRLAMANIN KALBE TESİR ETMESİNİN ÇARESİ

Bil ki, ölüm büyük bir iş ve çok tehlikeli bir şeydir. Fakat insanlar ondan gâfirdirler ve onu hatırlasalar da, kalblerine te'sir etmez. Çünkü onların kalbi dünya meşğalesine böyle dalmıştır ki, başka şeye yer kalmamıştır. Bunun için tesbîhten ve Allah'ın zikrinden de lezzet almazlar. Bunun çaresi yalnız kalıp bir saat kadar kalbini ölüm fikri için boş bırakmaktır. Nitekim çölde yolculuk yapmak isteyen kimse, ölmek korkusundan kalbini diğer şeylerden boş tutup yalnız bunun hazretliği ile meşgûl olur. Sonra o yalnızlık hâlinde kendi kendine der ki, ölüm yaklaştı. Belki bugün, belki yarın gelir. Eğer sana, içinde köpek, yahut da başka bir mahsur olup olmadığını bilmediğin bir dehşetle gir, deseler, aklim durur.

O hâlde ölümden sonra bilinmeyen hâllerin ve mezaradaki korku ve tehlikenin bundan aşağı olmadığı aşîkârdır.

O hâlde ölümden gâfil kalmak nasıl mümkün olur? Bu hususta en güzel çare, ölen akrabalarına bakıp onların dünyadaki sîret ve şekillerini düşünmektir. Onların her birinin makamı, işi ne idi?

Onların dünyada gurur ve zevinçleri nasıldı ve ne dereceye ulaşmış ve ölümden gâfletleri ne derecede idi. Sonra azıklarını tedarik etmeden ölüm anının onları alıp götürdü ve şinedi mezarı onların güzel ve parlak sûretleri nasıl olmuştur, uzuvları nasıl birbirinden ayrılmıştır, kurtlar onların etini, derisini, gövdesi ve dilini ne yapmışlardır? Onlar bu aşâbta iken, varisleri onların malını bölüşüp güzel güzel yiyip harcıyorlar. Hanımları başka kocalarıyla eğlenip onları unuttuğulardır, diye düşünmelidir. Sonra kendi akrabasına bakıp onların nasıl eğlenip güleb oynadıklarını, nasıl gâflette olduklarını ve uzun emeller peşinde koşup yirmi yıldan aşağı bitmeyecek işler için uğraştıklarını; onun için zahmetler ve akıntılar çektiklerini; onların ke-

ferâ kassarın (bez beyazlatanın) döğkânında yıkamış hazır dururken, onlar ondan habersiz olup uzun emel deryasına daldıklarını düşünmeli ve kendi kendine: «Sen de onlar gibisin. Senin de gâfillet, ahmaklık ve harâm onların gâfillet ve ahmaklığı gibidir. Ancak sana bu devlet nâsib oldu ki, onlar senden önce gittiler ve sen onlardan ibret aldın. "Saadetli, başkasından ibret alan kimsedir" buyurulmuştur.» emelidir.

Sonra kendi elini, ayağını, parmaklarını gözünü ve dilini düşünüp kua zamanda onların birbirinden ayrılacaklarını, kurtların ve diğer yer hayvanlarının yiyeceği olacaklarını, mezarındaki şeklini hayaline getirip nazil murdar, pis kokulu olup çürüyüp gideceğini gös önüne getirmelidir. Bunun gibi şeyleri hergün bir saat kadar kendi kendine mütakere etmelidir. Tâ ki, onun kalbi ölümden biraz etkilensin. Zira yalnız zâhîr dil ile yapılan zikirin te'siri yoktur. İnsan daima cenâzeye hazır olup kendini daima cenâzeyi seyrederek görmekle, her zaman kendisinin başkasının ölüsüne bakacağını sanar. Bir günde başkalarının kendisinin ölüsüne bakacaklarını düşünmez. Zira kendi ölüsündü hiç görmemiştir. Görülmeyen şey de akla gelmez.

Bunun için Resûlullah hutbesinde buyurdu ki: «Doğru söyleyin. Mü'm bize yazılmamış mıdır? Mezara götürüldüğünde cenâzeler geri dönmekle müsâfîrler midir? Onları toprağa gömüp minârlarını gömül rahatsızlıkla yiyor ve onlar gibi olacağını düşünmüyünüz.» Ölümlün unutulmasına ekseriya uzun emel sebep olur. Hattâ bütün kâbûlât-ı kerin aslı da uzun emeldir. (Uzun yaşamak ümididir).

KISA EMELİN FAZİLETİ

Bil ki, kalbinde uzun yaşamak fikri olan kimse, din ve âhiret için bir şey yapmaz. Zira kendi kendine der ki, bu kadar ömürün vardır. İstedikçe zaman tes'be etmek mümkündür. Biraz rahatına bak, huzur bul. Ama ölümlündü yakın bilirse, her zaman onun hazırlığı ile meşgul olur. Bu ise, bütün saadetlerin temelidir.

Resûlullah İbnî Ömer'e buyurdu ki: «Sabahlıyken kalkınca akşam kadar sağ kalacağını, akşam olunca da sabah kadar sağ kalacağını söyleme. Hayatta iken âhiret azgını hazırlamaya bak. Çünkü yarın Hakkın huzuruna vardığında ne kâimle çağırılacağını bilemezsin.»

Gene buyurdu ki: «Sizin için iki şeyden korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmam; Arzuladığınız uymanız ve uzun yaşamak düşüncesi.» Usame (r.a.) bir şeyi bir ay veresiyce aldı. Resûlullah: «Usame uzun yaşayacağını ümid ediyor. Nefsin yed-i kudretinde bulunan Allah hakkı için hiç bir defa gözünü yummadı ki, açmadan evvel ve gözünü yummadan ki, yummadan evvel oranın geleceğini düşünmeyeyim ve hiç ağzına bir lokma koymadan ki, boğazında kalacağını ihtimal vermiyeyim.» buyurdu.

Önden sonra: «Ey insanlar, kendinizi ölü farzediniz. Muhammed'in ruhu yed-i kudretinde olan Allah hakkı için size vadedilen mülkaka size ulaşacaktır. Önden kurtulmak mülkünün değildir.» buyurdu.

Resûlallah abdestini borunca, derhâl teyemmüm edirdi. Su yâ-kındır, ya Resûlallah dediklerinde: «Suyan yanına varıncaya kadar sağı kalmayabülünce.» buyurdu.

Abdullah bin Mes'ud (r.a.) der ki: «Resûlallah bir kare çizdi ve onun ortasında bir doğru çizgi çekti ve o çizginin her iki tarafına küçük çizgiler çekti ve karenin dışında da başka bir çizgi çizdi ve buyurdu ki: «Karenin içerisindeki çizgi insandır. Kare onun cecelidir. Her tarafına kuşatılmıştır. Önden kurtulmak imkânsızdır. Onun üzerindeki çizgiler, üzerine bırakılan belâ ve âfetlerdir. Birinden kurtulsa, 34-kinden kurtulamaz. Düşüp ölünceye kadar böyle devam eder. Karenin dışındaki çizgi onun uzun emelidir. Her zaman bürşey ümid edip düşünür. Oysa o şey Allah'ın ilminde onun ölümlünden sonra olacaktır.»

Gene buyurdu ki: «İnsan gün be gün ihtiyarlıyorsa da, onun iki şeyi gençleşir: Mal arzusu ve yaşama arzusu.»

Haberde gelmiştir ki: «İsa (a.s.) bir ihtiyar gördü, eline bel almış, bir yeri beşliyordu. İsa: Ya Rabbi, bu ihtiyarın kalbinden emel çıkar dedi. O ihtiyar derhâl elinden bel bırakıp bir saat kadar uyudu. Sonra İsa: Ya Yarabbi, o ihtiyarın emelini görü ver, dedi. İhtiyar hemen yerinden kalkıp yine bel eline aldı. O ihtiyara sebebini sorunca, ihtiyar dedi ki, önce aklıma geldi ki, sen ihtiyarladın. Bugünkü, yarınkî ümitsiz kalmıştır. Boş yere niçin zahmet çekiyorsun. Onun için bel elinden bırakıp çalışmaktan vazgeçtim. Geri aklıma geldi ki, ölünceye kadar sana yiyecek lazımdır. Onun için kalkıp yine çalışmaya başladım.»

Peygamberimiz: «Cennete girmek ister misin?» buyurdu. İsteriz ya Resûlallah dediler. «Öyleyse emelinizi kısa tutun. Ölmüş ölümlüde hazır bilim ve mevlânızdan haya edim.» buyurdu. Bir kimse kardeşine yazdığı mektupta şöyle dedi: İmdi, dünya rüyadır, âhiret uyanıktır. Ölümden başka aralarındaki bütün hâller dağınkî ve yalancı rüyalaradır.

UZUN EMELİN SEBEBİ

Bil ki, insan uzun emel iki sebepten dolayı kalbine koyar: Biri cehâlet, diğeri de dünya sevgisidir. Zira sevgi gâlib olduğu zaman, ölüm onu sevdiğinden ayıracığı için, şüphesiz onu sevmemesi ve uygun bulmaması lâzım gelir. İnsan ise, sevmeyişi şeyleri kendinden uzaklaştırır, kendini rahat yaşamaya verip kalbinde arzusuna uygun olan şeyleri düşünüp takdir eder.

Bunun için daima hayalinen, malın, çoluk çocuğunun ve dünya imkânlarının devamlı kalmasına düşünür. Arzusuna muhalif olan ölmüş ise unutar.

Eğer her zaman akıma ölümlü gelse de, kendine mühllet gösterip ölümlü ne kadar zaman vardır. O zamanlarda ölümlü hazırlığını yapmak mütlakündür der. Gücü, kuvveti yerinde olup genç iken, kendi kendine birkaç gün sabret, ihtiyarlayınca, kendini tamamıyla, ibâdete verirsın der. İhtiyarlayınca da, bu binayı tamamlayayım ve çocuklarımla ihtiyaçlarını te'min edeyim ki, kalbim rahat olsun, der ve nefsi de ona; kalbinin yiyecek endişesinden kurtulup ibâdet lezzetini almak için bu tarikatı ekinceye kadar da sabret ve sana düşmanlık yapan filân kimseye de bir derç ver, ondan sonra ibâdete başla, der. Sonra o işlerin her birinden on ış çıkar. Bu akılsız bilmez ki, dünyayı bırakmadan boş kalmak mümkün değildir. Dünya işlerinden boşalacağı bir zaman geleceğini sanır. Böylece günden güne geçektirir. Sonunda bir gün ölümlü çatıp hasret ve neâliyet içinde kalır. Bunun için cehennem ehlinin çoğunun feryadı ihmâl ve geçektirmeden olacaktır.

Geçektirmenin esası dünya sevgisidir ve Resûlullah'ın: «Neyi sevmek istersen sev, sonunda ona sendem alacaklardır.» Hâdisıyla bildirildiği manâdan gâfil olmaktır.

Cehâlet ise, gençliğine güvenir ve bilmez ki, bir ihtiyar ölümlüye kadar binlerce çocuk ve genç ölümlü. Bir şehirde sayacak olan ihtiyarların sayısı diğerlerinden az çıkar. Zira ihtiyarlık çağına ancak az kimseler ulaşır. Biri de, sağlık hâlinde ansızın ölmeyi unak görür. Bilmez ki, ani ölümlü az ise de, ani hastalık az değildir. Zira bütün hastalıklar ansızın başlar. Hastalık meydana gelince de hasta olarak ölmek az değildir. Demek ki daima ölümlü önünde takdir etmelidir. Fakat bu takdir, güneş ve gölge misâl gibi daima önce gidip ona ulaşamayacağı şekilde olmamalıdır.

UZUN EMELDEN KURTULMANIN ÇARESİ

Bil ki, uzun emelin çaresi onun sebeblerini gidermektir. Sebebler anlaşıldı. Onları gidermeye çalışmalıdır. Dünya sevgisinin çaresi ise, dünya sevgisi bilmümünde anlatıldı. Hâlık, dünyanın ne olduğunu büyüklerle bilen kimse, onu sevmez. Zira onun lezzetinin birkaç günlük olduğunu ve ölümlü bozulup gideceğini ve şimdi de üstünlü ve kederle karışık olup esâ ve belâdan boş olmadığı ve hiçbir kimse için süntüzsüz olmadığını anlar. Ahiret süresinin uzunluğunu ve ömrünün kısıllığını düşünen kimsenin âhireti bırakıp dünyaya eğilmesi, bir kimsenin, rüyadaki gömüğü, uyanıklıktaki altından daha çok sevmesi gibidir. Zira dünya uyku gibidir.

Peygamberimiz: «İnsanlar uykudadır. Ödükları zaman uyanırlar» buyurmuştur. Cehâletin çaresi ise, hâlis bir tefekkürdür.

Mecâlî; şöyle bilmelidir ki, ölümlü denizini kendi elinde değildir. Zira kişi istediği zaman ölümlü gelmez. Böylece gençliğe güvenmemelidir.

UZUN EMELİN DERECELERİ

Bil ki, insanlar uzun emel hususunda farklıdır. Zira bazıları devamlı dünyada kalmasını ümid eder.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Onlardan her biri bir yıl yaşamak ister.» (Bakara sûresi, âyet: 96). Bazı kimseler ihtiyarlayınca ya kadar yaşamayı ümid eder. Bazı kimseler de bir yıldan fazla yaşamayı ümid etmeyip bir yılığundan fazla yiyecek hazırlamaz. Bazı kimseler vardır ki, bir günden fazla yaşamayı ümid etmeyip yarın için birşey hazırlamaz.

Nitekim Resûlullah buyurur ki: «Yarın için üşümeyin. Zira ömrünüz kalmış ise rizikınız da kalmıştır ve eğer ömrünüz kalmamış ise, başkasına nâil olarak rizik için ne zahmet çekiyorsunuz.» Bazı kimseler de eder ki, bir saat için bile ümid bağlamaz.

Nitekim Resûlullah Muaz'e imanın hakikatını sorunca, Muaz: «Dünyada hiçbir adım atmadım ki, ilkel adıma atmayabilirim diye düşünmedim.» Eved-i Habeşî namaz kılarken her tarafa bakardı. Niçin öyle yapıyorsun? dediler. Azrail hangi taraftan gelecek diye bakıyordun, dedi.

Hülâsa, insanlar bu hususta (uzun emel beslemek) farklıdır. Bir ay yaşamayı ümid eden kırk gün yaşamayı ümid edenden daha üstündür. Bunun te'siri insanların işlerinden anlaşılır. Mesele: Bir kimsenin gurbette iki kardeşi olsa ve birisi, bir aya kadar, öbürü bir yıla kadar bir zaman içinde gelecek olsa, önce bir ay sonra gelecek olan kardeşi için hazırlık yapar; ötekini geciktirir. Herkes kendini kısa emelli sanıyor. Anank onun nîmeti hayırlı işlere koşup her nefesi gânimet bilmektir. Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Beş şeyi beş şeyden önce gânimet bilin: İhtiyarlıktan önce gençliği, hastalıktan önce sağlığı, fakirlikten önce zenginliği, meşgûliyetten önce boş zaman ve ölümden önce hayata gânimet bilin.»

Yine buyurdu ki: «İki nimet vardır ki, insanlar onların kadrini bilmeyip onlarda aldandıklarıdır: Sağlık ve boş zaman.»

Peygamberimiz sahabe arasında gâflet eserini gördüğü zaman: «Ölüm geldi, kimini şaki ve kimini de saâd olarak götürdü.» diye çağırıyordu.

Huzeyfe (r.a.) der ki: «Hiçbir gün yoktu ki, bir mümin: "Ey insanlar, göç için hazırlanın" diye çağırmasın.»

Davud-i Ta'î'nin koşarak namaza gittiğini gördüler. Bu ne aceldir? dediler. Kabristandakilere işaret ederek bu çohir kapısındaki askerler beni almadan yerlerinden kalkmazlar, dedi. Ebû Müsa El-Eş'arî, ömrünün sonunda çok mücahede ederdi. Ona, biraz az mücahede etsen daha iyi olur dediler.

Ebû Müsa: «Kasturulan at bütün gayretini sahanın sonunda gösterir. Bu benim ömrümün sonudur. Zira ölüme yaklaşıyorum. Çalışmakta kusur etmem ki, nâimnet çekmeyeyim.» dedi.

ÖLÜM SEKERATI VE CAN ÇEKİŞMENİN ÇETİNLİĞİ

Bâki, eğer insanın ölünde can çekişme hâlinin çetnliğinden ve ölüm sekeratının acısından başka bir şey olmasaydı, akıllı olan onun korkusundan hayatının tadı bozulur ve dünyadan hiç lezzet almazdı. Çünkü eğer bir kimse, ansızın bir haydudan kapıdan içeri girip kendisini bağlayıp topuzla dövüleceğine ihtimâl verse, yemekten, içmekten tad almaz. Hastâ kendini kaybedecek duruma gelir. Can almanın (Azrail) can alması kesinlikle bilinir ve can almak çetnliği de topuzun etiyetinden daha fazladır.

O hâlde bundan korkmamak gayet gâfiletten ıleri gelir. Can alma acısı bütün risayetlerin ittifakıyla bir kimseyi kulağı parçalayıp vücudunu dağıtmak acısından daha fazladır. Zîrâ yaranan açtığı yaradan ruha ne kadar acı ulaşacağı bilmemektedir. Ateşin acısı ise daha fazladır. Çünkü bütün parçalara sirayet eder. Can alma acısı ise, parçalarda değil, belki ruhun kendisinde meydana gelir. Onun acısı bütün ruhu kaplar. Fakat can çekişen kimse'nin sükûnet etmesi, onun güçsüz kaldığından ötürüdür. Zîrâ ölüm sekeratının şiddetinden dil söylemez olmuş ve akıl dehşete düşmüştür. Bu hâli ancak tadun, yahut Peygamberlik nûru ile mücehhez olanlar bilir.

Nitekim İsa (r.a.) havarileri: «Ey havariler, dua edin, Allah Teâlâ can çekilmesini bana kolaylaştırsın. Çünkü ölüm acısından o kadar korkarım ki, korkudan öleceğimden korkuyorum.» dedi. Bizim Peygamberimiz mübarek rûhuna teslim ederken: «Ya Rabbî, Muhammed'e ölüm sekeratını kolaylaştır.» diye dua etti.

Aişe (r.a.) der ki: «Hâk kimseye can vermenin kolay olacağını ümid etmiyordum.,» derdi ve Resûlullah'ın rûhunu böyle zorlukla teslim ettiğini gördükten sonra: «Ya Rabbî, bu rûhuma kemiklerin ve sinirlerin arasından mı çıkaracaksın. Bu belâyı bana kolaylaştır.» derdi.

Resûlullah (r.a.) can vermenin acısını anlatırken buyurdu ki: «Can vermek acısı, şeytân kulağı darbesinin acısı gibidir.» Yine buyurdu ki: «Can vermek dikene sarımsan yünden ondan kolaylıkla ayrıl-maması gibidir.» Resûlullah bir hastanın hâlini görmeye gitti. Hasta can çekişiyordu.

Resûlullah buyurdu ki: «Bu hastanın hâlini ben bilirim, onun bedeninde acısı olmayan hiçbir damarı yoktur.» Ali (r.a.) der ki: «Savaşta şehit olmaya çağın. Çünkü him kulağı darbesini almak, can vermekten kolaydır.» Beni İsrail'den bir grup insan mezarlığın yanından geçerken bir ölünün dirilmesi için dua ediyorlar. Öldülerden biri Allah'ın kudretiyle dirildi ve: «Ey insanlar, bendem ne istiyorsunuz? Elli yıldır ölü, hâlâ can vermenin acısı benden gitmedi.» dedi.

Burada (büyüklerin sözünde) gelmiştir ki, mü'min iyi amellerle bazı derecelere erişemezse, Allah Teâlâ onu o derecelere eriştirmek için,

can vermesini zorlaştırır. Dünyada iyilikler yapmış olan köfire, buna karşılık olarak can vermesini kolaylaştırır. Böylece Allah Teâlâ üzerinde hiçbir hakka kulmemiş olur. Haberde gelmiştir ki, anı öüm, mü'mine rahmet ve şâaka da hasrettir. (Gürnefîdür).

Mûsa (a.s.): «Ölürken, Allah Teâlâ, ey Mûsa, bu hâlde kendini nasıl buluyorsun? dedikte, Mûsa: Diri diri kebab edilen kuş gibi, ne aşabilir, ne de ölüp kurtulur,» dedi. Ömer (r.a.) Kâ'b-El-Ahbar'dan can vermenin acısını sorduğunda dedi ki, dikenli ağacın dâhını bir kimsenin içine koyup onun her bir dikenli bir damara takılıp kuvvetli bir adam onu çektiğinde acı ne ise, öyledir.

CAN VERMENİN DEHŞETLERİ

Bü ki, anlatılan ezâ ve belâdan başka ölenlerin yolunda üç dehşet daha vardır: Birincisi, öüm meleğini (Azraîl) görmektir. Haberde gelmiştir ki: İbrahim (a.s.) öüm meleğini görünce, seni günahkârların canını aldığı şeklinde görmek isterim, dedi. Buna dayanamazsa, dedi. İbrahim (a.s.) mutlaka görmek isterim dedi. Bunun üzerine onu sıyah, pis kokulu, tüyleri diken diken olmuş, sıyahlar giymiş, ağzından ve burundan ateş çıkan bir insan şeklinde görüp bayılıp düştü. Ayatınca onu eski şekilde gördü. Ey öüm meleği, günahkârlar, senin bu şeklini görmekten başka azâp görmeseler de bu onlara yeter, dedi. İtaatli kimseler bu dehşetten kurtulurlar. Zira ona en güzel şekilde görürler. Ahirette hiçbir rahatlık görmeseler, bu güzel yâze bakmak onlara yeter.

Dauid oğlu Süleyman (a.s.) öüm meleğine (Azraîl), niçin insanlar arasında edâletle iş görüyorsun? Kimisini erken, kimisini de geç alıp götürüyorsun, dedi, öüm meleği, o benim elimde değildir. Herkes için elime ayrı bir sahife veriliyor. Nasıl buyurulursa, böyle yaparım, dedi.

Yehûb bîn Münabbih der ki, bir padişah bir gün tahtına oturdu ve elbise giymek istedi. Getirdikleri birçok elbiseyi beğenemedi.

Nihayet en güzel elbiseyi getirdiler, onu giydi. Sonra birçok atlar getirdiler, beğendiği atı getirdiler, ona bindi. Sonra kalabalık bir toplulukla dışarı çıktı. Çâyet kibir ve gururundan kimsenin yüzüne bakmazdı. Azraîl (öüm meleği) bir fakir kiliğinde yurtak elbiselerle önüne çıkıp selâm verdi. Padişah ona bakıp selâmını almadı.

Azraîl onun atının dizgininden tuttu. Padişah, elini çek, ne yaptığını biliyor musun? dedi. Azraîl, benim seninle işim var, dedi. Padişah, sabret, attan aşağı ineyim dedi. Hayır, şimdi isterim dedi. Padişah, pekiyi için nedir? dedi. Azraîl, ağzın padişahın kulağına koyup benim can alıcı meleğim, şimdi canını almak için geldim, dedi. Padişah, gideyim çocuklarımla vedâlaşayım, dedi. Azraîl, geçiktirmek imkân-sızdır, dedi ve; hemen canını alıp onu attan aşağıya devirdi. Sonra bir mü'mini görüp seninle gizli bir işim var dedi. Gizli için nedir? dedi. Ben Azraîl'im, dedi. Mü'min, affet geldim, niye bu kadar geçiktin,

Seni bekliyordum. Benim yanımda senden daha kıymetli kimse yoktur. Gel beri, canımı al.» dedi. Azrail, «Senin bir ihtiyacın, için var mı? Önce onları gör, ondan sonra Allah'ın emri yerini bulsun.» dedi. O kimse, Allah'a kavuşmak kadar hiçbir önemli için yoktur, dedi. Azrail, ne hâlide canını almasını istiyorsun, dedi. O kimse, sabret, bir abdest alıp namaz kılayım; secdede İken canımı al, dedi. Azrail, secdede İken canını aldı. Vehab bin Münabbih der ki, Şam toprağında öyle bir padişah vardı ki, ondan daha büyük kimse yoktu. Azrail canını alıp göğe çıktınca, melekler ey Azrail, can alırken hiç kimseye acıdığın oldu mu? dediler. Azrail dedi ki, göbde hamile bir kadın doğurur doğurmaz, onun canını almam bana emredildi. Onun canını alınca, annesinin garibliğine ve çocuğun yalnız ve perişan hâline acıdım.

Azraile dediler ki, yeryüzünde kendisinden daha büyük bulanmayan o gördüğün padişah, o göbde beraktığın çocukta. Öldüm meleği (Azrail), dilediğini lûtfeden Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir, dedi.

Eserde gelmiştir ki: «Şaban ayının onbeşinci gecesi olan beraat gecesinde, o yıl camı alınacak kimselerin listesi Azrail'in eline verilir. Oysa orada adı yazılı olanlardan kimisi hına, yapmakla, kimisi düğün yapmakla ve kimisi de kavgaya etmekle meşgûldür. Halbuki onların adı o deftere kaydedilmiştir.»

A'moş der ki, bir gün Azrail, Süleyman Peygamberin huzuruna geldi ve orada bulunan hizmetçilerden birine sert sert baktı. Hizmetçi, bu kimdi, böyle sert sert bana baktı, dedi. Süleyman (a.s.) Azraile, dedi. Hizmetçi, belki benim canımı almak ister, rûzgâra emret, beni Hindistan'a atsun, bir daha geldiğinde beni burada bulamazın, dedi. Süleyman (a.s.) rûzgâra emretti, onu Hindistan'a attı. Azrail geri gelince, Süleyman, (a.s.) Azrail'e: Niçin benim o hizmetçime öyle sert baktın? dedi. Azrail: «Bana emredildi ki, şu anda Hindistan'da onun canını alayım. Benim aklıma geldi ki, bu saatte nasıl Hindistan'a gider, onu burada gördüğümde sana uğradım. Ben Hindistan'a gittim, onu orda görüp canını aldım.» dedi. Bu hikâyeyi anlatmaktan maksat, nerede olursan, Azrail'den kurtuluş yoktur.

İkinci, kendisi için görevlendiren İki meleği görmektir. Hâdise gelmiştir ki: «Ölürken her iki melek kendisine görünür ve eğer isatli ise, "Allah senin mükkâfatını versin. Bizim yanımızda çok ibâdet ve iyi işler yaptın. Bize rahatlık verdin," eğer günahkâr ise, "Allah sana hayır vermesin. Bizim yanımızda çok bozgunculuk yaptın, kötü ve çirkîn hareketlerde bulunup bize sıkıntı verdin; derler.» Bu, iki gözlerini diktiği zaman olur.

Üçüncüsü, ölerken cennetdeki, yahut cehennemdeki yerini görür. O anda ölmü meleği isatliye, ey Allah'ın dostu, müjde sana cennetlikisin.; günahkârı ise, ey Allah'ın düşmanı, sana acı haber, cehennemlikisin.» der. Allah korusun, bu acı, can verme acısından daha büyüktür. Bu anlattıklarımız ölümlü dünyadaki sıkıntılardır. Bunlar mezardeki sıkıntılara göre basit kalır.

MEZARIN ÖLÜ İLE KONUŞMASI

Resûlullah (s.a.) buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında mezar ona der ki, yâzıklar olsun sana ey insan-oğlu! Neye mağrur oldun? Benim sükunet, rûhnet ve gurbet evi olduğuma ve akrepler, yılanlar, kurtlar ve haşerelerle dolu olduğuma bilmez miydin? Dünyanın ne-sine aldandın ki, bir ayağına ileri, bir ayağına geri atıp başkın başkın bakıyordun? Eğer o kimse salih ise onun yerine bir ses cevap verip der ki, Ey mezar, bu kimse salih idi, emr-i maruf ve nehy-i münkeri yapardı. Bunun üzerine mezarı bir cennet bahçesi olur, bedeni nûr olur ve ruhu göklere çıkar.»

Eserde geldi ki, Ölüyü mezara koyduklarında ona azâp verilmeye başlanırken, etrafındaki komşu mezarlar çağırıp derler: «Ey bed-bahâ, biz sendem önce buraya geldik. Niçin bizden ibret almadın? Bizim dünyaya geri dönemeyip amellimizin kesikliğine görmedin mi? Sen ise fırsat ve imkân bulmuştun. Niçin bizim kaçırdığımız amelleri te-dârik etmedin.» Gene yerin bir tarafından sesler gelir, «Ey dünyanın ahîri ile aldanan kimse, niçin sendem önce ölenlerden ibret almadın? Onlar da senin gibi aldanmışlardı.»

Hâfîze geldi ki: «Salih kulu mezara koyduklarında iyi ameller onun etrafına kuşatıp onu korurlar. Azâp melekleri onun ayağı tara-fından gelince namaz onların karşısına çıkar ve: Bu kimse Allah için, ihâdet etmek için ayak üzerinde çok durmuştur. Ona azâp vermeyin, der. Baş tarafından gelince, oruç onların karşısına çıkıp bu kimse Allah için açlık ve susuzluk çekmiştir, ona azâp etmeyin der. Bedeni tarafından gelince hac, umre ve gazalar onların karşısına çıkıp, bu kimse Allah yolunda çok sıkıntı çekmiştir, ona azâp vermeyin, derler. El tarafından gelince sadaka karşılığın çıkıp bu kimse ölüye fakir-lere çok sadaka vermiştir ona azâp etmeyin, der. Melekler buna duyun-ca, âhiret devleti müharrek olsun, derler. Bundan sonra rahmet melek-leri cennet yataklarından bir yatakl getirip onun mezarına döşerler ve onun mezarı gökân görebildiği kadar geniş olur. Ve cennetten bir kan-dıl getirip onun mezarına asarlar. Kıyamete kadar onun nâru ile mezar olur.»

Resûlullah buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında cennatenin ardından gelen insanların henüz ayak sesleri iştilirken, mezardan önce, onunla konuşan olmasın. Ona der ki, 'Ey filân, sana benim darlı-ğundan, korkunculuğundan ve diğer vasıflarından habere vermediler mi? Benim için ne hazırladın?'»

MÜNKER VE NEKİRİN SUALİ

Resûlullah buyurdu ki: «Kul ölünce önce yanına yâzıkları sıyah, göderi mavî iki melek gelir. Bunların birincisi adı Münker, diğerinin

adı Nekir'dir. Eyvelâ ona, Peygamber hakkında ne dersin? derler. Eğer mü'min ise, der ki Peygamber Allah'ın kulu ve Resûlü'dür. Ve şahadet ederim ki, Allah Tedâh bîrdir ve Muhammed onun Resûlü'dür.

Bundan sonra onun mezarını enine boyuna yelmiş arşın genişletirler ve nûrla doldururlar ve huzar içinde yat; Seni ancak çok sevdiğin şey ayandırır, derler. Eğer münâfik ise Peygamber hakkında ne dersin dediklerinde: Bilmiyorum. İnsanlardan bazı şeyler duydum. Onlar ne derse, ben de onu derim, der. Bunun üzerine yere; üzerine kapam diye emir verilir. Yer üzerine kapanınca kaburgaları birbirine geçer. Bu şekilde kıyamete kadar azâblandırırlar.»

Resûlullah Hz. Ömer'e «Ya Ömer, öldüğünde senin için eni bir buçuk, boyu üç - dört arşın bir mezar kazılır. Seni yakayıp, kafanıyıp o mezara koyarlar ve üzerine de toprakla üterler. Sonra mezar görevlileri olan Mümker ve Nekir gelirler. Onların sesi gök gürültüsü gibidir. Gözleri de şimşek gibi parlar. Kolları yerlerde sürünür. Diğerkısıyla mezarın toprağını eşip seni sımsıkı tutup sarırlar. O anda ne yaparsın?» buyurdu.

Ömer (r.a.) ya Resûlullah o zaman aklım başımda olur mu, dedi. Resûlullah: «Evet» buyurdu. Ömer (r.a.): «Öyleyse korkum yok Allah'ın inâyetiyle ben onlara kâfiyet ederim.» dedi. Hâdisîye gelmiştir ki: «Mezarda kâfire iki azâb meclâğı musallat edilir. Bunların gözü kâde ve kulakları da sağdır. Ellerinde develerin su içtiği kovalar gibi topuzlar vardır. O topuzlarla kıyamete kadar onu döverler. Gözleri görmes ki, onu görüp acınsınlar ve kulakları da duymas ki, feryadını işitip merhamet etsinler.»

Aişe (r.a.) diyor ki: «Resûlullah buyurdu ki: Mezarın âhiyi bir nevi sıkımsa vardır ki, bir kişi ondan kurtulamaz. Eğer ondan bir kişi kurtulsaydı, Said bin Mıaz kurtulurdu.»

Evee (r.a.) der ki, Resûlullah'ın kızı Zeyneb vefât ettiğinde, Resûlullah kendi mübarek eliyile onu mezara koydu. O anda yüzünün rengi sararıp çok değişti. Mezardan çıkınca rengi yerine geldi. Bu, ne haldir ya Resûlallah, dedik.

Buyurdu ki: «Mezarın ona sokup azâb vermesini hatarladım, fakat bunun ona kolaylaştırıldığına bana haber verdiler. Onun için bîrâz teselli oldum. Bununla beraber mezar onu öyle sakar ki, insandan başka dünyadaki herşey onun feryadını duyar.»

Gene buyurdu ki: «Kâfirin mezar azâbı şöyledir: Ona doksan dokuz eîderha musallat edilir. Eîderhanın ne olduğu bîlir misiniz? O doksan dokuz başı yalandır. O eîderhalar kıyamete kadar onu sokup sürüp şşşirler.»

Gene buyurdu ki: «Mezar âhiret yolculuğunun ilk kamağıdır. O kolay geçerse, diğerleri de daha kolay olur. O zor geçerse, diğerleri daha zor olur.»

Bil ki, mezar korkusundan sonra, sır'a üflendiği zamanaki korkudur. Ondann sonra kıyamet gününün korkusudur. Onun sıcağığının urunluğusun ve o günkâ terleme ve zahmet korkusudur. Sonra amel

defterinin sağdan veya soldan verilme korkusudur. Sonra kötülüklerin ve kusurların ortaya çıkıp risai rûsvey olma korkusudur. Sonra terazinin sevâb kefesi mi, yoksa günâh kefesi mi ağır gelecek korkusudur. Sonra hâsımlara zulüm etme, kul hakkını yeme ve onlara cevap verme korkusudur. Sonra Surat korkusudur. Sonra cehennem, cehennem sebânîlerinin, cehennem azâbının, cehennem bukağı ve zincirlerinin, zakkum ağacının, yılan ve akreplerinin korkusudur.

Ahîret azâbı iki kısımdır: Cismanî (bedene yapılan) ve ruhanî (ruha yapılan). Cismanî azâb, İhyâ kitabımızca etraflıca anlatılmıştır. Rûhanî azâb da bu kitabın başında anlatıldı.

Nitekim ölümden hakîkati, rûhın hakîkati ve ölümden sonra ruhun halleri de anlatıldı. Cismanî azâbı anlamak isteyen İhyâ kitabından okusun. Zira onu bu kitapta etraflıca anlatmak zordur. Biz kitabın uzamaması için bununla yetineceğiz. Biz bu kitabı büyüklerin ölümler hakkında gördükleri rûya hikâyeleriyle bitireceğiz. Zira dünyadakiler, ölümlerin hâlini ancak bâtinî keşifler yoluyla anlayabilirler. Keşifler de, ya rûya âleminde, yahut uyanıklık âleminde olur. Duyularla onların hâllerini anlamak mümkün değildir. Zira onlar (ölüler) duyuların anlamaktan uzak olduğu bir âleme gitmişlerdir. Tıpkı kulağ, renkleri ve gös, sesleri anlamaktan uzak olduğu gibi. Belki insanda bir hususiyet vardır ki, ancak onunla o âlemi görmek mümkün olur.

Fakat o hususiyet, zâhîrî duyuların sıkıştırması ve dünyanın meşgâle ve sıkıntılarıyla örtülmüştür. İnsan rûya âleminde o meşgâleden kurtulunca, esvan hâli ölümlerin hâline yakın olur ve onların hâleri ona malûm olur. Bu hususiyet sebebiyle onlar da bizim haberdar olur, bizim iyi amellerimizle sevinirler ve kötü amellerimizle üzülürler. Nitekim böyle olduğu hadîsle de sabittir. İşin gerçeği şudur ki, hiçbir şeyin, Levh-i Mahfuzun bîzden haberi olmaz ve yine hiçbir şeyin Levh-i Mahfuzun onlardan haberi olmaz. Zira bizim hâllerimiz ve onların hâlleri Levh-i Mahfuzun yanındadır. İnsan rûya âleminde ma'nen Levh-i Mahfuzla münasebet kurunca onların hâllerine muhtâlî olur. Onların da Levh-i Mahfuzla münasebetleri olunca, onlar bizim hâllerimize muhtâlî olurlar. Levh-i Mahfuz bütün evyanın sûretinin görüldüğü bir ayna gibidir. İnsanın rûhu da bir ayna gibidir. Bir aynada olan şeyler, karşındaki ikinci aynada görüldüğü gibi, Levh-i Mahfuzdaki bazı şeyler bîzde ve onlarda görünür, Levh-i Mahfuzun, ağaçtan, yahut kamıştan, veyahut başka bir şeyden dörtgen şekline bir cisim olduğunu ve böylece onu görebileceğini ve üzerindeki yarıların zâhiri göze okunabileceğini sanma. Böyle değildir. Belki eğer onu bir fenekle anlamak istiyorsan, o fenekçi yine kendi nefsinde aramalıdır. Çünkü bütün yaratıkların birer numûnesi zerre yaratılmıştır. Böylece onlar sebebiyle bütün evyayı anlayabilirsin. Fakat sen kendinden habersizsin, başka şeyleri nasıl anlıyorsun. Levh-i Mahfuzun insanındaki özeği beyindir. Hafızlar Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberler. Sanki Kur'an-ı Kerim'in tamamı onların beynünde yazılıdır ve sanki onun harflerini görüp de okuyorlar. Oysa eğer beyinlerini zerre zerre ayırıp

haksalar, Kur'an'ın harflerinden ve yazısından birşeyi göremezler. Demek ki herşeyin Levh-i Mahfuzda yazılı olmasını böyle anlamamız. Zîrâ onda yazılan eylem sonsuzdur. Zâhiri göz ise sınırlıdır. Sonsuz olan şeyi, sınırlı olan şeyde yazıp tasvir etmek mümkün değildir.

O hâlde Allah Teâlâ'nın Levh'i, kalemi, eli ve hiçbir şeyi, insandakine benzemez. Bu, şairin dediği gibi: Evdeki eylem, evin sahibine göredir.

Maksadımız, âlîlerin bizi haberdar olmasının ve bizim onlardan haberdar olmamızın imkânsız olduğunu ifade etmektir. Nitekim rüya âleminde onların baxisını güzel ve sevinçli, bazısını da çirkin ve ağrıtmak, onların ya nimet içinde, yahut da azâp içinde yaşadıklarını kuvvetli bir delildir. Yâni onların âlîleri tamamen yok olmaları demek değildir. Nitekim Âyet-i kerîme: «Allah yolunda olanları âlî sanma. Onlar Rableri katında diridirler.» (Âl-i İmran sûresi, âyet: 169) buyurulmaktadır.

RÜYA ÂLEMİNDE ÖLÜLERİN HALLERİNİN ANLAŞILMASI

Resûlullah buyurur ki: «Beni rüyada gören hakikatte görmüş gibidir. Zîrâ şeytan benim şekline giremez.»

Ömer (r.a.) der ki, Resûlullah'ı rüyada gördüm, bana biraz dar-gün idi. Ya Resûlallah ne oldu? dedim. «Sen oruçlu iken, hanımına öpen değil misin?» buyurdu.

Ondan sonra oruçlu iken hiç hanımımı öpmedim. Gerçi kişi oruçlu hanımını öpmesi haram değildir, fakat öpenemek daha iyidir. Suduk olanlara ise böyle inceliklere bile müsamaha edilmez. Başkalarına müsamaha edilir.

Abbas (r.a.) der ki, Ömer (r.a.) ile aramızda dostluk var idi. Ölmüşünden sonra onu rüyada görmek istedim. Bir yıl sonra gördüm, gözümün yaşını silip yeni kartıdım. Eğer Allah'ın rahmet ve keremi olmasaydı, ıslım çok tehlikeli olurdu.

Yine Abbas (r.a.) der ki, Ebû Leheb'i rüyamda gördüm, cehen-nem ateğinde yanıyordu. Ona nasılsın? dedim. «Her zaman asâbia-ya. Ancak pazartesi gecesi asâbta olmuyorum. Zîrâ o gece Resûlullah dünyaya gelmişti. Bana müjde verdiklerinde, o sevinçle bir köle azâd ettim. Onun sevâbi olarak pazartesi geceleri benden asâb kaldırılmıştır.» dedi.

Ömer bin Abdülâzîz der ki, rüyada Resûlullah'ı gördüm. Ebû Bekir ve Ömer ile beraber oturuyordu. Ben de onlarla oturuncu, aniden Hz. Ali ve Muaviye'yi getirip onları aya koydular ve evin kapısını kilitlediler. Benden Hz. Ali dışarı çıkıp Kâ'be'nin Rabbinin hakkı için benim haklığımıza hükmedildi, dedi. Onun arkasından da Muaviye çıkıp Kâ'be'nin Rabbinin hakkı için Allah beni bağışladı, dedi.

Ebû Abbas (r.a.) İmam Hüseyin şehit olmazdan önce bir defa uykusundan uyanıp: «İnna İllah ve İna İleyhi rûcûna» dedi. Ne oldu dediler. Hüseyin'i şehit ettiler, dedi. Ne diyorsun? dediler.

Resûlullah'ı rüyamda gördüm, elinde kan dolu bir bardak vardı. Buyurdu ki, görüyor musun, benim ümmetim benden sonra ne yaptılar? Benim oğlum Hüseyin'i şehit ettiler. Bundan yirmi dört gün sonra Hüseyin'i (r.a.) şehit ettiler, diye rivâyet edilir. Ebu Bekir'e-Siddik'i rüyada görüp dediler ki, sen her zaman diline kıpırt edip acaba, bu benim ölüme ne getirmiş, diyordun. Sonuç ne oldu? Buyurdu ki, «Lâ ilâhe illallah» kelimesiyle cenneti ölüme getiren odur.

Yûsuf bin Hüseyin'i rüyada görüp ona: Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Ne sebebiyle? dediler. Benim, hiçbir zaman ciddiye gıkıyı karıştırmamamla, dedi. Mansur bin İsmail der ki: Abdullah bin Bezzaz'ı rüyada görüp ona Allah Teâlâ sana ne müamele yaptı? dedim. İkrar ettiğim bütün günahlarımı affetti. Ancak bir günahı ikrar etmekten utandım. Beni kan ter içinde o kadar ayakta tuttular ki, yüzümün etleri döktüldü dedi. O günah ne idi? dedim. Bir defa bir oğlana bakmıştım da boğuma gıtmıştı. Onu ikrar etmeye utandım, dedi.

Ebü Cafer-i Saydalanî der ki, Resûlullah'ı rüyada gördüm, tasavvufîlardan bir toplulukla oturuyorlardı. Görten iki melek indii. Birinin elinde bir firik ve diğerinin elinde de bir leğen vardı. Resûlullah elini yıkadı ve yanındakiler de ellerini yıkadılar. Sonra leğeni benim ölüme koydular. Biri, onun eline su dökmeyin; çünkü o bu topluluğundan değildir, dedi. Ya Resûlallah, siz buyurmuşsunuz ki, bir topluluğa seven onlardan sayılır. Ben bu topluluğa severim, dedim. Resûlallah buyurdu ki onun da eline su dökün. O da bu topluluğandır.

Mucna'ı rüyada görüp âhiret hâllerini nasıl buldun? dediler. Dîn-ya ve âhiretin hayrına şahidler aldı, dedi.

Zerare bin Evfa'yı rüyada görüp en üstün bulduğun amel nedir? dediler. En üstün amel Allah Teâlâ'nın hükmüne rıza gösterip kına emeli olmaktır, dedi. Yezid bin Mez'ûr der ki, Evfa'yı rüyada görüp bize en üstün amel söyle ki, onunla Allah'a yaklaşırsın, dedim. Âlimler derecesinden daha üstün derece görmedim. Onu geçince âzânlârın derecesini gördüm, dedi. Yezid bin Mez'ûr ihtiyar ki, Bundan sonra Ölüme kadar daima ağılardı. Ağlamaktan gözü görmeyi almıştı. İbnü Uneyne der ki, kardeşimi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. İstiğfar ettiğim günahımı affetti. İstiğfar etmediğim günahım ise affetmedi, dedi. Zübeyde'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Mekke yolunda harcadığın mal karşılığa mı ?dediler. Hayır, onun sevâbına yine mal sahibine vardı. Beni niyetimden dolayı bağışladı, dedi.

Sâfiyan-ı Sevrî'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bir ayağımı Serat'a, diğerini cennete koydum, dedi. Ahmet bin Ebû'l-Cevari der ki, rüyada bir hanım gördüm. Hiç onun gibi güzel kadın görmemiştim. Yüslü parlıyordu. Bu yüzünden güzelliği nedendir? dedim. Filân gece Allah'ı anıp ağıladığımı hatırlıyor musun? Senin gözümden akan yaşları alıp yüzüme sürdüm. Bu onun nûrudur, dedi. Kettânî der ki, Cüneyd-i Bağdadî'yi rüyada görüp, Allah sana ne yaptı? dedim. Bana rahmet etti, o işide ve kıpırtların hepsi boğ gıt-

ti. Ancak gece kıldığım iki rek'at namaz bana yaradı, dedi. Zehide'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Şu dört söz sebebiyle bana rahmet etti: «Lâ ilâhe illallah sözü ile ömrümü geçiririm. Onunla kabre girerim. Onunla yalnız kahram ve onunla Rabbimde buluşurum.» dedi. Bîşr-i Hâfî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet edip o kadar benden korkmaya utanmadın mı? buyurdu. Ebû Süleyman-ı Daranî'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti ve müslümanlar arasında parmakla gösterilmemden başka hiçbir şey bana zarar vermedi.

Ebû Saîd-i Harasî der ki, şeytani rüyada gördüm. Onu bastonla dövmek istedim, gaytan bir ses geldi ki, ey Ebû Saîd, o bastondan korkmaz, kalindeki nürden korkar. Mârezi der ki, şeytani rüyada çıplak gördüm. Bu insanlardan utanmaz mısın? dedim. Bunlar insan değildir. İnsan olsalardı, çocukların topla oynadığı gibi onlarla oynamazdım. İnsan beni zar zar ilâleten ya topluluktur deyip tasavvuf ehline işaret etti.

Ebû Saîd-i Harasî der ki, Şam'daydım Resûlullah'ı rüyada gördüm. Ebû Bekir'i-Siddik ile Ömer Faruk'a dayanmış karpıdan geliyordu. Ben bir beyt okuyup parmağımı göğsüne dövdüm. Resûlullah, bu yaptığının şerri hayırdan çoktur buyurdu. Şübî'yi vefatından üç gün sonra rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Beni çok çetin hesaplara çekti. Öyle ki, ümitsizliğe döğtüm. Ümitsizliğimi görünce bana rahmet etti, dedi.

Süfyan-ı Sevrî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Abdullah bin Mubârek'in hâli nedir? dediler. Ona hergün iki defa Allah Teâlâ'ya görmeye izin veriyorlar, dedi. Mâlik bin Enes'i rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Ha. Cerman'dan işittiğim kelimeler sebebiyle bana rahmet etti, dedi. O kelimeler nedir? dediler. «Bir cenaze gördüğüm zaman âhimsâz padişah ortaktan münezzehtir, derim.» dedi. Hasan-ı Bâstî دیدüğü gece onu rüyada gördüler, göklerin kapıları açılmış ve Hasan-ı Bâstî Rabbine kavuştu ve Rabbi ondan hoşnut oldu diye çağırıyordu. Cüneyd-i Bağdadî şeytani rüyada çıplak görüp bu insanlardan utanmaz mısın? dedi. Şeytan bunlar insan değil, insan Şevkîye mescidinde dururlardır. Onlar benî hasta ve perişân etmişler, dedi. Sabahleyin Şevkîye mescidine vardım. Bakıtm ki, birçok insanlar başlarını dışlerine koyup tefekkürde dalmışlar. Bana, ya Cüneyd, o meclûsun sözüne aldanma dediler.

Utbe bin Gulam der ki, gayet güzelliği ve cemâl sahibi bir cennet hürisini rüyada gördüm. Bana ey Utbe, ben sana aşkıma. Sakın, sana kavuşmama mâni olacak bir iş yapma, dedi. Ben hürinin sözlerini duyunca, dünyayı üç talakla boşadım, sana kavuşuncaya kadar bir daha onun semtine uğramam, dedim. Ebû Eyyub-ı Secdetani boğuncu bir insanın cenazesini görünce, namazını kılmamak için, (uzakla-
ap) bir yükseğe yere çıktı. Sonra o kimsesi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet etti. Ebû Eyyub'a şöyle-

yin ki, «Eğer siz Rabbinin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, tükenmek korkusuyla cimrilik yapardınız.»

David-i Tai öldüğü gece bir kimse rüyasında gökteki meleklerin sağa sola koşup hareket ettiklerini gördü. O kimse, bu gece nasıl bir gecedir ki, böyle hareketlisiniz. David-i Tai bu gece dünyadan ahirete intikâl etti. Onun için cennetleri düzenleyip sıstırdılar, dediler. Ebû Said-i Şehham der ki, Şeh-i Sa'âki'yi rüyada gördüm. Ona hocu, Allah sana ne yaptı? dedim. Hoca lâfız barak, o gitti dedi. Dünyada zahiri ilimler sahasındaki mülcade ve çalışmalarının ne faydası oldu? dedim. İhtiyar kadınların saallerine verdiği cevaptan başka hiçbir şeyin faydası olmadı, dedi. Rabi' bin Süleyman der ki, İmam-ı Şafii'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dedim. Beni bir altın tabta oturtup üzerime inci ve mücevher saçtı, dedi.

İmam-ı Şafii'den rivâyet edilir, der ki, bir defa bir zor mesele vâki oldu. Onu çözemeyip hayrette kalmışım. Rüyada bir kimse gördüm, yanına gelip dedi ki: «Ey İdris oğlu Muhammed, bu duayı oku: «Ya Rabbi, kendim için zarar ve fayda getirmek, hümmüm ve yaşamam ve öldükten sonra dirilmem benim elimde değildir. Ancak verdiğini alabilirim ve ancak beni koruduğun şeyden korunabilirim. Beni sağlık içinde sevdiğin ve razı olduğun söz ve hareketlere muvaffak eyle.» Sabahleyin kalkınca bu duayı okudum. Kuşlak vakti o mesele bana açıldı.»

O hâlde bu duayı unutmamalısan. Bir kimse der ki, Utbe bin Gulam'ı rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. Allah Teâlâ senin oturduğün evin duvarında yazılı olan dua sebebiyle beni bağışladı, dedi.

O kimse der ki, uykudan uyanınca baktım, duvarda Utbe'nin yazdığı yazılmış şu dua vardır: «Ey dâlikete gidenlere hidâyet veren, günahkârları bağışlayan, düşenlerin elinden tutan, Allahum, büyük tehlikede olan kuluna ve bütün müslümanları bağışla. Ey bizi yaratan, bizi çeşitli nimetlerle rızıklandıran! Bizi, Peygamberler, Sâdıklar, Şehitler ve Salihlerle beraber eyle. Duamı kabûl eyle, ey âlemlerin Rabbi Allahum!»

Kımya-yı Saadet kitabına burada son verelim. Bu kitabı okuyanın, kitabın yazarına hayırlı dualardan unutmamasına, onun için Allah'tan af ve mağfiret istemesine rica ederim. Eğer bu kitabta bir yanlışlık oluyorsa, yahut niyetine riya karıştıysa, Allah Teâlâ fazl ve keremiyle ve dua eden azâzlerin duasının bereketiyle affedip bu kitabın sevâbinden mahrum eylemesin. Zîrâ bir kimsenin, insanları Allah'a dâvet edip güzel insanlarda olmakla, Allah'tan mahrum ve uzak kalması kadar büyük bir ziyân ve hüsrân yoktur. Bundan Allah'a sığınırız.

Kitabın sonunda deriz ki: Allahum, sendin azâbından affına, gazâbinden rızana sığınırız ve sen kendine hamd ve senâ ettiğin gibi, sana hamd ve senâ etmekten yine sana sığınırız. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun ve Peygamberlerin en büyüğü ve yolların kılavuzu Muhammed Mustafa'ya ve onun temiz ashabına salât ve selâm olsun...

Mevzuların Fihristi

<u>Mevzu (Konu) adı</u>	<u>Sahife No.</u>
Qasallı kimdir?	5
Kitaba Giriş	9
Kitaben Muhtevası	11
BİRİNCİ ÜNVAN	
KENDİ HAKİKATİNİ BİLMEK	
BİRİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Yaratahı	15
İKİNCİ BÖLÜM	
Kalbin Varlığı	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Ruh ve Mahiyeti	16
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Beden ve Duyular	17
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Kalbin Askerleri	18
ALTINCI BÖLÜM	
Organ ve Duyuları Hak üzere Kullanmak	19
YEDİNCİ BÖLÜM	
İyi ve Kötü Huyar	20
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Mükellefin Kendisini Kontrol Etmek	21
DOKUZUNCU BÖLÜM	
İnsanın Ash	22
ONUNCU BÖLÜM	
Kalbin Acab Halleri	23
ONBİRİNCİ BÖLÜM	
Kalb Perdesinin Açılıp	25
ONİKİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Doğuşundaki Kabiliyet	26
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Kalbin Tasarrufu	27

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Peygamberlik ve Velilik	28
ONBEŞİNCİ BÖLÜM	
İmin Marifete Perde Oluşu	30
ONALTINCI BÖLÜM	
İnsanın Saadeti Allah'ı Bilmektir	32
ONYEDİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Vücudunda Olan İlahî Hikmetler	33
ONSEKİZİNCİ BÖLÜM	
İnsanın Acziyeti	35

İKİNCİ ÖNYAN

ALLAH TEALÂ'YI TANIMAK

BİRİNCİ BÖLÜM

Kendini Bilmek, Allah'ı Bilmeye yoldur	38
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

Allah'ı Tensih Etmek	40
----------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Allah'ın Hâkimiyeti	42
---------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Azaların Birbirleriyle Bağlantısı	44
---	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tabiatçıların Durumu	45
----------------------------	----

ALTINCI BÖLÜM

Eğrayı Tanımak	46
----------------------	----

YEDİNCİ BÖLÜM

Öğkiler Akıd	47
--------------------	----

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Dört Sözlük Manası	48
--------------------------	----

DOKUZUNCU BÖLÜM

Dine Uymanın Zaruretî	49
-----------------------------	----

ONUNCU BÖLÜM

Her Şeyi Mühah Görenler	50
-------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ ÖNYAN

BİRİNCİ BÖLÜM

Dünya ve Ahiret	55
-----------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

İnsanın İhtiyaçları	56
---------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Dünyanın Varlıkları	57
---------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dünyanın Büyüklüğü	58
--------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Dünyadaki İyi ve Kötü Şeyler	60
------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ UNVAN

BİRİNCİ BÖLÜM

Ruhî Cennet ve Ruhî Cehennem	62
------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Ölüm ve Hakikati	63
------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ölümün Manası	65
---------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ruhların Ayrılışı	66
-------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ölümün Ötesi	67
--------------------	----

ALTINCI BÖLÜM

Ruhun Bekası	68
--------------------	----

YEDİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabı	70
-------------------	----

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabının Sebebi	71
-----------------------------	----

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ölüm Azabının His Edilişi	73
---------------------------------	----

ONUNCU BÖLÜM

Kabir Azabı Kimler İçindir	74
----------------------------------	----

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Kabir Azabından Emin Olmamak	75
------------------------------------	----

ONİKİNCİ BÖLÜM

Ruh Cehennemindeki Azablar	76
----------------------------------	----

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ruhani Ateşin Şiddeti	80
-----------------------------	----

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ruhani ve Cismani Haller	81
--------------------------------	----

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Ahiretin İnkâr Edilemeyeceği	84
------------------------------------	----

Müslümanlığın Şartları	87
------------------------------	----

BİRİNCİ RÜKÜN

İ S A D E T L E R

BİRİNCİ ASIL

Ehl-i Sünnet İtikadını İyi Öğrenmek	88
---	----

İtikat - Tevhid	89
-----------------------	----

Kudret - İlim - İrade - Semi' ve Basar	90
--	----

Kelâm - E'f'al	91
----------------------	----

Ahiret - Sıra - Peygamberler	92
------------------------------------	----

İKİNCİ ASIL

İlim Öğrenmek	93
---------------------	----

Cehaletin Tehlikesi	95
---------------------------	----

İlim Öğrenmede Gayeler	96
------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ ASIL

Taharet	87
İhtiyata Riyaset Şartları	98
Batıni ve Zahirî Taharet	101

BİRİNCİ KISIM

Korunmadan Taharet	101
Temiz Olan ve Temiz Olmayan Sular	102

İKİNCİ KISIM

Hadesten Taharet - Belkiya Girmenin Adabı	102
İstinca - Abdest alınmanın edabları	103
Abdestin Mekruhları - Gusül Abdesti	105
Teyemmüm	106

ÜÇÜNCÜ KISIM

Bedeni Fazlalıklardan Temizlemek	106
Hastanama Alt Hükümler	107
Vücutta Gelişen Fazlalıklardan Temizlemek	108

DÖRDÜNCÜ ASIL

Namaz	109
Namazın Zahir Keyfiyeti	110
Rükû - Secdeler	111
Teşehhüd - Namazın Mekruhları	112
Namaz Nasıl Ede Edilir	113
Taharetin Sırrı - Avret Yerini Örtmek	114
Kiblaya Dönmek - Kıyamanın Sırrı	115
Rükû ve Secdenin Sırrı - Kırsat ve Rükûnlerin Hakikati	116
Kalbi Hazır Bulundurmamanın Çaresi	117
Cemaatin Fazileti - İmamlık ve İktida Adabı	118
Cuma Namazının Fazlileri - Cumanın Şartları	119
Cumanın Edepleri	120
Cuma Gâmidinin Faziletleri	123
Mesele	124

BEŞİNCİ ASIL

Zekât - Zekâtın Çeşitleri ve Şartları	125
Öğür Zekâtı	126
Altın ve Gümüş Zekâtı - Ticaret Malının Zekâtı - Fitre Zekâtı	127
Zekât Nasıl Verilir - Zekâta Müstahak Sektir Sınıf	128
Zekât Vermenin Sırları	129
Zekât Vermenin Edepleri	131
Zekât Vermek İçin Fakir Ara	134
Zekât ve Sadaka Almanın Edepleri	135
Sadaka Vermenin Fazileti	136

ALTINCI ASIL

Oruç	137
Orucun Fazlileri	138
Orucun Sünnetleri altındır	139

Orucun Hakikati ve Sırrı	140
Oruç Tutmak İçin Mübarek Günüler	142
Ay İçindeki Kıymetli Günüler	143

YEDİNCİ ASIL

Hac	143
Hacın Şartları ve Rükunleri	144
Hacın Fara Olmasının Şartları	145
Hacın Rükunleri	146
Hacın Yasakları - Hac Nasıl Yapılır?	147
İhramın Edebleri ve Mekke'ye Giriş	148
Tavafın Edebleri	149
Sa'yın Adabı	150
Arafatta Vakfe Adabı - Hacın Diğer İbadetleri	151
Umre Nasıl Yapılır?	152
Veda Tavafı - Medine Ziyareti	153
Hacın İncelik ve Sırları	154
Hacın İretleri	155

SEKİZİNCİ ASIL

Kur'an Okumak	156
Gafillerin Kur'an Okuması	157
Kur'an Okumanın Edebleri	158
Batıni Edebler	159

DOKUZUNCU ASIL

Allah'ı Zikretmek	162
Zikrin Hakikati	163
Tehzib, Tahmid, Salavat, İstighfarın Fazileti	165
Tesbih ve Tahmüdün Fazileti	165
Salavatın Fazileti	166
İstighfarın Fazileti	166
Duânın Edebleri	167
Çeşitli Dualar	168

ONUNCU ASIL

Virdlerin Sırası	170
Gündüz Virdleri	172
Gece Virdleri	174

İKİNCİ RÜKÜN

MUAMELAT

BİRİNCİ ASIL

Yemek Yemenin Edebleri	175
Yemektan Önceki Edebler	179
Yemek Sarasındaki Edebler - Su İçmenin Edebleri - Yemekten sonraki Edebler	180
Başkalarıyla Yemek Yemenin Edebleri	181
Dostlarla Yemek Yemenin Fazileti	182
Birbirini Ziyaret Edenlerin Yemek Edebleri	183

Ziyafetin Fazileti - Davetin Edebleri ve Ona İcrabet	185
Davete Giltmenin Edebleri	186
Davette Bulunan İçin Edebleri	187
Yemek Koymanın Edebleri	187
Ziyafetten Dönmenin Edebleri	188

İKİNCİ ASIL

Evlenmenin Edebleri	188
Evlenmenin Faydaları ve Afetleri	189
Evlenmenin Zararları	192
Nikâh Akdi, Edeb ve Şartları	193
Kadınlarda Korunması Gerekli Şartlar	196
Nikâhın Sonuna Kadar Yaşama Edebleri	196
Kocanın, Karısı Üzerindeki Hakları	201

ÜÇÜNCÜ ASIL

Kazanç ve Ticaretin Edebleri - Çalışmak ve Ticaret	202
Rebin Şer'i Yolları	204
Alış - Veriş - Satıcı ve Müşteri	206
Satılık Mal	206
Akid	207
Riba (Faiz)	208
Salem Satış	210
İcare	211
Mudarebe - Şirket Akdi	214
Muamelede Adalet ve İhsan	215
Kalp Paralar	216
Ticaretin Kolay Yolu	218
Dünya İşlerinde Dinî Korumak	223

DÖRDÜNCÜ ASIL

Haram - Helâl ve Şüpheli Şeyler	227
Helâlin Sevaht - Haramın Cezası	227
Helâl ve Haramın Dereceleri	229
Helâl ve Haramın Birtirinden Ayırmak	233
Sultanların Verdiği Görev, Onlara Selâm ve Mâllarını almak	235
Sultan ve Devlet Niceli ile Görüşmek	236
Sultanlara Yakın Olmanın Zararları	236
Sultanlardan Mal Almanın Şartları	240

BEŞİNCİ ASIL

Dost ve Arkadaş Haklarını Gözetmek	241
Allah İçin Dostluk	242
Allah İçin Devretmek - Allah İçin Düşmanlık	244
Allah'a Muhalefet Edenlere Düş	246
Sohbet ve Arkadaşlık Şartları	247
Ahîret Dostlarının Arkadaşlık Hakları	248
Din Kardeşliği İçin Sözleşme	253
Mu'minlerin, Akıba ve Hizmetçilerin, Komşuların Hakları	256

Kompa Hakları	264
Akraba Hakları - Ana - Baba Hakları - Çocukların Hakkı	266
Kölelerin Hakkı	268

ALTINCI ASIL

İnsanlardan Uzaklaşmamanın Edebleri	268
Ualetin Faydaları	269
Ualetin Zararları	275
Ualetin Edebleri	280

YEDİNCİ ASIL

Seferin Edebleri - Seferin Çoşmaları	281
Zahiri Seferin Edebleri	285
Seferden Önceki Edebleri	298

SEKİZİNCİ ASIL

Va'd ve Sema - Sema'nın Heisl ve Haram Olması	291
Haram Olan Sema	298
Sema'nın Tesir ve Edebleri	300
Sema'nın Edebleri	304

DOKUZUNCU ASIL

İyilikle Emir, Kötülüğten Ahıkoymak	305
Emri Bil'maraf ve Nehyi An'î-Münkerin Farz Olması	306
Kötülüğten Ahıkoymamanın Şartları	307
Kötülüğten Ahıkoyma Kınası	307
Yapılması Engellenen İşler	310
Kötülüğten Ahıkoyma Kınası	311
Nehyi An'î-Münker Nasıl Yapılır?	314
Nehyi Münker Yapanın Sıfatları	317
Münkerlerin Çokluğu - Camilerdeki Münkerler	319
Çarşı ve Pazarlardaki Münkerler	320
Caddelerin Münkerleri - Hamamlardaki Münkerler - Mi- safirlikteki Münkerler	321

ONUNCU ASIL

Hüküm ve İdare	322
----------------------	-----

ONUNCU BOKUN

MÜHLİKAT

BİRİNCİ ASIL

Nefsin Riyaseti - Güzel Ahlâkın Fazîleti	335
Güzel Ahlâkın Hakikati	336
Güzel Ahlâk Nasıl Kazanılabılır?	339
Kötü Ahlâkın Tedavisi	340
İşlerin Âletü Azîzelerdir	341
İşlerde Oluklu Olmak	342
Riyaset Yolu - Nefsün Ayıpları ve Tedavisi	344
Güzel Ahlâkın Alâmetleri	347
Çocukların Terbiye Yolu	349

Mürid, Riyaset ve Salûk	353
-------------------------------	-----

İKİNCİ ASIL

Dîn Yolunun Çeşitleri - Mîde - Ferc	355
Az Yememin Fazîleti	356
Az Yememin Faydaları	357
Az Yememin Edepleri ve Vakitler	360
Yemek Vakti	362
Yemek Cinsleri	363
Arzulardan Vazgeçmek - Fercin Arzusu	366
Fercin Arzusuna aykırı Hareket	368
Kadınlara Bakmanın Afeti - Kendini Korumak	370

ÜÇÜNCÜ ASIL

Konusmanın Faydaları - Dûlin Afetleri	371
Susmanın Fazîleti	373
Dûlin Afetleri	374
Yalanın Cail Olduğu Yerler	383
Kaçmanın Konuşmak	384
Gıybetin Şekli - Gıybetin Çeşitleri	387
Kalbe ile Gıybet	388
Gıybet Kalbi Bir Hastalıktır	389
Gıybetin Cail Olduğu Yerler	391
Gıybetin Keffareti	392
Neemamlığın Çeşitleri	394
Övmenin Zararları	396

DÖRDÜNCÜ ASIL

Öfke ve Hased	397
Öfkenin Neticeleri	398
Öfke ve Kötü Söz	399
Gazabı (Öfkeyi) Teskin Etmek	401
Öfkeyi Kesmenin İlacı	402
Kötülüğe Karşılık	404
Kinden Doğan Kötülükler	405
Öfke ve Hasedin Afetleri	407
Hasedin Hakikati	409
Hasedin İlacı	410
Hased Kalbin Amelidir	412

BEŞİNCİ ASIL

Bahâlik ve Tame' Hastalığı	413
Dünyanın Afetleri	414
Dünyanın Kötülüğü	417
Dünyada Kötü Şeyler	420

ALTINCI ASIL

Cinrilik ve Hirs - Mal Sevgisinin afetleri	423
Malın Kötülüğü Hakkında Haberler	424
Malın İyi Yönleri	425
Malın Fayda ve Zararları	427

Malus Zararları	438
Tamaa' ve Hırsın Zararları	439
Hırs ve Tamaanın İlâcı	442
Cömertliğle Savaş ve Fazileti	433
Cimriliğin Kötülüğü	436
Başkasını Tercihle Fazileti	438
Cömert - Bahil Kimdir?	439
Bahillığın İlâcı	441
Malın Ahısı	443

YEDİNCİ ASIL

Büyükükük ve Makam Sevgisinin İlâcı	447
Makam ve Haşmetin Hakikati	448
Üstünbük İlimedir	450
Makam İstemenin Yolları	451
Makam ve İktisat Sevgisinin İlâcı	452
Övgüyü Sövmenin ve Ayıblamanın İlâcı	454
Övülme ve Küstülmelerin dereceleri	456

SEKİZİNCİ ASIL

İbadetlerde Riyazın İlâcı	457
Riyya Doğuran İşler	460
Riyanın Dereceleri	463
Karınca Sesinden Çıktı olan Riya	465
İşlerden Hız Duymak - Ameli İptal Eden Riya	465
Kalpteki Riyanın İlâcı	471
Zarar Vermeyen Riya	471
Aşkıla İbadet Etmek	472
Günahı Gizlemek	474
Riys Korkusu ile İyiliği Bırakmak	475
İbadet Arzusunun Değişmesi	479
Amellerde İhlâsın Şart Oluşu	480

DOKUZUNCU ASIL

Kibir ve Ucbun İlâcı	481
Tevazunun Fazileti	482
Kibrin Hakikati ve Zararları	485
Kibrin Dereceleri	486
Kibrin Sebepleri ve İlâcı	487
Kibrin İlâcı	492
Ucbun (Kendini Beğenmenin) Zararları	498
Ucub ve Nazlanmanın Hakikati	499
Ucbun İlâcı	500
Öğütülen Şeyler	502

ONUNCU ASIL

Gaflet, Dalkiyet, Gurur	503
Gaflet ve Cehaletin İlâcı	504
Dalkiyet ve İlâcı	507
Kendini İyi Görmenin Zararı, İlâcı	510

DÖRDÜNCÜ BÜKÜN

MÜNCİYAT

BİRİNCİ ASIL

Tevbe	521
Tevbenin Fazileti	522
Tevbenin Hakikati	523
Tevbenin Her zaman Farz Olması	524
Tevbenin Kabulü	527
Küçük ve Büyük Günahlar	528
Küçük Günahların Büyümesi	530
Sahih Tevbenin Şartı Ve Ahammiyeti	532
Günahların Giderilmesi	535

İKİNCİ ASIL

Sahir ve Şükâr	538
Sabrın Hakikati	539
Sabrın İlâcı	545

ÜÇÜNCÜ ASIL

Korku ve Reza - Hadette Ümidin Faydası	564
Rezanın Hakikati	565
Rezaı Ede Etmeyenin İlâcı	567
Korkunun Hakikati ve Kısımları	572
Korkunun Dereceleri	574
Korkunun Çeşitleri	578
Kötü Akıbet	578
Saf İnançın Önemi	579
Korkunun İlâcı	580
Peygamberlerle Vellilerin Hikâyeleri	581
Sahabe ve Selefin Hikâyeleri	583
Korkmak - Ummak Arasındaki Fark	585

DÖRDÜNCÜ ASIL

Fakirlik ve Zühd	586
Fakirliğin Fazileti	587
Kanaatkâr Fakirin Fazileti	589
Bahreden Fakir	590
Fakirliğin Edebleri	592
Verilene Alınan Edebleri	593
Dühenmek Ne Zaman Helâl Olur	594
Fakirliğin Dereceleri	595
Zühdün Hakikati	596
Zühdün Fazileti	598
Zühdün Dereceleri	600
Dünyada Zahidin Kanaatı	602

BEŞİNCİ ASIL

Niyet, Sadık ve İhlâs	607
Niyetin Hakikati	608
Mü'minin Niyeti Amelinden Hayırlıdır	609
Gönüle Gelen Kuruntular	611
Amellerin Niyetle Değişmesi	612
Niyet İhtiyarı ve Son'ı Değildir	613
İhlâs ve Fazileti	617
Cahil ile Alimin İbadetleri	621
Niyetin Karpığı	622

ALTINCI ASIL

Muhasebe ve Mürakabe	625
Siddikların ve Müttakilerin Mürakabesi	629

YEDİNCİ ASIL

Tefekkür Bahâli	636
Tefekkürün Fazileti - Tefekkürün Hakikati	639
Tefekkür Niçin Gerekli'dir - Tefekkürün Bahanı ve Yönü	640
Allah'ın Acabî İşlerini Tefekkür	644
Bliklerde Hikmetler	647
Yaratıl Madenleri - Hayvanlar	648
Denizler	650
Hava ve Havadaki Şeyler	651
Yıldızlar	652

SEKİZİNCİ ASIL

Tevhid ve Tevekkül - Tevekkülün Fazileti	654
Tevekkülün Temelî Tevhid	656
Marifet Dereceleri	657
Mükâfat ve Cezâ	660
Tevekkül ile İman	662
Tevekkülün Hakikati	663
Tevekkülün Dereceleri	664
Mütevekkülün Amelleri	665
Tevekkül Halini Elde Etmek Çaresi	669
Çocuk - Çocuk Sahibinin Tevekkülü	670
Tevekkül Nasıl Olur?	673
Tevekkül Sahibinin Edepleri	674
Dağılama - Nerede İhtâk Kullanmamalı?	678

DOKUZUNCU ASIL

Sevgi, Şeyk ve Rıza	681
Allah Sevgisinin Fazileti	682
Sevginin Hakikati	683
Allah Sevgisinin Sebepleri	684
Güzellik ve Cemalin Hakikati	685

Hakkıta Allah'dan başkası Sevilmesi	486
Allah'ın Cennatini Öğrenmek	490
Marifet ve Müpahede Lenzeti	494
Müpahedenin Esası	495
Marifet Lenzetlerini Katanmak	496
Allah Marifetinin gizli olma Sebebi	499
Allah Sevgisinin Çaresi	700
Sevginin Alâmetleri	703
Allah'a Olan Şevkin Marası	705
Rızanın Hakikati ve Fazileti	706
Rızanın Hakikati	708
Rızanın Şartı	710

ONUNCU ASIL

Ölümü Hatırlamak	711
Ölümü Hatırlama Şekilleri	712
Ölümü Hatırlamanın Kalbe Tesir Çaresi	713
Kısa Emelin Fazileti	714
Uzun Emelin Sebebi	715
Uzun Emelden Kurtulma Çaresi	716
Uzun Emelin Dereceleri	717
Ölüm Sekereti — Can çekilme	718
Can Vermenin Dehşetleri	719
Mezarın Ölü ile Konuşması	721
Münker ve Nakir'in Sual	721
Rûya Aleminde Ölülerin Hailerinin Anlaşılması	724

Alfabetik Fihrist

Sahife No.

— A —

Abdest alma edetleri	103
Abdestin mekruhları	106
Âhiret	92
Âhiret dostlarının arkadaşlık hakları	248
Âhiretin inkâr edilemeyeceği	84
Akid	207
Akraba hakları	260
Aliş veriş	206
Allah'ın asaf-i içleri	644
Allah'ın hakimiyeti	42
Allah'ın cemalini görmek	690
Allah için sevmek	144
Allah için dostluk	142
Allah için düşmanlık	144
Allah marifetinin gizli olma sebebi	699
Allah sevgisinin fazileti	682
Allah sevgisinin sebepleri	684
Allah sevgisinin çaresi	700
Allah'a olan şevkin mânası	706
Allah'ı tanımak	38
Allah'ı tenzih etmek	40
Allah'a muhalefet edenlere bûğz	146
Allah'ı sikretmek	143
Amellerde Etila	480
Ameli iptal eden riya	487
Amellerin niyetle değişmesi	613
Ana - baba hakları	268
Arafat'da vakfe	151
Arzulardan vazgeçmek	206
Aşıkâne ibâdet etmek	472
Arret yerlerini görmek	114
Ay içindeki kıymetli günler	143
Azaların birbirlerine bağlanması	44

Az yemenin fazileti	358
Az yemenin faydaları	357
Az yemenin edeb ve vakitleri	360

— B —

Bahiliğin ilacı	441
Bahil kimdir?	439
Bahilik hastalığı	413
Başkalarıyla yemek yemenin edebleri	181
Başkasını tercihin fazileti	438
Batani edebler	180
Batani ve mahiri taharet	101
Bedeni fazlaklardan temizlenmek	108
Beden ve duyular	17
Birbirini ziyaret edenlerin yemek edebleri	183
Bittiklerdeki hikmetler	647
Büyük günahlar	528
Büyükük ve makam sevgisi	447

— C —

Caddelerin münkerleri	321
Cahil ve alimin ibadetleri	621
Camilerdeki münkerler	319
Can çekilme	718
Can vermenin dehşeti	719
Cehaletin ilacı	504
Cehaletin tehlikesi	95
Cematin fazileti	118
Ceza	660
Cimrilik	423
Cimrilığın kökeni	436
Cimrilik hastalığı	413
Cömert kimdir?	439
Cömertliğin sevabı	438
Cumanın edebleri	120
Cuma gününün faziletleri	123
Cuma namazının fazileti	119
Cumanın şartları	119

— Ç —

Çalışmak ve ticaret etmek	202
Çarşı ve pazarlardaki münkerler	320
Çeşitli dualar	168

Çocukların hakka	306
Çocukların terbiyesi	349
Çoluk - Çocuk ehlinin tevekkülü	870

— D —

Dağılama	578
Dalâlet	503
Dalâletin ilâcı	507
Davetin edebileri ve icabet	185
Davet sahibî için edebiler	187
Davete girmenin edebileri	188
Denizlerde hikmetler	660
Dilemek ne zaman helâl olur?	594
Dilin afetleri	374
Din kardeşliği için söz vermek	253
Dine uymanın zarureti	49
Din yolunun geçitleri	365
Dost ve arkadaş haklarını gözetmek	241
Dostlarla yemek yemenin fazileti	182
Dört sözün manası	48
Dünyadaki kötü şeyler	420
Dünyanın kötülüğü	417
Dünyanın afetleri	414
Dünya işlerinde dini kullanmak	223
Dünyanın büyüklüğü	38
Dünyadaki iyi ve kötü şeyler	40
Dünyanın varlıkları	57
Dünya ve ahiret	56
Dünyada zahidin kanaati	602
Duaların edebileri - Duanın fazileti	167

— E —

Efal	91
Ehl-i sünnet Hükûdını iyi öğrenmek	88
Emri bil'marufun farz olması	306
Eğrayı tanımak	46
Evlânenmenin edebileri	188
Evlânenmenin faydaları ve afetleri	189
Evlânenmenin serarları	192

— F —

Fakirlik	383
Fakirliğin dereceleri	305

Fakrîlığın edebîleri	592
Fakrîlığın fâzileti	590
Fakr	208
Fazilet, ilimledir	450
Ferc	335
Fercin arzusu	386
Fercin arzusuna aykırı hareket	388
Fitre ve zakkât	128

— G —

Gafillerin Kur'an okuması	187
Gaflet	503
Gafletin ilâkı	504
Gazaba teskin	401
Gazalı kimdir?	5
Gaza virdleri	179
Gıybetin eniz olduğu yerler	391
Gıybetin çeşitleri	387
Gıybet kalb hastalığıdır	389
Gıybetin keffareti	392
Gıybetin şekli	387
Gökler alemi	47
Gönüle gelen kuruntular	611
Günahların giderilmesi	535
Günah gizlemek	474
Gündüz virdleri	172
Güzel ahlâkın alametleri	347
Güzel ahlâkın fâzileti	335
Güzel ahlâkın hakikatı	336
Güzel ahlâk nasıl kazanılır?	338
Güzellik ve cemalin hakikatı	485
Gurur	503
Gusul abdesti	105

— H —

Hac	144
Hac ibadetleri	152
Hacın ibretleri	155
Hacın farâsiyyet şartları	146
Hacın esrarı	154
Hac nasıl yapılır?	140
Hacın rükunleri	146
Hacın şartları	145
Hacın yasakları	147

Hadesten taharet	102
Hakikatte Allah'dan başkası sevilmez	686
Harama ait hükümler	107
Haram - Helâl ve şüpheli şeyler	327
Haram olan semâ	204
Hased	397
Hasedin afetleri	407
Hasedin hakikati	409
Hasedin ilâcı	410
Hased kalbin ameliidir	412
Hava ve havada olan şeyler	651
Hayvanlar	648
Helâk edici şeyler	834
Helâl ve haramın dereceleri	229
Helâl ve haramı birbirinden ayırmak	233
Helâlin cevabı, haramın cezası	227
Helâyâ girme adabı	102
Her şeyi mülâhâzâ görümler	50
Hırs	423
Hırs ve Tame'n ilâcı	432
Hüküm ve idare	322

— 1 —

İbadet arzusunun değişmesi	479
İbadetlerde rıyazat ilâcı	457
İbadetlerde ümidin faydası	564
İcare	211
İdare ve hüküm	322
İhtis	607
İhtikam hakikati	619
İhtis ve fasileti	617
İhtismin edebîleri	149
İhtiyata riayet şartları	98
İlim	90
İlim öğrenmede gayeler	85
İlim öğrenmek	83
İlimin marifete perde oluşu	30
İmamlık ve iktida adabı	118
İnsanın aceliyeti	36
İnsanın aklı	22
İnsanın doğuşundaki kabiliyet	26
İnsanın ihtiyaçları	56
İnsanın saadeti Allah'ı bilmektir	32
İnsanın vücudunda olan mâhi hikmetler	33
İnsanın yaratılışı	15

İrade	90
İstılca	103
İşlerin aleti, azalardır	341
İşlerden has daymak	467
İşlerde diğüld olmak	342
İtikat	39
İyilikle emir, kötülüğkten nehiy	305
İyi ve kötü huylar	20

— K —

Kabir azabı	70
Kabir azabından emîn olmak	75
Kabir azabı kimler içindir?	74
Kabir azabının sebebi	71
Kaçmakla konuşmak	304
Kadınlara bakmanın afeti	370
Kadınlarda korunması gerekli, şartlar	195
Kalbın acalıb halleri	23
Kalbın askerleri	18
Kalb ile gıybet	388
Kalb perdesinin açılışı	25
Kalbi hazır bulundurmanın çaresi	117
Kalbdaki rıyanın ilacı	469
Kalbın tasarrufu	27
Kalbin varlığı	15
Kalp paralar	218
Karınca sesinden gizli olan rıya	485
Kazanç ve ticaretin edebleri	202
Kelâm	91
Kendi hakikatını bilmek	14
Kendini beğenmenin ilacı	500
Kendini beğenmenin zararları	498
Kendini bilmek Allah'a yoldur	38
Kendini iyi görmenin zararları	510
Keskin görî yolları	204
Kibrin deroceleri	486
Kibrin hakikatı ve zararları	485
Kibrin ilacı	492
Kibrin ve ucbun ilacı	481
Kibrin sebepleri	487
Kitaba giriş	9
Kitabın muhtevası	11
Kibleye dönmek	115
Kinden doğan kötülükler	405
Kıraat ve rükûnlerin hakikati	116

Kısa emelin fazileti	714
Kıyamın sırrı	115
Kocanın karısındaki hakları	201
Komşu hakları	264
Komuşmanın faydaları	371
Korku	564
Korkunun çeşitleri	576
Korkunun hakikati	572
Korkunun dereceleri	574
Korkunun ilacı	589
Korkmak ve ummak arasındaki fark	585
Kölelerin hakkı	268
Kötü ahlakın tedavisi	340
Kötü akıbet	578
Kötülüğten alıkonan kimse	311
Kötülüğten alıkoyan kimse	307
Kötülüğe karşılık	404
Kötü söz	399
Kudret	90
Kur'an okumak	157
Kur'an okumanın edebleri	158
Küçük günahlar	528
Küçük günahların büyümesi	530

— M —

Makam ve haşmetin hakikati	448
Makam istemenin yolları	451
Mahin aısunu	443
Mahin fayda ve zararları	437
Mahin iyi yönleri	425
Mahin kötülüğü	424
Mal sergisinin afakları	423
Mahin zararları	428
Marifetin dereceleri	687
Marifet ve müşahade lezzeti	694
Marifet lezzetini kazanmak	696
Medine ziyareti	183
Mesele	124
Mezârın ölü ile konuşması	721
Mide	335
Mühlikat	334
Mükârat	680
Mükellefin kendini kontrol etmesi	21
Mürid	382

Münkerlerin çokluğu	310
Münker ve Nekir'in suall	321
Müsaafirlikteki münkerler	331
Müslümanlığın şartları	87
Müşahodenin esası	695
Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır	609
Mümin, komşu, akraba, hizmetçi hakları	296
Mütevekkilin amelleri	665
Muameledeki adalet ve insaf	215
Mudarebe	214
Muhasebe ve mürakabe	625

— N —

Namaz	109
Namazın mekruhları	112
Namaz nasıl kılınır?	113
Namazın dış hali	110
Necasetten taharet	101
Nehyi an'î-münkerin farz oluğu	306
Nehyi an'î-münker nasıl yapılır?	314
Nehyi münker yapmanın afatları	317
Nemnamlığın çeşitleri	394
Nerede ilaç kullanmamalı?	678
Neslin ayırtları ve tedavisi	344
Neslin riyazeti	335
Nikâh akdî	193
Nikâhı aşçına kadar yapma	188
Niyet	607
Niyetin hakikati	608
Niyet ihtiyarı ve sun'î değildir	615
Niyetin karşılığı	622

— O —

Öfke	397
Öfkenin afetleri	407
Öfkenin neticeleri	388
Öfkeyi kesmenin ilacı	402
Öfkeyi teskin	401
Öğütülen yerler	502
Ölüm amburunu hissedilişi	73
Ötüm ve hakikati	63
Ötümü hatırlama şekilleri	712

Ölümü hatırlamak	711
Ölümü hatırlamanın kalbe tesir çaresi	713
Ölümün manası	65
Ölümün ötesi	67
Ölüm sekereti	718
Ömre nasıl yapılır?	143
Öğür sekkâtı	127
Övgüylü sevmenin ilâkı	454
Övmenin zararları	396
Övme ve kötüleme dereceleri	456

— O —

Organ ve duyuları kullanmak	19
Oruç	136
Oruç tutmak için mübarek günler	143
Orucun farzları	138
Orucun hakikati	140
Orucun silânetleri	140

— P —

Peygamberler	92
Peygamberlerin hikâyeleri	581
Peygamberlik ve Vellik	38

— R —

Reca	564
Recayı elde etmenin ilâkı	567
Recanın hakikati	565
Riba (faiz)	398
Rıyazet	392
Rıyanın dereceleri	403
Rıyazet yolu	344
Rıyayı doğuran işler	480
Rıya korkusu ile iyiliği terk etmek	475
Rıza	681
Rızanın çarşı	710
Rızanın hakikati	706
Rızanın fazileti	708
Rukû	111
Rukû ve seccadenin artı	115

Rüya Aleminde Müşterin hali anlaşılar	724
Ruhani ateşin şiddeti	80
Ruhani ve cismani haller	81
Ruhların ayrılığı	68
Ruhun bekası	63
Ruh cehennemindeki azablar	76
Ruhî cennet ve ruhi cehennem	62
Ruh ve mahiyeti	16

— 5 —

Sabır	518
Sabrın hakiketi	539
Sabrın ilacı	545
Sabreden fakir	590
Sadaka vermenin fazileti	137
Saf inancın önemi	579
Sahabenin hikâyesi	583
Sahih tevbenin şartı	532
Salâvatın fazileti	167
Satıcı ve müşteri	205
Satılık mal	206
Sa'yin adabı	151
Secceler	111
Seferin edebleri	281, 286
Seferin çeşitleri	281
Seferden önceki edebler	283
Seferin hikâyeleri	583
Selem satıp	210
Sema'	296
Sema'nın haram şekli	296
Sema'nın tesiri ve edebleri	300
Semi' ve Basar sıfatları	90
Sevgi	681
Sevginin alâmetleri	703
Sevginin hakikatı	683
Selâk (doğruluk)	607
Sodıkların ve mustakillerin müfakabesi	629
Sıra	92
Sohbet ve arkadaşlık şartları	147
Söz gendirmenin çeşitleri	394

Su içmenin edebleri	180
Sultan ve devlet ricalı ile görüşmek	238
Sultarlara yakın olmanın yararı	236
Sultanlardan mal almanın şartları	240
Sultanlardan görev ve mal almak	235
Susmanın fazileti	373
Sülûk	352

— § —

Şevk	681
Şirket akidi	214
Şükür	538

— T —

Tabiatgılların durumu	45
Taharet	97
Taharetin sırrı	114
Tahsil ve Tahmüdün fazileti	105
Takriz ve Takdim	3
Tama' hastalığı	413
Tavañın edebleri	149
Tama' ve hırsın zararları	430
Tefekkür bahsi	638
Tefekkür niçin gereklidir?	640
Tefekkürün hakikati	639
Tefekkürün fazileti	639
Temiz olan sular ve temiz olmayanlar	102
Tensih	89
Tesbih ve Tahmüdün fazileti	106
Teşhüd	112
Tevarusun fazileti	482
Terbe	521
Terbenin fazileti	522
Terbenin farz oluşu	524
Terbenin hakikati	523
Terbenin kabeñi	527
Tevekkülün dereceleri	664
Tevekkülün fazileti	654
Tevekkül ile iman	662
Tevekkülün hakikati	663
Tevekkülde olide olmak	669
Tevekkül nasıl olur?	673
Tevekkülün temeli tevhid	656

Tevakkül sahibinin edebleri	674
Tevhid ve tevekkül	654
Teyemmüm	106
Ticaret malının sekâti	127
Ticaretin kolay yânı	210

— U —

Ucub ve nazlarınmanın hakiketi	499
Ucub ilâcı	500
Ucub zararları	498
Ualetin edebleri	368, 280
Ualetin faydaları	269
Uzun emelin derreceleri	717
Uzun emelden kurtulma çaresi	716
Uzun emelin sebebi	715
Ualetin zararları	275

— V —

Ved ve Sema'nın helâl ve haramı	291
Veda tavafı	153
Vefflerin hikâyesi	561
Verilen almanın edebleri	393
Vindlerin sırası	171
Vitrüdeki fazlalıkları temizlemek	168

— Y —

Yalanın caiz olduğu yerler	333
Yapılmasa engellenen işler	310
Yemek cinileri	363
Yemek koymamanın edebleri	187
Yemekten önceki edebler	179
Yemekten sonraki edebler	180
Yemek sırasındaki edebler	180
Yemek vakti	362
Yemek yemenin edebleri	178
Yeraltı madenleri	648
Yıldızlar	662

— Z —

Zarar vermeyen rıya	471
Zekât	125
Zekâta müstahak sekiz sınıf	139

Zekâtın çeşitleri ve şartları	125
Zekât nasıl verilir?	128
Zekât vermenin edebleri	131
Zekât vermek için fakir ara	134
Zekât vermenin zararı	136
Zekât ve sadaka almanın edebleri	135
Zikrin hakikati	163
Ziyafetten dönmeye edebleri	168
Ziyafetin fasidesi	165
Zühd	565
Zühdün dereceleri	600
Zühdün fazîleti	598
Zühdün hakikati	596

— S O N —